

મરહુમ ફરામજી સોરાળજી ભટ્ટા.

જન્મ:—

ડિસેમ્બર ૧૮૩૯.

મરણ:—

ઓક્ટોબર ૧૮૯૯.

અર્પણ પત્રિકા.

મરહુમ ફરામજી સોહરાબજી ભટ્ટ્યા.

અમનગરના માણ ચીર જગ્ગ અને દિવાન,

શાહનામાના બચગીચી, આશક,

ગુજરાતી ભાષાના અચ્છા લેખક,

દેશી મ ગિતના ઉત્તેજક અને શિક્ષક,

એમેચ્યુર નાટકના યોજક અને દર્શક,

ધાર્મિક સંવાદોના ઉમંગી અભ્યાસી,

મંથાર સુધારોના માળ્યા હિમાયતી,

અને

આપણા શહેરના આગેવાન અપાર્શ્વપાત હિસાબી,

જીએએ

ચોતાની મારી હાંદગી

માનડમાં, માથવટમાં, નિતીમાં અને લોક મેવામાં

ગુજરેલી,

એવા નેક નરની નેક યાદમાં

આ પૂરતક અર્પણ કરે છું.

ધનજીભાઈ ન. પટેલ.

સંપૂર્ણ શાહનામાનું સાંકળિયું.

શાહનામું.	૯
શાહનામાના સંગીત દારતાનો. તેની ચરઆત અને પહેલની હકિકત.	૧૦-૨૨
શાહનામાના સંગીત દારતાનો. નઝમમાં શાહનામું.	૨૩-૨૮
સંગીત-વાંચણો વીગે મદદર ડાપાના મત. ...	૨૯-૫૧
તારીખે પારસીઆન ...	૫૨-૫૪
પેરે-શાંની. ...	૫૫
૨૪સંતાપ ...	૫૬
શીરદોશની તાગીકમાં પુર્વના મણીના સાચેનોના સુખન. ...	૫૭
શાહનામું અને શીરદોશી ...	૫૮-૬૫
શીરદોશી વૃક્ષા ...	૬૬-૧૦૩

પેશદાદીઆન વંશ.

પાદશાહ જમશેદની સુખાક્ષર દારડીદી ...	૨
જમશેદ અને જોદા પેદલવાન રૂતમ વચ્ચેનો સંબંધ. ...	૬
૧. જમશેદ અને જોદાક ...	૭-૧૮
૨. જોદાક અને એબ્લીસ. ...	૧૮-૨૨
૩. ફીદુન અને જોદાક....	૨૨-૪૦
૪. શાહનુદો એરચ ...	૪૦-૫૬
૫. જાલ અને રૂદાબેહ ...	૫૬-૭૧

કિયાનીઆન વંશ.

૬. રૂતમ અને મોહરાણ. ...	૭૨-૧૧૦
૭. શિયાવદા અને શીરગીઝ ...	૧૧૦-૧૩૬
૮. બેગન અને મનીજેદ. ...	૧૩૬-૧૫૨
૯. પાદશાહ કંપેપુરાશયુ આ ગેતીમાથી નગર મયેળ થયું. ...	૧૫૨-૧૬૩
૧૦. સુસ્તારપ અને અરમરપ...	૧૬૪-૧૭૮
૧૧. સુસ્તારપ અને અરફંદીયાર ...	૧૮૦-૧૮૭
૧૨. રૂતમ અને અરફંદીયાર. ...	૧૮૭-૨૦૦
૧૩. રૂતમ અને શાગદ ...	૨૦૮-૨૨૬

હુખામની વંશ.

૧૮. રાણી હોમાય. દારગયનો જનમ. ...	૨૨૭-૨૪૧
૧૫. દારા અને નીકંદર. ...	૨૪૨-૨૫૫

અરકાંની વંશ.

૧૬. અર્દશીર અને અર્દશીર ...	૨૫૬-૨૭૮
-----------------------------	---------

સાસાંનીઆન વંશ.

૧૭. અર્દશીર બાગેકાન ...	૨૭૯-૩૦૮
-------------------------	---------

૧૮. શાહપુર જુલ અંકતાફ	૩૦૯-૩
૧૯. બેહરામ ચુર (ભાગ ૧ લો)	૩૨૫-૩
૨૦. બેહરામ ચુર (ભાગ ૨ જો)	૩૩૪-૩
૨૧. નોશીરવાન આદિલ	૩૫૩-૩
૨૨. શાહખાદો મુશાફાદ.	૩૬૦-૩
૨૩. ખુશરો પરવીઝ (ભાગ ૧ લો)	૩૮૦-૩
૨૪. ખુશરો પરવીઝ (ભાગ ૨ જો)	૩૯૩-૩
૨૫. ખુશરો પરવીઝ (ભાગ ૩ જો)	૩૯૮-૪
તખ્તે તાકીસ (તાકે કસરાની અસલ હિતપતી કેમ થઈ ?)	૪૨૧-૪
૨૬. યજ્ઞદર્શી સહેરીયાર.	૪૨૩-૪
પુરવણી				
૨૭. આતશની સેતાયેશ કરનારા	૪૪૭-૪
૨૮. દાસ્તાનેમા ગવાયશાં સંગીતનો સંગ્રહ	૧-

તસવીરની દીપ.

૧. મહુમ શેઠ ફરામશં મોરામશં ભર્યા.
૨. આ. ડી. એન. પટેલ. પચીસ વરસામા જુદી જુદી વિમરે,
૩. મહુમ મી. કે. ખસર નવરેણ કાખરાણ.
૪-૫ ડી. એન. પટેલને મેલેલી પાઠ્યગ્રંથોની બેંચો.	૨૦
૬. શએરાન શાએર શીરહોસી તુસી
૭. મહામુદ શાહ ગઝનવીની દરબારમાં શીરહોસી
૮. શીરહોસીની સેવટની અરામગાહની જગ્યા
૯. પાદશાહ જામશેદ.
૧૦. ઝોહાક અને એબ્લીસ
૧૧. પાદશાહ ફરીદુન.
૧૨. પાદશાહ મિનુચેહર.
૧૩. શાહખાદો અરુય, પુર, અને સેલમ. (ફરીદુનના બેટા.)
૧૪. પાદશાહ કય કાલિસ.
૧૫. ફરતમ અને સોહરાબનું જંગ. (ફરતમે સોહરાબને કતલ કર્યા)
૧૬. પાદશાહ ફેરહાસિયાબ.
૧૭. શિયાવદાને અફરામિયાબના હુકમથી કતલ કરે છે.
૧૮. ફરહાસારના મેદાનમાં આવેલા ઉંડા ગારમાયી ફરતમ બેજનને બહાર કાઢે છે.
૧૯ } ફરિંગી અને તુરાની લશ્કરની ગોઠવણોનાં નકસા	૧૬૯-
૨૦ }
૨૧. પાદશાહ યુસ્તાફ.

"I expect to pass through this world but once. If
therefore, there be any kindnees I can show, or any good
thing I can do to any fellow-Human Being, Let me do it
now: for I shall not pass this way again."

OMAR KHAYAM.

૨૨	પેગામ્બર અશો જરથોસ્ત
૨૩	શાહનદો બહમન. (અસ્ફંદીયારનો દીકરો)
૨૪	ફસ્તમને કચડી નાખવા બહમન પાહાડ ઉપરથી એક મોટા પથરને ફસ્તમ ઉપર ગળાવે છે.
૨૫	ફસ્તમ અને અસ્ફંદીયારનું જંગ. ફસ્તમના હાથ ઉપર અસ્ફંદીયારની કમ
૨૬	પાદશાહ સૈફદર. (એલેક્ઝાન્દર.)
૨૭	પાદશાહ દાર
૨૮	અખ્યાત પારસી પાદશાહ અર્દશીર બાળેશાંત
૨૯	સખખતો પારસી શેહનશાહ શાહપુર પેદેસો
૩૦	પાદશાહ હોરમઝદ
૩૧	પાદશાહ યઝદઝદ શહેરીયાર.
૩૨	હારીનો દિન્દા ઉપર ગુસ્સો.
૩૩	દિન્દાને હારીદની છેલ્લી સલામ.
૩૪	દિન્દાનું મરણ

માહિતીમાના સ્થિતિ ન્યાના અને કુમાર ધૃત નં પટેલ
પચીમ વરમા ભુદે ભુદે પ્રસંગે,

ક્રો. મં. ૧૮ જ મા

ક્રો. મં. ૧૮ જ મા

ક્રો. મં. ૧૮૨૪ મા

શાહનામું.

વરસ પાંચ અને વીસ મેહનત કરી,
 કિધું શાહનામું સજીવન કરી.
 કથ્યાં મે કથન સાવ પચીસ તલક,
 હંમર સાવ ચોંસઠ કાહાડી હલક.
 જતનથી હલક રાખિયો બળવી,
 ગાતોતો હરવખત ચીજો નવી.
 ખતમ શાહનામું દીધું રચી,
 નસર ને તઝમથી દીધું સજી.
 તવારીખ રચી મે અતી પ્રોતથી,
 રિશન કિધી તે તવી ગીતથી.

શાહનામાના સંગીત દાસ્તાનો

તેની શરૂઆત અને પેહલની હકિકત.

(મારા અદર નરસંગે ઉપર ટપકોને પ્રતેખાન)

પેહલી આપ્ટીમાંથી ઉતારો.

શાહનામાના દાસ્તાનો સાલગવાનો શેખ પારસીઓને આજ વરણે આગમ્યનો હતો. આગળ વખતમાં એ દાસ્તાનો ઓળખી કાંઈ કાંઈ બહાર દિવાનખાનામાં થતાં ન હતાં. પણ પાંચ પચીસની અજસીસ પવન ચઢીના મેદાન મધે ઊભાવેલી "સાહર-હાંસ" વાળી "કુતબ" આગળ મળતી હતી, અને ત્યાં શાહનામાં કેળવેલામાં વંચાતા હતાં. કેટલીક વખતે એ મેળાવડાઓ રાતને સમે કેટલાં મેદાન તરફ આવેલાં પૈલા અણૂતી ભીખા બેઠરાં મના કુવા આગળ થતા હતા, અને તે પ્રસંગે વંચાતા દાસ્તાનો સાલગવા બરથેરાતીઓ મેળા મળતા હતાં, દાસ્તાન વાંચનાર જમીન ઉપર બેસી જતીના ઉભાસ વચ્ચે યુવેન્દ અવાજે શમકે કાદરી એપરી વાંચતો, અને સાંભળનારાઓ અતી ધણા ધ્યાનથી સાંભળતા. ધરાનીઓની ફોતેહના અહેવાલો સાંભળી તેઓ શામાલ શામાલ એવા હજીબાઈ અવજને કહાકતા, અને ધરાનીઓની છતના શહેલાયો જ્યારે વંચાતા, ત્યારે ધરાનીઓને તેઓ "એપરી કાહકતા હતા."

મરહુમ મી. કેપશર કાળસાજીએ આગલા વખતમાં વંચાતા કિયાંની ધીરસાનાં વાંચણ પ્રસંગે બનેલા એકી બનાવની આપેલી યાદ.

જોખા બહેરામના કુવા ઉપર વંચાતાં એવા વાંચણો પ્રસંગે એક રમુછ બનાવ બનેલા મરહુમ મી. કેપશર નવરોજી કામરાજીએ મારા પેહલાં વાંચણ પ્રસંગે, પ્રમુખપદ ઉપરથી જાણવેા હતો. તે બનાવ એ હતો, કે મરહુમ કુવા ઉપર એક વખત રાતને સમે વાંચણ સાંભળ્યા કેટલાક પારસીઓ મેળા મળ્યા હતા, તેમાં કેટલાકો કુવાની આસપાસ, અને કેટલાકો કુવાની ખાળ ઉપર બેઠા હતા એક વખતે ત્યાં ધરાન અને ધરાન વચ્ચે થતી લડાઈનો જુરસાદાર અહેવાલ વંચાતો હતો, એતેલાક ધરાનીઓની હાર થવાનું ખ્યાન વંચાવા સાચું પણ વાંચણમાં સમાવેની વીગત પુરી થાય તે આશંક્ય કુવાની પાળ ઉપર બેઠેલા એક જને ધરાનીઓ ઉપર ખીજવાઈ જઈ. ધરાનીઓ "તરફથી" જુમ પાડી કે "મારે એને" એ "માર" શબ્દ પુકારનાર પારસી એટલે. તે બેસામાં આવી મર્યા હતો, કે તે પોતે કુવાની ખાળ ઉપર બેઠેલો હતો તેનું પણ તેને ધ્યાન રહ્યું નહીં, અને "માર" શબ્દ બોલતાં જ તેણે પોતાનું સમતોર્ષપણું બોધ કીધું, અને તેજ વખતે તે કુવામાં પડ્યો, પણ ધરાન તેને બચાવી લેવામાં આવ્યો હતો.

વંચાસ વરણ ઉપર કિયાંની ધીરસાઓ કેમ અને કેવી રીતે વંચાતા હતા.

આગળ વખતમાં પારસી કોમના કિયાંની પેહલવાનાના દાસ્તાનો એવી મેદાનો અને મર્યામાં વંચાતા હતા. પારસી મંદરો તોમજ બાંધુઓ એવાં બાં

હિલ્દથી સાંભળતાં હતાં. અંદરસીયાખના બાધ કસરેવજના શીતુરી કેરુકના ધાતકાં
ખ્યાનો સાંભળી ખાનુઆ કમકમીનાયો દેતાં રહે—“તું મરે રે નહીં. મુના !” વિગેરે
વિગેરે. તેમજ રેસતમતી દીવાનરીની હકીકત સાંભળી તેઓ શાપારસીના હિલ્દારો જાહેર
કરતાં હતાં. કિયાની પેહેલવાનોની કીરતીની હેકાયાતમાં બરબે. નામા, શ્યાવહનામાં
અને ખીખાં એવાં પુસ્તકો વંચતાં હતાં, અને જે લોકોને ત્યાં તેવી કીતાબોનો સમૂહ
રહેતો હતો, તેઓ તે કીતાબો વાંચના માટે બાંડે. આપતા હતાં, એમ પણ જાણીયું
છે. કિયાની પેદશવાનોનાં દારતાનોનાં વાંચણો લગભગ પચાસ વરસ આગમય, અને તે
પછીના વખતમાં એવી રીતે વંચતાં હતાં, તે જમાનો આજે રહ્યો નથી.

મરહુમ મનસુખ કિયાની કીરસાઓ કેવી રીતે વાંચતા હતા.
વખતે કાંઈ કાંઈને માટે યોજાતો નથી. તેનો બરતીના રોઢમા જે કાંઈ આવે છે,
તે સઘળું ધસાકાઠ ગય છે. તેજ પ્રમાણે પારસી કોમના કીયાની નીયામોનાનાં દારતાનો
વાંચવાની તે રીત, વખતના વેહવા સાથ જાહેરાતી ગઈ. યોગ્ય વરસો વહી ગયાં બાંદ
મરહુમ મનસુખ એ વાંચણો પારસી કોમ આગળ વાંચવા માટે બાહાર પડ્યા હતા.
કોઈ વાર ૬૦ કાંઈ દોલમાં, તે કાંઈ વાર અનુમનના આતસી જેહરામમા તે વાંચણો
વંચતાં હતાં. મરહુમ મનસુખની વાંચણ વાંચવાની રીત બુદી જ હતી. તેવણ
શાહનામા માહેથી ફારસી બેતો પેદલા ફારસી બાપામાં વાંચી જતા, અને ત્યાર પછી
ફારસી બેતોનો તરબુમો ફરી સંભળાવતા હતા. મનસુખના શાહનામાનો દારતાનો
એવી રીતે તે વખતે જાહેરમાં વંચતાં હતાં.

શંકસ-ઉલ ઓલમાં ૩૧૦ જીવનજી જમશેદજી મોદીની વાંચણો
વાંચવાની રીત.

શાહનામાના દારતાનો વાંચવાની એ રીતમા પણ વખતે જતા ફરફાર થયો
૪૦ ૫૦ ૧૮૬૦ ના સોલમા એક ખીખાં સાહેબે કીયાની દારતાનો વાંચવાની શરૂઆત
કીધી. તે શરૂઆત કરનાર એવજી જીવનજી જમશેદજી મોદી (આજી શમસ-ઉલ-
ઓલમા ૩૧૦ જીવન મોદી) હતા. તેવણે જાહેરમાં પેદલુ દારતાન ૪૦ સં ૧૮૬૦
નાં સાલના સમેટમ્મર માસમાં આપ્યું હતું. ૩૧૦ જીવનજી મોદીએ દારતાનો વાંચવાની
આગલી રીતમાં કાંઈક નવો ફરફાર કીધો હતો. ૩૧૦ જીવનજી મોદી પોતાના દારતાનો આગલી
તવારીખ અને અવસ્તાની શાહજી સીકે રજુ કરતા હતા. વાંચણો માટે એ ધણેજ
અગત્યનો સુધારો હતો. વળી પોતાના દારતાનોની વચ્ચે ફીરદોસીની શાએરીને આધારે
૬૦ મોદી ગુજરાતી બેતો પણ વાંચતા હતા. કિયાની કીરસાના વાંચણો જાહેરમાં રજુ
કરવાનો આ રીત, બેશક આગલી રીત કરતાં વધારે આવકારદાયક હતી.

શાહનામાનો દુકાળ ! એકબી સચીત્ર શાહનામા પારસી જખાનમાં
આજેખી ક્યાં છે !

પારસી ન્યાગીનોના દારતાનોની તવારીખ ૩મી નોધ ફકત એકજ પુસ્તકમા
નોધાયેલી છે, અને તે પુસ્તક શીએરન શાએર ફીરદોસીએ લખેલું જગ આસ્કાર પુસ્તક
શાહનામા છે, ફીરદોસીના શાહનામાના જે કે અનેક પ્રજેજ વિદવાનોએ પ્રજેજ

જાનમાં તરજુમાં કરેલા છે, પણ પારસી કામને માટે તે વખતે એકબી શાહનામું પારસી જખાનમાં હપાર્થ બહાનું પડ્યું નહીં હતું. એકજ શાહનામું મુખતેસર શાહનામાને નામે મરહુમ મોબેદ ફરફુનજી મરજખાનિ પ્રગટ કીધેલું મારાં જોવામાં આવ્યું હતું. કેટલાક ગણુનીના સાહેબો પાસ સાહેનામાની હાથની લખેલી ગુજરાતી નકલો હતી, પણ એકબી નકલ ગુજરાતી લીપીમાં છાપેલી જણાઈ ન હોતી મરહુમ મોબેદ ફરફુનજી સાહનામું ગદ્ય (prose) માં છપાયેલું હતું, અને તેમાં શાહનામા મધે સમાયેલાં ખનાવોનો 'મુખતેસર' સાર આપેલો હોવાથી જ "મુખતેસર શાહનામું" એવું નામ તે કેતાખને આપ્યું હતું મરજખાનવાલાં શાહનામા ઉપરાત બીજી એક ઉમદા અને દલદાર શાહનામું આ અદના લખનારના મુરબ્બી મરહુમ શેઠ નવરોજજી નાનાભાઈ પાસ હતું, જેમને કિયાની નીયાગારના ધીરસાના દ્વિતર વાચવાનો અને જળવી રાખવાનો અતિરથ શોખ હોવાને લીધે, એક મોટું દ્વિતરખાનું મરહુમે ખનાવ્યું હતું, જે માહેલાં ધણાક પુસ્તકો વાંચવા માટે લેખજનારઓએ પાછા ફર્યા. અને જે બાકી રહ્યા હતા તે પાછળથી નેગવ જનરલ હાયબ્રેરીને આ અદના લખનારે બેટ આપ્યા, કે જેથી ત્યાં તે વધારે સારી રીતે જલવાઈ રહે મજકુર શાહનામાની અદર સુનેરી અને રગીન સીદાઈથી હાથે રંગેલા લગભગ આલીસ ઉપર દીવચરપ પીકચરો હતા હું જ્યારે નાહને હતો ત્યારે એ ઓત્રો હમેશાં જોયા કરતો હતો. ધણી નાહની ઉમરથી એ શાહનામું વાંચવાનો મને શોખ લાગ્યો હતો એ શાહનામું ચોક્કસ સંજેમ વચ્ચે અલોપ થયું હતું. એ રીતે ગુજરાતી જખાનમાં વાંચવા લાયક શાહનામાનો જોયા તે, વખતે ડુકાળ હતો, અને વાચનારને તે કીતાબ મેળવી મુશ્કેલ થઈ પડતી હતી.

શાહનામાના ડુકાળ પછી તેનો સુકાળ. ઉપરા સાપરી પ્રગટ થયેલાં શાહનામાં.

હું જરા આડો જતો હોઉં તો માફ કરવી મારે કેહવું એ છે, કે શાહનામાનું એકબી ધરખમ પારસી ગુજરાતી પુસ્તક છેનાં હાએકા આગમચ પારસી કામની સેવામાં રજી કરવાનું કામની હમદીન લેખકને સુજ્ય નહીં હતું મરજખાનવાનું મુખતેસર પુસ્તક પ્રગટ થયા બાદ, મરહુમ મનસુખે શાહનામાના મુખ્ય ખનાવો (episodes) ખેતખાલમાં રચી તેને નાહના નાહના ભાગમાં રે ૧૧) ની કિમતે વેચવા પ્રગટ કીધાં હતાં, જેનાથી યોગજ ભાગે પ્રગટ થઈ ગયા હતા ત્યાર પછી લગભગ પચીસ વરસ વિત્યા બાદ, પારસી સાહીત્યની વાતાવરણમાં કાષ્ઠક અમતકારીક ફેરફાર થયા માડ્યો. તે ફેરફાર જેટલો આવકારદાયક હતો, તેટલોજ અચ્છુચ હતો. તે ફેરફાર એ હતો, કે ગુજરાતી જખાનમાં, જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રગટ કરવાની ધૃં સં ૧૯૧૧ નાં સાલમાં શરૂઆત કીધી આ શરૂઆત થયા પછી ધૃં સં ૧૯૧૪ માં મેસરસ કુટાર બિરાદરોએ શીરદોસીના શાહનામાનો તરજુમો જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રગટ કરવાનું કામ શરૂ કીધું. કુટાર બીરાદરોની પછવાડે પુસ્તક એક ધરાની જરથોસ્તીએ ફારસી જખાનમાં ફારસી કરી એક શાહનામું પ્રગટ કીધું. શાહનામાના બાબમાં પ્રગટી નીકળેલી આ સવગી

એલવન જેટલી વાંચક વરગ મારે અમલની હતી, તેટલીજ તે અચમ્બું હતી. પણ રહી રહીને છેલ્લા દેસ સાલમાંજ એ ચૂંટણી કેમ ઉભરી નિકળી ?

શાહનામાના કિસ્તાન કરવાંની રીત અને કેવી રીતે મુજબ પડી.

શાહનામાના ૫૦ મોદીના દારતાનો હું કોઈક વાર સાંભાગતો હતો. તે દારતાનો સાંભળ્યા પછી એવાં દારતાનો જાહેરમા કોઈ નરી ર્ધીએ રજુ કરવાની મને ચટપટ થવા લાગી. અને એવું લાગ્યું કે એક વાંચણ એક વર્ષત જાહેરમા વાંચાયા પછી, સાંભળનારાંઓ તે ફરી ફરી સાંભળે, એવી કોઈ રીતે એ દારતાનો પારસી કામ આગળ રજુ થતાં જોઈએ, કે જેથી નાંદના અને મોટાંઓના જાગરમાં પોતાના નીચાં ગાનોની કિર્તીના પશોકમની યાદ તાજ રહે, અને એક વાર સાંભળેયું દારતાનખી ફરી ફરી સાંભળવાનું દીવ થાય. હું એવા વીચારમાં હતો, તેવામા મારે એક દક્ષણી-મરાઠા મીત્ર જેની સાથે હું દેશી ગાયણ કળાની “પ્રેક્ટીસ” કરતો હતો, તે ગણપતીના તેલવારો ઉપર, થાકાર હવારના રસ્તા ઉપર આવેલાં એક હિન્દુ મંદીરમાં થનારી કથાનું મને શ્રવણ કરાવા, અને તેમાં ગવાણું સંગીત મને સંભળાવવા લાગ્યું ગયો. આ કથાનું શ્રવણ કીધા પછી મને લાગ્યું, કે શાહનામાનાં દારતાનો, હિન્દુ મંદીરમાં સાંભળેલી કથા પ્રમાણે જો પારસી કામ આગળ રજુ થાય, તો ખેંશક તે પારસીઓને વધારે પસંદ પડે. આ વીચાર અને ખ્યાલની ધુનમાં, આ અદલાં લખનારે પ્રથમ રસતમ અને સોહિરાખના દારતાનને કોઈક નવાં રૂપમાં રચવાની ઇં સાં ૧૮૬૫ ના સાલમાં તજવીજ કીધી. દારતાન જો રચવું તો શીરદોસીના શાહનામાની ઢાળ ઉપર તે રચવું, અને તેજ ઢાળ ઉપર તેને રજુ કરવું, એમ મારે વીચાર મે નાકી કીધો.

પેહલાં તો શીરદોસીના શાહનામાની ખેતબાજીના વગ્ગન પ્રમાણે ખેત રચવાની મને મુશ્કેલી પડી. મારા મરહુમ મીત્ર ખુરશેદજી મેરવાંનજ બાલીવાલા, જેવણ રાશન ના તખ્તખુસ હેલ શાંચેરી કરતા હતા, તેવણે “મસનવીની” ખેતના વગ્ગનની તખ્તી, તેમજ “લણ અને ચર” શબ્દોના ઉપયોગ વીશે મને સમજણ આપી, મારી તે મુશ્કેલી દુર કીધી. એ રીતે રસતમ અને સોહિરાખનું દારતાન મસનવી અને સંગીત સાથે મે રચવા માંડ્યું, તે રચાવાં લાગ્યું, અને અંતે તે રચાઈ રહ્યું.

સંગીતનાં જોણકારે મરહુમ મીં કેખશર કાખરાજી મારો પહેલ્લાં વાંચણના પ્રમુખ.

હવે એ દારતાન જાહેરમા કેમ રજુ કરવું, તે સવાલ મારા મનમાં ઉભો થયો. મારા મીત્ર મરહુમ ૫૦ હોરમસજી કું તવરીઆ જેવણ મારાં સંગીતનાં એક વખાણનાર હતા, તેવણે “એ વાંચણ (Recital) જાહેરમા મુકાવું જોઈએ,” એમ ભાર મુકી મને કહ્યું. મીત્ર તવરીઆની એ સુચના અમલમાં મુકવા એકજ કારણે મે ના પાડી. સંજય એ હતો, કે દેશી સંગીત વિદ્વાના મારા અભ્યાસની સરખાત મરહુમ મીં કેખશરે કાખરાજીની બાહેધરી હેળવ વંરશે અગિયમ મે ચર કીધી હતી, અને ૫૦ તવરીઆની સચના પ્રમાણે, રસતમ જાહનાખનું સંગીત વાંચણ જાહેરમા રજુ

કરતાં જો મારું સંગીત નિષ્કેશ જાય, તો સરત-ગૌડતારના અધિપતિ મીં કાળરાજની સખત નુકતેચીનીને હું બોલ્યો પડું. એ મારી દલીલ ૩૦ તવરીઆના ધ્યાનમાં ઉતરી નહીં, અને મને ખાતરી આપી કે "મારું સંગીત જરાની નિષ્કેશ જવાને સંભવ નથી. મારે એ વાંચણ જાહેરમાં કરવું જ જોઈએ, અને એ વાંચણ ફોલ્ડમંદ નિવડવું જોઈએ." એવું મરદુમે ખાતરીપૂર્વક ખાતરી લીધું. વાંચણને લગતી સઘળી ગોઠવણો એ મારા મરદુમ મીત્રજોઈ કીધી, અને અંતે એ વાંચણ તા. ૨૨ મી આગષ્ટ ૧૮૯૭ અને રવીનારને ઘાઠે સાંજના, ફરમાન કાવસણ હોલમાં, એક ખાસ મેળાવડા આગે રજુ કરવાનું નક્કી કીધું. સઘળી સમિતી તત્વારે થયા પછી, મીત્રજસના પ્રમુખ તરીકે મને અનેક નામ સૂચવાયાં, પણ મને કોઈ એવા પ્રમુખની જરૂર જણી, કે જે સંગીત સમજી તેની કદર જુજી શકે. મરદુમ મીં કેપુશરને પ્રમુખ તરીકે બોલાવવા સીવાય મારા છુટકા હતો જ નહીં, કેમકે સંગીત જેવી જાણતવ-ટાળ કરવા માટે તેવણ કરતાં વધારે લાયક પાસી મને જીન્ટે કોઈ જણાયો નહીં. હું મરદુમ મીં કાળરાજને મળવા ગયો. વાંચણને લગતા સંગીતની તમામ દલીલત તેવણને મેં જણાવી દીધી, અને મારાં વાંચણ પ્રસંગે પ્રમુખ થવા માટે મેં તેવણને જણાવ્યું. ફક્તમ, શેઠરાજનું વાંચણ તમામ સંગીતમાં રહ્યું થશે, અને તેમાં સગમળ. ૫૦ ગાયન હું ગાનાર છું, એમ સાંભળતાંજ મરદુમ હસી પડ્યા, અને બોલ્યા કે "પચાસ ગાયન તમે એકલા ગાશો કે ? અને પચાસ ગાયન ગાતાં તમને કેટલા કલાક થશે તેનું કંઈ ધ્યાન છે ?" અને આખું વાંચણ કેટલા કલાક ચાલશે, તેનો કંઈક વિચાર કીધો ?" મેં કેટલીક જાણતવો ખુલાસો કીધો, અને કેટલીક મરદુમની સૂચનાઓ સ્વીકાર કીધા પછી, અંતે મરદુમે કહ્યું, "હું તમને લખી જણાવીશ."

સંગીત વાંચણની મારી આ પહેલ મંદુમે તેજ વખતે પસંદ કીધી, અને પાછળથી મારાં સંગીત વાંચણો (જે પાછળથી કારતનને નામિ જણાયા. લાગ્યાં, તે) ને હંમેશા મરદુમ ઉત્તેજન આપતા રહ્યા હતા. એટલુંજ નહીં, પણ પાછળથી મારાં જીન્ટે વાંચણોમાં મરદુમે અનેક વાર પ્રમુખ તરીકે હાજર થયાનું આજુ રાખ્યું હતું. ફક્તમ સોદરાજના કારતનની ફરજે માટે મરદુમ ધણી ધતેગર હતા. હું એકલો પચાસ ગાયન એકઠી વખતે બેતગણ ઉપરાંત ગાંધી રાષ્ટ્રીય કે નહીં, તે માટે તેવણ પશાજ ઇકમંદ હતા, અંતે મરદુમે નિયતો પત્ર મારી ઉપર જવાનું તરીકે મોકલ્યો.

Colaba, 6th August-97.

My dear Dhanyabhai,

The afternoon of Sunday the 22nd will suit me, and I agree to your proposal to hold your recital that afternoon at the P. C. Institute.

Don't you think 60 songs to be too large a number to be sung at one recital? I am afraid it will be a great strain on the Parsi children who are to assist you.

Yours sincerely,

Kaikhosrou N. Kabray.

અતે રસતમ સોહરાખનુ પેદનું સંગીત વાંચ્યુ, આવીસમી આગસ્ટે મોરદુમની પ્રમુખપદ હેઠલ રજુ થયું. પ્રમુખપદ ઉપરથી મરદુમે જે વીચારો એકીરતન વિશે દર્શાવ્યા, તે પાછલા સફાઓ ઉપર વાંચનાર ભોષ શકશે. આ સંગીત વાંચ્યો અપાયા પછી જ અત્રેની યોનપ્રસારક મંડળી તરફથી, સંગીત વિષા ઉપર જાહેર લાપાણો આપવાની મને ફરમાસ થયે, લગભગ દોઢ ઝન લાપાણો સંગીત વીચા ઉપર યોન પ્રસારક મંડળી તરફથી મેં આપ્યા હતા.

મારાં સંગીત વાંચ્યુ પર પહેલાં થોડાંક સુઠ્યાં.

મારી ગજુત્રી, ખરી પડી. વાંચ્યુમા સર્માયકું સંગીત મારા ધારવા પ્રમાણે એટલું બેચાણુકારક થઈ પડ્યું, કે એક વાર સંભળી ગયલાં સર્જનો ફરી ફરી સંભળવા માટે આવતાં હતાં, અને ફાળાં હોવામા જગ્યા મેળવવા માટે કેટલોક સાડા સાત વાગ્યાથી આવી બેઠક રોકતાં હતાં. મારાં વાંચ્યો શરૂ થયાં એટલે તે વારંવાર થતાં રહ્યાં, અને તે ફરી ફરી રજુ કરવા માટે જાહેર લાપા મારફતે લોક લાગણી રજુ થવા લાગી. લોક લાગણીને અનુસરી નવાં નવાં વાંચ્યો રચાઈની રજુ થતાં ગયાં. સઘળાં વાંચ્યોમા મોટા ભાગ સંગીતનો હતો, અને તે ગાવા માટે વાજત્રો તરીકે સારંગી અને તબલા સાથે અંગેના જમાવ કરીએ હતાં, અને તે ઉપરાંત ઔરગનને સાથે રાખ્યું હતું. પાછળથી ખરચમાં ધટીડો કરવા અંગ પડતો મુકવો પડ્યો હતો. ત્યાર પછી સારંગી, ઉપર લોકોની કમપસંદગી હતરી, એટલે સારંગી જેવું એક ઉમદા વાજત્ર પાછલથી મને કાંઠડી નાખ્યું પડ્યું હતું ફક્ત ઔરગન અને તબલાથી જ. મારાં સંગીત વાંચ્યો થતાં રહ્યાં. એવાંમા મુખ્યત્વે જરથોસ્તી ધર્મ ઉપર એતેકાદ વધારાવનારી મંડળી તરફથી સંગીત વાંચ્યો રજુ કરવાની મને ફરમાસ થઈ. એતેકાદ મંડળના એક આગેવાન મહારથે મને ચરજ દીધી કે :—

“મારાં વાંચ્યો સંગીત સાથે રજુ થાય છે, પણ તે, “સુમી-રીલીલપસ” તરીકે ગણાતાં હોવાથી, વાંચ્યોમા તખલાને ઉપયોગ મારે કરવો નહીં, અને ફક્ત ઔરગન સાથે જ કામ લેવું.”

એતેકાદવાલા સાહેબો ચોખ્ખા બુના વિચારવાલા હતા, એમ હું જાણતો હતો, એટલે મેં તેમનાં વિચારને માન આપી તખલાને પણ રૂખસ આપી, એટલે ફક્ત ઔરગન સીવાય સંગીત માટે ખીજું એકખી વાજત્ર રજુ નહીં. એ રીતે રક્તે રક્તે સંગીત સાથ વગાડવાના વાજત્રો એક પછી એક આજાં થતાં ગયાં. એ મારી મોટી દલંગીરી હતી, પણ ખીજા હાથ ઉપર વાંચ્યો માટે ખરચ પુરો પાડનારાઓને, તે બારી પડતું. હોવાને લીધે, તેમજ લોક લાગણીને માને આપી મને તે વાજત્રો પડતાં મુકવા પડ્યાં હતાં, અને આજ સુધી તેમ આવું રહ્યું છે. છતાં તેના ઉપર પહેલાં અગણીત સુઠ્યાણી યાદ આજ સુધી મને દલંગીરી સાથ, યાદ રહી ગઈ છે.

પ્રીરહોસીનું રાહનાંચું કેમ વાંચાય છે.

મારાં સંગીત વાંચ્યોમાં સમાવેશ કરેલી “મસનવી” (એતેમોછ) વાંચ્યુ દરમ્યાન મારે કેવી રીતે રજુ કરવી, તેનો હવે મને વીચાર પડ્યો. પ્રીરહોસીના રાહનામા સાહેબો જોન ધરાનીઓ અસલ કેમ ગાતા હતા, તેનો ખ્યાલ મને કાઢી આપી શકશે.

નહીં; ધણીકં પુછપરછ કીધા પછી, મને એવી ખબર એક ધરવામી મીન તરફથી મળી, કે જલ રોડ ઉપર આનેથી મોગલ લોકોની મંચલદમા એક મોગલ શીરદોસ્તીનું શાહનામું કાઢ કાઢ વેખતે વાંચે છે, તેને સાલગવાથી શાહનામું કેમ વચાવે છે, તેના મને કાંઈક ખ્યાલ મળ્યો. આ મોગલને સાંભળનાંની એક તક મને અતે લેવી પડી, અને તેને શાહનામું વાંચતાં સાંભળી, મેં તેની બેત આવાની રીતની કાંઈક નકલ કરવાનો હસંચ કીધો. જે રીતે સુર એવી તે મોગલ ગાતો હતો, તે રીતે હું અગર જે પારસી મજલીસમાં પરિસી બેત ગાવા માંડું, તો પારસીઓને તે પસંદ પડશે કે નહીં, તેના હું વિચારમાં પડ્યો. હું બીજુંકય કામકામને હાથના આવી પડ્યો. રસતમ સોહરાબખાનું સંગીત વાંચ્યું જે દિવસે મેં પેહલું રજુ કીધું, તે દિવસની સાંજ સુધી કેવી રીતે એ બેતબાણ ગાવી તેના કાંઈમી સેવક ઉપર હું આવ્યો નહીં, હતો. પ્રમુખ આંકાબરાણ્યે વાંચ્યું શરૂ કરવાની મને ફરમાસ કીધી ત્યાં સુધી, પેલા ધરાંની મોગલની ઢોળે શાહનામાની બેત ગાવાની મારી હિમત થઈ નહીં, કેમકે મને એક જ ખ્યાલ આવતો હતો કે :—“રંગે મંગોલને મોતે (પેહલી જ શરૂઆતમાં) મરવું થાય.”

પણ બેત રજુ કીધાં વગર છૂટક હતો જ નહીં. સુગમ ૮૦૦ બેત મને રજૂ કરવાના હતા. એ બેત વાંચતાં મેંરે “બોલવા” ના તો ધરાંની મંગોલની ઢોળે ગાવા. એમાંથી એક રસ્તે ઉતરવાનો હું વીચાર કરતો હતો, તેવામાં પ્રમુખે વાંચ્યું શરૂ કરવાની મને ફરમાસ કીધી. તુરતજ હું તખ્તના ઉપર ચઢ્યો, અને કાંઈમી નકકી કરવું કીધા વગર, મારી વાંચ્યુંની પોઠી ઉઘાડી તેમાં લખેલી બેતબાણ ઉપર મેં નજર કીધી. એકજ ઉઠા દમ જરી શરૂ કરવા આગમય મેં વિચાર કીધો, કે “ગાવું કે બોલવું.” વાંચક રીક, જે મજલીસ તે વખતે મળી હતી, તે મજલીસના મંદીમાં બેતાં મારી હાલત ખરેખર, દવાને પાત્ર હતી. મંગોલની ઢોળે ગાતાં રંગે મોગલસમા મારી હસી થાય, અને જે બધી નેમથી વાંચ્યું કરવાયું કાંમ મેં માંચે લીધું હતું, તેની શરૂઆતમાં જ ટૂંકરી થાય, એ વિચારથી જ હું ડર ખાઈ ગયો હતો. અતે એ સંજની ચટપટ એક પગમાં મારા મનમાંથી ખસાર થઈ ગઈ, અને બીજી પગે ધરાંની મંગોલની ઢોળે મેં તે બેતબાણ લલકારવા માંડી. વાંચ્યું પુર થયા પછી મેં નર્સચું કે ધરાંની મંગોલની શાહનામા વાંચવાની જે મેં કાંઈક નકલ કરી હતી, તે પારસી સાંભળનારાંઓની પસંદગી પામી હતી, આજ સુધી તેજ રીતે બેતબાણ ગાવી મેં ચાલુ રાખી છે. પછીકા “મંગોલને મોતે” મરે છે, પણ મોશ ખાખમાં તેમ યુધુ નથી, કેમકે મંગોલની નકલ કરવા હેનાં, હું આજ સુધી વાંચ્યો કરવા આટલે લખતો રહ્યો છું. જે માટે તે દાદગરના હું શુકર અદા કરું છું.

મદદગારોની જલ્લી યાદમાં...

મેં હિંદુ દિરતનો સાંભળી તેમની નકલ કરી હતી, આટલે મેં મારાં દાસ્તાનેને “દિરતન” ને ત્રમે પ્રથમથીજ ઓળખાવ્યાં છે. મારા વાંચ્યોને એવી ઉપમા આપવા માટે હું મગર છું, અને ઇચ્છુ છું કે તેની નકલ કરવા બીજાઓ બાહાર પડે. એ સંગીત દિરતને કરવાની કામમાં મારા કેટલાક જેરખાહોએ કેટલાક દિરતને કરવા માટે મને

શાહુનામાના સંગીત વાંચના સાચા મ દગાર

મરહુમ મીં કેખગર નવરોજી કાખરાજી

ખાસ બહામથુ કરી હતી. મહુમ મીં ૬૦ નં કાખરાણએ જમશેદનું સંગીત વાંચણ કરવા મને બહામથુ કરી, પોતે લખેલા જમશેદના નાટકની એક ચોપડી મને આપી હતી, જે ઉપરથી મે જમશેદનું કિરતન રચ્યું હતું. મરહુમ મીં ૫૦ ૩૦ કામા જેવણ મારા વાંચણોમા હંમેશ હાજર થતા હતા, અને ઘણીક વાર પ્રમુખપદે બેસતા હતા, તેવણે, તેમજ ખીરાદર બેહરામગોર તેહમુરુપ અંકચેસરીઆએ પેગમ્બર જરબોસ્તનું દાસ્તાન, સંગીત રૂપે, પારસી કામ આગળ રણુ કરવા મને ખાસ આમંત્ર કીધા હતા. બાઇ બેહરામગોરે એ કામમાં મદદ કરવા દેટલાંક ખાસ પુસ્તકો પણ મને સપુરદ કીધાં હતાં. મીં પાલનજી ખરજેરજી દેશાઈએ યઝદઝદ શહેરીઆરનું દાસ્તાન કરવાતી મને યાદ આપી હતી. જાલ શાદબેના કિરતન માટે બાઇ ૩૦ ૫૦ પેમાસ્તરે સચ્યું હતું. એ સધળાં મેહરખાંને 'મારાં વાંચણોના કામને ટેકવનારા સ્તંભ અને ઉત્તેજન આપનારા મીત્રો હતા. તે બધા મીત્રોની બક્ષી યાદની આ પ્રસંગે હું જોધ લઉં છું. તેઓમાથી જેઓ આજે હયાત છે, તે સધળાને આ પ્રસંગે ઉપકાર માનું છું, અને જેઓ જીવનનુશીન થયા છે, તેમની બધાઇ અને મહોબતને યાદ કરી, તેમના રોશન રૂવાંનને હું હજારે શાંતી આહુ છું.

સંગીત વાંચણ કરવામાં મારી નેમ શું હતી.

સંગીત વાંચણો કરવાની મારી નેમ માટે હવે મારે બે ગોણ લખવા છે. હું એકદમ કહી દઉં છું, કે મારી નેમ એવાં સંગીત વાંચણો કરવાંમા એટલીજ હતી, કે આપણી કામને જવાન વગે તેમજ મોટાંઓ આપણાં કદીમ વતન—ધરાન. સરજખીનની તવારીખ, તેમજ આપણા પાદશાહો, પેહલવાનો, અને નીયાગાનોની કિરતી અને શુરાતનની ખીનાના બયનાથી-અણીતાં થાય, અને તેમના જીવરમા તેમની યાદ તાજ રહે. એજ નેમથી આ કિરતનો કથવાની જેહમતભરી જાનલને એક મોજબરી મેહનત સમજ ૪૦ સં ૧૮૯૭ થી મે તેની શરૂઆત કીધી, અને ચારે નસીમે શરૂઆતથીજ મરહુમ મીં કાખરાણ અને મીં ૫૦ ૩૦ કામા જેવા મીત્રોની મને તેમા મદદ અને સાંમેલ-ગીરીનું માન મળ્યું. જેમ જેમ એ વાંચણો લોકપ્રીય થતાં ગયાં, તેમ તેમ તે વારંવાર રણુ થતાં રેલાં, અને તે સાંબળનારોઓની સંખ્યામાં આણુ વધારો થતો ગયો. એ વાંચણો મુખ્યમા કે દેશાવરોમા રણુ કરવા માટે મને જ્યારેખી ફરમાસ થતી, ત્યારે કાંઈની સ્વાર્થની આશા વીના કે પૈસા મેળવવાની ઉમેદ વીના હું હમેશ તૈયાર રહેતો હતો, અને આજે મથુ હું તેજ રીતે તૈયાર રહો છું.

એક ખીના જાહેર કરવા માટે આ વક હું જવા દેતો નથી. આજ ૧૮ ધરશ થયાં આ સંગીત કિરતનો હું ચાલુ કરતો રહો છું. જે નેમથી મે આ કામ શરૂ કીધું હતું, તે મારી નેમ મે અતે આજે પાર પડેલી જુદું છે. હું ખાસસરુ પરવેદગારના હજારે હજાર શુકર કહે છું, કે ૧૮ વરસની મારી આણુ કાશિશ અતે ફળદ્રુપ થઇ છે, કેમકે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૮૯૭ ના સાલ પછી, પારસી નીયાગાનોના દાસ્તાનો ઉપરા સાપરી આણુ થતાં રેલાં. પારસી છાપો મારાં એ કામને ઉત્તેજન આપતો રેલો, તેમા ખાસ કરી જમે જમશેદના અધિપતિ અને માલિકનો હુન્ન આ પ્રસંગે ઉપકાર માનું છું, કે મારા સંગીત વાંચણોના લખાણુ સારના અહેવાલો પોતાની કોલેખિઓ હમેશાં છાપવાની તેણે મને જોગવાઈ કરી આપી હતી. સેંકડો નહિ પણ હજારે પ્રારસી ખાંનુઓ અને મદદરથી, એ

સંગીત કિરતનો સાંભળવા હર હમેશ ઉચ્ચ અને ઉમંગથી ભેગાં મળતાં રેલાં, અને એક વખત, એવો આવ્યો, કે એ સંગીત વાંચ્યો પ્રસન્ને મળતી મજલીસનો સમાવેશ કરવા માટે ૬૦ કાઠ ધનરતીલુટવાણું દીવાનખાણું નાહતું પડ્યું. પોતાના નીવાગાંનોના અહેવાલો સાંભળવાની ઉચ્ચ અને ઉમંગ છુપાં રેલાં નહી. એક વખત તે રંગમા ભંગ થતો સેહજમાં બંધી ગયો. તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને રાત્રે, એ વાંચ્ય તરફ પારસી કુટુંબોની લાગણી એટલી તે હૃદય પહોંર પ્રગરી નીકળેલી જણાઈ; કે ભેગી મળેલી મીઠાસ ૬૦ કાઠ હાલમાં સમાઈ શકી નહી. લોકોનો આશુ ધસારો થતો રહ્યો. દીવાનખાના માહેલી આલરી, શ્રેદાનજનોની હૃદ આહારની સંખ્યાના બારથી ભેખમાવાની ધારતીમા આવી પડી, અને તેવા સંજોગ વચ્ચે તે રાતના થનાઈ જમશેદ અને ઝોહાકનું કિરતન મને બંધ કરવું પડ્યું.

એ રીતે સંગીત વાંચ્યો વડે કોમની મંદ પડેલી લાગણી જાગૃત યુગ્મેલી જાહેર થયા પછી, પારસી કોમને માટે શાહનામાની કીતાબો ઉપરાં સાપરી છપાઈ પ્રગટ થવાનો પ્રસંગોપાત વખત આવી લાગ્યો હતો, અને બેશક તે ઘણાજ આવકારદાયક હતો.

જર્વાનીની ભરતી અને આટ આણુ રહે છે. તે કોઈને માટે થોભતાં નથી, અને કોઈ તેને થોભાવી શક્યું પણ નથી. ૧૮૬૭ પછી અઢાર વરસમાં મારી જર્વાની, મારી શકતી અને મારી-તબીપતમા જે કુદરતી ફરકારો અવરસ થવાના હતા, તે થયા વીના રહ્યા નહી, અને તે થયા વીના રહે પણ નહી. છતાં માર કામ મે આજ સુધી આણુજ રાખ્યું છે, અને હજીમી આણુ રાખવાની ઉમેદ છે. કાલની વાત કોણુ નભે? આસનો ધણી છે, પણ સાસ પર આધાર છે. મુબરની જર્વાન કમીડીમાં બાઈ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદશાલની સામેલગીરી છેલ્લા ૩-૪ વરસથી થયા બાદ, હવે તે મંડળે પણ પારસી કોમના જગરમા, તેમના પાદશાહો, પેદવવાં અને નીવાગાંનોની તવારીખની યાદ તાજ રાખતી જરૂરતની છે એમ વીચારી, જાહેર મેળાવકા મેળા એ કિયાની કિરતનો સંભવાવવાની ભતી દિલચાલ આણુ કરી છે. બાઈ જેહાંગીરની એ દિલચાલ ધણીજ સંવખતે શરૂ થઈ છે, કેમકે મારી નેમને તેથી એક મોટો ટેકો મળેલો હું સચણું છું, અને તેજ કારણે મે મારાં સંગીત કિરતનો આજ ત્રણ વરસ થયાં લગલગ એ મંડળ તરફથી આપવા શરૂ કર્યા છે.

પારસી પંચાએતના ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી,
બેટ મળેલાં પુસ્તકો માટે ઉપકાર.

શાહનામાનાં સંગીત વાંચ્યો પારસી કોમ સમક્ષ રજૂ કરવા મારા કામને, અને મારી નેમને ઉત્તેજન આપવા માટે પારસી પંચાએતના ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી નીચલાં પુસ્તકો મને જુદે જુદે વખતે બેટ મળ્યાં છે, તે માટે તે સાહેબોનો આ પ્રસંગ હું જાહેરમા ઉપકાર માનું છું.

૧. The Shahnamah. Translated by Alexander Rogers.

૨. શાહનામા નાવખ દસ્તુર જીનોએદર દસ્તુર જમરપછ જમારપઆસાના ફત.

બામ ૧૦૧, ૨ એ, ૩ ફો અને ૪ થો.

રામસ-ઉદ્ધ-આવમા ૬૦ છવનુજ જમશેજી મોદી B. A. તરફથી તેવણે રચેલાં પુસ્તકોમાંથી નીચલાં પુસ્તકો, મોંઝા એ કામને ઉત્તેજન આપવા માટે તેમણે બેટ મોકલ્યાં, તે માટે તે સાહેબનો પથ્ય આ તકે હું ઉપકાર માનું છું.

૧. શાહનામાની સુંદરીઆ, ૨. શાહનામાના દારતાનો ભાગ ૧, અને
૩. શાહનામાના દારતાનો ભાગ ૨.

એક હમદીન અહરથે પોતાનું નામ જણાવ્યા વગર, મારે મકાને, મારી ગેહહાજરી દરમ્યાન, અવસ્તાની શાહદતો વાંચણોમા મારે આપવી એવી ખાસ ફરમાસ કરી, મરહુમ એરવદ કાવસજી એદલજી કાગાના નીચલાં પુસ્તકો મોકલી આપ્યાં, તેવણનો પથ્ય હું ઉપકાર માનું છું.

૧. ધરત આ માએની, ૨. વંદીદાદનો તરજુમો, ૩. ખેરદેહ અવસ્તા આ માએની,
૪. ગાથા આ માએની, ૫. જમજમશેદની-જંદ અવસ્તા કિતામ.

એ ઉપરાંત પીળાં કેટલાક બાનુઓ અને અહરથો તરફથી મુબજ તેમજ આહારમામોમા વખતો વખત મળેલી અને મોકલાવેલી નીચલી બેટો હું માન સાથે સ્વીકારું છું.

એક (નાહટ ડાયમંદ) હીરાનું કોલર બટન

શેઠ શીરોઝ મોઁ ગઠેર તરફથી

એક લીલા પાનાનું કોલર બટન તથા બે સુનાના ચાંદ.

એક પારસી બાનુ તરફથી.

એક અફીકનું કપ.

એક પારસી બાનુ તરફથી

એક રૂપાનો છતરીનો હાથો.

એક પારસી અહરથ તરફથી

એક સુનાની વીંટી.

ગાયનના એક પારસી શાખીન તરફથી:

મામેફોનની ઉસ્તાદી સંગીતની બે દઝન રેકોર્ડ.

એક પારસી અહરથ તરફથી:

હાથની કાંડી ઉપર પેહરવાની એક સુનાની પોહોંચી

શેઠ ફરામરોજ સોહરાજજી કેકેખાદ તરફથી:

એક રૂપાની તીપોંટ

૧૯૧૬ના સાલમા અમદાવાદના જુદાજુદા મીત્રો તરફથી મળેલી નીચલી બેટો.

એક રૂપાનું પેન હોલડર. એક રૂપાનું રેન્જ દાંન. એક રૂપાનું કાર્ડ હોલડર.

એક રૂપાનું સ્તીચ પેન હોલડર. ત્રણ રૂપાનાં ફલાવર વાઝ, એક જાપાનીઝ કાર્ડ ને.

એક જાપાનીઝ ઇન્ક સ્ટેન્ડ, એક જાપાનીઝ કેન્ડલ સ્ટીક

કિરતનના લીતરમા સેહજ નજરે.

એક બારાણી કે દારતાન જાહેરમા રણ કરવું નેટવું સહેલ છે, તેટલું એક સંગીત

વાંચણ રણ કરવું સહેલ નથી, એમ મારે બાર મુકી જણાવવાની હવે જરૂર રહી ગઈ.

કેમકે બાશણિા અને વાંચણા ઉપજવી કાઢેલી તોય ઉપરથી જ્યારે જોઈએ ત્યારે રજુ થઈ શકે છે, ત્યારે એક સંગીત કિરતન જાહેરમાં રજુ કરવા પહેલાં, દારતાનાંતુ ચોકડું ગોઠવવું પડે છે. ત્યારબાદ તેને અનુસરતી ખેતખાશ રચવી પડે છે, અને છેલ્લે તે જુદા જુદા જુદા દાખવી શકાય એવું રાગ રાગણીવાલું સંગીત, દારતાનીની મતલબને અનુસરતું બેડવું પડે છે. પણ એટલેથીજ સંગીત કિરતન રજુ થઈ શકતું નથી. કિરતન જાહેરમાં મુકવા સારું કિરતન માહેલાં આપને આવા માટે ઔરગન વગાડનાર સાથુ કટલાક દીવસો સુધી આજુ 'પ્રેક્ટીસ' કરવી પડે છે. કિરતનનો આ ભાગ જેટલો નાજુક તેટલોજ તકલીફ આપનારો થઈ પડે છે. અને કિરતનો તરફ થતાં અસાધારણ ખેંચાણનો ભેદ પણ એમાજ સમોપનો છે. એટલું જતાં સધળી મેહનત કીધા પછી, ગળાનો અવાજ જાળવવાની કાળજી કયમ કરનારને બેઠક પળવે એવી છે. જો સહેજથી સરહી ગળાને લાગે, તો કિરતનની બરબાદી નહીં થાય છે. તોપણ શુકરે તે દાદગરના કે અઢાર વરસની કિરતન કથવાતી મારી કારકીદી દરમ્યાન, ફક્ત એકજ વખત મારાં ગળાંએ મને તકલીફ આપી હતી.

મારાં કિરતનોના સંગીત ભાગ વગાડવા માટે, સારાં નસીબે 'સંગીતના' એક શોખીન મીત્ર બાઈ નસરવાનજી રતનજી નરીમાન આજ વરસો થયા મારી સાથ વગર સ્વાર્થે ઔરગન વગાડતા રહ્યા છે. તેવન એક બાહોરા વાજીત્ર ચાલી છે, અને ઔરગન વગાડવાની તેવણની કુનેહ બેશક વખાણવા લાયક છે. રાગરાગણીની સુરાવટના હિસાબની માહીતી એ બાઈને, હોવાથી, સંગીતના તુર્ફની પ્રસંગે પણ શાંત રહી, સીકતથી સગો સાચવી શકે છે. એ બાઈની વગાડવાની કુનેહની હું ખાસ કહર જુલુ છું. મીં નરીમાનની સેવા માટે હું એ બાઈનો આ પ્રસંગે ખાસ ઉપકાર માનું છું.

એ અઢાર વરસના અરસામાં મુખ્ય તેમજ દેશવરોમાં, નીચલાં મંડળોની ફરમાસથી અનેક વાર જાહેરમાં મે સંગીત કિરતનો આપ્યાં હતાં.

૧. મુખ્યના ખાતમ રહે બેઠરાંમ તરફથી.

૨. મુખ્યની પારસી વેણેરીયાન અને ટેમ્પરન્સ સોસાયટી તરફથી.

૩. જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાફ વધરાવનારી મંડળી તરફથી.

૪. બેઠરાંમજી જીજીભાઈ કાલેજ યુનિયન તરફથી.

૫. બાનુઓના જશનની મીજલસના કારોબારી બાનુની ફરમાસથી.

૬. "માસીક મગહ" ના અધિપતિ મરહુમ મીં સોહરામ જીલ, પાલમકોટની ફરમાસથી (તેવણના ચોખાનીઆના ધરાકોના બેમા કીધેલા મેલાવડા આગમ.)

૭. મરહુમ નસરવાનજી પીનીવત દીવાના પારસીઓ માટેના ફંડના લાભ માટે, ધી ડાયમંડ જયુગીલી કલબ તરફથી.

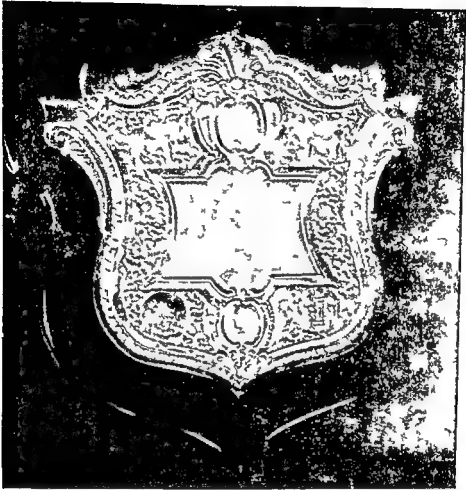
૮. નવસારીની રાન પ્રસારક મંડળી તરફથી.

૯. બરૂચની પારસી અનજુમન આગળ, ત્યાં પારસી અનજુમનના તરફી સહાય ખાં ખાં શેક આજીજી મનચેરજી દલાલ, મીં એં તથા શેક મનચેરશાહ સોરામજી વખારીઆની ફરમાસથી.

૧૦. કરાંચીની ધી યંગ મેન્સ ઓરાસીયાન એસોસીએશન તરફથી.

૧૧. કરાંચીના જરથોસ્તી બાનુ મંડલ તરફથી.

SOUVENIR.

શાહનામાના કિરતનો બરતુની પારસી અનલુભન આગલ મ્લુ કન્વા
માટે મગેની વાઘ્યારીની બેટ (૬૦ સ૭ ૧ ૧૫)

SOUVENIRS.

માહતામાતા કિરતનો રણુ કરવા માટે જુનું ભૂષા શેઠરોની અનભુમન અને મંડળો તરપી
હીં ક્યન પટેલને સુંના અને રૂપાની મળેથી માદમારીની લેટી

૧૨. અમદાવાદની જરથોસ્તી અનંજીમન આગળ, અમદાવાદની બાજમે, જશને રહે બહેરાંમ તરફથી.

૧૩. વાદરામાં વસ્તાં જરથોસ્તી કુટુંબોના બેળાવડામા આગળ બેન્દોરા પારગી યુનિયન તરફથી.

૧૪. મુંબઈની જશન કોમીટી તરફથી.

૧૫. મુંબઈના જરથોસ્તી સામંત મંડલ તરફથી

૧૬. પારસી સંકટ નીનારખુના વાલ માટે મારા પોતા તરફથી.

૧૭. મુંબઈના રથેસ્તાર મંડળ તરફથી.

૧૮. બલસારા ત્યુશન કલાસના વારસીક મહોતસરના કુટુંબી મેનાવડા પ્રસંગે.

૧૯. અમદાવાદની બાઈ ધનેમાઈજી દનાસની જરથોસ્તી ભેકરીઓ માટે રંધાપેલી સ્કુલના લાભ માટે.

૨૦. કરાગી બાઈ વીરબાઈજી સ્કુલના લાભ માટે.

એ ઉપરાંત મારા પોતા તરફથી મુંબઈમા અનેક વાર અનેક જુદા જુદા વાંચણો જાહેરમા પ્રણીક વાર રજુ થયા હતાં.

હવે બસ સંગીત કિરતનોની દર્શીયત ગોયા મારી છંદગીનાં ૧૮ વંશના અહેવાલ સમાન છે આ કિરતનો માટે બેતબાજી તેમજ સંગીત બેડી એક શાએર હોવાનો દાંવા હું જરાબી કરતો નથી મે શાએર થવા કદીગી ચાહું નથી, કેમકે હું કાંઈ શાએર નથી. એ મારો પ્રમાણીક એકદાર છે. મે જે કાંઈ શીખની મેવા સમજી માથે ઉઠાવું હતું, તેને પોંદણી વળવાની ફકત મેં તજનીજ કીધી છે, અને તે કાંઈ કેટલું ફતેહમંદ નિવડ્યું છે, તે-મુંબઈ તેમજ દેશાવરોની પારસી કામથી જરાબી છુધું રથું નથી.

વાંચણની ભાશા અને બેતબાજી વિશે.

આ પુસ્તકમાં છપાયેલાં વાંચણો જાહેર તખ્તા ઉપર મે જેમ વાંચ્યાં હતાં, તેમ તે પ્રગટ કીધા નથી, પણ જે રીતે તે રચ્યાં હતા, તેમ તે પ્રગટ કીધાં છે. કેમકે જાહેર સલામાં વાંચણો રજુ કરતી વખતે, વખતને અનુસરી મોટી કાપકુપ કરવી પડતી હતી. એ પ્રગટ થયેલાં વાંચણો મોટે ભાગે 'પારસી-ગુજરાતીમા' છે, કેમકે તે સધળાં પારસી કામને માટેજ રચ્યાં હતાં. આ વાંચણોમા ગદ કે પદ્ય લખાંજુ મે સુધ ગુજરાતીમાં કીધું નથી, અને તેથીજ 'થકથ, જમસ, કરીશ, મરીશ,' વિગેરે ગુજરાતીને બદલે, બેતબાજીની રચનામાં 'પારસી-ગુજરાતીમા' 'થવસ, જવસ, કરસ, મરસ,' એવી શબ્દ રચના કરી છે. તેમજ સંસ્કૃત શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા બદલ ફારસી અને ઉર્દુ શબ્દોનો વિશેષ ઉપયોગ મોટે ભાગે બેતબાજીની રચનામાં કરતાં, તેના અર્થ મે સમજાવ્યા છે.

વાંચણમા સમાવેલી બેતબાજીની રચના "ફઉલન"ના કાએદાને અનુસરી, મસનવીના વજન ઉપર બાંધવાની પેઢલેથીજ મે તજવિજ કરી છે. વાચક મેહરબાનોએ એ 'મસનવી' વાંચતા, જે રીતે કાબ રચનામા (લઘુ-ગુર) લખાઈ છે, તેમ વાંચવાની તસદી લેવી. છતાં દાનેશમંદ વાંચનારને કાંઈક "થકાટ" કે "ખટકા" જે માલમ પડે, તો ઉદાર નજરથી તે કસુર તરફ જોવું. વળી બેતની રચનામા ફારસી અને ઉર્દુ શબ્દો વિશેષ જણાશે. બેતના વજનનું સમતોલપણ જાળવવા, તેમજ રદીફ અને કાશીઆં મેળવવાની શાએરીના

કાચ્છી પ્રમાણે 'નોરાંન' બદલ 'નાંદાં,' 'જેહોં' બદલ 'જેહાં' या 'જહાં' 'જવાં' બદલ 'જવાં,' 'આરમાં' બદલ 'આરમાં' 'અનભુમં' બદલ 'અનભુમં' 'શુલંદ' બદલ (ફારસી કાવ્ય રચના પ્રમાણે) 'નલંદ', એવાં અનેક શબ્દો વાપરવાની ફરજ પડી છે.

બેતમાં ખટકે ખટકે મુકેલાં આંકડાઓ ફિરતનમાં ગવાતાં સંગીતની સંખ્યા દેખાડે છે, જેને અતરે દાખલ કરવાની જરૂર જણાઈ નથી. બેતમાં ત્રીટી સંખ્યાના આંકડાં જે આખાં પુસ્તક દરમ્યાંન દર પચાસ અને સો બેતને તફાવતે મુક્યા છે, તે આંકડાં જોડેલી બેતોની સંખ્યા દેખાડે છે. આ પેઢલા ભાગના આખાં પુસ્તકમાં ૫૬૧૬ બેત રજૂ કર્યા છે.

આ પુસ્તકમાં છાપેલાં કેટલાંક ચીત્રો મરદુમ શેઠ અરદેશર ડોસાભાઈ મુનશીની પ્રગટ કરેલી પુરાતન પારસીઓની તવારીખ જે આજથી લગભગ ૪૦ વરસ ઉપર છપાઈ હતી, તેમાંથી લીધાં છે. અને બીજાં ચીત્રો મારા લાંચિડીવાલા મીત્ર ઝેરવદ માણેકજી રસ્તમજી ઉનવાળાએ (જે મહત્ત્વ પાછલથી ગુજર પાંખ્યા છે,) પોતાની એક પુરાણી ફારસી શાહનામાંની કીતાબ અને ચીત્રોની નકલ કરવા મેહરખાંની કરી આપી હતી, તેમાંથી લીધાં છે. ઝેરવદ માણેકજી રસ્તમજી ઉનવાળાનો હું આ પ્રસંગે હિપકાર માનું છું. એક મીત્ર, જે એટલાક પાસે એજીસીસ હકીમનો વેશ ધારણ કરી ઉભેલો દેખાડે છે, તે મારા મરદુમ પીના શેઠ નવરાજજી નાનાભાઈ પટેલના ઉચાપત થઈ ગયેલાં શાહનામાં મહેલાં ચીત્રો માહેલું એક રદી ગચ્છિયું ચીત્ર છે.

પારસી કામની બોલખાલા.

હા, પારસી કામની બોલખાલા ! જે કામના નિયામોનોએ પૂર્વમાં સુધારાની શરૂઆત કરેલી; જેઓએ ઇરાંની શેહનશાહતની સ્થાપના કરેલી; જે શાહશાહની મહત્વતા અને મહાનતા જગ આશકારા બનેલી; જ્યાંના પાદશાહો અને પેઢલવતોના સુધારા અને શુરાતનેઈરાંન વેજને શાંતિ; કિર્તિ અને આત્માદી બક્ષેલી, તેવા બળવંત શાહશાહોની શોલાહ આજે પરદેશમાં પરત્તાન્યને આધારે પંથુ, હજી પેઢલ્લી અને પ્રસિદ્ધ પદવી ભોગવે છે, તે જોમ તેઓના કિયાંની નિયામોનોના આંશિયને આધારે છે, તેમ તેઓના પોતાના પરમાર્થના મતાપે છે ! એવી કિર્તિવંત તવારીખ ધંરાવતી આપણી પુરાણી અને પવિત્ર પારસી કામ, શીદનની કિમતી અને દરવંત, આદોશ અને બળવંત બાહેધરી દેહળ કરીને ઇરાંન સરજમીનમાં દાખલ થાય; ઇરાંનના સુધારા, વધારા, અને આળાદીમાં પોતાનો ઉમદા અને ઉદાર દિરસો આપે; અને ફરી એકવાર પારસી સંસ્થાનની ઇરાંનમાં પાછી સ્થાપના કરી કિયાંની તવારીખનાં સાનેરી સફાઓ પાછા બોલે, એવી આપણ દુવા ગુજરશું. ગારા નેક હમદિને તે વખત કાંઈ દુર નથી; તે માટે બિદાર ધાવો. હમણાથીજ તૈયાર બનો. દર રીતે, દર ઠેકાણે, દર હંમેશ, તે પાક પરવર આપણી પારસી કામની બોલખાલા કરે; અને હમદિનેને પૂરી આતશની પનાહ દાખમો-દાખમ 'રાશન' રાખે. આમીન !

૩૬૦૫૨૮૮

શાહનામાના સંગીત, દાસ્તાનો.

નઝમખંદ શાહનમુ.

સહુપે શાહનામુ કરતાએ છું. સં ૧૬૧૫ માં પેદશ્વીવાર મગટ કીધું હતું તે વખતે તે કિતાબમાં, ફિરદોસીના શાહનામા માહેવાં ફક્ત અગીઆર દાસ્તાનોનો નસર અને નઝમ સાથે સમાવેશ કરી દીધો. તે કિતાબ મગટ કીધાંને અજે આંક વરશ ગ્રંથ ગયાં છે. એ આંક વરશની મુદતમાં કરતાએ ફીરદોસીના શાહનામા માહેવાં બાકી રહેલાં જાણુવા એજ દાસ્તાનોને નસર અને નઝમ ઉપરાંત સંગીતમાં રચી, પારસી કોમના નિયોગીનોની તાવારીખ સંજોગ કરવાના મારા લુના હેતુને, મુખ્ય તેમજ દેશાવરોમા વસી જરથોસ્તી કોમ રૂપર, જુદાં જુદાં જરથોસ્તી મંડો તરફથી રજુ કીધાં છે. કેદવાની કાંઈથી જરૂર નથી કે તે સંધમાં દાસ્તાનો જયારેખી રજુ થતાં, ત્યારે હંમેશાં પારસી કોમના નરનારી આની મોટી મીજામો ભેગી મક્તી હતી. પા સદીની મારી આ અદના કોરીશ દરખાન મુખ્ય તેમજ દેશાવરોમા મહેલી મેહરીયામાં જે જે આગેવાન જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રંથરચોએ પ્રમુખપદે બિરાજ મને પોતાની હાજરીનું માન આપ્યું હતું, તે સંધમાં મેહરયાનોના નામની એક નાહની જેવી નોંધ અત્રે જાણી રાખવાની હું મારી ફરજ સમજું છું.

મુખ્ય.

મહુમ શેઠ કેખરાજ નવરાજ કાજરાજ.
 પુરશેદજી રસ્તમજી કામા.
 એવંદ કોરસજી એદવજી કાંગા.
 કેરશાસપજી એદવજી આંત્યા.
 દસ્તુર મીનોમેહુર દસ્તુર જામારપજી
 જમારપ આશાના.
 શેઠ શાહપુરજી બેદરમજી કાવક
 લેડી ધનબાઈ કાવસજી જહાંગીર.
 બાઈ જંઈજી જહાંગીર પીટીટ.
 બાઈ જરથાનું આરદેશર એનજીનીયર.
 એમ, એ, એલ. એલ. બી.
 મીસ નવાજબાઈ કનદરાકદર. બી એ.,
 દસ્તુર ડો. માનેકજી નસરવાનજી ધાલા.
 નાયબ દસ્તુર રસ્તમજી સંજાણા બી. એ.
 સર કાવસજી જહાંગીર રેડીમની.
 સર હોરમસજી કાવસજી એદવવાલા.
 આં જતીસ દીનશા ફરફુનજી મુલ્લા,
 એમ. એ, એલ એલ. બી.
 ડા. દીનશાહ બડમજી માસર,
 શેઠ જહાંગીર જમશેદજી વીમાદવાવ,
 એમ, એ, એલ એલ. બી.

શેઠ ફરફુન કેરશાસપજી દાદાઆનજી. બી. એ.
 એલ. એલ. બી.,
 પાલનજી ખરબોરજી દેશાઈ.
 બેદરમજોર તેહમુરસ અકબેસરીઆ,
 એમ. એ.
 નસરવાનજી ફરામજી કયાની.
 ખુદાગજી એદવજી ખુનેગાર બી. એ.,
 વાઈસપ્રેસીડન્ટ, જરથોસ્તી બાઈમંધ મંડળ.
 શેઠ માલુક સોહગબજી બનાજી.
 ફરામજી રસ્તમજી દુવાસ, એલ. બી.
 પ્રીન્સીપલ લુથોગીરન હાઈ સ્કૂલ.
 વાંદરા.
 મહુમ ડા. રતનજી રસ્તમજી દાદીના
 નવશારી.
 મહુમ શેઠ પેસ્તનજી ખરશેદજી યાનેવાલા.
 નવસારી (માલસેટ)
 દસ્તુર ફરામજી કેકોત્રાદ,
 (નવસારીના વડા દસ્તુર.)
 બરુથ.
 ડા. મીસ મોતગોમરી.
 બા. બા. સરદાર આદરજી મનચેરજી દયાલ,
 બી. એ.

અમદાવાદ.

મહુમ શેઠ કાવસજી રોસાભાઈ દાવર.
 મીરીસ દીનખાઈ સોહરાખજી લાલકાકા
 ડાં મીસ મીતીખાઈ રસ્તમજી કાપડીયા.
 ખાં ખાં સરદાર રસ્તમ ખેં વઝીલ.
 ખાં ખાં ખરશેજી નશરવાનજી કન્ટરાકટર.

શેઠ કેમરાજ અ. બાલોં બી. એ.
 શેઠ અરદેશર રસ્તમજી દલાલ.

કરંચી.

મીરીસ કુવરખાઈ માં ધાલા.
 દસ્તુર ડાં માલિકજી નં ધાલા.
 ખાં ખાં કાવસજી હોં કાનક.
 શેઠ કરંચરાજ જેહાગીર પંડકી.

મુંબઈ તેમજ દેશવરોમા સ્થાપેલાં જરથોસ્તી સંખાવતખાતાના લાભ માટે
 કરેલાં શાહુનામાના કિસ્તનો.

એ પા સદીના અરસામા શાહુનામાના આરાં કિસ્તનો, મુંબઈ તેમજ બાહાર
 ગામોના જેલાંક સંખાવતી ખાતાના લાભ અરથે, મે રજી કીધાં હતા, જે મસંગે
 થાયલી આવકો તે ખાતાના પેશકારોએ ખુશીથી સ્વીકારવાથી અને સતોશ હાસલ
 થયો હતો. એ ખાતાઓની નોધ અતરે રજી કેઈ છુ.

૧. છં સં ૧૮૯૭ ની મરહીમાં તારાજ થાપના ગરીબ પારસી કુટુંબોને તાત-
 કાલીક મદદ માટે કરામજી કાવસજી હોંલમા, રસ્તમ અને સોહરાખજી કિસ્તન.
 (છં સં ૧૮૯૭)

૨. પારસી સંકટ નિવારણ ફંડના લાભ માટે આમરદાર પારસી બાંતુઓ અને
 ગ્રહસ્થની મદદ સાથે, ટાઉન હોલમા રસ્તમ અને સોહરાખજી કિસ્તનનો છેવટનો ભાગ.
 (છં સં ૧૮૯૮)

૩. મરહુમ ડાં કયેખુરાજ નશરવાનજી બાહધુરજીની યાદગીરી કામ રાખવા માટે
 ઉર્મા કરેલા ફંડની લાભ ખાતર ટાઉન હોલમા રસ્તમ સોહરાખજી કિસ્તનનો થોડોક
 ભાગ. (છં સં ૧૮૯૯)

૪. કરંચીમા બાંધ વીરખાઈજી હાઈ સ્કુલ (હાલમા બાંધ વીરખાઈજી સોપારી
 વાલા હાઈ સ્કુલ) ના લાભ ખાતર, રસ્તમ અને સોહરાખજી કિસ્તન (છં સં ૧૯૧૨)

૫. મુંબઈમા મરહુમ શેઠ નશરવાનજી મીતીલે દિવાના પારસીઓની માહવેજત
 માટે સ્થાપેલાં ફંડના લાભ ખાતર જલ અને રોદાયેનુ કિસ્તન (છં સં ૧૯૧૩)

૬. અમદાવાદમા મરહુમ બાઈ ધનમાઈજી અરદેશર દયાયે જરથોસ્તી ઓઢરીઓ
 માટે સ્થાપેલી સ્કુલના લાભ ખાતર રસ્તમ અને અરદેશરજી કિસ્તન (છં સં ૧૯૧૬)

શાહુનામાના શોખીન કિસ્તનકાશે.

શીરોસીના આખા શાહુનામા અંદર સમાવેલાં જણવા જોગ દાર્તાનો (episodes)
 ને મે નસર અને નઝમના રૂપમાં ફેરવી નાખી, પારસી કોમની આખીન તવારીખને
 અવોખીન સાંભળનારના શોખને રચે એવાં આકોરમા રજી કરવાની મારી અદના કોશેશ,
 છં સં ૧૮૯૭ ના સાલથી શરૂ થઈ હતી. એ કોશીશને છં સં ૧૮૯૭ માં
 કિસ્તનને નામે મે ઝોનખાલી હતી પારસી કોમના સુધરેલા વિચારવાલા આગેવાનોની તેમા

મને જે માનભરી મદદ અને સમિશ્રીગીરી મળી હતી, તે તેમના નામોની અંગત આપેલી રીપ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. ધીમે ધીમે જુના વિચારવાના સાહેબોનું ધ્યાન મારી એ કોશીશ તરફ ખેંચાતા લાગ્યું, અને તેઓએ પણ મારાં આ કામને પસંદ કરી, પોતાની સામેશ્રીગીરી આપી, જેથી શાહનામાને પુર કરવાની માર્ગ ખ્યાલને બેવડી હિલટ મેલી. કોમના નર નારીઓને મોજ સાથે પોતાના પુર્વજોની તવારીખનું જ્ઞાન આપવાની, આ કિસ્તોએ, પુરેપુરી પા સદી (જીવસ વરસ) સુધી સર્વોત્તમ લોક પ્રીયતા જેવી અને તેવીજ નિભારી રાખી છે. એ પા સદી દરમ્યાન, દેશ-પરદેશમાં વસ્તા જરથોસ્તીઓ વચ્ચે એ કિસ્તનો રજુ કરવાની મને તક મળ્યાથી, તેવાજ કિસ્તનો કરવાની યોગ્યોની ઉલટ એ કે કુદરતી હતી, પણ તેવી ઉલટમાં દલગીરી સાથે મને કેટલાક એના દાખનાઓની નોંધ લેવી પડી છે, કે જેમાં કાંઈજ નહીં પણ વિવેકનો સક્ષમી પ્રમાણમાં ભગ ધારો જણાયો છે. દેશાવગે, ખાતે મારાં સંક્ષેપ શાહનામા માહેની નઝમમાં નહીંના ફેરફારો કરી, કેટલાકાએ એ દસ્તાનો પોતાની બનાવટના તરીકે ઠોકી, જાહેરમાં રજુ કરેલા મારી જાણમાં આવ્યા છે. હિયાં તેમજ ત્યાં એવા છુટા છવાયા બનાવો બનતા મારી જાણમાં આવતા રહે છે, જે બનાવે, કાંઈજ નહીં પણ History repeats itself વાંચી પ્રખ્યાત ઇઝેલ ફેલ્ડવતને ખરી પાડી આપી છે. એવી સાહિત્યાની 'ફારગરી' આગળ વખતમાં સ્કોટ અને ઇંગ્લીશ બેલ્ડની થતી હતી કેટલાક મેનડં, ઇંગ્લીશમાં મથુ વખણાતાં હતાં, તેનાં જોડનાર કરીના ખરાં નામો આજે મક્કનાં નથી. કેટલાંક ઉત્તમ પ્રકારનાં બેલ્ડ જે શેહરમાં ખાસ વખણાતાં, અને ગવાતાં, તે બેલ્ડની જોડણીમાં મેહજ ફેરફાર કરીને, આ તેમના બનાવનારના નામને ઠેકણે 'ચોમિંગ' ગાનારાઓ પોતાનું નામ જોડી દેઈ, શેહરની ખાસ અને પડોશના ગામડાંમાં, તેઓ ગાવા ઉતરી પડતા હતા. એવી રીતે એક બેલ્ડ, જે શેહરમાં અમુક કરીતી. બનાવટ અને મના ગણાતી, તેજ બેલ્ડ ગામડાંમાં ખીજજ 'કોઈ પ્રુટકગીયા કરીતી જોડણી' તરીકે જોવામાં આવતું હતું આવી ફરીનાદ માટે ભાગે સ્કોટ બેલ્ડના બાનમાં થાયંથી જણાઈ છે.*

એ વિશે એના કિસ્તનકારને મારી અંત આરજ છે, કે આ નસર નઝમથી બરપુર તૈયાર કરેલાં કિસ્તનો જે પારસી કામ સમક્ષ મેં રજુ કર્યાં છે, તે તેઓ પોતાની યથા શક્તિ પ્રમાણે કથી શકે.

મુબઇની જશન કમીટી અને મારાં શાહનામાના કિસ્તનો.

આગળ સાંચોમાં આ કિસ્તનો, જુનાં જુનાં જરથોસ્તી મંડળો તરફથી મુબઇ મા સર અવમરે દર સાલ રજુ કરવાની મને ફરમાસ થતી હતી. ચહુડની અને પડતીનો નિયમ જે કાંઈ નહીં પણ એક કુદરતી બનાવ છે, તે બનાવની અડકતમાં તે મંડળો આવી પડ્યા પગી, ઇ. સ. ૧૯૧૩ ના સાલથી મુબઇની જાણીતી જશન કમીટી તરફથી મેં મારાં શાહનામાના કિસ્તનો દર સાં આપવાની શરૂઆત કરીધી હતી. ખુદની રેહમતને તે એક બનાવ હતો, કે જ્યારે એક ઝુલ્તાં અને ખુલ્લો પંડેલા

* એ બાબદના વધુ લખાણ માટે જુલો મારું પુસ્તક 'કબાવત' પાને "આપ સંગીત કળા".

મંડવનો હાથ, મુંઝવના ગણીના શેહરી શેઠ જેહાંગીર જમશેદજી - વીમાદલાય, અને શેઠ દેરદુત દેરસારપ દાદાચાંનજીએ પકડી; તે મંડવને નવી જાંદગી અને નવી ગતી આપી, તેને તેની આજની ધીકની અને ધોધમતી હાલતમા લાડી મેલ્યું. એ મંડવ તરફથી મોરા કિરતનો મે ચાલુ અગીઆર સાલ સુધી આપ્યા છે, અને એ અગીઆર સાલની લાંબી મુદતમા દર સાલ, સૌર અવસર પ્રસંગે, નંવા અને નંવાજ કિરતનો રજુ કરવાની ચાલુ રાખેલી નેમથી આજે હું શાહનામાના તેમામ દાસ્તાનો પુરાં કરી શક્યો છું. એટલાં-માટે એ લાલાં મંડવનો હું આભારી થયો છું."

પંચીસ-વરસ ૧ પા સદી ૧ જ્યારે ૭૦ સં ૧૮૯૭ મા પેદલવેહલું મેં હસતમ અને સાહરામજી કિરતન કામ સમક્ષ રજુ કરીું; ત્યારે મારી શારીરિક શક્તિઓ ને જ્યારે હું આજની મારી શારીરિક શક્તિ સાથે સરખાઉં છું, ત્યારે મને લાગે છે, અને હું જોઈ શકું છું, કે તેમા મોટા ફેરફાર થઈ ગયો છે. તેન-પણ, તેમજ મન-અણ ઓછાં થયાં છે. મગર જે કાંઈ રહ્યું છે, તે કંઈ-પણ અને મન-પણ એ બેજ જેવાને તેવાં રહ્યાં છે, અને તે માટે હું તે પછાદનના હાજરો હાજર શુકર કરે છું. કેમકે તે રહમત દાદાર ની મેદરથી છેલ્લાં પંચીસ વરસમા શાહનામાના કિરતનો-માટે પંદર હજાર શબ્દો રચી શક્યો છું, અને શબ્દો શીરદોસીનાં કિરતન માટે રચેલી શબ્દો, તેમાજ પેગંબર સાહેબ જરથોસ્ત અને કિરસે સંજનના કિરતનોમા સમાવેલી શબ્દોનો એક દર સરવ મોં જોતાં નીચલાં દિસાજ મળે છે.

૧ શાહનામા-માહેલી શબ્દો	૧૪,૭૧૦
૨ શબ્દો શીરદોસી તુલીના કિરતન માહેલી શબ્દો	૮૦૦
૩ પેગંબર જરથોસ્તના કિરતન માહેલી શબ્દો	૫૦૦
૪ કિરસે સંજનના કિરતન માહેલી શબ્દો	૪૧૬

જુમમે શબ્દો:- ૧૬,૪૨૬

દાસ્તાનોના કિરતનો શાહનામાનો તરજુમો નથી.

ખતમ કરવા આગમય એક - અગત્યની બાજબ જણાવવાની જરૂર પડે છે. શાહનામાના મોતેબર તરજુમા અન્નાર આગમય ખીલ વિદવાંન સાહેમે એ કાધા છે. એ માહેલું કુતાર નિરાદરેલાયું, એક છે, જેને માટે-મે આગત જણાવ્યું છે. ખીણ મરહુમ દસ્તર મોતેચહેરેલું છે, જે નસરમા પ્રગટ થયું છે. પણ માઈ લખેલું આ શાહનામા શીરદોસીના શાહનામાનો તરજુમો હોવાનો હું દારે કરતોજ નથી. શીરદોસીની નજમને પકડી મે તેને તરજુમો નજમમા કરવાની મેદમગી તજનીજ કોંધી નથી, સિવાયકે શીરદોસીના કેટલાક મદાંન વિચારોને મે 'પારસી યુગરસતી' નજમમા મારી શક્તી મુજબ રચ્યા હોય. મેં આગત પલુ-લખ્યું છે, અને ફરીથી આ પ્રસંગે ખીલવાર પ્રતિતા પુરકે એકશર કરે છું, કે હું કદી પા-શાબર કેહવાડાવા કે દેહવા માંગતો નથી. હું 'ગર્મ-કવી' કે 'બાગ કવી' છુંજ નહીં. જો કાંઈ ખન્યું છે, તે ખંનાયું છે; અને જે કાંઈ સખ્યું છે, તે નજમ રૂપે રચ્યા છે.

શીરદોસ્તી પોતે પોતાના દીખાવામાં એકરાર કરે છે. કે:- “જે કેહવાઈ ચુક્યું છે તે હું તારી આગળ એટલે વખત ફરીથી કેહીશ હું જે સંજીવનો કહું છું, તે ખીબ્બો-એ ખી કેહવા છે. * * * ખીબ્બ હકીકત ઉપરથી હું તે મારા બોલોમાં રજુ કરું છું”.

અને મેં પણ તેમજ કીધું છે. સાચું શીરદોસ્તીના હકીકત ઉપરથી મેં મારા બોલોમાં મારા વિચારો, અને મારી ભાશામાં આ ફિરતનો મેં રજુ કીધાં છે.

કદરસ્નાયોનો ઉપકાર.

આરે મારી કિસ્સ કરવાની કોશિશને લગભગ વીસ વરસ પુરા થયા હતાં, ત્યારે મારા ખપરખ્યાલ મીત્ર બાઇ ખરજ્જેરજી ફરાંમજી ભર્યાની માયાભરી દીક્ષણો આ મારા કામ તરફ ખેંચાવાથી, તેઓએ મારાં કાંમની કદરસ્નાથી કરવા માટે કાંઈક યોજના ધડી, અને તે યોજનાના પરીણામમાં સેવકને તેવજી તરફથી દેશ પ્રદેશમાં વસ્તી જરથોસ્તી કામના આગેવાનોએ મોકલાવી આપેલાં કેદરસ્નાથી પત્રો સાથે એક પક્ષે ભેટ આપવા જે હકમાર મેળાવડો કાઢેલ હતા, તે પ્રસંગે ભુલી જવો ન્હોતો નથી. મારા મીત્ર બાઇ ખરજ્જેર ફરાંમજી ભર્યાની કારસાળથી એક ભવ્ય મેલાવડો બાલીવાલા કાંડ થીએટરમાં ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૯૧૭ ની સમીસાંજના મધ્યે હતો, જે પ્રસંગે નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ રૂપુખરયાન લેનાર હતા, પણ પોતાની નાદરસ્ત તખિયતના સળગે તેઓ આવી નહી શક્યાથી, મરહુમ શેઠ રસમજી બેહરમજી જીજીભાઈ પ્રમુખ પ્રદે બેઠા હતા. એ પ્રસંગે રમેશ કોઝ કોરટના વડા જજ, મીં કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, બોબે કોનિકલવાલા મીં હોરનીમેન, ફરાંમજી દેશના મુખના વડા કોનસલ, મીં મીરજાં અલી અકબરખાન (બેરીસ્ટર) તથા મીં રસ્તમ પેસ્તનજી મસાંની-એ, જે ઉમદા વિચારો તે પ્રસંગે તખ્તા ઉપરથી આ અદના સેવક માટે ઉચાર્યા હતા, તે માટે તે સંધક્ષા સાહેબોનો તેમજ મુખજી તેમજ દેશાવર ખાતે હસંતી બોગનતાં જુદાં જુદાં જરથોસ્તી મંડલોના પેશકારો, પ્રમુખો અને તરડી સાહેબોએ એ પ્રસંગે મારી ખીનરવારથી સેવા માટે જે કદરસ્નાથી પત્રો રવાના કીધાં હતાં, અને જે એક ઉંચી બેનાવટની રૂપાની કારકેટમાં મરહુમ શેઠ રૂં બેં જીજીભાઈના બાનું ને હાથ મને ભેટ અપાવ્યાં હતાં, તે સરવે મેહરબાનોનો હું માટે ઉપકાર માનું છું

મદદમારેનો આભાર.

સેવટે આ મારાં કાંમની કદરસ્નાસી કરનાર ખેરખ્યાલનો મારે આભાર માનવો ઘટે છે. આ દલદાર પુસ્તક પ્રગટ કરવાની જોહમંતબરી જંગલ માથે એવી સેવાની મને ઘણી આનાકાંની ચતી હતી, પણ જશન કમીટીની આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાનાં કાંમને પાર પાડવા માટે જશન કમીટીએ એ પુસ્તકની એક સ્ત્રો નકલ, તેમજ જરથોસ્તી સાધુએ મંડલ તરફથી પચાસ નકલ ખરીદવાની મેહરબાની કીધાં પછી, એ કાંમ હાથ ધરવાની મને ઉલટ આવી હતી.

એ પંજી મારાં કાંમની કદરસ્નાથી કરનાર અને સાહિયના કાંમને ઉત્તમન આપનાર આપણી કામના ખરા ખચેરખ્યાલ સર હોરમસજી કાવસજી દીનશાહ એદનવાલા એ આ શાહનામાને પ્રગટ કરવાના કામમાં મને જે ઉદાર સહાયતા આપી છે, તે

માટે એ માનવત્વ અકાળરનો હું મોટા આભારી થયો છું. એ ઉપરાંત દુર દેશાવરોમાં વસતી પારસી અનન્યુમનના આગેવાન સાહેબોએ આ કામી તવારીખને પ્રગટ કરવાના કામમાં આપેલી મદદ માટે હું તે સરવેનો આભાર માનું છું.

છેલ્લે, આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાના કામમાં મને ઉલટ આપનાર, ફોર્ટ પ્રીટિંગ પ્રેસના માલેક લાઇ હોશંગ તેહમુરસ અંકેસરીઆને હું જુલો જવા માંગતો નથી. ૧૯૨૩ ના એપ્રિલ માસમાં આ દલદાર-પુસ્તક છાપવાનું કામ ચરૂ કરી, નવેબર ૧૯૨૩ માં તૈયાર કરી આપવા માટે એ લાઇએ જે ચોવી જેહમતની સેવાના આભાર તરીકે, આ મારાં શાહનામાની પેહલ્લી આપ્ટીના પ્રગટ કરનાર તરીકે એમનું નામ જોડવાથી મને સપુર્ણ સતોશ હાંસલ થયો છે.

છેલ્લે મારા કિરતનના સંગીત કામમાં મારા સાચા મદદનીશ મરહુમ મી૦ નશરવાનજી રતનજી નરીમાનને હું જુલો જવા માંગતો નથી. મરહુમ મી૦ નરીમાન લગભગ વીસ વરસ સુધી, એક 'ગ્યારમનિસ્ટ' તરીકે મારા સંગીત કામને મદદ આપી હતી. બીન સ્વાર્થે એ બૃહ તેમજ બાહાર ગામમાં તે મારી સાથે હ મેશા પોતાની સેવા રજુ કરતા હતા સંગીતના તેવણ એક ગોટીન અવધામી હતા, એ મિત્રના તારીખ ૧૭ મી આગસ્ટ ૧૯૨૨ ને દીને નીપજેલા કવખતના મેરણથી મારા કિરતનના કામને ગયલી ખોટ પુરાઈ નથી. ખુદા મરહુમના રહને શાતી બહે.

કશ્ચુ રસમાં મને મોજ મલે છે હારયગસ.જો કે મને પસંદ પડે છે, પણ કશ્ચુ રસ તરફ મારો લાવ વધારે છે. જેમ બીજા લખનારાઓની નસર ઉપરથી શીરહોસીએ પોતાના વિચારો નઝમમાં રચ્યા છે, તેમ શીરહોસીની નઝમને આધારે સેવકે રસ્તમ અને સોહરામ, શીયાવલ્લ અને શીરગીર્જ, રસ્તમ અને અરફન્દયાર તેમજ ખુશરો અને શીરીન વિગેરે બીજા કશ્ચુરસ દારતાનોના મજમુન ધ્યાનમાં રાખી, મેં મારા મનના વિચારોને નઝમ રૂપે ગતીમાં મેલ્યા છે. હાખલા તરીકે ખુશગના દોખમાં અંદર શીરીનની માહેતમ શીરહોસીએ જાણ દરશાવી નથી, પણ રાઅિર નીઝામીએ તે માટે જે હશારો કીધા છે, તે ઉપરથી શીરીનની માહેતમ પોશીને મેં વધારે વેગ આપ્યો છે. અને તેજ પ્રમાણે બીજા સધલાં દારતાનોમાં મેં મારી યથા શક્તી પ્રમાણે જે કાંઈ મુલ્યુ છે તે રચ્યુ છે. એ સંબંધમાં જે ખાસ જણવવા માંડુ છું તે એટલુંજ કે શીરહોસીના મજમુનને જાળવી રાખી, મેં મારા ખ્યાલોને ગતીમાં મુક્યા છે, તેમજ જ્યાં જરૂર જણાય છે, ત્યાં કેટલીક શીરહોસીની જગ આસ્કાર સચેરોનાં તરજુમાનેમે નઝમનું રૂપ આપ્યું છે.

એ રીતે પચીસ વરસમાં સોલ હબર સચેરોની રચાવટ કેમી તવારીખના બાબમાં રચી, જરૂરથી આલમને આજે તે સધનું હું બેટ કરૂ છું.

૧૦. પણ ખતમ કીધા આગમય કહ્યા વંગર ચાલતું નથી, કે આ ફાંનીનો એકેજ ખાયદો સધલા માટે એક સરખી રીતે બંધાયેલો છે. જે હાલ કિયામતે મોરી આગમય ખીજના કીધા છે, તે હાલ એક રોજ મારેખી ચવાના છે. રશીકા ત્યારે તમે કાંઈ અને હું કાંઈ !

ના. તવારીખ પૃ. ૬
શાહજહાન હ. દ. પ. ત. હ.

OPINIONS OF THE PRESS.

સંગીત વાંચણ વિશે જાહેર-ઝાપાના મત.

રૂસ્તમ સોહરાયનું સંગીત વાંચણ.

[ગરબ ગોફતાર તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૭ માધી ઉતારો.]

ગઈ તા. ૨૨-મી અને ૨૩-વારે સાંજે ૬૦ થી ૮૦ નંદીટથુટના દીવાનખાનામાં વેટરીનરી સરજનના ધનજીભાઈ પટેલના સંગીત સખધી સહારીકપણાથી એક શોફીન પારસી મંડળને નિર્દોષ પણ સુંદર ગમતનું એક રમણીક સાધન મળ્યું હતું. સાહનામાં મધેનું રૂસ્તમ સોહરાયનું અસરકારક દાર્તાન સધળું ગાયનમાં વાચી જવાનું એ જીવાન ગુદરથે જાહેર કરવાથી, તે વાચણ સાલજવાને નોત્રેલા પારસી ખાનુઓ અને મહરથોની એક મોટી મિજલસ ભેગી મળી હતી, જેઓથી આખું દીવાનખાનું ચિદાર ભરાઈ જવા છતાં, અવસથી આખર સુધી સધળું વાચણ કરી પણ નક્ક વીતી ફોટમદી સાથે અસર થયું હતું. સભાની ખુરશી મી. ૬ થુરો નરોજી કાખરાઈએ લીધી હતી. * * * મી. ધનજીભાઈએ વાંચણ શરૂ કર્યું, તેમાં ગાવાના આશરે ૫૦ જુદા જુદા રાગ રાગણીવાળા ગાયનો જોડેલાં, અને તેનાં છાપેલાં ઝોપાન્યાં સખાસદોમાં આગમયથી વેહેણેલાં હતાં. ગાયન ગાવામાં મી. પટેલને મદદ આપવા માટે સાત નાદની પાસી કન્યાઓ રગજુમી ઉપર તૈયાર બેઠેલી હતી, જેઓમાં એક તો ધણીજ કુમળી વયના નાનકડા છોકરાંને સુવર મળી જવાથી, ધોમળ સરોદનું એક તીજી ગીત મંડળ ગોફવાયું હતું. મી. ધનજીભાઈ પટેલનો અજાણ ધણેજ ખુલ્લો અને સ્વચ્છ હોવાથી, તેવણે સધળાં ગાયનો મીઠાસથી સારા જોસ અને ઝમક સાથે ગાયાં હતાં. અને ગીતોની વચે વચે, વાર્તાના ભારની કારસી બેતની ગુજરાતી સેરો, સાહનામાંતી અસલી દબથી રાગ કાદડીને વાચી સંભળાવી હતી, આ વાચણ કરવાનો પોતાનો હેતુ મી. ધનજીભાઈ પટેલે શરૂઆતમાં જ સૂચવ્યો કે, દેશી રાગ વિધા વિધેના પોતાના આગવા ભાષણોમાં મી. કાખરાઈએ એવું સિદ્ધાંત આપ્યું હતું, કે જુદા જુદા રાગ રાગણીઓ, જુદા જુદા માણસાઈ જુરસાને સ્વરૂપ આપી શકે છે, અને જેવો જુરસો જીખાડવો હોય, તેવો તેને અનુસરતા રાગ, અથવા રાગણી દેશી ગાયનમાંથી લાગુ પાડી શકાય છે, ત્યારે સંગીત શાસ્ત્રનું એ સિદ્ધાંત આનમાં સૂચીને, તેવણે રૂસ્તમ સોહરાયની દાહણીમાના તરેહવાર જુદા જુદા જુરસાઓને ઝાજતા રાગોમાં તરેહવાર ગાયનો બતાવ્યા છે, અને તે આ મિજલસ આગળે રવુ કર્યા છે. એટલું કહી તેવણે વાચણ શરૂ કર્યું, જે હૈપદા ખોવાસા પ્રમાણે જુદા જુદા જુરસાઓને લગતી જુદી જુદી રાગણીઓમાં જોડવાને લીધે ઘણું અસરકારક થઈ ગયું હતું. * * * રૂસ્તમ સોહરાયની વાર્તાના દ્રીવ ઉરકેરનાર બનાવો શરૂ થયા. તેના ગાયનો આઘ્યાં, તો જો કે એટલા સુધીના ગાયનોએ પણ તમાશગીરો ઉપર એવી સારી અસર કરી, કે તેઓએ તાલીથી ખુશાલી બતાવવા માંડી. તેને વાંચણ કરતાંએ શરૂઆતમાંજ, એટકાવીને તમાશગીરોની ઉલટને કંઠી પાડી નાખતાં કહ્યું કે, લગભગ ૫૦ ગાયન મને હજી ગાવાના છે, તેમાં તાલીએ પાડવાથી વખત જતા લંબાણ થઈ જશે, અને હરકત થશે, માટે

તાલીઓથી ચોતાનો ચુકાદો તુર્તતુર્ત નહીં આપતાં, તેવણે સભાને અરજ કીધી, કે તેઓએ ચોતાની ખુશાલી કંઈ ઉપજે તો, તથા ચોતાનો ચુકાદો જે કંઈ હોય તો તે સેવટ સુધી મુલતવી રાખવો. આમ કહીને તાલીઓનાં અટકાવ કીધાથી, બાકીના ગાયનો વાર્તાના ગંભીર પ્રકારના ભેશ મુજબ ઘણીક ગંભીરાર્થથી ગાવામાં અને ગંભીરાર્થથીજ સાંભળવામાં આવ્યાં. * * *

વારતાના જુદા જુદા બનાવોએ તેમને લગતાં ગાયનના ભેસને લીધે, તમાશગીરો ઉપર સારી અસર કરી હતી, અને વાર્તાની સેવટે ઘણાક તમાશગીરોની આંખો ભીંંગાયલી જણાઈ હતી. અગત્ય કરીને બાંધ બેટાના એક બીજા વિષેના અગ્રણ્યણા અને એકકને-પીઝાનવાની નિષેધગતાના ભાગ ઉપર તમાશગીરોની તિક્ષણ લાગણી ઉદ્દેશી હતી, અને બાપે દીકરાની જાતીમાં ખજર ભોડી દેવાનાં ભાગ ઉપર તો કેટલીક તમાશગીર બાતુઓ ચોતાનો ભંરાઈ આવેલો ડીમે કંથામથી અટકાવી શકી હતી. સમજું વાંચણ આસરે અઢી કલાકમાં, એટલે કે મીં પટેલે ધારવા કરતાં વેહયું પુર થયું, અને તમાશગીરોએ તોતીનો ભેસંભર ગમડાટથી ચોતાને થયેલી અસર દેખાડી આપી.

વાંચણની સેવટે મીં પટેલને ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત કરતાં સરનશીન મીં કાંબરાજીએ સમજાવ્યું કે * * * મીં પટેલે આજ વીસ વરસ ઉપર મારાજ હાથ તળે ગાયનના પેહુલા પાઠ હાંસંલ કીધા હતા, તે વખતથી એવનની ગાયન શક્તિ વિષે મેં સાડ મત બાંધ્યું હતું, અને તે બાંધ્યા વખત ઉપર જે શરૂઆત કીધી તેનું આજે આવું સાડે રૂળ નિપજવા માટે મીં કાંબરાજીએ ચોતાનો મગરૂરી જાહેર કીધો. એ ઘસતારાં ગાવા અસરકારક આકારમાં મુકીને મીજલસને ગમત આપવા માટે મીં પ. ન. પટેલે જે રજા અને મેહનત લીધી, તેને માટે તેવણનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત સભાએ ઉલટથી પસાર કીધી. * * *

એક માહુવરી ચોપાનીયાના ધરાકોની મહેફીલમાં ફરેતમ

અને સોહરાબજી સંગીત કિર્તન.

[રાફત ગેફતાર તા. ૩૧ મી અક્ટોબર ૧૯૬૭ માંથી જિનારા.]

* * * આગેવાંન શેહરી બાતુઓ અતે ગૃહસ્થોનો તે એક સુંદર અને લખકાર મેળાવડો નોતરયો હતો. * * * આખું દીવાંખાતું એવું ચીઠાર ભરાઈ ગયું હતું, કે ગાલરી ઉપર બાતુઓને માટે બેંકક કરી પડી હતી, અને ૬૦ કાં હોલના દીવાંખાનામાં કદાચજ નજરે પડે છે એવી એક મોટી તોપણ-શીત અને શણ-સંતુકવાલી અને માનભરી મિજલસ હાજર થઈ હતી. * * * સભાની ખુરસી મીં કેમશર નં કાંબરાજીને આપવામાં આવી હતી. * * * મીં પટેલે ચોતાની સરેસ્તાની ચાલણીથી અને સુસ્વરથી ચોતાના અસરકારક ગાયનો ગાવાં અને બેતગાળ વાંચવા માંડી. * * * વાંચણના બીજા અને ત્રીજા ભાગની વચ્ચે એક નાહતી જેવી કિવા થઈ હતી. તે એ કે મેલાવડો કરનાર મીં અને મીસીસ પાલમકોટ તરફથી વાંચણ કરતાં મીં પટેલને એક રૂપાની પ્લેટ તથા તસ્વીર ભેટ આપવામાં આવી હતી. * * *

ધરાન અને ધરાકમાં મુસાફરી

લખનાર-કુંવરબાઈ માણેકજી ધાલા (કરાંચી)

ધરાન શબ્દ આપણને મીઠો લાગે છે, અને એક વખતનાં આપણા અગાનોનાં એ વહાલાં વતનને આપણે વીસરી શક્યાં નથી. સેંકડો વર્ષો ઉપર આપણે એ દેશ છોડ્યો છે અને આજે સેંકડો માઇલ તેનાથી દુર રહીએ છીએ, પણ તેનું પંનાનું નામ આપણું મનમાં હંમેશ રમ્યા કરે છે અને આપણું હૃદયમાં પ્યાર ભરી જમ્યા કરાવે છે. ધણકિ પોતાની જાતની એક વખત ધરાનની મુલાકાત લેવાની હોશ અને ઇચ્છા ધરાવે છે, યા તો તેની ચોપડી વાંચવા ઉલટમંદ હોય છે તેઓ માટે આ પુસ્તક અતીશ્ય ઉપયોગી છે.

આ પુસ્તક રાયલ સાઈઝનું ૧૫૦ પાણીનું અનેનું હોવા ઉપરાંત એમાં પુરાંતન ખંડીએરા જીવાને અને સમજવાને સહેલ પડે તે માટે મુખ્ય ખંડીએરા વગેરેનાં ૫૧ ચીત્રો ઉપર આર્ટ પેપર પર છાપી પુસ્તકમાં આપ્યાં છે અને નીચલાં પ્રકરણો સારી રીતે દરસાવેલાં છે.—

૧. શરૂઆતની તૈયારી; ૨. કરાંચીથી જુલાયર; ૩. જુલાયર; ૪. જુલાયરથી શીરાજ ૫. શીરાજ; ૬. શીરાજથી રામસાળા; ૭. પર્સીપોલીસ; ૮. નસે રબળ, નસે રસ્તમ તથા રતમ; ૯. રામસાળાથી ધાદીરાળા; ૧૦. પસાગેદે; ૧૧. ધાદીરાળાથી આમાદે, ૧૨. આમાદેથી દંસકેહાન; ૧૩. દંસકેહાન; ૧૪. ઇસરાહાનથી તહેરાન; ૧૫. તહેરાનમાં ખાસ દલાલ; ૧૬. તહેરાનથી કઝવીન; ૧૭. કઝવીન; ૧૮. કઝવીનથી હમાડાન, ૧૯. હમાડાનથી બહીરન; ૨૦. બહીરનથી કેરમાનસાહ; ૨૧. તાલે બેરતાન, ૨૨. કેરમાનસાહથી કસરે શીરાન; ૨૩. ધરાન જોડી ધરાં; ૨૪. કેરોશન,

ચોપડીની શરૂઆતમાં “અશો જરબેસ્ત પાદશાહ ગુસ્તાસપની દરબારમાં”નું ચીત્ર ત્રણ રંગીન સહીથી છાપી ચોપડીની શોભામાં વધારે રાજક આપે છે.

કીમત રૂ. ૫-૦-૦

નરીમાન તે અંકલેશરીઆ

૧, પારસી બજાર, કેદ મુંબઈ

જાણનાર-સામનાર-તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૯૦૬ માંથી ઉતારો]

(દમારા ખજરપની તરફથી)

લગભગ એક અઠવાડિયું હમો હમો વાસીને તમારા મુંબઈવાસી ડાહ્યા મનજીબાઈ પટેલે આવી આભારી કીધા છે. એવળનાં શાહનામાનાં વાંચણના અહેવાલ મુંબઈના

છાપામાં વાંચી એવણુને બેટા અને સાંભળના ભર્યના પારસીઓ ઇન્ટરનેશનલ હતા, તે અંતે હમારી પંચાયતના મેનેજર તરીકે ખાનખડાદુર આદરજી દ્વારા એવણુને બોલાવી હમુને એક કામતી તક એવણુને સાંભળવાની આપી છે. ૬૪ પટેલે જેમ ભર્યાઓને રાવીયાં છે, તેમ હસાવીયાં પણ છે અરથાત એવણુના વાંચણોથી જમારે બહારગો રહીને ધરે ગયા, ત્યારે એવણુના સંગીત ઉપરના (હાથરકાંવાલાં) ભાણજીથી ગાઇરંગો દસી દસીને ધરે ગયા હતાં.

છેલ્લે દીવસે એટલે ૨૨ મી તારીખે “ જમશેદ અને જોહાક ” નું વાંચણ કીધું હતું સભામાં ખાનખડાદુર શેઠ આદરજી દ્વારા મુખ્ય બન્યા હતાં. તેવણુ કાંઈની બોલે તેટલાં એક સભાજન ૩૦ પટેલનાં વાંચણોથી એટલો તો જોશમાં આવી ઉત્કેષાઇ ગયો, કે તે પોતાના મનનો જુરસો અટકાવી રાક્યો નહી, અને પોતે વાંચણ કરાંતી તારીખમાં ત્યાંજ એક ક્ષીના જોડી કઢાડી, સભામાં ગાગે જુલું ૬૩૦ પટેલનો ઉપકાર માની ગાવા મૂકી ગયો.

“ ધનજીભાઈ પટેલને તરારીશ ફરમાયા,

બરૂચમે. આકે શાહનામા સુનાયા ! ”

છેલ્લે દીવસે આદરજી દ્વારા શાહનામાની એ પારસી હજીકન ઉપર બોલતાં, શીરહોસીની કવીનાઇ શકતીની તારીખ ફરી, દબગીર યમ જણાવ્યું, કે ફોરેદોસીએ પારસી કોમને શાહનામામા જેવી કોતાબ લખી અમર બનાવી છે, પણ ધણુ દલગીર બાંહેલું છે, કે તેના બહલામાં શીરહોસીની યાદ જળવાય એવું પારસીઓએ જરાખી કીધું નથી. અર્જ જેતા હરેક પારસીનો ફરજ છે, કે બંને તો પ્રીર-હોસીનું સોનાનું ખાવલુ ડુંબનાવી તેની યાદ સદાની કાયમ રાખવી. એ પછી બંરૂચની પારસી અનંતુમન તરફથી ૩૦ ધનજીભાઈ પટેલને શેઠ રસ્તમજી વખારીઆએ એક કામતી શાલ બેટ આપી હતી.

વળતો જુલાઇ દેતાં ૩૦ પટેલે સંગીત ઉપર ભર્યના બાંનુઓને અતીથિય શોખ જોઇ, સંગીતના કામનો અભ્યાસ કરવાને પારસી શોખીન બાંનુઓને ઉલટ અને ઉતેજન મળે એવી નેમથી, પોતાના સંગીત આયોજના ૩. ૧૦૦ ની કામતના “ કલાવત ” નામના પુસ્તકો બેટ કરતા બોલ્યા, કે તે પુસ્તકો ખાનખડાદુર શેઠ આદરજી દ્વારા, એવા લાભક બાંનુઓને મોરી લાથી દુવર, અને ઇચ્છા સાર્ય બેટ કરવાં, કે જેઓ સંગીતનો અભ્યાસ કરતાં હોય, અને તેનાં તેઓ ઉપયોગ કરી શકે.

બેસપતવારે મોડી રાત્રે ૩૦ ધનજીભાઈ પટેલ, શેઠ રોડ મનચેરશા વખારીઆને અંગેથી હાર મજરા અને કુલ દુરા લઈ મુંબઈ ઉપડી ગયા હતા.

૬૦ કાં હાલમાં રંગમાં થતો ભંગ સહેજમાં બચી જવાથી,
જાહેરમાં થયેલી ચર્ચાના ધ. ન. પટેલે
આપેલો જવાબ.

[જામે જમશેદ તા. ૧૧.મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦-માંથી ઉતારો.]
જામે જમશેદનો અધીપતી જોગ.

* * * * ૬૦ કાં હાલ માટેની ગ્યાલરી ઉપર ૧૫૦ આદમીથી વધુ
આદમી બેસાડવાની મનાઈ છે, પણ કામગીરી વખત આગળ મેં ગ્યાલરી ઉપર એટલી
મોટી સંખ્યામાં (લગભગ ૩૦૦) લોકોને ભેગાં મળેલાં જોવામાં નહીં હોવાથી, કદાચ
ગ્યાલરી લગી જાય, એવી મને શીકર પડી. તેના અટકાવ તરીકે મેં ગ્યાલરી ઉપર
બેઠેલા સાહેબોને અરજ કરી, કે થોડોકાં જ નીચે ઉતરવું. * * * પણ તેમના
ભેગમાં એ વાત ઉતરી નહીં. * * * એ પછી બરાબર નવ કલાક વાંચથુ શરૂ
કરવાની જગ્યાએ મેં તજવીજ કીધી, ત્યારે સમાના દીવાનખાનામાં પારસી બાંતુઓ
અને ગ્રહસ્થોની એક મોટી સંખ્યા મને દાખવવાની જણાવ્યા. * * * સવા નવે
વાંચથુ શરૂ થયું, * * * પણ તેટલામાં વળી એક મોટી સંખ્યામાં પારસી બાંતુઓ
અને ગ્રહસ્થો દીવાનખાનામાં પાણીના રેસા સમાન બેઠકાં ચાલી આવતા જણાયાં.
દીવાનખાનાના બંને દાદરા અગળ ગ્રહસ્થોની મોટી સંખ્યાને ઉભુ રહેવું પડ્યું.
બાંતુઓને માટે જગ્યા ફાજલ પાડી શકાય નહીં. થોડાં બાંતુઓને તખ્તા ઉપર
જોડ્યાં. એટલું છતાં બાંતુઓ સાંડા નવ વાગ્યા પછી પાછા આવતા જાયાં, અને સેવટે
દીવાનખાનામાં બેસવાની, તેમજ-ઉભુ રહેવાની જગ્યા વટીક રહી નહીં. પાછાથી
કેટલાક બાંતુઓને એક ખુરસી ઉપર બે, અને બે ખુરસી-ઉપર ત્રણ ત્રણ ગોઠવી દીધાં.
બહારથી આવતાં નવાં તમાશાગીરોને ના પાડવા છતાં તેઓ જમીની દીવાનખાનામાં
દાખલ થતાં ગયાં, અને દીવાનખાનામાં બેઠેલાંઓને બહાર નીકળવા જેટલીમી. જગ્યા
જગ્યાએ મેળી નહીં, ત્યારે મામલો ગભીરે થઈ ગયો તેમને જણાયો. બાંતુઓની
ધીરજ હવે રહી નહીં, અને તેઓ ગમરાટમાં પડેલાં જણાયાં. આવા સંજોગ વચ્ચે
* * * મેં જાહેર કીધું, કે 'હું' વાંચથુ વાંચી શકતો નથી. * * * ખરી વાત છે
કે બાંતુઓને દીવાનખાનામાં દાખલ થતાં, તેમજ દીવાનખાંતુ છોડી જતાં ઘણીક
અડચણ અને વેઠ ખમી પડી હશે કેટલાંકોના ગૂંઠાની સાંકળી ઘુટી જવાની ફરીયાદ
થઈ હતી, અને કેટલીક બાંતુઓના પોચાકની પણ બરબાદી થયેલી જણાવ હતી.
એવે સમયે ઘણાક ગ્રહસ્થો તેમની મુસ્કેલીમાં તેમનો બચાવ કરતા જણાયા હતા. * * *

હા. દુવાગીર ધ. ન. પટેલ

Extract From the Third Annual Report 1912-13.

YOUNG MEN'S ZOROASTRIAN ASSOCIATION OF KARACHI.

(F) SHAH NAMEH READINGS.

Dr D. N. Patel of Bombay, the well known author and journalist, was
invited by the Association in December 1912 for the Recital of Shah Nameh.

He attracted a large audience, unprecedented in the history of Karachi Parsis. During his stay here, our community had the good opportunity of hearing a graphical description of the great deeds of our fore fathers. He has rendered a unique service to the Parsis by reviving amongst them a taste for ancient history.

Dr D. N. PATEL OF BOMBAY.

As mentioned elsewhere in this Report, Dr Patel was invited by the Association in December 1912, as the Karachi Parsi public was very anxious to hear Shah Nameh pieces, specially composed by him. He is so well known as an author and journalist that we do not see the necessity of any repetition. We, as it concerns us, take this opportunity of pointing out to the public his rare ability as a student of Shah Nameh. He deserves the thanks of all the Parsis of India for an amount of labour which he has apparently taken to put before the public the history of our ancestors in an impressive form. History has a very important moral value. Dr Patel seems to have understood this very clearly and hence he has devoted his time and energy to the pleasant task of writing "Shah Nameh Pieces". Fortunately for his hearers, Dr Patel is a sweet musician and that adds immensely to the interest and instruction which a piece of Shah Nameh is meant to convey to the audience. Besides to the astonishment of all his hearers, he sings, recites and speaks continuously for 2 hours and sometimes longer, without faltering or even without so much as a little change in time and voice. He was presented with a silver cup by Mr R. M. Panthaky on behalf of the Parsi Anjuman of Karachi and thanked in suitable words by Mr K. H. Katrak on behalf of the Y. M. Z. A. We, in conclusion, heartily thank Dr Patel once more, and sincerely wish that he should continue his activity in this direction and that undoubtedly would be a great gain to the Parsi community.

કરાંચીમાં શાહનામાના વાંચણે ડા० પટેલના જુદા જુદાં દીલકસ

વાંચણોએ કરાચીના જરથોસ્તીઓનું કરેલું મોટું ખેચાણ.

રૂસ્તમ સોહરાબજી દીલકસ ઠાસતાં.

૧૦૦૦ ખાંતુઓ અને ચકુરથાનું રેકર્ડ ગેઝરીઝ.

[ધી પારસી, તા० ૧ ડી જાનેવારી ૧૯૧૩ માથી ઉતારો.]

(હમારા ખજરપેની તરફથી કરાચી, તા० ૨ જી જાનેવારી ૧૯૧૩.)

ચંગ મેન્સ ઝોરાસીયન એસોસીએશન તરફથી

ચયણ ખાસ આમ તણ

અત્રેની યગમેન્સ ડા० એ० તરફથી ડા० પટેલને અત્રે આપી પોતાના વાંચણે
રેલુ કરવા માટે ખાસ મંજૂર કરવામાં આવ્યું છે, કે જે ડા० પટેલે માન સાચ

શીકારુ' છે. ૬૦ પટેલ તાં ૧૬ મીના અને આવી પહેર્યા છે, એટલે નજદીક આજ બે અઠવાડીયાં થયાં એઓના વાંચણો અતરે ચાલુ થયાં છે. ગ્રામ કાલ સુધીમાં ૬૦ પટેલે ૮ દીલકસ વાંચણો રજુ કર્યાં, જે આ પ્રમાણેના હતા:—૧, અશો ક્યાવક્ષ યાને સ્યાવક્ષ અને શીરંગીઝ, ૨, જમશેદ અને ઝોહાક, ૩, 'યઝદજદ' શહેરી-યાર' યાને પારસી શેહનશાહતનુ પડી ભાગવું, ૪, કુહે મઘ, યાને આતંશ પરત, ૫, પયગમખર જરયુરન, ૬, હાલરડાં, ૭, ઝાલ અને રોહાણે, અને ૮, રસ્તેમ અને સોહરામ. આવાં દીલપત્રીર શાહનામાના દાસ્તાને બેતબાજ અને, ગાયનો સાથ કરાંચીમાં પહેલવહેલાં રજુ થયાં છે, અને તે માટે અત્રેનું લોક વગર શકે અસાધારણ ઉત્સાહ અને ઉમંગ જોવાડે છે. દરેક વાંચણે નજદીક ૮૦૦ બાંતુઓ અને મહરબો હાજરી આપે છે, કે જે કરાચીની નાનકડી પારસી વસ્તી-ધ્યાનમાં લેતાં, તે અલગતાં અસાધારણ કહી શકાય. આવા વાંચણોથી અને લોકોની ગંભીર સંખ્યાથી જે મહેમાર થાય છે, તે પારસી તહેનારોનો ખ્યાલ આપે છે, અને પરકામવાલાઓ 'વડીક જ્યારે પારસી બાંતુઓ અને મહરબોનાં ટોળાંએ ટોળાં અને ગાડીઓની અલગારે અલગાર ઝોરાસીયન કલબ તરફ કુચ કરતી જોય છે, ત્યારે પુછપુછ કરતાં જણાય છે, કે એ સર્વે દોડા દોડી' અને અલવલ શા માટે છે! વાંચણ શરૂ કરવાની એક કલાક આગ-મચ્છી લોકોનો ધસારો શરૂ થાય છે, અને થોડીક મીનીટમાં હોલ એક નાકેથી બીજે નાકે સુધી ખીચી ખીચી ભરાઈ જાય છે, અને તેના પરીણમે એક મોટી સંખ્યાને બહુજ વેડ જોયી, કલાકો સુધી બહાર ઉભું રહેવું પડે છે.

મીસીસ ધાલાના પ્રમુખપણા હેઠળ બાંતુઓનો મેળાવડો.

તાં ૨૭ મીએ. મીસીસ કુવરબાઈ માણેકજી ધાલાના પ્રમુખપણા હેઠળ અત્રેના બાંતુ મંડળ તરફથી ૬૦-પટેલે એક નવી બાજત રજુ કરી હતી. તેવણે 'હાલરડાં' ઉપર એક બહુજ રમુજ ભાશાણુ કીધું હતું. શરૂઆતમાં ૬૦ પટેલ ગાયનની મધુરતા, ગાયનની ઉત્પત્તિ, અને ગાયનથી ઉપજતી અસર ઉપર એક લંબાણુ વીવેચન કર્યું હતું, અને ત્યાર પછી આપના પારસી લગ્નો વેળા ગવાતાં બેહુદાં ગાયનો કેવાં ગવાય છે, અને તે ખરી રીતે કેવાં ગવાવાં જોઈએ, તે દાખલા દલીલો સાથે બતલાવી આપ્યું હતું. એઓ બોલ્યા કે સર્વ ગાયનો કાંઈ હાલરડાંની હરોલમાં આવી શકે નહીં. ચોક્કસ ઢીમે ગવાયલાં ચોક્કસ રાગવાળાંજ ગાયનો હાલરડાં તરીકે ચાલી શકે. ત્યાર પછી જુદી જુદી ટામો વચ્ચે ગવાતાં હાલરડાં, તેવણે હાજર રહેલાઓની બહુજ રમુજ વચ્ચે રજુ કર્યાં હતાં. ૬૦ પટેલે બારુ મુકીને સમગ્રગ્રંથ કે હાલરડાંના ગાયનો જે ખરી રીતે ગાવામાં આવે, અને તેવાં ગાયનોનું બંધારણ પણ જે તેવું હય પ્રકારનું હોય, તો તે વગર શકે એક બાળક ઉપર, બહુજ ઉડી અસર ઉપજાવે છે, અને એક બાળકને ઉધારવા અને ઉછેરવા તે બહુજ મદદગાર થઈ પડે છે. આ દલીલીરમણું છે. કે આપણા બાંતુઓનો મોટો ભાગ જોઓ આજે માતાની જનમ ભરેલી જગ્યા બોગવે છે, તેઓ હાલરડાં શું છે તે સમજતાં નથી. પણ તેમા કસુર જોડેલા તેઓનો નથી, તેટલો તેઓના મમાઈ બપાઈઓનો છે, કારણ તેઓ તરફની એવી તાલીમની ગેરહા-

રીમાં આખરે અચ્ચાને ખમવું પડે છે. આજે માટે ભાગે પારસી માતાઓ પોતાના પુલ અચ્ચાઓને ગોવાનીઝ આંધાઓને હવાલે કરે છે, અને તેમ કરી પોતાના અચ્ચાં પ્રત્યે હાલરડાં ગાવાની એક મોંતેખર જોખમદારી તેઓ પોતાના અચ્ચાના ગેરલાભે ત્યાગ કરતા જાય છે. આપણા કદીમ ફોરતીવંત નિયામોના કે જેઓની બહાદુરી અને દીલાવરીના બચાને આજ એક અઠવાડિયું થયું હું તમે આગળ રજુ કરતો આવ્યો છું, તે બહાદુરી અને દીલાવરી કાણુને આભારી હતાં? અલબત્ત તેઓની માતાઓને, કે જેઓએ પોતાના અચ્ચાઓને તેઓની છઠ્ઠીની શરૂઆતના તખકકાથીજ હાલરડાં ગાઇ તેઓ ઉપર ગોષા એક ચમતકારીક અસર ઉપજાવી હતી. અને તેથીજ તેઓનું શુરાતન જાણુવાને આજે આપણે આજે ભાગ્યશાળી નિવડ્યા છીએ.

(જેશભર તાલીઓ)

ફરતમ સોહરાબનું જાણીતું દારતાન ૧૦૦૦ બાંતુઓ અને
બ્રહ્મચોનો જંગી મેળાવડો.

આતવાર તા. ૨૯ મીનો છેલ્લો દિવસ હતો. એ દિવસે ફરતમ અને સોહરાબનું જાણીતું દારતાન રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. આ વેળાએ “શી” રાખવામાં આવી હતી, અને તેથી ભેગી થયલી ધરખમ આવક, અત્રેની પારસી વીરનાઇજ રકુલ હું અને એનાયતે કરવામાં આવી હતી. આ વેળા દરમિયાની પારસી તવારીખમાં એક ઠદી નહીં બનેલો બુનાવ બનવા પામ્યો હતો, અને તે એ કે નજદીકે ૧૦૦૦ બાંતુઓ અને બ્રહ્મચોનો એક જંગી મેળાવડો, આવાંચણુ દેખા ભેગો થવા પામ્યો હતો. હાલ ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો, તે એટલે સુધી કે ખુરસીઓ વચ્ચે એક ઇંચ ભાર પથુ જળ્યા ન હતી. વાંચણુ પાંચ વાગે શરૂ થનાર હતું, પણ લોકોનો ધસારો ડાઘ વાગ્યાથી શરૂ થયો હતો. ઉપરું વાંચણુ ડા. ૫૦ પડેલે બહુજ બાહોશીથી રજુ કીધું હતું, અને લોકોએ તે ધીરજથી, ધ્યાનથી, અને મોજ લઇ સાંભળ્યું હતું. વાંચણુના પાછલા ભાગ ઉપર આવતાં, એટલે તે ભાગ ઉપર કે જ્યારે ફરતમ અને સોહરાબ વચ્ચે તાનાજની યાંચ છે, અને સોહરાબ ફરતમને હાથે અંજણુપણમાં માર્યો જાય છે, ત્યારે હાલમાં એટલી શાંતી ફેલાઇ હતી, કે તે વખતે જમીન ઉપર એક ટાંચણી પડતે, તે તેના અવાજ પથુ અચુક રીતે આવી શકતે.

મી. ફરામરેઝ પંચકીએ માનેલો આભાર.

વાંચણુ પુર થતાં મી. ફરામરેઝ પંચકીએ અંજણુમન તરફથી ડા. ૫૦ પડેલો આભાર માન્યો હતો. તેવણુ જોડ્યા કે ડા. ૫૦ પડેલના આજના વાંચણુથી જે એક ધરખમ રકમ ઉભી થવા પામી છે, અને તેમ થવાથી પારસી વીરનાઇજ રકુલને જે ઉચકો મળ્યો છે, તે માટે ડા. ૫૦ પડેલનો કેમ આભાર માનવો તે હું સમજી શકતો નથી. ડા. ૫૦ પડેલ એક અંચ કરતા, એક લેખક, અને ગાયનો રચનાર તરીકે જે નામના મેળવી છે, તેમાં કેટલું વજુદ સમાયલું છે, તે આપણે જાણ લીધું છે. વળી દેશી સંગીત ઉપર એવણુ કેટલો અસાધારણ કાણુ ધરાવે છે, તે પણ તમારે અનુભવ્યું છે, એટલે મારે માટે વધુ બોલવાનું રહ્યું નથી. આજ નજદીકે જે અઠવાડિયાં થયાં આપણા નિયામોનાની

દીક્ષાવરીના દાસ્તાનો એવણે આપણને સંમતગ્યા છે, તે ઉપર આપણા જવાબમાં એ મનન કરવું બેઠાએ * * * ત્યાર બાદ મીંડરામરોએ અનંતભુમન તરફથી ૩૦ પટેલને એક સુદર ચાંદીની “ડોકાંટર” એનાયત કરી હતી.

મીંડરામરો કાવસલ પીવેચન

મંડરામરોએ એમોશીએશન તરફથી મીંડરામરો કાવસલ ૩૦ પટેલનો ઉપકાર માનતા જોયા કે, બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો, મોરા એક્ટીસ વરણના કરાંચીના વસનાટમા ધણાએક પારસી મેળાવડાંમાં મને હાજરી આપવાની તક મળી છે, પણ આવો એક મળવર મેળાવડો મેં કદી પણ અનુભવ્યો નથી. એજ બતવાવે છે, કે ૩૦ પટેલના વાંચણો માટે તમે કેટલી શીદગીરી બતવાવો છો. * * *

કરાંચીમાં સાહુતામાના કીરતનો.

[જામે જમરોદ તા. ૩૭ જાનેવારી ૧૯૧૨ માંથી ઉતારો.]

* * * મારા મયા કાગલમાં લખ્યા મુજબ મધ તા. ૨૭ મીએ કરાંચી જરથોસ્તી બાંતુ મંડળ તરફથી ૩૦ ધનજીભાઈએ ‘હાલગડા’ ઉપર સંગીત સાથે ભાશણ આપ્યું હતું, તે વખતે પુરાકળ બાંતુઓ હાજર હતાં. * * * મધ કાસે પારસી વીરમાધજ સ્કુલના લાલ માટે સોહરાજ અને રસ્તમનુ દસ્તાંન ધણી છટાથી ગાઇ સાંભળાંબુ હતું. એ વખતે બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની એટલી ગીરદી થઇ હતી, કે ઉભા રહેવાની બીલકુલ જગ્યા બાકી રહી હતી નહીં. એ દીનની આવક, નજીવી શી હતી, તે છતાં ૨. ૪૨૫ થઇ હતી જે બધી રકમ ૩૦ ધનજીભાઈએ સ્કુલના ફંડમાં આપી હતી.

દાસ્તાંન પુરે થવા પછી અનંતભુમનના સરનશીન મીંડરામરો પંથકીએ અનંતભુમન તરફથી ડોકાંટર ધનજીભાઈનો ઉપકાર માનતાં જણાવ્યું, કે ડોકાંટર ધનજીભાઈ એક જરનામીરટ તરીકે, એક સાગ માનાર તરીકે, અને સંગીતપરના સરસ કાણુ ધરાવનાર તરીકે જાણીતા થયલા છે. અને આજે દમ દીવસ થવા જે આપણે સાંભળ્યું છે તે દેખાડે છે કે એવનનો સંગીત પગો કાણુ ધણો મજાશુત છે. તેમના કીરતન અને વાંચણો દીનકંઈ અને ભુસાદાર છે, અને એ સાંભળી આપણે છોડાંપર ચઢાઇ થઇ જઇએ જ્યેવું જેમ આપણામાં આવે છે. આજ રોજની આવક ૨. ૪૨૫ થઇ છે, તે ડોકાંટર ધનજીભાઈ પારસી વીરમાધજ સ્કુલના લાલ માટે આપી છે, તે માટે અને તેમના વાચણ માટે આખી પારસી અનંતભુમન તરફથી હું તેમનો આભાર માનું છું.

ડોકાંટર ધનજીભાઈ તરફ ફરીને મીંડરામરો પંથકી જોડ્યા, કે ડોકાંટર ધનજીભાઈ, તમારાં પારસીના કીરતનો માટે તમને જુલુ મહેનત પડી છે, તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું, અને આખી પારસી અનંતભુમની કદરસનાગી તરીકે આ ભેટ તમને અનંતભુમન તરફથી આપું છું. એમ કહી મીંડરામરોએ તેમને એક અતી સુદર નાદર કાતર કામનો આપ્યું.

રૂપાંને કુંજે ડાકટર ધનંજીભાઈને ઝિનાયત કાઢી, અને પછી ધી યંગમેન ઝોરાશીયન ઝિસોસીએશનનો ઉપકાર માનીયો.

મી. પંચકી પછી, યંગમેન ઝોરાશીયન ઝિસોસીએશનના વાંધસ પ્રેસીડન્ટ મી. કાવસજી કાન્કે જણાવ્યું, કે મારા કરાંચીમાં વસવાટ પછી છેલ્લા દસ દીવસ જેવા મેળાવડા થયા, તેવા મેળાવડા મારા જોવામાં આવ્યા નથી. આ મેળાવડા ઘણા ફોતેહમંદ નીવડ્યા છે, તેમાં કંઈ સરાહગાત નથી. તેનો દાખલો તો આ છે કે જે બાનુઓ ધરમાથી બહાર નીકળે નહીં તે બાનુઓ ત્રણ ત્રણ કલાક સુધી માંચીમાંના માંકડ માફક અને યેસી કીરતનો સાંભળતા હતાં, અને ઊકરાઓ જે હાપરાનાં નળીઆં નીચે લાવે તેવા, તેઓ પણ એક ચીતથી સાંભળતા હતાં, અને આ દેખાડે છે કે એ ભાસણો કેવા અંસરકારક હતા ડાકટર ધનંજીભાઈએ આપણા અસલ વારેના નવાગાંનેની કીરતી અને તવારીખ સજીવન કરી છે, તે માટે અને ધી યંગમેન ઝોરાશીયન ઝિસોસીએશનના ધજનને આન આપી અગવડ ખમી, હજારો માઇલની મુસાફરી કરી દુરથી આવ્યા છે, તે માટે ઝિસોસીએશન તરફથી તેમનો ઉપકાર માનું છું. ડાકટર ધનંજીભાઈને ઝિસોસીએશન તરફથી પુર્વના હાર પહેરાવી જણાવ્યું કે જેમ આ પુલને પમરાટ આણુ જાણુ મીઠો પમરે છે, તેમ તમારી કીરતી વધતી જાય અને તમે જરથોસ્તીઓની સેવા બળવતા જાઓ એવી અમારી હુવા છે.

—:—

પારસી પરંમાં શાહુનામોનું વાંચણ.

ખેલડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી. ડી. એન. પટેલે

આપેલું સંગીત કીરતન.

[ધી પારસી. તા. ૧૭ મી અકતોબર ૧૯૧૭ માંથી ઉતારો.]

આ એક ખુશી થતા જોગ બાબત છે કે, પારસી નવાગાંનેની બહાદુરી અને હીમતના કીરસાનાં દાર્તાન જ્યારેથી મુંબઈમાં મી. ડી. એન. પટેલ તરફથી રજુ થાય છે, ત્યારે તે સાંભળવા મોટી સંખ્યામાં પારસી બાનુઓ અને શહસ્થો ઉતરી પડે છે. મુંબઈમાં અપાર્તા મી. ડી. એન. પટેલના વાંચણોનો લાલ પરંમાં વસતાં પારસી કુટુંબો આજ સુધી લઈ ચકતા ન હોવાથી, ખેલડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી. ડી. એન. પટેલને શાહુનામોનું એકાદ વાંચણ આપવાની ફરમાસ થવાથી, ગયા રવીવારે સંજના વાંદરા મધે આવેલી નસરવાળ પીટીટ મ્યુનીસીપલ સ્કુલનાં કુસોરે દીવાન ખાનામાં રૂરતમ અને સોહરાબવાલુ કરજીવસીક દાર્તાન મી. પટેલે રજુ કરીધું હતું. સાડા પંચ વાગે તે વાંચણ શરૂ થનાર હતું, પણ સાંભળનારાઓએ સાડા ચાર વાગેથી આવવા માંડ્યું હતું, અને વાંચણ શરૂ થતા આગમય યુનીયનનાં સલાસદોએ પોતાની ખેડો મોડાં આવનારાઓની સગવડને ખાતર તેમને ખાલી કરી આપી, પોતે વરંડા ઉપર જઈ બેસા હતા. પ્રમુખ ખાનુબહાદુર ડાકટર આર. આર. દાદીનાએ * * * મી. પટેલનાં સંગીત વાંચણોથી પારસી કોમમાં પ્રગટી રહેલી નવાગાંને તરફની જગરૂતી બાળેછશારી કાઢી હતો, અને વાંદરાવાસી દમદીનોને એવાં વાંચણોનો ખ્યાલ આપવા માટે મી. ડી. એન. પટેલને યુનીયન તરફથી ખાસ આમંત્રણ કરીધું હતું. * * * વાંચણના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવનાં

મંદિરથી તેમજ ખાંડુઓનો મોટો ભાગ આંખોમાંથી આસુ ખેરવતો આવમ પડ્યો હતો. આ પ્રસંગે મીં પટેલને સાલળવાને જે સંખ્યામાં વાંદરેના રહેવાસીઓ હાજર થયા હતા, તેઓ મોટા મેળાવડા પેઢલીજવાર જોવામાં આવ્યો હતો. ખતમ થતાં મીં ડી. એન. પટેલનો ઉપકાર માની હાર તુગ આપી મેળાવડા વીસરજન થયો હતો. રાતના યુનીયનનાં મકાનમાં મીં ડી. એન. પટેલને મેમજરો તરફથી ડીનર આપવામાં આવ્યું હતું.

શાહનામાના સંગીત કીરતનો.

મીં ડી. એન. પટેલે એ વાંચણને લોકપ્રીય
ખનાવવામાં આપેલો કીમતી-પ્રજો.

[ધી પારમી. તા. ૬ ડી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪, માથી ઉતારો.]

જશન કમીટી તરફથી મીં ડી. એન. એન. પ્રોફે ગઇ કાંદે શાહનામા માહેયુ એક નવું વાંચણ, એક મોટા મેળાવડા સમક્ષ પેઢલી-વાર રજુ કીધું હતું. બેજન મનીજેહનુ ફાર્તાન શાહનામામાં એક આગેવાન જગ્યા રોકે છે એ દાસતાન શાહનામામાં પાક અને પરીત્ર પધારનો એક જયવાજેગ ચીતાર રજુ કરે છે. હમો આજ લાંબી મુદતથી મીં પટેલને સંગીત વાંચણને પારમી આવમ સનમુખ રજુ કરતા જોઇએ છીએ. એક જાહેર લેખક તરીકે એ ગ્રહરથ જેટલા જાણીતા છે, તેટલાજ શાહનામાના સંગીત વાંચણનો કરનાર તરીકે મુગધ તેમજે બહારગામમાં તેણે ત્યાની આવમની અનુક પસંદગી મેળવી છે મીં પટેલ જેની ખાંતથી શાહનામાના વાંચણને પારસી કામ સનમુખ આજે સત્તરથી અઠાર વગર થયા રજુ કરતાં રહ્યા છે, તે ઉપરથી એવણુ એક વાંચણ કરતા તરીકે પુરતી રવેસે જાણીતા થઈ ચુક્યા છે, સંગીત વાંચણની જીવણુની પહેલ બેશક જેની જ એકરી ફળી છે, અને સત્તર વરસની આનુ ખાંતથી શાહનામાના વાંચણ એટલે, મીં ડી એન. પટેલ, અને મીં પટેલ એટલે શાહનામાના વાંચણ, એમ જો જીવણુની જાળખ અપાય તો તેમાં સદરાધારતે જેવું કાંઈમી, જોખાશે નહીં.

મીં પટેલનું પેઢયું વાંચણ ૧૮૯૭ ના સાલમાં શરૂ થયું હતું. તે દારતાન તમામ સંગીતમાં રજુ થયું હતું, અને જો હમો જીલ્લા નહીં હોઇએ તો તે દારતાન એક મોટી સલા સનમુખ મરદુમ મીં કેમ્પશર કામરાજના પ્રમુખપદ હેઠળ થયું હતું. તે વખતે મીં પટેલના સંગીતની સીફત મીં કામરાજએ એટલી હદ સુધી કરી હતી, કે મરદુમે પોતાના એક એવા તરીકે મીં પટેલને જાણી, જાને પ્રસારક મંડળી તરફથી તેમજ સંગીત વિદ્યા વીધે આપતાં લાસણોની હારમાળા પોતાની નજળી તળીયતને નીધે જાક કરી, જાહેરમાં સંગીત લાસણો એજ મંડળી તરફથી આપવાનું કામ મીં પટેલને સુપર કીધું હતું. મીં પટેલે તેવાર પછી જાન પસારક મંડળી તરફથી હીદુઆની રાગ વિદ્યા ઉપર વગમગ પંદરથી વીસ જાહેર લાસણો આપ્યાં હતાં. એ તેવણુનો સંગીત અનુભવ દેખાડવા પુરતું હતું રસ્તમ અને

સોહરાબનું સંગીત વાંચણ ત્યાર પછી અનેક વાર થતું રહ્યું છે, અને દર સાલ નવાં નવાં વાંચણો કરવાનું તેવું જોઈ આવે સુધી ચાલુ રાખ્યું છે. આજે એવળની આવાંચણોની કોશિશને સતર વરસ પુરાં થઈ અઢારમું વરસ ચાલે છે, તે એક હમો બેસક ખુશી છોએ.

મીં પટેલ આજે લગભગ પચાસ વર્ષની હોસ્તીએ આવયા છતાં એટલી મોટી ઉમરે એવળનાં ગળાનો અવાજ અને તેમાં સમાવડી મધુરતા ખ્યાં જોયનારાં થઈ પડે છે. બેજન મનીજેહનાં સંગીતના ચોપાનીઆના છેલ્લા -સદા તરફ નજર કરતાં માનમ પડે છે, કે મીં પટેલ લગભગ ૩૫ પુસ્તકોના કરતાં છે, જેના નામોની એક લંબાણુ ટીપ એ ચોપાનીઆને છેડે જણાય છે.

મીં પટેલનાં વાંચણો માટે અને તે-માહેલાં સંગીત માટે બે મત છેજ નહીં. કુટુંબો એ વાંચણો સાંભળવાં હમેશાં મોટી સંખ્યામાં હાજર થાય છે, અને જો કે ખરચને પોઢી જળવા લાગતા વળગતાં નાની જોડી શી રાખે છે, છતાં મોટી સંખ્યામાં જરથોસ્તી પ્રાંતુઓ અને ગ્રંથો હમેશાં ભેગાં મળે છે. મુંબઈમાં તેમજ દુર દેશવરો પણ એ વાંચણો સાંભળવાની હિતકંઠા જોવામાં આવે છે. ગયે સાલ મીં પટેલને કરાંચી શહેર તરફથી ખાસ અમંત્રણ ફરી એ સંજોગ વાંચણો, વીદવાંન દસ્તુર ડાક્ટર માણેકજી ધાલાના પ્રમુખ પદ હેઠળ રજુ કરાવ્યાં હતાં, અને કરાંચીની પારસી અનંતમન તરફથી મીં પટેલની કદરસનારી સારી રીતે યુજવામાં આવી હતી.

કુરસદ.

[કુરસદ. માસ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ ના અંકમાંથી ઉતારા.]

* * * એ છેલ્લો, ઉપરથી જશન કમીટીની બહેધરી હેઠલંચવનો જંગી જરથોસ્તી મેલાવડો જશન કીયામાં શામીલ થવાનું પ્રયત્ન દર્શાવ કરવા, કાં તો પછાથી રજુ થયેલી હમબંદગીમાં ભાગ લેવાજ જમાવ થયો હતો, એ માની શકાતું નથી. એ મોટા મેલાવડાના ધસારાનું “મીકેટ” (ખરો બેઠ) તો પછાથી ત્યાં રજુ થયેલું મીં ધનજીભાઈ પટેલનું “ફસ્તમ—સોહરાબ” નું સંગીત કિર્તિ રહ્યું. * * *

વધારે ખુશી થવાનું એ છે કે એવાં દીક્ષ્યા દાસ્તગીના વાંચણો શાહનામામાંથી રજુ કરવા વાસ્તે જશન કમીટીને મીં પટેલ જેવા એક સૌથી લાયક જરથોસ્તી હાથ લાગ્યા છે. એ કાંઈ બધાજ દુક લાડોલીવાઓનું કામ નથી. એને વાસ્તે ધણા અભ્યાસ નીજ નહીં પણ લગભગ ધણા મીઠા હલક અને જોરાવર અવાજની પણ જરૂર છે, ને તે આપણા વચ્ચે હાલ તો એકલા મીં પટેલમાં જોવામાં આવે છે. એ કાર્ય વાસ્તે મીં પટેલની લાયકાત બેતકરાર કબુલ રહેતી છે, ને અમે તેને ખરાં દીક્ષ્યા એકમંત છોએ. એમના કથન શ્રવણ કરવા માટે પારસી કુટુંબોની જેમ ખમાવ વરસે છે, તથા તેના કશ્ચારસીક ભાગો એક દાંચણી પડે તો તે પણ સાંભળી શકાય, એવાં એકાગ્ર ચીતથી એ ધાર્મિક મિજલસો સમજે છે.

ડા૦ પટેલ અને “કુરસદ”

[ગાનવર્ધક. માસ મારચ ૧૯૧૫ ના અંકમાંથી ઉતારો.]
અમારા લાઘવમાં “કુરસદ” ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં “કાંઈ નવી જુની?” વાળી કોલમમાં, મુંબઈની જરથોસ્તી જશન કમીટી તરફથી ડા૦ ધનંજીભાઈ એન. પટેલે તાં. ૧૧-૧-૧૫ ને દીને “સ્તમ સોહરાજ” નાં આપેલાં સંગીત કીરતન ના સંબંધમાં કેટલીક નોંધો જોઈએ છીએ. જશન કમીટી અને ડા૦ ડી. એન. પટેલના સંબંધમાં એ લાઘવમાં સ્તુત્ય શબ્દો સાથે આપેા જરાક પણ જુદા પડ્યા વિના એકમત થઈ શકે છે, અને જેમ કુરસદ કહે છે તેમ એવાં સંગીત કીરતન માટે “ધણા મીઠા હલક ને જોરાવર અવાજ” વાળા “આપણા વચ્ચે હાલ તો એકલા ડા૦ પટેલ” જ છે. ડા૦ પટેલનું “સ્તમ સોહરાજ” તું એ પ્રખ્યાત દાસ્તાંન હોય જુલના ન હોઈએ તો, એમનું સૌથી પહેલું દાસ્તાંન છે અને તેની છાપાપણી ચોપડી ઉપર જે ૧૮૯૭ નું સાત છે, તે સાબીત કરે છે કે તે ૧૮ વર્ષનું પુરાણ છે.

અમદાવાદમાં શાહુનામાના સંગીત કીરતનો અને
ડા૦ ડી. એન. પટેલ.

[કપસરે હિન્દ તાં. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

(હમારા ખાસ ખબરપત્રી તરફથી.)

અમદાવાદની બઝમે જશને રૂઝે બેહરામના સેક્રેટરી મી૦ ફરામરોજ કેકાબાદે અમદાવાદની પારસી અનજીમનંની આ સાલ એક ખાસ સેવા એવી બનવી છે, કે જે હમો કદીમી જુલશું નહીં તમારી તરફના ડા૦ ડી. એન. પટેલ જેવજી શાહના માના સંગીત કીરતનો બેતબાજ અને ગાયણો સાથે જાહેરમાં રજુ કરવા માટે દેશ પરદેશ તેમજ મુંબઈમાં ગણીતા થયેલ છે, તેઓના સંગીત કીરતનોના લાહાવો ગયાં અફવાદીવામાં હમોને યાજુ મળ્યો હતો, જેની લેહજત અમદાવાદીઓ રોજ યાદ કરે છે. ગોડવણું પ્રમાણે ડા૦ ડી. એન. પટેલ તારીખ ૨ જીએ સહવારના આવી પુગનાર હોવાથી તેમને માટે શહેરમાં કીકે અચ્યાર ચાની રહી હતી, ડા૦ પટેલને સામા સેવા માટે હમારા ગણીના શેકરી શેઠ કાવસજી દાવર, મેસર્સ કેકાબાદે, જેહંગીર શવ, અને બીજા અરવો દજન અહરથો મોટાર ગાડી લઈ રોશને ગયા હતા. તેજ દીવસે સાંજના અગીઆરી વાલા સુંદર હોલમાં ડા૦ પટેલે શીવાવજીનું વાંચણ રજુ કરીું હતું. જેમ કરતાં વખતને પહેાંચી વલવા એકાદ બે સંગીત છાંડનાંજ મીસ—નામના પારમી બાંનુએ જીવંદ અવાજે ટીકા કીધા કે “ગાયન મુકી ના દેઓ, હમો બાર વાગા મુઢી બેસીયું.” શીવાવજીનું દાસતાંન સાંભળવા તમામ હોલ ચીકાર ભરાઈ જવા ઉપરાંત કમ્પાઉઝમાં અહરથોની એકે મોટી સંખ્યાને સેવટ સુધી ઉજી રહેતું પડ્યું હતું. બીજી દીવસે પ્રેમાભાઈ હોલમાં જમશેદનું કીરતન એક મોટી ગંજવર સમા સમક્ષ રજુ કરીું હતું, જે પ્રસંગે હમારી અનજીમનના સેક્રેટરી શેઠ અરદેશર દવાલ પ્રમુખપદે ગોડા હતા તેવજે જાહેર કરીું કે આપણે ડા૦ પટેલ માટે ફક્ત

છાપામાં વાંચી જે મત બાંધ્યું હતું, તેના કરતાં કનિકાના સાંભળ્યાથી તે મતમાં મોટો વધારો થયો છે. જમશેદજી વાંચ્યું સાંભળતાં બાંધુઓ તેમજ પ્રહરચોની જે ગુંજવર મીજલસ પ્રેમાભાઈ હાલમાં બેગી મળી હતી, તેની મોટી મીજલસ આગળ કદીમી મળી હતી નહીં.

ત્રીજો દીવસે-રસ્તમ અને સોહરાબજી જમજહેર દારતાંન રજી થર્નાર હતું. એવું આગમચથી જહેર થયું હોવાથી આજો હાથ ઠડવેના વખતની આગમચ ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો, અને ધણીકાને હાલની બાહેર ઉધું-રેહવું પડ્યું હતું. એ પ્રસંગે હમારા શેહરના જાણીતા શેહરી આનરબલ શેઠ રસ્તમજી ત્રીકી પ્રમુખ બન્યા હતા. રસ્તમજી શેઠ પ્રમુખ તરીકે ૩૦-પટેલના ગુણ ગાઇ, વાંચ્યું શરૂ કરવા ફરમાસ કરી હતી. વાંચ્યું એટલું તો રસીકું હતું, અને ૩૦ પટેલનો સરોહ એટલો તો અમરસીન હતો, કે આખી મીજલસે પુર ચુપડીદીથી તેવું શ્રવણ કરીતું હતું, તેમાં મુખ્ય કરી દારતાંનના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવતા ૩૦ પટેલે મીજલસના મોટા ભાગના બાંધુઓ તેમજ પ્રહરચોને રડાવ્યાં હતાં. હમારા પ્રમુખ સાહેબજી દીક્ષ પજી કાષ્ઠક તેવીજ રીતે ઉદાસીત થયું હતું. રસ્તમ સોહરાબજી દારતાંન, રાતની સાડા આઠ વાગે પુર થયું હતું.

ચોથો દીવસે વાંચ્યું સાંભળનારાઓની આતુરતાનો પાર રહેયો નહીં હતો, કેમકે વાંચ્યુંની દારમાળાનો તે છેલ્લો દીવસ હતો, અને પટેલ સાહેબને તેજ દીવસે રાત્રે મુંબઈ પધારવું હતું. આગમચથી જહેર થયું હતું કે ચોથો દીવસે બેજન મનીજેદ માં તો દારા અને રીકંદરજી કથન કરવામાં આવશે. કાષ્ઠકે બેજનજી કીરતન સુચવ્યું, તો કાષ્ઠકે દારા રીકંદરજી કીરતન સંભલાવો, એવા પુરોરા સમામા ગાંજ રહ્યા. ૩૦ પટેલે કહ્યું, કે "એમ તો મારી હાલત મુઠી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ પડે છે. હું મીજલસના એક ભાગને ગાન આપું છું, તો બીજા ભાગ નારાજ પાંપ છે, મારે સરસ અને સીધી રસ્તો એકજ છે, અને તે એક કે મારે બાંને કીરતનો તમને સંભળાવવા." આ જાહીરાતે સાંભળી બાંધુઓ તેમજ જવાનો ધણીજ હરથીત થઈ ગયાં હતાં, પણ કમનસીમે ડાકટર સાહેબ જે વાંચ્યું કરી શક્યા નહીં, અને બેને બદલે એકજ વાંચ્યું ચોથો દીવસે સાંભળનાર ધણીજે મંત્રિ વાગે, જેમજ મનીજેદજી વાંચ્યું કરી શક્યા હતા, જે વખતે હમારાં લોક પ્રીય તળીબ બાઈ મોતીગાઇ, જેવણને સરકાર તરફથી કપસરે દિન્દનો આદ મલ્યો છે, તેવણે પ્રમુખપર્યાન લીધું હતું.

ચોથા દીવસે જમજહેર સભા બેગી મળી હતી જેમાં માંદપાનની મોંઘક કીવા થઈ હતી, અને વાંચ્યું ખતમ થતાં ૩૦ પટેલને એક કીમતી રૂપેરી રૂપાવર વામ્ર અંગ્રમ વરકી મરીટ સેવો સાથે બેટ કરવામાં આવ્યું હતું, જેને માટે તેવણે એક રમુજી ભાવણ કરી સભાના બાંધુઓને ખુબ દસાઈ આમાર માનયો હતો. એ રીતે શીરદેસીના ચાંદનામાના કીરતનેનો સવાદ અમૈનવાદમાં પારસીઓને પટેલ શેઠે સંભળાવી તેમના દીક્ષ દરજી કરી લીધાં હતાં. નાહના અને મોટાં સરને એમને પુર સંતોશ વચે સામવી વખાણે છે, અને દજી પજી એમના બાપી રહેવાં બીજા વાંચ્યો સાંભળનારી હરોચીજ મોકવણ કરવા મંડ્યા છે. ૩૦ પટેલનાં વાંચ્યોએ પારસી ભાગડીઓને મોટે ભાગે સતેજ

કરી છે. મંગલવારે રાત્રે ૬૦ પટેલ મુંઝવ આપવા અત્રેથી પધારવા હતા, જે પ્રસંગે રોશને એમને વળાવવા શેઠ દાવડ, શેઠ લાલઠાકા, શેઠા કેકાબાદ અને રાવ, અને કેટલાંક ખાનુઓ તેમજ જનાંને રોજન ઉપર ગયા હતાં, અને દાર તુરા તથા ગજરાથી ૬૦ પટેલને વધાની, જેન ઉપડતા હુરેના પુકારે કરી છુટા પડ્યાં હતાં.

—:૦:—

અમદાવાદમાં ૩૦ ડી. એન. પટેલનાં કિર્તનો.

[જમે જમશેદ. મંગલવાર તા. ૬ થી એપ્રિલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ, તા. ૪ થી એપ્રિલ)

અત્રે અમદાવાદની જામે જશને રૂબેબરામના કારોબારીઓની એકતેમાસથી ધનજીભાઈ નવરોજી પટેલ અત્રેના જયોસ્તીઓ સનમુખ પોતાનાં કીરતનો રજુ કરવા અત્રે તારીખ ખીજીએ સહવારે પધારવા છે. તા. ૬ થી સાંજે અત્રેના શેઠરી શેઠ કાવમજી ડોસાભાઈ દાવરના પ્રમુખપણા નીચે ૩૦ પટેલે "શાહેઝાદા શયાવજી" વીરોજી પોતાનું પેદાનું કીરતન રજુ કર્યું, ત્યારે ખાનુઓ અને મદસ્તોએ ધણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

અત્રીના કમ્પાઉન્ડમાં આવેલો "લેકચર-હાલ" ભરાઈ જવાથી જયોસ્તી-એને મોટી સંખ્યામાં હોસની બાહેર ઉજું રહેવું પડ્યું હતું. એમણનાં મુઝીકની મધુર એકમ્પનીમેન્ટ સાથે ૩૦ પટેલે પોતાના સુરીલા હલકે રજુ કરેલાં કીરતનથી ધણી સારી અસર ફેલાઈ હતી.

અગામીમાંના કમ્પાઉન્ડમાંના હોસ હાજર રહેથી મોટી સંખ્યાનો સમાવેશ કરવા માટે દેખીતી રીતે નાદનો પડવાથી ૩૦ પટેલના ક્ષીજ દીવસનાં કીરતન માટે અત્રેના "પ્રેમાભાઈ હોસ" મેલવવામાં આવ્યો હતો. આ બહેર કુસાદે હોસ પશુ જર-જોસ્તીઓની ગંભીર હાજરીથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. ખીજ દીવસનું "જમશેદ અને ઝાહાક" વીરોજી કીરતન, અત્રેની પારસી પંચાએતના માનવંત સેકેટરી મી. આરદેશર દયાલનાં પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું, જે પશુ વખણાયું હતું, અને જમશેદની ગરીથી કદીમ વતન ધરાંન ઉપર આવી પડેની તારાજનું લાગણીભર્યું વર્ણન ૩૦ પટેલે કીધું ત્યારે ધણી ગંભીર સાંતી ફેલાઈ રહી હતી. કીરતન પુર થયા પછી પ્રમુખ મી. દલાયે ૩૦ પટેલને પારસી કીર્તીની યાદ તાજ કરવાની તેઓની અંતઃકર્ણપુવકે ઠાકોશો માટે મુનારકબાદી આપી હતી, અને પારમી ધાર્મિક લુસ્સાને સંલગ્ન કરવાની જરૂર જણાવી હતી.

—:૦:—

૩૦ પટેલના વધુ કીર્તનો.

[જમે જમશેદ, શુક્રવાર તા. ૭ થી એપ્રિલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ)

અમાઉ જણાવ્યા મુજબ અત્રેની જામે તરફથી મુખધવાળા ૩૦ પટેલે આપેલાં શાહનામાં પહેલાં કીર્તનો પછી ગજ તારીખ ૪ થીએ તેવણે અત્રેના સહેરી જાનરેબજ

ખા. બા. રસ્તમજી જહાગીરજી વડીલના પ્રમુખપણા નીચે “ પ્રેમાભાષ હોલ ” માં
 “ રસ્તમ-સોહરાય ” નું કીર્તન રજી કર્યું હતું. જરૂરથી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થાએ પહેલા
 બે દીવસની માફક મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. એ દીવસનું કીર્તન પણ
 ફોલમં નીવડ્યું હતું, અને હાજર રહેલાંઓ ઉપર સારી અસર થયલી જણાતી
 હતી. રસ્તમને હાથે સોહરાયના નીપજેલા મોત ઉપર. તેહમીનાના વીલાપ ૩૦ પટેલે
 એવા તો શોકાતુર અને ગંભીર અવાજે રજી કર્યા, કે હાજર રહેના બાનુઓનીજ
 નહી પણ કેટલાક ગ્રહસ્થા વટીકની આંખો આંસુથી ભીગાઇ ગઇ. કીર્તન પૂરું થયા
 પછી સરનશીન ખા. બા. રસ્તમજીએ ભાષણ કરીને, ઉપકાર માનતાં ૩૦ પટેલને
 તેઓના સુરીલા અવાજ માટે ખાસ મુબારકબાદી આપી હતી.

સોમવાર, તા. ૫ મીએ ૩૦ પટેલે “ બેજન-મનીજેહ ” નું કીર્તન રજી કર્યું હતું,
 અને તે પ્રસંગે અત્રેના લોકપ્રીય લેડી ડક્ટર મીસ મોટીબાઇ રસ્તમજી કાપડયા
 પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યાં હતાં. આ અસરકારક કીર્તન પૂરું થયા પછી સરનશીન બાનુએ
 તોલીઓના ગગડાટ વચ્ચે ૩૦ પટેલના કીર્તનોની ભારે વખાણ કરતાં જણાવ્યું કે
 અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ ઉપર સાહનામાનાં દારૂનાથી ઘણી સારી અસર થઇ છે,
 અને ૩૦ પટેલ ફરીથી અમદાવાદ આવી પોતાના બીજા કીર્તનો રજી કરે એવી
 સર્વેની મજબુત આદેશ છે. ત્યાર બાદ બજમના સેક્રેટરી મી. ફરામરોઝ કેકામાદની
 અરજ ઉપરથી ૩૦ મીસ મોટીબાઇએ અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ તરફથી ૩૦ પટેલને
 ચીઠીના સુંદર વાઝાં ભેટ આપ્યાં હતાં.

— (૦) —

૩૦ હી. એન. પટેલના કીર્તનો

[પ્રબળધુ. તા. ૧૧ એપ્રિલ ૧૯૧૫ માથી ઉતારો.]

મુખ્ય અને દેશાવરમા પોતાનાં સાહનામાનાં સંગીત કીર્તનોથી જણીતા થયલા
 ૩૦ હી. એન. પટેલે અત્રેની બજાએ જશને રૂઝે બેહરામના આશર નીચે ચાર કિર્તનો
 રજી કર્યાં હતાં. “ સાહઝાદા ક્યાવલ્લ ” વિશેનું પહેલું કિર્તન પારસી અગ્યારીના
 કમ્પાઉન્ડવાળા હોલમાં શેઠ કાવસજી ડોસાભાઈ દાવરનાં પ્રમુખપણા નીચે, અપાયું
 હતું; એ વેળાએ જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થાએ ઘણી ગંભીર હાજરી આપી
 હતી, અને તેટલી મોટી સંખ્યાના હોલમા સમાવેશ ન થયાથી ઘણાકને હોલની બહાર
 ઉભું રહેવું પડ્યું હતું. આ કિર્તન ઘણુંજ વખણાયું હતું અગ્યારીના હોલ બહુ
 નાહનો પડવાથી બીજા કિર્તનો પ્રેમાભાષ હોલ મેળવવામાં આવ્યો હતો, જે પણ
 જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થાના મોટા ધસારા માટે નાહનો પડી ગયો હતો. બીજા
 કિર્તનો “ જમશેદ અને ઝોહાક ” “ રસ્તમ અને સોહરાય ” અને “ બેજન અને
 મનીજેહ ” વિષે કરવામાં આવ્યાં હતાં. જે વેળાએ અનુક્રમે પારસી પંચાંગેતના
 સેક્રેટરી મી. અરદેશર દલાલ, યોનરેગલ ખા. બા. રસ્તમજી વેકીલ, અને ૩૦ મીસ
 મોટીબાઇ કાપડીયા પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યાં હતાં. ૩૦ પટેલનાં જુરસાબ અને
 અસરકારક કિર્તનોએ પારસીઓમાં ઘણી ઉલટ ફેલાવી હતી, અને તેઓના મનહય

અને નિવાળાને માટેની તેઓની લાગણી વધારે તીવ્ર બનાવી હતી. “રૂસ્તમ-સોહરાય” નું કિર્તન એવી તો અસરકારક રીતે રજુ કરામાં આવ્યું હતું. કે હાજર રહેલાઓ- માંના બાંતુઓજ નહીં પણ ઘણાક ગ્રહસ્થો રડી પડ્યા હતા. છેલ્લા દીવસના મેળાવડા પ્રસંગે ડા.૦ પટેલને જરથોસ્તીઓ તરફથી ચાંદીનું સુંદર વાઙ્ગવખાણ અને માનની પ્રધાણી તરીકે ભેટ આપવામાં આવ્યું હતું. ડા.૦ પટેલ તો ૬ ફીડી રાત્રે મુંબઈ જવા ઉપડી ગયા હતા, જે વેળાએ તેમને ‘વાંઘાળીરીનું’ સાર માન આપવામાં આવ્યું હતું.

આતશ પરસ્ત.

[નામે જમશેદ ભુધાર તા. ૨ જુન ૧૯૧૫, માંથી ઉતારો.]

ગયા રાત્રીવારની સાંજના બેહરામજી જીજ્ઞાસુ રજવાણા હોલમાં મી.૦ ડી. એન. પટેલે જશન કમીટી તરફથી એક નવુંજ વાંચણ સંગીત સાથે રજુ કરીયું હતું, જે પુરૂ થવા પછી સરનશીને નીચલું વીવેચન કર્યું હતું.

સરનશીન મી.૦ દાદાચાનજીનું વીવેચન.

મી.૦ પટેલનું ઉપર આતશની સેતાયસ કરનારાઓનું દાર્તાન પુરૂ થવા પછી સરનશીન મી.૦ ફરેદુન ફેરસાસંગજી દાદાચાનજી, બી. એ., એલ. એલ. બી. સોલીસીટર બોલ્યા કે મી.૦ ડી. એન. પટેલ હંમેશના સંગેતા મુજબ જે સુંદર કીરતન કરી બતાવ્યું છે, તે માટે તમારી તેમજ મુંબઈની જરથોસ્તી જશન કમીટી તરફથી હું તેમનો ઉપકાર માનું છું. જનુએ જ એવું બને છે કે એકજ ગ્રહસ્થનો આવો મધુર હવલ હોય, અને તેમનામાં મન મોહક એવારતમાં બધોતો ભેડવાની કળા હોય. વળી તેમના ગાયનો કેવાં દબદબાવાળાં અને મનોરંજક છે. તે સરવે કરતાં વધુ સ્વતીપાત્ર ગુણ જે મી.૦ પટેલ ધરાવે છે, તે એ છે, કે જ્યારે પણ એમને કોમની સેવા કરવાને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે, અને કોમનો દીન પ્રત્યે અને ન્યાયાંગો, પાદશાહો અને પહેલવાનોના નામવર હાંમેા નીશે જાન ફેલાવવા માટે મદદ, મોંગવામાં આવે છે, ત્યારે એક બોલે તેઓ કાંઈથી સવાર્ય યા હાસલ વીના પોતાની આ દીલકસુ શક્તિઓનો લાભ તરત આપે છે. આમણે ક્યંઈ શું કે પવીત્ર આતશ, જેની આપણે આરાધના કરી ચુક્યા છીએ, તે એમને લાખા આયુષ્ય અને મનની વધારે અને વધારે ચપળતા અને ઝમક અને કોમની સેવા બળવવાનું બળ આપે ! * * *

આતશ પરસ્ત ઉપર મી.૦ ડી. એન. પટેલનું નવું કીરતન.

[કપરે હિન્દ. તા. ૬ ડી ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો]

ગયા રાત્રીવારે સાંજના મી.૦ ડી એન. પટેલે જશન કમીટીની ફરમાસથી થોમસ મુરના કાંબોવાડાં સાહીત્યની ઉપરથી એક નવી બાબત કીરતન રૂપે રજુ કરી. હની થોમસ મુરની પ્રખ્યાત કીતા લાલાઈખમાં આનસ પરરતને નામે જણાવતા કીસાને, શા હતામાંના દાર્તાનાનું રૂપ આપનાની મી.૦ પટેલે કાશિય કરી હતી, અને તેમ કરતાં એ નવું દાર્તાન પોતાના આગલાં કીરતનો મીસાસ માવનો, બેતખાજ, અને જળાંનીમાં રચ્યું હતું. આ દાર્તાન પવીત્ર આતશની માવજત અને સેતાયેસ કરવાને

હવેથી હકીકતથી ભરપૂર હોવાથી, પારસી બેનુઓ અને મહસ્થોની મંજૂર મીજલસ તે સાંભળવા ભેગી મલી હતી. પ્રમુખપદ મીં ફરેદુન ફેરશાસ્પજી દાદાચાનજીએ લીધું હતું લાસારખવાલાં આતશ પરસ્તોનો કીરસો રજુ કરતાં મીં પટેલે થોમસ મુરના ગુણો ફરશાખ્યા હતા આ વાંચણની મુખ્ય નેમ પવીત્ર આતશ તરફ જરથોસ્તીઓએ કેવી રીતે વર્તેલું જોઈએ, અને આતશને ખાતર આમલા જમીનાના પારસી જરથોસ્તીઓએ કેવી કેવી સકોટા વેઠેલાં હતાં, તે દેખાડવાની હતી સાથે સાથે એક જરથોસ્તી પોતાના કસમ અને કોણ કેવી રીતે પાલે છે, અને આપેલા કાલ કેવી રીતે પાલવે, તે દેખાડવાની વાચણ કરતાંએ ફતેહમંદ કાશેરા કરી હતી.

આતશની મેતાયશનું આ કીરતન એશક સાંભળના લાએક ચયું હતું, અને તે ફરી રજુ થાય એવી ખાએશ ધણીકાએ ત્યાજ કરી હતી. કીરતન ખતમ થતા, પ્રમુખ મીં દાદાચાનજીએ મીં પટેલનો જશન કમીટી તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો તેઓ જાણ્યા કે જવતેજ એવું અને છે, કે એકજ મહસ્થનો આવો મધુર હવક હોય, અને તેમનામાં મનમોહક ઇમારતમાં એવો જોડવાની કળા હોય. જ્યારે પણ કામની સેવા કરવાને મીં પટેલને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે અને કામ તથાદીન પ્રત્યે, અને ન્યાગાનેના કામો પીશે જ્ઞાન ફેલાસાવવા માટે તેમની મદદ માગવામાં આવે છે, ત્યારે એક બેાને તેઓ સ્વાર્થ વીના તુરત મદદ આપે છે મીં પટેલને પરિત્ર આતશ લાંબા આયુષ્ય બક્ષી, જુદી તેઓ કામની સેવા બુખવવાની શકતીમાન થાય.

કુરમદ.

અત્રેની જરથોસ્તી જશન કમીટી, તેના એકવડા-વા આવે તો આપ ઉંડી નજી એવા પણ ખરેખરા સંગીન, ખંડતલ અને ખરાજ ઉમંગી મેહેનતુ સિદ્ધરેરી મીં નશરવાનજી પેં મુનશીની રહાનુમાધ તળે ખરેખર જરથોસ્તી આલમની ધણી કીમતી સેવા કરતી રહી છે, અને તે વાસ્તેના અમારા સતોચની એક લીટી અત્રે ફરી એક વાર લખી શકવા શાફ અમે ધણી ખુશી છીએ. * * * એ કમીટી હસ્તકના ઉપરાસાપરી મેલાવડાઓ અને એ મંડળની ધાર્મિક આસ્થા અત્રેની જરથોસ્તી અનુમનનું ધણું ધ્યાન એથી રહી છે, તે એ મંડળના હરેક મેલાવડામાં જે હઝારથી પંદરસો ખરતેકુસ્તેઆન બાનુઓ અને મહસ્થો હાજર થતાં જોવામાં આવે છે, તે પરથી પ્રત્યક્ષ પુરવાર થાય છે, જ્યારે મેલાવડાઓની એની અનુપમ ફતેહનું માન ધણે અશે અમારા કીર્તનકાર મિત્ર બાઇ ધ. ન. પટેલને પણ આભારી કેહવાશે, બાઇ ધનજીબાઇ એક બહુજ નામાકીત કીર્તનકાર છે એમાં લેશ માત્ર પણ સદેહ નથી, અને પરવરદેગારથી બક્ષેશ પામેલા, એવણના જ્ઞેશવર પણ મીઠા હલકથી એ લાઇનમાં એવણ મોટી કીર્તિ સપાદન કરી શકે છે. * * * * * જાહેર કીર્તનો કરી શકવા માટે એક કેપુશરો કાબરાજ કે એક ધનજીબાઇ પટેલના ભુવંદી, અમર, મીઠાસ અને કહિતી ખરેખરી જર છે. * * * * * એકંદરે પોતાના હલકના મીઠાસ ને અવાજની શુભદીથી એવણ બાઇ પ્રેક્ષક વર્તન મોહીતી કરે છે, અને એટલું સારૂ બાજવે છે કે એમના કીર્તનો મોજથી

સાંભળવા જરૂર પડતી સંજ્ઞાઓ જે જે સંખ્યામાં ઉતરી પડે છે તે એક બોલ-
જવાળો અજાણ થતા નથી. એટલા માટે એમોએ કહ્યું તેમ, સાધુ ધનુશાહ પટેલ
દ્વારા તે આપણ મધ્યે એ લાઈનમાં એકજ છે, અને એમણી જગ્યા ખાલી છે.

PRESENTATION TO A PARSI JOURNALIST.

MR. D. N. PATEL HONOURED.

(Bombay Chronicle 2nd May 1917.).

The friends and admirers of Mr. Dhunjibhoy Naoroji Patel, the well known Parsi author, assembled in large numbers at the Baniwala Grand Theatre on Saturday last to mark their appreciation of the services rendered by him in the cause of Parsi literature and specially of the efforts made by him during well-nigh a quarter of a century to awaken his co-religionists' interest in the glorious past of their ancestors by recitals from Firdousi's great epic, the "Shah Nameh" and other books dealing with the history of ancient Persia. The theatre was very tastefully decorated for the occasion with flowers and bunting.

An address recapitulating his services in the cause of Parsi literature (Mr. Patel is the author of several well-known novels) was presented to Mr. Patel by Mr. Rustomji Byramji Jejeebhoy, who presided in the unavoidable absence of Sir Jamsetji Jejeebhoy.

Mr. B. F. Bharucha said the movement to present an address to Mr. Patel had the sympathy not only of leading citizens of Bombay, such as Sir Dinshaw Petit, Sir Cowasji Jehangir and others, but of the public of Napore, Surat, Ahmedabad, Broach, Karachi and other mofussil towns.

Mr. Krishnalal Zaveri, addressing the assembly, said it rejoiced the heart of every lover of Gujarati literature that Mr. Patel, who had rendered conspicuous services in the cause of that literature, should be thus honoured.

Mr. B. G. Horniman, addressing the assembly, said it gave him great pleasure to be present there that afternoon, as though he was ignorant of the Gujarati language he felt it to be a privilege to associate himself with the movement to honour a brother journalist. He concluded by expressing his warmest thanks for the invitation extended to him to attend the function and address them.

Mr. Mirza, Consul for Persia, said nobody had done more than Mr. Patel to make his co-religionists familiar with Firdousi's great epic. He referred to the splendid achievements of their forefathers in Persia and said Mr. Patel had rendered a distinct service by rekindling their interest and pride in those achievements.

Mr. R. P. Masani also referred to the services rendered by Mr. Patel by his recitals dealing with the glories of ancient Persia.

લગતી હકીકતથી ભરપૂર હોવાથી, પારસી બોલુઓ અને ગ્રહસ્થોની ગેબલસ તે સંભળવા બેગી મલી હતી. પ્રમુખપદ મીં ફરેફુન કેરશારખજી દાદાયાનજીએ લીધું હતું લાક્ષણિકતા આતશ પરતોનો કીરસો રજુ કરતાં મીં-પટેલે થોમસ મુરના રુણો દરશાવ્યા હતા. આ વાંચણની મુખ્ય નેમ. પવીન આતશ તરફ જરથોસ્તીઓએ કેવી રીતે વર્તેલું જોઈએ, અને આતશને ખાતર આમલા જમાનાના પારસી જરથોસ્તીઓએ કેવી કેવી સંકરો વેઠ્યાં હતાં, તે દેખાડવાની હતી. સાથે સાથે એક જરથોસ્તી પોતાના કસમ અને ઠાણ કેવી રીતે પાલે છે, અને આરેત્રો કાઝ કેવી રીતે પાલવે, તે દેખાડવાની વાંચણ કરતાંએ ફતેહમંદ કોરોશ કરી હતી.

આતશની સેતાયશન આ કીરતન એક સંભળવા લાગેક થયું હતું, અને તે ફરી રજુ થાય એવી ખાજેશ ઘણાકોએ ત્યાં કરી હતી. કીરતન ખતમ થતાં, પ્રમુખ મીં દાદાયાનજીએ મીં પટેલનો જશન કમીટી તરફથી લખાવેલ પ્રતો અને નેએ બોલ્યા કે *you had much larger hall of the Bynawji* *and the hall was found too limited to accommodate the ever-increasing audiences* He repeated his thanks to them for the great honour they had done him there that afternoon.

મીં ડી. એન પટેલના મિત્રો તથા વખાણનારાઓનો મેળાવડો.

[૧૫મસરે દિ. ૧-૫-૧૯૧૭]

જોણીતા કીરતનશાસ્ત્રી અને લેખક મીં ડી. એન. પટેલના મિત્રો અને વખાણનારાઓએ તેમની સેવાઓની પીછાણમાં તેમને પક્ષ 'ચિનાપત કરવાનો' એક દાવાનામરેતો મેળાવડો ગયા રાત્રીએ બનીશો આંક થીએનરમાં કર્યો. હતો. આ પ્રમુખ માટે જમણીના ફોરોરીટ મીં હોરમસજી કુવાશે થીએટરને કુત્રપાનથી શણગાર્યું હતું. આ મેળાવડાનું પ્રમુખપદ સર જમશેદજી જીજીલાઈએ લેવાને કમુદ્યુ હતું. પછી ઉલ્કી ધડીએ કાંઈક નાદરતે તખીએતને કારણે તેવણ હાજર નહી થઈ શક્યાથી મીં રતમજી બેહુશમજી જીજીલાઈને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું હતું. રાત્રીઆતમાં મીં બરજોરજી હરામજી બર્યાએ એક બાવણ કરતા આ હીલ્યાલને લગતી હકીકત રજુ કરતાં જણાવ્યું કે એક પત્રકાર, ક્યાકાર, સંગીતકાર અને કીરતનકાર એએ મીં પટેલની વીવીધ સેવાઓની કદર કરવાને એમના સખ્યાખંડ મિત્રો અને વખાણનારાઓની ખાહેશને અંતુસરીને મીં પટેલને એક 'પક્ષ' આપવાને આજનો મેળાવડો બેગો થયો છે. સર જમશેદજીની ગરદાજરી માટે આપણે દીવગીર છીએ, તેમજ સર દીનેશ પીટી, સર કોવસજી જહાંગીર, અને સર દેરાજીજી તાતાએ પોતાની ગરદાજરી માટે દીકળીરી દરયાની છે. આપણા સહેરની "જરથોસ્તી ભાષાધોની મંડળી," "જરથોસ્તી ધરમ-ઉપર એતેકોદ વધારનારી. મંડળી" અને નવસારી, ભર્ય, અમલાવાદ અને દરોનીની અનજીમન અને મંડળીઓના પ્રમુખ, ત્રસ્ટી અને સેક્રેટરી સાહેબોએ આ કદરયાંગી પત્ર ઉપર પોતાની મોહોર મુકી છે."

ત્યાર પછી જજ મીં કીજણલાલ મોદનલાલ ઝવેરીએ વીજ્ઞેયન કરતાં જણાવ્યું કે મીં પટેલે અનેક વારતાઓ લખી પારસી તેમજ હિંદુ વાંચક વરગને રીજાવ્યા છે.

સાંભળવા જરૂરથી સન્મનો જે જંગી સંખ્યામાં ઉતરી પડે છે તે જોઈ અમો જરાયે અશ્ચર્ય થતા નથી એટલા માટે એમોએ કહ્યું તેમ, સાધ ધનછાહ પટેલ હવેમાં તો આપણુ મધ્યે એ લાઈનમાં એકજ છે, અને એરણી જગ્યા ખાલી છે.

PRESENTATION TO A PARSİ JOURNALIST.

MR. D. N. PATEL HONOURD

(Bombay Chronicle 2nd May 1917).

The friends and admirers of Mr Dhunjibhoy Naoroji Patel, the well known Parsi author, assembled in large numbers at the Boliwala Grand Theatre on Saturday last to mark their appreciation of the services rendered by him in the cause of Parsi literature and specially of the efforts made by him during well nigh a quarter of a century to awaken his 'so religionists'

છે, અને એવા એક લેખકનો માનમાં થયવા મેળાવડામાં લાગે છે, ખુશી છે, અને મીઠું પટેલને ખરાં દીક્ષથી તેઓ મુબારકબાદી આપે છે. (તાલીઓ)

ધરાનના હોયના કેનસલ મીઠું મોરમાં અતી આકબરખાંએ લાશણ કરતાં જણાવ્યું કે 'આપણું પુરાણું ધરાનવજ ને 'સુધારાતું', સાહસ કરમેતું' અને ધરાતતપણું' રચાન હતું, 'જ્યાં પયમખબર જરૂરથી પોતાના પાક મહકમથી પ્રકાશ અને પવીત્રાઈ પાંથરી હતી, (જોશમંધ તાલીઓ) તે ખારો દેશ આરજોના હાથે છતાં, હુલાઈ, વેરાન બન્યો, અને તેનો કશ્ચારસ કીરસો કહેવાને જે એક તુરી નર જનમ પામ્યો, તે કવી કીરદોળી તુમી હતો. કીરદોસીએ ધરાની શહેનશાહતની, ધરાની આખાદીની, ધરાની વીખ્યાલીની તવારીખથી ધરાને જીવતું, જાગતું, આપણી નજર સમક્ષ ખડું રાખ્યું છે, (તાલીઓ) અને ધરાન વીશેતું માને અને ચાહ આપણામાં ઉધકર્યા છે. એ શાહનામાનાં જે રમીનાં કીરતનો મીઠું પટેલ આપણા વચ્ચે કરે છે, તે ખરેખર પ્રસંશાને પાત્ર છે. એનાં કયાની કીરતનો ઉધરતી એલાદે-માટે ગોષ્ઠાયક પાઠ રજૂ કરે છે, અને આપણી આજ્ઞાતિ, અને અહમદીયાં, અન્ને આપણામાં પશુ શુર અને હીમ્મત ઉત્પન્ન કરે છે. (તાલીઓ.)

મીઠું રસ્તમજ પેસ્તનજી અંસાનીએ લાશણ કરતાં જણાવ્યું કે એકખારગી મીઠું પટેલનાં લખાણો યા વારતાઓ વીશે કેાકક કેાકણેથી સવાવ ઉકાવવામાં આગ્યો હશે, પરંતુ શાહનામાના વાંચણો અને કીરતનો રચવામાં, રજુ કરવામાં, અને દીપાધમાન બનાવવામાં મીઠું પટેલનું કાર્ય ખરેખર સરવ સ્થગેથી વખાણુને પાત્ર છે. શાહનામાના કીરતનોથી મીઠું પટેલની કીરતી કાપમ થઈ રાકી છે. આપણા કયાની પાદશાહો અને પદવવાંતોની તુરમંદ, જોરમંદ, જાંદગીના જે અહેવાલો મીઠું પટેલે કીરતન રૂપે રજુ કર્યા છે, તે કીરતનો ખરેખર ખીનકરી છે, અને એવા એમના કામની કદર થયલી જેવાને મને ખરેખર ખુશી ઉપજે છે. મીઠું પટેલને મુબારકબાદી આપતાં, મને એવી ખાત્રી છે કે શાહનામાનું બાકીનું કામ એવણુ સરજમ ઉતારશે, અને ખુદા તેમાં એમને મદદગાર થશે. (તાલીઓ)

સા. સોયપ્રીય હશે, તે આજના આ મેળાવડા ઉપરથી સપરદ જણાય છે, લેખક, સંગીતના અભ્યાસી; અને સાહનામાના સોહપ્રીય જનાવનારા મીં પટેલની કરવાના કામમાં સામેલગીરી બતાવતાં મને ધણી ખુશી ઉપજે છે. (તાલીઓ)

બોળે કોનીકલના અધીપતી મીં હોરનીમેને ભાવણ કરતાં જણાયું કે એક ઝેજ નીલીસ્ટ લેખે, સાહીત્યના સોખીન લેખે, આ મેળાવડામાં હાજરી આપી મીં પટેલની પ્રસંશાના કામમાં સામેલગીરી આપતાં અને આ પ્રસંગે મારી મુજારક બાદીઓ દર્શાવતાં મને ભારે ખુશાલી પેદા થાય છે. (તાલીઓ) કારણ કે મીં પટેલ એક જરનાલીસ્ટ ઉપરાંત, એક વાર્તાનવેશ છે, સંગીતના તેઓ અભ્યાસી છે, અને સાહનામાના કીર્તનાથી એઓએ પારસી કામમાં સોહપ્રીયતા મેળવી છે, અને એવા એક લેખકના માનમાં ચલ્યા મેળાવડામાં ભાગ લેવાને તેઓ ખરેખર ખુશી છે. (તાલીઓ)

ધરનના હાલના કોનસલ મીં મીરજાઅલી અકબરખાંએ ભાવણ કરતાં જણાયું કે આપણું પુરોણું ધરાંનવેજ જે મુધારાનું, સાહસ કર્મોનું અને શુદ્ધતનેપંથુનું ન્યા હવું, જ્યાં પયગમ્બર જરથોસ્તે પોતાના પાક મહદબથી પ્રકાશ અને પવીત્રાઇ પાયરી હતી. (જેશબધ તાલીઓ) તે પારા દેશ આરખાના હાથે છતાઇ, છુટાઇ, વેરાન બન્યા, અને તેને કશ્ચારસ કીરસી કહેવાને જે એક તુરી નર જન્મ પામ્યો, તે કવો શીરહોસી તુરી હતો. શીરહોસીએ ધરાંની શહેશાહતની, ધરાંની આબાદીની, ધરાંની વીખ્યાતીની તવારીખથી ધરાંનને છવતું, જગતું આપણી નજર સમક્ષ રાખ્યું છે, (તાલીઓ) અને ધરન વીશેનું માન અને ચાહ આપણામાં ઉરકેરાયા છે. એ શાહનામાના જે રસીલા કીર્તના મીં પટેલ આપણા વચ્ચે કરે છે, તે ખરેખર પ્રસંશાને પાત્ર છે. એવા કયાની કીર્તના ઉધરતી આલાદ માટે બોધદાયક પાઠો રજુ કરે છે, અને આગલી આબાદી અને બહાદુરીના ચીત્રો આપણામાં પણ શુર અને હીમત ઉત્પન્ન કરે છે. (તાલીઓ.)

મીં રસ્તમજ પેસતનજ મસાનીએ બોશણ કરતાં જણાયું કે એકબારગી મીં પટેલના કામજો માં કાર્તાઓ લીશે પ્રખર પ્રમોથી સત્રાક દિગંત્રમાં આપ્યો હશે. પરંતુ સાહનામાના લાચિયો અને કીરતનો રચવામાં, રજુ કરવ માં અને દીપાયમાન બતાવવામાં મીં પટેલનું કાર્ય ખરેખર સર્વ સ્વયંથી વખાણુને પાત્ર છે. સાહનામાના કીરતનોથી મીં પટેલની કીરતી કાયમ ચક્રચક્રી છે. આપણા કયાની વાદચાહો અને પેદલવાનોની તુરમંદ, જરમંદ છાંદગીના જે અહેવાલો મીં પટેલે કીરતન રૂપે રજુ કર્યા છે, તે કીરતનો ખરેખર બીનહરીફ છે, અને એવા એમનાં કામની કદર ચલ્યા લેવાને મને ખરેખર ખુશી ઉપજે છે. મીં પટેલને મુજારક બાદી આપતાં મને એવી ખાતી છે કે સાહનામાનું આકીનું કામ એવણ સરંજમ ઉતારશે અને ખુદ તેમાં એમને મદદગાર થશે. (તાલીઓ)

અત્રે મીસીસ રસ્તમજ બેહરામજ જીજલાઇ મીં પટેલને રૂપાની એક સુંદર દોસકેટ કુદરસનાસી પત્ર અને પસ પોતાને હાથે ભેટ કરયાં હતાં, જે વેળાએ હાજર રહેલાઓએ તાલીઓથી મીં પટેલને વધાવી લીધા હતા.

તારીખે પાસરીઆન.

૨૩	ખુશરૂ પરવીઝ (ભાગ ૧ લો) મુસ્વીર સાસાની ચહેનશાહની ચહાતી-પડતીનો ચિતાર મુન્તાની આફતની શરૂઆત આર વરચમા ૧૧ પાદશાહો.	૫૦ સં. ૫૮૦-૬૨૮
૨૪	ખુશરૂ પરવીઝ (ભાગ ૨ નો) ખુશરૂ-શીરીન પાક મહોમત ઉપર જાનનો સફો દીકરાએ કરાવેલું બાપનું ખુન	"
૨૫	તખ્તે-તાઠ્ઠિસ તાઠ્ઠે કસરાની ઉત્પત્તીની હકિકત	"
૨૬	ચલકજર્દ શેહરિયાર પાંડતીઓનો છેલ્લો પાદશાહ.	૫૦ સં. ૬૩૨-૬૫૧
૨૭	‘કુદરે-મલ્ક’ પાને આતશની સેતામશ કરનારા જરથોસ્તીઓ.	"

દારે-ફાંની.

જમાનાની રેલ માહે ધસડાધ જગત,
 યયા તાંનમે રૂઢ તણાધ જપત.
 મયાં શાહોના કાંહ તાળે-તખત,
 ગયો કિયાનીઓના કહોં તે વખત.
 ગયા કાંહ ખારા દિવાવર સવાર,
 ગયા કાંહ ન્યાગાનો જગ આસ્કાર.
 ગયા કાંહ હકીમો ભરમ નાણુકાર,
 ગયા કાંહ તવારીખનવેશ યાદગાર.
 ગય કાંહ કાંમગ હુરી નાજનિન,
 સરોદે મનોહર માહે અખિન.
 ગયા કાંહ કિર્તી ભરલા મહાંન,
 ગયા કાંહ જે લડતા સિંહની સમાંન.
 મુતા તે જઈ શ્રી મળી ખાકમા,
 મિછાંના યયા મિટ્ટી-એ-પાકમા.
 સિના જેલે નેકી કિધું ના કંઈ,
 રણો તેજી જીવતો ખલકમે અંદી.

* * *

ઉમર બહુ મુમાવી કરી બહુ તરંગ,
 મયા સૌ સાથીઓ છોડીને સંગ.
 જશે તુંખી દુનિયા તજી એક દંન,
 નથી તારે ફાંની કાપમ વતંન.
 વખત રંગ રાગે કિધો બહુ પસાર,
 નહી દીન રજા તે ઓ પરવરદગાર.
 ગયા કુલ જવાની ને જોખંનના દંન,
 દિસે આજ ડોળા ધૂરકણ કંદન.
 અરે ધન જોખંન કહી ના હરે,
 જવાંની હિતરતાંજ જોખંન મરે.
 યુદ્ધ ને યુદ્ધાઓ કરમમ ગયા,
 જંગલી ધતુરા પુલક રજા.
 યયા કુલ દાનાવ દુનિયાથી દુર,
 જીવતા જગતમે રહ્યા બેશકુર.
 લવા ભાષ ના કર તું દોડધાંમે,
 પાકમા જવું છોડી છે આ મુકામ.

કરતા

સ્વસંતાપ.

જ્યારેના મનમાં કંઈક વિચાર,
 થયાં સાથ કિર્તન કરતાં આદાર.
 મહેશીલે હમદીન મલે છે હઝર,
 મહિમા ખીલે છે નૌરૂજ બહાર.
 અફસોસ ! એ મહિમા અને દોડધામ,
 અફસોસ ! મોસાંમે મુક્તાદતમાંમ.
 મુજ વન કંઈએક થાશે પસાર,
 મુજ વન ખિલશે ફરશે બહાર.
 કંઈએક આદર મુજ વન નશે,
 કંઈએક આવાં મુજ વન થશે.
 કંઈએક વહેશે ખોદાંદ સાલ,
 કહો કાણુ કરશે માહરો ખિયાલ !
 કહાં મારી મિટ્ટી હશે ખાંકમા,
 પડેલો હું હોઈશ કંઈક લાખમા.

૧. ઇં સં ૧૯૧૭ મા કિર્તન કરવાની પેલવ કીધાને વીસ સાથ થશે.

૨. ૩, અને ૪. નરરાજ, આદર યજ્ઞદત્ત પર્વ, તથા આનાં યજ્ઞદનાં પર્વના
 દિંગામે ઉપરાંત આગલાં સાલોમાં જરથોસ્તી તેહવારો પ્રસંગે હંમેશાં મારાં કિર્તનો
 રજુ થતાં હતાં, જે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામાં હમદીન આંતુઓ તેમજ મહસ્થોની
 મેહરીલ મગતી હતી.

‘રચનાર.’

शांभेर श्रीरक्षासी तुसी.

સ્વસંતાપ.

જયારેજી મનુષ્ય કર્મું વિચાર,
 થયાં સાત કિર્તન કરતાં અઢાર,
 મહેશીલે હમદીન મલે છે હઝર,
 મહિમા ખીલે છે નૌરૂજ બહાર.
 અક્સોસ ! એ મહિમા અને દોડધામ,
 અક્સોસ ! મોસંમે મુકતાઠ તમામ.
 મુજ વન કંઈએક થાશે પસાર,
 મુજ વન ખિલશે ફરશે બહાર.
 કંઈએક આદર મુજ વન જશે,
 કંઈએક આવાં મુજ વન યશે.
 કંઈએક વહેશે ખોલોંક સાલ,
 કહો કાણુ કરશે માહરો ખિયાલ !
 કહાં મારી મિટ્ટી હશે ખાંકમા,
 પડેલો હું હોઈશ કંઈક લાખમા.

૧. ૬૦ સં ૧૬૧૭ મા કિર્તન કરવાની પેઢલ કીધાને વીસ સાત યશે.

૨. ૩, અને ૪ નવરોજ, આદર યજ્ઞદત્ત પર્વ, તથા આવાં સમદના પર્વના દિવસો ઉપરાંત આગલા-સાલોમા જરૂરેસતી તેજવારો પ્રસંગે હંમેસા મોરાં કિર્તનો રણુ થનાં હતાં, જે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામા હમદીન ખાતુઓ તેમજ ગદરથોની મહેશીલ મળતી હતી. "સ્વનાર."

શાએર શીરદાસી છસી.

શ્રીરદ્દાસીની તારીફમાં પુર્વના અણીતા શાએરોના સુખન,

શાએર અનસરી:

આફ્રીન બ રવાને શ્રીરદ્દાસી, આફ્રીન હોજો તું પર હમરો હમર,
આન હોમાયુન નેહાદ ફરખુન્દેહ, આ રોશન રવા ફિદોસી નેકકાર.
ઉ ન ઉત્તોદ ખુદ વ મા શાગેદ, તું ઉસ્તાદથી જહેતર હતો નેકનામ,
ઉ ખુદાવંદ ખુદ વ મા બન્દે. તું માલેક હમારો હતો, હમ શુલામ.

તરજુમો:-

શાએર નિઝામી:

સખુન ગુચે દોનાએ પીશીને તુમ,
કે આરાસ્તા રૂએ સખુન યુન અરૂમ.

તરજુમો:-

વતનદાર હતો તે કવી શેહર, વસ,
સખુનનો અજમ કીયા સંગાર ખુશ.

શાએર શાયખ સાદી:

એ ખુશ ગોફત શ્રીરદ્દાસીએ પાકઝાદ,
કે રહમત બરોન હુર્ખતે પાક બાદ.

તરજુમો:-

સરસમા સરસે છે ગયો કહિ વાન,
આ નેક શ્રીરદ્દાસીએ પાકઝાદ.
દરદ તુંજ વુર્ખત ઉપર હમર,
ચિતારી ગયો બેનખુન તું ચિતાર.
(કરતા)

શાહનામું અને ફીરદોસી.

અગર જે શાહનામું જેવી કિતાબ રચાઈ હોતે નહીં, તો પારસી કામના પાદશાહો, પેદલવાંનો અને ત્રેમના નિયામોનાની તવારીખની નોંધ, જે આપણુ આજે જાણવા પામ્યા છીએ, તે આપણુ કદીખી જાણવા પામતે નહીં, અને તેમના મહાન પરાક્રમે સુધરેની દુનિયામાં આજે કદીખી જાહેર થવા પામતે નહીં.

આ શાહનામું કિતાબનો રચનાર ફીરદોસી નામનો એક ધર્મના શાસ્ત્રી હતો, જેણે પારસી કામના પુર્વ કાળમાં યજ્ઞ ગયેલા પેશવાની, કિયાની અને સાસાની વંશના પાદશાહો અને પેદલવાંનોની કિરતી, અને તેમની કારકિર્દીના હેવાલોની હકિકત, પારસી જાનનામાં ખેતવાણમાં રચી, સુધરેલી દુનિયાને તે સુપુરફ કરી, એક મહાન પ્રજાની કિરતી તે અમર રાખી ગયા છે.

ફીરદોસી એક-તખ્તલુસ.

આ મહાન શાસ્ત્રીનું જનમ નામ અશુલ કાસીમ મનસુર હતું. તેના આપણુ નામ એકમત હતું. ફીરદોસી એ તેના તખ્તલુસ યાને *nom-de-plume* હતો.

આ તખ્તલુસ મનસુરે કેની રીને સંપાદન કીધા, તે વિશે કંઈ ચોક્કસ લખાવડે મળતી નથી. એક લખાવડે એ તખ્તલુસના બાળમાં એકી કેહવાય છે, કે મનસુરે મહાસુદ શાહ ગઝનવીની દરબારમાં અમુક બાજક ઉપર ધણીજ મનપસંદ ખેતવાણ (નઝમ) રચાવી મહાસુદ શાહે ખુશી થઈ, દરબારમાં જાહેર કીધું, કે 'મરહુમ્મા, મારી દરબારને તે મીરસે 'ફીરદોસ' રાસન બનાવી છે' કેહ છે કે આ 'ફીરદોસ' શબ્દ મનસુરને કાનિ પડતાજ, તેણે પોતાના તખ્તલુસ 'ફીરદોસી' ધારણ કીધા હતો. તુસી એ નામ તેના વતન તુસ ઉપરથી તેની અટક યાને આખાર તરીકે જણાયું છે.

બાસ્તાન નામું.

ફીરદોસીએ શાહનામું શા આધારે રચ્યું.

એવું કહે છે, કે 'બાસ્તાન નામું' એવું નામની એક કિતાબ સાસાની પાદશાહોના જમાનામાં, બાંધ કરીને પાદશાહ નોશીરવાન આદેશ કે જેને ધર્મના સરજમીન ઉપર ધીંધ ગયેલા આગલા પાદશાહોની હકિકતની તવારીખ જાણવાનો અને તેને જાળવી રાખવાનો ધણીજ શોખ હતો, તેના જમાનામાં હસતી બોલવતી હતી. એ બાસ્તાન

૧. સાસાનીઆન વંશના પાદશાહો, ધર્મનામાં 'અરકાનીઆન' વંશની પાદશાહી પછી રાજ કરી ગયા હતા. સાસાની વંશને અમલ અર્દશીર બાબેગાનથી શરૂ થયો હતો અર્દશીર બાબેગાન એ વંશની સ્થાપના કરી હતી, અને એ પેઢકલે સાસાની પાદશાહ હતો.

૨. નોશીરવાન આદેશ સાસાનીઆન વંશનો ૧૬ એ પાદશાહ થઈ ગયો હતો.

૩. નોશીરવાન આદેશને આગલા પાદશાહો અને પેદલવાંનોની તવારીખ મેલવવાનો એટલો ખર્ચ થાય હતો, કે તેને માટે પોતા ખર્ચે તે દેશ પરદેશ જાણકાર ઉસ્તાદોને તેથી તવારીખની હકિકત મેલવી માનવા રવાના કરતો હતો, અને તેઓ ગારફતે જેથી વિગતો મળતી, તેને સંગ્રહ કરી તે પોતાના કિતાબખાનામાં બેઠી રાખતો હતો.

નામુ પેદવરી બાશામા લખાયલું હતું. એ બાસ્તાન નામાને આધારે શ્રીરદાસીએ પોતાનું શાહનામું લખ્યું હતું.

બાસ્તાન નામું.

પશુ આગળ વધતા આગમંગ, આ પ્રખ્યાત કિતાબ બાસ્તાન નામા વિશે કાંઈક જાણવું જરૂર છે. પાદશાહ નેશીરવાન આદેશે જમાન કરેલી તવારીખના કકડા-સુકવાને સંગ્રહ પોતાના કિતાબખાનામા જે કાઢ્યા હતા, તે જયારે પાદશાહ યઝ્દેઝ્દ શેહરીયાર-ધરાનની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે તે સઘસો તવારીખી સંગ્રહ તેને હાથ ગયો હતો. યઝ્દેઝ્દે આ તવારીખનો સંગ્રહ

દાનેશ્વર દેહકાંન

નામના એક જાણીતા અકાબરને સ્વાધીન કાઢ્યો, એવી દુરમાસ સાથે કે એ સંગ્રહને સીલ સીલાખંધ તવારીખ રૂપે ગોઠવી, તે એક દફતર બનાવે. આ દાનેશ્વર દેહકાંન, મદાયન (તેસીકુન) શેહરનો એક આગેવાન અકાબર અને કાબેલ શખ્સ હતો. એ દાનેશ્વર દેહકાંન, પાદશાહ કબઝામરસની પાદશાહીની શરૂઆતથી, સાસાનીઆન વંશના પાદશાહ ખુસરો પરવીઝની આખરી સુધીની તેમામ હકિકત, સીલ સીલાખંધ ગોઠવી હતી.

એ સંપત્તી તવારીખ પેદલરી બાશામા લખાઈ હતી, અને એ કિતાબનું નામ બાસ્તાન નામું આપનામા આવ્યું હતું.

ધરાંન સર જમીનને લાગેલી જમાનાની નજર.

જમાના, જમાના, અરે બેકિનાર,
કિધું તુંએ ધરાંન કાં ખારઝાર.
જમાના, જમાના, આ બેકદર,
કિધી પેશદાદી ખતમ બેખતર.
જમાના, જમાના, આ બેરહમ,
રાખી નહી ક્યાંનિઆની શરમ.
નહી તું થયો કોઈનો આશના,
કિધા તે હુઆંમીનીઆને રના.

અરે આ જમાના બની બેશરમ,
કિધી તુંએ સાસાંની શાહી ખતમ.
હુટિ બેશ અસરત, હુટી સર જમીન,
હુટીયું વતન પારસો નામચીન.
જમાનાની તુંને લાગી નજર,
કિધું તુંએ ધરાંન બીશબખર.
થયાં સાલ એ વાતને કંઈ હબર,
લખે કોણ તવારીખ જગ આશકાર.

૧. યઝ્દેઝ્દે શેહરીયાર સાસાનીઆન વંશનો પારસીઆનો છે. પાદશાહ હતો. એના વખતમા અરબ લોકોએ ધોનક રાજ છોડી લીધું હતું, અને પારસી સાહનશાહવની આબેરી આવી હતી.

૨. ધરાંન સર જમીનનો પેશદાદીઆન ઘેરાનો એ સંકુચી પેદા પાદશાહ હતો. એને પાહુડે ઉપર રાજ ચલાવ્યું હતું. એના વખતમા લોકો પોતાક તરીકે ચામડાં તથા ચકોના પાતડાં બોલતા, તેમજ વનરખની બોલક તરીકે ઉપયોગ કરતાં હતાં.

૩. ખુસરો પરવીઝ સાસાનીઆન વંશનો એકઠીસમો પાદશાહ હતો. એ પાદશાહ નેશીરવાન આદેશનો નમીરો હતો. દુનિયાની તવારીખમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જીજીસુસ શીરીન એની રાણી હતી, જેની મોહબતનું દારતાન બંગ પ્રસિદ્ધ સાહિત્યમા બજીવું થયેલું છે.

૪. સાસાનીઆન વંશના પાદશાહ ઘેરાનો પંચમો પેદલરી જમાન બોવાતી હતી.

નામું પેઢવરી બાશામા લખાવતું હતું. એ બાસ્તાંન નામાને આધારે શ્રીરદાસીએ પોતાનું શાહનામું લખ્યું હતું.

બાસ્તાંન નામું.

પણ આગલ વધતા આગમમ, આ પ્રખ્યાત-કિતાબ બાસ્તાંન નામા વિશે કાંઈક જાણવું જરૂર છે. પાદશાહ નોલીરવાંન આદેશે જમાવ દરેલી તવારીખના કક્કા-સુકધાનો સંગ્રહ પોતાના કિતાબખાનામા જે કોધા હતો, તે જગારે પાદશાહ યઝદેઝદે શેહરીયાર-ધરાંનની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે તે સધલો તવારીખી સંગ્રહ તેને હાથ ગયો હતો. યઝદેઝદે આ તવારીખનો સંગ્રહ

દાનેસ્વર દેહકાંન

નામના એક જાણીતા અકાબરને સ્વાધીન કોધો, એવી દરમાસ સાથે કે એ સંગ્રહને આ પ્રખ્યાત-પુસ્તકના નામના બોજમાં એક સુચનાડો ઉભો થવા પામ્યો હતો. દાનેસ્વર રચેલા એ પુસ્તકને યઝદેઝદે પોતાના કિતાબખાનામા રાખનાવું દરમાન કોધું, અને તેને "ખોદાએ નામા" ને નામે અલખાવ્યું. પણ એજ "ખોદાએ નામા"ને, પાછલથી કેટલાંક લખનારાઓ "બાસ્તાંન નામા"ને નામે અલખાવી ગયા છે.

ખુદાએ નામાની દિલપંતી. શ્રીરદાસીએ પોતાના પુસ્તકને

'શાહનામા' નામ આપવાનું કારણ.

દેહકાંન દાનેસ્વરે એ પુસ્તક પેઢવરી બાશામા લખ્યું હતું. એ પેઢવરી બાશા સામાનીયાંન પાદશાહોની દરબારી બાશા હતી દાનેસ્વરે લખેના એ પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામે' હતું. 'ખુદાએ નામા' નો અર્થ 'પાદશાહોની ચોપડી' થાય છે. દાનેસ્વરે પોતાના એ પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામે' શા માટે આપ્યું, તેનો સેહજ ખુલાસા થવો પડે છે. 'ખુદા' એ શબ્દ ફક્ત પરવરદેગાર, જગતનો પેદા કરનારનેજ લેખાડવામા આવે છે. પણ સાસાનીયાંન જમાનામા 'ખુદા' શબ્દ 'શાહો અને પાદશાહો' માટેજ વપરાતો હતો. દાનેસ્વરે એટલા માટે પોતાના પુસ્તકમાં આગળ જમાનાના પાદશાહોને લખતાં વિવેચન લખેલાં હોવાથી, તેણે પોતાના એ પુસ્તકને 'ખુદાએ નામે' એવું નામ આપ્યું. પણ શ્રીરદાસીએ એ ઉપરથી પોતાના પુસ્તકનું નામ 'ખુદાએ નામું' નહીં પાતી, 'શાહનામા' નામ આપ્યું. એનું એક કારણ એ હતું કે પારસી શેહનશાહને સાગ્યા પછી, અરબ લોકોની પાદશાહી-ધરાંનમા આવું થઇ હતી, ત્યારે 'ખુદા'

ન પરવરદેગારને માટેજ બોલાનો હતો. એ અર્થને અનુસરીને શાયર પોતાના પુસ્તકનું નામ શાહનામા આપ્યું હતું.

અરબોના હાથમાં દાનેસ્વરનું પુસ્તક કેવી રીતે ગયું ?

સંવત ૬૪૧ના સાલમા પાદશાહ યઝદેઝદે, નેહાવદની લડાઈમા આરમોને પાતાનું રાજ, તાજ અને કાવેઆંની ઝુંડો ખોઇ પરગઢે થયો, અને તેનો શાહી ખેડનો અને તમામ માલ મીલકત, અરગાએ લૂંટી લીધાં, તેમા દેહકાંન દાનેસ્વરે

રચેલું ખુદાએ નામું પણ હુદાઇ ગયું હતું સાદ વકાસ, જેણે એ લગાઇ રીતે કરી હતી, તેણે એ ખુદાએ નામું ખલીફ ઉપર મોકલાવ્યું. ખલીફ એ કિતાબ, જે પેહલવી ભાષામાં લખાયેલી હતી, તેના અરબી જગ્યાનમાં તરજુમો કરાવ્યો હતો.

ખુદાએ નામાનો અરબી તરજુમો કરનાર એક

વટલી ગયેલો જરથોસ્તી.

એ ખુદાએ નામું જ્યારે અરબીને હાથ ગયું, ત્યારે તે કિતાબ પેહલવી જગ્યાનમાં લખાયેલી હોવાથી, ખલીફને તે માહેવી બાબદ જાણવાની ધણીજ કાળજી થઇ. તેણે એ કિતાબનો અરબી જગ્યાનમાં તરજુમો કરવાનું કામ, એક વટલી ગયેલા જરથોસ્તીને સ્વાધીન કીધું હતું. એ વટલી ગયેલા જરથોસ્તીનું નામ અબદલ્લા એખને અલ્લ મોકલ્યું હતું. જે કે એ જરથોસ્તી ઇસલામી ધર્મમાં વટની ગયો હતો, પણ ખાતેનમાં તે પોતાના બાપીક જરથોસ્તી ધર્મને માનતો હતો.

શાહનામા અને બીજાં સમસાં પુસ્તકો આ પુસ્તકને આધારે રચાયેલા જણાયવામાં આવે છે, એ અરબી-તરજુમાની કિતાબને સમ્પર-ઉલ-મુતુકતું નામ આપ્યું હતું.

ખુદાએ નામા ઉપર પડેલી છુટ. તેની સુલતાની સરજત.

ખુદાએ નામાનો અરબી જગ્યાનમાં તરજુમો કરનાર, પેલા વટલેલ જરથોસ્તીએ જ્યારે ખલીફને પેશદાદી પાદશાહોની રાજનિની અને તેમના કાયદા કાનુનો વિગેરે અરબી જગ્યાનમાં સમજાવ્યા, ત્યારે ખલીફને તે એટલા બધા તો પસંદ પડ્યા, કે તેનો અરબી ભાષામાં બોલેગોલ તરજુમો કરવાનો, તેણે હુકમ કીધો. પણ કિયાની બોના દારતાનોની દક્કિત રજુ કરતાં, બલ અને ફતમની કાંદાણી, અને સીમુર્ગ વિશે, તેમજ પુરશીદ અને આતશની સેતાયેશ વિશે જ્યારે તેણે જાણ્યું, ત્યારે તેણે હુકમ કીધો, કે એ કિતાબ વાચવા લાયક નથી.

ખુદાએ નામાનું હબસી પ્રજાના હાથમાં જવું.

એવી રીતે ખુદાએ નામાની સરજત નક્કી થઇ. ખલીફ એ કિતાબ રદ કીધા પછી, કોઇ એક અરબના હાથમાંથી, તે હબસીઓના મુલક એખીસીનીઆમાં વસતા કોઇ અરબના હાથમાં ગઇ. તે અરબે હબસીઓના મુલકના પાદશાહને તે કિતાબ ભેટ આપી હબસીના પાદશાહના હાથમાં દાનેસ્વર દેહકાંનતું ખુદાએ નામું ગયા પછી, તેની સરજતમાં એક નવો ફરફર થયો. ખલીફ જે કામ નહી કરાવ્યું, તે કામ એ હબસીના પાદશાહે કીધું, માને હબસાનના પાદશાહે ખુદાએ નામાનો અરબી જગ્યાનમાં તરજુમો કરાવ્યો.

ખુદાએ નામાનું હિન્દુસ્થાનમાં જવું.

એખીસીનીઆથી દાનેસ્વરનું પેહલવી ખુદાએ નામું હિન્દુસ્થાનમાં ગયું. પણ હિન્દુસ્થાનમાં તે ફરીકાં થઇ પડ્યું નહિ, કેમકે હિન્દુસ્થાનથી તે ઇરાનમાં જોરાસાનના દક્ષિમ માકુબ લઇસ, જે પુરાતન ઇરાનના પાદશાહ પેહલવાનોની વારતા એકઠી કરવાને,

ધણેજ શોખીન હો, તેણે ખુદાએ નામાંનું પેદલવી પુસ્તક દિ-દુશ્વાનમાંથી મંગાવી, તેનો ફારસી બાશામા તરજુમો કરાવ્યો. દાનેશ્વરના પુસ્તકમાં ખુશરો પરવીઝના અમલ સુધીનીજ બાબત લખી હતી, પણ હવે યાકુબ લખસે ફરમાવ્યું કે, ખુશરો પરવીઝના અમલ પછીની બાકી રહેલી હકિકતનો તે પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવો, અને તેમ કરવા માટે ખુશરો પરવીઝના રાજથી, યઝ્દેઝ્દ શેહરીયારે પોતાની પાદશાહી ખોલ, ત્યાં સુધીની બીનાનો અંદર ઉમેરો કરવો. જણાવવામાં આવે છે કે, આ ફારસી પેદલવી તરજુમો કરનાર ચારૂ જને, દાનેશ્વરના પેદલવી ખુદાએ નામાંના ફારસી તરજુમાને શાહનામું નામ આપ્યું હતું.

શાએર દહીકીને શાહનામું બેતખાલ્તમાં રચવાનો હુકમ થયો.

અવી રીતે પેદલવી ખુદાએ નામાંનો ફારસી તરજુમો થયા પછી, અને તેનું નામ શાહનામું અપાયા પછી, યાકુબ લખસની હોકમો ૪૦ સં ૬૦૭ મા સામાનીઆન વંશના હાથમાં ગઈ. એ નવા વંશને ધરાની દંતકથાઓ, અને ધરાની તવારીખી હકિકતો જાણવાનો, અને તેનો સંગ્રહ કરવાનો શોખ હોવાથી, તે સંઘર્ષોનો જમાવ કરાવી દતો. એ સામાનીઆન વંશનો અણુ સંઘીહ મનસુર નામનો પાદશાહ, જે ૪૦ સં ૬૧૦ થી ૬૫૫ સુધીમાં થઈ ગયો છે, તેના વજરે, દહીકી નામની શાએર ને ફરમાવ્યું, કે દાનેશ્વરની પેદલવી કિતાબ ઉપરથી જે તરજુમો ફારસી જાનાનમાં યાકુબ લખસે કરાવ્યો હતો, તે ફારસી તરજુમાં ઉપરથી આપું પુસ્તક બેતખાલ્તમાં રચવું.

શાહેર દહીકીને પસંદ કરવાનું કારણ. દહીકીનું જીવન.

ફારસી શાહનામાને તમામ બેતખાલ્તમાં રચવાનું કામ શાએર દહીકીને સોંપવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે દહીકી એક જરથોસ્તી હતો, અને તે જરથોસ્તી હોવાને કીધે, તેને ખીજા શાએરો કરતાં વધારે પસંદ-એટલા માટેજ કરવામાં આવ્યો હતો, કે તે પોતાના નિયામોના તરફનાં આદને કીધે, તેમની કિરતીને તે પુરતો ઇનસાફ આપી શકે. શાએર દહીકીએ પાદશાહ ગુસ્તાસપના રાજથી બેતખાલ્ત રચવા માડી, પણ તેણે બે હજાર અથેતો નહી લખ્યા, તેટલાં તેના એક ગુલામે તેનું પુનઃ કીધું, અને તે કવર્ણતે માર્યો ગયો, જેથી શાહનામાને બેતખાલ્તમાં રચવાનું કામ એર બે પડ્યું.

ગંજની વંશનો અમલ. મહામુદ શાહ ગજનવી.

શાએર દહીકીના મરણ સાથે સામાનીઆન વંશરાજાઓની પાદશાહીની ખતમ થઈ, એટલે કુદરતી રીતે શાહનામાને બેતખાલ્તમાં રચવા અને રચાવવાનું કામ પણ

૧. યાકુબ લખસે દાનેશ્વર પેદલવી ખુદાએ નામું દિ-દુશ્વાનમાંથી મંગાવ્યું નહી હતું, પણ ધરાનમાંથી મેલવ્યું હતું. (શાહનામું અને શીરહાસી ૩૦ ૭૦ નોટી.)

૨. ફારસીમાં તરજુમો કરવાનું કામ યાકુબ લખસે, જે એક બેનમનુર અલ ખોઅમ્મી નામના રાજાને સોંપ્યું, અને તેને મદદ કરવા માટે ૧૦ હેકતોના તાલ બીન બેરાસાની. ૨, રસિસાનને. ૫૦૦૦નાક શાહપુર, ૩, નીશાપુરનો માકુ હબને. ખેતસેહ, અને ૪. દુરચેનો સુલીમાન બીન દુરીન, એકે નામના ચાર ધરાની વંશના ધરાની હતા. (શાહનામું અને શીરહાસી ૬૦ ૭૦ નોટી.)

અરકી પડ્યું. સાંભાની જાન નશની હકુમત પડી બાળી, અને તેમની હકુમત ગઝની વશના હાથમા ગઈ

ગઝની વશનો મહામુદ, જે હિન્દુસ્થાનના ઇતીહાસમાં મહામુદ શાહ ગઝનીને નામે જાણીતો છે, તેનો અમલ શરૂ થયો. મહામુદ શાહ ગઝની જે કે એક ઇસલામી હતો, છતાં તેને ફારસી જગાન વર્ણીત પસંદ પડ્યું, અરબી ભાષાનું ચંપત બધ કરી, ફારસી જગાનને તેણે પોતાની દરગાહી ભાષા મનાવી એ પાદશાહ ફારસી ભાષાનો ધણોજ શોખીન હતો.

મહામુદ શાહ ગઝનીની ઇરાની વાર્તાઓનો પુનઃ

પેાતે ઇસલામી હતો, છતાં ઇરાન દેશના આગળ પાદશાહ અને પેદલવાનોની હકિકત અને વાર્તાઓનો તે દૃઢ બહાર શોખીન હતો. અત્યાર સુધીમા ઇરાની પેદલવાનો અને પાદશાહો તે જે જે વાર્તાઓનો જમાવ થયો હતો, તે સંધવાને સંપૂર્ણ કરી તેને બેતબાજી વાને નજમમા રચાવવાનો તેને ધણોજ શોખ હતો. મહામુદ શાહના એવા શોખની ખબર જેમ જેમ એકેર જાહેર થઈ ગઈ, તેમ તેમ તેની દરગાહમા, દેશ પરદેશના કથકો એવાં દાર્તાઓની હકિકતો કથવા, આવવા લાગ્યા, અને તેઓ કિમતી ઇનામ અફરાર મેળવવા લાગ્યા. એ રીતે મહામુદ શાહ આસલ ઇરાનના પાદશાહો અને પેદલવાનોને લગતી હકિકતનો એક મહાભારત જગી સંગ્રહ કરી શક્યો હતો, અને એ સર્વનો સંગ્રહ બેતબાજીમા રચેવા માટે, તે કેઈ બાહોરા શાએરની તનામમા હતો.

મહામુદ શાહના સાત શાએરો

આ શાએરોના શોખીન શાહની દરગાહમા, તે સર્વે તે જમાવવાના સાત જાણીતા શાએરો ધણોજ માનીતા હતા. તેઓ શાએરોના સાદિલખમા સાત સીતારા સમાન પુખતા હતા. તેઓ (૧) અનસરી (૨) ફરરખી, (૩) અયની, (૪) અસજદી, (૫) મનજમ (૬) ખુરશી, અને (૭) તરમદીને નામે ઓળખાતા હતા.

રસતમ સોહરાખના દારતાંન માહેવી અનસરીએ જોડેવી ને બેતખાલ મહામુદ શાહને વધારે પસંદ પડી, તે રસ્તમે જ્યારે બીજી વારની કુસ્તીમાં સોહરાખને જમીન ઉપર પટકયો, ત્યારે રસ્તમ જાણ્યો હતો, કે સોહરાખ જમીન ઉપર પટકાયા પછી તે પડી રહેવાનો નથી, તે જોર કરી મગાદા પાછો ઉઠશે, તેથી રસ્તમે પોતાનું આખર ખંજર કાઢાડી, સોહરાખનું જીવર તેજ ધડી ચીરી નાખ્યું. તેજ ધડી મોહરાખે એક જમરી ચીસ પાડી, હાય મારી, કેહ્યું કે:

નઝમ

તરગુમે।

સોહરાખ:

હરૌન ગેહં કે તીરને શુદી તો ખંખુન,
બેયોલુદી ઇન ખંજરે આખગુન.
જમોને બખુને તો તીરને શવદ,
ખઅન્દામે તો મુઈ દરને શવદ.

સોહરાખ:

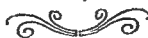
તરસ્યો થયો મુજ લહુનો તું જયાર,
કિધું આલુદા ખંજરે આખદાર.
તુંજ લહુનો જમાનો તરસતર થશે,
બદન બાલ તારા ખંજર થશે.

(કરવા)

શાહનામાની સરજત.

પશુ એવું છતાં શાહનામું રચવાનું કામ અનસરીના તુસીખમા સરખપલું નહીં હતું. કુદરતે તે કામ શ્રીરદોસીને મારે રોજે અવશ્યથી અધાહેદુજ રાખેલું હતું, અને આખરે તે શ્રીરદોસીએજ રચ્યું. શ્રીરદોસીએ શાહનામું રચી દુનિયાને સપુરદ કીધું, ઇરાંનના પાદશાહેની કિરતીને સજવન કીધી, અને ઇરાંનના પેહલવાનોની નામદારી દુનિયાની રૂબ-રૂ ખરા આકારમાં પાછી જીવતી કરી આપી, જરથોસ્તી કોમ ઉપર મોટી નવાજેશ કીધી.

કેવી રીતે શાએર શ્રીરદોસી શાહનામું રચના પામ્યો, અને મહામુદ શાહ ગઝનવી સાથે તે કેવી રીતે સમાગમમાં આવ્યો, અને કેવી રીતે આ જન મસિખ પુસ્તક શાહનામું તેણે ખતમ કીધું, તે હવે શ્રીરદોસીના એકવાલ ઉપરથી જણાઇ આવશે.

ફીરદોસી તુસી

“કરાવશ હું ઇન્સાફ ત્યાં જઈને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઈએ થયો મારો ઇન્સાફ હક,
ખોટી હું રહેવરા ક્યાંમત તલક.”

(મવા)

ફીરદોસી-તેની જનમ ભુમી અને તેના વ્યાપની ઓલખ.

જ્યાં પર ધરૂં નામ યજ્ઞદાન પાઠ,
કિધાં જેણે પચઢા હવા, આખ, ખાઠ.
હવે કર ‘રાશન’ કિરતાન ખલાસ,
ના બાંધ ગેતી ઉપર કાંઈ આસ.
ઠસી સાલ પચીસ તક મેં ઠલમ,
રચી શાહનામું કીધું ખાતમ.

હવે હું * કસું * લઈ * ઠલમ * બાખુશી,
રચું * હું * કથન * ફીરદોસી તુસી.

ખોરાસાનમા * એક * હતું * તુસર * શેહર,
હતી * જ્યાં * આબો * હવાની * મેહર.
હતું * તુસમા * દિલપઝીર * એક * ગાંમ,
‘શાદાખ’ * હતું * તેતુ * મશહૂર * નામ.
વસ્તો * હતો * ત્યાં * ગરીબ * એક * જન,
હતું * નામ * એહમદ * દાનેશમંદ.

પેદરતુ વતન તુસ હતું દીલકરોઝ,
જનમ ત્યાં થયો તો મુબારક રોજ.
તુસી^૫ નામ તુસ શેહર પરથી થયું,
જગત આશ્કારા તે થઈ ગયું.
દિપે આજ હરમમ ચોખંઠમાં,
મુખન મુળ પામે કંઠનમા.
રચી તેણે અમર શાહી કિતાબ,
થયા શાએદા બિલકુલ લાજવાબ.
ન મુજી કલમની કદર હિરકણી,
ખાતમ છંદગી થઈ ગઈ રંઠની.
હતો તે હાકેમનો બાગબા,
હુંનરમંદ પુરો બઢો નેકખાં.
દિઠો બાબ બાપે જનમ પેશતર,
રહ્યું તેતુ ખીલી ખુશીથી છગર.

૧. કર્નમ આલેલો ખોરાસાનનો મુલક.
૨. તુસ ખોરાસાનના મુલકમાં આવેલું એક શેહર, જે નાકેર બીન મીનજીહના હાકર તુસે વસાવવાથી, તે શેહરનું નામ તુસ આપવામાં આવ્યું હતું.
૩. તુસ શેહરની પડોશમાં આવેલાં એક ગામનું નામ.
૪. ફીરદોસીનો બાપ.
૫. શાએદ
૬. જનમ ખોરાસાનમાં આવેલાં તુસ શેહરનાં શાદાખ નામના ગામમાં થયેલો દેવાથી, એ તુસીના નામથી બોલાવાઈ ગયો છે. દાખવા તરીકે એક શાએદ એની સિદ્ધતા નિચલી બચેત રચી અને ‘કરા’ તરીકે બોલાવવાની ગયો છે.

તરજુમો:

‘મેં પચ ગાંધી તુસી સખન હમયુ રાર,
મુરખી જેયારા મુરખા જેયાર.’

મુખન મીરસે મેલી ‘તુસી’ ગવાય,
મુરખી વિના નહિ મુરખા ખવાય.

(મવા)

ફીરદોસીના બાપે તેના જનમ આગમચ જોયલો સ્વપનો.

એક રાત એહમદ હતો ખાખમા,
જોતાંજ પડીયો જોતાખમા.
નઝર સામે તેણે દીઠા પીસર,
ચહડી તે ગયો એકદમ છટ^૧ ઉપર.
હલો જઈ મથાલે બની બેઠીકર,
કીધી કેબલા^૨ ગમ ફરીને નઝર.
પુકારો કરતો રહ્યો તોરથી,
પડ્યા થતા'તા અતી જોરથી.
.. કલાંમે પુકારી રહ્યો સર-બ-સર,
સુણી તેનું ઘડકી રહ્યું ખુબ જગર.

જાગી તે ઉઠીયો, પડતાં ફજર,
કહી આવી દોઢજો મૂબારક ખખર:
“અજો એહમદ દફા કર હવે તારો ગમ,
બીબીજો બેટાને આપ્યો જનમ.”
ખખર જો સુણી ખુશી તે થયો,
સફળ હાલ સપના તણો થઈ ગયો.
નજુમી બડો એક હતો નામચીન,
મરાહુર નામ હતું શેખ નાજીબુદીન.
હકિકત તેને કહી ખાખની,
જણાવો તાસીર હવે આપની.” (1)

શેખ નજીબુદીનને ખાખની તાસીર કેહવી.

શેખ નજીબુદીન એક જણીતો રમણકાર અને સ્વપનાની તાસીર કેહનાર હતો.
અહમદે જોયલો ખાખ તેણે જો રમણકારને ખુલાસા વાર જણાવી, તે ખાખની તાસીર
જણાવતા તેને અરજ કીધી, શેખ નજીબુદીને તે ખાખની તાસીર કેહતાં જણાવ્યું કે:
“તારો દીકરો એક મહાન શાએર થવો જોઈએ. તુંજો તારા છોકરાને મકાનના છાંપરાં
ઉપર ચહડી ત્યાંથી જોખર પુકારતો જોયો, તેની તાસીર એ છે, કે તે કલાંમ કેહનારો
એક મહાન શાએર થશે, અને તેના પુકારના પડ્યા જે તુંજો સાંભળ્યા, તેની તાસીર એ
છે, કે દુનિયાના સઘણા લોકો તેની શાએરી એક મતે ઉત્તમ પ્રકારની કબુલ રાખશે,
અને તે જોખડમા પ્રખ્યાત થશે.” (2)

ફીરદોસીનો જનમ. તેનું બચપણ.

આ સ્વપના પછી શાએર ફીરદોસીનો જનમ થયો હતો.^૪

ફીરદોસીનું બચપણ અગર જો તપાસીશું, તો માલમ પડે છે, કે કોઈબી
રીતે તે નખતું નહીં હતું. કેળવણી માને શીખવાનો હુનર હાંસલ કરવામા તે
બચપણથીજ બાહોશી દેખાડતો હતો. પોતાના પુરસદનો વખત, તે એક ચોક્કસ રમતમા
ધણીજ મોજ સાથે કહાડતો હતો. તેનું વતન દુસ, દુસ નામની નદીને કિનારે આવેલું
હતું. આ નદીમાથી વેહતાં પાણી, એક નેહર મારતે શેહરમાંથી પસાર થતાં હતાં. આ
નેહરની પડોસમાજ બીચીસના શાએર ફીરદોસીનું મકાન આવેલું હતું. આ નેહરની
આગલ ફીરદોસી રોજ પોતાની પુરસદને વખતે જઈને બેસતો હતો, અને તેમાંથી
વેહતાં પાણીથી તે પોતાના મનને રીજવી ગમત મેલવતો હતો. (3)

૧. છટ યાને ધરતુ છાપડું. ૨. મુસલમાનો મકાને પોતાના કેબલા તરીકે ગણે છે,
મક્કા અરબજાનની રાજધાની છે. પેશવજીર હજરત મહમદ એ મક્કા શેહરમાં ૬૦ સં ૫૬૯ મા
જનમ્યો હતો. ૩-૪. એ ખખર ફીરદોસીના જનમની હતી. એના જનમ થીતે જુદા જુદા
લખનારા એકમત થતા નથી. ગ્રાં ગ્રાહલ પ્રમાણે ફીરદોસીને જનમ હીજરી ૩૨૬, એટલે
૬૦ સં ૬૪૧ મા થયો હતો.

ખીલતો હતો જ્યારે બચપણ બહાર,
જતો શ્રીરદ્ધોસી નેહરને કિનાર.
જતો તે વેહતાં નિરાંત આખ,
સમજતો મનહ મોટી મન બેહિસાખ.
કળી નીર વેહતાં હતાં જોરથી,
તુટી નેહર એકદમ જતી શોરથી.
કઠી ઘસડાતો નેહરનો કિનાર,
ચ્યાવટ કરતો રચી ઘાસ-ચાર.
થતો તેથી દલગીર શ્રીરદ્ધોસ અતી,
ગમતમા તેની ખલલ બહુ થતી.
જેઘ નેહરની એ તરેહ ફરગતી,
કરતો તે મનમા હરેક ચુકતી.
બાલતો કે જો હું બહુ બરદાર,
બંધાવુ બંધ આ નદિને કિનાર.

પત્થર 'ને ચુનાવુ બંધાવું' કાંમ,
મિઠે નેહરની કુલ હરકત તમામ-
૧૦૦

અગર જો મને આપે રાજ્ય સુદ,
કરું એ મહારી ઉમેદ આદા.

શ્રીરદ્ધોસીનો કેળવણી.

ચતુર મન બચપણ ચુનંદ હતું,
હર વખત શીખવા આનંદ હતું.
પહોડી પુર ઇલમને ફાંચેલ થયો,
શીખી અરબી કાબેલ થયો.
થતા કુલ જોવાએ આજેજ તમામ,
અરબી, પેહલવી તાણુ જોઈ કાંમ.

શ્રીરદ્ધોસીની સંસારી છંદગો.

થયો પુર ઇલમને શિખી હુશિયાર,
કિધી શાદી તેણે, થયો બરકરાર.

ઉમર સાલ વીસપર હતી સાતની,^૨
હકિકત નથી મલતી એ વાતની.

શાહનાયું લખવાની શરૂઆત.

એવું કેહ છે કે શ્રીરદ્ધોસીને તેની જર્વાન ઉંમરથીજ ધરંનના પાદશાહોની તવારીખ તમામ બેતબાજમા સીલ સીલાબંધ લખવાનો ધ્યેયજ શોખ હતો. શ્રીરદ્ધોસી પાસે બાસ્તાન નામાની એક નકલ હતી, તે વાંચનાં શ્રીરદ્ધોસીને તે તમામ બેતબાજમા રચવાનો ધ્યેયજ શોખ થયો. પછુ તે માહેવી તવારીખ કાંઈ સીલ સીલાબંધ નહી હતી, અને વળી સંપુરણથી નહી હતી. પછુ અંતે પોતાના દીલની એ ઉમેદ શ્રીરદ્ધોસીએ પોતાના એક અંગત દોસ્ત મહમદ લશકરીને જણાવી. આ મહમદ લશકરીએ શ્રીરદ્ધોસીને કહ્યું, કે તેની પાસે ધરંનના પાદશાહોની તવારીખના વરશેની નોંધ વિગતવારે લખેલી છે, અને જો તે તમામ બેતબાજમા બનાવવાની તેને ખાત્રી આપે, તો તે સધલી

૧. શ્રીરદ્ધોસીએ અરબી અને પેહલવી ભાષાનો અજ્ઞાસ ૨૧ વરસ સુધી ધીરેગા હતો, એમ એના પોતાના લખાણે ઉપરથી માલમ પડે છે. એના ભાંસાના જ્ઞાનથી એવમાએ દેરત થતા હતા. (મો ૭૦ ૪૦ મોટી) ૨. શ્રીરદ્ધોસી ૧૭-૨૮ વરસની ઉંમર આગમચ પરચેડા હોવા બેઠયે, કમકે તેને એક દીકરાનું દાનું હતું. અને તે દીકરો ચુબર પામ્યો હતો, એવી નોંધ તેને સાહનામાના એક ભાગમા લખેલી જણાય છે નિચલી નોંધમા તે પોતાના દીકરાની ઉંમર ૩૦ વરસની અને પોતાની ઉંમર ૬૫ વરસની જણાવે છે.

શ્રીરદ્ધોસી

તરજુમે

મા સરતો ૫ જો વરસની એ હરેજ,
પુત્રોની જગીર પીઠે તનહા બિરકત

મને સાલ પાંચ, તને સાતનીસ,
પિરીમા ન પ્રજુ, ગયો ૩ અબજ

(૩૨૩)

નેાધ ફીરદોસીને આપી દેવા તેણે ખાગ્યેશ જણાવી. મહમદ લશકરીએ ફીરદોસીને દરેક રીતનું ઉત્તેજન આપવામા કાંઈજી ક્યાસ કરી નહી, અને તુરતજ તેણે પોતાની કિતાબ ફીરદોસીને સ્વાધીન કીધી. તે પુસ્તક પેહલવી^૧ ભાષામા લખાયતું હતું.

શાહનામું લખનારને ઓલીયા શેક મહમુદ મશુકે દીધેલા આશીરા.

આ પેહલવી કિતાબ પોતાના કબૂલમા આગ્યાથી, ફીરદોસીએ શાહનામું રચવાનો હવે નકી કરાવ કીધા.

ફીરદોસી પોતાનું ધારેલું કામ શરૂ કરે, તે આગમય તે પોતાના શેહરમા રહેતા મહમુદ મશુક નામના એક પરહેજગાર યુજોર્ગ ઓલીયા પાસે ગયો. આ પરહેજગાર પીર, પોતાનો સધસો વખત ખુદની ઇમાદત કરવામા યુગરતો હતો, અને શેહરમા વસ્તાં સધસાં નાહનાં અને મોટાં તેને માન અને વિસ્વાસની નજરથી જોઈ, તેના આશીશ લેવા, અને પોતાની નેક મુરાદ તેની આગમ જાહેર કરી, તેની કુવા માંગતાં હતાં. આવા એક પરહેજગાર પીર પાસે ફીરદોસી ગયો, અને પોતે માથે લેવા ધારેલાં મહાભારત કાંમ વિશે પોતાની ખાગ્યેશ તેની આગમ જાહેર કરી, તેના બહા આશીશ માંગવા લાગ્યો.(૬)

તે ઓલીયા પીર મદે, ફીરદોસીને મોહોડેથી સધસી હકિકત સાંભલી આશીશ દીધા:-

સુહી શેક મહમુદ મશુકે વિગત, કહ્યું ફીરદોસીને આપી ઉલટ. કુવા આહી હીલથી પીરે તમામ: “ખુદા પાર પાડે” એ તારું કાંમ.	શરૂ કર ધરી હાંમ એ નેકઝાદ, બમેહરે ખુદા પાર પડશે મુરાદ. શરૂ કર નજમ ^૨ તું ઠસીને કલમ, છે તારી પાસે રકમબંધ ઈલમ.
---	--

જ્યાં જોલ તારી જરાબી ન હર,

શરૂઆત કર તું ઠસીને કંમર.”(૭)

એક યુજોર્ગ પીરાંનપીરના એવા આશીશ મેલબ્યા પંજી, અને મહમદ લશકરી તરફથી જોઈતાં સાહિત્યને લગતી પેલી મશહૂર કિતાબ મર્યા પંજી, ફીરદોસીએ પોતાની હીલની મુરાદ પ્રમાણે શાહનામું લખવાની શરૂઆત કીધી. શાહનામું શરૂ કરતાં ફીરદોસીએ સહુથી પહેલી શરૂઆત

જોહાઠક અને ફરેફુન વચ્ચે ચાલેલી લડાઇ

વાસાં દારનાંતથી શરૂ કીધી. એ દારનાંત ફીરદોસીએ તમામ બેતખાલમા રચવા

૧. એ પેહલવી પુસ્તક કમેસ્તર રેહકાંનવાતું ખુદાએ નામું હતું. ૨. નજમ થાને બેતખાલ.

૩. જોહાઠ પેશાદીયન દોળાને પાંચમો પાઠશાહ હતો. તે મસ્તાફ બીન તાજી નામના એક અરબ પાઠશાહનો દીકરો હતો. તેણે એબ્દીસંના શરેખથી, પોતાના બાપને દગલખાલથી મારી નાખાવ્યો હતો. પાઠશાહ જમરોદ સાથે એ જોહાઠકે લઘા કરી, તેનું ઈર્સનનું રાજ અને તખલ લેઇ લીધાં હતાં, અને ઈર્સનના પોતે પાઠશાહ બની ઈર્સનના ઉપર તેણે મોટો જુલમ કબૂલર્યો હતો. એ જોહાઠકે આગલીન નામના એક નેક અને નિરદોશ શખસને મારી નાખ્યો હતો, કે જે ફરીફુનનો આપ હતો. તે વખતે તેની બાનું ફરંક હમેલકાર લેવાથી, અઝમશ જ તરફ નાહરો, ત્યાં ફરેફુનને જનમ આપ્યો હતો. ફરેફુન મોટો થઇ, જોહાઠ ઉપર ચડાઈ કીધી, તેમા તમામ ઈર્સની રખત સમિલ થઇ, અને જોહાઠને ઢેહ કરી તેને કમાનંદ પાઠાઠ ઉપર ઢેહ કીધો, અને ફરીફુન ઈર્સનના તખલ ઉપર જોહા.

માંડયું હતું. શ્રીરદાસીએ રચેલાં એ દાસ્તાંનની બેતોની ચરચા હોડામાં થવા લાગી, અને તે બેતખાણ લેકિને ધણીજ પસંદ પડી. એ બેતખાણની ખુબીની તારીફ, વ્રત શેઢરના હાકેમ અથુ મનસુરને કાંને ગઇ. અથુ મનસુરે શ્રીરદાસીને શુધાની તે બેતખાણ પોતે સાંભળી, અને તે પોતે તેથી ધણીજ ખુશી થયો, અને ધરાંનની આખી તવારીખ નઝમ (ખેતખાણ)માં રચવાનું કાંમ ચાલુ રાખવા તેને તાકીદ કરી, પોતાથી બનતી દરેક મદદ તેને આપવાની મરજ બતાવી, જેને માટે શ્રીરદાસી નિચે પ્રમાણે લખેછે:

“ઉલટ કોમ આપી બોલ્યો અણજ, જરૂરત મદદની પહે તુને જપાર,
ખુશી હીલ થયું છે, સુણી તારીચીઝ^૧ સદા તારી ઉમેદ પાડશ હું પાર.
ન હરગેજ કરતો નઝમસા^૨ કસુર, જતો ના તું હરગેજ બીજ કલે,
મદદ મારી બેરાક આપશ જરૂર. સાંભલ કહું છું જે કંઈ તને.”

શ્રીરદાસીનાં મદદગાર વ્રતના હાકેમનું શુજર પામયું.

શ્રીરદાસી આ બધા મદદગારની ઉચ્ચતને આધારે, સાહનાયુ રચાવામાં તુરત રોકાઇ ગયો. મગર તેની કમનસીની તુરતજ બરપા થઇ, અને તેનો ખરા કદરદાન હોસ્ત, વ્રતનો હાકેમ મનસુર મરજ પામ્યો. એના મરજથી શ્રીરદાસી ધણીજ ખુશ થયો, અને તેનો ગમમા ગીરફતાર થઇ તે વિલાપ કરવા લાગ્યો:

શ્રીરદાસીએ વ્રતના હાકેમ મનસુર માટે કહેલો વિલાપ.

“કદરદાં ગયો ના કદર કંઈ રહી, મને યાદ તેના હજ છે સુખન,
કળ મનસુરની ગળજ થઇ ગઇ. હજ તેનું છે કાંનમા મુજ વતન.
મિસલ બાક નેતર જેમ કદરે, કે અર્પણ કરજે એ તારી કિતાબ,
ધુન્ મુજ છગર, આંખ આંસુ ઝરે. કોઇ માલિક-મુલક હસીનો-હખાબ.”

પણ શ્રીરદાસીના કમનસીએ મનસુર જેવો તેનો કદરદાન શુજર પામ્યો. એ અથુ મનસુરના મરજ પછી, શ્રીરદાસી નિરાસ થયો ખરા, છતાં તેણે સાહનાખાનું કાંમ ચાલુ રાખ્યું.

વ્રતનો નવો હાકેમ, મહામુદ શાહ ગઝનવીનું શ્રીરદાસી માટે પ્રેરમાન.

અથુ મનસુરના મરજ પછી, વ્રતના નવા હાકેમ તરીકે મહામુદ શાહ ગઝનવીએ, ૨

૧. બેતખાણ.

૨. કાળ રચના.

૩. મહામુદ ગઝનવી, એ સુલતાન મહામુદ સખતગીનના દીકરો હતા. તે ધણો લાખક હતા. એને હિન્દુસ્તાન ઉપર ૧૨ વખત ચડાઇ કરી હતી, અને સોમનાથનું નામીયું હિંદુ દેહ, કે જે દેહમાં એાં માર્ગેટ રહ્યું છે એવી નેહના લખા પ્રમાણે, ૧૨ ગ્રહણને દિવસે એ લાખથી નવું લાખ પુનરીએ લકતી કરવાને ભેગા મળતા હતા, તથા બુદ્ધ બુદ્ધ રાજાએ, તે દેહના બહુકોમાં ખાંચ ચડાવવાને માટે ૨૦૦૦ નામીયો બહુક આપ્યાં હતાં, તથા એ દેહમાં ૨૦૦૦ પ્રાદમણ, ૫૦૦ નાથનારીએ, તથા ૩૦૦ ગાનારાંએ બહુક રેહવા હતા, તથા એક ઘાટ, કે જેની સાંકળ રકત ૨૦૦ મણ સોનાની હતી, તે દેહ એ પાદશાહે ધં ૫૦,૧૦૨૪ ના સાલમાં લુધી બીધું હતું. એને ૩૧ વરરા રાજ બીધું હતું, અને ધં ૫૦ ૧૦૩૦ ના એપ્રેલ માસની ૨૬ મી તારીખે, પોતાના રાજ્યાની ગળની શેઢરના તે મંજુ પત્ન્યા હતા. એની કબર ગળનીમાં છે. સોમનાથના દેહમાં કબરના, જે મહામુદ શાહ કાદીને પોતાની સાથે ગળની લેઇ ગયો હતા, તે આંધ્ર સદી સુધી ગળનીમાં રેહા પછી, ધં ૫૦ ૧૮૪૨ માં વોર્ડ મિલનજરેએ પાછા લીધા હતા.

અરસજાન ખાન નામના શાખ્યને નવા હાકેમ તરીકે મોકલ્યો.

એ વખતે મહામુદ શાહ ગઝનવીને કાને ફીરહોસીની તારીફ પુગી ગઇ હતી. તેણે આ નવા હાકેમ ઉપર ફરમાન મોકલ્યું, કે શાએર ફીરહોસીને ગઝની તરફ એકદમ રવાના કરી આપવો.

મહામુદ શાહ ગઝનવીનું ફરમાન વૃક્ષ સોહરના હાકેમને મલતાંજ તેણે ફીરહોસીને બોલાવી મંગાવી, તેને મહામુદ શાહનું સાદી ફરમાન વાંચી સંભલાવ્યું. ગઝની તરફ જવાનું આ સાદી ફરમાન સાંભળી ફીરહોસી જરા વભાસણુમાં પડ્યો, અને પોતાનું વતન વૃક્ષ છોડી દુર દરજા જવા માટે તે આનાદાની કરવા લાગ્યો, પણ અંતે ઉડો વિચાર કરતાં તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો, અને ગઝની જવા તે તૈયાર થયો.

ફીરહોસી ગઝનો જવા તઈયાર થાય છે.

સુણી એ હુકમ ફીરહોસી તુસી,
ગઝની જવાને થયો તે ખુશી.
મગર યાદ મહમદ મશુકની પડી,
સિકલ તેની સાંભે જણે ખડી.
સુખન આલીયાની પડી તેને યાદ,
“બમહેરે ખુદા પાર પડશે મુરાદ.”

કિયો દુર દીલથી અંદેશને,
મંજુર કીયો શાહી સંધેશને.
ધરી દીલ ઉમેદ બની બેફિકર,
કળુલ કીધી ગઝની જવાની સફર.
પડી દીલપસંદ એક રોજે સહવાર,
વતન તુસ છોડી નિકલીયો બહાર.

મંજલ તુસીબત સહી કંઈ કંઈ,
પુગ્યો અંતે ફીરહોસ હરાવ જઈ.

ફીરહોસી વિરૂધ્ધ રચાતું પ્રપંચ.

બદઉદ્દીન નામે ખિજમતગુઝાર,
કરતો મહામુદનો કારેખાર.
ખબર ફીરહોસીની તેને પડી,
કે આવશે તે ગઝની કોઈબી ઘડી.
તો મેલવશે મોદું દરબારે માન,
સુણી શાએરી શાહ થશે કુરખાન.
હસદ ને કપટથી બની બેકાર,
ગયો રૂદ્ધી, અનસરીને દવાર.

હતા બંને શાએર દરબારના,
નગીના હતા બેહુ સંગારના.
જઈને બદઉદ્દીને આપી ખબર:
“બલાગત નવી આવે છે આજ ઘર.
તુસનો તે શાએર વતનદાર છે,
કલમ તેની વીજ સમ તલવાર છે.
સુખન જેના પંખરે મિસલ યુલછડી,
સંભવટ સુખનની શકરથી ભરી.

૧. ગઝની આફગાનીસ્તાનની પશ્ચિમી આવેલું છે.

૨. ફીરહોસીને જ્યારે મહામુદ શાહે ગઝની બોલાવ્યો, ત્યારે તેની ઉંમર ૫૮ વરસની હતી. એ વખતે ફીરહોસી પોતાના સાહેબામા માટે, અથવા સીયાવશનું દારવાન રચી રહ્યો હતો. ફીરહોસીની ૫૮ વરસની ઉંમરે, હીબરી અને કેટલેક પ્ર સાલ હતું, અને મહામુદ શાહ ગઝનવી એજ સાલમાં ગઝનીની યાદી ઉપર આવ્યો હતો. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે શાએર ફીરહોસી ૫૮ વરસની યાદી ઉંમરે મહામુદ શાહની દરબારમાં જવા વૃક્ષ સોહરથી નિકળ્યો હતો, અને અરો સીયાવશનું દારવાન, ગઝની જવા આગમય તેણે વૃક્ષ સોહરમાં રચ્યું હતું, અને આજુ સાહેબાયુ છી વરસની પુર્વે ઉંમરે રચીને પુરે છોડ્યું હતું. ૩. વૃક્ષનો આલીયા પીર જેણે ફીરહોસીને બધા આત્મીય દીધા હતા. ૪. હરાવ મોરાસાનની રાજધાની.

રચાવટ રકમખંધ મોતન લડી,
વિચારો ચમકે મિસલ મુશ્તરી.
છે તેનું શાએર ફીરદોસી નામ,
આવે છે ગઝનીએ કરવા મુકામ.

તે આવે છે લઇને શાહી હુકમ,
કરે શાએરી તે ચલાવી કલમ.
તવારીએ ધરાંન^૧ અગર તે રચે,
તો કેમ અનસરી તારી હુરમત બચે.”

શાએર-ફીરદોસી મહામુદ શાહના ફરમાનથી ગીઝની તરફ આવે છે એવી ખબર મહમૂદજી, ફરખારના શાએરો અનસરી અને રૂદકી ધણાજ દલગીર થયા, અને તેઓ વમાસણુમા પડયા, કે ફીરદોસીના આત્માથી તેઓ મોટી યેગલતમા આવી પડશે. એક લખી વિચાર કરી તેઓ એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા, કે: “કામ એવો પ્રપંચ રચવો ધટે છે, કે ફીરદોસી ગીઝની આવતો અટકે, અને હેરાતથીજ તે પોતાને વતન તુસ પાછો ફરે, અને તે પોતેજ મહામુદ શાહ ઉપર કાંઇ બાદાનું મોકલાવી આપે. એ પ્રપંચ અમલમા મુકવાની નેમથી, અનસરી અને રૂદકીએ નિચસી રૂકો ફીરદોસી ઉપર લખી, એક કાસદ પાસે તે હેરાત તરફ રવાના કીધા.

અનસરી-રૂદકીએ ફીરદોસી ઉપર
લખેલો કામગ.

બિરાદરે મન ફીરદોસી તુસી,
બમહેરે અહલાહ રહો તું ખુશી.
બાદઝ મંજુર સલામો અલેક,
આમીન હમારી હુવાઓ નેક.
સદા રેહમ તુજપર હોએ રમુલ,
મુરાદ કુલ તારી થાને હુસુલ.
બિરાદાર અછત તું મહેરબાનિમન,
તું સરતાજ શાએર અફસર ચુંનંદ.
તું આવ્યો છે હુકમ લઇ મહમદી,
મગર હિંયાની ફેરવઇ ગઇ છે ગતી.

એક વખત શાહને પડી તારી યાદ,
કહું કે બુલાવો તુરતજ નેકઝાદ.
તે વખત હમને ઉમેદ એ હતી,
તું આવીને મલશે ગઝની પતી.
મગર તે ઉમેદ થઇ ગઇ ખાક,
નથી યાદ ફરી તારી કીધી જરાક.
તું આવી મરાતબ આલીવિકાર,
લખી આ કવં છું છુપો એકરાર.
હિયાં શાએરોની કદર કંઈ નથી,
ખંદલઈ ગયો છે ગઝની પતી.
લખાવટ કરી છે કરી દીલભરી,
વખતગ તહારો રશીક અનસરી.”

૨૦૦

અનસરીના રૂકાથી ફીરદોસી ઉપર થયેલી અસર.

અનસરી અને રૂદકી શાએરોના આ છુરી નિષ્ઠાથી લખેલો કામગ ફીરદોસીને મળ્યો, અને તે વાંચી ફીરદોસી ધણાજ નિરાસ થઇ ગયો, અને તે પાછો તુસ રોદર જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે આ રૂકાને ખરેખર એક દીલભરી કરનારો, અને સિધે રસ્તે દોરવનારો માની લીધો; પણ નિરાંને વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું, કે આ

૧. ધરાંનની અસલી પાઠશાહ અને ફેહરવાનીની નવસીખ રચવાની, અને તેમના પરાક્રમ બલવાનો મહામુદ શાહ જમનગીને મોઢો કોષજ દનેલ એ તવારીખ રચવાનું કામ અગર ને મહામુદ શાહ ફીરદોસીને સપુરક કરે, તો ફરખારના શાએર અનસરી અને રૂદકીની હુરમતને મોઢો પોઢો પુને, એક માની લેઇ, બાદગીને ફીરદોસી વિશેની ખબર અનસરીને આપી હતી.

ખપર મોકલવામા કાંઈ છુપી મતલબ હશે, માટે વધારે તેલકિક કરવાના ધરાદાથી, શ્રીરદાસીએ હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રહેવાનો વિચાર કીધો, અને અણુ બકર વરાક નામના એક દોરતને ત્યાં શ્રીરદાસીએ પડાવ નાખ્યો.

બદઉદ્દીન અને અનસરી તથા રૂઢકી વચ્ચે અદાવત થવી.

પણ શ્રીરદાસીની સરખત ગીઝની જવાની, અને ચાંદનામું લખી સંપૂર્ણ કરવાની સ્વચ્છતાથી હતી, તેથી બનાવોએ જુદીજ વર્ગાણુ લીધી. શ્રીરદાસી પોતાને વતન જવાનો વિચાર તદ્દકુમ કરી હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રોકી પડ્યો, તે દરમિયાન ગીઝનીમા બદઉદ્દીન અને અનસરી તથા રૂઢકી ચાએરોની મિત્રાચારીમા કાંઈક અલસ પડી. અલસ એમ પડી કે અનસરી અને રૂઢકીએ શ્રીરદાસીને ગીઝની આવતો અટકાવવાનો વાક બદઉદ્દીનને ગળે ઝોલવ્યો. એ ઉપરથી આ ત્રણે જન વચ્ચે ખટપટ ઉભી થઈ, અને તેજ વખતે બદઉદ્દીને શ્રીરદાસી ઉપર એક કાસદ દુરતજ રવાના કરી, નિચે પ્રમાણે જણાવ્યું, કે તેણે ગીઝની આવવા માટે દુરતજ નિકાલી પડ્યું.

બદઉદ્દીને શ્રીરદાસીને ગીઝની બોલાવવા લખેલો કાગજ.

ખિરાદરેમન શ્રીરદાસી નામદાર, અએ આલી મરાતબ, આલી વિકાર. અવલ પુગે તુંને મહારી સલામ, હું બંદા બદઉદ્દીન તહારો શુલામ.

૨૦૦
લખુ, શું હકિકત અએ નેકનામ, અગર આવી ગમ્મની કરે તું મુકોમ. પુશી થાશે તુંથી મહામુદ શાહ, સુણી તુંજ કલામો થશે દાદખાહ. મળી સાથ રૂઢકી અને અનસરી, કિધીતી લખાવટ હસદથી બરી.

ગલત વાત સંઘલી તે જાણ્યો, હું જે લખુ છું સત માનજો. અદેખાઇ રૂઢકી તહારી કરે, રૂએ તેની કિરતી તું આવી હરે. મળી સાથ તેની ગયો. અનસરી, શિકાયત કરે વેર દિલમા ધરી. અગર આવી હિયાં શાએરી તું કરે, તો બેરાક મહામુદત દીલ હરે. અગર શાએરી તું કરે દીવરંગ, મળે માલો દોલત, એલકાબ સંગ. લખાવટ મહારી મન માહે ચીન, રશીક તારો લખતંગ બદઉદ્દીન. બદઉદ્દીન

બદઉદ્દીનથી મલેલી ખપર જાણી અનસરી અને રૂઢકી માટે

શ્રીરદાસીએ કરેલા દીકા.

બદઉદ્દીનનો ગીઝનીથી આવેલો આવો કાગજ વાંચી, શ્રીરદાસીએ દુરતજે તેની ઉપર નિચે પ્રમાણે જનાથ મોકલારી પેતિ ગીઝની જવા નિકલ્યો:- (6)

“મહેરબાન બદલદીને રફીકે નેકઆદ,
બર લાવે યઝદાં તહારી મુરાદ.
સરોશો કહ્યું છે મને કાંતમા,
ખબતો છે મારાં જીગર બાંનમા.”

મુજ પર સરોશની છે પુર નિગાહ,
બાંધાં મારી મીસલે છે અઝદાહ.
નથી મુજ સીજાનમે અનસરી,
કહાં ઘાસ અને કાંહ શુલબન છડી.

કરે ખ્યાલ મોટાઈ તણો રૂદ્ધી,
બેશક કમઅકલ છે તે નકી.”

ફીરદોસીની ગઝલી તરફ કુચ.

ગઝલીના સાત શાયરો.

ખદલદીન ઉપર ઉપની કાગજ રવાના કરી, ફીરદોસી હવે ગીઝલી જવા હેરાતથી
અકદમ ઉપેડ્યો. એ વખતે મહામુદ શાહની પાસે ધરાવના પાદશાહ અને
પહેલવાનોની તવારીખના સાત દારનાં નમરમા લખેલાં પડેલાં હતા, તે તેણે પોતાની
દરબારના સાત શાયરોને એકએકું દારનાં બેતમાલમાં રચવા વેંદ્યી આપ્યું હતું,
અને બહેર કીધું હતું, કે જે શાયરની બેતમાલ સહુથી સરસ નિકલશે, તે શાયરને
ધરાંનના શાહોની આખી તવારીખ રચાવું કામ સપુરદ કરવામાં આવશે. એ સાત
શાયરો ૧. અનસરી, ૨. ફરખી, ૩. અસજદી, ૪. ગીયની, ૫. યંગઝન, ૬.
પુરમી, ૭. તરમદી હતા.

ગઝલીના બાગમાં ફીરદોસી અને દરબારી કવીનો સંવાદ.

ફીરદોસી પોતાની સફર પુરી કરી ગઝલીમાં આવી પોંદ્યો. તેણે પોતાના બાવી
પુગવાની ખમર એક કાસદ માગ્યું તે પોતાના દોરતો ઉપર મોકલાવી, અને પોતે એક
જાહેર બાગમાં હાખક ઘડ ત્યાં હાથ મોકલું પાછું નમાજ પહોંચા બેઠો.

એ વખતે અનસરી, ફરખી અને અસજદી નામના દરબારના ત્રણ શાયરો,
તેજ બાગમાં ઉભાથી કરવા આવી મેડેલા હતા. ફીરદોસી પોતાની નમાજ પુરી કરી,
આ ત્રણ જનોને જોઈ તેઓ તરફ જવા ઉઠ્યો. એક પરાયો અને અંગભરો શખ્સ,
તેઓની ટોળીમાં સમિલ થઈ, તેમની મોજ સોખ અને તેમના બોલવા ચાલવામાં
ખસલ કરે, તે તેમને બીજકુલ ગમ્યું નહી. એટલાં માટે ફીરદોસીને પોતાની
ટોળીમાંથી દુર કરવા માટે એક જને સુચના કરી કે: “જેવો એ આપણી બાગમાં
આવે કે આપણ સધલા છાકડા હોઈએ તેવું ડોલ ધાલી એની સાથે મરતી કર્યે, એટલે
એ આપો આપ આલી જશે.”

ત્રણ અનસરીએ તે સુચના પસંદ કીધી નહી. ત્યારે બીજાએ એવી સુચના
કીધી, કે: “એને દિયાં આવના દો. એ જેવો દિયાં આવે, કે આપણ ત્રણ જણે

૧. સરોશના બાળમાં ફીરદોસીએ લખેલી નઝમ નીચે મુજબ છે:

બચ્ચા અઝ સરોશ બસી મુલકહાસત,
રેલમ બંને મોહર બર્જાન અઝદહારન.
તે સનબદ બર્જાનિ મન અનસરી,
મીઠા મું કશદ પીસે શુલબન સરી.
અઝ બીજાથી બારો કુદી,
કે રાએ રહુની જનલ. રહી.

એક એક લીટી ગયેની બેડી કાઢાડી તેના કારીયો^૧ બોલવાની સરત કરવી, અને તેને પણ એક સરખોજ કારીયો બોલવાની શ્રેજ પાડવી. જો તે ચોથી લીટીનો કારીયો બેડી જવાગ આવે, તો તે અપણી સાથે એસવાને લાલક થાય, અને જો તે નિશકળ નિવડે, તો રૂપસદ લીધે.”

આં દિકમનમરી સુચના ત્રણે જનોને પસંદ પડી. એ ગોડવણ નક્કી થતાંજ ક્રીરદોસી તેઓની આગળ આવી પુગ્યો. તેને તેઓએ બામજાત પોતાની પાસે બેસાડી, પોતાની ઇચ્છા જણાવી. ક્રીરદોસી પણ આ દરખાસ્ત ગુરતજ કબુલ કરી, અને જણાવ્યું કે: “જો મને આવડે તો મોનદ” એમાં નક્કી સેવટ ઉપર આ ચારે સાચેરો એકમને આવડા પડી, સાચે: અનસરી, જેના મરતમે સરવે સાચેરોમા ઉત્તમ હતો, તેણે શરઆત કરી:

અનસરી:- મું આવેજો તો માફ ન બોરાંદ રોશન.

ક્રીરદોસી:- માનંદે રૂપત મુલ ન બુવદ દર મુલશન.

અસજદી:- મીત્રગાંતત મુબર હમી કુનદ દર બુશન.

ક્રીરદોસી:- માનંદે સંનોને ગીવ દર જંગે પ્રશન.

તરબુમો.

અનસરી:- મિસલ તુંજ રૂપ માફ રોશન નથી.

ક્રીરદોસી:- મિસલ તુંજ મુખ કોષ્ટ મુલશન નથી.

અસજદી:- બનાં તારા વીધે બખર કહ્યું.

ક્રીરદોસી:- વિંધ્યાં જેમ જેવે જંગે પશન.^૨

(કરદા)

૧. કારીયો એટલે કવીતાની લીટીને છેડે આવેલો છેલ્લો શબ્દ.

૨. કીયાવસૂના કીનાને ખાતર ઇરાનીઓ જે લકાણ ગુલાન ઉપર લેઈ ગયા હતા, તે લકાણમા એક રાત્રે ‘પશન’ના મેહનમાં સવરુ^૩ ઇરાની લકાણ ઉપર મુકાઈ ગયું હતું, તેવામાં ગુલાનીઓના એક લકાણે ઇરાનીઓ ઉપર અપમુખ કુંભરો કર્યાથી, કેટલાક ઇરાનીઓએ પશનના મેહનમાંથી નાહસવા મહિયું. પણ મેહનવાન ગેવ જે ભગતો હતા, તેણે કેટલાક સરકારોનો સાથે મળી, ‘મહીજ’ તારીફ વાપર રીતે ગુલાનીઓ ઉપર નેત્રના આર આરી સખન રીતે તેમને વિંધી નાખ્યા હતા, જેથી ઇરાનીઓની ફતેહ થઈ હતી. આ લકાણને જંગે પશનની લકાણ કેહ છે. (શાહનામું)

સાચેરો અનસરી અને તેના ગોડીઆ સાચેરોને આ જંગે પશન વિશે કાંઈ બખર નહીં હોવાથી, તેઓએ ક્રીરદોસીને પુછવા રીતે, તેણે તે વિશે જંગે પશનનું બર્થન કહી સંભલાવ્યું, અને એ પછી એ ત્રણે સાચેરો સાથે ક્રીરદોસીને મિત્રતાવીનો સખંધ થયો, જો કે બાતેનમા તો ક્રીરદોસીની તેઓ અરોમાણ મતા હતા.

કેલમિના કેટલા પ્રમાણે, અને ખાસ કરી વિદવાન લેખક મેહલના કેટલા પ્રમાણે, આ કારીયા નેકાનો બનાવ મંજનીના એક જહેરે બર્થન નહિ, પણ મકમુદ શાહ મંજનનોની ફરબારમા બન્યા હતા મકામુદ શાહે પોતાના દરબારી સાચેરો સાથે ક્રીરદોસીની સાચેરોની કસોડી કરવા, તેઓને ચાર ‘બાઇન’ કારીયા સાથેની ભોડા ફરમાવડું. અનસરીએ કારીયા તરીકે રૂઢી આગળ ‘શન’ આવે એવો શબ્દ પસંદ કીધો: કારણે બાધામા, ‘શન’ ના કારીયાવાલા ‘રોશન’, ‘મુલશન’, અને ‘જમીશન’ એવા ફકત ત્રણ જ શબ્દો છે. એવા ‘શન’ની રૂઢી અને હેડાવાતો બીજે કોઈથી શબ્દ કારણે બાધામા બાકી નહીં હોવાથી, ક્રીરદોસી જેને ઇરાનીઓ આગળી તવારોબુનું અમુક શબ્દ હતું, તેણે તેનો ઉપયોગ કીધો, ફરબારમાં હાજર રેહવાઓ. તેની તારીફ કરવા લાગ્યા. મકામુદ શાહ પણ ક્રીરદોસી ઉપર મહોબા પ્રતી થઈ ગયો.

ફીરહોસીનો નવોં હોસ્ત માહુદ. ફીરહોસી મહામુદ શાહની દરબારમાં.

ઝટપટ બેસત જોડવાની ફીરહોસીની આવી શક્તી જોઈ તરૂં શાએરો. ધણાજ ખુશી થઈ, તેની જાળમાં વખાણ કરવા લાગ્યા, અને આ બનાવ બન્યા પછી તેઓ વચ્ચે ફોરતીનો ગાંઠ વધારે સારી રીતે બંધાયો. બરોબર એજ કટોકટ વખતે, માહક નામના એક જાણીતા અમલદારનું તે બાગમાં અચાનક આવવું થયાથી, શાએર ફીરહોસી સાથે તેને ફોરતી બંધાઈ. ફીરહોસીની જાણનાંદરાજી, ફસાહત અને અકલમંદીથી આ માહક ધણાજ ખુશી થયો, અને પોતાની સાથે તે રાતે ખાંતું લેવા માટે, ફીરહોસીને તે પોતાને ઘેર લેઈ ગયો.

માહક સાથે ખાંતું લીધા પછી, ફીરહોસીએ પોતા ઉપર ગુજરેલી તમામ મુશ્કેલીઓની હકિત ખુદ્દા દીક્ષથી તેને જણાવી, પોતે શું કમેદ ધારી ગીઝની તરફ આવ્યો છે, તે જાહેર કીધું. એ ઉપરથી માહકે ફીરહોસીને કહ્યું, કે શાહ મહામુદની દરબારમાં ખાસ્તાન નામું યાને 'સમર-અવ-મહુક' નામની કિતાબ આવી હતી, અને શાહે પોતાના શાએરોને ધરાંનની તવારીખ માહેદું એક એક દાસ્તાન જોતખાલમાં રચવા સોંપીું હતું.

ફીરહોસી આ વાત સાંભળી ધણાજ ખુશી થયો, અને મહામુદ શાહની તારીફમાં તેજ વખતે તે નિચલી નજમ ઝટપટ બેઠી બોલ્યો:

“તે છે જગનો ફીનકર,

હું છું કિરણ સમાન;

અંત તક્ક ધસડાધને,

કિરણ જશે આસ્માન.”

શાએર અનસરીનું રસ્તમ સોહરાબનું દાસ્તાન.

આવી ઝટપટ શાએરી સાંભળી માહક ધણાજ ખુશી થયો, અને કહ્યું, કે આજ રોજે દરબારમાં એક ‘મોટી મીજલસ મલી હતી’, કેમકે જે સાત દાસ્તાન સાત શાએરોને રચવા આપ્યાં હતાં, તેની આજે ત્યાં તપાસ આવી હતી. તે સપદાઓમાં શાએર અનસરીએ લખેલા રસ્તમ અને સોહરાબના દાસ્તાનનાં થોડાક બેસત શાહને ધણાજ પસંદ પડ્યાથી, શાહે રસ્તમ સોહરાબનું દાસ્તાન તમામ જોતખાલમાં જોડવાને હુકમ અનસરીને દીધો હતો.

ફીરહોસીએ માહકને પુછ્યું, કે: “તે બેસત કયા હતા કે શાહ મહામુદને એટલા બધા પસંદ પડ્યા.” માહકે જવાબ આપ્યો કે: “તે બેસત રસ્તમ સોહરાબની ઉપર જ્યારે ફોદ પાડ્યો, ત્યારે સોહરાબને એવી આસા હતી, કે જેમ સોહરાબે રસ્તમને ગેઈ કાઢે જતો મુક્યો હતો, તેમ રસ્તમ આજે તેને જતો મુકશે, પણ તેમ કંઈ બન્યું.”

નહી, અને રૂનમ જેવો પોતાના આમદાર ખંજરે સોદરામને મારવા જતો હતો; તેવામા સોદરાખ ખંજરની નીચેથી જે કાંઈ બોલ્યો હતો તે બયેત હતા. તે બયેત આ છે:

અનસરીની નંઝમ :—

તરજુમો:—

હરાંનગેહ કે તેરને શાહી તો બખુન,
બેયાલુરી ધન ખંજરે આંખ સુન.
ઝમોને બખુને તો તીરને શવહ,
અઅનદોમ તો દમુક રાને શવહ.

તરસયો થયો મુજ લહુનો તું જવાર,
કિધુ આલુદા - ખંજરે આબદાર.
તુંજ લહુનો જમાનો, તરસતર થશે,
બદન બાલ તારા ખંજર થશે.

(કરતા)

ફીરહોસીનું મહામુદ શાહની દરબારમા જવું.

ફીરહોસીએ એ ઉપરથી માહકને કહ્યું કે, મેં રૂનમ અને અરફન્દીયારનું દારતાંન બયેતમાજમા બનાવ્યું છે, અને મેં જોડેલી બયેતમાજ અનસરી કરતા વધારે કિમતી અને વધારે દીવખરીર છે. તે હું તારે, સ્વાધીન કરું છું, અને તું તે શાહ મહામુદને મપુરફ કરજે.

આ રૂનમ અને અરફન્દીયારનું દારતાંન, ફીરહોસીની ખાંચેશ મુજબ, માહકે શાહ મહામુદને પોહોચાડ્યું, અને ફીરહોસીની તમામ હકિકત શાહ મહામુદને માહકે જાહેર કીધી. શાહ મહામુદ તે બયેતમાજ વાંચી પ્રયોજ ખુલી થયો, અને ફીરહોસીને દરબારમા હાજર થવાનો હુકમ કીધો. હુકમ મુજબ ફીરહોની દરબારમા હાજર થયો, અને મહામુદ શાહે રૂનમ અને અરફન્દીયારના દારતાંન વિશે પુછપરછ ચલાવી.

ફીરહોસી અને મહામુદ શાહ.

ફીરહોસીએ મહામુદ શાહ ઉપર દુવા ગુમરી, અને પોતાના લખેશ્વાં દારતાંનની હકિકત જણાવી. એ પછી ફીરહોસીના વતન તુસની વાત નિકલતાં મહામુદ શાહે પુછ્યું, કે તુસ શેહર કોણે બાંધ્યું હતું? ફીરહોસીએ પોતાના ધિરાંની તવારીખના અબ્રાસ અને જ્ઞાનને આધારે, તુસ શેહરની હકિકત જણાવતાં કહ્યું કે:

તુસ શેહરની સ્થાપનાની હેઠાયત.

એ તુસ શેહર મીનોચેહરના દીકરા નોઝરના છેકરા તુસે પેદબવેદ્યું સ્થાપ્યું હતું. હેઠાયત એવી છે, કે પાદશાહ કબ્ચેખુશરોએ શાહનવાદ તુસને અફરાસ્થાખ સાથે લડવા તુરાનને તરફ રવાના કીધો હતો. પણ પાદશાહ કબ્ચેખુશરોએ તુસને એવી તાકીદ કીધી હતી, કે તેણે (તુસે) કેવાતનેગરસ્તે જવું નહી, કેમકે ત્યાં તેનો (કબ્ચેખુશરોનો) સાવકો બાઈ 'ફરફ' જે વજીર પીરાંનની છેકરીને પેટ, શીયાવક્ષને ત્યાં જનમ્યો.

૧. એ લડાઈ પાદશાહ કબ્ચેખુશરોએ પોતાના બાપ સ્થાવક્ષના કીનામા પોતાના મમાવા અફરાસ્થાખ સાથે કીધી હતી, અને લડાઈ શરૂ કરવા માટે તેને પેદબવેદ્યું તુસને મોકલ્યો હતો. ૨. તુરાન દેશને ઓક લોકો 'સીધીયા' કહે છે. એ દેસનું નામ ફરીદુનના દીકરા 'તુર'ના નામ ઉપરથી તુરાન કરી આપવામાં આવ્યું હતું. હાલ એ દેશને તાલતરી કહે છે. ૩. હેઠાય, બવુચીસ્તાંનની રાજધાની હતી. ૪. પીરાંન તુરાંનના પાદશાહ અફરાસ્થાખનો વજીર વજીર હતો. કબ્ચેખુશરોનો બાપ શીયાવક્ષ, જ્યારે તુરાંનમા ગયો, ત્યારે પીરાંનની દીકરી સાથે તે પરણ્યો હતો.

હતો, તે ત્યાં રહેતો હોવાથી, મખાદા તેની સાથે લડાઇ ઉઠાવે. પણ કચ્છપુરાના દરમાં ઉપર તુસે ધ્યાન આપ્યું નહીં, અને તુરાંનની સરહદ ઉપરથી તેણે કેલાતને માર્ગેજ આગલ વધવાનો વિચાર કીધો. એ ઉપરથી ફરદ અને તુસ વચ્ચે લડાઇ થઇ, અને તે લડાઇમાં ફરદ માર્યો ગયો. એ ખીના કચ્છપુરાને ખબર પડતાં, તે તુસ ઉપર ધ્રોણ ગુસ્સે થયો, અને કહ્યું કે: “ મેં તુને મારાં ખાંપના ખુની અફરાસ્યાખની ઉપર કીતો લેવા મોકલ્યો, અને તેને બદલે તેં મારા લાખને મારી નાખ્યો? ” તુસ જવાબે તુરાંનથી પાછો ફર્યો ત્યારે, કચ્છપુરાની દરબારમાં જવાની તેની હિંમત થઇ નહીં, તેથી તેણે ત્યાં એક જુદુ રોકર વસાવ્યું, અને તેનું નામ પોતાના નામ ઉપરથી તુસ કરી રાખ્યું. ૬

આ ઉપરથી ફીરદોસીના ઈરાંનની તવારીખના યાંત્ર વિશે મહામુદ શાહે બહુ ઉંચું મત આપ્યું. એ પછી પોતાના દરબારી કવીયો સાથે ફીરદોસીની તેણે પીઠાંત કરાવી, કે તેણે ફત્તમ અરફન્દીયારનું દારતાંન બચેતખાજમાં રચ્યું છે. મીજલસમાં સરયે ફીરદોસીની તારીફ કરવા લાગ્યા, અને અનસરી જે દરબારી શાએરોમાં પેહલો દરજ્જે ધરાવતો હતો, તેણે ફીરદોસીની તારીફ કીધી.

અયાઝ ગુલાંમ અને ફીરદોસી.

ફત્તમ અને અરફન્દીયારની બચેતખાજ સાબલી મહામુદ શાહ ફીરદોસી ઉપર પ્રસન્ન થઇ ગયો. એવામાં મહામુદ શાહના ગુલાંમ અયાઝનું દરબારમાં આવવું થયું. તેને જોતાં મહામુદ શાહે પોતાના શાએરોને ફરમાવ્યું, કે મારા અયાઝની આંખો ઉપર બે બેવત બનાવો. ફીરદોસીની તપાસ લેવા સહલાઓએ અરજ કીધી, અને તે અરજને અનુસરી ફીરદોસીએ નીચલી બચેત અટપટ જોડી આપી.

નજમ:

તરજુમા:-

મરત અસ્ત ખુતા ચરમે તો વ તીર બદસ્ત,	અએ મર્દ હસીન તુંજ નયેનો છે મરત,
બસ કસકે એ તીરે ચરમે મરતે તો નજસ્ત.	અએ તીરંદાજ તીર તારે છે દસ્ત.
ગર પુશદ આંરેલત અરદેહે જોઅરશ હસ્ત,	એ તીરે-નિગાદથી થયા કંઈક ખારો ખસ્ત,
કજ બતીર બે તરસદ હમે કસ ખાસ્સે જમસ્ત	બખતર સજ નયેનો ઉપર ફર બદોખસ્ત-
	ખાએસ એ નેનોથી ડરે કુલ આલમ મસ્ત.

(કરતા)

આથી ઉમદા કિસમની અટપટ શાએરી ફીરદોસીને કરતો જોઇ, મહામુદ શાહ ધ્રોણ પુરા થઇ ગયો, કે બેચક મારી મીજલસને આજે તુએ મિરસે ફીરદોસ રાશન બનાવી દીધી છે. મહામુદ શાહે કરેલાં આ ટીકા ઉપરથી કેટલાક લખનારાઓ દેડ છે, કે મહામુદ શાહના મોહમાંથી ‘ફીરદોસ’ ચબ્દ નિકલ્યો, તે ઉપરથી મંજુર શાએરે ફીરદોસી એવા તખલ્લુસ અખત્યાર કીધો હતો.

શાહનામુ રચવાનું કાંમ ફીરદોસીને

મહામુદ શાહે સ્વાધીન કીધું.

આ બનાવ પછી ‘સહ-અલ-મયુક’ વાલાં પુસ્તકને તમામ બેનખાજમાં રચવાનું

કાંમ મહામુદ શાહે દીરદોસીને સોંપ્યું. એ કામ માટે મહામુદ શાહે પોતાના મહુવતી પાસે એક મકાન તૈયાર કરાવી, ત્યાં દીરદોસીને મુકામ કરવા બહુઆવ્યું. તે મકાન માહેલાં દિવાનખાનાની દિવાલો ઉપર, પેદલવાંનો, પાદશાહો તથા તેમના વજીરો, તેમજ હથિપારો અને જાતજાતના જનાવરોના ચિત્રો ઉપરાત, ઘોડા, હાથી, ઉંટ, વાઘ, ચિત્તા વિગેરે ચિતારો ચિતરાયાં, કે જેથી દીરદોસી સાચેરી કરતી વખતે, તે ચિતારો-જેમ પોતાના મનના તરંગને મંત્રોથી રોકે.

હિયાં દીરદોસીએ શાહનામુ બયેતનાંમા રચનાનું કામ શરૂ કર્યું. મહામુદ શાહના તે મકાનમા પોતાના ખાસ ગુલામ અયાઝ સીવાય ખીજ કાષ્ટનેખી જવાની શાહે મનાઈ કીધી હતી.

મહામુદ શાહની દરબારમા દીરદોસી કિસ્તન કરેનાર તરીકે.

આ મકાનમા દીરદોસીએ શાહનામાના દારતાનો જોડવાની શરૂઆત કીધી. જેમ જેમ દીરદોસી શાહનામાના દારતાનો જોડતો હતો, તેમ તેમ તે દારતાનો શાહની દરબારમા, મેહફીન રખા તે રજુ કરતો હતો. તે દારતાનો સાંભળી મહામુદ શાહ ખજોગ ખુશી થતો હતો, અને તમામ મેહફીન દીરદોસીની એક કિસ્તનકાર તરીકે તારીફ કરતો હતો.

દીરદોસીની બયેતખાલની મહામુદ શાહે ઈસ્તેક્લી કિંમત.

દીરદોસીના દારતાનો બયેતખાલમા સાંભળી મહામુદ શાહે પોત નો સંપુર્ણ સતોસ જાહેર કીધો:

“એશક ખુબી તારી માલમ પકી,
ઇબારત સુણી ફસાહત ભરી.
અજબ રાચેર તારા હીલને હરે,
અજબ હીલ મહેફીલ ખુશીથી ભરે.
અજબ તારી તમઝીલ, ફશીરીન જખાંન,
દિપેછી લાલ-એ-બદ્દાહ સમાન.
બેમુજ બંધન, બેમુજ મિનાંન,
ઇકમે ફસાહત, ઇલાહી સુલાંન.
રંગીન મીઝાહ, અજબ રંગ રૂખાબ,
ખાકી મિનાઇ, દિસે બેહિસાબ.

ગજબના સખુનો કરે હીલફિગાર,
ઇલાહી અજબ છે કલમનો બહાર.
બયાજંગ બાલ, બયાંને શિકસ્ત,
બનાવી છતે છે હગર દીલબસ્ત.
સુલાંન તારી કુદરત એએ દીરદુસી,
કિધી સારી મહેફીલે તુંએ ખુશી.
સુલાંન આ કલમખાજ અરે નામચીન,
કલમ તારી રાખે તે આવેમીન.
કબી હીલ કરે ખુશ, કબી દિલગીર,
કબી હીલ હરે તું આ યાદગીર.

૧. “જોન મોહવ પોતાની યાસેની એક જુની કિતાબમા આપેલાં એક ચીરે આધારે જણાવે છે, કે દીરદોસી નાચના વાજનો અને નાચનારી ઓઝોના નાચ સાથે, પોતાની કવીતા શાહ મહામુદને ગાઈ સંભલાવતો હોય, એવું કહે છે. એ ચીરમા દીરદોસી એક ગાદી ઉપર બેઠો હો. અને તેની આગલ એક જાતની ખાસ બેઠક ઉપર તેનું શાહનામુ મેવેલું છે. તેની ચનખુખ કેટલાક ગવધાઓ દિલા છે, અને કેટલીક નાચનારીઓ કાખી અને જમણી તરફ વાશે વગેરેની જાણે તેના સરોસે મમાવે નાચ કરતી ઉભેલી છે” (કાન મોટી શાહનામુ અને દીરદોસી) ૨. તમસીન અને અલકાર, Allegory ૩ લાલ-એ-બદ્દાહ બીન હરીફ માલુક ઉરુખ કરનારી જમીનગાડો બોક્સન નદી પાસે આવેલો જલો, જે બદ્દોશાનને ખાતે પ્રખ્યાત થયેલો છે. ૪. Metaphor. ૫. કાજુરસ યાને Tragedy. ૬. વીર રસ યાને લગ્નની હારજલવા રાખેલો. ૭. પ્યારમા મરત કરે છે. ૮. આલમનો મણી ખુદા.

કરે દીલ મહલના ઘડીમા ખુશી,
એવો તું કામેલ કવી. ફીરદોસી.
કલમ બાજુ તારી નથી કંઈ ઠમી,
કલમથી કરી તું રહ્યો રૂસ્તમી.
કલમ પાસ દોલત શું છે ખિસાદ,
કલમ છે શમશીર કરતાં હયાદ.
કલમ ને કરે તે બળ નહિ કરે,
કલમથી બલા શેહરિયારો ડરે.
કલમથી ખુશી, ને કલમથી ગમ,
કલમથી બને સર પાળમે કલમ.
કલમથી કંપાઈ ગયાં રાજ છે,
કલમથી થયાં બહુ ભુરાં ઠાજ છે.

સ્વી મસ્તવી આવી સુંદર નલીન,^૧

કિંધી તુંએ રોશન ગઝની જમીન.”(૭)

ફરએક હજાર શએરના એક હજાર સુનાના મીસ્કાલ^૨ ફીરદોસીને
આપવાનો હુકમ.

આવી કિસમની શાએરી સાંભળી મહામુદ શાહનું દીલ બહુજ ખુશ થયું,
બને પોતાના ફરખારીઆ અને અમીરોના દીલ ફીરદોસીની શાએરીથી જ્યારે બહુજ
ખુશ થયલાં જ્યાં, ત્યારે તેણે પોતાના વજર હસન મએમદીને નિચે પ્રમાણે ફરમાવ્યું:
“સુભાન તારી કુદરત એા. ફાનેરપર,
કિંધી મારી મહેશીલ તુએ. ખુશતર.
નથી મુજ મહેશીલે તુજસમ કવી,
તપાવી તે ફરખાર મિસલે સ્વી
મરહુબા અએ અબુ કાસમ જનાબ,^૩
હવે કર ખતમ જલ્દતું આ કિતાબ.^૪
માંબલ વજીર મએમદી હસન,
હર એક છે રાએર બહારે-અમન.
ઠરે છું મુકરર એવો કરાર,
કરે રાએર ફીરદોસી જ્યારે હજાર.
હર રાએર હજારે મીસ્કાલ હજાર,
કરતો તું ફીરદોસીને અખ્તીયાર.”

૩૦૦-

કલમ છે બતે મિસલ ફિરકણી,
જે હખડી તો હીસે ખુરી પાપણી.
કળી તો બને છે કલમ ગુલ કળી,
કળી તો બને આહુકસની સહી
કલમબાજ રીજે તો રાજ બને,
કલમબાજ ખીજે તો પાજ બને.
કલમબાજ રજે તું છડી લાંડતો,
કલમબાજ રજે કોઈ ફંદ માંડતો.
કલમથી કલમબાજ બળવાન છે,
મગર-કોઈ વખતપર પરીમાન છે.
કલમ પર અગર હાથ ‘રોશન’ ધરે,
પલીદ મન જનોને પાવન કરે.

સૂણી ખુશ થયો ફીરદોસી અપાર
ખુશી થયો દીલથી સૂણી કરાર.
શરૂ શાહનામું કિંધું ધ્યાનથી,
રહ્યો નીવ મરાંચલ ધમાનથી.
થતા શએર હજાર એક તૈયાર જ્યાર,
જતો લઈ હસન મીસ્કાલ એક હજાર.
મગર ફીરદોસી કહેતો હસી:
“મને કંઈ ઉતાવલ નથી હિયાં ઠસી.
તમે રાખો એ મેહરખાંની કરી,
ન લેતા તકલીફ હવે હર ઘડી.
ખતમ થારો શાહનામું જ્યારે તદન,
જતી વખત લેવશ હું મારે વતન.”

૧. દોહા, યાને કવળના કુલ જેવી. ૨. શા મીસ્કાલનું વજન એક તોપા બરાબર થાય છે તે હિસાબે ૧૦૦૦ મીસ્કાલનું વજન ૪૦૦ તોલા થયું એટલે (૫૦ જે ૫૦) મેકન ૧૦૦૦ સોનાના મીસ્કાલને ૬૦૪ પાર્કે બરાબર ગણે છે. (દોહા મોતી) ૩. ફીરદોસીનું જન્મ નામ, ૪. શાહનામું.

મહામુશાહ ગઝનવીની દરબારમાં ફીરદોસ્તી.

અર્થાત્ મહામુશાહ ગઝનવી.

ફીરદોસ્તી.

અનસરી.

અસગદી.

ફદડી.

ફીરહોસી ઉપર હુમલ મઝેમંદીની ખજી.

ઝેની રીતે ફીરહોસીએ ગીઝનીમા તેને માટે ખાસ બનાવેલાં દિવાંખાનાંમા બેસી શાહનામું લખવા માંડ્યું. મહામુદ શાહના "હુકમ મુજબ તેના વઝીર હસન મઝેમંદી, ફીરહોસી માટે દરેક હબર સચેર જેવા પુરા ચતા, તેવાજ તે સોનાના એક હબર મીરકાસ કરાર મુજબ તેને આપવા જતો હતો. પણ ફીરહોસી તે જોખમ પોતા પામે રાખવા બદલ વઝીરને અરજ કરતો કે: "એ જોખમ તમારી પાસેજ હાલ તુરત રાખવો, અને હુ જ્યારે શાહનામું પુર કરી મારે વતન તુસ જવશ, ત્યારે એ સધલી રકમ, હું મારી સાથે લેઈ જવશ." ફીરહોસીની ઘોઠામા ઘોઠી મુરાદ એ પંદસામાથી પોતાના શેહરની તુસ નદી ઉપર એક પાકો ખંધ બધાવવાની હતી, કે જેથી તેના ગામને નેહર મારફતે પુરવું પાણી મલતુ રહે.

ફીરહોસીની બાહોશીની ખબર જેમ જેમ ચોતરફ ફેલાતી ગઈ, તેમ તેમ અમીરો અને ઉમરાઓ તેની તારીફ સાંજની તેને માટે કિમતી ભેટ સોગાત આણુ મોકલાવવા લાગ્યા. એ ભેટ સોગાતોની ખબર વજર હસનના કાન પર જવાથી, તે ફીરહોસીની અદેખાઈ કરવા લાગ્યો. તે અદેખો પડી બેસી રેલો નહી, પણ મહામુદ શાહ જ્યારેથી કાંઈ ઇનામ કે બક્ષેસ ફીરહોસીને આપવા ફરમાવતો, તેને આપવાના બીલકુન અખાડા કરતો હતો.^૧ ફીરહોસી તેથી ધણોજ દુખી થઈ મનમા મુઝાવા લાગ્યો, અને બોલ્યો કે:

છે રજા ઇલાહીનો. હુકમ, રોજે અવધથી ગણ્ય,
સંપુરણ શાહનામું, કરશે મારી-જમાન.
કંઈ પરવા મુજને નથી, શાહી માયો-અઝ,
વળી પરવા મુજને નથી, મઝેમંદી કરેદાર.^૨

૧. ફીરહોસી ઉપર મહામુદ શાહના વજર હસન મઝેમંદી તરફથી વિદેશી અદેખાઈના જેવીજ મહાણી, ઈસ્તંબુલના નાણીતા કબી રેનસરના બાળમા બનેલી મેવાઈ છે કબી રેનસરે પાણી એલીઝાબેથને પોતે ભેટમાં કવીતાઓ રેખાયાથી, તે પાણીને ધણીજ પસ. પડી હતી, અને તેના ઇનામ તરીકે, પોતાના ખાનગી હોર્ડ સેરસીવને તેણે હુકમ કીધો હતો. કે કબી રેનસરને ૧૦૦ પાર્ડન્ટ ઇનામ આપવું. ખાનગીએ રાણી એલીઝાબેથને કહ્યું કે: "એ ઇનામ થણુ મોટું." તે ઉપરથી રાણી એલીઝાબેથે કહ્યું કે "તુને જે વાજબી લાગે તે આપ" (Then give him what = reason). જ્યાં ખાનગીએ રેનસર કબીને કાંઈખી આપ્યું નહી, ત્યારે અંતે તે કબીએ તિથકી કીટીએ લખી નાટીને આપી:

"I was promised on a time,
To have reason for my rhyme;
From that time into this season,
I receiv'd nor rhyme nor reason."

આ કીટીએ વર્ષ ૧૭૮૭ એલીઝાબે ૧૦૦ પાર્ડન આપી રેખા કરમાન્યુ હેડ. (The Globe Edition of Spencer by Maxie) ફીરહોસીની સાથે વજર હસન મઝેમંદીની અદાવત તુ બીજી એક કારણ હૈ, કે ફીરહોસી શીહા પંથને હતો, ત્યારે વજર હસન મુની પંથને હતો. આ બંને પંથ વચ્ચે અસલથીજ ઝડપ અને વેર વસોવાં હોય છે. આ અખબને કીધે વજર હસન ફીરહોસીને ધીકારતો હતો. મુની પંથવાળાઓ શીહા પંથવાળાને 'સોફે' એટલે પાંખડી અદવાલો છે છે. (૧૦ મોહી)

૨. કરેદાર માને રોર કમાન

આ ખપ્પર મહામુદ શાહને કનિ ગઇ, અને ગીઝની સોહરમા તે ફેલાઇ ગઇ. મહામુદ શાહને દીરદોસી તરફ બેઠીલ થવાનું તેની એક કારણ હતું.

દીરદોસીની શાએરીની કસોટી.

એવા એવા તરેહવાર બનાવો, દીરદોસીના દુશમનો કાંઈ અને કાંઈ શોધી કાઢવાની તક જનસેજ જતી મુકતા હતા. પણ અત્યાર આગમય જે બનાવો દીરદોસીની વિરૂધ્ધ તેના દુશમનોએ મહામુદ શાહ આગલ પેસ કીધા હતા, તેનું 'મેથું' પરીશ્રામ એ આભું હતું, કે શાહ મહામુદનો મન ઉતારો દીરદોસી ઉપરથી બેશક ધણેજ યત્ન ગયો હતો. એવામાં એક નવો બનાવ બનવા પામ્યો.

દરબારમા એક ઘાઠો દીરદોસીની શાએરીની વાત નિકલી. દીરદોસીના હરીફએ જણાવ્યું, કે દીરદોસીની નજમગાજ જે લોકપ્રીય થઇ છે, તેનું કારણ નજમમા સમાયલી ફસાહતને લીધે નથી, પણ અસલની હેકાયતનાલા બનાવોની તરફ લોકોની મોહિનીને લીધે તે લોકપ્રીય થઇ પડી છે. દીરદોસીના દોસ્તો જેઓ એ વખત દરબારમા હતા, તેઓએ એ બીનાનો રહીઓ આપતાં એવી દલીલ કીધી, કે અસલ હેકાયતના બનાવો તો નહવા છે, પણ દીરદોસીની શાએરીમા સમાયલી ફસાહત, અને હંમે સુખનની બરકતથી લોકોનું તે ખ્યાન એથી રહી છે.

આ તકરાર ધણી જોશબંધ વધી પડી. મહામુદ શાહે તેજ વખતે દીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને દીરદોસીને રસ્તમ અને અરકબુશનું દારતાન આપી જણાવ્યું, કે એ હેકાયતને આજનું આજ જેતગાજમા રચી, દરબારમાં તેનું કીરતન કથન કરવું.

રસ્તમ અને અરકબુશની હેકાયતનો સાર.

આ રસ્તમ અને અરકબુશના દારતાનનો ટુકો સાર એવો છે કે, કામુસ કાસાની નામનો સરદાર ઘુરાંનીઓની મઠે ધરાંનીઓ સામે લડવા આવ્યો હતો. કામુસે પેતાનો એક પેઢવવાં, જે ધણેજ જોરાવર અને લડાઇના હુનરમા ફરેક રીતે પુરવીયુ ગણાતો હતો, અને જે અરકબુશને નામે પ્રખ્યાત થયો હતો, તેને ધરાંનીઓ સામે લડવા માટે મયદાને જંગમા મોકલ્યો. ધરાંની પેઢવવાં રેહાંમ, જે ગોદરેજ વઢરનો દીકરો થતો હતો, તે તેની સાંઝે લડવા ગયો. પણ રેહાંમ અરકબુશની લડાયક હુનરમંદી, અને જોર સામે ટકી શક્યો નહીં, અને અરકબુશથી આજેજ થઇ, જંગના મયદાનમાંથી પીઠ ફેરી નાહસી જઇ, સામેના પાડાની કંઠણમાં છુપાઇ બેઠો. રેહાંમને મયદાનમાંથી એવી રીતે નાહસી ગયેલો જોઇ, તુલ પેઢવવાં તેની ઉપર ધણેજ શુરસે થયો, અને પોતે અરકબુશ સામે લડવા જવા આહુ. પણ રસ્તમ પેઢવવાં તુલને મયદાનમાં જતો અટકાવી કહ્યું, કે "તું લશ્કરની સરદારી ધરાવે છે, તેથી લશ્કરને પડતું મુકી જો તું લડવા જશે, તો લશ્કરની પનાહ અને પાસ્યાંની કરવી મુશ્કેલ થઇ પડશે." રસ્તમે તુલને લશ્કર ઉપર નજર રાખી તેને તપાસવો કહ્યું, અને પોતે જંગના મયદાનમાં

૧. અરકબુશ એ કાસાનાં પુલકનો એક જંગી પેઢવવાં હતો, અને અરકબુશની મઠે તે ધરાંની સરદાર સામે લડવા આવ્યો હતો.

ઉપલા શએર બેડવાની ખજાર વજર હસનને તેના દોસ્તોએ કેહવાયી, તે ફીરદોસી ઉપર ધણોજ ગુસ્સે થયો, અને કાષ્ઠી રીતે તેનું કાટકું કાઢવાની તક તે શોધવા લાગ્યો. આથી ફીરદોસીના સખલા દુશમનોનું ધણુંજ મહડતું થયું.

ફીરદોસી ઉપર મહામુદ શાહનું ગુસ્સે થયું.

ગુસ્સે થવાના કારણો.

વજર હસન મએમંદી ફીરદોસી ઉપર ગુસ્સે થયા પછી ફીરદોસીના બીજા દુશમનો, જેઓ અચાર સુધી ગુપ્તગુપ્ત બેઠા હતા, તેઓ સખલા મહામુદ શાહને ફીરદોસી વિષે બહેરિને દરબારમાંથી તેનું કાટકું કાઢાવવાની તજવિજ કરવા લાગ્યા, અને અનેક બેહતાનાં તેની ઉપર ઉભાં કીધાં.

ફીરદોસી ઉપર મેલાયલાં બેહતાનો.

પેહલું બેહતાન તેઓએ ફીરદોસી ઉપર એતું મુક્યું, કે ફીરદોસી જુદા જુદા પારમિક મતો ધરાવનાર શખ્સ છે, અને તેના ટેકામાં તેઓએ ફીરદોસીના જુદા જુદા શએરો ટાંકી, તેઓએ પોતાની દલીલને મજબુત બનાવી; એ ઉપરાંત શીકા અને સુની પંથ વચ્ચે વસ્તા ઝડપનાં આમાં હેડલ, મહામુદ શાહને બહેરવાની ફીરદોસીના હરીફ તરફીજ કરવા લાગ્યા.

આ સખલી હીલચાલનું પરિણામ એ આવ્યું, કે મહામુદ શાહ ફીરદોસી તરફ બેદીલ થઇ ગયો, અને ફીરદોસી ઉપરથી તેણે મન કિતારો કીધો.

ફીરદોસીએ જ્યારે જાણ્યું, કે શાહનું દીલ તેના તરફ બેદીલ થયું છે, ત્યારે તેણે પોતાના વફાદાર દોસ્ત અયાઝને એ બાબત જણાવી. અયાઝે કહ્યું કે: “શાહની બેદીલીનું એક કારણ એ છે, કે શાહનામામાં કીયાની પાદશાહોની સુનીવાદની તુએ બેહદ તારીફ લખી છે. કામલા તરીકે પાદશાહ કબુલશરોની બેહદ તારીફ તેં ચીતારી છે. તેજ પ્રમાણે અરફંદીયાર પોતાના બાપ પાદશાહ અસ્તારપને માટે જ્યાં પેહલવાં ફતમને કેહ છે, એ લખાણો મહામુદ શાહને પસંદ પડ્યાં નથી, એમ મને લાગે છે, અને તેથી તે બેદીલ થવા પામ્યો છે.”

વળા એ ઉપરાંત બીજાં બે બન્યો, તે એ હતો, કે ફીરદોસીની શાએરી ઉપર મરી ફીતનાર શોખીનો, તેની ઉપર અનેક ભતની-કિમતી બેટા મોકલતા હતા, તે ફીરદોસી બચાવી રાખતો નહીં હતો, કેમકે મહામુદ શાહ તરફથી તેને ‘અધનારી મહાબારત રકમ ઉપર તે સુસ્તાંક’ હતો. એક વખત ફીરદોસીનું રથેલું ફતમ અંને અરફંદીયારનું દાસ્તાંન, દેલમાનના મુલકના શાહબાદા ફકરેદોલા પાસ એક શખ્સ લઇ ગયો. તે શાહબાદાએ દાસ્તાંન વાંચી, તે લાવનારને ૫૦૦ દીરમ બેટ આપ્યા, અને ફીરદોસીને માટે ૧૦૦૦ સુનાના દીરમનું ધનામ મોકલાવી એતું કેહવાડ્યું કે: “જો મારી દરબારે આવે, તો તુને મોટો મરતબો અને માન આપી રાખશ, અને જેમવરે ખબરો આપી હું તારી કદર યુજશ.”

આ ખપ્પર મહામુદ શાહને કંઈ ગઈ, અને ગીઝની શેહરમા તે ફેલાઈ ગઈ. મહામુદ શાહને ફીરદોસી તરફ બેઠીય થવાનું તેણી એક કારણ હતું.

ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી.

એવા એવા તરેહવાર બનાવો, ફીરદોસીના દુશમનો કાંઈ અને કાંઈ શોધી કાઢાડવાની તક જવંચેજ જતી મુકતા હતા. પણ અત્યાર આગમય જે બનાવો ફીરદોસીની વિરૂધ્ધ તેના દુશમનોએ મહામુદ શાહ આગળ પેશ કીધા હતા, તેનું મેથું પરીણામ એ આબું હતું, કે શાહ મહામુદનો મન ઉતારે ફીરદોસી ઉપરથી બેશક ધણેજ યત્ન થયો હતો. એવામાં એક નવો બનાવ બનવા પામ્યો.

દરબારમા એક ઘાહો ફીરદોસીની શાએરીની વાત નિકળી. ફીરદોસીના હરીફાએ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીની નજમખાશ જે લોકપ્રીય થઈ છે, તેનું કારણ નજમમા સમાયલી ફસાદતને લીધે નથી, પણ અસલની હેકાયતવાલા બનાવોની તરફ લોકોની મોહિનીને લીધે તે લોકપ્રીય થઈ પડી છે. ફીરદોસીના દોસ્તો જેઓ એ વખત દરબારમા હતા, તેઓએ એ બીનાનો રહીએ આપતાં એવી દલીલ કીધી, કે અસલ હેકાયતના બનાવો તો નજવા છે, પણ ફીરદોસીની શાએરીમા સમાયલી ફસાદત, અને ઇસ્તમ અને અરકબુશની હેકાયતનું તે બ્યાન બેચી રહી છે.

આ તકરાર ધણી બેશબ ધધી પડી. મહામુદ શાહે તેજ વખતે ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવાનો હરાવ કીધો, અને ફીરદોસીને રસ્તમ અને અરકબુશનું દારતાન આપી જણાવ્યું, કે એ હેકાયતને આજનું આજ બેતમાશમા રચી, દરબારમાં તેનું ફીરતન કથન કરવું.

રસ્તમ અને અરકબુશની હેકાયતનો સાર.^૧

આ રસ્તમ અને અરકબુશના દારતાનનો હુકો સાર એવો છે કે, કામુસ કાસાની નામનો સરદાર તુરાંનીઓની મદદે ધરાંનીઓ સામે લડના આબે હતો. કામુસે પોતાનો એક પેહલવાંન, જે ધણેજ બેરાવર અને લગાઇના હુનરમા દરેક રીતે પુરવીય ગણાતો હતો, અને જે અરકબુશને નામે પ્રખ્યાત થયો હતો, તેને ધરાંનીઓ સામે લડવા માટે મપદાને જંગમા મોકલ્યો. ધરાંની પેહલવાંન રેહામ, જે ગોદરેજ વહરનો ઠીકરો થતો હતો, તે તેની સામે લડવા ગયો. પણ રેહામ અરકબુશની લગાઇ હુનરમંદી, અને બેર સામે ટકી શક્યો નહી, અને અરકબુશથી આજેજ થઈ, જંગના મપદાનમાંથી પીઠ ફેરવી નાહસી જઈ, સામેના પાકાડની કદબુમાં છુપાઈ બેઠો. રેહામને મપદાનમાંથી એવી રીતે નાહગી ગયેલો બેઈ, તુસ પેહલવાંન તેની ઉપર ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને પોતે અરકબુશ સામે લડવા જવા ચાલ્યું. પણ રસ્તમ પેહલવાંન તુસને મપદાનમાં જતો અટકાવી કહ્યું, કે : “તું લશ્કરની સરદારી ધરાવે છે, તેથી લશ્કરને પડતું મુકી બે તું લડવા જશે, તો લશ્કરની પનાહ અને પાસ્યાની કરવી મુશ્કેલ થઈ પડશે.” રસ્તમે તુસને લશ્કર ઉપર નજર રાખી તેને તપાસવો કહ્યું, અને પોતે જંગના મપદાનમાં

૧. અરકબુશ એ કાસાના મુલકનો એક જંગી પેહલવાંન હતો, અને અફરાયાબની મદદે તે ધરાંની લશ્કર સામે લડવા બહાર પડ્યો હતો.

અસ્કયુશ સામે લડવા, તેના હમનખર્દ તરીકે પાંચ પીયાદો આલતો ગયો. રસ્તે મયદાનમાં જતાં વાર અસ્કયુશના ઘોડા ઉપર એક તીર ફેંક્યો. આ તીરથી અસ્કયુશનો ઘોડો વીંધાઈ ગયો, અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો, જેથી અસ્કયુશ પાંચ પીયાદો યથા ગયો. અસ્કયુશે આવો મામનો જેઈ તુરત પોતાની કમાન ઉપર હાથ નાખી તીર ચઢાવ્યો, અને નેમખંધ રસ્તે ઉપર છોડ્યો, પણ રસ્તે પોતાની કુનેહથી તે તીરને છટકાવી નાખી, પોતે એક તીર અસ્કયુશ ઉપર ફેંક્યો, અને તે તીરથી અસ્કયુશ વિંધાઈ જમીન ઉપર પેટકાઈ પડી, જંગના મયદાનમાંજ મરણ પામ્યો.

આ મનમજબુ દાસ્તાન ફીરદોસીને તેજ દાહાડે બેત બાજીમાં રચી કાઢવા શાહ મંહામુદે ફરમાવ્યું, અને શાએર શીરદોસીએ મંહામુદ શાહના ફરમાન પ્રમાણે તૈયાર કરી, તેજ દાહાડે ફરમારમાં તેજે રજુ રીધું. આખી ફરમાર ફીરદોસીની આ નઝમબાજ સાંભળવા તવખી રેહી હતી. શીરદોસીએ તે દાસ્તાન ફરમારમાં ગાઈ સંભળાવ્યું, અને તે સાંભળી મંહામુદ શાહ તેમજ તમામ ફરમાર હેરત બની ખુશ થઈ, અને સરવે કાષ ફીરદોસી ઉપર આફરીન કરવા લાગ્યા.

અસ્કયુશના દાસ્તાન માહેલી ફીરદોસીની જગ આરકાર લીધીઓ.

હવે એ બેતબાજીમાં રસ્તે અસ્કયુશ ઉપર તીર ફેંકવા બાબદ જે બેતબાજી શીરદોસીએ રચી હતી, તે ઉપર આખી ફરમારનું ધ્યાન એવાઈ રહ્યું હતું. એક તીર ફેંકનાર, તીર ફેંકતી વખતે પોતાના શરીરના બાગેને, તેમજ તીર અને કમાનને તે કવી રીતે જોલાંન અને વળાણ આપે છે, તેનું બધાન ધણીજ સુંદર ફાસાહતથી શીરદોસીએ કરેલું છે. શીરદોસીની એ બયેતો તેના તરજુમાં સાથ અને નોંધી લીધી છે.

ફીરદોસી.-

જે માહેલી આથી કમાનના બદસ્ત,
અયમે ગુજન અન્દર આવર્દ યસ્ત.
સેતુન કદ અપરો વખમ કદ રોસ્ત,
અફશી અઝ ખમે ચખે આથી બેખોસ્ત.

* * *

‘કહા’ ગુફત ગીરો ‘કદર’ ગુફત રેહ,
ફલક ગુફત અહસન, મલક ગુફત એહ.
કસાંની હમ અન્દર ઝમોન બાન બેહાદ,
તો ગોફતી કે હરએબ એ મોહર નબાદ.

ફીરદોસીની નઝમનો સાર:-

ધરી તેજે આથી “કમાન હાથમાં,
મુકયો અંગુઠો ચર્મની ફાટમાં.
કિધો હાથ ડાબે સીધો તટાર,
જમણાને વાળી કિધો વાંકદાર.
હસીને કમાને કિધો લલકાર,
વળતાંજ વાંકે કિધો પુકાર.
એવીને તાણી તીર કાંન તક,
કમાને પુકારી કહાડયો. ફલક.
પુગ્યો અંગુઠો તક પવકાંન જયાર,
છુટી તીર વિધી પીઠ ગયો આરપાર.
“કહા” બોલી, ધરધર, “કદર” બોલી માર,
ફલક બોલી શાખાસ મલક બલહાર.
કસાંની થયો તેજ વખતે ખતમ,
લિધો તો નહિ માત પેટ જનમ.

(કરતા)

૧. ચર્મની ફાટ થતે માંખાંની મોહલી જે કમાનની તાવમાં તેજે જોડવા બનવેલી હાથ છે.

૨. કમાન વળીને વાડી થયાથી તેમાંથી અવાજ નિકળે. ૩. ‘કિધા’ થાને-પુકાતો કુકમ. ૪. ‘કદર’, થાને સરખત.

શ્રીરદ્દાસીની આ બેતબાણ સાંભળી તમામ મેદફીલ છક થઇ ગઇ, અને મદામુદ શાદ ઉલટમાં આવી, બોલી ઉઠ્યો:-

“મરહુખો, મરહુખો, અએ નેકનામ, કુલ કાબુલ ને બાબુલની દોલત તમામ, અજળ છે નમમમા નજાકત ઠલાંમ. આ રાએર આગલ કુલે બેદામ.

છે દોલતે રૂસ્તમ તુંજપર નિસાર,

નમમ તારી બેમુલ આ આલીવિકાર.”

શ્રીરદ્દાસીએ ખાખમા જોયલો રૂસ્તમ પેહલવાંન.

દરબારમા આવી રીતે પોતાના દુરમનોની રૂપર પોતાની બેતબાણની તારીફ મહામુદ સાફને મોહકથી સાંભળી, શ્રીરદ્દાસી પોતાના તમામ આગલો ગમ છુટી ગયો, અને પોતાના દુરમનો ઉપર પોતાની આવી રીતની ફતેહથી દુરખાઇ તે પોતાને મઠાને ગયો. એવામા એક અજમમ બનાવ, બનેલો શ્રીરદ્દાસી જીણાવે છે. એ બતાવ શ્રીરદ્દાસીએ અરકમુરાતુ હારતાંન દરબારમા રચીને તેલુ કિસ્તન કથા પડી તેજ રાતે બનેલો જણાવે છે.

તે રાતે શ્રીરદ્દાસી પુર નિન્દમા નિરાંતથી સુતો હતો, અને મોડી રાતે તેણે રૂસ્તમને સ્વપનામા જોયો.

નમમની કદર થઈ ગઇ આશકાર, પડ્યો સોજ હપર કરતો વિચાર. વહી રાત આગળ, પડી મધરાત, ચહુડી નિન્દભારી, મગજ મન રહાત. પડેલો હતો ખુશ ખ્યાલાતમા, દિહો ખુદને ‘મુકનાખાદ’મા. ઉભેલો હતો દરને દરમિયાંન, નજર એક પડીયો બડો પેહલવાંન. બદન પર સજેલાં હતાં હથિયાર, બખતર વન પર હતું ઓસ્તવાર. હતા હાથ અંદર તીર ને કમાંન, કંમર બંધ બંજર, શમશીર મિયાંન. હિંમત હાંમમા તે નહિ કમ હતો, નિર્બીને જોયું તો રૂસ્તમ હતો. જણાયો સુરવીર પુર રંગમા, જતો હોય મીસલ અરકખુશ જંગમા.

કદમ દબદબાથી ભરી આલતો, ઉભો જોઈ શ્રીરદ્દાસીને લાલતો. નમી શ્રીરદ્દાસીની પાસે ગયો, અદબથી નમી તે ઉભો રહ્યો: “સલાંમો અલેક, શ્રીરદ્દાસી તુસી, હું રૂસ્તમ તુને જોઈને છું ખુશી. અજળ તું કલમખાજ આ નામેવર, કિધો તું આ જગમે રૂસ્તમ. અમર, લખી મારી કિસ્તી અજળ તોરંથી, જગત બહીતી થઈ. મુજ જોરથી. પડી ગારમાં હું થયો તો ખતમ, મગરે જીવતો તે કિધો રૂસ્તમ. બખતો તું પરથી હું કરતે નિસાર, ધવજ તુને અનમોલ દેતે હજાર. મગર છે લાચાર રૂસ્તમ થયો, નથી જેતીમા તે, બેદમ થયો.

૫. કાબુલનામ અને બાબુલનામ એ બંને ગીતનીની ફતેહથી તે રીસ્તાંન સોફરની પશોમ લગન જોડાયેલાં છે, અને તે જમાનામા રૂસ્તમ પેહલવાંના પ્રથક તરીકે જણાતા હતા.

મગર લે નવાજેશ મારી મુણી,
તુને વાત કહું છું, બહુ છે બુની.
કિધાતો મે દુરમન કતલ એક વાર,
ગળાંમાહે તેના હતાં એક હાર.
જવાહીર તેમાં હતાં આબદાર,
જોહર ને લાલો હતાં બિશીયાર.
એક એમુલ તે હાર છે,
લે તારે ખાતર તથયાર છે.

મે રખ્યો છે તે ધુળના ઢગમા,
છે એક નેજાળી તે વગમા.”
ધરી તીરને. અટ ખેંચી કમાન,
કહું રસ્તમે: “જેઈ લે જે નિશાણુ.”
જઈ તીર પડીયા જમીનની ઉપર,
પડયો ધુળનો એક ઢગલો નજર.
કહું: “જદ જધને કાઢી લે હાર,
છે તારે લાયક તે ફીલબહાર.”

શ્રીરદ્દાસીનું આખમાથી જાગૃત થવું.

આ સ્વપનો દિયાંજ પુરો થયો, અને શ્રીરદ્દાસી જાગી ઉઠયો, તે માનમ પડું,
કે બડી બામદાદ પડેની હતી. તેણે વિચાર કીધો, કે આત્મની વાત અગર ને તે
કાઠને કેહશે, તો લોકો તેને દીવાનામા ખપાવશે. એવી ધાંસીરી ને કે તે કાઠ
આગમ એ વિશે બાંધ્યો નહી, પણ એ સ્વપના માટે તે હંમેશાં વિચાર કરતો, કેમકે
સ્વપના બધીવાર ખરા પડે છે, માટે આ તેનો સ્વપનોખી ખરો હોવો નેહ્યું.

શ્રીરદ્દાસી મહામુદ શાહ સાથે મુકનાબાદની સેહલગાહે જાય છે.

આ સ્વપનાની વાતને લાંબો વખત ગુજરયા પડ્યો, શાહ મહામુદનું પોતાના રસામા
સાથ મુકનાબાદની સેહલગાહે જવું થયું. મુકનાબાદ જઈ પુગતાંજ શ્રીરદ્દાસીને પોતાના
સ્વપનાની વાત પડી. તે વાત પડતાંજ મુકનાબાદના સ્વપનાની આસપાસ તપાસ કરતાં,
એક મોટો ધુળનો ઢગલો તેની નજરે પડ્યો. એ ઢગલો તેને સ્વપનામા રસ્તમે દેખાઈના
ઢગલાના જેવાજ હતો, એવી તેની ખાતરી થઈ. શ્રીરદ્દાસીએ અર્થાઝને પોતાના સ્વપનાની
વાત જણાવી. અર્થાઝે લાગ ફાવતાં એક દિવસ મહામુદ શાહને કહ્યું કે: “આ ધુળના
ટેકરાવામી જગ્યા ખાલી પડી છે, ત્યાં એક આવીશાંન મકાન બાંધવાનો ને આપ
હુકમ કરો, તો જવારેખી શાહ દિયાં આવે, ત્યારે મુકામ કરવા તે કામ લાગે.”

મહામુદ શાહે અર્થાઝને તે ધુળના ઢગલાની જગ્યા ઉપર એક મકાન બાંધવાની
પરવાનગી આપી.

આ શાહી ફરમાન મગતાંજ અર્થાઝે તે ધુળના ઢગલાનો ટેકરો બોલની જમીન
સપાટ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તે ટેકરો બોલતાંજ, રસ્તમની બધારત મમાણે
ત્યાંથી એક બેમુલ હાર મળ્યો. અર્થાઝ તે હાર મહામુદ શાહ પાસે લેઈ ગયો, અને
શ્રીરદ્દાસીએ ગીઝનીયા જેવકા ખાતરી વિગત જણાવી. શ્રીરદ્દાસીએ ગીઝનીયા જેવકા
ખાતરી વાત અર્થાઝથી સાંભળી, મહામુદ શાહ ધણેજ તાલુક થયો, અને તે હાર
શ્રીરદ્દાસીનેજ આપવાનો તેણે હુકમ કીધો. મગર શ્રીરદ્દાસીએ તે હાર લેવાની માન સાથ
ના પાડી, અને તે હારના જાગતા પાડી, તેણે દરનારના શાએરાને વેંદ્યી આપ્યા,
કેમકે તે બધુનો હતો, કે શાહનામું પુર થય. પડી તેને મહામુદ શાહ તરફથી એક
ગંજવર દોલત મલનાર હતી.

શ્રીરદોસી શાહનામું તમામ કરે છે. મહામુદ શાહ-પોતાની કબુલાત તોડે છે. આંતે શ્રીરદોસીએ મઝનીમા મહામુદ શાહ આગેવ બાર વરશ^૧ રહી શાહનામુ તમામ બેતખાશમા સંપુર્ણ રચી, તમામ કીધું. જ્યારે શ્રીરદોસીએ શાહનામુ લખીને તમામ સમાપત કીધું ત્યારે તેની ઉંમરે ૭૧ વરશની થઇ હતી.

રચી શાહનામું કીધું તૈયાર, કીધા બેત તેણે પુરા સાઠ હજાર. અતમ કુલ કિયાં હાસ્તાને કિયાંન, કરી કુલ નઝમમા તવારીખ બયાંન. હતો માહ સફદાર, અને રોજ અદ, સમાપત કીધો કિસ્સે, યઝદેઝદ. રજા ચાહી શાહની નજર તે કરે, કે મકસદે - મુરાદ બરથી સફર.

દિલો વીપત ને વખલ અનેક, ખુજેર્ગી-બની-સાલ સોતેર પર એક આ દારંગી દુનિયા, સરાએ સેપન-મા વરશ પાંચ પર તીસ ખેંચી મેરન. અકળમંદ બાહોરા દાનેશ યકીન, પહડી બચતો કરશે મને આફરીન. રચી આ બચતો જવશ હું મરી, મગર હું થવશ છવતો હિયાં ફરી. ૪૦૦

શ્રીરદોસીએ શાહનામુ તમામ લખીને પુરું કરી પગી, કરે તે રિતો બખર મહામુદ શાહને કરવા, પોતાના માનીતા દોસ્ત અવાઝને તેણે કહ્યું. અપાએ તે બખર શાહને પુગાડી, અને શાહે તે પુસ્તક પોતાની પાસે મંગાવ્યું. મહામુદ શાહ તે પુસ્તક તપાસવા લાગ્યા.

પહડી પુસ્તકને થયો શાહ ખુશી, બોલ્યો: “આફ્રીન અએ શ્રીરદોસી. રચાવટ, સજાવટ, અજબ છે કરી, લડી રહી ફસાહત મોતન લડી. હરેક બચેત દીલખુશ મનને હરે, સિવા શ્રીરદોસી બિલો નહિ કરે. શીરીન છે જબાની, મીસલ તેગ સમ, કરે કુલ શાએદોના બધ દમ.

રચી બચેત બેશક કીધી રૂસ્તમી, જશે કુલ જગતના સાએર નમી. હવે વાત સાંભલ વણર આ હસન, રચી બચેત આ છે એકએક ચુનનદ. હવે જલ્દ તઈયાર મિસ્કાલ કર, કર તું રવાના પીલ પીલ પર. ગણી કાહકને સાઠ હજાર તું, હવાલે તુ કરને જઈ રૂ-બ-રૂ.”

હસન મએમદીએ મહામુદ શાહને ખમેરવો.

વજર હસન મએમદી, મહામુદ શાહનું ફરમાન સાંભળી મનમા ધણેજ ખલબસ્યો, મગર તે લાઇલાજ હતો. શાહના હુકમ સામે તે દમ બરી શકે એમ નહી હતું. મગર શ્રીરદોસીની ઉપર વેર લેવાની આ વખતે તેને એક નવી તદનીર શોધી.

સુણીને કિતુરી હસન આ હુકમ, બોલ્યો નમીને બરી એક દમ: “દાયમ સલામત રહો શેહરિયાર, બીસાહ થું છે તુંને સાઠ હજાર.

મગર શ્રીરદોસી એ ઝર લેઈને, રજો થાય બેકલ, અકળ બોધને. પુત્રે જો દિમાએ હરખથી ખલલ, પડશે વમળમાં એ ખુજેર્ગી ઠમળ.

૧. ૬૦ થી ૧૦૧૦ ના ફેબ્રુઆરી માસની ૨૫ થી તારીખે અંશનદાદ માહ અને (અર્ધ) અરીયન રોજે, શ્રીરદોસીએ પોતાની છાંયીના ૩૫ વરસ, એ કામ પગથ રોડો વે પુર કીધું હતું.

૨. સાઠ હજાર સોનાના મીસકાલ વજન એવીસ હજાર તોલા થાય છે.

૩. રીપનું

ખુશીથી - કુલાઈ મરી જો જશે,
નહિ તો હરખઈ ચરી જો જશે.
સહુ ચીઝ હદમા સદા સારી છે,
મગર અનહદમા સદા ખ્વારી છે.
અગર હોય શાહની જો પરવાંગી,
કરી દુર શકીયે જો દિવાંગી.

લઈ જા તુ ચાંદી પીલ પીક પર,
ઇનાયત ક'ચન બદલ તેને કર."

ફીરદોસ્તીની કમનસીબી.

ફીરુડી મએમંદીએ એની રીતે સેનાના મીસ્કાલ બદલ ચાંદીના મીસ્કાલ ફીરદોસ્તી ઉપર મોકલવાની મહામુદ શાહની પરવાંગી મેલવી. તેણે દુરતજ ચાંદીના સાઠ હજાર મીસ્કાલની થેએનીઓ ભરી અયાએ સ્વાધીન કરી, તે ફીરદોસ્તીને હાથેહાથ આપના માટે તેણે સ્વાના કીધા.

મંદી ફીરુડી બડો બલસાજ,
કહ્યું એમ તેણે: "સાંભલ. અયાઝ.
આ 'થેલીઓ છે ફીરદોસ્તી થકી,
તે રાખે છે બેશક આજે પકી
એકંદર મળી મહુ છે સાઠ હજાર,
પોહચાહી દે જઈ તેને દવાર."
હુકમ જ્યારે મંદીને આવે થયો,
લઈ સંગ - થેલીઓને તે ગયો.
ગયો ફીરદોસ્તીને ઘર તે ગુલોમ,
મગર ફીરદોસ્તી ગયેલો હુમાંમ.
નજર જ્યારે શાએર - ઉપર પડી,
અયાએ નમીને નમૂન ખુબ કરી.
કહ્યું ખુબ આગુર્દા એમ બની:
"આ સાઠ થેલી લેઓ તમે ગહી."
ખુશી થાયો ફીરદોસ્ત મેલકાઈને,
લેતો રહ્યો ખુબ હરખાઈને.

અગરજો હુકમ તું કરે શેહરિયાર,
દઈ ચાંદી મીસ્કાલ હું સાઠ હજાર."

સુણી લઈ હસનને શાહ ખોલિયો:
"બેશક ભરમ તેં ખરો ખોલિયો.
અંએ મંદી અઠલ તારી મંજુર છે,
બલા ફીરદોસ્તી તણી દુર છે.

પીલ પીક પર,
બદલ તેને કર."

કળી તેની ઉએદ ગુલશાર હતી,
મગર તેની તકદીર બેચાર હતી.
ખોલીને થેલી કીધી નજર,
લિટી તેણે ચાંદીથી ભરંપુર-તર.
હદાસી, નિરાસી, પરેશાંગી,
બની તેની હાલત દિવાંગી.
નિર્ખીને ખાલ્યો લઈ અયાઝ:
"આ તો છે ચાંદી, ખીલકુલ બેકાજ.
આ ચાંદીના મીસ્કાલ શું કાંમ છે,
કબુલાત ક'ચન ઇનામ છે.
શું આ શાહી ઇન્જત, આ તેનું નામ?
શું આ શાહી સુખન, આ તેનું કામ?
કીધા તો સુનાનો દેવા - હુકમ,
ને ચાંદીમાં આપે છે આજે રકમ?
નજમની ચહડી શું મગજમે ખુખાર,
કે તોડે મેહામુદ શાહી કરાર." (8)

૧. સાઠ હજાર ચાંદીના મીસ્કાલનું વજન ચોવીસ હજાર તોલાં થાય છે.

૨. હમામખાદુ એટલે અવિચલ કરવાની અથવા ત્યાં ચોક્કસ હિમ આપી નિરાતિ બદલ મસલીને નહવાડે છે, આ તેઓ પોતાને હાથે નાટે છે ત્યાં ખાવા પીવા અને હમામ લીધા પછી આસાએસ લેવાની અથવા રોગથી દેખ છે.

અયાઝે ફીરદોસી આગલ લેદને ખોલવો.

ઠહું એમ અયાઝે: “આલી જનાબ,
ઠરો કાં તળિયત નાહક ખરાબ.
હજરત મુલો તમ ધીરજ ધરી,
ઠહું છું હકિકત બની જે ખરી.
નથી કંઈ કસુર મહામુદની જરી,
એ છે મએમંદીની કારીગરી.

સુણી વાત મે છે ધરી કાંનથી,
થયું છે એ કાંમ શયતાંનથી.
મરો મએમંદી; મરો એતું કાંમ;
ભાભી દુધો શાહ બડો બદનામ.
દિધો ‘તો કંચન દેવા વચન,
મગર બંભેરી કિધું ફર-ફંદ.”

ફીરદોસીએ લુટાવી દીધલી દોલત.

અયાઝને મોહોરેથી ફીરદોસી આવો ખુલાસો સાંભલી વધારે ગુસ્સે થયો, અને શરઆથી બોલ્યો:

“ઓ ફંદી, ફીતુરી, ઓ નાબકાર,
કિધો મારો પામાલ કુલ રોજગાર.
અદાવત થકી તેં ઘડ્યો મારો ઘાટ,
બુદ્યો રાહ ઇલાહી તું શયતાંનઝાદ.
બુદ્યો ગંજ મારો, ન બુદિયું નસીબ,
પડો માર તુંજ પર ખુદાનો ફરીબ.
બુરી તારી બુનિયાદ નામોશથી,
તું છે જાતે કમતાર પાપોશથી.”

ખુલાવી અયાઝ એમ ઠહું: “દીલદાર,
લે તું ઉઠાવી બિજા વીસ હજાર.
અએ માલીકે શરબત હુકાંનદાર,
લે તું ઉઠાવી આ વીસ હજાર.
ઇવજમા તું દે એક ખ્યાલો મધુર,
બતું તેની લેહજતમા ચકચુર.”
બાદઝ બોલ્યો, ખુલાવી અયાઝ:
“ઠહુંજે શાહને સુખન મુજ આજ.
નથી શાહનામુ લખ્યું ગંજ કાજ,
મને ગંજની કંઈ હતી નહીં દાજ.
ધરીતી નહિ ગંજ ખાતર કલમ,
રચી મુજ ફિરતી ખાતર નલમ.

૫૦૦
કરી એમ અફસોસ, ધરી મન ધીર,
બળી ગોટ લહુનો દાખ્યું રૂઢીર.
ખુલાવી હમામી કાંઈ એક પુકાર,
પળમે લુટાવી દીધા વીમ હજાર.

છે માયેક રોજનો રજક ‘પાક,
કિધો છે મેં રોશન અકલ ચેરાગ”

મહામુદ શાહનું વજીર હસન મએમંદી ઉપર ગુસ્સે થવું.

ફીરદોસીના ગુસ્સા અને ચિહ્નારનો પાર રહ્યો નહીં. ખીજા દાય ઉપર મહામુદ શાહના માનીતા મુલામ અયાઝે તેજ વખતે મહામુદ શાહને ફીરદોસીએ કહી સંભળાવેલા સખલા સખુનો કહી સંભળાવ્યા, અને તેને માટે મોઝલાવેલા ચાંદીના સાઠ હજાર મીરકાવ ફીરદોસીએ ફેવી રીને ઉઠાવી દીધા, તે તમામ હકિકત તેણે મહામુદ શાહને વિગતવાર જણાવી. મહામુદ શાહ તે સાંભલી ધણેજ દલગીર થઇ ગયો, અને હસન મએમંદી ઉપર, તેને મીરકાવ મોઝલાવાના બાજમા આપેલી ખોટી સલાહ માટે

ધણેજ ગુરસે થયો એટલુંજ નહી, પણ તેના મરતજાને માટે તેને આપેલા સવલા ખેતાઓ છીનવી લઈ, તેને કપડા આપી કહ્યું કે:

“અએ મંદી ફિતુરી અરે બદલગામ, | અદાવત હિર્સનો થયો તું ગુલામ,
કિધુ તુએ કેવું છુડું આએ કામ. | કિધો શાએરાએ મને બદનામ.

ગીબત મારી આલમમે સારી થશે,

હવે મારી મહેશીલ અકારી થશે” (૭)

હસન મએમંદીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવા દેખાડેલી ચતુરાઈ.

શાહ મહામુદને પોતાની ઉપર આવી રીતે ઉચ્ચરાઈ ગયેલા એક, મએમંદીએ તેને મનાવી લેવાની નવી ચતુરાઈ કરતાં આપલુસીબરી સિદ્ધત ચલાવી કહ્યું -

“અએ શાહ દલીલ તારી બેમુલ છે, | સદા શાએરાનો એ મામુલ છે,
મગર પ્રીરદાસીનીબી બુલ છે, | સમજતા નથી ધુલખી કુલ છે.
અગર શાહી બહેસ હોય એક દિરમ, | અગર શાહી બહેસ હોય કમતરીન,
છે લાજમ સમજવું મીરસે ચશમ. | મગર તેને કરવી ઘટે આફરીન.”

ફીરદોસ્તીને હાથીના પગ તલે કચડી નાખવાનો શાહે કરેલો હુકમ.

જુરા ખવાસના મએમંદી વશરે, પોતાની આપલુસી બરી શીલમુશીયી, શાહ મહામુદના મગજ ઉપર એવી તો અસર કીધી, કે શાહી બહેસને આવી રીતે ફીરદોસ્તીએ ધિક્કારી, શાહનું મોટું અપમાન કરવાં જેવું તેણે કામ કીધું હતું. આ દલીલથી શાહ મહમુદ, હસન મએમંદીનો કસર જુલી જઈ, તે ફીરદોસ્તી ઉપર છેડાઈ પડ્યો, અને પોતાની બહેસ તરફ આવો ધિક્કાર દેખાડી તે જુલાવી દેવાની સરકસી. માટે ફીરદોસ્તીને હાથીના પગ હેઠલ કચડી નાખવાનો તેણે એક મ હુકમ કીધો, કે જેથી બીજા શાએરા એવી બેદઅબી કરે નહી.

આ આદત બરેલા હુકમની ખબર ફીરદોસ્તીને કાને પડતાંજ તે હેબતી ગયો, અને પોતાની જુનેગીના વખતમા, બિંના કારણે આવી કિસમની શિક્ષા થવા માટે તે નિરદોશ શાએર પોતાના નસીબને દોષ દેવા લાગ્યો. ફીરદોસ્તીએ હવે પોતાના છવની આશા છોડી. તોપણ એક છેલ્લો ધવાજું તેણે પોતાના બચાવ ખાતર અજમાવવાનો વિચાર કીધો.

ફીરદોસ્તીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવું.

ફીરદોસ્તીને રેહવા માટે શાહ મહામુદે આપેલું મર્કાન તેના મેદલની પડોસમજ હતું. મહામુદ શાહ તે મેદલના ખાગમાં રાજ ખામદાદે ફરવા નિષ્ઠવતો હતો. એ તકનો લાભ લેઈ બીજે દિવસે બડી ફજજરમા, જેવા મહામુદ શાહ તે ખાગમા ફરતો ફીરદોસ્તીને દેખાયો, તેવાજ ફીરદોસ્તી તે ખાગમા ગયો, અને શાહ મહામુદના પગ ઉપર માથું મુકી કહ્યું કે: “માગ ફુરમનોએ મારે માટે, હું જુદી જુદી દીનને માનું છું એમ આપને જણાવું હોય, તો તે બીધકુચ જુદું છે. ફીરદોસ્તીએ બહુ ફરગરી રખાવું કે:

“અમે બંદે પરવર શાહ સુલતાન, વસે ચાહુદી, પારસી, ખ્રિસ્તીયાન,
સિક્ત તુંજ મુલકની કરે આસ્માન. હીયે તુને જલ્લયો દઇ પુર માન.
વસી તુંજ અમલમે કરે સહુ ચમન,
હુંબી આપી જલ્લયો કરૂં હિયાં વતન.”

આવા મીનતગુમરીના અખુનો કહી, ફીરદોસ્તોએ શાહના પગની ઉપર પોતાનું માથું મુકી, તેના પગને સુમી, તેના પગની ખાકને પોતાની પેસાની ઉપર લગાડી. ફીરદોસ્તીના ઉપસા રસીલા શયેરો સાંસથી, તેની દાલત ઉપર દયા લાવી મહામુદ શાહે તેને માફી બક્ષી.

ફીરદોસ્તીનું મસજદમાં જવું, અને મસજદની દીવાલ ઉપર લેખ લખવો.

બાગમાથી નિકળી ફીરદોસ્તી પોતાને મક્કને ગયો. મક્કને જઈ પુગતાજ, તેણે લખેલા થોડાક દગ્ગર શયેરો, જે તેની પાસે હતા, તે સવલા શાહી નાખી, તેના પુકડા કરી અંજારમા બાગી નાખ્યા, અને પોતે જે મસજદમા મહામુદ શાહ નમાજ કરવા જતો હતો, તે મસજદમા ગયો, અને ત્યાં તેણે પોતાની નમાજ કરી લીધી. નમાજ ખતમ કીધા પછી, શાહ જે જગ્યા ઉપર ઉભો રહી નમાજ કરતો હતો, તેની પીઠ પાછળની દિવાલ ઉપર નિચલા શયેર ફીરદોસ્તીએ લખ્યા:

“અમે શાહ મહામુદ મઝનવી,
ફરીયા સમ તુંજ દરબાર—
યાગ જેનો લાગે નહી,
એવો તે બેજીનાર—૧
મે ભારી ત્યાં કુબાઈ,
મોતી ન લાગું હાથ—
હાં દોશ દેહ દરિયાને,

એ દિનબાગની વાત. ૨—૨

ફીરદોસ્તીનું ગીઝની ચેહુરમાંથી આવી જવું.

મસજદની દેવાલ ઉપર શયેર લખી ફીરદોસ્તી ત્યાંથી બહાર નિકળ્યો. બાહાર આવી તે પોતાના સાચા દોસ્ત અયાઝને મળ્યો. અયાઝને ફીરદોસ્તીએ એક બંધ કરેલું કાગળ આપી અરજ કીધી, કે આજથી બરાબર વીસ દિવસ પુરા થયા પછી, તે કાગળ મહામુદ શાહને જયારે ખુસ મિજાજમા પુરસદે હોય, ત્યારે આપવું.

૧. ઉપલી નકલ ફીરદોસ્તીની લખેલા અસલ અથવાને બાબર્ડ રજુ કરે છે. ફીરદોસ્તીની અસલ નકલ નિચે પ્રમાણે છે.

“ખુજને દર ગેટે મહમુદ બહુલો” દર્વાસ્ત,
એગુન દર્વા કાનસ ફેરાન પયેલા નિશ્વ.
અ મએનિહા જેદમ વ અનદર ન હીદમ ગોરર,
અનાહે બખે મનરવ ઇન અનારે દર્વા નિરવ.

* હાથ નકલમા મહામુદશાહને ‘બહુલો’ લખ્યો છે.

એ પછી ફીરદોસી અથાઝને બગલગીરી કરી છુટા પડ્યો. ફીરદોસી તેજ વખતે ગીઝની છાડી નિકલી ગયો. તેની સાથે કાંઈખી સામાન નહીં હતો. ફક્ત તેના હાથમાં એક લાકડી, અને તેની ખાંઢ ઉપર એક જખો હતો. તેના ઘણાક દોરતોએ તેની સાથે જવાનો વિચાર કીધો, અને તેની મુસાફરીનો કાંઈક અસ્થાબ આપવાનો બી ખ્યાલ કીધો, પણ વછર મએમંદીનો ચુસ્તો મળાદા તેઓ ઉપર ઉતરે, તેની ધાસ્તીથી તેઓ ફીરદોસીને કાંઈખી જાતની મદદ આપી શક્યા નહીં. અંતે ફીરદોસી ભારી અને ધડકતે દીલે, નાસીપાસ અને નિરાસ બની, મુશ્કેલીસ ક્ષણતમા ગીઝનીને છેલ્લી સલામ કરી ચાલી ગયો.

પણ અથાઝ ફીરદોસીને જુલ્મો નહીં. તેણે ફીરદોસી તરફ પોતાની દોસ્તીનો આહ દેખાડ્યો તેણે ફીરદોસી માટે મુસાફરી કરવા એક ઘોડો, અને ઘોડોક મુસાફરીનો અસખાબ પાછલથી રવાના કીધો હતો.

• ફીરદોસીનું ગીઝનીથી નિકલી કોલીસ્તાન^૧ જઈ પુગયું.

ફીરદોસીને ગીઝની છાડ્યાને જ્યારે વીસ દાહાડા પુરા થયા, ત્યારે અથાઝે પેશુનું બંધ કાગળ શાહ મહામુદને એક દિવસ પુરા મિળજમા જોઈ આપ્યું. શાહ મહામુદે તે કાગળ જોલીને વાંચ્યું, તો તેમાં તેને માટે સખત લખાણુમાં જોડેલી બયેતો માત્રમ પડી.

ફીરદોસીએ કરેલી માહામુદ શાહની ફજેતી.

અએ શાહે ગઝની ઝો નામેવર,
જરાબી દીલમાં ખુદાથી ડર.
થયા છે આલમમે શાહો ઘણા,
મળી ફાનીમાં તેમને નહિ પનાહ.
હતા તુંથી આલા ને વાલા તખ્તાર,
દરજજોબી તુંથી હતો બીશિયાર.
હતી રાસતી મનમાં વન કસર,
નહિ જ્ઞેર જબરી પડતી નજર.
સદા સુણી ફરીયાદ લેતા તે દાદ,
ન અદના કે આલા હતા કંઈ બિસાદ.
તણે ગેતી એક રોજ ચાલી ગયા,
બે હાથ લઈ સાથ ખાલી ગયા.
અગર 'ઝર બંદમાર' પડે શેહરિયાર,
સદા દાનેશોમાં બને ખાર.ઝાર.

અગર આએ જગમાં હતે તું જુલંદ,
ન હરજેઝ લખતે હું આ સુખન.
નહિ મુજ નઝમનો કિયો તે વિચાર,
હુકમ કીધો કરવા મને તુંએ કાર.
મને કહિ કમીનો, કિધી બદઝખાંન,
બખરને^૨ સમજ્યો તું બકરી સમાં.
ખૂરાં બદ લોકે નિન્દા કરી,
કે અલી ને નખીથી ગયો હું ફરી
ગણે દિલથી કોઈ અલીને ગયેર,^૩
કદીખી ન પામે ખુદાની મહેર.
અગર તું કરે માત્ર તન આક આક,
લુલું નહિ કયાંમત તલક નામ પાક.
અગર શાહી શમશીર સરપર ફરે,
નહિ પ્યાર અલીનો અણુ વીસર.

૧. કોલીસ્તાનનો પહાડી મુલક ખારોસાનમાં આવેલો છે.

૨. લોખમાં

૩. બખર યાને વાથ.

૪. ગયેર યાને બિગનિહ.

૫. ફીરદોસીનું પોતાનું નામ.

દિધી એવી ધમકી. કચડશે પીલ,
ઠરે ચાક તન મુંજ મિસલ આબે નીલ.^૧
એ ધમકીનો મુજને ઠર કંઈ નથી,
નળી 'ને અત્રી પાસ સર કંઈ નથી.
મને તારો ઠર કે નથી કંઈ શરમ,
અત્રી 'ને નળીની છે મુજ પર રહમ.
લખ્યું છે કુરાંતે શરીર માહે ખાસ,
સદા રાખે બંદો મુજ માહે આસ.
સદા હું નળીના ગણું સત મુખન,
નથી ભેદ એમા, છે એકજ વચન.
એ બંનેને ખાતર લિધો મે જનમ,
થઈશ એ બંનેને ખાતર ખતમ.
અગર તારું બંનેથી સર ને ફરે,
હું નળું કે અકળ વિના તું ઠરે.
છે દુનિયાના શાહિને મારો પેગાંમ,
કે દ્રીરદાસી તુસીએ લખ્યા કલાંમ.
નથી તેણે લખ્યા મહામુદ કાજ,
અલી મુસ્તફાને હોલો નમાજ.
લખ્યું શાહનામુ બનામે અલી,
ગુઠી બેમુલ ગોહરની કળી.

૬૦૦

ન જવ્યો જગે દ્રીરદાસી સમાં,^૨
જમાનો હતો ત્યારે બેશક જવાંન.
ન થાયો ન થાયે બીજો તુસી,^૩
કે નેરો જગત, 'ને થાયે ખુશી.
કમુર મુજ કિસ્મતની એ હતી,
એમર આલી રહી ગીબતી.^૪
ન પુછ કલાંમેની તુંએ ઠદર,
અફસોસ કીધી ન. ઝાંખી નજર.

એવો તું મઝનીનો મહામુદ શાહ,
ગીબત મુઘી ગાફેલ થયો ગુમરાહ.
ગીબતની ચઢી હોય જેને ખુબાર,
ખુદા તેને આપે ન હરગેઝ કરાર.
યુગી મારી પીરી એંસીને સાલ,
કિધી મારી ઉમેદ કુલ પાયમાલ.
મે ધારી'તી ઉમેદ એંચીને રંજ,
શાહથી હું પામરા ખીરપાર ગંજ.
બયાંનો કરવા વીગતવાર,
બયેતો મે લખ્યા છે સાઠ હજાર.
તલવાર, તીર 'ને તખર 'ને કમાંન,
શાહોના સાજ 'ને શાહી નિશાંન.
નેજા 'ને બખ્તર, ખંજર, કટાર,
ઘોડા 'ને હાથી, કોલાહ, સવાર.
જંગલ 'ને ફરિયા, હવા 'ને આળ,
વાઘ અને વરૂ, બખર ને સાંપ.
ગોર્ખર, 'ને અમદાહ, 'ને ગુલની નિરંગ,^૫
મગરમચ્છ, માફી 'ને શીરો પિલંગ.
મદાંને મરદ, ને જંગી જવાંન,
મિપાહ 'ને લરકર, બખ્રેબિયાંન.
લડાઈના મયદાંન, જંગીના જંગ,
હલીરો, અમીરો, 'ને કયાંતીના રંગ.
લલા 'ને ખુરા 'ને પાપી અધમ,
નેહાક બલમ, તુર 'ને સલમ.
ફરીદુન ફરોખ, શાહ કયેકોબાદ,
જમશેદ, કયેખુશરો પાકઝાદ.
હોશંગ, તેહમુર શાહ દેવબંદ.
અવલાદે આલા બખ્તે પુલંદ.

૧. જેમ નાઝલ નીચ પાછળના ભેરાથી માનસદુ શરીર છુટી જાય છે તેમ. ૨ આ ગુમરાખી શબ્દો દ્રીરદાસીની અસલ બખતનો વરણ્ણનો કલત છે. એ અસલ બેતબાજીમાં દ્રીરદાસી પોતાને માટે ધર્મી ગુમાની બદલો અને હંમેશા વિચાર કરાવતી જણાયે છે. અત્યાર અમલકે હું જનમ્યો ન હતો, કારણ કે જમાનો ધર્મી જવાંન હતો. વધુ માટે જુઓ ૬૦૦ મે. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦. ૧૦૧. ૧૦૨. ૧૦૩. ૧૦૪. ૧૦૫. ૧૦૬. ૧૦૭. ૧૦૮. ૧૦૯. ૧૧૦. ૧૧૧. ૧૧૨. ૧૧૩. ૧૧૪. ૧૧૫. ૧૧૬. ૧૧૭. ૧૧૮. ૧૧૯. ૧૨૦. ૧૨૧. ૧૨૨. ૧૨૩. ૧૨૪. ૧૨૫. ૧૨૬. ૧૨૭. ૧૨૮. ૧૨૯. ૧૩૦. ૧૩૧. ૧૩૨. ૧૩૩. ૧૩૪. ૧૩૫. ૧૩૬. ૧૩૭. ૧૩૮. ૧૩૯. ૧૪૦. ૧૪૧. ૧૪૨. ૧૪૩. ૧૪૪. ૧૪૫. ૧૪૬. ૧૪૭. ૧૪૮. ૧૪૯. ૧૫૦. ૧૫૧. ૧૫૨. ૧૫૩. ૧૫૪. ૧૫૫. ૧૫૬. ૧૫૭. ૧૫૮. ૧૫૯. ૧૬૦. ૧૬૧. ૧૬૨. ૧૬૩. ૧૬૪. ૧૬૫. ૧૬૬. ૧૬૭. ૧૬૮. ૧૬૯. ૧૭૦. ૧૭૧. ૧૭૨. ૧૭૩. ૧૭૪. ૧૭૫. ૧૭૬. ૧૭૭. ૧૭૮. ૧૭૯. ૧૮૦. ૧૮૧. ૧૮૨. ૧૮૩. ૧૮૪. ૧૮૫. ૧૮૬. ૧૮૭. ૧૮૮. ૧૮૯. ૧૯૦. ૧૯૧. ૧૯૨. ૧૯૩. ૧૯૪. ૧૯૫. ૧૯૬. ૧૯૭. ૧૯૮. ૧૯૯. ૨૦૦.

બુલંદ બખ્ત કાઉસ, નામી રૂબાબ,
 કમઅ'દેશ, બિદાદ અક્રસિયાબ.
 સામો-નરીમાન, ફેરસાસ્પ નેક,
 જેહાં બેય રૂસ્તમ, ફુનિયાંમે એક.
 અશો નર શિયાવક્ષ, રોશાંન રવાંન,
 રૂધનતવં 'સ્કન્દીયાર અબજ પેહલવાંન.
 મિનોઅહેર, ગોદરેજ આલીવિકાર,
 હતા જેને એસી પિસર નામદાર:
 લોહરાસ્પ, ઝરીર, નામી સ્વાર,
 લડી દીન થકી જે થયા બેહુ કાર.
 ગુસ્તાસ્પ જેવો શાહ શેહરિયાર,
 અકલમંદ જામાસ્પ રમલકાર.
 દારાએ દારાબ શાહ નેકનાંમ,
 સિકન્દર રૂમી છુરો બદલગાંમ.
 શાહપુર અને અર્દશીર બાબેકાન,
 બેહરાંમ, આદેલ નોશીરવાંન.
 સાસાંની ખુશરો પરવીજ નામ,
 કિયા સહું છવતા લખી મે કલાંમ
 થયા દોરે ફાંની ફના નામેવર,
 હકિકત લખી છે સહુ સર-ખ-મર.
 છવતા કિયા મે કલમને કમી,
 રવાંનો રહ્યાં તેમના છે હસી.
 કિયાં નાંમ છવતાં ધધુ^૧ મિસાલ,
 સદી સેકડો પર થયાં ઇન્તેકાલ.^૨
 બારાંન ને ગરમી, હવા ને આબ,
 કરે છે બુલદ મકાનો ખરાબ.
 મગર બાંધ્યું છે મે એ મકાંન,
 હવા આબથી ના યુગે તુકસાંન.

અનદીઠ જમાનાનો વહિ બશે કાબ,
 મગર મુજ નઝમને ન પુગશે જવાલ-
 મે રાખીંતી શાહથી નહિ એવી આસ,
 મગર એક કળાકે કિધો મારો નાશ.
 હોતે રાસ્ત તારૂં અગર જો છુગર,
 તો ખુજતે ન મારી તું એવી કદર.
 કરો સાલ તીસ તીસ જંબરૂં મથન,
 છવતુ કીધું મે મુવેલું વતન.
 અગર જો હોતે નહિ તંગદસ્ત તું,
 તો બેસાડતે તખ્તપર રૂ-ખ-રૂ.
 અગર બાપ તારો હોતે બાદશાહ,
 મુકી તાજ મુજ સર હોતે પનાહ.
 અગર તારી માઢર હોતે સર્કશજ,
 મુકત લર કંચન કરતે નવાજ.
 ખેંચી મે બરની ઉમેદ પર જફા,
 ન બાણ્યું કે થાશે વુ એવો કફા.
 વચનથી ફરી વું થયો બદનામ,
 મને વુંએ દીધુ કુઠાનું ઠામ.^૪
 નથી મારી ઉમેદ વુંજથી ફળી,
 મને શાહી કરતાં ગઢાઈ બલી.
 ખીજ હોય કડવું, તો કડવુંજ ફળ,
 નહિ થાય નિચથી મુરકીલ સફળ.
 છુરાંથી બલાંની ના રાખ ઉમેદ,
 કાળો તે કાળો, અને ના સફેદ.
 અરજ મારી સાંભલ પરવરદેગાર,
 પડો સુમ ઉપર લીયાંનત હજાર.
 લખી આએ કિસ્સો કડૂં છું ખતમ,
 હવે હો રોશન ખુશી થાઇ દમ.^૫

૧ ઇસુ ક્રાઇસ્ટ ૨ મોત. ૩ મહમુદ શાહનો બાપ બેતે શુલામ હોતો તેને મારે દીરઘોસીએ આ મીલત માર્યું છે. ૪ એક બતના શરખત જેવું પીણું. એવા એક શરખતના પ્યાલાં મારે દીરઘોસીએ વીત હબર મીરકાશ આપી હવા, તે મારે આ ઇશારો છે. ૫ આ ખયેતો દીરઘોસીએ લખેલા ખયેતોના કોઇ તરજુમે બેનબાલમાં કરવાએ રખે છે દીરઘોસીએ લખેલા એ ખયેતો દરેક શાહનામાં અંદર દીરઘોસીના અદેવાલ પછી આવેલા છે, મગર તે ગ્રન્થના આવેશમાં દીરઘોસીએ લખેલા હોવાથી ચાલુજી સખન ભાલા વાપરેલી છે (કસ્ટા)

હીરદોસીના બાળમા મહામુદ શાહની દરબારમા બનેલા બનાવોની ખબર, તેને કરેલી મોતની સજા, અને તે સજા કીધા પછી તેને મધેલી માફી, વિગેરેના સમાચાર આસપાસના મુલકોમા ફરી-વધ્યા, અને તે વિશે ખુબ ચક્રવાર મચી રેલી હતી. હીરદોસી ઉપર એવી રીતે ચુબરેલા ગેરમનસાફીની વીગત બણી, લોકો ધણીજ દલગીર થવા લાગ્યાં, અને તેઓ હસન મએમદીની અદાવત અને હિર્મનુજ એ પરીણામ હતું, એમ માનવા લાગ્યાં.

હીરદોસી ગીબનીના મુલકને હેસ્લી સલામ કરી કોહીસ્તાન^૧ તરફ નડતી ગયો. કોહીસ્તાનનો હાકમ હીરદોસી સાથ દોસ્તી રાખતો હતો. તેને એ ખીના ખબર પડી, અને એતેફાક હીરદોસી પણ તેવે સમે કોહીસ્તાન જઈ પુગ્યો. હીરદોસીના આવી પુગ્યાની ખબર કોહીસ્તાનના હાકમ નાસરલકને ખબર પડ્યાંજ, તેણે હીરદોસીને માન સાથ એસ્તકબાલ લેવાને પોતાના માનસો મોકલ્યાં, અને આઈજગત તેને શેહરમાં ઉતારો આપ્યો.

હીરદોસી એક નવું પુસ્તક રચવાનો વિચાર કરે છે.

કોહીસ્તાનમાં તે પડાય નાખ્યા પડ્યેજ, પણ તેનું ચીત ધણીજ એથેન અને ઉચાત યથ ગયું હતું. કોહીસ્તાનના હાકમ સાથ તેની અવારનવાર ચાલુ મુલાકાત થતી રહી, અને તે મુલાકાત દરમિયાં હીરદોસીએ હાકમ નાસરલકને જણાવ્યું, કે: “હવે મારો વિચાર એક નવું પુસ્તક નજમમા રચવાનો થયો છે તે પુસ્તકમાં મહામુદ શાહ અને તેના વજર હસન મએમદી સાથ મારા બાળમા બનેલા સંધવા બનાવો હું એતબાજમા રચવા માગું છું.”

હીરદોસીની આવી ખામિશ નાસરલકને બીનકુલ પસંદ પડી નહી, કેમકે મહામુદ શાહની સાથ તેને ઘાટી મીનાચારી હોવાથી, હીરદોસી તેના રાજમા વસી આવું પુસ્તક રચી, મહામુદ શાહની ફજેતી કરે, તો નાહક નેઓની મિત્રાચારીમા ખસલ થાય, અને મિનાકેસો ખરપા થવા પામે. એ સમજને લીધે હાકમ નાસરલકે હીરદોસીને એવું પુસ્તક રચી મહામુદ શાહની બદગોષ કરતો અટકાવ્યો, અને તેને ધણીજ રીખામણ આપી, એક લાખ દીરમ ધનામ તરીકે હીરદોસીને આપી, એ વાતને ઘની દેવાની સખત તાકીદ કીધી નાસરલકના સમજબયાથી, હીરદોસીએ એવું બદગોષવાલું પુસ્તક લખવાનું કામ બંધ કીધું, અને જે કાંઈ થોડુંક લખ્યું હતું, તે તેજ વખતે તેણે હાકમ નાસરલકને સ્વાધીન કરી દીધું, અને નાસરલકે તે લેખનો તેજ વખતે નાશ કીધો એ લેખમાં થોડુંક લખાંણ નીચે પ્રમાણે હતું:-

હીરદોસીના નાગ કીધેલાં પુસ્તક માહેલી થોડીક નજમ.

“હિલ શાહણ કાં બેઠમાની થયું, કુલ મારી મહેનત ખરખાદ થયું,
ગીબનીમે લહુ માફ પાણી થયું. ગગન તક મહારી ફરિયાદ ગઈ.”

૧. હીરદોસીની જગતી નિતે લખનારાઓ માહેલા કેમ્પાક લેખકો જણાવે છે, કે હીરદોસી ગીબનીથી નિકળી પહુલમાં માઈનદરન ગયો હતો, માઈનદરનથી તે કોહીસ્તાન ગયો હતો.

ક્રિધી રંજ ભારી વરણ ત્રીસ તક,
મગર દાઢ હેશે હવે મારી હક.^૧
થયો શાહ મહામુદ ખિલાદગર,
ન રાખું હું પરવા પયઝાર^૨ ભર.
હું જાહેર જગને કડું એકદમ,
કેવી છે પેદરને માદર તોખમ.
કડું જગ જાહેર ખડો સુમ છે,
વળી આપની શું તોખમ છે.
ચિતાઈ હું જગમે એને સિહા,
કરી ના શકે એને કોણી સફા.
ચહુડી મગજ અંદર એવીજ હુન,
જતો ના સુકું મંદી બચન.
કરી નહિ શકે કોઈ પાણી અસર,
ચિતાઈ એવો એ ખિલાદગર.

મે ચાહું કરવા સુખનથી કંતલ,
ચિતાઈ મંદીને જખરો સુગલ.^૩
નસલ શાહની જગમે કડું આરકાર,
કે નિકલે ચઢેલી મગજે છખાર.
મગર એમ હુકમ કરે સરવર,^૪
હુકમથી ફેરે કેમ કરી માફ સર.
ચેલી હતી પાસ જે કંઈ નબમ,
ચરણ કીધી બાણુ મુકી દઈ કલમ.
ગમે તો બાળી દરે તે લસમ,
ગમે તો ઉકાલી, કડે તે ગરમ.
કરાવરા હું ધનસાઈ ત્યાં^૫ જઈને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થયો મારો ધનસાઈ હક,
ખોટી હું રહેવરા કયાંમત તલક.”

શ્રીરદ્ધોસીને કોહીસ્તાનથી નાસરલકે રવાના કરવો.

નાસરલકે શ્રીરદ્ધોસીને માન અને ઇજ્જત સાથે પોતાના મુલકમાંથી રવાના કરીધો,
અને મહામુદ શાહ સાથે પોતાને મિત્રવારીના સંબંધ હોવાને લીધે, શ્રીરદ્ધોસીના બાબમાં
એક વિગતવાર કાગજ લખી, શ્રીરદ્ધોસી ત્રીસ વરસની મહેનત કરીયા પછી, નાઉમેદ
અને નાસિપાસ થઈ પોતાને વતન ગયો, તેને માટે નાસરલકે પોતાની દલગીરી તે
કાગજમાં જણાવી, અને પોતાનું કાગજ ખતમ કરતાં નાસરલકે મહામુદ શાહને
શ્રીરદ્ધોસીએ જોડેલા બેથેતો માહેલા છેલ્લા બેથેતો પોતાના કાગજમાં દાખી મોકલ્યા:-

“કરાવરા હું ધનસાઈ ત્યાં જઈને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થયો મારો ધનસાઈ હક,
ખોટી હું રહેવરા કયાંમત તલક.”

મસજીદની દેવાલ ઉપર શ્રીરદ્ધોસીએ લખેલો લેખ.

મંદીને કંતલ કરવાનો હુકમ.

કોહીસ્તાનના દુકેમ નાસરલકનો કાગજ મહામુદશાહને જે દાહડે મથ્યો, તે
દાહડે શુકરવાર હતો. તે દિવસે શુકરવાર^૧ હોવાથી, મહામુદ શાહ મસજીદમાં નમાજ
ખાતર ગયો હતો. નમાજ ખતમ થયા બાદ મહામુદ શાહની નજર તેની પીઠ પાછલની
દેવાલ ઉપર પડી. મહામુદ શાહે નજદીક જઈ બેસું, તો તે ઉપર લખેલા હરફ તેણે

૧ હકવાલા પુણ, ૨ પયઝાર ચાને ખાસડું, ૩ સુખબખોર ચાને નિંદા કરનાર
૪ પોતાના રાત નાસરલક માટે શ્રીરદ્ધોસી છોડી કરે છે. ૫ મિનોઈ બેઠાન, ૬ જેમ પ્રીતી
રદ્ધોસી રવીવાર આસપાસનો દાહડો છે, તેમ મુસલમાન લોકોના રોજમા શુકરવાર આખાવરા લેવાનો, અને
મસજીદમાં જઈ ખંજી કરવાનો દાહડો છે.

પ્રાન પીછાપ્યા. તે શ્રીરદોસ્તીના હરફ હતા. તે લેખ મહામુદ શાહે વાંચ્યો:-

અચ્ચે શાહ મહામુદ મઝનવી,
દરીયા સમ તુંજ દર્યાર-
યાગ જેનો લાગે નહી,
એવો તે બેકીનાર-૧
મે મારી ત્યાં કુળકી,
મોતી ન લાગું હાય-
કાં દોરા દઉં દરિયાને,
એ હીન લાગની વાત-૨.

આ લેખ વાંચતાંજ તે ધણેજ વિચારમાં પડ્યો, અને ઉદાસ હોયે તે મેહલ તરફ પાછો ફર્યો. મેહલમાં પુગતાંજ તેને નાસરલકનો કાગજ મળ્યો. તે કાગજ વાંચી, તેની દલગીરીમાં ધણેજ વધારો થઇ ગયો. વળી તે કાગજમાં નાસરલકે ટાકેલી નઝમ વાંચી મહામુદ શાહ જેમ ગુસ્સે થયો, તેમ તે દલગીરખી થયો. દાનેશમંદો, જેઓ શ્રીરદોસ્તીના વખાણનાર હતા, તેઓએ એવે વખતે શ્રીરદોસ્તીને થયેલો ગેરઇનસાફ જાણી-શુંજ વલર મએમંદીએ કરાવ્યો હતો, એમ ભાર મુકી દલીલ કરી જણાવ્યાથી, મહામુદ શાહની પતીજ ઘર્ષ, અને તે મએમંદી ઉપર ધણેજ કોપાવમાન થઇ, 'પોતાને જમાવી બંબેરના માટે તેને તલવારથી મારી નાંખવાનો દુકમ કીધો.

ફીરદોસ્તી કોહીસ્તાંનથી માછનદરાંન.

શ્રીરદોસ્તીની ભટકતી જીંદગીનો હલ છેડો આવ્યો નહીં હતો. કોહીસ્તાંનથી નિકળી શ્રીરદોસ્તી માછનદરાંનના મુલકમાં જઇ પુગ્યો. દિયા શ્રીરદોસ્તી પોતાના શાહનામાની બેતબાજ સુધારવાના કામમાં રોકાયો. માછનદરાંનનો હાકેમ, શાહ મહામુદનો જમાઇ હતો. તેનું નામ 'હાથુસ-ખીન-મશીગર' હતું.

શ્રીરદોસ્તી માછનદરાંનમાં રેહી, પોતે રચેલાં શાહનામાના દારતાનોના કિરતનો બેતબાજમાં જાહેર પ્રજા આગલ કથવા લાગ્યો. તે કિરતનો માછનદરાંનમાં ધણેજ સોકમીય થઇ પડ્યાં. માછનદરાંનમાં તેના કિરતનોને લીધે શ્રીરદોસ્તીની જાનજ તારીફ થઈ રેહી. શ્રીરદોસ્તીએ માછનદરાંનના હાકેમની તારીફમાં કેટલાક કલાંમો રચ્યા, અને તે જાહેરમાં કથા. પોતાની તારીફનાં કલાંમો જાહેરમાં મવાય છે, એવી ખબર જ્યારે તે હાકેમના કાન ઉપર ગઇ, ત્યારે શ્રીરદોસ્તીને માટે તેણે તજાશ કરાવી. એ તવાશના પરીણામમાં માછનદરાંનના હાકેમને એવી ખબર મળી, કે શાએર શ્રીરદોસ્તી તુસનો વતનદાર છે, તે શીહા પંથનો છે, અને ગીઝનીમાં જે કિતાબ તેણે નઝમમાં રચી હતી, તે કિતાબ તે પોતાની સાથે લેઇ આવ્યો છે, અને તે કિતાબ શાહનામાને નામે આલખાય છે

૧. માછનદરાંનનો મુલક ગીઝાન અથવા કાઝખીયન સમુદાયે કિનારે છે શ્રીક લેખો અને 'હરજનિયા' કહે છે. માછનદરાંન ધણેજ રજવાડે મુલક રહેલાય છે.

માણનદરાંનમા શાહનામાની - નકલનું વેચાણ.

માણનદરાંનના હકિમ કાશુસને ફીરદોસ્તી વિશે સઘલી ખજર અત્યાર આગમ્યની ગીઝનીથી મળી ગયેલી હોવાથી, તે બોલ્યો કે: “અમર બે એ કિતાબ ફીરદોસ્તી મારી ઉપર મોકલે તો હું તેને લાયક ઇનામ આપું.”

આ ફરમાસને અનુસરી ફીરદોસ્તીએ પોતાના શાહનામાની એક નકલ કરી, તે નકલ માણનદરાંનના હાકેમ કાશુસને આપી. કાશુસે તે નકલ લીધી, અને ફીરદોસ્તીને એક નાદર રકમ આપી તેની કદર જુજી, અને લાયક ઇનામથી તેને નવાજ્યો. પણ હાકેમ કાશુસ પોતાના સમરા મહામુદ શાહના ગુસ્સાનો વખતે બોગ મધ પડે, માટે માણનદરાંનમાંથી ફીરદોસ્તીને માન અને ઇનામ આપી, તેને તાકીદે બીજો મુલક નિકલી જવા કહ્યું.

માણનદરાંનથી બગદાદ

ફીરદોસ્તીએ કાશુસની ખાએશને માન સાથ માથે ચઢાવી માણનદરાંનથી નિકલી તે બગદાદ તરફ જવા નિકળ્યો.

અતે એક લાંબી રંજભરી સફર પુરી કરી, ફીરદોસ્તી બગદાદ જઇ પુગ્યો. બગદાદમાં ફીરદોસ્તીને થોડાક દિવસ એકાતમા રહેવું પડ્યું, કેમકે કોઇની તેની પીઞાનવાસો કે આલખીતો બગદાદમાં તેને કેટલાક દિવસો સુધી મળ્યો નહીં.

એવામા એક દિવસે બગદાદમાં ફરતા ફીરદોસ્તીનો એક પુરાણો વેપારી દોસ્ત મળ્યો. તે વેપારી ફીરદોસ્તીને પોતાના પદોણા તરીકે પોતાને ધર માન સાથ લઇ ગયો. ફીરદોસ્તીએ પોતાની ઉપર ગુજરેલી ખુસીબત અને સુસાદરીનું બપાન તેની આગલ જાહેર કીધું.

આ વેપારીને બગદાદના ખલીફના વજર સાથ ઘાડી મિત્રાચારી હોવાથી, તેણે ફીરદોસ્તીને સખતો હેવાલ ખલીફના વજરને જાહેર કીધો, અને મહામુદ શાહનો ગુસ્સો, તેમજ તેના વજર મએમંદીએ આવત અને અદેખાઇના સખથે જે કેંઈ પુરાઇ ફીરદોસ્તી સાથે ચલાવી હતી, તે વિગતવાર જણાવી. આ ઉપરથી વજરે ફીરદોસ્તીને પોતાની પાસે ખુલાવી તેની મુલાકાત લીધી.

ફીરદોસ્તી બગદાદના વજરની મહોબત મેલવે છે.

ફીરદોસ્તી અરબી ભાસા ધણીજ સારી રીતે જાણતો હતો. તેણે ઘરતજ આ વજરની લાચકી અને વિવેકભરી આહત માટે તેની સિકતમાં અરબી ભાસામાં થોડીક બેતબાજ રચી પોતે ગાઇ દેખાડી, અને તે સાંભલી વજર ધણીજ ખુશ થઇ ગયો. વજરે ફીરદોસ્તીને પોતાના મકાંનમાજ મેહમાન તરીકે રાખ્યો, અને બગદાદના તે વખતના ખલીફ કાદર બીલલા સાથ તેની પીઞાન કરાવવાની, અને તેની દરબારમાં સખલ કરાવવાની તેણે ખાત્રી આપી.

ફીરદોસ્તી બગદાદના ખલીફની દરબારમા.

વજરે પેદશીજ તકે ખલીફ કાદર બીલલાને ફીરદોસ્તીની તમામ હકિકત, હસંન મએમંદીની આલ, અને મહામુદ શાહની બેઇમાની વિગેરે જાહેર કરી, ફીરદોસ્તીની

ફસાહન, અને નજમની કલમખાજી માટે સિક્કારસ કીધી. ખલીફે તુરતજ એવા ગુણી શાએરને મળવાની મરજી જણાવી. બીજેજ દિવસે ફીરહોસી ખલીફની દરબારમા હાજર થયો, અને દરબાર રૂઝર ખલીફની સિક્કતમા બેઠેલી ૧૦૦૦ ફારસી બયેત તેણે લલકારી કિરતન કર્યું. આ નજમખાજીની રંગન અને રંગખાજી સાંભળી ખલીફ ફીરહોસી ઉપર પ્રમન થયો, અને ધણા માન સાથે તેને ત્યાં રાખ્યો.

બગદાદના ખલીફને શાહુનામું ગમતું નથી. ફીરહોસીએ કહેલું કિરતન.

નજમની અસર એવી ન્યારી થઈ, ખલીફ સંગ અતી લીલકારી થઈ. દરજ્જે મિસલે સિતારે થયો, ખલીફની નજરમા ખ્યાલ થયો. હવે - ફીરહોસીએ કીધો વિચાર, વસી બગદાદે થવું બરકરાર. વસી શાહુનામું કરતો કથન, રીજવતો કથી લોકોને કિર્તન. કથાં પેહલવાંનો તણા હાસ્તાં, કિધાં ખ્યાર મહોબતના બહુ બ્યાંન. સુણાવી જંગ રંગ ચંગ સંગ કસી, કથી ખુબ કિરતી અતી પારસી. વફાઈ, બલાઈ કહી વર્ણવી, હર રોજ નજમખાજી કરતો નવી. રૂસ્તમ સોહરાબ, બેજન-મની, બ્યાં હાલ કરતો ગમગીન બની.

કિરત ગાઈ કરતો બ્યાં નવરૂઝ, બિયાબાંન પહાડો અને અલબરૂઝ. ૭૫૦
કિધી પાક મહોબત બ્યાંને શીરીન, થઈ કેમ ખતમ ખાઈ ખંજર હસીન. થઈ કેમ તારાજ ધરાંન વર્મીન, થયો કેમ ખુશરો ગોફેનરીન. ગયો કેમ રૂઝનતન જંગમે મરી, કિધી કેવી રૂસ્તમે કારીગરી. થયો જ્યારે મહમદ નખીને જનમ, હતો શાહ નોશીરવાંનનો ધરમ. હતો તખ્ત પર જ્યારે નોશીરવાન, જનમ થાયો મહમદ નખી સુલતાંન. બ્યાં હાલ કીધો બરી હાય સર્ફ, ફેના કેમ થયો બાદશાહ બજઈબઈ. કથી કિરતી ગાવેચાંની ધજ, થઈ કેમ પામાલ 'રોશન' પ્રજા.

શાહુનામું નામંજુર. કારણ ?

એવી રીતે ફીરહોસી બગદાદમાં કામ કામ, આખું શાહુનામું કથા કરતો હોવા છતાં, ત્યાંની પ્રજાને તે બીલકુલ પસંદ પડ્યું નહીં, કેમકે તેમા

આતશપરસ્ત શાહોની તારીફ -

ના, તેમજ પેહલવાંનોની સિક્કતના બ્યાનો હતાં. ફીરહોસીએ શાહ નામાને આવી રીતે બગદાદમા નામંજુર થયેલું જોઈ દલગીર થયો. તેણે પોતાની મુશ્કેલી તેજ વખતે જોઈ લીધી, અને રખે ખલીફ પશુ પોતાની રૈયતને અનુસરી નારાજ થાય, એમ ધારી તેણે તુરતજ

યુસુફ અને ઝૂલીખાં

તું હાસ્તાં, તમામ બેતખાજીમા રચ્યું, કે જે કિસ્સો કુરાનમા જણાયો છે. એ હાસ્તાં તખ્યાર કરી જ્યારે ફીરહોસીએ બહેરમા કથો, અને બગદાદના ખલીફ જ્યારે તે સાંભળ્યો, ત્યારે ખલીફ તેમજ લોકો એ કિસ્સો સાંભળી, ફીરહોસીને ધણેજ

આહવા લાગ્યાં. ફીરદોસ્તીએ એ યુસુફ અને ઝુલીખાનાં દારતાનમાં નવ દુન્યર બચેત બેડ્યા હતા.

બગદાદથી ફીરદોસ્તીનું નીકળી જવું.

એક દાય ઉપર જ્યારે ફીરદોસ્તી બગદાદમાં ખસીફ કાદર ખીલ્લાની મેહરમાંની હેટલ નિરાંતે વસી 'યુસુફ ઝુલીખા'ના દારતાનનું કિરતન કથી લોકોની મેહરખાંની મેળવી લોકપ્રીય થતો હતો, ત્યારે ખીજ દાય ઉપર કાલીસ્તાનના હાકમ નાસરલકનું કાગજ મહામુદ શાહને મળ્યા પછી, તેના દીવ્રમાં ફીરદોસ્તીની યાદ નવેસરથી તાજ થઈ. નાસરલકે ફીરદોસ્તીની છેઁવી દીવ્ર પીગલાવનારી મીનતચુખી, અને આશાવન બચેત:

“કરાવશ ઇનસાફ ત્યાં જમને,
રહીશ વાટ બેતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થશે મારો ઇનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ ક્યાંમત તલક.”

લખી જણાવી હતી. મહામુદ શાહે તે બચેત વાંચી અને ફીરદોસ્તીને ઇનસાફ આપવા તે તૈયાર થયો. તેણે દુરત ફીરદોસ્તીને પત્તો મેળવવાની તજવિજ કીધી, અને ખબર મળી, કે ફીરદોસ્તી બગદાદના ખસીફની દરબારમાં છે. એ ખબર મળતાંજ મહામુદશાહે ખસીફ ઉપર એક કાગજ લખી ફીરદોસ્તીને પોતાની દરબારમાં પાછો મોકલી આપવા જણાવ્યું.

પણ મહામુદ શાહનું એ કાગજ બગદાદ પુગે, તે આગમય ફીરદોસ્તી પોતાને વતન દુસ તરફ નિકલી ગયો હતો, એવા સમાચાર તે કાગજના જવાબમાં ખસીફ મહામુદ શાહ ઉપર રવાના કીધા.

મહામુદ શાહને ફીરદોસ્તી હેઠે ચઢી આવે છે.

ફીરદોસ્તીના બોલોમાં દીલ્લીના પાદશાહને આપાયલી ધમકી.

આવા સંભેગ વચ્ચે મહામુદ શાહ ફીરદોસ્તીની બાલ મેલવવાની તજવિજ કરતો હતો, તેવામાં મહામુદ શાહને પોતાના એક દુશમન-દીલ્લીના -પાદશાહ-સાથ કાંઈક વાંધો પડ્યાથી, લડાઈ ઉઠવા જેવો સંભેગ બરપા થવા લાગ્યો. એ ઉપરથી તેણે પોતાના વજરની સલાહ પુછી, કે દીલ્લીના પાદશાહ સાથે કેવી રીતે કાંમ લેવું. વજરે જણાવ્યું, કે લડાઈ જાહેર કરવા આગમય દીલ્લીના પાદશાહ ઉપર સખતમાં સખત ધમકીલારેલો એક એવો કાગજ લખવો બેઠયે, કે જેથી તે એકદમ ઢેકાણે આવી જાય, અને લડાઈનું મોહકું કાળું થાય.

મહામુદ શાહને વજરનો વિચાર ધણીજ પસંદ પડ્યો, અને એવાં કાગજમાં કેવા ધમકી બારેલા શબ્દો લખવા, તે વિશે વજરને પુછ્યું. વજરે જવાબ દીધો, કે ખીજ કાગજી શબ્દો કરતાં શાબ્દર અણુ કાસમ ફીરદોસ્તીના નિયલા સખુનો એ કાગજમાં લખી, તે કાગજ દુશમન ઉપર રવાના કરવાથી ધારેલી મતલબ પાર પાડશે.

ફીરદોસ્તી:-

“અગર જુજુ બે કામે મન આંચક જવોળ, “અગર જો ન દેશે સિધ્ધી જવાળ,
મનો યુર્જો મયદાનો અફાસિયાળ. તો અમો, શુર્જ, મયદાનને અફાસિયાળ.”

ફીફ્ટેસીની સેવટની આરાંમગાહવાલી બીસમાર
હાલતમા આવી પટેલી જગ્યા

પાદશાહ જમશીદ.

કિધું મોત બધ જેણે જમશે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દક્ષા
કિધી દીન જેણે જગ આચકાર,
કુરબાન હતો જેની થર ડેરદેગાર.

આ શ્રીરદ્દાસીના બાલો કાગળમાં લખી, તે કાગળ દીક્ષીના પાદશાહ ઉપર રવાના કર્યું. પણ શ્રીરદ્દાસીની આ નકમ સાંભળી મહામુદ શાહને તમામ ગણગુજરી એકદમ નવેસરથી હેડે ચઢી આવી, અને વરસો સુધી ગીઝનીમાં વસી શ્રીરદ્દાસીએ ઉઠાવેલી મેહનતનો બદલો તે મેધવી શક્યો નહીં, તેથી તેને હવે બારી ખસાવેલા થવા લાગ્યો.

શ્રીરદ્દાસી માટે સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ રવાના કરવા.

મહામુદ શાહે પુરતજ સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ, અને એક પાદશાહી સંગ્રાપાવ શ્રીરદ્દાસી ઉપર રવાના કરવાનો હુકમ કર્યો.

શ્રીરદ્દાસીને અંત.

બગદાદથી નિકળી શ્રીરદ્દાસી પોતાના વતન વુસમા પોતાની જુએરગીના છેલ્લા દિવસો ગુજરવા જઈ વસ્યો હતો. દુનિયાના રંગ-ગનો તેને પુરતો અનુભવ મળી ચુક્યો હતો. પોતાના વતન વુસમા શ્રીરદ્દાસી એક દાહાડે શેહરના બજારમાંથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તેણે એક નાહના છોકરાને નિચલા બાલ બોલતો સાંભળ્યો.—

તરજુમો—

“અગર શાહુરો શાહ જીવી પેદર, | અગર આપ શાહનો હતો ખાદશાહ,
ખસર ખર નેહાલી મરા તાજે ધર.” | ચુકી તાજ મુજ સર હેતે પનાહ.

(કરવા)

આ બે લીટીઓ શ્રીરદ્દાસીને કાને પડતાજ તેને તમામ મેધ ગુજરીની યાદ હઠડે ચઢી આવી. કેવાં કેવાં દુઃખો તેણે સહન કર્યાં હતાં, કેવી કેવી નિગાસી અને નાસીપાસી તેને વેઠવી પડી હતી, તે સમજાવું તેને જ્ઞાન આવતાજ, અને પોતાની તીસતીસ વરસની ખરનાદ ગયેલી મેહનતનું સ્મરન થતાંજ, તેનું હૃદય ધકકતું લાગ્યું.

આખે એકાએક અંધારી ફરી વધી, અને એક સદે હાથ મારી, શ્રીરદ્દાસી ઈ, રસ્તા ઉપર તેજ જગ્યાએ પડ્યો.

આ ફીરહોસીના બોલો કામગીરીમાં લખી, તે કામગીરી દીક્ષીના પાદશાહ ઉપર રવાના કરી. પછી ફીરહોસીની આ નજમ સાંભળી મહામુદ શાહે તેમાં મધ ગુજરી એકદમ નવેસરથી હેડે ચઢી આવી, અને વરસો સુધી ગીઝનીમાં વસી ફીરહોસીએ ઉઠાવેલી મેહનતનો બદલો તે મેલવી શક્યો નહીં, તેથી તેને હવે ભારી પરતાવો થવા લાગ્યો.

ફીરહોસી માંટે સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ રવાના કરવા.

મહામુદ શાહે તુરતજ સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ, અને એક પાદશાહી સરોપાવ ફીરહોસી ઉપર રવાના કરવાનો હુકમ કર્યો.

ફીરહોસીના અંત.

બગદાદથી નિકળી ફીરહોસી પોતાના વતન તુસમાં પોતાની છુન્નેરગીના ઉદ્દેશ દિવસો ગુજારવા જઈ વસ્યો હતો. દુનિયાના રંઝડગને તેને પુરતો અનુભવ મલો ચુક્યો હતો. પોતાના વતન તુસમાં ફીરહોસી એક દાહાડે શેહરના બજારમાંથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તેણે એક નાહના છોકરાને નિચલા બોલ બોલતો સાંભળ્યો:-

તરજુઓ:-

“અગર શાહરો શાહ છુદી પેહર, | અગર આપ શાહને હોતે ખાદશાહ,
ખસર ખર નેહાલી મરા તાજે ઝર.” | મુકી તાજ મુજ સર હેતે પનાહ.

(કરતા)

આ બે લીટીઓ ફીરહોસીને કાંને પડતાંજ તેને તમામ ગેલ ગુજરીની યાદ હાડે ચઢી આવી. કેવાં કેવાં દુઃખો તેણે સહન કર્યાં હતાં, કેવી કેવી નિગાસી અને નાસીપાસી તેને વેઠવી પડી હતી, તે સમજાવતું તેને બાંન આવતાંજ, અને પોતાની તીસતીસ વરસની બરખાદ ગયેલી મેહનતનું સ્મરન થતાંજ, તેણે હરદય ધડકવા લાગ્યું. તેની આંખે એકાએક અંધારી ફરી વળી, અને એક સર્વ હાથ મારી, ફીરહોસી બ્રહ્મા યજ્ઞ, રસ્તા ઉપર તેજ જગ્યાએ પડ્યો.

લોકો તુરતજ તેની આસપાસ ભેગાં મળ્યાં, અને તેની હાલત તપાહ બનેલી જોઈ, તેને ત્યાંથી ઉઠાવી તેને ઘર લઈ ગયાં. ઘેર લઈ જતાંજ માલમ પડ્યું, કે તે બહા નરતું રૂઢ તેના તનમાંથી તેજ વખતે નિકળી ગયું હતું.

આસા અને નિગાસા, ઉમેદ અને નાઉમેદી, દુઃખ અને રિપતી, સુખ અને સંકટ, હિંસ અને અદાવત, કપટ અને કેહર, તથા નિન્દા અને નાલેસી વગેરે વરસાદ કરી, શાહનામા જેવું બેમુજ પુસ્તક તેણે સંપૂર્ણ કર્યું, અને અંતે પોતે ઉઠાવેલી રંજને બદલો મેલવા વગર, ફીરહોસી બેકદરનો ભોગ થઈ મોતને સ્વાધીન થયો.

મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર મીસ્કાલ.

ફીરહોસી ગુજર પામ્યા પછી તેની લાસને જે વખતે સેવટની આરામગાહમાં લેઈ જતા હતા, તેજ વખતે ગીઝનીથી મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ સાથે, એક સાચી સાજનો સરોપાવ લેઈ દરબારના માનસો તુસ શેહરમાં દાખલ

થાં. પણ તે બેટ, અને શાહનામાની કિમત ધણીજ અસુરેથી આવી હતી. ફીરદોસ્તી તે લેવાને અને ભાગવવાને માટે જીવતો નહીં હતો.

ફીરદોસ્તીની બેહુને સ્વીકારેલો શાહી હદીયો.

ફીરદોસ્તીની એક દીકરીને તે શાહી સાજ અને સાક હળાર મીસ્કાળાની બેટ શાહના આદમીઆએ સ્વાધીન કીધી, પણ તે તેણીએ મંજુર કીધી નહી. ફીરદોસ્તીની આદમીશા નામની એક બેહુન હતી, તે તુસ નહી ઉપર એક બધ બાંધવાની ફીરદોસ્તીની ધંધા વિશે જાણતી હોવાથી, તે તમામ રકમ તે બધ બાંધવા પાછલ ખરચવાની ખામીશથી તેણીએ રાખી લીધી, અને તુસ નહી ઉપર, તે રકમમાથી તેણીએ એક મજબુત બધ બધાવ્યો. એ બધનું નામ ફીરદોસ્તીની બેહુનનાજ નામ ઉપરથી 'બંદ-એ-આદમીશા એ ફરદોખ' કરી રાખ્યું.

ફીરદોસ્તીની નધયતે મહામુદ શાહે બંધાવેલી ધરમશાલા.

હકીમ નાસરે ખુશરો, જે ધંધાનનો એક કાબેલ શખ્સ હતો, અને જેણે દીવાને-ખુશરો નામની એક નામીયી કિતાબ લખી છે, તે જણાવે છે, કે ફીરદોસ્તી ૪૩૮ ના સાલમા તેણે તુસ શેહરમા એક સુંદર ધરમશાલા બંધ હતી. તે કાબે બંધાવી હતી, તે વિશે તલાશ કરતાં લોકોએ જણાવ્યું કે, તે ધરમશાલા ફીરદોસ્તીની બહેન માહેલા પદસામાથી, મહામુદ શાહ ગીઝનવીએ, ફીરદોસ્તીના મરણ બાદ તેની નધયતે બંધાવી હતી.

ફીરદોસ્તીનું બેહુસ્તમા રોશન મકાન- મુસ્લાં સુરમાંનીનો સ્વપનો.

એ ધરમશાલાના બાગમાજ ફીરદોસ્તીને દફન કીધા હતો. એણું કહે છે, કે ફીરદોસ્તી જવારે સુજર પાંખો, ત્યારે શેખ અબુલ કાસમ સુરમાંની નાનના તુસ શેહરના વડા મુસ્લાંએ ફીરદોસ્તીના સ્વાન ઉપર નમાજની કીયા કરવા ના પાડી એણું જણાવ્યું, કે ફીરદોસ્તી બેશક કાબેલ અને પરહેજગાર હતો, મગર તેને પોતાની આખી જીંદગી જીંદગીનોની સિફત, એટલે પારસીઓના આગલા નિયામોનોની તારીફ કરવામા સુજરી હતી, માટે એવા બેહુન શખ્સ ઉપર નમાજ પહંચી નારવા છે.

કહે છે કે વગર નમાજે ફીરદોસ્તીને દફન કીધા, પણ પાછલથી તેજ મુસ્લાંએ એક સ્વપનો જોયો. તેણે એક સુંદર મેહલ જોયો. તે મેહલમા તે મુસ્લાં લખત થયો. ત્યાં એક દિવાનખાનામા તેણે એક ઝરીન તખ્ત આરાસ્તા કરેલું જોયું. મુસ્લાંએ સવાલ કીધા, કે એ તખ્ત કોણનું છે? જવાબ મળ્યો કે, “એ તખ્ત ફીરદોસ્તીનું છે.” અને તેજ વખતે તેણે ફીરદોસ્તીને તે તખ્ત ઉપર બેઠેલો જોયો. તેણે લીલા રંગનો એક કિમતી પહેરવેશ પહેડેલો હતો, અને તેના માથા ઉપર જમરૂને રંગનું કિમતી તાજ હતું.

મુસ્લાંએ સવાલ કીધો કે: “અંજે ફીરદોસ્તી, તુંને આવો દરજ્જો કેમ મળ્યો?” ફીરદોસ્તીએ જવાબ કીધો કે: “શાહનામાની અદર પરવરદેગાર, કે જે સદુથી મોટો છે, તેની સિફત કીધાથી, આવી કિસમનું બેહુત કું પામ્યો છું.” તે બેયતો આ છે:-

તરજુમો:-

“સેતાયશ કુનમ ચઝહે પાકરા, સિતાયશ કઝં તારી ચઝદાંન પાક,
કે ગુથા વ ખીના કુનઠ ખાકરા. જે બોલતી ને જોતી કરે છે ખાક.
ખમુરી દેહઠ માલશે નરરે શીર, કરે જેર કીડી બળવંત શીર,
કુનઠ પયે ખર પીસે જંગી ફલીર.” પછાડ છે મચ્છર હાથી ફલીર.”

(કરતા)

આ સ્વપ્નામાથી મગી ઉઠતાંજ તે મુલ્કાં ફીરહોસીની કબર આગલ ગયો, અને ત્યાં તેણે બંદગી કરી.

ફીરહોસી અને તંધુરલંગ.

એક વખત પાદશાહ તૈમુરલંગ. ફતેહથી પુત્રી તુરાંન અને ધરાંનમા છત મેલવી, ફીરહોસીની કબર આગલ જઈ લાગ્યો, અને તમાશા કરી, કે તે કબર કોણની હતી. હુલુરીઆઓ જવાબ દીધા, કે તે શાએર ફીરહોસી તુસાંની કબર હતી.

એ ઉપરથી તૈમુરલંગ ફીરહોસીની કબર આગલ જઈ પુકાર કરી બોલ્યો:-

તરજુમો:-

“સર અઝ કપ્ર ખરદાર વ ધરાંન બેખીન, “નઝર કર કબરમાથી સર કાહાડી બહાર,
જવાંનીએ શીરાંન તુરાંન બેખીન.” કિધું કેમ તુરાંને ધરાંનને ખારઝાર.”

(કરતા)

ફેહ છે કે તંધુરલંગના આવા મરૂરીભર્યા સખુનોતો જવાબ તેજ વખતે ફીરહોસીની કબરમાથી નિચે પ્રમાણે નિકળ્યો:-

તરજુમો:-

“જુઝરતંઠ શીરાંન અઝીન મંઝીઝાર, “અમા આલી મરદાંને મઠ આરકાર,
કુનઠ રુબેએ લંગ ઇન બા શીકાર.” પડ્યાં “લંગ કોહલાં” કરવા શીકાર.

૭૮૦ (મતા)

તૈમુર લંગને આ જવાબમા જખરો તાણો હતો. એક તો તૈમુર પોને એક પગે લંગડો હતો, તેથી તેને ‘લંગડો કોહલાં’ કહીને તાણો માર્યો હતો, અને ખીલું તો ખરા નામગીન ધરાંની પેહલવાંના જખારે જતા રહ્યા, ત્યારે સખતું વેરાંન ત્રેધ, તે મયદાને જંગમા બહાધુરી દેખાડવા નિકળ્યો હતો.

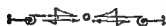

પાદશાહ જમશેદ.

કિધું મોત બધે જેણે જમશે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દક્ષા
કિધી દીન જેણે જગ આચકાર,
ફરખાન હતો જેની પર ફરદગાર.

જમશેદ અને ઓહાક.

જમશેદનો અમલ.

જમશેદનો ગરૂ.

પેશદાદી રોહનશાહતનું પડી ભાગવું.

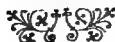
વતન ઇરાંનનું આગમે ખાક થવું.

ઓહાકની પાદશાહી.

જમશેદનું નાહસેવું.

જમશેદનું પકડાવું.

જમશેદની કતલ.

પાદશાહ જમશેદ.

તેની મુખ્તેસર કારકીર્દી.

પેશદાદી વંશના ત્રીજા પાદશાહ તેહમુરસ દેવબંદના મરણ પછી જમશેદ ધરાનના તખ્તો તાજનો માલિક થયો હતો, ખુબસુરતી, અક્ષળ, હોશ, શાહ જમશેદ. અનુભવ, અને સદગુણમાં જમશેદ ખીનહરીદ હતો, અને તેની બરોબરી કરી શકે એવો કોઇપણ ખનસાન કુલ ધરાનવેજમાં શું, પણ કુલ જેહાનમાં નહીં હતો.

ખનસાનને દુઃખ દરદ અને મરણથી મુક્ત કરવા માટે પરવરહેગારની જનાબમાં શાહ જમશેદ બંદગી કરી, અને તે બારેકતાલાની દરગાહમાં શાહ જમશેદની બંદગી મંજુર રહી, અને કેહ છે, કે ત્રણસો વરસ સુધી જમશેદના રાજમા દુઃખદરદ અને મોત બંધ થયાં હતાં.

કુદરતના બેદો શોધી કાઢવાનું કાંમ જમશેદે માથે ઉઠાવ્યું હતું. દરીઆવ અને જમીન ઉપર જે જે નવી વનરપતીઓ હસતી ધરાવતી હોય, તે જમશેદે કહેલી મેળવી તેને ઉગાડવાની શરૂઆત જમશેદે કરી હતી, અને દરેક વનરપતીના કુલ ફોલાના ગુણુ દોશ અને ખાસીયતો તેણે શોધી કાઢ્યાં હતાં. પાહડો અને ખાણોમાં દટાએલી ધાતુઓ જમશેદે પેહલવેહલી યોદ્ધા કાઢી હતી. લોખંડમાંથી બાણ, બરછી, બખતર વિગેરે લગામનાં હથીયારો, તથા ખેતી કરવાનાં ઓળારો બનાવવાનો હુનર પોતાની રૂઝવતને જમશેદે શીખવ્યો હતો. હીરા, લાલ, ચાક્રત, અમરદ વિગેરે કિમતી પથ્થરોની શોધથી જમશેદે કરી હતી, અને તે સરવેના ઉપયોગ કરવાનું કામથી પોતાની રૂઝવતને જમશેદે દેખાડ્યું હતું. રેશમ બનાવવાનો, રંગવાનો, તેમજ કપડાં વણવાનો હુનર જમશેદે પેહલો શોધી કાઢ્યો હતો. દુનિયામાં પેહલો તખીબ શાહ જમશેદ હતો, કેમકે તખીબી ધંધમ તેણે શોધી કાઢેલો હતો. ગરમ પાણીથી આંગ ધોવાની પેહલ જમશેદે લોખને શીખવી હતી, અને તેથી થતા ફાએદા તેણે બહાર કીધા હતા. ખેતીવાડીનો હુનર તથા પાહડો અને વેરાંન જંગલોમાંથી રસ્તાઓ બનાવવાની પેહલ વેહલી શોધ જમશેદે કરી હતી.

શરાબની પેહલી શોધ જમશેદના વખતમાં થઈ હતી. ઠંડી અને ગરમીની અસરથી દરાખનો સવાદ ઉતરી જતો હોવાથી, શાહ જમશેદે દરાખને એક મોટા સરાખની શોધ. શીસામાં ભરી રખાવી, તે ફોલાની અંદરથી નિકળતો રસ આપી તેની તપાસ કરતો હતો. તપાસ કરતાં જમશેદને પાછવથી તે રસ એટલો તો કડવો અને તલખ થઈ ગયલો માલમ પડ્યો, કે તે ઉપરથી જમશેદે તે રસને 'ઝેહર કાતીલ' સમજી, તે શીસાઓના મોહડાં બંધ કરી, ને ઉપર બાદશાહી મોહોર મારી

‘ઝેદર’ એવા શબ્દો તે ઉપર લખી, તેને કાપ પીએ નહીં એટલાં માટે તે શીસાએને અભગાઇ ઉપર ચઢાવી દીધા.

એતેદર એવો ખન્યો, કે શાહ જમશેદનાં મેહલમાં એક નાઝનીન માયાના દરે બાદ મુદતથી હેરાન-પરેશાન થતી હોવાથી, તેણીએ જાંઘીથી કંઠાથી આપઘાત કરવાનો વિચાર કીધો, અને તેમ કરવા માટે પેલું બાદશાહી ઝેર તેણીએ નોશ કીધું. તે ઝેર પીધાથી પેલી નાઝનીનનું દુઃખ ઓછું થાયેલું તેણીને લાગ્યું. એ ઉપરથી તે શીસામાંથી થોડું વધારે ઝેર તેણીએ પીધું, અને ત્યાં તેણીને ખુશ કેદ ચઢી. તે કેદની ખુમારીમાં તે બેશમ થઇ પડી. જાગૃત યતોજ તેણીએ પોતાની તખીયત બીલકુલ સુધરેલી જોઈ, તે ખુશી થઈ ગઇ. આ ખબર તે નાઝનીને શાહ જમશેદને કહી, અને તે દિવસથી જમશેદે શરાબની રોધ કરી, તેની બનાવટમાં સુધારો કરી તેને વપરાસમાં લેવાનો હુકમ કીધો.

જમશેદે પોતાનાં રાજના અમલની શરૂઆતમાં ચેહલખીનાંર નામની એક ગંજવર ઇમારતનો પાયો પોતાને હાથે નાખ્યો હતો. કેહછે કે એ મેહલનો ચેહલ મીનાર. પાયો શેઢરે ફારસની પડોસમાં આવેલાં ખફરાકનાં મેદાન આગલથી શરૂ થઇ શેઢરે શીરાઝના રામજર્દે જીલ્લા સુધી લખાયો હતો. એ ચેહલ મીનારની લંબાઇ ચાર ફરસંગ જેટલી ગંજવર કેહવાય છે. એ ઇમારત જેવી કાર્પમી ગંજવર ઇમારત આજે દુનિયામાં હોય એમ માનવામાં આવતું નથી. હજીની એ ઇમારતના ગંજવર યાંલકા અને મસ્ત ખુદ્દ અંબને મુસાફરોનું ખ્યાન એવું છે.

ચેહલ મીનાર તૈયાર થયા પછી, જે હાલકે ખુદ્દ આફતાખ પેહલ વેહલો મેસ રાસીમાં તલુ થયો, તે મુઆરક રોજને શાહ જમશેદે નવરોઝનું નામ આપ્યું નવરોઝ. હતું. તે મુઆરક દિવસે શાહ જમશેદે મોટી ધામધુમ અને ખુશી ખુશાલીથી પોતાની દરબાર ભરતો, અને નાંહનાં તેમજ મોટાં તથા અદના અને આફાએને પોતાની દરબારમાં પોતાની રૂબરૂ બેલાવીને તે મુઆરક રોજ તમામ ખુશી ખુશાલીમાં ગુજરતો હતો. હાલમાં એ તેદવાર દુનિયામાં ‘જમશેદી નવરોજ’ ને નામે ઓલખાય છે.

જમશેદે પોતાના રાજનો વહીવટ સુધારવા માટે પોતાની તમામ રદયતને ચાર ભાગમાં વહેંચી નાખી હતી. ૧. અયોરનાન, જેમાં દસ્તુરો, રદયતના કરેલા ચાર દાવરો અને ઓલખાઓ હતા. ઓલખાઓના વરગમાં ભાગ. લેખકો અને નવીસંદાએને મુક્યા હતા. ૨. રથેસ્તારાન,

જેમાં લશ્કરીઓ અને લડવઘાઓ, તથા શમશીરનો ઉપયોગ કરનારા અમલદારો હતા. ૩. વાઝીઓસાન, જેમાં તમામ ખેડુતો અને ખેતી કરનારાઓ, અને ૪. હુતોખશાન, જેમાં તમામ કારીગરો, કોસખીઓ અને બીજા ધંધાદારીઓ હતા.

એ વરગમાં આવી ગએલા સરવે માટે જમશેદે એવી નસીહતનાં સખુનો કેહ્યા છે, કે ઓલખાઓ, દસ્તુરો અને દાવરોનો દરજ્જો બેહતર અને આલા કરવા માટે તેમને સદા માન આપતા રહેવું. ઓલખાઓ પેખંખરના જાએનશીન જેવા છે. નવીસંદા અને લેખકો એજ

વરગમાં આવી જતા હોવાથી, શાહ જમશેદે એવા સુખનો કેહવા છે, કે લેખદાની કલમથી જે કાંઈ બની શકે છે, તે બાજે વખત તલવારથી બની શકતું નથી. તલવાર અને કલમ જોડીયા બાંધ છે. જે પાદશાહ એ બે ચીજ ઉપર આધાર રાખે છે, તે સદા સરકરાજ રહી શકે છે.

એ વરગ રખતનું રક્ષણ કરનાર છે, અને પોતાની તલવારથી શીસાદીઆ અને શીતન ગેઝેની ગરદન સુમેલ સંપજની સાકલથી કબજ કરી જકડી રહેતારાન. શીએ છિ પાદશાહ અને શેહનશાહાતનું રક્ષણ કરનાર, સુમેલ સંપજને ટેકવી રાખનાર, અને બલવા તથા ફેસાદને નાબુદ કરનાર રહેતારાનનો જરગ છે.

શાહ જમશેદે આ વરગને સરવેથી આસા દરજ્જે આપેલો હતો. શાહ જમશેદે કહ્યું છે, કે શેહનશાહાતમા ચતા સઘળા સુધારાઓ ખેડુતોને બાંસીએસાન. આભારી છે રાજનીતીની ફતેહ, શાસરનો આધાર, અને આદમીનું પોશાણ ખેડુતોને આભારી છે. રાજની હોલત અને મેહસુલનો સુધારો અને વધારો ખેડુતને આધારે છે ખેડુતોની રજ બીનહરીફ છે. કકડતી ઠડીમાં તેમજ ઉકળતી ગરમીમાં ખીસકીન ખેડુત પોતાની જમીનની બનસ્થા કરવા સદા તકવાર રહે છે. જે વેળા ગરમીના જોશથી પત્થરનું સીનું પીગી પાણી થાય છે, અને નાઇન નદીમાં મગરમઝ ગરમીના ઉકળાતથી તરફડી રેલ છે, તેવે સમયે ગરીબ ખેડુતો કાપણી કરવા અને પાક ઉતારવા સદા રોકાવના રેલ છે. તેટલા માટે શેહનશાહતે ખેડુતોને હમિશા માન આપવું જોઇએ છે.

હુતોકશાન માને કારીગરો અને કીસખીઓ તથા ધધામરીઓ તરફ માયા અને મેહરમાની બતાવની સજવાર છે, એવું જમશેદ શાહે કહ્યું હતું વેરા હુતોકશાન. અને જગાતથી તેમના ધધાને કાઢગી હાણી નહી પુગે તે માટે રાજ કરતાઓએ તકિદારી રાખવી જોઇએ છે.

શાહ જમશેદની પાસે ચાર વીડીઓ હતી, અને તે ચારે વીડીઓ ઉપર ચાર લેખ દોતરેલા હતા પેહલી વીડી ઉપર 'પાકટ વીચાર અને નમ્રતા' જમશેદની ચાર એવો લેખ હતો બીજી વીડી ઉપર 'ધનમોટ અને બરતરી' વીડીએ એવો લેખ હતો. ત્રીજી વીડી ઉપર 'સરચાઇ અને રીતાબી,' અને ચોથી વીડી ઉપર 'સજા અને ફાદ' એવા લેખ હતા પેહલી વીડી હ મેશા લડાઇના મેદાનમાં ઉતરતી વખતે શાહ જમશેદ પેહડતો હતો, બીજી વીડી રખતને ધનસાર કરતી વખતે પેહડતો હતો ત્રીજી વીડી ઉપરનો લેખ શાહ જમશેદને પોતાના રાજના બલમાં માટે રેકેસા એલ્યીઓ તથા જનમુમેથી માદીનગાર રેલવાની બશારત કરતો હતો તેમની તરફથી મળતી ખજાને 'શીતાબીયી' અને 'સરચાઇયી' બારપુર હોવી જોઇએ, કેમકે જનમુસો અને એલ્યીઓ તરફથી મળતી ખમગે રાન્યમા ચના પણાક ઘોટાલાને દુર કરી શકે છે. ચોથી ઉપર 'સજા અને ફાદના' લેખ હતા.

પોતાના રાજની આબાદી, પોતાની રમ્યતની દુર થયેલી ખીમારી અને નાતવાની,
 પોતાનો બેસુમાર ખમનો, પોતાના દરબારીઓ અને લશ્કરની ખુશંદ
 જમશેદનો ખુદાઇ જાહેરજાણી, એ સરવે જોઇ જમશેદનું દેમાગ ગરથી પુલી ગયું,
 ઢાવો. અને 'હું પોતે આ દુનિયાનો માસિક છું' એવો ઢાવો તેણે જાહેર
 કીધો. કુદરતના માસિક દાદગર ઇલાહીની ખીદમતમાં સર શુકાવવાને
 બદલે, ખુદાને તણ પોતાને ખુદા તરીકે માનવાનું તેણે કરમાન જાહેર કીધું. તેણે પોતાની
 મુરતી બનાવી તેની પુંજ અને પરસ્તેશ કરવાનો પોતાની રમ્યતને હુકમ કીધો. તકા-
 બરી અને ગરીમાં જમશેદ એટલો તો ગુન્ચાઇ ગયો, કે પોતાના રાજકારણાર ઉપર
 તેનાથી જોઇતું ધ્યાન અપાયું નહીં. બેદાદીનો શોર ઉઠ્યો, રમ્યત બેદીશ બની, શેહરમાં
 અંદ અને બસવો ઉઠ્યો. આબાદીની બરબાદી થઇ. ઝોહાક તેના રાજ ઉપર ચઢાઇ
 લાવ્યો, અને જમશેદ ગરીથી ખુવાર થઇ રાજપાત છોડી, જંગલમાં ભટકતો થયો.

ઝોહાકથી હારીને જમશેદ વન જંગલમાં ભટકતો થયો. એવી હાલતમાં તે સંકડો
 વરશ ભટક્યો હતો. અતે તે ઝોહાકના આદમીઓને હાથ પકડાયો, અને
 જમશેદનું મોત. ઝોહાકે તેને બે લાકડાં વચ્ચે જકડી, કરવતથી વેઢરાવી તેના બદ-
 નની બે શાહ કરાવી તેને જામી કીધો.

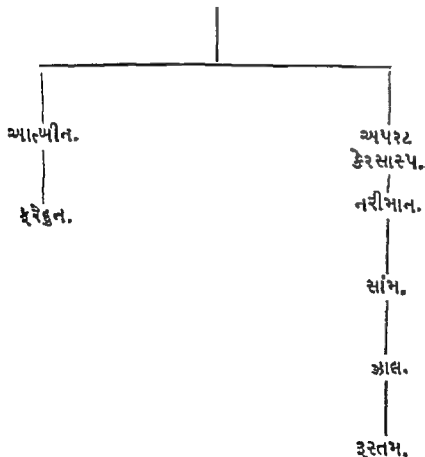
શાહ જમશેદને એક નખી પેગમબર તરીકે ધણા અંધકારો જણાવી ગયા છે. તેની
 જમશેદનો ઉમર કેટલાક અંધકારોના કેહવા પ્રમાણે એક હજાર વરસ, અને
 અમલ તેનો અમલ સાત સો વરસ માલ્યો હતો.

જમશેદ અને જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ વચ્ચેનો સંબંધ.

—:૦:—

જમશેદ અને સીસ્તાંનની શાહુજદી.

બનામે ચઢ્યાં.

કેશનંતુ પેશદાદીઅન વંશ.

જમશેદ અને ઝોહાક.

હવે પા ઘં સાડી ભરી એક જાંમ,
કર ચાહ જમાને જમશેદ નામ.
જે અફલાકી હોરે તારાજ થયો,
'ને દાદાર જેનાથી નારાજ થયો.
ગરૂરી શુમાંની ચહુડી તેને સર,
પલકમાં થયો ખાક તે ખીસતર.
અગરેખને મગરેખનો માલેક શાહ,
દાનવ 'ને માનવને જેની પનાહ.
કિધું મોત ખંધ જેણે જગમે સદા,
કિધાં દરદીઓના દરદને દદા.
કિધી દીન જેણે જગત આશકાર,
કૂરખાંન હતો જેનીપર ફેરદેગાર.
કિધી ખંદગી જેણે આઠો પહુર,
ના લુલીયો ખૂદાને શાંમે સહુર.

હવું જેને ચહેરે ઇલાહીનુ મુર,
જે બળમા 'ને કળમા હતો વીર મુર.
એવો તે મુરમંદ પચખેખર નખી, ર
ન થયો, ન થાશે બિજો જમ કખી.
એવો તે શાહેનો શાહ જમશેદ,
ખૂલંદ જેની બાણુ, મુર ખુરશેદ. ૩
કિધા અલખરૂઝ 'ને હુકેરૂઝ પસંદ,
કિધા ત્યાં આતશ રૌશન ખૂલંદ.
ખુરી થાઇ ખલકત અર્પણ કરે,
કુવા દધ લાખો તન મન ધરે. (૧)
એવો બળવંત શાહ જમશેદ,
પાખ્યો હતો જે અસ્માંની સેદ.
ખડી કુલ્લ ખલકત તખતની પાસ,
ધરી આરણુ કંકક દીલ માંહે ખાસ.

૧ જમશેદ અને ઝોહાકનું આ સંગીત કિરતન, તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૩,
(ગાથા ૫) ને દીને રાત્રે, મુંબઈમાં દ. કા. હોલમાં બ્રહ્મ રોજે અહુરમઝ મંડલી
તરફથી મેં પેહલીવાર રણુ કીધું હતું, જે વખતે પ્રમુખસ્થાને મરહુમ શેઠ ખુરશેદજી
રસતમજ કામા બેઠા હતા. ત્યાર પછી એ કિરતન મુંબઈમાં સરખવસરે જુદે જુદે
ઠેકાણે જુદી જુદી મંડલીઓની ફરમાસથી, તેમજ મારી પોતાની તરફથી, સુમારે બે
દજનથી વધારે વાર રણુ થવા ઉપરાંત, બરૂચ, અમદાવાદ, અને નવસારી
તથા સીંધમાં કરાચી શહેર મધે રણુ કરવામાં આવ્યું હતું. (કરતા.)

૨ જમશેદને કેટલાક અંધકારો પેચખર તરીકે પણ ઓલખાતી ગયા છે. અવસ્તામાં
એનું નામ 'ધીમ' છે. વેદમા એને 'વમ' નામે ઓલખાવ્યો છે. પેહલવી કિતાબોમા એને
'જમ' નામે ઓલખાવ્યો છે. શીરદોસ્તી એને 'જમશેદ' નામે ઓલખાવે છે. (કરતા.)

૩ જમશેદના ચેહરા ઉપર પ્રકાશનું ઝોરેહ. જગ્યાદ વસ્ત ૬૦ ૩૧ પ્રમાણે એના
ચેહરા ઉપર એક પ્રકારનું ઝોરેહ યાને નુર હતું. અવસ્તામા એના 'ધીમ' નામ સાથે 'ક્ષએત'
નામનો એલકાજ બેઠાવાથી 'ધીમક્ષએત' કહ્યો છે. એ ઉપરથી શરસીમાં 'ધીમક્ષએત'નું
જમશેદ નામ બન્યું છે. (કરતા.)

૪ અલખરૂઝ પાહકનો બલખની નજીકનો છેડો, જે ઉપર પાદશાહ જમશેદ
પેહલવેહદ્દો આતશ રૌશન કરી બંદગી કરી હતી. (કરતા.)

પડી પાંઉ હુમ છુને કરીયે અરજ,
(4) છે સરજમીનને તહારી અરજ.

* * *

કહ્યું કહ્યું વલ્લરોએ કુંડી સલામ,
ઓ દાવરના દાવર શાહ નેકનામ.
ખને જો ખૂંદા ફાંતી આદમ એક,
તો દુનિયામે ખૂંદા ખની રહે અનેક.
અરે શાહ જમશેદ આલીવિકાર,
કરી કેમ ખૂંદાનો રાહુયો ઇન્કાર.
ખૂંદાનો ખૂંદા કેમ ગયો છું ખની,
નથી જોનો જગમા ખિલે કોઇ ધણી.
નથી થાયો પયેદા કોઇથી ખૂંદા,
ખૂંદા વન છે સંહુ આખર ફના.
ખૂંદાની છે લાખો મંજલ નજર,
છે ક્યાં માનવમે એવી અસર.
ખૂંદા છે હાજર સદા હર જગે.
ખશર હિયાં રહે તો નહી ત્યાં રહે.
ખૂંદા રેહશે કાયમ ફના સંહુ થયે,
ફના થાયે આદમ, રૂહ ત્યાં જશે.
છે રાસ્ત એવો શાહ દાદગર,
જમશેદ છ'એ કેમ ફેરવ્યું સર.

૧૦૦

શયેર.

'આદમને ખૂંદા ના કહો,
આદમ ખૂંદા નથી,
મગર ખૂંદાના નુરથી,
આદમ ખૂંદા નથી.
કેમ ખને આદમ ખૂંદા,
આદમમાં દમ નથી,
સુર ઇલાહિયુ જીવો,
આદમમાં કમ નથી.

ખૂંદા ફર મેહર કાંઈ ધરાંન ઉપર,
(5) સૂણી આ અરજ જુજ છ કંઈ કંઈ.
ખતમ થઇ નખી પરથી ચઢ્યાંન મહેર,
મેહર થઇ ખતમ, આયો સુલ્તાની કહેર.

ચોગમ ઉઠીયાં ખંદના પૂકાર,
અંદના 'ને આલદ થયાં બેશકાર.
અમીરો 'જો ઉમરાવો ગરદનફરાજ,
વળી રૂઠીયાં ચોતરફના રાજ.
જગે જગ ખલવો, જગે જગ પૂકાર,
ધરાંન થાયું જમશેદથી બેકાર.
નાનાજ 'ને તારાજ થયાં લાખો જન,
હજારો વતનથી થયાં બિવતન.

* * *

ઝોહાકે મોકલાવેલો જમશેદ
ઉપર પેગામ.

ખખર ગઇ જયારે ઝોહાકને કાંન,
કે અહીયો છે જમશેદ સર શયતાંન.
ગયો છે તે સુમાં ગરૂદી ફૂલી,
ગયો છે તે ખૂંદ અસ ખૂંદાને બૂલી.
ફેયત તેનાથી થઇ છે તખાહ,
ધરાંનીઓ માગે છે ખીલે શાહ.
અહીયો જગે ઝોહાક ખખર એ સૂણી,
લશ્કર લઇ આવ્યો તે ધરાંન લણી.
શેહરના શેહરો 'ને ગાંભીના ગાંમ,
લુટીને કીધાં તારાજ તમામ.
કુચ કરવું ઝોહાકી લશ્કર જખર,
એકદમ પુચું જઇ ધરાંન ઉપર.
જઇને ઝોહાકે મોકલ્યો પેગામ,
લખી જમશેદ પર એવા કલામ.
"ઓ સુમરાહ, ગાફેલ, જમશેદ શહા,
નિકલિયો તું બનવા જગતનો ખૂંદા.
જો જીંદગી 'ને જીવનો તું છે કરતાર,
'ને દાનવને માનવનો સરજનહાર.
તો કેહ તારા તનમા કેટલા છે જાન,
તું જમા ખૂંદાધની શું છે નિશાન.
ગરૂરી સુમાંનીથી ફાલી કુલી,
ગયો છું ખૂંદાને એકદમ લુલી.
ઉઠીયો છે ધરાંનમા એ પૂકાર,
છ' પર નથી કોઇને ઇતખાર.

કરતા સહુ ગોહરનો તે પર નિસાર,
જલકતો તો ખૂરશેઠ સમ નામદાર
હતો દીન નૌરોઝનો ખરકરાર,
હતો રોજ હોરમજદ ફસલે બહાર
હતો માસ ફરરોખ ફર્દીન,
ખૂશીમા હતી ફૂલ ધરાન સર જમીન

જમગેઠ ગરૂ કીયો અને

જમાનો તેનાથી ફર્યો

એક ગોજ એવો હોયો ખુરશેઠ,
ધરાન પર આવ્યા વિપત હું ખ એક
જમશેઠ સરપર ચહડીયો ગરૂ,
ધખાદત ખદગી થઈ તેની ધુર
થયો મસ્ત ગરૂરે ગાદે-ધરાન,
બલિયો ખૂદાને ખની બેધિયાન
જમીન 'ને જમાનાને માગી પૂકાર,
કહ્યું એમ તમ છો મૂજ તાબેદાર.
આ ધરતી 'ને આરમાન છે મુજ નફર,
માનવ 'ને દાનવ 'ને હું જાનવર
જગતને જમાનાનો હું છું ખૂદા,
મૂજથી છે હરતી 'ને નીસ્તી સદા
મૂજથી આ દુનિયા 'ને દીન છે તમામ,
મુજથી છે ફરત 'ને હસ્તી મૂદામ
મે માનવ 'ને દાનવને તીધા જ્ઞાન,
ન થાયો ન ધાશે બિજે મૂજ સમાન
આ ખલકતનો ખાવિદ હું છું ખૂદા
(2) કરો ખદગી સહુ મહારી સદા
પડો પાઉ પર મુજ ધખાદત થકી,
લાજમ છે તમ નમો સર મુકી

ખખશ્યા મે એશ અસરત 'ને રાગ,
કિધા મુજ રધયતના ચાર^૧ ભાગ
તે ચારો જનોને આખાઈ કરશ,
થયો નાફરમા તો ખરખાઈ કરશ
એ સૂણી ચારો અનજુમતોએ જમી,
નજર કીધા નજરાના સહુએ નમી (3)

#

ચહડી જમને મર હલુ અલિમાન,
તોડયા તે દાદારના ફરમાન
કહ્યું એમ પૂકારી "હું હું તાજદાર,
જગતમા નથી મુજ સમ નામદાર
ગણો મૂજને તમ પરવરદેગાર,
મૂજને ગણો અહુરમઝદ કિરતાર
જગતમા છે કોણ મુજ સમ આજ,
વિવધાનનોર બેટો જમ સરફરાજ.

#

ગરૂરી ગૂમાની નિકલતાને વાર,
કફા થાયો જમશેઠ, ઉપર કીરતાર
થય તેણે નાજીલ ચહડાણુ ગુર,^૨
અમકલ જે જમશેઠને મુખ પુર.
બેધ જમની હાલત અધ આજેજ તમામ,
રધયત, ખલકત, અને ખાસો આમ
પટી પાઉ સહુએ કહ્યું કરગરી,
તણ કે એ જમશેઠ તકોખરી
ખનીને અકલમદ કરે હું ગરૂર,
જમશેઠ શાહને શુ એવી જરૂર
ચહડા નિરજન નિરાકાર છે,
ખન્દો સદા તો ગુનાહગાર છે

૧ જમશેઠ પોતાની રધયતના ચાર ભાગ કરેલા હતા અધેરનાન જેને શીરદોસી કાણુઅન કહે છે, તે ધરમચર દતા ૨ રથેસ્તાર જેને શીરદોસી નીસારીઅન કહે છે, તે લગ્નચેક લોક હતા ૩ વાસ્તરીઆરાન જેને શીરદોસી 'નુસદી' કહે છે, તેઓ શુરજગરો હતા ૪ હતોકશાન જેને શીરદોસી 'અહનોખુશી' કહે છે, તે કારીગરો હતા

૨ શીરદોસીના લખ્યા પ્રમાણે જમશેઠ તેહમુરસનો દીકરો હતો, પણ અવરતામાં જમગેઠને વીવધાનનો દીકરો જણાવ્યો છે

૦ કહે છે કે જમશેઠના પીતા વીવધાને હોમની કીધા કીધાથી તેને લા જમશેઠ જેવા મેટાનો જનમ થયો હતો, જેના ચેહરા ઉપર એજમતી ગુરનો પ્રકાશ દીપી રહ્યો હતો [ધજરાને હ મો હા]

પરી પાંઉ હમ તુને કરીયે અરજ,
(4) છે સરજમીનને તહારી ગરજ.

* * *

કહ્યું કુલ વજીરોએ મુંકી સલામ,
એ દાવરના દાવર શાહ નેકનામ.
ખને ભે ખૂદા ફાંની આદમ એક,
તો દુનિયામે ખૂદા ખની રહે અનેક.
અરે શાહ જમશેદ આલીવિકાર,
કરી કેમ ખૂદાનો રહ્યો ઇન્કાર.
ખૂદાનો ખૂદા કેમ ગયો ઘું ખની,
નથી જેનો જગમા ખિલે કોમ ધણી.
નથી થાયો પયેદા દોષથી ખૂદા,
ખૂદા વન છે સંહુ આખર ફના.
ખૂદાની છે લાખો મંજલ નજર,
છે ક્યાં માનવમે એવી અસર.
ખૂદા છે હાજર સદા હર જગે,
ખશર હિયાં રહે તો નહી ત્યાં રહે.
ખૂદા રેહશે કાયમ ફના સંહુ થયે,
ફના થાશે આદમ, રહુ ત્યાં જશે.
છે રાસત એવો શાહ હાદગર,
જમશેદ ઘુંએ કેમ ફેરવ્યું સર.

૧૦૦

શએર.

‘આદમને ખૂદા ના કહો,
આદમ ખૂદા નથી,
મગર ખૂદાના સુરથી,
આદમ ખૂદા નથી.
કેમ ખને આદમ ખૂદા,
આદમમાં દમ નથી,
સુર ઇલાહિનું જીવો,
આદમમાં કમ નથી.

ખૂદા કર મેહર કાંઈ ધરાંન ઉપર,
(5) સૂણી આ અરજ જુજ ઘ કંઈ કંઠર.
ખતમ થઈ નખી પરથી ચઢાંન મહેર,
મેહર થઈ ખતમ, આયો સુલ્તાની કહેર.

યોગમ ઉઠીયાં ખંદના પૂકાર,
અદના ‘ને આલા થયાં જોશાર.
અમીરો ‘ને ઉમરાવો ગરદનફરાજ,
વળી રૂઠીયાં ચોતરફના રાજ.
જગે જગ ખલવો, જગે જગ પૂકાર,
ધરાંન થાયું જમશેદથી બેકાર.
નાનજ ‘ને તારાજ થયા લાખો જન,
હજારો વતનથી થયાં બેવતન.

* * *

ઝાહાકે મોકલાવેલો જમશેદ
ઉપર પેગામ.

ખખર ગઈ જયારે ઝાહાકને કાંન,
કે અહીયો છે જમશેદ સર શયતાંન.
ગયો છે તે સુમાં ગરથી ફૂલી,
ગયો છે તે ખૂદ ખસ ખૂદાને ભૂલી.
ફેયત તેનાથી થઈ છે તખાહ,
ધરાંનીઓ માગે છે બીલે શાહ.
અહીયો જગે ઝાહાક ખખર એ સૂણી,
લશ્કર લઈ ચાલ્યો તે ધરાંન લણી.
શેહરોના શેહરો ‘ને ગાંમેના ગાંમ,
ભુટીને કીધાં તારાજ તમામ.
કુચ કરવું ઝાહાકી લશ્કર જખર,
એકદમ પુચું જઈ ધરાંન ઉપર.
જઈને ઝાહાકે મોકલ્યો પેગામ,
લખી જમશેદ પર એવા કલામ.
‘‘ઓં સુમરાહ, ગાફેલ, જમશેદ શહા,
નિકલિયો તું બનવા જગતનો ખૂદા.
ભે જીંદગી ‘ને જીવનો તું છે કરતાર,
‘ને દાનવને માનવનો સરજનહાર.
તો કેહ તારા તનમા કેટલા છે જાંન,
તુંજમા ખૂદાની યું છે નિશાંન.
ગરૂરી સુમાંનીથી ફાલી કુલી,
ગયો ઘું ખૂદાને એકદમ ભૂલી.
ઉઠીયો છે ધરાંનમા એ પૂકાર,
ઘું પર નથી દોષને ઇતખાર.

ખૂંદાથી તું બેઠા ફેરવીને સર,
સળાને સળવાર તું છે બહોળાહર.
મેં જગમા ઉઠાવ્યો લડાઇનો પૂકાર,
કેં પકડીને જમશેદ કંઈ હું ખૂવાર.
અગર છે ખૂંદા તું નિકલ અટ બહાર,
હું અંદાસે મલ તું જંગને દવાર.
થશે જગ બહેર તહારી ખૂંદા,
કરાંઉ તુંને મોત સંગ આશનધ.
છુટે તું જ જીલમથી રેયત તમામ,
કંઈ તારું નાજીલ જગમાથી નામ.”

હૂકમ દીધો ઝોહાકે એવો તૂરત,
પૂગાડો એ પયગામ જઇ જમને અટ.
સુ'ણીને ઝોહાકના એ સખુન,
રંગામા ઉકલ્યું જમશેદજી પુન.
નિકલીયો ચુસ્સાથી એકદમ બહાર,
કરી કયેલ ઝોહાકે કરવા ખૂવાર.
ધરી દીલ કીનો અને બહુ ગમ,
પડીયો તે મયદાન અધને ગરમ.
હડી રહી જંગથી ગીરલ ખિશીયાર,
સિદ્ધ થઇ સુફેદી ગગન અધકાર.

ઝોહાકના હાથ ઉપર જમ-

શેદની હાર.

થયો એ લડાઇમા જમશેદ ખૂવાર,
પરાગંદે લરકર થયું ખીશીયાર.
એઇ જમારે જમશેદે એવી વલાંન,
પશેમાન' થાયો શાહે જેહાંન.
ઝોહાકી ડરથી થયો નાસિપાસ,
છોડી વતન, તાજ, અને તખ્ત આસ.
ખેડ્યું ખખ્ત મારૂં, મૂવો હું અલાગ,
ખૂંદાના કિનાની સલગી છે આગ.
થયું ખવાર મારૂં વતન વીખિયાત,
અઇ ખવાર રઇયત, ખરી નેકજાત.
ગજબ 'ને સિતમનો નથી કાંઇ ડર,
પલુ રૂઢીયો ખુદાવંદ કસીને કંમર.

કફા થાયો જમારે પરવરદેગાર,
જગતમાં રહ્યો કોણ જીવાડનાર.

વજીરો, અમીરો કરે સહુ ગંમ,
રડે બેહનો નવધાર બે શુલખાંન.
‘મૂકી તું વતનને જશે કયાં એલાઇ,
હવે કેમ હમારી થશે રહેનૂમાઇ.
મૂકી હમ તનહા ના તું સિધાર,
અરે લાઇ મારા કર કંઈ વિચાર.”

પડી એટલામાં વજીરની નજર,
જમશેદ શાહના ચેહરા ઉપર.
પૂકારી તે રડિયો: “ઓ શાહોના શહા,
થયો છે અહુરમઝહ તુજ પર કંફા.
થયું તારૂં નાજીલ એજમતી ગુર,
અમકતું હવે જે સહા ચેહર પુર.
તે કહ્યાં તુજ નૂરનો પ્રકાશ,
દીપતો હતો જેથી જમશેદ ખાસ.
ગયું કાંઈ જમશેદ તે તારૂં ગુર,
દરજી જલાવતું મિસલ કોહરુર.”

સૂણી હજરતે મારી સર્વ એક હાથ,
“ગયું ગુર મહારૂં, હવે કેમ થાય.” (6)

જમશેદજી તાજે તખ્ત છોડી

શુમ થયું.
એ રીતે હારીને હજરત રૂવે,
નહાસવાની હરદમ તકને જીવે.
લિધો વેશ બહલી, થાયો તે શુમ,
ધરાંન અંદર પડી એવી જુમ.

મૂકી દહ રઇયત, વતનને તજી,
રખડતો થયો વેશ ફકીરી સજી.
ગરૂરી શુમાનીથી થઇને હેરાંન,
બટકતો થયો તે જંગલ વેરાંન.
ફના થાયો પેશાહી શાહ સર્ફરાજ,
લટકતો થાયો બની મોહતાજ.
વતન થાયું ખરખાદ ધરાંન આગમા,
ખિલ્લેલો શુલાખ હતો ખાગમાં. (7)

જમશેદનું ફટીરી હાલે જાણુલ જઈ
પુગપું. કુર-શાહની દીકરી સાથ
તેનો મિલાપ થવો, અને

જમશેદનું ત્યાં બહાર થવું.

મૂઢત એક સંકટમાં એમ ગઈ,
પૂગ્યો એક દંન જમ જાણુલ જઈ.
દિહું શેહર જાણુલ બહુ આબદાર,
આગો ખગીચાની હારો—કટાર.
હવા ફીલ પમદ, ખુબ આગે-ચમન,
ચમનમાં દિલો રહે હરદમ મગન.
જમીન કુલ ફેલવંત, પાણી ખિલોર,
દુખળાંને દરદીને હેતાં તે જોર.
હતો શાહ ત્યાંનો કુરગ જેનું નામ,
હતો જેના લરકરનો ભારી દમાંમ.
હતી શુલખંદન દીકરી તેની એક,
રૂપે રૂપાલી 'ને દામનની નેક.
હતી તનમને ખલવંત ખીશિયાર,
નેકીમાં આલા, ફીલકંસ દિદાર.
અકલ જેની પુરી, અજબ જેનાં કાજ,
હવું નામ શાહગાદીનું સમન્નાજ.
નજીમીએ આપી'તી એવી વધઈ,
કે જમશેદ થાશે કુરગનો જમઈ.
સૂણી એવી જમશેદ શાહની વખાંન,
થઈ'તી તે પર સમન કુરખાંન.
સૂણી જમ વિશે થઈ નાચુરાદ,
(12) કરતી સદા ખસ જમશેદ યાદ.
સૂણો હમદિનો તમ જમાનાનો કહેર,
લિધું કેમ જમશેદ ઉપર તેને વેર.
ધરી ધ્યાંન સૂણો પારસી આગે વાત,
ફેના કેમ થયો એ શાહ ચેશદાદ.
ગઈ શાહી જમની, અનિયો ફટીર,
હતી એ બહેનો, ખરી દિલપગીર.

૧૩૦૦

હતી બેહન મોટી અર્નવાજ એક,
રૂપે રૂપાલી નેકોમા નેક.
ખિલ જે હતી નામની શેહરનવાજ,
હતી પાક અરમત બોલીદરાલ.

ગીરફતાર થઈ તે પડી ખંદિવાંન,
છતીયું બેહાકે જ્યારે ધરાંન.
ખિલ બેહન નહાસી ગઈ અર્નવાજ,
રખડતી રખડતી થઈ લાંબલાજ.
વસી મેહલે હરદમ, જે કરતાં ચમન,
રહ્યાં તેઓના નહિ તન પર કંકન.
અર્નવાજ નહાસી બદલી લેખાસ,
ધુપાવી ઔલાદ અને નામ ખાસ.
જઈ તે વસી જાખલુસ્થાંનમાં,
હતો લાઇ જમશેદ જીવ-જાંનમાં.
ખની રહી ખાંદી દરખારમા,
ભૂંટી લાઇને નહિ હર-કારમાં.
સમન્નાજની તે ખની એક નફર,
હજુરીમાં રહેતી ઝુંકાવી સર.
ખની બેહન જમશેદ, અદના શુલામ,
કરતી'તી મેહલે ચગન જે મૂદામ.
નફર થઈ નિસ-દીન ખીદમત કરે,
કરી યાદ જમશેદ હરદમ રહે.

* * *

પૂગ્યો ત્યાં જમશેદ હાલે ફટીર,
ભુખો 'ને પ્યાસો દિલે ફલગીર.
જોઈ આગે શાહી ફીલકંસ તમાંમ,
બેઠો તે પલ્લાર કરવા આરાંમ.
અહડી ગઈ શુજરીની હેડાંમે યાદ,
પરેશાંન થઈને કિધી ફરિયાદ.

ફટી સર બોલ્યો: “ઓ રખ મેહરખાંન,
ખતા. ખસ મારી, છું હું પરેખાંન.”

* * *

સૂણી આવી ફરીયાદનો આ પૂકાર,
સમન્નાજબોલી: “ખખર ખાંદી કહાડ.
છે બિતમીજ કોણુ કરે છે અમલ,
કરે મારી અશરતમે એવી ખલલ.”
હૂકમ એ સૂણી ગઈ દુરન અર્નવાજ,
છે કોણુ મુફતીસ કરતો અવાજ.
દિઠો એક નિન્દમા પડેલો મરદ,
હતો ગમ એહરે, ફીલમે દરદ.

ખની દીલે દલગીર સમન જોઈ ભરમ,
 છપાતો ફરે છે જુહાડથી જમ.
 મ ગાવી હાજર કીધા શરાણ,
 પિધો જમશેદે ભૂલી રજો તાળ.
 ખુશ જોઈ તખીયત જમશેદની,
 સમનાજ બોલી દલગીર ખની:
 “સજ્જજ નુરમંદ, રૂખાળ આખદાર,
 અવલાદે અવલ દિસે તાજદાર
 નથી એને ચહેરે ગમોની કમી,
 વિના નુર ચહેરે નુરાની રમી
 ગમને અવમથી તનમન અરે,
 દિસે છે ભટકતો વનવન ફરે.
 દિસે રૂમરૂમમા રમતી ગમી,
 નથી એને મન કંઈ ગમીની કમી.
 વિના નુર ચેહુરે નુરાની ઘણી,
 (16) નથી જમ વનદોષ ઝિલે એ ઘણી.”

* * *
 કહ્યું જમશેદ “સોલાવત નાર,
 ના થા તુ જમગેદ થકી ગમખાર
 નથી ચાહતો હું કે ખૂબે મૂજ ભરમ,
 રખે આવે મુજપર નવો કંઈ સિતમ
 કહ્યા છે જીલોગોએ એવા દલાંમ,
 “છે આરતને ભેદ દેહવો હરામ
 ખૂંડ માંડ કિસ્મત કંગાલ છે,
 નવી મુજ સરપર જગલ છે
 ચહડી ચાહ ફેડે, સણી તૂજ સખન,
 થયું ખવાર મુજ લાય ખ્યાર વતન
 કહું હાલ સંજુ ખાનુ જમગેદનો,
 ધરી ધ્યાન માલલ ભરમ ભેદનો
 મને ચાહી દાદારે કીધા ચહા,
 મને ખશી ગાલી કિધો રોહનગહા
 મિનોઇ, અસોઇથી આગાહ કરી,
 મને આપી આલમ ઉતર સરવરી
 મને ગાલી રાગ ખશી પેગખાની,
 નગી નુર મગ આપી આલમગરી.
 એક રોજ આની વતન પર ખલા,
 જો થઇ ગયો જમશેદ ગુમરહા.

ગયો જમ ભૂલી ખસ ખૂદાની ખૂદા,
 મલી ગઇ ખૂદાથી તેને જુદા.
 વતન ખ્યાર તારાજ થયું આગમા,
 પડ્યું તખતે જમશેદ જઇ ખાકમા.
 ખોઇ રાજ જમશેદ ભટકતો થયો,
 જોહાકી ઝુઝો ફડકતો થયો
 પુઠે મારી લાગા ખડું દુશમન,
 ભૂલી રાહ આવી પડ્યો તૂજ વતન.” (17)

* * *
 ખૂશી થઇ સમન જોઈ જમશેદને,
 મગર થઇ દૂખી ખડું સૂણી ભેદને
 કહ્યું મહાખૂબે: “ઓ ગાહ નામદાર,
 ખરૂં માન તૂજપર હું છું નિસાર.
 મૂંઢતથી હું તારી પરસ્તાર છું,
 તને જોઈ નજરથી હું ખલહાર છું.
 છે તું મારો સાહેબ, છું હું તાબેદાર,
 તું મારો માલિક અને ભરથાર” (18)

* * *
 થયો રાજ જમશેદ સમનને સુણી,
 ખુશી થાઇ ફીલમે હાસલ ઘણી.
 કહ્યું જમશેદ “સુણુ ઓ ગુલખાન,
 તુજસે પરજુ મને છે પસન.
 મગર રાખજે તું છુપુ ગારૂ નામ,
 નડી તો તૂ જોશે ખૂરો એલખમ”
 થયા જમશેદ સગ લગનના કરાર,
 સમનની ખૂશીના ગદ્યા નહિ સમાર.

* * *
 જમશેદની નહારા-લાગ અને તનુ
 ઝોહાકના હાથ ઉપર પકડાયુ
 જમગેની કતા.

મૃત એક અમરતમા થઇ પમાર,
 સમન થાઇ જમગેદની ગર્ભદાર
 પડી એ ઝિનાની કુરગને ખખર,
 પડ્યો તે વીચારમે નામવર
 કે દિક્કીએ છોડી દુનિયાની લાજ,
 કિંની મારી કીરતી તારાજ આજ.

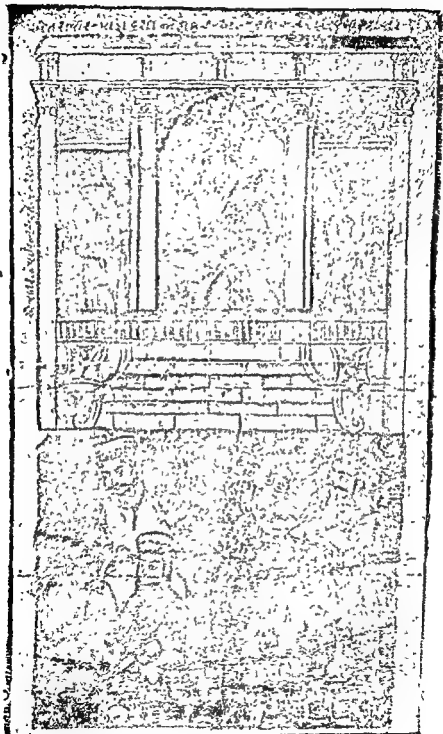
ખરેખર તેં આપી સુજને વધધ,
 કે જમશેદ જેવો થયો છે જમધ.
 હવે મારી વધશે ઇજ્જત દમાં,
 ખલકત અંદર થશે મારું નામ.
 નિકલીયો છે ઝાહાકનો એ હુકમ,
 પકડવો જમશેદને એકદમ.
 દુનિયામે ને કોઈ કંરશે એ કાજ,
 થાશે તે ઝાહાકથી સર્કરાજ.
 કિધું ખખત મારું તુએ આશકાર,
 સૂતેલું જમાડી કિધું ચલજર.
 પકડી હું જમશેદ, કરી ખંદીવાંત,
 મેલવશ હું ઝાહાકથી માંન-પાંન.”

* * *
 સુખન આ સુણી ઉડી અધ હોંશ,
 સમન્નાજ જમીન પર પડી બેહોશ.
 ખખર એ પુગી જમારે જમશેદ કાંન,
 કે થધ છે જાહેર તેની નિશાન
 કહ્યું એમ સમંનને: “ઓ મોહન નાર,
 હું નહાસું છું હિયાંથી, તુ થા ખીદાર.
 ગજખ છે અજખ તારો ગરકું ચુખાર,
 કિથો તુએ જમશેદને ખારખર.
 કહે કહાં છુપાધ છે મારી કળ,
 કહે કહાં મહું જધ મેલવું સખ.
 સમન તારો પીદર પકડશે મને,
 કરી કેદ મોકલશે ઝાહાક કને.
 મલી હો ઓ મહાજુખ હવે આ જોહાંન,
 કરી મલશું આપણું મિનોઈ મકાંન.
 રાહ તુજની ભેવશ હું કયામત તલક,
 મલજે ઓ મહાજુખ પેલી ફલક.
 દુખી ના થતી સુજ થકી હીલજન,
 તપાસી તુ જાળવજે સુજની નિયાંન.
 થશે તુધી ખચદા એવો પેસર
 કંરશે ને જમશેદ કીતી અંમર.”
 કંટી સર સમનનાજ પીએ સર બાલ,
 “ઓ આંખોના તારા, ઓ જીગરના લાલ

કહે તારૂ જમશેદ હવે શું થશે,
 રખે તું દુશમંનને હાથે ફેસે.
 ઓ જમાનાના હજરત શાહે ધરાંન,
 રહ્યું કેમ તુજ પર આ આસમાન.”
 પડી ચેચ ખાધ જમીનપર તે ચલ,
 ઉમેદ થાધ ખરખાદ, અરમાન ધલ
 ગયો શહા જમશેદ સમંનને તલ,
 હતી એવી દાદારની મરજ.
 કીધી તેણીએ હા-વ-જારી ફકન,
 દિનરેન જલતી નખીની અગન. (19)
 “ખખર લે જમશેદ ફરી એક વાર,
 મરે તુજવન તરફડી દીલદાર.
 મરો કલ ખલકત ને હસતી તમાં,
 મને સારી આલમથી તુ છે કામ
 થયો જમ આવી તું કાં દીલદાર,
 કિધું આવી સુજ મોત તુએ બિદાર.
 મને ખાકપર તેં કીધી સુખીઆર,
 કહે કહાં કળ તાહરી છે દીલદાર.
 કહેકે તુને ત્યાં હું આવી મહું,
 તુજ મન સમનને છે મરવું બહું.
 ગયો તું સનમ સુજ જીવને છુટી,
 ઉમેદ આએ દીલની સઘલી છુટી.”
 ગયો નહાસી જમશેદ જંગલ તરફ,
 લિથો વેશ ફકીરી, ન બોલ્યો હરફ.
 બટકીયો તે વનમાં સુકત એક તલક,
 હતી તેની પાછલ ઝાહાકી ખલક.
 દિવસે છુપાતો, ને રાતે ફરે,
 રખડીને દિવસો પુરા કરે.
 ન ખાવાને અન, નહિ પીવાને આખ,
 ન નીરાત દિવસે, ન રાતે ખુવાખ.
 બેધ કંદેર ખુદાનો જમશેદ ડરે,
 રખે જધ ઝાહાકને ખસ. પડે.
 પડી ખાકપર દમ ભરતો હતો,
 હરપલ ફીકરથી તે ડરતો હતો.

૧ આ પ્રસારો જમશેદની આશ્વાદના સબધમાં છે. સમન્નાજને જમશેદથી રહેતા
 દમેલના ખાખમાં જમશેદ કહે છે, કે તેણીને પેટ ને બેટો પપદા થાય, તેની તું જાળવણી કરજે

ઝોહાક અને ઝોહલીય.

“બની એક ઘુન્દેલ કાબેલ તળીય,
ગયો પાસ નેહાક મિસલ એક દળીય.”

હતો ત્રાસ ભારી, બોહાકી સિતમ,
કમ નહિ હતો જમ જીગર માહે ગમ.
સૂતેલો તે ગાફેલ હતો આકમા,
મગર મન હતું ચઝઝાં પાકમા.
પુગ્યા જમ જગે ત્યાં ઝોહાકી સિપધ,
નજર પડતાં હજરત ગયા ઓલખધ.
લિધા જઠડી હાથો કરી અંદીવાંન,
ઉઠ્યા ઝપકી જાગી નખી સુલતાંન.
બેધ ખુદ હાલત મારી એક હાથ,
કે રોજે કિયામત આવી છે હાથ.
હવે ખાપ કર માફ શુન્હા છે અજમ,
કિધો છે મે નારાજ છુને કરીમ.
કિધા છિ ગૂનાહ બહુ બની બેધમાન,
ખૂદાની ખૂદમથી ફેરવી મે ક્યાન.
મને રાખી મેહરો ધક્કાજતથી,
ફનિયા દેખાડી નજાહતથી.
ગૂજારી ઉમર મે ઇબાહતથી,
થઇ પવારી પળની દેમાહતથી.
ઇલાહીમા મ્હોખત પડી ખસ રહી,
નૂરીમા નજર મૂજ ઠરી ખસ રહી.
કરૂં ખંધ ચરમો દિસે ઘું હજુર,
મડીબી નહી મૂજથી રેહતો 'તો કુર.
ખૂદાનો ખૂદા હું થવાને ગયો,
ખૂદા મુજથી ખિલકુલ ખિગાનો થયો.
થયો 'જેશે જીવું' ખન આગમા,
(20) ગરૂરીથી જમશેદ પડ્યો ખાકમા.

* * *
લિધો પકડી જમશેદ કરી અંદીવાંન,
ગયા સાથ લઇ પાસ બોહાક માન.
બેધ 'જમને' મારી બોહાકે પૂકાર,
કહ્યું કે: "અરે ઓ શાહ શૂન્હાગાર.
બની ખાકી આહમ ઉઠાવ્યો પૂકાર,
આ જગમા થવા મ્હાણું પરવરદેગાર !
હતો તું ખૂદા તો થયો કેમ આ હાલ,
હતો તું ખૂદા, કેમ થયો કંગાલ ?

અગર હોય ખરો બે વું પરવરદેગાર,
થઇ તારી કેમ એકે બન્દાથી હાર ?
થયા ચુમ કહ્યાં તારા હું નર ઇલમ,
ગઇ કહ્યાં ત્હારી ગેબી ઇસમ.
અહડી વુજ મગજમે ગરૂની ખુખાર,
કિધાં દેશ, રઇચત, વતનને ખૂવાર.
જગત તારાં પાપે થઇ ભારી બહુ,
જમીનપર રેડાયાં લાખો લહુ.
ખૂદાને લૂલી શુલ્થો વું ઇમાન,
અહડ્યો વું જ સરપર ખૂદો શયતાન."

* * *
કરી લાખો અફસોસ હજરત રહે,
ડરે નહી અજલથી, શુન્હાથી ડરે. (21)
૬૫૦

હતો નહિ નખીને મરવાનો ગમ,
પણ ડરતો ખૂદા સાંમે ધરવા કમ. (22)
પુકારી બોહાકે મારી ખરા, "અરે ઓ સિપાઇ કરે જલ્દ કાર.
ખૂલાવો જમ કોઇ જલ્લાહને,
સજા તે કરે આએ કઝાખને.
રસીથી બહન ખૂબ કસી જઠકે,
'ને કરવતે કાપી બે કડકા કરે."

* * *
ઉભી સામે જમશેદની આવી અજલ,
બેધ દુખ તેનાં થયાં સહુ દુલ.
નમાવીને સર તેને કીધી અરજ:
"ઓ ખલકતના આલિંદ સૂણ મુજગરજ.
થયાં પાપ મૂજથી છે લાખો હજાર,
ખતા બધા મારી ઓ પરવરદેગાર."

* * *
કતલ થાયો જમશેદ, ખતમ થાયું રાજ
ખતમ થાઇ પેશદાહી શાહી 'ને તાજ.
વતન દિલચમન થાયું વેરાંન તમામ,
ખાજો બગીચા મેહલો એવાંન.
ગરૂરે થયા ખાક હજરત નખી,
હતું જને મેહરે ઘુર એજમતી.

સપ્તમે ફરેખી કહ્યા બધને,
સુણીયા ઝાહાકે તે હરખાધને.
સૂણી એવલીસને થયો તે ખુશાલ,
કથુ: “ખોલ શું છે તહારો સવાલ?”
નમી એવલીસે ખોલી જવાન:
“અમે ઝાહાક સાંભલધરી છું ધિયાંન.”

૭૦૦
કહું ફાએલાના તુને હું સૂખન,
ભરમ રાખવાનો મને દે વચન.
કહી કેહતો ના ધન્સાંનને,
રફિકે, હોરત, આ કોઇ દીલજાંનને.
સહા રાખજે મનમા મારી વાત,
વચન તોરતો ના તું ઓ નેકમત.
સાંભલ અમે મહાસના છું પિસર,
જરા કર વિચારી તું ઉંડી નજર.
છું જેવો બેટો જીવે આ જેહાંન,
પેદર તારો મહાસ રહે સુલતાંન.
છું જેવો જગમાં છે જીવતો પિસર,
તો શું કાંમ જીવે તહારો પિદર.
અરે ઓ અકલમંદ સુણુ આ કલાંમ,
લેઇ લે મૂલકની તું એકદમ લગાંમ.
ખૂઝાગોના આયુશ રહેછ ખરકાર,
કરતો નહી કેમ તેનો વિચાર?
આ શાહી, દાલત, હરજો ને તાજ,
એ સહું છે લાયક હવે તારે કાજ.
સાંભલ શિખામણુ અમે નેકફાલ,
એકદમ કર છું પિદરનો નિકાલ.”
કિથો આ સૂખન પર ઝાહાકે વિચાર,
કરદમંદ થયો તે બની બેકાર.
કથું એવલીસને બહુ કરગરી,
“ખુને પેદર હું કહું કેમ કરી.
જીગર માફ ધડકે સૂણી છજ સપ્તન,
કહું નહિ કહીખી એ કારે જીજન.
કહે છું બિલુ જીખી કરવા મને,
ખતાવું કરી હું જરૂર તે તને.”

*

*

*

કથું એવલીસે બની બહુ નિરાસ,
“કરે કાં ઓ નાહાંન તું તારો નાસ.”
સહા તારી ગરબ ઉપર રહેશે બાર,
તોડીને સોગંદ થશે ખારખાર.
સૂખી છું થયો કોઇખી દીન નહિ,
મહાસ જ્યાં સુધી જીવશે અંહિ.
શિખામણુ માની કથું તેમ કર,
થશે તારી હાણી જો જીવશે પિદર.”
જીકર સાંભલી તે થયો લાજવાખ,
થયો ચિતભ્રમ તે અતિ બહિસાખ.
સુણી એવલીસના ફરેખી સૂખન,
થયો અતે ઝાહાક તેને સરણ.
કથું એમ ઝાહાકે: “ઓ નેક નર,
શું છે તે ધજાજ તુને ખખર?
બને કેવી રીતે કિયામત જીજન,
કરે કોણ મહારા પેદરનું ખુન?”
કથું એવલીસે: “ફિકર ના તું કર,
હું પોહચાક આફતાખ તલકે તાર સર.
કરશ એકલો હું વિના કંઇ મદદ,
તું જો કે કરે છું હું કેવો કસદ.”

ઝાહાકે પોતાના પેદરનું
ખુન કરાવવું.

ખીરીમે પુરો હતો તે શાહ,
લલાઇ ભરેલો હતો નેકખાહ.
રહેતો ધખાહતમે મશગૂલ સહા,
ન જીલતો જરાખી દીલથી ખુદા.
અમનમા હતી એક ધખાહતગાહ,
કરતો તે બંદગી ત્યાં જઇ તનાહ.
હરઅંદ જતો ત્યાં બડી ખામદાહ,
કરી બંદગી દીલ કરતો તે શાહ.
હી હર ફજ્જરની બહારમાં,
નમાજે જતો ત્યાં અંધારમાં.
ન ચેરાગ, ચાકર લેતો તે સંગ,
પરસ્તેશ કરતો ધાધને અંગ.
જઇ એવલીસે કિધું એવું કાર,
ખણેલો તે જો એક ખીશિયાર માર.

કિધી જેણે દુનિયા આરાત તમામ,
કૂંનરને ધલમના શિખાડયા કલામ.
નથી થાયો કોઈ એવો પારસી રાહ,
ઉડી હોય જમ જેવી જેની ધળ.
લખાઈ હકીકત તવારીખે માર,
ગરૂ થયો શાહ જમશેદ ખુવાર

(સાર)
રખે કરતો ખન્દા ઘું જગમાં ગરૂ,
ગરૂ થયા ખાક કંઈએક મરહુર.
જશે કલ જગત લોભ ગરવે જળી.
તણ કોષ કર તૂ બલાઈ ભલી.
કલમથી કસુ યાદ નિયાંગાનની,
વધો દીરવી પારસીઆનની.

ઝોહાક અને એબ્લીસ.

એબ્લીસનું વેશ ખહલી ઝોહાક
પાસે જવું.
ચૂંણા હમદિનો એક નવુ દાસ્તાન,
કે 'એબ્લીસ' ને 'ઝોહાક' અયાંન.
જખાં પર લખ નામ પરવરહેગાર,
કે તે સફલ માફ મુશકીલ કાર
હતો એક જમાનામાં નર નામદાર,
હિસ ખલુ દિલાવર, શુરો સવાર.

મહાસ તાજ હવું તેનું નામ,
સખાવત, રાસ્તી, હતાં તેનાં કામ.
મહાસને ત્યાં હતો એક પિસર,
હવું નામ જોહાક? સુરવીર નર.
પડી એક રોજ ખૂરી ખામદાદ,
કિથો એબ્લીસે અરપા ફેસાદ.
ગયો વેશ ખહલી, ખની ખુબરૂ,
લેસો જઈ ઝોહાકની રૂબરૂ.

૧. શાહનામાના દાસતાનનો આ ભાગ મુબશ્શી 'ધી પારસી વેજહેરીમન એન્ડ ટેમ્પરન્સ સોસાયટીની' દરઆસથી તારીખ ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને (શિલ્લશાહી ગાથા ૪ થો, ૧૨૭૬ યઝ્દેજ્દીને દીને) રાતે ૬ વાગે, ૫. કા. હોલમાં, મારાં જમશેદ અને ઝોહાકના કિર્તનમાં ખાસ આમેજ કરેલો હતો. એ કિર્તન સંલક્ષવા માટે તે રાત્રે જરૂરોસ્તી બાંનુઓ અને ગ્રહરોનો જે અસાધારણ ધસારો થયો હતો, અને જેને માટે જામે જમશેદમાં ચક્રચાર જન્મ પામી હતી, તેને લગતો ખુલાસો વાર જવાબ, આ અદના લખનારે જામે જમશેદમાં આપ્યો હતો, તે આ પુસ્તકના આગલા ભાગમાં પ્રગટ થીયો છે.

ધ. ન. પટેલ.

૨. અવસ્તા પ્રમાણે ઝોહાક એક જુગ પાનશાહ થઈ ગયો છે. અવસ્તામાં ઝોહાકને અજહાકને નામે ઓલખાવ્યો છે શીરદોસી અને ઝોહાકને નામે ઓલખાવે છે. વધી ઝોહાકને 'ખીવર અરપ' ને નામે શા માટે ઓલખાવવામાં આવતો હતો, તેનું કારણ શીરદોસી એવું સમજાવે છે, કે પેહલવી ભાષામાં 'ખીવર'નો અર્થ 'દસ-હજાર' થાય છે, અને એની પામે દસ હજાર અરમી ધોડાઓ (અરપ) હતા, એથી, અને 'ખીવર અરપ' કહ્યો છે. (પા. ૭૦ નં ગોલી)

૩. એબ્લીસ એક રોજ એક નેક અને બના આદમીનું રૂપ ધારણ કરી ઝોહાકની આગલ ગયો.

સખુનો ફરેખી કહ્યા બધને,
સૂણીયા ઝાહાકે તે હરખાધને.
સૂણી એવલીસને થયો તે ખૂશાલ,
કહ્યું: “ખાલ શું છે તહારો સવાલ?”
નમી એવલીસે ખોલી જખાન:
“અયે ઝાહાક સાંભલ ધરી વું ધિયાંન.”

કહું ફાએલાના તને હું સૂખન,
ભરમ રાખવાનો મને દે વચન.
કહી કેહતો ના ધન્સાંનને,
રફિક, દોરત, યા કોઈ હીલજાનને.
સદા રાખજે મનમા મારી વાત,
વચન તોડતો ના તું ઓ નેકગત.
સાંભલ અએ મર્દાસના વું પિસર,
જરા કર વિચારી તું ઉંડો નજર.
વું જેવો બેટા જીવે આ જેહાંન,
પેદર તારો મર્દાસ રહે સુલતાંન.
વું જેવો જગમાં છે જીવતો પિસર,
તો શું કાંમ જીવે તહારો પિદર.
અરે ઓ અકલમંદ સુણ આ કલાંમ,
લેધ લે મૂલકની તું એકદમ લગાંમ.
ખુઝાગોના આયુશ રહેછ ખરકાર,
કરતો નહી કેમ તેનો વિચાર?
આ શાહી, દાલત, હરજી ‘ને તાજ,
એ સહું છે લાયક હવે તારે કાજ.
સાંભલ શિખામણુ અએ નેકફાલ,
એકદમ કર વું પિદરનો નિકાલ.”
કિથો આ સૂખન પર ઝાહાકે વિચાર,
હરદમનંદ થયો તે ખની બેકાર.
કહ્યું એવલીસને બહુ કરગરી,
“ખુને પેદર હું કંઈ કેમ કરી.
જીગર માડું ધડકે સૂણી વજ સખુન,
કંઈ નહિ કદીખી એ દારે જીજન.
કહે વું જિજી જીખી કરવા મને,
અતાવું કરી હું જરૂર તે તને.”

*

*

*

કહ્યું એવલીસે ખની બહુ નિરાસ,
“કરે કાં ઓ નાદાંન વું તારો નાસ.
સદા તારી ગરદન ઉપર રહેશે બાર,
તોડીને સોગંદ થશે ખારખર.
સૂખી વું થયે કાંઈખી હીન નહિ,
મર્દાસ જયાં સુધી જીવશે અંહિ.
શિખામણુ માની કહ્યું તેમ કર,
થશે તારી હાણી જો જીવશે પિદર.”
જીકર સાંભલી તે થયો લાજવાખ,
થયો ચિતખમ તે અતિ બેહિસાખ.
સૂણી એવલીસના ફરેખી સૂખન,
થયો અતે ઝાહાક તેને શરણુ.
કહ્યું એમ ઝાહાકે: “ઓ નેક નર,
શું છે તે ધક્કાજી વું ખખર?
ખને કેવી રીતે કિયામત જીજન,
કરે કાણુ મહારા પેદરવું ખુન?”
કહ્યું એવલીસે: “ફિકર ના વું કર,
હું પોહ્યાકું આફતાખ તલકે તાર સર.
કરશ એકસો હું વિના કંઈ મદદ,
તું જો કે કંઈ છું હું કેવો કસદ.”

ઝાહાકે પોતાના પેદરવું
ખુન કરાવવું.

ખીરીમે પુરો હતો તે શાહ,
લલાધ ભરેસો હતો નેકખાહ.
રહેતો ધખાદતમે મશગૂલ સદા,
ન જીલતો જરાખી દીલથી ખુદા.
અમનમા હતી એક ધખાદતગાહ,
કરતો તે ખંદગી ત્યાં જઈ તનાહ.
હરચંદ જતો ત્યાં ખડી ખામદાદ,
કરી ખંદગી દીલ કરતો તે શાહ.
હી હર ફજ્જરની ખહારમાં,
નમાજે જતો ત્યાં અંધારમાં.
ન યોરાગ, ચાકર લેતો તે સંગ,
પરસ્તેશ કરતો ઘોધને અંમ.
જઈ એવલીસે કિધું એવું કાર,
ખણેવો તે જો એક ખીશિયાર માર.

ખણી ગાર ઢંઢા કીધો વિચાર,
સુખ ખંખ કીધું ઢાંકીને ચાર.^૧
નમાજે નિકલિયો મરઢાસ જયાર,
હતો સાથ ના કોઇ ખિજમતગૂજાર.
અજલ સર ઉપર ખુબ લામતી હતી,
કળતી સવારી રમતી હતી.
એકાએક તે નેક ચઢ્યાં પરત,
પડીયો ગાર અંદર મૂવો પાંખી કંઠ.
હતી આ ઢગાની ન તેને ખખર,
કળા ગારમા થઇ, ખની તે કખર.

ખીજ વાર વેશ ખઢહી

એળલીસનુ ઝાહાક

પાસ જયું.

રખે કોઇ જનતી જને એવો પુત,
ખને ખાપના મોતનો તેજ ફુત.^૨
અગર બદ ફરજનક સુરવીર હોય,
કઠી નહિ પેદરના ખૂને હાથ ધોય.
મગર એ જન્મમાં છે ન્યારો લરમ,
છૂપાયો છે માઢરનો એમાં અહરમ.^૩
લિધું તખ્તા ઝાહાક બેઠાઢગર,
નવાજેસ કિંધી ચોતરફ સરખસર.

થયો ખુશ એળલીસ મનમા અતી,
નવાં ફુંઢની બસ ચલાવી ગતી.
નવો વેશ લઇ તે બન્યો નવજવાંત,
જઇ પામ ઝાહાક કિધું સન્માન.
નમીને કિંધી તેની તારીફ અનેક,
કહ્યું: “હું હું ખાવરચી લાખોમાં એક.
હું મણું હું પકવાંન અનેક જાતનાં,
અજાએખ સુખવાસ, અજખ લાતનાં.
ન ખાધાં તો શું, પણ ન જોયાં હશે,
જગતમાં ન કોઇએ પકાવ્યાં હશે.”
સાંજલી હુત્તરમંદીના એ સુખન,
ઝાહાકે કીધો ખાવરચી પસન.
હતો તે જમાનો અનફળનો,^૪
અનફળ છતે પણ ખહું બળનો.
ઝાહાકનો એળલીસ ખની તાબેઢાર,
અજાયમ ભોજન કિધાં તઇચાર.
સુરગનાં છડાં, ‘ને જરહીનો પાક,
ગોરખરનાં ગોરતના કીધા કલાખ.
તિત્તર ‘ને સુરગ ‘ને હલવાંતનું ગોસ,
મેઢાં ‘ને ખકરાં ‘ને ફરતો તે ‘રોસ’.

૮૦૦

૧. ચાર, યાને ગારના મોઢડાં ઉપર ધાસ અને ચારો નાખી તે ગારનું મોઢડું ઢાંકી નાખ્યું.

૨. ફુત યાને પેગામ લઈ જનાર.

૩. શીરદોરી ઝાહાકના આવાં ઘોર કર્મ માટે નીચતા સખુનો લખે છે :—

■ ફર્જંદે બદ ગર કુવદ નરરે શીર, બખુને પેદર હમ નખાશદ દેલીર.

મગર ફર નેઢાની સખુન ઢીગરત, પેઢદ-ઢદરા રાઝ બા માદરત. ”

ખીજ બોલોમાં ખુલાસો એવો થઇ શકે છે, કે ઝાહાક ઝીના ખાપની તોખમથી પેલા પડેલા નહિ હતો.

૪. શાહનામું અત્રે ખુદે ખુદું જણાવે છે, કે ધણાજ દુરના સોનેરી જમાનામાં, જ્યારે ઇરાનમાં જમશેદ પાદશાહ રાજ કરતો હતો, તે વખતમાં યોદ્ધા અજાજન શાહનો ખોરાકજ ખાતાં હતાં, પણ ધાજગથી હારેમને ઝાહાક જેવા બદ પાદશાહ મારતે, મોરતના ખોરાકનો ખુરો દેવાજ ધીમે ધીમે રાખસ કરાવ્યો. શાહનામના તે શબ્દો આ રવા:-
“તે જમાનામાં ધણી જાનની ખાવાની ચીજ નહી હતી, કારણ કે ખાવાનો ખોરાક ધણે કળી હતો. તે વખતના યોદ્ધા અજાજ, તરકારી અને જાનમાંથી ઉગેલી ચીજ સીવાય ખીજ ચીજ ખાતાં હતાં નહીં. ધણી ખુરી કરણીના હારેમને જનવરને મારનાનો (જને તે શંખી ખવાવવાનો) પોતાના દીવ સાથે વીચાર કીધો.

જંગલની સુરગી ને મેના ને મોર,
ખાજ અને સકરા ને લકડખોર.
એ સરવેને કાપી તે કરતો હલાલ,
પકાવતો તે ભોજન લાલમલાલ.
કેસરી, કેસર ને નાંખી અંખર,
ઝોહાકના કરતો તે પકવાંને તર.
ખાતો તે ઉપરથી જલલ શરાબ,
કરતો તે ઝોહાકની ખરલત ખરાબ.
ગાઇ તે ગાયન કરતો કમાલ,
સૂણી ખાતો ઝોહાક અતી ખુશહાલ.
સુંદર સરોદે સેધ ખુબ તાન,
કરતો તે કુદરતની ભારી વખાણ.

ઝોહાકના ખભાં ઉપર બે કાળા
નાગતુ પેદા થયું.

પકવાનની લેહજતથી થઇ ખુશ હાલ,
ફિદા થઇ ઝોહાકે કીધો સવાલ.
કે: “અએ મર્દ-ખાહોરા ને નવજવાંન,
હું ખરપર તારા હું હું કુરખાંન.
કહિ કે જે હોય ચહાતો ઉમેદ,
કે કુર હું તું જ સંકેદ ને ખેદ.”
કહ્યું એબ્લીસે: “ઓ આલમખનાહ,
જીવને જગતમાં તું વરસો ધણ.
અએ મૂઠકે અરખના માલેક ખુંદા,
રહો તારી કાયમ જગતપર ધળ.”

મને તારી ઉપર ખડું ખાર છે,
જીવ મારો ઉપર નીસાર છે.
છે મુજ હીલમાં એવી ઉલટ,
લેઉ તારી ખાબુપર મુખનં દુપટ.
હૂકમ હોય તો હું ચૂસું એકદમ,
હું સમજાય કે મુજપર તે કીધું કરમ.”
ઝોહાક ફરેખથી હતો બેખખર,
હતી નહિ તેને હીલ કંઈ ફિંકર.
ખરી થઇ એબ્લીસને આપી રજા,
બે ચૂખનમાં એવી તે શું છે મળહ.
લિધાં એબ્લીસે ચૂખન તરત,
ચૂખીને જમિનમાં ગરક થાયો બટ.
તૂરત તન સલંગી જખરી અગન,
અગનના હરદથી કુખી તન-ખદન.
સલંગી રેહી ઝોહાકને તન આગ,
નિકલિયા ખાંદો પર બે કાળા નાગ.
ત્રીજી વાર વેશ બદલી એબ્લીસનું
ઝોહાક પાસ જવું.

વઝરો, અમીરો, ગરહનફરાજ,
મલી સંગ હકીમો, થયા લાઇલાજ.
મલી નહિ જગતમાં કંઈખી હવા,
કરે કોણ હવે આ હરદને સફા.
લિધો એબ્લીસે ફરી એક વેશ,
નવાં છલ ખાતર ધરી હીલ હવેસ.

બની એક ખૂજરોગ કાબેલ તખીખ,
ગયો પાસ ઝોહાક મિસલ એક હખીખ.

ફરી એકવાર એબ્લીસે એક ખુજરોગ હકીમનો વેશ ધારણ કરી, તે ઝોહાકની
દરખાસ્ત મા ગયો, અને તેની ખાંદ ઉપર ઉંગી નિકલેલા નાગને નાખુદ કરવાના ઇલાજ
તરીકે, હર રોજ માનસના ભેજ તે નાગોને ખવડાવવા જણાવ્યું, કે જ્યાં તે નાગો
મરણ પામશે. આ નવા ઇલાજ ઉપર એતેકાદ રાખી, એબ્લીસના ફરમાન્યા મુજબ
ઝોહાક દરરોજ બે માનસોના ભેજ કાપી કદાવી પોતાની બંને ખાંદ પરના નાગોને
તે ખવાડતો હતો. એબ્લીસે આવી રીતે ચુકતી માંડીને ઝોહાકને પેહલાં ઇર્ષા, ગોસ્ત,
અને મધ્યોને ખોરાક ખવડાવીને પાછળથી માનસને ખાવાનો ધાટકી રીવાજ
(Cannibalism) પણ દાખલ કરાવ્યો. (રાહનામાંનાં રાંધોમાં જોયે તો) “તે નર
દેવોના સરદારે (વાને એબ્લીસે) આવી ચુકતીથી શું તાલ શોધી દેતી, તથા એ વાતમાં

■ મતનગ જોઈ હતી ? સીનાય કે તેણે છુપી ચુકતી રચી હતી, કે જોઈ કરીને, આ જોઈને માનસથી ખાલી થાને વેરાન થાય "

કહ્યું કે. "થવાનું - થઈ ખસ ગયું, આ જૂ ખ તો સદાનું રહી ખસ ગયું હરહ છે કાલીલ તે કરશે તખાહ, ન મરશે કદીખી એ મારે સીયાહ ? મૂજ પાસ છે એક એની દવા સિવા તે દવા વન ન થાશે સફા

અએ ઝોહાક ઇલાજ તુ જલ્લ કર, મગજ આદમીના તુ બે રોજ ધર. કર રોજ બે આદમીને કતલ, મગજ તેમનાથી થશે કુ.ખ સફલ મગજ ખાઈ નાગો જશે ખસ મરી, થશે કુ ખ દગ ન થશે તે ફરી ?

ફરીદુન અને ઝોહાક.

અવસ્તાગાથી ઝોહાક અને ફરીદુન વીચે મળતી શાહસ્તો.

શાહનામાના ધણાક દારતાનો વિરો અવસ્તાગાથી આપણને શાહસ્તો મળે છે ફરીદુન અને ઝોહાક માટે પણ તેવીજ શાહસ્તો મળી આવે છે

આવા યશતના ૧૬, ૩૦, અને ૩૧મા ફકરા પ્રમાણે ઝોહાક એવી દવા મુખરે છે, કે જુ ફરીદુનને મારે અને ધરાનને વેરાન કરે. ઝોહાકની એ અરજ મજુર રેહતી નથી.

આવા યશતના ૩૩, ૪૪, અને ૩૫મા ફકરામા ફરીદુન ઝોહાક જેવા જીવનમગાર, જે ધરાનને વેરાન કરવા માગે છે, તેને જેર કરા, અને પા રા જ મરશે. ની બે બેહનો શેહરનનાજ અને અરનરાજને તેના કેદમાંથી છોડાવવા કુશ યુગ્મને તે તેની એ કુશ પ્રમાણે તેની ઉમિદ પાર પડે છે

ઝોહાકની જીવમથી ધરાનમા ફેનાયલો નાસ

જ્યારે ઝોહાકના બને ખર્લા ઉપર ઉગી નિકલેલા બે કાલા નાગને નાણુદ કરવાના જમાજ તરીકે, તેના વેશ ધારી તમિમે રોજ બે માનસના બેળ, તે નાગને ખનડાવવાનો ધનાજ દેખાડ્યો, ત્યારે ઝોહાકના દુકમથી તેના સીપાઇઓ રોજ બે

૧ મારે રીપાહ થાને કાળાનામ

૨. ફરીદુન અને ઝોહાકનું આ સંગીત દારતાન પેહલવેદદનુ તારીખ ૨૫ મી મારચ ૧૯૧૭ અને રવી દારની સંજી, મુખધર્મા બેદરામશ છઠ્ઠમાઇ ધનરતીયુશનવાના હાતમા, મુખધની જરાન કમીગી મારે, મેહેરમાનના જશન પ્રસંગે ધ ન પહેલે રલુ કાધું હતું. ત્યાર પછી એજ કિરતન ૧૯૧૮ ના સાલમા અમદાવાદની બઝમ રૂને બેદરામ તરફથી અમદાવાદમા લાંના પ્રેમાભાઇ હોંલમા રચુ થયુ હતુ એ ઉપરાંત એજ કિરતન બીજવાર મુખધની જશન કમીગી મારે ૧૯૨૧ ના સાલમા મારચ માસની ૨૪ મી તારીખે, બે. છ. રકુલના હોંલમા ત્રીશ વાર રલુ કયું હતુ.

ધરાનીઓને પકડી લાવી તેમને કતલ કરાવી તેમના બેળ ઓહાકના ખમાં ઉપર ઉગી નિકલેલા નાગને ખવાડતા હતા.

આવા બુનાવો રોજ-રોજ બનતા રહ્યાથી એહાકની રમ્યત બેળર યુવા બાગી.

એ ધરાની ખાવરચીઓની કુનેહ.

એ સમે ઇરમાઈએ અને ગીરમાઈએ નામના બે ધરાનીઓએ પોતાના હમડીનાને રોજ નોહકે કતન થતા આટકાનવા એક યુક્તી રચી તેઓ બન્ને જન ખાવરચી તરીકે એહાકનાં ખાવરચીખાનામાં, કાષ્ટક કુનેહ ભરી રીતે નોકરી રેલા આ બે ધરાની ખાવરચીઓને, એહાકના માનસો શેહેરમાઈ બે રાત્રી જતાને પકડી લાવી, તેમને કતલ કરવા, અને કતન કરી તેમના બેળ કાપાડી તે એહાકના ખમાં ઉપર મુકવા માટે એકથી આપના દરમાવતા હતા.

પણ આ રેહમદોય ખાવરચીઓએ રચેલી યોજના પ્રમાણે, તે બેમાથી એકને તેઓ કતલ કરતા, અને એકને જીવતા ઝાડી મેની, તેને ગામની બાહાર એકાંત જગ્યા ઉપર નિકતી જના દરમાવતા હતા, અને બીજા બેળ મદન તેઓ બકરા યા મેદાના બેળનો ઉપયોગ કરતા હતા એ પ્રમાણે આ બે બાહોરા ખાવરચીઓ એક મોટી સખ્યાના ધરાનીઓને ખવાવી શક્યા, જેઓ બગાડ તરીકે જીવંતી શુભરવા લાગ્યા એવા અને એવી કિસ્મના અનેક એહાકી જીવમથી ધરાની રમ્યત નાગી રેહી લેકા બેલી થયા બેાદી કાએશ થતી ચાની, અને એહાકના ગરમા ભેર, જખમી અને ધારતીના પાર મ્લો નહી.

એહાકે બેયલો ચપનો

એહાકી જીવમથી જમાનો તમામ, સરજ રહ્યો હર કંદમ ઠામ ઠામ રહ્યા જ્યારે ચાલીસ એહાકી સાલ, પડયા તેની ઉપર કે કે જવાલ. પડેલો હતો નિન્દમા પુર પલગ, દિઠો ખાખ છુરો, બનિયો ખતગ દિઠો ખાખમા ત્રણ જગી સવાર, એહાકે આલા, રોશન દિદાર કંદાવર હતા તે અતી નવજવાન, હતો એક નાહનો, શાહી પેશાન કમરખ ઠંકમરખર મિસલ પેહલવાન, હતો હાથમા એક શુરજ આવેશાન

ધસી સગ શુરજ તે કરતો પૂકાર, લડતા તે એહાકેસે ઓસ્તવાર. એકાએક ઝખાડી અંદન પરથી ખાલ, ખાની બે હાથો કિથો પાચમાલ જ જીરથી ગરદન કિધી સારકાર, કિથો કેક લેઈ જઈ દમાવન પહાડ

* * *

લેઈ ખાખ ઉઠીયો પૂકારી એહાક, ધસક ધાસ્તીથી જીગર ચાક ચાક સૂણી ધાસ્તીનો લયકર અવાજ, અપકી ઉઠી નેક નાર અરનનાજ પછયુ એમ ધીરથી: “ઓ નામદાર, એકાએક થયો છ કેમ બેકશાર ?

૧ આ બે નાના બાળમા એવો યુવાનો કેલાક લખનારા હરે છે, કે તે ખરપસાના જેવું દરદ હોણુ બેઈએ, કે જેના ધતાજ તરીકે માનસના બેળનો ઉપયોગ પુર્વ કાળમાં કરવામા આવતો હોય.

૨. ખાલ યાને ચામડી

હર્મા હકત કેરવર, જમીન જર્નિંગાર,
મશરેક 'ને મગરેખ તૂને તાબેદાર.
આરાંમથી તું હતો ખાખમાં,
ઉઠ્યો કેમ કપકી આખખમાં." (1)

ઝોહાકે નજીમીએને ખાખની તાસીર
જાહેર કરવા જણાવ્યું.

ગઇ રાત અધૂરી, પડી ખામઠાઠ,
થયો જગ જાહેર ખુરશીઠ આખાઠ.
સિતારેશનાસોને કીધો હૂકમ,
ઝૂણી ખાખને તમ ખોસો ભરમ.
જમાનાની જાહેર કરો રફતાર,
ખોલી કહો ગરદિશે રૂઝગાર.
સિતારાની આસોને એકઠમ ગણી,
કહો કોણ થશે આ તખતનો ધણી.
આ તાજ માફ, તખત 'ને કંમર,
આ રાજ માફ 'ને આ કરરોફર.
ખતાવો જનમિયો છે કોણ ખસર, ૩-
થશે કોણ જીતવા મને તતપર.

* * *

નજીમી ફિકરમંદ થયા હલ તમામ,
મશાફ હવું તે સુરહીલ કાંમ.
૬૦૦

દિવસ ત્રણ કીધા ફિકરમા પસાર,
જશે જીવ કહીશું ખરો ધસાર.
ફરકમંદ હીસે ધરી ખુબ હાંમ,
ગયા ચોથે ફાહડે શાહને મૂકાંમ.
નજીમી 'ઝીરક' નામનો એક પીર,
કહ્યું શાહને સાંભલ: "ઓ દસ્તગીર.

ના થા તું નાહક એમ ગમખાર,
ના કર તું હીલને બેકાર.
રહ્યું કોઇ નથી જોહાંનમા ખરકાર,
નથી કોઇ અંમર રહ્યો શેહરીયાર.
જનમ લઇ જગમાંથી સંહુને જવું,
અજબ છે તૂને કેમ હીસે એ નવું.
સિવા એક રખ સર્વનો નાશ છે,
એ ખેલ જગહીશનો ખાસ છે.
સાંભલ સૂખન કહું ઓ રાજદાર,
જનમ લઇ મૂવા છે કંઈક તાજદાર.
મયા મોત કરવું નથી બેરહમ,
આઠના કે આલા ગણે એકસમ.
દયાહીન છે કાળ, હીસે કઠોર,
ડરે નહિ કહીખી કરે લાખ શોર.
અગર તુજ તન હોમ લોખંડ સમાંન,
પલકમા કચડશે તૂને આરમાંન.
આ તખત-કોલાહ, 'ને તાજે-કંમર,
એક રોજ લેશે બિજો કોઇ નર.
સાંભલ કહું ખાખનો હું ભરમ,
નામે ફરીફુન લેશે જનમ.
થશે તે કદમા સરવની સમાંન,
કૌવતે આલા. છલકં ખાનદાંન.
ગૂંજ ગાવેયાનીને ગરદન ધરી,
જરખ કરશે તું પર, જશે તું ડરી.
ફરીફુન કરશે તૂને ખંદીવ ન,
અગર તું ધણીખી હશે ખલવાન.
હજી તે જનમિયો નથી નામદાર,
માટે તું હીલથી એ ગમને શુબાર."
સૂણી ખાખના આ ભરમની ખખર,
પડ્યો થાઇ બેહોશ જમોંનની ઉપર.

ફરીફુનનું નામ સાંભલી ઝોહાકે ધાસ્તી ખાઇ

નજીમીને સવાલ કીધો.

આ ગજબખરી ખખર સાંભલી ઝોહાકે ધાસ્તી ખાઇ બેહોશ થાઇ જમીન ઉપર
પડ્યો. જ્યારે તે હુશીયાર થયો ત્યારે તેણે નજીમીને સવાલ કીધો, કે: "એવો તે મેં
શું ગુનાહ કીધો, કે તે મને ખાંધી કેદ કરશે. તેને મારી સાથ શું વેર છે."

તે બાહોશ નણુમીએ જવાબ દીધો કે: “કોઇની કારણુ વગર કોઇની કોઇની સાથ શુભાર્થ કરવું નથી. ફરીફુનના બાપવું મોત તારે હાથ થશે, અને તેના કોનામા તે તેવું વેર લેવા નિકળશે. પોરમાય નામની એક નિરદોશ ગાય, જેવું કુધ પીધ ફરીફુન મોટો થશે, તે ગાય તારા હાથે ઉપર કતલ થશે, તેવું વેર ફરીફુન તારી ઉપર લેશે, અને તે ગાયની સુરતનો એક યુરજ બનાવી તે વડે તે વૃત્તે જેર કરશે.”

આ ખબરથી ઝોહાક દીવાના જેવો થઇ ગયો. તેણે દુનિયામાં ફરીફુનની શોધ કરાવવાનો ઠરાવ કરીધો.

ફરીફુનનો જનમ.૨

સૂણો હમદિનો કંહુ ફરીફુનની વાત, ગૂજરી ગજબથી ભરી વારેઢાત. મૂખારકે ફરીફુને લીધો જનમ, માદર ફરાનકે, અતી પુર રહમ. સરવ સમ સિદ્ધો, શુર આળદાર, જમશેદ સમ ફીપતો તે અપાર. ફરી કુલ રધમત સંગ શુદ્ધતથુ, કરાવી જોહાકે ખુબ જુરતણુ. કે પકડી ફરીફુન લાવો સિતાબ, કરો તેની હસ્તીનું ખાનુખરાબ. અગર હોય છૂપાયો જમને પાતાલ, ત્યાં જમ કરો તેનો એકદમ નિકાલ. છૂપાયો અગર હોય આસ્માન જમ, કતલ તમ કરો તેને મસ્તાન થમ. ગયા સંહુ સવારો પવનની ઝરક, પકડવા ફરીફુન ચારો તરક. ફરીફુન પિદર આબતીન^૧ બેશુજન, પકડઇ ગયો આખેરસ એક ફીન. કતલ ફીધો જોહાકે તે નેક નર, ફરીફુન થકી તે થયો બેસખર. ફરાનકે નહાથી લઇ બાળને, બટકતી થઇ તે લઇ વહાલને.

માદર ફરાનકની નાહસ-ભાગ.

લઇ બાળ ફરીફુન ભટકતી ફરે, નહી રહાત જમમે રહી કે ઠરે. રડીને તવલતો બાળક નિરાસ, વિના કુધ કંઠે હતી બહુ પિયાસ. રડીને તે પસવારતી લાલ-ગાલ, કહેલી: “ના રડ ભવિશના ભુપાલ. કાં તલમલીને રડે મારાં બાળ, હું સમજીશું માગેછે શું તું વહાલ. ના રડ એ બેટા હું લાચાર છું, તુને જોઇ તવલતો હું ગમખાર છું. રડીને તું બેટા ના શોર કર, સાંભલશે દૂધમન જરાબી તો ડર. ના રડ એ ધરાનના પાદરાહ, રહો મેહર તુંજપર કાયમ ખૂંદા. ના રડ ફરીફુન એ નેકજાદ, રખે વૃત્તે પકડે ઝોહાકી જલ્લાદ. રડ ના, રડ ના, એ રયાણુ સપુત, મવાહું તને કેમ, સૂકાય છે કુધ. તું સમજે તે ક્યાંથી નિર્દોશ બાળ, કંહુ કેને જમ હું તહારો હવાલ.(૨)

૧. હોમ યસ્તમા જણાવ્યા પ્રમાણે ફરીફુનના બાપ આબતીને હોમ યજ્ઞની બંદગી કરી, તેની ક્રિયા કરી, અહુરમઝદ પાસે એક બેટા માટે કુઆ ચાલરી હતી. તે કુઆ ખર આવી, અને તેને ત્યાં ફરીફુનનો જન્મ થયો હતો. (૬૦ ૭૦ ૪૦ મોદી.)

૨. ફરીફુનની જન્મ ભુમી ‘વરેન’ એટલે ‘બીલાંન’ ના યુવકમા હતી. (૬૦ મોદી.)

૩. અવસ્તમા ફરીફુનના બાપનું નામ ‘આમબાન’ છે, પણ શાહનામા અંદર આબતીન છે.

ફરીફુનની માદર ફરાંનકનુ દુધમલ ફરીફુનને લઇ
પુરમાય ગાય પાસે જવું.

ઝોહાકના હાથ ઉપર ફરીફુનના બાપ આબતીનના મારવા ગયા પછી, ફરીફુનની માદર દુધમલ ફરીફુનને લઇ, ઝોહાકના હાથમા પકડાતી જયવા, જંગલે જંગલ ફરીફુનને અચાવવા લાટકવા લાગી. બાળક ફરીફુન દુધ વિના તરસતો હતો. જેમ જેમ તે નિરદોશ બાળક દુધ વિના રહતો, તેમ તેમ તેની માદર વધારે અને વધારે ગભરાતી, કે રખે તે બાળકના રડવાનો અવાજ સાલશે, તેની શોધમા નિકળેલા ઝોહાકના સીપાઈઆના હાથ ઉપર બને જન પકડાઇ જાય. એવા સંભેગ વચે બાળક ફરીફુનને અચાવવાનું કામ તેની માતા ફરીફુનને માટે સુસ્કીલ થઇ પડ્યું. દુધ માટે તવલતા ફરીફુનને લઈને તેની માતા એક દિવસ એકાએક ખેતર આગલ જઇ લાગી, જ્યાં તેણીએ એક દુધાલી ગાયને તેના માલિકની સાથે દીડી આ ગાય દુધથી એટલી તો લરપુર હતી, કે તેકે ગામડાંમા વસ્તા સધલાં દુધમલ બાળકો તે ગાયના દુધ માટે આવી, તે ખેતરમા એકઠા થતા, અને તે સધલાં તે ગાયના દુધથી સતોશ મેલવી જતા હતાં. તે ગુબારક ગુણવાત્રી ગાયનુ નામ પુરમાય હતું. ફરાંનક પોતાના દુધમલ ફરીફુનને લઇ તે જગ્યે જઇ પુગી.

માદર ફરાંનકનુ ફરીફુનથી છુટું પડ્યું.

હતી ગામ પુરમાય નામ આરકાર, દુધાલી હતી તે બહુ બીશિયાર. ફરાંનક ગઇ ત્યાં ધરી દીલ ઉમંગ, ઉલી જઇ રખેવાલ પાસે યતંગ. રડીને ફરાંનક એમ કરગરે: “આ માફ દુધ વન બાળક મરે. એ બાળક છે ખેસુલ લઇ હું ઉધાર, રાખી પનાહમે એને ઉગાર.	પેદર સમ ચહાઇ ને એની ગમ, ગણુએ મિસલ હું જ હુરેચશમ. પેદર સમ સલાલી કરને જતન, કર તારા ધરમે હું એનું વતન. અગર હોય ઘુને કાંઈ બઢલાની આસ, હવ મારો ગીરવી છે તારી પાસ. ખૂદા હાફેજ ખેટા ફરીફુન જાન, નિગાહખાંન તારો થલે ચહલાંન. (3)
--	---

ઝોહાકને હાથ પુરમાય ગાયનું કતલ થયું.

બાળક ફરીફુન ત્રણ વરસની ઉંમરે પુગે છે.

ફરાંનકની આજીવનથી પુરમાય ગાયના રખેવાલે બાળક ફરીફુનને મોટી ખુશીથી પોતાના ઘરમા રાખી, પુરમાયના દુધ ઉપર તેને ઉધારવાનો કાલ, માદર ફરાંનકને આપ્યો. ફરાંનક પોતાના બાળકને પુરમાય ગાયના માલિકને સ્વાધીન કરી, પોતે વનમા એકલી છુપાતી ફરી, અને એ રીતે બાળક ફરીફુન પુરમાય ગાયનુ દુધ પીઇ, ત્રણ વરસનો મોટો તે રખેવાલના ઘરમા થયો.

વખત જેમ-જેમ વધતો ગયો, તેમ તેમ ઝોહાક વધારે ગભરાટમા પડતો ગયો, કેમ કે હજી તેના દુશ્મન—ફરીફુન—તેને હાથ સપાડ્યો નહીં હતો. નજીબીઆની આગાહી મમાલે રખે દુધમલ ફરીફુન મોટો થાય, એવી ધાસ્તીથી તે બેહાદરે ગામે ગામ અને શેહરે શેહરની દુધાલી ગાયોને કપાવી નાખવા માંડી, અને એવી રીતે દુનિયામા નિરદોશ ગોસ્પન્દોની-

તેણે કંતેસ ચલાવી. આ કતલ દરમિયાન પુરમાય ગાયની શોધ ચલાવી, ફરીફુનની માતા ફરાનકને કાને આ વાત જાણી પુગી, અને પોતાના આરાં ફરજાને બચાવવા, તેજ ઘેડી પુરમાય ગાયના રખેવાલના મકાન તરફ તે દોડી ગઈ.

માઠર ફરાનક ફરીફુનને અલખરૂઝ પહાડ ઉપર એક આબેદને સ્વાધીન કરે છે.

કંતેસ આંખો તો નેહાકે કરી, ફરીફુનની પુઠ તેણે ધરી. સિપાહો 'ને જાસુસ નિકસિયા તમામ, પકડવા ફરીફુન જંગલ 'ને ગામ. ફરાનક ફિકરથી થઈ ગઈ સુફેદ, રખે થાય બાળક ફરીફુન કેદ. ૧૦૦૦

ગંધ દોડતી તે રખેવાલ ખાસ, કહી વાત સઘલી બનીને ઉદાસ: "એ બાળ માફ છે જુદેચશમ, લઈ જઈ છૂપાવુ ખિલ કોઈ ગમ. લાજમ છે તજવું આ જાદુસ્થાન, અરમાન છે ગાઉ હિન્દુસ્થાન. મદદ કર મેહરખાંન ગેતીફરજ, છૂપાવું ફરીફુન કૂદે અલખરૂઝ."

ફરાનક બાળક ફરીફુનને લઈ અલખરૂઝ પહાડના એક એકાંત સુધામા એક પરહેજ-ગાર આબેદને સ્વાધીન કરી, પોતે પાછી બટકતી લઈ જી ભોગવવા લાગી. બીજા હાથ ઉપર જોહાકના, સીપાહો દેશે દેશ બટકી ફરીફુનની શોધમાં નિશાણ થઈ જ્યારે શરમોંગી સાથ જોહાકની આગલ જઈ ઉભા, ત્યારે તે જુલમગાર પાદશાહ ધણેજ ચરસે થયો, અને ચોમેર તેણે વધારે જોસમેર જુરતલુ ચલાવવા તાકીદનો હુકમ ફરમાવ્યો. એ નવી જુરતલુના પરીણામમા જોહાકના એક જાસુસે આવી, એવી ખબર આપી, કે ફરીફુન પુરમાય ગાયના રખેવાલના ઘરમા વસે છે.

પુગી ગંધ જોહાકને એ ખબર, વસે છે ફરીફુન પુરમાય ઘર. પ્રમકે ધાસ્તીથી બની બેચકલ, ચલાવી ચોમેરે ગોસ્પન્દ કતલ. પકડીને કાપી પુરમાય ગાય, નિરહોશ લહુ મહે થઈ ગરકાવ.

જોહાવી ફરીફુન પલકમાં ગઈ, નિશાણી ન તેની ત્યાં કંઈ રહી. હોતો અલખરૂઝ પહાડ પર એક પીર, ઉભી જઈ સાંભે બનીને અધીર. નમાવી સરને કંઈ કરગરી, "અએ આબેદ સૂણ મૂજ હાકકંત જરી." ધીમેથી જોહાકી: "અએ પાકડીન, હું આવી છુ છોડી ધરાંન જમીન. આ ફરજાન મહાર છે બળે પૂણન્દ, એ તારાજ કરશે જોહાકી ગમન્દ. એ જીવશે તો તારાજ કરશે જોહાક, કંમરખન્દ પકડીને કરશે હલાક. પેદર સમ એનો નિગેહખાંન થા, ઉધારી વુ એને મેહરખાંન થા. જતનથી જાળવજો એ દીલજાન, રખે સુલખાંનને પૂગે શુકસાંન." ખુશીથી કિધી અજ પીરે કંબુલ, ખિલવિયું ઇફાજતથી નાજુલ સુલ.

હુકમ કીધો જલ્લાદોને સિતાબ: "શોધો ફરીફુન ચીરી ધરતી-આખ. ભટકતો હશે વનમા લાઈ સગ, મળાદા હશે સાથ માઠર બતંગ. તલ મેહર દીલથી કરજો કમાલ, ફરીફુન પકડી કરો તમ નિકાલ."

નથી એકલો ફુનીયામે તનાહ,
હશે સાથ બે લાઘવોની પનાહ.
જકડી પકડજો તે સુરદારને,
કરો લાવી હાજર તે બટમારને.

રખેવાલનું સર કીધું કલમ,
કિધું આળમાં થર તેણું લસમ.

ફરીફુન સોલ વરશની ઉમરે પુગે છે.

અભરજ પાહાડના છુપા ગુફામાં, તે પરહેજગાર આગેના પાહાડી મુલક અંદર,
તેની માપાભરી પોશનપનાહમાં રહી ફરીફુન અંતે સોલ વરશની ઉમરે પુગે. સોલ
વરશની ઉમરે જ્યારે તે પુગ્યો, ત્યારે એક રોજ તેણે પોતાની માતા શ્રાવક પાસે
જાળે નમનતાધથી સમજાવી પોતાની હસ્તી અને આલાદ વિશે સવાલ કીધો. (4-5)

શ્રાવક ફરીફુનને તેના જનમની
કાહાણી કહે છે.

ફરીફુન બોલી ધીરજથી જાણન,
“હકિકત સાંસલ સપૂત દિલજાન.
હતો નેકજાત એક નર આપ્તીન,
વરતો હતો તે ધરાન સરજમીન
મનશની, કૂનશની હતી તેની નેક,
અહના ‘ને આલાસે કરતો વિવેક.
હિમતે આવા અતી જોરમંદ,
તુખમે હતો તહેમૂરસ્થ દેવખંદ.
તે તારો પીઠર જગત આરકાર,
આવિંદ મહારો રોશન દિવાર.
એહાકે જાણી નજીમથી ખબર,
જનમશે ફરીફુન સુરવીર નર.
કરશે તે જોહાડી અમલ ખતમ,
ફરીફુન કરશે ખતમ તેનો કમ.
એ જાણીને રહીયો તે જાદુપરસ્ત,
લખાવિયો ઘં તરફ તેણે હસ્ત.
કતલ કીધો તારો પિઠર દીલજાન,
ગજર પામિયો તે રોશન-રવાન.
જોહાડી ખસે બે બલા છે ખરાબ,
વતન પર પડે છે સિતમ બેહિસાબ.
મગજ ‘આપ્તીનલું કહાડી બહાર,
ખવાડી બલાને પામ્યો કરાર.”

કુશમન છે તે મારા જીવ-જાનનો,
ઉઠાવ્યો છે ફિતનો રમખાનનો.”
કતલ ચાલી નિરદોશીની ચારો ગમ,
હતો ખસ જોહાડનો એજ કુકમ.

સંકટ હજારો ‘ને કુખો સહી,
લઈ ઘુને જંગલ ભટકતી રહી.
લઈ ઘુને ગઈ હું પુરમાય મકાંન,
હતી નહી કુખાલી બિચ તે સમાન.
રખેવાસે તેના બહુ ચારથી,
તૂને કિધો મોટા અતી લાડથી.
કિધી ગાય તેણી જોહાકે કતલ,
રખેવાલનીળી ન રાખી નસલ.
બેજાન કીધી તે નિરદોશ ગાય,
વરશ ત્રણ સુધી જે બની તારી માય.
લઈ ઘુને નાહકી બની બેસખર,
લઈ ગઈ તૂને અલખજીની ઉપર.”

ફરીફુન પોતાના બેરા ફરીફુનને
જોહાડ સામે જંગ
ઉઠાવવા કહે છે.

“હવે વાત સાંસલ એ મારાં જીગર,
હકીકત કહીએ તૂને મૂખતેસર.
કિધો છે તૂને કેરદેગારે પસંન,
અચાવે હવે ઘં તહાર વતન.
જગતમા થયો છે જીલમ આરકાર,
ધરાન થયું છે અતી બેકાર.
વતનના સુખની ખીલી છે કળી,
જશે કુલ અધકાર બિલકુલ ટળી.”

કરી જંગ જોહાંક કર જહાંક ખાંક,
કતલ જોહાંક કીધો જમશેદ પાંક.
કતલ જોહાંક નિર્દોશ કિધાં ગોસ્પન્દ,
કતલ જોહાંક દુધમલ કિધાં ફરજન્દ.
કતલ કીધી પુરમાય નિર્દોશ ગાય,
કિધો જોહાંક મોટો ખની તૂજ માય.

કતલ જોહાંક કીધો તહારો પેદર,
બટકતી ખની હું લઇને પેસર.
હવે ખેંચ શમશીર હું ધ્યાનથી.
કિનો લે તું જમશેદનો ધ્યાનથી,
હરએક જણનો એ એકરાર છે,
વતનથી ફેરે તે ગૂંહાગાર છે. (6)

ફરીદુનનું ઝાહાંકને મારવા માટે તકલબગાર થયું.

જોહાંકના જીલમની આવી હકિકત પોતાની માદર ફરાનકને મોહોથી સાંભલી,
જવાન ફરીદુનનું ભોલી તેની રોગામા ઉછલી આવ્યું. તે પોતાની માતાનો ઉપકાર માની
ઉલટમા આવી બોલ્યો કે:—

"આફરીન માત મારી હું પર હજાર,
આસાર કિધો કેવો સુજપર અપાર.
હતી નહિ મને આજ તક એ ખબર,
કે હંતો આખતીન નેક મારો પેદર.
ખબર સાંભલી છે મે આનન્દથી,
કે તોખે હું તેમુર-દેવખન્દથી.
અગર જોશ્વર છે ખરેખર શીર,
બિના અજમાયશ અને ના ફલીર.
હંતો જ્યારે જગમા જોહાંકી અમલ,
ફરીદુન ખાળક હંતો ખહું અખલ.
ફતેહમંદ માદરેમન મહેરખાંન,
ના કર દીલમાહે કંઈખી ગૂમાંન.
તજી આજથી હું વતન અફખરજ,
નિગેહખાંન યશે મારો ગેતીફરજ.

હૂકમ છે અગર એવો અઝહાંનનો,
કરે ખાંક ફુશમન ધમાંનનો.
હલકે કાપી પુરમાય, કિધું તેણું ખુન,
સહે કેમ ફરીદુન જીલમ એ જખુન.
કતલ કીધો મારો પિદર નેકજાંક,
કિનામા મચાઉ ભચંકર ફેસાંક-
હર નહિ જૂર્માન 'ને જમાને જરૂર,
કરે તે ફરજને વતનથી ફર.
પુરમાય ખુનનો ઉઠાવી પૂકાર,
કાહડું એ શયતાંનને હેશપાર.
કરે વાહલું ફતેહ વતન મૂજ ઇરાન,
વતન ફાજ ખાતર સદકે છે જાન.
અગર છે મદદ તે અઝહાંન પાંક,
કરશે જમ જલમ જોહાંક ખાંક. (7)

ફરાનકે ફરીદુનને જાહેર નહીં ખતવા સમજાવ્યું.

ઉલટમા આવેલા ફરીદુનને રણના રંગ ઉપર ચહોડેલો જોઇ, તેની માતા ફરાનક
તેને સમજાવવા બોલી કે: "ફાનેશમંદ દીકરા, એવી રીતે વગર વિચારે દુલખાઇ કરવી
ના રવા છે. નજીમીઓની આગાહી છે, કે જોહાંકનો દોર ફરીદુન તોડશે, પશુ હું
ચોડેલો જોહાંકને કેવી રીતે જોર કરી શકશે, તેનો ખ્યાલ કરવો રવા છે. તે જલુપરત
જોરમંદ છે, અને તાજ તખતનો માથેક હોવાથી તેની ખીદમતમા હજારો સીપાહો કંમર
ખાંધી લડવા તકવાર છે. તારી પાસે લશ્કર કે સીપાહો નથી, માટે તું ધીરજ ધર, અને
જવાનીના જોમથી ઉલટરણ જોખમભરેલાં કામની અંદર વગર વિચારે ના અપલાવી દે." (8)

બોહાકે પોતાના જીવનમંથી ત્રાસી રેહતી રમ્યતને મનોવવા માટે તથ્યાર કરેલી યોજના.

એક હાથ ઉપર ફરીફુન બોહાકને જેર કરવાની તક જોતો રહ્યો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર બોહાકે પોતાના ખભાં ઉપર લાગુ પડેલાં દરદ માટે ધરાનીઓની આણુ રાખેલી કતલથી શેહરમા બેઠેલી અને જીવનમંથી ફરીયાદ એટલી બધી તો ફેલાઈ ગઈ, કે આંતે ત્રાસી રેહતી રમ્યતને શાંત પાડવાની તે હવે કાંઈ તબવિજ કરવા લાગ્યો.

ફરીફુન હજી તેને હાથ પકડાયેલા નહીં હોવાથી તે ધાસ્તીથી અધમુવા જેવો થઈ ગયો. તે જેરેમંદ હોવા છતાં કંમરમાથી વાકો વળી ગયો. ફરીફુનને દુધ પાષ ઉધારનાર ગાયને કતલ કરારી, પણ ફરીફુન તેના હાથમાથી છટકી ગયેલા જાણી તેની ફિકર વધતી ગઈ શેહરમા સાંતી ફેલાવવા તેણે કેટલાક દાનાવ મેળેદો અને દસ્તુરોને પોતાની પાસે ધુલાવી તેમને સમજાવીને મનાવી લીધા, અને તેમને કથું કે :—“એક એવી અરજી લખી કાઢાડો, કે બોહાક જેવો નેક, બેચો અને રાસ્ત ધનસાફ કરનાર પાદશાહ ધરાનના તખ્ત ઉપર આજ સુધી બીજો કોઈપણ ગયો નથી. રમ્યતમા તે ગેરઈનસાફ બિલકુલ આલવા દેતો નથી. દુખીઓની દાદ લેનાર તેના જેવો બીજો કોઈ નથી.”

એવી બાબદ તે મેહજર અંદર લખાવી, તે મેહજર ઉપર શેહરના આગેવાન અમીરો અને દરબારીઓની સહી લેવા, અને જાહેર બજારમા તેમજ મોહલ્લાઓમા એવાં બાશાણો કરી લોકને શાંત પાડવા તેણે સમજાવ્યું.

આ મેહજર યાને લખત ઉપર બોહાકની બીહીકથી કરીને ધણીક મેળેદો અને દસ્તુરો બોહાકની સમજાવટથી મોહલ્લે મોહલ્લે ફરી બોહાકની તારીફ ગાવા લાગ્યા.

મેળેદોએ જાહેર મોહલ્લાઓમા લેગાં નસીબો છે રમ્યતને આબદાર, થયલાં લોકોના ટોલાં આગલ છે ઝોહાક જેવો બહો શેહરીચાર. જોહરમા ભરી છે મનશાની નેક, દીલે કયાલુ મયાલુ વિવેક. “સૂણો સજ્જનો તમ સૂણો નામવર, છે બખ્ત ધરાંનજું બહુ ખૂલંદ, સૂણો તમ તવંજર નારો ‘ને નર. છે શાહ ઝોહાક સહુને પસંદ.”

ઝોહાકની ખોટી સીફત મેળેદોને કરતા સાંભલી કાવેહ

નામના લુહારજું તેઓ ઉપર ગુસ્સે થવું .

આવી રીતની બોહાકની ખોટી તારીફ જાહેર રસ્તા ઉપર મેળેદોને કાવેહ નામના એક લુહારે કરતાં સાંભલી તેણે ઘોડી ઉકવી આપ્યું. કેમકે બોહાકના ખભાં ઉપર લાગુ પડેલાં દરદ ઉપર ચુકવા માટે, માનસના ભેજ મેનવવા જે જવાન ધરાની ઓને મારી નાખવામાં આવતા હતા, તેમા આ લુહારના સતર છોકરાઓમાથી સોલ છોકરાઓને મારી નાખી, તેમના ભેજનો ઉપયોગ બોહાકના ખભા ઉપર કરી દેતો. આ કારણને લીધે બ્યારે કાવેહ લુહારે બોહાકની આડી ખોટી તારીફ થતી સાંભળી, ત્યારે તે ગુસ્સે થઈ મેળેદોને કેહવા લાગ્યો :—

“તું છે કોઈ મોઢેડ કે અદેરેમન ?
બેઠો છે બાજરે લેધને શું ફંદ.
સૂણે કોણ તારી ગલત વાત છે,
તું મોઢેડ નથી, કોઈ કમજત છે.

કહાં જમરોડ સમ જેહાંકાર છે,
પલીદીનો આજે રોજગાર છે.
યધું બપ્ત ધરાંનવું ખારગર,
મંદ્યો સાહ ઝાહાક બેઠો નાબકાર.

ખૂશામત કરે છે બની બેલગાંમ,

હિસે છે ઝાહાકનો તું ચલાંમ.”

કાવેહના અદારમાં ઠાકરાનું ચોરાઈ જવું.

શેહરમા તેમજ દરબારમા જ્યારે એવો જોર, જુલમ, અને જગરદસ્તીનો મામલો ચાલી રહેલો હતો, તેવામાં કાવેહ છુદારના અદાર ઠાકરા માહેલો જે એક છેલ્લો દીકરો બાકી રહેલો હતો, તેને જોહાકના સીપાહો મોહલ્લામાંથી એકદમ છુપ છાપ છંકાવી, જોહાકના પાદચાહી આવરગીને હવાલે કરવા લાખ ગયા. આ બનાવની ખબર લોકોએ તુરતજ કાવેહ છુદારને પુઝાદી, અને તે ખબર સાંભળતાંજ કાવેહના શુસ્સાનો પાર રહેલો નહી.

કાવેહ છુદારનું જોહાકની દરબારમા પોતાના
દીકરાને પાછો મેલવવા જવું.

જોહાકની દરબારમા અમીરો અને દરગાઝીયાને મનાવી લેવાને સાર, મેહજર ઉપર તેમની સહી સેવામાં આવતી હતી, તેવામાં જોહાકની દરબારમા એકાએક ફરીયાદના પુઝારો સંભળાયા, આ ફરીયાદનો પુઝાર ઉઠાવનારને જોઈ પોતાની દરબારમા તુરતજ દાખલ કરવાનો હુકમ કીધો. તે ફરીયાદ કરનાર કાવેહ છુદાર પોતે હતો. જોહાકે તેને જુમારી પુઝતાં તેણે પોતાની ફરીયાદ રજુ કીધી.

હુકમ કીધો ઝાહાકે સુણી પૂકાર,
ખૂલાવે છે કોણ મરદ કુખિયાર.
હાજર થયો એકે કઠાવર મરદ,
બલવંત બાણુ, દીલમે કરદ.
જેમ કેહરથી બહુ તપેલો ગરમ,
ઝાહાકે પુછીયું બનીને નરમ.
“અએ મરદ કુખિયાર સાંભલ સવાલ,
કહે તારી ઉપર શું છે મલાલ.”
કૂટી મર તેને કીધો પૂકાર,
“નામે છું ‘કાવેહ—અહંગાર’ છુદાર.
ફરીયાદ મારી સુણુ શેહરીયાર,
તુએ મારી જાંદગી કીધી ખુવાર.
કિંધુ છે તુએ માફ ખાનુખરાખ,
ગજબ છે, સીતમ છે, અલમ બેહિસાખ.
અગર તું નથી ચાહતો કારે જજીન,
કિંધાં મુજ ફરજન્દોના કાંધ ખૂન.

હિકરાઓ મારા હતા કુલ અદાર,
સત્તરને કાંપી કિંધા તુએ કાર.
એકજ રહ્યો તો જે તુરેયશમ,
લૂટી તુએ લીધો કરવા ખતમ.
અરે યો સિતમગર જો મુજ હાલ,
કિંધો મારો સંસાર તે પાયમાલ.
ખતા શું મહારી, ચુનાહુ શું કીધા,
કે સત્તર ફરજન્દોના જીવ લિધા.
કયા કર મુજપર યક્ષી પિસર,
ફરજન્દ ખાતર જલે છે જગર.
બને જ્યારે જગમા ધનસાંન પીર,
હિકરાઓ તેના બને દરતગીર.
નથી ખ્યાલ કરતો તું જગ જહાંનનો,
નથી ખ્યાલ કરતો તું ચઝહાંનનો.
હું બેજૂનાહ છું અદના છુદાર,
જમાનો કિંધો મહારો તે અંધકાર.

અગર રાસ્તીનો છું છે ઘણી, અગર રાસ્તીનો તૂને છે ખિયાલ,
 ધનસાફ કર છું મેહરખાં બની. મને આપ માફ નિરહોશ બાલ.
 જીલમ સેહસે ખાંદો, ન સહેસે ખૂદા
 જીલમ છે ખાંદો ઉપર નારવા.”

જેહાદે અંતકરણના ડંખથી કરોને કાવેહને
 તેનું ફરજન્દ પાણું આપવું.

કાવેહ જીહારની હિંમત જોઈ, અને તેની ફલીલ સાંભળી જોહાક ડંગ થઈ ગયો.
 કાવેહની ફલીલ અને તેની હિંમતથી તે જીલમગારનું અંતકરણ તેને ડંખવા લાગ્યું,
 અને નાહિમત બની જઈ, તુફાની કાવેહને મનાની લેવાની મતલબથી, તેનો દીકરો
 તેને પાછો સ્વાધીન કરવાનો હુકમ કીધો, અને તેને ઠંડો પાડી જોહાકે પેલા મેહજર
 ઉપર સહી કરવા કાવેહને જણાવ્યું.

જોહાક સાંભે કાવેહ જીહારે બલવો ઉઠાવવાની શરૂઆત કરવી.

કાવેહ જીહારે તે મેહજર દુરતજ હાથમા લઈ પ્યાંતથી વાગ્યો, અને તેમા
 જીલમગાર જોહાકને નેક, બચો, અને રાસ્ત ઈનસાફ કરનાર તરીકે દરશાવેલો વાંચી,
 તેના યુરસાનો પાર રહ્યો નહી, અને યુરસાથી લાલ બની, દરખારમા બેઠેલા અમીરો
 દસ્તુરો અને મોબેદો, તથા પહેલવાનો તરફ નજર કરી, તે પુકાર કરી બોલ્યો:—

“ શું આ છે મેહજર, જીલમીલખત,
 શું માગોછો એ પર તમેો ફરકત.
 ગજબ છે, અલમ છે, રંજો-મહન,
 વતનનો શું બેઠો છે બરગરતે ફન.
 અરે ફરુરો, પેહલવાનો ફલીર,
 જો આકીલ, ફાજલ. જવાનો. પીર.
 શું અકલ હંડા થઈ, ખોયાં દેમાગ,
 કિધી તમ લોહોએ એ પર સાખ.
 શું ભૂલીયા ખૂદાને બની બેદીન,
 શું ભૂલીયા છોડી ધરમ ‘ને ચકીન.
 નથી વાહુલી બેટીની ઇજત ‘ને માન,
 નથી બેહન, માદરની હૂંમત ધ્યાન.”

લહુ શું જમાનાનું ઠાકું થયું,
 શું દોજખ તમને વહાકું થયું ?
 ૧૨૦૦

નથી રાસ્ત જોહાક, જીલમ ફીન રાત,
 મલી દેવ સંગ તમ કરો જીલમાત.
 નથી કરતો મેહજર એ હું કલ્લ,
 સરજત એ ખતની છે ખાક—ધુલ.”
 કિધું ફાડી કાવેહ મેહજર ખરાબ,
 જોઈ હાંમ જોહાક થયો સુરખાબ.
 બગલમાં ઉઠાવીને લીધો પિસર,
 ગયો ત્યાંથી ચાલી કાવેહ બેડર.
 જોઈ તેની હિંમત, જોઈ તેનો તાબ,
 દરખાર સારી બની લાજવાબ.

કાવેહએ તે મેહજરના ફાડીને તુકડા કરી નાખ્યા, અને પોતાના દીકરાને બગલમા
 ઉઠાવી, જોહાકની માંખી દરકાર કીધા વગર, તેની દરખારમાથી તે ચાલી ગયો. લોહો કાવેહને
 તેના ફરજન્દ સાથ પાછો શ્રેલો જોઈ તેની આસપાસ ફરી વલી ખબર પુછવા લાગ્યાં.
 કાવેહ ખબરને મુખે ઉભો રહી પુકાર કરી તમામ રખતને ધનસાફ માગવા માટે
 ઉસકેરવા લાગ્યો. લોહો તેને સાંભલવા મોટી સંખ્યામા એકઠાં થયાં, અને કાવેહની
 દરખાર અને તેના વિચારો સાથે એકમત થઈ, તેઓ પણ ફરીયાદ અને ધનસાફના
 પુકારો ઉઠાવવા લાગ્યા.

ફેરીદુનના મુખ્યુન--“જે શખ્સ પોતાના મા બાપ સાથે
 બદી કરે, તે પોતાના ફરઝન્દોથી નેકી કદી નહીં જોય
 [૨] જે શખ્સ પોતાના મા બાપને માન નહીં આપે,
 તે શખ્સ પોતાના ફરઝન્દોથી માન નહીં પામે.
 [૩] જે શખ્સ પોતાના બાપઓ સાથે દુશમની કરે,
 તે શખ્સ બાપના ફરજને લાચક નથી
 [૪] દુનીયાના લોકો યાદ રાખજો, કે
 આ જગતનો તમારી કરણીયુ ફક્તર છે,
 માટે તેમા નેક કામોના લેખ કરી
 રાખવા કે મીનાઈમાં તે કામ
 આવે.”

જ્યારે લોકોને પોતાની આસપાસ કાવેલે જમાવ થયેલાં જોયાં, ત્યારે તુરંતજ તેણે પોતાની કંઠર ઉપર બાંધેલું ચામડું છોડી પોતાના નેત્રની નોક સાથે બાંધી, તે ઉંચે હવામાં ઉડાવી પુકાર કરતો મોહકતાથી અને જાજરોનાં ચોક્કમા બાજાણો કરવા લાગ્યો:—

ફરીદુનને જઈ મલવા માટે કાવેલું લુહારે ઇરાની

ખસકતને જમાવ કરવી.

“ઉઠો દીનદારો, ઉઠો નામદાર,
ઉઠો તમ ગરીબો, ઉઠો માલદાર.
ઉઠો કામદારો, ચઝઝાં પરસ્ત,
કરો દુર જુલ્મીનો જલમ હંસ્ત.
ઝાહકથી તમ થયાં હો તબાહ,
તો આલો ફરીદુનની લેવા પનાહ.
ફરીદુન સલામત, પૂકારો સહુ.
લડો દેશ ખાતર, રેડો લહુ.
પૂકારો જોહાક છે અહેરેમન,
આલો ફરીદુન ધરીયે ચરન.
આ ઝુંડો ફરીદુનનો છે હલકાર,^૧
ફરીદુન ઉપર કરો જીવ નેસાર.” (12)

* * *

પૂકારી ફરીદુન નામે પૂકાર,
જમા જંગીઓને કિધા ખીશિયાર.
હજારો જવાનો અને પેહલવાં,
ફરીદુન નામે થયા શાહમાન.
હજારો ખૂશીથી થયા હમસંગ,
ફરીદુન ખાતર ધરીને ઉમંગ.
જગે જગ ખલવો, જગે જગ ખંદ,
જગે જગ ફેસાહ, ફીઘર, ફંદ.
મલી કલ રમ્યત ખની લરકરી,
લિધી તેઓની કાવેલ છે અફસરી.

હતો જે જગાએ ફરીદુન વાસ,
ગયા સરવે સંગ મલી તેની પાસ.
હજારીએ હાજર ઉભી અનજુમન,
બૂકીને ફરીદુનને કીધું નમન.
ખશી થાયો જોઈ તે ઇરાની પ્રજા,
ખૂશી થાયો જોઈ આંમડાની ધજા.
ધજા આમની પર કિધો સંગાર,
જડયાં લાલો-ગોહર અતી આખદાર.
પૂકારી બાલ્યો ફરશેખ શાહ:
“ઇરાનીઓ લેવ આ ધજાની પનાહ.
ખૂદા રાખે કાયમ ધજા આખદાન,
ઓલખારો એ ઝુંડો-એ-કાવેઆન.
જગમા એ ઝુંડો થશે આશકાર,
કરશે જુલ્મી જુલમને ખૂવાર.
એ ઝુંડો પર રેહમત પરવરદેગાર,
અહીં ને જીરમનો થશે ટાલનાર.
એ ઝુંડો મુખારક છે ઇરાંનો,
ગણે કલ ઇરાન જીવ જાતનો,
ગગન તક એની ઉડશે ધજા,
રેહશે ફતેહમંદ ઇરાની પ્રજા.
ચમકશે ખલક પર મિસલ મુસ્તરી,
કરશે એ રોશન ફીરોઝગરી.
ઉઠાવી ધજા એ પૂકારો ઇરાન,
કાયમ રહો ઝુંડો-એ-કાવેઆન.” (13)

કાવેઆની ઝુંડાની ઉત્પત્તિ અને તેની હકિકત.

ઇરાનનો આ ઝુંડો પેહલ વેહલો કાવેલ નામના લુહારે પોતાની કંઠર ઉપર બાંધવાના ચામડાનો ખનાવી, લોકોને ઉત્તકેરી ફરીદુનની પનાહમા જવા તેણે એકાંકીયાં હતાં. શાહ લખનાર એ ઝુંડાને ‘કાવેઆની’ અને કાષ્ટ એ ઝુંડાને ‘કાવેઆની’ કહે છે.

૧. હલકાર યાને પેગામચી. ૨. શરસી બાપામાં ‘ક’ અને ‘ગ’ નજીક એક સરખી રીતે લખાતા હોવાને લીધે કાષ્ટ લખનાર ‘કાવેઆની’ લખે છે.

ફરીફુને એ ઝુંડાને પોતીકા ઝુંડા તરીકે જાહેર કરી, તેને કીમતી લાલ ગોદરથી સંગરથો હતો. ફરીફુન પછીના દરેક પાદશાહ તેને ધણેજ લાગ્યથાતી ગણના હતા, કેમકે તે ઝુંડા તલે ધરાંનીઓએ મહાન ઘોડાં જંગો અને લડાઇઓ ફતેહ કરી હતી. જ્યારેથી ફતેહ થતી, ત્યારે આ ઝુંડાને સંગરથામા આવતો હતો.

જમાનાના દોરને લીધે, એ ઝુંડાએ પાછલથી અનેક ચઢાડતી-પડતી દીડી હતી. કિયાંની વંશ પછી તે હખામતી વંશના પાદશાહોને હસ્તક ગયો હતો, અને છેલ્લે દારા પાદશાહની સક્તનતમા, તે ફતેહ અને કિરતીની ઉંચામા લંચી ટોચે પુગ્યો હતો. પણ રૂમી સીકંદરે જ્યારે દારાને માહત કીધો, ત્યારે એ ઝુંડાની પડતી આવી હતી.

પણ અર્ધશીર બાગેશને યુનાનીઓને જોર કરી, ધરાન દેશનો છુટકારો જ્યારે તેઓના હાથમાંથી કીધો, ત્યારે પાછો આ કાવેઆની ઝુંડો જાહેરમા આવ્યો હતો, અને ધરાની પાદશાહો તેને માન આપતા લાગ્યા હતા. આ તેની નવી કિરતીવાળી છંદગી લાખો વખત ટકી નહી, કેમકે સાસાની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ યઝદઝર્દ, ૪૦ સ ૧૨૬ ના સાલમા શકુશીયાની લકાઈમા આરથો સાથ લડતા હાર ખાઈ નાહડો, અને ત્યારે એ ઝુંડો પણ જીવેદાંનનો તારાજ થયો.

આ ઝુંડાનું કદ કંડે છે કે લગાઇમા ૨૨) અને પોહગાઇમા ૧૫) શીટ જેટલું મોટું હતું. જુદા જુદા પાદશાહોએ તેને કિમતી ગોદરથી સંગરથો લેવાને લીધે, તેની ઉપર જડેલો કિમતી ખર્ચનો આરથોને હાથ ગયો હતો.

ફરીફુને ઝોહાકને મારવા માટે ગાયની સીકલને ગુરજ બનાવવો.

એ ઝુંડાને ફરીફુને હાથમા લેઇ ધરાનીઓની સાથે મલી ઝોહાકને જોર કરવાનું જાહેર કીધું.

ફરીફુને પોતાના બે મોટા ભાઇઓ 'કયાનેશ' અને 'પુરમાય'ને જુદાની એક બુશીવાર લુહારને તેડી લાવવા જણાવ્યું, અને તે લુહારની પાસે ગાયની સીકલને એક બારી લોખંડનો ગુરજ બનાવી લીધો, અને તે માટે તેને મોટું ધનમા આપી રવાના કીધો.

જંગની સધલી સામથી તર્થવાર કીધા બાદ, ફરીફુન પોતાની માતા દરાનક પાસે હથીઆર સળ તેણીની રમ લેવા ગયો.

કંમર પર ખાંધી કંમરબંધ ખાસ, પેહડીને કોલાહ ગયો માત પાસ. નમીને કલ્હુ: " માદરે પાકશદ, દરે રખ હાસલ તારી સુરાદ. હવે જાઉ ઝોહાક કરવા ખતંગ, હજારો ધરાંની સિપાહ છે સંગ. છે લાઇ બે મુજ અજીજ દિલજાન, ઇફાજતથી રાખસ આંખો સમાન. આ સંમશીર, તફંગ સંગ તીરો-કમાન, કમંદ સાથ છે આ ગુરજ ગાવેયાંન

પુરમાય ખુનનો ઉઠાવી પૂકાર, ગુરજ ગાવમુખથી કંડ તેને કાર. વતનથી કંડ દુર શયતાનને, પવિતર કંડ પાક ધરાંનને. ફતેહ જમશેદલુ કંડ તખત-તાજ, કંડ તેની ઉપર તૂને સરફરાજ. દૂઆ હે મને ટું કરી ખંદગી, ખલી ખંદગી વંન કુલ છંદગી.

ફરીફુનવું માદર ફરાનકની રજાથી ઝોહાકને જેર કરવા,
અલખરજ ઉપરથી નિચે ઉતરવું.

ભરી નયન નીરે કિધો રખ યાદ, હરવખત સુરકીલ દેજે પનાહ,
ફરાનકે માંગો મનની સુરાદઃ મેહરવંત તહારી કરજે નિગાહ.
અરજ છે મહારી ઓ દસ્તગીર, ફેતેહમંદ કરજે ફરીફુન પિસર,
સપુરવ કંઈ છું છું મારો વીર. અરજ એ શુભાઈ શુંકાવી સર. (14)

ફરીફુનની ઝોહાક ઉપર અહકાષ. સરોશ યઝ્દની મુલાકાત.

ખોરદાદ રોજને દાહડે, ફરીફુન પોતાના બાપ આખતીન અને પુરમાય ગાયના
હીનામા કંમર તંગ કરી, પોતાના અને ભાઈઓ અને ધરાની લશ્કરને લેઈ,
અલખરજ પાહાક ઉપરના પોતાના પાહાડી મકાનમાંથી નીચે ઉતર્યો.

કહેછે કે એક રાત્રે સરોશ યઝ્દની ફરીફુનની સાથ મુલાકાત યદ, અને
તેણે કેટલીક અફસુન અને નીરંગ ફરીફુનને શીખવી. આ નીરંગોની બરકતથી, ફરીફુન
કુદરતના બેઠ બરમ જાણી ચકતો હતો, અને તે નીરંગોની બરકતથી લોકોના
કુખ દરદો તે સાગ કરતો હતો.

ફરીફુનના ભાઈઓએ ફરીફુનનો જાન લેવા રચેશુ કાવતરૂ.

ઝોહાકને જેર કરવા ફરીફુને પોતાના લશ્કર સાથ, 'બએતલ મકદસ' તરફ કુચ
કરવા માડી.

ધારેલી મંજલે-પોહોંચવા આગમજ ફરીફુને લશ્કર સાથ એક પાહાડની તલેતી
હેઠલ પહાવ નાખ્યો. રાતને સમે ફરીફુન તે પાહાડની તલેતી હેઠલ સુતો હતો, તેવામા
તેના બે ભાઈઓએ, તેની કિસ્તીવંત કુનેહથી અદેખા જની તેણે જીવ લેવાનું કાવતરૂ રચ્યું.
રાતની અંધારીમા કોઇની તેઓ ઉપર નજર નહી પડે તેમ તેઓ પેલા પાહાડ ઉપર
ગયા, અને ઉપરથી એક મોટો પથર તેઓએ ફરીફુન ઉપર વેર લેવા, ઉપરથી ગજાડાઓ.
ફરીફુનનો નાશ કરવાની મતલબથી જને ભાઈઓએ આ કામ સાથે મનો કીધું હતું.
આ તેમના કાલાં કરતુકની ખબર કોઇને હતી નહી, પણ ફરીફુન આ સધલો મામલો
નિન્દમા હોવા જતાં, જોતો હતો. પથરના ગજાડાના અવાજ ચતાંજ તે જાગી ઉઠ્યો,
અને સરોશ યઝ્દે શીખવેલી નીરંગ પદકતાંજ, તે ગજાડો પથર એકદમ અટકી ગયો,
અને ફરીફુનનો જીવ બચ્યો.

ફરીફુનનું અરવંદ નદી ઓલાંગી બએતલ મકદસ જઈ પુગવું.

આરી રીતે ફરીફુન પોતાના ભાઈઓના પ્રપંચમાંથી બચી, લશ્કર સાથ તે

૧. ફરીફુન એક તખીન તરીકે જણાયેલો હતો, એમ કેટલાંક પુસ્તકો ઉપરથી માન્ય
પડે છે. એ વિશે ફરવરદીન યસ્તના ૬૦ ૧૩૧ મા જણાવ્યા મંમાંણે, કીડ, તાપ, કોહવાટ,
ટાહયો તાવ, અને શુરી શેહવતની સામે થવા માટે, અને સાંપથી ઉતપલ થતાં કુખોની સાંમે
થવા માટે, આખતીનના બેટા અરો ફરીફુનના ફરોહરને આરાધ્યો છે. (૩૧૦ ૪૦ ૪૦ મોહી.)

૨. હાલના જમાનામા જણાયવું જેસસત્રમ શેહર જ્યાં ઝોહાકનો શાહી મહેલ હતો.

આગત વધ્યો, અને અરવંદ નદીને કિનારે આવી, નદી કેમ જોલગી જવી તેના વિચારમાં તે પડ્યો.

તે નદીને રખેવાય જોહાકનો નોકર હતો તેણે નદી જોલંગવા માટે ફરીફુનને મળવાજો આપવા ના પાડી જણાવ્યું કે — “જોહાકે એવું ખાનગી ફરમાન કેહવાડ્યું છે, કે જ્યાં સુધી તેની મોહોરબંધ પરવાનગી દેખાડવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધી કોઇનેય નદી પસાર કરવા માટે મળવો નદીમાં ઉતારવા દેવો નહીં.

આ ખબર મળતાજ ફરીફુન ગુસ્સે થયો, અને ટાઇગ્રીસ નદીના ઉડા પાણીની જશમી દરકાર કીધા વગર તે ઘોડે ચઢી બેઠો, અને પોતાના ઘોડાને નદીના પાણીમાં દોડાવ્યો. ફરીફુનની આવી હિમત જોઇ તેનું તમામ લશ્કર તેની પછવાડે નદીમાં પડ્યું, અને ખુદાની મેહરથી તેઓ સધલા તે નદી પસાર કરી જોહાકના પાયતખ્તવાનાં શહેર ખચેતલ મકદસને કિનારે જઇ પુગ્યા.

કિનારે ઉતરી જગમગાથી શહેર તરફ ફરીફુન આવ્યો. શહેરમાં ખુગતાજ તેણે જોહાકનો મેહેલ જોયો, અને તે જોતાજ ફરીફુને તે મેહેલને ઘેરો ધાક્યો, અને પોતે પોતાનો ગાવેઆની ગુરજ ઉઠાવી મેહેલની અદર બેઠક દાખલ થયો.

ફરીફુનને આવી બેઠક રીતે મેહેલમાં દાખલ થયેલો જોઇ, કોઈની ચાકીયાનની હિમત તેને શકવાની કે અટકાવવાની આતી નહીં. જે કોઇ હિમત કરતા તેઓ જનથી જતા, મેહેલમાં દાખલ થઇ ફરીફુન જોહાકની શોધ ચવાવી રહ્યો.

ફરીફુનનો પાદશાહ જમશેદની બેહુનો સાથ મેલાપ થયો.

પકડવા જોહાક ખનીને અધીર, ધસિયો શખેરતાન અદર વીર. દિઠી ત્યાં સુંદર બે નાજનીન, બહુ રૂપવંતી હતી મહેજબીન. હતી તે બેહન બે જમશેદની, ખિગાનાને જોઇ અજબ તે ખની. નમીને કહ્યા તેણાઓએ સૂખનઃ “ભવજો જ્યાં તક છે આ કંહન જહેર હમને છું કર નેક ફાલ, કહે નામ તારૂં, કહે તારો હાલ. તું ‘ખચતલ મકદસ’ ભવે આવીયો, ભલે આવીને છું હિયાં ફાવીયો. અજબ તારી હિમત ઓ ચેરગીર, કે સિંહના, ચુકાએ ધસીયો દલીર. હાલત હમારી થઇ છે તખાહ, જમાનાએ ના હીધી હમને પનાહ

સહી હેરેમનથી છે રજો ખલા, કરી ખવાર હમને ગયો અજહલા. નથી જોયો ઘુજ સમ હમે નરપતી, કિધી હોય જેણે હિમત અતી. છતી જગ લીધુ ત્યો તેનું તાજ, તલેસમ તોડી થયો સર્ફરાજ.” (15)

* * *

સાંભલી ફરીફુને કીધો જવાબ “સૂખન સાંભલો તમ અએ માહેતાખ નથી કોઇ કાયમ રહ્યું તખ્તો-તાજ, નથી રેહ્યું કાયમ નસીખ ‘ને નાંજ. આખતીન મહારો પેદર મેહરખાંન, લિધો તેનો જોહાકે એક રોજ જાન. કતલ કીધી નિર્દોશ કુધમલ ગાય, પુરમાય હતી જે મિસલ સુજ માય.

કિનામા કંઠર મે ખાંધી છે તંગ, | સર તેનુ તોહુ ગુરજ ગાવચેહર,
આવ્યો છું લડવા ઝોહાક સંગ. | જરાળી કંઠ નહિ તે પર મેહર.
ગમ ના કરો નાર ઓ નેકજાદ,
ખૂદા ખર લાવે તમારી મૂરાદ. (16)

પેહલવાન ગંનદર્વનુ ઝોહાકને ખબર કરવા છુપી રીતે નિકલી જયું.

ફરીફુન જ્યારે બપોલ, મદદસમા દાખલ થયો, અને ઝોહાકના મેહલ ઉપર તેણે જ્યારે દુમસો કીધો, ત્યારે ઝોહાક પોતાના એક માનીતા પેહલવાન ગંનદર્વને સ્વાધીન પોતાનો મેહલ અને જનાનખાનુ કરી, તે બીજે મુઘક ગયો હતો. જ્યારે મેહલનો કબજો ફરીફુને લીધો છે એવી ખબર ગંનદર્વને પડી, ત્યારે તેણે ફરીફુનની સામે થવા વીના મેહલનો કબજો આસાનીથી તેને લેવા કીધો, અને ફરીફુનના ફરમાનને માન આપી તેને સાર એક મેહશીલ તેણે સંભારી, અને પોતે મેહલમાંથી છુપી રીતે ઝોહાકને એ ખબર આપવા નીકળી ગયો. તેણે ઝોહાકને જઇ કહ્યું કે:—

<p>“ખબર શું કહું શાહ, ગર્હનકશાંન, ખરગરતે હીનની દિસે છે નિશાન. મને લાગે છે હીન આવ્યો કુખી, દિસે છે વતન નહિ થવાનુ સુખી. ઉભા ફરામન રોહરમા દામ ઠામ, મેહલે બગીચે લશકર તમામ. ઢિઠા મેહલ અંદર ત્રણ નોજવાન, ઝોહાકે આલા દિસે પેહલવાન.”</p>	<p>છે ત્રણમા એક અતી બેખિસાલ, અજબ રૂપ રંગે, ખૂદા ચકખાલ. કંઠર છે નાહની, બળ બીશિયાર, છે તેની સાથે લશકર અપાર. થયો છે તે દાખલ, દિવાનેખાસ, કિધો તારા મરદાને મરદાનો નાશ. પરાગંદે કીધો તલેસમ તમામ, બેઠો ચહડી તખ્તપર પુર હામ.”</p>
--	---

આ હકિકત સાંભલી ઝોહાક શકમંદ બન્યો, અને ગંનદર્વને પુછ્યું કે:—

“ત્યારે તો તેઓ મારા કોઇ દીલજાન દોસ્ત યા તો મારા મેહમાન હશે.”

ગંનદર્વએ ઝોહાકને જવાબ કીધો કે:—

<p>નમીને દિધો પેશકારે જવાબ: “શું મેહમાન તારા છે એવા ખરાબ. લઇ હાથમાં એક ગુરજ ગાવેયાન, ધસી મેહલ અંદર, છુસે જનાન ? મેહમાન એવા થજો ગુમનામ, ખને મેહલમા બેશરમ ખદલગામ.”</p>	<p>મેહમાન તારા અજબ બેઅદબ, જનાને જઇને કરે છે ગજબ. લઇ બેઠો મેહનો જેહાદાર જમ, કરે ના પીકર, કે કરે ના શરમ. ઘડીમા દંરે તે ‘શહેર’ સંગ નાજ, પકડે ઘડીમા લખ-એ-અર્નવાજ.”</p>
--	--

ઝોહાકે ગુસ્સે થઇ ગંનદર્વને કપડો આપવો.

આવી ગજબનાક ખબર સાંભલી ઝોહાકે ગંનદર્વને ગુસ્સાથી કહ્યું કે:—“અરે હરામખદા, તારે સ્વાધીન મે મારું શહેર અને મેહલ કીધાં, તેની તો આવી રીતે સંભાલ લીધી ? નિમકહરામ, તું બેવશ થયો, અને મારા મેહલમા મારા

ફુશમનોને તેં દાખલ થયા દીધા. તારૂં કાણુ કર, આજથી તું મારા મેહવાનો રખેવાલ નથા.”

ગંનદર્વ બોલ્યો :—“ ભલે તું મને ખરતરફ કર, પણ હવે તારો મેહવા કહાં છે, કે તું મને તેનો રખેવાલ કરે બ્યારે તારૂં રાજ તાજ કે તખ્ત રેહશેજ નહીં, ત્યારે તું મને તારો નોકર કયાંથી બનાવશે.”

ઝાહાકનું ફરીફુન ઉપર ચહાઈ કરવા જવું.

આ ફુ.ખભરી ખખરે ઝાહાકના બદનના સાધા ઢીલા કરી નાખ્યા :—

જેહાદાર ઝાહાકે જાણી ખખર, ધુલના ધુલાડાં ‘ને શોર-ખકોર,
છત્રગ મારી ઉઠીયો, બની બેસખર. હવા થાઇ કાઢી, ઘટા ધનધોર.
લઇ પેહલવાનો ‘ને લશકર સગ, પૂકાર એક નિકલીયો સાલારનો,
ધસી દોડીયો જેમ દિવાનો પિલંગ પિછો છોડતા ના ગૂનહાગારનો.
હતા શેહરમા જે ફલીરો જવાન, પકડજો હમારા વતન ચોરને,
મલી જઇ ફરીફુન દિધું તેને માન છઠાં છોડતા ના સરજેર ને.
કિનાના કેહરથી મલી ખાસો આમ, * *
ઝાહાકને જોઇ રહ્યું સારૂં ગામ. જોઇ જોઇ આજેજ, જોઇ ધરફરી.
પૂકારોથી પાકાડો ગયા ખડુ ડરી. ગીરફથી થયાં કુલ કાલાં અખર.
જંગ જોઇ પિગલીયાં ખુની જીગર. નિકલીયો એક આતશકહેલથી અવાજ:
“નથી ચાહતી રધયત જોહાંક રાજ.”
શું અહના કે-આલા જવાનો કે પીર, ધરયો લઇ ખજર, ફરીફુન ઉપર,
શેરદીલ દલીરો, સુરા કે વોર. પડી તેટલાં તેની પર સહુ નજર.
કહેકે લલે કોઇ આવે કંઝાક, છલંગ મારી ફરીફુન મહાંત,
જોઇતો નથી તખ્ત ઉપર ઝાહાક લઇ હાથ દોડીયો ગૂરજ ગાવેયાંત.
ધરી હાંમ રધયત, સજી શસે અંગ, જરખ એક ગૂરજથી કિધો સર ઉપર,
જમા થઇ જગાડી દિધું એક જંગ. જમીન પર તે પડીયો ખાઇ ચકકર.
ફરીફુન સવારો નિકલીયા બહાર, છુટી સરની કોલાહ, થઇ ગઇ ચૂરા,
નેજા ‘ને સમશીર ધરી ધારદાર. થયો જોર જાલમનો હમ પૂરો.
રહી ગાજી ગડબડ ગજબથી લરી, પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
લિધી ઘેરી ઝાહાકની લરકરી. ફરીફુન બોલ્યો પૂકાર એમ ટરી.
જમીન ટાંપી લરજી, હવા ઠરઠરી, કે: “ઝાહાક જાલમ જાલમગાર સાહ,
વિજલી ચમટતાં દીલમે ડરી. કિધી તુએ દુનિયાને ખિલકુલ તખાહ.”

જોઇ હાલ ઝાહાક તપી તાપથી, ગયો મેહલ તરફ તે છુપ છાપથી.
થયો ચોરીદા પેહડી બખ્તર બદન, કંમર ફેડી મેહલે ગયો તે ચહડી,
લિધી સાઠ હાથ એક લાંબી કંમર. દિધી ત્યાં મેહડીલ રંગથી લરી.
ધરયો લઇ ખજર, ફરીફુન ઉપર, ધરયો લઇ ખજર, ફરીફુન ઉપર,
પડી તેટલાં તેની પર સહુ નજર. પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
છલંગ મારી ફરીફુન મહાંત, ફરીફુન બોલ્યો પૂકાર એમ ટરી.
લઇ હાથ દોડીયો ગૂરજ ગાવેયાંત. જરખ એક ગૂરજથી કિધો સર ઉપર,
જમીન પર તે પડીયો ખાઇ ચકકર. છુટી સરની કોલાહ, થઇ ગઇ ચૂરા,
થયો જોર જાલમનો હમ પૂરો. પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
જમા થઇ જગાડી દિધું એક જંગ. ફરીફુન બોલ્યો પૂકાર એમ ટરી.
ફરીફુન સવારો નિકલીયા બહાર, કે: “ઝાહાક જાલમ જાલમગાર સાહ,
નેજા ‘ને સમશીર ધરી ધારદાર. કિધી તુએ દુનિયાને ખિલકુલ તખાહ.”

જોઇ હાલ ઝાહાક તપી તાપથી, ગયો મેહલ તરફ તે છુપ છાપથી.
થયો ચોરીદા પેહડી બખ્તર બદન, કંમર ફેડી મેહલે ગયો તે ચહડી,
લિધી સાઠ હાથ એક લાંબી કંમર. દિધી ત્યાં મેહડીલ રંગથી લરી.
ધરયો લઇ ખજર, ફરીફુન ઉપર, ધરયો લઇ ખજર, ફરીફુન ઉપર,
પડી તેટલાં તેની પર સહુ નજર. પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
છલંગ મારી ફરીફુન મહાંત, ફરીફુન બોલ્યો પૂકાર એમ ટરી.
લઇ હાથ દોડીયો ગૂરજ ગાવેયાંત. જરખ એક ગૂરજથી કિધો સર ઉપર,
જમીન પર તે પડીયો ખાઇ ચકકર. છુટી સરની કોલાહ, થઇ ગઇ ચૂરા,
થયો જોર જાલમનો હમ પૂરો. પડયો તેવો જકડી કંમર બંધ ધરી,
જમા થઇ જગાડી દિધું એક જંગ. ફરીફુન બોલ્યો પૂકાર એમ ટરી.
ફરીફુન સવારો નિકલીયા બહાર, કે: “ઝાહાક જાલમ જાલમગાર સાહ,
નેજા ‘ને સમશીર ધરી ધારદાર. કિધી તુએ દુનિયાને ખિલકુલ તખાહ.”

કિધું તુએ ધરાંનને ખારજર,
કિધી નાર નિરદોશો તે ખૂવાર.
૧૪૦૦

કિધું તન જમશેઠ દાધી કલમ,
કિધી નહી તુએ જરાળી રહમ.
કિધી તુએ વેરાંન ધરાંન જમીન,
કિધાં તુએ તારાજ ધરમ ને હીન.

લહુની નહીમા ચલાવી તે નાવ,
કતલ કીધી નિરદોશ પુરમાય ગાવ.
કિધી તુએ નાપાક પવિતર જમીન,
કિધો તે કતલ સુજ પેઠર આળતીન.
કરૂ આ ગૂરજથી તને હું ખતમ,
સમજ કે નથી તુએ લીધો જનમ.

ફરીદુનને સરોશ યઝદનુ ઝોહાંકનો છવ લેતા અટકાવયું.

ગુરસાથી કાલ બની ફરીદુને ઝોહાંકનો છવ લેવા પોતાનો ગાવેવાની ગુરજ, જોરથી હવામા છુમાવી જોવો તે તેને મારવા જતો હતો, તેવામા સરોશ યઝદનો ગેળી અવાજ નિકળ્યો, અને ફરીદુન તેને મારવા અટકી જઈ તે ગેળી અવાજ સાંભળવા લાગ્યો:- (17)

સરોશનો અવાજ એ હતો, કે: “ફરીદુન સજુર કર. ઝોહાંકને મારતો ના. ઝોહાંકને મરવાનો વખત હજી થયો નથી. એને જકડીને દેમાવંદ પાહાડ ઉપર જ્યાં બે પાહાડો સાથે પાસે પાસે આવેલા હોય, ત્યાં લેઈ જઈ તેનાં ગારમા તું એને કેદ કર.”

સરોશ યઝદનુ આ ફરમાન હતું, અને તે સાંભળતાંજ ફરીદુન તેને ટુરતજ તાપે થયો. ઝોહાંકનો છવ નહી પેતાં, તેણે તેને મજબુત બાંધ્યો, અને દેમાવંદ પાહાડની ખીણમા લઈ જઈ, ત્યાં તેને બંધ કીધો.

ફરીદુને જશને મેહર ગાન કર્યું.

આ ફતેહની ખુશાલીમાં ફરીદુને એક મોટું જશન કીધું, અને ધરાંનને છતી ઝોહાંકને દેમાવંદ પાહાડની ખીણમાં કબેદ કીધો.

એ ખુશાલીનું જશન મેહર મહીનો અને મેહર રોજે કીધું, અને તે જશન મેહરગાંનના જશનને નામે ઝોલખાયું હતું, અને આજ સુધી તે કુદસી જરથોસ્તીઓ ક્યારેય છે. ખરું જોતાં તો એ જશન મેહર મહીનો અને હોરમજ્જદ રોજે અસસ પડ્યું હતું, પણ પાછલથી તે મેહર મહીનો અને મેહર રોજે ઉજવવામા આવે છે.

ફરીદુનથી ઝોહાંક પડ્યો બંધમા.
કિધો કેદ તેને દેમાવંદમા.
કિધાં કામ ફરીદુને ખહું ઇજદી,
કિધી પાક દુનિયા, ‘ને નાજુદ બહી.
તું કર કાંમ એવાં એ નેકમદ,
મૂવા બાદ છુને કરે સહુ યાદ.
ફરેસ્તો હતો નહી ફરીદુન પાક,
હતી મુશક-અખરની ના તેની પાક.

સખાવત ‘ને ઇન્સાફ કરી તે ગયો,
મૂવા બાદ ગેતીમા કાયમ રહ્યો.
એ દુનિયા તું કેવી છે બદખવાસ,
કરી પરવરશ તું કરે છે નિરાસ.
કહાં છે ફરીદુન ફરદોશ પાક,
કિધો જણે પામાલ જુરો ઝોહાંક.
સતા જઈ સઘલા મલી ખાકમા,
ગિછાના થયા મિટીએ પાકમા.

૧. દેમાવંદ પાહાડ ઉપર ફરીદુને ઝોહાંકને પકડી બંધ કીધો, તે ત્રિશે સુનદેહશ બાપ રહ, કે. હમા જણાયું છે, કે ફરીદુને જ્યારે ઝોહાંકને પકડ્યો, ત્યારે તેને દેમાવંદ પાહાડ ઉપર બાંધ્યો.

ફના એક રોજ સહુ સૂણો પારસી, / સખાવતની જો તુંજમા ધુન છે,
ફનિયા અજબ રબ છે આરસી. / સમજ તુંખી જગમા ફરીફુન છે.

ફરીફુનનું ધરાંનના તખ્ત ઉપર બેસવું.

આ ખુશખખ્તી બરેલા બનાવની ખબર ફરીફુને માદર ફરાનક ઉપર રવાના કીધી,
એને તે નેકજાક ત્યાં આપી પોતાના ફરજાંને વાહલથી મલી.

ફરીફુને મેહર માસ અને મેહર રોજે ઝોહાકને પકડી કેદ કીધા, અને એજ દિવસે
ફરીફુન ધરાંનના તખ્ત ઉપર બેઠો, અને એક મોટું જશન આ ખુશદ મલીમાની યાદમાં
કીધું. (18). એ મેહરગાનનું જશન શાહ ફરીફુને સ્થાપ્યું હતું. (19).

શાહજાદો એરચ.

ધરાંન અને ધરાંન વચ્ચેના મીનાકેસાની પહેલસી શરૂઆત.

શાહા ફરીફુને ઝોહાકને કેદ કરી તેને દેમાવંદ પાહક ઉપર બંધ કીધા, અને
ધરાંન ઉપર પોતે રાજ ચલાવવા લાગ્યો. ચોતરફ જે જે બદીઓ ઝોહાકના અમલમાં
ફેલાઈ રહી હતી, તેનો ફરીફુને નાશ કરી ફુનિયામા નેકાનો ફેલાવો કીધો.

ફરીફુનને પેટે ફરજાંની વૃધી.

પચાસ વરસની ઉંમરે પુગતાં ફરીફુનને ત્યાં ત્રણ ફરજાંદોનો જન્મ થયો હતો.
તે ત્રણે બેટા હતા. વડાનું નામ સેલમ, બીજાનું નામ ધુર, અને નાહના બેટાનું નામ
એરચ હતું.

ફરવરીન થરતના ૫૩૨ ૧૩૧ માં એરચને “ અધવંજ ” ને નામે ઓળખાવ્યો છે.

એ ત્રણે શાહજાદાઓ તાજને લાવક હતા. એ ત્રણમાં જે શહેરનવાજ અને એક
આરનવાજને પેટે જન્મેલા હતા. ફરીફુને એ ત્રણે બેટાઓને મોટા લાડમાં ઉધારવા હતા.

એરચની આલાદ

એરચને પેટે બે બેટા અને એક બેટીનું ફરજાંન્દ હતું. દીકરાઓ ‘વાનીતાર’ અને
‘અનારતોખ’ ને નાંમે જણાવ્યા હતા, દીકરી, ‘ચંચ’ ને નામે ઓળખાતી હતી.

એરચને તેના લાઈ સેલમ અને ધુર અદેખાધ અને વેરના સખમે મારી નાખ્યા
હતા. એરચની આલાદ તેઓ ઉપર કાનો લીએ, તેથી તેઓએ પાછલથી એરચના બંને
દીકરાઓને પશુ મારી નાખ્યા હતા. એરચની દીકરીને પેટે અવતરેલી આલાદમાંથી

પાદશાહ મીનાચહેર

મિનચહેરના મુખ્યન:—“સંસાર જે છે તે ઉનાળાના વાદળ,
તથા શીયાળાના તડકાં સમાન છે, જે હમેશ,
સુધી રહેતાં નથી.”

મીનોચેહરનો જનમ

યયો દત્તો. તેણે પોતાના વડવા એરચનું વેર ઘર અને સેલમને મારી નાખી લીધું હતું.

શીરદોશીના શાહનામા પ્રમાણે એરચનું દાસ્તાન નીચે પ્રમાણે છે.

એ ત્રણે દીકરાઓ જ્યારે ઉમરે પુગ્યા, ત્યારે પાદશાહ ફરેહુને તેઓને દુનિયાઈ સંસારમા નાખવાનો વિચાર કીધો.

ફરેહુને પોતાના દીકરાઓ માટે બાઈડીઓ શોધી લાવવા

પોતાના એક વિસ્વાસુ દરબારી જન્દેલને ફરમાવ્યું.

એક દિવસ ફરેહુને જન્દેલ નામના પોતાના વીસ્વાસુ દરબારીને બોલાવી, પોતાના દીકરાઓ માટે ત્રણ હિંચા ખાનદાનની દીકરીઓ શાદી માટે શોધી કાઢવા ફરમાવ્યું. આ કાંમ બજાવવા માટે ફરેહુને જન્દેલ ધણેજ લાયક માલમ પડ્યો.

કિંધી શાહ ફરેહુને ચોગંમ નજર, ઢિંડો તેણે જન્દેલ ખુબ પૂર હૂનર. કંઈ એમ ફરીહુને મલકાવી મન, સાંભલ ઓ જન્દેલ મારા સૂખન. દુનિયાની ઠરવા નિકળ છું સફર, ચૂંટી લાવ મહાખુબ મિસલે કમર.^૧ ખુબીમાં ખાલેસ, ગુણવંત અપાર, નહિ હોય ખાંમી કંઈખી લગાર. રૂપે રૂપાલી ત્રણે એક સંગ, સરસ કે નરસ નહિ જરા હોય રંગ. ત્રણે નારનો હોય એકજ પિદર, 'ને ત્રણે એક માતા તણી. કુખતર. પરીચહેર, તન પાક, મન પાક છન,^૨ અવલાહે આલા ત્રણ ગુલખહન. અગર લાવે શોધી છું એવી નાર, કંઈ મુજ પેસર સંગ શાદી કરાર.

* * *

કિંધી જુસ્તજુ જન્દેલે ખુબ ફરી, હુટે ત્રણ કુખતર ધુમે કેશ્વરી. મળી કોઈ મુલકમાં નહીં એવી નાર, કરે જે ફરીહુન પેસર દિલફિગાર.

મયો આખીરચ તે શહેરે ચમન,^૩ ઢિંડો શાહ 'સરવ' નામનો દીલપસન. હુતી તેને ઘર કુખતર નેક ત્રણ, સિંકલમા અઠલમા સૂંઢર ખહન. ગયો તેની દરબારે જન્દેલ સિતાખ, ફરેહુને ગાહેર કીધો કુલ હિસાખ. "પિસર ત્રણ તેના મિસલ માહેતાખ, અજળ છે સજધજ, અજળ રૂખાખ. ગરજ છે મહાખુબ ત્રણ બેનજર, ઓલાહે શાહી 'ને ખઠેરખીર. ફરેહુને એવી પડી છે ખખર, કે, શાહે ચમનને છે ત્રણ કુખતર. ખુબી શું વખાને જળા કમતરીન, નધી નારી તે સમ પરહે જમીન. ફરેહુને મોકલાવી છે એ વધાઈ, (1) રાજ છે કરવા છુંસે સગાઈ. ત્રણ તારી કુખતર છે રોશનુ રવાન, ચમકાવે છે જે સિહા આસમાન. ફરેહુનુ ચાહે છે એવી ભલધ. કરે તેના ફરજન્દોને છું જમધ."

૧. મિસલે કમર યાને માહતાખ જેની ખુબસુરત. ૨. ઝન યાને ચોરત.

૩. યમન શહેર, હાલના વખતમા "અરેબીઆ ફેલિકસ" ને નામે જણાયલું છે. ધરાન અને હિંદુસ્તાન સાથે તે મોટા વેપાર માટે જળીલું હતું.

દલગીર થયો શાહ સુણી એ સુખન,
પઝમુર્દા થયો મિસલ શલ સમન.^૧
દુખી થાઇ દીલમે ચમન શાહ કહે,
“એ દુખતર વગર કેમ જીવ આ રહે.
થશે રોજ રોશન સિંહા મિસ્લે શખ,^૨
નથી હાંમ હેડે કે ખોલું હું લખ.
વજીરોને જાહેર કીધો રાઝે મન,^૩
દુખતર વિના કેમ જશે મુજ દન.

કરું જો એ ખાએસ મંજુર હું,
ખનુ આએ જગમા રંજુર હું.
તપી દીલ જલે મારુ દુખતર થકી,
ચરમોથી વેહશે આંસુ નકી.
અગર ના પાડું ફરેદુન સૂખન
નારાજ બેરાઈ થશે તેણ મન.
શલન્દ ખખત છે શેહરિયારે જમીન
કરશે કિનામા પામાલ ચકીન.”

યમનના શાહે ફરીદુનની માગણી સ્વીકારી, અને શાહજહાંઓને
નજરે જોવાની તેણે ખાહેરા ઢેખાડવી.

યમનનો પાદશાહ આ પેગામ સાંઝથી ધણેજ વીચારમા પડ્યો, કેમકે તેને પોતાની
દીકરીઓથી છુટું પડવા જરાખી ગમતુ નહીં હતું. તેણે જન્દલને પોતાના મહેમાન તરીકે
રાખ્યો, અને પોતે પોતાના દાનેશમંદ વજીરો અને દરબારીઓ સાથે મસલત ચલાવી. યમનના
શાહે પોતાના દરબારીઓને કહ્યું કે:—“જેમ મને મારી બેટીઓથી છુટું પડવા ગમતું નથી,
તેમ ફરેદુન જેવા પાદશાહની માંગણી ના પાડવાની મારી હિંમત પણુ થતી નથી. જ્યારે
ફરેદુનની એવીજ મરજી છે, તો હું ના કહી શકતો નથી.” બીજો દાહડે શાહે યમને
જન્દલને જરાખ આપતાં કહ્યું કે:—“હું શાહ ફરેદુનની ખાહેરાને મારે સર ચઢાડું
છું. મારી દીકરીઓને હું ફરેદુનના દીકરાઓ સાથે લગનના ગાંઠથી બેડવા રાજી છું,
પણુ તે આગમજ હું એ ત્રણે શાહજહાંઓને મારી નજરે જોવા માહું છું. વાસ્તે એ
ત્રણે શાહજહાંઓને મારા મહેમાન તરીકે મારે ત્યાં મોકલી આપવાની હું આજ
કરું છું.”

આ પેગામ લેઇ જન્દલ તુરતજ શાહ ફરેદુન પાસ ગયો, અને શાહે યમનનો
જવાબ ખુલાસા વાર જાહેર કરી, તે શાહી બાંતુઓની તારીફ ગાવા લાગ્યો. (૨)

જન્દલે સરવ શાહનો પેગામ ફરેદુનને કહીવો, અને ફરેદુને પોતાના
દીકરાઓને શીખામણુ દેવી.

“કરું શું સિફત શેહરિયારે યમન,
દાનાવ, દાનેશ, સરે અન્નુમન.^૧
દુખતર છે ત્રણ, મિસલ માહેતાખ,
જવાંની ‘ને જોખન ખિલતા શલાખ.

સિફતમા ત્રણ છે મિસલ સુશતરી,^૨
અદખ ‘ને અદામા અજખ સુન્દરી.
અગર જો જીવે નાર એવી સરોશ,^૩
સુખન કરે ખાકને ખોધ હોશ.

૧. ચંપેલીના ભેડું એક ધરાંનમા થતું કુધ, જે સમનને નામે જણાયતું છે, જેને મેદજખી ખરાખ પાંણી લાગ્યાથી તુરતજ કરમાઇ જાય છે.
૨. સખ યાને રાત.
૩. રાઝે-મન યાને મનનો બેદ.
૪. સરે અન્નુમન યાને અનનુમનનો સરદાર.
૫. બરેરપતી રીનારાના જેવી ખુમસરત.
૬. સરોશ યજ્ઞ.

કિંધી માંગણી તેમની તમ થકી,
પડી પાર છે સુજ દીલની વકી.
થયું દીલ ખૂશ છે, સૂણી એ ખખર,
નજરથી જોવા તે છે બેસખર.”
કહે એમ ફરેદુન: “સિધારો થમન,
જઈને કરો તમ મહાણખ પસંન.

૧૫૦૦

કરજો અકળ હોશથી તમ કલાંમ,
સઠા રાખજો તમ બિરીયાર હામ.
પૂછે તેનો ફેલો વિચારી જવાખ,
જીલતા કઠીબી ન શાહી ફાખખ.
પીસર તમ ઓલાદે છે પાદશા,
છે લાજમ્ હરદમ્ રહો પારસા.^૧
સઠા રૈહજો રોશાન દિલે પાક દીન,
સઠા રાખજો તમ સાણત્ ચકીન.
કંઠમ ધરજો હરદમ્ તપાસી જમીન,
કઠીબી ન જીલતા ફેજે અધન.^૨
કુરંદેશ, અકળમંદ છે શાહ થમન,
નથી તેની સમ્ કોઈ બિજા અન્જામન.
કહું છું તમને સૂણો સુજ વચન,
અમલ તમ કરજો કરી ખૂબ મનન.
ભરશે તે મેહૂલીએ એક રોજ ખાસ,
કરશે તમારી અકળની તપાસ.
મચી રૈહશે મહેદીલ ખની દીલ શાહ,
થશે શાહ હાજર કુખતર સાથ.
હર એક સુન્દર, નજર મનમાન,
નાહની કે મોટી દિલે એકસાન.
કંઠમા કઠાવર. એક એક સમ,
ત્રણ બેહનની એક સરખી ચશમ.
કંઠમ એક સરખી, ને ઉર એકસાન,
પિછાંની શકે નહીં કોઈ ઇન્સાન.
કહું ને તમને, સૂણો ધીર ધરી,
ને આવે પેહલ્લી, તે નહાની ખરી.

કંઠમ તેની પાછલ હુરી ને ભરે,
તે બેહન ત્રણમા વચલી ખરે.
સહુમા ને મોટી હશે જીલખદન,
કરશે સહુ બેહન પાછલ ગમન.^૫
હવે સાંભલો દિલખંદ સુજ પેસર,
તમોમા ને મોટા છે તાજવર.
તે પાસ બેસી જશે નાંહની હુર,
ચમકાવશે બેસીને તુર પુર.
તમોમા ને નાંહનો છે તાજહાર,
તે પાસ બેસી જશે નાંહની નાર.
બેસે ને વચલા બિરાહર પાસ,
વચલી બેહન જાણજો તમ ખાસ.
કસોટી થકી કરશે તે ઇતેહાન,^૬
કરશે તમારી અકળની પિછાન.
પૂછે તમને જો તે સવાલ,
ખતાવો કિયું માફ છે મોહ લાલ ?
કિયું છે કંઠો માફ નાંહન ગોહર ?
વચલી કંઈ મારી છે કુખતર ?
ગાફેલ ખનીને ન કરતા હિસાખ,
દેલો ખરાખર અકલથી જવાખ.
અગર રહેશે હમેશ તમો એકસંગ,
ફતેહમંદ થાશે તમારો ઉમંગ.
મલી સંપથી તમ રહેજો સઠા,
કઠીબી ન પડતાં કુસંપે જુઠા.
કુસંપે થયા છે કંઈકે ખૂવાર,
કુસંપે વેરાન ખાગો ખહાર.
અફસોસ ! ગરદીશની છે રસમ,
કુસંપે ખુવારી, કુસંપે સિતમ.
પામાલ ગરદીશથી છે થયા,
નથી કોઈ તેથી ખચીને રહ્યા.
હતા મેહલ, હવેલી, અએવાન જયાં,
દિલે આજ ગરદીશે વેરાન ત્યાં.” (૩)

* * *

૧. પારસા યાને પરહેજગાર. ૨. ફેજે આખન યાને ખુદની ખરી ફરજ. ૩. ઉર યાને ખાતી. ૪. હુરી યાને પરીના જેવી સુન્દર. ૫. ગમન યાને ચાલતું યા પ્રવેશ કરતું. ૬. ઇતેહાન યાને પરીક્ષા.

સુણી લઈ દાનાધના એ વચન, | બની ખુબ દાના, બની હુશિયાર,
પેદરના વચનનું કિધું ખુબ મનન. | છોડી પેદરને નિકલીયા બહાર.

ફરીદુનના બેટાઓનું યમન શહેરમા પોતાની

મોહોરદારોને બેવા માટે જવું.

પાદશાહ ફરીદુનના બેટાઓ યમન શહેરમા આવે છે, એવી ખબર જ્યારે યમનના સરવ શાહને યઈ, ત્યારે તેણે તેમને માનપાન આપવા માટે મોટી હીલચાલ ચાલુ કરીધી. એક જગી લશ્કરની ફાજને એસ્તકળાલ જવા માટે તેને તૈયાર કરાવી, અને મોટી ધામધુમ અને શાહી દમામ સાથે ફરીદુનના ત્રણે બેટાઓને યમન શહેરમા લશ્કરી અને શાહી માન સાથે દાખલ કરીધા. યમનવાસીઓએ તેમને હરખે વધાવી લીધા, અને ગુલાબ અને સુગંધી પુલોનો લોકોએ તેઓ ઉપર વરસાદ વરસાવ્યો.

યમન શાહે ફરીદુનના બેટાઓને એક બાદશાહી મેહલમાં ખાસ ઉતારો આપ્યો. યમનના પાદશાહે એક ખાસ મીજલસ ભરી રંગરાગ અને સ્વરાજનો દોર ચાલુ કરીધો. મહેશીલમાં રામશગરો ફરીદુનના શાહબદાઓની તારીફ ગાવા લાગી, અને દરબારીઓ પણ તેઓની કીરતીના રાગ ગાવા પડ્યા.

પોતાના ભવીશના જમાધઓની પરીક્ષા લેવાના યમનના પાદશાહે હરાવ કરીધો. તેણે એક મેહરીલ બનાવી ત્રણે શાહબદાઓને ત્યાં ખીરાજવાનું ઈજન કરીધું, અને તે મેહરીલમા પોતાની ચંદ્રમુખી બેટીઓને હાજર થવા ફરમાવ્યું. હુકમ મુજબ ત્રણે બેટોને એક એક પછી આવી તે મેહરીલમા બેઠી, અને યમનના શાહે ત્રણે શાહબદાઓને સવાલ કરીધો કે:— "આ ત્રણેમાંથી નાહતી બેઠન કંઈ છે, વચલી બેઠન કંઈ છે, અને મોટી બેઠન કંઈ છે, તે જણાવો."

ફરીદુનના બેટાઓને જે સખક પોતાના ખાપ પાસથી મલ્યો હતો, તે પ્રમાણે તેઓએ ત્રણે શાહબદાઓને જાણખાવી. (૪)

શાહબદાઓની આવી ચંચળાઈ બેઈ મેહરીલ ખુશી થઈ, અને શાખાસીના પુકારોથી દરબારે તેમને વધાવી લીધા. યમનના શાહે પોતાની ત્રણે બેટીઓને તેમની ઉમરના પ્રમાણ મુજબ ત્રણે શાહબદાઓને સવાધીન કરી, અને પોતાના જમાધઓની પરાજાગત કરવામા તેણે કાંઈથી કચાસ રાખી નહી.

ફરીદુનના બેટાઓ ઉપર શાહે યમન બાદુ

ચલાવી તેમને બેબર કરવું.

ગઈ રાત અરધી થયો વખતે ખાખ, | સજ સેજ ખુબ આબગીરે-ગુલાબ,
થયો ખજમ ઉપર ગાલેખ શરાખ. | દલીરોએ કીધો બગીચે ખૂવાખ.
કિધો એવો હુકમ શાહે યમન, | યમન શાહે એવી કિધી તદખીર,
બનાવો બગીચાને સુલ્કે ચમન. | જમાધને બાકુથી કરવા અસીર.

કિધો તેણે ખરપા ઠડો પવન,
ગયાં તેથી મુકધ ચુલે ચુલશન,
વનચર, જળચર 'ને પખી તમામ,
અટ્ટીને છોડી ન શક્યાં મૂકાંમ.
જેમ આ ખલાનો ગજળ 'ને ગંઝન્દ,
પિછાંની લિધો છે બહુધ ફન્દ.
ફદી, સેજા પરથી મારી છલંગ,
જખાં પર લીધી ફરીકુન નિરંગ.
અપ્રસુ પહડી કીધી મરહાંનગી,
વટી કુલ જાહુની હયરાંનગી.
પડી જયારે પાછી રૂડી ખાંમદાદ,
નાજુદ થયો બહુગરનો ફસાદ.
ઉભો આવી હસ્તો શાહે ચમન,
હયરત રહ્યાં જોધ કરતા ચમન.
ખુશીમા દિઠા ત્રણ સુરવીર મરદ,
નહી ગમ ચહેરે, દિલે નહી દંરદ.
આજેજ ખની શાહ મનમે ખલે,
પસ્તાઈ હાથોને તે મલમલે.^૧

તરત કીધી મજલીસ ખડી ધુમધામ,
હાજર થઈ ત્યાં કુલ ખાસોઆમ.
કિધી ત્યાં રણુ ત્રણુ દુષ્તર હૂરી,
સિકલ ને અકલમાં હતી જે પુરી.
હરચન્દ દરતી ઉમંગ સંગ રંગ,
સદા ચંગ. મુરડંગ, મોરચંગ, તરંગ.
નહી ગમ દિલમે, નહિ કાંઈ રંજ,
મગર બુદ્ધ ચુંઠવાનો રંજે શેકન્જ.^૨
અદનાને આલા મલી અન્નમન,
સપૂરદ કિધા ત્રણુ સિતારે ચમન.
મહેલે મચી શાહીની ધાંમધુમ,
નાચી રહી હર સખી છુમધુમ.
સિતારો 'ને આંજર, ફદ, મુરડંગ,
ધમકતાં ઢોલક, સુર તાલ, ચંગ.
૧૬૦૦

છમકતાં છમકલાં, અજબ રાગરંગ,
ચમકી રહ્યાં સંહુ સૂણી મોરચંગ.
મલી સાથ સરવે લિયે ખુબ તાંન,
રીજવી રીજાવી લિયે ખુબ માંન.

ફરીકુને પોતાના બેટાઓની દલેરી કસી જોયા કરેલી હિંકમન !

આ શાહીની ધુમધામ પુરી થયા પછી ફરેકુનના શાહબદાઓએ પોતાની મહાશુબો સાથ વતન ધરાંન તરફ પાછું ફરવાની તૈયારી કીધી. યગનનો પાદશાહ પોતાની દીકરીઓથી જુદા પડતાં ધણેજ કુખી થયો, પણ તે લાચાર હતો. તેણે પોતાના જમાખાને મોટી બેટ સોગાત આપી, તેમના રસાલ સાથે, તેમને તેમના વતન ધરાંન તરફ રવાના કરીધા.

ફરેકુને જયારે બપુઈ કે તેના બેટાઓ પોતાની મોહરદારો સાથે પાછા ફરે છે, ત્યારે તેણે તેમની હિંમતની કસોટી કરવાનો ઇરાવ કરીધો.

શાએર લખે છે, કે ફરેકુન પાદશાહ એક મોટા ખુંખાર અઝદાહતું રૂપ ધારણ કરી, પુકારતો અને પુકારા મારતો પોતાના દીકરાઓ જે રસ્તે આવતા હતા, તે તરફ તે ગયો, અને તેમની રાહ ઘેરી મારગમા તે આડો પડ્યો.

સૂણી શાહ ફરેકુન થાયો ખૂશાલ,
ચમનમા થઈ છે પિસરથી કમાલ.
ઉભા આવી સરહદ ઉપર સંગ સવાર,
લરકર રસાલા અને અહેલેકાર.

વલી સાથ મહાશુબ મનહર પરી,
પિસર સંગ સરહદ ઉપર છે ખડી.^૪
ફરેકુને દિલમાંહે કીધો વિચાર,
દલેરી પિસરની કસું હું લગાર.

૧. સેજા યાને પલંગ. ૨. હાથોને મલમલે યાને હાથોને ધણે. ૩. રંજે શેકન્જ યાને (ખુદાં વાલવાની) મેહનત. ૪. ખડી યાને ઉભી છે.

કસોટી ઉપર હું કસી જોઉં હાંમ,
કરે છે ખરું કોણ મરહાંની કાંમ.
તરત રૂપ ધારણ કિયું અઝઠાહ,
પડયો આવી આઠો સરહદ રહા.
ઢિઠા જ્યારે ત્રણે પિસર હીલખન્દ,
કિધો શોર ભારી, કુંઠી પવન.
ઉડી ધુલ હવામાં, જોહાં અંધકાર,
ગયું વન લરણ, આતશ વરાર.^૧
જોધ આયે આકૃત નિકલીયો ખહાર,
ફરેકુનનો એટો, સેલમ નામહાર.
ધરી હાથ ચુરજ અને તલવાર,
ઢિઠો અઝઠાહ એક અતી ખૂનખાર.
કુરંદેશ ખની બોલીયો તે કલાંમ,
'અઝઠાહસે લડવું છે જાહેલ કાંમ.'
ગયો ત્યાંથી નહાસી એધ હાંમને,
લિધાં જોધ ખાચે પિસર કાંમને.
ગયો ત્યાંથી અઝઠાહ મારી પૂકાર,
કુંઠ, કુંઠ કુંકારા, ધુલાહું અપાર.
ગયો તુર સામે હવે તે ધસી,
પલકમાં લિધી તેની હિંમત કસી.
ધરી હાંમ તુરે લિધી તીર કમાન-
ખને મારી અઝઠાહ, ખરો ખળવાન.

અગર જો થશે તું નહીં હિયાંથી કુર,
બેજાન તુને કરશ હું જરૂર."

ઐરચ આવી ધમધી આપી થોભ્યો નહી, પણ તુરતજ તેણે પોતાની કમાનનો
ઘીલો ચઢાવી તીર વડે તે અઝઠાહને વિધી નાખવાનો ઠરાવ કાઢ્યો. ઐરચનો આવો
હિંમત ભરેલો ઠરાવ જોધ, પેસો અઝઠાહ (ફરીકુન) તુરતજ ઐરચની નજર
આગલથી બેમાલુમ થઇ ગયો, અને થોડી વારમાં તે ફરેકુન તરીકે પોતાના ત્રણે
દોકરાઓ આગલ આવી ઉભો. એવી રીતે પોતાના દોકરાઓની દસેરી અને હિંમતની
ફરેકુને પરીક્ષા કરી લીધી. ત્યાર પછી ધરાની રવાજ અને રસમ મુજબ મોટી
ધાંમધુમ સાથે પોતાના ત્રણે બેટાઓની ફરેકુને સાદી કાઢી.

ફરીકુને પોતાના બેટાઓની ખાંતુઓને નામથી નવાજવી.

જો પછી ફરીકુને સેલમની ખાંતુને "આર્જી," તુરની ખાંતુને "આઝાદેખુધ,"
અને ઐરચની મહાણુખને "સહી" એવાં નામે આપ્યાં.

૧. વરાર યાને વરાળ. ૨. થયો લાજવર્દ યાને શીકા પડી ગયો. ૩. અખતુસનાં લાકડાંના
કાલા રંગ જેવી હવા થઇ ગઈ.

ફરીદુન પોતાના બેઝાઓનું નસીબ જીવે છે.

ફરીદુન પોતે સેતારેશનાસીના હુંજર અંદર પુરવાણ હતો. પોતે મોટી જામરે પુગ્યાથી પોતાની બોહોલી સંતનતના બાગો કરી, તેણે પોતાના દીકરાઓને તે વેંહચી આપવાનો કાવ ડીધો. નાંકનો દીકરો એરચ. તેનો સર્વથી વધારે વાહલો હતો. સંતનતની વેંહચણી કરતા આગમજ ફરીદુને પોતાના દીકરાઓના મહત્તી ચતન જોઈ, તો એરચના 'અહીં આથ તેને ધણીજ ખરાબ માલમ પડી, કેમકે આસમાન તેની ઉપર રહેલું માલમ પડ્યું.

ગરદીરાના ગજબ ઉપર આફસોશ.

ગજબ છે ગરદીરા તહારી ચલન, ઘડીમા હસાવી કરાવે રૂદન. ફના હોરે-ફાની આખર છે, આ ફુનિયા ફુખનો સાગર છે. નથી કોઇ ઇનસાં કાયમ રહ્યું, ખીલીને કરમાઈ પાછું ગયું. ઓ ખંદા અજબ તારી સરજત છે, અરે આસમાં છું બલાગત છે. મૂરવત કહાં ટુજમાં ખાંક છે, ગીરેખાં ઇન્સાનના ચાક છે. ખલક છે ખોટી, 'ને ખોટું વતન, પલકમા નજર સામે ફીસે કંદન. સહા જે જગા ઉપર ખૂશાલી હતી, હિસે તેની વેરાન થયેલી ગતી. થતાતા જે ઘર હરહમ રાંગ, પડયાં તે ખાલી, વસે ત્યાં કાગ. (૬).

ફરીદુનનો આફસોશ.

કુખી થાયો જોઈ સિતારાની ચાલ, ભવિશ જોયું એરચનું તણુ વિકરાળ. થયો ભેદ જાહેર આસ્માનનો, તૂટો હોર ફરેદુન અરમાનનો. ખૂલાવી જુજુર્ગો પોતાની પાસ, દીધી ફરેદુને મસ્લત પાસ. કિધા સંતનતના તૂરત ભાગ તણુ, ફરેદુને વેંહચવાંયું કીધું પસંન. રૂમર સંગ ખાવર, ખિજે તૂરકો ચીન, ત્રીજે હરતે ગોદાનો ધરાંન જમીન. રૂમ અને ખાવર મુલ્કે ઝરરીન, ખક્ષી સેલમને તે સુંહર જમીન. ઇનાયત કિધું ટુરને કુલ ટુરાંન, વલી આપીયો દેશ ચીનનો મહાંન. ખાહજ ફરેદુને કીધું પસંન, એરચ થકી કુલ ધરાંન વતન.

૧. એરચને અવરતામાં "અધર્વવદ્યો" કરો છે, અને જીવદેહેશમાં "અધરજ" ને નામે વર્ણવ્યો છે. મોરખુંદ પ્રમાણે વતન ધરાંનનું નામ અસલ "ધરજ" ઉપરથી પડ્યું હતું. અવસ્તામાં "અધર્વવ" (એટલે એરચ) ઉપરથી "અધરન" (એટલે ધરાંન) શબ્દ નીકળ્યો છે. વિદવાંન જોન માલકમના વિચાર પ્રમાણે પારસીના પુરાતન વતન ધરાંનનું નામ "એરચ" ઉપરથીજ પડ્યું છે. (દરુર મોનેચેહરુ સાહનાથ)
૨. રૂમ તે ખાવદીયા અને એસીયાનાં માંતો હોવા જોઈએ. ધરાંનીઆ યુરપનાં મુલકોને રૂમને નામે ઓળખતા હતા, અને તેથીજ ગ્રીસને રૂમને નામે ઓળખવામાં આવતું હતું. કેટલકો રૂમ અને ખાવરને હાલમાં જણાવવા "રૂશીઆ" સાથે સરખાવે છે. (દરુર મોનેચેહરુ સાહનાથ)
૩. ખાવર ધરાંનની પશ્ચીમ તરફના મુલકોને કહેવામાં આવે છે. (કુતાર ખીરાશેડું સાહનાથ)
૪. ધરાંન સરંજમીનને હસ્તે ગોદાન યાને પેહલવાનેતાના વતન યાને મયદાંન તરીકે જણાતી હતી. ૫. ચીનાઇ તારતરીના મુલકને ધરાંનીઆ ચીનને નામે ઓળખતા હતા. અવસ્તામાં એ ચીનના મુલકને "સાધનિનામ દખુનામ" કહેયો છે. (દરુર મોનેચેહરુ સાહનાથ)

વલી સાથ દર્શતે નીઝાવરાંન^૧,
 દિધી તપ્તે શાહી ફૂલ કુરખાંન.
 ખૂશી કુલ રમયત થઇ શાહમાંને,
 ખૂશી પેહલવાનો, ખૂશી મર્જખાંન.
 ખૂશી કુલ અમીરો, ખૂશી કુલ દલીર.
 થયો શાહા એરચ^૨ આલમગીર.
 થયાં સાલ કંઈ એક સરાસર પસાર,
 ફેરેદુને ખોયો જવાંની ખહાર.
 ધુમતી ઉભી રહી પીરી^૩ સર ઉપર,
 ફરી ફરજાંદોની લોભી નજર.
 ૧૭૦૦

* * *

ઇનશાંનનો દુનિઆઇ લોભા.

જમાનાની ગીરદેશ, સિતારાની ચાલ,
 ઇન્સાંની સરજત પાંખે જવાલ.
 કરે જ્યારે બેહુધી ઇન્સાં વાત,
 ગણજે ટું તેને ખરો ખદસિકાત.
 ખિજાની કિરત બેધ કરતો ના ગંમ,
 થતો ના નિરાસી અગનમા ભસંમ.
 ખની બેમૂરવત્ ચારે ખદલગાંમ.
 બંદે વશધારી ચલકતાં કલાંમ.
 અંગર હોય અકળ નહિં ટુંજ પાસ,
 તો રેહજે તૂ ખામોશ, થતો ના નિરાસ.
 જગતમા તવંગર છે ફકત એક,
 નથી લોભ જેને, ખરો તેજ નેક.

સેલમે પોતાના ભાઈ તુર ઉપર
 લખેલો રૂકડો.

હવે માંલલો હમદિનો દીલજાંન,
 કિધું શું સેલમે કહું છું ખ્યાંન.
 ફેરેદુન થયો જ્યારે જુબેર્ગવાર,
 થયો લોભ સેલમ અંદર ખિદાર.
 પસંદ નહિ પડી તેને બક્ષીસ પેદર,
 ધરી દવેશ દીલે થયો બેસખર.

“મને રૂમ સંગ આપી ખાવર જમીન,
 લિધો હક છિનવી, ખની બેચકીન.
 હતો તપ્તે ઇરાંન ઉપર મારો હક,
 ફેરેદુને દુખાડીયો બેધકક
 થયો છે ઇન્સાફ પેદરથી ગલત,
 એરચને આપી જુલનંદ સલતનત.”
 ધરી દિલ કીનો થયો બેસદાર,
 રવાના કિધા તુર તરફ અહેલકાર.^૪
 લખાવટ દિધી ખૂબ ફિરુરી તમામ,
 ફેરેખથી ભરેલાં હતા તે કલાંમ.
 “અવલ જખાં પર ધરી રખ નામ,
 દુઆ ટુંજ હકમા ગુજારું તમામ.

કહું શું હકીકત અબે શાહે ચીન,
 અકલમંદ, દાનેશ, દિલે દુરખીન.
 દિધો છે ફેરેદુને ઇન્સાફ ગલત,
 એરચને આપી જુલનંદ સલતનત.
 દુરનંદેશ ખિરાદર જરા કર ખિયાલ,
 થયા હક પામાલ હતા જે હકાલ.
 હતો બે કે ઉમરમાં હું વડીલ,
 અને બેર તનમા મિસલ એક પીલ.
 છતાં હક મારો લૂટાઇ ગયો,
 એરચ ખાતર ઝુટાઇ ગયો.

બલે આપીયું મુજને નહિ ઇરાંન,
 તો બેશક હતો તારો હક બેશુમાન.
 કરે કેમ તામોશ જુગર એવો ગમ,
 ફાટે છે છાતી બેધ એ સિતમ.

ચમંન સંગ ‘ઇરાંનો-દર્શતે-ચલાંન’,
 એરચને આપી દીધું મોટું માન.

મને આપી ખાવરની ખાલી જગાન,
 ટુંને આપી દીધું ખિયાખાં ચીન.
 મને એવી બક્ષેસ છે નાકબુલ,
 પડે એવી શાહી ઉપર આકો-ધુલ”

૧. નીઝાવરાંન યાને નેજા મારનારાઓનું મધદાન. ૨. એરચે ઇરાંન ઉપર ફકત બાર વરચ રાજ કીધું હતું. ૩. પીરી યાને જુદાપો. ૪. અહેલકાર યાને પેમામ લઇ જનાર.

સેલમને મલવા તુરતુ ખાવર તરફ જવું.

પહડી રૂકો યાથે પરચાંન તુર,
ચહડયું તેને અંજે રાયતાંની સુર.
મોહડેથી કીધો રવાના જવાબ;
કહે કે: “હું આણું છું ખાવર સિતાબ.
મલી સંગ મસલત છે કરવી રવા,
નિકલું છું એકદમ ખાવર જવા.”

હતા જ્યારે હમ બાઈ નાઈં પેસર,
ખનીયો ફરેકુન બેઠાઠગર.
જે આટ રોધું છું એ તારે હાથ,
મોસમ બહારે થશે ફલ-પાત.
ઝેહર પાત તેના, થશે ફલ લહુ,
થશે ત્યારે આબાઈ બરબાઈ સહુ.”

તુર અને સેલમની મસલત. ફરીકુન ઉપર તુર

અને સેલમે પેગાંમ મોકલવો.

આ મોહડેનો જવાબ મોકલાવી, સેલમની સાથે મસલત કરવા તુર એકદમ ખાવર તરફ નીકળી ગયો, અને ત્યાં પુગતાંજ સેલમ સાથે આ અમતપના સવાલ ઉપર તુર છુપી મસલત ચલાવી. તુરને તેના બાઈ સેલમે બં બેરી ઉરેરયો, અને તે કમખખત બાઈના મનમાં રાયતાની જુરસો બડી ઉઠ્યો. આ બંને બાઈઓએ બવિશમાં ફેવી રીતે કામ લેવું તે નક્કી કરી, તેઓએ પોતાના બાપ ફરીકુન ઉપર એક કાસદને પેગાંમ આપી. ધરાન તરફ રવાનો કીધો. બંને બાઈઓએ તે કાસદને તાઈંદે ધરાન તરફ નિકળી જવા હુકમ કીધો.

“ઉડતો છું જા જલ્દ એ નેકમઈ,
પકજે નહીં છુને ખાદો-ગઈ.
ચુંકી ફરેકુનને કરજે સલાંમ,
બાઈજ કહેજે હુમારા કલાંમ.
કે: “અંજે શાહે આલમ, ગેતી પનાહ,
કીધો હમોએ શું એવો ચુનાહ.
તૂને લાજમ તસે ખુદા-
મિનાઈ ને ગેતીમા હરદમ સદા.
જવાંનીની પાછલ જઈશી સુફેદ-
સદા રાખવી ખસ તેની ઉમેદ.
સુફેદ કેસ કાંજા ન બનશે કઠી,
કંજાની કઠીખી ન ફરશે ગતી.
કિધી છું એ ચઝઠાં તરફ નહિ નજર
કિધી કાસ્તી? વાંન કરવે ફિકર.
હતા હમ ત્રણે તારા પિસર,
જુલ નહિ લામકની લાયક કંદર.”

થયો શું સેલમથી એવો કસુર,
કિધો છું એ તેને કુનિયાથી ફર-
ખતા તુરથી શું એવી થઈ,
રવાના કિધો તેને આકૃત મહી.
એરચંને આધું તું એ તારું તાજ,
નજર પાસ રાખી કરાવે તું નાજ.
નથી હમ કંઠતર પેદર છું નથી,
અવલાદે છેયે ફરેકુનથી.
અગર રાસ્તી નહિ કરે અખતીયાર,
જગતમા ન પામે કઠી છું કરાર.
નજરથી છું એરચંને ફર કર,
કરે તાજથી તેણું બેતાજ સર.
કર ફર કોઈ તેને વેરાંનમા,
રહે હમ સમ તે જગ જહાંનમા.
અગર કાંમ એ જો છું કરશે નહીં,
કદિખી તું જખીને કરશે નહીં.”

૧. ખાદો ગઈં યાને હવા અને ધુધ.

૨. કાસ્તી યાને ગેરધનસાફ.

જેહાં તંગ કરવા લડશું હમો,
મારીને એરચ, મરશું હમો.
હજારો રૂમીઓનું લશ્કર દલીર,
જંગમા ઉતરશે ધરી શમશીર.
નિકલશે મયદાને તરકી સિપાહ,
ધરાંન 'ને, એરચ કરશું તખાહ."

૧૮૦૦

કહ્યું એમ તુરે હસી લાઇને,
"તજ દે તું દોલથી અધીરાઇને.
ખિરાદર હવે તું ધરી હાંમ લે,
ફિતુર 'ને ફરેખથી હવે કામ લે.
અગર આવે જો હિંચાં સરખેર તે,
છોડું ના જીવતો હું દરગાહ તે." (6)

ફરીદુને પોતાના બેટાઓનો પેગાંમ સાંભળી, તેમને

આપ દઇને જવાખ મોકલવો.

આ પેગાંમ લઇને ફરમાવ્યા મુજબ તુર અને સેલમનો કાસદ છાંન તરફ નિકલી ગયો. ફરેદુનને એ કાસદના આવવા વિશેની નજીઓએ ખબર આપી. ફરેદુને તે કાસદને તુરતજ પોતાની રૂબરૂ હાજર કરવા ફરમાવ્યું. તુરનો પેગામચી દરબારમાં આવી હાજર થયો. અને ફરેદુનની ફરોખી અને તેની દરબારનો દબદબો જોઇ, તે નમન કરી તેની તારીફ ગાવા લાગ્યો. (7)

તુરના પેગામચીએ પોતાના પાદશાહ તુરની તરફથી લાવેલો પેગામ ફરીદુન આગલ કહી સંભલાવ્યો, અને પોતાના જીવને માટે તેણે મારી ચાલી. ફરીદુન સૈયમ અને તુરનો પેગામ સાંભળી ધણેજ યુસ્સે થઇ બાકીયો:—

"ના હર તું દિલમા મરદ હુશીયાર,
ખતાવાર એમાં નથી તું લગાર.
હતો મારો એવો જ હરદમ વિચાર,
થશે આખીરશાનુંએજ અંજામે કાર.
અવલથી મૂજને હતી એ ફિકર,
એ શયતાનો અંતે કરશે મફ્કર.
કહેજે તે નાપાકોને આ સુખત,
પુરા છે તમ ખસલતે અહેરેમન.
રાખી ન આંખોમે કંઇખી શરમ,
પિદરની પિરીનો કીયો નહિ ગમ.
જીગરમાં જરાખી ન રાખી વફા,
થઇ હોય નાજુહ, અકલ્લ ફકા.
જમાનો જવાંનીનો થાયો ખતમ,
થયા ખાલ સુફેહ, નથી તેનો ગમ.
કિધી મારી આસ્માને વાંકી કંમર,
મગર છું જવાંનીધી ખિલકુલ તર.
થશે તારી વાંકી કંમર એક વાર,
નથી જેહાંનમે કોઇખી પાયદાર.

કસમ લેઇ કહું છું ખુદા પાકના;
કસમ છે ખૂશીદગુ અને ખાકના.
કસમ તપ્પો કોલાહ, સિતારા 'ને માહ,
નથી ખંને પર મારી ઓછી નિગાહ.
ખૂલાવી કિધી મે જમા અંજીપન,
ફરદેશ, દાના; અકલમદ સજન.
મલી સંગ મસ્લત કિધી વાર વાર,
પછી મે કિથો વાંટણીને વિચાર.
ગયું દિલ તમારું મુજથી ફરી,
નથી રહિ ચશમમાં શરમખી જરી.
ચઢીયો દેમાગે ગરૂરનો પવન,
રહાખર તમારો થયો અહેરેમન.
પેદર સંગ ચલન તમ ચુનાહે અજમ,
નહી મારું હરજેજ કરશે કરીમ.
ધુમે સર તમારે કળ ધંમકાર,
નોખત ગજળની, અજળ અંમકાર.
લરજતા પેદરની ગરજતી ગતી,
ફફડતી ફિતુરથી ઘટી ગઇ મતી.

પૂકારી ગુજારું અરજ જગપતી,
રખે પુત તમ સમ જગત જનની.
થયો લોભ સર પર તમ છે સવાર,
થશે તેથી હાંડગી તમારી ખવાર.
કહું રાસ્ત આખર એ જાણો વચન,
“કરો તેણું પામે” એ કરજો મનન.
થશે લોભ દુર જ્યારે તાંતથી તમામ,
ખજાનને ગણુશે ત્યારે નકામ.
થશે લોભ હીલથી જ્યારે ખતમ,
ખજાનને જોશે તમે ખાકર સમ.

ખિરાદરથી જીયાદા ગણે જે ખાક,
ગણાએ નહિ તેની અવલાદ પાક.
કુનિયાએ જોયા છે તમ સમ હજાર,
નથી કોઈની તે યતી તાબેદાર.
કરો હોય ધલાજ જે કંઈ ખખર,
કરે માફ મીનોઈમે ફેરફાર.
થશે છુટકો કેમ રોજ-શુમાર,
કરે માફ નહિ જે ખતા ફેરફાર-”(૪)
સુણી ધ્યાનથી સર્વ ગુસ્તાઈ શાહ,
લિધી કાસઢે ત્યાંથી ખાવર રાહ.

એરંચ આગલ તેના ભાઈઓના પેગાંમની હકિકત કહી, ફરેદુનનું

ગમગીન થયું, અને લડાઈની તઈયારી કરવા તેને સમજાવ્યું.

ફરીદુને આ નાખુશ ખખર એરંચને જીલ્લાવી જાહેર કીધી. તેણે એરંચને કહ્યું કે:—
“તારા ભાઈઓ તારી તરફ અદેખા થયા છે, અને જે વખત જાય છે તેમા તેઓ તારી સામે લડાઈ ઉડાવવા બાહાર પડશે, વાસતે તુંને હવે લડાઈની તઈયારી કરવી જોઈએ. અગરજે તુંને તારા જીવની દરકાર હોય, તો એકદમ ખજાનનો દરવાજો ખોલ, અને લડાઈની તમામ સામગ્રી તઈયાર કર. કુનિયામાં તુંને દોસ્ત શોધવાની અગત નથી. નિરદોશપથ અને સચાઈ એ બેજ તારા દોસ્ત છે.”

એરંચે ફરેદુનને જવાબ દીધો.

“સાંભલ અએ પાક ફરરોખ પેદર,
જમાનાની ગીરદેશ પર કર નજર.
એ ગરહીશનો ગમ છે નારવા,
એ ગમની નથી આએ જગમે દવા.
કરમાવે છે તે ગુલે અર્ગવાન,
કરે છે સિહા તે રોશન રવાન.
નાકાંમ કુનિયા, નાકાંમ ગંજ,
જવું તોડી આખર છે દિન પંજ.
એક રોજ ખિછાંનું જમીન ખાક છે,
થશે છંટ તકિયો, જીવ પાક છે.
કંઈ કંઈ શહેરીયાર ચાલી ગયા,
સુકી તાજ ને તખ્ત ખાલી ગયા.

થયું તે થયું, ના થયું તે થશે,
ગયું તે ગયું, ને રહ્યું તે જશે.
રજા આપ રાજી થવશ શહેરિયાર,
કરું જઈ ખદીને કુલ ખારજાર.
નથી ચાહતો લેવા તખ્ત તાજને,
નથી ચાહતો ધરાંનના રાજને.
જઈ લાઈ પાસે કરું હું નમન,
ચુંમી હસ્તો પાંઉ, પડીને ચરન.
બાદશાહ નમીને કરસ હું કલાંમ,
કે છે લાઈ નાંહનો તમારો ચલાંમ.
કરો કાંચ નાખુશ ફરેદુન પાક,
કિનાને કપટથી કરો ના હલાક.

૧. “હમોન બર કે કારીદ ઝોન બર રૂબદ.” (શીરદોસ્તી) ૨. સાએર શીરદોસ્તી દોક્ત અને ખજાનને ખાક સાથ સરખાવે છે.
૩. રોજ શુમાર યાને કિઆમતને દાહડે.
૪. દિન પંજ યાને પાંચ દાહડા.

કાં ખાંધો ગેતી ઉપર તમ ઉમેઠ,
જીવેા કેવી રીતે મૂવેા જ'મશેઠ.
ચલન ચર્ખે કોહ'ન, જીરી તેની સંગ,
ગયેા છોડી શાહી ખર્નાને અતંગ.

એક રાજ છે મારો કિરસો તમામ,
દુનિયામે કાયમ નથી કોઇ નામ."
વિનવીને ઐરચ ચેઢરને કહે,
"જવા દે મને ખાપ કાં ગમ સહે.

સખ્ન દહી જખાંથી મીઠા મધુર,
મનાવી હું લેવસ સેલમ સંગ તુર."

ફરીદુને ઐરચને ભાઇઓ પાસે જવાની રજા આપવી.

ઐરચના સખુનો સાંભલી ફરેદુને તેમાં કાંઈક દુરદેશી ભેઠ. ફરેદુને સેલમ અને તુરની પાસે જવાંતી ઐરચને રજા આપી. ફરેદુને ઐરચને કહ્યું કે:— "અચ્ચે અકલમંદ અને દયાલુ દીક્ષના મારા સપુત, તારૂં દીલ દયાલુ છે. તારા ભાઇઓ જ્યારે તારી સાથે લગાઇ શેષ છે, ત્યારે તું તેમને મક્કીને સુલેહ કરવા ચાહે છે અગર જો તારો એવોજ વિચાર છે, તો તું બસે જ તારી સાથે તારા રસાલેદારોને આવવાનો હુકમ ફરમાવ, કે તેઓ સફરની તખ્તપારી કરે હું એક નામું લખી તેઓ ઉપર રવાના કરું છું, અને તુંને તન્દરોસત જહી પાછો ફરેલો ભેવાની હું ઉમેદ રાખુ છું" (૭)

ફરીદુને તુર અને સેલમ ઉપર રૂકો લખવો.

"જખાં ૫૨ ધરી રખતુ નેકનામ,
જે જાહેર 'ને ખાતેન રહે છે મુકામ.
ખાદશ લખું અચ્ચે પિસર દિલખંદ,
જે ખૂરશેઠ તમ છે, ચલકતા જીલંદ.
૧૬૦૦
જે સંગી, જે જંગી, શાહે જમીન,
રહેા તમ આલમમે બેરુબીન.^૧
લખું હાલે દીલ શું, છે ભારી રંજ,
નથી ભેઇતી કોલાહ, લશકર કે ગંજ.
ગુનારૂ. દુવા એવી જુઠપ્રી અંદર.
રહેા ત્રણ ફરજંદ સદા ખુશતર.
ખિરાદર ઐરચ તમ ભાઇ જાંન,
આવ્યો છે ચાલી તમારે મકાંન.
સૂણી દુખ તમારાં થયો બેકાર,
તે આવે છે મલવા ખળી દિલફિગાર.

તણ તે તખતને, તણ અફસરી,
તણ શેહનશાહી, તણ સરેવરી.
તણને મહોખત, તણ રાજપાત,
તે આવે છે કરવા સુલેહની વાત.
નથી એણે કોઇને કીધો રંજ ખાસ;
નથી એણે કીધાં કોઇને નિરાસ.
તખત પરથી ઉતરી થયો છે સવાર,
એ આવે છે તમ પાસ થઇ તાબેદાર.
શાહીથી ભાઇ ગણેછ એ અજીજ,
નથી ભાઇ કરતાં વધુ કોઇ ચીજ.
નવીસ્તો? લખીને કિંધી મોહોરે^૩ શાહ,
વિધી શાહ ઐરચે ખાવર રાહ.
વિધા સંગ રપીકો, જવાંને 'ને પીર,
વિધા સંગ ચોડા સિપાહો દલીર.
નિકલીયો તે છોડી વતન ધર 'ને ખાર,
ભૂદંધથી ફરેદુન થયો બેકાર. (૧૦)

૧. નેકાને પસંદ કરનાર. ૨. નવીસ્તો પાને રૂકો. ૩. મોહોરે શાહ, પાને શાહી મોહોર.

શાહજાદો ઝોરચ, તુર અને સેલમ.

ઝોરચ:—

“ના કામ કુનિયા, ના કામ ગંજ,
જવું છોડી આખર, છે દીન પંજ.
ઝેક રાજ ત્રિજાંતુ જુમીન ખાક છે,
યરો છંટ તકિયો, છવ પાક છે.
કંધ કંધ રોહેરીયાર ચાલી ગયા,
મૂડી તાજ ને તખ્ત ખાલી ગયા.
થયું તે થયું, ના થયું તે યરો,
ગયું તે ગયું, ને રહ્યું તે જરો”

(છવે પાલ ૫૧)

ઐરચનું ખાવરના મુલાકાત જઈ પુગવું. તુર અને સેલમનું ફીતુર.

ઐરચ પોતાના રસાલા સાથે પોતાના બાઈ સેલમના મુલાકાત જઈ પુગવો. તુર અને સેલમ પોતાના કાજા કર્યો કરવા તલપી રહ્યા હતા. ઐરચના આવી પુગવાની ખબર તેમને મળતાંજ તેઓ તેને ઐસ્તકજીવ લેવા પોતાના લશ્કર સાથે સામે ગયા, અને ઐરચને શાદી આદર આપી તેને શેહરમા દાખલ કીધો. તમામ લશ્કર ઐરચનો રૂબાચ અને તેની દમછત્ત જોઈ તેની ઉપર આકેરીન કરવા લાગ્યું. પોતાના લશ્કરની આવી વસાણુ જોઈ, તુર અને સેલમ, ઐરચ તરફ વધારે અદેખા બની બળવા લાગ્યા.

મલી સંગ. ખિરાદર કરે શુદ્ધિ,	હતા બે લોહી હવસના નફર,
કરે બે ફિતુરી વધું જુસ્તજુ.	હતો એક સંતોશી દિલમા સખર.
હતા બે કિનાખોર કપરી ખરે,	હતા બે ખુની, ખૂરા બહુમાન,
હતો એક ભલો, લાખોમા નહી જડે.	હતો એક નિરદોશ રોશાન રવાન.
હતા બે વહેશી, કપટનાં ગૂલાંમ,	હતા બે જલ્લાહ, કીનાથી ગરમ,
હતો એક દાના દયાલુ તમાંમ.	હતો એક આદિલ, ચરમમે શરમ.

તુરે ઐરચની મુલાકાત લેવાની ગોઠવણ કરવી.

ખીજે દાહડે ઐરચની મુલાકાતે બંને ભાષ્યા ગયા. તેમને આવતા જોઈ ઐરચ તેઓને માન આપવા તેમની સામે ગયો, અને બગલગીરી કરી બંને ભાષ્યાને નમન કીધું. બંને જન વચ્ચે વાતચીત ચાલી રહી. તુર, કે જેને ઐરચ સાથે કેવી રીતે કાંમ લેવું તે યોજ રાખેલું હતું, તેણે છેડતી શોધવાની મતમનથી વાત છેડી. તુરે કહ્યું કે:—“આ શું પેદર ફરેદુનનો ગેરમ્-સાફ નથી, કે તું નાહનો ભાષ ધરાંન જેવી ખુશદ સ્વસતનતનો માલેક ગણાય, અને હમો ખાવર અને તુકરતાંન જેવાં મુલાકાતો દુનિયાથી દુર, વતનથી દુર, અને પેદરથી દુર પડી રહીએ?”

કહ્યું તુરે ઐરચ તરફ જોઈને:
 “તું આઠ્યો છે તારી અકળ ખોઈને.
 વાતો કરે છે અક્લથી ભરી,
 કરે છે હમો પર તું અફસરી.
 હમારાથી નાહનો થઈ ભાઈ તું,
 કરે કેમ જ્યાદા શરીફાઈ તું.
 ખૂલ્લેગીની કોલાહ સર પર ધરી,
 ડોળે છે ટહાપણુ વાતો કરી ?
 ચહડી ઘેટો ધરાંનના તખ્ત પર,
 શું હું તારી ખિદમતને ખાંધું કમર ?

વડો બધ વતનની રહે હજ બાહર,
 અને કેમ નાહનો જીનેર્ગવાર ?
 ગજબ છે ફરેદુને ખોયું ચકીન,
 ભલીયો જીગરથી તે ફજે અધન.
 દિધું એને ખાવર, મને દીધું ચીન,
 તુંને આપી ધરાંનની સર જમીન.
 શું આ તેનો ધન્-સાફ, આ તેનું કામ ?
 આલમમે થાલે જુર - તેનું નામ.”

* * *

નમી એરચે એમ બોલી જખાંનઃ
 “રહો શાહે તુરાંન તું શાદમાંન.
 અગર તુંજ દીક્ષની છે એ મૂરાદ,
 કસંમ છે ખુદાના, કહું તુંને સાદ.
 નથી તાજ બેઠતું મને રાજ સાથ,
 નથી શાહી ચાહતો, નહી કાંઈ કાઠ.
 નથી ચાહતો ધરાંનની સર-જમીન,
 નથી ચાહતો તુરાંન, ખાવર કે ચીન.
 ધન્સાંન્ અગર ભે ચહડે આસમાંન,
 છે ખાકમાં તેતું આખર મકાંન.
 અગર કિતી પાંખી ચહડે ભે ગગાંન,
 પલકમાં કળા આવી કરશે ઠકાંન.
 ખની શાહે ધરાંન બેઝાર છું,
 તમને દેવા હું તથ્યાર છું.
 છે તખ્તો કોલાહુ જંગલ સર,
 તમને હું સોપું ખુશી છે જાગર.
 નથી તમ સાથે મને કાંઈ વેર,
 ખની લાઇ મારા કરો કાં કહેર !
 કહું તાબેદારી ગણી મુજ ધરમ,
 કરો કાં કીનાતુ ખાગર ગરમ. (11)

તુરનો કોફ એરચ ઉપર.

પૂઠારીને તુરે કિધો એક અવાજઃ
 “અધ કરજખાંતારી ઓબલસાજ”^૧
 પિલંગ સમ તુરે મારી છલંગ,
 કપટ આગ અંગે, ગજખ મન તરંગ.
 ફલંગ મારી કુરસીને ઉઠાકી તુરત,
 લુભાવી ગજખથી સરપર સખત.
 ખદન ખજ કંચે કપટ વેરથી,
 મારી તે એરચને કહેરથી.
 કહ્યું એરચે: “અએ ઝિરાદર તુર,
 ખને કેમ એટલો તું બેરાહુર.”

અરે લાઇ મારા કરે શું ગજખ,
 ભરે કાં દેમાગે કિનો તું અજખ.
 જરા કર ખુદાના કરનો તું ગમ,
 જરાખી તો કર તું પેદરની શરમ.
 મને મારી શુ તું કરેં મારું ખુન !
 કિધો શું ચુનાહ કે ચહડયું અતુંન ?
 કરે કાં કળજ મૂજ જવાંતી અખસ,^૨
 જરા કર જમાનાનો દિલમા તરસ.
 તે છે ખરેખર ખરો સંગદીલ,
 કરે એક નિર્દોશ કિડી તંગદીલ.^૩
 તેનેખી વહાલો છે જીવખન,
 મરે કેમ ખુશી થઇ ધનસાંન.
 અરે લાઇ તુર તું જરા કર વિચાર,
 તુંને છોડશે નહિ જમાનો જહાર.

૨૦૦૦

આ દુનિયાને એકદમ કરી હું તરક,
 પહું એક ખુલ્લો જઇ બેઘડક.
 કરે લાઇતું ખુન ખાંધી કંમર,
 રહેશે કહાં તક હિયાં તું અંમર.” (12)

* * *

મલુખી કહ્યું એરચે તુરને,
 દિલે નહિ દયા તે હતી કુરને.
 અગન ભડકી અંગે, જલન રમરમ^૪
 ખદન ખટકે^૫ ખંગે,^૬ ચહડી ખુનખુંમ.
 ધરી ખુંમ ઉઠીયો લઇ નેમ જુરી,
 તુરત ખેંચી કહાડી છુપી એક જુરી.
 જરખ કીધો કાતીલ, ચીરીયું જાગર,
 પડયો ખાઇ કુંમરી, જમીનની ઉપર.
 થયું લોહી જારી, જખમ આરપાર,
 સિનામાથી વેહતી થઇ લોહી ધાર. (13)

૧. ગલસાજ યાને મકરબાજ. કિટ્ટરી, ૨. બેરાહુર યાને વિચાર વગરનો, બેસારમ.

૩. અખસ યાને નાહક-ફેકટ ૪. “મેયાઝાર મુરી કે દાનહકશરત,
 કે જાન દારો જાને શીરીન અચસ્ત.” (કુશર શાહનખુ)

૫. રમ રમ યાને આંગ ઉપરના રૂપે રવાંમા. ૬. ખટકે યાને બોંકાય. ૭ ખંગે યાને કપટથી.

વહી હોહી ખાલી થયું જ્યારે તન,
 થયું જ્યારે ઠંડુ ખરફ સંમ બદન.
 લિધી તુરે કાલીલ છુરી ધારદાર,
 ખતમ કીધું ખુનીએ ખરગશ્તે કાર.
 કિધું તનથી જીદ કાપીને સર,
 ભરી મુશ્કે અંખર. કિધું ખુબ તર.
 સજીને સુગંધી કિધો ફર વાસ,
 રવાના કિધું તે ફરેફર પાસ.
 મોકલાવી પયગાંમ સાથે પિછાંન,
 “જે તારો દિકરો શહે જેહાંન.
 હવે આપ એને ભલે તખ્તો તાજ,
 ભલે કર એને હવે સફરાજ.”

* * *

અરે! ઓ જહાં! કેમ સંગદીલ થઇ,
 અરો પર તું કેમ તંગદીલ થઇ.
 હવે જે ખિલેલુ ગુલ આગમા,
 પડયું તે કરમાઇ જઇ ખાકમા.
 થયું મુખ સુખાંખ હવે જે લાલ,
 ગયો લહુધી રંગાઇ રંગે શુલાલ.
 લહુની નહેર ખાક નાણું થયું,
 આ ખુનથી તુર તાર કાણું થયું.
 અલમ હોજે ભારી તું પર ભારોભાર,
 સિતમની સવારી તું પર હારોહાર.
 કહેરે ઇલાહી પડો તુંજ પર,
 ખની ભાઇ ચિરીયું ભાઇનુ જીમર.

એરચની લાસને એક સંદુકમા બંધ કરી તુર અને સેલમે ફરેફર

ઉપર હદીઆ તરીકે મોકલવી.

એરચના રવાન ઉપર ફરેદુનનો વિલાપ

પિસરતુ ખગલમા ધરી સર પેદર,
ચુમી દાબે છાતી, રડી સર-ખ-સર
લેધ તખ્તે એરચ ફરેદુન રડે.
“અરે ઓ મયુત, કા કવજતે મરે”
કુટી છાતી સર ને લરી સર ખાક,
લગાડી મેલેલને ફરેદુને આગ
તખ્ત લેધ ખાલી લરી માહે ધુલ,
ચમન છોડી ઉડી ગયુ જુલજુલ
સીનામે ફિકરાતુ દાખીને સર,
બોલ્યો ફરેદુન: “અરે દાદગર
કતલ થાયો છે બેચુનાહ મૂજ પેસર,
જરા કર એ નિર્દોષ પર તુ નજર
સર તેતુ તનથી કપાઇ ગયુ,
તન તેતુ દુર દેશ ખવાઇ ગયુ

કર તારી બેદાદગર પર નિગાહ,
દુનિયામે દેતો ના તેમને પનાહ
પુને પીસર કેમ જીવે આ ચરમ,
જમજીમે સુલતાની મૂજ પર સિતમ
અરજ એ જીગર છુ ઓ કેરફેગર,
કે જીવે ને જીવે મહારી નજર.
એક તૂખે એરચ અને નામવર,
જે કીનામા બાધે પોતાની કંમર
કંમર બાધી જગમે નિકલે દલેર,
લડીને લીયે તે એરચ વેર
કતલ બેચુનાહ જેમ થયો મૂજ પેસર,
થલે તેમ કતલ તે બેદાદગર.
લેઉ મારી ચરમેાધી અનેના સર,
ત્યારેજ થશે ખુશ મહાર જીગર

ત્યા તક જીગર માહે તુ રાખ હમ,
પછી મારા હમને તુ કરજે ખતમ.

ઝાલ અને રદાબેહ^૧

પ્રારભ

ગચ્છે

હમદીન મહારા સુલુલે પ્યારા,
આ મારા કલામ છે,
ક્યાંનિઓની કહાણીથી,
પત્યરના દીલ સુલામ છે

નામ કરી ચાલી ગયા,
જરચોસ્તીના નિયાગાન છે,
મુકી ગયા જે કિરતી પાછમ,
તેથી તમને માન છે.

૧ આ જ્ઞાન અને રદાબેહના કારતાવર્ય કિસ્સા પ્રથમ સિંધમા કરાચી મધ્ય ત્યાની 'યગ-મેન્સ ઝોરાઝીયન એસોસિએશન' િ ખામ ફરમાચી તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને દીને સાંજના, ત્યાની ઝોરાઝીયન કન્યાના મકાનમાં હોનમા રલુ કીધું હતુ, જે પ્રસંગે સિંધના વડા દસ્તુર ડાક્ટર માર્જેકલ નચરાનનજી ધાના, એમ એ, પી એચ ડી પ્રમુખ તરીકે બીતાબના હતા કરાચીની એ મારી પહેલી મુન્શકત હોવાથી ત્યાં શાદ નામાના મારાં બીજા સભ્યોં કિસ્તને આખુ અફવાડીયુ મે ચાતુ રચુ કીધા હતા ત્યાર બાદ મુબઇની બાજમ ધ મઝબીની ફરમાસથી આ કિસ્સા ૫. ૬ હોલમાં બીજા વાર રચુ ચયુ હતું.

ઝાલનો જન્મ અને તેને અદ્યમરૂઢ પાહાડ ઉપર,

સામે જઈ મુઠી આનવું.

કરૂં યાદ અંબલ દાંદારને,
પછી મુજ નિયાગાંન સરદારને.
સૂણો હમદીનો ધ્યારવું એકે બયાંન,
કરૂં ઝાલ રોહાબેનું દાસ્તાંન.
હતો કિયાંનીઓમાં સુરો નેકનામ,
મશહૂર નામ જેવું નરીમાને-સાંમ.
હતો તે મીનોચેહરનો વીર નર,
કરતો તે શાહી જાણલ પર.
એક રોજ હાયાએ આપી ખખર,
વધાઈ સુણાવી કિથો ખુશતર.
કે: “બાતુને પેટે લીધો છે જનમ,
પીસર એક સુંદર ખુરશેદ સમ.
ખદન છે પિસરવું મિસલ શેરદીલ,
થશે જોરવર તે જખરદસ્ત પીલ.

૨૧૦૦
સિકલ તેની સુંદર સોહીલ સમ,
અજબ તેની અમકે છે બે અશમ.
મગર હાલ શું હું કંહું નેકદાલ,
તન પર દિસે છે સુફેદ રંગ ખાલ.”
મૂખી થાયો હીલથી સૂણી હાલને,
નારાજ થાયો જોઈ ખાળને.
જીગર થાયું જખમી જોઈ પિસર,
બોલ્યો પૂકારી: “અરે દાંદગર.
ઓ માલિક મહારા નિરંજન પ્રિતા,
શું થાઈ એવી મહારી ખતા.
કિધી એવી બદોસ તૂએ દાંદગર,
થયું રંજાદા તેથી માફ જીગર.

ખદન ખાળવું છે અજબ પીલતન,
ખરેખર દિસે ‘અરચ-એ-અહેરેમન.’
અજબ તારી કુદરત, અજબ છે કળા,
એ ખાળક છે, યા છે કોઈ ખલા.
અજબ તન રંગ છે લાલમલાલ,
મગર છે ખદન પર સુફેદ રંગ ખાલ.
કંઠમા છે આલા, સિકલ શલકાંમ,
મગર છે ખદન પર અજાયબ ખાંમ.
જગત સારી જોઈ એને હસશે મને,
રખે એને ફરજન્દે-એબલીસ ગણી.
મને એવો વારસ છે ના કંથલ,
થઈ છે દાંદારની કાંઈ જુલ.
ખુદ માફ કિસમત, ખુરો મારો કાળ,
પડ્યો મારે પેટે ‘હુદેમન ઝાલ!’”
મુકાવીને ગરદન કીધી નમાજ,
“ખુદા મારી રાખે જગત માહેલાજ.” (1)

કુખી થાયો દિલથી સામેસવાર,
પિસર કાજ કંઈ કંઈ કરે તે વિચાર.
“જગતમા થશે મારી ધજજત ખાક,
હું લાજ મુજ અંતલુમત માહે રાખ.
મને એ ફરજન્દથી છે શરમ,
નજરથી જોઈ તમે લહુ ગરમ.
દિસેછે એ જખરો મને અપશુકન,
શું કહેવશ જો પુછશે અંતલુમત.
કરૂં કેમ એ ખાળ વસ્તીથી દુર,
મને એ પિસરની શું છે જરૂર.”

૧. ‘ઝાલનો’ અર્થ ધરડો માથ છે. અને ‘ઝાલેઝર’ (ઝેટલે સોનેરી ખાલવાંજો ઝાલ) કરીને પછુ કહે છે. ૨. સોહીલ સીતારા જેવી ખુશસુરત સીકલ. ૩. ઝાલવું તમામ ખદન સુફેદ ખાલથી ભરેલું હવું, તે જોઈ સાંમ ધણોજ નારાજ થયો હતો. ૪. ફરજન્દે એબલીસ યાને રમતાનવું ફરજન્દ સામે આ ખાળકને મારે પરવરદેગાર આમત્ર ફરીયાદ કરી, કે આ ફરજન્દથી હું જગતની નામેલીમાં આવી પડીશ.

કિંધા સામે વીચાર એવો કર, કે, કરવું તે ખાળક દૂનિયાથી દુર. રવાના કિંધું ખાળ તે એક રૂજ, પડયું જઈ તનહા કૂંદે અહમરૂજ. પડયું જઈ ત્યાં તે માસુમ ખાળ, જીવું થઈ જગતથી થયું કંગાળ. નહિ ગોઠ માદર, ન પેદર વહાલ, રહે ચીસ ખાડી નિરાધાર આલ.

ઘડીમાં રડીને તવલતું તે ખાળ, કઠી ચુંસી ઉંગલીને કરતું વખાલ. હતી નહી તે ખાળને. એ ખખર, જીવમગાર તેનો થયો છે પેદર. ન કોઈ તેની ચિસને હતું સુણનાર, ફક્ત એક હતો ત્યાં પરવરદેગાર. લખેલા કરમના ન લેખો ટળે, કરે ખન્દો તઢખીર હજારો લલે. (૨)

આલનું અલમરૂજ પાહાડ ઉપર વતન.

ગંજવર પાહાડ અલમરૂજ ઉપર આવેલા એક શુંશામા, સામ પોતાના દુધમલ દીકરા જાલને દુધ વીના તરતો, અને માતાની ગાદ વીના તવલતે મુકી પાછો ફર્યો. ત્યાં એક ગંજવર ઝાડને મથાલે એક સીમુરગતુ રેહ્યાન હતું. તે સીમુરગ પોતાના અમ્યાના ખોરાકની શોધમાં ત્યાં જઈ લાગ્યું, અને ત્યાં એક દુધમલ ખાળકને રડતું સાંભલી, તે તેની આગલ ગયું. જ્યાર ત્યા રડતો તવલતો ખાકમા પડેલો હતો. ના તેના તનપર વસ્તર, ના જંખીર ઉપર ગિજાણું, ના કોઈ દાપા, કે ખોરાક હતો. સીમુરગ તેને પોતાના પંજમા પકડી ઉઠાવી લઈ, હવામા ઉડી ગયો.

હતો તે જગે સીમોરગનો વાસ, સૂણી ખાળની ચીસ ગયું તેની પાસ. જઈ પાસ તેણે ઉઠાવી લીધું, લઈ જઈ માળામે સાંતી દીધું. ક્યા સિમુરગને દિલે ઉતરી; અવાજ એક ગેખી થયો તે ધડી. કે: "સાંભલ અએ સિમુરગ નેકદાલ, આ દુધમલ ખાળક પોરી છું પાળ. એ ખાળકથી એવી થશે એક તોખમ, જેહાં પેહલવાંનેને કેશે જનમ.

સંભાલી કરજે તું એની જતન, તું જો કે જમાનાની શું છે વલન." ક્યાલુ થયો આલ પર દાદગર, કરાંમતભરી થઈ મૂરગપર અસર. જતન લઈ પોશણ કિંધું માનથી, કિંધી આહો-મોહખત દિલોજાનથી. એ રીતે ઉધરી રહ્યા ત્યાં આલ, રહ્યા સિમુરગ સંગ કંઈએક સાલ. કુહું અલમરૂજ પર રહેતો મગન, દરદાં-પરદાસે કરતો ચમન.

૧. અલમરૂજ પાહાડ ધરાનમા જાણીતો છે. આ પાહાડ અવસ્તા જમાનાથી વખણાતો આવેલો છે. અવસ્તામા એ પાહાડને 'હુજરે જાઈતી' પાહાડને નામે ઓલખાવ્યો છે. આ પાહાડની ઉંચાઈ હાલ ૧૮૦૦૦ ફીટની અપાઈ છે. (તવારીખે ક્યાનીઆન.)

૨ સીમુરગને માટે એવું કહે છે, કે તે કાંઈ પક્ષી નહી હતું, પણ અલમરૂજ પાહાડ ઉપર વસતો એક પરદેજગાર આખેદ હતો, જેને ઝાલને પોતાના આશરામાં લઈ જત- નથી ઉધારી મોટા કીધો હતો. અલકારીક લખાણો કરનારાઓએ એક ગીરીનીવાસી આખેદને 'પાહાડી પક્ષી' તરીકે વર્ણવ્યો હોય, એ ખતવા જોય છે.

જગતથી રહેા ત્યાં વસી બેખબર,
નહિ સાથ, સંગી, સિવા દાદગર.
સામે પોતાના બેઠાં બાલને ખુવાખમાં
બેવો, અને તેની શોધમાં નિઃશ્વરું.

તણ બાલ બેવો પિસર નેકનાંમ,
હરદમ રહેતો પરેશાન સાંમ.
પિસરને તણ તે જલતો હતો,
હેડાંના હંમે તે બળતો હતો.
ઢિઢો સાંમે એક રાત એવો ખુવાખ,
ઉઠ્યો તે બડકી, થયો સૂખાખ.
નજીમી છુલાવી કિધું કુલ બચાંન,
ભવિશ માફ વરતો આપી ધિયાંન.

* * *

સુણી મોબેદોએ ઠલા એ સખૂન:
“અરે સાંમ ! કીધું તેં કારે જણન.
દરંદા, પરંદા જંગલ વસી,
દિયે જાંન ફરજંદ ખાતર હસી.
તુંએ એવું કીધું કારે જણન,
કિધું તારી બોલાવનું તેજ ખુન.

બેઠ બાલ તન પર સુકેદ તમામ,
બતંગ થઈ કિધું તેં બરગરત કાંમ.
એ ડાંગે-દીલથી થશે તું દુઃખી,
જગતમા જીવી થશે નહિ સુખી.
કહે અલખરૂજ પર શોધાવ બાલ,
મખાદા તે જલતો હશે નેકલાલ.
દિસે તેની પર મહેર યજ્ઞાંનની,
એ બાળક છે ઉમેદ ધરાંનની.”
સુણી આ સુખન સાંમ ઉઠ્યો સિતાબ,
ધરી જીન ઘોડે, લગામો રિકાબ.

૨૨૦૦

ગયો તે તરત અલખરૂજની ઉપર,
મઠઠ ચાહિ રખની બુંકાવી સર:
“ખુદાવંદ કર માફ મારી ખતા,
થયો છે બન્દાથી બેશક શુનાહ.
અરજ મારી સાંભલ એ જગપાળ,
અગર મારી તોખમથી હોય જાલ.
અગર અહરેમનની ના હોય તોખમ,
તો રૂજવ પિસરની જીલ્લનો જખમ.
એ આલમપનાહ કાવરે દાદગર,
ખતા માફ કર ને બક્ષ બાલેબર.

સીમુર્ગનું બાલને તેના પેદરને સ્વાધીન કરવું.

એવું કહે છે, કે સામે આવી રીતની બંદગી પરવરદેગારને કીધી, અને તેજ
વખત તેની બંદગી પરવરદેગારની દરગાહમાં કબુલ રહી. સીમુર્ગે બપોરે સામને
અલખરૂજ પાહાડ ઉપર આવેલો જોયો, ત્યારે તેણે જાણ્યું, કે તે પોતાના બચ્ચાંની
શોધમાજ ત્યાં આવ્યો છે. તેણે સાંમના બેઠાને કહ્યું કે :—“આજ સુધી મેં તુને
પાળીપોથી એક દાહ તરીકે ઉધાર્યો છે. મેં તારું નામ ‘દસ્તાને અંદ’ રાખ્યું છે.
તારો પેદર આ અલખરૂજ પાહાડ ઉપર તુને શોધવા આવ્યો છે. તે એક જોડાંપહેલવાન
છે. તેનું નામ સાંમ છે, વાસ્તે તું મારી સાથે આવ, હું તુને તેની નજદીક લેઈ
જાઉં છું.”

સીમુર્ગની જખાંનથી આવા સખૂનો બપોરે તે જવાને સાંભળ્યા, ત્યારે તે ધણોજ
દીલગીર થઈ, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો, કે :—“મને લાગે છે કે, તું મારી હાજરીથી
દુઃખે ધરાઈ ગયો છે.” * * * સીમુર્ગે કહ્યું :—“તું જો દિયાં રહે, તો હું ધણોજ ખુશી
ચાઉં, પણ તારે માટે આ પાહડી વનના કરતાં વધારે સારી જગ્યા સરખાવવી છે.
તારાથી છુંડ પડવા અને બીલકુલ ગમતું નથી. મેં તુને મારાં બચ્ચાં મિસાલ
ઉધારી મોટા કીધા છે, વાસ્તે તું મને છૂટી જતો ના.” એવા મીઠાં અને મહોબતથી

બરેલા સખુનો કહી, તે જવાનને સીમુરગ પોતાની પાંખ ઉપર ઉઠાવી, હવામાં ઉંચે ઉડ્યો, અને તેને તેના બાપની નજદીક લેઈ જઈ હાજર કીધો, અને નીચલા સખુનો સીમુર્ગે તેને કહયા.

“હતો જ્યારે તુ એક દૂધમલ બાળ, તુને પાળી ખીતે કીધું મેં વહાલ. પૂત સમ પાળી કીધો દિલપસંદ, મધુર નામ રાખ્યું, ‘દસ્તાને ઝંન્દ.’^૧ કિંધી રાતો દન મે તહારી જતન, હવે તું જશે કાંઈ તજ મનમોહન.”

હુવા છે તુને મારી એ નામેવર, થજો તુંજ દૂધમન જીરોજખર. તુંપર જો પડે કાંઈ રજો-અલમ, તો કરજો મને ચાહ તું એકંદમ.^૨ સલાલી તું રાખજો માફ પર,^૩ ઉમેદ તારી લાવશ હર વખત ખર.

મૂસીખત, મૂરકીલ પડે તારે સર,
જલાવી તું દેજો એ આતશ ઉપર.”

એવી રીતના દીલાસાના સખુનો કહી જાણને પોતાનું પીછ આપી સીમુરગ પાહડ ઉપર ઉડી ગયું, અને દીલાવર સાંમ પોતાના ફરજન્દને બેટી, તેને પગથી માથા સુધી જોતો રેહ્યો. સાંમ પોતાના બેટાનો ફરાખ સીનો, કદાવર બાધો, અને રોશન પેશાની જોઈ, બેહદ ખુશી થયો. ફક્ત તેના બદન ઉપર સુફેદ બાલ સિવાય, બીજી કાંઈ બાબત સાંમને જણાઈ નહિ.

સામે કહ્યું કે “બેટા, ગુજરેલી બીનાને તું જુલો જા, અને મારી ઉપર દયા કર. હું તુને કોલ આપું છું, કે હવેથી તારા દીલની જેબી મુરાંદ-ભની તેમજ જુરી-હરી, તે હું બર લાવીશ.” એ પછી સાંમ પોતાના બેટા જાણને મોટી ધામધુમ સાથ પોતાને રોહર જાણુલ લઈ ગયો.

ઝાલનું શાહ મીનોચેહરની દરખાસ્તમાં જવું.

ધરાનના તખત ઉપર એ વખતે મીનોચેહરે શાહ પાદશાહી કરતો હતો, તેને આ વાતની ખબર પડી. મીનોચેહરે તુરતજ પોતાના દીકરા નવદરને સાંમ પાસ મોકલી જાણને ધરાંન લાવવા ફરમાવ્યું. શાહ મીનોચેહરના હુકમ પ્રમાણે સામે જાણને મીનોચેહર આગલ હાજર કીધો, અને અદખર પાહાડ ઉપરથી તેણે તેને કેવી રીતે મેલવ્યો, તે બીના જાહેર કીધી. મીનોચેહર જાણને જોઈ ઘણોજ ખુશી થયો, અને તેને પાદશાહી રીતલાત તથા લગાધને કુનર શાખાડવાની સાંમને તાંકીદ કીધી.

જોઈ જાલ યાયો મિનોચેહર ખુશાલ, કીધો જોહરોધી વધાવી નિહાલ. નજુમીને હોકમ કીધો તતકાલ, જુવો ઝાલેઝરનાં સિતારાની ચાલ. ભવિશ થાયું ખુલ્લું રમલધી તમામ, યશે એધી આખાદ ધરાનનું કાંમ.

યશે એની ઝોલાદ એવી જુલંદ, નાજુલ કરશે એ સુદધ ચુનંદ. યશે કુલ જમીન ને જમાનો નફર, યશે તાજનો એ ખસેસગર. યશે જોરે આલા ને ખખતે જુલંદ, યશે એની તોખમ ખરી દેવખંદ.

થશે એથી દુનિયાના આજેજ દલેર,
દરીઆની માહી, 'ને જંગલ શેર.

* * *

સુણી મિનોએહર થયો ખુશ અપાર,
ઉમેદ બાંધી લવની અનેક ખીશિયાર.
કિધાં જરને ગોહર ધનાયત હજાર,
ખખતર 'ને ઘોડા, 'ને હિન્દ તલવાર.

ચાકુત 'ને હીરા, 'ને જરીર લેખાસ,
રૂમી ગુલામો ખખરીયા ખાસ.
ખજર 'ને લાલા, 'ને નેજા કટાર,
ચુરજ કંમરખંધ, તીર નોકઢાર.
બાજુલથી કાણુલ, 'ને હિન્દુસ્તાન,
'ને સિંધુ નદીની ઉપરના મકાન.
કિધાં ભેટ સરવે લખી સાંમને,
કિધું એમ જાહેર ફૂલ આમને.

જાનની કાણુલ તરફ સફર.

કાણુલના પાદશાહ મહેરાખ સાથે જાલની મુલાકાત થવી, અને

મહેરાખની બેટી રૂઢાંબેહની તારીફ સાંભળી જાલનું

તે ઉપર આશક પડ્યું.

સુણો હમદિનો જાલેઝરનું ખ્યાન,
કિધું જઈ પેદર સંગ જાણલ મકાન.
નિકલ્યો તે એક રોજ કરવા સફર,
લઈ સાથ જુલ્લેગો રફિકો-નફર.
કિધી કુચ એકદમ બાંધી કંમર,
હવું સાથ લરકર બહુ જોરવર.
પૂગ્યો જઈ એક રોજ કાણુલ શહેર,
ગમી જાલેઝરને હવાની લહેર.
હુકમ ત્યાં કિધો જાલે કરવા મૂકામ,
પડયા સરવે ત્યાં નાખી તમ્બુલ તમામ.

હતો શાહે કાણુલ મહેરાખ નામ,
હતો તાબે ધરાંનને તે તમામ.
હતો તે જાતે અરખ પહેલવાન,
હવું તેનું ઝોહાકંથી ખાનદાન.
'તે હતો 'તો ચોથા હર સાલ સાંમ,
સખખ નહિ હતી કાંઈ લડવાની હાંમ.
પુગી જ્યારે મહેરાખને એ ખખર,
કે આવ્યો છે કાણુલ તરફ જાલેઝર.
નિકલ્યો તે એકદમ મલવાને કાજ,
લરકર નજરાનું લઈ સંગ સાજ.

મહેરાખની જાલ સાથે મુલાકાત થવી.

જાલે મહેરાખની ખુશી સાથે મુલાકાત લીધી, અને તેને બેહદ માન સાથે આવકાર આપી પેતાના તખ્તની પાસે એક જગ્યાદાર બેઠક ઉપર તેને બેસાડ્યો, અને તેનું નજરાનુ તેણે ખુશીથી કબુલ્યું. અરસપરસની વાતચીત થયા પછી જાલથી મહેરાખ છુટો પડી પેતાને મકાને ગયો, અને જાલ તેની તારીફ પેતાના દરબારીઓ આગલ જાખજ કરવા લાગ્યો.

એ વખતે જાલની મહેરીલમાં એક જુલ્લેગ કાણુલી દરબારી હતો, તે મહેરાખની બેટી રૂઢાંબેહની ખુબસુરતીની જાખજ તારીફ કરવા લાગ્યો. (૩)

૧. આ અને એની સાથના જીજ સઘવાં મુલકોના નામો પાછલા જમાનામાં અપાયલાં છે. સાંમના વખતમાં એ મુલકોના એવાં નામો હોય એમ લાગતું નથી. કાણુલનું અવરતાઈ નામ 'વએકેરેત' ધારવામાં આવે છે. (તવારીખે કથાનિયાન.)

રૂઢાબેહની ખુબસુરતીની ઝાલ પાસે તારીફ કીધી.

“ સુણુ ઝોં દિલાવર, જંગી જવાન,
ઝો દસ્તાને ઝંદ તું છલંદ પહેલવાન.
છે કાણલ અંદર કણલ એક સુરત,
નધી તેની શાની બિલ્લ કોઇ મૂરત.
ખદન જેતું રંગે, મિસલ હાથીદાંત,
અજબ જેનો અહેરો ઘટમ ને ઘાટ.
તાંન જેતું સિધ્ધું સરવની સમાન,
ઝુલ્ફો છે તેણીના મિસલે કમાન.
બે તેના ગાલો છે ચુલાખી લાલ,
શરમિન્દો રહે છે રંગે ચુલાલ.
બે તેના હોઠો છે રંગે પરવાલ,
દાંતાની હારો છે મોતી મિસાલ.

લખ સંગ રૂબસાર, ખુબ લાલદાર,
ખિલેલા સિના પર છે બે અનાર.^૧
બે તેની ચશ્મો છે નરગીસ કુલ,
સુંદર સરોદ છે મિસલ છલછલ.
લાવાં જેના બાલમ મિસલે કમન્દ,
નિગાહ જેની કાતિલ છે પુર ફંદ.
બે ધરતી પર બેવો હોય, મહાતાબને,
તો છે એવી મહાછબ કાણલ કને.
ગરજ હોય ફરશન મહાતાબના,
જીવો નાજ અદા છે રૂઢાખના.
હશે નહિ જગતમા બિલ્લ એવી નાર,
તલખગાર હજારો ગયા થઇ ખવાર.(૪)

રૂઢાબેહની આવી તારીફ સાંભળી ઝાલતું દીધ તેના હાથમાં રહ્યું નહિ. ખીજે દાકડે મહેરાય પાછો ઝાલની સુલાકાતે આવ્યો, અને ઝાલને પોતાને ત્યાં જમવાનું ઇજન કરીધું, પણ ઝાલે તે ઇજન માન સાથ ના પાડી જવાય દીધી, કે મારો ગાપ સાંભળ અને પાદશાહ મીનોચેહર બે બણે, કે મેં એક છુતપરસ્તની સાથે શરાયખાલ કીધી, અને તેની સાથે ખાતું ખાધું, તો તેણી નારાજ થાય.^૨ આ સખુન સાંભળી મહેરાય દલગીર થઇ પાછો ફર્યો, અને ઝાલ રૂઢાબેહની તારીફ સાંભળી દીવાના જેવો થઇ ગયો. (૫)

સૂણી મહાછબની સિક્કતાના કલાંમ,
થયો ઝાલ દિલથી બેતાબ તમામ.
જીગર માહે લાગી મહાખત અગન,
અગન માહે જલણ ખદન નીસદન.
થયો ઇશકે રૂઢાબેહથી બેકસાર,
કહ્યા કોઇનેખી નહિ ઇસસાર.
૨૦૦૦

નિસદીન ખીતમા તે જળતો રહે,
જીલ્દના જખ્મોથી ખળતો રહે.
કહે કોણને જઈ ભરમની એ વાત.
ખની કેવી કિયાંમત છરી કમજાત.
છરી થઈ હાલત, હુતી જે ખુશાલ,
ખન્યો જાણુ ચોરત જવામંદ આલ.

૧. શીરદોસીની આ બે લાખનો નીચે પ્રમાણે છે:—

‘ રોખાનદા ચુ ચુલ્દારો લખ નરવાન—ઝે સીમીન બરશ રોસ્તહ દુ નાર દાન.’

૨. કાણલનો પાદશાહ મહેરાય બેહાકના ખાનદાનથી ઉતરેલો હોવાથી તે છુતપરસ્ત ગણાતો હતો. ઝાલ અને સામ તેમજ શાહ મીનોચેહર છુતપરસ્ત નહી હતા. પેશદાદ વંશના પાદશાહો કુદરતી શક્તીઓ અને રોશનીઓ જેમકે મેહર, આફતાબ, માહતાબ, આતશ વિગેરેને માનતા હતા. શીરદોસીએ બેહાકને અરખ તોખમનો ગણ્યો છે. અરખો તે જમનામાં સુરતી પુજક હતા. આ સખુનને લીધે ઝાલે એક છુતપરસ્ત સાથે ખાનપાન કરવાની તે વખતના રવાજ પ્રમાણે ના પડી હતી.

પ્યારથી બચા બચા નામદારો જાંઘીથી હાથ ધોઈ બેઠા છે, એ વાત અંગનથી નથી. જાણની દાક્ષત રૂઢાંબેહની તારીફ સાંભળો એક દીવાના જેવી થઈ ગઈ હતી. શાએર શીરદાસી એ ઉપરથી સ્ત્રીની સંગતથી દુર રહેવા માટે એક અરખ પહેલવાનના શબ્દોમાં કહે છે કે:—

“થશે મારી ખિલવતગાહ આસમાન,
સદા હું તેનેા ખનશ મહેમાન.
થશે મારો ઘોડો મહારો ચુલામ,
ખની મુજ મહાજીખ રેહશે મૂઢામ.
મને નાર કરવી છે નારવા,
કરી સંગ ખનુ હું રખે નાતવાં.
ફુનિયાની નારોથી હું હું તખલા,
મને રેહશે નફરત તે પર સદા.
નથી ચહાતો કરવા તે સંગ સગધ,
થશે મારી ઠાનોવામે રસવધ.”

મેહુરખે પોતાની રાણી આગલ જાલની તારીફ કીધી,
અને રૂઢાંબેહ તે સાંભલી ઝાલ ઉપર આશક પડી.

એક દિવસ મહેરાખની રાણી સીનદોખતે રૂઢાંબેહની રૂઝ મહેરાખને ઝાલેઝરની ખખર પુછી. મહેરાખે તેનું ખ્યાન કરતાં જણાવ્યું કે:—

“કહું શું સિનદોખત અએ દીલબાંન,
કરૂ કેમ તે ધરાંનીનું હું ખ્યાન.
મેં લેયો છે આજે તે હસ્તાંને ધન્દ,
અજખ તેની પેશાની છે તુરમન્દ.
જગતમા ન કોઇ એની જેડી હશે,
નહિ એની સમ કોઇ ધરાની થશે.
હિંમત છે આલા મિસલ શેર-દીલ,
બે હાથે છે તેના હરીયા-એ-નીલ.
દિસેછે તે ખજવંત ખહું ભેરવર,
ગૂરજ મારી તોડે છે પહાડોના સર.
જમીન જેના ભેરે પૂકારે છે હાય,
લરખને ફુશમન મારે છે હાય.
સિકલમા છે સુંદર લાલ-મ-લાલ,
તન પર છે સઘલા સફેદ રંગ જાલ.
એ ખાલોથી ખહેતર દીપેછે તુર,
દીલ દિલાવર, “ને અકલે પુર.”
સુણી આ રૂઢાંબેહ થઈ ખુશ હાલ,
કરે ચાહ મનમા સદા ઝાલ ઝાલ.
ખોઈ સુખ-ખુખને ખની ગઈ ખિમાર,
દિલ માહે વસીયો સામે સવાર.
પડે નીસદીન કંઈ નહિ ચેન જરી,
ગઈ ઝાલ ઉપર રૂઢાંબેહ મરી.”

થઈ દિલથી આશક સૂણી હાલે-ઝાલ,
હસતી રૂઢાંબેહ ખની હાલ હવાલ.
જઈ કોણને કેહ બરમ ભેદ વાત,
રખે થાય નિશફત ખારી મૂરાદ.
ભેદ હાલે-કુરકેત, ભેદ આ વલાંણ,
સખીઓએ જાણી લીધી મોહકાંન.
ભેદ ચિત ચકલમ, દિલ ખહું ઉઠાસ,
તરસે તે પળ પળ મળવાની આસ. (6)

રૂઢાંબેહનું પોતાની સખીઓ સાથ
મસ્લત કર્યું.

“સખીઓ મારી સુણો એક વાત,
કહી મારો ના કરતી વિસ્વાસઘાત.
સખી નેક મારી વફાદાર તમ,
સુણો હાલે-દિલ મુજ, સુણો મુજ ગમ.
સુણો મુજ દીલના લરમની વાત,
જે કહેશો કોઈને થશે મારો ઘાત.
દિલે સર્ફ લાગો ધરાંની પવન,
પવનથી છે લડકી મહોખત અગન.
રખે થાતી મુજ સંમ ફુખી કોઈ નાર,
મને ઝાલ જાણલીની છે જખાર.”

પડી છું હું મોહી તે નર ઉપર, | નથી એ દરદની ઝિજ્ઞા કંઈ દવા,
મને એનું નથી રાતો-દીન પળવર, | ફક્ત આલ કરશે કરક સફા.”

રૂઢાએહને મોહોડેથી તેની સખીઓ આવા સખુન સાંભળી અજબ થઈ બોલી કે:—“અંચે જેહાંની બાંનુઓની સરતાજ, તારા જેવી બાંનુ, જે હિંદુસ્થાનથી ચીન સુધી પોતાની ખુબસુરતી માટે વખણાઈ છે, તેને એવો ખ્યાલ કરવો જાગે નહિ. તારા જેવીએ ઝાલને માટે એટલી બધી મોહાત રાખવી નારવા છે. જેને તેના બાપે પાકાડ ઉપર ફેંકી દીધેવો, તેને તુ તારી મોહાત આપવા તૈયાર થઈ? કોઈખી માદરને પેટે કોઈખી દોઢરો બુદ્ધો જનમ્યો નથી. તારા જેવી સુંદરનો આવો એક ઘરડો ખાવુંદ કેમ બની શકે? તારો ખાવિદ કોઈ સોહામણો અને સુંદર ચેહરાનો હોવો જોઈએ.”

પણ રૂઢાએહને પોતાની સખીઓની શીખામણુ પસંદ પડી નહિ, અને તે બાંનુ ગુસ્સે થઈ બોલી કે:—

“કરો અંધ સખીઓ તમારા કલાંમ,	મને જોઈ તો નહિ કંચસર ^૧ હાથ,
મને છે તમારી શીખામણુ હરાંમ.	મને જોઈતી નહિ ફગફુર ^૨ સાથ:
થયું હીલ દિવાનું સિતારા ઉપર,	મને જોઈતો નહિ આલમ પનાહ,
બને ખુશ કેમ મહાતાબે જાગર.	મને જોઈતો નહિ ખુશીદ-માહ.
દરકાર મને નથી કોઈ શુલની,	મને જોઈતો નહિ કોઈ તાજદાર,
મને છે ખાએશ ફક્ત ધુલની.	મને પ્યારો છે મારો સામે સવાર.
જુજે એખખર શું કંદર ખ્યારની,	અગર હોય જુદો, અગર હોય જવાંન,
જુજે શું કંદર તે વફાદારની.	વિના આલ મુજને અકારી જેહાંન. (૭)

રૂઢાએહની સખીઓએ ઝાલની મુશ્કાકાત કરાવવાનું

કામ માથે લેવું.

રૂઢાએહનો આવો મક્કમ વિચાર જોઈ સખીઓએ તેણીને વચન આપ્યું, કે તેઓ તેની ખાએશ બળવવાની દરેક તજવિજ કરશે, અને ઝાલ સાથ તેણીનો મીલાપ કરાવવાની તેઓ દરેક કોશિશ કરશે.

ફરવરદીન મહીનાનો તે વખત હતો, એટલે બહારની મોસમ તે વખતે ચાલતી હોવાથી ખુદો ચોતારૂ ખીલી રહેલાં હતાં. નદીને કિનારે, જ્યાં ઝાલનું લશકર જાવણી નાખી પડેલું હતું, ત્યાંની સાખી બાત્રુએ રૂઢાએહની સખીઓ કુલ ચુંટવા જઈ લાગી. ઝાલની નજર તે બાંનુઓ ઉપર પડી, અને તેણે પોતાના નોકરોને સવાલ કીધો કે:—

“પેલી બાંનુઓ કણુ છે? તેઓ આપણા બાગમાંથી કુલ ચુંટવાની કેમ હિંમત કરે છે?”

૧. મિનોચેહર પાદશાહના અમલમા અને સામ અને ઝાલના જમાનમાં ‘કંચસર’ના નામનો કોઈ રાજકરતા હોય, એમ જણાયું નથી. જુલીયસ મીઝર પછીજ રમના રાજકરતાઓ ‘કંચસર’ને નામે ઓલખાવા લાગ્યા હતા. એમ હોવા છતાં શાએર શીરોસાએ રૂઢાએહના મોહકમાં ‘કંચસર’નું નામ મુક્યું છે, તે દરોખસ્ત હોય એમ લાગતું નથી. એ વિશે સાહનામામા નિયવા શબ્દો આપેલા છે:—

ન કંચસર બેખાહમ, ન ફગફુર ચીન ન અજ તાજદારને ધાન જમીન,

તુરતજ નોકરોએ ખજાર મેલવી જાણેઝરને જણાવ્યું કે, તે બાનુઓ પાદશાહ મેહરાબની દીકરી બાનુ રૂઢાંબેહની સખીઓ છે, અને તેઓ પોતાની શાહબંદી માટે વૃક્ષ ચુંટવા નદી કિનારે આવી છે. આ બાનુઓ રૂઢાંબેહની સખીઓ છે એવું જણતાંજ આજ ધણેજ ખુશી થયો. અને તુરતજ પોતાના તીર વડે તે સરોવરના પાણી ઉપર જેલ કરતાં મુરગોમાંથી એકને તેણે ઝીલી રાતે વિંધ્યું, કે તે મુરગ વડી પેલી બાનુઓ જ્યાં હોતી હતી, ત્યાં આગલ જમ પડ્યું.

તે વિધાયલાં મુરગને ક્ષેપ આંવવા, જાણે પોતાના નોકરને મોકલ્યો, અને તે નોકર સાથે રૂઢાંબેહની સખીઓને વાનગીન ચમ રૂઢાંબેહની સખીઓ અને જાણનાં નોકરોએ જાણ અને રૂઢાંબેહની અરસપરસ તારીફ કીધી, અને એ બંને જનાં જો સાથે મળે, તે તેઓએ પોતાની ખુશી જણાવી.

જાણે એ ખજાર નેના નોકરે કહી, અને જાણે તે સખીઓને પોતાની પાસે બાંધાતી, તેમના વિચારો જળી લીધા. જાણે રૂઢાંબેહ માટે તે સખીઓ સથે એક કિમતી વીટી, એક લુલક અને બીજી કેટલીક ગેમુલ બેરો મોકલી આપી.

રૂઢાંબેહે તે સઘળી બેટ ખુશીથી સ્વીકારી, અને તેણીએ જાણની મુલાકાત લેવાની ગોઠવણુ રચી. તે ગોઠવણુને લગતો પેશામ રૂઢાંબેહે પોતાની સખીઓ મારફતે જાણ ઉપર મોકલાવ્યો, અને તે ગોઠવણુ પ્રમાણે રાત પડતાં રૂઢાંબેહના મેહેલ તરફ જાણ જવા નિકળ્યો. બંને જનાં એક બીજાને મળવા અધીરો થઇ ગયાં હતાં. મેહેલના ઝરખા-ઉપર ચાંદની રાતના ચલકાટ વચ્ચે, રૂઢાંબેહ ઉભી રહી અધીરી બની, જાણની રાહ જોતી હતી. રસતો રૂપેરી રાતના મકાસ વચ્ચે એકાંત દીસતો હતો નહીં દીઠિલા એક ધરાંતી પેદલવાંતની દિલાવરી, અને ખુબસુરતીની તારીફ પોતાના બાપને મોકલેથી સાંભળી, તેની ઉપર મોહી પડેલી રૂઢાંબેહ ધનતેજર અને પક્ષતે દીમે દુર નજર ફેટી, પોતાના વાહલાના આવી પુત્રવાની રાહ જોતી હતી. તેવામાં તેણીએ કાંઈને દુરથી આવતો જોયો. તે આવનાર કાંઈજ નહી, પણ અજ પોતે હતો. મેહેલના ઝરખા આગલ જોવા તે આવી આસપાસ નજર કરવા લાગ્યો, તેનીજ રૂઢાંબેહ ધીમે અને મધુર અવાજે મેહેલના ઝરખા ઉપરથી વાંકી વધી ગોઠી:-

(૭)

જાણ અને રૂઢાંબેહનો મેલાપ થયો.

“ભલે યો જવાંમહેં બહાધુર સિધાર,
ખુશી છું જોઈ રોશન દિવાર.
મૂબારક તૂને દિલપઝીર આએ રાત,
મૂબારક તૂને આજની મૂલાકાત.
મૂબારક તૂને આએ કાણલ સફર,
મૂબારક તૂને ચંદ્રમાની નજર.
ચમનમાં હું રહેજે સદા રાહ સીદ,
થલે તારા મુદ્દ સદા બરબાદ.”

તરફતાં આ દિલની વહિ મધ છે ધાત,
ચલકતી થઇ છે સિદા મારી રાત.”

ખુશી થઇ જવાંમહેં જોલી જખાંન;
“મૂબારક યો મહાતાળ, તૂરી બેશુમાંન.
તૂને જોઈ વેરાન મૂજ મન ચમન છે,
મૂબારક મૂલાકાત મૂજ મન જશન છે.
તૂજ વન ખાલી ચખેં કોહન છે,
સિવા તુંજ મહાબત મુજલું કંદન છે.”

૧. આ નદી આજના વખતમાં જણાવેલી કાણુલ નદી હોતી જોઇયે, જે જાણુલ અને કાણુલ (આજના અફઘાનિસ્તાન) પાસેથી પસાર થાય છે.

અગર મારી મહેબત એ તારે મન છે,
તો' સર એલેઝર તારે શરણ છે.
સિતારાની ચાલે મલી મનમોહન છે,
તું ઉપર હું નીચે, એ ઉતર કબજા છે.
તું ઉભી ઝરૂમે, આરાંમ ફરશ પર,
ખડો છું હું રસ્તે, તહારાં દરસ પર.
અગર પ્યાર મારો તું ને મંજુર છે,
તો કાં એલેઝરથી રહાબેહ ફર છે ?
૨૪૦૦

છગરના જલનની તૂજમા દવા છે,
તો રહાબેહનો આ જુલમ નારવા છે.”
રહાબેહના બાલની તારીફમાં.
સુખન સાંભલી ખુબર થઇ અધીર,
વીરાને મળવા કીધી તહનીર.

જાણે રહાબેહના સુખથી બાલને પોતાની આંખોમાં દાખી તે ઉપર વાદલથી ચુંબન
કરી છાતીસે લગાડી કહ્યું. (10)

બાલનું કમંદ નાખી રહાબેહના મેહલના ઝરૂખા ઉપર ચઢડી
જઈ મેહલમાં દાખલ થયું.

રહાબેહ પોતાના પેચદાર બાલને મેહલના ઝરૂખા ઉપરથી નીચે નાખ્યા, અને
જ્યાં ઉઠેલો હતો, ત્યાં તે જઈ પડ્યા. જાણે ખુશગથી મમમથતા તે બાલને
ચુંબન ઉપર ચુંબન કરી, રહાબેહને તે નીચેથી કહેવા લાગ્યો કે:—“તારા આ બાલ
ઉપર હું આવી રીતની સખ્તી કદીથી ચુલત નહિ.” એટલું બોલી, તેણે પોતાની
કમંદને વગ આપી ઝરૂખા ઉપર ફેરી. તે કમંદ તુરતજ તેમા ભેરવાઈ ગઈ. જાણ
તે કમંદ પકડી રહાબેહના ઝરૂખા ઉપર ચઢડી જઈ, રહાબેહની પાસે જઈ ઉભો. રહાબેહ
તુરતજ માન અને ચઢાથી જાલનો લાથ પકડી, તેને મેહલના દીવાનખાનામાં સમારેલી
મહેશી તરફ સિંચ ગઈ, અને ત્યાં જાણને પોતાની પાસે મહેશીમાં બેસાડી, વદાલભરી
નજરથી જોઈ બોલી:—

“નજર જ્યાં કડે ત્યાં પડે છું નજર,
છગરમા સદા છું વસે એલેઝર.
સિદ્ધ તારી સુણી, થઈ બલહાર,
સુખારક છે મૂજ ને છું સામે સવાર.
થયું છે છગર આ છું ને જોઈ શાહ,
ઉમેદ સુજ મનની થઈ છે આખાહ.
નિરાસીના સંકટ કાલાં ગયાં,
સુખના બરાતાં નાજાં થયાં.
ચરામ મારી છું જ વન બેનુર છે,
દિલ છું જ મહેબતથી ચકચુર છે.”

કિંધા બાલ ખુલ્લા સરના તમામ,
હતા બહુ લાંબા વીના કાંઈ ખામ.
ખનાવી તે બાલોની લાંબી કમંદ,
કિંધી વીંટ ઉપર વીંટ આપી વલં.
ફેડી તે બાલોની સુંદર લડી,
ઉપરથી તે નીચે જઈને પડી.
હસી બોલી મહાજબ, “સાંભલ એ બાલ,
પકડી લે મજબૂત, આ સુજ બાલ.
એ બાલોને પાળી મેં કીધી જતાં,
મને કાંમ લાગ્યા તે આજ હાં.
પકડી એ બાલોને ઉપર છું આવ,
પ્યાર અને મહેબત સાથે છું લાવ.”

કહ્યું બાલે: “સુંદર છું મનમોહન છે,
બેશક રહાબેહ મને છું પસંન છે.
અજબ તારાં ખુલ્લે એવાં તો બસ છે.
પલકમા ફરેસ્તાઓની થાય વસ છે. (12)

રશીદો સુણો હું કંથું છું ને હાલ.
ખરા પ્યારની જરૂર પડી છે પતાલ.
સખી એક સુંદર દિલ ખાગ-ખાગ,
મલી બંને મોહન કરે રંગ રાગ.
મલ્યાં દિલ-સે-દિલ એક એક સાથ,
મલ્યાં લખ-સે-લખ, હાથો-સે-હાથ.

મતી ચાર ચરમો, ખની મહોંશ,
થયાં ખન્ને મહોખત-અગન પુર જોશ.
મગર રોરે કીધો ન ચુરખર શિકાર,
રહિ હૃદ અંદર કીધો પાક પ્યાર.
કહ્યું ઝાલે: “મહાણખ અચ્ચે ચુલોઝાર,
રાખે સદા ઘૂંને રખ ખરકાર.
હિલકાર પરીરૂખ મીઠી મધુર.
થયો તારી મહોખતમે ચકચુર.
રહું તૂજ ખગલમાં કહાં તક ચુલ,
મખાદા ખને મુજ ધજજત ધુલ.
ગરમ ઘૂંજ મહોખતઘું છે ખઝાર,
હુહું ના હું હાંમન, વિના હકઠાર.
કહું તારી સંગે જો કારે હરાંમ,
કહું થાય મૂજખર પિઠર મારો સાંમ.
હું ચઝઢાપરસતનો ઘૂં લે વચન,
થશે ઝાલ-રૂઢિબેઠના ખસ લગન.”

* * *
ખઘ એવી ચુક્તચુમા સારી રાત,
પૂરી થઈ નહિ તોખી ખનેની વાત.
કહ્યું ઝાલે અંતે ખની નાશાઢ:
“જવા હે ઝો મહાણખ થશે ખામઢાઢ.

કરશ યાઢ તૂજના ખાલોનું ચુર,
લારેલો છે જેમા તલેસમ પુર.

(14)

ઝાલનું પોતાના રફીકો સાથ મસજત કરવું, અને પોતાના

ખાપ સાંમ ઉપર ઝાલે પેગાંમ રવાના કરવો.

રૂઢિબેઠની છુટા પડી ઝાલ પોતાની ઝાવણીમાં મખો. ખામઢાઢ યતાંજ તણું પોતાના
અંમત રફીકો અને સલાહકારોની ઝેઠ દરખાર ભરી, અને તેઓ આગમ પોતાના
ઘોસની ખરી દક્ષિત ખહેર કરી કહ્યું કે:—“મહેરાખનાં મેહલમાં મારો * છવ અને
છવન છે, અને તેની દીકરી રૂઢિબેઠ મને ખેહદ પસંદ પડી છે. હું તેના પ્યારમાં
પડ્યો છું, અને તેની જુદાઈ મારાથી સેહવાતી નથી. હું તમો જેવા દાનેશમંદોની
સલાહ પુછું છું.”

ઝાલને મોહરૂથી આવ્યા સખુનો સાંભળી તેના દરખારોઆ વિચાર અને વમાસખુમાં
પડ્યા, કેમકે તેઓ સારી રવેસ જાણતા હતા, કે કાણુલના પાદચાહ મહેરાખને ઝોઢાક
સાથ અતલગની સગાઈ હતી, અને તે કારણને લીધે પાદચાહ મીનોચહેર તેને ધણેજ
ધીકારતો હતો. દરખારોઆએ વિચાર કરી ઝાલને એવી સલાહ આપી, કે તેણે એ

થયો છે જુલમગાર પુરશેઠ ચઝહ,
જુહાં પાડવાનો કરે છે કસદ.
સખર કર ઝો ખૂરશેઠ, જરા કર સખર,
જખમી છગરખર જરા મેહર કર.”

* * *
સુણી આ સુખનને રૂઢિબેઠ રડી,
રડતી જો આંખોએ સુંદર ખડી.
ધડકતે હિલે ઘોલી આખી વચન:
“ઘું મારો ખાવિંઢ, ઘું મુજ છવન.
ગવાહ છે મહારો તે રખ હાઢગર,
ઘું મારો ખાવિંઢ થશે ઝાલેઢર.” (15)

* * *
કહ્યું ઝાલે: “મહાણખ જો મુજ ગમી,
રહીછ ઘું મહારા છગર રમી.
રજાધી હું રાજ, તૂને છે સલાંમ,
મને રહેશે તૂજ વન સહું ચીજ હરામ.
કરશ યાઢ તૂજનો મધુર સુખ વાસ,
કરશ યાઢ તૂજના લખોનો મિઠાસ.
કરશ યાઢ તૂજની ખગલગીર મધુર,
કરશ યાઢ તૂજના નૈનોનું ચુર.
કરશ યાઢ તૂજનો મિઠો અવાજ,
કરશ યાઢ તૂજના નખરા ને નાજ.

પિત્રે એક ખુન સાતર રૂકો, સામ ઉપર લખતો દરબારીઓ અને રહિયોની સનાહને માન આપી, ઝાને નિચે પ્રમાણે એક રૂકો પોતાના બાપ સામ ઉપર લખી પુરતજ રનાના કીધો.

સરતાજ મહેરબાન પેઢર નામદાર, સામ ખીન નરીમાન જગ આશકાર સદા રહેજો છ પર ખૂદાની મહેર, રહેજો તુથી દુર બલા 'ને કહેર કુલ મૂજ હકીકત તુને છે ખખર, શુ શુ મુસીબત પડી મારી પર પેઢર મારો કરતો 'તો જ્યારે ચમ ન હતુ અદબદજ પર મહાત વત ન પેઢર મારો તજતો 'તો શાહી લેખાસ, હુ ત્યારે કરતો હતો વનવાસ છ જ્યારે પીછતો 'તો જામે શરાખ, હુ ત્યારે પીછતો હતો ખુને-આખ કરમમા લખેલા ન લેખો ટજે, લખ્યુ હોય તેથી ન જ્યાદા મજે ગમે જોરાવર હોય, ગમે હોય હલીર, ગમે હોય જવામદ, ગમે હોય પીર ' ફરમાને ચઢદા કઠી ના ચુકે, નમાખીને સર કુલ આલમ ચુકે

કહું શુ પેઢર જાનેમ ન હાલે દિવ, વરસે છે મૂજ નયનોથી આબે-નીલ ? નિકલ્યો હુ કરવા હિન્દની સફર, હુ ટાયુ છે કાજલમા મૂજ જીગર ૨૫૦૦

જીગર ચોર છે કાજલી માહર, નથી ફેલ તે સમ ઝિજ ખુખર ગમ જોઈ મારો રહે આકતાખ, નહિ ચેન દિવસે ન રાતે ખુવાખ નહી ચાહું જાની વિના જાનને, નહી ચાહું ધરાનના માનને. મધુર નામ રૂદાબેહ જગ આશકાર, પેઢર હુરનો કાજલી શેહરિયાર મરે મોહી આશક, ખની બેકરાર, ખને કુલ ઝિજાણુ દોજખ ગાર ગરજ છે મને તારી મજુરીઆત, કર શાહી દૂખતરે મહેરાખ સાથ ભૂલીશ નહિ રેવાજ, દિન ને રસમ, ભૂલીશ નહિ કઠી હુ ધરાની ધરમ

આ પેગામ ઝાવે પોતાના એક ખાસ નોકર પાસ પોતાના પેર સામ ઉપર તાકીદે મોકલા યો, અને તે કાસદ પવન વેગે કાજલથી સામને મગા જાણકર્યાન નિકલી ગયો સામ તે નામુ વાચતાજ રૂકો પડી ગયો, અને તે વિચારમા પડ્યો. તે મનમા વિચાર કરવા લાગ્યો કે —

“ મે ઝાવને વચન આપ્યુ છે, કે તેની દરેક મુશ્કેલ હુ બર લાવરા જો આ લગન મુટે હુ ના કહુ છુ, તો માર વચન હુ તોહુ છુ જો હુ આ લગન માટે મજુરીઆત આપુ છુ, તો આ જન્ને ભુલી મુદી ખાલીપતના બેગાણીથી કેવી ઓવાદ જનમશે, તેનો વિચાર મને દિવાનો બનાવે છે ”

૧ પીર પાને છુટો ૨ આગે નીલ પાને નાઈન નદીના પાણી મિસાલ આસુરું વરસતુ ૩ કાઈનેમી આરેનો વચન આગલના જમાનામા ધરાનીઓ કદીમી તોડતા નહી હતા એવુ તેમને ગયપણીજ શીક્ષણ મનતુ હતુ. આરેનુ વચન નહી તોડતા માટે મેહર યસ્તમા ખાસ ફરમાન લખાવ્યુ છે, અને વચન તોડનારને હાર મેહર યત્ર કેવો ધરસી યા છે, તે મજકુર યસ્તમા જણાવેનુ છે

આ ગુચવાડો દુર કરવા સ.મે. દુરત. નેજીભીઓને ખુલાવી, તેઓને સધલી હકીકત કહી, અને આશ્વસન બિંદીને આ તેઓને કરમાવ્યું. નજીભીઓએ નજીમ બંધ મથાવ્યું કે:-

ખુશી થા દીલથી ઓ સામે સવાર,
છે કિરતીની નોખત ચઢી તારે ખાર.

થશે ઝાલ-રૂઢાંબેહના જો લગન,
હશે થાશે ધરાંનના કલ વધન.

થશે શાહીથી એક પચાસ પિસર,
કરશે તે દુનિયા છરોજખર.

દેશે કંઈકોને તે હવલાં,

ફનાં કરશે સગસાર, માછંદરાં.

ખનશે તે નાખી દરી યુધ્ધ-જંગ,

કરશે તે દુરાંન હાલત ખતંગ.

ફનીયામાં રહેશે અમર તેની યાદ,

કરશે તે ધરાંનની હાલત આખાદ.

ઝાલના પેગામનો સામે મોકલાવેલો જવાબ.

આવી ખુશ ખબર નજીભીઓને મોકલેલી સાંભળી સામે ઝાલને કહેવાડ્યું કે:-
"આવી મોકલતમા તેં ઝડપથી વાપડ્યું નથી, પણ હું ચાચાર છું. મેં તેને તારી મુરાદ પાર પાડવાનું તયાર આપ્યું છે. હું મીનાચેંડર શાહ પાસે જાઉં છું, અને એ બાબતમાં તેની મરજી મેળવવાની તમ્બિજ કરે છું." ઝાલનો કાસદ આ વધાર્થનો પેગામ લઈ ઝાલ પાસે નિકલી ગયો.

પેલી તરફ ઝાલની હાલત જુદાજ મકારની હતી. રૂઢાંબેહની મોકલતમાં તેની ઉંઘ અને જીખ જતાં રહ્યાં હતાં, અને દરેક પળ તે રૂઢાંબેહનાજ યાદ કરતો હતો, એવે સમે પેલો કાસદ જઇ લાગ્યો, અને તેણે ઝાલને ખુશ વાતની ખબર આપી.

રૂઢાંબેહની સખીનું પકડાઈ જવું અને રૂઢાંબેહના ભેદનું ખુલ્લું થવું.

જે આરત ઝાલ અને રૂઢાંબેહની વચ્ચે પેગામ લાવતી અને લઈ જતી હતી, તેની પાસે ઝાલે આ ખુશ ખબર રૂઢાંબેહને કેલવાડી. તે ખબર સાંભલી રૂઢાંબેહની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહીં. દુરતજ રૂઢાંબેહે ઝાલ માટે એક કિમતી તાજ, એક કિમતી પોશાક, અને એક બેમુલ વારી વિગેરે પેલી આરત પાસે છુપી રીતે મોકલ્યાં. પણ તેવામાં રૂઢાંબેહની માદર સીન્દોખતે તે આરતને પકડી પાડી, અને તેણીને સળ કરવાની ધમકી આપી, જેથી રૂઢાંબેહનો સધલો બરખ તેણીએ જાહેર કરી દીધો. રૂઢાંબેહના ભેદની વાત જાણી સીન્દોખતે રૂઢાંબેહને બોલાવી સખત કંપે આપ્યો, જેથી તેણીએ પોતાના દાવતા ખરી હકીકત પોતાની માદર પાસે જાહેર કીધી.

નજર ખેંચી નિચી રૂઢાંબેહ રોય,
રડી ખન્ને ગાલો આંસુથી ઘોય:
"સાંભળ અકલમંદ મા મહેરબાંન,
અરજ મારી સાંભળ જરા ઘંઘ કાંન.
કહું છું હકીકત જુદી નથી,
ચકીન માનજે, હું છુંડી નથી.
મન મુજ અશો છે, તન મુજ પાક,
મગર ગમ છગરમા મિ દર્દનાક."

ચિત માડુ બેચેન, મન છે ફૂખી,
છે હાલ તનનો અતી અસુખી.
કહું છું ઓ માદર, દીલની હું વાત,
ફૂખીયારી કહાકું છું હું મારી રાત.
નથી રહી પરવા મને જાનની,
ઉમેદછે મને એક અરમાનની.
રખે રહેછું જગમાં કોઇ પચાર વન,
રખે તેનો જાલ જાતો દિલહાર વન.

હિંદો જે દિવસથી જાણતી જાણ, કહું રાસ્ત માઢર હું ખોલી જાનાં,
થઈ હું તન-મનથી હું ખસ્તહાલ. મને તે ગયો છે, મળી હીલખાન.
સલગી સિનામાં છે મહોખત અગાન, હમોએ કિધાએ કોલોકરાર,
ખલા છે એ મહોખત મહાઈ કફાન. તે મારો ખાવિંદ, હું તેની નાર.(15)

સીન્દોખતે આ ખગર પોતાના ખાવિંદ મહેરાખને ગિહીતાં ગિહીતાં જાહેર કીધી.
તે સાચવી પેહેલાં તો મહેરાખના ચુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી, પણ સીન્દોખતે તેને સમજાવી
કહ્યું કે:— “જાણના પેદર સામે આ ખન્નેના લગન વિધે પોતાની જહાની આપી
છે.” ત્યારે મહેરાખ શાત પડ્યો.

હિન્દુસ્થાનને આગ લગાડવાનો શાહ મીનોચેહરનો સામને હુકમ.

સાંમનો ખેટો જાણ રહ્યોહ સાથ પરખવા નિકળ્યા છે, એવી ખગર જ્યારે
શાહ મીનોચેહરને પડી, ત્યારે તેના ચુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી.

જોહાણની જોહાણની એક જ્યારત સાથ જાણ જે જોહાણે, તો તેતુ પરીજામ
ધરાંન માટે કદીખી સાફ આપશે નહી, એમ ધારી તે ધણેજ દલગીર થયો.

શાહ મીનોચેહરે તુરતજ સાંમને જોહાણી હિન્દુસ્થાનને આગ લગાડવાનો, અને
મહેરાખની તમામ જોહાણને ખુવાર કરી, કાણુકને વેરાંન કરવાનો હુકમ કીધો.
મીનોચેહરે શાહાના એ હુકમ પ્રમાણે સાંમ એક મોટું શરકર લઈ કાણુક તરફ ચાલ્યો.

કાણુકને વેરાંન કરવા સાંમ આવે છે, એવી મહેરાખને

ખબર પડવી.

મહેરાખને તેમજ જાણને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, કે સાંમ મીનોચેહરના
હુકમથી કાણુકને વેરાંન કરવા આવે છે, ત્યારે જાણ જીવવા કરતાં મરવું વધારે પસંદ
કીધું. જાણ તુરતજ પોતાના ખાપ સામને મક્કવા તેની સાંમે ગયો. સાંમ તેને જોતાંજ
વકાલથી ભેટી પડ્યો, અને પોતાની પાસે જેસાડી તેની ખબર પુછવા લાગ્યો. જાણે
સામની આગળ પોતાની તમામ હકિકત જાહેર કીધી, અને જયપણમાં પોતાને થયેલા
ગેરધનસાફતી યાદ આપી, તેને આપેલો વચન યાદ કરાવી, તે વચન પાર પાડવાની
અરજ કીધી, અને જે તેમ તે નહિ કરે, તો પોતાના તંનના એ હુકમ કરવા કાંપ
તેને અરજ કરી, કાણુકને જવાવવા અમનચું.

જાણને તેના આપે શાહ મીનોચેહરે પાસ અરજ

કરવા રવાનો કીધો.

સામે પીરજથી જાણનું જોહનું સાંભલી, તેણે પોતાનું વચન પાલવા કણુકનું. તેજ
ખખતે શાહ મીનોચેહર ઉપર સાંમે એક અરજ પત્ર જાણની મુરાદ પાર પાડવા માટે

૧. સાંમ ધરાની (આર્થ) તોખમનો અને સીન્દોખત જોહાણની (સેમેટીક) તોખમની
હોવાથી, એ ખન્ને કોમો એક ખીજ સાથ શાદીના આંકથી જોડાય નહી, એમ હોવાથી
પાદશાહ મીનોચેહર જાણની રહ્યોહ સાથની મોહખનની વાત જાણી ચુસ્સે થયો
હતો. (તવારીખે કયાનીઆન.)

લખ્યું. તેમા ઝાલને પોતે આપેલાં વચનની બાજદ દરચાવી, અને તે રૂઢકો ઝાલને આપી સાંમે મીનાચેહર પાસ તેને સ્થાના કીધા.

મેહુરાખતુ રૂઢાંચેહ ઉપર ગુસ્સે થયું. સીન્દોખતની હિંકમત.

બીજા હાથ ઉપર કાણુલને તારાજ કરવા સામ આગ્યો છે, એવી ખબર મહેરાખને પડતાંજ, મહેરાખે પોતાની દીકરી રૂઢાંચેહ અને સણી સીન્દોખત ઉપર ગુસ્સે થઇ કહ્યું કે:—“કાણુલ ઉપર આવી પડેલી આ આકતને દુર કરવા માટે, તમે બંને મા-દીકરીઓને સાંમની નજર રૂપર કતલ કરવા વગર છુટકો નથી, જેથી કાણુલનો ખચાવ થાય, અને તે તારાજ થતું જાય.”

પ્રથુ સીન્દોખતે મહેરાખનો ગુસ્સો નરમ પાડી તેને સમજાવ્યો, અને સાંમને સમજાવી કાણુલને તારાજ થતું ખચાવવાનું કામ, તેણીએ પોતે માથે લીધું. એ પછી સીન્દોખત જેમુમાર ખગનો લઇ સાંમની દરગાહે ગઇ. સામે તેણીની બાઈજત મુંસકાત લીધી. સીન્દોખતે સધળો ખગનો લઇ સાંમને નજર કીધો, અને સામે તે સધળો ખગનો ઝાલને નામે મંજુર કીધો. સામે તે બાનુનું નામ પૂછતાં સીન્દોખતે પોતાનું ખરૂં નામ જાહેર કીધું, અને કાણુલને તારાજ નહિ કરે, એવી સાંમને અરજ કીધી. સીન્દોખતની એ અરજ દીલાવર સામે મંજુર કીધી, અને કાણુલને ખચાવવાની, તથા ઝાલ સાથે રૂઢાંચેહની શાદી કરવાની કહુલાત આપી.

ઝાલ પાદશાહ મીનાચેહરની દરબારમાં.

પેલી તરફ ઝાલ મંજલ કાપતો ધરાંનના પાદશાહ મીનાચેહરની પાસે જઇ પુગ્યો, અને સાંમને રૂઢકો શાદ મીનાચેહરને આપ્યો. મીનાચેહર ઝાલને જોઇ લલ્લો ખુશી થયો, પણ સાંમનું નામું વાંચી તે દલગીર થયો. તોપણ તેણે વિચાર કરી ઝાલને જવાબ દીધો કે:—“તું એ મારાં જુનાં દુખને તાણુ કીધું છે, પણ સાંમને ખાતર હું મારી મંજુરીઆત આપું છું.”

બીજે દીને દરબારમાં મીનાચેહરે નજુમીઓને જુલાવી ઝાલનું લવિશ જોવા પ્રમાણ્યું. નજુમીઓએ ઝાલના સીનારાની ગતીની બારીક તપાસ કરી જાહેર કીધું કે:—“ઝાલ અને રૂઢાંચેહના લગનથી એક અકલમંદ અને જોરેમંદ જેટો અવતરશે, કે જેના જેવો બીજો આસમાન હેઠલ કોઇથી અવતરેલો નહિ હશે.” મીનાચેહર આ વધાઇ સાંભળી ખુશી થયો, અને ઝાલને પોતાની લેખીત મંજુરીઆત આપી.

— લેખીત મેગામ મેલવી, ઝાલ કાણુલ તરફ પાછો ફર્યો, અને મીનાચેહરની મંજુરીઆતવાહુ નામું, જે શાદ મીનાચેહરે સાંમને માટે આપ્યું હતું, તે ઝાલે પોતાના બાપ સાંમને સ્થાપીન કીધું, અને સેવટે કાણુલના શાદ મહેરાખની જેટી રૂઢાંચેહ સાથે ઝાલની શાદી થઈ. એ શાદીથી દુનિયા વરણુના, ધરાંનના પેદલવાંન રસ્તમનો જનમ થયો.

કિયાનીઆન વંશ.

રૂસ્તમ અને સોહરાબ.

રૂસ્તમનું શોકારગાહે જુલું અને ત્યાં તેના રખશનું ચોરાવું.

ખલકના ખાવંદ અએ રૂસ્તમીર,
મુંકાવે છે સર તારો ખટો હકીર.
જખાંપર તહારાં ધરી નામને,
ખાહલ શરૂ મુજ કરું કાંમને.
છાપું એક હકિકત અતી પુર ગમ.
હાંસ્તાને સોહરાબ 'ને રૂસ્તમ.

કિધો રૂસ્તમે એક રોજ એમ વિચાર,
નિકલીયાં શેહેરથી કરવા શિકાર.
કિધી તંગ કંમરને લિધાં હથીયાર,
ધરી રક્ષ પર છત યાયો સવાર.
લિધી રાહ છરાંન જમીનની તરફ,
ઉપટાવ્યો થોડો ખસ પુર ઝડક.

૧. પેશદાદીઆન વંશનો સમાપ્તિ થયા પછી, ઇરાંનની ગાદી ઉપર કિયાનીઆન વંશના પાદશાહોનો અમલ ચાલુ થયો હતો.

કિયાની વંશના પાદશાહો, એક ખાસ 'ઝોરેહ' ધરાવતા હતા, જે કિયાની ઝોરેહ કહેવાતું હતું. એ ઝોરેહ વિશે, યજ્ઞને હા ૨, ક. ૧૪ માં લખે છે કે: "અહુરમઝદના પેદા કરેલાં કિયાની ઝોરેહને અમે આરાધિયે છીએ." એ કિયાનીઆન વંશના પાદશાહો પેહલવી પુસ્તકોમાં 'કઝે' ને નામથી ઓળખાયા છે.

કિયાની વંશના જાણીતા પાદશાહો અને શાહનશાઓના જે નામે શાહનામામાં આવેલાં છે, તે 'કઝે કોખાદ', 'કઝે કાલિસ', 'કઝે શ્યાવક્ષ', 'કઝે ખુશરો', 'સોહરાબ', 'ગુસ્તાર્પ', 'અમરદુદયાર' વિગેરે છે.

કિયાની વંશનો સ્થાપક કોખાદ હતો. ઇરાંનની ગાદી ઉપર કઝે કોખાદે ૧૫ વરસ, કઝે કાલિસે ૧૫૦ વરસ, કઝે ખુશરોએ ૬૦ વરસ, સોહરાબે ૧૨૦ વરસ, ગુસ્તાર્પે ૧૨૦ વરસ, મિહમને ૧૧૨ વરસ, રાણી હોમાએ ૩૦ વરસ, દારા ૧૨ વરસ, અને દારાએ ૧૪ વરસ અમલ કીધો હતો. (જુનદેહર)

૨. શાહનામાના સંગીત કિર્તનો (યા વાંચનો)ની પ્રથમ પેઢેસ પારસી કોમ આગલ આ વાંચજુથી મેં કરી હતી. આ વાંચજુ પેહલુ વેહજુ મુખ્યમાં તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૮૭ને દાહડે સાંજે, ૫૦ કાંઠે હાલમાં થયું હતું, જે પ્રસંગે મરદુમ મીઠું કેખશરૂ નવરાજજી કામ-શાળ, પ્રમુખ તરીકે મેલાવડામાં હાજર થયા હતા. સંગીતના સમજદાર વર્ગમાં મરદુમ મીઠું કેખશરૂના જેવા સમજદાર ધણાજ થોડા હતા, એ વાત જાણીતી છે. મરદુમે આ કિર્તન સાંભળી તેના સંગીતના જે વખાણુ કીધાં હતાં, તે હજી રાત્રી ગોપતાર પત્રની કૌવમોમાં જળવાય રહ્યાં છે. આ કિર્તનનું સંગીત મરદુમને એટલું તો પસંદ પડ્યું હતું, કે તે સાંભળ્યા પછી તેવણે જમશેદ અને સોહરાબ કિર્તન કરવાની મને ખાશ યાદ આપી, પોતાની કલમથી લખેલા 'જમશેદ' નાટકની એક ગ્રોપડી તેવણે મને ભેટ આપી, તે પુસ્તકની મદદ લેવાને મને જણાવ્યું હતું. જમશેદના તેમજ જાંબ કિર્તનો મરદુમ હંમેશ સાંભળવા હાજર થતા હતા, અને અનેકવાર પ્રમુખરયાન પંથુ લેતા હતા. રૂસ્તમ અને સોહરાબનું આ કિર્તન મુખ્યમાં તેમજ દુર દેશાવરો-નવસારી, ભરૂચ, અમદાવાદ, કરાચી વિગેરે પારસી કોમની વસાપલાં શેહેરોમાં આજે (૪૦ સં ૧૯૨૩ માં) છેલ્લાં જીવસ વરસની મુદતમાં સમજા એકસોથી વધુ વાર રજુ થયું હતું.

૪૦ નં પટેલ.

હિંદુ એક જંગલ હવું ખુબ ગીચ,
શિકારોથી ભરપુર હવું ખીચખીચ.
ગોરખર, ને ચીતા, ને શીશ પિત્તંગ,
થી ખિસેલો જોયો જંગલનો રંગ.
જેમ એવું જંગલ ખુબ રંગદાર,
કિંથો રસ્તે શુરખરનો શિકાર.
હું છું શુરખરને કીધા કળાખ,
ખાઈને કીધો તે વનમાં ખુવાખ.

રખસ પણ બેઠો ચરતો રહ્યો,
ખુશાલ વનમાં ફરતો રહ્યો.
જતા તા ત્યાંથી ઘરાંની સવાર,
રખસ જેમ પકડવાનો કીધો વિચાર.
પકડતાં પકડતાં મૂવા બે સીપક,
ત્રીજો જમીનપર મૂવો પટકક.
થયો જેર અતે કમંદમા ફસી,
લિધો ખાંધી ખુબ એકદમ કસકસી.

રખસ લેઈ તેઓ ગયા શેહર ગમ,
મેલવવા આહતા તા તેની તોખમ.

રૂસ્તમના રખસનું ચોરાઈ જવું.

ઘરાંની સરહદ ઉપર આવેલાં સમનગાન^૨ શહેરના એક વેરાંનમા રસ્તમ શિકાર કરી, પોતાના રખસને ચરતો મુઠી સુધ ગયો હતો. એતેશાક થોડાક ઘરાંની સવારો તે વેરાંનમાંથી પસાર થતા હતા, તેઓએ રસ્તમના રખસને ત્યાં ચરતો જોઈ તેને ઓલખ્યો, અને તેઓએ તે રખસને પકડી લેઈ જવાની તજવિજ કીધી. તે સવારોએ પોતાની કમંદ રખસ ઉપર ફેંકી તેને પકડવાની તજવિજ કીધી, પણ તે બહાધુર જનવર મર્યો હોયો, અને સવારો માટેલા કેટલાકોને સખત ઇજા કીધા પછી, અતે તે જેર થઈ પકડાઈ ગયો, અને તે સવારો તેને કમંદમા બંદી સમનગાના શેહર તરફ લઈ ગયા. રસ્તમ ખાખમાંથી જાગૃત થયો, અને જાગૃત થતાં જ પોતાના રખસને જોવા લાગ્યો.

જેહાં પિડલવાન રસ્તમનું રખસની
શોધમાં સમનગાન જઈ પુગવું.

થયો ખાખથી જ્યારે રસ્તમ બિહાર,
થવા આહું રખસપર પોતે સવાર.
રખસ મારો ક્યાં છે પડી એમ ફિકર,
નથી કેમ પડતો મને હિંચા નજર.
સમનગાંનના ચારાથી આશુદો થઈ,
હશે ઉભો દરખત નીચે કોઈ જઈ.
નિકલ્યો રખસ શોધવા રસ્તમ,
બેઠો તો હેડાંમાં થોડાનો ગમ. (1)

નેજે ને ખખ્તર શુરજ ને તીર,
થી રસ્તમે સજીયું પોતાનું શરીર.
ને આલ્યો સમનગાન શહેરની તરફ,
કોધમાં ને કોધમાં ન બાલ્યો હરફ.
પુગો જ્યારે રસ્તમ શેહરને કિનાર,
આહું સુક્યું પેઢલ દરખાર દાર.
તાજ ખખ્તર રસ્તમને આવતો ત્યાં જોઈ,
દેરત થયો પાદશાહ, અમીરો મોહિ.
વજરો, અમીરો ગયા સરવે પાસ,
ઇજતથી દરખારમાં લઈ આયા ખાસ.

૨૬૦૦

૧. શીશ પિત્તંગ એટલે વાઘ અને સિંહ. ૨. આ રખસની પીઠથી એ રખસના જેવીજ ઓલાદ મેલવવાની મતલબથી ઘરાંનીઓ તેને પકડી લઈ ગયા હતા. કહે છે કે રસ્તમનો રખસ ચાલીશ થોડીઓનાં સમાગમમાં આવ્યા છતાં, ફક્ત એક જ થોડી એ રખસથી હમેશાં યત્ન હતો. આ રખસની પીઠથી અવતરેલાં જનવર ઉપર પાછલથી સોહરાખે સવારી કરી હતી. ૩. ઘરાંની સરહદ ઉપર આવેલો એક મુલક, જેનો પાદશાહ, ઘરાંનના પાદશાહ અક્રાસિયબને યોથાઈ આપતો હતો.

ખાલ્યો રૂસ્તમ કહે: “શાહ તાજવર,
થાયું છે ગંભીરયું મારું જીવર.
સમનગાંનનાં વેરાંતમા કરી શિકાર,
કરી ખાખ જ્યારે હું થાયો ખિદાર.
નહિં પરચો ઠંડાસો રખશ મુજ નજર,
ખન્યો મારો જીવ તેથી ખડું બેસખર.
આ ધરતીનાં માનવીનું કરવું છે આ,
રખશને છુપાવવાની એજ છે જગા.
અગર રખશ મહારો નહિ આવશે હાથ,
તો બેશક ઉઠાવશ હું જંગ તારી સાથ.”
કહ્યું શાહે: “રૂસ્તમ, ઓ તાજના દેનાર,
જરા આપ શાંતીથી હીલને કરાર.
સખર કર, હું આંખી કરું છું તલાસ,
મોકલું છું નોકર વફાદાર ખાસ.
રેહ મારે મેહલે તું તેટલા મહેમાન,
મળશે તું લાયકનું સઘળું સનમાન.”
સમજાવી લઇ ગયો મહેલની અંદર,
તાજખાનું શાંત થયું તેથી જીવર.

શાહજાદી તેહમીનાનું રૂસ્તમની

ખાખગાહમાં જવું.

કિથો તે રાખે? રૂસ્તમે ત્યાં કરાર,
થયો ખાખમાં લીન તે નામદાર.
ગયો નિન્દમાં પોહોર ત્યાં એક જયાર,
ઢિઠી સાંમને ખુબસુરત એક નાર.
હતો ચહેરો સુંદર મહાતાખ સમ,
નમેલી નમનતાઇ સાથે ચશમ.
સરવ સંમ સીધી, ગુલ્ફ પેચદાર,
ખાલો સિયાહ,^૧ અખરૂ^૨ કમાનદાર.
ચશમ તેની કાર્તિક વિંધતી જીવર,
ફરેસ્તાઓ જેઠ અને બેસખર.
ગાલોના ગુલ ‘ને મુખની વલાંન,
જેઠ લાગે તીર જેમ છુટી કંમાંન.
દોઢોના રંગને સિનાની ઢલાંણ,
હવું સદકે તે પર કુલ્લે-પુરાંન.

થયો તેહમતન જેઠ તેને ખુશાલ,
લલા આવીયા તેહને તુરત પ્યાલ.
અજખ હુસ્નને આ અજખ ખહાર છે,
અજખખ ખરે કોઇ દિલદાર છે.
અજખ રૂપ ‘ને રંગ ‘ને ગાલ લાલ,
રખે છાંટિયો છે સિક્તથી ગુલાલ.
પડી મોહી તેહમીના તેહમતનને જેઠ,
વમાસલુ અંદર અફલ સર્વ ખોઇ. (2)

જેઠ પુછીયું રૂસ્તમે તું એમ:
“અએ નાર મોહન અહિં આવી કેમ ?
કહિ દે શું રાખે છે મૂજથી સુરાહ,
કહી દે કરી હું દેખાડું સિતાખ.
હું ઓલાદે જાલ ખીન સામ નરીમાન,
તેમનો પિસર છું હું રૂસ્તમ જાણ.
કહે તારું શું છે મુખારક નાંમ,
સિહા રાતે આવી, હિયાં છે શુ કાંમ.”
સુણી સુંદરે મુખ ખોલી જખાંન,
કિથો હાલ જાહેર કરીને ખયાંન: (3)
“સુણ હાલ રૂસ્તમ જરા આપ ધ્યાંન,
સુણી હાલ મારો પછી તું પિછાન.
હું તેહમીના છું કુખતરે શેહરિયાર,
પેદર મારો શાહે સમન નામદાર.
નથી કોઇ ખલકમાં ખીજી મુજ સમ,
મેં લિધોજ ખહાધુર કુળથી જનમ.
સીકત સુણી તારી હું માઇલ ખની,
તને જેઠ આજે હું ધાઇલ ખની.
ખને તારી શમશીર, ગુરજથી ખતંગ,
પલકમા ધુંજે તુંથી શીરો પલંગ.”
અગર જે ખને મારો ભરથાર તું,
ખનુ દાસ તારી, હકદાર હું.
ખનુ તારી મોહખતની અદના ગુલાંમ,
ખજા લાવું ફરમાવે જેખી તું કાંમ.
શોધાવી આપું દલેર અરપને,^૪
કરી દેલ હવાલે દીલચરપને.”

૧ રાખે યાને રાત્રે.

૨ સિયાહ યાને કાળા.

૩ અખરૂ યાને બવા.

૪ શીરો પલંગ યાને વાપ અને સિદ.

૫ અરપ યાને ઘોડો.

સુણી રૂસ્તમે આ સિદ્ધતા સુખન,
ખિલાવ્યું ખુશીથી ખિલીને ખદન.
ઘરત ચેતિયો તે જહાંપેહલવાં,
કિયો છે હુરીએ ફિદા સર્વ જાન.
થયો તેહમીના પર પ્રીદા તેહમતન,
રખશ મેલવી દેવાનો લીધો વચન.
ખુશી ખુબ જગરમાં થયો નામવર,
હસી બાલીયો તે ક્રીને નજર: (4)
“સાંભલ ઓ રયાણી અકલમકંદ નાર,
ખુશી છું થવા તુજનો ભરથાર.
રખશ લાવવાનો છું આપે વચન,
છે મારે મનથી એ રૂડા સુકન.”

ફિદા જીવ મારો થયો છું ઉપર,
જીવે નહિ રૂસ્તમ હવે છું વગર.
જગરમાં તે મારી મહોખત છુરી,
અજલ જાણે રૂસ્તમની છે ખડી.
અએમહુતાળી મહાજીબ, ઓ સુલકલી,
મરે જેમ ચક્રોર ચંદ્રપર તલમલી.
ફિદા તેમ છે જીવ છું પર સનમ,
જીવે કેમ ક્રી છું વગર રૂસ્તમ.
છુંસે ના પરજું તો જાંઠગી ખળી,
વિના તારી મહોખત ફકીરી ભલી.
વચન રૂસ્તમનો કદી ના ફરે,
હલકે પર અગર મુજ ખંજર પરે.

સમનગાનની શાહજાદી તેહમીના સાથ રૂસ્તમના લગન.

આ અરસપરસ અપાવલા લગનના વચનની ખજર તેદમીનાના બાપને તેની દીકરીએ ગણ્યાની, અને તે ખુશ ખજર સાંભલી સમનગાનનો પાદશાહ ધણેજ ખુશી થયો, અને મોટી પ્રાંમધુમ સાથે પોતાની દીકરી તેદમીનાની શાદી જહાંપેહલવાં રૂસ્તમ સાથ સમનગાનના પાદશાહે કરી આપી. આ શાદી થયા પછી રૂસ્તમ સમનગાનના પોતાના સસરા સમનગાનના પાદશાહના મેદમાન તરીકે એશ અસરતમા કેદમીક વખત રજો.

ચંમનમાં સુદત એક થઇ એમ પસાર,
ધરાયો પછી અએથથી નામદાર.
કહ્યું તેહમીનાને પછી એક કન:
“કિધું સાથ તારી ધણું મેં ચંમન.
તને આજ આપું છું એક નંગ,
ખખરદારીથી રાખજે તારી સંગ.
ખુદાએ તને બક્ષિ છે આ ઉમેદ,
ભવિશમાં થશે સર્વ જાહેર ભેદ.
અગર હો જન્મ પેટ તારે પિસર,
તૂરત બાંધજે નંગ બાણુ ઉપર.”

અગર એક બેટી લિયે જો જનમ,
મૂખારક ગળી તેહના છું કંઠમ.
ખુશી સાથ સુદકાંમેં એ બાંધજે,
અને મુજ સગાઈ ખરી સાંધજે.

કદાવર થશે મુજ સમો તે પુતર,
પિછાનસ ઘરત બેઠ બાણુ ઉપર.
રખે ભુલતી ઓ ખખરદાર નાર,”
સુણી આ સુખન થઇ પરી-ખેકરા: (5)

* * *

ભરી હાથ રહે, તેહમીના જાર જાર:
“મને છોડી રૂસ્તમ ના છું સિધાર.
નથી થાઇ સુખની હજી તો સહવાર,
કરે કાં છું મુજની ઉમેદો ખુવાર.
અરે સંગલિલ આ સિતમ છું કરે,
જીવંથી રખે તારી મહાજીબ મરે.
જલ્યું આ જગરને રહ્યું રૂક્ત તાં,
સુબો શાંમ મરસ માફ મારીને મન.
સિધાર ઓ સનમ કાપી મુજ ગર્દન,
થશે તારી પુરકત મહાફ કફન.”

સિતારા ઠરે શોક ભેધ તેના હાલ,
ગયો લુલી ખુરશેઠ પોતાની આલ.
સૂણી તેહમીનાના એવા સુખન,
મનાયું તહેમતને પ્યારીનું મન. (6)

રહે તહેમીના ભેધ કિસમતને,
જુદાઈની ભેધ આવી સરજતને.
ઠરે રાતોદાન તે જુદાઈના રૂઠન,
લુલે નહિ જરા સ્તમ તેહેમતન. (7)

રડી બેસખર તે બની બેહિસાખ,
તન મન બળીને બન્યું બસ કળાખ.
“જુગર તેહેમતનું ઘું ફરી આવજે,
મૂખારક સુખ તારૂં બતલાવજે.”
કિથો તેહમીનાએ રજુ રક્ષને,
હવાલે કિથો તે તાજબક્ષને.
સિધાર એ સનમ મુજ હુવા નેક લખ,
સ્તમની સવારી સમનગાંનથી ગધ. (8)

સોહરાખનું જનમ પામણું, અને
પોતાના બાપની નિશાંણુ માટે
તેહમીનાને પુછ્યું.

શુજરિયો નવ માસનો જ્યારે વખત,
જન્યો તેહમીનાએ સપુત નેક બખત.
નરો જાણે પીલતન સ્તમ જવાંન,
દિસે જાણે ખીલે સામ-નરીમાંન.
સિકંદમાં હતો તે સુરો તહેમતન,
મહતાખી એહરો ને તાલે રાશન.
મુખ તેણું મોહન ને ગાલો શુલાખ,
નામ તેણું રાખ્યું સુરો સોહરાખ.
લડાવીને લાડો કરી બહુ જતન,
તેહમીનાએ પાલ્યો તે સુંદર બદન.
થયો જ્યારે મોટો તે બહુધર જવાંન,
ધાંધલ ને ધરપચી બની મસ્તાંન.
આલ્યો તે એક દન તેહમીના પાસ,
ને એકદમ પુછી કીધી તલાસ. (9)
કે: “અએ માઠરે મન મુજ મેહરખાંન,
પુછું બેઠ ઘુને ખરૂં કર બયાંન.

મને સહુ પુછે પેઢર ને તોખમ,
કહી દે ઘું ખોલી, એ શું છે બરમ.
રપીકો પુછે કોણ મુજ પિદર,
શું નામ તેણું, હું કોણનો પિસર.
કોણ મારી ઓલાદ, શું છે નિશાંન,
કહી દે એ માઠર બની મેહરખાંન.
ખરૂં કહે તૂને મૂજ સરના કસમ,
ખરૂં કહે રખે ઘું છુપાવે ભરમ.

* * *
સૂણી તેહમીના એ થઈ દર્દમંદ,
ખોલી કે: “સાંભલ પિસર હીલખદ.
કર ના ઘું ઘુંદીથી એવી ફરિયાદ,
છોડી દે ઘુંદી ઘું ધીરે કર વાત.” (10)
સોહરાખ બોલ્યો, ઝુકાવી સર:
“અરજ છે મહારી સુણ નામવર.
સાંભળ એ માઠરેમન મેહરખાંન,
પૂછું બેઠ ઘુને ખરૂં કર બયાંન.
કસમ ઘુને માઠર ખુલાવે પાક,
છુપાવી ભરમ ઘું ના કર હલાક.
પીદર કોણ મારો, શું છે નિશાંન,
વતન તેણું કહાં છે, કીયું ખાંનદાંન.”
કહ્યું તેહમીનાએ: “સાંભળ પીસર,
હકિકતથી ઘું છે, બહુ બેખખર. (11)
બયાંન હું કંઈ સુણ શુંન્ય-એ-શુલાખ,
રખે છોડી માઠર જતો સોહરાખ.
પીદર તારો આલમનો પેહલવાન છે,
ઘું અવલાદે સામો-નરીમાન છે.
સોહરાખ સાંભલ તહારો પેદર,
છે તેહેમતન સ્તમ સુરો નામવર.
જગતમાં નથી કોઈ જન તે સમાન,
તે ઓલાદે અવલ છે પેહલવાંન.
જેહાંજેય સ્તમ છે ઘુજ પેદર,
નિયાગાન તારો છે બાલેબર.
અગર ઘુંજ પેદરને પડે જો બખર,
કે સોહરાખ સ્તમનો છે પેસર.

તો બોલાવી હો તે 'તુ'ને સીરતાંન,
 સિહા થાય 'રોશાન માઈ' મકાંન.
 અગર વાત બાજુ બે અફાસિયાબ,
 કે બેટા છે રસ્તાંમનો સુરો સોહરાખ.
 તો ધરશે દીલમા કીનો 'ને હવેસ,
 કરે 'તુ'ને હલાક કોઈબી રવેસ."

* * *

ખખર સુણી ખુશી થયો તે રહેર,
 "હવે જાઉ છોડા સમનગાંન શહેર.
 શું બાબુલી રસ્તમ છે મારો પેદર,
 ને ન્યાગાંન મારો જુર્ગો જાલેઅર.
 જગાડું ધરાંનમે રસ્તાબેજ,
 ડરું નહિ ગોઠઈ ગેવધી હરગેજ.
 ચુરજ મારો ભારી, ખંજર આખદાર,
 દુશમનના સિનાને કરશે ફિગાર.
 ૨૮૦૦

શમશીર મારી, 'ને ભાલો જલંદ,
 ખપ્તર, નેલો, તીર 'ને કમંદ.
 પીકરને પીસર બે મલે બેહુ સાથ,
 તો દુનિયાની શાહી કરશુ હમ હાથ.

છીનવી લઈ શહેના તાજ અને તખ્ત,
 તેહમતન પિદરતુ જુલંદ કરું ખપ્ત.
 જમીન પર પટકુ હું અફાસિયાબ,
 કરું તખ્ત કાઉસતુ હું ખંરાખ.
 બનાઉ 'તુ'ને રાંણી ધરાનની,
 બહુ 'તુ'ને શાહી કુલ જહાંનની."

* * *

એ સાંજળી તેહમીના થઈ ઠઠમંદ,
 ને બોલી કે: "સુણુ દિલખંદ ફરજંદ(12)
 સુણુ સોહરાખ રસ્તમ છે તારો પેદર,
 મગર હો જ રસ્તમથી બેખખર.
 તું બુનિયાદે સામે નરીમાન છે,
 અને બાલેઅર તારો ન્યાગાંન છે.
 આ મોહરા પર બેટા કર તું નજર,
 સહા રાખજે તારી બાણુ ઉપર.
 એ રસ્તમની આપેલી નિશાંન છે,
 એ નિશાંન રસ્તમની પિછાંન છે.
 દેખાડી મોહોરો તું કરજે પિછાન,
 ધશે તારી ઓલખ પેદર સાથ બાણુ.
 આપું છું રંજમને હું તારી સાથ,
 બેળવશે રસ્તમને તારી સંગાથ.

સોહરાખની જુદાઈથી તેહમીનાનું ગમગીન થવું, અને સોહરાખની
 સલામતી બાબે ચિંતાવુર બનવું.

પોતાના બાદદુર સપુતને આવી રીતે પોતાથી જુદો પડવાની જુદાઈથી,
 તેહમીનાનું જીવન ધણજ દુખી થઈ રહ્યું. તોપણ તેનો સપુત પોતાના બાપને મંજવા
 જતો હોવાથી, તે પોતાના દીલમાં ખુશી થતી હતી. પણ એ ખુશાલીમાં એક
 મોટો અંદેશો જે તેહમીનાને આવતો હતો, તેનું કારણ એટલુંજ હતું, કે તેણીએ
 સોહરાખનો જનમ રસ્તમથી છુપાવી, એવી ખજાર આપી હતી, કે તેણીએ એક
 દીકરીને જનમ આપ્યો હતો. પોતાને ત્યાં એક દીકરી જનમી છે, એવી ખખર
 રસ્તમને મળ્યાથી તે ઘણો નિરાશ થઈ ગયો હતો. આ જનમના બેઠતી વાત ઉપર
 સોહરાખે સેદજમી ધ્યાન આપ્યું નહી, પણ સોહરાખના જીવની સલામતી માટે
 શીકરમંદ બની, તેણીએ પોતાના બાપ જન્દેદ રંજમને સોહરાખ સાથે એવી
 મતલબથી મોકલ્યો કે રસ્તમ સાથે તે સોહરાખનો મીલાપ કરાવી, બાપ દીકરાને
 મેલવી આપે. કેમકે રસ્તમ જ્યારે સમનગાંનમાં રહેલો હતો, ત્યારે રંજમ સાથે
 તેની પીઠાણુ થયેલી હોવાથી, તે રસ્તમને સારી રીતે ઓળખતો હતો.

૧. રંજમ તેહમીનાનો બાપ થતો હોવાથી સોહરાખનો તે મામે કહેવાતો હતો.

પોતાના બાહુર દીકરને મોહડેથી એવી દેવાવરીના સપુનો સાંભલી, હરખથી તેહમીનાતુ દીધ હરખાઈ જવા લાગ્યું. તુરતજ તેહમીનાએ સ્તમના રખંશની છુનિયાદને ઘોડે, જે સમનગાંનના ચાહી તમેલામા જનમ પામ્યો હતો, તે સોહરાખની સવારી માટે મંગાવ્યો, અને તે પોતાના વાહલા સપુનને સ્વાધીન કરી, તેને ભણા આશીસ દેવા લાગી. તેના મમાવાએ, દમામદાર સવારોને તેના રસાલદાર તરીકે આપ્યા, અને એ રીતે સોહરાખ ભર ઉમેદ અને ઉત્કટમા પોતાના બાપ સ્તમને મલ્યા સમનગાંનથી રવાના થયો.

સજી શસ સુરો નિકેદ્યો બહાર,
બરી દીલમા આરજી ખીશિયાર.
તજ્યાં સોહરાખે વતન દેશ-ખેશ,
ધર્યો દિલમા જગનો એક કવેસ.
દુખી ચાઇ માદર બની બેસબર,
લવિશ સુખિયું શું ખુદાને ખબર.
કિધી તેહમીનાએ ખુશાલી હરાંમ,
કરી ઉધ અને છુખનેખી સલાંમ.
દિવાંની બની તે પિસર વહાલમા,
ફસી ચુલબદન, દુઃખની જલમા. (13)

* * *

અક્રાસિયાખતું સોહરાખને ઘેરવા,
અનેદુહરાંન વીરધ લડવા માટે
શીતુર રચ્યું.

તુરત એ ખબર પુગી અક્રાસિયાખ,
કે ચહડયો છે જંગે સુરો સોહરાખ.
નવું તેણે કિધું છે ખરખા વૃક્ષાંન,
ચાહ છે ધરાંનને કરવા હેરાંન.
હજી તો છે ખાજક ખિલતો જવાંન,
હજી ઠાંતોપર દુધની છે નિશાંન.
તોખી છે બળમા, 'ને કળમા પુરો,
દીસે છે સોહરાખ બેશક સુરો.
ખૂલાવી હોમાનને' કિધો વિચાર:
“જમાં કર લરકર તું ખાર હબર.
લેજે તું લરકરની સરદારી હાથ,
લઇ જજે ખારમાનને તું તારી સાથ.

સાંભલ એ જંગી તું મારો હુકમ,
ફરેખના ભરજે તું સાજીત કંઠમ.
હુકમ પર મારા ખુબ ધ્યાંન આપ,
છે જાણુલી સ્તમ સોહરાખનો બાપ.
છે મારા દીલની એવી ઉમેદ,
ન પીધાને સ્તમ સોહરાખનો ભેદ.
પડે નહિ સોહરાખને સ્તમની જાંણ,
ને જાણે નહિ પીસરની સ્તમ નિશાંન.
લઇ જઇને લરકર, સોહરાખને ઘેર,
પથેલા તું કર તેના દીલમા કહેર.
દેજે ફરેખથી તું એવી ઉલથાપ,
બાપ અને બેટાનો ન થાય મિલાપ.
મેલવજે ધતખાર ખુશ ચાલથી,
દેખાડજે હેત તું વહાલથી.
અગર બાપ બેટા જે જંગે ચહડે,
તો બેશક બેમાંથી એકબી મરે.
અગર જે એ જંગે સ્તમ મરે,
તો કહિસની શાહી પળમા પડે.
અગર બાપને હાથ બેટો મરે,
તો સ્તમ જગમાં નહિ દીર કરે.
ભરમ રાખ દીલમાં સુણી સહુ લઇ,
છુપી રાખજે વાત જે છે કહી.
ખાતેનમાં જહેર ને મોહડે મીઠાસ,
સોહરાખને દેજે ઉલટ ને આસ.
સિધારો દલેરો લરકર સંગ,
બેમાંથી એકને કરજે ખતંગ.

૧.-૨. હોમાન અને ખારમાન પાદશાહ અક્રાસિયાખના બે માનીતા સિપેહસાઝાએ હતા.

૩. જેહાપેહલવાન સ્તમ જાણુલરયાંનનો વતનદાર હોવાથી ધણીવાર તે 'જાણુલી' ની અટકે ઓળખાતો હતો.

ધરી ધ્યાન સાંભળું છું આએ વાત,
કે આપ અને બેટા જો થશે સંગાત.
તો કરશે પલકમાં ઘરાન પરાજ,
ઘરાન જગમાં થશે સર્કરાજ.”

* * *

કંમર તંગ કરીને નિકટયા બહાર,
ખંને ઘરાનીઓ જંગી સવાર.
બિંધી રહ્યા ઘેરી ‘ને કીધો મિલાપ,
જઈ પાસ સોહરાળ કીધી ઉલથાપ.
પાદશાહી હકીયો કીધો નજર,
કહ્યું ખારમાને: “સુણ નામવર.
અગર ચાહે કરવા છું ઘરાન હાથ,
તો બેશક દેશે જમાનાને રહાંત.
અગર જોઈછું હાથ લશ્કર-સવાર,
તો આપું તણ લાખ લશ્કર તથયાર.
ખિદમતમે રહેશે તહારી મુલાંમ,
હકિકતમે રહેશે તે તારા ગુલાંમ.”

* * *

સિતારાની સરજત હતી બહુ ખરાળ,
કસીયો ફરેબે નિર્દોશ ગુલાળ.
ઉઠાવી ઉમંગે લડાઈનો પુકાર,
કરી તંગ કંમર, તે થાયો સવાર.
ધુણ રહી ધરતી ને લશ્કરની સફ,
સોહરાળ ચાલીયો ઘરાન તરફ.
કરનાયા, ભુંગલ, ને પડધમ અવાજ,
લશ્કરના સીપાહ, જંગીના સાજ-
સાથે તે મંજલ કરતો પસાર,
જરાબી પકડતો નહિ તે કરાર.

શેહરોના શેહરો, ને ગામોના ગાંમ,
હુડીને, ખાળીને, કરતો તમાંમ.

૨૯૦૦

કિલ્લા, ‘ને ગુંબજ, ને મહેલો અએવાંન,
હિંમતથી સધળું કરતો વેરાંન.
ઘરાનની સરહદ પર પુગ્યો તે જઈ,
બેયો ‘દેઝે-સપીદ’ હરખઈ.
બેશક હતો તે કીલ્લો અચ્છત,
લલઈ, ને ભારી હતી તેની ભીત.
દેઝે-સપીદ ઉપર સોહરાબે ચઢાડા કરવી.
અને દહેર હજરતું બંદીવાન થયું.

હવું નામ તેણું ‘દેઝે-સપીદ’,
ઘરાનના ખચાવની મોટી ઉમીદ.
નિગ્રહખાન હતો તેનો નામે હજર,
જંગે ભેરાવર, ને કીલો કલીર.
વળી રહેતો કિલ્લામા કેાટવાલ એક,
ગઝદમ દિલાવર સુરો, ‘ને નેક.
એ કિલ્લામા રહેતી હતી એક નાર,
ગઝદમની બેટી, અતી હુશીયાર.
હવું નામ ‘ગોરદાઆફરીદ’ ભેરવર,
ખલવંત, બહાધુર અને બેખતર.
લડાયક હુત્તરમદ પુરી હતી,
બલમાં ‘ને કળમાં તે સુરી હતી.
એ કિલ્લાપર સોહરાબે કીધી ચઢાઈ,
ખરપા કિંધી ત્યાં પેહલવી લડાઈ.
ઉડી ગીર્દ આસમાંને જઈને પુગી,
જમીન તેથી ધુણ, થઈ ગઈ મુગી.
ગયો જંગી સોહરાળ ગુરજ હાથ લઈ,
નેજો, ને જમંદર, શમશીર સહી.

૧. ભુંગલ યાને બ્યુગલ. ૨. દેઝે સપીદ યાને સુરેદ કીલ્લો. ધારવા મેલે એ કીલ્લો એક પાદાડ ઉપર આવેલો છે. અવસ્તામાં એ પાદાડ ‘સ્પે-તોદાત’ નામે જણાયો છે. (ભુવા જમયાદ ચરત ફરે ૬). રસ્તાનો નિયાગાન નરીયાન એજ પાદાડ ઉપર મારીયો ગયો હતો. આ પાદાડ અને અસ્ફન્દીયારનું નામ મલતા આવે છે. એથી ધારવામા આવે છે કે ‘ગુઝદાત’ નામે જણાયેલો પાદાડ એજ છે, કે જે ઉપર પાદશાહ ગુસ્તાસપે પોતાના દીકરા અસ્ફન્દીયારને કેદ કરાવ્યો હતો. ૩. અછા યાને છતી શકાય નહીં એવો. ૪. હજર ગોદર્જનો દીકરો થતો હતો. એ ગોદર્જના શીરદોસ્તીના જણાવ્યા પ્રમાણે ૭૬ દીકરાઓ હતા.

કિલ્લામા, ફેલાઈ રહેો ધસરાટ,
કિધો છે કોણે આ ખરખા ફેસાદ.
નિકલીયો લડવાને સુરો હજાર,
પહેડીને ખખ્ખર ધરી સમશીર.
નેજે, ને શુરજ તીર, ને ક્રમાં,
લેધને તે પડ્યો લડવા મેદાન.
ગુરત તે ઘોડા પર થાયો સવાર,
જમ કિધો ટરાંનીઓ પર પુકાર:
“કોણ છે તમારો સુરો સરહાર,
શું તેનું નામ, ને શું તેનું કાર ?
શું તેની છનિયાદ, શું છે હેવાલ,
આવ્યો છે કરવા આ નવી જગલ?”
સાંભળી લધ હજારની આવી તક્રાર,
નિકલીયો સોહરાખ એકકંમ ખહાર.
ઉભો જમ સોહરાખ મેદાનમા,
બોલ્યો પુકારીને ખુબ તાંનમા.
“કે અએ બેઅદખ, બેશમ, બેશહેર,
હું જો કે હું કહાકુંછ તારો ગરૂર.
કોણ તારી બોલાદ, શું તારું નામ,
પલકમાં કઈ તારો કિસ્સો તમામ.”
એ સાંભલી હજારે કિધો અવાજ:
“ઓ જવાંન હું આવ્યો છે મરવાને કાજ.
સાંભલ ઓ સરકશ ગુરકી જવાંન,
હું અઉલાહે કેશવાદ બોદરેઅવાંન.
હું ગોદરેજનો બેટો નામે હજાર,
પેદર મારો ધરાંનનો છે વજાર.
વતન માફ ધરાંન, ધરાંન નસલ,
ગુખે હું ધરાંન, ધરાંન અસલ.
હવે મારા નેજનો સંભાલ માર,
એકજ જરખથી કઈ હુંને કાર.”
ધરી ધુન હજારે બનીને ગરમ,
શરૂ કિધું નેજનું જંગ એકકંમ.

* * *
સોહરાખે કીધો હસીને પુકાર:
“વાહ! તારો નેજે, ને નેજનો માર !
સાંભલ ઓ ધરાંની સરહાર હજાર,
કઈછ કેવી રીતે હું હુંને અસીર.

ખખરહાર થઈને રહે હસીયાર,
જો મારા નેજનો કેવો છે માર.”
ઉઠાવી નેજે, તે બનીયો ગરમ,
નાજુદ કરી દિલમાંથી રહમ.
ધુનમાંથી નેજને કીધો જખમ,
તે જખમથી રૂઢાયો હજારનો કંમ.
ગુરત એક સોહરાખે મારી છલંગ,
ઉઠાવ્યો હજારને મીસાલે પતંગ.
જમીન પર પટકી કિધો બંદીવાન,
લેધ ગયો ધસડીને લશ્કર મકાંન.
સોહરાખની સાંમે ગોદાફરીદનું મરદાંના
વેશે લડવા નિકલવું અને ગોદાફરીદનું
ઓરત તરીકે બહુર થવું.

પુગી આ આકૃતની જ્યારે ખખર,
ગજદમની બેટીને કિલ્લા અંદર.
થઈ ત્યારે દિલગીર કીલથી બહુ,
ઉકળિયું તેના બદનનું લહુ.
રડી બોલી મોહન ગોદાફરીદ:
“કિધીછ આ બનાવે મને નાઉમીદ.”
કિધો તે ખાંનુએ એવો વિચાર,
હજારના કીનામા પ્રવું બહાર.
ખખ્ખર પર ખાંધી શુરજ ને ઢાલ,
ધુપાવી માયાના સુંદર ને ખાલ.
મરદાંના વેશે કંમરને કરી,
સોહરાખ નામે ગધ તે ધરી.
પુકારીને ગરજ તે વાહલ સમાન,
ગરજનાથી ધુજી રહ્યું મયદાંન. (14)

* * *

સોહરાખે બેયો આ સુંદર સવાર,
પડીયો તે મયદાંન લધ હથીયાર.
બેધ તેની ગુરત અને ઢબજબ,
સોહરાખને બેધ થઈ તે અજબ.
ધરી હામ-હિંમત ખેંચો ક્રમાં,
વરસાવા લાગી તે ખાંણ ઉપર ખાંણ.
હિંમત ને હુંનરનો હતો તે દાંવ,
સોહરાખથી થયો નહિ તેનો અટકાવ.

નેધ લીધો સોહરાખે હુત્રનો રંગ,
 ટપટાવી ઘોડાને મારી છલંગ.
 ઉઠાવી નેલે, ને મારી ખરાર:
 “સાંસલ ઓ જંગી, થઇ હુશીયાર:
 ટૂંક તારું જીવન આ નેજાથી ચાક,
 ચખાડું તુને એક લેહજાએ ખાક.”
 ધુમાળી નેલે, ને લીધો જખમ,
 કમર તેની નાજુક થઇ ગઇ કલમ.

૩૦૦૦

પેચ ખાઇ ઘોડાની ઉપર વલી,
 મુરજાવા લાગી તે નાજુક કળી.
 જખમ લાગો જલમ, થઇ નાસિપાસ,
 જીતવાની છોડી તેણીએ આસ.
 નેધ હાંલ જંગનો, થઇ નાઉમીદ,
 સિતાબીથી નાહુથી ગોદાફરીદ.
 સોહરાખે ઘોડાને સોંપી લગામ,
 પકડીને પુઠ તેને ઘેરી તમામ.
 ઘેરીને સરપર ફેંકી કમઠ,
 પેચમાં પકડાઇ થઇ ગઇ તે ખંઠ.
 પટકઇ જમીનપર નાજુક નાર,
 આફત આ નેધ થઇ બેકાર.
 ઉડી ગઇ દોલાહ, ને ખુટ્યો લરમ,
 શરમાતી ઉભી તે નીચી ચશમ.
 લરમ થાયો જહેર, થઇ પાયમાલ,
 લટકતા હેખાયા મુલ્કે ને ખાલ.
 સોહરાખે જાણી હકિકત તમામ,
 કે આ તો છે બહાદુર ઓરતનું કામ.
 નેધને આ ખેલ તે થાયો અજબ,
 કે ધરાંની ઓરત શું કરેછ ગજબ.
 છે ધરાંની ખાંતુ એવી જોરવર,
 તો કેવા હશે તે નારોના નર.
 પડ્યો જંગી સોહરાખ તે પર મોહી,
 સિક્કલ તેની જોતાં અકલ તેણે જોઇ.
 મહાતાબ સમ નેધ મહાજીબ પરી,
 સિદ્ધા રંગ ખાલોની સુંદર લડી.
 બોલ્યો સોહરાખ: “મને નહિ ખબર,
 હરીફ મારો હશે ખાંતુ સુંદર.”

તુને નેધ જીવનથી કુરખાંન છું;
 નેધ તારી હિમત હું હરાંન છું.
 કરી કેદ તુને પરેશાંન છું.
 અએ ખાંતુ હું તારો બંદીવાંન છું.” (15)

* * *

સુખન સુણી છું જી તે ધરાંનની નાર,
 રૂપે રૂપાલી પરી મહેરનિગાર.
 ખોલીને મુખ કિધું ખુલ્લું તઠન,
 ને ફરેખ દઇ બોલી તે મીઠા વચન: (16)
 “જવાંમદ બહાદુર, ઘરકી દસેર,
 તુને નેધને હું જીજી સુજ કહેર.
 અજબ જંગ તારું, અજબ તારું જોર,
 એક ધરાંની ખાંતુની મહોબતનો ચોર.
 ખુશીથી કજીલું છું તારી વાત,
 ખુશી છું હું તુંજ પર, લે મારો હાથ.
 લશ્કરે તોરાં સમારી છે સફ,
 જીવે છે સઘળા તહારી તરફ.
 અગર જાણ્યો વાત લશ્કર તમામ,
 એક ઓરત જીવી શું મેળવશે માન.
 કહીખી ન રાખું હું એવી વર્કી,
 સદે તું જેજાલત મહારે થકી.
 હું તારી તું મારો જીવજાંન છે,
 મને તારે ખાતર બહુ માંન છે.
 આ કિલ્લો છે મારો, ને લશ્કર તમામ,
 હવે એ છે તારું, મને છે હરાંમ.
 હું હારી હવે તારી નારી થઇ,
 તુંજ વન જીવજી અકારી થઇ.
 હવે ચાલ મુજ સંગ તું ‘દેઝ’ પાસ,
 લેઇ આવું જધને હું મહારી મિરાસ.”
 ફર્યો ફરેબે સુરો પહેલવાંન,
 સુંદરના બોલો પર લાવ્યો ઇમાન.
 કિલ્લાની પાસે ગયાં બેહુ સાથ,
 વચન લિધો સોહરાખે સુંદરને હાથ. (17)
 ગઇ ‘દેઝ’ અંદર કરીને કરાર,
 ઉભો જંગી ઘર પર ખાંતુ ધનતેજાર.

* * *

મુરખ મહં દુ' આ લખી રાખ વાત,
જગે નારીઓથી સદા થાઈ ઘાત.
અએ ખંદા દુ'સમજી લે રાખીને ધ્યાન,
છે ઓરત દગાખોર, સદા બેધમાન.
રખે ફસતો જગમાં દુ' ઓરતને હાથ,
રખે હાથ પડતી કોઈ ઓરતને વાત.
વચન જેના જુઠા, બિલકુલ નકામ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલામ.
વચન એક આપી કરે બીજું કામ,
ફરેખી મફરથી ભરી છે તમામ.
વચન પર ગઈ થાપ આપી ખરી,
નહિ આવતી બેધ તેણે ફરી.
ઉભો સુર જંગો તહિં રાહ બેધ,
શુરાતન છતે ખ્યારમાં હાથ ઘોધ.
ઉભો જંગો સોહરાખ ઉમેઢમા હસી,
વચન પર લોલધ ગયો તે ફસી.
હતો ખ્યાલમા ચીડમા એટલાં,
જુરજ પર પુકારો થયો તેટલાં.
હતી કોટની તે જખરદસ્ત દિવાલ,
ગયો જંગીનો ત્યાં પુકારેજ ખ્યાલ.

નજર ફેંકી બેયું જુરજની ઉપર,
હસ્તી બેધ ચલખદન બેફિર.
બોલી તે સુંદર ઝુકાવી સર:
“અરે જ સોહરાખ કંઈ કામ કર.
ખધી ત્હારી બહાધુરી લીધી મે બેધ,
એક ઓરતને ખાતર અકલ દુ'એ ખોધ.
દુ' છે દુરાંની, હું જાતે ધરાંન,
મળી નહિ શકે ખન્નેના ખાંદાંન.
પણ પુણું હું દુ'ને સોહરાખ એક વાત,
કહે તાફ વતન, ને શું તારી જાત.
આ તારી ધાંધલ, આ તાફ જોર,
આ તારી સુરત, ને આ તારો શોર.
આ તારી હિંમત ને તારી અકલ,
દેખાડે તારી કોઈ ઉમદા નસલ.
સાંભળ સોહરાખ જંગી જવાંન,
નિકલી જ હિંયાંથી દુ' છોડી મયદાંન.
ખખર તારી પડશે જો શાહે ધરાંન,
તો પકડીને દુ'ને તે કરશે બેજાંન [૩૧૦૦
જો આવશે આ જગે ફસ્તમ સુરો,
તો પકડીને તારો તે કરશે સુરો.”

આવી રીતના તાનાજનીના સખુનો સાંભલી સોહરાખ ધણેજ ગુસ્સે થયો, મગર તે
શુરવીર જવાંન ગોદાંકીદની દીલાવરી, અને ખુખસુરતી ઉપર એટલો તો મોહો પડ્યો
હતો, કે તેની આવી રીતની દગજખાણથી તે હેતરાયા છતાં, તેણીનો ખ્યાલ તે
દીવધી વીસર્યો નહી. તોપણ સોહરાખ કીલ્લાના જુરજ ઉપર નજર કરી, ખીજવાઈ
જઈ પુકાર કરી બોલ્યો કે:—“ઓ ખુખસુરત પણ દગજખાજ, તે મને ખેરો વચન
આપી છેતર્યો, પણ તેનો બદલો આ તારા કીલ્લાને તારાજ કરી દુને પકડીને
કેઢ કરી લેવશ.”

સોહરાખની આવી ધમકી સાંભલી ખુખસુરત ગોદાંકીદ હસી પડી બોલી કે:—
“સોહરાખ, દુ' નાહક ગુસ્સે થાપ છે. તારો અને મારો મેલાપ થઈ શકે એમ નથી.
શું દુ' બાજુતો નથી, કે ઈરાની બાજુઓ દુરાનીઓ સાથે શાદીના ગાંઠથી કદીખી
બેગાઈ ચકતાં નથી.”

(18)

ગોદાંકીદ ઉપર સોહરાખે દેખાડેલો કેલ, અને
તેને આપેલી ધમકી.

એ સાંભલીને સોહરાખ થાયો બેખાક, | ગુસ્સાથી મારી સિંહ ચેરે ખરાર,
જગમાં સલગી મહોખતની આગ. | કે: “ઓ બેવફા ને ફરેખી દુ' નાર.
દગાખોર, દગલખાજ ગઈ દુ' છુટી,
મગર જો કે દુ' કેમ રહે છે સુખી.”

(19)

ગઝદમે શાહ કાઠિસ ઉપર સોહરાખ વીચે 'નામુ' લખ્યું.

ધરાનીચો ઉપર આવી પડેલી આ અચળ્ય અદ્વિતી કીસ્તાનો કોટવાલ છુઝોઈ ગઝદમ ધણોજ ચિંતાતુર થયો, અને પેહલવાંન સોહરાખના હાથ ઉપર હજીર જેવો જંગી દેદ પકડાયો નોઈ, તે ધણોજ રંછા થયો. ગઝદમે આવો મામલો જોઈ શાહ કાઠિસ ઉપર એક નામુ લખ્યું, જેમાં 'દેઝે-સપીદ' ઉપર ઘેરો નાખી સોહરાખે બરખા કરેલા નવા ફેસાદનો તમામ હેવાલ જણાવ્યો, અને સોહરાખ સાથે લગ્ન કરતાં પેહલવાંન હજીર તેના હાથ ઉપર બંદીવાન થઈ પડવાની જુરી ખબર જણાવી. આ નામામાં ગઝદમે સોહરાખને મોટે તેની દેશવરી અને લડાવક કુનેહ તથા કુનરની જાળ તારીફ કરી જણાવ્યું કે:—

“લરકર સંગ આવ્યો છે એ પહેલવાંન,
કદમા કદાવર, સરોવર સમાન.
ફરાખ સીનો, ને ખાણુ છલક,
સુરત ને સીકલ અતી ગુરમંદ.
હુતરમે આલા, ખડુ જોરદાર,
નથી એવો ધરાંનમે કોઈ સવાર.
ઉમરમાં હીસે છે ચોઠેક સાલ,
ધુન્નવી રેહ્યો છે ધરતી-પતાલ.
લડવાની રહી નથી કોઈનામા તાળ,
નામે છે બહાદુર સુરો સોહરાખ.

હિસે જાણે ખીજે રૂસ્તમ છે,
યા તો નરીમાનની તોખ છે.
મે જોયા છે ટુરકી હજારો સવાર,
એવો મે જોયો નથી કોઈ વાર.
સિવા રૂસ્તમ નહિ થશે બરદાસ,
રહી છે હવે રૂસ્તમ પર આસ.
નથી કંઈ હુમોમાં તાકત રહી,
નથી ધીર ધરવાની હાલત રહી.
અગર જલ્દ રૂસ્તમ નહિ આવશે,
તો સોહરાખ કિટલા ઉપર ફાવશે.

હમારી અરજ સુણુ ઓ નામવર,
સિતાખીથી રૂસ્તમ રવાના કર.”

આ રક્ષાની ઉપર કીસ્તાની મોહોર કરી ગઝદમે શાહ કાઠિસ ઉપર તે રવાના કીધા. રકો રવાના કીધા બાદ, કાસદની પાછલ, અંધારી રાતને વખત ગઝદમ કીસ્તાની પાછલી ખાણુએ આવેલા એક ગુપ્ત દરવાજાને રસ્તે, પોતાનો તમામ અસખાળ ઉઠાવી, રાતોરાત પોતાના કુટુંબ અને કબીલા સાથે ગુપ્તગુપ્ત કીસ્તા છોડી નીકલી ગયો.

સોહરાખે બામદાદ પડતાંજ 'દેઝે-સપીદ' (કીસ્તા) ઉપર હુમલો કરી તેને સર કરવાનો, અને તે માહેલા પેહલવાંને પકડી બંદીવાન કરવાનો ફરાવ કીધો. તેણે તેમ કરવાનો હુકમ કીધો. કીસ્તાના દરવાજા તોડી સોહરાખનું લરકર કીસ્તામાં દાખલ થયું, અને 'દેઝે-સપીદ' સોહરાખે ફતેહ કીધો. કીસ્તામાં તલાશ કરતાં તેણે માલમ પડ્યું, કે તમામ કીસ્તા ખાલી થઈ ગયો હતો, અને કીસ્તામાં રહેતા સઘળા ધરાંની પેહલવાંને રાતોરાત કીસ્તા છોડી ચાલી ગયા હતા. સોહરાખે મોદાફીદની તલાશ કીસ્તામાં ઘણીની કીધી, પણ તેણીનો કાંઈની પતો તેને મલ્યો નહી. અતે તે ઘુટેલા દીને નીરાસ થઈ બોલ્યો કે:—

“હુયો મારો મહાતાળ વાદલ અંદર, | મને એવી લાગી કોઈની નજર,
કરૂ શોધ તારી કહાં હીલબર. | ગયું હાથમાંથી બેસુલ જોહર.

ગઈ કહા મહાજીભ, ઓ દીલરૂખા,
થયો તારી મોહખતમે હું મૂળ-તીલા.
કિધું જાહુ એવું આ હાલે પુગો,
એકાએક બોલતાને કીધો મુગો.
કહે કાંઈ શોધું હું અનજાણો છું,
ઓ ચેરાગ તારો હું પરવાનો છું.”

* * *

સોહરાખ બેનર થઈને રહે,
આશકે બિચારો તવલતો ફરે.
જુરી થાઈ મહોખત, અગત તત-ખદન,
રંગેરગ સલગી મહોખત જળજી.
કહે હાલ જઈ કહાં, કહે કોને વાત.
નિકલતી વમાસજીમે સારી રાત.
થયો એવો ગાફેલ જંગી જવાંન,
ગયો હાલ પામી દુરકી હોમાંન.
જેમ હાલે સોહરાખ અતી હાલહવાલ,
હોમાંને કીધો એક રોજ સવાલ:
“ઓ શેરદીલ ખહાધુર, ગઈનફરાજ,
મને કેમ. કહેતો નથી તારો રાજ.”
કહે કોણે જુટીયો તહારો કરાર,
કહે કોણની ખીતે થયો બેકરાર.
ખરા પેહલવાંનો શું એવા હશે,
કે પરીચહેર આરતને ફંદે ફંસે.
કહી એમ કહે નહિ ખરા પેહલવાંન,
પડી પ્યારમાં એમ શુભાવે માન!

ખરા પેહલવાંનો એમ નહિ કહે,
તજી જંગ આરત ખાતર મરે!
સાંભલ સોહરાખ, ફલેર નેકનાંમ,
મુરકીલ છે લીધેલું માથે તે કાંમ.
‘દેઝે-સપીદ’ તે કીધો છે હાથ,
લડવું હવે તો છે જંગીઓ સાથ.
જરા કર સોહરાખ મનમા વિચાર,
કરવો છે લોહીનો ફરીઓ પસાર.
તું જો આ જગોપર છે ધરાંનની હલ,
ઉભી હિયાંજ થાયે હવે હરકત.
હિયાંજ કરવી પડશે લડાઈ જજીન,
હિયાંજ કરવાં છે પવારીને ખુન.
હિયાંજ હવે આવશે શાહે ધરાંન,
ગોદર્જ, ગેવ, ને બિજા પેહલવાંન.
ફરમાર્જ, ખહેરાંમ, ને ફરહાદ ફલીર,
મીલાદો ગોરગીન, ને ગોરાઝે શીર.^૧
સુરો રહાંમ. ને દિલાવર તુસ,
લાખોના લશ્કર સંગ જાબુલી રૂસ.^૨
નિકલશે જ્યારે એ સઘળા મયદાંન,
સિહા થાયે ધરતી, અને આંસમાંન.
અગર જ્યાલે મહાજીભ ન કરશે તું દુર,
તો બેશક આ જંગ હારશે તું જફર.
હજી છે જવાંની, ધીર લે ધરી,
કુનિયા પડીછ મહાજીબોથી ભરી.
અગર જીતી ધરાંન અને સફરાજ,
કરશે કુલ મહાજીભ તહારી નમાંજ.

સોહરાખે જ્યારે હોમાનને મોહડેથી આવી રીતની શીખામણના સખુનો સાંભળ્યા,
ત્યારે તેણે પોતાના દીલમાંથી ગોદર્જીની મોહખતનો ખ્યાલ દુર કરવાનો નકાર વાળ્યો,
અને મનમાંથી તેની મોહખતનો વિચાર દુર કરી, પોતે માથે ઉઠાવેલું કાંમ બળવવા
બીધાર થયો, અને લડાઈની ગોઠવણી ઉપર તે પ્યાંન આપવા લાગ્યો.

બીજા હાથ ઉપર કીસ્લાના કોટવાલ ગઝદમનો રક્કો જ્યારે પાદશાહ કાઠિસને
પોહાંચ્યો, ત્યારે રક્કામાં લખેલી ખીના બધી તે ઘણોજ ઉદાસ અને ગમગીન થયો.
તેણે દુરતજ પોતાના વજીરો અને પેહલવાંનોની દરવાજા ભરી મસલત ચલાવી. ગઝદમનો
રક્કો વાંચી, ગોદર્જ, તુસ, કેસાદ, ગેવ, ગોરગીન, બેહરામ તથા રેહાંમ અને ફરહાદ

પેહલવાની વિચારમાં પડ્યા; અને ટુરકી સોહરાબને માટે તરેહવાર અટકલ અને ગણતરી કરવા લાગ્યા, કે આ નવો પેહલવાન કોણ છે, અને તે ક્યાંથી આવ્યો છે. ગઝદમની હકીકત ઉપરથી તેઓ સધળાઓએ એક મતે જેહાંપેહલવાન ફરતમની મદદ આવા મામલામાં મેળવવાની ખાત્રી જણાવી. પેહલવાનીની આ ખાત્રીએ શાહ કાઠિસે પણ મંજુર કીધી, અને જેહાંપેહલવાન ફરતમને મદદે આવવા માટે, તેમજ ધરાંન ઉપર આવી પડેલી આ નવી આફતને દુર કરવા માટે, તેને સમજવવા જેવને જાણુલયાં રવાને કરવાનું નક્કી કીધું. એવી મતલબનું એક નામું શાહ કાઠિસે નવીસંદા પાસે નીચે પ્રમાણે લખાવી, તે ઉપર પોતાની શાહી મોહોર કરી, તે જેવને સ્વાધીન કીધું, અને ફરમાવ્યું કે, તે નામું વીજલીની ઝડપે જાણુલ જઇ ફરતમને આપી, ટુરતજ તેને સાથે લઇ ધરાંન આવવું.

સોહરાબ સાથે લઇવા માટે ફરતમને જાણુલથી બોલાવવા કાઠિસે નામું મોકલ્યું.

“જુલદ અખત સદા ખુશ જેહાંપેહલવાન,
હિલાવર ફરતમ રોશાન રવાન.
રહો તારૂ હાથમ મુખારક નાંમ,
કાઠિસની ટુને હસરો સલાંમ.
સદા રાખે ચંડકાં ટુને ખુશહાલ,
રહે તારૂ રોશાન સદા ચકખાલ.
ચહુદીઓ છે જંગે કોઇ ટુરકી સવાર,
‘દેઝે-સપીદ’ ને આપી છે હાર.
કીધો છે દેઝે-સપીદને કંખજ,
નથી પડતી ઇલાજની કંઇ સમજ.
ગયો હાથમાંથી છે ‘દેઝે-સપીદ’,
એ જાણીને ધરાંન થયું નાહિમીદ.
હિલાવર છે જંગી, ખદન પીલતાં,
હિંમતમા દીસે બિજે તેહમતાં.
લહે કોણુ જંગી જઇ તેની સાથ,
નથી કોઇ એવો, લીડે જઇ ખાથ.
૩૨૦૦

નથી કોઇ ધરાંનમે એવો સવાર,
કરે તે ટુરકીને જઇને ખુવાર.
છે તારે આધારે જુલ અંનજુમન,
હુમારી છે આસા ટું પર તેહમતાં.
છે તે ટુરકીનું સોહરાબ નામ,
ઉમર છે નહાંની પણ મીટાં છે કાંમ.
છે ધરાંનની નજર ટું પર ફરતમ,
આવી ટું સોહરાબનું સર કર કલમ.
વાંચી આ પેગાંમ નિકલજે ટુરત,
ખોતો ના બિલકુલ જરાખી વખત.
અગર કરતો હોય જો ટું સયેરે અમન,
તજ હમ નિકલજે ટુરત તેજ હન.
અગર હાથમાં હોય ગૂલાખી જો ગૂલ,
સુઘવા તે ચોલશે, તો કરશે ટું જુલ.
નિકલજે જાણુલથી એકદમ સિતાબ,
તરસ લાગી ત્યાં હોય, હિયાં પીજે આખ.
જો જાણુલમાં ખોતો હોય ખાંતુ અગર,
તો ગળજે તે છકડ આવી ધરાંન અંદર.
અગર નિન્દમા હોય તો ઉઠજે સિતાબ,
કરજે ટું ધરાંન આપીને આખ.

આવી રીતનું એક અતી તાઝીનું નામું શાહ કાઠિસે જેહાંપેહલવાન ફરતમ ઉપર મોકલાવ્યું. જેવનેર શાહ કાઠિસે ખાસ તાઝીદ કરી કહ્યું કે:—“ફરતમને આ સધળા મામલાનું ગંભીરપણ સમજાવી ટુરતજ ટું તેને તારી સાથે લેઇને નીકળી પડજે.”

૧. જુલ યાને નવાસો. ૨. પેહલવાન જેવ તેહમતન ફરતમનો જમાઇ થતો હતો, અને ધરાંનના પછર ગોદનું નો દીકરો હતો.

પોતાના શાહના ફરમાન મુજબ દીલાવર ગેવ જાણુલ તરફ પવન વેગે નીકરી ગયો, અને જેહાપેહલવાન ફરતમને જમ મલ્યો ગેવે જતાને વાર શાહ કાઠિસનુ નામું ફરતમને સ્વાધીન કીધું, અને સોહરાબની સરવે હકીકતથી ફરતમને વાઠે કીધા.

જ્યારે જેહાપેહલવાન ફરતમે શાહ કાઠિસનુ નામું વાચ્યુ, ત્યારે તે ધણેજ વિચાર અને અદેશમાં પડ્યો, અને ગેવને તે પેહલા લાગ્યો કે — પેહલવાન ગેવ, સોહરાબની તમામ હકીકત સાંભળી હું વિચારમાં પડ્યો છું, કે એવો જવાન એવો હિમતવાન, અને એવો ભેરાવર પેહલવાન તે કાણુ હશે ? તે કયાથી આવ્યો હશે ? આપણી ધરાની કામની કોઇ નામચીન છુતીયાદથી એવો નામીયો પેહલવાન પેદા થાય, એ કદાચ ખનવા ભેગ હું ધાર છું, પણ કાઠિસ લખે છે તેવો પેહલવાન ટુરાનીઓમાંથી કદીમી પેદા થયો હોય, એમ હું માનતો નથી સમનગાનના પ્રાદશાહની બેટીથી હું એક દીકરો ધરાઉ છું, પણ મને જણાવવામાં આવ્યું છે, તેમ તે દીકરો હજી તો એક બાળક છે તે મખતાવર બેટા લડાઇની વાત તું જાણે ? તે જહાધુર જ્યારે મોટો થશે, ત્યારે હજારોના સર કલમ કરશે, અને લડાઇમાં મારી બાળુએ રહી મારો તે બચાવ કરશે, પણ હજી તો તે ધણો નાહને છે, અને મોજમજહામ પોતાનો વખત મુજારે છે.”

ગેવે જવાબ દીધો કે — “અજે નામના ઉઠાવનાર જેહાપેહલવાન, શાહ કાઠિમે મને ખાસ હુકમ ફરમાવ્યો છે, કે મારે તારી સાથે પાછા ફરવામાં જરામી દીવ કરી નહીં ટુરકી સોહરાબે હજાર જેવા પેહલવાનને આસાનીથી કેદ કરી બંદીના કીધો છે. દેઝે સપીદને તેને કળજે લીધો છે હજી તો તેની ઉંમર યાદ વરસની પણ નથી, અને તેટલામાં તેણે જમાનાને જેર કીધો છે.”

પેહલવાન ગેવને આવી રીતે અધીરો પડેલો ભેધ, જેહાપેહલવાન ફરતમ હસીને બોલ્યો કે :— “લશ્કરની સફને તોડનાર ગેવ, તું જરામી શીકર ના કર શાહ કાઠિસને હુમેશાં એવીજ ટેવ પડેલી છે, કે નજીવી વાતને મોટું રૂપ આપી ગભરાટ કરી મુકે છે વાસતે આજે તો ખુશાલીમાં હિયા વખત મુજારીયે. તું હિયા બે દીવસ આશાએસ લે, અને ત્યાર પછી આપણુ ઉતાવલે ધરાન તરફ નીકળી જમ્મશુ # # #”

ફરતમના સમુનને માન આપી, ગેવે બે ત્રણ દીવસ એશ અસરતમાં ફરતમ સાથે મુજારીયા, અને ચોથે દીવસે ફરતમ ગેવ સાથે ધરાન જવા તૈયારી કરવા લાગ્યો.

ફરતમે પોતાનુ મળવર લશ્કર તૈયાર કીધું તે લશ્કરની સરદારી પોતાના બાઈ જવારેહને આપી, અને પોતે ગેવની સાથે ધરાન તરફ જવા નીકલ્યો.

અતે ફરતમ ગેવની સાથે પોતાના લશ્કરને લઈ ધરાન જઈ પુગ્યો, ફરતમને આવેલો ભેધ ધરાની પેહલવાનોના ઇતેમર દીવ ખીલી નીકલ્યા, અને ટુસ, ગોદર્જ અને ખીલ પેહલવાનોએ ફરતમને બેટી પડી, બગલગીરી કીધી ફરતમ એ પછી શાહ કાઠિસની મુલાકાત લેવા તેની દરબારમાં ગયો, અને નખીને શાહી માન પ્રમાણે નમન કીધું. ફરતમે કરેલી ધીનને લીધે અહિસ એટલો ચુસ્ત થયો હતો, કે ફરતમને પોતાની દરબારમાં એક બેઠક વટીક આપવાની તેણે લાગેડી દેખાડી નહીં, અને ફરતમને કામખી જવાબ કે આવકાર આપવાને બદલે, ગેવ ઉપર તે પુકાર કરી બોલ્યો કે —

પાદશાહ કાઠિસનો મીઝાજ બરખેલાફ યવાથી ફસ્તમનું
તરછોડ કરી ચાલી જવું.

“અરે બેહુયા, બેશરમ ગુનહાગાર,
ધીક તારી પર છે, હજારો હજાર.(20)
મેં કેલ્યા તા નહિ છુંને આવા કલાંમ ?
કે તાકીદનો છે બહુ મારો પેગાંમ ?
મોકલ્યો શા માટે છુંને સીતાખ,
કે, ઉડતો જઈ લાવે છું મારો જંવાખ.
ઓ સરકશ તેં કીધું છે એવું તો કાંમ,
ધરાંનને થયો છું નમકહરાંમ.
હિંયાં બેઠા હમ, સંહુ દિલ હર્મનંદ,
ને ત્યાં કરવા બેઠો છું એશો-ચમન ?
હિંયાં સરવે હમહીનો ખસ્તા જીગર,
ને ચમનમાં છું બેઠો બની બેફિકર.
કિધી સરકશી એવી તેં બહગોહર,
નહિ તારા શાહનો કિધો કાંઈ ડર.
છે કોણ એવો ફસ્તમ બેતમીજ,
કે ફરમાનને મારાં તે ગણે નાચીજ.
અગર પાસ મારી હતે તલવાર,
તો સર તનથી છુટું હું કરતે આ વાર.
સજાને છું સરકશ સજાવર છે,
કસુર તારી ભારી, ગુનહાગાર છે.
દિલાવર જંગી વસ-નામેવર,
કતલ કર આ બંનેના એકદમ સર.”
સુણી આ સુખન થાયો ફસ્તમ બેખાક,
દિલ માહે સલગી શુસ્સાની આગ.
ઝટક એક મારી કિધો વસ ફર,
પડ્યો તે જમીનપર વિના કંઈ કસુર.
પુકારીને બોલ્યો જ્યાં પેહલવાંન:
“અએ બેહુયા, બેશરમ, બેધમાન.(21)
નથી છુંને લાજમ આ તખ્તો-તાજ,
નથી છુંને લાજમ ધરાંનનું રાજ.
નહી તારી ચશ્મેમે રાખી શરમ,
થયો મારી ઉપર છું એવો ગરમ ?
નથી તારો હું કાંઈ નોકર-નફર,
કે સાંભલું તહારા સુખન બદતર.

મને તારી કંઈની નથી ઠરકાર,
નથી તારો હું કંઈ ફરમાંબરકાર.
મને તારી શાહીનું શું કાંમ છે,
મને માફ પ્યાફ સદા નામ છે.
છે આ જમીન મારી હમેશ નફર,
તખ્ત માફ છે મુજ રખશ નામવર.
જીવી મેં લીધાં છે ચીન ને મિસર,
થયાં છે તે આજ મહરાં નફર.
રૂમ, સાથ સગસાર, ને હામાવરાન,
કિધાં મેં ફતેહ છે માજીનદરાંન.
આજે તે સરવે છે મારાં શુલામ,
કહે તેને આવા છું જુરા કલાંમ.
અગર બેર છે તો ડરી કેમ ગયો,
સુણી નામ સોહરાખ, હરી કેમ ગયો.
પકડ જઈ જંગે સુરો સોહરાખ,
બેઉ તારી હિંમતનો ત્યારે હિસાખ.
છે મારી આગલ છું શું બિસાફ,
બે ચાહું તો એકદમ કફ ખરખાફ.
તે કાવરે કીધો છે મુજને ફિરોજ,
નથી કાંઈ લાગી શાહી કે ફેજ.
નેબે ને ગુરજ છે મારા ચાર,
આ બાણુ ને હિંમત મુજ શેહરિયાર.
પડ્યો કેદ જ્યારે છું માજીનદરાંન,
છોડવીને લાયો હું છુંને ધરાંન.
શું આ તેનો બદલો, ને આપું ધનામ ?
બેહકીને બોલે છું જુરા કલાંમ.
બે ચાહું તો લઈ લઉં, હું તારા રાજ,
બે ચાહું તો કફ, હું છુંને તારાજ.
કોણની છે શાહી, ને કોણનું તખ્ત,
કોણથી થયું તારા શલક બખત.
બની બેશરમ છું થયો કમઅકલ,
કરાવે વસ પાસ ફસ્તમ કતલ.
ગયો શું ફસ્તમને એટલો ભૂલી,
કે દેવડાવા નિહલીયો તેને સુલી !

સલાંમ સરદારો ! સલાંમ ચેહલવાંન !
ધરાંનના થજો, તમ નિગોહખાંન.
સુખન મારા આખેરના લેજો સુણી,
દિલ માહે રાખો શિખામણુ યુની.
રણધીર સોહરાખ હવે આવશે,
નાહના કે મોટાં ઉપર ફાવશે.
સહા એકસંધે જો રહેશે મલી,
તો હરએક ઉમેદ ફળશે ભલી.
ધરી ધીર રહેજો સંકટ સમે,
ધરાંન પર આકૃત ભારી ભમે.

૩૩૦૦

સોહરાખથી રહેજો સહા હુશિયાર,
ગફલત જો કીધીં તો થાશે ખુવાર.
સુખારક તમુને તમારૂં ધરાંન,
થઈતું તમારો થજો પાસખાંન.
હવે મારી છેલ્લી તમુને સલાંમ,
થજો દુર સુસીખત તમારી તમામ.”
કહીને શિખામણુના એવા કલામ,
બેઠો રખશાપર, ને પકડી લગાંમ.
પથન વેગે નિકલી ગયો રસ્તમ,
કરે કોણુ ખરદાસ નવો આ સિતમ.

* * *

મળી સરવે સુરા કરે એમ વિચાર,
હવે કોણુ સુધારે આ ખગડેલું કાર.
કહ્યું ગોદર્જને સંહુએ મળી:
“આ આકૃત નવી નહિ જશે એમ ટળી.
કહે તે દીવાંનાને ખોલી જખાંન,
સાંભળશે તારૂં તે આપીને ધ્યાંન.”
સંહુ કોઇ સરદારો કરતા ફરીયાદ,
કે કાઉસે કીધો આ નવો ફેસાદ.
કીધું રસ્તમને અજબ અપમાન,
હરગીજ હવે તે ન જોશે ધરાંન.
મળી સંગ જંગી જવાંનાને પીર,^૧
રસ્તમને લાવવા કરે તદખીર.

વજીરીને લાયક ગોદર્જ વજીર,
અકલમા પુરો, ને પીરોમા પીર.
મળીયો તે કાઉસને ટુરત જઇ,
ધરાંનની હાલત હકિકત કહી.
સમજાવી કાઉસને કૈયા સુખન,
“રસ્તમ નન પડશે હજારો વધન.
કીધો નહિ રસ્તમનો કંઇખી વિચાર,
ગયો ભુલી છું તેના સઘળા આભાર.
કિધું રસ્તમનું છું એ અપમાન,
આકૃતમા પડ્યું છે આખું ધરાંન.
નથી આજ ધરાંનમાં કોઇ સપુત,
કે પુરે લડાઇમાં રસ્તમની ખુટ.
અગર વાત સોહરાખને કાને પડે,
તો એકદમ તે ધરાંન ઉપર ચડે.
કરશે તે તારાજ કુલ રાજપાત,
રસ્તમ વિના નહિ થશે તે મહાત.”
ધરી ધીર ગોદર્જને સાંભળી,
પસ્તાયો કાઉસ ખડું કંકલી.
કહ્યું એમ ગોદર્જને કરગરી:
“સુખન ટુજમા છે ખડું ખહેતરી.
ખૂરો કોફ મારો, ને છુરો મિજાજ,
બેશક થયો તેથી રસ્તમ નારાજ.
છને મારું એ છે ફરમાંન પાસ,
એકદમ છું જા નિકલી રસ્તમ પાસ.
જઇ તેને કોઇખી તરેહ સમજાવ,
સાથે લેઇ રસ્તમને જલદા છું આવ.”
પસ્તાઇ હાથોને શાહ મલમલે,^૩
વજીર ગોદરેજને ખડું કરગરે.
મલી સર્વ સાથે કરો તદખીર,
કરે મારૂં રસ્તમ સુજ તક્સીર.
ગયા ગોદરેજ સંગ કુલ ચેહલવાંન,
મનાર્વાને લાવે. રસ્તમ ધરાંન.

૧. કાઉસને માટે આ ધથારો તેના સરદારોએ કીધો છે. ૨. પીર યાને છુદા.

૩. હાથોને મલમલે યાને હાથોને ધસે.

રૂસ્તમને મનાવીને ધરાંન પાછો લાવવા માટે ગોદર્ઝ અને ખીજા પેલુલવાનોતું તેની પાછલ જવું.

આ શાહી ફરમાનની રૂએ શુભોગે ગોદર્ઝ અને ખીજા પેલુલવાનો રૂસ્તમને સમજાવીને ધરાંન લાવવા માટે એકઠા થઈ સાથે જવા નિકળ્યા. તેઓએ રૂસ્તમને રસતામાજ પકડી પાડ્યો. ગોદર્ઝે રૂસ્તમને બલી દુવાઓ દઈ તારી-ફના સખુનોથી તેને વધારી હીધા, અને ત્યાર પછી પાદશાહ કાઠિસને નામે તે તેને સમજાવવા લાગ્યો. એ પછી ગોદર્ઝે રૂસ્તમને કયું કે:—“કાઠિસ ધણેજ પાછ ખવાસનો છે. તુન્દી કરવાનો તેનો ખવાસજ છે. તે ધણેજ આકરા સ્વભાવ અને તેજ ગુસ્સાવાનો જાહેલ રાખ્ત છે, પણ તેનો ગુસ્સો નરમ પડતાંજ તે, પરીમાન થઈ જાય છે. તખી તે ધણેજ બોલો અને મીઠનસાર છે. આ જોદાંનને પનાહ આપનાર રૂસ્તમ, હમે સધળા શાહ કાઠિસના ફરમાનથીજ તુને મનાવવા, અને તુને પાછો ધરાંન લઈ જવા આવ્યા છીએ. રૂસ્તમ, ધરાંનનો મામલો ધણેજ બારીક થઈ પડ્યો છે, અને આ નવાં જંગમા તારી હાજરીની ખાસ જરૂર છે. આ દલેરાન દબેર, આ બારીક સમે તું હમુને છોડી ના જા. આ તજેમતન, અગર જે તું શાહ ઉપર ગુસ્સે થયો હોય, તો તેમાં હમારો શું કશું છે, કે તું ધરાંનને તરછોડી જાય છે ? કાઠિસ પાદશાહ તારી સાથ જાહેલીથી વતીયા પછી ધણેજ પસ્તાય છે. * * *.”

રૂસ્તમે આ સખુનો સાંભળી જવાબ દીધો કે:—“મને કાઠિસની તેમજ તેના ગુસ્સાની જરાબી દરકાર નથી. કાઠિસમા અગર જે દાનાઈ હોતે, તો કદીબી મારી સાથ આવી જાહેલીયતમરી આવ અજાબી મને તે જદજમાન કરતે નહી. હું કાંઈ તેનાં નેકર નથી, કે આવી રીતે મારી ઉપર તે તકાબે કરી હુકમ કરે. હું યજદાંન સીવાય કોઈથી ડરતો નથી * * *.”

ગોદર્ઝે જવાબ દીધો કે:—“આ નામના ઉઠાવનાર પીઘતન, અગર જે તું આ નવાં જંગમા હાજરી નહી આપશે, તો પાદશાહ અને પેલુલવાનો તારી ગેરહાજરીનો જુહોજ અર્થ કરશે. તેઓ એવું સમજશે, કે તું પેલા તુરખી સોહરાઈથી ડર ખાઈ ગયો, અને તેથી આવી રીતનું એક અદાતું શોધી ધરાંનને છોડી ગયો. વાસતે આ જોદાંન પેલુલવાન, તારા દીક્કમાંથી કાઠિસ તરફનો કોઈ દૂર કર, અને હમારી સાથ પાછો ધરાંન તરફ આવ * * *.” (22)

ગોદર્ઝના આ સખુનોમા રૂસ્તમે બેશક બારી વલુદબરી દહીય જોઈ, અને તેણે ગોદર્ઝ સાથ ધરાંન તરફ જવું વાજબી ધાર્યું. રૂસ્તમે ગોદર્ઝ અને ખીજા પેલુલવાનો સાથ કાઠિસની દરબારમાં પાછો જવાનો ઠરાવ દીધો, અને પોતાના રખશાની લગામને ધરાંન તરફ પાછી ફેરવી.

રૂસ્તમ દરબારમા જ્યાં દાખલ થયો, તેજાજ શાહ કાઠિસે પોતાના તખત ઉપરથી ઉઠી, તેને માન આપી, પોતાની પાસે આરાસ્તા કરેલી એક બેઠક ઉપર તેને બેસાડ્યો, અને પોતાના જાહેલ ખવાસ અને ગુસ્સાને માટે તેની દરગુજર આહી, ધરાંન ઉપર આવી

પડેલી આફતને લીધે પોતે ફટકો ભયેન યદ ગયો હતો, તે સઘળું જણાવી, રૂસ્તમને પાછો મનાવી લીધો.

શાહ કાઉસે એ પછી એક મોટી દળદળા ભરી ખુશીની મીઠાસ બનાવી, તેમાં શરાબ અને ખાણીપીણીનાં દોર ચાલુ કીધો, અને બીજે દીસે લડાઈ ઉપર કુચ કરવાની સામગ્રી તૈયાર કરવાનો હુકમ બહાર કીધો એક લાખ સિપાહો શાહ કાઉસના હુકમથી તુરાનીઓ સાંમે લડવા તૈયાર થઈ બાહાર પડ્યા.

ધરાંત અને તુરાંત વચ્ચે જંગ.

નિકલિયો ખુરશેદ એક ખામદાદ, થઈ તેથી દુનિયા બિલકૂલ આળાદ. કાઉસે ફરમાવ્યો એવો હુકમ, કે તઇયાર લશ્કર કરો એકદમ. સજી શસ્ત્ર ઉઠો રણધીર નરો, એક લાખ લશ્કર તઇયાર કરો. ઉભા સંહુ પલકમાં સજી હથીયાર, એક લાખ જંગી, સૂરા-સરદાર. નિકલ્યુ શેહરમાંથી લશ્કર બહાર, વાહ-વાહ, નેહો-હોના ઉઠીયા પુકાર. (૨૩) ગીરદે છુપાઈ ગયાં બાડ-પાહાડ, હવા થઈ ધનધોર અતી અધકાર. પુગ્યું જઈ લશ્કર સરહદ ઉપર, પડી તેની તુરાંનીઓને ખખર. હતી ત્યાં કરેલી ખડી દીઠગાહ,^૧ કરતા ત્યાં ચોકી તુરાંની સીપાહ. પડયો દીઠગાહ પરથી એવો પુકાર, કે આવે છે ધરાંની લશ્કર સવાર. ખખર કાંને પડતાંજ દોડયો સોહરાખ, સફિલપર ચહડી બેઠાં લિધો ધન્ટેખાખ. ગયો જંગી હોમાન સોહરાખ સંગ, બેતાંજ લશ્કર ગયો થાઈ ડંગ. સોહરાખે ખૂશ દિવ મજલીશ ભરી, ભવિશની ઉમેદોને દિલમાં ધરી. કિધો ચાલુ મહેપ્રીલમાં રંગરાગ, ખુશીથી સોહરાખ થયો ખાગખાગ.

તુરાની લશ્કરની છાવણીમાં રૂસ્તમનું તુરાની વેશમાં અધારીરાતે સોહરાખને નજરે ભેવા જવું, અને રંજમતુ રૂસ્તમના હાથ ઉપર મારીયા જવું.

ખીજી ખાજી ચાલી ખીજી હુમધાંમ, ધરાંની લશ્કરે કીધું મુકાંમ. હાથી ને ઘોડા ને તંજી હજાર, મયદાંને પડીયા તે હારે કટાર. થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે રાત, કિધી રૂસ્તમે કંઈ નવિ એક વાત. સજી શસ્ત્ર આંગે કમર કીધી તગ, જતો હોય કરવા સિદ્ધા રાતે જંગ. જઈ શાહ કાઉસને કીધું નમન, કહ્યું: “શાહે આલમ, સુણ સુખ સુખન. ચેહડીને તુરકી સિપાહને લેખાસ, બાઉછુ કરવા હું છુપી તલાસ. સિદ્ધા રાતનો છે વખત આએ હાલ, બેઠાં આવું દુશમનોની દિલચાલ બેઠાં મારી નજરે હું તુરકી સોહરાખ, કેવી છે સીકલ, સુરત ને રૂખાખ.” કહ્યું કાઉસે: “જા સૂએ તું સિધાર, થલે તારો રહેખર પરવરદીગાર.” લિધો તેહમતને એક તુરકી લેખાસ, ગયો શુપ્ત વેશે દુશમનની પાસ. ૩૫૦૦ ધરી હાંમ કિલ્લામે થાયો પસાર, કિધી કોઈની નહિ જરા દરકાર.

ધીમાં ને ધીરાં તે ભરતો કંદમ,
 નજર રાખી જોતો તે ચારોજમ.
 જોઈ તેના તનપર ઘુરકી લેખાસ,
 ગયો કોઈનેખી નહી શક ખાસ.
 હરગમ નજર કરતો ઉમેઢભર,
 કે જોઈ લેઉ સોહરાખ નમરોનજર.
 હુંડતો હરીફને હતો રૂસ્તમ,
 પુગ્યો જઈ તેનાજ તંબુની ગમ.
 ફીફું ત્યાં તખત એક રૂખાખદાર,
 સવારો ઢિઠા ત્યાં કંઈક નામદાર.
 હળી તેજ સોહરાખની હરખાર,
 હતો તે તખતપર સજી સંગાર.
 ઢિઠો તે તખતપર સુરો નવજવાંન,
 ઢિસે જેમ ગગન પર ઘુરતો ચાંન.
 પડી રૂસ્તમની તે પર નજર,
 સોહરાખને જોયો તખતની ઉપર.
 અજખ તેની હખછખ સાથે રૂખાખ,
 અજખ તેનો ખાંધો, અજખ તેનો તાખ.
 હતો એક ખાણુએ રંજમ ફેર,
 હતો ખીજી ખાણુએ હોમાન શેર.
 હતો એક ખાણુ સુરો ખારમાન,
 હતા ખાણુખાણુ ખિજા ચેહલવાંન.
 સંદુખા ચમકતો ઢિઠો સોહરાખ,
 હતો તેનો ચહેરો મીસલ એક શુલાખ.
 કંદમા કંદાવર ને ખાણુ જલંદ,
 રૂપે રૂપાલો, મીસલ એક ચંદ.
 ઉભો રૂસ્તમ દૂર જગે એક છુપઈ,
 પુગો ત્યાં અચણ્ય રંજમ જઈ.
 જોઈ તેને રૂસ્તમ, ફીધો પુકાર:
 “અરે કોણું છુપાઈ ઉભો છે આ ઠાર.”

જોઈ મામલો. રૂસ્તમે ખહું તંગ,
 તૂરત તેણે એકંદમ મારી છલંગ.
 ફીધો તે જંગી મીસલ એક પીલંગ,^૧
 ફિધી તેણે રંજમની જીંદગીને તંગ.
 ફીધી રૂસ્તમે એક મારી તડાપ,
 ગરદન પર મારી કંકડાવી ઠાપ.
 પડ્યો ત્યાં રંજમ થઈને બેજાંન,
 ગયું તેના તંનમાથી નિકલી રવાંન.
 થઈ તેની જહેમત ને જીંદગી તમામ,
 ગયો પુગી રંજમ ‘સુલ્હે-આરામ.’^૨
 પડી જ્યારે સોહરાખને એ ખખર,
 કે ખજંમ છે ખાલી રંજમ વગર.
 હૂકમ ફીધો તેણે કરવા તલાશ,
 ખખર કાઢી જઈને જીઓ આસપાસ.
 તૂરત એક જણ આવીને બોલીયો,
 કળાની ખખરનો ભરમ બોલીયો.
 ખખર સાંભળી તે થયો ખહું બેતાખ,
 દોડીયો તે રંજમ બેવા સિતાખ.
 જમીનપર યુવેલો દીઠો તે ફેર,
 વરસી રહ્યો તો કળનો કંદેર.
 સોહરાખ પુકાર્યો: “ખામેસ તમામ-
 કરો ખંધ એશ અને અસરત આરામ.”
 ગરજીને સોહરાખે મારી ખરાર:
 “ગયો આવી દુશમન કોઈ નાખકાર.
 સજો તમ રફિકો, ફેલેરો સવાર,
 રહેરો ના ગાફેલ, રહેજો ખિદાર.
 ખચવા સિતમગરથી કરતા ન ખાખ,
 રાખજો ઘોડાની તૈયાર રિકાખ.
 શરૂઆત બસુસે ફીધીછ ચર,
 એક ગોસ્પંદને મારી ગયું છે વર.”

રંજમના મરણથી સોહરાખનું તેના ગંમમા ગીરણતાર થયું.

રંજમના આવી રીતે આવેલાં અકાળ મરણથી સોહરાખની ફિર અને દીધગીરીના પાર રહ્યો નહી, કેમકે સોહરાખ જ્યારે જંગ ઉપર જવા માટે સમનગાંનથી નીકળ્યો, ત્યારે તેની માદર તેહમીનાએ, તેના સલાહકાર અને રાહબર તરીકે તેની સાથે

૧. પીલંગ યાને સિંહ.

૨. ‘સુલ્હે-આરામ’ યાને હમેશગીની આરામ આપનારો સુલ્હ. મીનાઈ બેદાન.

રંજમને રવાના કીધો હતો. રંજમને સોહરાજ સાથે મોકલવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે તેહમીનાનો તે બાઈ થતો હતો, અને રસ્તમ જ્યારે સમનગાંન તરફ આગ્યો હતો, ત્યારે રંજમે તેને નગરે બેપલો હોવાથી, તે રસ્તમને પીછાનતો હતો. તેહમીનાની મુખ્ય નેમ રંજમને સોહરાજ સાથે મોકલવાની એટલીજ હતી, કે જ્યારે રણ પર ચહડેતો સોહરાજ ધરાન જઇ પુગે, ત્યારે બાપની સાથે તેના બેટાની તે પીછાન કરાવી તેના મીવાપ કરાવે. પણ સરજતના ક્ષેત્ર જુદાજ હતા. એવા એક બક્ષા અને પોતાના નેક રનેહી—મામા—ના અચમુચ મરણથી સોહરાજની ઉમેદોનો ભંગ થયો, અને પોતાના બાપ રસ્તમની પીછાન અને જોળખ કરાવવાનું એક પુરું અને એકજુ સાંધન, તે હંમેશનું બોધ બેટા.

ખીજા હાથ ઉપર જેહાં પેહલવાન રસ્તમ, રંજમને મારી નાખી, મુપમુપ તુરાંની ડાવણીમાંથી ધરાંની ડાવણી તરફ નીકળી ગયો, અને ત્યાંથી નીકળી તે સીધો પાદશાહ કાઠિસની આગળ ગયો. તેણે તુરાંનીઓની ડાવણીમાં શું શું બેથું, અને શું શું અનુભવ્યું, તેનું વીગત વાર બયાન કરી, રંજમના બાબમા બનેલા બનાવનું તેમજ સોહરાજના કદ, બાધા, અને હબહબનું બયાન કીધું. રસ્તમ બોલ્યો કે :—

“સોહરાજના જેવો દીલાવર, બેરાવર, કદાવર અને મસ્ત બાધાનો મરદ તુરાંનીઓમાં પેદા પડેલો આજ સુધી મેં જોયો નથી. ધરાન તેમજ તુરાંનમાં એકબી એવો પેહલવાન નથી, કે જેને સોહરાજની સાથે સરખાવી શકાય. * * *

એ પછી શાહ કાઠિસના તંત્રીમાં રંજરાજ સાથે શરાબનો દોર ચાલી રહ્યો, અને લકાઇની તખવારીઓ આખી રાત ધરાંની લશકરમાં ચલા ગઈ.

સોહરાજે હજારને બોલાવી ધરાંની પેહલવાંનો વીશે તલાશ

કરવી, અને પોતાના બાપની કાંઇળી નીશાંજુ

નહી મલવાથી તેનું નીરાસ થયું.

થઇ જગથી જ્યારે સિહાઇ દુર,
'ને ફેલાયું' રેશન આફતાબી તુર.
પડી જ્યારે વળતી બડી ખામદાદ,
સોહરાજે કીધો હજારને ચાહ.
ઉંભો એક ઉંચી જગો જમને,
તપાચું લશકર ઉંભો રહીને.
ધરાંની લશકરની કીધી તપાસ,
હજારને બોલાવી કીધી તલાશ.
કહ્યું તેને સમજાવી સોહરાજે એમ:
“અગર હોય જે મારી ચહુતો રહેમ.
તો પુછું હું જે કાંઇ છને સવાલ,
સાચોજ કહેજે છું તેનો હવાલ.
અગર કરશે જુડી મુજ સંગ વાત,
તો બેશક કરશ હું જરૂર તારો ઘાત.”

અગર હોય આહતો જીવની અમાન,
અગર હોય આહતો ઇજતને માન.
અગર હોય આહતો હોલતને જર,
ચકિનથી કહીને ખુલાસો છું કર.”
હજારે નમીને કીધો જવાબ :
“લાલે પૂછ ગમે તે મને સોહરાજ.
સચુન રાસ્ત સીવા ન બોલું ખીજું;
સિવા રાસ્તી નહિ કહી હું રીજું.”
સોહરાજે કીધો હજારને સવાલ :
“મને કહે ધરાંની લશકરનો હાલ.
જે પેલો તંત્રી જે રંગે છે લાલ,
ને હીસે છે કદમાં જખરો વિશાલ.
હીસે છે ઉભેલા સેંકડો પીલ,
મલેલી હીસે છે જે માદેશીલ.”

તે તંબુપર હીસે સિંહનો ચિતાર,
ને ઝુંદો છે ખુરશીદ પયકર^૧ ખાહાર.
એ કો'નો છે તંબુ? શું તેનું નામ?
કોણ છે તે નર? શું તેનું કામ?"
કહ્યું એમ હજારે કે: "અએ પેહલવાંન,
એ તંબુનો સાહેબ છે સાહે ઇરાંન."
સોહરાબે પુછ્યું હજારને ફરી:
"નર કેર જમણી તરફ ઇ જરી.
ને પેસો તંબુ રંગે સિંહ,
ઉભા છે ઝુંકાવીને સરને સિપાહ.
૩૫૦૦

પાસે પડેલા છે તંબુ અનેક,
ઉંડે છે ધજા પીલ પયકર^૨ એક.
ઇરાનીઓમાં એનું શું નામ છે?
શું એનું ખાંદાન, અને કામ છે?"
હજારે નમીને કીધો એકરાર:
"એ તંબુ છે ઇરાનમા આશકાર.
તંબુનો માલીક છે ઘસ નામવર,
ધુજ જેને નામે પહાડી છગર.
છે ખાંદાન શાહી, એ સુરો સવાર,
લડાયક ભારી, ખડું નામદાર."
"હવે અએ હજાર ઇ જરા કર સખર,
ને પેસો તંબુ તરફ - કર નજર.
તે રંગે છે રાતો, બલકદાર છે,
ઉભેલું લશકર ખિશીયાર છે.
ધજા ઉડતી જે દિસે છે શલક,ં,
સજેલાં દિસે છે ગોહર ગુરમંદ.
સિકલ શેરનો તે ઉપર છે ચિતાર,
કો'નો છે તંબુ, એ કોણ નામદાર?
ખરી વાત કેમ બોલતો ઇ નથી?
ખરો બેઠ કેમ બોલતો ઇ નથી?"

"અએ જંગી સોહરાબ સાંભળ મને,
સુખન મારા જુઠાં કાં ઇ ગણુ?
કહું રાસ્ત બોલી હું મારી જખાંન,
એ તંબુ છે ગોદર્જ વહારનો જાણુ.
છે એ અકલમંદ અને જોરવર,
એ નરના છે એ'સી પીલસમ પીસર."
સોહરાબે પૂછ્યું હજારને ફરી:
"કહે ઇ મને મેહરખાંની ફરી.
ને પેસો તંબુ, રંગે છે સખર,^૩
ઉભા છે ખૂઝાગો ફરી હસ્ત કબજાં
તખત એક હીસે છે બેસુળ બરીન,
ને ટાંગેલા પરદાઓ રંગ બેરંગીન.
ઉભા આજુબાજુ દિસે પહેલવાંન,
ને ઉડતી રહી છે ધજા કાવેયાન.^૪
ખિરાજેલા નર કોણ તખત પર છે,
ફરેક જન ઝુંકાવી ઉભો સર છે.
અજબ હાંદખાનો દિસે પેહલવાન,
દિસે છે ખરો અખતર^૫ કોઇ ઇરાંન.
શલક તેની પાસે ઉભો આસ્પ છે,
ખરેખર તે દેખાવે દિલચસ્પ છે.
ને તેનો ઝુંદો છે અઝદાહ-પયકર,^૬
દિસે ત્યાં મચેલા ઉમંગ નોસબર.
કહે કોણ છે પહેલવાંન એ ફલીર,
પૂકારે છે ખહાધુર, મીસલ એક શીર^૭.
નથી કોઇ હીસતો મને એ સમાન,
શું નામ એનું, શું છે નિશાન?"
વમાસણમે પડીયો હજાર ખંદીવાન:
"કહું કેમ એને ખરું હું બયાંન.
અગરબે કહેવશ ખરી એને વાત,
બેશક એ કરશે રસ્ત મળી ધાત.

૧. ખુરશીદ પયકર યાને આફતાખના ચિતારવાલો. ૨. ધજા યાને-ઝુંદો.
૩. પીલ પયકર યાને હાથોના ચિતારવાલો. ૪. એ'સી પીલસમ પીસર યાને-હાથી જેવા
ઓરો દીકરા. ગોદરેજ માટે કહે છે, કે તેને એ'સી દીકરા હતા, અને તે સખગા હાથી
જેવા મસ્ત અને જોરાવર હતા. ૫. સખર, યાને લીલા રંગનો. ૬. હસ્ત-કબજા યાને
હાથ બોડી. ૭. ધજા કાવેયાન, યાને કાવેયાની ઝુંદો. ૮. અખતર-ખરાંન, યાને ઇરાંનનો
સીતા રો. ૯. અઝદાહ-પયકર યાને અઝદાહની સીકલના ચિતારવાલો. ૧૦. શીર યાને વાધ.

અગર રાસ્ત બોલય હું જે વચન,
હયરાંન એ કરશે જરૂર તેહમતંન.”
વિચારીને દીધો હજારે જવાબઃ
“બહાદુર, બળવાંત, સુરા સોહરાબ.
હું ધારું છું એવું મને છે ચકીન,
છે કોઈ સરદાર એ મુલ્કે-ચીન.
હિસે છે એ ધરાંનનો ખેરખાહ,
આગ્રો છે નજદીક કાઉસ શાહ.
ખુદાને ખબર શું હશે એનું નામ,
નથી પડ્યું કોઈ હીન મને એનું કામ.”
“નજર કર જરા તું હવે આ તરફ,
ને બોલજે તું સાચા, ને સાચાજ હરફ.
અલાહો છે તંબુ, જે પેલો એક,
ઉભલા સવારો હિસે છે અનેક.
નિકલે છે કરનાયના કંઈ અવાજ,
ઉઠે ગોર્ગ પયકર ધળ સંગ સાજ.
સમારી સફને ઉભા છે સવાર,
એ તંબુનો માલેક કોણ નામદાર?”
“એ તંબુનો માલેક જેવ નેકનાંમ,
હલેરોને આશકાર એના છે કાંમ.
તહેમતંન રસ્તંમનો છે એ જમાઈ,
દરજને છે આલા, નોખત સવાઈ.”
ફરી દીધો સોહરાબે ખીજે સવાલઃ
“કસમ પર કહેજે, હજાર તું હેવાલ.
તંબુ જે પેલો, રંગે છે ઝર્દ,
મળી સંગ ઉભા છે હિલાવર મર્દ.”

ઉઠે છે ધળ એક એક પયકર-ગોરાજર
કોણ નામવર છે, એ ઉમરદરાજ?”
“એ તંબુનોમાલીક છે ગોરાજ બંણ,
એ પેહલવાંન આલાદે છે કાવેયાંન.”
થયો બહુ ગમગીન સોહરાબ દલીર.
પેદરને મળવા તે ખનીયો અધીર.
હજારે ન આપી કંઈખી નિશાંણ,
હવે કોને જઈ તે પૂછે ઓળખાણ.
હજાર પર હુતી તેને ઉમેદ ખાસ,
તેમાખી અતે થયો તે નિરાસ.
રહ્યો સાથી નહિ કોઈ કરાવે મિલાપ,
હેખડાવે સોહરાબને તેનો આપ.
તડપતો તે હરપળ જગમે રહે.
નહી એન દિન રેન અંગમે રહે.
“અરે ઓ પેદર તુને શોધું કાંઈ,
મને કોણ ખતાવે તારી નીશાં.”
ધુમતીતી સરજત ભરમ બેઢભરી,
ધનસાંન એમાં શકે શું કરી.
કરી શું શકે ખંદો ફાંનીમે,
અજલ પાસ અકળ પાણિમે.

*

*

સોહરાબ બોલ્યોઃ“અરે ઓ હજાર,
હજીખી કહે તું ખરું ઓ દલીર.
જે પેલો તંબુ ફરી એકવાર,
જે પેલો ઘોડો, ને કર કંઈ વિચાર.

૩૬૦૦.

૧. ગોર્ગ પયકર યાને વરતી સુરતના ચીતારવાલી ધળ.

૨. પયકર ગોરાજ યાને કુકરની સુરતના ચીતારવાલી ધળ.

૩. કાવે નામનો લુહાર જે શાહ ફરેદુનના વખતમાં એક પહેલવાંન તરીકે જાણીતો થઈ ગયો હતો. કાવેયાંની ઝુંદાની હસ્તીને જન્મ આપનાર એજ મહાંત મર્દ હતો, જેણે પહેલવેહલો ઝુંદો બનાવી, ઝોઢાક સામે જંગ મચાવવા ફરેદુનને તે જઈ મથ્યો હતો, અને ફરેદુને ઝોઢાકને કેદ કરીધો હતો. કાવે લુહારે ઉભા કરેલા એ ઝુંદાને શાહ ફરેદુને તેના નામ સાથે બેઠી કાવેયાંની ઝુંદા તરીકે જાહેર કરીધો હતો, અને તે પ્રખ્યાત ઝુંદાને, સેવટ સુધી ધરાંની શેહનશાહતે જાળવી રાખ્યો હતો, જે અંતે યઝદઝર્દ શહેરીયારે ઝમાવ્યો હતો. પહેલવાંન ગોરાજે, એ કાવેની ઔલાદનો હતો. ૪. નીશાં યાને નીશાંણી.

જો પેલા બેઠો છે, મિસ્ત્રે પિલંગ,
 ઉછળે જીગર માહે જોતાં ઉમંગ.
 શું તેની સજ્જત અજળ છે રૂખાખા
 ખરો કેમ દેતો નથી તું જવાબ.”
 કરીને હજારે હીથો જવાબ:
 “ખરું જ હવે તે કહ્યું સોહરાખ,
 નથી જાણતો કોણ છે એ સવાર,
 હું તો છું કીલ્લામાં, એ તો છે ખાહાર.”
 ચીરડાઈ સોહરાખે મારી ખરાશ.
 “અએ હેમક, કરે છે, તું જુદી તકરાર.
 શું સમજે છે સુજને તું એટલો નાદાંન,
 દેખાડે રસ્તમ વિનાયું મેદાન.
 આવ્યો છે ક્યાં જ્યારે શાહે ધરાંન,
 તો રસ્તમ હોય નહિ જંગને મેદાંન!
 ખિરાંજેલા જંગે છે કુલ પેહલવાંન,
 ને ફરેકની આપે છે તું ઓળખાંન.
 જખાં કેમ તારી નહીં ખોલતો,
 ને રસ્તમ વિશે કેમ નહીં ખોલતો ?
 થશે જંગ લારી ખડું પુનખાર,
 ત્યારે શું રસ્તમ પડે નહીં ખહાર ?
 મને લાગે છે તારી વાતો ગલત,
 શું સમજે છે નાદાંન મને કમખખત.
 સમજ એ કીલાવર હજી કર વિચાર,
 કહાં છે કહે રસ્તમ નામદાર.”
 હજારે કહ્યું એમ ખોલી જખાંન:
 “તું ને મારીપર છે ગલત ખસ સુમાંન.
 હું ધાડું છું રસ્તમ નથી આવે જંગ,
 તે કરતો હશે જાણલે રાગરંગ.
 વસંતનો ખિલેલો હશે ત્યાં ખહાર,
 પુશીમાં રસ્તમ હશે ખરકરાર.”
 પૂકારીને ખોલ્યો, સોહરાખ કલાંમ:
 “ન કર વાત એવી બેહુધી તમામ.
 શાહ અને સરદારો જંગમે લડે,
 ને રસ્તમ જાણલે જયાદત કરે ?
 એ વાતો છે જુદી નિશ્ચીત જાણ,
 હસી કહાડે દુનિયાના પીરો જવાંન.

સાંભળું હું આપું છું તને વચન,
 ઘણું ખોલવું નહિ હું કરતો પસંન.
 અગર જો દેખાડે મને રસ્તમ,
 હું સમજશ સુખપર કીધું કરમ.
 કરશ તું આલમમે હું સફરાજ,
 રહેશે તું દુનિયામાં નહિ મોહતાજ.
 અગર ખોલશે જો નહિ તું ભરમ,
 તો સર તારું એકદમ કરશ હું કલમ.
 હવે કહે હજાર તારો શું છે વિચાર,
 પસંદ કર બેમાથી એકખી કરાર.
 અગર કરતો હોય, જો અજલને પસંદ,
 તો કર મન ગમતાં પ્રીતર ફંદ.”
 નમનતાપથી બોલીયો એમ હજાર:
 “જવાંમદ સોહરાખ શેરહીલ દલીર.
 કરે કાં રસ્તમનો તું વિચાર,
 રસ્તમ કહાં છે જંગને કુવાર.
 અગર જાંઘગીથી ગયો હોય ધરધ,
 તો કરજે તું રસ્તમ સાથે લડધ.
 દેવો, ને શેરો, પલંગ, અજહેલા,
 નથી તેને હાથે જીવતા રેહા.
 જખમ એક સુરજનો જો તે કરે,
 બેશક પલકમા સેંકડો મરે.
 નથી કોઈ તેનો હમનખર્દ આજ,
 કરી જંગ તે સંગ ખને સફરાજ.
 ધરી નહિ શકતા પિલંગ, પીલ તાખ,
 રખશની ઝડપ છે મીસલે નીલ આખ.
 લઈ હિન્દી તલવાર, કરે જ્યારે જંગ,
 નિમે નહિ સોહરાખ તું તેની સંગ.
 નથી જોયા દુનિયાના પેહલવાંનો તે,
 ને ગરજના સુરજની મયદાનો મે.
 મશહૂર જંગ જગમા છે રસ્તમતું,
 લડે જો જુવે સુખ માહેતમતું.”

* * *
 સુણી હાલ સોહરાખ કહે પેહલવાંન:
 “આફ્રીન તું જ પર એ ગોદરેજાન.
 ફેરવાહી ગોદરેજ, અકકળે પુર,
 પડી કમખખતને શું એવી જરૂર.

કે તું જેવા ડરપોંક ને આપી જનમ, કિધો દુનિયા પર નાહક સીતમ. સાંભળ ઓ નામદ જંગી હજર, નથી તુંએ જોયા ખરા શુરવીર. હરદમ તું ગાયે છે સ્તમ વખાન, પણ જોયા છે કાંઈ તે ખરા પેહલવાન? ફરીઆના પાંણી કરે બે ફિસાદ, તો આતશના શોલા શું છે ખિસાદ? નિકલે છે આફતાખતુ જ્યારે તુર, નાહસે છે રજનીની અંધારી. દુર.”

“કાં થાય સોહરાખ મુજપર ગરમ, ચાહે તો ગુજર મૂજ પર સિતમ. અગર તુંને કરવું બે હોય માફ ખુન, તો શા કાજ શોધે છે બાહનાં જુન. મગર આખરી કહું સુખન હું ફરી; કે, સ્તમસે લડતાં જશે તું મરી.” ગુસ્સાની ગરમીથી થઈ બેધિયાન, પૂકારી તે બોલ્યો: “અંધકર જખાન.” તુરત મારી કંકડાવીને એક બપાટ, પડીયો જમીનપર તે ચતોપાટ.

સોહરાખતું ધરાંની લશ્કર ઉપર ધસી જવું, અને શાહ કાઠિસને પોતાના હુમનખરદ તરીકે બોલાવવું; અને છેડાઈ પડી તેના તંમ્બુની શુદીઓને ઉમેડી નાખવું.

હજારથી નાસીપાસ થયેલા સોહરાખના હવે ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી. પોતાના પેદર સ્તમની નીશાંચ મેળવવાની સઘળી ઉમેદોનો જ્યારે ભંગ થયો, ત્યારે તે હથીયાર સજ્જ, કીલ્લામાંથી એકદમ ધરાંની લશ્કર ઉપર ધસી ગયો, અને શાહ કાઠિસના તંમ્બુ આગળ જઇ પુકાર મારી તેને હુમનખરદ તરીકે મેદાનમાં પોતાની સાંમે લડવા માટે બોલાવ્યો. સોહરાખની આવી હિંમત અને બહાધુરી જોઇ, ધરાંની લશ્કરમાંથી કોઇની પેહલવાનની તેની સાંમે જવાની હિંમત ચાત્રી નહી, અને તેણી હેજની ગયા. શાહ કાઠિસ પણ આ ધુમ્દારો જોઇ ગાફેલ થઇ ગયો, અને દંભ મારવાની પણ તેનામાં તાકાત રહી નહી. જ્યારે સોહરાખે કોઇનેથી પોતાની સાંમે આવેલો જોયો નહી, ત્યારે તે પુકાર મારી બોલ્યો કે:—“જેઇ રાતના મારી ઓવણીમાં કોઇ નાતરસ વડે આવી, મારા નિરદોશ પહેલવાન રંજમનુ ખુન કીધું છે, અને મે કસમ લીધા છે, તે મારા પહેલવાનના કોનામા એકથી ધરાંની સવારને હું આ મયદાનમાંથી હવતો જવા દેઇશ નહી, અને કાઠિસને હવતો પકડી જબેલ કરીશ? કહાં છે તમારા નામીયા ધરાંની પહેલવાનો ગેવ, ગોદરેજ, તુસ અને ફરીખુરઝ? કહાં છે તમારો સ્તમ, અને ફરહાદ? કેમ તેઓ બાહાર નીકળતા નથી? કાંઈ છે તમારો જેહાપેહલવાન અને ખીખ જંગીઓ.”

સોહરાખની આવી તાલુજની સાંભળી ધરાંનીઓ ચુપ થઇ ગયા, અને કાઠિસ વમાસણુમા પડ્યો. જ્યારે સોહરાખે પોતાની સાંમે કોઇનેથી બાહાર પડેલો જોયો નહી, અને કોઈએથી તેને જવાબ આપ્યો નહી, ત્યારે તેણે કાઠિસના તંમ્બુ ઉપર એકદમ હુમલો કીધો, અને પોતાના બાવાની નોક વડે કાઠિસના તંમ્બુની એક પછી એક રીતે શુદીઓ ઉમેડી નાખી, જેથી તે શાહી તંમ્બુ લખી ગયો. આવો મામલો જોઇ કાઠિસ બેધ્યાન થઇ ગયો, અને પોતાના પેહલવાનને કહેવા લાગ્યો, કે:—“તમારોમાંથી કોઇ જન્દી જઇ સ્તમને આ હુમલા વીરો ખજર કરો.”

પાદશાહ કયકાઉસ.

કયકાઉસના સુખીન:—“સંકુથી સુંદર વસ્તુ એ છે કે અદ્ભુત
 ઇ-સાક્ષીથી ચાલવું. [૨] ધરમદાન કીધાથી કુખ દુર
 ચાપ છે. [૩] માનસ જોવા વિચાર દીધમા રાખે,
 તેવું કાંમ તેનાથી ચાપ.”

પહેલવાંનું ઘુસ, જેહાપિહલવાંનું રસ્તમના તંબુ તરફ આ અચલુચ આવી પડેલા હુમતાની ખબર આપવા દોડીયો, અને રસ્તમ તે સાંભળી ઘુસતજ પોતાના બાઇ જવારેહને પોતાના લશ્કરની સરદારી આપી, પોતે હથીવાર સજી સોહરાખની સાંમે મયદાનમા ગયે.

રસ્તમ, પોતાની સાંમે ઘુસ પેહલવાંનું સોહરાખને ઉમેલો ભેદ બોલ્યો કે:—
“અચો જવાંન આ જગ્યા આપણી લડાઇને લાયક નથી, માટે કોઇ ચીકાંત અને કુસાદે જગ્યા ઉપર આપણુ જઇને લડાઇ કરીયે.”

રસ્તમની આ માંગણી સોહરાખે ઘુસતજ મંજુર કીધી, અને જાને જગી પેહલવાંનો લશ્કરની સંક્રમાથી બહાર નીકળી, લડાઇના મેદાન તરફ ચાલ્યા. લશ્કરની ચલવલ અને દોડધામનો કાંઇથી પાર રહ્યો નહી.

જજખ હોતો કહેરનો જંગને મેદાન, ધુણ રહી ધરતી, ને કાંપતું આસ્માન.
હજારોની સફ પર સોહરાખ સવાર, સિંહુ પેરે ઉછળી મારતો ખરાર.
તો પાહડોના જંગરથી કાંપતાં તમામ, અજખ તોર તેનો, ને ન્યારો હમામ.
શુરજ ને ખરજી ને નેજો શંશીર. ખખ્તર પર ખાંધી કમાન ને તીર.

૩૭૦૦

ગયો જગી લડવા ધરાંનીઓ સંગ,
થયું જંગમાં ખખ્ત રોડાન લંગ.
ગયો તે મેદાને કંમર કસી, પુકાર્યો તે લશ્કર ઉપર જઇ ધસી.(૨૪)

સોહરાખનું પોતાના હુમનખર્દને લડવા ધુલાવવું.

કે “અચો દિલ દોરો સુરા પેહલવાંન,
કહાં છે તમારો નરેશોર ધરાંન.
કહો જઇ રસ્તમને મારા સુખન, થઇ તેની ચઢતી સોહરાખ જન.
શુરજ મારો બારી છે જુનખાર, જખરહસ્ત રોરો અને ખાકસાર.
આ ખરજી ને ખજરના પયકાંન તેજ, ગૂઝાડ હું ધરાંનમે રસ્તાએજ.
શંશીર મુજની છે આખહાર, કરશે કુલ ધરાંનને તે ખૂવાર.
કહાં છે જલોવો તે ગર્દનફરાજ, ખચાવે કોણુ આજ ધરાંનની લાજ.

છે કોણુ માહરનો પુત એવો આજ,
ખચાવે જે ધરાંનનું આજ તાજ.”

રસ્તમનું જંગના મેદાનમાં લડવા નિકળવું.

ભેદ તેને રસ્તમ નિકલ્યો બહાર,
સોહરાખસે લડવા તે થયો તૈયાર.
ભેદ તેને ખળવંત અને સફરાજ, ભેદ તેનો ચેહરો ને ગર્દનફરાજ.
ભેદ તેની સજધજ સિકલ આખહાર, વીચારમે પડીયો તે સામેસવાર.
કહ્યું રસ્તમે કે: “સાંભળ જવાંન, તજી દે ઘું તારા મનનું ગૂમાન.
જગતમા કિધાં છે મે જંગ ખીશિચાર, કિધાં છે આ હાથે હજારો ખૂવાર.
નથી કોઇએ જંગમે મને આપી હાર, નથી કોઇ મુજથી છુટો છનહાર.
અગર મારે હાથે જો ના ઘું મરે, તો આલમની ઉપર ઘું શાહી કરે.
અગર ભેદ જવાંની ઉપજે કયા, અજખ ઉછળે છે જંગરમે મયા.
નથી ચાહતો કે ઘું મરે મારે કાપ, નથી ચાહતો કરવા હું જંગ ઘુંજ સાથ.
નથી કોઇ દિસતો ઘું ઘરડી જવાંન, નથી કોઇ ધરાંનમે ઘું સમાન.
ભેદ તારી જંગમા હિંમત અકલ, નથી દીસતો ઘું ઘરડી નસલ.(૨૫)

સોહરાબે સાંભળીને કીધો સવાલ:-
 “પુછું હું તેનો કહે રાસ્ત હાલ.
 કહી દે મને તહાઈ શું નામ છે ?
 કોણ તારી બુનિયાદ, કિયું ગાંમ છે ?
 હું ધ્રાઈ છું એવું તું રસ્તમ છે,
 શું સામે નરીમાનની તોખમ છે ?”
 જીગર માહે તેના દોડી મયા,
 ‘ને નરમીથી એવા સુખન કંઠા.(26)
 હસી બોલીયો રસ્તમ: “ઓ જવાંન,
 બિલકુલ ગલત તહાઈ એ છે શુમાન.
 નથી જંગી રસ્તમ પેહલવાંન હું,
 નથી તૂખે સામે નરીમાન હું.
 તે પેહલવાનનો હું છું બંદો શુલાંમ,
 તે પીલતન આગળ છું હું નકાંમ.
 કેહેરં મારો જલમ છે એવો જુરો,
 પલકમા ગરજને કરશે ચુરો.”(27)
 સોહરાબે સુણ્યા સુખન જ્યારે એમ,
 વિચાર્યું થશે મુજબ હાય કેમ.
 બધી હીલની હીલમા રહી ઉમેદ,
 નહીં બોલવું કોઈ પેદરનો ભેદ.
 અરે ઓ પેદર તુંને શોધું કંઠાં,
 ખતાવે મને કોણ તારી નીશાં.^૧
 લિધી ખુશ મિજાજે હવે ત્યાં રબ,
 ઉભી સર ઉપર આવી તેની કંગ.
 સુખન સાંભળીને થયો તે ગરમ,
 નહીં રહેવાનો હવે હું નરમ.
 થવાનું કરમમાં હશે તે થશે,
 લખેલા કિસ્મતના લેખ હશે
 પૂકાર્યો સોહરાબ જાનીને ગરમ:
 “નથી ખોલતો તું લલે એ ભરમ.
 હશે ને નસીબ તુજ સંગ જુડું જંગ,
 કડું તારી હાલત હું આજે ખતંગ.”(28)

થયું જંગ ભારી, ખલક અધકાર,
 લડે બેઉ જંગીઓ મારી પુકાર.
 થયો ચોર એવો કુલ જેહાંન જીવે,
 એ આકૃત બેઠ જોયા આસ્માંન રૂવે.
 ગઈ તુટી નેજાની નોકો તમામ,
 તલવારો ભાંગીને થઈ ગઈ નકાંમ.
 જખમનો રેહો નહીં તનપર સુમાર,
 થયું લડું જારી મીસલ નીર ધાર.
 નેજા ને શમશીર, ચુરજ, કંમાંન,
 તુટાં સર્વ શસ્ત્રો, ન તુટું શુમાંન.
 થઈ શુભ અકળ ને માયા હુપમ,
 નહિ કોઈનીખી પુરી થઈ લડમ.
 થાકી બને ઉભા પેહલવાંન,
 એક ગમ જુદો, બિજા ગમ જવાંન.
 મુકી બાણુ હઘીયાર, કંમર કંસી,
 ગયા બને જંગી એકએક પર ધસી.
 કંમરખંધ પકડી કરે ભેર હુમર,
 કોઈખી હિલે નહિ કંદમખી લગાર.
 કંસી હમ રસ્તમ કરે ખહુ જંગ,
 સોહરાબ લાગો મીસલ એક સંગ.^૨
 ઉઠાવી પટકવાને પકડી કંમર,
 મીસલ પાહાડ લાગો જમીનની ઉપર.
 પવન ભે પાહાડને હિલાવી શકે,
 તો સોહરાબને રસ્તમ ઉઠાવી શકે.
 નીમા શામે^૩ સોહરાબે મારી પુકાર,
 કહ્યું રસ્તમને “ઓ જંગી સવાર.
 થયો છે રોશાંન રોજ આજ તમામ,
 જઈ તારાં લરકરમે કર તું આરામ.”

૨૮૦૦

જેહાં પેહલવાંન રસ્તમ સોહરાબના જંગથી નાચુરાદ થઈ, જવારેહુની
 પાસે પોતાના માળાપને પેગાંમના સખુનો કેલવડાવવા.

એની રીતના એક મહાકાવત જંગમાંથી કારેગ થઈ, બંને પેદલવાંનો પોતપોતાના
 લરાકર તરફ ચાલ્યા. સોહરાબ પોતાના હમનજરદનુ ભેર અને ફૂંનર બેઠ

૧. નીચાં યાને નીલાણી. ૨. સંગ યાને પત્થર. ૩. નીમા શાંમ યાને સાંજને વખતે.

વિચારમાં પડ્યો, અને તેને રાક પડ્યો, કે “આવાં દીવાર કદ અને જોરવાલો પેદાશવાં રખે તેનો જાપ રસ્તમ હોય । પણ ખીજ હાય ઉપર તે મનમા વિચાર કરતો, કે જો તે ખરેખર રસ્તમ પોતે હોય, તો મારી આજે છતાં તે રા માટે પોતાનું નામ છુપાવે.”

ખીજ હાય ઉપર રસ્તમ પોતાની છાવણીમા નામુરાદ દીલે અને ઘુટેલાં જગરે ગયો. તેણે કાઢિસને તેમજ ખીજ પેદાશવાંને પોતાની લડાઇનો હવાલો વિસ્તારીને જણાવ્યો. રાહા કાઢિસે રસ્તમને હિંમત આપી, આવતી કાલના જંગમા તે રસ્તમને હાય, એવું આદવા ખુદાતાલાની બંદગી કરવાની ખાચેશ જણાવી. રસ્તમ સરગદાન દીલે ત્યાંથી નીકળી પોતાના તંબુમા ગયો, એને ત્યાં જતાંજ તેણે પોતાનાં લાઇ જવારેહ આગળ જંગલું બંધાન કરી, પોતાના દીલનો હાલ જાહેર કર્યો, અને સોહરાખના જંગની વાત જણાવી કહ્યું કે:—“અગર જો આવતી કાલના જંગમા હું મારીયો જાઉં, તો આ લડાઇને તમે કાઇખી આગળ ચલાવતા ના, પણ તમે સધળા જાણુ તરફ જલની આગળ નીકળી જઇ, આખાં કુટુંબને દીલાસો દેજો.”

થયો રસ્તમ જંગથી નાસિપાસ, ને જીવવાની છોડી સધળી આસ. કહ્યા રસ્તમે લાઇને આ કલાંમ: “સાંલજ ધિરાહર મારો પેગાંમ. અગર જંગે કાલે હું જાઉં મરી, તો કરશે રૂદન નહિ હરગેજ જરી. વધુ જંગ એકદમ કરજો ખતમ, લડાઇમે આગળ ન ધરતા કદમ. જજે લઇને લરકર ‘હસ્તાંન’ પાસ, ને કહેજે કેળો ‘ધયજામ’ આસ. માહર ને પેદરને કહેજે પેગામ, કે રસ્તમનો થાયો જમાનો તમાંમ. માહર રોઢાખેને કહેજે સલાંમ, ને ગોસસ્ય બેટીને કહેજે કલાંમ. કે, કરી જારી ના કરતી હયરાંન જાંન, થશે તેથી નારાજ માફ રવાંન. જનમ લેવો જંગમા છે મરવાને કાજ, રહ્યો નહિ જમાને જમ સફરાજ. રહ્યો નહિ એરચ, ઘર, ને સલમ, રહ્યો નહિ ફરીફુન થાયો ખતમ. રહ્યાં નહિ કેરસાસ્ય જેવો સવાર, રહ્યો નહિ નરીમાંન સમિસવાર.

હશે હકતાલાનો એવો હુકમ, કે સોહરાખ હાથે મરે રસ્તમ. તો ઇલાજ ધનસાંનના શું કરે, લખેલા કરમના ન લખેા કરે. જંગમા નથી કોઇ રહ્યું જાવેદાંન, મને કેમ જીવાડી શકે આસમાંન. અગર જો જીવે આકમી સાલ હજાર, આખર છે એક રોજ અજલનો શિકાર.” (29)

રસ્તમજુ સોહરાખ સાથે ખીજ પારે કુશતી લડવું, અને સોહરાખે રસ્તમને જમીન પર પાડવું.

કરી રસ્તમ સાથે સોહરાખ જંગ, થયો દિલ અંદર તે બહુ ખતંગ. જીલાવી હોમાનને પ્રજ્યુ સિતાખ: “ખરો કર જુલાસો, ખરો દે જવાખ. લડે છે જંગમા સુરો મારી સાથ, રખે પાંખે એલજામ તે મારે હાથ. મને તેહમીનાએ જે કહી છે નિશાંન, દિસે તેને મળતોજ એ પેહલવાંન. રખે-હોય પેદર મારો એ નેકનાંમ, રખે મારે હાથે પ્રજે એલજામ.

રખે કરતો હોઉં તેની ઉમેદ બંગ,
કરે કોણ ખુલાસો, નથી કોઈ સંગ.
અગર જંગે મુજ હાથ મરે જો પેદર,
તો લ્યાંનત જગતની પડે મારી પર.
જો મારીયો જતે નહિ મામો રંગમ,
તો ઓળખાવતે બેશક મને રસ્તમ.”(૩૦)

સુખન સુણી હોમાને દીધો જવાબઃ
“ખને કાં તું સોહરાખ હીલેન્જતાખ.
કિંધી છે લડાઇઓ મે રસ્તમ સંગ,
હું જાણું છું રસ્તમનું રૂપ-રંગ.
હું જાણું છું રક્ષ, ને રખશાની રીકાખ,
હું જાણું છું રસ્તમનો અસખાખ.
કહાં છે રસ્તમ આ જંગ દવાર,
હિસે આ તો કોઈ નવો છે સવાર.”
કપટી હોમાને ન આપી પિછાંન,
વાતો ગણત કહી છુપાવી નિરાંન.

રસ્તમે સોહરાખને ફરેખ આપી,

તેના હાથમાંથી છુટવું.

થઈ રાત પુરી, પડી આમદાદ,
શરૂ થાયો જંગનો ફરીને ફેસાદ.
લીધું રસ્તમે પેહડી બજેખ્યાંન,
પકારતો તે પાછો પડયો મયદાંન.
જોઈ તેને સોહરાખ થાયો સવાર,
ફરી જંગ કરવા નિકલ્યો બહાર.
નીરખાને બોલ્યો સોહરાખ હસીઃ
“શું જંગ તારા હીલમે રહ્યું છે વસી ?
કેમ તારી કેવી છે આજે પ્રભાત ?
ગુજારી તે કેવી રીતે તારી રાત ?
ફેંકી કે બાજુએ તીર ને કમાંન,
ને લડવાનું છોડી કે દિલથી ગુમાંન.
ખરાં હીસે કરીએ કોલોકરાર,
કે લડીયે કદી નહિ આપણુ જનહાર.”

તુને જોઈ હીલમા છલકે છે પ્યાર,
આંખોથી વહે છે, શરમ ખીશિયાર.
કિંધી તારી તેહકિક સુખો ને શાંમ,^૧
નથી કોઈ કહેવું મને તારું નાંમ.
કહે નાંમ તારું તું બોલી જખાન,
તું છે આ નહી રસ્તમ પેહલવાંન.”

*
કહ્યું રસ્તમેઃ “ઓ ટરાંની જવાંન,
જરા રાખ તારું કૈકાંણુ ધીમાંન.
ગઈ કાલે કીધો તો એવો કરાર,
કે લડશું પાછું પડતાં સહવાર.
કરે કેમ આજે ફિટુરી જખાંન,
શું સમજે છે બાળક મને તું જવાંન.
ઉતર જંગમાં ગટ જણાઈ જશે,
થશે તેજ હકનો^૨ હુકમ જે હશે.”
દિધો રસ્તમે નહિ સિધો જવાખ,
પકારીને બોલ્યો જંગી સોહરાખ.(૩૧)
“કિંધો મારી ઉમેદનો તું એ નાસ,
થયો છું હું તુજથી સદાનો નિરાસ.
હવી તારે માટે મયા મારે મન,
જુવે નહિ પિરીમા^૩ તું કુખીઆરો કાંન.
લાચાર કિંધો તે કરીને છકર,
કરી છે તું કુનિયાને છેલ્લી નજર.
અગર હોય મુજ હાથ તહારી કજ,
અખાકું તું ને મોતની હું સજ.
કિંધી બહાધરી તે જગતમા હજાર,
હતો જયારે સોહરાખ નહી આશકાર.”
પરેત ઘોડા પરથી ઉતરીયા કલેર,
કિંધું જંગ જારી ધરી હીલ કહેર.

૩૬૦૦

યદાં જંગે જખમી ખને શરીર,
અહંનમાથી વહેતાં લહુ જેમ નીર,^૪
કુદી એક સોહરાખે મારી છલંગ.
લિધો પકડી રસ્તમ, કિંધો ખુખ તંગ.

૧ સુખો ને શાંમ યાને સવાર અને સાંજ. ૨. હકનો હુકમ, યાને ખુદાતાલાનો હુકમ. ૩ પીરીમા યાને ધક્કપણમાં. ૪. નીર યાને પાંણી.

લેઈ રંગ સોહરાબ જમીન થાઈ ડંગ,
હતી ગોચા ક્રિયામત, હુણું નહિ જંગ.
કરી ભેર ઉચકીયો રસ્તું અધર,
ને પટકીયો જમીન પર જાણે પત્થર.
ચહડી બેઠો સોહરાબ છાતી ઉપર,
ને ચીરતો 'તો ખજરથી તેણું છગર.
તુરત બોલીયો રસ્તું નામવર:
“સખર કર જંગી, જરા કર સખર.
અએ રણધીર હિલાવર સમશીરગર,
જંગની રસમથી દિસે બેખખર.
કરે છે ઘું ખજરથી મુજને કંતલ,
કહાં ગધ જંગી તહારી અકલ.
ખની સુર જંગી છકી જાય ઘું,
પટકી જમીન પર ખુશી થાય ઘું.
નથી કુશતીના કાયદાની એ રીત,
એકજ પટકમાં ઘું સમજે છે છત.
બે વાર પટકે હરીફ સર-ખ-સર,
કરે ખીલ વખતે છુલું તેણું સર.
હમ પહેલવાંનેની છે એ રસમ,
દિસે ઘું અનુભવથી બિલકુલ કમ.”

* * *
હલેરે કિધી વાત તેની કથલ,
શુમાનીની ધુધમા કિધી લારી જુલ.
ફતેહથી કુલી કિધું માલું મન,
કથલ તેણે કીધા રસ્તું મુખન.
હતી નહિ ખખર કોણ હતો તે પીર,
પિછાંની ન ચકીયો હરીફને તે વીર.
ઉઠી છાતી પરથી ઉભો તેં હલેર,
કિધો દુર દીલથી કિનો ‘ને કહેર.
કહ્યું રસ્તું મને: “હવે ઘું સિધાર,
ગરમ કાલે દરશું જંગનું ખજાર.
લડતાં લડતાં પડી આજે શાંમ,
જઈને જરા કર જરૂર ઘું આરામ.”

* * *

ગયો જંગી સોહરાબ લશકર બની,
કહી વાત જંગમે હતી જે ખની.
દોમાન જાણી થયો દીલગીર,
કહ્યું: “કીધી ગફલત ઘું એ દલીર.
અફસોસ! ગફલત કિધી તે જખન,
કે કીધું નહિ ઘું એ જુઠાનું ખુન.
ખનિયો ઘું ગાફીલ, ને છુટો શીકાર,
ફરી હાથ આવે એ મુરકીલ છે કાર.
હવે ભેજે મચઢાનમાં શું ખને,
હવે ભે તે જુઠો કોને હજી.”
કહ્યું ખુબ હુસાને સોહરાબ એમ:
“ઘું ભે જે હું જંગે કફ કાલે કેમ.
ના થા ઘું દલગીર, જરા ધીર ધર,
મીસલ ચીર પકડશ તે જોરખર.”

રસ્તું મેં પોતાના જીવવાની આશા
છોડી, પોતાનું આગલું ભેર પાછું
મેળવવા ખંદગી કરવી.

હવે છોડી રસ્તું મેં જીવવાની આશા,
હારીને જંગથી થયો ખલુ ઉઠાસ.
હવે તન જખમી, ખંદનપર ખાક,
થતો તે જખમની અગંતથી હલાક.
દરદ તન ખંદનમાં થવું ખીશિયાર,
થયો બિલકુલ જંગથી ખારખર.
સોહરાબસે લડવા તે ડરતો હતો,
ફિકર કાલની તે કરતો હતો.
ગયો ત્યાંથી એકાંત દુર વનમાં,
ધરી ચાઠ ચઢાંનની મનમાં.
ભેઈ એક નીરમજ ઝરણું નીર,
સફા તેણે કીધું પોતાનું ચીર.
ખૂબાવી તરસ પીધ પાણી ઝરણુ,
કિધી તેણે ખંદગી ધરી ધ્યાન મન.
નિચાયેશ કરીને કિધી ફરીયાદ:
“ધલાહી હવે લે તહેમતની દાદ.”

કહે પ્રીત્વોસી એવા સુખન,
કે સ્તમનુ જોર હવું પાર-વન.
હવું જોર એવું વિના કંઈ ફરક,
કંઈ જ્યાંથી મુકતો તે થાતો ગરક.
જંગલના માહાડો, ને પત્થર સંગીન,
તડકી જની તેના ભારે જમીન.
કુખી તેથી સ્તમ થતો દીન રાત,
ને આહતો હતો જોર અને સમઘાત.
કિંધી ખંડગી ચાહી એવી ઉમેદ,
કે: “યજ્ઞાંત દુર કર આ માફ ખેદ.
લો! હે તું થાકું ખંડનમાનું બળ,
મશે મારી તેથી મુશ્કેલ હલ.”
અરજ સુણી મેહરખાં થયો ફેરફાર,
બળવંત ખંડનનો કિંધો કંઈ ભાર.
પડી આજ તેને તે બળની ગરજ,
કિંધી હાલગરને તેણે અરજ.
કે: “ઓ મલિક જગતનાથા મેહરખાં,
જીતી જાય જંગે મને એક જવાં.
કર મેહર મુજ પર અર્ચે યજ્ઞાંત,
મને આગલું જોર બધું મેહરખાં.
કર મારી મજબૂત ઉપર કંઈ નિગાહ,
આ જમ્મીમા મારો તું થા ખેરખાહ.”

(૩૨)

કિંધી અર્જ યજ્ઞાંતે તેની કણ્ઠ,
ધટલું મલ્યું જોર અને અમુલ.
ખંડનમા પડી તેને માલુમ અસર,
થયો તે હવે જંગથી બેપ્રીકર.

સોહરાખ અને સ્તમનુ જંગ. સ્તમ-
ના હાથ ઉપર સોહરાખનુ મારવા જવું.
ફરી જ્યારે ઉગ્યો બુલંદ આકાશ,
ધરી સ્તમે રખશ ઉપર રીકાખ.
કરી તંગ કંઈરને થયો તે સવાર,
ગયો જંગે પાછો કરતો પુકાર.
સજી શસ્ત્રો અંગે કમંદ બાજુ પર,
તીરો-તબર સંગ શમરીર કંઈર.
જોઈ જંગે પાછો સ્તમ પીર,
હડવા નિકલ્યો સોહરાખ હલીર.

૪૦૦

પુકારીને બાલ્યો સોહરાખ શીર:
“ફરી આવીયો કેમ આજે ઓ પીર.
જરા તારી પીરીનો કર તું વિચાર,
ગરમ કાં કરે છે કિનાનું બજાર.
ગયો છે તું શું કાંમ જીવથી ધરણ,
કરે જમ્મીમાં ચેર સંગ હડધ.
નથી જમ્મી ચરમોમાં તારી શરમ,
જવા દીધો બે વખત કરીને રહમ.
છુટો ત્યારે આવ્યો તું હડવા ફરી,
કેમ આવતે તું જોતે જો મરી.”
કહ્યું સ્તમે: “ઓ દિલાવર જવાં,
જવાનોમે હંમેશ રહે છે શુભાં.
અકસોસ ગરે ગયો તું કુલી,
ગયો છે બેશક તમીજ તું બુલી.
કહેર મારો જાલમ છે એવો જુરો,
પલકમા તે ગરજને કરશે ચુરો.

૧. પ્રીત્વોસી એવું કહે છે, કે સ્તમને તેની જવાનીમાં એટલું બધું જોર હતું, કે પાથર વા માહાડ, વા કોઈની જમીન ઉપર જ્યારે તે આવતો, ત્યારે તેના શરીરના વળનથી તેના કંઈ જમીનમા પેસી જતાં હતાં. સ્તમ તેથી ધણીજ કંટાડી. જતો હતો, અને તેની હાલગરનો પાર હતો નહીં. જ્યારે તેણે યજ્ઞાંતની જનાબમાં અરજ કીધી, કે તેના ચરીર માટેજ જોર અને બાર આર્ષ થાય. સાચર કહે છે, કે તેની અરજ યજ્ઞાંતે કબુલ કીધી હતી. અને તેનું જોર આજુ થયું હતું. સોહરાખના હાથ ઉપર પેને નહીં મારીયો જશે, એવું બાણીને સ્તમે પોતાનું આગવું જોર યજ્ઞાંતની બંધી કરી, સોહરાખને મારવા માટે પાકું માગ્યું, અને તેના માંગવા પ્રમાણે યજ્ઞાંતે તેને તેનું આગવું જોર પાણું આપ્યું હતું. ૨. તમીજ વાને લોખંડી.

ખની પેહલવાં તું કરે એમ મફર,
મિસલ એક એરત કરે તું છુટર.
કરી લે તું ખાંઠગી ઉણી છે કળ,
ચખાડું તુને હું ગરૂરની સબ.”

* * *

ફરી ચાલિયું કુસ્તીનું ભારે જંગ,
થયું અખત ખાંતેનું રોશન ખતંગ.
પકડીને ખાંતે કરે ખેંચ તાંન,
હતા એકએકથી વધુ મસ્તાંન.
થયો રોજ સિદ્ધા શુલ્ક હસ્તીનો,
હતો હીન કળાની જખરહસ્તીનો.
હતો કાળ સોહરાબની નિસ્તીનો,
થયો રોજ તેની ખતમ મસ્તીનો.
હટી જમ સોહરાબ છટકતો હતો,
ઘરત તેને રસ્તમ પટકતો હતો.
ઘડીમાં તે ધસતો ને ખસતો હતો,
ઘરતજ પકડાઈ રહ્યો હતો.
તાંગ થાયું તાંન તેણું શુભ થાયું જોર,
રોશન થયો હીન સિદ્ધા ધનધોર.
જોઈ એવો સોહરાબનો સુસ્ત હાલ,
ગરહન ઉપર મારી રસ્તમે ફાળ.
કમરખંધ પકડીને ગરહન ધરી,
અગલમાં જકડી ખુબ જોર કરી.
દખાવી હકાવી કિધો ખડું ખતંગ,
ઉઠાવ્યો પકડી મિસલ એક ખતંગ.
ઉઠાવી હવામે અધર અતરંગ,
પટકીયો જમીનપર જંગી પિલંગ.
ચહડી બેઠો રસ્તમ છાતી ઉપર,
ને ચીરીયું સોહરાબનું કોમળ જીગર.

(૩૩)

અરેરે! રસ્તમ કીધું તેં શું કાંમ,
એ સોહરાબ હતો ઘણું પિસર શુલ્કામ.
ચિરીયું તુંએ તેણું નાજુક જીગર,
અટકિયો નહીં એકબી દમભર.

જવાબ શું દેશે તું દાદાર દવાર,
થશે સવાલ જ્યારે ‘રોજ-શુમાર’.

* * *

કળ ખાધ સોહરાબે મારી ખરાર,
ને જોડ્યો કે: “બુઢા અરે જુલમગાર.
મરવાનો સુજને નધી કાંઈ ગમ,
મગર સુજ અજીજપર કિધો તેં સિતમ.
હશે મારી સરજતની એવી ચલન,
હશે તારા હાથમે માઈ કંઈન.
ઉમેદો દિલની દિલમા રહી,
નિરાસી જગતમાં ઘણી મે સહી.
મૂજ જેવા હાલ તારા આખર થશે,
મૂજ લોહીની નહેરનો સાખર થશે.
છૂપાશે અગર જમ તું ફરીયાં બીતર,
યા સંતાશે ધરતીનું ફાડી જીગર.
સંતાયો સંતાઈ શકશે નહીં,
પાતાળે છુપાઈ અચશે નહીં.
ગળન પર જમને તું તારો થશે,
ત્યાંબી ન તારો શુભરો થશે.
કિધું સુજ જીગર તુંએ એકદમ ચાક,
કિધી, સુજ ઉમેદો એકદમ ખાક.
ભરી મૂજ દિલમાં ઉમેદો હજાર,
જવાંનીમાં નાહક થયો હું ખૂવાર.
ચેહરની ન મૂલાકાત આખર થઈ,
ઉમેદ સુજ દિલની દિલમાં રહી.
મળવા ચેહરને તલખગાર થયો,
કિધી જુસ્તજી ખડું લાચાર થયો.
ચેહરની ન આપી કોઈએ પિછાંન.
ચેહરના દરશન વિના જાય જાંન.
ખખર રસ્તમને જશે જ્યારે કાંન,
કિનો મારો લેશે, લેઈ તારો જાંન.” (૩૪)

* * *

સૂખન સુણી ઘટો રસ્તમનો જોશ,
જમીન પર પડીયો થઈને બેહોશ.

કુટી સર ને છાતી મારીયો પૂકાર,
“જેઘ લે આ કમળખત સ્તમ દિદાર.
મને આપ સોહરાખ કંઠળી પિછાંન,
કોણ તારી માદર ને શું છે નિશાંન.”
(35)

* * *
પેદરની જોધને સિકલ આખદાર,
રહે પેચ ખાઈ પીસર જાર-જાર:
“અરે ઓ પેદર તેં ન જોલી જખાન,
દગાથી તેં મારી લિધો મારો જાંન.
ઘણી વાર પુછી મે તારી નિશાન,
નહિ કીધી જાહેર તહારી પિછાન.
ખોલ મારી ખાણુ ને જો તારું નંગ,
કિધો છે તેં કેવો પિસરને ખતંગ.
નિકલીયો હું જ્યારે જવાને ધરાંન,
મને તહેમીનાએ એ ખાંધી નિશાંન.
કહ્યું એ મને છે ઘણી કાંમળી,
એ ઓળખ થકી છે વિના ખાંમળી,
નિશાંણી કરે શું કળ જ્યાં ભમે,
પડ્યું કાંમ એણું મરણને સમે.
ખખર કોઈ કરો તેહમીનાને જધ,
મરે છે સોહરાખ આવી અહીં.”

૪૧૦૦

ખોલીને ખખર સ્તમ જીવે,
નિશાંણી પિછાંની પૂકારી રૂવે.
સોહરાખને જોધ થયો તે બેખાક,
ગીરેખાંન ખૂદનું કરે આક-આક.
પટકીને સર તે રૂવે જાર-જાર:
“જો બેટા, કમળખત સ્તમ દિદાર.
ભમે ભર છું આયો મળવા પેદર,
ખુની તારા ખાપેજ ચિરીયું જીગર.
સુખ ખાંદાંનનું કીધું મે ખાંતુખરાખ,
જાખુલ પર કિધો મે જીરો અજખ.
મને નહિ ખખર કાંઈ તારી જીગર,
કે ખનશે આ મયદાંન તારી કખર.
સુવો કમળખત સ્તમ પેલેલવાંન,
અરે મારા બેટા સુરા ખળવાંન.

જલો કુલ ધરાંન અને સિસતાંન,
સુવો ખાપ હાથે બેટો અજખ.
મને તહેમીનાએ ન આપી ખખર,
થયુ જગ મયદાંન તારી કખર.”

* * *
કહે એમ સોહરાખ: “પેદર સ્તમ,
હવે કાં કરે છું રડી હાય-ગમ.
કરે કાં છું નાહક જાંઘળી હલાક,
ના કર તહારી ગીરેખાંન આક.
ખનવાનું જે કાંઈ હશે તે થયું,
ખનીયા વિના તે ન અંતે રહ્યું.
મે સમજાવી છુંને ઘણું પુછીયું,
નહી કાંઈ સાચું છુંને સુજીયું.”

સ્તમ મારે કાઉસનું ફીકરમંદ થયું.
થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે શાંમ,
થયા કૂલ ધરાંની ફીકરમંદ તમામ.
પડી શાહ કાઉસને એ ખખર,
પૂકારી તે બાટયો, ખની બેસખર.
“રખે જગે સ્તમ સુવો જો હશે,
તો ધરાંનની હાલતનું શું થશે?
થશે હાલ સ્તમ વિના ખહુ ખરાખ,
નથી કોઈમાં સ્તમ જેવી તાખ.
રખે થાય જમશેદ સમ મારો હાલ,
તજ સલતનત હું ખનું પાયમાલ.
ધરો નાંમ જખાંપર ચઝદાંનનું,
નાજીદ કરો નાંમ ધરાંનનું.
કરો જગ મળી કુલ લશ્કર વેરાંન,
નહિ તો તમે ખોઈ દેશો ધરાંન.”
સોહરાખે મરતી વખત ચોતાના ખાપને
દિલાસાના સખુને કહી ધરાંની
લશ્કરને મારે અરજ કરવી.

કહે એમ સોહરાખ: “સાંભળ પેદર,
હવે હા-વ-જારી, જરા કમ કર.
જનમ લેઈ મરણ, જાયું તે જાય,
ખિલેલું ખરે છે, લીલું સુકાય.
નથી અવનીમા અમર કોઈ લૂપ,
સુરા કે રૂડા વીરા અનૂપ.

“યે રાજ સીદા ભુવંદરલીને, હતા અળ સોદરાગની નિસ્લીને,

અરજ એક યુગર હવે તારી પાસ,
 કે, દેતો ના તુરાંની લરકરને તાસ.
 એ લરકરને રાખ્યું 'તું' મેં મારી પાસ,
 રહ્યા છે સંહુ કોઈ બની મૂજ દાસ.
 નથી તેઓની એમા કંઈખી કંસુર,
 થતો ના તું તે પર જરાખી કુર.
 મેં આસા ને ઉમેદો આંધી હજાર,
 મળું જો જઈ હું પેદર નામદાર.
 તો દુનિયામા રાખું નહીં તાજવર,
 હુતી મોતની નહિ મને કંઈ ખખર.
 અકસોસ હજાર આપતે જો ખખર,
 થતે જીવ મારો ન જીરોખખર.
 ઘણી વાર પુછી મેં રસ્તમ નિશાંન,
 જરાખી હજારે ન આપી પિછાંન.
 હજારે કિથો બિલકુલ નાઉમેદ,
 કિથો છે સિદ્ધા તેણે દિન મુજ સુદેદ.
 પૂછજે તે જંગીને મારો હિસાખ,
 પણ દેતો ના તેને તું કંઈખી અજાખ.
 હું આયો મિસલ વીજળી આ જહાંન,
 હું જાઉં છું જગથી હવાની સમાન.
 હવે લે પેદર મારી છેલ્લી સલાંમ,
 ફરી મળશું આપણુ મિનોઈ મુકાંમ.

રસ્તમે જવારેહ પાસ હોમાનને
 પેગમ દેહવધવવો, અને હોમાને

હજાર ઉપર બ્રોહતાંન મુકવું.

એ સાંભળીને રસ્તમને રૂઢાયો દમ,
 કુટી છાતી, સર, ને કરે માહિતમ.
 છલંગ મારી થાયો રજપર સવાર,
 ને દોડયો તે લરકર તરફ નામદાર.
 લેઈ સંહુ રસ્તમને ખસ્તા જીગર,
 સિતમ અરમો અંદર, પુર ખાક-સર.
 કુટી સર પૂકારી રડયો પેહલવાંન,
 “મુવો મારો બેટો મુજ હાથે અજાણુ.
 દગાથી મેં કીધો જબેહુ મારો જાંન,
 જીવો જઈ મરે છે, પુનમને આંન.

હવે મારી હિંમત છે બિલકુલ ખૂટી,
 ઉમેદ મુજ દિલની સરવે તુટી.
 જીદાપામા મારીયો મેં મારો પિસર,
 દગાથી મેં ચીરીયું તેણું જીગર.
 મોઢલાવો હોમાન પર પયગાંમ,
 જણાવો અહેવાલે સોહરાખ તમામ.
 કહેજો કે ખર આવી છે તૂજ મુરાદ,
 થયું તારું અરમાંન બિલકુલ આખાદ.
 જીરી નેમ તારી પડી પાર છે,
 જીદાનો તૂજ પર ફિટકાર છે.
 સોહરાખને આપી નહિ મુજ પિછાંન,
 કરતૂકથી તારાં થયો તે બેજાંન.
 સોહરાખની મરજીને આપીને માંન,
 કિનાની કીધી છે ચમશીર મિયાંન.”
 બિરાદર જવારેહે ફેરવી લગાંમ,
 કહ્યો જઈ હોમાનને સધળો પેગાંમ.
 કરતૂકી હોમાને કીધો જવાખ:
 “બેશક એ બદનામી છે બહુ ખરાખ.
 સળને છે લાયક ધરાંની હજાર,
 છુપાવી લરમને કિધી તકસીર.
 સોહરાખે રસ્તમની પુછી પિછાંન,
 જરાખી હજારે ન આપી નિશાંન.”

૪૨૦૦

ખતાંવાર તો છે હજાર બદચમાન,
 કતલ થાયો નાહક દોશાંન રવાંન.”

બિરાદર જવારેહે પાછો ફરી,
 કહ્યો હાલ રસ્તમને આંસુ લારી.
 નવી આ ખખરથી થયો બેધિયાંન,
 દોડયો તે કરવા હજારને બેજાંન.
 પકડી પટપાયો જમીનની ઉપર,
 ને કરતો હતો તે કલમ તેણું સર.
 ઘરત પેહલવાંનોએ વચે પડી,
 હજારને ખચાવી લિધો તેજ ઘડી.
 હજારને મુકી દોડીયો તે મેદાંન,
 જઈને જોયો મરતો જવાંન.

જોઈ હાલ સ્તમ કરે સહુ ગમ,
ગયા જગીઓ સહુ મળીને બહુમ
અફસોસ કરતા તે જોઈ સિતમ,
પ્રસ સાથ ગોદરેજ અને ઘસતહમ
કરે કુલ લરકર રડી માહેતમ,
ધરી ખાકમા સર કરતા અલમ
રડી કુલ લરકરે કીધી નમાજ,
આ આફતનો કર ચઝાંન ઇલાજ
રડી સ્તમ બહુ થયો લાઇલાજ,
સરપરથી ફેકી દિલુ તેણે તાજ
ધરી હાથ ખજર વિધુ એકદમ
ને આહુ' કે ખુદતુ કરે સર કલમ.

ગોઠર્ડ વજરે સ્તમને શીખામણના
સખુનો કેહવા, અને સ્તમને કાઉસ
પાસ 'નોશદાડ' સોહરાખને
માટે મ ગાવવો.

પ્રસ હાથ પકડી લિધો ઘસતહમ,
કહ્યું "એ ઘટે નહીં છુને સ્તમ"
કહ્યું ગોઠરેજે: "ઓ સ્તમ ફલીર,
જરા માફ સાલજ ધરીને ધીર
અગર સળગાવી મુકે છુ જેહાન,
અગર છુ હલાવે જમીન આસમાન,
અગર ખુદ પર છુ ગૂતરે અજાખ,
તો હાસલ શુ દરજે તેથી સોહરાખ
અગર જો કળ એની એમજ હશે,
તો જીવતો એ જગી દહાધી થશે"
નથી કોઈ જગમા રહ્યું હિયા સદા,
મુસ્લિસ, તવગર, ગની કે ગદા

એક રોજ જુ' છે 'મુકે-અદમ,'
ખખર એનો કોઈને ન પડતો લરમ"
કહે સ્તમ "સુણ વજર નેકનામ,
જહીથી લઈ જા તુ મારો પેગામ
જઈને છુ કાઉસને કહે મારો હાલ,
થયો છુ જમાનાથી હું પાયમાલ.
ધરાનને ખાતર મે ખાધી કમર,
ફગાથી મે ચિરીયુ પિસરતુ જીગર
જઈને એ સઘણુ છુ તેને સમજાવ,
પ્રસ "નોશદાડ" છુ મળીને લાવ
અગર લાવે દાડ છુ સોહરાખ કાજ,
અજમાવવા આહુ છુ છે-લો ઇલાજ
એ દાડથી ખચશે જો મારો પીસર,
તો થઈશુ હમ ખને તહારા નફર.
જો મારો તફડેછ લોહિમા વીરો,
મુજ આસાનો ફેટ, 'ને બેમુલ હીરો
જમાનાએ સ્તમને કીધો હેરાન,
થયો ખાપને હાથ બેટો બેજાન'
નોશદાડ લેવા ગોઠર્ડનું કાઉમ પાસે
જુ, અને પટી કાઉમે તાણો મારો
નોશદાડ આપના ના પાડવી.

સોહરાખતુ ગુજર પામવુ
ગયો ગોઠરેજ લઈ સ્તમ પેગામ,
કિધો હાલ કાઉસને જાહેર તમામ
પણ કપટી કાઉસે કીધી તકરાર
કે, "સોહરાખ છે હુલ્લડ અને જોરદાર
જો સ્તમને સોહરાખ મળે બેઉ સાથ
તો ધરાનની શાહી ન રહે મારે હાથ

૧. "જેમ 'મય' અને 'શરાય વિગેરે પાશ્ચાત્ય જમશેદના વખતમા જાહેર થયા
હતા, તેમ તેનીજ ઓનાદથી ઉતરેના જોડા પેલુલવાન સ્તમના વડરા અને કદીમ
ધરાનીઓનાં સર્વેથી મોટા વેદ અત જેને અવસ્તામા ગ્રાન કહે છે, તેણે "નોશદાડ"
નામની દવા પાશ્ચાત્ય ફરીફુનના વખતમા ખનાવી હતી એ "નોશદાડ" નામની દવા અનેક
દવાઓની મેગવણીથી ખનાવવામા આવી હતી, તેમાનુ અણુસા જેમ એક મુખ્ય તત્વ
"આપ દગોમ" યાને હોમની કીયા કરેલુ પાગી છે, કે જે ને ખાતે પણ દીન ચુસ્ત જરયો
સ્તીઓ માનની નજરથી જાય, અને તેનો પીવામા ઉપયોગ કરે છે (કુદાર ખીરાશીવ શાહનામ)

અગર નોશદાડ્થી જીવે સોહરાખ,
તો બેશક પોહચાઠે. મને તે અજાણ.
સોહરાખે ખાધાતા એવા ઠંસંમ,
કે ઠાઉસને નેમથી કરવો બેઠમ.
અગર નોશદાડ્થી જીવે તે નર,
તો કરશે કદીખી શું તે મારો ડર.
કિધું રૂસતમે છે મને અપમાન,
કિધું તેણે દરખાસે કેવું ઘડન ?
નહિ નોશદાડ્ હું આપું જીનહાર,
બલે જંગી સોહરાખ મરે નામદાર.”

* * *

ગયો ત્યાંથી ગોદરેજ પવનની મિસાલ,
કહ્યો રૂસતમને ઠાઉસ હવાલ.
સુણી રૂસતમ બહુ થયો નાસિપાસ,
દિધી છોડી સોહરાખના જીવની આસ.
થયો બહાવરો તે નહિ કંઈ સુજે,
જમીન ને જમાનો રૂઠંનથી ધુજે.
કહ્યું ગોદરેજે: “હલેર પેહલવાંન,
જરા ધીર ધરીને કહ્યું માફ માન.
બદખખત ઠાઉસ છે બેકદર,
સંગદિલ હેડું મિસલ છે પત્થર.
નથી તેની આંખોમા કંઈખી શરમ,
જુજે તે કદર બેઠ તારો સિતમ.
રૂસતમ છું જ તેની પાસે સિતાખ,
ને કહે તારાં દુખનો છું તેને હિસાખ.
અગરજે તે સંગદિલ છુંથી ગજે,
અને નોશદાડ્ જો છુંને મજે.
તો બેશક બચે તારો પીલતન પીસર,
ઉમેદ લાવે ખર તારી તે દાદગર.”
પસંદ ગોદરેજનો કિધો એ નિચાર,
જવા શાહની પાસે થયો તે સવાર.
મગર તેટલાં એવી આવી ખખર,
કે, પીલતન સોહરાખ પામ્યો શુજર.
નથી માંગતો તે મેહલ કે ચમન,
હવે બેઠએ છે કંઈત એક ઠંડન.

સોહરાખના મોત ઉપર રૂસતમનો
વિલાપ.

સુણી આ ખખર રૂસતમે મારી હાંચ:
“હવે માફ જગમે ગમે તે થાય.”
દિધું સર ઉપરથી ફેંટીને તાજ,
ઉતરીયો રખસપરથી તે સર્કારજ.
રડીને જીભેગો જારી કરે,
કુટી સર રૂસતમ પૂકારી રડે:
૪૩૦૦

“સપુત મારા બેટા, એ જંગી જવાંન,
હલેર, ને દિલાવર, સુરા પેહલવાંન.
આ ધરતી, સિતારા, ને ખુરશીદો-માફ,
આ બખ્તર ને શસ્ત્ર ને તખત-કોલાફ.
જોશે ન છું જેવા નરને કદી,
શુજરે જો દુનિયામે લાખો સદી.
નખીરો છું દીકરા નરીમાનનો,
વીરો ને સુરો સમનગાંનનો.
હલેર મારા બેટા, જંગી જવાંન,
રૂસતમના ચેરાગ, તેહમીનાના જાંન.
એ જંગી જોરાવર શ્યાણ હલેર,
એ સાંભો નરીમાનના નાદર બવેર.
એ ધરાંનના હીરા, બજલનાં લાલ,
ઉઠીને મારો છું કર કંઈ નિકાલ.
જુનિયાદે આલા ને ઘુખે હલેર,
મુવો મારે હાથે છું એ બેનજર.
હવું જોર તનમા બહુ બેહીસાખ,
કિધો છુંએ રૂસતમને લાજવાખ.
કરે કોણ જઈ તેહમીનાને ખખર,
કે રૂસતમને હાથે મુવો છે પીસર.
કળ તારી બેઠ રૂવે આસમાંન,
પેદરના દગાથી થયો છું બેજાંન.
પડયો મેહલ છોડીને છું ખાકમાં,
જલે તન રૂસતમનું આગમાં.
હતી નહી મને તારી એવી ખખર,
કે, દીકરો છે મારો પીલંગ શીર નર.”

હતી નહી મને તારી એવી ખખર,
કે ખાંધશે તું રસ્તમની સાંમે કમર.
થયો ગુમ મહારો રોશન ચેરાગ.
હગાડી ગયો રસ્તમ તન આગ.
બેટા તું આયો છતવા ધરાન,
થયું મોત તારું તું પર કુરખાન.
છતવાને આયો તું તપ્તો તાજ,
તપ્તની જગે આયું તાજત આજ.”

રસ્તમને શાહ કાઠિસે દીલાસાના
સખુને કેહવા.

સરદારો સુરા થયા રોકમન્દ,
ચરમ આંજીથી પુર, દિલ ઢંઢમન્દ.
ખસ્તા છગર થાઇ કુલ અંજીમન્દ,
હુકમથી કિધું એક તૈયાર કંદન.
ગયા સર્વ સોહરાખને લઇ ધરાંન,
લહે ખાક સરમે પીરો-જવાંન.
કિધા ખાક સળગાવી તંબુ તમામ,
સોનેરી તપ્તો ને જરરીન કાંમ.
રડી છાતી કુટે કમખખત ચેદર:
“અફસોસ ઓ દુનિયા વરણના પીસર.
અફસોસ કરમાયો ખિલતો ચુલાખ,
જરા ને ચેદરને તું છોડીને ખાખ.”
એ રીતે રસ્તમ ગમ ખહુ કરે,
કરી આક ગીરેખાંનને ખહુ રડે.
મળી સંહુ કહે હીલસોજી સુખન,
સુજી નહિ જરાખી, દિલે કુખ અગન
કહ્યું શાહ કાઠિસે: “અએ રસ્તમ,
ના કર વધુ ખુદ પર તું સિતમ.
આ ચરખે કોહનની છે એ રસમ,
રાખે જરાખી ન કોઇની શરમ.
દુનિયાની માયા છે જીડી તમામ,
નથી આવી કોઇને જરાખી તે કાંમ.
ખિલેલાં કુલો ખીલતાં નહિ ફરી,
મૂલેલાં છવતાં થતાં નહિ જરી.
મોઢે કે વહેલે મરે સંહુ સદા,
તખંગર ને સુક્લીસ, રંક ને ગદા.

સેવટ સદા સર્વતું એક છે,
ફકત એક કાયમ તે માલેક છે.
સદા મોત જગમે રહ્યું છે અજત,
પલકમા તોડે છે ફાંતીની પ્રીત.
કજા આવી હોય તે કઠીના ફરે,
હિકમત હજારો નકામી કરે.
જમીન પર ગગનને અગર લાવે તું,
અગર આહે દુનિયાને સળગાવે તું.
નહી થાય જીવતું ને પામ્યું મરણ,
કિધી તે રવાંને ખીનોધ પસન.”

સોહરાખના રવાંન ઉપર સામેસ્વારના
ખાનદાનનો વિલાપ.

ખખર સાંલલી આયો છુજોગ જાલ,
જોઇ રસ્તમ સંગ લશકર બેહાલ.
કંદન ખોલીને એમ કહે રસ્તમ:
“અરે ખાખ મારા તું ને એની ગમ.
ને આ કંદનમે છે મારો પીસર,
કલમ કર ખજર લેધ મારું સર.
હું કમખખત રસ્તમ છું ખારજર,
કંતલ થાયો મૂજ હાથ સામે સવાર.”
રડીને રૂઢાબેહ ઉભી કરતી ગમ,
“અરે! કેમ કુટી નહી મુજ ચશમ.
જરા બોલ મારા ઓ સુરા દલેર,
તું પર કોણે ચુજારીયો છે કહેર.
જરા તો ઉઠી વાત મુજ સાથે કર,
કહે કોણે ચીરીયુ તહારું જીગર.
અરે કોણની લાગી તું ને નજર,
કે કરમાઇ ગયો એમ જલદી જીગર.
જરા બોલ દિકરા તું ખોલી ચશમ,
કહે કેમ રૂઢઇ ગયો તારો ઢંમ.
રીસાઇ સુતો કાંચ સાંમે સવાર,
કહે તારી નિન્દનો તું છે ઉતાર.”

* * *

પડી તહેમીનાને ખખર જ્યારે વાત,
કે મુવો છે સોહરાખ રસ્તમ હાત.

રડીને કિધું તેણીએ. તાંન હલાક,
ગીરેખાંન જરરીન કિધું ચાક. ચાક.
પિખી ખાલ સરના કીધું મહેતમ,
ભારી ખાક સરમા કરતી સિતમ: (૩૬)
“અએ જાને-માઠર કહાં છું ગયો,
લપટાઇ લહુમા બેજાન થયો.
હું કરતી તી રાતો દિન એજ ફિકર,
રખે નહિ મજે તુને તારો પિદર.

૪૪૦૦-

લડાવીને લાટો છુને રાતો દન,
કિધો મોટો ફિકર કરી ખહું જતન.
નહિ ધાધી રસ્તમે તારી કંઠર,
ને ચીરયું તે ખુનીએ તારું જીગર.
છું વસનારો મહેલે પડયો ખાકમાં,
પડી તારી માઠર અગન આગમાં.
ગયો મળવા છું તારો પઢર,
પઢરને ખહલે છું પાંચેયો કપર.
દેખાડી નહિ ઠાં તે ફિકર નિશાંન,
થતે રસ્તમ સાથ તારી પીછાંન.
અગર તારી સાથે હું કરતે સફર,
તો બોલખાવતે છું તારો પેઢર.
ઓ સપુત સુરા, માઠરના જાંન,
ઠાં મારી ન સુવો ઓ બેટા જવાંન.
અફસોસ ફિકાં નહિ છેલ્લાં દિવાર,
સુવો જઇ. છું બેટા વતનની બહાર.
અફસોસ મારો કિધો નહિ વિચાર,
અફસોસ મારી કિધી નહિ ઠરકાર.
દિલની ઉમેદો તો દિલમા રહી,
માયા ને મોહખતની ખરખાદી થઇ.
જરા બોલ કોણુનો છુને લાગો ગમ,
કીધો કોણુ બુલમગારે ખંધ તારો કમ.
થયો તારો આશક જાલમ જમ,
ગયો છોડી માઠર છું ‘સુલકે અદમ.’

મને તારા મોતની જરા કહે દવા;
મરવામા લાગી તુને શું મળાહું.
કહે કોણુ પર છું થયો છે કફા,
ચુજારી તે ફિકરા ચુજ પર, જફા.
ફના થાવ ખલકત, ફલક અંધકાર,
સિહા થાવ ધરતી, ગગન આખકાર.
ગયો મારો સોહરાખ પ્યારો પિસર,
લલે થાવ ‘ફુનીયા છરોજખર.’ (૩૭)
જમીન પર પડી તે રડે જાગજાગ,
કેસોનાં તોડે તે હર તાર તાર.

* * *

ઉઠી તહેમીના ત્યાંથી નકલી બહાર,
કિધો અસપે-સોહરાખને ખુબ પ્યાર.
કરી વહાલ ચુંબન લિધાં સુખને,
ઘડી, સુમતી સર, ઘડી રૂખને.
ઉઠાવી વહાલે જોઇ અસપ નાલ,
સુમી આંખે દાખી, મસલતી કપાલ.
ખગલમા લઇ મૂખ પુછયું રડી,
“રખશના બેટા,^૧ કહે તો જરી.
કહે કેમ મૂવો તારો સોહરાખ સવાર,
કહે કેમ થયો તે જગે ખુવાર.”

* * *

રહો. તહેમીનાના ન ગમનો સુમાર,
કરે હા-વ-જારી જોઇ હથીયાર.
જોઇ તેનો પોશાક, ખખતર, કમાંન,
જોઇ તેનો નેજો, શમશીર ને ખાંન.
જોઇ તેનો ચુરજ ને લાંખી કમંઠ,
કિધું તહેમીનાએ મરવું પસંદ.
ધરી હાથ શમશીર પાડીને જીમ,
કાપી રખશની, ચાલ અને દુમ.^૪
ખાહજ કિધો કુલ ફના જરને માલ,
મહેલો ખગીચા કિધા પાચમાલ.

૧. અસપે-સોહરાખના યાને સોહરાખના ધોડો. સોહરાખના ચુજર પાખ્યાં પછી તેના રવાનની સાથે તેના ધોડાને, તેમજ તેનાં તમામ હથીયારો અને લડાએક ખખતર અને પોશાકને ખસાન લઇ જવામાં આવ્યાં હતાં. ૨. રૂખ યાને ગાલ. ૩. સોહરાખના ધોડાને માટે કહે છે, કે તે રસ્તાના રખશની ખુનીયાદનો હતો. ૪. દુમ યાને પુખ્ત

ધરી શોક લીધો કાળો વિખાસ,
થયો જીવ ગેતીથી ખિલકુલ નિરાસ.
રાત કે દિવસે, સુષો કે શાંભ,
સોહરાખની યાદ કરતી મુદાંમ.

ભુલી તે લવનને, ભુલી તનમન,
ભુલી દિલથી તે નહી ફરજનદ.
વરણ એક તક તે જીવી આ જોહાંન,
ગુજર પામી યાદજ તે રોશન રવાંન.

શિયાવક્ષ અને ફીરંગીઝ.

શિયાવક્ષ, ધરાંનના પાદશાહ કેકાઉસનો દીકરો હતો. એના જન્મની હકીકત, તેમજ એની જીવગીના હેવાલ ઉપરથી માલમ પડે છે કે, એ ધણો નેક, બક્ષો, અને અશોઈથી બરેક્ષો સહાનુદો હતો.

શિયાવક્ષના ફરોહરને ફરવરદીન, યસ્તના ૧૩૨ માં ફકરામાં આરાધવામાં આવ્યું છે.

શિયાવક્ષનું દારતાન, શીરોસીની આગલ એક દહેકાનીએ વર્ણવ્યું હતું, અને શીરોસીએ તે કથાને આધારે પોતાની રસીલી એખારતમાં તે પાછલથી રચ્યું હતું. શિયાવક્ષનું દારતાન કેટલું પુરાણું હશે, તે એટલાં ઉપરથીજ જણાય છે, કે ફરવરદીન યસ્ત જે જમાનામાં લખાઈ, તે આગમજ એ સહાનુદો થઈ જવો જોઈએ એમ લાગે છે, કેમકે ફરવરદીન યસ્તના ૧૩૨ માં ફકરામાં કીયાની વશના ધણાક પાદશાહો, કએકાબાદ, કએકાઉસ, કએખુશક, વિગેરેના ફરોહરને જેમ આરાધવામાં આવેલાં છે, તેમ શિયાવક્ષના ફરોહરને પણ ફરવરદીન યસ્તના એજ ફકરામાં આરાધિયું જોવામાં આવે છે.

“કવોદશ સ્યાવક્ષાનો અધ્યક્ષોનો ફવધીમ યજ્ઞમધે” યાને અશો શિયાવક્ષના ફરોહરને હમે આરાધીએ છીએ.

અવસ્તામાંથી શીયાવક્ષને માટે મળતા ઈશારા.

શીયાવક્ષને કીયાની ખોરેહ, યાને તેના ચેહરા ઉપર તુર હતું, કે જેવું તુર પાદશાહ જમશેદ ધરાવતો હતો. (જમયાદ યસ્ત ફકરો ૭૧). શીયાવક્ષ અસાધારણ ખુબસુરતી ધરાવતો હતો, અને તેના ચેહરા ઉપર કીયાની ખોરેહ હતું. લગનના આશીરવાદોમાં, એજ ઉપરથી પરણતા છોકરાને દુઆ ગુજરવામાં આવે છે કે:—“દુદીદ બેદ ચુન શીયાવક્ષ,” યાને “શીયાવક્ષના જેવો સારા દેખાવવાલો ચરે.”

૧. આ દારતાનનું સંગીત કીર્તન, મુખમમાં પેદલ પેદલું ભુધવાર, તારીખ ૨૦મી માર્ચ ૧૯૦૭ ની રાત્રે, નવ કલાકે, ધોળીતલાવ ઉપર આવેલા ૩૦ કાં હોલમાં કર્તાએ રજુ કીધું હતું. ત્યાર બાદ એજ વાંચન, મુખમ, વાંચના, નવસારી, ભરૂચ અમદાવાદ અને કર્તાની ખાતે જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં મંડલોની ફરમાસથી, લગભગ આર દગનથી વધારે વાર રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. (કર્તા.)

૨. યાદનામાના દારતાનો ૩૦ ૭૦ જોઈ, ખી. ઈ.

બીજાં ઇશારો જે અવસ્તામાંથી મળે છે, તે એ છે કે:—શીવાવક્ષ બેચુનાહ હતો, અને પોતાના કોલને ખાતર તેણે પોતાનો જીવ ખેલ્યો હતો. તેને તુરાંનના પાદશાહ અક્રાસીયાએ કતલ કરીધો હતો, જેના કીનામાં શીવાવક્ષના દીકરા કમ્બુશરએ અક્રાસીયાને “ઉર્ગીઆના” સરોવર આગલ મારી નાખ્યો હતો.

શીવાવક્ષને માટે ચોટલું બોલ્યા પછી, હવે શીવાવક્ષના દાસ્તાંનની શરૂઆત ઉપર આપણુ આવ્યે છીએ.

તુસ અને ગેવનુ ગોદરેજ સાથે શીકારગાહે જવા નીકલવું,
અને ત્યાં એકે પરીચિહર ચોરતને મળવું.

શુલાબી એક રોજ હતી ખામઢાહ, હતી હર તરફ કુદરત શાહ-શાહ. નિકલીયો ફજરમા તુસ નામદાર, ગેવ સંગ ગોદરેજ કરવા શિકાર. લઈ સાથ થોડા ચુનંદા નર, હધુઈના જંગલની કીધી સફર. ભરપુર હતુ તે શિકારોથી વન, કિધું જંગીઓએ તે વનમે અમન. કરી ખુબ શીકાર ફેરતા હતા, નહી કોઈથી તેઓ ડરતાં હતા. એકાએક વનમા દિહી એક નાર, સિકલમા પરી સમ રોશન દિશર. જમાનામાં તેની ન ભેડી હતી, જગતમાં તે સમ થોડી હતી. સરવ સમ સીધી હતી શુલબહન, મૂખ તેણે મહાતાબ સમ મનમોહન. થયો ખુશ ભેઈ નાર તુસ નામવર, સિકલ ભેઈ આશક પડીયો તે ઉપર.(1)

જઈ પાસ તેણીને કીધી સલામ, પુછ્યું: “શું છે મૂખારક નામ. ફરે આએ વનમા અકેલી તું નાર, નથી તું જ સંગ કોઈ મદદગાર ચાર. રાહ છે ખતરનાક આફતભરી, જશે વનમાંથી બહાર કેમ કરી.” નમીને તે ખાંતુએ બોલી જખાંન: “સાંલલ ઓ જંગી તું માફ ખયાંન. પેદર મારો બેરહમ છે બહુ ખરાબ, અને મસ્ત હરહમ પીધને શરાબ. કિધું તેણે ગઈ કાલ રાતે તુફાન; આહાતોતો લેવાને તે મારો જાન. તજ ઘર લિધી આએ વનની પનાહ, પડી છું હું ભુલી આ વનમે તનાહ. છે મારી તોખમ લુલંદ છુનથી, છે મારી ઓલાહ ફરીકુનથી. ખેશી છે મારો ગસરવજ સુરો, મુકીયો એ સરવે ઉપર મે પૂરો.

તુસ અને ગેવ બંને પેહલવાંના આ ચોરત ઉપર મોહી પડ્યા, અને આ ચોરત સાથે પરણવા માટે, તેઓ પોતપોતામાં તકરાર કરવા લાગ્યા. પેહલવાંન તુસે તે ચોરત ઉપર પેહલ્યો હક તેનો પોતાનો લાગુ પડે છે, એવી તકરાર કીધી, અને ગેવ પેહલવાંને પેહલ્યો હક પોતાનો છે, એવી દલીલ કીધી. અતે આ કંકાસનો ફર્યો એક અમીરે એવી સુચના કરી કીધો, કે તે ચોરતને સાહ કાઉસની દરબારમાં લઈ જતી, અને જે હુકમ તે ફરમાવે તે પ્રમાણે જાનને જાને વર્તવું. આ સુચના ગેવ અને તુસને પસંદ પડી, અને તેઓ સઘળા પાદશાહ કાઉસની દરબારમાં ગયા.

સાહ કાઉસની દરબારમા પેલી ચોરતને રજુ કરવામા આવી, અને તુસ તથા ગેવે પોતાની ફરીયાદ સાહ કાઉસ આગલ જાહેર કીધી. દરબારમાં હાજર રહેલા સઘળા

૧. ઇરાંનની ઉત્તર તરફની સરહદ ઉપર આવેલી ‘હુનુ’ નદી આગલ આવેલું જંગલ.

પેહલવાંને આ ઝોરતની ખુશસુસ્તી જોઈ છક થઈ ગયા. સર્વેથી વધારે જાણુવા જોગ ખ્યાવ તો એ બન્યો, કે તે ઝોરતનો ચેહરો જોનાંજ શાહ કાઉસ પોતે તેણીની ઉપર આશક પડ્યો, શાહ કાઉસે સઘળી હકિકત સાંભળી, તુસ અને એવને સમગવી એવો હુકમ કીધો, કે અગર જો તે ઝોરત ઉપરથી તેજો બંને જન પોતાનો હક ઉઠાવી લીધે, તો તે પોતે તે બાતુ સાથે શાહી કરવા રાજી થાય. બંને પેહલવાંતેએ કાઉસના સુખનને સર ઉપર મહડાવી, તે ઝોરત ઉપરથી તેજોએ પોતાના હક ઉઠાવી લીધા, અને શાહ કાઉસે તે બાંતુને પોતાના શાહી જનાનખાનામાં મોકલાવી.

શીયાવક્ષનો જનમ.

મૂઠત માસ નવની પુરી થઈ તમામ, ખુશી થાઈ હાંસલ કુલ ખાસો આંમ.

૪૫૦૦

કિંધી શાહ કાઉસને એવી ખબર, પડીયો છે તુરમંદ પયદા પીસર. જેહાંદારે રાખ્યું શીયાવક્ષ નાંમ, મચી હર જગે રહી ખુબ હુમધાંમ, શુજર પાંખી ખાદબ કંઈએકે મૂઠત, વરશ સાતનો તે થયો નેકખખત. સીતાદેશનાસોએ કીધી ખબર: “એ નરથી થશે એક પયદા પીસર. કરશે તે રોશન ધરાંની રૂખાખ, કંતલ કરશે તુરાની અફાસિયાખ.” જોઈ તેને રૂસ્તમ થયો શાહમાંન, હિઠી તેને એહરે મૂખારક નિશાંન.

છંને આપું છું દિલખઝીર નક્ષે,

લઈ જા તું મારા શીયાવક્ષને.

કંછું ચેહનશાહને કરીને નમંન: “મને કર હવાલે તું એ મનમોહન. મોટો કરશ હું ઉધારી એ ખાળ, જતનથી કરશ કેળવીને વહાળ.” અરજ કીધી મંજુર શાહે સિતખ: “લઈ જા તું જાણલ, એ ખીલતો શુલાખ. ઈફાજત રાખીને કરજે જતન, ખનાવજે તું એને ખિજો તહેમતન. શિખાડજે તું એને હુંજર ને ઇલમ, તાજમ તવાજો ને શાહી રસમ. લલઈ ને જીરખનો શિખવજે ફરક, મિનાઈ અશોષનો ફેજે સખક. શિખવજે તું ઇન્સાફ કરતાં અઢલ, કરે નહિં બેઠાઈ હરગેજ અમલ.

જો રીતે શીયાવક્ષ સાત વરશની ઉમરનો થતાંજ, તેના ખાપ શાહ કાઉસે તેને જોઈ પેહલવાંન રૂસ્તમને સ્વાધીન કીધો, અને રૂસ્તમ શીયાવક્ષને પોતાને વતન જાણલ લઈ ગયો. રૂસ્તમે તેને ભારે ઇફાજત અને વાહજથી પાળી મોટો કીધો, અને દરેક જતનના હુંજર અને ઇલમ તેને શીખવ્યા. લડાઈના હુંજરની શીયાવક્ષને ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારની તાલીમ રૂસ્તમે આપી. ઘોડેસવારી કેમ કરવી, તીર કમાંનનો ઉપયોગ કેમ કરવો, કમંદ કેમ ફેંકવી, ઘોડાને જોલાણ કેમ આપવું, યુગ્મ અને શમશીરને કેમ ધુમાવવાં, નેજાનો ઉપયોગ કેમ કરવો, વીગેરે સઘળા હુંન્દરમાં શીયાવક્ષને રૂસ્તમે કેળવીને કુશીયાર કીધો. ત્યાર બાદ શાહ કાઉસના ફરમાન મુજબ, રૂસ્તમે શીયાવક્ષને શાહી તાજમ તવાજો અને રીતભાતની કેળવણી આપી, દરખાર કેમ ભરવી, મેજખાનીઓ કેમ આપવી, શીકાર કેમ કરવા. અઢલ ઇન્સાફ કેવી રીતે કરવો, રખયત ઉપર કેવી રીતે અમલ કરવો, જાહેરમાં બાશાણો કેમ કરવા, વીગેરે હુંન્દરની સંપુર્ણ તાલીમ રૂસ્તમે શીયાવક્ષને આપી, તેને તૈયાર કીધો.

શીયાવક્ષનું દીક્ષ એક ઘાહડો પોતાના આપના દીકાર જેવા થયું. શીયાવક્ષે પોતાનો તે વિચાર રસ્તેમંતે જણાવ્યો, અને રસ્તેમંતે શીયાવક્ષને તેના આપ પાસે રવાના કરવાની તૈયારી કીધી. મોટી ધુમધામ અને ખુશાલીનો મકીમા મચી રહ્યો, અને રસ્તેમંતે પોતાની સાથે શીયાવક્ષને મોઢાં નંઝરાનાં સાથ લઈને ધર્યાનના ચાહની દરબારે ગયો. શીયાવક્ષની સવારી ધર્યાનમા દાખલ થઈ. શહેરમાં રમ્યતની ઉલટ અને ઉમંગનો પાર રહ્યો નહીં. સર્વેની નજર શીયાવક્ષ ઉપર કરી રહી. કાઉસે પોતાના દીકરા શીયાવક્ષનું ઉછેરી રહેલું કદ, અને દબાવ્યા સાથે તેના ચહેરા ઉપરનું નુર (ખોરેહ) જેમ આગળેથીમાં ગરક થઈ ગયો, અને ષઝદાનની જનાબમાં તે શુકર ગુજરી કરવા લાગ્યો.

શહેરના જગીદારો, માનવંતો, અમલદારો, અને અમીરો સર્વે શીયાવક્ષના દરશન કરવા નંઝરાના સાથ દરબારમાં આવવા લાગ્યા, અને તેનું 'રોશન નુર' જેમ સર્વે તાબુજ થયા. કાઉસે ખુશાલીની એક મોટી મીજલસ ભરી, અને નાચ રંગની મોટી ધુમધામ ચાલી રહી. ખાંત-ખાંત ચાલું થયું. શીયાવક્ષને જાહેરમાં કાઉસે મોહું માન આપી નવાજ્યો, અને ઉંમરે પુગતાંજ તેને તાજ આપવાનું જાહેર કીધું.

શીયાવક્ષની મરદાનગી અને હુનરમંદીના ખેત્રો ખંડકતને જાહેરમાં દેખાડવા કાઉસે એક જાહેર મેલાવડો પોતાના મેહલની સામે આવેલાં ચોર્ગાનમા કીધો. તમામ ધર્યાની ખંડકત, તેમજ મહેલના ઝરખા ઉપર શાહી કુદુંબની જાનુઆ શીયાવક્ષની મરદાનગીના ખેલ જેવા ભેગી મચી હતી.

શીયાવક્ષની મરદાનગીના ખેત્રો જેમ કાઉસે રસ્તેમંતે જાણ તારી કીધી, અને તેને ખેલમાર જર અને ગોહરથી વધાવી લીધા. તેજ વખતે મેહેલના ઝરખા ઉપરથી શાહી સોદાખેહ શીયાવક્ષની હુનરમંદી અને તેની ખુશસુરતી જેમ તેની ઉપર મોહી પડી.

જાગરમા જેમ નુર લાગી અગંન, ભુલી ગઈ સુધ્ધુધ ભુલી ગઈ ચમન. જુદાના મરજથી તવાતી ગઈ, ખરફની મિસાલે ગજાતી ગઈ. ખની તે મલવા શ્યાવક્ષ અધીર, જાગર માહે લાગો મહોખત તીર. જુદામા તે ફરતી વિચારો હજાર, સિકલ જેમ શીયાવક્ષ ખોયો કરાર. (2) ગઈ શાહની પાસે કરી ખુબ વિચાર, નજાકતથી બોલી કરી સતકાર: "ખુશી રહે સદા શોહરિયારે સિપાહ, રહે રખની છ પર હાયમ નિગાહ. રહે તારો શિયાવક્ષ સદા શાહમાન, પરહે જમીન પર નથી તે સમાન.

અગર આવે મૂજની મૂલાકાત કાજ, વધાવું ગોહરથી તે ગઈ નફરાજ. તલખગાર જનાનો છે જેવા દિહાર, ફરે શાહી નારો તે પર નિસાર." ખુશી ચાઈ કાઉસે કીધો જવાબ: "અએ માહેતાખાં, ન કર પેચોતાખ. છ માહર છે તેની, તે તારો પિસર, રહે તારી હાયમ મહેર તેની પર." જુલાવી શીયાવક્ષ કીધો હુકમ: "જઈ તારી માહર સોદાખેહને નંમ. કિધું છે છને એવું અઘાંએ સુર, પડે છ ઉપર મોહી 'મલાયક-હુર.' મૂલાકાત જહેનો ઘણી ચાહે છે, ગુણ છંજ કિરતના સંહુ ગાયે છે.

ખિલવતમે જા ભલે તું પિસર,
ખુંશી તારી માદરનુ થાશે જીગર.”
અહળથી નમીને કહે એમ અશો^૧:
“જનાને જવામા નફો નહિ કરસો.
નવો શું શીખશ જઈ જનાને હું નર,
કરશે શું હું સિલ નારોથી નર.
મને છે અકલમંદ^૨ બુઝોર્ગોસે કાંમ,
બુઝોર્ગોની સંગમા ખનુ નેકનાંમ.”
કહ્યું શાહે: “બેટા રહો તું ખુશાલ,
રહેજો અમકતું સદા અકબાલ.
કરી હીલથી દુર ગમ કહ્યું માડું માન,
જઈને તું મલ માદરે હીલજાન.
ખુશી થાશે જોઈ તું ને માદરખીન,
તલખગાર જોવા છે હર નાજનીન.”
સુખન સર અઢાવીને કીધું નમન,
શીયાવક્ષ પેદરને પડીયો ચરન.
જનાને જવાને કજલ તે થયો,
માદર સોદાબેહને મળવા ગયો.
ઉભો જઈ શીયાવક્ષ દરની^૩ ઉપર,
પલકમા કિધી તેણે હરગમ નજર.
દિઠો હર તરફ તેણે ખુબ રાગરંગ,
સીતાર, સરનધ, અને મોરચંગ.
પરી રૂપ સખીઓ અધને મગન,
વધાવાના તલ્યાર કીધા સગન.
કુસોના ગજરા અને ગૂલ ગૂલામ,
કંઈરૂરી, અંખર, સૂગંધ બેહિસાખ.

ચંપા, અંબેલી મહેકથી ભરી,
હરગમ વરસતી ખુશબો ઝરી.
મહેકીલ હુતી તે અજબ ધુમ ભરી,
ખને મસ્ત દેમાગ અતી ખુંમ ધરી.
હવું તે સબેસ્તાન^૪ ગોયા ધરમ,
પરી સમ મહાબુબ દિસે હર કંઠમ.
ખ ફરમાને પેદર ગયો નેકનાંમ,
ખુંકી કિધી સોદાબેહને સલામ.
તખત એક સુંદર હવું ખુબ ઝરરીન,
હુતી તે તખત પર ઝોરાજખીન
લાખોમા તે એક સિતારો હતો,
નહી તેણી સમ કોઈ તારો હતો.
શીયાવક્ષને જોઈ હસી તે પરી,
ઉતરી તખત પરથી નખરાં કરી.
લટકતી મટકતીએ કીધું નમન,
ખગલમાંહે પકડી કિધું આલિંગન.^૫
ઘડીમા તે ચુંમતી ચશ્મને દિદાર,
ઘડીમાં તે ચુંમતી મુખ-રૂપસાર.^૬

૪૬૦૦

જીભ નહી તેના હીલની અગન.
બોલી તે મૂખ બોલી સુંદર ખદન:(૭)
“શકર હું કરું છું હજારો હજાર,
નિસદિન અઢાનના વાર વાર.
કરું શું શીયાવક્ષ તુજસે જીકર,
નહી કોઈએ જનીયો તુજ સમ પિસર.
રૂખાબે તું આલા, તુર દિલપજીર,
સુરત તારી મીઠી, કરે કોલ અસીર.

રાણી સોદાબેહથી આવા સખુનો સાંભલી, અને તેણીની હીલચાલ જોઈ અશો
શીયાવક્ષ સમજી ગયો, કે તેણીની મહોબતમાં કાતીજ ઝેર સમાયલું છે. તુરતજ તે
ત્યાંથી નીકળી પોતાના પેદર કાઢિસ પાસ ગયો, અને શીયાવક્ષની તારીફ આખા જનાન-
ખાનામાં ફરચેક ખાનું કરવા લાગી.

ખીજ દાય ઉપર પાદશાહ કાઢિસ જવારે સોદાબેહને મળ્યો, ત્યારે તેણીએ શીયા-
વક્ષની જાગજ તારીફ કરી કહ્યું કે:—“શીયાવક્ષને શાદી કરવાની જરૂર છે. તેને એક
એવી ઉંચી તોખમની ખાનું સાથ પરખાવવો, કે જેનાથી એક નામદાર બેટાનો જન્મ
થાય.” કાઢિસે સોદાબેહના એ વિચારને ટેકો આપ્યો, અને સોદાબેહએ કાઢિસને ફરમાસ

૧. અશો શીયાવક્ષ. ૨. દરની ઉપર પાને દરવાજાની ઉપર. ૩. સબેસ્તાન પાને
જનાનખાનું. ૪. આલિંગન પાને કોરી કીધી. ૫. મુખ-રૂપસાર પાને મોહોડું અને ગાલ.

કરી કે: “અગરજો શીયાવક્ષને તું મારી પાસ જનાનખાનામાં અવાર નવાર મોકલ્યા કરે, તો હું તેને સમગતી, કેાઇ નામદાર નાજનીનની મોહબતમાં તે ગીરફતાર બને એવી તદખીર કરું.”

સોદાબેહની આ વાત કાઠિસને પસંદ પડી, અને કાઠિસે વલતે દિવસે પોતાના દીકરા શીયાવક્ષને તનાહીમા તેની સાથે વિશે વાત કરી કહ્યું કે:—“તારા સીતારાની આશ જોઇ, નજુમીઆએ આગાહી કરી છે, કે તારી તોખમથી એક એવો નામદાર દીકરો પેદા પડનાર છે, કે જે દુનીયામાં પોતાનું નામ અમર કરી જશે. માટે તું જનાનખાનામાં તારી માદર સોદાબેહ પાસે જા, અને એ વિશે તું તેણી સાથે કાંઇ વાતચીત કર.” શીયાવક્ષ મોટી આનાકાતીથી પોતાના બાપ સાહે કાઠિસના હુકમને તાબે થઇ, બીજી વાર સોદાબેહની પાસ જનાનખાનામાં ગયો.

શીયાવક્ષની સોદાબેહ સાથે બીજી વારની મુલાકાત.

શીયાવક્ષને ફરીથી જનાનખાનામાં આવેલો જોઇ રાણી સોદાબેહ નાજબરી નજાકતે તખ્ત ઉપરથી નીચે ઉતરી, અને પોતાના એકરા ઉપર લાંબો બારીક રેશમના કપડાંને નિકાળ ઉઠાવી, પોતાનો ખુબસુરત મુખડો ખુલ્લો કરી, શીયાવક્ષની સામે આવી ઉભી. એકજ ધસારે સોદાબેહ તરફથી યતારજ, દિવાનખાનામાં હાજર રહેલી તેણીની સઘળી સખાઓ તેણીને એકલી મુકી જતી રહી; અને સુંદર સોદાબેહ મીઠા હલકે મીતભરીયાં દીક્ષથી શીયાવક્ષને સમગતવા લાગી કે:—

“ભલે આયો તું ઓ નુરમન્દ જવાંન, તુંને જોઇ સોદાબેહ છે શાહમાંન. જરા બેસી મુજ પર ઠર તું નિગાહ, દિવે કેવો ખુરશીદ પાસે માહ. જોઇ લાખો નારોની ચતરાઇ ગઇ, શુભોનીબી ગરહન કતરાઇ ગઇ. સજી મારો સુંદર સંગાર સાજ, હું બેસું તખ્ત પર પેહડીને તાજ. મિસલ મુજ ચમકે નહીં કોઇ નાર, મરે મારી સુરતને કરવા પીયાર. મુજથી ના ફેરવ તું તારી નજર, તું પર ફિહા છે આ મારું જીગર. જરા બાલ ખોલીને તારી જખાંન, દિસે તારી ઐલાહ પરીની સમાંન. ચરમ તારી ચીરે માચુક જીગર, સિકલ જોઇ તારી બને બેસખર. મૂખ તારું મિસલે મહાતાબ જોઇ, પડે ચેચ ખાઇ પરીઓ મોહી.

સાંભલ ધ્યારા શીયાવક્ષ જવાંન, ફિહા તારી ઉપર છે મારો જાંન. હવેથી તું મારો, હું તારી નાર, મને તારે એકદમ ગલે તું લગાર. જશે જ્યારે મારો ખાવડ મરી, થશે શાહી તારી ને મારી ખરી. જો તારી સનમુખ નમી હું ખડી, દિધું તુંને તનમન અર્પણ કરી. નથી કોઇનો ડર મને આ સમે, મને તારી સુરત શીયાવક્ષ ગમે.” બની મીત અગનથી દિવાંની તે નાર, થયું તું ગરમ તેણું ધરકે ખગાર. ભુલી ખુદને તે બની હાલહવાલ, પકડીને શીયાવક્ષ, ચુમીયા બે ગાલ. ચરમ લાજ છોડી, બની મલ હોશ, રહ્યો કાણ અંદર નહીં મનનો જોશ. સુણી દિલ્હા દેવણીના સુખાંન, અશોએ કહ્યું: “અધ કર તું વચાંન.

કઠી કાંમ એવું ન મુજથી થયો,
જગર માંહે તારા શયતાન વસે
હું તારો બેટો છું અઢના ગુલામ,
બની મારી માઢર કરે બઢ કલામ
પેઢરથી પિસર કેમ બને બેધમાન,
પેઢરની છે બાનુ માઢર સમાન

કઠી પાકદામન નહી એમ કરે,
હલક પર અગર તેના ખજર ફેરે”

(4)

શીયાવક્ષ ઉપર સોદાબેહનુ બાહતાંન સુકવું-સી ચરિત્ર !

શીયાવક્ષ ગુરસાના આવેશમા આવા તીક્ષ્ણ સખુનો કહી સોદાબેહ આગનથી આની
જતો હતો, પણ સોદાબેહે તેને જતો અટકાવી કહ્યું કે — “શીયાવક્ષ, અગરબે તુ મારી
આજેલ ઉપર ધ્યાન નહી આપશે, અને જો મારી મહોબત તુ નામ જીર કરશે, તો તુ
પોતાના ઉપર મેદી બલા ખેચી લેશે પાદશાહ કાઉસે તુને જે કાષ બક્ષ્યું છે, તે
કરતાખી હું તુને વધારે આપી નેહાલ કરશ જો તુ મારીથી સર ફેરવશે, તો શાહી
તાખત મેળવવાની તારી આશાનો નાશ થશે, અને તારી જીગી બેખવામા આવી પડશે”
એવી ધમકી આપી સોદાબેહ તેને ફરી મનાવવા અને સમજાવવા લાગી (5)

આ સઘળી ધમકીને શીયાવક્ષ તરછોડી કાઢી, અને સોદાબેહના હાથમાથી છુટી,
તે પોતાના મેહલ તરફ નીકળી ગયો. પોતાના છુપા બેઠને આવી રીતે જ્યારે સોદાબેહે
જાહેર થઇ ગયેલા જોયા, ત્યારે તે પોતાના મનમા તરેહવાર અદેશો કરવા લાગી શીયાવક્ષ
ઉપર ઘેર લેવાની તેણીએ તુરતજ એક તઢખીર કાઢી, અને તે અશો શાહજાદા ઉપર
તેણીએ એક ખોટું બાહતાન બોલી કહાડ્યું જેવો શીયાવક્ષ સોદાબેહને તરછોડી મેહનમાથી
ગયો, કે તેણીએ તેજ વખત એક જખરી ચીસ પાડી, મેહનતુ દીવાનખાનુ ગમખી મેચુ
પોતાના તન પરનો કિમતી પોશાક તેણીએ ચીરીને ફાડી નાખ્યો, અને પોતાના ગાલોને
તેણીએ નખ વડે જખમી કાઢ્યા પોતાના સર પરથી તેણીએ તાજને ફેંકી દીધું, અને
માથાના બાલોને પીખી નાખી, શૌર અને પુકાર કરતી તે જખીન ઉપર પહોંચી નડી.

સુખ અને શાંતીના મકાનમા આવી રીતે માહેતમ અને શૌરનો પુકાર ઉઠેલા સાલસી
સોદાબેહની દાસીએ અને મેહલના નકરો દોડી આવ્યા, અને રાણી સોદાબેહની આરી
હાલત જોઇ તેઓ હેરત થયા. આ ખજર પાદશાહ કાઉસને પુચતાજ તે તુરતજ રાણી
સોદાબેહ પાસ ગયો, અને સોદાબેહનો આની રીતનો પરેશાન હાલ જોઇ, તે ઇતેગર
બની પુછવા લાગ્યો. ઠગારી સોદાબેહ, પોતાના ખાવિદ પાદશાહ કાઉસને પોતાની આગન
ઇતેગર ઉભેલો જોઇ, મક્કર કરી રડતી આખે હા-વ-અફસોસ કરતી બોલી કે —

“ખખર શુ કંહું શાહ સુજ હાલની,
નજરથી જો હાલત આ કે ગાલની.
જફાકાર પિસર તુજ જફા એમ કરે,
બની બેટો માઢરથી નહિ કરે.

શીયાવક્ષ તારો બની બઢલગામ,
કિધા આવી મૂજ સાથ જીરા કલામ
બધ તેની ચરમેથી નિકલી શરમ,
હવસના મરજથી બન્યો તે ગરમ.

ખની મસ્ત હવસે; પીધને શરાબ,
 આયો મુજ દાંમન તે કરવા ખરાબ.
 ખની ખાવરી જોઇ તેની સિકલ,
 પડી સૂજ મને નહિ, ગઇ મુજ અકલ.
 જકડી મુજ હાથોને પકડી મને,
 કરી જોર જાડું કચડી મને.
 ખની ખારમા લીન થયો બેશરમ,
 હવસની અગંનમા થયો તે વસમ.
 ખગલ માહે પકડી, કહ્યું એમ મને,
 'મને કાં છું સુંદર, ખિયાનો ગણે.
 નથી કોઇ ટુજ સમ ખીજું કમલ,
 નથી ખાગે મહેફિલમા ટુજ નકલ.
 નથી ચાહતો ટુજ વંન ખિજી કોઇ નાર,
 ટુંએ વીંધીયું મુજ જીગર આરપાર.
 જોઇ તેની ધાંધલ હું ધરકાઇ ગઇ,
 હું નારી ખિચારી ગલસાઇ ગઇ.
 પડી પેચ ખાઇ હું જમીનની ઉપર,
 લચકઇ ગઇ મારી નાજીક કંમર.
 ટંગ મારા હટા, 'ને છટા ખાલ,
 છુટી હાથમાથી ખની હાલહવાલ.
 જતી 'તી હું નાહસી, પછુ પકડાઇ ગઇ,
 હું નાજીક નવેલી પછડાઇ ગઇ.
 સુણી ચીસ મારી ગઇ તેની હાંમ,
 ગયો હિંચાથી નહાસી તે નીમકહરાંમ."
 સુણી રાંણીની આ હકીકત 'ને હાલ,
 કિંધા દિલમે કાઉસે કંઇકંઇ ખિયાલ.

અગર હોય હકીકત એ સઘળી ખરી,
 કલમ સર કંઈ એનું હું આ ઘડી.
 ખાદબ કીધો શાહે એવો વિચાર,
 કે ગુસ્સો કિંધાથી થશે ખડું ખિગાર.
 ગુસ્સો છે કરવો મને નારવા,
 ગુસ્સો કરે છે અકલને હવા.
 ધીરજથી કરવી ઘટ છે તપાસ,
 ગુન્હાગાર કોણ છે કંઈ હું તલાશ.

૪૭૦૦

હાલાવી શીયાવશનું સુધીયું ખંદન,
 હાથો 'ને છાતી 'ને ખાજી વદન.^૧
 ખાદબ સોઢાએહનું સુધીયું શરીર,
 હતી ખુશબોથી લરી તેની ચીર.^૨
 પમરણ હણું તેણીનું તાંન તમામ,
 અતર મુશકે જુથી^૩ પમરતી^૪ તી ચાંમ.^૫
 નિકલતી મુખમાથી જુ-એ-શરાબ,^૫
 ખંદન પર ગહેકતો ખાલેસ શલાબ.
 અગર નાર તનથી છુટાઇ હતે,
 તો બેશક સુગંધની ગવાહી હતે.
 અગર તાંન સંગ ધુમ રમાઇ હતે,
 તો શિયાવશ તાંન જુ હું છાઇ હતે.
 મગર તાંન હણું તેનું નિર્મળ તમામ,
 હણું નહિ જરાખી ખુશબોનું નામ,
 કરી શાહે ખાતરતસલ્લી ઘણી,
 દિધી વાત દાખી, ગણી ના ખની.

શીયાવશનું નીરદોશપણ સાબિત કરવાનું ફરમાન.

સોઢાએહની ફરીયાદવાળા બનાવને જોઈ શાહ કાઉસે દાખી દીધો હતો, છતાં તે બનાવની યાદ તેના જીગરમા હરદમ ખટક્યા કરતી હતી. તેણે પોતાની દરખાસ્તના દાનાવ અને અકલમંદો સાથે એ તીરે મસલત ચલાવી, અને શીયાવશનું નીરદોશપણ કેવી રીતે સાબિત કરી શકાય, તે તેણેથી જાણવા આવ્યું. એક અકલમંદ કાઉસે શાહ કાઉસને કહ્યું કે:—

૧. વદન યાને મોહનું. ૨. ચીર, યાને ચોરતોના બદન ઉપર નાખવાનો સારી જેવો લેખાસ.
૩. મુશકે જુથી યાને કરતુરીની સુગંધથી. ૪. ચાંમ યાને શરીરની ચાંમડી.
૫. જુ-એ-શરાબ યાને શરાબનો વાસ.

“ અએ આલમ પનાહ, અગર જો તું એ વાતનો સતોશકારક નિવડો લાવવા આહતો હોય, તો બેગુન્દાગારોનું નિરદોશપણું સાબેત કરવાનો જો એકજ માર્ગ છે, તે તારે અખત્યાર કરવો ઘટે છે. જ્યારે એ જાને નામદારો પોતાને બેગુન્દા જણાવે છે, ત્યારે બેમાંથી એક જને આતશની ચેહમાંથી પસાર થઇ પોતાનું નિરદોશપણું ગઠેરમાં સાબેત કરવું જોઇએ. શીયાવક્ષ જો બેગુન્દા હશે, તો આતશની ચેહમાંથી પસાર થતાં તેને જરામી એલગમ પોહાચશે નહીં.”

આ ઉપરથી ઢાહિસે શીયાવક્ષને પોતાની પાસ બોલાવી, તેને તેનું નિરદોશપણું સાબેત કરવા માટે આતશની ચેહમાંથી પસાર થવા તેણે દરમાન્યું. શીયાવક્ષ પોતાના પેદરને મોહડેથી આવ્યા સખુનો સાંભળી બહુ દુઃખી થયો, પણ પોતાનું નિરદોશપણું સાબેત કરવા તે ઘણાજ ખાંતી હોવાને લીધે, તે આતશની ચેહમાં જવા તૈયાર થયો.

શાહી હુકમ થતાંજ જંગલમાં એક એક ગંજગર મોટી આતશની ચેહ સલગાવવામાં આવી. કુલ ધરાંન શહેર શીયાવક્ષનું નિરદોશપણું જોવા જમાવ થયું. શીયાવક્ષે પોતાના બાપને કહ્યું કે:—

“સાંભલ સુખન આ પેદર મેહરબાંન,
ગલત આએ છે મુજ પર બોહતાંન.
કરૂં કેમ પેદર એવું હું નીચ કાંમ,
ખને સંગ માહર બેટા હરાંમ.
કહી નરને લાજમ નથી એવું કાંમ,
કરે પરનારીસે એવા કલાંમ.
છે લાજમ નરને કરે નહિ નજર,
દોલત પરાઇ, ને પર ધન ઉપર.
પરનારી પર જે નજર બહ કરે,
જઇને તે આખર દોજખ પડે.
હશે જો ખરાં મુજ વચન ને ઇમાંન,
થશે ચેહ આતશની પાણી સમાન.”

* * *
બુલંદ ચેહ સલગી બહુકથી ભરી,
કુલ ધરાંની આલમ જોવા ખડી.
ગરમીથી ધરતી તપી થઇ લાલ,
પૂણી આસમાને જઇ તેની ઓલ.
ઉભો આવી શિયાવક્ષ હસ્તો આનંદ,
કિંધો ગમ નહીં જોઇને આ ગર્જનંદ.

મિસલ થાવી હોય જેમ રસ્મે કંદન,
કિંધું તર છાંટી કપુરથી બકન.
જઇ પાસ પેદર કીધી નમાજ,
કહ્યું કે: “તું રહેજો ઉમર દરાજ.
રજા કે મને તું, હું રાજી થવશ,
આતશની ચેહમાં ખુશીથી જવશ.
ગુન્દાગાર હોવશ તો થાવશ લસમ,
નિરદોશ ઉપર છે રખની રહમ.”
ગયો તે કહી એમ આતશ તરફ,
નહી બોલીયો તે બિજો કંઇ હરફ.
કિંધી અર્જ હકને: “અહો હીન હયાલ,
હું નિરદોશ પર કેવો છે જવાલ.
જો નિર્દોશ હોઉં તો અએ દાદગાર,
થવા દેજે આ ચેહમાંથી ગુજર.
થશે દુર તેથી પેદરનો વહમ,
ગુન્દાગાર હોઉં તો કરજે લસમ.”
ખડી કુલ રઇયત રહે ગાર-ગાર,
ધમનંદ બોધ થાયો મનંદ શહેરિયાર.

૧. ગુન્દાગારોનું નિરદોશપણું તપાસવા માટે આતશની ચેહમાંથી તેને પસાર કરાવવાની કસોટી, અસલ અવસ્તાના જમાનામાં હશે એમ જણાય છે. ગાથા વાણીમાં પણ એ બાબત ઇશારા મળે છે. (જુવો યજ્ઞને હા ૪૭ ૬૦ ૬).

કસી તન ધસી તે ગયો આગમાં,
અલમ જોઈ પડી કુલ ખલક ફાગમાં.
અજળ રંગ રાતો કહેર અગનીનો,
થયો ભોગ નિર્દોશ ગજળ ઠગણીનો.
નજરથી થયો આગમાં ચુમ સિતાબ,
પડીયો અરો પર ગજળ બેહિસાબ.
ફિકરમંદ બની કુલ આલમ ધરાંન,
દિકી આગમે નહિ શીયાવક્ષ નિશાંન.
નિગાહબાન હતો તેનો પરવરદિગાર.
ઉભો આવી હસતો ચેહમાંથી ખાહાર.
નહી આગના ડાગ અંગે જરી,
નહી તેનો જામે ગયો તો ખરી.
ઉભો આવી હસતો મિસલ ચુલ કડી,
રહ્યો મેહરે 'ચઝઝાંનથી ઝલઝલી.
જોઈ સારી આલમ થઈ ખુશહાલ,
કિંધા કિમ્તી નીસાર કરીને વહાલ.
જઈ સર નમાવી ઉભો બાપ પાસ,
બાલ્યો: "ફરમાવ હુકમ હોય ખાસ."
લગાડી ગલ્લે પુત પસ્તાય પિદર:
"મને માફ કરજે તું મારાં જગર.
બેશક તું છે બેચુન્હા બેચુમાંન,
પાકીજેહ તન છે તું રોશાંન રવાંન."

મને મળ મારાં જો લખતે જગર,
ખરો છે તું નીરદોશ મારા પિસર.
દગાખોર છે ફુનિયામે નારો તમામ,
વચન જેના જુદા, મહોબત હરાંમ.
દગાખોર ડાકણથી રહી બેખખર,
મરદો થયા છે જીરોખખર.
નથી કીધી ઓરતે કોઈસે લલઈ,
ગઈ છે હજારોની ગરદન કપઈ.
કસમ જેના જુદા પાપી તમામ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલાંમ.
તન જેતું પાપી, ને મન માહે ઝેર,
નજરમા હવસ સંગ દિલ માહે વેર.
નથી રહેતી ઓરતમા રાસ્તી,
વસે દમ હરએકમા કાસ્તી.
સજાને છે લાએક ઠડી નાપેકાર,
હવે ના બચે મૂળથી એ જીનહાર,
વાંચક આ વાંચીને કર તું વિચાર,
વિચારીને જો શું નિકસે છે સાર.
વિસ્વાસ લાયક નથી કોઈ નાર,
ઘટે નહી નરને કરે ઇતખાર.
સિવા પાક દામન ન ધરતો તું હાત,
સહા નામોસી જો હોય કમજાત.

૧. અવસ્તાના જમાનામાં યુનેહગારોનું નીરદોશપણ સાબિત કરવા માટે આતશની ચેહમાંથી તેમને પસાર થતું પડતું હતું એવું ઇજ્જેશનેમાંથી તેમજ પેહેલવી કીતાબોમાંથી માલમ પડે છે. (નાયબ દસ્તુર મીનેયેકેર દસ્તુર જામારપણું શાહનામું.)

હિન્દુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે, યુનેહગારોને પોતાનું નીરદોશપણું સાબિત કરવા માટે રામના જમાનામાં એવીજ રીતે "અગ્ની પરીક્ષા" આપવી પડતી હતી. કહે છે કે, રાજ દશરથની પુત્રી સીતા, રામ સાથ પરણી વનવાસ ભોગવતી હતી, ત્યાંથી લંકાના રાજા રાવણ, તેણીને જોગી વેશે આવી ઉઠાવી ગયો. સીતાના આવી રીતે થયેલા હરણના પરીણામમાં રામ અને લક્ષ્મણે હનુમાનની મદદથી લંકાપતી રાવણ સાથે યુધ્ધ ચલાવી રાવણને માર્યો, અને સીતાને પાછી મેળવી. પણ લાંબી યુદ્ધ સુધી રાવણને ધરે સીતા રહેલી હોવાથી, રામે તેણીને પોતાનું સન દેખાડવા કહ્યું. આ ઉપરથી સતી સીતાને પોતાનું સત દાખવવા પીના જીંજે ચારો હતો નહી. દુરતજ એક મોટી અગ્નીની ચીતા (ચેદ) સઘગાવવાનો હુકમ કીધો, અને સીતા તે ચેદમાં જઈ પડી. પણ તેણીનું સત ખરું હતું, તેથી સીતા તે ચેદમાંથી જીવતી નીકળી, રામની તેણીએ ખાત્રી કરી આપી હતી.

૨. કાસ્તી યાને જુઠાઈ (બી-ગરીઝ.)

જુરી નાર અને અઝઢાહા બે બલા,
એ બંને જંમીનમાં ડટાયલા લલા.^૧

(6)

તુરાંનના પાદશાહ અક્રાસીઆબની ઇરાંન ઉપર ચઢાઇ.

ઇરાંનમાં જ્યારે એક હાથ ઉપર એવી રીતનો મામયો આવતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર તુરાંનનો પાદશાહ અક્રાસીયાબ, એક લાખ આદમીનું લશ્કર લેઇ ઇરાંન ઉપર ચઢાઇ લાવવા નીકળ્યો. આ ખગર ઇરાંનના શાહ કાઉસને પડતાંજ તેણે પોતે અક્રાસીયાબ સામે લડાઇમાં જવાનો વિચાર પોતાના વઝીરો અને દરબારીઓને બહેર કીધો. પણ વઝીરો અને દરબારીઓએ એવી કુલ્લગાઇ કરતાં તેને અટકાવી, કાંઇ લાએક પેહલવાંનને અક્રાસીયાબ સામે લડાઇમાં મોકલવાની અરજ કીધી.

શીયાવક્ષ આ વાત સાંભળી વીચારમાં પડ્યો. સોદાગેક રાણીની ચાલુ સતાવળીથી તે ઇરાંનમાંથી નીકળી ગયો હતો, તેવામાં આ લડાઇની ખગર તેને પડતાંજ તે બાહ્યે તેણે ઇરાંનમાંથી નીકળી જવાનો નક્કી કરાવ કીધો. તુરતજ તે કંમર કસી પોતાના બાપ શાહા કાઉસ પાસ ગયો, અને કેલું કે:-“અક્રાસીયાબની લડાઇમાં ઇરાંનના શાહને જવાની જરૂર નથી, કેમકે હું ઇરાંનના શાહનો દીકરો, એ જંગમાં જવાને લાએક છું. બ મેહરે યઝદાંન દુશમનોના સરને હું ખાકમાં નાખી કુતેહ કરશ. જ્યાં સુધી સીપાહ-સાલારો અને પેહલવાંનો લડત તોડાર છે, ત્યાં સુધી શેહનશાહે લડાઇમાં ઉતરવું ધટે નહી.” કાઉસે તુરતજ સીસતાંનથી જોહાં પેહલવાંન રસ્તમને ગોલાબો, અને અક્રાસીયાબે ઉઠાવેલી લડાઇની ખબરથી તેને વાકેફ કરી, શીયાવક્ષ એ લડાઇમાં જવા માગે છે, એમ તેને જણાવી શીયાવક્ષ સાથે રસ્તમને એ જંગમાં જવા અરજ કીધી.

જોહાં પેહલવાંન રસ્તમે શીયાવક્ષ સાથે જંગમાં જવા તુરત કબુલ કીધું, અને શીયાવક્ષની જંગમાં રહેજરી કરવાની, તથા તેની દરેક સંજાસ લેવાની રસ્તમે કાઉસને કબુલતા આપી.

બાર હજાર જંગી સીપાહોની એક ગંજવર ફોજ કુકમ થનાંજ તૈયાર થઇ. ઇરાંની પેહલવાંનો કંમર કસી આ જંગે જવા બાહાર પડ્યા. કાવેખાંની જુન્ડો લશ્કરની હરોક્ષમાં પાંચ બાહાધુર પેહલવાંનોએ ઉઠાવ્યો, અને તમાં લશ્કર ફરનાપાના અવાજ વચે શેહરમાંથી કુચ કરતું બાહાર પડ્યું. તમામ લશ્કરની સરદારી શીયાવક્ષે લીધી. રસ્તમે શીયાવક્ષનો ખાસ સલાહકાર અને રહેબર થયો, અને તમામ લશ્કર કાબુલ અને હરાતને માગે પસાર થઇ, બલખના મોદાંનમાં જઇ પુર્યું.

૧. શીરદોસ્તીના કહેવા પ્રમાણે જુરી ખસલતની ઓરત, અને સાંપ (અઝઢહા) એ જગતમાં બે મોટી બલા સમાન છે, માટે એ બંને (બલા) જમીનમાં ડટાયલી રહે તેટલું સાર:-

“ઝાનો અઝઢહા હર દો દર ખાક બેહ,
જહાંન પાક અઝીન હર દો નાપાક બેહ.”

૨. આપણા આ ઇરાંની લશ્કરે પોતાની કુચ દરખાંન પસાર કરેલાં શેહેરાને વંદીદાદની પેહલી પરગરદમા માદ કરેલાં છે. વંદીદાદમાં બલખ શેહરને “બાખ્દીમ શીરાંમ અયેરેખો દ્રક્શામ” વાને ઉંચી ધબલણું બદખ શેહેર, એ નામે ઓળખાવ્યું છે. શાહનામું ૩૦ છ. જ. મોદી.

જેઠાં પહેલવાં રસ્તમ લગાધનાં મેઢાંનમાં ચુનંદા ધરાંની સંવારો અને પેલવા-
વાંનો સાથ આવી પુગ્યો છે, અને લશકરની સરદારી સાહચર્ય લીધી છે. એવી
ખબર પડાંજ ગરસીયેજે તુરાંનથી વધુ લશકર મદદ માટે મંગાવવા તુરતજ કાસદને રવાના
કીધો. એક મોટું જંગ ત્રણ દિવસ સુધી ચાલ્યું, અને તે જંગમાં તુરાંનીઓની જબરી
ખુવારી થઈ. ચોર દિવસે તુરાંનીઓની દાર થઈ, અને તેમનું લશકર પરાગંદે થઈ
નાશવળા સાગ્યું.

જ્યારે તુરાંની લશકર લગાધના મેઢાંનમાં દાર ખાઈ ધરાંનીઓના હાથ ઉપર મારીયું
જતું હતું, ત્યારે અફ઼ાસીયાજ પાછાહો, એક રાતે એક ડરામણો ખાજ નીચો.

અફ઼ાસીયાએ જોયલો ખાખ,
અને તે ખાખનો લેલ.

હતી રાત કાળી, સિંહા ધંધોર,
જુજરીયો હતો રાતનો એક પોહોર.
૪૮૦૦

હતો ફરશપર સુતો અફ઼ાસિયાખ,
ઉઠ્યો ચીસ પાડી જોઈ એક ખાખ,
પડ્યો ફાલ ખાખ જમીનની ઉપર,
ઉભા આવી ખિલમતમે કુલ નકર.
વચરો અમીરોએ કીધી જીકર,
હકિકત કહો ખાખની બેફિકર.
કહ્યું શાહે: “કહું ખાખનું શું ખ્યાન,
સરજે છે કહેતાં હકિકત જુખાન.
હિંકું ખાખમાં એક ખીયાખાંન વાંન,
હવું સાંપોથી તે ભરેલું તળાંન.
જમીન ધુલથી ખડું ભરેલી ખરાખ-
ઉડતાં દિઠાં કંઈ હુઆરો ઓકાખ.
હવું મારા તંખુમે મારું મકાંન,
થયું ત્યાં એકાએક જખરું ઘડાંન.
પડ્યો મારો મુંઝો ઉડી ખાકમાં,
નહિ મારું લશકર રહ્યું ધાકમાં.
ગયો ફાટી તંખુ ને છુટી રસી,
ગજળની દેશત મનમાં વસી.
કતલ થાઈ ફીકું મેં લશકર તમાંમ,
અંધ મારી કિરવી ઘયું શુભ નાંમ.

દિઠી હર તરફ મેં લોહીની નહેર,
ધસી આવતી જાંણે કરતી કહેર.
પડી મારે કાંને એકાએક લુભ,
જોઈ મેં ધરાંની લશકરની લુભ.
ધસી આવી ઉભા લેઈને કમાંન,
હાથોમાં નેજા શમશીર મેયાંન.
ઉઠાવી તખત પરથી મુજને લીધો,
હાથો મેં ખાંધીને કેલો કિથો.
ગયા મુજને લેઈ તે લોક ધરાંન,
ઉભો કીધો કહિસ સાહ હરમીયાંન.
દિઠો તે જગે ખુબસુરત એક જવાંન,
વરણ ચોહનો તે હતો પેલવાંન.
મને જોઈ શુસ્સાથી પાડી ખરાક,
કિધી શમશીરે મુજ તાંનની બે ફાક.
જખમના હરથી કિથો મેં પૂકાર,
થયો ખાખમાંથી તુરત હું ખિલાર.”
કિથો એકદમ શાહે એવો હુકમ,
ખૂલાવો નળુમી કે ખોલે ભરમ.
નમી કુલ નળુમી ઉભા જાણકાર,
જોઈ ખાખે તાસીર થયા ગમખાર.
જીવતહાંન ચાહી ને માગી અમાંન,
કિથો લેઈ જાહેર ખોલી જુખાંન:
“ભરમ ખાખનો સુણ શાહે જેહાંન,
ધરી ધીર સાંભલ કર જે ખ્યાંન.

છે તાસીરમા ખુબ લાગેલો ભરમ,
કહું લેખ છુપા લખ્યા જે કંઈ મ
નિકલ્યો છે જગી જે મયદાનમા,
થશે તે ફતેહમદ દુરાનમા
તે જગી ખહાધુર-ખતે જીલદ,
સિકલમા છે સુદર મિસલ એક ચદ
અગર સગ શીયાવક્ષ કંદે જે વુ જગ,
થશે તારૂ દુરાન કુલે ખતગ
અગર જગ દુરાનસે વુ કંદે,
ખને તે લડખમે જે શિયાવક્ષ મરે.
થશે તેથી દુરાન ખીલકલ તખાહ,
જશે રાજ તારૂ થશે વુ ફનાહ.”

અફસિયાખના ખાખની તાસીરવુ
ખરૂ પડવુ.

સુણી તાસીરે ખાખ અફસિયાખ,
હડી હાશ તેની થયો લાજવાખ
નહી તાખો-તાકત રહી અગમા,
થયો લગ લારી ખુશી રગમા
કિધી આવી ગસરીવજે એ ખખર
“હકિકત સુણુ જગની નામેવર
ખરહમ થાયુ લશકર ખની ખારખર,
થયા કુલે દુરાનીઓ જે ખુવાર
નિકલીયો છે શીયાવક્ષ મયદાનમા,
નથી કોઈ તે સમ દુરાનમા.
સીકલ તેની સુદર, હિસે નોજવાંન,
ખળમા છે પુરો રસ્તમ સમાન
શુરખના જરખથી વુટે પાહાડ સર,
પૂકારે ધુજે છે જમીનવુ જીગર
પરાગન્ટે લશકર કીધુ એકદમ,
હાગરોના સરને કિધા છે કલમ
અજખ છે તદખીર, ગજખ છે કહેર,
જમીન પર ચલાવી લોહીની નહેર

કરી હીર જગે એક રેહતો નહી,
ઘડીમાં લડે હિયાં, ઘડીમા તહી
ગજખ છે કે ચા કોઈ ઇન્સાન છે,
અકલ મારી બેઠને હયરાન છે” (૭)
શીયાવક્ષ સાથ અફસિયાખે સુલેહ
કરવા માગી.

હકિકત જાણી, થયો ખહું નિરાસ,
હિઠો તેણે ચારો તરફ નાશ-નાશ
કરી ખ્યાલ દિલ માટે કીધો કરાવ,
તજી દંધ લડાઈ ‘ને કરવો ખ્યાવ
“અગર જે લહું નહિ શીયાવક્ષ સાથ,
કહી બીડશે તે નહી મૂજસે ખાથ
થશે ખુજ સુલેહમે શાંતી તમામ,
સુધરશે સુલેહથી કુનિયાવુ કામ”
કિધો ગસરીવજને તુરત એ હુકમ
“જઈ કર સુલેહ તુરત એકદમ
સફરનો વુ અરખાખ તૈયાર કર,
વગર કીલે ખાધી લે એકદમ કંમર
ખતમ જગ કંદે તમ ખની હમસગ,
લખો એક પચગામ રસ્તમ પીલગ
નિકલ વુ ઉતાવલથી કરવા સફર,
જઈ કર વુ બેમૂલ હઠીઓ નજર
કહેજે શિયાવક્ષને મારો પેગામ,
મને તારી સાથે છે લડવુ હરામ
ચીનથી જીહુન તક છે મારી મિરાસ,
નથી રાખતો હું વધુ એથી આસ
વળી કહેજે રસ્ત મને બે સુખ ન,
તજી દંધ કુસખ, જગ, કર વુ અમન

૪૯૦૦

પ્રફળતથી રસ્ત મને કરજે નજર,
ને સમજવી સુલેહની કરજે જીકર
રવાના વુ થા એકદમ લાઈ જા ન,
નિકલી પવન સમ જા વુ દુરાન.”

સુલેહ કરવા માટે શીયાવક્ષે અફસીયાખ સાથ સરતો કરવી.

અફસીયાખના હુકમને સરપર ચલાવી, તેના બાઈ ગસરીવજે તુરત પોતા ॥ સફરનો

૧ ચીનના મુનકોથી તે જીહુન (ઝાકસસ) નદીના કીનારા સુધી દુરાની સરહદ કહેવાતી હતી

અસખ્યામ તૈયાર કરાવે, અને રસ્તે તેમજ શીયાવણ માટે બહુલ હદીઆ પોતાની સાથે લઈ, જુદું નદી પસાર કરી, બલખમાં ધરાનીઆએ નાખેલી ઊંવણીમાં દાખલ થઈ, શીયાવણની દરબારમાં તે હાજર થયો. શીયાવણે તેને માન-સાથ આવકાર દીધો. ગસરીવેળે પોતાના પાદશાહ અફ્રાસીયાખનો પેગાંમ રસ્તે તથા શીયાવણને કહી સંલલાવ્યો, અને અફ્રાસીયાખે મોકલેલો કામતી હદીઆ તેણે દરબારમાં રજુ કરીધો. આ-ભેટ રસ્તે તેમજ શીયાવણે કથુલ રાખી, અને સુલેહની સરતો ધડી કાઢવા માટે એક હક્તાની મહેતલ શીયાવણે માગી, કેમકે અફ્રાસીયાખની દરબારત ઉપર તેઓ વિચાર કરવા આવતા હતા.

અફ્રાસીયાખની દરબારત ઉપર શીયાવણ અને રસ્તે એકમત થયા બાદ, ગસરીવેળે શીયાવણે બહાર કીધું કે:- “સુલેહની દરબારત ઉપર હું તેમજ જેહાં પેહલવાંન રસ્તે એકમતે એવા દરાવ ઉપર આવ્યા છીએ, કે પાદશાહ અફ્રાસીયાખની દરબારત કથુલ રાખવી, લડાઇને બંધ કરવી, અને કીનો ઊડી દેવો. મગર અફ્રાસીયાખની આ દરબારતની પાછલ કાંઈ જગો કે જગ કપટ જે ન હોય, તો આ લડાઇથી ધરાંને જે તુકસાની ગઈ છે, તેના બદલામાં અફ્રાસીયાખે પોતાના અતલગના એક સો બેશીઆને હમારી નજદીક જામીનગીરી તરીકે મોકલી આપવા, અને જે જે ધરાંનાં મુલકો ધરાંનીઆએ છતી લીધાં છે, તે તુરત પાછા ધરાંને સ્વાધીન કરવાં.

આ સરતનો પેગાંમ ગસરીવેળે તુરતજ અફ્રાસીયાખની ઉપર રવાના કરીધો. અફ્રાસીયાખે આ સંધળી સરતો તરતજ મંજૂર કરીધી. તેણે તેજ વખતે પોતાનાં એક સો નજદીકના બેશી પેહલવાંનોને જામીનગીરી તરીકે શીયાવણ ઉપર રવાના કરીધા, અને બોખારા, સમરકંદ અને પંજબના કેટલાક મુલકો, અફ્રાસીયાખે શીયાવણને પાછા સ્વાધીન કરીધા.

શીયાવણે સુલેહનો પેગાંમ શાહ કાઠિસ ઉપર રસ્તે સાથ રવાના કરવો.

ધરાં સાથ સુલેહની સરતનો પેગાંમ શાહજહા શીયાવણે તુરતજ પોતાના બાપ કાઠિસ ઉપર રવાના કરવા જેહાં પેહલવાંન રસ્તે સમજાવ્યું, અને આ અતી અગત્યનો પેગાંમ કાઠિસ પાસ લેઈ જવા રસ્તે પોતે તૈયાર થયો, કેમકે રસ્તે સિવાય બીજા કોઈથી પેહલવાંન કાઠિસને આ સરતો કથુલવા સમજાવી શકે, એમ તેને લાગ્યું નહીં. રસ્તે આ પેગાંમ સાથ તુરતજ ધરાં તરફ નીકળી ગયો, અને શીયાવણ પોતાના પેદરના ફરમાનની રાદ નેતો બેઠો.

પણ રસ્તે કાઠિસને મલે તે આગમજ અફ્રાસીયાખના ખાખની, અને તે ખાખની તાસીરની ખજર ધરાંન જઈ પુગી હતી. આ સળખને લીધે જ્યારે રસ્તે અફ્રાસીયાખની સરતો કાઠિસ આગમ રજુ કરી, ત્યારે લોબી કાઠિસે તે સરતો કથુલવા ના પાડી. રસ્તે ધણી સમજાવ્યું, કે સુલેહના કરાર મેં અને શીયાવણે ધડી કાઢવા છે, અને હવે જે એ કરાર તું નામંજૂર કરશે, તોપણ શીયાવણે ધરાંને જે કાલ આપ્યો છે, તે કાલ તેનાથી હવે તોડાએ એમ નથી. વળી એ કરાર ધરાંને લાભકારક છે, કેમકે બુખારા, સમરકંદ, અને પંજબના મુલકો ધરાંને પાછાં મસ્થા

છે. પણ કાઉસના ધ્યાનમાં એ દલીલ ઉતરી નહીં, અને રસ્તાંમ ઉપર તે ગુસ્સે થઇ પુકાર કરી બોલ્યો કે:—

“ખંધ કર એ ખંડવા, ખંધ કરએ વાત,
ખંધ કર જ્યાં તુજની વાહિયાત.
લભાવી તેં લોલવ્યો નાદાંનને,
ખનાવ્યો તેં સુરખ, બેધ્યાંનને.
લિધા સો અમાનતમે’ ખંડનેઝાદ,
નથી નામે-ચેદર જેઓને ચાહ,
નથી લેવું સુજને હવે તુંસે કામ,
થયો છે તું ધરાંનને નિમકહરાંમ.
દલેર ને દિલાવર તુસ પેહલવાંન,
સાંભલી લે માફ શાહિ ફરમાંન.
સિતાબી કરી બા જંગને મેદાંન,
ને મોકલ તું શીયાવક્ષ પાછો ધરાંન.
કહેજે તે નાદાંનને મારો પેગામ,
નથી રહ્યું તારું લડાઇમે કાંમ.
સોંપી કલ લશ્કર ને અસ્ખાબ તુને,
પડ આવી ધરાંનમા એક ખુને.
કહેજે કે ફેરવશે મૂજથી બે સર,
કરશ તારી હાલત હું જીરોખર.
નથી રસ્તાંમની મને દરકાર,
એક તુસ આગલ છે રસ્તાંમ હજાર.”

*

*

*

ચહાડી ઝેન સરમા, સુખાંન એ સુણી,
જીજીની થયો સુરખીર તે ખુણી.
ગરજ મિસલ શેર મારી પુકાર:
“અરે બેવફા શાહ કર કંઈ વિચાર.
શું જસ પાછલ આપે છે આવો કંજસ,
વસે તું જ જીગરમાં કંજસનો હવસ.”

મને તારી કંઈબી નથી દરકાર,
છે સર સલાંમત, તો નોખત હજાર.
અગર જંગી તુસને તું રસ્તાંમ ગણે,
તો દુનિયાંમે રસ્તાંમ હજારો ખને.”
ખતીને ગજખનાક કીધું તુફાંન,
ગયો નિકલી ખાદજ વતંન સીરતાંન.

તુસ્ત કીધો કાઉસે તુસને હુકમ:
“બા તું બલખતી તરફ એકદમ.
જઇને તું લશ્કરનો સરદાર થા,
તુરાંનસે લડવા તૈયાર થા.
પવન વેજે બા જલ્દ કરતો ખરફ,
જઇ કર તું શીયાવક્ષને ખરતરફ.
કહેજે શીયાવક્ષને મારો પેગાંમ,
હુકમ તોડી ઉલટું કીધું છે કાંમ.
કિધા વન હુકમ તુંએ કોલો-કરાર,
ગયો ફેરવી સર સત્તા ખહાર.
અગર ચાહતો હોય તારી તું અંજુમત,
અને ચાહતો હોય નહિ થવા બેવચાંન.
તો લશ્કરને છોડી તું ફરજે ધરાંન,
તુસના હુકમને દેજે તું માન.”

*

*

*

ગયો તુસ પયગાંમ શાહનો લઇ,
હકિકત શીયાવક્ષને કહી જઇ.
બેહિલ થયો તે સુણી દિલગીર.
નાખુશ થયા કલ રફીકો, અમીર.
“અગર કોલર આપીને હું તોડું છું,
તો ચઢદાંનથી મુખ હું મોડું છું.”

૧. રસ્તાંમે જામીનગીરી તરીકે અફઝલીયાજ પાસથી મંગાવેલા એક સો પેહલવાંનો માટે કાઉસ આ ઇચારો કરે છે, કે ‘એવા એક સો આદમીઓને તુએ જામીનગીરી યાને અમાનતમા લીધા છે, કે જેઓ પોતાના બાપ કોણ છે, તેના નામે વડીક બાણુતા નથી, યાને હરાંમ યુનીવાહના છે.’ ૨. આપેલો કાલ તોડવામા કેવો બેખમ સમાયલો છે, તે બાબે મેદર યસ્તમા વિગતવાર દરશાવેલું લખાણ મલી આવે છે. ૩. મોડું છું યાને ફેરવું છું.

જે ફરમાને પેદર ખૂરાઈ કરું,
જગતમાં હંપીને મૂઝાઈ મરું.
નહી માફ કરશે ગુનાહ ચઝઘાંન,
વચન આપી તોડું જે મારી જઘાંન.
ચલન મારી કરશે ન ચઝઘાં પસંન,
જગત મૂજ વચનને ન દેશે વજન.

અગર છોડી લશ્કર જાઉં ધરંન,
સોઢાબેહ કરશે નહું કંઈ ઘડંન.”
કરતો તે મનમા કંઈ કંઈ વિચાર,
પડે સુજ કંઈળી નહી એક સાર.
બુલાવી રડીકોને બે દીલજાંન,
ખહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંન.

તનાહીમાં મસલત કિંધી તેઓ સંગ,
હેખાડે છે કિસમત નવો હાંઈ રંગ.

શીયાવક્ષે પાદશાહ અફ્રાસીયાળ ઉપર પયગાંમ મોકલાવવો.

પોતાના બે દીલોગ્ગન રશીકો, ખહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંનને સાહ કાઢિસના પેગામની તર્ગાંમ હકીકતથી જાણીતા કીધા, અને એવા સંજોગ વચ્ચે કેવી રીતે કાંમ લેવું, તેના સેવક ઉપર આંતે શીયાવક્ષે આપ્યો. શીયાવક્ષે કહ્યું કે:—“સુલેહના કરાર મંજૂર કરાવવાનું મેં અફ્રાસીયાળને જણાવ્યું હતું. સુલેહ કરવી યા લડાઈ ચાલુ રાખવી, તે લશ્કરના વંડા સીપાહસાહાર તરીકેના મારા આધાની રૂબે મારું કાંમ હતું. અને તેથીજ મેં અફ્રાસીયાળને એ કરાર મંજૂર રહેશે એવો કાલ આપ્યો હતો. પણ હવે જે મારો આપેલો કાલ ફાસત બન્યો, તો બધીશમાં મારા સુખન ઉપર કોષળી છતબાર રાખશે નહી.”

શીયાવક્ષે પુરતો વિચાર કરી એવાં સેવક ઉપર આપ્યો, કે સાહ કાઢિસના કુકાંમ પ્રમાણે ધરાની લશ્કરની સરદારી તુસને સ્વાર્ધાન કરી દેવી, પણ એવા સંજોગ વચ્ચે ધરાંન જવું તેણે પસંદ કીધું નહી.

શીયાવક્ષે પોતાના રશીકે સાવરાંનને ફરમાવ્યું કે મારો એક રક્કો તું એકદમ પાદશાહ અફ્રાસીયાળ પાસે તુરાંન લેઈ જા. શીયાવક્ષે તે રક્કોમાં પોતાની સખતી હકીકત લખી પોતાની હાલત દરશાવી, અને પોતાનો કાલ તે અહા કરી શકતો નથી, માટે તેણે પોતાની લાચારી જણાવી. પોતાનો સુખન હેકલ પડવાથી હવે તે પોતાના આપ કાઢિસ પાસે ધરાંન જવા ચાહતો નથી, અને તેના કોશ્ચથી બચવા, તે તુરાંન આવી વસવા રાહ છે. એવું તે રક્કોમા તેણે જાહેર કીધું.

એ રક્કો તેમજ અફ્રાસિયાળે જામીનગીરી તરીકે મોકલાવેલા એક સો પેલસવાંને શીયાવક્ષે સાવરાંન સાથે તાકીદે તુરાંન રવાના કીધા, અને પોતે અફ્રાસીયાળના જવાબની ઇતેજારીથી રાહ જોતો બેઠો.

આ રક્કો મલતાંજ, અને તે માહેલી જાગત બધ્યા પછી અફ્રાસીયાળની ખુશીનો પાર રેલો નહી. શીયાવક્ષેનો રક્કો વાંચતાજ અફ્રાસીયાળે જવાબ આપ્યો કે:—“હું તારા પેદર સાથે સુલેહ કરવા માંગતો નથી, પણ તારી સાથે સુલેહ કરવા માગું છું. માટે તારી દરખાસ્ત હું મોટી ખુશી સાથે ક્યુકું છું. તુરાંનમાં તારે માટે હમે દરેક સગવડ કરીશું. આપું તુરાંન તારી ખીલમતમાં હાજર રહેશે, અને તું મારા ફરજદ કરતાંની વધારે વાહલથી મળુશ. જ્યારેની તું મારા પેદર પાસે પાંછો જવા માગશે ત્યારે હું તુંને ખાઇજતથી રવાના કરીશ. * * *

અક્રાસીયાખનો આ પેશામ, ઝંઝ-એ-સાવરાંને વીજળીની ઝડપે શીયાવક્ષને પોહાડ્યાડયો. શીયાવક્ષ આવા સતોશકારક જવાબથી જટલો ખુશી થયો, તેટલોજ તે દલગીરખી થયો.

અક્રાસીયાખનો જવાબ મલતાંજ શીયાવક્ષે પોતાના ઓધાનો તમામ અધિકાર અને અખત્યાર તુસને સ્વાધીન કીધો, અને પોતાની સાથે પોતાના માનીતા ત્રણ સો સવારોને લેઇ જીહુન નદી પસાર કરી, તે અક્રાસીયાખના મુલક તરફ જવા નીકળ્યો. પણ જવા આગમજ તેણે પોતાના પેદર ઉપર નીચલો રૂકો લખી રવાના કીધો.

“મુજ પર જનમથી પડયો છે સિતમ, ગજખને અલમનો નથી કાંઈ ગમ. તુજના અમલમે નથી જોયું સુખ, પડયાં તુથી મુજ પર હજારો છે દુઃખ. હગારી સોઢાએહથી ગાફેલ ખની, દિકરાની કિરતી ન ખાપે ગણી. ખની એક એરત થકી બેરહમ, કીધો મુજ કજનો જરાખી ન ગમ. હતો દાહગર મુજનો મહેરખાંન, કીધી ચેહે-આતશ પાણી સમાંન.”

જીતી જંઝ કીધા મેં તુરાંની ખુવાર, મુલેહના કીધા મેં કોલો કરાર. શું આ તેનો ખદલો, આવું ધનાંમ, રહ્યું નહી વફાઈનું દુનિયામે નાંમ, રહી રાસ્તીની ન તુજમે નિશાંન, ને દીકરાની મહોખતની નહિ પિછાંન. રખે રહેતા મતરધના એવા ખસંમ, કે ફરજન્દથી ફેરવે પોતાની ચશમ. સલામ આ પેદરતુને મારા શાહ, મેં ફરામનની લીધી છે ચારી પનાહ. (૩)

શીયાવક્ષનું તુરાંન જઈ પુગવું.

જીહુન નદી પસાર કરી, પોતાના માનીતા સવારો સાથ શીયાવક્ષ તુરાંનમાં દાખલ થયો. તુરાંનમાં દાખલ થતાંજ શીયાવક્ષને તુરાંની રમ્યતે મોટાં માન અને મોટી ધાંમકુમથી વધાવી લીધા. શેહરમાં દાખલ થતાંજ જર અને ગોહરનો તેના ઉપર નેસાર થયો, અને તુરાની રમ્યતે ખુશાલીના પુકારોથી શીયાવક્ષને વધાવી લઇ, શેહરને ગમવી મેલ્યું. અક્રાસીયાખે એક જહેર દરબાર ભરી, પોતાના તખતની પાસે એક ખાસ ઝરીન સોનેરી તખત મુકાવી, તે ઉપર શીયાવક્ષને બેસાડી તેને માનની નવાજ્યો, અને શીયાવક્ષની ખુબસુરતી અને અશોધની તેણે જહેરમાં જાળજ તારીફ કીધી.

શીયાવક્ષનાં શાહજાદી શીરંગીઝ સાથ લગન થવાં.

તુરાંનમાં શીયાવક્ષને જઈ વસ્યાને એક વરશ વહી ગયું. એ મુદત વહી ગયા પછી, પીરાંન વજેરે શીયાવક્ષને કહ્યું કે:—“શાહાજાદા શીયાવક્ષ, પાદશાહ અક્રાસીયાખની નજરમાં તું બેશક એટલું જાણું માન બોગવે છે, કે તેટલું માન દરબારમાં કોઇને મલતું નથી. પાદશાહને તારી એટલી બધી તો મોહખત લાગી છે, કે હિંમમાં પણ તે તુને ઘણીક વાર પાદ કરે છે. હવે તુને ઘટે છે કે કાંઈ લાએક બાંત સાથ સુખ અને ચેનમાં વસે. પાદશાહ અક્રાસીયાખના મેહેલમાં ત્રણ ખુબસુરત બેટીઓ છે, જેઓ ફેરેહુનના ખાંનદાંનથી ઉતરેલી છે. તે ત્રણ નાજનીનોમાંથી જેખી એકને તું પસંદ કરે, તેની સાથ તારી શાદી કરવાની હું તજવીજ કરું. * * *” વઝીર પીરાંનની સમજાવટથી શીયાવક્ષે અક્રાસીયાખની બેટી શીરંગીઝ સાથ શાદી કરવાની પોતાની ખાએક પીરાંનને જણાવી.

પીરના વઝીરે આ ખુશ ખબર પાદશાહ અક્રાસીયાળને જણાવી, પણ અક્રાસીયાળે એ લગન માટે સાફ ના પાડી પીરાંનને જણાવ્યું કે:—“મેં એ વાત ઉપર અગાઉ પણ વિચાર કર્યો હતો, અને પાછલથી તે વિચાર છોડી દેવાની મને દુઃખભરી ફરજ પડી હતી, કેમકે નલુમીઆએ એની આગાહી કરી છે, કે “મારો નગીરો મારું તાજ, તખત અને મારો મુલક તથા ખજાનો વેચાં કરી મારા જીવનો ધાત કરશે”

પણ અક્રાસીયાળના વિચારો વઝીર પીરાંનની સમજાવટ અને દલીલ આગલ ટકી શક્યા નહીં, અને અંતે અક્રાસીયાળે પોતાની બેટી શ્રીરંગીબને શીયાવક્ષ સાથે લગનના ગાંઠથી બેટી આપવા કશુક કીધું.

શીયાવક્ષ અને શ્રીરંગીબના લગન તુરાંનમાં મોટી ધાંમધુમથી થયાં, અક્રાસીયાળે પોતાની દીકરીના લગન પ્રસંગે શીયાવક્ષને બેસુમાર ગંજ અને માલ બેટ તરીકે આપ્યો, અને પોતાની રાજધાનીવાલાં શહેરથી ચીનના દરીઆવ સુધી આવેલા મુલક માહેલાં તમામ શહેરો, લગનની રીત તરીકે તેને બેટ આપ્યાં. શહેરમાં એ પ્રસંગે રંગરાગ અને ધાંમધુમનો પાર રહ્યો નહીં. આખાં શહેરને જીઆફત આપવામાં આવી, અને તે જીઆફત આંકે દિવસ સુધી ચાલુ રહી.

શીયાવક્ષની સફર.

આ ખનાવને એક વરસ વહી ગયા બાદ, શીયાવક્ષ પાદશાહ અક્રાસીયાળની સુચનાથી પોતાને બક્ષિસ મહેલાં શહેરો નજરે બેવા માટે સફરે નીકળ્યો. બાંતુ શ્રીરંગીબને તેણે પોતાની સાથે લીધી, અને એક મોટા બાપકાદાર રસાલા સાથે તેઓએ પોતાની સફરની કુચ શરૂ કરી.

સફરની મંજલ કરતો શીયાવક્ષ પોતાના રસાલા સાથે એક રોજ એવી જગ્યાએ જઈ પુચ્યો, કે તે જગ્યા બેતાંજ તેનું દીલ બીલકુલ ખુશ થઈ ગયું. આ જગ્યાની ચોતરફ નજર કરતાં શીયાવક્ષને તે ઘણીજ પસંદ પડી, અને જેમ જેમ તે જગ્યાને તે વધારે બોલો ગયો, તેમ તેમ તેની તખીયત વધારે અને વધારે ખુશ થતી ગઈ. હીયાં તેણે પોતાનું વતન કરવાનું પસંદ કર્યું. હીયાં શીયાવક્ષે એક સુંદર શહેર વસાવ્યું, અને એક મંજલર મોટો કીલ્લો બંધાવ્યો, અને પોતાને વાસતે એક મેહલ બાંધી તેમાં વસવાનો વિચાર કર્યો. એ મથક તવારીખમાં “કંગદેઝ” નામે જણાયું છે.

દુનિયાની નાપાયદારી-દાસ્તાને કંગદેઝ.^૧

કહું કંજો શીયાવક્ષનું હું બયાંન, જમાનાની રેલ માહે ધસડાઈ જગત,
કિધું ચાદ અવસ્તામા છે જે મકાંન. થયાં તાંનમે કુલ તણાઈ જપત.

૧. અવસ્તામાં એ જગ્યાને ‘કંગદેઝ’ કહે છે. કહે છે, કે હિયાં શીયાવક્ષે એક અજીત કીલ્લો બાંધ્યો હતો. એ શહેર તેણે અતી રાણકદાર બાંધ્યું હતું. બુનદેદશ પ્રમાણે ‘કંગદેઝ’માં પાદશાહ ગુસ્તારપનો બેટો પેશાતન, જે પેગંબર હજરત જરથોસ્ત સાહેબને હાથે અમંગી પાઘો હતો, તે હજુ હકીકત હોતો કહેવાય છે. કંગદેઝને અવસ્તામાં પણ ચાદ કીધો છે. (શાહનામું કુતાર બીરાદરો.)

ગયાં સાહેના કાંઈ તાજે તખત,
ગયાં દિયાનીઓનો કહાં તે વખત
ગયા કાંઈ પ્યારા દિલાવર સવાર,
ગયા કાંઈ ન્યાગાનો જગ આશકાર.
ગયા કાંઈ હકીમો ભરમ જાણકાર,
ગયા કાંઈ તવારીખનવેશ યાદગાર.
૫૦૦૦

ગધ કાંઈ કોમળ નૂરી નાજનીન,
સરોદે મનોહર માહેજખીન.

*

*

આ ખાકસાર લેખક પોતા માટે ગમ કરે છે:—

ઉમર ખડુ શુમાપી કરી ખડુ તરંગ,
ગયા છોડી સરવે સાથીઓ સંગ.
જશે તું ખીલુનિયા તણ એક દંન,
આ ફાગી નથી તારૂં કાયમ વતન.
વખત રંગે રાગે કિધો ખડુ પસાર,
તે ફાહડા રહ્યા નહીં, એ પરવરદેગાર.
ગયા કુલ જવાંની ને જોખનના દંન,
હિસે આજ ડોલા દુરકંઠ કદંન.
જવાંની રૂઆંનીના દિવસો ગયા,
કરતાંતાં સંહુ કોઈ મોહખત-મયા.

*

*

*

હવે કંગદેખનું કથું ઘસાંન,
હકિકત સાંભલ ધરીને ધિયાંન.
ખનાવી દિધું તેને પાહડી ચમન,
કિધું ત્યાં શીયાવધી કાયમ વતન.
હતી તે જગાની એવી હવા,
તખિયત રહેતી ખીલકલ સવા.
હવું નહીં દરદ ને ગિમારીનું નામ,
પડવું કદીખી દવાનું ન કાંમ.
રહેતો સદા ત્યાં વસંતનો ખહાર,
નિરમળ નીરના ઝરા ઠાર ઠાર.

ગયા કાંઈ તે આયેદો? કહે વતન,
પાહડી વતનમાં જે કરતા ચમન.
ગયા કાંઈ કીરતી ભરેલા મહાન,
ગયા કાંઈ જે લડતાં સિંહની સમાન.
સુતા જઇ તે સઘળા મળી ખાકમાં,
ગિછના કિધાં મીટી-એ-પાકમાં.
સિવા જેણે નેકી કિધું ના કંઈ,
ભલો તે સિવા કોઈ ખલકમાં નહીં.

સદા ધન જોખન કદી નહિ ઠરે,
જવાંની ઉતરતાં જોખન મરે.
શુલ ને શુલાબો કરમધ ગયા,
જંગલી ધવરા કુલધ રહ્યા.
ઘનાવો યાયાં જમાનાથી ચુર,
જીવતાં જગતમે રહ્યાં બેશકુર.
ભલા ભાઈ ના કર તું હોડધાંમ,
પલકમાં જવું છોડી છે આ સુકાંમ.
જે ઘર થાતાંતા છત્રીસ રાગ,
પડ્યાં આજ ખાલી વસે ત્યાં કાગ.

ખનાવી દિધો ત્યાં ખાગે ઇરમ,
ખાગો ખગીયા કદમ હર કદમ.
મહેલો હવેલી દિસે કાંમ-કાંમ,
નહેરો ને નાળાં ને સુંદર હમાંમ.
હતી નહીં ગરમી કે સરદી સદા,
દિલખુશ રહેતી કાયમ હવા.
ચારો તરફ ત્રીસ કરસંગ હતા,
ભરી ખુબ લીલાતરીની ઘટા.
જમીનથી હતો ખડુ જીલદ તે પાહાડ,
ઉંચો હતો ઠોઠ ફરસંગ આખાદ.

૧. પાહાડોમાં વતન કરી રહેલા પરહેજગારો. ૨. જમનાથી ચુર થયા, યાને જમાનાએ જેર કીધા, યાને મરણ પામ્યા. ૩. બેશકુર યાને શરમ વગરના માનસે, જેણે ઉપકારનો બદલો અપકારથી, અને જસનો જલ્લો કજસથી વાલ્યો હતો.

તુરાનનો પાદશાહ અફસીયાબ

“રહો જગમા નહીં ઝોઢાડી જીલમ,
થપ શાહી તેનીબી એક રોજ ખતમ”

* * *

“બહીનુ જમીનમા તું રોપે છે ઝાડ,
હજરો કિનાનાના ફળ બેશુમાર”

(જુલો પાન ૧૩૪)

જેઠ આ જગો ખુશ થયો નેકનાંમ,
હતી તેને લાયક કરવા સુકાંમ.
સિંધો ઘેરી કિલ્લાથી તે પાહાડને,
ખર લાવીયો હીલ સુરાદને.
વસાવી રોહરને કિધું 'સુલત્તર',
થયું દુનિયામે ખહું આરકાર.
નિસહિન વસી ત્યાં કરે સંહુ રંગ,
કહ્યું: "એ જગાને કહો દેઝે-કંગ."
કિધો એક તૈયાર ત્યાં રંગમહેલ,
ખાગો ખગીયાની ખહું રેલ છેલ.

સુલાખ, સંખ્યલ, નરગેસ લાલ,
ખુશખો કુલોની કરતી કમાલ.
મહેલની દિવાલે કિધો સણગાર,
ન્યાગાંનેના ચીતરાવી ચિતાર.
કોખાદ,^૧ કાઉસ,^૨ અને જાલ^૩ નેક,
ફસતમ, ગોઠરેખ, ખીખ અનેક.
સિકલ જોઈ કરતો વતનને યાદ,
કહે, કોણને જઈ હીલની સુરાદ.
વતનની નિરાસી, પેદરને પીયાર,
મનને જલાવીને કરતો બેજાર.

કહી ગમ કરી ખાતો ગમને તે વીર

હરદમ અશ્મેથી વેહતાં તાં નીર. (૭)

કંગદેઝની તારીફ અક્રાસીયાએ સાંભલી તેણે ગસરીવેજને

શીયાવક્ષની પાસે મોકલ્યો.

કંગદેઝની રચના અને આખાડીની તારીફ જ્યારે અક્રાસીયાને સાંભલી, ત્યારે તેણે ગસરીવેજને ફરમાવ્યું, કે એક જેમુંલ નજરાનું તૈયાર કરી શીયાવક્ષને સુખારકખાદી આપવા 'કંગદેઝ' તરફ તેને નીકળી જવું. એક વેરાંન જગ્યાને શીયાવક્ષે ખાગે બિહરત જેથી પુલવાડીમાં ફેરવી નાંખી છે, અને શીરંગીઝને ખાતર તેણે એક એવો મેહલ બાંધ્યો છે, કે જેણી બેઠી હોય એમ પીરાંન પણ માનતો નથી. માટે તું જા, અને શીયાવક્ષને તેના આ કાંમ માટે મારી તફરથી સુખારકખાદી આપી, એક હડીયા નજર કરી આવ.

ગસરીવેજની અદેખાઈ અને તેના દારસ્તાંન.

એક પરદેશી પેહલવાં ઉપર પોતાના લોખંડી અટલી બધી મોહબત જોઈ, કાર-સ્તાંનથી બરેસો ગસરીવેજ પોતાના દીક્ષમાં અદેખો થવા લાગ્યો. તેના દીક્ષમાં અદાવતની અંજારી પડી, અને તે અંજારીમાંથી વેરતું અડતું સસગી ઉઠ્યું.

ગસરીવેજે અક્રાસીયાખને શીયાવક્ષને માટે લાંબેરડુ.

અક્રાસીયાખના હુકમ પ્રમાણે ગસરીવેજ કંગદેઝ તરફ નીકળી ગયો, અને શીયાવક્ષને તે જઈ મળ્યો. પોતાના બાપ શાહ અક્રાસીયાખની સુખારકખાદીનો પેગમ તેણે શીયાવક્ષને નજરાના સાથ પોહિયાડ્યો. શીયાવક્ષ આ નજરાનાની બેટથી ધણોજ ખુશી થયો, અને ગસરીવેજને પોતાના મેહમાં તરીકે બાંધજત મેહલમાં રાખી, તેની ઇંજાબત કીધી. શીયાવક્ષના મેહ-લની રચના, રોહરમાં તેણે કરેલા સુધારા, અને શીયાવક્ષની જાહોજલાલી જોઈ, ગસરીવેજ પોતાના મનમાં ધણોજ બગવા લાગ્યો. જ્યારે કંગદેઝથી ગસરીવેજ પાછો તુરાંન ગયો, ત્યારે તેણે અક્રાસીયાખને જણાવ્યું કે:—“અએ શાહ, તુંએ શીયાવક્ષ માટે

૧. કોખાદ; પુનઃદેહ્ય તેમજ શાહનામામાં એને કચોકાખાદને નામે ઓલખાઈયો છે. જો કિયાંનીઆંન વંશનો સ્થાપનાર હતો. (કાં. છ. જ. મોદી) ૨. કાઉસ; શાહનામામાં એને કચોકાખાદનો છેકરો ગણ્યો છે. ૩. જાલ; જેહાં પેહલવાંન રસ્તેમાં આવે.

જે આશા રાખી હતી, તે બીલકુલ ફોકેટ ગઇ છે. મને તેની રીતભાત ઉપર બીલકુલ બરસો આવતો નથી. અગાહિના જેવો તે મીલનસાર અને ગમાનો નથી. તે ધણોજ ફેરાહિન. સરકશ અને તુમાખી થઇ ગયો છે. પાદશાહ કાહિસના એક કાસદને મેં ધરાંનથી શીયાવક્ષ પાસ આવેલો જોયો, જેની સાથે તે લાંબો વખત વાતચીત કરવામાં રોકાયો હતો. તપાસ કરતાં મને એવી ખબર મળી છે, કે શીયાવક્ષે કંગ દેઝમાં એક મોટું લશકર એકઠું કર્યું છે, અને જે વખત બચ છે તેમાં તે તુરાંન ઉપર ચઢાઈ લાવવાનો વિચાર રાખે છે.”

ગસરીવેજને મોહરેગી આવા સમાચાર સાંભળી, અફ્રાસીયાખ વિચારમાં પડ્યો, અને બોલ્યો કે:—“આખ ગસરીવેજ, તુંજે આપેલી ખબર જો કે બરવખતની છે, મગર શીયાવક્ષ પોતાનું બાપીકું વતન, દેશ, અને ખેશ છોડી, મારે આસરે આવી વસ્યો, અને મેં તેને મારા જમાઇ તરીકે સ્વીકારી, ખખનો અને મુલક આપી સગાઇનો ગાંઠ બાંધ્યો, અને હવે હું તેની સાથે ભુરાઇ કરું, એ બનેજ નહી. જેહતર તો એ છે, કે હું શીયાવક્ષને તેના બાપની પાસે રવાના કરું.”

પથ અફ્રાસીયાખની આવી વર્ણણુ ગસરીવેજને ગમે ઉતરી નહી, અને તેથી તેણે અફ્રાસીયાખને વધુ બમાવવાની તજવિજ કરી કહ્યું કે:—“આવી ગંભીર બાબતને તું એટલી બધી નહી ના ગણ. તું જો શીયાવક્ષને તેના બાપ પાસે રવાના કરશે, તો જરૂર તે આપણો મુલક વેરાંન કરશે. શીયાવક્ષ તુરાંનની અંદર તેમજ બાહારના તમામ રાહદારથી બાધીતો છે, તેમજ તુરાંની લશકરની નખાણ અને કારસાણથી તે પુરેપુરો ખબરદાર છે, અને જો તે ધરાંન ગયો, તો ખેશક રસ્તમની મદદ લેઇ તુરાંનની શાહી જરૂર તારાજ કરશે. મારે આવા સંજોગ વચે શીયાવક્ષને ધરાંન જવા દેવો નહી જોઈએ. જેહતર તો એ છે, કે કંગ દેઝથી તેને દિવાં બોલાવી કેદ કરવો, કે જેથી તુરાંનની શાહી વેરાંન થતી બચે, અને તુરાંન ઉપર તે હુમલો કરતો અટકે.”

ગસરીવેજનું કારસ્તાન ! અફ્રાસીયાખે શીયાવક્ષને પોતાની પાસે બોલાવી લાવવાનું ફરમાન કેદવરાવવું.

“કહું લાઇ બોલી શું બ્યાહા જખાંન, બનીયો છે રયાવક્ષ બહુ બહુખાંન. નથી તેની આંખોએ રહા કંઈ શરંમ, છુલી તારી મહોબત, થયો બેરહમ. ફુજતર ફિરંગીઝ લખ્તે જીગર, જીગરથી ફીહા છે રયાવક્ષ ઉપર. મળી સંગ આવિંદ કિયો છે વિચાર, કરે તારી શાહી ને અમલ ખૂવાર. કરી મુલક તારાજ તુરાંનનો, ઉડાવે તે ઝુંદો ધરાંનનો. જો લખ્તો અગર દ્યાંથી રયાવક્ષ જશે, જરૂર તારો વેરાંન મુલક થશે.

ખિગાનને કીધો તે તારો સગો, સીનામે કીધી તે તેની જગો. અફસોસ નહી ચેતીયો તું શાહ, ફુશમંનને આપી તે તારી પનાહ. કહ્યા છે હાનોવોએ આ સુખન: કે ધરમાંથી નિકલી ગયલા પવનને બંધ કરવાનો નથી કોઇ ઇલાજ, રખે થાય ફુશમંનથી તું પરાજ.” (10)

* * *

આ કિતના ઉપર શાહ ગયો બોલવક, સમજ્યો નહી લાઇની તે ઠગધ. હુકમ ગસરીવેજને કીધો એકકમ: “લઇ બા તું પયગાંમ કંગદેઝ ગમ. કહે જઇ શીયાવક્ષને મારી મલોંમ, ને સમજાવી કહેજે મારો પયગાંમ.

ચરાંમ છે ઉમેદવાર બેવા દિદાર,
મલવા ઘુને શાહ છે ઇન્તેજાર.
૫૧૦૦
દુખતર ફિરંગીજ આંખોતું ઘુર,
તેખી પડી છે, મુદત યાદ કુર.
બલે લખ ફિરંગીજ હિયાં વૃ સિધાર,
ખુશી દિલ થશે બેધ રોશન દિદાર.
હિયાં આવી મારો યા મહેમાન,
મળી સંગ કરશું હિયાં ખાનખાન.
રહી સાથ થોડા દિવસ ઘું ગુજાર,
ખાદશ બલે ટંગદેઝે સિધાર.”

આ પયગાંમ લખને તે નિકલી ગયો,
ઉભોળી રાહમા નહી તે રહ્યો.
મળીને શીયાવક્ષ કીધું નમન,
કિધાં તેણે ચાલુ કરવુંક-ફન.
પૂગાડી રયાવક્ષને પેગાંમ ખાસ,
મનાવી મેળવી લિધા વિશ્વાસ.
ખુશી યાયો રયાવક્ષ સુણીને ખબર,
મળવા શાહને થયો બેસખર.
ઘુરત તેણે હુકમ કીધો સિતાખ,
તકયાર કુચનો કરો આસખાખ.

ગસરીવેજે શીયાવક્ષને નવો ફરેખ આપવો.

શીયાવક્ષનો કુચ કરવાનો ઈરાદો બેધ ગસરીવેજ વિચારમાં પડ્યો, કેમકે તેણે શીયાવક્ષને ફાસાવવા જે કરતુકની જાળ બિછાવી હતી, તે જુદીજ હતી. ગસરીવેજે જોયું, કે અગરજે શીયાવક્ષ અફ્રાસીયાખના પેગાંમને માન આપી તેની પાસે ઘુરન જશે, તો તેની રચેલી બાજી ખીલકુલ જગડી જશે. એટલા માટે ગસરીવેજે શીયાવક્ષને ઘુરન જતો અટકાવવાતું નવું કાવતરું રચવા માંડ્યું. તેણે શીયાવક્ષને સલાહ આપી, કે:-“મુસાફરી માટે એટલી ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી.” શીયાવક્ષે જવાબ દીધો કે:-“મારું દીલ શાહ અફ્રાસીયાખને મળવા તલંબી રહ્યું છે, અને તેના સખુનોને માન આપવાની મારી પેહલી ફરજ છે.”

આ જવાબ સાંભળતાંજ ગસરીવેજે પોતાના કરતુક ચલાવવા શરૂ કીધાં. તેણે શીયાવક્ષ તરફ જોઇ દયા અને ખેતરું ડોલ ધાલી, આંખોમાં આંસુ લાવી રડમસ અવાજે કહ્યું કે:-“મારા ભાઈ અફ્રાસીયાખની ચાલ ઉપર મને અફસોસ કરવો પડે છે. શીયાવક્ષ મને તારી દયા આવે છે. મારો ભાઈ અફ્રાસીયાખ એક એવું હીયકાફ કામ કરવા તૈયાર થાય છે, કે જેથી મારાં જીજોર્ગ ખાનદાનની કીરતીને કલંક લાગશે. શું કહું શીયાવક્ષ, ખરી હકીકત તારી આગલ બોલતાં મારી જખાંન લરજે છે. અફ્રાસીયાખનો વિચાર ઘુને ઘુરન બોલાવી કેદ કરવાનો છે. તેથીજ હું ઘુને ઘુરન જતો અટકાઉં છું. શીયાવક્ષ, હાલ ઘુરત શાહનો ગુસ્સો નરમ પડે ત્યાં સુધી તું હિયાજ રહે. હું પોતે ઘુરન જઇ શાહને સમજાવી કહીશ કે જાતું શ્રીરંગીજ બિમાર છે, તેથી હાલ ઘુરત આવી શકે એમ નથી.”

આ ફરેખથી શીયાવક્ષ બોલવાયો, અને કમાયો. ગસરીવેજના સમજાવવાથી શીયાવક્ષે અફ્રાસીયાખ ઉપર તેવીજ મતલબનો એક રૂકો લખી ગસરીવેજને સ્વાધીન કીધો, અને કરતુકી ગસરીવેજ તે રૂકો લેઇ અફ્રાસીયાખને પોંદ્યાડવા એકદમ ઘુરન. તરફ નીકળી ગયો. કમનસીમી શીયાવક્ષે ગસરીવેજને પોતાના વફાદાર રશીક તરીકે માની લીધો.

ગસરીવેળે અક્રાસીયાળને બંધેરવો.

કંગ દેઝથી નીકળી પવન વેગે ગસરીવેળ તુરાંનમાં શાહ અક્રાસીયાળને જઈ મળ્યો, અને શીયાવક્ષને રૂકો અક્રાસીયાળને તુરતજ સ્વાધીન કીધો. રૂકો પુગાડી ગસરીવેળે પોતાના શીતુર ચલાવ્યાં. તેણે કયું કે:—“આગે શાહ, તુરાંન ઉપર આફતનું વાદલ ધેરાવા માડ્યું છે શીયાવક્ષની આંખોમાંથી શરમ બીલકુલ નીકળી ગઈ છે. કંગ દેઝમાં તેણે મને મોટું અપમાન કીધું છે. તારો પેગાંમ વાંચવાની પણ તેણે દરકાર કીધી નહી. દરબારમાં તેણે મને એક ખુનામાં બેસવા માટે જગા આપી, તેણે એક મોટું લશકર જમાવ કરવા માડ્યું છે, અને તુરાંન ઉપર ચઢકાઈ લાવવાની તૈયારી કરવામાં તે રોકાયો છે.” આ વાત કાંબલતાજ અક્રાસીયાળના મનમાં ગુરસો બડી ઉઠ્યો, અને શીયાવક્ષની સાથે લશકર લઈ જઈ તેણે તેને પકડવા એકદમ દુકમ કીધો એ લશકરની સરદારી તેણે ગસરીવેળને આપી, અને દુકમ મુજબ ગસરીવેળ તે લશકર લઈ કંગ દેઝ તરફ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

શીયાવક્ષની સરજત.

અક્રાસીયાળનું લશકર કંગ દેઝ તરફ ધસ્યું આવે છે, એવી ખબર જ્યારે શીયાવક્ષને મળી, ત્યારે તેની ખાત્રી થઈ કે ગસરીવેળે તેને અક્રાસીયાળને વીશે ખામર આપી હતી કે “તે તેને કેદ કરવા માગે છે.” તે ખબર ખરી પડે છે. તુરાંની લશકરના ધસી આવવાની નાખુશ ખબર શીયાવક્ષે તુરતજ શીરંગીઝને જાહેર કીધી, તે નેક બાનુના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહી. આ ન ધારેલી આફતમાંથી પોતાના ખાલિફને બચાવવા માટે શીરંગીઝે એકજ ઇલાજ, તેને નહસાડી મુકવાનો જોયો. તેણીએ શીયાવક્ષને તેનો જીવ બચાવવા ઇચ્છાથી સમજાવ્યું, પણ શીયાવક્ષે શીરંગીઝને એકલી મુઠી જવા ના પાડી. શીરંગીઝથી શીયાવક્ષની સાથે નહાસી જવાય તેમ હતું નહી, કેમકે તે નેક બાનુ તે વખતે હમેલદાર હતી, અને તે સખબે રસ્તાની મુસાફરી અને કાક, તે નાજુક નાર ઉઠાવી શકે એમ હતું નહી. શીયાવક્ષની સરજત બદલાઈ જવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો, એમ તેણે હવે નકી જાણ્યું. શીરંગીઝના વિવાપનો પાર રહ્યો નહી. (11) શીરંગીઝનો વીલાપ જોઈ શીયાવક્ષે કહ્યું કે:—

“દગલખાજ ગરદિશનો છે ધરમ,
ઘડીમા હસાવી ને પાડે સિતમ
ઉભું આવી રહેશે લશકર તમામ,
નથી કોઈ મદદગાર કે આવે કાંમ.
તજ કેમ જાવું છું શુભખદન,
થતી કેમ નહી આ જમીન મુજ કદન.
નથી કોઈ જીવતું જગમે સદા,
કદન છે આખર, અમીર કે ગદા.”

થયું તે થયું, ના થયું નહિ થશે,
ગયું તે ગયું, જે રહ્યું તે જશે.
કજા જોઈ મારી તું ના ગમ કર,
ધરી હાંમ હિંમત ગમ કમ કર.
વફાદાર મહાજીબ છું છે સલામ,
સંભાલી લેજે પેદર સાથ કાંમ.
ના થા તું દિલગીર અએ જાનેમન,
જરા તું સુણી લે છેલ્લા સુખન.

જનશે પીસર એક છું જુઓ.
 જરૂર રાખજે નામ 'કચ્છેપુરારૂ'.
 નથી મારી જીવવાની કંઈની વડી,
 જરાબી ન કરતી ગમ મુજ ઠકી.
 સદાની નિન્દામાં નચિંત હું પડ્યો,
 ઘરાંની જલ્લાદોથી હું મરણ.
 જહા પાડશે તારો તજ પર પેદર,
 થશે તારો પીરાંન-પીર રહેખર.
 થશે તારો ખેટો જગત આરાકાર-
 કચ્છેપુરારૂ પાદશાહ નામદાર.
 કિનો મારો લેવાને ખાંધી. કંમર,
 નિકલશે મયદાને મારો પિસર.

લલા મારા સાધી હવે હિયાંથી જા,
 ચરાગાહ જાને છુટો છું થા."

મને કર છું મહાંજીબ છેલ્લી સલામ,
 પુરૂં મારૂં થાયું છે ગેતીમાં કાંમ." (12)

* * *
 કુટી સર શ્રીરંગીજી રહે આર આર,
 કહાં જાય શીયાવક્ષ તજ દિલદાર.
 ગયો ત્યાંથી શીયાવક્ષ બેહંગદર પાસ,
 સીનામે દાળી રડતો નિરાસ.
 કહ્યું તેણે હલવે રહી કાંનમાં:
 "બહેનદ સુખન રાખજે ધ્યાનમાં.
 થવા હે તો કોઈનેબી ના છું સવાર,
 થજે કચ્છેપુરારૂને છું તાબેદાર.
 કિનો મારો લેવા તે આવે ઘરાંન,
 તેને છું દેજે સવારીનું માન.

શીયાવક્ષનું નાહરાવું.

બહેનદ ઘોડાના કાનમાં શીયાવક્ષે ઐટલા સખુનો કહી, તેને તમેલામાથી છોડીને
 છુટો કાઢી, અને તેજ વખતે તે સમજદાર જાનવર, પોતાના માલિકનું ફરમાન સમજ
 ગયું હોય, તેમ તમેલામાથી છુટો થતાં જ બીયાખાંન વન તરફ તે નીકળી ગયો.

જે પછી શીયાવક્ષ પોતાના મેહલ અને બાગો બગીચાને, તેમજ પોતાની મોહોરદાર
 શ્રીરંગીજીને છેલ્લી સલામ કરી, પોતાના ત્રણ સો ઘરાંની સવારો જોવાને તે પોતાની
 સાથે ઘરાંન લઈ આવ્યો હતો, તેથી સાથ નદારી ઘરાંન તરફ જવા નીકળ્યો. બાનું
 શ્રીરંગીજી પોતાનો ખાવિંદ સલામત ઘરાંન જઈ પુગે, એવી દુવા તે બારેહકતાસાની
 જનાબમા વિલાપ કરતી જીજરવા લાગી. (13)

શ્રીરંગીજીની અફાસીયાબને મીનત.

પણ શીયાવક્ષની સરજતના લેખ જુદાજ હતો. ગસરીવેજ પોતાના હસકર સાથ
 કંગ દેઝમા દાખલ થયો, અને તેને તુરતજ ખજર પડી કે. શીયાવક્ષ ઘરાંન તરફ
 નાહસે છે, તેવીજ તેણે પોતાના હસકર સાથ તેની પ્રક પકડી, તેને પકડી પાડ્યો.
 એક મોટું જંગ શીયાવક્ષના ઘરાંની સવારો અને ગસરીવેજના હસકર વચે થયું, અને
 અંતે શીયાવક્ષ જીવતો કેદ પકડાયો. ઐટલામાં અફાસીયાબ ત્યાં આવી લાગ્યો. શીયાવક્ષને
 જોતાજ - અફાસીયાબ ખુન પર ચડી તેને બેઝાન કરવા જતો હતો, પણ વજીર
 પીરાંનનાં લાઇ પીસસમે વચ્ચે પડી, શીયાવક્ષને કેદ કરવાની સલાહ આપી. શીયાવક્ષને

૧. અવસ્તા, તેમજ બુંદેહેશમાં કચ્છેપુરારૂને શીયાવક્ષના બેટા તરીકે જણાવ્યો
 છે. અવસ્તામાં કચ્છેપુરારૂને 'કચીહુઅવધ' ને નામે ઓલખાવ્યો છે.

૨. શીયાવક્ષને માનીતો ઘોડો, જેનું તેણે 'બહેનદ' નામ આપ્યું હતું.

૩. ચરાગાહ પાને જાનવરો માટે ચારો ચરવાની જગ્યા.

તે ઉપરથી જાણથી જાકડી કેદ કીધા, અને ખુવારીથી ધસડતાં તેના મેહલમા તેને પાછો લઇ ગયા.

આવી ખુવારીભરી હાલતમા પોતાના વાહલા ખાવિંદને જોઇ, ખાંતું શીરંગીઝ હા-વ-ઝારી કરી પોતાના પેદર ચાહ અક્રાસીયાખને તે સમજાવવા લાગી. (14)

પેદર કાં કરે આ જફા ને જીલમ,
થયો કાં તું શીયાવક્ષ પર ખેરહમ.
અરે દાઢખાહુ છું જરા કર વિચાર,
કરે કાં નિરદોશને છું ખુવાર.
કિધો શું શિયાવક્ષે તારો શુનાહ,
કે ખોઇ તારી મોહખત ને માયા પનાહ.
નથી એને એવી કિધી કંઈ કસુર,
થયો કેમ શીયાવક્ષ પર છું કુર.
તણ તારે ખાતર તે આયો વતન,
શુભરે છું તે પર આવા વિધન ?
જરા કર બેઠંગી જળનો વિચાર.
થયા તાજદારો છે કેમ ખુવાર.
નિરાધાર બેટી તહારી રહે,
અરજ એમ શુભરી પગો પર પડે.
રહ્યો નહી જળમાં ઝાહાહી જીલમ,
થઇ શાહી તેનીખી એક રોજ ખતમ.
વળી તુર સલમના થયા કેવા હાલ,
કિધું શું ધરાંને કર તેના ખ્યાલ.
ના કર છું નાહકે શ્યાવક્ષ બેળન,
કિનામે ગળખનાક થાશે ધરાંન.
કિનાખાજ ફસ્તમનો કર ખિયાલ,
ધુલાવશે તે ધરતી, ગંગન ને પતાલ.

તુરાંનમે ચલાવશે લોહીની નદી,
ન જીલશે શીયાવક્ષનો કીનો કદી.
ફરીજઈ, ગોઢરેજ એવ પેહલવાંન,
તુસ ને ફરાંમઈ પડશે મેહાંન.
ખદીનું જમીનમાં છું રોષે છે ઝાડ,
ઉગશે કિનાના ફળ બેસુમાર.
શીયાવક્ષને કીનો ન જીલશે ધરાંન,
તુરાંની શેહનશાહત કરશે વેરાંન.
કુખી તારી કુખતર ઉપર મેહર કર,
વિના કારણે છું ના કેહર કર.

* * *

ઓ આહીલ અહલ મારા ખાવિંદ ખુદા,
જીલરા તુજ કળનો નહી ગમ સદા.
અફસોસ કિધો તારો વિશ્વાસઘાત,
દગો તુને નીધો આપીને હાત.
છતાં તારા સોગંદ અક્રાસીયાખ,
ગંગન પર કુજશે સુરજ-માહેતાખ.
કુટી મારી આંખો જતી કેમ નહી,
કળ તારી જોઇ શકું એમ નહી.
પર૦૦
લગાડી પેદર તુંએ તન માહે આગ,
થયો શુલ મારા જીગરનો ચેરાગ.

શીયાવક્ષને જબેહ કરવાનો હુકમ કરવો.

શીરંગીઝની આજીજ અને કલપાંતથી અક્રાસીયાખના ધાતકી દીલ ઉપર જરાખી અસર થઇ નહી. શીરંગીઝને શીયાવક્ષની આગલથી કુર કરી, મેહલના એકાંત દિવાન-ખાંનામા તેણીને બંધ કરવાનો તેણે હુકમ કીધો, અને શીયાવક્ષને એકદમ જબેહ કરવા ગસરીવેજને ફરમાવ્યું. પણ શીયાવક્ષને જબેહ કરવા આગમજ અક્રાસીયાખે ખાસ હુકમ કીધો, કે તેના લોહીનું એકખી દીપું તુરાંન જમીન ઉપર પડે નહી, તેની સંભાલ રાખવી, કેમ કે શીયાવક્ષના લોહીના ડાઘ જો તુરાંન જમીનને લાગશે, તુરાંનમા શીયાવક્ષના કીનાનો પુકાર ઉઠશે.

નીરદોશ શીયાવક્ષ ! તેને કીર્તિ કારણ અને કીર્તિ યુનાહ માટે જન્મેલ કરવામાં આવતો હતો, તેની પણ તેને ખચર આપી નહી. ના તેનો ધનસાધ થયો, ના તેનો કોષ પાર થયો. ના કોષએ તેની દાદ લીધી, ના કોષએ તેનો પુકાર સાંભળ્યો. શીયાવક્ષે આકાસીયાખને મનાવવા આજીજીથી કહ્યું કે:—

“અરે ઓ ટુરાંની શાહ જીલમગાર,
કરે કાં ટું નિરદોશને એમ કાર.
જરા સુણ હકીકત કહું જે ખરી,
નથી મેં કિંધી કંઈ સુખનપરવરી.
જરા કર નજર તારી દુખતર ઉપર,
પડી કેવી બેહોશ, કર કંઈ કહર.
નથી મારો કોઈબી મહંદગાર હિંયાં,
નથી મારા પેહલવાંન, હથિયાર હિંયાં.
અગર મુજને નાહક કતલ તું કરે,
તું જોશે કે ધરાંન તુને શું કરે.
અફસોસ થઈ મારીથી જીલ જજીન,
કે દુશમનનો માની લિથો મેં સજીન.
અફસોસ વતંનથી થયો બેવતંન,
વતંન પ્યારાં ટુજની ન કીધી જતંન.
અફસોસ જવાની ને જોખંન ઉપર,
અફસોસ ભવિશની ન રાખી ખખર.”

દુનિયાંમે જીવવું છે મરવાને કાજ,
કોઈ આજે કોઈ કાલે, અંતે તારાજ.
નેકોની નેકીની રહિ જાશે જી,
ફના સરવે પાકી, સિવા પાકે રૂહ.
આખીર સલાંમ ઓ પ્યારાં વતંન,
આખીર સલાંમ તુને તહેમતંન.
કુલ ધરાંની પેહલવાંનને છે સલાંમ,
ખતા માફ કરજો મહારી તમામ.
ઉમેદ મારાં દિલની રહી દિલ અંદર,
કરી લે ફિરંગીઝ, છેલ્લી નજર.
હવે મલશું મહાજીબ મિનોમ જેહાંન,
તૂરી સરવે ઉમેદ અને અરમાંન.
લઈ જા તું મુજનો પયગાંમ હવા,
રહેજે તું મારા ખુનનો ગવાહ.
અરજ એકે શુભરૂં ખુદા તારી પાસ,
લિએ માફ ફરજંદ કિનો મારો ખાસ” (15)

શીયાવક્ષનું સેવક.

ગસરીવેજ જેણે જાણદોને તૈયાર રાખ્યા હતા, તેણે જલ્લાદોને ઇશારત કીધી. જલ્લાદોએ તેજ વખત શીયાવક્ષના સર ઉપરથી તેવું તાજ બેચી કાઢાડી ફેંકી દીધું, અને શીયાવક્ષને જખરીથી જખીલ ઉપર પડી, તેવું સર તેના બદનથી જુદું કરી, તેને જન્મેલ કીધો.

હુકમ પ્રમાણે એક સોતેરી તથા શીયાવક્ષનું લોહી ઝીલી લીધું, કે જેથી ટુરાંન જખીન ઉપર તે પડે નહી. પણ ઘણીબી તજવીજ અને સંભાલ રાખવા છતાં, શીયાવક્ષના લોહીના છાંટા ટુરાંન જખીન ઉપર પડ્યા, અને પાછલથી તે જગ્યા ઉપર એક પુલનું ઝાડ ઉગ્યું, જે પુલને શીયાવક્ષનું નામ આપવામાં આવ્યું.

કહેછે કે શીયાવક્ષને જેવો જન્મેલ કીધો, તેવુંજ એક સખન ટુરાંન એકાએક આખાં શેહરમાં થયું. આખાં શેહરમાં એવું તો અધારૂં ફરી વલ્યું, કે આદમીઓ એક બીજાંના ચેદરા પછું જોઈ શક્યાં નહી. આકાસીયાખ આ જનાવને ખુદાઈ કેદર સગલ ગભરાવા લાગ્યો, અને ટુરાંનની રમથત આકાસીયાખ તરફ ધીકકારથી નેવા લાગી. કંગ દેઝની તમામ રમથત શીયાવક્ષના કવખનના મોત ઉપર માફેતમ કરવા લાગી.

શીવાવક્ષે એક છેલ્લી ચીસ પાડી પોતાનું પાક રૂદ તે દાદમરને સ્વાધીન કીધું. તે ચીસ બેહોશ શીરંગીઝને કાંને પડતાંજ તે હેરામા આવી દીવાની ચીસાલ દોડી ગઇ, અને શીવાવક્ષને જાગેલ થયેલા બેઠ, તેના રવાંન ઉપર માહેનમ કરવા લાગી. (16)

શીરંગીઝના કલપાંતનો પાર રહ્યો નહીં. અક્રાસીયાએ શીરંગીઝને બેજન કરવાનો હુકમ કીધો, કેમકે નજીમીઆએ કરેલી આગાહી પ્રમાણે, તેણીને પેટે અવતરનાર ફરજન્દ અક્રાસીયાબનો છવ હશે, એમ તે જાણી ચુક્યો હતો. પણ પીરાન વગીરને અક્રાસીયાબના વિચારની ખબર પડતાંજ અનેક રીતે સમજાવી શીરંગીઝને તેણે પોતાને સ્વાધીન લીધી, અને એવી કબુલાત પીરાને અક્રાસીયાબને આપી, કે “જ્યારેથી શીરંગીઝને પેટે બાળક જનમશે, ત્યારે તેને હું પોતે તારી આગલ હાજર કરશ.”

બેજન અને મનીજેહ.

કીયાંની મોહબતનો એક સફે.

બેજનના દારતાંન ઉપરથી મળતો બોધ.

આ દારતાંન એક દહેર છંદની બચાની દહેરી સાથ, તેની વક્ષદાર મોહરદારની વક્ષદારી અને પાક મોહબતને સમર્પુ છે. બેજનનું દારતાંન બે કે પ્યાર અને મોહબતની એક કાલાણી છે, પણ તે ઉપરથી આપણા આજના સંસારને કાંઈક બોધ મળે, એવી એ કાલાણી છે. બેજન અને મનીજેહનું દારતાંન મોહબતના મુદ્દા ઉપર રચાયું છે. ખનસાંનની બહેતરી માટે પ્યાર અને મોહબતની દસ્તીની જગતમાં ખાસ જરૂર છે, એ કદી બી બુલી જવું નહીં બેઠબે. એ નજરથી જોતાં માત્રમ પડે છે, કે પ્યાર અને મોહબત દુનિઆઇ સંસારમાં સર્વથી બુલન્દ દરજ્જે ધરાવે છે. આ દારતાંન પરથી માત્રમ પડશે, કે પ્યારને ખાતર એક સદગુણી બાનું શું શું સંકટ ઉઠાવી રહે છે. સદગુણી નારોએ દુનિઆઇ સંસારમાં પોતાના ખાવિદો તરફ કેવી દરજ્જે બળવવી બેઠબે, તે બેજનની મોહબત મનીજેહ ગી મને છે.

૧. આ વાંચન મુબંધમાં તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ ને દીને મુબંધની જથાંન કમીટીની હરમાસથી, શીરદોસ્તી ટુમીના મરણ દીવસની યાદમાં થયેલાં જથાંન પ્રસંગે, શેઠ બેરામજી જીજીભાઈ ખન્દરીટપૂટવાલા દોલમાં સાંજના છ વાગે ને પેદલી વાર સંગીત સાથે કીધા પછી, મુબંધમા બુદાં જુદાં મંડલો તરફથી અનેક વાર તથા પાછલથી બારમ અને અમદાવાદની જરધોસ્તી અનજુમન રૂબરૂ, ખાસ કરમાંસ થયે, રજુ કીધું હતું. (કરતા)

શીયાવક્ષને અઢાસીયાખના હુકમથી કસરીવેલ કતલ કરાવે છે.

“અગર મુજને નાહકે કતલ તું કરે,
તું જિશે કે દરોન તુને સું કરે.”

* * *

“દુનિયામે ઇવવું છે મરવાને કાજ,
કોઈ આજે, કોઈ કાલે, અતે તારાજ.
નેકાની નેકીની રહી જાશે છુ,
ફના સર્વ આકિ, સિવા પાકે રહ.”

(જુલો પાટ'૧૩૫)

ધણીક વાર આપણુ એવું સમજવાની શુભ કરીયે છીયે, કે આપણું નિવાસીના બધાં કામે ઉપરથીજ આપણુને બોધ અને નસિદત મળી શકે છે, માટે તેવાજ બનાવોને ચાનક રૂપી સમગ્ર રણુ કરવાં. પણ આ બીના ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરની છે, કે બધાં કામોના દાખલાઓ ઉપરથી આપણુને જેમ બોધ મળે છે, તેમજ આપણા નિવાસીઓ કરેલી કસુર અને ભુલ ગમે એવી ગંભીર મકારની હોય, તે તેવી ભુલવાલા બનાવો ઉપરથી પણ આપણુને બોધ અને ચાનક મળી શકે છે. એના પુરાવા તરીકે મારાં આજના દારતાનના નાયક—બેજન—તરફ આપણુ બેઠું. બેજન એક ધણીજ ગંભીર ભુલ કાઢી હતી, અને તે ભુલના પરીણામમાં તેનો જીવ ભેષમમાં આવી પડ્યો હતો. પોતાના બાપની મંલુરીઆત વગર બેજન એક પારકી ઓરતની ગોઠવતમાં પડ્યો, અને તેણે તેણીને પરણવાનો કાલ આપ્યો, અને તેમ કરી તે એવી આકૃતમાં વિંટળાઈ ગયો, કે જેમાંથી તેનો છુટકો પાછલથી રસ્તે મ પેહલવાને કાઢી હતો. કાઢીથી રીતે ભેજન ભુલ કાઢી હતી, એ તો નાંજીજ હતું. તેની એ ભુલ ઉપરથી જે કાંઈ દુખ તેને વેઠવું પડ્યું હતું, તે ઉપરથી પણ મોટો બોધ મળી શકે છે. હવે આપણુ આજના દારતાનની બાબત ઉપર આગે છીયે.

પાદશાહ કંચેખુશરોની ઠરખારમાં તેના અરમાની બેઠોતોની ફરીયાદ.

સાકી શુલાબી ભરી પા છું જામ,
ધરું હું જ્યાં પર ચઢ્યાં નામ.
સંતાપ અને સુખનો તે ધણી,
આબાદી વચરાંની છે તેહની.
હજું મુજ ઠલમ ચાહ તેને કરી,
ચિતાર ચિતાર એક નવો હું ફરી.
જીલ્લ શાંન તેની જીલ્લ જેના કાંમ,
રાસ્તીનો માલેક દિસે હર કાંમ.

એક રોજ કંચેખુશરો તાજદાર,
બેઠો ભરીને હતો ઠરખાર.
જીલ્લરગો, જવાંનો, બિજા નેકનાંમ,
ગોઠરેજ, ફરીખુર્જ અને ઘરતહાંમ.
કેશવાદ, ફરહાદ ને ગેવ નેક;
મીલાદનો શુરગીન ને બીજા અનેક.

હતો જંગી બેજન જંગ જીતનાર,
ઠરખારે બેઠોતો દિલખૂશ અપાર.
હતો શાહે ધરાંન અતી ખૂશ ખુશાલ,
હતા સર્વના હીલમા ખૂશ ખિયાલ.
ચાકુતી જમે શરાંમે ભરી,
ફરતીતી સાઠીઓ શીસા ધરી.
ખિલેલું સરોહયું હતું ગુખ બધાર,
એકાએક આવ્યો જીલમનો પૂકાર.
નકિબને કિલો શાહે એવો હુકમ,
પુરત લાવે દુખીયાને ત્યાં એકદમ.
મુંકી નકીબે હુકમ માનીયો,
કાખલ કિધા દુખી અરમાનીઓ.
કહ્યો સર નમાવી દુખીઓએ હાલ
રહે શાહે ધરાંન ઘે ખુશ ખુશાલ.
રહો તારૂ કાયમ રોશાંન રવાંન,
જીવો હકીકેશ્વર ઉપર ભવેદાંન.
હમ છેવે અરમાનીઆના રાસ,
દુખી થઈ પડીયાં હમો રાત દીસ.

૧. પાદશાહ કંચેખુશરોના દીકરા સાદખાદા શીયાવદનો બેઠો. અકાસીઆખને હાથે શીયાવદ જામેદાન થયા પછી, તેણે ફીરંગીજને પણ કતલ કરવાનો હુકમ કાઢી હતો, પણ વલ્લર પીરાંને તેણીને બચાવી પોતાને ઘેર તેણીને લેઈ ગયો, અને પોતાની આંખડીને સ્વાધીન કરી, તેની મહાવજત કરવા જણાવ્યું, કેમકે તે વખતે ફીરંગીજ હમેલદાર હતી. બપોરે હમેલની પ્રલત પુરી થઈ ત્યારે તેણીએ એક બેઠાનો જનમ આપ્યો હતો.

ભારી છે પડીયો હમો પર ગજબ,
ગજબ છે જુરો પાર વંનનો અજબ.
હમો ત્યાંના જુરજુરો જેતિકાર,
હમારાં સંકટોને ઘં નિવાર.
ખેતી હમારી રસીલી રસાળ,
જંગલી ભુડો કરે પાયમાલ.
ભુડો છે ભયંકાર, અતી ખુનખાર,
મૂંઠત થઇ કરે છે ખેતી ખુવાર.
તારાજ કિંધી છે ખેતી તમાંમ,
નથી રાખિયું ફલ કુલનું નાંમ.
ખલા છે એ આફત જુરી ખદખિસાલ,
ખદખ પાહડ સમ, ઠાંત હાથી મિસાલ.
કાયર છે અરમાની રધચત તમાંમ,
અરજ છે હમારી એજ નેકનાંમ.”

* * *
સુણી આવી આફતને ગંમનો હેવાલ,
કુળી થાયો કંઝેખુશરૂ નેક ફાલ.
નવાજી રવાના કિધા જેતિકાર,
આફત બેઠ્યો તે શહેરીયાર:
“અએ નામદારો સૂરા પેહલવાંન,
છે કોઇ આ મિજલસમે એવો જવાંન.
તે મારાં કુખને પોતાનું ગણે,
કુળી જોઇ સુજને કુળી તે ખને.
છે કોઇ મેહપ્રીલમે એવો હલેર,
આ ભુડોને મારી, કરે દુર કહેર.
જે કોઇ કરે આએ કુખનો નિકાલ,
કરૂં જર ગોહરથી તેને નિહાલ.
કરી દુર ખલાને જે બહે કરાર,
કરૂં માન શાહી તે ઉપર નેસાર.
કરૂં મારી દરબારમે સર્કરાજ,
ઉઠાવે જે સરપર મહારો અવાજ.” (1)

બેજન ભુડોનો નાશ કરવાનું કાંમ
પોતાને માથે લેવું, અને ગેવે
તેને ઠપકો આપવો.

સુણી શહેનશાહની અરજના ટલાંમ,
થઇ કુલો દરબાર ખાંભોશ તમાંમ.

દરબારમે નાં રહી એવી તાખ,
ઉઠી કોઇ પહેલવાંન દીયે જવાખ.
૫૩૦૦

જોઇ હાલ દરબારનો ખહું ઠંઠણ,
એકદમ ઉઠીયો દિલાવર બેજન.
રૂચે રૂપાળો, બળ ખીશિયાર,
હિંમતમે પુરો, હિંમત અપાર.
નખીરો તે ગોદાંઈ, ગેવનો પિસર,
કહ્યું શહેનશાહને યુદ્ધાવી સર:
“અએ શાહે ધરાંન, હું તારો ઠાસ,
ફરમાવ સુજને હુકમ તારો ખાસ.
કરૂં તારી ખિદમતમે સર નિસાર,
રજા હોય તો જઇ કરૂં ભુડો ઠાર.
કરૂં દુર અરમાનીઓની ખલા,
કરૂં મુજ ફરજ ઘુજ તરફની અદા.”

* * *
પિસરની જોઇ આવી હિંમત ને હાંમ,
કહ્યું ગેવે: “ઢીકરા, એ શું કીધું કામો
જવાંની ઉપર તે કિધો કાં ગરૂર,
એ ખલાગે જવાની ઘંને શું જરૂર?
જુગરખંદ બેટા ઘં નાઠાંન છે,
પિસર ઘં અગુલવથી અંજાણુ છે.
ભુડોના જંગથી ઘં છે બેખખર,
જઇને શું કરશે ઘં જંગલ અંદર.
અએ બહેલ ઘંએ કીધું શું કાર,
જઇપ્રીમા છુટીયો મહારો કરાર.”

* * *
કહ્યું બેજને: “સુણુ ખ્યારા પેદર,
કરે કાં ઘં નાહક મહારી ફિકર.
જવાંન હું ખરો, પણ નાઠાંન નથી,
અકલ હોશથી હું અંજાણુ નથી.
કુળી છું સુણી તારો એવો વિચાર,
શું બેસી હું ઘરમા કરૂં દીન પસાર ?
ના કર પેદર મારી ઘં કંઇ ફિકર,
ના કર ઘં રંજા માફ જુગર.
નરેશોર હોય મારો જો બાપ ઘં,
રજા જંગો એકદમ જવા આપ ઘં.”

* * *

પુરી થાયો શેહનશાહ સુણીને જવાન,
 બેજનની તારીફે ખોલી જખાનઃ
 “પુરી છું બેધ તારી હિંમતને હાંમ,
 બેજન તું કરશે, ફતેહ માફ કાંમ.
 મને તું દિસે છે હું નરમન્દ પૂરો
 ભરખનો પલકમા તું કરશે ચુરો.
 બેજનની હિંમત ન કરે જોવ ખરાખ,
 જવા દે તું જંગે પુરી થઈ સિતાખ.
 મગર તું છે મંજલથી બેખખર,
 થશે તારો ચુરગીન લલો રાહખર.
 રાહ છે ખતરનાક, સુરકિલ હજાર,
 થશે તારો ચુરગીન મદદગાર આર.
 સહા રહેજે ચુરગીન, બેજનની સાથ,
 કહી રહેતો ના દુર, શું દિન દે રાત.”
 પલકમા થઈ ફોજ ઘોડે સવાર,
 બેજન નિકલીયો વતનની ખહાર. (૨)
 ચુરગીન સાથે બેજનનું અરમાની-
 આના જંગલમા ભુડોનો નાશ
 કરવા જણું.

મંજલ મંજલની કરતો સફર,
 ઉભો જંગી જઈ એક જંગલ અંદર.

બેજનની દહેરી અને ફતેહ બેધ ચુરગીનનું અદેખા બનવું.

એવી રીતે દીલાવર બેજન અરમાનીઆના જંગલમાં ચુરગીનની મદદ વગર,
 જ્યારે એકલે હાથે જંગલી ભુડો અને કુછરોનો નાશ કીધો, ત્યારે બેજનની ફતેહ
 બેધ ચુરગીન પોતાના દીક્ષમાં અદેખા બન્યો. બેજનને ચુરગીનને કહ્યું કે:—“જંગલને
 એક છેડે તું ઉભો રહે, અને હું જંગલના બીતરમાં જઈ સઘળાં ભુડોને હાર કરું.
 પશુ જે ભુડો મારા હાથમાંથી છટકીને નાહસે, તે જ્યારે તારી આગસથી પસાર થાય,
 ત્યારે તું તારા તીરાથી તેમને વિધી નાંખી હાર કરજે.”

પશુ ચુરગીને બેજનને કાંઈ ખી મદદ આપવા સાફ ના પાડી,
 અને કહ્યું કે:—“બેજન, પાદશાહની દરબારમાં માનપાન મેળવવા તું જ્યારે એખલો
 તપ્યાર થયો, ત્યારે ભુડોને હાર કરવાનું કાંમ પશુ તુંએ એખલેજ હાથે કરવું બેધયે.
 પાદશાહનું દરમાન એટલુંજ છે, કે મારે તારો રાહખર થઈ તુંને જંગલની રાહ દેખાડવી.
 એથી વધારે મદદ હું તુંને કાંઈ ખી કરી શકનાર નથી.”

ચુરગીનના એવા સુખનો સાંભવી બેજન જરાખી નિરાસ થયો નહીં, અને અર-
 માનીઆના જંગલ માહેલાં તમામ ભુડોનો તેણે એખલે હાથે મારીને નાશ કીધો.
 બેજનની આવી ફતેહ બેધ ચુરગીન પોતાના દીક્ષમાં અદેખાછથી જળવા લાગ્યો. રખે બેજન
 પાદશાહ પાસ તેની ફરીયાદ કરે, અને તેથી તે શાકી કપકા અને નામોસીને લાએક થઈ

ઢિઢી બેજને ત્યાં બલો ખીશિયાર,
 ભયંકર ભુડો ને કુછર હજાર.
 બલો બેધ બેજન થયો બહુ કફા,
 ચુરગી ભુડો પર કંઈ કંઈ જફા.
 જફા બેધ ભુડો થયાં પુર બેશ,
 કરી ચોર લારી, થયાં ફલ બેહોરા.
 ઘણાંકો ગયાં મારથી બહુ ડરી,
 ઘણાંકો બિહીકથી ગયાં બસ મરી.
 ઘણાંકો થયાં બેમ ધરી મસતાંન,
 ઘણાંકોએ નાહસી કીધું તફાંન.
 બેધ હાલ બેજને ખેંચી કમાંન,
 વરસી રહ્યા ચોતરફ ખાંણ-ખાંણ.
 પિલંગ શીર જંગીએ થઈ બેફિકર,
 કંઈકેના વિધીયાં તીરે જીગર.
 કંઈકેને મારી કિધાં ચુરદાજ,
 કંઈકેનો કીધો ચુરજથી નિકાલ.
 નેજાની નોકે કિધાં બહુ ફના,
 કતલ થઈ સુવાં શમશીરથી ઘણા.
 ગરજનાથી ગરજી રહ્યું વંત તમાંમ,
 કિધું બેજને એખલે હાથ કામ. (૩)

પડે, તેના ખ્યાલથી હવે તે દીલમાં ગિહીવા લાગ્યો. એવા વિચારમાં તે હતો, તેવામાં અહેરમને તેના દીલમાં એક ખ્યાલ સુજ પાડ્યો. બેજનને કાષ્ઠી રીતે ફરેબના ફદામાં ફસાવી તેને દુર કરવાની યુક્તિ તેણે રચી. છુડે સાયનું જંગ પુર થતાંજ, બેજન સાથે ગુરગીન પાછો મળી ગયો, અને ફરેબી સખુનોથી બેજનને પોતાની મતલબના પેચમાં લાવવા તેણે કહ્યું કે:—

ગુરગીનને મોહડથી મનીજેહની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભલી બેજનનું હલચાલું.

ફતેહ જોઇ ગુરગીન ડઘાઇ ગયો, અહેમો બની ફાલ ખાઇ ગયો. મનશની છુરી ચહડી તેને સર, પરીણામની ના કિંધી કંઈ ફિકર. ફરેબી બોલ્યો મધુર પુર વેન, સિક્ત ગાઇ ગુરગીને મલકાવી નેન: “સાંભલ અએ બેજન જંગી જવાંન, આ રસ્તો છે સિધો મુલકે તુરાંન. છે એક જશનગાહ હિંયાં દીલ પસંદ, અજબ છે બગીચો, ફલ કુલ સુગંધ. હિસે ચોતરફ સર્વ પીલું ને લાલ, કુહરતે ગોચા ઠરી છે કમાલ.

હવા છે સુગંધીલરી તેજદાર, વસે તે જગે છે પરી સમ નાર. એ નારોમા રહેછ એક તુરાંની કમળ, તે મહાજીબ નામે મનિજેહ અસલ. સરવ સમ સિધી, ચંદર સમ નાર, સજની સુંદર સંગ કરે ગેલ હળાર. હસતી ને ફરતી જગેજગ હિસે, રમતી ને ભમતી કદી નહી રીસે. છે તેનું જોખન ખીલતો શુલાખ, પેદર છે મનિજેહનો અફરાસિયાખ. લાખોમાં તે એક છે સરવરી, મહેકે બહન જેમ મૂરક અંખરી.

કર શું સીકત ગાઇ તેની વખાણ, છે લાઇલાજ આએ મારી જખાંન.”(૬)

પાદશાહ અકાસીયાબની દીકરી મનીજેહની ખુબસુરતીની તારીફ ગુરગીનને મોહડથી સાંભળી, બેજન પોતાના દીલને કાણમાં રાખી ચક્રો નહી, અને મનીજેહને પોતાના નજરે નજર જવા તે લક્ષ્યથો. તુરતજ બેજનને ઠરાવ કીધો, કે તે મનમોહન મહાજીબને નજરે જઇ જોવી તેણે તરતજ પોતાનો દરબારી પોશાક મંગાવી પેહર્યો, અને પોતાના સર ઉપર શાલી કાઢાહ મુકી, જરીન કંમરબંધ સજી મનીજેહની જશનગાહ તરફ જવા તે ઘોડે સવાર થઇ નીકળ્યો. અને તે પોતાની ધારેલી જગ્યાએ જઇ પુચ્યો. ત્યાં જતાંજ તેણે પોતાના ઘોડાને અરતો મુકી, પોતે જશનગાહની બાહાર આવેલાં એક મોટાં ઝાડનાં છાંયા હેઠળ બેસી, આસપાસ નજર કરી જોવા લાગ્યો. બાલું મનીજેહનું એવામાં ત્યાં આવવું થયું, અને બેજન ઉપર તેણીની નજર પડતાંજ તે તેની ઉપર આશક પડી. મનીજેહએ પોતાની એક વિશ્વાસુ દાસીને પોતાના વિશ્વાસમાં લીધી, અને બેજન પાસે તેણીને પોતાનો પેગામ આપી તેણીએ રવાના કીધી.

સિક્ત જોઇ બેજનની થઇ તે અજબ, સિક્તમા દીઠો મિતનો ગજબ. તુરત દાસીને કીધો એવો હુકમ: “જઇને તું કર બટ તલાશ એકઠં મ. ૫૪૦૦

છે કાણુ યિગાનો, દિપે ચંદ્ર સમ, ચિરે મુજ છગરને ઠરીને જખમ. અજબ નયનો તેના, બહન રૂપ રંગ, હિસે છે બહન બળ ‘શીરો પીલંગ.

સિકલમાં પરીજાહેનો નકસ છે, આ જીવતો થઈ આવ્યો સ્થાવલ છે. હું હર સાલ વસંતમાં કંઈ હિયાં જશન, દિયું આ બિગાનાએ આવે વધન. દીલમાં લગાડી બિગાનાએ આગ, કિંથો મારો વેરાન ખીલેલો આગ.

સખી જઈ પુછ તેની જલ્દી પિછાન, અદખથી પુછી બે, કરેછ શું ખયાન. પછી કહેજે તું તેને મારો પેમાં, બલે આવીને તું હિયાં કર મુકાં. કરી કોઈ તદખીર, સમજાવી લાવ, અને તો વીરાને લઈને તું આવ" (5)

બેજનને મનીજેહ સાથ મીલાપ થયો.

મનીજેહની દાસીએ પોતાની મલેકાનો પેમાં ટુરતજ જઈને બેજનને સંભળાવ્યો, અને બેજનના દીસનો ખરો ભેદ જાણી લેવાની તેણીએ તદખીર કીધી. બેજન પેલી અંબલ દાસીના સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે:—“ હું નથી શીયાવલ, કે નથી પરીજાહ, હું ગોદરેજના બેટા ગેવનો દીકરો બેજન છું. મારા પાદશાહ કબેખુશરના હુકમથી અરમાનીઆના જંગલમાં જંગલી છુડેના વધી પડેલા માસથી હેરાન થતી રમપતને ખચાવવા માટે, છુડેનો શીકાર કરવા આવ્યો છું. છુડેનો શીકાર કરી હું મારા વતન પાછો ફરતો હતો, પણ તેવામાં તુરાંનના પાદશાહ અફઝીયાબની બેકરી મનીજેહની ખુબસુરતની તારીફ સાંભળી, તેણીને નજરે ભેવા આ તરફ હું નિકળી આવ્યો છું. ”

મનીજેહની સખી સાથ બેજનને લંબાણ વાતચીત થયા પછી, તે દાસી બેજનને મનીજેહના જશનગાહ મધે લેઈ ગઈ, અને ત્યાં બંને દીલદારોની મુલાકાત થઈ. એ મુલાકાત ત્રણ દિવસ અને રાત સુધી ચાલુ રહી. રંગરાગ અને ખાનપાનનો મહિમા તે જશનગાહના દેહરામાં ચાલી રહ્યો. એથે દિવસે બેજને મનીજેહને કહ્યું કે:—

“મનીજેહ મહાજી, એ શલકળી, જીલદ ખજત મહારાં તું જીને મળી. સાંભલ મહાજી એ મનમોહન, લગાડી તે દીલમાં પ્રિતની અગન. સોહલ સિતારા દિયે જેમ ગગન, ખગલમાં તું બેજનની કીચે મોહન. દીલ માફે વજખર થયું છે નિસાર, ખુબી શું વખાણું પરી શલજાર. સિકલ મનમોહન સુંદર પરી, દિયે તેજ તારું મિસલ ગુસ્તરી. સિકત સુણી તારી હું માઇલ થયો, નજરથી તુંને ભેષ-ધાઇલ થયો. કહું રાસત સુણ વજને ગુજ ખયાન, મનીજેહ વિતા છે બેજન બેજાન. મનીજેહ તું લે આ મહારો વચન, કે બેજન મનીજેહના થાશે લગન.” (6)

મળી સંગ પ્રીતે હસી શલકળી, બેજનની સઘળી ઉમેદો પ્રળી. કિધી ખુબ અશરત કરી ત્યાં વતન, ગુજરીયા અમનમે દિવસ એમ ત્રણ. જીલદનો વખત ભેષ-મનીજેહ રહે, કરે ખડું વિચારે, નહી સુજ પડે. બેજનને મનીજેહ બેહોશ બનાવી પોતાની સાથે છુપાપ તુરાંન લઈ જયું.

સખી સંગ મળીને ઘડીયો એક ઘાટ, કે લેઈ જવો બેજનને તુરાંન સાથ. થઈ જ્યારે હસ્તી જીલદ રાતની, કિધી એક તદખીર નવી જાતની. મળી સંગ સખીઓએ મજાલશ શરી, બેજનની ખીદમતમે સહું ખડી.

મચી હર તરફ ખજમમાં ધાંમધુંમ,
નાચી રહી હર સખી છુંમ છુંમ.
ખિરાણ તખતપર મનીજેહ નાર,
લઇ સાથ બેજન કરે ખુબ ખ્યાર.
હસાવી મનાવી લિધો મનમોહન,
લટાવી લમાવી કીધો શરણ.
રિજવી રિજવી કીધી ઠગઇ,
ઢાંરમે નાખી બેહોશ દવઇ.
બેજનને પાયો દગાથી શરાખ,
ખની તેની હાલત ખીતાં ખરાખ.
ચહડી ઘેન ધુમરી, મગજ ખડું ફરે,
થયું શું એકાએક નહીં સુજ પડે.
પડયો પેચ ખાઇ જમીન પર બેહોશ,
રહી નહીં સૂધી, રહી નહીં હોશ.
થઇ તેની હાલત બિલકુલ બેફાંમ,
દગલખાજ શરાબે કિધું એ કાંમ.
પડયો બ્યારે બેજન થઇ ને બેખાંન,
મનીજેહ ઉઠાવી લઇ ગઇ તુરાંન.

* * *

ઉતરી બેહોશીની બ્યારે અસર,
ઉઠી બેજને કીધી સહું પર નજર.
ઝુંકી સાહેલીઓએ કીધી આદાખ,
મનીજેહ કીધો નમીને જવાખ:
“દિલદાર બેજન, એ છે મુજ મકાંન,
હું લાવી છું મુજ સાથ તુને તુરાંન.
આ રંગ મેહેલ મારો છે તું થકી,
નથી હિયાં ફિકર કે દગાની વકી.
તું છે મારો બેજન સાહેબ ધણી,
મનીજેહ હવે તારી ઢાસી ખની.”

મનીજેહની ચાલ ઉપર બેજનનું
ચુસ્તે થયું, અને મનીજેહનું
બેજનને મનાવી લેયું.

ચહડયો બેજન લારી સુણી આ ખખર,
પુકારીયો બેજન ખની બેસખર:

“અરે ઓ દગલાજ, દગો તેં દિધો,
મને તેં ફસાવી તારાજ કિધો.
મદદ તારી ચજદાંન ! દુશમન મકાંન !
થશે કેમ છુટકો ! મુલક છે તુરાંન !
અએ ચુરગીન નાપાક, ઓ ખદસિકાત,
મને તેં ફસાવી ઘડયો મારો ઘાટ.
મને તેં દેખાડી જશનગાહની રાહ,
ફસ્યો મોહિનીમાં થયો હું તખાહ.
કિનો મારો તે પર લે દાદગર,
તે હિચકારો મુજ સંગ રમિયો મધર.
અફસોસ પ્રીતપર હજારો હજાર,
અફસોસ પ્રીતપર ફિતકાર અપાર.”(૭)
બેઇ હાલે બેજન, બોલી તે નાર:
“ કરે કાં તું બેજન, ખોટા વિચાર.
નથી મેં દિધો તુને કંઈખી દગો,
નથી મુજ સિનામા કપટની વગો.
ખરા ખ્યાર ખાતર, કિધું મેં એ કાંમ,
ના બોલ બેજન કંડવા કંલાંમ.
વહાલા સુણી લે મહારા સુખન,
મને લાગે સુહૃદ તુંજ વન ચમન.
જગરમાં લગાડી મહોખત અગન,
રખે તારી મહોખત અને મુજ ઠંફન.
ખરા ખ્યાર ખાતર તુંને લાવી સંગ,
હવે તું કરે મુજ ઉમેદ લંગ.
ખુશી થા દીલસર, શુરાતજ વિચાર,
નરેશેર થઇ કેમ અને બેકાર.

૫૫૦૦

ખુશી થા ઓ બેજન, જરા પીઇ શરાખ,
ફર કર દિલથી કહેરને સિતાખ.
મનીજેહ છે ઢાસી તહારી નફર,
કસુર હોય બે થઇ, કતલ તું કર.
અગર તારો જાહેર થશે ઇસાર,
તો તુજને ખચાવાકરશ જીવ નીસાર.”(૮)

બેજનતા તુરાંનમા આવવા વીચેની ખબર અફાસીયાબને કાંને પડવી.

લાંબે વખતે આ બનાવની ખબર મનીજેહના મેહલના દરવાજાને પડી, કે એક ઈરાંની બચ્ચાને ખાતું મનીજેહ પોતાની સાથે જશનગાહ તરફથી લઇ આવી છે. પોતાની પુરેપુરી ખાતરી કાઢી પછી, દરવાજાએ ખબર કસરેવજને જાંઘ કહી, અને કસરેવજે તુરતજ એ ખબર પોતાના ભાઈ અફાસીયાબને જાંઘને જાહેર કીધી. અફાસીયાબ આ ખબર સાંભળી ધસોજ ગુસ્સે થયો, અને જોડ્યો કે:—“જેને ત્યાં દીકરી હોય, તે જો કે પાદશાહ બી હોય, તોપણ તેના જેવા કમનસીબ બીજા કોણ બી હશે નહીં?” તુરત અફાસીયાબે કસરેવજને હુકમ કીધો, કે:—“સવારોની એક ટુકડી લેઈ, મનીજેહના મેહલ તરફ ધસી જા, અને પેલા ઈરાંની બચ્ચાને પકડી મારી પાસે લેઈ આવ.”

પોતાના ભાઈ અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે કસરેવજ તુરતજ લશકરી સરદારોની એક ટુકડી લઈ મનીજેહના મેહલ તરફ ગયો, અને મેહલને ચોતરફથી ઘેરી લેઈ, પોતે અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ તેણે જણ્યું, કે દિવાનખાનાના દરવાજા અંદરથી બંધ હતા, અને અંદર રંગરાગ અને ખાંખાંની ધુમ મચી રહી હતી. વગર દીક્રે તેણે દિવાનખાનાનાં દરવાજા ભાંગ્યા, અને પોતે અંદર દાખલ થયો. તેણે તખત ઉપર એક ઈરાંની બચ્ચાની ગોદમાં મનીજેહને બેઠેલી જોઈ. મહેશીલના રંગમાં અચ્ચુચ ભંગ થયો. રંગ રાગ બંધ પડ્યો, અને મનીજેહ ગલરાદમાં પડી. સરવે કોઈ શીકકાં પંડી કાંપવા લાગ્યાં.

પૂકારી કહ્યા. કસરીવેજે કલાંમ: “અંજો બેહ્યા, બદનસલ, બદલગાંમ વિના હક પર ધર ધુસે ચોર છું, કુદે એશો અસરત એ સરજોર છું. નથી નહાસવાની, રહી એક રાહ, કરી લે છું કુનિયાને છેલ્લી નિગાહ. લિયો છે મેં ઘેરી મહેલ ચોતરફ, શરણુ થા વિના બોલાવે એક હરફ.”

પલકમાં પડ્યો કુલ બંધ રાગ રંગ, બેજને ગરજને મારી છલંગ. કિંધી ચોતરફ તેણે એકદમ નજર, અચાંનક આકૃત દિઠી સર ઉપર. “ખુદા થા મુજનો મદદગાર હિયાં, લડશ કેમ નથી પાસ હથિયાર હિયાં.

કહાં છે પેદર મારો જેવ મહેરબાંન, બચાવે કોણુ આ સમે મારો જાંન. નથી મારો ઘોડો, નથી તલવાર, પરાયા મુલકમાં નથી ઠોસ્તઠાર. એ સાહેબ ખલકના, કરીમ હાઠગર, મૂજ આકૃતરસીઠા ઉપર કર નજર.”

હતો તે વમાસનમાં નેકજાદ, પડી તેટલાં તેને અચ્ચુચ યાદ. છૂપાવી તે રાખતો'તો ખજર એક, પગનાં મોજાંની અંદર છેક. તુરત ખેચ્યું તે ખજર આખદાર, ને જોડ્યો બહાધુર મારી પુકાર : “એ બેહ્યા બેશરમ બદગુમાન, અગર હોય લડવું નિકલ મયદાંન.

૧. શાએર શીરદાસી એ વિશે નીચે પ્રમાણે લખે છે:

“કરો અજ પસે પરદહ કુખતર શુવદ,
અગર તાજ દારદ બદ અખતર શુવદ.”

હું ગેવનો છું બેજન ગોઠવેજીઆન,
નરે શેર ફેરવાઈ મુજ ખાંદાન.
અગર હોય ચાહતો તું જંગ મુજ સાથ,
તો તૈયાર છે બેજન લીડવાને ખાથ.

કરશ આજે ખંજરથી સો સર કંઠમ,
દેખાડશ તુંને હું નવો કંઠ સિતમ.
અગર ચાહતો હોયજે તું કરવા ભલમ,
તો કર આ સમે મારી તું રહાનુમમ.

મને પાઠસાહ પાસ લઈ જા સિતાબ,
ખરી વાતનો તેને આપું હિસાબ.”(૭)

કસરેવજે બેજનને ફરેબ આપી કેદ કરી અફાસીયાબની દરખાસ્તમાં લેઈ જયું.

કસરેવજે જ્યારે બેજનનું નામ સાંભલ્યું, અને તેને હથીયારખંધ બનેલો જોયો, ત્યારે તેણે લડાઈ કરવાથી હાથ ઉઠાવવાનો એકદમ ઠરાવ કીધો, અને ફેદ તથા મજરથી તેની સાથ કાંમ લેવાની તેણે તજવિજ કીધી. તેણે બેજનને નરમાસથી સમજાવી કહ્યું કે: “બેજન, અગર જો તું તારા હાથ માહેલું હથીયાર નાખી દીયે, તો હું કસમ ખાધ તુંને કોલ આપું છું, કે હું તારો એક વફાદાર દોસ્ત અને રહાનુમા થવશ. વળી અફાસીયાબ પાસ તારે માટે સારા ખોત્રો ખોલી, તુંને મારી અપાવવાની હું દરેક તજવિજ કરશ. * * *” બેજનને તેની મીઠી મીઠી વાતો ઉપર વિસ્વાસ મુક્યો, અને તુરતજ પોતાના હાથ માહેલું ખંજર ફેંકી દીધું. આવો મામલો જોઈ કસરેવજે તુરતજ પુકાર કરી બેજનને ઘેરી લેવા પોતાના સવારોને ફરમાવ્યું, અને તેજ વખતે દિવાંખાંનામાં બેજન ઉપર તુરાની સવારો ધસી ગયા, અને તેને કેદ કરી જંજરથી જકડી, ધસડતા અફાસીયાબની આગળ તેની દરખાસ્તમાં લેઈ ગયા. બેજન જ્યારે અફાસીયાબની આગળ જઈ પુગ્યો, ત્યારે તેણે અફાસીયાબને કહ્યું કે:—

“કહું હાલ હું રાસ્ત અફાસિયાબ,
ઇન્સાફ કર તું સુણી ફરીયાદ.
અવલ હકિકત એ છે શહેરિયાર,
નિકલ્યો હું ઇરાંનથી કરવા શિકાર.
લડી સંગ ભુટો કિધાં સર્વ ઠાર,
પડી રંજ ભારી, બહુ ખીશિયાર.
નિકલ્યો હું જંગલમાં કરવા સફર,
પુગો જઈ એકાએક જશનગાહ ઉપર.
તપતો તો સરપર જીવંદ આક્રતાબ,
થયો જીવ ગરમીથી બિલકુળ બેતાબ.
જીવંદ એકે દરખત પડીયું નજર,
સિતલ છાંયડે જઈ પડ્યો બેફિકર.
પરી એક અચજીય હાજર થઈ,
મને ગોઠમાં લઈ ઉડી તે ગઈ.
ચહડી નિન્દ મગજે બેહોશી ભરી,
ખુલી આંખ તો જોઈ મળીજેહ પરી.

મુલાકાત થઈ કોઈ કંમખત ઘડી,
બલા મારે સર આસમાની પડી.
હવે કર વીચાર જો જહાંપનાહ,
નથી તારી બેટીનો કંઈ ખી શુનાહ.
નથી કંઈ મારી જરાખી કસુર,
મળી ગઈ મને કોઈ પરી બેશકુર.”
હસી બોલિયો શાહ અફાસિયાબ:
“અરે કમસમજ શું જીવે છે તું ખાબ.
કિધો છે શુનાહ એવો નહિ થાય માફ,
કરે ખાલી બકબક મારે તું લાફ.”
ગલત વાત સબલી, ખરી નહી જરી,
બચાવા જીવને બતાવે પરી.
સફર તારી ફુનિયામે થઈ છે ખતમ,
પલકમાં તું પુગશે ‘મુલકે-અદમ.’^૧
કહ્યું બેજનને બહુ બનીને નિરાસ
“અરે નાતરસથી શું રાખું આસ.” (10)

અએ શાહે આલમ, ઓ તાજદાર,
કરે કેમ એવા બેહુધા વિચાર.
જંગલના શેરો 'ને ખુખાર હેવાં,
પંજને દાંતે કરે છે ઉફાં.
પેહલવાંનેખી તેમ કરે. જંગ,
શમ્શીર ચુરજી. કરે છે ખતંગ.
ખંજર 'ને નેજા, તીર ને કમાન-
થી લડીને કાઢે છે કુશમંતનો ધાં.

હગાથી કિથો મને ખંદીવાં,
લડે કેમ હુથીયાર વિના પેહલવાં.
'અગર બેહુધાય બે' તૂને મારું બળ,
તો કર મુજને છુટો થોડીક પળ.
ફંકત એક ઘોડો' ને ચુરજ આપ,
હેખાડું હલેરીનો તૂને હિસાબ.
હજાર એકમાંથી જીવે એક, જંજુ,
તો, બેશક તું બેજનને નામદું ગંજુ."

અફાસીયાબે બેજનને ફાંસી ચડાડાવવાનો હુકમ આપવો.

બેજનના આવી રીતના સખુનો અફાસીયાબને ગમ્યા નહી. તેણે ચુસ્તે થઇ બેજનને તરેહવાર અપમાન કરીયા સખુનો કેલા, અને કસરેવજને હુકમ કીધો કે:—"આ ધરાંની બચ્ચો ચોરી ઉપર સરખેરી કરે છે, અને મારી સાંમે આવા નાલાએક સખુનો બોલવાની હિંમત કરે છે, વારતે અને એકંદમ ફાંસી દે, કે જેથી લવિશમાં કોઇખી ધરાંની એવું નાલાએક કાંમ કરવાની હિંમત કરે નહીં." બેજનને સખત પાહારા હુકમ કસરેવજ દરબારમાંથી બાહાર લેઇ ગયો, અને બેજન પોતાના જીવવાની આશા છોડી સંતાપ કરવા લાગ્યો.

ફિકરમંદ બનીને બેજન રડે,
નહિ. કોઇ કંઠરદાંન તેને જડે.

"અગર દાદગરનો હુશે એજ હુકમ,
નથી મુજ કંઠનો મને કાંઈ ગમ.

મગર હું કુખી કે મરૂ પરહેશ,
નહિ પાસ મારી પેદર કે ખેશ.

૫૬૦૦

છુરી કોઇ ઘડીએ પડયો બહાર,
બેવા ન પાચ્યો માદર દિદાર.

અફસોસ હું પડીયો વતનથી દુર,
અફસોસ જવાંની થઇ ગઇ છુર.

અફસોસ પેદરના ન બેચાં દિદાર,
ખખર મારી સુણી થશે બેકાર.

અફસોસ પેદરના થશે કેવા હાલ,
અફસોસ કુશમંત થશે ખુશહાલ.

તૂને કોણ કહેશે ઓ મારા પિદર,
ચુજરી જફા શું શું મારી ઉપર.

ખખર કોણ પુગાડે તૂને ઓ પિદર,
કે બેજન મુવો થાઇ જીરોખખર.

વતન મારે લઇ બા પયગાંમ હવા,
ને રહેજે તું મારા ખુનનો ગવાહા.

તુસ અને ફસ્તમને દેજે અબ્બર,
કે કીનામાં મારા તે બાંધે કંમર.

ચુરગીન નાપાકે કીધું એ કાંમ,
થઇ મારીજીહની આખર તમામ." (11)

અફાસીયાબના વજીર પીરાંનની સમજાવટથી બેજનનું

ફાંસીની સજામાંથી છુટું થવું.

શાએર કહે છે કે બેજનનો આ વિશ્વાસ પરવરદેગારે સાંભળ્યો, અને તેની ઉપર તે મેહરબાંન થયો. અફાસીયાબના વજીર પીરાંનનું તે જગે એકએક આવવું થયું, અને ફાંસીને લાકડે ચઢડતા એક જવાંનને બેઠા-તેણે તલાશ કીધી. કસરેવજે બેજનને જાળખાવી તેની સઘળી હકિકત પીરાંન વજીરને બહેર કીધી. બેજનનું નામ સાંભળી પીરાંન તુરતજ તેની આજ્ઞા ગયો, અને તે ધરાંનથી શા કાળે ત્યાં આવ્યો હતો, તેનો ખુલાસો પુછ્યો. બેજને સઘળી ખીના પીરાંન વજીરને જણાવી, અને પીરાંનને તેના હાલ ઉપર દયા આવી.

પીરાંન તુરાંનના પાદશાહ અક્રાસીયાખને વણરનો હતો. તે દાનાવ વણર ઉપર અક્રાસીયાખનો મોટો વિશ્વાસ હતો. પીરાને તુરતજ હુકમ કીધો, કે:—“હું શાહા અક્રાસીયાખને મળી બેજનના બાબમાં તેનો સેવકનો હુકમ મેળવું, ત્યાં સુધી બેજનને ફાંસી દેવાનું મોકુંક રાખવું” પીરાન તુરતજ અક્રાસીયાખ પાસે ગયો. તેણે અક્રાસીયાખની, મુલાકાત લીધી, અને બેજનના બાબમાં અક્રાસીયાખને ચરણ ગુજરી સમજાવ્યું કે:—

“મહા રહે સલાંમત શાહ તું ખુશાલ,
થળે તારા નાજુદ રંજે મલાલ.
ઉભો સર ઝુંકાવી હું તારી હજુર,
ગુનાર અરજ માફ ર.
કિથો જ્યારે શ્યાવક્ષને તે કતલ,
કિથો મૂજ શિખામણુ પર નહિ અમલ.
વતંન છોડી શ્યાવક્ષ આયો તુરાંન,
પનાહ આપી તેને કિથો તે બેજાંન
હજી તો છે શ્યાવક્ષનો કીનો ગરમ,
જગાડે નવો તું સિતમ ને અલમ

અગર તું બેજનને કરશે બેજાંન,
તો રૂશે કિનામાં કુલ્લે ધરાંન.
તુલ્લ જોવા જંગી ને ઘસ્તમ દલેર,
ગેવ અને રસ્તમનો ભુલીયો શું કહેર?
ભુલશે ન ગોદરેજ નખીરાતું વેર,
ચલાવશે તુરાંનમે લોડીની નહેર.
ગયો કેમ તુ રસ્તમનો ગુસ્સો ભુલી,
નિકલિયો તું બેજનને દેવા મુલી.
કરે કાં તું નાહક કારે જણન,
ના કર તું બેજનનું નાહક ખુન.”

પીરાંનની સમજાવટથી બેજનની સજામાં ઘટાડો થયો.

પીરાંન વણરની સમજાવટથી અક્રાસીયાખના ધાતકી દીક્ર ઉપર અસર થઈ, અને તેણે પીરાંનને જવાબ દીધો કે: “અચ્ચે વણર પીરાંન, તું બાણુતો નથી કે બેજનની આવી ચાલથી ધરાંન અને તુરાંનમાં મારી અને મારાં કુટુંબની રસવાઈ થઈ છે. મારાં કુળની તમામ બાનુઓની ધન્યતાને બેજનને કલંક લગાડ્યો છે, માટે એને સજા તો થવીજ જોઈએ.” પીરાંને જવાબ દીધો કે:—“અચ્ચે આલમ પનાહ, જે તેમજ હોય, તો તું એને માતની સજા ના કર. એની સજામાં ઘટાડો કર. બહેતર તો એ છે, કે એને ફેદની સજા કર, જેથી ધરાંનીઓને ધડો મળશે, અને ફરીથી તેઓ તુરાંની બાનુઓ તરફ એવી આંડી નજર કરતા અટકશે,” આ સમજાવટથી અક્રાસીયાખે ફાંસીનો હુકમ ફેરવી, બેજનને મજબુત સાંકલથી જકડી, એક ઉંડા કુવામાં બંધ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તે કુવાના મોહડાં ઉપર અકવાન દેવવાલો પથર જે ચીનના જંગલમાં પડેલો હતો, તે પથર તે જંગલમાંથી મંગાવી તે અંધારા કુવાના મોહડાં ઉપર ફાંકવાનો તેણે કસરેવજને હુકમ કીધો, કે જેથી તે ગારમાં દિવસની રોશની કે આદિતામનું એકબી કિરણુ દાખલ થઈ શકે નહીં. વળી બાનું મનીજેહના બાબમાં તેણે એવો હુકમ કીધો, કે તેણીના મેહેવને એકદમ તારાજ કરવો, અને તેણીનું તાજ છીનવી લેઈ તેણીને શેકર બદર કરી, તેજ કુવા આગળ તેણીને રખડતી મુકવી.

૧. આ પથર અકવાંન દેવે દરીઆને તળીએથી ઉઠાવી લાવી, ચીનના વેરાનમાં નાખ્યો હતો, એમ શાએર શીરદોસ્તી જણાવે છે, પણ એ પથર અકવાન દેવ શા કારણુ સર દરીઆને તળીએથી બાહાર લાવ્યો હતો, અને ક્યા દરીઆમાં તેણે બાહાર કાઢ્યો હતો, તે વિશે કાંઈગ્રી ધારારો શાહનામામાંથી મળતો નથી (કરતા)

અક્રાસીયાળના આ હુકમ પ્રમાણે કસરેવજે બેજનને ગારમાં કેદ કરીધો, અને મનીજેહને તાજ અને સાગથી બેતાજ અને સાજવનાની બનાવી, બેજનવાલા ગાર પાસ તેણીને જંગલમાં એકલી રજડતી મુકી.

મનીજેહની મોહબતનું આવું પરીણામ આવ્યું. તે દરરોજ રૂપડી રજડી કાંઈક ખાવાનું મેળવતી, અને તે ખાણું બેજનને તેના ગારમાં એક સુરાંખમાંથી પોણાંચાડતી હતી. એ રીતે મનીજેહ પોતાની છાંદગીના દુખી દિવસો, બેજનના ભયંકાર બંદીખાના આગલ પડી રહી, રાતો દિન રડી રડી ગુજરતી હતી. (12)

બેજનના શુભ થવાની ખબરનું ધરાંનમાં જઈ પુગલું.

એક હાથ ઉપર દીલાવર બેજન, બ્યારે તુરાંનના જંગલમાં આવી આક્રમક પડ્યો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર મનીજેહના જસનગાહ તરફથી બેજન હજી સુધી પાછો નહીં ફરેલો હોવાથી, ગુરગીનની ઇન્તેઝરીના પાર રહ્યો નહીં. બેજનને પાછો ફરેલો બ્યારે ગુરગીને જોયો નહીં, ત્યારે તે ગભરાવા લાગ્યો, અને તેની શોધમાં તે વેરાંન જંગલમાં ફરવા નિકળ્યો. બેજનને શોધી કાઢવાની તેની તમામ મેહનત ફાકટ ગઇ. તેની કાંઈખી નીલાંબુ કે પતો તેને મળ્યો નહિ, એવામાં બેજનના ઘોડો તે વેરાંન જંગલમાં પોતાના સવાર વગર હાલ હવાલ હાલતમાં ભટકતો ગુરગીનની નજરે પડ્યો. તેની લગામ તુટેલી, અને છન ઉધું વળેલું તેણે જોયું.

બેજનના ઘોડાની આવી હાલત જોઈ ગુરગીન સમજી ગયો, કે બેજનના જનને નુકસાન થતું જોઈએ. હવે તે છવતો ધરાંન આવે, એમ તેને લાગ્યું નહીં. તેણે એવી અટકલ કરીધી, કે તે તુરાંનના પાદશાહ અક્રાસીયાળના હાથમાં સપડાવે જોઈએ, અને તે ફાંસી ગયો દરી, યા કેદમાં પડ્યો હશે. પોતાના કાંમથી આવું છેવટ આવેલું જોઈ, ગુરગીન હવે ધણોજ પરતાવા લાગ્યો, અને બેજનના ઘોડાને બેજન વગર સેષ, રડતી આંખે તે ધરાંન તરફ પાછો ફર્યો. પેહલવાંન જેવે બ્યારે ગુરગીને બેજનના ખાલી ઘોડા સાથ પાછો ફરેલો જોયો, ત્યારે તેના વિશ્વાસનો પાર રહ્યો નહીં. જેવે તુરતજ ગુરગીનને બેજન વિશે પુછ્યું, અને ગુરગીને બેજનના શુભ થવાની ખતાવટજરી ખબર આપી.

ગુરગીને બેજનના શુભ થવા વિશે ખતાવટી વિગત આપવી.

ગુરગીને રડમસ ચેહરે જણાવ્યું કે: “આ પેહલવાંન જેવ, મે અને તારા બહાધુર દીકરા બેજને અરમાનીઆના જંગલમાં વસતાં છુડોને મારી મોટા દગલા કરીધા ! એવી રીતે અરમાનીઆની રમ્યતના દુખ ટાલી હમે ધરાંન તરફ ફરતા હતા, તેવામાં જંગલમાંથી એક ગોરખર નિકલી આવ્યું. દેખાવમાં તે ધણુંજ ખુબસુરત હતું. તે ગોરખર એકાએક બેજનના આંગ ઉપર ધસ્યું, અને બેજને પોતાની કમંદ તે ગોરખર ઉપર ફેંકી, તેને પકડી લીધું ! પોતાને આવી રીતે પકડાઇ ગયલું જોઈ, તે જીવ ઉપર આવી નાહાસવા લાગ્યું, અને બેજન તેની પછવાડે ધસડાવા લાગ્યો ! અંતે તે ગોરખર અને બેજન ભેટ ભેટામાં મારી નજરે આગલથી શુભ થઇ ગયાં ! મે તેની ધણીખી શોધ જંગલમાં કરીધી, પણ તેને મેલવી શક્યો નહીં ! અંતે તેનો ઘોડો હાલહવાલ હાલતમાં મારી નજરે પડ્યો, અને તેને સેષ છું પાછો લિંખા આવ્યો.”

ગેવે શુરગીનની આ વાત બીલકુલ માની નહી, અને શુરસામાં આવી તેને ધસડતો પાદશાહ કચ્છેખશરૂની દરબારમાં લઇ ગયો.

બેજનના કેદખાનાનો પતો શાહ કચ્છેખશરૂએ જાંમે જેહાંનુમા મારફતે મેળવવો, અને બેજનના છુટકારાની તદખીર કરવી.

બેજનના શુભ યવાનો હેવાલ શુરગીનને મોહડેથી સાંભળી, પાદશાહ કચ્છેખશરૂ શુરગીન ઉપર ધણોજ કદા થયો. શાહ કચ્છેખશરૂએ ગેવને સમગળવી કહ્યું કે: “દીનાવર ગેવ, તું ફિકર ના કર. હું કહું છું, કે તારો દીકરો બેજન જીવતો છે. સખખ નામીયા મોખેદો અને નજુમીઓએ એવી આગાહી કીધી છે કે હું જ્યારે અશો શીવાવક્તના કીનામા તુરંત જમીન ઉપર ચઢાઇ લેઇ જવશ, ત્યારે તે લડાઇમાં તારો દીકરો બેજન મોટો ભાગ લેશે.”

શુરગીનની શીતુરી આલ માટે શાહ કચ્છેખશરૂએ તેને બંદીખાને નાખવાનો તુરત હુકમ કીધો, અને ગેવને જાહેર કીધું કે:—“બેજન જીવતો છે, પણ તે ક્યાં છે, તેની ખબર હમણા મળી શકે એમ નથી. માટે ગેવ તું ફરવરદીન મહીના સુધી સશ્ચરી પકક, કારણ કે તે વખતે આફતાબનો પ્રકાશ દીધી રહેશે, બહારની માસમ ખીડી રહેશે, અને તમામ કુદરત ખોલતી થશે, ત્યારે હું મારી ‘જામે ગેતીનુમા’ (યાને જામે જેહાંનુમા) માં હકીતકથર જોવશ, અને તેમાં તારો દીકરો જ્યાંથી હશે, ત્યાંથી તે મને દેખાશે.”

આ સખુનોથી ગેવને ધીરજ મળી, અને ઉમેદવાર દીલે તે ફરવરદીન મહીનાની શહ જોતો રહ્યો. અંતે નૌરોજનો મુખારક દિવસ આવી લાગ્યો. તે દિવસે પાદશાહ કચ્છેખશરૂએ બંદી કરી, પોતાની ‘જામે જેહાંનુમા’માં ૨ નજર કીધી, અને સમગળા ખંડોમાં જામ મારફતે તપાસ કરી જોયું, તો અંતે બેજન કર્જસારના વેરાનમાં એક ઉંડા સિંહા ગારમાં, જંજીરથી જકડાઇ કેદ પડેલો, અને દુખથી બેગર થયો. તેને દેખાયો. વળી તેજ ગારની આગલ એક ખાંદાંતી સીકલની બાવું, બેજનની પાસબાની કરતી દેખાઇ. આ ખબર શાહ કચ્છેખશરૂએ દરબારને ખુશી સાથ જાહેર કીધી, અને ગેવ તેથી ધણોજ ખુશાલ થયો. પાદશાહે કહ્યું કે: “બેજન જીવતો છે, માટે હવે તેને છોડવવાની તજવિજ કરવી ઘટે છે. મને લાગે છે, કે એ કાંમ ફરતમથીજ પાર પડશે.”

૧. જમાનાના તે કાળમાં, ફરવરદીન મહીનો અને હોરમઝદ રોજ નવા વરસના પેહલ્લા દિવસ તરીકે ગણાતો હોય, એમ શાએર શીરદોસીના લખાણ પરથી લાગે છે.

(કરતા)

૨. આ ‘જામે જેહાંનુમા’ની બનાવટ કેવી અને કેવા પ્રકારની હતી, તે વિશે કાંઈખી ખરી વિગત હજી સમગળવી શક્યું નથી. ધણાક લખનારાઓ જણાવવા માગે છે, કે તે નજુમી વિદ્યાથી ભરેલી એક કિતાબ હતી. કેટલાકાનું કેહવું એવું છે, કે એ ‘જામ’ એકે દુરબીન યાને (Telescope) ના જેવી હતી. શાએર શીરદોસી પ્રમાણે એ ‘જામ’ પાદશાહ જમશેદની પાસ હતી. એ જગમમા સાતે ફરવરો જિનારની નજરે પડતાં હતાં. તેમજ શુભ યવલ્લી વસ્તુઓ જ્યાંથી હોય, તે તેમાં જોવાથી જણાઇ આવતી હતી.

કર્ગસારના જંગલમાં આવેલા ઉંડા ગારમાંથી રૂસતમ બેજનનો
છુટકારો કરે છે.

થયો અસ્ત પુરશે પડી જ્યારે રાત,
નિકલીયો રૂસતમ સવારોની સાથ.
સજી શસ્ત્ર અંગે, ને બખ્તર તમાંગ,
મદદ માગી રખની, પદકી નેક કલાંગ.

“તવાના, આ દાના, કરીમ દાદગર,
અરજી એક યુગ્મરે ઝુંકારી સર.
મને દે તું દાવર બળ પીશિયાર,
છુટે યુગ્મથી બેજન, સિદ્ધા તોડું ગાર.”

(ભુવે પાટ ૧૫૧)

બેજનના છુટકારા માટે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને બોલાવવાનો
કચ્છે ખુશરૂએ હુકમ કરવો.

પાદશાહ કચ્છે ખુશરૂએ તુરતજ રૂસ્તમને બોલાવવા તાડીદનો પેગાંમ રવાના કીધો, અને તેમાં બેજનની ગીરફતારી વિશે જણાવી, તેનો છુટકો કરવાની રૂસ્તમને અરજ કીધી. રૂસ્તમ પેહલવાંન બેજનની આપત સાંભળી ધણેજ દગ્ગીર થયો, કેમકે જેવ તેની દીકરી ખાતું ગોસરપ સાથ પરણેલો હતો, અને એ લગનથી બેજન ખાતું ગોસરપનો દીકરો થતો હતો. શાહી ફરમાન મક્કતાંજ રૂસ્તમ તુરતજ પાદશાહની દરબારમાં આવી ઉભો, અને બેજનને છોડવવાની યોજના તેણે ધડી કાઢી.

શુરગીનને જેવી ખબર પડી, કે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમ આવી પુગ્યો છે, અને બેજનના છુટકારાની તે તજવિજ કરે છે, ત્યારે તેણે રૂસ્તમને એક આજુજી બરેલો પેગામ કેહવાડી પોતાનો છુટકો કરવા અરજ કીધી. તેણે પોતાના કરવક માટે મારી આહી, સધળી ખરી બીના જાહેર કીધી.

રૂસ્તમે પેહલાં શુરગીનને બંદીખાનામાંથી છોડવી પોતાના કબજામાં લીધી, અને પોતાના રસાલામાં તેને દાખલ કીધો. એ પછી પાદશાહે ખુશરૂ બેજનને અને યુસાફરીને અસખાજ રૂસ્તમને સ્વાધીન કીધો, અને રૂસ્તમ એક વેપારીનો વેશ ધારણ કરી, એક મોટા રસોલા સાથ બેજનને છોડવવા ગ્રપચુપ તુરાંન તરફ નિકલી ગયો.

વેપારી વેશે રૂસ્તમનું બેજનને છોડાવવા તુરાંન જઈ પુગયું.

રૂસ્તમે છુપે વેશે અને છુપા નામે બેજનને કેદખાનામાંથી છોડવવાનું વધારે પસંદ કીધું, કેમકે તે એવું ધારતો હતો, કે લગાઈ કરી બેજનને છોડવવાની તજવિજ કરવા જતાં, મથાદા અદ્રારીયાજ તેના જીવને હલાક કરશે એ સખખને લીધે, રૂસ્તમે પોતાના રસાલાના તમામ આદમીઓને વેપારી વણતરનું રૂપ આપી, પોતે પણ એક વેપારીનો વેશ સજીને તુરાંન સરહદમાં દાખલ થયો, અને ત્યાં વેપારના સામાનની તે એક પેહડી ખોલી બેઠો. ખુતનના મુલકમાં જ્યાં વજર પીરાંન રહેતો હતો, ત્યાં રૂસ્તમે છુપા વેશે જઈ પીરાંન વજરને બેઠ સોગાત નજર કીધી, અને ખુતન શેહરમાં વેપાર ચલાવવાની તેણે રત્ન માંગી, જે પીરાંન વજરે તુરતજ તેને ખુશીથી આપી.

એક ધરાંનનો શાહ વેપારી ધરાંનથી મોટી વંજુતર લેઈ આવેલો છે, એવી ખબર જ્યારે ફકીર હાલે બટકતી મનીજીદને કાંને પડી, ત્યારે તે ખાતું તુરતજ તે ધરાંની વેપારીની પેહડી ઉપર રોડી ગઈ, અને રૂસ્તમ જે છુપા વેરામાં પેહડી ઉપર બેઠો હતો, તેને તેણીએ અરજ કરી કહ્યું કે:—

“ધરાંન સરજમીનના સંપત્તી હીલ મર્દ,
સદા રહેજે સુખી, ખિલકુલ બેદર્દ.
પટો પાર હીલની ઉમેદો જીલંદ,
જંભાનો દેખાડે ન કુખ કે ગજંદ.
રહેજે ખુશીમાં તમારું ધરાંન,
સદા શાહ રહેજે તમારા જવાંન.

કેવી છે શાહ ખુશરૂની ખબર ?
કેમ છે પેહલવાંન જેવ નામવર ?
ધરાંનીઓને છે અખર કે નહી,
બેજનની શીકર કરેછ કે નહી ?
પડેલો છે તે સિદ્દા ગારમાં,
રડે રાતો દિન તે અંધકારમાં.

ન રે બેજન ! બોલ ઓ ભગર !
 હું કાંમ હસે છે ? શું છે ખબર !
 હુશ્મન શું અતે જમાનો થયો ?
 શુ દૂખ વેઠતાં છું દિવાનો થયો ?
 જરા દે ઓ બેજન છું સિધ્ધા જવાબ,
 સિધ્ધા ગારમાં કાં હસે બેહિસાબ.”
 હસી બોલિયો નેક બેજન ફરી :
 “મનીજેહ મહાજીબ, સૂણું સુંદરી.

કહું કેમ હસવાનો બોલી હું ભેદ,
 હવે દુર થશે મુજ સંકટ ખેદ.
 કહું કેમ તૂને ઓ ભગર ચુપ્ત વાત,
 થઇ છે નારોથી નરની ઘાત.
 લખોં પર લગાડી દિધું હોયે ‘સીલ,’
 રહે ભેદ કહી નહિ મિસલ આખે નીલ.
 લખોં નારના જે સીવી બંધ કરે,
 જખા તેઓની ના ગળંદે ડરે.”
 રડી બહુ મનીજેહ, સૂણી આ ચુમાન,
 બહુ દર્દમંદ થઇ, સૂણી બોહતાન :
 “બેજન મેં દીધું છું મારું દેલ,
 તજ્યાં તૂં થકી મેં વતનને મેહેલ.
 જે થકી છોડી મેં શાહી ને તાજ,
 જે થકી તારાજ કિધો મારો સાજ.”

તે ન્યારે મુજથી છુપાવે ભરંમ,
 ઓ દાવર કેમ છું થયો બેરહંમ.” (14)

કહ્યું બેજન : “અએ મોહન મની,
 છાંદગીથી છુપાઈ મેં છુને ગણી.
 ખરેખર થઇ મૂજ થકી છું ખુવાર,
 તણું છું શાહી, તજ્યો સંજુગાર.

મને દે છું દાવર બળ ખીચિયાર,
 છુટે મુજથી બેજન સિધ્ધા તોહું ગાર.” (15)

કર્ગસારના જંગલમાં આવેલા ગારમાં, કદ પડેલા બેજનને
 જેહાં પેહલવાન રૂસ્તમે છોડવવો.

કર્ગસારના જંગલમાં રાતની સિદ્ધાર્થ વચે બેજનને તેના જંદીખાનામાંથી છોડવવાનું
 કાંમ મુશ્કેલ જેવું લાગ્યાથી, બાવું મનીજેહએ તે જંગલમાં પડેલાં લાકડાંનો એક ગોટો

કસુર માફ કર જે થઇ હોય ખતા,
 હવે જેહું છું મુજ સુખની ઘટા.
 સાંભલ મનીજેહ, ધરી લે ધિયાંન,
 આવી પૂગોછ રૂસ્તમ પેહલવાન.
 જલ્દી મનીજેહ જઇ તેને મલ,
 કરશે તે મારી ઉમેદો સફલ.
 જઇને તનાહીમાં પુછ એકદંમ,
 કે અએ નામવર છું જ-છે રૂસ્તમ.
 સિધ્ધારી સંગ તેને જલ્દી છું લાવ,
 કુવા જઇ બેજનની તેને સૂણાવ.”
 મનીજેહ પવન વેગે ગઇ નિકલી,
 ઉમેદ છાતીમાં રહી ખિલી કુલ લલી.
 મલી રૂસ્તમને કહ્યા સર્વ હાલ,
 ખુશીથી ખીલી રહ્યા ગાલ-લાલ.
 કહ્યું રૂસ્તમે : “નાર ઓ નામદાર,
 રહો રહેમ છું જ પર પરવરદેગાર.
 બાવું મનીજેહ, જોઇ દે મને,
 ઉમો છે રૂસ્તમ છું સાંમને.
 બેજન થકી છોડી બાજુલ શહેર,
 પૂગો આવી છાં હું ધરી દીલ કહેર.
 હવે જા મનીજેહ હિયાંથી સિધાર,
 આવશ હું રાતે લઇને સવાર.”

થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી ન્યારે રાત,
 નિકલીયો રૂસ્તમ સવારોની સાથ.
 સજી શત્રુ અંગે, બખતર તમાંમ,
 મદદ માગી રખી, પહુડીને કલાંમ :
 “તવાના ઓ દાના, ફરીમ દાદગર,
 અરજ એક ગૂજારૂ મુકાવી સર.”

જૂઠો એકઠો કરી રાખ્યો હતો. રાત પડતાજ જેહાં પેહલવાંન રસ્તેમ પોતાના સુન્નદા પેહલવાંનો સાથ હથીમાર બંધ થઇ, તે જંગલમાં ગુપચુપ જઈ પુગ્યો. મનીજેહએ એકઠાં કીધેલાં લાકડાંની એક એહ બનાવી સલગીવી, જેથી રાતની અંધારી, રાશનીમા ફેરવાઇ ગઇ. બેજાનને જે ગારમાં કેદ કીધો હતો, તે ગારના મોહડાં ઉપર રસ્તેમ એક મોટા જંગલર કદનો પત્થર ઢાંકેલો બેથો. રસ્તેમ તે પત્થર ઉઠાવવા પોતાના પેહલવાંનોને કહ્યું, પણ તે પત્થર વજનમાં એટલો તો ભારી હતો, કે સવળા પેહલવાંનોએ સાથે મની ઉઠાવવાની તજવિજ કીધા છતાં, તે હીલી શક્યો નહી. બ્યારે રસ્તેમ એવો મામલો બેથો, - ત્યારે તેણે પોતે તે પત્થર ઉઠાવવાનું કામ માથે લીધું. દાદગર દાદારની જનાબમાં તેણે સર ઝુકાવી મદદ આહી, અને એક જોર કરી, ગારના મોહડાં ઉપર ઢાંકેલા તે પત્થરને તેણે ઉઠાવી, ચીન શેહરના જંગલ તરફ તે ફેંકી દીધો, અને બેજાનને તે સિદ્ધા ગારમાંથી બાહાર કાઢવાની તજવિજ કીધી.

પણ બેજાનને બાહાર કાઢવા આગમજ રસ્તેમ બેજાન પાસ ગુરગીનને માટે મારી મેળવી. રસ્તેમનો સુખન બેજાને માંન સાથ કબુલ કીધો, અને ગુરગીને કરેલી કસુર માટે બેજાને તેને મારી બક્ષી. રસ્તેમ તુરતજ પોતાની કમંદ તે ગારની અંદર ફેંકી, અને બેજાન તે કમંદ પકડી ગારમાંથી બાહર આગ્યો. બેજાનને હાથે અને પગે પડેલી ભારી જંજીર રસ્તેમ તોડી નાખી, અને ગુરગીને બેજાન પાસ પોતાની ચમત્તી કસુર માટે મારી આહી. બાદજ બેજાન ધરાંન તરફ પોતાની માનીની મહાશુબ મનીજેહ સાથ ગયો, અને ત્યાં બેજાને મનીજેહને આપેલા કોલ મમાણે, મનીજેહ સાથ શાદ કચ્છપુરાણની મંજુરીઆતથી, તથા પોતાના પેદરની રાજ ખુશીથી શાદીના ગાંઠી બેઠાયો.

પાદશાહ કચ્છપુરાણનું
આ ગેતીમાંથી નજર-ગયેબ થવું.

બ્યારે પાદશાહ કચ્છપુરાણે પોતાના આપ શીવાવક્ત્રને કીતો પોતાના મમાવાં અક્ષસીવાબ ઉપર લીધો, અને તેને તથા તેના લાઘ કસરેવજને મારી નાખી દુનિયાને દિફર અને ખાસ્તી વગરની બનાવી, ત્યારે તેના દીક્રને રૂંચાંતિ થઇ.

ધરાનનો પાદશાહ ક્યપુશર.

ક્યપુશરના સુપુત્ર:—“ વઝાંન જે છે તે આસમાનનો પાદશાહ છે,
 અને પાદશાહ છે, તે જમીનનો હાકમ છે.
 નારાં તે શખ્સને જાણ્યો કે જેનું દીવ પરવરદેમાર
 તરફ જેપરવા હેય. દાનવ તે શખ્સ જાણ્યો, કે
 કેાઇની પશુ પાસની કીધા વગર
 પાપના શંભથી શરમાય.

કચ્છેપુશ્કરે પોતાની દરબારના
દરવાજા બંધ કરવા ફરમાવવું.

જુલાવી કહ્યું એમ દરબારને:
“ખતમ હું કરું છું સહુ કારને.
મશરેફથી મગરેખ તલક કુલ ખલક,
કિંથી પાક મે ફરમનથી અલગ.
કિનો મુજ હીલનો, આખા હે,
ફત્વી મુજ મનની મુરાદ છે.
સિપાસો સના તારી યજ્ઞાં કરું,
થયો તુંથી હું ગેતીમે સુખરૂ.
હવે એક હીલમા રહી આરણુ,
હજુરીમે વુજની રહું રૂ-ખ-રૂ.
ઉમેદ એજ હીલમાં છે મે ગણી,
દફા મારી થઇ છે અહેરેમની.
શું અઠતા કે આલા ખીરો જવાં,
શું મુફ્તીસ માસુમ કે પેહલવાં.
અમીરો, સગીરો, જુલ્લં તાજવર,
સધલાં જશે એક રોજે શુજર.
રહી હિયાં રખે હું ખતું જુલ્મગાર,
રખે હિયાં કરું હું જોહુકી કાર.
રખે હું ગરૂરી કરું આ જહાંન,
રખે હું મરૂં શાહ જમશેદ સમાન.”

કુલ પેહલવાંનો,
હયરત રહ્યા જોઇ કારે શાહ.

કચ્છેપુશ્કરના પેહલવાંનોએ દરબાર બંધ કરવા માટે પુછપરછ કરવી.

એક દરતા સુધી કચ્છેપુશ્કર ઇઆદતમાં રહ્યા બાદ પાછો તે દરબારમાં આવી
તખ્ત ઉપર બેઠો, અને તમામ પેહલવાંનો તેની જનાબમાં નમીને હાજર થયા. પાદશાહના
આવાં કામથી તેના તમામ પેહલવાંનો ધણાજ અજબ થતા લાગ્યા, અને એવી રીતે
દરબારના દરવાજા બંધ કરવાનું કારણ જાણતા પુછપરછ કરવા લાગ્યા.

તખ્ત પર બેસી શાહ શેહરિયાર,
હુકમ કીધો ખોલે દરબાર ખાર.
હજુરીમે હાજર થયા પેહલવાંન,
ફરીજી, શુદર્જ અને સાવરાંન.
ગેવ સાંથ શુરગીન, ગોરતમ દલીર,
પ્રસ સાથ બેજન, રેહામ વીર.

કહી, એમ કીધો પુશ્કરે હુકમ:
“દરબાર મારી કરો તમ ખતમ.
મતાવી સહુને કેહજો સુખન,
રવાના કરજો કરીને નમન.
ખશારત થઇ એવી યજ્ઞાંનથી,
ઉઠાવી લીધું હીલ આ જહાંનથી.”
કચ્છેપુશ્કરનું યજ્ઞાંનની ઇઆદતમાં
મશગુલ થવું.

કિધું કુલ ફરામોશ ગેતીનું કાંમ,
કિધું તેજુ ઘોષ સફા તન તમામ.
સજ સાજ તનપર ખીલકુલ સુફેદ,
નિયાયેશ કીધી ધરી હીલ ઉમેદ.
અરજ કીધી દરગાહે યજ્ઞાંન પાક:
“તું માલીકે આતશ, હવા, આખ, ખાક.
કર આએ કમતર ઉપર તું નિગાહ,
કર માફ જે કંઈ કિધો હોય શુનાહ.”
નિસદીન ઇઆદતમાં તે રહ્યો,
એ રીતે હરતો શુજરી ગયો.
તન તેનું જો કે હવું આ જહાંન,
મગર ગેતી અંદર હવું નહિ રવાંન.
પરસ્તેશ દિવસ આંઠ તક એમ કરી,
નિકલીને બાહાર દરબાર ભરી.

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

ધરાંની સિપાહ,

જહાંદારે જગને કિધી જ્યારથી,
 નથી થાયો તુજ સમ કોઇ ત્યારથી.
 સુખારકે તુને તખ્ત, અને જીન, અસ્પ,
 તુએ કીધો ખરખા આઝર ગોશસ્પ.
 પહેલવાંનો તારા ઉલા સર ઝુંકી,
 નેઇ હાલ તારો, હમ સહુ કુખી.
 ખતા દરશુજર કર હમારી શાહ,
 થયો હોય અગર કંઇ હમેથી શુનાહ.
 ખતાવાર અગર જો હમે હોઇયે,
 મેહરની નજર હુમ ઉપર નેઇયે.

૫૮૦૦

અરજ એમ કરીયે કરીને નમાજ,
 કહે ભેદ તારો, કરીયે ઇલાજ.”

ધરાંની પેહલવાનોને કચ્છેપ્રશસ્ત્રએ
 જવાબ આપ્યો.

સુખન સુણી બોલ્યો શાહ શહેરિયાર,
 સુણો પેહલવાંનો, આલી વિકાર.
 નથી સુજ દીલમાં રંજે-અલમ,
 નથી દુશમનનો મને કાંઇ ગમ.

નથી કોઇથી હું થયો દિલગીર,
 નથી કોઇએ કંઇ કિધી તકસીર.
 લિધો દુશમન પર કિનો ખાપનો,
 થયો અંત આખર પરીતાપનો.
 હવે તમ કરો મ્યાંન શમશીર તમામ,
 તજે તેગ, ખંજર, કરો મય કાંમ.
 સુકી એક ખાણુ કમાનો ને તીર,
 મચાવો ખુશી તમ મક્કી સહુ દલીર.
 અધરાં કાંમે થયાં છે પુરાં,
 પરીણામો આવી ગયાં છે ફડાં.
 સિવા ફક્ત નિયાયેશ પરવરદેગાર,
 મને ખીજે કાંઇ નથી રજગાર.
 ખાફજ કીધો નકીખને હુકમ:
 “દરખાર મારી કરૂં છું ખતમ.
 ઝિગાના કે ખેશી બની બેસખર,
 સુલાકાત આહે અગર કોઇ ખસર.
 હજુરીમે લાવે કદમ તે નહી,
 કરે મારી ખંદગી ખરહમ તે નહી.”

જાલ અને રસ્તમને બોલાવી લાવવા માટે ગેવનુ જાણુલ જવું.

આવી રીતે ખીજવાર ધરાંના શાહે પોતાંની દરખાર બંધ કીધાથી, રખતમાં
 મોટી ચરચા ચાલી રહી તમામ જુનેરગો અને પેહલવાંનો એવો મામતો નેઇ તરેહ-
 વાર વાતો કરવા લાગ્યા. જુનેર્ગ ગોહંજે પોતાના હીકરા ગેવને તુરતજ જાણુલસ્તાંન
 જઇ, આ કહી નહી બને એવો બનાવ જે ધરાંના બાબમાં બની રહ્યો હતો, અને
 ધરાંની રખતમાં જે ગડબડ મચી રહી હતી, તેને શાંત પાડવા માટે, અને પાદશાહના
 વિચાર ફેરવવા માટે જુનેર્ગ જાલ અને જોહાં પેહલવાંને સુલાખી લાવવા તુરતજ
 રવાના કીધો.

આ પેગામ લેઈ નામદાર ગેવ જાણુલ તરફ પવન વેગે નીકળી ગયો, અને ત્યાં
 પુગતાંજ સધલી હકિકત જાલ તથા રસ્તમને જાહેર કીધી. આ નાખુશ ખબર સાંભળી
 જાલ અને રસ્તમ બંને ધણુજ દલગીર થયા, અને તુરતજ દાનેશમંદ જુનેર્ગો, જુનેર્ગો
 અને નજુમીએને એકઠા કરી, તે સધલાઓ સાથે જાલ અને રસ્તમ જાણુલથી ધરાં
 તરફ જવા નિકળ્યા.

ખીજ વાર પાદશાહ કચ્છેપ્રશસ્ત્રએ ઈબ્રાહિમથી ફારેગ થઇ દરખાર ભરવી.

રસ્તમ અને જાલ પોતાની મંજૂલ પુરી કરી ધરાંન આવી પુગે, તે આગમજ
 પાદશાહ કચ્છેપ્રશસ્ત્રએ પોતાની દરખારના દરખાજ પોતાના અમીરો, વઝીરો અને પેહલવાંનો
 સામે બંધ કરવા દરખાજ, અને પોતે પરવરદેગારની ઇમાદતમાં પાછો મથયુલ થયો.
 એવી રીતે તે સાત દિવસ સુધી નિવાયેશ કરવામાં એકામદ ચિને મથયુલ રહ્યો.

દિવસ સાત અને રાત એકાંતમા,
પડ્યો કરતો ચિન્તન નિરાંતમા.
દિવસ સાત અને રાત પુરી કરી,
ધખાઈત કરી ઉઠ્યો તે કરી.
પડી આંઠમી ખામદાદે સહવાર,
નિકલિયો ખહાર ખુશર નામદાર.
તખત પર બેઠો શાહેજેહાં,
હાજર થયાં સહુ નમી પેહલવાં.
અમીરો, વજીરો અને મૂબેહાંન,
નમી બોલિયા: “ઓ શાહે કિયાંન.
અરજ એક હમારી સુણુ રોહુરિયાર,
કિધા કાં હમુને નજરથી ખાહાર.
કહે શું ખતા છે હમોથી થઇ,
કે હાખલ હરખારે કરતો નહી.
કહે શું સખખ છે, શું છે ભરમ,
ચુનાહ શું કિધા કે થયો બેરહમ.
નજરથી કિધા દુર હમ અહેગાંન,
ભરમ કેહ હમુને ઓ રોશન રવાંન.”

* * *

સુણી બોલિયો શાહ કંઝેખુશર:
“કરો કાં નાહકે તમે જીરતજી.
નથી ગમ હીલમા મને ગંજનો,
નથી ગમ હિલે દુશ્મન રંજનો.
નથી મારો દુશ્મન ધરતી ઉપર,
કે ડરવું રહે તેથી માફ જીગર.
કરો કાં તમે પેહલવાંનો ફિકર,
નથી જીલિયો હું તમારી કંકર.
મગર હીલમા એક ઉમેદ છે,
પલ્લવર જીલાતી નથી ખેદ છે.
થશે જ્યારે રોશન મારી ઉમેદ,
કરશ ત્યારે બહેર સહુને હું બેદ.
હવે ના કરો ગમ, સુણી હાલને,
કરો દુર હીલથી જુરા ખ્યાલને.
રજા છે તમુને ઓ દાનેશવર,
સિધારો ખુશી થઇ, કરો ના ફિકર.
ઓ હરખાંન હરખાર કર વું ખતમ,
હવે બંધ કર ખાર છે એ હુકમ.”

કંઝેખુશરએ સ્વપનામાં સરોશને
જોવો, અને તેનાથી બચારત થવી.

કરી બંદગીને જખાંપર ધરી,
ધરી ધ્યાન મનમા સમાધી ચહડી.
ન ઉઘતો જરાખી સિહા રાતમા,
રહેતો તે મશગુલ મૂનાજાતમા.
કરી હેશ, દુનિયા ને ખેરી તરફ,
કિધી બંદગી પાંચ હફતા તલક.
એક રાત અખરમા છુપાયો માહ,
પડ્યો પુર નિન્દમા ખુશર શાહ.
સુતેલો હતો જો કે શાહે જેહાં,
મગર જાગવું ‘વું તેવું’ રવાં.
અચણચ નજર રોશની એક પડી,
જીવે તો સરોશની સિકલ ત્યાં ખડી.
કંઈ એમ સરોશો, પડી કાંન પર:
“નથી વુંજ સમ કોઈ બિજો તાજવર.
ફલી વુંજ મનની મૂરાદો બલી,
રહી છે મનની બિલી હર કલી.
અગર ચાહે તજવા વું આ જેહાંન,
થશે હાદગર પાસ તારું મકાંન.
ખજનો ને દોલત બક્ષેસ કર,
આ દુનિયાંમે છે પાંચ દિનની સફર.
દુનિયાંની ચુંગાલ છે એક બલા,
અટવધ મૂવા છે કંઈ કંઈ બલા.
આ તખ્ત અને તાજ તારૂ જરીન,
બક્ષ કોઈ હોય જો ખરો બેચુબીન.
એવો છે લોહરાસ્પ અતી પુર હું નર,
કનાયત કર તેને તાજે-કંમર.
કુવા વુંએ માગી મિનોઇ થકી,
ચઝઢાંએ બક્ષી વુંને નક્કી.
નથી મોત તારૂં હજી આ પજે,
છતાં તારી ઉમેદ સઘલી ફજે.
મિનોઇમે જગા જે વુંએ ચાહી છે,
તકયાર તે વું થકી ચાઇ છે.”
સિવા એ વાતો મિનોઇ કરી,
થયો શુમ નજરથી, નજર ના કરી.

ઉઠ્યો ખાખમાંથી જાગી શાહ,
બોલ્યો: “હવે આપ યજ્ઞમાં પનાહ.”

જાલ અને રસ્તમત કચ્છેપ્રશસ્ત્ર આગલ આવી પુગવું.

વાગી મળત પુરી કરી જ અકાસીએ જાળેજર અને રસ્તમ પોતાના રસાના સાથે ધરાનમા આવી પુગા. તેમના આવી પુગવાની ખગર જેવી ધગનીઓને પુગી, તેનાજ તેઓ રસ્તમ અને જાળેજરને સામે મળવા ગયા. સુભેગ ગોદર્જી આખમા આંસુ લારી, પાદશાહ કચ્છેપ્રશસ્ત્રની તમામ હકિકત રસ્તમ તથા જાળેજરને જણાવી કહ્યું કે “કચ્છેપ્રશસ્ત્ર દરમાર જે કે ભગવ છે, પણ કચ્છેપ્રશસ્ત્રના દીદર કોઈની જોઈ શકતું નથી. જેવો કચ્છેપ્રશસ્ત્ર તમોએ અગાઉ પુશાય અને ગેશન રવાનવાસો જેવો હતો, તેવો તે હવે નથી. આજે તેનો હાન જુદોજ થઈ ગયો છે તેના શુભાગી ગાયો કરમાઈ ગયા છે, તેનું સરોવર જેવું ઉચ્ચ કદ કમરમાંથી વાકુ વધી ગયું છે, તેને શું થયું છે, તેની હસુને કાંઈ સમજ પડતી નથી હસુને લાગે છે, કે આહેરમને તેને ખોટો મારગે દોર્યો છે.”

સુભેગ જાળે આ હકિકત ગોદર્જીને મોહરૂપી સાલથી દિવાસાના મધુને કહ્યા, અને ત્યાંથી સધસા ઉનાચે કદમે દરમાર તરફ ગયા. જાન, તેહમતન રસ્તમ, દુસ, ગોદર્જી, તથા ગુરગીન, બેજન અને ધગતહમ વિગેરે પેહલવાનો ઉપરાત તમામ અનજુમન દરમારમા દાખલ થઈ, પોત પોતાની જગ્યાએ બેઠા. પાદશાહ કચ્છેપ્રશસ્ત્ર પોતાની ધમાદતગાદમાંથી બાહાર આવી તખત ઉપર ગિરાજ્યો કચ્છેપ્રશસ્ત્રે રસ્તમ અને જાળેજરને જોઈ, તેઓની ખેરઆશીયત પુઝી, અને જેહા પેહલવાન રસ્તમનો હાથ પકડી, તેના વતનની ખગર માટે સવાન કીધો ત્યાર બાદ ખીજ સધસા જાણીતા દરમારોઓની ખગર પુઝી, તેઓને માનથી નવાજ્યા સુભેગ જાલ નમન કરી કચ્છેપ્રશસ્ત્રને કેહવા લાગ્યો —

જાલે કચ્છેપ્રશસ્ત્રને શીખામણના

સુખનો કેહવા

નમાવી સર બોલિયો જાળેજર.
“ઓ બહાધુર, બળવત, સખી તાજવર.
સુખન સાલલી લે ઓ ચેહેરિયાર,
ઉભી અનજુમન છે, જે ગમખાર.

૫૬૦૦

કહું વાજખી બે ઘરે હું સુખન,
અગર લાગે કંડવા, મગર ઠર મનન
સદા સાચ મારી એ છે ચુકતાર,
કંડવા સુખન છે સદા સુખકાર
જનમ ઘરે લીધો ઘરાંન જમીન,
યથો ત્યાં ઘ મોટો ઉધરી હમીન.

મમાવો તહારો અફરાસિયાખ,
સીવા જાદુ ખીજે ન જોતો ખુવાખ
ખપાવો તહારો કાઉસ શાહ,
ઘનુની 'ને જાહેલ, ખુદાની પનાહ
હતી શાહી મોટી જુલંદ સદતનત,
મગર કમઅદેશ હેમાકત દુપદ.
ચહુડી ધુન એક રોજ શુમાનની,
સફર હું કરું જઈ આરમાનની.
સિતારા 'ને તારાની જોવા ચલન,
કિધી તે હેમાકત મે નાપસન.
શિખામણ મારી ન માની જરી,
ખતા અતે ખાધી સિતમધી ભરી.

સફર આસમાની કિંધી દમ ઠરી,
ખતા ખાંધી પટકાઇ નિચે પડી.
ખચી તે ગયો, રેહમ યજ્ઞદાનની,
પશેમાન થાયો જખમી ખની.
વલી કહું સાંભલ ઓ શેહરિયાર,
પેદરના કિનાથી ખની દિલ ફિગાર.
લઇ લાખ શમશીરજન નામદાર,
લડવા ગયો છું ધરી દિલ ખુમાર.
ગયો ખારખમની તરફ વનમા,
પરીણામ તેં નહિ લિધું મનમા.
અગર ખખત તારું ન રોશન હતે,
જુરી તારી હાલત બેશક થતે.
પકડીને દુશ્મન કરતે ખરાખ,
વતન કરતે વેરાંન અફસિયાખ.
ન ખચ્યાં કે ખાળો, પીરો જવાંન,
ન વસ્તી કે હસ્તી રેહતે ધરાંન.
મગર મેહર યજ્ઞદાં હતી છું જ પર,
મુરાંદ તારી લાવ્યો છું ખર.

સમજ્યો હું મનમા ખની ખહું મગન,
હવે ભેશે આરાંમ ધરાંન વતન.
મગર કીધો ખરખા નવો તેં સિતમ,
કુખી થાઇ રધયત ભેષ આ જુલમ.
પસંદ છું એ કીધી રાહે ખાલી,
તજ કેમ દીધી છું એ ઇજ્જતી.
એ ખ્યાલ તહારો છે હર્મમંદ,
હરજેજ ખુદાખી કરે નહિ પસંદ.
થયો હોય ભે એજ તારો વિચાર,
તો ખનશે ન હરજેજ કોઇ તાબેદાર.
થશે અતે હાંસલ પશેમાંનખી,
છે કાંમ તારું એ દીવાંનખી.
થશે નુર બેનુર, તન પુર શુનાહ,
આજેજ ખનશે, ખની છું તખાહ.
અગર ચાહતો હોય છું ખુદાખી મહેર,
પનાહ માગ રખની તજ ખ્યાલ ગયેર.
તજ દે એ ખ્યાલ, ઓ નામેવર,
જરા જુજ છું અનજુમનખી કદર.

ધરાંની અનજુમનનુ જાલના વિચાર સાથ એકમત થવું, અને
કચ્છેશ્વરશરણે જવાખ આપવો.

જ્યારે જુલ્જે જામે પોતાલુ બોલવું પુર કીધું, ત્યારે દરબારમા હાજર રેહલા
પેદલવાનો અને કુદરે અનજુમન જાલેજરના મત સાથ એકમત થઇ, તેના બોલવાને
ટોકો આપવા લાગી. આવી રીતની અનજુમનની લાગણી ભેષ કચ્છેશ્વરશરણે શાંત મને
ધીમે અને ધીરે અવાજે જાલેજરને જવાખ દીધો:

સુણી શીખ બોલ્યો શાહ શહેરિયાર:
“કહું શું છું ને જાલેજર નામદાર.
અગર તોછડો કાંઇ બોલું સુખન,
તો બેશક યજ્ઞદાં કરે નહિ પસંન.
વલી થાય રૂસ્તમ સુણી હર્મમંદ,
પડે કુલ ધરાંન, ઉપર ગજમંદ.
સુણો પહેલવાંનો, સુણો મેહરખાંન,
સુણી મે લિધું જાલવું દારતાંન.
કસમ પર કહું છું સુણો મારી વાત,
મને લાગી મહોખત યજ્ઞદાંન સાથ.
નથી થાયો આશક હું રાયતાંનનો,
મગર હાસ છું દીન-ધમાનનો.

જગત કુલ જુદી નાકાંમ છે,
સિવાં પાકે યજ્ઞદાં શુમ નામ છે.
સિવા તે નથી કોઇ બિલે કારસાજ,
કરે સુજ દરદનો કાતીલ ઇલાજ.
ખની છું અકલમંદ કરે છે કલાંમ,
શીકમ છું ધરાંની કરે ખદનામ.
પેદર મારો રયાવલ હતો જહાંદાર,
પેસર તેનો હું છું નામી સવાર.
નખીરો છું શાહ કાઉસનો,
શું સમજે મને છું વિના હુશનો.
વલી માત હતી સુજ શાહી તુખમ,
દુનિયાની નારોમે સહુધી ઉતમ.

હુશંગથી ચહેરિયાર કાઉસ તલક,
તાબે હતી જેઓને આ ખલક.
દિધી આસમાને ના કંઈ પનાહ,
કિધી નહિ જરાખી મુરવ્વત નિગાહ.
સિવા નામ ગેતીમે ના કંઈ રહ્યું,
ફરમાન તેમનું હવા થઈ ગયું.
કંઈ એક શહેરિયાર પાગ્યા ગુજર,
નચણા હતા કોઈ કોઈ નામેવર.
મગર તેઓખી તેથી ડરતા હતા,
નચણાપણથી સખડતા હતા.
ખંડો છું ખાંકી હુંખી ખાકસાર,
કિધી રંજ મહેનતનો રોજગાર.
ઘણી કીધી કોશીસ વિના કંઈ મના;
અંતે મેં જાણ્યું, છે 'સહુ' ફના.

આ દુનિયા છે તંન પાંચ દિનની તમામ,
નથી મુજ તન-મનને લાએક મૂકામ.
છૂટી રંજમાંથી અને શાદમાન,
છે એજ ઉમેદ મહારી મહાન.
હવે મારી ખાએશ ખર લાઉં છું,
તણ તખ્તે કિયાની હું જાઉં છું,
તમે રંજ ભારી લિધો મૂજ થકી,
ખણેસ મલથે બેમુલ નકી.
વધી જેનો મુજપર આધાર છે,
કદરદાન તેમનો કિરતાર છે.
કેરશ હાલે-નેકી ત્યાં હું ખયાન,
કદરનો છે જુજનાર જલદ યજ્ઞાન.
આ મારી મિલકત; ખખનો મહાન,
એ ખણેસ તમને એ ધરાંનીયાન.

કચ્છેશ્વરશર ધરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી.

ખીજે દિવસે ખામદાદ ચતાંજ પાદશાહ કચ્છેશ્વરશર પોતાના તખ્ત ઉપર બેઠો,
અને પોતાના માગીતા પેદલવાન બેજનને હુકમ કીધો, કે લોહરાસ્પને કોલાહ પેદરાવી
દરબારમે હાજર કરે. આ ફરમાન મુજબ પેદલવાન બેજન લોહરાસ્પને કોલાહ સળવી
પોતાની સાથે દરબારમાં લઈ આવ્યો. પાદશાહ કચ્છેશ્વરશર પોતાનો હાથ લગાવી,
લોહરાસ્પનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેની તારીફ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પોતે
પોતાના તખ્ત ઉપરથી નિચે ઉતરી, પોતાના માથા ઉપરનું શાહી તાજ કાઢી, તે
લોહરાસ્પને સ્વાધીન કરી ધરાંન સર-જૂગીનના પાદશાહ તરીકે તેને જાહેર કરી કુવા
મુગરી કે: “આ ધરાંનનું તાજ તુને મુઆરક થએ, અને તમામ જેહાન તારી
તાબેદાર થએ. આ મારે શાહી તાજ, તખ્ત, અને ખખનો આજથી હું તારે
સ્વાધીન કરું છું. તું રાસ્તીથી અમલ કરજે, અને રાસ્ત ધનસાધીજ તું કસોદમંદ
અને ખુશાલ રહી શકશે.”

એ પછી કચ્છેશ્વરશર પોતાના તમામ પેદલવાનો અને દરબારીઓને લોહરાસ્પને
ધરાંનના પાદશાહ તરીકે કબુલ કરવા, અને માન આપવા ફરમાવ્યું. પણ આ વાત
તમામ દરબારે પસંદ કીધી નહી, અને લોહરાસ્પને શાહી માન આપવા ના પાડી,
એવી નેમનુક માટે વાંધા લીધો. એવા સંજોગ વચ્ચે દસ્તાંને જલે, લોહરાસ્પની
ધરાંનના પાદશાહ તરીકે કરેલી નેમણુંક સામે સખત વાંધો ઉઠાવી, તેને પાદશાહ
તરીકે કબુલવા સાફ ના પાડી.^૧

૧. ધરાંનની ગાદી કચ્છેશ્વરશર લોહરાસ્પને આપી તેની વિરૂધ્ધ ધણાક ધરાંની
પેદલવાનોએ વાંધો લીધો હતો, અને જુએર્ગ જલેજર પણ તે વાંધો લેવામાં સામેલ
થયો હતો. આ સમયને લીધે પાછલથી જાલના વારેસો અને લોહરાસ્પના વારેસો વચ્ચે મોટો
મિનાકિસો બરપા થયો હતો, અને મોટી લડાઈઓ થઈ હતી, જેમાં જલજલના નામીયા
પેદલવાનો મારવા ગયા હતા. (શાહનામુ દસ્તુર મીનોએદર)

તુખમે હતી શાહ અફરાસિયાખ,
ધુજતાં હતાં જેથી ધરતી 'ને આખ.
નખીરે હતો તે ફરીદુનનો,
પિસર નામેવર તે પસંગ જીનનો.
હું એવી જીનિયાદનો ખુશરૂ,
કિધાં કાંમ મેં જગપસંદ સુખરૂ.

નથી કાંમ કંઈ માફ જગમાં રહ્યું,
જે માફ હવું તે પરાધુ થયું."

જાલે કચ્છેપ્રશસ્ત્રની માફી માગવી, અને કચ્છેપ્રશસ્ત્રએ
ધરાંનીઓને શીખામણુ દેવી.

પાદશાહ કચ્છેપ્રશસ્ત્રના આવા સખુનો સાંભળી યુનેર્ગ જાલેજર ધણેજા પશેમાન
થઈ ગયો, અને પોતાની આંખોમા પાણી લાવી, પોતે જે કાંઈ બોલ્યો હતો, તે માટે
માફી માહવા લાગ્યો. કચ્છેપ્રશસ્ત્રએ તેના ખાલેસ દીલનો ખુલાસો કચ્છલ કાધો, અને
તેનો હાથ પોતાના હાથમા પકડી, તેને પોતાની પાસે બેસાડી બોલ્યો :

કહ્યું શહેનશાહે: "સુણ જાલેજર,
ખનો તમ તપચાર સહું નામેવર.
હવે છે સહુંને મહારી સલાંમ,
સુણો તમ મહારી વસિહુત તમામ.
મલો સહું પીરો, મલો સહું સિપાહ,
ખનાવો રોશન તમ ખજમ બાહ."
ભરી એક મહેદ્રીલ, મલી સહું દલીર,
ઉલો હાથ બેડી ગોદર્થ પાર.

૧૦૦૦

હરોલે ઉલો જાલેજર નામેવર,
દિલાવર બેજન, ઉસ પુર હું તર.
ઉલો સાંમે ફરતમ જેહાં પેહલવાંન,
શુરગીન, ધસ્તહમ રોશન રવાંન.
ગેવ સંગ ફરહાદ, શાહપુર વીર,
ઉલા હાથ બેડી ખની દલગીર.
ધરી હાથ શુરજ સુરત ગાવેયાંન,
સણ સાજ બેઠો, શહે કિયાંન.
પછી બોલિયો તે શાહ શહેરિયાર:
"અએ નામહારો જેહાં આશકાર.
અકલમંદ, દાંનેશોને છ ખખર,
લલાં 'ને જુરા સહું પામેછ શુજર.
આ દુનિયા છે ફાની દિન ચારની,
નકામી છે સહુંને વિતા સારની.

આ રંજ અને ગમ છે નારવા,
થશે એક રોજ સહું અંતે હવા.
રહું ના હશે કોઈ જગમે ખસર,
કરી હોય ખાએસન પામે શુજર.
જશે બ્યારે દમ છોડી તારૂ ખઠન,
મલી ખાક સંગમા થશે ખાક તન.
થશે કાંન બે તુજ લારી અલી,
જશે હોશ, હુશિયારી, સરવે ધટી.
નહિ આંખોથી બેઠ શકશે જરી,
પગોખી કંઠમ નહી શકશે ભરી.
ત્યારે છું કેહશે એ પરવરહેગાર,
મને લે જલાવી તહારે દુવાર.
હવે ફાનીથી હું ધરાઈ ગયો,
રહી આ જગતમા ફસાઈ ગયો.
અગર હોય સતા. જો તેં ધરી,
તણ જખું દુનિયા, એ છે ખહેતરી.
રહો હાથ અંદર ખસ એ ઇલાજ,
ખદીથી રહેવું હમેશ ખાજ.
સદા ચાહ કરજો થજદાંને પાક,
ન કરતા ભરોસો જગત હેલનાક.
સખળ રોજ એમ જાય છે સર ખ સર,
જમાનો ગણેછ દમ શામો-સહર.

હુંશંગથી શહેરિયાર ઠાઉસ તલક,
તાબે હતી જેઓને આ ખલક.
દિધી આસમાને ના કંઈ પનાહ,
કિધી નહિ જરાખી મુરવ્વત નિગાહ.
સિવા નામ ગેતીમે ના કંઈ રહ્યું,
ફરમાન તેમનું હવા થઈ ગયું.
કંઈ એક શહેરિયાર પામ્યા શુગર,
નશુણા હતા કોઈ કોઈ નામેવર.
મગર તેઓખી તેથી ડરતા હતા,
નશુણાપણથી સખડતા હતા.
ખંઠો છું ખાંકી હુંખી ખાકસાર,
કિધો રંજ મહેનતનો રોજગાર.
ધણી કીધી કોશીસ વિના કંઈ મના,
અંતે મેં જાણ્યું, છે 'સહુ' ફના.

આ કુનિયા છે તન પાંચ દિનની તમામ,
નથી મુજ તન-મનને લાએક મૂકામ.
છૂટી રંજમાંથી અને શાદમાન,
છે એજ ઉમેદ મહારી મહાન.
હવે મારી ખાએશ ખર લાઉં છું,
તણ તખ્તે કિયાની હું જાઉં છું.
તમે રંજ ભારી લિધો મૂજ થકી,
અણેસ મલશે બેમુલ નકી.
વધી જેનો મુજપર આધાર છે,
કરકાન તેમનો કિરતાર છે.
કરરા હાલે-નેકી ત્યાં હું ખયાન,
કરનો જો મુજનાર જીવંદ યજ્ઞાન.
આ મારી મિલકત; ખખનો મહાન,
એ અણેસ તમને ઓ ધરાંનીયાં.

કચ્છેપ્રસાર એ ધરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી.

ખીજે દિવસે ખામદાદ યતાંજ પાદશાહ કચ્છેપ્રસાર પોતાના તખ્ત ઉપર બેઠો,
અને પોતાના માનીતા પેદલવાન બેજનને હુકમ કીધો, કે લોહરાસ્પને કોલાહ પેદરાવી
દરબારમે હાજર કરે. આ ફરમાન મુજબ પેદલવાન બેજન લોહરાસ્પને કોલાહ સળવી
પોતાની સાથે દરબારમાં લઈ આવ્યો. પાદશાહ કચ્છેપ્રસાર એ પોતાનો હાથ લંબાવી,
લોહરાસ્પનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તેની તારીફ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પોતે
પોતાના તખ્ત ઉપરથી નિચે ઉતરી, પોતાના માથા ઉપરનું શાહી તાજ કાઢી, તે
લોહરાસ્પને સ્વાધીન કરી ધરાંન સર-જમીનના પાદશાહ તરીકે તેને જાહેર કરી કુવા
મુજરી કે: "આ ધરાંનનું તાજ તુને મુઆરક થએ, અને તમામ જેહાન તારી
તાબેદાર થએ. આ મારે શાહી તાજ, તખ્ત, અને ખખનો આજથી હું તારે
સ્વાધીન કરું છું. તું રાસ્તીથી અમલ કરજે, અને રાસ્ત ધનસાધીજ તું ફસેદમંદ
અને ખુશાલ રહી શકશે."

એ પછી કચ્છેપ્રસાર એ પોતાના તમામ પેદલવાનો અને દરબારીઓને લોહરાસ્પને
ધરાંનના પાદશાહ તરીકે કબુલ કરેવા, અને માન આપવા ફરમાવ્યું. પણ આ વાત
તમામ દરબારે પસંદ કીધી નહી, અને લોહરાસ્પને શાહી માન આપવા ના પાડી,
એથી નેમતુક માટે વાંધો લીધો. એવા સંજોગ વચ્ચે દસ્તાંને જલે, લોહરાસ્પની
ધરાંનના પાદશાહ તરીકે કરેલી નેમતુક સામે સખત વાંધો ઉઠાવી, તેને પાદશાહ
તરીકે કબુલવા સાફ ના પાડી.^૧

૧. ધરાંનની ગાદી કચ્છેપ્રસાર એ લોહરાસ્પને આપી તેની વિરૂધ્ધ પણાક ધરાંની
પેદલવાનોએ વાંધો લીધો હતો, અને જુએર્મ જલેજર પણ તે વાંધો લેવામા સામેલ
થયો હતો. આ સળખને લીધે પાછલથી જલના વારસો અને લોહરાસ્પના વારસો વચ્ચે મોટા
મિનકિસો ખરવા થયો હતો, અને મોટી લડાઈઓ થઈ હતી, જેમાં જલુધના નામીયા
પેદલવાનો મારવા ગયા હતા. (સાદનાથુ દસ્તુર મીનોએદર)

બુદ્ધેર્ગ જાવની દલીલને દરમારમા હાજર રહેવા તમામ દરબારીઓએ એક મતે ઠીકા આપી, લોહરાસ્પની ફરમાવરદારી કરવા, અને તેના અમલ દરમિયાન લઠાઈમાં ઉતરવા સાફ ના પાડી પાદશાહ કચ્છેશ્વરશરને જાવેજરને ખુલાસા વાર દલીલ કરી લોહરાસ્પની ધરાનના પાદશાહ તરીકે નમણુક કરવાના સંધના કારણે કહી સમજાવ્યું કે “લોહરાસ્પ જમશેઠ પાદશાહથી ઉતરી આવેલી દીનના પાલનાર યજ્ઞ પરસ્ત છે, અને પરવરદેગારે મને એનીજ બચારત કીધી છે, કે ધરાનની શાહી લોહરાસ્પને આપવી વધી એ પાદશાહ હોશંગનો નગીરો છે. તે પીશીન અને કચ્છેકામાદની તોખમનો છે, અને દાનાઈથી ભરપુર છે વસ્તે તમે સહુ એને પાદશાહ તરીકે કહ્યો. જે ઇશ્વર મારા ફરમાનથી સર ફેરવશે, તેની તમામ મેહનત મારી આગલ ફેકટ જશે

બુદ્ધેર્ગ જાસે કચ્છેશ્વરશરના સખુનો સાબત્યા પછી પોતાની બજી છેડી, લોહ રસ્પને નમી તેના ઉપર દુવા ગુમરી કહ્યું, કે “તુ આવમમે સર્દારજ યજ્ઞે, હુ હમેશ બરકશર રહેજો, પાદશાહ કચ્છેશ્વરશર સિવાય તુ પાદશાહી તોખમ ધરાવે છે, એમ હમેશ જાણતા નહી હતા તુને ઈરાનતુ તાજ અને તખત મુગારક હોજો” જાવેજરના આવા એકશર પછી, તમામ બુદ્ધેર્ગોએ પણ લોહરાસ્પ ઉપર મોતીનો નિમાર કરી, ભતી દુવા ગુમરી, અને તેને ધરાનના પાદશાહ તરીકે મજુર કીધો.

કચ્છેશ્વરશરનું પોતાની ચાર મહાબુખોને મલી કાયમની જુદાઈમાં જોડાયા જવું.

પાદશાહ લોહરાસ્પને ધરાનની ગાદી આપ્યા પછી, પાદશાહ કચ્છેશ્વરશર પોતાના મેહલમા ગયો, અને તેની ચાર મહાતાજ ચેહરેની પાકદામન બાંતુઓને જોલાવી તેઓને ભેગી, આંખમા આહુ લાગી જોાવ્યો કે “હવે આ તન-પાચોદિવમની દુનિયા હુ છોડી જાઉં છું, અને ફરીથી આ દુનિયામા તમને જીવતો કીમી મની શકનાર નથી”

આ દુઃખમરી ખનર સાબલી, તે ચારે મહાબુખો દર્દમદ દીસે રડી પડી, પોતાના તન પરના સગારને ચીરી નાંખવા લાગી, અને પોતાના સુદ બાવેને પીપી, તોડી નાખી, હા-વ-ગરી કરતી વિલાપ કરવા લાગી. તેઓની એરી હાલત જોઈ કચ્છેશ્વરશર તેઓને દિલાસો દેવા જોાવ્યો કે:

<p>કુખી હાલ જોઈ કહે શહેરિયાર “ધરો ધીર, રડો ના, બની ગમખાર. એક રોજ તમે આવી મલશે મને, પિછાની જશે જયારે તમ હકને. કુવા હું ગુજરશ સહું તમ થકી, મિનોઇમે આખર મલશું નહી. કહાં છે આલાહે જમ કુખતર, કહાં છે મારા સુરા નામેવર.</p>	<p>ગઈ કાંઈ ફિરગીજ મા માહરી, કિધી પાર ‘જુહુન’ જોજુ તરી ગઈ કુખતરે છર કહાં ‘આફીફ’, જોઈ જોને ‘નાહીફ’ થતો નાઉમીફ, થયા જેર જમાનાથી એ સહું તમામ, સુતા ખાક અહર કરોને સુકામ સદા ખાક અહર બિછાનુ થયું, પડે નહિ નજર કાંઈ ઢિંકાનુ થયું</p>
--	--

ન જાણુ વસે વહેત દોખખમા,
 ભડમે હું રાખુ હવે હકમાં.

આની રીતે પોતાની ચારે નામવર બાનુઓને દિલાસાના સખુનો કહી, તેઓથી કચ્છપુરાડ છુટો પડ્યો, અને લોહારાસને બુઝાવી કંઠું કે: “આ મારી પાક તન ચાર મહાબુઝોને જ્યાં સુધી તું જીવતો રહે ત્યાં સુધી, દરેક જાતના સંખ અને આગમગા રેહવા દેજે, અને તેઓની દરેક રીતે પારખાની કરજે.” ત્યાર પછી કચ્છ-પુરાડ પોતાની ધારેલી સફરે જવા નિકલ્યો. તેની સાથે ધરાનમાંથી સરદારો, બુઝગો અને દાનાવો પણ જવા નિકલ્યા. બુઝગો જાલ, જેઠાં પેલણવાં રસમ, ચુદડાં, ગેવ અને બેગન, ધસ્તહમ તથા ફરીયાદો અને તુસ મતી આંઠ જન કચ્છપુરાડના અંગી રેહ્યર તરીકે તેની સાથે રેલા.

આ આખો રસાસો, એક લાંબી સફર કીધા પછી, એક મોટા પાહાડને મથાને, તેની ટોચ ઉપર જઈ પુગ્યો ત્યાં એક અઠવાડીયા સુધી સધલાઓએ આસાએશ લીધી. અંતે દર્દમંદ દીમે પોતાની આંખોમા પાણી લાવી કચ્છપુરાડ બોલ્યો કે:—

“હવે લેજો મહારી તમો સહુ સલામ,
મલીશો મને તમ ઓ નેકનામ.
જુદાઈના વખતની આવી! ઘડી,”
ખની આંખ ખને આંસુ લેરી.
લિધાં સહુને ચુખન, ખગલગીર કરી,
કુખી થાયો હીલથી અંતે રડી.
જોઈ હાલ હજારો રડે જાર જાર,
રડે મઠો સાથે હજારો નાર.
પૂકારો સુણી થાઇ આજેજ જમીન,
જીગર પાહડોનાખી થયાં પ્રીન-પ્રીન.
રડી રધયતે એમ પુકારી કહ્યું:
“અરે ઓ ખુરાડ તુને શું થયું.
તજી જાય છે કાંઈ ધરાંનને,
બિના કારણે કાં તજે જેહાંનને.
અરે શાહ હમારા ગઈ કાંઈ હોશ,
કહી શું ગયો કહે તુને સરોશ.”

* * *

કચ્છપુરાડએ પોતાની રધયતને
જનાખ દેવો.

કહ્યું પાહશાહે: “સુણો નામેવર,
મલી સહુ કરો તમ ખુદાના ચુકર.

૬૧૦૦

કુખી ના કરો તમ હીલને જરી,
મોડ કે વેહલે મલશું ફરી.

૧૫

સુણો મેહરખાંને, અજીજ હીલદાર,
હવે તમ સિધારો, તજી શહેરિયાર.
સખખ મારો મારગ છે ખહુ ખરાખ,
રાહ છે ગજખથી લરી બેહિસાખ.
સુરકીલ મંગલ લયકાર છે,
તપે તાપ સરપર ખુખાર છે.
અજીજ ધરતી અંદર અંગાર છે,
જલનથી જમીન કુલ બિસ્માર છે.
જમીન એવી જલમ, અજીજ ગાલ છે,
નહિ ઝાડ, ફળ-પાત, ખીઆખ છે.”
સુણી આ સુખનને ગોઠરેજ વીર,
લઈ જાલેજર સંગ રસ્તમ દલીર.
રવાના થયા ત્યાં સુકી શહેરિયાર,
ખની ગમજદા, કુખ હર તાર-તાર.
મગર તુસ અને ગેવ, બેગન વીર,
રેહા શાહ સાથે ધરી હાંમ ધીર.
દિવસ એક કીધી સફર શાહ સાથ,
મુસીખતથી આજેજ થયા નેકજાત.
કહ્યું શહેરિયારે: “પડી રાત છે,
આરાંમ બેશક જરિયાત છે.
ઘશે જ્યારે કાલે ખડી ખામદાદ,
પાંમશ હું સુજ હીલની મુરાદ
તમોથી મહારી જુદાઈ ઘશે,
મગર સંગ સરોશ આરનાઈ ઘશે.
હવે તો બેશક પડી રાત છે,
પડો ખુરાડ નિન્દે ખુદા સાથ છે.”

બુદ્ધિર્ગ જાલની દલીલને દરબારમાં હાજર રહેલા તમામ દરબારીઓએ એક મતે ટૂંકા આપી, લોહરારૂપની ફરમાવરદારી કરવા, અને તેના અમલ દરમિયાન લડાઈમાં ઉતરવા સાફ ના પાડી. પાદશાહ કચ્છેપુશરએ જાલેજરને ખુલાસા વાર દલીલ કરી લોહરારૂપની ધરાંનના પાદશાહ તરીકે નેમણુક કરવાના સંઘર્ષમાં કારણો કહી સમજાવ્યું કે: “લોહરારૂપ જમશેદ પાદશાહથી ઉતરી આવેલી દીનનો પાલનાર ચળદાં પરસ્ત છે, અને પરવરદેગાર અને એવીજ બચારત કાઢી છે, કે ધરાંનની શાહી લોહરારૂપને આપવી. વધી એ પાદશાહ હોશંગનો નખીરો છે. તે પીશીન અને કચ્છેકાયાદની તોખમનો છે, અને દાનાઈથી લરપુર છે. વાસ્તે તમે સહુ એને પાદશાહ તરીકે કહ્યો. જે કામ મારાં ફરમાનથી સર ફેરવશે, તેની તમામ મેહનત મારી આગલ ફેકડ જશે.

બુદ્ધિર્ગ જાલે કચ્છેપુશરના સખુનો સાંભળ્યા પછી પોતાની બજાદી છેડી, લોહરૂપને નમી તેના ઉપર દુવા ગુમરી કહ્યું, કે: “તું આલમમે સર્દારજ થાને; તું હમેશ બરકશર રહેને; પાદશાહ કચ્છેપુશર સિવાય તું પાદશાહી તોખમ ધરાવે છે, એમ હમે જાણતા નહી હતા. તુને ધરાંનનું તાજ અને તખત મુખારક હોને.” જાલેજરના આવા એકરાર પછી, તમામ બુદ્ધિર્ગોએ પણ લોહરારૂપ ઉપર મોતીનો નિસાર કરી, બધી દુવા ગુમરી, અને તેને ધરાંનના પાદશાહ તરીકે મંજુર કાઢી.

કચ્છેપુશરનું પોતાની ચાર મહાબુખોને મલી કાયમની બુદ્ધિમાં જોડાવા જણું.

પાદશાહ લોહરારૂપને ધરાંનની ગાદી આપ્યા પછી, પાદશાહ કચ્છેપુશર પોતાનાં મેહલમાં ગયો, અને તેની ચાર મહાતાજા એહરેની પાકદામન બાંતુઓને બોલાવી તેઓને ભેડી, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો કે: “હવે આ તન-પાંચોદિવમની દુનિયા હું છોડી જાઉં છું, અને ફરીથી આ દુનિયામાં તમને છવતો કદીમી મલી શકનાર નથી.”

આ દુઃખભરી ખબર સાંભળી, તે ચારે મહાબુખો દર્દમંદ દીસે રડી પડી, પોતાના તન પરના સંગારને ચીરી નાંખવા લાગી, અને પોતાના સુંદર બાલોને પીખી, તોડી નાખી, હા-વ-જરી કરતી વિલાપ કરવા લાગી. તેઓની એવી હાલત જોઈ કચ્છેપુશર તેઓને દિલાસા દેવા બોલ્યો કે:

<p>કુઃખી હાલ જોઈ કહે શહેરિયાર: “ધરો ધીર, રડો ના, બની ગમખાર. એક રોજ તમે આવી મલશે મને, પિછાની જશે જયારે તમ હકને. દુવા હું ગુજારશ સહું તમ ચકી, મિનોઇમે આખર મલશું નકી. કહાં છે આલાહે જમ દુખતર, કહાં છે મારા સુરા નામેવર.</p>	<p>ગઈ કાંઈ ફિરંગીજ મા માહરી, કિંધી પાર ‘જુહુન’ જેણે તરી. ગઈ દુખતરે તુર કહાં ‘આફીદ’, જોઈ જેને ‘નાહીદ’ થતો નાઉમીદ. થયા જેર જમાનાઈ એ સહું તમામ, સુતા પાક અંદર કરોને સુકાંમ. સદા પાક અંદર બિછાતુ થયું, પર નહિ નજર કાંઈ ઢિંકાતુ થયું.</p>
--	--

ન જાણુ વસે બહેશત દોઝખમા,
સરસો હું રાણુ હવે હકમાં.

આની રીતે પોતાની ચારે નામવર બાલુઓને દિક્ષાસાના સખુને કહી, તેઓથી કચ્છપુરાં છુટો પડ્યો, અને લોકારાધને બુઢાની કહ્યું કે: “આ મારી પાક તન ચાર મહાબુઢોને જ્યાં સુધી વું જવતો રહે ત્યાં સુધી, દરેક જાતના સંખ અને આગમમા રહેવા દેજે, અને તેઓની દરેક રીતે પારખાની કરજે.” ત્યાર પછી કચ્છ-પુરાં પોતાની ધારેલી સફરે જવા નિકલ્યો. તેની સાથે ધર્મમાંથી સરદારો, બુઢોગો અને દાનાવો પણ જવા નિકલ્યા. બુઢોગો જાલ, જેમાં પેદલવાન રસ્તમ, ગુદાં, ગેવ અને બેજન, ધરનહમ તથા ફરીઓઝ અને વુસ મલી આઠ જન કચ્છપુરાંના અંગી રહેખર તરીકે તેની સાથ રેલા.

આ આખો રસાસો, એક લાંબી સફર કીધા પછી, એક મોટા પાકાડને મથાલે, તેની ટોચ ઉપર જઈ પુગ્યો ત્યાં એક અઠવાડીઆ સુધી સધલાઓએ આસાએશ લીધી. અંતે દર્દમંદ દીને પોતાની આંખોમા પાણી લાવી કચ્છપુરાં બોલ્યો કે:—

“હવે લેઓ મહારી તમે સહુ સલાંમ, મલીસો મને તમ ઓ નેકનામ. જુદાધના વખતની આવી ઘડી,” ખની આંખ ખને આંસુ ભરી. લિધાં સહુને ચુંખન, ખગલગીર કરી, કુઃખી થાયો હીલથી અંતે રડી. ભેધ હાલ હજારો રડે જાર જાર, રડે મઠો સાથે હજારો નાર. પૂકારો સુણી થાઇ આજેજ જમીન, જગર પાહડોનાખી થયાં પ્રીન-પ્રીન. રડી રધયતે એમ પુકારી કહ્યું: “અરે ઓ ખુરાં વુને શું થયું. તજ જાય છે કાંઈ ધર્મને, વિના કારણે કાં તજે જેહાંને. અરે શાહ હમારા ગઈ કાંઈ હોશ, કહી શું ગયો દે વુને સરોશ.”

* * *

કચ્છપુરાંએ પોતાની રધયતને જવાખ દેવો.

કહ્યું પાહશાહે: “સુણો નામેવર, મલી સહુ કરો તમ ખુદાના ચુકર. ૬૧૦૦ કુઃખી ના કરો તમ હીલને જરી, મોડે કે વેહલે મલશું ફરી.”

સુણો મેહરખાંનો, અજજ હીલદાર, હવે તમ સિધારો, તજ શહેરિયાર. સખખ મારો મારગ છે ખહુ ખરાખ, રાહ છે ગજખથી ભરી બેહિસાખ. મુશ્કીલ મંગલ લયકાર છે, તથે તાપ સરપર ખુખાર છે. અજખ ધરતી અંદર અંગાર છે, જલનથી જમીન કુલ ખિસ્માર છે. જમીન એવી જાલમ, અજખ ગાલ છે, નહિ ઝાડ, ફળ-પાત, ખીઆખ છે.” સુણી આ સુખનને ગોઠરેજ વીર, લઈ જાલેજર સંગ રસ્તમ હલીર. રવાના થયા ત્યાં મુકી શહેરિયાર, ખની ગમજદા, કુખ હર તાર-તાર. મગર વુસ અને ગેવ, બેજન વીર, રેહા શાહ સાથે ધરી હાંમ ધીર. દિવસ એક કીધી સફર શાહ સાથ, મુસીખતથી આજેજ થયા નેકજાત. કહ્યું શહેરિયારે: “પડી રાત છે, આરાંમ બેશક જરિયાત છે. ઘરો જ્યારે કાલે ખડી ખામદાદ, પાંમશ હું મુજ હીલની મુરાદ તમેથી મહારી જુદાધ થરો, મગર સંગ સરોશ આરનાઈ થરો. હવે તો બેશક પડી રાત છે, પડો ખુશ નિંદે ખુદા સાથ છે.”

તે વેગાં વનમાં પાદશાહ કચ્છેખુશરૂ પોતાના પેહલવાંના સાથ રાતના જમીન ઉપર પોતાનાં બિછાણા કરી નુતો. રાત અધૂરી પુરી થવા આવી. બડી આગદાદ પડે, અને ખુશરૂ પોતાનો તેજસ્વી પ્રકાશ બાહાર પાડી તે વેરાંનને રોશન કરે, તે આગમજ કચ્છેખુશરૂ વનની ઉડ્યો, અને નિન્દમા પડેલા પોતાના પેહલવાંનો જમાડી, બિહાર કીધા. પાદશાહ કચ્છેખુશરૂનો અવાજ સાંભળી સધલા પેહલવાંનો ભગરૂત થયા, અને કચ્છેખુશરૂની આગમ નમન કરી ઉભા. કચ્છેખુશરૂએ તેઓને કહ્યું કે:—

“ઉઠો પેહલવાંનો, સુરા ફલીર, થયો વખત મારો સુણો નામગીર. હવે છે મહારી આખર સલામ, ખુદા પાર પાડે તમારા કાંમ. તહુ થારો ખુશરૂ પુર તાખમા, ન ભેશે મને તમ સિવા ખાખમા. જલે સહુ તમે આ તણ વનને, ના મુઠી જતા કોઇખી જનને. સુણો તમ કહું જે સુખન બ્યાંનથી, નિકલી જલે આ બિયાખાંનથી. થશે કાલ રોજે ઘડાંની પવન, ગરજશે ગાળ ગગડી ગગન. ઘડાંન એક જખરદસ્તનો છે સમે, ન રેહતા કોઇખી જગે આ તમે. ગગન થારો એકદમ ગરજ સિહા, પડી જઇ જુલા, જુલશે રાહા.” સુણી રંજા સહુ થયા પેહલવાંન, અથાવે હવે કોણ સિવા યજ્ઞાંન

કચ્છેખુશરૂનું નજર-ગમેમ ધવું. ખતમ થઇ સિહાઇ સિહા રાતની, તહુ થઇ સવારી પરલાતની. કિધી જગ બલકતી ખુશરૂ પાક, ફરજ થઇ તેધી નાજુદ ખાક. નજર પેહલવાંનોએ યોગમ કરી, સુરત શાહ ખુશરૂ નજર નહિ પડી.

નજરથી થયો સુમ શાહે કિયાંન, મલી ચોતરફખી ના કંઈ નિશાંન. હુંડી સહુ રેહ્યા તે બિયાખાંનમાં, ન દુસ્તી જણાઇ તે વેરાંનમાં. રડી સર ફટી સહુ પૂઢારી કહે: “ગજબ આએ ભારી કેમ હમ સહે. અફસોસ એ શાહુ આલીવિકાર, અફસોસ કહાં છે એ રોશન દિહાર. આ હા-વ-જારી સુણો શહેરિઆર, તણ ખાળે ગફલત થા ઇં બિહાર. અફસોસ જુનિયાહે અવલ ગોહર, અફસોસ તહારી દહેરી ઉપર. ઇં જીવતો ખુદા પાસ ચાલી ગયો, હમુને ઇં પાલી એ વાલી ગયો. દહેરના દહેર ઇં મૂકી કાં ગયો, હમારી મોહખત સુકી કાં ગયો. સદા કચ્છેખુશરૂ સુણો તો જરી. વિસારી દિધી કેમ હમ દીલભરી. કહે દરખતો પુછીયે કરગરી, છે જીવતો શાહ કે ગયો છે મરી. કહે એ જમીન છે કહાં ખુશરૂ, ગળી ઇં ગઇ શું તે ખુખરૂ. અરે આસ્માં કેમ નથી બોલઇ, જરા ભેદ ખુશરૂ તણા બોલ ઇં.”

કચ્છેખુશરૂએ કરેલી આગાહી પ્રમાણે ભયંકાર તોફાનનું ખરપા થયું, અને સધલા પેહલવાંનોનું તેમાં નાશ પામવું.

એ રીતે પાદશાહ કચ્છેખુશરૂ, પોતાના તમામ પેહલવાંનોની રૂગ લેતાં બેતાંમાં, ગામદાંની રોશનીનો પ્રકાશ રૂઝ શતાંજ એકાંતિક સધલાઓની નજર સામે ગમેન થઇ અદ્ભુત થઇ ગયો. તમામ પેહલવાંનોની ત્વારેજ ખાતરી થઇ કે જે

સખુનો કચ્છપુરાણ તેમને કેહતો હતો, તે બિલકુલ ખરા પડ્યા. સઘલા પેહલવાનિયે તે વેશન વનમા કચ્છપુરાણી ઘણીબી શોધ કરી, પણ તેઓની સઘલી મેહનત બરબાદ ગઈ. અને સઘલા પેહલવાનો પાકથી બેગર થઈ અસાએસ લેવા બેઠા, અને હવે તેઓ કચ્છપુરાણના હકમા દુવા ગુજરવા લાગ્યા.

પેહલવાન કરીયોએ હવે સઘલચોને કચ્છપુરાણે કરેલી તુફાન વિશેની આગાહીની યાદ આપી, તાકીદે સફરની મંજૂર પુરી કરવા કહ્યું, પણ પેહલવાનો ચાહેલા હોવાથી તેઓએ એકદમ કુચ કરવાનો વિચાર પડતો મુક્યો, અને પોતાને ચહોડેલી યાક ઉતરે ત્યાં સુધી ત્યાંજ થોડો વખત થોભી જવા જણાવ્યું. તેઓ સઘલા ગમખાર દીસે એકઠા થઈ કચ્છપુરાણના બાગમાં વિચાર ચલાવવા બેઠા, પણ તેવામા આસમાનનો રંગ એકાએક ધીમેધીમે બદલાવા લાગ્યો.

એકાએક ગગડાટ ગગન પર થયો, પવન જોરમા ખુબ વાઈ રહ્યો. ઘટા ટાટી છાંછ ગગન અધકાર, વરસી રહ્યું ત્યાં બરફ ખીશિયાર. જમીન જોર થાઈ, મયદાન ઉજાર, જમા થઈ બરફના ઉભા ત્યાં પહોડ. સિતલ હીમથી સહું રહ્યા ઠરઠરી, રમે જાય સઘલા બરફમે મરી. મગર આવી ઉલી ઠળની ઘડી, બરફમા અજલ આવી સાંમે ખડી.

ઉપર ભારી સિતલ, નિચે ઠંડગાર, થયા મોતને સહું શરણ નામદાર. હલીરો બરફમા ડટાઈ ગયા, અજલ જોઈ સહું ગશ ખાઈ ગયા. શરણ મોતને સહું થયા પેહલવાન, ગયાં તનથી નિકલી રોશન રવાન.

* જફકાર જલમ ઠળનો જુલમ,
* કધોં મુજ વાહવાંચોને તે કલમ.
અહા તારી યાલે ફના ધરતી પર,
છે લિયાંનત તહારી સહા ભરતી પર.

એ રીતે પદશાહ કચ્છપુરાણ આ દુનિયામાંથી નજર મેળવ થાયો, અને એ રીતે તેની સાથ મેલેલા નામીયા પેહલવાનોનો બરફના તુફાન અંદર નાશ થયો.

ગજ અને રૂનમ જે એક દાહડો આગમજથી શાહ કચ્છપુરાણે મુકી છુટા પડ્યા હતા, તેઓ પેલા પાહડને મથાત્રે પોતાની પછવાડે આવતા પેહલવાનો માટે ત્રણ દિવસ સુધી ઠાપ્યા, અને એથે દાહડે બ્યારે તેઓ પાછા ફર્યા નહી, ત્યારે તેમની સલામતી માટે તેઓ ફિકરમંદ બની ગલશટમા પડ્યા. જોઈ પોતાની છાતી કુટી બાલ પીખવા લાગ્યો, અને પોતાના દોકશ જેવ અને બેગન માટે વિચાર કરી કલલવા લાગ્યો, કેમકે તે હવે સમજવા લાગ્યો, કે કચ્છપુરાણે જે બરફના તોફાન માટે આગાહી કરી હતી, તે તુફાનમા બેશક સઘલા પેહલવાનો ડટાઈ ગયા હોવા બેધયે.

એ પછી તેઓ સઘલા ગમખાર દીસે વિચાર કરતા રાજધાની શેહરમા પાછા ફરીયા, અને પીપાદા સીપાહોની એક ટોલીને તે જગલની નિચાણી આપી, બરફ હેઠલ ડટાઈ ગયતા પેહલવાનોની લાસોને શોધી કાઢાડી લાવવા રવાના કીધા.

તે સિપાહોએ પોતાનું કામ ફતેહગંદી સાથ બજાવ્યું. બરફના ટેકડાઓ હેઠલથી જ બહાધુર પેહલવાનોની લાસોને તેઓએ ધક્કાજતથી બહાર કાઢી, ખરાં તરફ લેઈ ગયા. ત્યાં ફરેકને માટે જુદાં જુદાં કોખા બનાવી, તેઓને હંમેશાની આરામ ગાહને સ્વાધીન કીધા.

ગુસ્તાસ્પ અને અર્જસ્પ.

જરથોસ્તી ધર્મની પવિત્ર લઘાઈઓ.
“નવી દીન”

અકુરમઝદની પાક દીન લાવનાર અશો જરથોસ્તે કિસમ કિસમના કરેલા મોજેમની હકિકત ધરાંનથી ઉડતી તુરાંન શહેર તરફ જઈ પુગી. શાહા ગુસ્તાસ્પના ફરમાનથી ઈરાનીઓએ જરથોસ્તી દીન કયુષ કીધી,^૨ અને જરથોસ્તી દીનનો નવો જમાનો ગુસ્તાસ્પના અમલ નીચેના તમામ મુલકોમાં ચાલુ થયો. પેગમ્બર જરથોસ્તનાં ફરમાનને માન આપી શાહા-ગુસ્તાસ્પે શેહરમાં નવાં આતશકદેહ બધાંવ્યાં, અને જે જુનાં હતાં, તેમને આરાસતે કરાવ્યાં. જમશેદનો આતશ, જે “ખોરાસીમયામા” હતો, તેને ત્યાંથી મંગાવી ગુસ્તાસ્પે “દારાબગદ” મારા તખતનશીન કીધો. રીસ્તાંન, રૂમ, કોન્સ્ટેન્ટીનાપલ, બગદાદ, યુનાંન અને હિન્દુસ્તાંન વીગેરે મુલકોના આતશકદેહને આરાસ્તા કરવાના નવા ફરમાનો ગુસ્તાસ્પે બહાર પાડ્યાં.

બાર હજાર બલદોના ચાંમડાં ઉપર અવસ્તા લખાઈ.

જેજ વખતે પેગમ્બર જરથોસ્તે જમાસ્પ વજીરને બાર હજાર બલદોનાં ચામડાં ઉપર સોનેરી હરફે પવિત્ર અવસ્તા લખાવ્યાં, જે લખાંણોને સલામત રાખવાની મતલબથી ગુસ્તાસ્પે “દરજીસ્ત” ને નામે જણાવલી જગ્યામાં મોકલાવી આપ્યાં હતાં.

જરથોસ્તી દીન ધરાંનમાં ફેલાઈ રહી, અશો જરથોસ્ત દસ્તુરાંન દસ્તુર, દાવરાંન દાવર અને ધરાંનના પેગમ્બર તરીકે એકમતે મંજુર થયા.

બંદગીથી દુખ દરદ દફે, કીધાં.

જેજ વખતે ગુસ્તાસ્પનો બાઇ જરીર,^૩ તેમજ તેનો બાપ પાદશાહ લોહોરાસ્પ જે પોતાણું તખત છોડી એકંતમા પોતાની છંદગી ગુજરતો હતો, તેઓ બંન્ને એક એવાં

૧. આ વાંચન ઇ. સ. ૧૬૦૯ ના એપ્રેલ માસમાં બર્મિન્ગહામની પારસી અંનલુમનની ફરમાસથી, ત્યાંની પારસી પંચાયતના વડા ત્રરદી ખા. બા. શેઠ આદરજી મંચેરજી દલાલના આમંત્રણને માન આપી, શેઠ મંચેરજી વખારીઆના અંગણમાં, તેમજ ઈ. સ. ૧૬૦૭ એપ્રેલ માસની ૨૨ મી તારીખે નવસારીમાં લક્ષ્મન ડોલમાં, ત્યાંની જ્ઞાન પ્રસારક મંડલીની ફરમાસથી, તેમજ અંબઇ, કરાંચી અને જીલ્લું શેહરામાં અનેક પ્રસંગો ઉપર રજુ કીધું હતું. કરતા.

૨. શાહ ગુસ્તાસ્પ ધરાંનની ગાદીએ બેઠા પછી, જુનદેહેશ કિતાબમાં લખ્યા પ્રમાણે ૩૦ વરસે, પેગમ્બર જરથોસ્તે પોતાની પવિત્ર દીન જાહેર કીધી હતી.

૩. જરીર પાદશાહ ગુસ્તાસ્પનો બાઇ થતો હતો. ધર્મ યુધ્ધમાં એને મોટા આગેવાન બાગ લાધો હતો. દીનદુશ્મન અર્જસ્પ સામે એને કરેલી સખત લડાઈના સળખે, લશ્કરના અશરવાદમાં, અને આફ્રીનમાં એને નામે દુવા ગુજરવામાં આવે

શુરાં દરદથી પીડાતા હતા, કે તેમના સાગ્ર થવાની આશા તળીઓએ છોડી દીધી હતી. એ દરદો અશો જરથોસ્તે બંદગી કરી સાગ્ર ક્રીધાથી, પેલવવાન જરીરે અને શાહા લોહોરાસપે જરથોસ્તી દીન કશુલ ક્રીધી હતી.

‘કિસ્મતનુ ઝાડ.’

શુસ્તારપે જરથોસ્તી દીન કશુલ ક્રીધી હતી, તેની પાદમા અશો જરથોસ્તે ખોરાસાંન મધે એક સરવનું ઝાડ રોપ્યું, જેનો ઉધરભાવ ટુંક વખતમા અજગ જેવી રીતે વધી ગયો હતો. તે ઝાડ માટે કહે છે કે “તેના દરેક પાંતરાં ઉપર ‘શુસ્તારપે લાલી દીન કશુલ કરી છે’ એવા લેખ કાતરાયજા હતા. આ ખખર જેમ ધરાંનથી તુરાંન ગઈ હતી, તેમજ તે હિન્દુસ્તાંન પણ જઈ પુગી હતી.

હિન્દુ દ્વિલસુર ‘અંઝધાય’

હિન્દુ દ્વિલસુર અંઝધાય, હિન્દુસ્તાંનથી મુસાફરી કરતો જરથોસ્તી ધર્મનું ખંડણુ કરવા શુસ્તારપની દરખારે ગયો હતો. એ અંઝધાય આખા ભરતખંડમા જાણીતો હતો. કહે છે વજર જમારપનો^૧ આ અંઝધાય ગુર હતો. જરથોસ્ત વિશેની ખખર અંઝધાયને પડતાંજ, જરથોસ્તને નજરે જોવા, તથા તેની સાથ પીઆરોનો આવળો માવળો કરવા, પોતાના એલાખિના એક મોટા રસાલા સાથ, તે બલખ^૨ શેહર ગયો હતો. જંનેની મુલાકાત થતાંજ, અને અંઝધાય જરથોસ્તને કાંધળી સવાલ કરે, તે આગમજ ધરાંનના પેગમ્બરે તેના મનના વિચારો^૩ જાણી લઈ, તેના સવાલના જવાબો જાહેર કરી દીધા. એ તકરારમાં

છે, કે: “દુશમન જદાર એદ યુન જરીર” એટલે જરીરના જેવા દુશમનને મારનાર થજો.” આવાં યસ્તમા જરીરને ‘અશ્પાયઓધ’ એટલે ઘોડા ઉપર બેસી લડનાર કહ્યો છે. જરીરને આ એલકાળ તેની એ માટેની કોખેલીયતને માટે મળ્યો હતો. એની સવારીનો ઘોડો એવો તો નામીયાં છુનિઆદથી ઉતરેલો હતો, કે જ્યારે ધર્મ કુધ્ધમા જરીર માર્યો ગયો, અને તેનો ઘોડો દુશમનને હાથ ગયો, ત્યારે પાદશાહ શુસ્તારપ મરજોજ દુખી થયો હતો. (ડા૦ મોદી.)

આ શાહજાદાને અવરતામાં “જધરીવધરી” કહે છે. એનું પેલવની નામ ‘જરીર’ છે. નવી દીન ખાતર લડવામાં આવેલી લડાઈમા એને જે મહાન પરાક્રમો કરી બતાવ્યાં હતા, તેનું બધાન રચવા માટે લખાયેલી કિતાબ “એયાદગારે જરીરાન”, ને નામે જણાયેલી છે. (કરતા)

૧. જમારપ દવોલના ખાંનદાંનનો એક દાનેશમંદ પુરશ હતો. પાદશાહ શુસ્તારપનો તે માનીતો વડો વજર અને દરતુરાંન દરંતુર હતો. પેગમ્બર જરથોસ્તનો તે એક માનીતો શાગેદ હતો. મેરાખી નામના એના એક દીકરાએ દીન માટેની લડાઈમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો.

૨. બદખ પાને બલખ—શીરદોસ્તી આ નામીયાં શેહરને “બદખે-યુઝીન” કરી એલખાવે છે વંદીદાદની પેહલ્લી પગદમા “બાખી અંદેખો દશામ” કરી જણાવ્યું છે, તે એજ સુલદ વાવટાવાલું શેહર છે. (ડા૦ જ૦ જ૦ મોદી)

૩. પેગમ્બર જરથોસ્ત એવી રીતે સામા ધણીના મનના વિચારો આગમજથી જાણી લેવાની જે શક્તી ધરાવતા હતા, તેવી શક્તી આજના વખતમા અમેરીકા અને ખીજ દેશોમાં આજના જમાનામા Telepathy (ટેલિપથી) ને નામે જણાયેલી વિદ્યાને મલતી હોય એમ જણાય છે.

અંગ્રધાત્ર શીકરત પાંગ્રો, અને તે પોતાની હાર કણુલી જરથોસ્તનો એલો બન્ધો, ત્યાર બાદ જરથોસ્ત પાસથી પાક અવસ્તા વાણીના કલાંગોની એક નકલ મેલવી, તે પાછો હિન્દુસ્થાન ફર્યો, અને ત્યાં જમ એંસી હજાર આદમીઓને જરથોસ્તી દીનમાં દાખલ કર્યાં.

ગોસ્તેક્રયાંન.

એક પછી તુરાંની ખાંદાંનના એક નખીરા “ગોસ્તેક્રયાંને” લાવી જરથોસ્તી દીન કણુલી હતી. એ ગોસ્તેક્રયાંનના ફરોહરને ફરવદિન વસ્તમાં છુરી મનશનીના અખત નામના જાદુગરનો જાન લેવા માટે આગધિયું છે.

અખત જાદુગર

અખત નામનો એક જાદુગર લોકોને બેદી સવાલો એવી સરતે પુછતો હતો, કે જેનો જવાબ આપતાં તે શખસ નિશક્ષ થતો, તો તે તેનો જીવ લેતો હતો. એવી રીતે સવાલો પુછી તે જાદુગરે ધણકોના જીવ લીધા હતા એ ખબર ગોસ્તેક્રયાંનને થતાં, એ અખત જાદુગરની સામે તેન સવાલના જવાબ આપવા તે ગયો. એ તકરારમાં ગોસ્તેક્રયાંને અખત જાદુગરના ૨૭ સવાલોના જવાબ આપ્યા, અને ૨૮ માં સવાલમાં વાંધો પડ્યો અખત જાદુગરનો ૨૮ મો સવાલ એ હતો, કે :—

“ઐરાતની મોટાંમાં મોટી ખુશાલી શાંમાં હોય છે ?”

ગોસ્તેક્રયાંને જવાબ દીધો કે :—

“ઐરાતની મોટાંમાં મોટી ખુશાલી તેના ખાવિંદની સંગતમાં હોય છે.”

આ જવાબ પેલા જાદુગર અખતે ના કણુલ કર્યાં, અને કહ્યું કે :—

“ઐરાતની મોટાંમાં મોટી ખુશાલી સારાં સારાં કપડાં અને ધરેણા પહેરવામાં હોય છે.”

ગોસ્તેક્રયાંને આ જવાબ કણુલવા ના પાડી, અને બંને વચ્ચે વાંધો પડ્યો. અખત જાદુગરે આ વાંધોનો નિવેડો લાવવા, ગોસ્તેક્રયાંનને સમજાવી કહ્યું કે :—“તુને જો મારો ખુલાસો નામજુર હોય, તો એ સવાલનો ચુકાદો તારી બેઠન, જે મારી બાઈડી છે, અને જે કદીથી જુલું બોલતી નથી, તેની પાસે મેલવો. જે ચુકાદો તે બાનું આપે, તે મને કણુલ છે.” બંને જન તે નેક બાનું પાસ ગયા, અને તકરારી સવાલથી તેણીને રાશન કરીધી. તે નેક બાનું એ વિચાર કર્યો કે, “જો ધણીની વિરથ બોલીશ, તો તે મારી ઉપર જીલમ ચાલશે. અને જો બાઇની વીરથ બોલીશ તો તે તેનો જીવ લેશે. વળી જુલું બોલીશ તો ગુનેહગાર થઈશ; પણ સાચું બોલતાં જીવ જશે, તો પવિત્ર થઈશ ” એમ વિચારી તે નેકઅખત નારે જવાબ દીધો કે :—“ઐરાતની મોટી ખુશાલી જાત જાતના કપડાં અને ધરેણાં પહેરવામાં છે, પણ ખાવિંદની સંગતમાં મક્કતી ખુશાલી સાચી મોટી છે.”

આ ચુકાદો સાંભળી, બદ મનશનીના અખત જાદુગરે તે નેક અખત નારનો જીવ લીધો.

સર્વે સવાલો આપ્યા બાદ, ગોસ્તેક્રયાંને કરાર મુજબ અખત જાદુગરને સવાલો પુછ્યા, તેના જવાબ તે આપી ચક્ર્યો નહી, અને તે ઉપરથી ગોસ્તેક્રયાંને સરત મુજબ તેનો જીવ લઈ, પોતાના દેહીઓને તેના જીવમાતમાંથી બચાવી લીધા. તે ગોસ્તેક્રયાંને જરથોસ્તી દીન કણુલી, કે જે એક જાણીતાં તુરાંની ખાંદાંનનો નખીરા હતો.

જરથોસ્તી ધરમની જીહાદ.

અતુરમજનું ફરમાન જરથોસ્ત સાહેબને એવું હતું, કે બાવી મજ્જીયશની દીન દુનિયાંમાં ચારો તરફ ફેલાવવી. એટલે જરથોસ્તની બાંધાંમજુથી પાદશાહ ગુસ્તાસપે તે કાંમ મોઢા પાયા ઉપર ચક્રાવત્તાની ચરચાન કરવા માંડી. પેલલાં ગુસ્તાસપે દીનનો ફેલાવો કરવા મોટે તુરાંન તરફ નજર ફેરવી, અને ધરમની જીહાદનો જરથોસ્તી દીન ખાતર પુકાર ઉઠાવ્યો.

(1)

જરથોસ્તી દીનની જીહાદનો પેગાંમ તુરાંનમાં પુગવો.

પુગી જ્યારે એવી તુરાંને ખખર, ધરી હાથમે દિન અને તલવાર, કે થઇ છે ધરમની નવી કંઠ જીકર. ધરને ઉઠાવ્યો લડાઇનો પુકાર. જીકરનો છે કરનાર જરથોસ્ત એક, ખની લાલ ગુસ્તાસપી સાહે તુરાંન, નવો છે ધરમ ને વિચીત્ર વિવેક. હુકમ કીધો લશ્કર જવાને ધરાંન. ૬૨૦૦ કિધી ફેજ તૈયાર પચલ સંગ, ગયા હેવચરનીઓ લાખો ફરી, કરવા જરથોસ્તીઓને ખતંગ, ગયા તેઓ જરથોસ્તી દીનપર મરી.

રવાના લશ્કર કિધું લાખ મણુ,
કપટ ને કિનાની ધરી દીલ અગન.

(2)

ગુસ્તાસપનો અરજાસપને પચગામ.

જરથોસ્તી દીનની તવારીખ કહે છે, કે ગુસ્તાસપ સાહે જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધા પછી સ્વંતર વરસે ધર્મની આ પવિત્ર લડાઇ તેણે ઉઠાવી હતી. એ લડાઇનો પેગામ અરજાસપને મલતાંજ તેણે એક જગદ લશ્કર ધરાંન તરફ મોકલવાનો હુકમ કીધો, અને ગુસ્તાસપે મોકલાવેલા પેગામનો જવાબ તેણે મોકલ્યો કે :-

“અએ ગુમરાહ અને ગાફેલ ગુસ્તાસપ શાહ, તુંએ ખરી દીનથી તારું સર ફેરવ્યું છે, અને પેલા તારા નવા પેગાંમજર જરથોસ્તની શીખવણી પ્રમાણે ચાલી મારા જેવા મીત્ર તરફ તું બેવકા થયો છે, તો તુને તારી એથી સરકશીનો બદલો એકદમ હું ચખાડું છું. તારો જાંબ લોહારાસપ ખુદાની સિતાયેશ કરવા રાજ છોડી એકાંતમાં ગયો, ત્યારે તુંએ આવો પાપી અને પાખંડી માર્ગ અખત્યાર કીધો ? એ તારી ગુસ્તાખી તોડવા, હું તૈયાર છું, અને તારાં રાજ અને તુને પાપમાલ કરવા હવે હું જરાખી વિશંખ લગાડનાર નથી.”

અર્જુનસંપ્રદના તુમાખી પેગાંમનો ગુસ્તાસપે વાલેલો જવાબ.

“અવલ જખાં પર ધરી રખ નાંમ, કઈં બંધ તારો હું એકદમ ગરૂર,
ખાહજ તૂંપર લખુ પચગાંમ. નાજહ કઈં તારી ઓલાહે તુર.
કરી દંમ તુમાખી તૂં સુજસે કરે, હવે દોર જોઈ લે તું જરથોસ્તીનો,
નહિ શાહ ગુસ્તાસપથી છું ડરે. ખતમ કરશું દીન તારી કલ હસ્તીનો.

૧. પવિત્ર લડાઇઓ; ધર્મ યુધ્ધ. શાહનામા પ્રમાણે જોતાં પાદશાહ ગુસ્તાસપના રાજના બનેલા મુખ્ય બનાવોમાં, જરથોસ્તી ધર્મ ગાટે થયેલાં તથા મહાભારત યુધ્ધના બનાવો હતા. આ યુધ્ધ ગુસ્તાસપ પાદશાહે જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવાને લીધે થયાં હતાં. આ મહાભારત યુધ્ધના આરંભે હેવાલ મોટે જુવો મારું પુસ્તક “જરથોસ્તની જીંદગી અને જમાનો.” (કર્તા) દીનકદના સાનમા દક્ષતરમા જણાવ્યા પ્રમાણે, ધર્મ યુધ્ધમા ગુસ્તાસપને દીન ફેલાવવાના કાંમમા મુખ્ય મહત્ત્વ કરનારા આ પુરોશોમા નામસપ, પ્રશોસ્તર, જૂરીર અને અરફન્દીયાર હતા. (પા. ૭૦ જ. મોદી)

જગાડું છું' યજ્ઞાંપરસ્તીતું' જંગ,
જે નામે ને કામે છે શીરો પિવંગ.
હમે છેથે તૂખે ફરેદુનથી,
નથી હમ ધરાંગી તરકે છુનથી.
પેહલવાંને મારા છે પુર તાબ,
સાચા ને સીધા ખળ બેહિસાબ.
સદા જેની જ ગે સાખત રિકાબ,
જેમને હરીફા અને લાજવાબ.
હીન જરથોશ્તી પાલનાર,
દુખી હીલના દુખને ટાળનાર.
નવી દીન કરે છે ફરમાન એક,
મનશાની, ગવશાની, કુનશાની નેક
છે દીન જરથોશ્તીનો એ કરાર,
વિચારો, ઉચારો, કરો નેક કાર.

હસ્તી ને નિસ્તીનો એકજ ખુદા,
બહેર ને ખાતેન વસે છે સદા.
નહી દીન હમારી કરે જે કબુલ,
થશે તારી શાહી ને ઇજત ધુલ.
અગર હોય ચાહતો નહિ દુખ ગઝંદ,
કબુલ કર તું યજ્ઞાંપરસ્તી પસંદ.
અગર તું કરે દેવયશી મનન,
આ ફાંગીમે મલશે ન તૂજને કંદન.
જરીર મારો લાઇ છે નામી સવાર,
રૂઝંતન બેટા છે અસ્ફંદયાર.
સજી અગ અખ્તર નિકલશે બહાર,
કરશે ખલક તારી કુલ ખારખાર.
જગાડી છે જરથોશ્તી દીનની જહાદ,
છે મારી આગય તું શું ખિસાદ."

આ સપળાનું પરીણામ જરથોશ્તી દીનને માટે ઉડાવેલી જહાદની લાગણીમાં આવ્યું.
તુરાનના પાદશાહ અરમરપે ત્રણ લાખ સવારો એકઠા કરી એક લશકર બેચું કીધું,
અને આખા લશકરની સરદારી પોતાના ભાઇઓ 'કાહરમ' અને 'અન્દરીમાન' ને
આપી, જહુન નદીના કીનારા તરફ તે લશકર રવાના કરવાના હુકમ કીધો.

જરથોશ્તી લશકરની ગોઠવણ.^૧

જરથોશ્તીઓ કાંઈ બેગી રહ્યા નહી હતા શાહ શુશ્તારપે પશુ એક માલુ લશકર
ઉત્તું કીધું, અને નવી દીનની જહાદને ખાતર તે તુરાનીઓ સામે થવા મથદાન પક્યો.

૧ પાદશાહ શુશ્તારપે પોતાના ભાઇ જરીરને બોલાવી ચંગાવી, ગાવેયાંતી કુન્દો
તેને સ્વાધીન કરી, તેને લશકરનો વડો સીપાહસાલાર નેમ્યો, અને પચાસ હજાર
સ્વારોનું લશકર તેને હસ્તક માપ્યું.

૨ પોતાના દીકરા અસ્ફંદયારને ખીજ પચાસ હજાર સવારોનું એક ખીજું
લશકર સોંપ્યું, અને તે લશકરની જમણી બાજુએ મથદાન ઘેરી ઉભો.

૩ તેવીજ એક નાંખીયા સમારોની કુકડી શુશ્તારપે પોતાના મીજ દીકરા શેદસ્પની
સરદારી હાંજ મથદાનની દાબી બાજુએ રવાના કીધી, અને તેની સાથે વજર
જમાસ્પના બેગ જેરામી અને પોતાના દીકરા અર્દશીરને રાખ્યા.

૪. નરતુર જે જરીરનો દીકરો થતો હતો, તેને લશકરનો પાછલો ભાગ સ્વાધીન કીધો.

૫ આ સધળી લશકરની ગોઠવણ કીધા બાદ, શાહ શુશ્તારપ પોતે એક ઉંચી જગે
પોતાના લશકર સાથ જઈ જંગે મથદાનનો મક્કામા બેસે ઉભો.

૧. જરથોશ્તી અને તુરાની લશકરોની ગોઠવણના બે નકસા ૫૦ નેકસનના
Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran માંથી ઉતારી લીધા છે.

૨ નરતુર અવસ્તાનો 'અસ્તવમરી'

જરથોશ્તી લશ્કરની

ગોઠવણનો નકશો.

અર્જુન

ગુરુતાર્પના } અર્દશીર
 દીકરાઓ } અને
 શેઠાર્પ.

અસ્તુન્દયાર.

(ગુરુતાર્પનો દીકરો.)

ગેરાંમી, વણર બામાર્પનો દીકરો.

(લશ્કરની સંખ્યા આપી નથી.)

૫૦,૦૦૦ લશ્કર સાથે.

ઝરીર (ગુરુતાર્પનો ભાઇ)

લશ્કરનો સિપાહસાથર.

૫૦,૦૦૦ લશ્કર સાથે.

લશ્કરનો મોડટો ભાગ.

નશ્તુર ઝરીરનો દીકરો.
 (દરોહના લશ્કર સાથે.)

તુરંતની લશ્કરની

ગોઠવણનો નકશો

અસાસ

અર્જસ્પનો દીકરો.

લશ્કરના આગલા ભાગ સાથે.

એક લાખ સવારોનું
લશ્કર.

ખીલકપ.

એક લાખ લશ્કર અને

હુંદા સાથે.

ગર્ગિસાર.
લશ્કરનો વડો
સિપાહસાધાર.

એક લાખ લશ્કર સાથે.

અંદરીમાન.

અર્જસ્પનો ભાઈ.

૧૫૦૦૦ લશ્કર સાથે.

અરજાસ્પ.
તુરંતનો પાદશાહ.
વચ્ચમાં મોટાં લશ્કર
સાથે.

૧૫૦૦૦ લશ્કર અને હુંદા સાથે.

કુહુરુમ.

અર્જસ્પનો ભાઈ.

હજોલનાં લશ્કર
સાથે.

તુરાંની લશકર.

- ૧ તુરાંનીઓનું લશકર સુમારે ત્રણથી ચાર લાખનું હતું. અર્જુનને એક લાખ સૈનિકોને આગળી હરોડમાં લશકરને મુખે રાખ્યા.
- ૨ બીદ્રધ નામના પેદલવાનને વરૂની આકૃતિવાલો ઝુંદો આપી, એક લાખ સવારોના લશકર સાથે, તેને મધ્યમાંની દાણી બાજુની સરદારી આપી.
- ૩ ગુર્ગસાર પેદલવાનને બીજી એક લાખ લશકર સ્થાપીત કરી, તુરાંની ઝુંદો સાથે જંગના મધ્યમાંની જમણી બાજુ ઘેરી લેવાનો હુકમ કીધો.
- ૪ અર્જુનને પોતાના સાથે અન્દરીમાંનું પચાસ હજાર લશકરનો સરદાર બનાવ્યો, અને લશકરના મધ્ય ભાગમાં તેને પોતાના દાણા હાથ ઉપર રાખ્યો.
- ૫ કોહરમ નામના પોતાના બીજા સાથે તેટલુંજ લશકર અને ઝુંદો આપી તેને પોતાના જમણા હાથ ઉપર રાખ્યો, અને પોતે જંગના લશકરની વચમાં રહ્યો.
- ૬ કુશદીવ નામના પેદલવાનને તમામ લશકરની પાછલના ભાગ ઉપર કેપરેખ રાખવા હુકમ કીધો.

જહાદની પેદલની લડાઈ.

જરથેસ્તી દીનની આ પેદલની લડાઈ ‘જહુન’ નદીના કીનારા ઉપર થઈ હતી. આજના જમાનામાં એ ‘ઓક્સસ નદી’ને નામે જણાઈ છે. એ પેદલની લડાઈમાં જરીર, તેનો દીકરો ‘અસ્તર’ અને ‘શાહનદો અસ્-દીયાર’ મોટી નામદારી મેળવે છે.

જમારને લડાઈના પરીણામ માટે આગાહી વર્તવી.

જંગનું મેદાન ગાજી રહે છે. ગુસ્તાસનું લશકર જંગનું મેદાન ઘેરે છે. લડાઈની શરૂઆત આગમજ, શાહ ગુસ્તાસ વચ્ચે જમારને નબુમ જોઈ આગાહી વર્તવા હુકમ કરે છે. વચ્ચે જમારને દમગીર થઈ આગાહી વર્તવા ના પાડે છે, અને કહે છે, કે—“એ આગાહી જરૂરથી તું ધણે નારાજ થશે, અને મને તું નુકસાન કરશે.”

શાહ ગુસ્તાસ પોતાના દીકરા અસ્-દીયારના જીવના કસમ ખાઈ જમારને

૧. આ જમારની દાનેશમંદી અને કાબેલીયત માટે ‘ઐયાદગારે જરીરાંન’માં લખે છે કે: “પાદશાહ ગુસ્તાસે-તેનાથી લડાઈનું સેવક કેવું આવશે તે જણાવવા માટે જ્યારે હુકમ કીધો ત્યારે તેણે કહ્યું કે: ‘જમાર, હું જાણું છું, કે તું કેવો દાનેશમંદ નજીમી છે. તું એવું કેહી શકે છે, કે વરસાદ જ્યારે દસ દહાડા આવે છે, ત્યારે કેટલા છાંટા જમીનપર પડે છે, અને છાંટાની ઉપર છાંટા કેટલા પડે છે ! વધી તું એવી કેહી શકે છે, કે ક્યાં ઝાડો ખીલશે; કયું ઝાડ ફિતસે ખીલશે, કયું ઝાડ રાતે ખીલશે, અને કયું ઝાડ ચાંદણીમાં ખીલશે. વધી તું એવી કેહી શકે છે, કે પવનની કઈ લેહડી બીની છે, અને કઈ લેહડી સુકી છે.’ જમારના જ્ઞાનની આ સમગ્રી ખુબીઓ માટે શાએર શીરદોસ્તી દાંઘળી જણાવતો નથી.

કાષ્ઠગી તુકસાન નહીં રવાની ખાતરી આપે છે,^૧ અને વજર જામારપ નીચે પ્રમાણે લખાઈ બીજા વરતે છે —

“અફસોસાં ગજખ છે ઓ ચરખે કહ ન,
દેખાડે છે સરજત આ શુ ગઝન્દ
અફસોસ, અલ મની પડી છે પ્રભાત,
થયો કા ન મારો જન્મતાજ ઘાત
ખહેતર થતે હું ન લેતે જનમ,
નહીં આજ ભેતે હું આ મિતમ
અરે કાઠગર શુ સરજયો મને—
કહેવા ભવિશનેા સિદ્ધા આ સને
કહું હું ભવિશને સુણુ શાહે-દીન,
સિદ્ધા મામલો મૂજ જુવે કુરખીન
જાગી છે જરથોશ્તી દિનની છહાદ,
થશે આ જગે ભારી ખરખા ફિસાદ.
થશે આ જગે એક જખરી લકડ,
એ જગે જશે નામીયા નર કપધ
હજારો એ જગે મરશે પેદર,
મરશે હજારો નારીના નર
રડશે હજારો બેહન ભાઈ વન,
મુવેલાઓને નહિ મલશે કફન
પેદર પુત ખાતર રડશે હજાર,
વેહશે લહુની નહીં ખુનખાર
સિદ્ધા થાશે રોશન રૂઝે સપીદ,
લરજશે અખરમે^૨ છુપધ ખુરશીદ
નિકલશે મયદાનમે અર્દેશર^૩,
ઓલાદે કિયાની તારો પેસર

સિતારાની ચાલે જશે તે મરી,
નહિ તેને જીવતો તુ ભેશે ફરી
નિકલશે સિદ્ધા અસ્પવાલો^૪ સવાર,
શેદસ્પ^૫ તહારો પેસર નામદાર,
થશે તેનું કિસ્મત રોશન સેયાહ^૬,
કળા જગમા તેને કરશે તખાહ
ખાદખ મારો પેસર ફીલખન,
ગેરામી^૭ નિકલશે રોશન રવાન
તારાજ કરશે કલ લશકરી,
કરશે તુરાની તખાહ ખખતરી
જમીન પર પડશે ધરાની ધળ,
ખચાવતાં ગેરામીની થાશે કળા
જરીર ભાઈ તારો નિકલશે ખહાર,
અલાવશે રણમે લોહી નવધાર
થશે અ તે તેનુખી જગે મરણુ,
પડી ખાક થાશે કળને શરણુ
કળા ભેઈ જરીરની નિકલશે પેસર,
હજારોને કરશે તે જીરેખખર
જરીરના કિનાનો ઉઠશે પુકાર,
સુણી ખહાર પડશે અસ્ફન્દયાર
જમીન જગે કરશે લોહીથી ભરી,
એ જગે જશે તુજ વહાલા મરી,
ફતેહ જગ કરશે અસ્ફન્દયાર,
થશે દીન જરથોશ્તી આરકાર”

૧. ઐયાદગારે જરીરનામા જણાયા પ્રમાણે જામારપ શાહ શુસ્તારપને કહે છે, કે “બેહતર થતે કે હું મારી માતાને પેટ જન્મ લેતેજ નહીં અને બચગીમાજ મરણુ પામતે, કે આજે આની આફતમા હું પડતે નહીં, યા દરીયામા પડ્યો હોત કે તુ શાહ મને આવો સવાન આજે પુઝને નહીં પણ જ્યારે તુ પુછે છે, ત્યારે રાસ્તી સીધાય હું બીજી કાષ્ઠગી કેહનાર નથી તે સાબનીને ગુને તો તુ ખજરપડે મારો જીવ લેઈ શકે, વારને હોરમજદના તુરના, માજીદીયસ્તી દીનના, અને તારા ભાઈ જરીરના જીવના કસમ આ દ્રવારપ અને ગોશ યઝદના નામ લેધને પાણી પાયની ચવકાતી સમ્પીરના સોગંદ આ, કે ‘હું તુને માર નહીં’ શુસ્તારપે એ સધના સોગંદ આધા દના” ૨ અખરમે યાને વાદનમે ૩ અર્દેશર શુસ્તારપનો દીકરો ૪ સીદ્ધા અસ્પવાલો યાને કાવા યોગ ઉપર સવાર ચલેલો સવાર. ૫ શેદસ્પ-શુસ્તારપનો દીકરો ૬ સેયાહ યાને કાતુ ૭ ગેરામી-વજર જામારપનો બેટો.

જામારૂં વચ્ચરને મોહકેથી લડાઇની આગલી સાંભલી પાદશાહ શુસ્તારૂં પીલકુલ બેશાંમ યઇ ગયો, અને જ્યારે તે હોશમા આવ્યો ત્યારે બોલ્યો કે:—

“જ્યારે એ જંગલું પરીણામ એવું ખાનાખરાળી ભરેલું આવનાર છે, અને મારા દીકરાઓ, અને ભાઇ તથા ખેશીઓ સાથે મારા નામીયાનરો બેખાન થનાર છે, તો પછી ત્યાં ખપની મને મારી શાકી, અને સલતનત. જે જરીર જેવો મારો જંગી ભાઇ મારીયોજ જવાનો છે, તો તેને તેમજ મારાં દીકરાઓ અને ખેશીઓને હું જંગમા જવા ન દેઉં, તો પછી દુશમનને હાથ તેઓ મરેજ કયાંથી ?”

જામારૂં દલીલ કરી શાહને સમજાવ્યું કે: “તારો એ ખવાલ મહાલ છે. જે તારા એવા પેદલવાંના જંગમાં જશે નહીં, તો લડાઇમાં તુરાંનીઓ સામે કાણુ લડશે, અને જરથોસ્તી દીન કેમ આસ્કાર થશે, અને દેશને દુશમનોથી કાણુ બચાવશે. માટે જીવો વિચાર દીલથી તું દુર કર. ખનવાના જે બનાવો, તે બન્યા વગર રહેતા નથી. પરવર-દેગાર કાંઇ જીલમગાર નથી, તેનો ઇનસાફ રાસત છે.”

જરથોસ્તીઓએ મજદયરની દીન ખાતર તુરાંનીઓ સામે કરેલી ચાદગાર લડાઇ.

જામારૂંની દાનેશમંદી આગલ શુસ્તારૂં સાચાર થયો, અને હકતાલાના ઇનસાફ ઉપર તેણે રાજ ખુશીથી સંતોશ પકડી, જંગની તકવારી કરવાનો હુકમ આપ્યો.

શુસ્તારૂં પાદશાહે પોતાના ભાઇને તુરત બોલાવી લશ્કરની ચરદારી તેને સ્વાધીન કીધી, અને લડાઇ ચર કરવાનો હુકમ કરી, પોતે એક પાહાડ ઉપર પોતાની બેઠક લેઇ, લશ્કર અને પેદલવાંનાની હીલચાલ જોવા લાગ્યો.

નિકલીયા જંગે ધરાંની તમામ, ધરી દાઢગરલુ, જખાં પર નાંમ. ભલી દીન ખાતર પડીયા બહાર, જરથોસ્તી દિનનો ઉઠાવી પૂકાર. મચી જંગીઓની જંગે લકઇ, હજારો ગયા જરથોસ્તી કંપઇ.

૬૨૦૦

મૂવા કંઇ કંતલ થઇ ચંચીરથી, હજારો મૂવા કંઇ વિંધઇ તીરથી. જંગેજંગે લોથો દિસે સમ પહાંડ, હજારો જખમી મારે ખરાડ. હલું જંગ ગોચા ગએખી કહેર, જમીન પર ચાલી લોહીની નહેર. નિચે ધુંજે ધરતી. ઉપર ગજન, ખરેખર હંતો તે કિયામતનો દંન.

આવી હરોલે ઉભો અર્જુનીર, બલવંત, બહાધુર, રૂપે બેનજીર. હંતો શાહ શુસ્તારૂંનો તે પેસર, કળએ ઇલાહી હતી નહિ ખખર. તરાંની તીરથી વિધાઇ ગયો, આધીન અજલને તુરત તે થયો. કરમ કંખખત આપલુ કુટીયું, પલકમા બલખલુ લાલ કુટીયું. થયો મસત શેદસ્પ બેઇ આ મહંન, કિનામે નિકલીયો તે લશ્કરશેકંન. મિસલ આબે-નીલ તે ગયો બસ ધસી, પરાગંહે કરવા કંમર કરી. કંહું એમ પૂકારી આગે લુલંદ, “કંહાં છે કોહરમં બહું લેરેમંદ.

કમન્દ લઈ કોહરમ પડીયો બહાર,
ઉભો સાંભને જઈ મારી ખરાર.
હતો તે કિનાનો દિવસ ચાદગાર,
કોહરમનું વિધીયું તંન આરપાર.
જેઠ હાલે કોહરમ તુરાંની રહે,
નહિ તાબ શેઠસ્થ સાથે લહે.
થયો હા-વ-જારીનો જખરો પૂકાર,
છુટા તીર શેઠસ્થ ઉપર બેશમાર.
છુટા એક તીર કોઈ તુરકીને હાત,
વિધાયો શેઠસ્થ, થઈ તેની ધાત.
એ જોતાંજ નિકલીયો એક નામેવર,
જંગી ગેરાંમી, જમાસ્થ પેસર.
ધરી ધુંધ કિનાની ખનિયો નિડર,
પડ્યો જઈ તુરકી લશ્કર ઉપર.
કતલ ચાલી ચોમેર ! લહે જંગલેય,
જમીન કાંપી લરજે, જમાનો રોય.
ગીરહથી સિદ્ધાઈએ છાંધ ઘટા,
પડી ખાકમે ગાવેયાની ધજા.
ઉઠાવી ધળને ગેરાંમી લહે,
નહી ખાકમે કોઈથી તે પહે.
હતી હાથમાં જે ધળને ધરી,
કિધી કોઈ તુરકીએ શમ્શીરગરી.

જરીરની દીલાવરી.

જ્યારે દીલાવર જરીરે એવો મામતો જોયો કે ગાવેયાંની ઝુન્દો બચાવનાં
વજર જમાસ્થના દીકરા ગીરાંમીનો એક હાથ કપાઈ ગયો છે, અને તે છતાં ગીરાંમી
દાંત વચે તે ઝુન્દાને પકડી, એકજ હાથે દુશમનો સાથ એકલો લહે છે, અને વળી તેનો
દીકરો બસતુર પછુ બહાર પડ્યો છે, તેમજ શુસ્તારપના આર ચાર જવાન બેટા, અરશીર,
શેઠસ્થ, હોરમઝદ અને નવખર લડાઈમે મારવા ગયા છે, ત્યારે પોતાના જીવની કાંઈ પછુ
દરકાર કીધા વગર તેણે તુરતજ જંગના મેદાનમાં ઝીપલાયું, અને ચોમેર તુરાંની લશ્કર
ઉપર ખુનરેલ ચલાવતા માંડી. તુરાંની લશ્કરની એક બાલુના ભાગ ઉપર જ્યારે બસતુર
પોતાના પીતાઈ ભાઈએલુ વેર લેતો હતો, ત્યારે જીલ બાઝુના લશ્કર ઉપર દીલાવર
જરીર ગેરપન્દ મીસાલ તુરકીઓને કતલ કરતો હતો.

૧. જંગલેય યાને લશ્કરને જીતનાર.

૨. જરથોસ્તીઓનો વાવરો યાને ઝુન્દો, જે ક્રેદનના રાજમાં કાવે નામના લોહારે
ઉભો ડીધો હતો, અને જે યઝદગરદ શેઠરીવાર, હેલ્લા પારસી પાદશાહના
રાજમાં જ્યારે પારસી પાદશાહત પડી બાગી ત્યારે છુટાઈ ગયો હતો.

૩. જરીરનો દીકરો, જેને અવસ્તામાં "બસ્તવધરી"ને નામે ઓળખાતો છે.

૪. અશમીરીયા-આખમાં પાણી લાવી રડવા લાગ્યો. -૫. જરીર, પાદશાહ શુસ્તારપનો ભાઈ.

કપાઈ પડ્યો હાથ ત્યાં વાટમાં,
ગેરાંમીએ પકડી ધળ દાંતમાં.
લડી એક હાથે કિધું ભારી જંગ,
લડ્યો રણમાં જેમ દિવાનો પિલંગ.
ખચાવી ધળ તે સુવો નામવર,
કિધું નાંમ જરથોસ્તીઓમે અમર.

અહડયું જંગ રણપર, જુમ એક પડી,
થયા તંગ તુરાંની, ગયા કુલ ડરી.
પડ્યો જઈ અસ્તુર તુરાંનીઓ પર,
કતલ થઈ મૂવા ચાર શાહી પૂતર.
ઉઠીયો ગજખનાક ગમનો પૂકાર,
કરે અશમીરીયા, શાહ શહેરિયાર.
અહડયો જોશ જરીરને જેઠ હાલ તંગ,
તુરત બેટો ઘોડે મારી હલંગ.
ધરી હાથ શમ્શીર, ખની મસ્ત પીલ,
ધરી તે ગયો જેમ હરીઆએ નીલ.
હવા થાઈ ઘન્ધોર, જમીન સુખ લાલ,
હજારોને કાપી તે કરતો નિકાલ.
જવાંનેને જુદા કરે શોરોશાર,
જરીરે કિધું એવું મરદાને કાર.

જરીરને મારવા માટે અર્જુન પોતાના લશ્કરને
ઇનામ આપવા જાહેર કીધું.

એ અડવાડીયાં ચાલુ રહેલું જંગ.

આ જંગ એ અડવાડીયાં સુધી ચાલુ રહ્યું. અગણીત સંખ્યામાં તુરાંની લશ્કર કપાઇ
જતું જ્યારે અર્જુનને જોયું, જ્યારે તુરાંનીઓમાંથી કોઇથી પેદશવાંન જરીરને જેર કરવા
તેની સામે જઈ શક્યો નહી, ત્યારે અર્જુન પોતાના લશ્કર ઉપર પુકાર મારી કહ્યું કે:—

“અરે પેદશવાને, તમે જાગો છે કે ઉંઘાઓ છો? આજ એ અડવાડીયાં થયાં
તમારા ભાઈઓ કપાઇ જાય છે, છતાં આ જંગમાં તમે કાંઈ પણ દીક્ષાવરી કરી પેલા
મુશ્કરિની બચ્યા જરીરને જેર કરી શકના નથી? શું તમે તુરાંન દેશનો નાશ કરવા
આદો છો? પેદશવાંને, તમે લુલો કે ધરાંનીઓ આપણા લશ્કરનો નાશ કરી રહ્યા છે,
અને મારા સધળા નાખીયા નરોને ગોરખંડ મીસાલ તે લોકે જબેદ કીધા છે. તમારામાં શું
કોઇથી એવો માયનો પુત નથી, કે જે પેલા ધરાંની જરીરને જેર કરે, યા બેદન કરે,
યા તેને ઘોડા પરથી જમીન પર પડે. તમારામાંથી જેથી કોઇ જરીરને જીવતો યા મુલો
મારી આગળ લેઇ આવશે, તેને હું ખજાનાથી ભરપુર કરી, મારી દીકરી સાથ તેને નેકાના
પેવંદથી આપશા.

અર્જુન પુત્ર ઇનામ મેલવવા બાહાર પડેલો તુરકો પેદશવાંન બિદ્રુશ.

આ શાહી ઇનામનો દરખાસ્ત સાંભળવા છતાં, કોઇથી તુરકો, જરીર સામે લડવા
બાહાર પડ્યો નહી. બળે વાર અર્જુન પોતાની આ દરખાસ્ત લશ્કરમાં બાપુકાર
જાહેર કીધી, પણ જરીર સામે જઈને લડવાની કોઇએથી દિમ્ત કીધી નહી.

અંતે આ લાલચના સખુનો સાંભળી બીદ્રુશ નામનો એક તુરકો બાહાર પડ્યો,
અને તેણે અર્જુનને આગમ પોતાની મરણ જરીર સામે જવાની જણાવી. અર્જુનને
તેની દિમ્તની જાળમાં વખાણુ કીધી, અને બીદ્રુશ લડાઇના મેદાનમાં જરીરની સામે
થવા ગયો.

બીદ્રુશની હિંચકારી લડત:

અર્જુનની સીંખાલસાહાર જરીરનું માર્યા જવું.

જરીરની તરફ બીદ્રુશ ગયો, પણ દુરથી તેને જોતાંજ, તેમજ તેની આજુબાજુ
પડેલાં તુરકોઓની લાસના કમકા જોઇ તેણે પોતાની દિમ્ત છોડી દીધી, અને જરીરની
સામે તે થઇ શક્યો નહી. પણ જરીરને મારવા માટે તેણે એક બીજી તદ્દખીર કીધી. બીદ્રુશ,
જરીરની નજર આગળથી દુર એક ઝાડને જોઈ છુપાઇ રહ્યો, અને તે જંગી સવાર ઉપર
હુમ્મેલો દરવાની જેવી તેને તક મળી, તેવાજ તેણે પીઠ પાછળથી એક ઝેરી તીર.
છોડ્યો, અને જરીરને જખમાં કીધો. આ તીર, કમનસીમે જરીરના જખતરને ચીરી,
તેના જખવંત બદનને વિંધી નાંખ્યું, અને તેજ વખતે જરીર પોતાના ઘોડા ઉપરથી
જમીન પર પડી મરણ પામ્યો.

હિંચકારા બીદ્રુશ તુરતજ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી જરીરના શરીર ઉપરથી તેના
હૃદયોંયારો, જખતર, અને તાજ કાઢી લીધાં, અને તેના ઘોડાને પકડી લેઇ તુરત તે અર્જુનને
આગલ દોડ્યો. જરીરની કમનસીબે જરીર તુરાંની લશ્કરમાં ફેલાતાં ખુલાશીના પુકારો યજરહ્યા.

જરીરના મરણથી શુસ્તારપનો વિલાપ.

આ ગળગળારી ખમર શાહ શુસ્તારપને કેહવા એક જોહવેકાર દોડ્યો. તે છુરી ખમર સાંભળતાંજ શુસ્તારપના ગંભીરો પાર રહ્યો નહી. તે કલપાંત કરી કહેતા લાગ્યો કે:—“આ સપની આગાહી વજર જમારપે મને જણાવી હતી, અને તે અંતે ખરી પડી છે. આ માહેનમ ભરી ખમર હું પાદશાહ લોહરારપને કેમ પેહિંઆકુ, તેની જીભેરગીમાં આ છુરી ખમર તે કેમ સાંખી શકશે? સરદારો, સીતાખીથી મારો ઘોડો લાવો, અને રેકાખ નાખી તૈયાર કરો. જરીરનો કીનો લેવા હું પોતે જંગમાં જવા આહું છું.”

જરીરનો કીનો લેવા માટે શુસ્તારપે ઈનામ જાહેર કર્યું.

પણ વજર જમારપે શુસ્તારપને જંગના મયદાનમાં જતાં અટકાવી અનેક શીખામણો કહી તેને મનાવ્યો. શુસ્તારપે જમારપના સખુનોમાં દાહપણુ સમાવણું ભેષ, તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવી કહ્યું કે:—“મારા દવેરો, મારા પેહલવાનો, તમારામાં એવો કાણુ નર છે, જે પેહલવાન જરીરનો કીનો તુરકીઓ ઉપર લેષ, તેનો ઘોડો અને જીન ત્યાંથી પાછું લેષ આવે! પરરદેગારના પાક નાખથી હું જાહેર કરું છું, કે જે કાંઈ એ કીનાતું કામ બળવશે, તેને હું શાહી ઇનામથી નવાજી, મારી દીકરી હોમાયને નેકામાં આપશ.”

પણ આ સવાસ કાંઈગી ઇરાની પેહલવાને ઉઠારી લીધો નહી. જ્યારે પાદશાહે એવો મામલો જોયો, ત્યારે તે ધણોજ નીરાસ થઈ ગયો. ફરીથી પોતાની આસપાસ સજ થયેલાં લશકર તરફ ભ્રેષ તે બાગે જીવંદ આવાજે લાગણુ કરવા લાગ્યો કે:—

“અગીરો, પેહલવાનો અને પાદશાહો, સાંભલો. ઇરાન સર જમીનને ગયાવનાર રથજો, તમે મારા તંન બંદનના જીવ સમાન છો. આ સગો ઇરાનીજો માટે ધણોજ ખારીક થઈ પડ્યો છે. તમે નાહિંમન થાશે ના. યકીન રાખજો કે આપણી સરજતમાં નહાસવાતું છેજ નહી. હું જાહેર કરું છું, તે સાંભલો. પાક જરીરોસ્તી દીનના, મારા દીકરા અરફન્દીવારના, અને મારા વાહલા ભાઇ જરીરના પાક રૂદના કસંમ લેષ હું જાહેર કરું છું, કે જે આપણુ આ જંગ ફતેહ કરશું, તો તેજ વખત માં તાજ અને તખત હું મારા બેટા અરફન્દીવારને આપી દેઈશ, અને માં તમામ લશકર હું પેશોતને હવાલે કરશ.”

શાહુદ્દાહ અરફન્દીવારજી શુસ્તારપ આગણ આવી ખુગણ.

આવી રીતનો શુસ્તારપનો જીવંદ આવજ શાહુદ્દાહ અરફન્દીવારને કાંઈ દુરથી પડ્યો. તુરતજ અરફન્દીવાર દથીવારજી થઈ પોતાના બાપની તરફ દોડ્યો, અને જરીરના કીનામાં તે પોતે બહાર પડવા તૈયાર થયો છે, એમ તેણે જાહેર કીતું. પોતાના સવારો તરફ નજર ફેરવી, ચોતરફ ભ્રેષ અરફન્દીવારે બાગેજીવંદ તેમને કહ્યું કે:—

“સુણો તમ દલીરો, સુણો નામદાર, વખત આયો ખારીક છે સર ઉપર, સુણો પેહલવાનો, સુણો શેહરિયાર. ધરી હાંમ લડવા, કસો સહું કંમર. સુણો તમ સવારો, પીરો-જવાન, ઠરી ચોતથી ના જતા સુરવીર, બદલે છે રંગ આ જીવું આસ્માન. કહી છોડતા ના જીગરમાંથી ધીર.

ધરાનનો પાદશાહ ગુસ્તાસપ.

જરયોરતી દીન પદ્મ વેદાન્તી કથુલ કરનાર ધરાનનો પાદશાહ.

મૂકે નહિ કમ કમખખત એક ઘડી,
ધરે નહિ ક્યાં દિલ સખત એક ઘડી.
નથી કોઇ મરવું કમોતે સદા,
મરવું તો ખલેતર ઠરી ફર્જ અદા.
ખખરદાર રહેલો જરથોસ્તીયાન,
ખખરદાર રહેલો કુલ મર્ઝખાન.^૧
ખખરદાર રહેલો, તંમ ગસ્તીખાન,^૨
મરવું તો ફેલો લડી જંગ જાન.

લડો દિન થકી પાક શંશીરખન,^૩
છે તમ આધારે કુલ અનજુમન.
ન કરતા મૂલેલાં તરફ તમ નજર,
ન ધરતા ક્યાં દિલે જખમી ઉપર.
ખખરદાર જંગધી જતા ના હુડી,
સુખન ચાહ કરલો કહું છું ખટી.
અગર મૂજ હુકમ પર કરશે અમલ,
થશે જંગ ધરાંનીઓનું સફલ.

અસ્ફંદીયારનું જંગના મેદાનમે જતું.

નશ્તુર અને અસ્ફંદીયારની દલેરી.

પોતાના તમામ લશ્કરને આવી રીતના હિંમતના સખુનો કહી, પોતે ર્યાનમાંથી
શમશીર ખેંચી તુરાંનીઓના લશ્કર અંદર ધસી ગયો. અને જે કોઇ તેને સામે મળતું, તેને
તે તલવારથી કતલ કરતો ગયો. તુરાંની લશ્કરના એક ભાગમાં બ્યારે અસ્ફંદીયાર આવી
કતલ ચકવતો હતો, ત્યારે જુરીરનો દીકરો નશ્તુર પોતાના બાપના કીનામા તુરાંની
લશ્કરના ખીખ ભાગમાં કાતીલ ખુનરેજ ચલાવી, પોતાના પીતાની લાસની શોધ જંગના
મેદાનમાં કરતો હતો. જે કોઇ તેની રાદમા વચે આવતું, તેને તે બેખન કરતો હતો.

જુરીરની લાસનું મળવું.

અંતે જંગના મેદાનમા નશ્તુરે પોતાના બાપની લાસને ધુલમાં પડેલી જોઇ.
તુરાનજ તે ચોડાપાથી ઉતરી પડ્યો, અને પોતાના બાપની લાસને પીછાંની તે માહિતમ
કરવા લાગ્યો. નશ્તુર તે લાસને ઉઠાવી. ઈરાંની બાવણીમા લઇ ગયો, અને પેદલવાંને
તે લાસ સ્વાધીન કરી, પાકો જંગના મેદાનમા તે દોડ્યો.

ખીદ્રક્ષ અને નશ્તુર વચ્ચે જંગ.

ખીખ હાથ ઉપર ખીદ્રક્ષ, જુરીરના તનપરતુ બખતર અને કોલાહ પેદડી
જુરીરનાજ ઘોડા ઉપર સવાર થઇ, ઇરાંની લશ્કરમા બેધડક ખુવારી ચલાવતો હતો.
નંજદીક હતું કે જરથોસ્તીઓની દાર થાય. પણ તેમાં નશ્તુરની તે સાંગે થયો.
નશ્તુર તેની તલાસમાજ હતો. અને જંગીઓ વચે ખુબાર-જંગ ચાલું થયું, અને
બંને જન એકબીજા ઉપર હુમલો કરવા લાગ્યા.

ખીદ્રક્ષના જંગની અસ્ફંદીયારને ખખર પડી.

ખીદ્રક્ષ અને નશ્તુરના ખુબાર જંગની ખખર જંગમા. અસ્ફંદીયારને પુગી.
તે ખખર મળનાંજ અસ્ફંદીયાર ખીદ્રક્ષ ઉપર પોતાના કાકા જુરીરનો કીનો લેવા દોડ્યો.

અસ્ફંદીયારને આવતો-જોતાંજ, ખીદ્રક્ષે તેની ઉપર પોતાનો ઝેરી તીર દુરથી ફેંક્યો,
પણ સારે નરીબે તેની નેમ અસ્ફંદીયારે ચુકાવી. તુરતજ અસ્ફંદીયારે પોતાની તલવાર

૧. મર્ઝખાન યાને જગીરદાર પેદલવાંનો. ૨. ગસ્તીખાન યાને ચોટી કરનાર પેદલવાંનો.
૩ શંશીરખન યાને તલવારના મારનારા પેદલવાંનો.

ધુંગાવી બીદ્રશને એક એવો તો કારી જગમ કીધો, કે એકજ જરખમા તે તલ્લાર બીદ્રશની છાતીની આરપાર નીકલી ગઈ, અને તેજ વખતે બીદ્રશ ઘોડાપરથી પેચ ખાઈ જમીન પર ઉધો પડી મરણ પામ્યો.

જરીરના ઘોડા અને બખતરનું પાથું મળ્યું.

તુરતજ અસ્ફંદીયારે પોતાના ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી બીદ્રશના શરીર ઉપરથી જરીરના બખતર સાથે તેની કાલાહ કાહડી લીધી, અને તે સઘળાને તેના ઘોડાની સાથે ધરાંની હાવણીમાં પોતાના પેહલવાંતો સાથ રવાના કીધા બાદ, બીદ્રશના તંન ઉપરથી તેનું સર કાપી પોતાની સાથે લેઈ, તે શાહ ગુસ્તાસ્પની દરબાર તરફ વીકળી ગયો. ધરાંની લશકરે શાહનદા અસ્ફંદયારને ફત્તેહમદ આવતો જોઈ તેને ખુશાલીના પુકારે વધાવી લીધો.

અસ્ફંદયારે જરીરની સઘડી મતા, તેમજ ઘોડો પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ આગમ રજુ કીધો, અને જરીરના હરીફનું ડોકું તેની આગમ મુક્યું.

તુરાંનીઓની ધરપકડ અને તેમની હાર

અસ્ફંદીયારે હવે પોતાનું લશકર ત્રણ ભાગમા વેંદ્યી નાખી, તુરાંનીઓ ઉપર હુમલો કરવાની ગોઠવણ કીધી. લશકરનો એક ભાગ તેણે નરતુરને સ્વાધીન કીધો. બીજો ભાગ તેણે પોતાના બાકને સોંપ્યો, અને ત્રીજો ભાગ તેણે પોતાને હસ્તક રાખી ધરાંનીઓએ તુરાંની લશકર ઉપર બેગો હુમલો કરવાની મસજત ચલાવી બીદ્રશના મરણથી તુરાંનીઓનું જોર તુટી ગયું હતું. તેઓની નીરાશીનો પાર હતો નહી. અરબરૂપ પાદશાહ વીઆરમાં પડ્યો હતો, તેવાંમા શાહનદા અસ્ફંદીયાર જરથોસ્તી દીનનું પાક નામ જળાન પર ધરી, તુરાંની લશકર ઉપર જુખ્યા વાધ મીસાલ તુટી પડ્યો, અને તેઓ ઉપર ખુનરેજ ચલાવી. તુરકીઓ નાસવાગમાં પડ્યા.

“અરબરૂપ ક્યાં છે ? જરથોસ્તી દીનનો દુસમન ક્યાં છે?” એવો પુકાર કરતો અસ્ફંદીયાર અરબરૂપની શોધમા ચોતરફ ધર્યો. આ સમો તે તુરકી પાદશાહ માટે ધણેજ બારીક થઈ પડ્યો હતો. તુરાંનીઓ નાહસ ભાગમાં પડ્યા; જેઓ નાહસતા હતા તેઓ ઉપર નરતુરનું લશકર તુટી પડી કતલ ચલાવતું હતું. અને અરબરૂપની નજદીક અસ્ફંદીયાર જઈ લાગ્યો. પણ અસ્ફંદીયાર તેને પકડે તે આગમજ તે લડાઈના

૧. જરીરનો ઘોડો ધણેજ નાદર જોલાદનો હતો, એમ અવસ્તા ઉપરથી માલમ પડે છે. આવાં યસ્તના ૧૧૨ મા ફકરામા, જરીરને ‘અસ્થાયજોધ’ યાને ઘોડા ઉપર લડનાર તરીકે જોલખાવ્યો છે; તેનું કારણ એજ કે તેનો ઘોડો ધણેજ નામીયી તોખમનો હતો. કહે છે, કે તે ઘોડો ‘અશે દીખાવશ’ના ઘોડાની તોખમથી ઉતરેલો હતો. જરીરનો ઘોડો “સમન્દ”ને નામે જણાયો હતો, અને તે બીદ્રશ જેવા ક્રૂર તુરાંનીના હાથમાં ગયો હોવાથી, તે પાછો મેળવના માટે ગુસ્તાસ્પ ખાસ ધનતોલર હતો.

મેવદાનમાંથી છુપછુપ નાદસી ગયો. અરજુનને નામની શ્રુતિ તુરતજ પડી તેનો તંબુ જપત કીધો, અને તપાસ કરી તો માલમ પડ્યું, કે તે તેનો તમામ સાજ અને મતા જંદના મેદાનમાં મુકી નાદસી ગયો હતો.

તુરાંનીઓને એ ખતર-પડતાજ તેઓ સઘળા પોતાના ઘોડાપરથી તુરતજ ઉતરી પડ્યા, અને પોતાના લડાઈના બખતર તન પરથી કાઢી નાખી હથિયારોને જમીન ઉપર મુકી દઈ, અરજુન્દયારને ચરણ થયા. તેઓ જોઈયા કે:—“જે તુ હમારા જીવને સલામતી ગણે, તો જરથોસ્તી દીન હમારે કબુલ છે.”

ત્રીસ હજાર જરથોસ્તીઓ અને એક લાખ તુરાંનીઓની ખુવારી થવી. તુરાંનીઓએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવી.

અરજુન્દયારની ફતેહ.

કહે છે, કે એ જહાંગના જંગમાં ત્રીસ હજાર જરથોસ્તીઓ અને એક લાખ તુરાંનીઓ માર્યા ગયા હતા. એ રીતે જમરુપે વરતેલાં લવિશ પ્રભાણે, સેવટે જરથોસ્તી દીનવાસાઓની ફતેહ થઈ હતી.

શાહજાદા અરજુન્દયારે પોતાની ફતેહ ચતાંજ, પોતાને ચરણે આપેલા હજારો તુરાંનીઓની જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવા આપુકાર જાહેર કીધું. (3)

તુરાંનીઓએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી અરજુન આ પવિત્ર લડાઈમાં હાર ખાઈ મેવદાનમાંથી નહાસી ગયો. ધરાંની લશ્કર ફતેહ મેળવી બલખ શહેરમાં પાછું ફર્યું, અને એ ફતેહમંદીની માલગારીમાં શાહ ગુસ્તાસે બલખ શહેર મધે એક મુલક

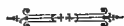
નવું આતશબંહુરાંમ

બંધાવ્યું, અને આખાં બલખ શહેરે ફતેહની શોકર ગુમ્તરી માટે એક જાહેર જશન કરી, ખુશી ખુશીમાં એક આખો માસ ગુજરયો. (4)

૧. અરજુન આટલે શીરોસ્તી એ પ્રભાણે શાહનામાંમાં કહે છે, પશુ અપ્રયાદ્યારે જુરીરાંનમાં લખ્યા પ્રભાણે, અરજુન્દીયારે એ લડાઈમાં અરજુનને પકડી, તેને સજા કરવા માટે, તેનો એક દાથ, એક પગ અને એક કાંન કાપી તેની એક આંખ ફેાડી નાખી હતી, અને ત્યાર બાદ તેને એક પુછડી કાપેલા મધેકા ઉપર બેસાડી, તેને તુરાંન જવાની રાહ ઉપર છોડી દીધો હતો.

ગુસ્તારૂપ અને અરફન્દયાર.

ચેમગ્ગર જરથોસ્તનું મરણ

જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા માટે કંપી પડેલી લડાઇમાં કિમતી જીવોનો લોગ આપ્યા આપ્યા પછી, જરથોસ્તીઓની ફતેહ થાઇ હતી.^૧

એ લડાઇ ફતેહ કરી ઇરાનીઓ બલખ પાખ ફરયા. ગુસ્તારૂપે પોતાના દીકરા અરફન્દયારને તાજ આપી તખ્તના વાગેસ તરીકે જાહેર કીધો, અને કહ્યું કે:—

“હજી તખ્ત મેલવવાનો તારો વખત આયો નથી, માટે તું લશ્કર લઇ જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા હિન્દુસ્થાન તરફ જા.”

એ દરમિયાન મુજબ રૂઢનત (કાંસાની દેહવાલો બહાદુર) અરફન્દયાર હિન્દુસ્થાન તરફ લશ્કર લેઇ જરથોસ્તી દીન ફેલાવા માટે ગયો, અને ત્યાંથી દીનને ફાથેશ કરી તે પાછો ફર્યો, અને પાછો ફરી ઝંદ અવસ્થાની નકલો તેણે હિન્દુસ્થાન તરફ રવાના કીધી.

રૂઢનતન અરફન્દયારે જરથોસ્તી દીનને આયમભૂયી ઉગમણે હિન્દુસ્થાન મુખી જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કીધો. દેશેદેશના લોકોએ એ નવી દીનને પસંદ કરી તેમાં દાખલ થતાં ગયાં. તેઓ તેનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યાં, અને શુતપરસ્તીનો પુરાણો ધરમ ઊડવા લાગ્યાં. મુરતીઓની પૂજા કરવાની મુકી દઇ, નવાં આતશ કદેહ તેઓ બાંધવા લાગ્યા, અને ગુસ્તારૂપ પાદશાહને લખાવટ કરી, કે ‘શાહજાદા અરફન્દયારે હમુને ખતાવેલી નવી દીન હમોએ કબુલ કરી છે, અને અગોએ અમારી કંમરે કુસ્તી બાંધી છે.’

ગરજમે કરેલી અરફન્દયારની બદગોષ્ઠ.

શાહજાદો અરફન્દયાર જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરી પોતાના બાપ ગુસ્તારૂપની સેવામાં જ્યારે પાછો હાજર થયો, ત્યારે ગુસ્તારૂપ તેની બહાધુરી અને તાબેદારી જોઇ તેની જામજ વખાણ કરવા લાગ્યો. પણ ગરજમ નામનો એક ગુસ્તારૂપનો માનીતો રશીક (ખેશી) અરફન્દયાર તરફ કાંસક અદેખાઇ અને વેરની નજરે જોતો હતો. તેણે ગુસ્તારૂપને અરફન્દયાર માટે એવો ફરેજ આપ્યો, કે:— “તારો જોડો પોતાના જ્વેર ઉપર મુરતાક થયો છે, અને તે હવે તારૂ તખ્ત લેવાની તજવિજ કરવા પડ્યો છે. અરફન્દયાર જે વખત જાય છે તેમાં તારી સાથે એક મોડું લશ્કર લઇ આવનાર છે, અને તે તારૂ તખ્ત

૧. શ્રીદોસ્તી જણાવે છે તેમ આ મહાન યુદ્ધમા લડાઇમાં ઇરાનીઓના ૩૦ હજાર સવારો મારવા ગયા હતા. એ ત્રીસ હજારમાં ૧૧૬૬ નામથીના ખાનદાનના નખીરા હતા. દુસમનના એક લાખ સીપાહો કતલ થયા હતા. જેમાં ૮૦૦ સવારો અને નાખીયા કુટુંબના નખીરા હતા. એ ઉપરાંત ૩૨૦૦ જખમી થયા હતા. અલ્ખાદ ગારે જરીરાનમાં આ યુવાનીના આંકડા લાખોથી ગણવામાં આવ્યા છે.

છીનવી લેવાની ગોઠવણ કરી રહ્યો છે. અસ્ફંદયારનો કોઇ દરીદ્ર દુનિયામાં નથી. એ તે તારું તખ્ત છીનવી લેશે, તો તુને તે જાદીનાં કરશે, અને દુનિયાને તે તાણે કરશે.”

પાદશાહ ગુસ્તાસ્પનો ગુસ્સો.

આ ફરેગથી ગુસ્તાસ્પ લર્ભેરાઇ ગયો. ગરજમતું બોલેલું તેણે ખરું માન્યું. ગુસ્તાસ્પે પોતાની જવાનીયા, પોતાના બાપ પાદશાહ લોહોરાસ્પ પાસે તેનું તખ્ત મેળવવા માટે જે ચાલ મચાવી હતી, તેથીજ ચાલ હવે તેનો દીકરો તેની સાથ ચલાવશે, એવી શીકરમા તે પડ્યો. તુરત તેણે વજીર જમાસ્પ પાસે અસ્ફંદયારને બોલાવી મંગાવ્યો. અસ્ફંદયાર જમાસ્પની સાથે દરબારમાં આવી પોતાના પેદરની ખીદમતમાં નમન કરી ઉભો, અને ગુસ્તાસ્પે પોતાની દરબારમાં બેઠેલા દાનાવો અને પેદલવાંનને શાહજાદા અસ્ફંદયારની પાદશાહ રૂબરૂ કહે—

“સમજે દુરંદેશ દરગુર તમ,
સમજે દાનાવ રફીકે—ખુશમ.
કરી ખ્યાલ હેજે સિધો જવાબ,
સિવા રાસ્ત કરશે ન ખીજે હિસાબ.
ધારો કે છે એક બહાધુર પેદર,
વેઢીને સખ્તી પાલે પેસર.
રાખી ઇફાજતમાં રાતો દંન,
કરે તેને મોટા કરી ખુબ જતન.
કેળવીને તેને કરે પેદલવાં,
લડાયક વીર સમ કરે કળવાં.
ખની જંગી જ્યારે થયો તે દલીર,
હીએ તેને ઇજજત જવાંને ને ખીર.”

૬૪૦૦

જંગે ને રંગે ખને આરકાર,
ખને અંનજુમનનો તે સરદાર.
ખને જ્યારે મોટો તે જંગી દલેર,
પેદર સાંમે રાખે કપટ ને વેર.
કરે જેર ખલકત ખને સફરાજ,
ખને બેનજીર લાયકે તખ્તોતાજ.

ખને જ્યારે પુર સાહેબે સલતનત,
જાહેર કરે વારસે તાજેતખ્ત.
આખર પેદરથી ખની બેવફા,
ચાલું ગુજારે પેદર પર જફા.
શરૂ થાયો એક રોજ મસ્તીનો દંન,
ખતમ કરતે પેદરની હસ્તીનો દંન.
ખની મરત ધુરંધર ગુન્દાગરી,
ચાહી પેદરની ઉપર સરવરી.
ચરમમાં ન રાખી જરાખી શરમ,
ચાલું કરે સર પેદરનું કલમ.
મલી સંગ લશ્કર કિધી તદખીર,
ચાલું કરે તે પેદરને અસીર.

લલલ ખખ્ખ પેદર હતો નામદાર,
એકાએક જાહેર થયો ઇસાર.
કહો સુબેદો, દાવરે-દરગુરાં,
કહી એવું સુણ્યું હવે દાસ્તાં.
કહો હોય તમ પેટ એવો પેસર,
સજા શું કરે તેને તમ સમ પેદર.

સુબેદો અને દરગુરાંએ જવાબ દેવો.

દરબાર માહેલા દાનાવ દરગુરાં અને અકલમદ મોબેદોએ જવાબ દીધો કે:—“પાદશાહ, કોઇથી દીકરો બાપ જીવતો હોવા છતાં, તેણે તાજ અને તખ્ત મેળવવા એવું શીતુર કરે, એમ તો હમે કદીથી સાંભળ્યું નથી. એક દીકરો તાજ અને તખ્તને ખાતર પોતાના બાપનો જીવ લેવા ચાહે એના જેવું શુરૂ કામ હમે કદી જાણ્યું નથી.”

પાદશાહ શુરતાસ્પનો યુદ્ધોદ્ધ

મારા દીકરામદ દરુરો મોબેદો અને પેહનનાનો, ત્યારે તમે સાલનો, કે તેવો દીકરો તે માંગે બેટો અરક્ષનદયાર છે, કે જે મારે તાજ અને તખ્ત લેવા મારી સામે એવું શીતુ અને બદ મચાનનાની તૈયારી કરી રહ્યો છે એના અગ્રવા શીતુરને માટે હું એને બ દીખાનાની સજા કરું છું.”

પાદશાહ અરક્ષનદયારે પોતાનો ખયાન કર્યો. *

આ બોલતાન માટે રૂષનતના અરક્ષનદયારે ધણી દનીષ પોતાના બાપ આગન રજુ કરી પોતાનું નિરદોષપણ બહેર કીધું, પણ શાહ શુરતાસ્પે તેનું જરાની સાલનું નહીં

પાદશાહે ઘુરત દરબારમાં હુકાડોને જાણાવ્યા, અને અરક્ષનદયારના હાથમાં, પગમાં, અને ગળામાં બાંધી જીવન નખાવી શાહના હુકમથી સરારે અને પેહલવાનોએ અરક્ષનદયારની ગરદન અને પગોની આસપાસ લારી સાકલ વિદાળી તેને જકડી લીધી, અને તેના બાપની નજર સામેજ તેના હાથ પગ બાંધીને લાખડની સાકનનો બુંદ ખોળે નિંટાળો લીધો, કે બદીખાનામાની તે નાહમી થકે નહીં ઘુરતજ બદીખાન અરક્ષનદયારને બેતાજ અને બેસાજ બનાવી, તેના સર ઉપર ધુન નખાવી, અને એક બેતાજ લાધીને દરબારમાં મગાવ્યો, અને તેની ઉપર તેને બેસાડી ગુન્હાનના ગિનામાં તેને કેદ કરના માટે મોકલાયો દીધો અરક્ષનદયાર પોતાની સરજતને આધીન થયો, અને દુનિયાની ચનન માટે તે પાહડી બદીખાનામાં અરક્ષનદયાર કરતો પડ્યો (I)

દીન ખાતર ઉઠાયેની તડાઈમાં તારાજ થતા ઠરાનને બચાવનાના બદવા તરીકે, આવી રીતની સજા અરક્ષનદયાર ભોગવવા લાગ્યો, તેથી તે જગતની મેવશાષ ઉપ શકમદ થઈ રાત દિવસ બળાપો કરતો હતો (2)

પાદશાહ શુરતાસ્પનું દાન ફેલાવવા બાંધુલ જવું ૨

અરક્ષનદયારને કેદ કીધાથી શુરતાસ્પનું ઉકળેલું લોહી સાત પડ્યું અને અવરગતો ફેલાવો કરવાનું કામ હવે શાહ શુરતાસ્પે પોતે માથે ઉઠાવ્યું ઘુરાંનીઓને શીખ આપ્યા પછી, શુરતાસ્પ પાદશાહ કાંઈક બેરીકર અને બેરકાર બની ગયો. શુરતાસ્પે

૧. જમ્યાદ યરતમાં ‘રચેનોદાત’ નામે એક પાહાડનું નામ છે આ ગુન્હાન કિલ્લાવાને પાહાડ, તે ‘રચેનોદાત’ પાહાડ હોવો જોઈએ, અને ત્યાં અરક્ષનદયારને કેદ કરેનો હોવાને લીધે, જે પાહાડને ‘ગુન્હાન’ નામ મળેલું મનાય છે (તૈયારીએ કયનીખાન)

૨. એક સવાન જે સહેનથી ઉભો થઈ ચકે છે, તે એ કે અરગસ્પ સામે કરાને આવી વચકાર લડાઈ ચલાવી, ત્યારે તેવી લડાઈમાં જીજીવી ફસતમ અને તેના બાપ શહે મરા ટીપ્પાને કામળી મદદ નહીં આપવાનું શું કારણ? સાહનામાં મમાલે એવું માલમ પડે છે, કે પાદશાહ કચીપુરાઈએ જ્યારે ધરાનની માદી સોહનસ્પને આપી, ત્યારે ફસતમ અને ખાલ તે સામે વિરૂધ વિચાર ધરાવતા હતા, છતાં જ્યારે લોહગરૂષ ધરાનની પાલોચે ભેરો, ત્યારે જીજીવી પેહલવાનો અને ધરાનના પાદશાહ વચે મોટો મિનાકેચ અને માદેરી પરાજા થઈ હતી આ સમયને લીધે ફસતમે ધરાન સાથેના પોતે ને પાદશાહ સામે મોટી દીધેનો હોવાથી, અરગસ્પનાની લડાઈમાં તેણે કરાનીઓને કાંઈક મદદ આપી નહીં હતી.

વછર જમારપને રાજની લગામ સોંપી, અને પોતે જાણુવર્યાન ઝાઝ અને રૂસ્તમને મળવાને ગયો. ત્યાં પાદશાહ યુસ્તારપે ઝાઝ અને રૂસ્તમને પવિત્ર ઝંદ અવસ્તાના કલામ સંભલાવી, તેઓને જરથોસ્તી દીઠ કયુવારી હતી. દિવાં પાદશાહ યુસ્તારપ જે વરણ સુધી આરાંમમાં રહ્યો હતો.

શાહજાદા અસ્ફંદયાર વિશે તુરાંનમાં ખબર પડવી.

અસ્ફંદયારને તેના બાપે કેદ કીધો છે, અને પાદશાહ યુસ્તારપ જાણુવર્યાન આરાંમમાં દિવસો ગુજારવા ગયો છે, અને રાજધાની શહેર વછર જમારપને હસ્તક છે, એવી ખબરો જ્યારે તુરાંનના પાદશાહ અર્જસ્પને કાંને ગઇ, ત્યારે તેણે જાણુસો મારફતે ખબર મંગાવી, તે વિશે પોતાની ખાતરી કીધી. જાણુસોથી ખબર મળી કે “બહામમાં સધળું શાંત છે, અને અસ્ફંદયારના બેટા બહમનને, પોતાના બાપને કેદ કીધાથી, તેણે બેટાને બની લકરનો બોધો મુકી દીધો છે, તથા શાહ યુસ્તારપ જાણુવર્યાન પડ્યો છે, અને શહેરનો નિગેહવાંન કાઢ નથી.”

અસ્ફંદયાર જેવા કાંસાંની દેહવાદા અજીત પેહલવાન કેદ પડેલો છે, એવી ખબર જાણુસ તરફથી સાંભળી, અને બહમનને પાદશાહ યુસ્તારપની ગેર હાજરીથી નિરાધાર બનેલું જોઇ, અર્જસ્પે છરાંન ઉપર બીજી વાર ચઢાઇ લેઇ જવા માટે એક મોટું લશ્કર પાછું એકઠું કરવાનો હુકમ કીધો.”

<p>“ફરી આવે” એવો વખત નહિ હાથ, કેડે કુલ જરથોસ્તીઓને મળાત. હુકમ કીધો લશ્કરને આવે છે લાગ, દીનાની દિલમાંહે સલગાવો આગ. કેડે જગથી નાજીદ જરથોસ્તી દીન, કેડે ઝંદ અવસ્તા ચિરી ફિનકીન. જરથોસ્તી આતશ કેડે તમ સરદ, ઉઠાવો કિનાની બલકપર ગિરદ.</p>	<p>પડો જંગી જંગે, જવાનો ને પીર, ધરો તંન બખ્તર, શમશીરો તીર. કેડે એકદમ જઈ જરાયુસ્ત કંતલ, હુકમ મારો એ છે સૌથી અવલ. નથી જગમે ચઢાંપરસ્તીનું કાંમ, અને છે જરાયુસ્તની દીન હરાંમ. નથી જોઇતો એ હસુને ધરમ, હમારા ધરમને કેડે તે બરહમ.”</p>
---	---

જરથોસ્તી દીન માટે બીજી લડાઇ. જરથોસ્તીઓની ખુવારી થવી. અવસ્તાને આગમાં બાલી નાખવી. પવીત્ર મકાનોનું તારાજ થયું.

અશો જરથોસ્તનું મરણ.

આવો લાગ જોઇ અર્જસ્પ પોતાનું ગંઝવર લશ્કર લઇ બહામ શહેર ઉપર એકદમ ચઢી ગયો. શહેરનો બચાવ કરવા કોઇની પેહલવાંન શહેરમાં હતો નહી. તુરાંનીઓએ એવો મામસો જોઇ બહામમાં કંતલ ચલાવી. શહેરમાં ચાલતી લડાઇની ખબર પાદશાહ સેલ્દારસ્પ જે દખાદતગાહમાં ઝાંઝત પડેલો હતો, તેને કાંને પડતાંજ તે શહેરના બચાવ ખતર ચોડાંક લશ્કર સાથે બાહાર પડ્યો. પોતે જઇ ઉંમરે પુગેલો હોવા છતાં, પોતાની તલવાર વડે દુશ્મનોને તેમજ શુતપસ્તોને મોટી સંખ્યામાં તેણે માર કીધા. પણ અતે કિલ્લાની દેવાલ આગલ એક તીરનો તે ભાગ ચઇ પડ્યો. આત

બલવંત પેહલવાનને જમીન દોસ્ત થયેલા બેઠ, હિયકારા તુરાંનીઓ તેની ઉપર તુડી પડ્યા, અને તેના શરીરની બાડી બોડી કરી નાખી તુરાંનીઓ તેને કાંઈ જવાંન પેહલવાન સમજતા હતા, કેમકે તે દીવાવરીથી લડતો હતો, તેથી તેઓ ડર ખાધ ગયા હતા. પણ જ્યારે તેના માર્યા ઉપરથી તેની કાલાક ઉંચકી લીધી, ત્યારેજ તે શાક લોહરસ્ય તરીકે ઓલખાયો હતો. આ હુમલો અચન્ય અને અચાનક હોવાને લીધે, જરથોસ્તીઓ લડાઈ કરવા બીજકુલ તકવાર ન હોવાથી, લાચાર થઈ પડ્યા હતા. તુરાંનીઓ ખુનપર ચઢ્યા, અને હમરો જરથોસ્તીઓ આ લડાઈમાં કપાઈ ગયા. નિરદોશોની કનકથી જોઈને અંધારી થઈ. મેહલો અને કિતીવંત અએવાનેને તુરાંનીઓએ આગ સગાડી પાયમાલ કીધાં. ઝંન્દ અવસ્તાને તેઓએ આગમાં બાલી નાખ્યા. આતશકદેહ અને આતશ-બેહસંમિને તેઓએ તાસજ કીધાં, અને પવિત્ર મકાનોમાં બંદગી કરતા દસ્તુરો અને દાવરોને કતલ કરી, તેમના લોકીથી જરથોસ્તી આતશને સરદ કીધા. ^૧

ગુસ્તાસ્પની બે બેડીઓનું હુરબુ.

શેહરમાં જમરી છુટકાટ ચાલી રહી. અર્મરસ પાદશાહના ખાસ સિપાહો ગુસ્તાસ્પના શયેસ્તાન યાને ખાસ મેહલમાં છુટકાટ કરવા ધસી ગયા, અને ત્યાંથી ગુસ્તાસ્પની બે ખુમસુરત બેડીઓ, હોમાય અને બેડુઆફીને કેદ કરી, તુરાંન તરફ તેમને મોકલાવી દીધી

અશો જરથોસ્તની કતલ.

એ પછી પેગમ્બર જરથોસ્તને પકડવાની શોધ ચાલી. તુર બરાતુર નામનો તુરકી, જે પેગમ્બર જરથોસ્તનીજ શોધમાં ફરતો હતો, ને પોતાની સાથના મિપાહો એક સાથ એક આતશ બેહસંમમાં ધસી ગયો, અને ત્યાં અશો જરથોસ્ત બંદની કરતા હતા, તેવનને ખીંક પાછકથી તેણે જખમ કીધી. આ જખમ થતાજ પેગમ્બર સાહેબ પેચ ખાધ જમીન પર પડી ગુજર પામ્યા, (૩) પણ મરવા આગમજ પોતાના હાથમાં પકડેલી તસખી તેવણે તુર બરાતુર ઉપર ફેંકી. કહે છે કે તે તસખીમાંથી તેજ વખને એક એજમતી રોશનીનો શીરાયો નિકળ્યો, અને તે શરના તોજથી છુરી મનશનીનો તુર બરાતુર તેજ વખત બેજાન થઈ ત્યાંજ પડ્યો. જરથોસ્તી ધરમ અને પેગમ્બર જરથોસ્તની, તેમજ ઝંન્દ અવસ્તાની આવી રીતે ખુવારી થઈ.

એ રીતે પેગમ્બર જરથોસ્ત ગુજર પામ્યા. એ રીતે દીનની ખુવારી થઈ. એ રીતે પવિત્ર અવસ્તા પાયમાલ થયા. જેજોએ દીનને ખાતર જીવ આપ્યો, તેઓ દીનના સાચા પરતાર હતા. તેઓ સાચા જરથોસ્તી હતા, તેઓ સાચા ધારમીક હતા. જરથોસ્તના મરણ પછી જરથોસ્તી દીન પડી લાગી નહી, પણ તેને સજવન કરવા માટે દીનના યોધાએ હથ જીવતા હતા, પણ આ ખુખાર લડાઈમાં તેઓ ગેરદાગર હતા. અશો જરથોસ્તનું મરણ આવી રીતે આપ્યું હતું.

૧. કહે છે, કે પેગમ્બર જરથોસ્ત પાક દીનની સાથે મેહુર જુરજીન નામનો આતશ લાવ્યા હતા. આ ચમતકારીક આનસ કાંઈ પણ બલતન વગર હંમેશાં રોશન રહેતો હતો. પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે બલખ શેહરમાં એ મેહુર જુરજીન આતશનો કેબો કીધો હતો. આ પાવત્ર લડાઈમાં જે આનસ તુરાંનીઓએ ગુજમ્યા હતા, તે એજ આનસ દેવા બેઠે, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

ધેગાંબર અસો જરધારત.

શુસ્તારપની રાણી હુતોક્તિ આ બનાવની ખબર આપવા
જાણુલ તરફ જયું.

આ માહેતમમરી ખબર શુસ્તારપને પોહ્યાવાડવા માટે શુસ્તારપની એક રાણી હુતોક્તિ, મેહેલમાંથી તુરંત લેવાસ ધારણ કરી, ઘોડે સવાર થઈ જાણુલમાં તરફ બનતી ઝડપે નિકળી ગઈ. તેણીએ આ ખુવારીની માહેતમમરી ખબર, તેમજ લોહારપના મારવા ગયાનો સંધેસ, તથા પેગમ્બર જરયોસ્તની કમ્બો બનાવ ચાહ શુસ્તારપને જાહેર કીધા.

વળી એ ઉપરાંત શુસ્તારપની બે દીકરીઓ તુરાંનીઓ ઉઠારી ગયા હતા, તે બીનાથીથી તેને જાણીતો કીધા.

શુસ્તારપનો ગંમ આતે કાઢ.

આ ખબરથી શુસ્તારપ પાદચાહ જેટલો દુખી થયો, તેટલોજ તેના શુસ્તાનો પણ પાર રહ્યો નહી. તેણે તુરંતજ નીસંદાઓને જુલાવી દેરી દેશ અને મુલકે મુલક નામા લખાવી ચોતરફ રવાના કરી લોકોને લશ્કરમાં જોડાવા ફરમાસ કરી, તેઓને હાજર થવાની તાકીદ કીધી. એક ગંજવર મોઢું લશ્કર શુસ્તારપની મહેલે, અને જરયોસ્તી દીનની કુમકે તુરંતજ બેઠું થયું.

નવી જરયોસ્તી લડાઈની તુરાંનમાં ખબર પડી.

આ ધરાંની લશ્કરના બેમાં થવાની ખબર અરબરપને પડી, અને તેણે પણ એક મોઢું લશ્કર એકઠું કીધું. બંને લશ્કરો વચ્ચે એક મોઢું જંગ થયું, અને કમનસીબે

ધરાંનીઓની હાર

એ લડાઈમાં થઈ. શુસ્તારપ પાદચાહે પોતાના રસાક્ક સાથ નાહતી એક પાહાડ ઉપર આસરો લીધા. આ પાહાડ ઉપર જવાનો એકજ છુપો મારગ હતો, અને તે ફક્ત શુસ્તારપનેજ ખબર હોવાથી, તુરાંનીઓ તે મારગને શોધી કાઢી શક્યા નહી. શુસ્તારપે આવી રીતે તે પાહાડનો આસરો લીધો, પણ અર્જસ્પ અને તેના સિપાહોને પાહાડ ઉપર જવાનો મારગ મલ્યો નહી, જેથી અર્જસ્પે શુસ્તારપને તેમજ તેના સિપાહોને જીખમરાથી ઘરણ થવાની ફરજ પાડવાની નેમથી, તે પાહાડને ઘેરી લીધો. ધોરાક વગર ધરાંનીઓ ત્યાં બંધાઈ હાલતમાં આવી પડ્યા, અને જીખમરો પડવાથી અતે તેઓ ઘોડાને કાપી, તે ઉપર ગુજરાંન ચઢાવવા લાગ્યા. એવે સમયે શુસ્તારપે જામારપની સલાહ લીધી, અને જામારપે કહ્યું કે:—“આ જંગ આસ્ફંદ્યાર સિવાય કાબરથી છતી શકાય એમ નથી, માટે તું જો તેને બંદીબાનેથી છોડાવે, તો તે જંગ ફતેહ કરે.”

શુસ્તારપે જે ગેરમનસાફ અસ્ફંદ્યારને કીધો હતો, તેનો માટે તે હવે ખજોળ પરતાવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કે:—“જો અસ્ફંદ્યાર આ જંગમાં ઉતરે, તો હું તેને મારું તખ્ત આપવા તકબાર છું. વજર જામારપ તું અસ્ફંદ્યારને મારી તરફથી જીતને સમજાવી લાવ.”

જામારપે અસ્ફન્દ્યાર પાસ જનાનું અને તેને સમજાવવાનું માથે લીધું તુરતજ જામારપે તુરાની વેશ ધારણ કરીધી, અને સુઘ્દાનના મિત્રનામા અસ્ફન્દ્યાર આગળ જના તે પાઠાડને છુપે મારગે બાહ્યર પડ્યો, કે તુરાનીઓ જો તેને રફનામા મળે, તે આગળે નહીં આ તે જામરપ અનેક મુશ્કેલીઓ વટાવી, છુપા વેશમા અસ્ફન્દ્યારને જઈ મળ્યો, અને શુસ્તારપનો પેગામ કહી, તેને સમજાવવા લાગ્યો.

અસ્ફન્દ્યારે લડાઈમા ઉતરના આગમજ બદલી કરી લીધેલી માનતા.

જામારપ વજીર તરફથી પોતાના બાપનો પેગામ સામથ્યા પડી, શાહમદા અસ્ફન્દ્યારે એ નવી લડાઈમાં ઉતારના સાધના પાડી, પોતાને થયના ગેરહનસાઈ માટે ફરીયાદ કરવા લાગ્યો. પણ વજીર જામારપની સમજાવટ અને મનાવથી અસ્ફન્દ્યાર પોતાના બાપ શુસ્તારપનો ગેરહનસાઈ છુટી ગયો, અને જો તે જમ ફતેહ કરે, તો તેના બાપે તેને પોતાનું તપ્ત આપનાનો જે કેવળ જામારપ પાસે કેલનડાબો હતો, તે ઉપર ઇતમાર રાખી તે જગે જવા મ્થુન થયો. પણ જના આગમજ તેણે શુદ્ધતાલા હજુર, કેટલીક માનતા પોતાની ફતેહ માટે માગી.

“સિપાસો સના તારી પરવરદેગાર,
ખલક ને ફલકનો તુ સરજનહાર.
તવાના ઓ દાના, અરે દાદગર,
કર મહેર તારી હું બન્દા ઉપર
સિહા રોજ રોશન કર મૂજ સુફેદ,
હવે લાવ બર શુજ દિલની ઉમેદ
અગર જગ જો આ ફતેહ હું કરૂં,
ફતેહ જગ કરી જો હું પાછો ફરૂં
કરૂં જો સિહા હીન અર્જાસ્પનો,
હીનો જો લેઉ લોહરસ્પનો
થયા જે ગે મારા જખેહ લાઈ જાન,
જવાનીમા ખીલતા રોશન રવાન
કિંપી લાલ લહુથી મયદાન ખાટ,
હકિકત સુણી જીગર થાયુ આક.
અગર જો કિનો લઈ બહુ સર્ફરાજ,
કરૂં તુરકી સુઘઈઓને જો તારાજ ર
તો કબુલ થાઉ છું હું, ઓ યઝદાન પાક,
પેઠરને કિનામા કરશ નહિ હવાક

આજેજ બન્દો તહારો શુલામ,
ઝુકી તુજ જનાબે કરે છે કલામ
અગર જગ ફતેહ કરૂં જો તમામ,
સ્થાપશ હું એક સો આતશબેહરામ.
કરૂં છું સેપાસો-સના દસ્તગીર,
ઝુકાવે છે સર આએ બન્દો હકીર
અગર જગે પાશુ જો મારી મરાઈ,
તો બધાઉ એક સો સરાય દિલ કુસાઈ
મૂસાફર વસી ત્યા રહે દીલ શાઈ,
બની રહે વસ્તીથી જગત આબાઈ
અગર આવુ જગથી જો દુશમન હણી,
કુવા ઢસ હજાર હું બોદાઉ ગણી
ભુખીયાને ભોજન, તરસિયાને પાન,
દુખિયાને હમેશ દેવશ હું દાન
ખલકના ઓ ખાનિદ અહરમઝદ મ્થુન,
કરૂં સર ઝુકાવી ફરજ મૂજ અદા
નિગાહબાન થઈ બક્ષ પ્રીરોજગરી
દરજે આ જગે તુ રહેબરી

૧ અરજાગ્ય સાધની પેઢલી લડાઈમા શુસ્તારપ પાદશાહના જે વાહવાઓ મારમા ગયાં હતાં, તેમને માટે અસ્ફન્દ્યાર આ ધરારો કરે છે. ૨ શીકરન આપુ. ૩ શાહમદો અસ્ફન્દ્યારે જો જમ ફતેહ કરે, તો દુનિયામે એક સો આતશબેહરામ બધાનના પી માનતા લીધી હતી તે માનતા નિરો આ ધરારો છે. ૪ સરા પાને સુસાદરખાના

અસ્ફંદયારની લડાઈના મેદાંનમાંથી રૂઈનદેજ તરફ
અર્જસ્પત્ર નાહસવું.

જંગ છતવાની હિમેદ અને હિલટમાં અસ્ફંદયાર લડાઈનાં મેદાનમાં જવા તૈયાર થયો. વજર જમારણે તેના બંદ તોડવા લુહાડોને બોલાવ્યા, પણ લુહાડો આવે તે આગમજ અસ્ફંદયારે પોતાના તન પરની જંજીરો અને બેડીને ભરથી તોડી નાખી, પોતાને હાથે તે છુટો થયો.

શુદ્ધાનના કિલ્લા માહેલાં કેદખાંનામાંથી અસ્ફંદયાર નીચે ઉતરી પોતાના બાપ પાસ ગયો. બંને બાપ બેટા લાંબે વખતે એકબીજાને બેડી પડ્યા, અને તેઓ વચે અરસપરસને ખુલાસો થયો.

એ પછી અસ્ફંદયાર અને તેના લશ્કરે અર્જસ્પ સાંમે લડાઈ ચલાવી, તે લડાઈ બેશક આગલી લડાઈઓ કરતાં વધારે ખુબારી ભરી થઈ હતી. અર્જસ્પના લશ્કરની એ લડાઈમાં હાર થઈ, અને અર્જસ્પ જંગના મેદાંનમાંથી નાહસી દુરાંનમાં રૂઈન દેજ નામના કિલ્લામાં જઈ બરાબ બેઠો. યુસ્તાસ્પના કહેવાથી, અસ્ફંદયાર સાત હફતેખાં તોડી, એક વેપારી વેશે રૂઈન દેજમાં દાખલ થયો, અને તે કિલ્લામાં કેદ પડેલી પોતાની બે બેઢીને અર્જસ્પના બંદમાંથી છોડવી, તેમને ધરાંન લઈ આવ્યો, અને પોતાના બાપને પાછો જઈ મથ્યો. યુસ્તાસ્પે આપેલી કબુલાત પ્રમાણે, અસ્ફંદયાર પોતાના બાપ પાસ ધરાંનનું તાજ અને તખ્ત માગવા લાગ્યો.

રસ્તમ અને અસ્ફંદયાર.

(અસ્ફંદયારનું રસ્તમ સાથે જંગ.)

રસ્તમ અને અસ્ફંદયારના દાસ્તાંનો કુરાંન સાથેનો સંબંધ.

રસ્તમ અને અસ્ફંદયારનું દાસ્તાંન કહે છે કે ધરાંનમાંથી અરખરયાંમાં દાખલ થયું હતું. કુરાંનના ૩૧ મા બાબમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, કે નઝર-એબને-અલહરય નામના આરબે, ધરાંનમાંથી રસ્તમ અને અસ્ફંદયારનો કિસ્સો ખરીદ્યો હતો, અને તે દાસ્તાંનનું વાંચન ખુરશની મહેશીસોમાં ઠીધાથી, તે મોટી વખાણને લાયક માલમ પડ્યું હતું. અસલ ધરાંની પાદશાહ અને પેહલવાનેના દોર અને દમામની તારીફના ખ્યાનનાં.

૧. આ રસ્તમ અને અસ્ફંદયારનું સંગીત કિરતન પેહલવેદદલ્લુ મુબિનમાં ૨૧ મી મારચ ૧૯૧૧ અને જમશેદી નોરોજને દીને મુબિનમાં બે ૭૦ ઇન્સ્ટીટ્યુટવાલાં મકાનના હોલમાં, મુબિનની જગ્યા કમીટીની ફરમાસથી રજુ કીધું હતું, અને ત્યાર પછી તે અમદાવાદ અને ભરૂચમાં ત્યાંની પારસી અનજુમન સમક્ષ જુદે જુદે વખતે ખાસ ફરમાસથી રજુ કીધું હતું.

દાસ્તાંને સાંભળ્યાથી આરબોમાં તે ઐટલાં તો વખણાવા લાગ્યા કે, કેવી અને સોલોમન, તથા બીજા એવાં પ્રખ્યાત દાસ્તાંનોના કિસ્સા, જે દુરાંનમાં દરશાવ્યા છે, તેના કરતાંજી તે વધારે વખણાવા લાગ્યાં હતા. એ ઉપરથી ગાલમ પડે છે, કે રૂસ્તમ અને અરફન્દયારનું દાસ્તાંન ધણું પુરાણું છે, અને શીરદોસીએ તે રમ્યું તે આગમજ ધરાંનમાં તે મણીનું હતું, અને ધરાંનમાંથી તે અરજરથાંન જવા પામ્યું હતું.

અરફન્દયારના પ્રરોહરની આરાધના.

ફરવરદીન યસ્તમાં, તેમજ રપીયવંનની આફ્રીનમાં અરફન્દયારના પ્રરોહરને જરથોસ્તી દીન શ્રાવેશ કરવાના બાંધાં કામ માટે યાદ કરવામાં આવેલું છે.

જરથોસ્તી દીનની પેહલવી લઝાઇની યાદ.

જરથોસ્તી દીનને શ્રાવેશ કરતાં જે ત્રણ લઝાઇઓ થઇ હતી, તે માહેલી પેહલી લઝાઇમાં ફતેહ મેલબ્યા પંજી, શાહ ગુસ્તારપ જે વરણ સુધી આસાએસ લેવા સીસ્તાંનમાં ઝાલ અને રૂસ્તમના મહેમાન તરીકે જઇ રહ્યો હતો.^૧

ગુસ્તારપની ગેરહાજરીના લાજ લઇ, દુરાંનને પાદશાહ અરજરપ ધરાંન ઉપર બીજી વાર ચઢાઇ લેઈ ગયો, અને બલખમાં શાહ લોહોરાસપને, તેમજ અશો જરથોસ્તને કતલ કરી, ગુસ્તારપ શાહની જે દીકરીએને પકડી તે ઉઠાવી લેઇ ગયો હતો.

આ ખબર શાહ ગુસ્તારપને પડતાજ, તે સીસ્તાંનથી તુરત નિકલી પોતાની રાજધાની શેહરમાં આવ્યો, અને એક મોટી લઝાઇ અરજરપ સાથે કરવાની તેણે તૈયારી કીધી.

રૂસ્તમે લઝાઇમાં જોડાવા ના પાડવી.

આ લઝાઇમાં સામેલ થવા ગુસ્તારપે જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમને જોલાવ્યો, પણ રૂસ્તમે છુટાપાના વખતમાં એકાંત છંદગી ગુજરવાનો ઠરાવ કાઢેલો હોવાથી, તેણે એ લઝાઇમાં સામેલ થવા ના પાડી. એ ઉપરથી, ગુસ્તારપના મનમાં વેર વરધું, અને તેણે પોતાનું અપમાન માની લીધું.

અરફન્દયારને ગુરૂદાંનના કેદખાનામાંથી ગુસ્તારપે છુટો કરવો.

રાજધાની શેહર બલખમાં આવતાને વાર ગુસ્તારપે પોતાના દીકરા અરફન્દયાર, જેને તેણે કેદમાં નખાવ્યો હતો, તેને કેદખાનામાંથી તુરત જોલાવી, પોતાનું તાજ અને તખત આપવાની કમ્બુલાત આપી, અને પોતાની જે દીકરીએને અરજરપના હાથમાંથી છોડાવવા, અને તેના ગુલક ઉપર ચઢાઈ લેઇ જવા ફરમાવ્યું.

તખત મેળવવાની આશા અને ઉછટમાં અરફન્દયારે એ કામ માથે લીધું, અને અરજરપને ગુલક છતી લેઇ તેને માર્યો, અને પોતાની જે બહેનને અરજરપના

૧. ઝાલ અને રૂસ્તમને વતન શાહ ગુસ્તારપે જઇને તેમને જરથોસ્તી દીનની ખુલ્લંદી વિશે સમજ આપી હતી, અને ઝાલ તથા રૂસ્તમે તે બધી દીન કમ્બુલી હતી. કરતા

૨. ગુસ્તારપની જે દીકરીએને અરજરપ કેવી રીતે દુરાંન ઉઠાવી ગયો. અને તે ખબર ગુસ્તારપને કેવી રીતે સીસ્તાંનમે મળી, તેની હકીકત છેલ્લાં દાસ્તાંનમાં દરશાવેલી છે. કરતા

હાથમાંથી છોડવી, આ ફત્તેહ મેલવી અસ્ફન્દયાર પોતાના વતન ધરાંન તરફ પાછો ફરીયો, અને બધાં શેઠરમાં પોતાના બાપ ગુસ્તાસપ પાસે તેણે ધરનું તાજ અને તખત માંગ્યું.

રાણી કઝેતાયુન અને અસ્ફન્દયાર.

રાણી કઝેતાયુને (અસ્ફન્દયારની માદરે) પોતાના દીકરાને ઘણો સમજાવ્યો, કે તખત અને તાજને ખાતર બાપની સાથે મીનાકેસી કરવામાં સાર નથી. તેણીએ મીનાત કરી કહ્યું, કે રાજપાતનો વારસ તું પોતેજ છે, અને સેવટે તે તુંનેજ મળશે, પણ અસ્ફન્દયારના ધ્યાનમાં કઝેતાયુનનું કહ્યું જરાખી ઉતરયું નહીં, એટલે તે કુખી માદર ફરી આગેજી કરી અસ્ફન્દયારને સમજાવવા લાગી. (1)

પણ અસ્ફન્દયારના ધ્યાનમાં તેની માદરની મીનાતગરી જરાખી ઉતરી નહીં, અને નારાજ થઇ પોતાનો હક રજુ કરતાં તે બોલ્યો કે:—

“હુકિફત છે સાચી, મગર દર વિચાર, નથી શું ખતાવાર પેદર શેહરિયાર. રવાના કિધો આખી મુજને વચન: જંગમાં લે અર્જાસ્પ થાયે શરણુ. લોહરાસ્પનો કીનો હું લેઉં મારીને, આખાઠ કંઈ બેહનો બે બ્યારીને. તો આલમમે આખાઠ થશે માફ કાંમ, દુનિયામે થશે જીલ્લત માફ નાંમ. કંઈ જમ બહી ને જીરધનો લે નાસ, કંઈ જમ નાજીલ દુરાંની ત્રાસ. તો ધરાંની લશકર, ને ધરાંની રાજ, ગંજને ખજનો અને તખતો તાજ. મુકી તારે સર હું કંઈ તાજદાર, જગતમાં રહે નામ અસ્ફન્દયાર. જગતમા જશેને શું આવું ધનામ? કસમ પર કહેલા ઠહાં છે કલાંમ? જીતી જંગ આવ્યો છે અસ્ફન્દયાર, બને દેમ ન ધરાંનનો શેહરિયાર? બનુ લે હું ધરાંનનો તાજદાર, સદા મુજ પેદરનો બનુ તાજદાર.”

અગર લે પેદર ખુદ વચનથી ફરે, હક મારો લે ના મંજુર કરે. કસમ છે ખૂદાના, કહું રાસત માન, બનશ મારે હાથે હું શહે-ધરાંન.

છીનવી લેમ મુજ હાથે તખત, લહેજમે જીલ્લત કરશ મુજ બખત.”

કઝેતાયુને અસ્ફન્દયારને ઠપકો આપી સમજાવ્યું.

બોલી થઇ દલગીર, કતાયુન બહુ: “આ ગુસ્તાખીલરિયા મુખનના સહું. પીસર તારી કેવી એ નાહાંની છે, જગતમા જવાંની દિવાની છે. કિધાં જંગ બેશક દુએ ખીરિયાર, બનીને ફતેહમંદ થયો નામદાર. કિરતીની નોખત સર દુજ ખડી, એથી શું ચાહે બિજી બહેતરી. દુને હોય ખજના ને ગંજની જરૂર, નથી તે જરાખી દુજથી દુર. કિરતી છે તારી બેશક જીલ્લત, એથી શું બ્યાહા કરે દુ પસન્દ. પેદર તારો રાખે છે તખતો તાજ, પેસર તેનો રાખે છે લશકર ને સાજ. તે રાખે છે દોલત, ખજનો તમામ, તે તારેજ માટે છે અએ નેકનામ. પેદરને નમી ચાલે છે જે પિસર, સદા ખુશ રહે રખ તેની ઉપર. ખરો છે દુ હકદાર પિદર તાજનો, ખરો છે દુ વારસ મૂલક રાજનો. પિદર ખાદ એ સહું તહાફ થશે, થશે સહું એ તાફ, ન માફ થશે.” (2)

અસ્ફન્દયાર પોતાની માતાના આવા સખુનો સાંભળી નિરાસ થયો, અને પોતાના બાપ પાસ તે બે દિવસ સુધી ગયો નહી, અને પોતે મોજ મજાકમાં પોતાનો વખત પસાર કરવા લાગ્યો. પણ શુસ્તારખને અસ્ફન્દયારના વિચારને વિશે એવી ખબર પડી, કે તે તેનું તખત જમરીથી લેવા ધારે છે.

જામારખ વહારે શાહજાદા અસ્ફન્દયારનું ભવિષ્ય વર્તવું.

શુસ્તારખે તુરતજ જામારખ હકીમની સલાહ લીધી, અને તેને અસ્ફન્દયારનું ભવિષ્ય જોવા ફરમાવ્યું.

હકીમ જામારખે અસ્ફન્દયારનું ભવિષ્ય રમણથી જોયું. જામારખ રમણ જોઈ વિચારમાં પડ્યો, અને પોતે અતી ધણો દલગીર થઈ, પોતાની આંખોમાં આંસુ લાગી ગયાં. કે:-

“જમાનાની ગરદીશ છુપાવે કરમ,
હરમ શુખ્ત રાખે, ભવિષ્ય બેરહમ.
જુરાં મુજ નસીબની છે સરજતલુ હી,
જખાં કેમ કરી બોલો વિગતો રૂડી.
હિસે છે ભવિશની સિદ્ધા બહુ સૂરત,
છે તાસીર રમણની જુરી બહાખખત.
અફસોસ! કાં આવ્યું નહિ મુજ મરન,
જીવી નહિ કહેતે રમણ બહુ સુખન.
અફસોસ! રમણમા હિસે અધકાર,
જીગર માફ ફાટે વિંધઈ આરખાર.
હિસે છે ભવિશ અસ્ફન્દયારનું,
સિતમગર બહુ છે વિના પારનું.
અગર જંગ રસ્તમ સંગ એ કરે,
રસ્તમ હાથે ‘સ્ફન્દયાર મરે.’”

અસ્ફન્દયારનું ભવિષ્ય સાંભળી

શુસ્તારખે વિલાપ કર્યો.

રમણના સુણી સર્વ બેદો હરમ,
રહે શાહ શુસ્તારખ કુટી કરમ:
“કર કેમ એના ભવિશની દવા,
દેખાડે રખે આસમાં રંગ નવા.
રહ્યા છે ખિલી કમનસિખનો રંગ,
રખે મારી હાલત થાયે ખતંગ.”

અજબ છે નજુમ તારી કેમ લાજવાબ,
યરો કંઈ રીતે એની મિટ્ટી ખરાબ.
મરે કેમ કરી મારો અસ્ફન્દયાર,
બદન. જેનું બન્યું સંગ સમ ચાર.
નજુમ જો જામારખ, કરીને વિચાર,
રૂઈનતન નથી શું અસ્ફન્દયાર.
ન ખજર, ન તલવાર, જખમ કંઈ કરે,
તો કેમ મારો દિલબંદ દિકરો મરે.
ન શુરજનો ગોબો બદન પર પડે,
તો કેમ મારો દિલબંદ દિકરો મરે.
ન નેજો, ન ખજર શકે કંઈ કરી,
તો જંગમે જરો કેમ એ દિકરો મરી.
કિધું છે જરાથુસ્તે કાંસાનું તન,
તો કેમ થાય દિકરાનું જંગમે મરન.
નજુમ જો તું જામારખ ના કર કંચાસ,
મરે કેમ અસ્ફન્દયાર કર તું તલાસ.
કબની ખખરથી હિસે લાગી આગ,
શું કરમઈ જરો મુજ ખિલેલો બાગ.” (૩)
કરમને કુટી શાહ શુસ્તારખ રહે:
“રખે એ રૂઈનતન કવખતે મરે.
રખે થાય તારી કબલ જંગમે,
રહે જીવ નહિ મારો મુજ અંગમે.”

૧. રૂઈનતન એટલે ધતુ મસાલ કઠણ, પેગખર જરથોસ્તે અસ્ફન્દયારના તનને એવું મજબુત બનાવ્યું હતું, કે જેથી કાંઈની બળના હથીઆરથી તેના શરીર ઉપર જખમ થતો હતો નહીં.

કરું એવી તદખીર આવે તે કાંમ,
 નહીં હો રૂઢનતન રૂસ્તમ નામ.
 અગર જો એ નહિ જાય જાણુસ્થાન,
 તો મરતો ખયે મારો એ દીલજાન.
 કરું હું ઇનાયત સુજ રાજપાત,
 રાખુ નજર પાસ હું દીનરાત.
 કે જમને લડે નહિ એ રૂસ્તમ સાથ,
 ખયે જીવ એનો, નહીં થાય ઘાત.
 ખચાવો રૂઢનતનને આ જેહાંનમા,
 કરો લાખો તદખીર હોય ધ્યાનમાં.”
 * * *
 સુણી હર્દમંદના દીલનો અવાજ,
 કહે એમ જમાસ્પ: “ઓ માલીકે તાજ.

ના કર શાહ તારૂં દિલ હર્દનાક,
 ના કર જીગરને નાહક હલાક.
 રમલની છે ખાજી સરજત હાથ,
 તલ ભાર મિટે નહિ અલમની રાત.
 ખનાવો જે ખનવાના કરશે નહીં,
 જે જીવનાર હશે, તે તો મરશે નહીં.
 ચમન કેમ ખીલીને કરમાય છે ?
 કળી કેમ ખીલીને મુરખાય છે ?
 અજબ છાંઈ સરજતની કાળી ઘટા,
 રંજો આલમની વધી ગઈ જટા.
 લખેલા કરમના ન લેખો ટળે,
 કરે લાખો તદખીર આદમ ભલે.” (૬)

અસ્ફંદયારનું શુશ્તારખની દરબારમાં જવું, અને ધરાનના
 તાલો તખ્તની માંગણી કરવી.

ખીજે દલાડે અસ્ફંદયાર પોતાના ખાખી દરબારમાં ગયો, અને દરબારમાં પોતાના
 ખાખ શુશ્તારખ શાહની પાસે તાલો તખ્તની માંગણી કરવા લાગ્યો:—

“રહેજો સલામત શાહે ધરાંન,
 ઝુંકી તારો ખંડે. દીયે વુને માન.
 સહા રહેજો તારૂં રોશન ખજત,
 રહે તારૂં કાયમ સહા તાલો તખ્ત.
 હું તારો ખેટો છું તાખેદાર,
 સુખન પર છે તારા સર સુજ નિસાર.”
 ૬૬૦૦

ઉઠાવ્યો અર્જાસ્પે જ્યારે પ્રકાર,
 કરવા જરથોશ્તી દીન ખુવાર
 કલ્લાતા જરથોશ્તને મે કલ્લાંમ,
 કરશ દીન જરથોશ્તી ફાએશ તમાંમ.
 કરશ જુતપરસ્તીને જરોજખર,
 ખનશ હું જરથોશ્તી દીન નફર.
 લિધા તે વખતે મે એવા કસમ-
 કરશ દીન ફુશમંનના સર કલ્લાંમ.
 ગરજમ ફરેખધી ફરિયો વું ખાપ,
 ચલાવી સુજ સાથ ચલન ખહુ ખરાખ.
 જજરથી જકડી મને કીધો ફેદ,
 ગમ્દાન અંદર કીધો નાઉમેદ.

થયુ ખવાર લશ્કર ધરાંન જ્યાર,
 જરૂરત મારી પડી વુને ત્યાર.
 રવાના કીધો વુંએ જમાસ્પ ખાસ,
 કલ્લો તારો પયગામ આપીને આસ.
 કલ્લા તેણે આવી એવા કલ્લાંમ,
 કે, તાલો તખ્ત છે મહારાં તમાંમ.
 કલ્લું કે નિકલ ખંદમાંથી ખહાર,
 ખહેનો બે નાજુક શુલતન તાર.
 ગયા છે ઉઠાવી બે ધરાંની નાર,
 સહેતી હશે દુખ વિપતી હજાર.
 વળી લાઇ તારો ફરશીકવર્દ,
 પડી ફેદમાં ખહુ સહે છે હર્દ.
 કર કાંઈ ધરાંનીઓનો વિચાર,
 થયા કુદલે પહેલવાનો જંગમે ખુવાર.
 પુરેયાંન હાલે રડે શેહરિયાર,
 કરે ચાહ હરદમ અસ્ફંદયાર.
 સુણી. એ સુખન નિકલિયો ખહાર,
 ખંદ મારા તોડી ગયો જંગ દવાર.

કિધા તુજ દુશમન કતલ ખીશિયાર,
કિધી મે ફક્કે કુલ ખલા બેશુમાર.
તોડીને ફતેહ કિધા હકુતખાન,
અજબ છે હકીકત કહું શું ખયાન.
અજાંસપનુ સર કરી મે કલમ,
કિધા ફર મે તુજ રંજે અલમ.
દેજે રૂધન કિધો ખાકે સંગ,
છોડવી ખંદેનો હતી જે ખતગ.
થયો તું ફતેહમંદ જગમા તમામ,
રહ્યા તાજ વન હું વિના કાંધ ખામ.
વચન આપી સુજને કલાતા સુખન,
કે ખર લાવશે સુજ સુરાહે મન.
મને આપેલો ફોલ હવે કર અદા,
કરશ તારી હું તાબેહારી સદા.
કહાં ફોલ તે છે, કહાં છે વચન,
કહાં બોલ તે છે, કહાં છે સુખન.
અગર રાસ્ત બોલ્યો ભે હોય સુખન,
તો ખસ તારૂં તાબેતખત આજ દન.
ખની બેશરમ હું સુજાઈ અરજ,
ભુલે મારો પેદર પોતાની ફરજ.”(૬)

શાહુ શુશ્તારપે રૂસ્તમને પકડી
પોતાની દરખાસ્તમા હાજર કરવા

અસ્ફંદયારને ફરમાવ્યું.

સૂણી શાહુ શુશ્તારપે દીધો ઉત્તર:
“સુખન રાસ્ત બોલે છે તું જગર.
સાંભલ ફિરોજગર, ગુરેચશમ,
ફર કર જગરમાંથી તું તારો ગમ.
નથી તું સિવા સુજ કોઇ દીલજાન,
તું મારી આશા, ઉમેદ, અરમાન.
સિવા તું નથી મારી કોઇમા ઉમેદ,
કિધાં ફર તુંએ સંકટ ને ખેદ.

નાખુશ ના થા જગર પેયવંદ,
સુખન સૂણુ મારા પેસર દીલખંદ.
કિધા છે તેં દુશમન પામાલ તમામ,
અમર રહેશે તારૂં જગ માહે કાંમ.
જરાથુરત સાહેબે થઇ મહેરખાન,
અદન તારૂં કીધુ કાંસાં સમાન.
હરીફ કોઇ જગમા નથી તારો હાલ,
ફક્ત એક છે રૂસ્તમ ખીન બાલ.
સુલકે તેનો છે કાળજીયાનમા,
વસે ગીઝની જાળજીયાનમા.
ગુરમા તે પુરો, અજ ખીશિયાર,
નથી તેનો કોઇખી હરીફ નામદાર.
હતો આજ તક તે કંઠરકાં સૂરો,
હવે ભેતમીજ તે ખનિયો પુરો.
મને છોડી દેઇ તે બેઠો છે ફર,
હકુમ મારો તોડે કરી તે ગર.
ઉઠાવે છે સરકશ પોતાની ધજા,
અખાડે ફાંજુ જઇ તેને સજા.
ગુરત તું સીસ્તાનની રાહ ધર,
કરી જંગ રૂસ્તમ જીવતો પકર.
કર તહેમતનને જઇ તું સજા,
ખને કોઇ કહી એમ નહી બેવફા.
કર જઇ જવારેહને એકદમ ફેદ,
ભેઇ બાલ જુદો ખને નાઉમેદ.
પકડી ફરાંમજ્જુ સર સુંકાવ,
જકડી કમંદમા દરખાડે લાવ
કસમ લઇ હાદાર આપું વચન,
કિધું જેણે પચદા હવાને ગગન.
કિધા જેણે પચદા ખુરશીદો-માહ,
હું રાખુ છું તેમને મહારા ગવાહ.
કે લાવે સુરાહ ભે મારી ખર-
સૂકું તાજ મારૂં તજ સર ઉપર.”

રૂસ્તમ સાથે લડવાની વાત સાંભળી અસ્ફંદયાર બોલ્યો કે:—“અગર ભેલગાઇ તુને
કરની હોય, તો ચીનના ખાકાનની સાથે લડાઈ કર, તેની સાથે લડવા હું તૈયાર થયશ,
પણુ શુનેગે રૂસ્તમે ફરાંનની કિમતી સેવા જખમી છે, તેની માથે લડવાની તુને શું જરૂર
છે?” શુશ્તારપે જવાબ દીધો, કે:—

શાહજાહે બહુમન.

બહુમનના સુબુન — “રાસ્ત ઈનસાફ એક પાદશાહને જેબ
આપે છે, અને હટીનાઈ તુકસાનકારક છે. [૨] સસારી
છા પતીવર્તને ધોકા પોહયાડે છે. [૩] ખરા
નેકમખત તેને કેહવો, કે જે ખુસામતભરી
તારીફ કરતા નેકનાબી વધારે
પસંદ કરે.”

“સ્તમ નાશરમાન થયો, તેને મારો છુંકમ તોડ્યો, માટે તેને સજા થવીજ નોખ્યો.”

અસ્ફન્દ્યાર બોલ્યો:—“તું કાષ્ઠી રીતે મને તારા રસતામાંથી દુર કરવા ચાહે છે. હું તારો દીકરો ફરમાખરદાર છું, અને તું જેમી ફરમાવે તે કરવા તૈયાર છું.”

ગુસ્તાસપે અસ્ફન્દ્યારને મનાવી લીધા, અને કહ્યું કે:—“તું જા, અને ફતેહ કર. સ્તમ નાશરમાની કરી છે, વાસતે તું સીરતાંન જા, અને તું તેના હાથ પાંધી તેને મારી ફરમારમાં લાવ. હું કસમ યઝદાનના લેઈ કેહું છું, કે તેજ વખત હું ધરાનું તાજ તારા સર ઉપર ચુકરા.”

રાણી કબ્બેતાયુનનું અસ્ફન્દ્યારને સ્તમની લડાઈથી હાથ ઉઠાવવા મનાવવું.

આ વાતની ખબર અસ્ફન્દ્યારની માદર રાણી કબ્બેતાયુનને પડી. તેણીએ તુરતજ અસ્ફન્દ્યારને સ્તમ સાંમે જતાં આટકાવ્યો, અને મનાવીને કહ્યું કે:—

“કરે કાં કફાડી જીગર એવી હાંમ, રખે સે તો બેટા તું સ્તમનું નાંમ. નથી તુને સ્તમની કંઈખી ખબર, નથી કોઈએ જીતિયો તે નામેવર. નથી તુંએ સ્તમની સુણી ખરાડ, કુંજે છે સુણી અલખજુનો પહાડ. સ્તમને કીધી છે એવી લડાઈ, તવારીએ કિયાનીમા રહેશે લખાઈ,

નથી કોઈ જંગમા થઈ તેની હાર, અજબ તેના હથીયારો છે ખુનખાર. અજબ તેનું ખખતર બખેખયાંન, અજબ તે પર આરાક છે આસમાન. ગયાં છે સર તન હજારો કપડ નથી ફતેહ તે પર કોઈનીખી થઈ. ૬૭૦૦ ખૂદા વારતે છોડ છૂટું છે એ કાંમ, અરે જંગી જાહેલ થશે શુભ નાંમ.

ના જા તું સિસ્તાંન, ના છોડ ધરાંન,
થરો ફેદ કઠી નહી સ્તમ પેહલવાન.(૬)

૧. બખેખયાંન:—એવું કેહે છે કે મિનાચેહેર શાહના વખતમાં હિન્દુસ્તાન મધિ બખેખયાંન નામનું જાનવર જાહેર થયું હતું, જેણે હજારો જાનોનો નાશ કર્યો હતો, તથા અસ્ખાફ જમીનેને વેર્યાં કરી નાંખી હતી. આપે હિન્દુસ્તાનનાં કોઈ તે કમરે જાનવરથી ધણીજ આજેજ થયાં, ત્યારે ત્યાંનાં રાજાએ તેનાં નાશનો ઇલાજ કરવાને ધરાંચુનાં શાહ મિનાચેહેરથી મદદ માહી. મિનાચેહેરે આ જાનવરની વાત સાંભળી પોતાની ફરમાર મધેથી સાંભળાં બેટા જાતેજરને તેનો નાશ કરવાનું કાંમ સોંપ્યું. આ વખતે તેનો બેટા સ્તમ ફરમારમાં હાજર હતો, અને એ વખતે તેની ઉંમર ૧૭ વર્ષની હતી. સ્તમે આ કાંમ મધિ લેવાને ચાહેલું. એ વાત જાણને નાપસંદ આવવાથી તેણે તેને ધમકાવ્યો, અને જોહજે જે તેનો ઇસ્તાફ હતો તેને સોંપ્યો, કે તે જાલની ઊપરવારો યઇને આ કાવંકર કાંમમાં પડે નહી. જાલે લશ્કર તૈયાર કરીને હિન્દુસ્તાન તરફ કુચ કીધી. બીજી તરફથી સ્તમે, જોહજેને પોતાનાં હાથમાં લેઈ તથા જંગનાં હથીઆરો તૈયાર કરીને છુપા લેખાસોમાં, અલખજુ નામ ધારણ કરીને, જાલની પુઠ પકડી. રસ્તામાં તેણે જાલને ઘેરીને તે પાસેથી જાત માગ્યું, જે તેણે નહીં આપવાથી તેનાં લશ્કર ચાલે જંગ કરીને તેને આજેજ કીધું; સેવટે જાલ જંગમાં ઉતર્યો તે પશુ તેથી આજેજ થયો; ત્યારે તેઓએ એવો કરાવ કીધો કે તે જાલે જાલોએ બખેખયાંનની લડાઈમાં જવું; જે તેનો નાશ કરે તે જાત લીધે. આ કરાવ અલખજુ (સ્તમ) ને ધણીજ પસંદ પડ્યો. તે જાલે હિન્દુસ્તાન જાઈ પુગા. પેહેલાં જાલે બખેખયાંનનો નાશ કરવાનું કાંમ

અરફન્દયાર બોલ્યો કે:—“મેહરબાન માદર તાર કહેવું ખરું છે, પણ મને તાજ અને તખ્ત મેળવવા માટે લડવું જોઈએ,” કચ્છેતાણે અરફન્દયારને ઘણુંબી સમજાવ્યું, પણ અરફન્દયાર કંઈબી સમજ્યો નહીં. (૭)

જેહા પેહલવાન રસ્તમના વતન જાણુલ તરફ જવા હવે અરફન્દયાર કુચની તૈયારી કરી. તેણે એક મોટું લશકર તૈયાર કરી, અને પોતાના દીકરા બહમન અને બાઈ પેશોતનને તેણે પોતાની સાથે લીધા.

કુચ કરતાં તેઓ જાણુલની સરહદ ઉપર જઈ પુગ્યા, અને અરફન્દયારે ત્યાં પડાવ નાખવાનો હુકમ કરી. તેણે પોતાની શીજલસ લારી, અને તે શીજલસમાં જણાવ્યું કે:— “રસ્તમ સાથે લડાઈ કરવા આગમજ માટે તેની ઉપર પેગાંમ મોકલવો જોઈએ કે ને તે પોતાને હાથે બેડી નાખી પોતાની મેળે શરણુ યાવ, તો મને લડાઈ કરવાની જરૂર પડે નહીં.”

બહમનજી રસ્તમ પાસ પેગામચી તરીકે જવું.

આ પેગામ મોકલવા અરફન્દયારે પોતાના દીકરા બહમનને તૈયાર કરી, અને તેને નીચે પ્રમાણે એક પેગાંમ લખ જવા ફરમાવ્યું:—

“કરીમ તું ખલકના ખરા હસ્તગીર, નજર કર રહેમની ઓ આલમગીર. ખુશી રહેજે રસ્તમ, તું ખરકરાર, ખુદાની તું પર હોજે રહેમત હજાર. કરે તે કરીમ આસ તાહરી સફલ, ખિલે તુંજ ચમનમે ઉમેદોના ફલ. જેહાંમે નથી કોઈ તહારી સમાં, તુંજ સાથે લડવાનું રાખે ગૂમાન. છે કિરતીની નોખત તહારી અપાર— ને ગંજને ખાજનો બહુ ખીશિયાર.

જીજેગીંમા સહુથી તું છે બેમિસાલ, કરે શાહી સીસ્તાંન પર તું વિશાલ. મગર કર રસ્તમ હીલથી વિચાર, બનાવ્યો કોણે તુંને શહેરિયાર. કોણથી તુંને સરવે ન્યામત મલી, કોણથી તુંને એ હુકુમત ફલી. કોણથી પાઠ્યો તું ગંજ ખીશિયાર, કોણથી તેં મેળવી કિરતી અપાર. એ સરવે તું પાઠ્યો મુજ વડવાને હાથ— તેથી તું ભોગવે છે આ ઠાઠ-માઠ.

પોતાને માથે લીધું પછી તે તેમાં નિષ્ફળ થયો. તે પછી રસ્તમે લાહોરની એક પેડી મોકલ કલાથી લડાઈ તેની આસપાસ તમાંમ જેહરી હથીયારો જડાવ્યાં અને તેમાં બેસીને બચ્ચેઆંન સાથે લડાઈ કરી તેના નાશ કર્યો પછી તે જાનવરનું ચામક ઉંચેરાવીને તેનું બખતર બનાવ્યું, જે મજકુર નાંમે આલખાવા લાગ્યું.

એ બચ્ચેઆંન ખુદાનેકાતે તથા ખીલ કેતાઓમાં લખવા મૂજબ લડાઈની વખતે પેદરવાનું જલ્લતાં બેઠા રસ્તમેનું બખતર હતું. એની ખુખી એ હતી કે તેના પેદરનાર આતશમાં ખરી રોકે નહીં, તથા પાણીમાં કુળી રોકે નહીં, અને લડાઈમાં કોઈબી હથીયારોની તેના ઉપર અસર થઈ શકતી નહીં હતી. કેટલાએકો એ વિષે એવો વિચાર છે, કે તે અકવાંન દેવનાં ચામરાંનું બનાવ્યું હતું: કેટલાએકોનાં મત પ્રમાણે તે બધ નાંમનાં એક ધણાંજ નોરાવર તથા બધાંકાર જાનવરનું બનાવ્યું હતું. એવું કહે છે કે એ જાતનું એક જાનવર નોરાવરનાં આદેશનાં વખતમાંથી માણૂંમ પડ્યું હતું. તેને મારવાને ૧૦૦૦ સ્વારો મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને ધણાઓને તે જાનવરે મારી નાંખ્યા, અને કેટલાએકોને જખમી કરી દીધા.

(સ્થાવર નામું—૧૮૭૩)

મગર કેમ થયો. તું અરે બેશહુર,
 શુસ્તાસ્પથી કેમ રહે છે દુર.
 નહીં તેની કુરનસની કીધી કંઠર,
 લખી એક રૂકો ન પુછી ખખર.
 ગરૂરી શુમાનીથી થઇ બેખતર,
 થયો છે તું શુસ્તાકે તુંજ બળ ઉપર.
 ચહી છે ગરૂરની મગજમે શુખાર,
 કજીલતો નથી તું શાહ શેહરિયાર.
 કિધી છે તે જખરી કસુર બેહયા,
 તુને એ કસુરની ઘટે છે સજા.
 જીલ્દી છે શુસ્તાસ્પની એવી મસ્ત,
 છે રૂખાબે હોશંગ, જમશેદ રદ.
 ફરીફને કીધો 'તો ઝોહાક ખંદ,
 છે શાહી શુસ્તાસ્પ તેથી જીલ્દ.
 જગતમા મશહુર છે શાહ કઝેકોખાદ,
 તેથીખી શુસ્તાસ્પ છે દિલકુસાદ.
 કિધી તેણે જરથોસ્તી દિન આરકાર,
 કિધી દેવચરની દીનને શુવાર.
 લડી જંગ જરથોસ્તી દીન કાજ,
 મે પશ્ચીમ પુર્વમે સ્થાપ્યાં છે રાજ.
 ટુરાંની સુલ્હો કિધાં મે ફના,
 સિન્ધ સંગ રૂમને મે આપી પનાહ.
 ધરાંનને આપે છે ચોહંધ તમામ,
 ઝુંકી સહું કરે છે શાહને સલામ.
 લખવા હું રૂસ્તમ છું દિલગીર,
 થયો તુંથી નાખુશ શાહ નામગીર.
 બની બેશહુર તુંએ આયુ ન માન,
 દિલગીર થયું તેથી તેનું રવાન.
 રૂસ્તમ તું વિશે મલી છે ખખર,
 કે હોલત ખખને તું બનિયો છે તર.
 ચહીયો છે રૂસ્તમ તુને ગરૂર,
 નથી તું ભેતો શાહની જરૂર.
 તજી હંધ મુરવ્વત, છોડી પનાહ,
 તરછોડી શાહને કિધો તેં ચુનાહ.

કફા થઇ તુંજ પર લિધા છે કસમ,
 કિધો છે શુસ્તાસ્પે મુજને હુકમ.
 કે રૂસ્તમને જકડી, ખાંધી બે હાથ,
 લાવજે તું દરખારે પકડીને સાથ.
 આવ્યો છું લેખને હુકમ તારી પાસ,
 કફા છું તુને આજ એ એલેમાસ.
 મને ખાંધવા દે તારા બે હાથ,
 લેખ બાઉ શાહ પાસ તુને મારી સાથ.
 કફા તુને હાજર શાહની હજુર,
 કરશ તુંજ કસુરનો ખચાવ હું જરૂર.
 પછી હું બનું તારો બસ તાબેદાર,
 કફા મારા સરને હું તું પર નેસાર.
 તુંજ સાથ લડવું મને નહીં ગમે,
 સર મુજ પીઠરના હુકમપર નમે.
 મે સમજાવ્યો શાહને કંઈ કંઈ કહી,
 પણ તારી બેશક કસુર છે થઇ.
 માટે તું સમજી સુખન મારો માન,
 ખાંધી તુને લેખ બાઉ ધરાંન.
 રખે ચમકે તુંજ ઘર ગજબનો ખહાર,
 રખે આવે તુંજ ઘર સિતમ અહેલકાર.
 રખે તારી કિસ્તીની કલગી ખરે,
 રખે મારે હાથે તું જંગમે મરે.
 બની તું દુરંદેશ કરજે વિચાર,
 કરી ખ્યાલ ભેજે તું અંજમે કાર.
 ફરાંમર્જ, જવારેહને દેજે ખખર,
 કરજે તું મસ્લત સંગ જાલેજર.
 માદર રોદાબે તુંજ નેકતાંમ,
 કહે જે તું રૂસ્તમ મહારા કલાંમ.
 કરી સરકરી ના કરતો તું જંગ,
 બેશક કરશ તારી હાલત બતાંગ.
 રખે તારૂં વેરાંન કરે તું ચમન.
 કહે અસ્કંદચાર કર તું અમન,
 કુઆ હું ગુજારૂં ધરી તુંજ ચરન,
 ખુશીમાં ગુજારે જીએગીના દન.

શાહજાદા બહુમન સાથ રૂસ્તમનો મીલાપ થયો.

આ પેગામ લેખ શાહજાદા બહુમન રોહરમાં ગયો. શુજેગ બલેજરને ખખર પડતાં તે

બહમનને એસ્તકખાલ લેવા સામે ગયો. બહમને રસ્તમને માટે જાલને મુજબ, અને જાલે કહ્યું કે તે શેકારગાહ ગયો છે. બહમન પોતાની આજખ આપી, અને જાલે તેને લાએકતું સમય માન આપ્યું.

શાહજાદો બહમન એક રાહબર લેઈ રસ્તમને મળવા તેના શેકારગાહ તરફ ગયો. બહમન એક પાહાડ ઉપરથી નીચે ઉતરતો હતો, તેટલાં તેની નજર પાહાડની તલેલીએ ખેડલા રસ્તમ ઉપર પડી. રસ્તમનું કદાવર કદ અને પેશાની જોઈ બહમન હેબતી ગયો, અને એવા એક કદાવર બાધાના પેહલવાન સાથે પોતાના પેદરને અગરજો લડતું પડે, તો તેના અન્નમ કેવો આવશે, તેના વિચારમાં પડી, પોતાના બાપની સલામતી માટે તે વમાસણમાં પડ્યો.

બહમને નક્કી માની લીધું કે, આ જ પેહલવાનો જો લડશે, તો અસ્ફન્દ્યાર જરૂર રસ્તમને હાથે હાર ખાશે. એવો ખ્યાલ કરી, રસ્તમનું ખુન કરવાના વિચારથી બહમને એક અતી મોટો પત્યર રસ્તમ ઉપર પાહાડની ઉપરથી નીચે ગળડાવ્યો, કે રસ્તમ તેના વજન હેઠલ કચડાઈ જાય, પણ તે ગળડતા પત્યરનો અવાજ સાંભળી, રસ્તમે ચમકી પાહાડની ઉપર નજર ઠાપી, તો એક મોટા પત્યરને પોતાના આંગ ઉપર ગળડી પડતો તેણે જોયો. રસ્તમ ખબરદાર બની બેસી રહ્યો, અને જોવો તે પત્યર રસ્તમના આંગ ઉપર ગળડતો આવી લાગ્યો, તેવોજ તેણે પોતાના પગ વડે તે બાણુ કરી નાંખ્યો.

આ બનાવ પાહાડ ઉપરથી બહમન જોઈ ધણેજ અસિઆણે પડી ગયો, અને ધીમે કદમે પાહાડ ઉપરથી નીચે ઉતરી, તે રસ્તમને આવી મળ્યો. રસ્તમે તેનું નામ જણી પ્યારથી તેને પોતાની ગોદમાં દાખ્યો, અને તેને સાહી માન આપ્યું. તેઓ બંને ઊવણીમાં ગયા, અને બંને જને સાથે ખાંણું લીધું. (૭)

બહમન જેટલું ખાતો હતો તેનાં, કરતાં એક સો ધણું વધારે રસ્તમને ખાતો જોઈ, બહમન હપરત રહ્યો. એ પછી રસ્તમે શરાબની જામ ભરી શાહ શુસ્તારપ અને અસ્ફન્દ્યાર વિગેરેની સલામતી આહી, રસ્તમ બહમનની સીશત ગાવા લાગ્યો. (૭) એ બાદ બહમને પોતાના પીઠર અસ્ફન્દ્યારનો પેગામ રસ્તમને કહી સંભલાવ્યો. રસ્તમ તે સાંભળી લઈ દલગીર થયો, અને ગીરદેશની ચાલ ઉપર આફસોસ કરી અસ્ફન્દ્યારના પેગામનો જવાબ દીધો :-

“ લિધો છે મે બહમન રૂકડો સૂણી, મતલબ મે સઘલી લિધી છે ચૂની. સૂણી તારો પયગામે-અસ્ફન્દ્યાર, એશી હીલ મહાઈ ચયું ગમખાર. એ ગમ છે ગજબનાઈ રોચા કંઈ, એ ગમના જખમ કેમ ઘોચા કંઈ. કહેજે છું જઈને પેદરને સલામ, ખુદા રાખે કાયમ રૂધનતન હમામ. ૬૮૦૦

કહેજે કે જને છે શેશન રવાન, તે બાસે છે સુખન સદા આપી ધ્યાન.

છું માલેક મૂલક ને તખત તાજનો, છું સાહેબે વારેસ કુલ રાજનો. બની છું રૂધનતન કંદે ખાં બિયાલ, શું સમજે છું રસ્તમ એવો કંગાળ. કિધી છે તે ચઢાંપરસ્તી પસંન, કરે કેમ ખડી છું બનીને મગન. તે નરને જગતમાં છું અહેમક ગણ, લીએ વાસ શુલનો ન જેમા સુગન. શું ઠાંમ બોલે છું એવા કલાંમ, નથી જેમાં અકલ કે ફાનઇતું નાંમ.

છે છ' અઠલમંદ, દાનેય જવાંન,
પિછાને છને સાડ હિન્દુસ્થાન.
ખુશી હું થયશ ભેષ તારાં દિવાર,
લગાડી ગજે છને પાંચુ કરાર.
મળી સાથ તારી કડં ખુશ કલાંમ,
બેસીને સાથે પીકશું બે જમ.
ખુલાસો જીયાદા છને શું કડં,
કદમ ખીદમતમાં શાહની ધડં.
દિધી છે મે શાહ સંગ એવી ભલધ,
નથી તેની કીમત કોઈથી ગણુધ.
સદા શેહનશાહનો છું તાબેદાર,
ઉઠાવી છે જોહમત રંજ ખીશિયાર.
શું આ તેનો બહોસા, આ તેનો જસ,
અજબ છે જીગરમા કજસનો હવસ.
કમજેર નથી બહુ રસ્તમ થયો,
મગર છે જીગરમા બહું ગંમ રહ્યો.
કે બાંધી મુજ હાથોને મજબુત તંગ,
સેધ જાય ધરાંન મને તારી સંગ ?
ફર ફર ખુદા વાસતે એ ખિયાલ,
ચવા દે ન એવો રસ્તમ હાલ.
કસમ છે ખુદાના બહુ કેદ નહી,
કરે ગર જમાનો નવો એલ કંધ.

ગરમ ઠાં કરે છ' કિનાતું બજાર,
જરા અસ્ફન્દયાર કર છ' વિચાર.
હજી કોઈ જગતમા જનમિયો નથી,
દિધી હોય રસ્તમની ફર-ગતી.
તો કેમ છને કરવા દેઉં એવું કાર,
બહુ કેમ જમશીમે ખાર-ગાર.
દિલથી છ' કર ફર કીનો કદર,
મને તારી સાથે નથી કાંઈ વેર.
બલે મારે મેહલે મુજ સંગ સિધાર,
ધડાજત કડં હું બની તાબેદાર.
કરશ મારી સઘલી ફરજ હું અદા,
હુકમ પર તહારા થવશ હું કિદા.
આ તારાં લરકર સીપાહ સંગ,
રહી મારો મહેમાન કર રાગ રંગ.
પછી જમશું ધરાંન આપણ સિતાબ,
ચાલશ છ' જ ઘોડાની પકડી રિકાબ.
કહે તો હું ચાલીને આવું ધરાંન,
કડં હું ખુલાસો શાહ હરમિયાન.
સમજાવી શાહને માશું હું માફ,
સર તેણુ ચુમી કડં પાંચ સાફ.
પછી હું પુણું કે અએ શાહ ઘલંકં,
કિધો શું ચુનાહ કે કરે છે છ' બંકં."

બહમન રસ્તમના પેગામચી તરીકે.

આ પેગામ આપી રસ્તમે બહમનને અસ્ફન્દયાર પાસ રવાના કરીયો, રસ્તમે
તુરતજ પોતાના દીકરા ફરાંમર્ઝ અને માદર શેદામે તથા પેદર બલને બહમનના
પેગામની સઘલી મતલબ જણાવી કહ્યું કે: "હું અસ્ફન્દયારને મળવા બહુ છું. તેને
સમજાવશ, પણ બે તે લકવાજ મંગશે, તો હું સાચારીએ લસ."

અસ્ફન્દયાર અને રસ્તમનો મીલાપ થયો.

ખીલ હાથ ઉપર બહમને અસ્ફન્દયાર આગમ રસ્તમનો પેગામ કહી, તેની
કીલાવરી, કહિવત, એખલાસ અને નરમાસની તારીફ કીધી, અને રસ્તમ તેને મળવા
આવે છે, એવી ખબર આપી.

અસ્ફન્દયાર તુરતજ ઘોડેસ્વાર થઈ રસ્તમને સામે લેવા ગયો, અને બંને જન
એક ખીજાને બગલગીરી કરી ભેટી પડ્યા.

બંને જન એક ખીજાની સીંદતના ગુણ ગાવા લાગ્યા. બંને જન અરસપરસ એક
ખીજાના ગુણ માધ રજા પછી, અસ્ફન્દયારને રસ્તમે પોતાને ધર આવવા ઈજન કરીયું.
આ ઉપરથી અસ્ફન્દયાર બોલ્યો કે:—(10)

“હું” શું અજબ હાલ સુષુ સ્તમ, કુખી છું હું કંગાલ સુષુ સ્તમ. કિંધા ગુણ ઘણા છે તુંએ શાહ સંગ, કિંધા કુલેલે કુશમન તુંએ ખતંગ. સુખન સુષુ મારા અએ સ્તમ, મને છે અજાયબ શાહનો હુકમ.

અરજ એ ગુનારું હું અએ પહેલાં, કે ખાંધી છુંને લઈ જાંઠિ ધરાં. ફક્ત એ હાથેને ખાંધું હું તંગ, પૂગાહું ન એલજામ કંઈ તારે અંગ. કંરશ હું પેઢર પાસ તારી વખાંણ, બનશ દોસ્ત તારો હું દીલજાંન.”

શાહજાદા અસ્ફન્દયારે સ્તમના ખાંદાંને વગાવડું.

આ પછી ખંને પેહલવાનેએ શરાબખાણ ચાલુ કરી. શરાબની ઘેનમા ખંને દીમાવરો પડ્યા, અને વાત રસ ઉપર ચઢી. અસ્ફન્દયાર સ્તમના ખાંદાંને વિશે કેટલાક હલકા સખુનો કેહવા લાગ્યે:

“સામે જલને જંગલમાં અલગજૂની ખીનમાં રખડતો મુકી દીધો, અને સીમરે પથુ તેને ખાધો નહીં ! એવાં તારાં ના કંદર વડીલોને મારા વડવાઓએ પાળી મોટા કર્યા, એ વાત સ્તમ તું જુલો જાય છે ?”

સ્તમે અસ્ફન્દયારને જવાબ દેવો.

“મારો બપાવો સાંમ મોટો પેહલવાન હતો. મારી માદર રોઢામે કામુસના પાદશાહની દીકરી હતી. મારો બાપ જલ હોશંગની જુનીયાદનો હતો, અને શાહ ક્યેકાઉસ તથા ક્યેખુશરએ હમોને મુલકોની સનદ આપી હતી.”

અસ્ફન્દયારે તાનાજણી બરેલો જવાબ દેવો.

“તારો બાપ અને તારો બપાવો મારા બાપ અને મારા બપાવાના નોકર હતા. હું તે લોકની સત્તા આજે કણલ રાખતો નથી, તેથી શું થયું ? મેં જરથોસ્તી દીને ફાગેશ કરી છે. ગરઝમે મારી નિન્દા કરી મારા બાપને બમાવી મને કેદમાં નખાળ્યો, તે ખંદ મેં મારે હાથે તોડ્યા છે.” (11)

અસ્ફન્દયારના સુખન સાંબલી સ્તમનું ગુસ્સે ધણું.

આ સખુન સાંબલી સ્તમ પોતાનો ગુસ્સો તામોસ કરી શક્યો નહીં, અને પોતાના કુટુંબના બચાવમાં બોલ્યો કે:—

“અરે શાહજાદા જલહં તાજદાર, નાહક કરે કાં છું ખાલી ખિગાડ. ખુદા વાસતે ખસ ખધે દર જખાં, સુખન બહુ જરા બોલે છે એ જવાં. કદી બોલે જરા ન અસરાફ બોલ, કદી નહિ કમજાત કરે રાસ્ત તોલ. પેદર મુજ પેદરનો હસ્તાંને સામ, જબેખીમા પુરો, અકલમંદ તમામ.

વડવાઓ મારા નરીમાન સાંમ, જીતીજેર દીધી ફુનિયા તમામ. નરીમાનનો પેદર કરીમાંન નેક, હતો નહિ હરીફ જેનો જગ માદે એક. પેદર મારો જજરોગ ખજવંત ઝાલ, ચરતારપ જેવોજ છે નેકફ. છે મારી જમશેદથી જુનિયાદ, માદર રોઢાબેની ચાહી ઝોલાદ.

જીતી જેર કીધા મે કંઈક ખાદશાહ,
મે આપી છે કંઈએક શાહને પનાહ.
સટકીને લાવ્યો છું હું કંઈકેકાખાહ,
ખટ્ટી તખત મે લિધી તેની દાહ.
જગમે કિધાં છે મે જંગ ખીચિયાર,
મે તોડી કિધાં હકતખાંને શુવાર.

કતલ કીધો મુજ હાથ મારો પિસર,
ધરાંન ખાતર તેણું મે ચિરીયું જીગર.
કિધી શાહ કાજે લંગ મુજ ઉમેહ,
સિદ્ધા કીધો મુજ હાથ હીન મુજ સુદેહ.

આવ્યો છે રસ્તાંમને કરવા ઘું તંગ,
છે ખ્યાલ તારા એ ખ્યાલી બેઠંગ.(12)

શાહખાદા અસ્ફંદયારનું રસ્તાંમ ઉપર શુસ્સે થવું.

જેઠાં પેદલવાન રસ્તાંમને મોહોડેથી તેની દીવાવરી અને જાંઘીના હેવાધનુ આવી રીતે રસીકું બપાન સાંભલી, શાહખાદા અસ્ફંદયાર ધજોજ લાજવાખ બની ગયો, અને અતે શુસ્સે થઇ આવ્યું કે, રસ્તાંમ પર ગલળો કરે, અને હાથ હથીયાર ઉપર નાખે. મગર વિચાર કીધો, કે રસ્તાંમ તેના મઠાંનમાં છે, તેથી એમ કરવું તેને ઘટે નહી. એમ સમજી તે પોતાના શુસ્સાને તામોશ કરી બાંધ્યો:

“રસ્તાંમ ઘું શું કાંમ એટલી લાંબી લાંબી વાતો કરે છે? અગર ઘું જેઠાંનને જીતનાર ખી હોય, તોખી ઘું મારા કિયાંનીચાનો નોકર હતો, અને હજી ઘું નોકર છે. તેં જે માલન-દારાંનને કિસ્કો જીત્યો, તે મારા ફતેહ કરેલા રૂધન જેવો સખત નહી હતો. મેં જરથોસ્તી દીનને જગતમાં ફેલાવી હતી. મે તમામ લોકોને યજ્ઞાંપરરતી શીખવી હતી. અશો જરથોસ્ત જે આતશને બેહસ્તમાંથી લાવ્યો હતો, તે મેં સઘળી જગ્યાએ રાશન કરાવ્યો હતો. તેં તો ફક્ત ધરાંનને બચાવવામાં તારી જાંઘી અરખી છે, પણ મેં તો દીનને રાશન કરી છે, અને દુશમનોને જેર અને જબે કીધા છે. મેં ઘુરાંનના શાહને જાનથી માર્યો છે.”

રસ્તાંમે શાહખાદા અસ્ફંદયારને જવાબ દેવો.

“અસ્ફંદયાર તું બેઠુંદી તકરાર કરે છે. હકતખાંન ફતેહ કરવાની તું વાતો કરે છે, તો તે વખતે તારી સાય ખાર હાલર સિપાહો હતો. હું તો એખસો અને મારો રક્ષ મારી સાથે હતો. ઘું તારી બે બેઠુંદોને અર્જ રૂપના હાથમાંથી છોડવી લાવ્યો, પણ મેં તો તારા વડવા કચેકાકિસને દેવાના હાથમાંથી છોડવ્યો છે. તેં ઘુરાંનના પાદશાહ અર્જરૂપને માર્યો છે, પણ મેં તો અર્જરૂપ જેવા ધણીક પાદશાહોને માર્યા છે, અને ધણીકોને જેર કીધા છે. મેં અક્રાસપાખને માર્યો છે, કે જેના જેવો ઘુરાંની પાદશાહ ધણીકો નથી, અને ધણીકો નહી. ખીજે હમાયરાંનના પાદશાહને, તથા ત્રીજે ખાકાંનના ચીનને મે માર્યો છે. મેં

સુદે દેવ અને અકર્વાન દેવને એકલે હાથે માર્યા છે, અને તારા વડવા કચ્ચકાકસને માંછુંદરાંનના બંદીખાનામાંથી મે છોડ્યો છે ”

શાહજાદા અરફુંન્દયારે રૂસ્તમને મનાવી લેવો.

“દીલાવર રૂસ્તમ એવી રીતે છાંટગીની તવારીખ ચલાવીશું, તો તે કદીખી પુરી ચનાર નથી. વખત મધ્યાંન બપોરનો થયો છે, માટે ચાલ આપણ ખાંણું ખાઈ લઇએ.”

એ પછી બંને પેહલવાનો માટે દસ્તારખાંન ઉપર ખાણું આંબુ રૂસ્તમે ખાવાનું કાંમ શરૂ કરીશું. રૂસ્તમની આગળ જે ખાંણુની રકામી આવતી, તેનો તે એકજ નવાસો કરી, તે ખાલી કરી આપેલો, અને શરાબની જાંમ હરે હરે તેટલાંજ તે પીધ જતો હતો. એ રીતે રૂસ્તમને ખાતો જોઇ અરફુંન્દયાર અને તેના આદમીઓ અન્યથ થઈ ગયાં. ખાંણાં પછી રૂસ્તમે અરફુંન્દયારને કહ્યું કે:—

કહ્યું રૂસ્તમ મે: “અચ્ચે અરફુંન્દયાર, હવે છોડ ખટખટ અને તકરાર. સિધારી ધરે મારો મહેમાન થા, તજ હમ શુમાની દીલજન થા. શુશી જોઇ થાશે તુને જાલેજર, હજુરીમે હાજર થશે સર-ખ-સર. ફરાંમર્જ બેટો રોશાંન દિહાર, મહેમાની કરશે કરી મન નિસાર. જોઇ તુને રોદાબે થાશે ખૂશાલ, સૂર તુજ કલંમ પર ખજનો ને માલ. ખડું જોડું કુનિયાનો ‘ગર ખાહશાહ, કદીખી ન છોડશાહું તારી પનાહ. જેખી તું કહેશે અરફુંન્દયાર, યંગાતુ જે જે તું ફરમાવે કાર.”

શુજાગી પુગી છે મને આજ કાલ, આયો તું કરવા મને પાયમાલ. ખની તું અકલમંદ નથી જાણતો, ફરેખ કેમ ચેહરનો ન પીછાંતો. ચેહરની હકુમત તું માગી રહ્યો, કુશમંત તું તેનો સહાનો થયો. જેખાડી તું છે જગની રાહ, કે કર ખંધ રૂસ્તમ, કરીને તખાહ. જગત જાણુ છે એ યનનાર નથી, રૂસ્તમને કોઇ દેહ કરનાર નથી. અગર હાથ રૂસ્તમ જો તું મરે, ચેહર રાજ કાયમ તહારો કરે. દિસે છે ગજબથી હરી તદખીર, સમજતો નથી તું, છું હું હલગીર. (13)

રૂસ્તમને અરફુંન્દયારે દરખાસ્ત કરવી.

અરફુંન્દયાર બોલ્યો: “રૂસ્તમ તું પોતે તારી કિસ્તી વધારવા આહે છે, અને મને તું બદનામી આપે છે. પણ હું તારો એ ફરેખ કદીખી માનનાર નથી. મને મારા આપનો હકમ બજાવવો જોઇએ. હવે તું રૂખસત લે, અને તું તારા બાપ, ભાઈ અને બેટાને મલી તેમની સલાહ લે, અને આવતી કાલે મારી સાથે લડવા તૈયાર થઇ આવજે, ચા તો મને તારા હાથ બાંધવા દેજે, કે હું તુને શાહ શુસ્તારખ પાસે લેઇ જઇ તેની દરખાસ્તે હાજર કરું.” આવી રીતની અરસ પરસની વાતચીત થયા પછી, બંને પેહલવાનો એક ખીજથી છુટા પડ્યા. રૂસ્તમ પોતાને મકાને ભારી ચિંતાવુર મન સાથ ગયો, અને અરફુંન્દયાર સાથની મુલાકાત દરમિયાન જે કાંઈ બન્યું હતું, તેની તમામ દફિકત રૂસ્તમે પોતાના બાપ આસિજર આમલ કરી. રૂસ્તમને અરફુંન્દયાર સાથ સુલેહ કરવા

રસ્તમનેા વાંન લેવા જદમને પાદા ઉપરથી ઢીક મોટા પ્રશરને રસ્તામ ઉપર જગડા-યો.

રસ્તામ તે પત્થરને ગ્રાસતો ભેષ ખમદાર બની પડી રહ્યા, અને ધોતાના પમ વડે તેજે બાણુ કરી નાખ્યો.

(જીવા પાન ૧૬૧)

ઠાવે કહ્યું, પણ અસ્ફન્દયારની મતલબ જાણી જાણી દલગીર થયો, અને રસ્તે મનો લડવા સિવાય ખીજે કંઈ મારો રહ્યો નથી, એવો તેણે કહ્યો.

અસ્ફન્દયાર સાથે રસ્તે મનુ જંગ કરવા જવું.

ખીજે દાહડે સહવારના રસ્તે અસ્ફન્દયાર સાથે લડવા તક્યાર થયો. છુત્તેગાં ઠાવે રસ્તે મનો ખતરના બંધ પોતાને હાથે બાંધી, પોતાની આંખોમા પાણી લાવી રડતે અવાજે તેને આશીશ દીધા. (14) રસ્તે દલગીર દીસે પોતાના બાપને સમજાવવા લાગ્યો:—(15)

“ રૂઠે ભે ખુદા તો શું માનવ કરે,
એહેર હોય ખુદાની ન કોઈથી મરે.
મેં સમજાવ્યો વિનવીને અસ્ફન્દીયાર,
થયો છે મને બાંધવા ઇન્તેજાર.
લવિશના ગરલમા છપી છે એ વાત,
યશે કોણની આજને રોજ ઘાત.
છતી એનું સર હું કરશ નહીં કંઈમ,
હું પકડીને બાંધશ એના કંઈમ.
લાવશ પકડીને હું તારી પાસ,
ખનાવશ મહેબાન હું મારો ખાસ.”

જ્યાંપર ધરી પાક ચઝઢાંતું નામ,
લિધું પહેડી ફોલાદી ખત્તર તમામ.
શુરજ ગાવેયાંની લિધો હાથમા,
શર્રીર કંઈમ સંગ તીર ખાથમા.
સજી સરવે શસ્ત્રો નિકલિયો ખહાર,
લિલાવર રખશ પર થયો તે સવાર.
લઈ સંગ લરકર અને પહેલવાન,
લિલાવર ફરામર્ઝ, જવારેહ જવાન.
ઉભો જંગી સહુ સંગ મયદાન જઈ,
ખખર રસ્તે મની રૂઠનત નને થઈ.

આ જંગી દોડમાં પેશોતને ભેટ તેણે અસ્ફન્દયારને કહ્યું કે:—“ભાઈ અસ્ફન્દયાર, તું ખુદા ખાતર રસ્તે મને પકડવાનું પ્રમાન છેડી દે. તેની સાથે દોસ્તી કર, તેનો મહેબાન થા, અને ત્યાર બાદ તેને સમજાવી છુટે હાથે તું તેને છોડાઈ લઈ જા.” પણ અસ્ફન્દયારે તેની વાત માની નહી, અને ગર્ર કરી તે બોલ્યો, કે:—

“શખરંગ કરો મારો તૈયાર હવે,
સજી મારાં બેમુલ હથિયાર હવે.”
લડાઈના શસ્ત્રો ખડન બાંધિયાં,
કંઈમરખ કસીને ખુબ તોનિયાં.
જ્યાંપર લિધું નામ પરવરહેગાર,
થયો શખરંગ પર કુદીને સવાર.
ખનીને ઉલટમંદ ગયો લર ઉમેદ,
ખખર હોય કંઈથી કળનો ભેદ. (16)

* * *
નસીખની કહું હમદિનો કેવી વાત,
નસીખની કહાંણી મણી કમજાત.
નસીખમાં હવું તો હકુમત હતી,
નસીખ ભે કુટું તો મુસીખત હતી.

નસીખમાં હવું તો ચલાવ્યો હુકંમ,
નસીખ ભે કુટે તો ન ચાલે કંઈમ.
નસીખમાં હવું તો હવું તખ્ત તાજ,
નસીખ ભે કુટે તો હુટઈ જાયલાજ.
નસીખ ભે હવું તો ખની જગ ચુલાંમ,
નસીખ ભે કુટે તો ન કોઈ આવે કાંમ.
નસીખ ભે હવું તો હતો માલ ગંજ,
નસીખ ભે કુટે તો હજારો રંજ.
નસીખ ભે હવું તો હતી ખુબ મજા,
નસીખ ભે કુટે તો આવી કળા.
નસીખ ભે હવું તો હતી રેલખેલ,
નસીખ ભે કુટે તો છુટે રંગ મહેલ.

૧. અસ્ફન્દયારનો માનીતો ઘોડો, જેને રંગ ‘શખરંગ’ હતો, તે તક્યાર કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો.

નસીબ જો હોય તો કંઈપણી હશે,
નસીબ જો કુટે તો રૂપાળી રહે.

* * *
નસીબ લઈ ગયો સાથ અસ્ફંદયાર,
મલી સંગ સ્તંભ કરે શુક્રતાર :
“હવે સુણ સ્તંભ ઘું મારી વાત,
મને ખાંધવા કે ઘું તારા હાથ.
ખણી ચાલ ઘું મારી સાથે ધરાંન,
વધારશ હું ઠરખારમે તારું માંન.” (17)
કહે સ્તંભ : “સુણ અસ્ફંદયાર,
મને ખાંધવાનો કે છોડી વિચાર.
તું જો જવાંની ને જોખન જોય,
નથી રહેતી તેથી ઘું કાંઈ હોય.
મને ખાંધતાં કંઈ ગયા છે મરી,
રહ્યો ઘું સિતમ કેમ સરપર ધરી.
જવાંનીની ઘું કહ્યાં ખોટ છે,
મગર તેની ભરતી અને ખોટ છે.
જરા ખ્યાલ કર સુજના ધ્યારનો,
કરું ખ્યાલ હું ઘુંજના ખહારનો.
ફરે આસમાં ને સિતારા ફરે,
જીવતો ઘું સ્તંભ નહિ કેદ કરે.”

* * *
પૂકારી બોલ્યો અસ્ફંદયાર :
“સુખન તારા સ્તંભ કરે બેકાર.”
૭૦૦૦

થયો ઘું જગતનો જેહાંપેહલવાંન,
કરું મારો આજે ઘું જોડિવાંન.
કસમ છે મને પાક મહાંનના,
કસમ છે મને ખાપ મહેરખાંનના.
કસમ છે મને પાક આફતાબના,
કસમ છે મને ધરતી ને આખના.
કસમ છે મને પાક જરથોસ્તના,
કસમ છે મને પાક અહુરમઝદના.
કે મરું હાથ તારે હું આ કેદ કરું,
સુખનથી હું મારા કહી નહિ ફરું.
કરું કેદ જીવતો જો સ્તંભ નહિ,
તો જીવતરે કેદાંકટ મહાફ અંહી”. (18)

સ્તંભ અને અસ્ફંદયારનું જંગ.
કિનાને સિનામા ધરી ખંને જન,
કિધું જંગ ભરી ધરી હાંમ મન.
ધરી નેજો ધસિયો અસ્ફંદયાર,
કિધો જૂર્ણ સ્તંભ પર ઓસ્તવાર.
કહ્યું : “ચાખ મારા જરખની મળ,
કરું છું ઘુંને કેવી જો ઘું સળ.”
નેજા સુરજની ચાલી લડાઇ,
ગયા ખન્ને જનના અખતર વિધાઇ.
ખનેના ભાલાના ભાગાં પેકાંન,
ખનિયા ખને પહેલવાંનો હેરાંન.
તલવાર ને સુરજ ગયા સહું ઘટ્ટી,
ફોલાલી ફોલાહ ગઇ દુર ઉડી.
થયો સ્તંભ જંગથી બેકાર,
થયા તા જખમ તનપર ખીશિયાર.
આઠીને ખિલકુલ થાયો નસોસ,
ગમ ખાઇ હીલમે કરતો અફસોસ :
“હવે મારી મહાંન ઘું રાખ લાજ,
મને કર આ જંગમે સફરાજ.
નથી મારવો મારે અસ્ફંદયાર,
રખે થાઉં મારી હું શુનેહગાર.
જીવતો જો પકડું હું અસ્ફંદયાર,
ખની એનો રહેવરા હું તાબેકાર.”
અસ્ફંદયાર સાથના તીરના જંગમાં
જેહાંપેહલવાંન સ્તંભનું

જખમી થયું.
કરે સ્તંભ મન કંઈ કંઈ વિચાર,
રૂઝનતને તેટલાં કીધો પૂકાર.
ધરી હાથમાં તીર ખેંચી કમાન,
છોડયા સ્તંભ પર ખાંણ-ખાંણ.
ગગન થાયું ગમખાર, જોઇ તેનો હાલ,
પૂકારે ખની સ્તંભ વીકરાલ.
તન તેનું તીરે વિધાઇ ગયું,
ખદન લાલ લહુથી ખિન્નાઇ ગયું.
જોઇ સ્તંભ શુદ તન પર જવાલ,
સમજ્યો રૂઝનતન થયે તેનો કાળ :

“થયો મુજ તીરથી ન એને જખમ,
મગર કીધો જખમી મને હમ-ખ-હમ.
નથી મુજ તીરની થતી કંઈ અસર,
મગર હું થયો છું છરોજખર.”
રખસ થાયો જખમી, જખમાયો સાજ,
શુરખ થાયો ખુરશેદ, સિહા થાઇ સાંજ.
એક રસ્તાંમ કહે અસ્ફન્દીયાર:
“આ શું હાલ તારા અરે નામદાર?”

ગઇ તારી શમશીર કહાં આખદાર,
કહાં છે શુરજ તાહરો લારદાર.
ગયો મુજ તલવારે કેમ છું કબજ,
ગયો મુજ તીરથી છું કેવો વિધજ.
ખની જેહાંનનો છું જેહાંપહેલવાંન,
થયો કેમ આજેજ ખની નાતવાંન.
નથી લડવું આજે હવે થઇછ રાત,
ફરી આવ કાલે નવી દરશું વાત.”

રસ્તાંમની જખમી હાલત જોઈ તેના બાપ જાત્રનું નીરાસ થયું, અને
અસ્ફન્દ્યાર સાથનું જંગ છતવાની આશા ઊડવી.

ખને હીલાવરો પરેશાન હાલે જંગના મેદાનમાંથી છુટા પડી, પોતાને મક્કને ગયા.
અસ્ફન્દ્યારે તે રાતના પોતાની દરગાર બરી પોતાના લાઠ પેશાતંનને રસ્તાંમની
હિંમત અને જોર વિશે જણાવ્યું, કે “એક રસ્તાંમ કાઠ આદમી નથી, પણ એક અખયખ
ઇનશાન છે. એની હિંમત અને જોર અખયખ છે. શમશીર, નેમ અને શુરજથી હું
એને જરાખી આજેજ કરી શક્યો નહીં, મગર તીરના મારથી હું એને હંકાવી શક્યો
છું. અગર જો આવતી કાલે એ છવતો આવે, તો હું એને જરૂર આજેજ કરશ.”

ખીખ હાથ ઉપર રસ્તાંમ પોતાને મક્કને ગયો, ત્યારે જાલ, ફરામઝ તથા
રોહાબેએ રસ્તાંમનું તંન ધણું જખમી થયયું જોયું. રસ્તાંમની આવી જખમી
હાલત જોઈ જાલ ધણીજ રડમસ અને રજાંદા થયો, કેમકે રસ્તાંમના બદન ઉપર તીરના
૬૦ જખમ તેણે જોયા. રસ્તાંમના જખમો ઉપર જાલ દવાઈ લગાડી, તેની સારવાર
કરવા લાગ્યો, અને અસ્ફન્દ્યાર સાથનું જંગ છતવાની આશા તે છોડી દેવા લાગ્યો (19)

રસ્તાંમે પોતાના બાપ જાલેજરને અસ્ફન્દ્યાર સાથના
જંગની હકિકત જણાવવી.

રસ્તાંમે જાલને કહ્યું કે:—“અસ્ફન્દ્યાર સાથ પેદલ્લાં તો મેં નેમથી લડવા
માંડ્યું. ન્યારે તેના નેમની નોક લાગી મઠ ત્યારે તેણે શુરજ, અને તે પછી તલ-
વારથી લડવા માંડ્યું. ન્યારે હમારા શુરજના દસ્તા જરખના મારથી વાંકા વધી ગયા,
અને તલવાર તેની મુઠમાંથી લાગી મઠ, ત્યારે હમો નિરાસ થઇ ચોડો વખત આશા-
એશ લેવા છુટા પડ્યા, પણ તેવામાં તેણે અચ્છુમ પુકાર કરી તીરથી લડવા માંડ્યું.
શું કહું એ બાપ! અસ્ફન્દ્યારના બદન ઉપર મારો એકખી તીર કારગત લાગ્યો નથી,
અને એને મારી ઉપર છોડેલા ૬૦) તીરમાંથી એના એકખી તીર ફેકટ ગયો નથી.
તેના દરેક તીરે હું અને મારો રખસ જખમી થઇ ગયા છીએ. શુકર યઠદાંનના કે
રાત પડી, જેથી હું ખલાસી પામ્યો. આવી રીતના જંગને મોકુફ કરવા મેં તેને
ફરી ફરી ધણીખી મનાવ્યો, પણ તે બીલકુલ સમજ્યો નહીં. (20) હવે આવતી
કાલે મારામાં અસ્ફન્દ્યાર સાથ લડવાની જરાખી તાકાત રહી નથી. હવે મારે દિવાંધો કાઢ
જગે નિહાલી નવું જોઇએ.”

જાલેજરનું મહદ માટે સીમુરગને યાદ કરવું.

સ્તમને જાલે હિમત આપી કહ્યું કે:—“અગર જો તું હિપાથી નિકળી બેમાલુમ થઇ જશે, તો સીસ્તાનને અસ્ફન્દયાર તારાજ કરશે, અને હમેા સખળાને તે કેદ કરશે. તું હિમત પકડ મને સીમુરગે કહ્યું છે, કે “હર મુશકીલમા મારાં પરને તું આતશ ઉપર જલાવશે, તો હું તારી મદદે આવીને હાજર થવશ. આજના જેવી મુશકેલી બીજી શું હશે, માટે સીમુરગને મારે યાદ કરવો જોઇયે.”

બુજોર્ગ જાલે તુરતજ આતશ રાશન કરી તે ઉપર સીમુરગનું પર જલાવ્યું, અને તેજ વખતે સીમુરગ જાલ પાસ આવી હાજર થયો. જાલે તે મુરગ આગલ પોતાની મુશકેલીની તમામ હકિકત જાહેર કીધી, તથા સ્તમનો હાલ અને અસ્ફન્દયારની બહુલાઇ વિશે જણાવી, આ આકૃતમાં સીમુરગની મદદ અને સલાહ માંગી.

જાલ અને સ્તમને સીમુરગે એ જંગના બાબમાં સલાહ આપવી

જાલે પોતાના દીકરા સ્તમ અને તેના રખશને સીમુરગ આગલ લાવી હાજર કીધા. તે બંનેની હાલત સીમુરગે જોઇ લીલાસો દીધો, અને કહ્યું કે:—“બુજોર્ગ જાલ, મારા પરની રાખ બનાવી સ્તમના તેમજ રખશના જખમો ઉપર તું મસલ, જેથી તે જખમો રૂબરૂ જશે.”

બુજોર્ગ જાલે તે મુરગના પરને તુરતજ આતશ ઉપર જલાવી, તેની રાખ સ્તમના તેમજ તેના રખશના સખલા જખમો ઉપર મસલી, અને તેમ કીધાથી જખમો સખલા જખમો ખીલકુલ રૂબરૂને સાબ થઇ ગયા. સીમુરગે જણાવ્યું કે: “હવે સ્તમ તું બિલકુલ બેપરવા થા.”

સ્તમને એ પછી સીમુરગને અરજ કીધી કે: “હું અસ્ફન્દયારથી ખીલકુલ આજેજ થયો છું. વારને એની ઉપર ફરોહ મેલવવાનો મને ઇલાજ બતાવ.”

સીમુરગે સ્તમને અસ્ફન્દયારના મોતનો ઇલાજ દેખાડવો.

સીમુરગે જવાબ દીધો કે:—“સ્તમ, મારે કશું સાંભળ. તું અસ્ફન્દયારને છતી સકનાર નથી, અને તેને જોર કરવાનું કામ મારું પશુ નથી. આલમમા એના જેવા જોરાવર અને દાનાવ મરદ કોઇ પેદા થયો નથી, અને હવે પછી પેદા થશે બી નહીં. મગર એક તલ્લીર ફું તુંને દેખાડુ છું, તે એ કે હેરમન્દ નદીને કિનારે છીણીના ઝાડ આવેલાં છે, તેની એક ડાંબલી કાપી, તેને આતશનો તાપ આપી સિધ્ધી કરજે, અને જ્યારે તે સિધ્ધી થાય, ત્યારે તેમાંથી એ કાપલાનો એક તીર બનાવજે. એ તીરમાં અસ્ફન્દયારની કળ સમાવલી છે. મગર સ્તમ, મારી તુંને બધામણુ છે, કે હજીબી તું અસ્ફન્દયારને નમી જા, તેમા તારું તેમજ તારા કુટુંબ કબીલાનું ભદું છે, કેમકે જે કોઇ અસ્ફન્દયારનું પુત્ર કરશે, તેની તેમજ તેના કુટુંબની આકૃતત મોટી ખુવારી થશે.”(21)

સીમુરગની આ શીખામણુ પ્રમાણે સ્તમને તેજ રાતે હેરમન્દ નદીને કિનારેથી છીણીના ઝાડની ડાંબલી લાવી તેમાંથી એક બે-કાપલાનો તીર બનાવ્યો, અને સહવાર પડતાંજ તે જમના મપાવને જવા રક્ષા ઉપર સવાર થયો.

રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દયારનું જન્મ.

બે કાપલાવાલા તીરમા સમાયલી રૂધનતનની કળનું બરપા થયું.

બિજે રોજ ખુરશેદ નિકલિયો બહાર,
યધ રૂસ્તમ રક્ષ ઉપર સવાર.
ઉભો જધ મયદાંને કંમર કસી,
પૂકારયો મયદાંનમે જધ ધસી:
“કહાં છે રૂધનતન, કરે છે શું ખાખ,
પિધો તો શું રાતે ઘણો તે શરાખ!
પડી છે મૂખારક બડી ખામદાદ,
હિસે છે ઘુને શું હલ છે રાત.
હું આન્યો છું લડવા ફરી તારી સંગ,
નવો કંધ દેખાડું ઘુને આજ રંગ.”
સૂણી રૂસ્તમને ડઘાધ ગયો,
રૂધનતન જોધ ફાલ ખાધ ગયો.
જોધ રૂસ્તમને થયો તે અજબ,
એ રૂસ્તમ છે કે છે કોઇ ગજબ.
શખરંગ પર યધ ઘુરત તે સવાર,
ગયો રૂસ્તમ સામે અસ્ફન્દયાર.
કળએ ધલાહી હતી નહી ખખર,
ઉભું મોત સરપર ચુકાવી નજર.
કિધી રૂસ્તમે એક અરજ થધ નરમ:
“સુખન સુષ્મા મારા કરીને રહમ.
અગર મારે સુખને હજારો ઘું તીર,
થવથ હું ટદી નહી તેથી અસીર.
ફરીને અરજ હું કદું મેહરખાંન,
ખતા બક્ષ મહારી ‘ને થા મહેમાન.
કસમ છે મને પાક અહુરમજ્દના,
કસમ છે મને પાક જરથોસ્તના.
કસમ છે જરથોસ્તની ધર્મના,
કસમ છે અવસ્તા તણા મર્મના.”

વિધજે આ તીરે ઘું એની ચરમ,

ચુનાહ માફ કરજે કરીને રહમ.”(22)

અસ્ફન્દયારનું મોત !

આ કુવા રૂસ્તમ ચળારો હતો, તેટલાં અસ્ફન્દયારે એક તીર રૂસ્તમ ઉપર.
દુશ્મી નિયાંજી ટાંકી માર્યો, અને તે તીર રૂસ્તમની કાલાહમા આખાદ જઈ લાગ્યો. આવો

સિધારે ઘુ સુખ ઘર બની મહેમાન,
પછી આખું હું તજ સાથે ધરાંન.
પછી ચાહે કરજે સર સુખ કલમ,
ગમે તો ઘું લેજે પછી મારો દમ.”

* * *
જલ નહિ બેસુલ સુખનની કંદર,
અજબની ઘડીથી હતો બેખખર.
રૂધનતન બોલ્યો પૂકારો કરી:
“અકલ તારી રૂસ્તમ ગધ કેમ ફરી.
કરે ખાલી બકબક નાકામની,
કરે વાતો હરદમ મય-જમની.
ફરે આસમાન, ‘ગર હવાખી ફરે,
પેદરના હુંકમથી ન સુખ સર ફરે.”

૬૧૦૦

ઘડી ભર હુંકમ તોડું યજદાંનનો,
ઘટે ના હુંકમ ખાપ ફરમાનનો.”

* * *
કહે રૂસ્તમ: “હું લાચાર થયો,
મનાવતાં ઘુને બહુ બેગર થયો.
મનાવતાં ઘુને હું હવે હારિયો,
ઘણો ઘુને લડવાથી મે વારિયો.
જવાંની સદા કોઇની ના રહી,
આ ગરદિશ કોઇની થશે ના થધ.
બદલક છે સરજતની તજ ઘડી,
ઘું પર કરશે માહેતમ હવે કેશવરી.
નથી માનતો માફ અસ્ફન્દયાર,
મને માફ કરજે એ પરવરદેગાર.
હું આફત રસીદાની કર માફ કસુર,
ચુકાવું છું સરને હું તારી હજુર.”

મામલો જોઈ રસ્તે મીઠુરગના ફરમાવ્યા પ્રમાણે બનાવેલો તીર, તુરતજ અસ્ફંદયાર ઉપર નિશાણુ ટાંકી માર્યો, અને તેજ વખતે અસ્ફંદયારની આંખોમા તે તીર આપાદ જઈ લાગ્યો, અને તેની જાંને આંખો તેજ વખતે પુટી ગઈ. અસ્ફંદયારની ચરમોમા જખમ ચતાંજ, તે દીલાવર પેહલવાને પેચ ખાધ ઘોડાની પીઠ ઉપર વાંકો વધી તેની ગરદન પકડી લીધી, અને પોતાની આવી પુગેથી કમળને માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો.

અરેરે રસ્તંભ ! તેં આ શુ કિધું, રૂઢનતંનુ નુરેચ્છમ તેં લિધું. શખરંગ પીઠપર પડયો પેચ ખાધ, રૂઢનતંનની ચરમો ગઈ બે વિધાઈ. કળના કહેરથી ખલક અંધકાર, ફલક પર પુગો રૂઢનતંન પુકાર. મલક જોઈ આફત, અજળ ગમખાર, બલક થાઈ આંખી, ગજળ ખીશિયાર. જખમ લાગો લારી, હરદ ખુનખાર, ચશ્મમાંથી છુટી લહુની ધાર. પડયો પેચ ખાધને શખરંગ પર, સિહા થઈ દુનિયા, ખતંમ થઈ નજર. જોઈ હાલ જંગનો દોડયો બહમંન, પૂઠે તેની આવી ઉભો પેશોતંન. કુટી સર બહમંન લરે સર ખાક, ગીરેખાંન ચીરી કરે ચાક-ચાકઃ “પેહર તારી કેવી અજાયબ દેશ, કરાવી ટુંને એવી કોણે સજ. જગતમાં નથી તૂંજ હરદની હવા, તખિબ કોઈ નથી કે કરે તે સફા. કિધું રસ્તંમે આએ કારે જજીન, થયું તેને હાથે રૂઢનતંનનું જીન. પેહર મારો મરશે જો અસ્ફંદયાર, કિનામા કરશ કુલ બલુલ ખુવાર.” (23)

* * *
કહે એમ રૂઢનતંન: “ધીર ધર પિસર, રાખો લરેસો ચજહાં ઉપર, સખર કર બેટા, બહમંન હલેર, જખાં કર ખાંમેશ, ના કર કહેર. નથી વાંક રસ્તંમનો કંઈ લગાર, હોતો એજ હુકંમ પરબરદેગાર.

કહે જે તૂં ચુસ્તારપને જઈ સલામ, કિધો તેણે મારો કિસ્સો તમામ. કરાવ્યો છે તેણેજ આ મારો હાલ, હવે રાજ કરજે બનીને ખુશાલ. હવે દુર થયાં તારાં દેહશત-કુખ, મૂલો તારો વારેસ, થયું તુંને સુખ. થશે તારો મારો ઇન્સાફ તહાં, હું જાઉં ઉમેદ લગં મિનોઈ જહાં. રડો ના તમો પેશોતંન સુજ થકી, મને મોતની નહીં હુતી કંઈ વકી, કિધો તો મચાવંત માતે મના, કે રસ્તંમ જંગમા થશે ટું ફના. અફસોસ નહીં માનિયા મેં સુખંન, રસ્તંમ પાસે હવું સુજ કદંન. બહન ખાલી લહુ વંન, તૂટી ચશ્મે-રજ, દિસે નહીં દુનિયાનું માથું કે પગ. ઉમેદ મારા ફીલની થઈ કુલ લગં, નજરથી મેં જોયો કળનો રંગ.”

* * *
ખીરાહર ને બેટા રડે જાન જાન, રડે સર કુટી રસ્તંમ નામદાર. ધરાંની લરકર રડે બેશમાર, ચજીર પામિયો નેક અસ્ફંદયાર.

* * *
ગજળ છે અજળ ! હાથ પરબરદેગાર ! કુટી સર બહમંન રડે જાન જાન: “રૂઢનતંન બહંનના હલેર મારા બાપ, જરા બોલીને તો મને દે જવાબ. ઘટી કેમ તૂં પરથી જરાધારત મહેર, પડયો કેમ આસ્માંની તૂં પર કહેર.

કિધી કાએશ જરયોશતી હીન તમાં,
આલંમને કાયમ કિધું છુંએ નાંમ.
શું આ તેનો અહસો, આવું ધનામ,
ચેદર તારો કેવો છરો અંજાંમ.”

અસ્ફંદમારની કળ પર ગુરતારખનો
વિલાપ.

છરાંમા છરો તે હતો હીન એક,
ગુજર પામિયો તે શહેરિયાર નેક.
કરીને સફા તાંન અહંને તમાં,
રવાંના કિધું તેને સુદ્ધે ધરાંન.
જેઠ લાસ ગુરતારખ કુટે કપાલ,
પૂકારી રટે જેઠ સરજત 'ને હાલ.
જેઠ તેની ચરમોને થયલી અપંગ,
પૂકારીને રડયો: “પિસર હીલરંગ.
મૂવો હું પીદર, મે કિધું કામ અધોર,
ગુમાવ્યો મે છું જેવો બેચુલ મોર.”

પિસરના ખુનનો ગુનાહ છે અજમ,
મને માફ કરજે, ઓ ચઝઢાં-કરીમ.”

કિધું માફ તારાજ ખુદ મે ચમંન,
ખરિદ્યું મે સુજ હાથે તારું કંદન.
કંદન તારું જેઠ કુટે સુજ નજર,
કળ તારી જેઠ ફાટે જીગર.
ગયો ફસ્તમને કરવા છું ખંદ,
થયું મોત તારું છું ઉપર પ્રસંન.
નહી કેદ કરી ફસ્તમ લાવિયો,
કંદનમાં છું સચકાઈને આવિયો.
તલખગાર હીકરા તખતનો હતો,
મગર છુંજ ચેદર અહખખતનો હતો.
કળ જેઠ તારી જમીન થાય ચાક,
ફળ નતન વિના હંમ થઈશું હલાક.

૭૨૦૦

મળ મોતની છુને પ્યારી થઈ.
ખુદાની છુને હીલહારી થઈ.
મને માફ કરજે પિસર સુજ ખતા,
ગમે તો ઉઠી છે છું મારી સતા.

રૂસ્તમ અને શગાદ્.

ઈરાનના પેહલવાંન રૂસ્તમનું મોત.

સિપાસો-સના તારી પરવરહેગાર, નથી બેઠ તારો કાઠને ખખર,
કરૂં ચાહ તુને લયસો-નેહાર.^૨ તું અવ્વલ, તું આખર, જાહેર સિતર.

૧. આ રૂસ્તમ અને શગાદના દાસ્તાનનું સંગીત કિરતન પેહલ વેહલુ મુબ્બની જશન કમીટી તરફથી ૩૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬ અને રવીવારને દિવસે સાંજના, મુબ્બ મંદિરે ૭૦ ૭૦ ઇન્ડીટ્યુટવાલી સ્કુલના હોલમાં રજુ કરી શકેલું, અને ત્યાર પછી જુદે જુદે વખતે તે બરખ અને અમદાવાદમાં રજુ થયું હતું.

આ કિરતનના બાબમાં અને જાણાવવાની જરૂર જણાય છે, કે ઇ. સ. ૧૯૧૬ માં શાહનામાના કિરતનોની મારી ચરઆત કીધાને ૧૯-૨૦ વરસ પુરા થતાં હતા, તેવામાં કું એક સખત માંદગીથી પટકાઈ પડ્યો હતો. એ બિમારી લાંબો વખત ચાલુ રહ્યાથી ૨૦ વરસ સુધી કિરતનો રચીને કથવા માટે મે ઉદાવેલી મારી સ્વાર્થ રહીત મેહનતને ખ્યાલ કરતાં, મારા મનમાં એક વિચાર જોશ કરી ઉઠ્યો, અને શાહનામાની બાકી રહેલી કથાઓના દાસ્તાન મારી દેહ પકતાં રખે અધુરા રહી જાય તેના મને સંતાપ થતાંજ, નિચલી લીટીઓ મારી તે બિમારી દરમ્યાન મારા મનના તરંગને અનુસરી મે કહી હતી.

બાદ મુદ્દિન* !

એજ એક મનમાં આવેલ વિચાર,	તિના મુજ કંઈએક યારો પસાર,
થયાં સાલ કિર્તન કરતાં અદાર.	મુજ વન ખીલશે ફરસે બહાર.
મરુશીસે હમદમ મને છે હજાર,	કંઈ એક 'આદર'નું મુજ વન જશે,
મહિમા ખિસે જમ આગેબહાર.	કંઈ એક 'આવાં જી મુજ વન થશે.
અફસોસ! એ મહિમા અને દોડ ધાંમ,	જરી કંઈક મુજ વન 'ગોરદાદ સાલડ',
અફસોસ! મોસમે મુકતાદ તમામ.	નહી કોઈ કરશે મહારો બિયાલ-

કહાં મારી મિટી હશે ખાકમાં,
મલેલો કું હોમય કંઈક લાખમાં.

પણ કું ચુકર અદા કરે કું બારે હકેતાલાના, કે ઇ. સ. ૧૯૧૬ ના સાલમાં મને બ્યારે એક સખત બિમારી દરમ્યાન ઉપલો વિચાર આવ્યો, ત્યાર બાદ મને તે શાહનામાના તમામ દાસ્તાનોના કિરતનો ગ્યવા અને કથવા તે કિરતારે સાંભળે કીધા, અને તે યઝદનની મેહરથી આ સંપુરણ શાહનામુ ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં કું પ્રગટ કરી શક્યો.-એ રેહમત ખુદની.

૬૦ નં પટેલ.

* કલ બાદ, † આ કિરતનો મુબ્બ તેમજ રેશાવરોમાં બ્યારેથી રજુ થતાં હતાં, ત્યારે તે સાંભળવા માટે જવાની બાબમાંજને મરુશી મોટી સંખ્યામાં ભેગા મળતાં હતાં, ‡ આદર વજહના પર્ ૬૫૧ તેમજ § આવાં વજહના પર્ ૬૫૨ તેમજ § ગોરદાદ સાલના કિંગમો ઉપર મારાં કિરતનો મુબ્બમાં દરએક સાલ હમેશાં ઇ. સ. ૧૯૧૬ ના સાલ આગમન થતાં હતાં, અને તે પ્રસંગે મોટી સંખ્યામાં હજીરો જમા થતાં હતાં.

હું જાહેર, ખાતેન, હરએક ગમ,
હું છે નિરંજન, અજબ એ ભરમ.
છે હસ્તી ને નિસ્તીનો તું ગર્દિગર,
ઝુંકાવે છે સર તારો ખંદો નફર.
નથી દોરે દુનિયાનો સાજત રંગ,
પલકમા કિધા શેર-પિલો ખતંગ.
ખદલિયા છે રંગ આસ્માને હજાર,
છુપાતા નથી લાખ ઠરવે પુકાર.

* * *

કંડુ રૂસ્તમની કંજાનુ ખ્યાન,
કિધાં જેણે જંગમા કામો મહાન.
હતો જોરમા જે પીલ સમ દલીર,
કિધા જેણે દેવો દરૂને અસીર.
લડીને કિધા જેણે દુશ્મન ખાક,
કિધી જેણે દુનિયા પલીદીધી પાક.
દિધાં જેણે કંધએકોને તખ્ત-તાજ,
કિધા જેણે કંધએક લડીને પરાંજ.
કંજ આવી તેનીબી કિયામત યજ,
એક રોજ રૂસ્તમની શામત થજ.”(૧)

અરફુંદયારે મરતી વખતે રૂસ્તમ આગલ પોતાની
ખાએશ જાહેર કરવી.

રૂસ્તમને કેદ કરી પોતાની દરગાહમાં લાવવા માટે જ્યારે ગુસ્તાસપે પોતાના
દીકરા અરફુંદયારને રૂસ્તમ પાસ સીસાન મોકલ્યો, અને ત્યાં અરફુંદયાર સાથે રૂસ્તમને
એક લડાઈ કરતી પડી, અને તે લડાઈમા રૂસ્તમના હાથ ઉપર સાહજન અરફુંદયારનું
જ્યારે મોન નિપળ્યું, ત્યારે અરફુંદયાર મરતી વખતે રૂસ્તમ આગલ પોતાનું વસીલત
કરતા નિયત્તા સખુનો જોશ્યો:—

“અજબ છે કંજાની મહારી ગતી,
હીસે છે અંધકાર કુલ સૂષ્ટી.
હું સમજી છું થાય છે જીંદગી ખતમ.
કર ના રૂસ્તમ વહું કાંઈ ગમ.
ધરી ધ્યાન સાંભલ છું મારી વાત,
જેહમન? જેટાનો ધરજે છું હાથ.
કંજ ખાદ મારી છું રેહખર થજે.
કરી રેહનુમાઈ સુખકર થજે.
સાંભલ રૂસ્તમ ઓ નેકંદાલ,
નથી મારો તુ ધી થયો આજે હાલ.
નહી માફ ઉંધું હવું ચકંખાલ,
નથી મોતે કીધો મને પાયમંલ.

નથી કીધું રૂસ્તમના તીરે કાંમ,
પીદરથી થયો મારો કિસ્સો તમામ.
પિસર મારો ખહમન ગુરે-નજર,
થજે છું મયાલું મીસલો પેદર.
કરી ખ્યાર-મહોખત શામો-સહર,
સદા રાખજે છું જાજલ અંદર.
શિખવજે તેને લડાયક હું નર,
ખને તખ્ત લાયક ફાનેશ્વર.
ખને જંગમાં તે મીસલ આબે-નીલ,
ખને તેની તાલમે ખુશ માહેશીલ.
અમલ કરજે વરીહત રાખી ધિયાંન,
થશે ખુશ મિનોઇમે માફ રવાંન.

૧. કમખખતી. ૨. અરફુંદયારના જેટા જેહમનને ગુસ્તાસપે પાદશાહે અરફુંદયારના
મરજી પછી ધરાંનની ગાદી ઉપર ગાદીનશીન કરતી વખતે, પાદશાહ ગુસ્તાસપે તેને અર્દશીરનું
નામ આપ્યું હતું. એ અર્દશીરના જને હાય અસાધારણ પ્રમાણમાં લાંબા હોવાને લીધે,
તવારીખનવેશો તેને ‘અર્દશીર દરાજ દસ્ત’ યાને લાંબા હાથવાલો અર્દશીર એવા
એકલાનથી ઓલખી ગયા છે. પણ આ અર્દશીર દરાજદસ્તને ગ્રીક તવારીખ લખ-
નારાઓ દખાગીની વંશના પાદશાહ ‘આર્ટાઝકેસીસ લોન્જમાનસ’ તરીકે ઓલખાવે
છે, ત્યારે શાએર શીરદોસી એને કિયાની વંશના પાદશાહ તરીકે ગણે છે.

માદશાહુ યુરતારપે બેહમનને ધરાંન બોલાવવો.

બેહમનના ગુલોની તારીફ સાંભળી પાદશાહ યુરતારપે રૂસ્તમ ઉપર ધણોજ ખુશી થયો, અને પોતાનો આગલો ગમ લુધી રૂસ્તમની વખાણ કરી, તેની ઉપર એક રહોલખી જણાવ્યું કે: “ હવે જ્યારે બેહમન સધલા હુન્નરો શીખી તકવાર થયો છે, ત્યારે તેને જેમ અને તેમ તાકદિ ધરાંન તરફ રવાના કરવો.”

આ પેમાં પ્રમાણે રૂસ્તમે બેહમનને ધરાંન તરફ રવાના કરવાની સામગ્રી મોટી ધુમધામ સાથે કીધી. શાહમદદ બેહમનને મોટી કિમતી ભેટો રૂસ્તમે જાણુતથી ઉપડતી વખતે કીધી, અને એક દમામદાર રસાંજાને સાથે આપી, પોતે તેને વલાવવા માટે રોહરની બાહાર સરહદ સુધી ગયો.

શાહમદદે બેહમન જાણુતથી નિકલી પોતાના બપાવા શાહ યુરતારપેને બલખમા જઈ મળ્યો. યુરતારપે પોતાના નગીરાને જોતાંજ તેને હરખથી ભેટી પડ્યો, અને અરફન્દયારના મોતનો ગમ લુધી, બેહમનની અંદર હવે પોતાનું સર્વ સુખ સમજવા લાગ્યો.

આ બતાવ જ્યારે બલખ રોહરમા બનતો હતો, ત્યારે જાણુલમા જલેજરના કુટુંબમાં એક જુદીજ કિસમનો બનાવ બન્યો.

શર્ગાદનો જનમ થયો.

જમાનો દેખાડે અજબ રંગ નવા,
બદલણ ગઈ કેવી નિરમલ હવા.
હકિકત નવી હું કંઈ છું બયાંન,
નવો રંગ દેખાડે છે આસમાન.
બલાધ લલે લાખખી હોય કરી,
મુરવ્વત જમાનો ન રાખે જરી.
અજબ ખેલ તારો અરે ખાણગર,
દેખાડે ઘું બંદાની બાંધી નજર.
હતી મેહર જે પર હજારો હજાર,
ફના ઘુએ ફીધાં લડાવીને લાડ.
ફી જાણુલ ઉપર કિંધી તેં સજા,
સુણા કેમ થઈ રૂસ્તમની કજા.

* * *
હતી જાણની એક સનમ ખુબ હસીન,
સુરત જેવી કાતીલ માહેજખીન.
અકલમંદ ભારી હતી પુર-હુન્નર,
કલાવંત ટળમા રશકે-કમર.
એક રોજ મલી જલેજરને ખબર,
જણ્યો તે મહાજુબે છે એક પિસર.
હતો રંગ રૂપમાં અંદર સમાન,
દંદમા તે દીરતો ખરો મેહલવાંન.

૭૩૦૦

જોઈ બાળને સહું થયાં બલહાર,
દિપકતો નરો જેમ સામેસવાર.
નજીમીઓ હાજર થયા નામચીન,
ઉભા આવી સરવે ચુમી જમીન.
કિંધો જાલે તેઓને એવો હુકમ :
“ જોઈ લવિશ તમ ખોલો ભરમ.”

જલેજરે શર્ગાદનું લવિશ જોવા
નજીમીઓને ફરમાવવું.

મલી કુલ નજીમી કંઈ શુદંતશુ,
રમલ જોઈને ખુબ કંઈ જુરતજુ.
નાખુશ થયા જોઈ રમલ વિઠવાંન,
થયા જઈ અંદર કુલ અર્ગવાંન.
કહ્યું એમ નજીમીએ: “ એ નેકજાદ,
ખર લાવે ચઢવાંન તારી મુરાદ.
નજીમી કિંધી છે હુમે ખુબ તપાસ,
નથી દીસણ કંઈ સીવા નાશ-નાશ !
નથી બાળ ઉપર ખુશી આસમાન,
થશે નાશ એથી નરીમાંન નિશાંન.
થશે નાશ તોખમ સામેસવાર,
ઉઠશે વતનમા માહેતમ પુકાર.
વતન પર ચુર્જારી કુટુંબ પર કંહેર,
ચુર્જારી જવાનીમા એ ખુશ અંદર.

અસ્ફન્દયારની મરણ પ્રમાણે ચાલવાની રૂસ્તમે કબુલાત આપવી.

અસ્ફન્દયારના મરતી વખતના સખુનો રૂસ્તમે રડતી આંખે સાંભલી, બેહમનને માટે તેણે જે કાંઈ કહ્યું હતું, તે પ્રમાણે બજાવવા, અને જાણુલમા પોતાની પાસે નજર આગળ રાખી તેને લગાવક હુન્નરો શીખવવા તથા બીજી હર કિસમની તાલીમ આપવા માટે વચન આપ્યું. અસ્ફન્દયારે રૂસ્તમનો ઉપકાર માન્યો, અને પોતાના બાક પેશોતનને પોતાની પાસે બાંધાવી, પોતાના આપ ગુસ્તારપ ઉપર નિચે પ્રમાણે ઉદ્યોગગામ મોકલાવ્યો:—

■ ધરો ધીર બાક તમે પેશોતન,
કરો કમ ગમને, જણાવો ન તન.
હવે કાંમલુ શું તખત 'ને ચમન,
ફકત માથું છું એક સાફું ઢકન.
આ ગેતીથી જ્યારે હું થાવું ગુજર,
જમને હું કહેજે પેદર નામેવર.
કે કિયો મારો કિસ્સો હું એ ખતમ,
ખુશીથી ગયો છું મુલકે-અહમ.
થઈ તારી ચિંતા 'ને નાજુલ ગમ,
થઈ તારી મુશ્કીલ ખાગે-ધરમ.
સુખે તખ્તપર હું કરજે કરાર,
નથી રેહ્યા જીવતો અસ્ફન્દયાર.
રહ્યું તારે ફાલે તખ્તો-ચમન,
રહ્યું મારે ફાલે ખાકો-કફન.

મિનોઇમા થવશ હું થકી હું અધીર,
ધન્સાફ કરશે તે આલમગીર.
નચિંત રહેતો હરગેજ ના ગંજપર,
કાયમ જગમે નથી ફાઇ ખસર.
કહેજે હું માહર કંતાયુનને જમ,
ખનવાની ખીતા ખનીને રહી.
કમા જોઇ ના થાતી ખસ્તા જીગર,
ગયો છું અજલ સાથ લાંબી સફર.
મલશું મિનોઇમા હવે નેકફાલ,
ફુખી ના થતી જોઇને મુજ હાલ.
ના જોતી આંખોને ખોલી કફન,
થશે ફુખ એ તારીથી નહિ સહન.
બેહનો બે વહાલીને કહેજે કલામ,
છે સર્વ વહાલાંને છેલ્લી સલામ.

જેહાં પેહલવાન રૂસ્તમે બહુમનને જાણુલમાં રાખી અસ્ફન્દયારને
આપેલો ફાલ આદા કરવો.

અસ્ફન્દયારની કમ થવા બાદ તેની લાસને પેશોતન ધરાંન લઇ ગયો, અને ત્યાં તેની લાસને શાહી દબાવ્યા સાથે દખ્ખેનશીન કીધી. એક વરસ સુધી બલખ શેહરમાં ઘેરે ઘેર અસ્ફન્દયારના મોતની અને રૂસ્તમે ગેજ લાકડાંની અંદરથી ખતારેલા બે કાપડાવાલા તીરની વાતો ચાલી રહી.

બીજા હાથ ઉપર રૂસ્તમ બેહમનને પોતાને વતન જાણુલમાં લેઇ ગયો, અને અસ્ફન્દયારના કબ્રા પ્રમાણે, સધલા લગાઇના હુન્નરો તેને શીખવ્યા, તથા દરેક પ્રકારની તાલમ તવાબનો ઈશ્તિમ શીખવી તેને તખ્તપર કીધો.

રૂસ્તમ દરેક રીતે બેહમનને રાજ રાખી ખુશ કરતો, અને તેને હંમેશાં પોતાની સાથેજ રાખતો હતો. બેહમન વિશે રૂસ્તમ હંમેશાં પાદશાહ ગુસ્તારપને લખીને ખતર આપતો રહેતો હતો, અને તેની બાંહેધરી અને ચતુરાઇ વિશે પોતાનો સંતોષ જણાવતો હતો.

પાદશાહુ યુરતારપે બેહમનને ધરાંન બોલાવવો.

બેહમનના યુજોની તારીફ સાંભળી પાદશાહ યુરતારપ રસ્તમ ઉપર ધરોળ ખુશી થયો, અને પોતાનો આગલો ગમ બુલી રસ્તમની વખાણ કરી, તેની ઉપર એક રહો લખી જણાવ્યું કે: " હવે જ્યારે બેહમન સખલા કુંન્નરો શીખી તક્યાર થયો છે, ત્યારે તેને જેમ બને તેમ તારીફ ધરાંન તરફ રવાના કરવો."

આ પેમાં પ્રમાણે રસ્તમે બેહમનને ધરાંન તરફ રવાના કરવાની સામગ્રી મોટી ધુમધામ સાથે કીધી. શાહગદા બેહમનને મોટી કિમતી ભેટો રસ્તમે જાણવથી ઉપડતી વખતે કીધી, અને એક દમામદાર રસાધાને સાથે આપી, પોતે તેને વલાવવા માટે શેહરની બાહાર તરફદ મુકી ગયો.

શાહગદો બેહમન જાણવથી નિકલી પોતાના બપાવ શાહ યુરતારપને બલખમા જઈ મથ્યો. યુરતારપ પોતાના નગીસને જોનાંજ તેને હરખથી ભેટી પડ્યો, અને અસ્કન્દવારના મોતનો ગમ બુલી, બેહમનની અંદર હવે પોતાનું સર્વ સુખ સમજવા લાગ્યો.

આ બનાવ જ્યારે બલખ શેહરમા બન્યો હતો, ત્યારે જાણકમા જાહેરના કુટુંબમાં એક જુદીજ કિસમનો બનાવ બન્યો.

શાગદનો જનમ થયો.

જમાનો દેખાડે અજબ રંગ નવા,
બદલઈ ગઈ કેવી નિરમલ હવા.
હૃદયિકત નવી હું કઈ છું બધાંન,
નવો રંગ દેખાડે આસમાન.
ભલાઈ ભલે લાખખી હોય કરી,
સુરવ્વત જમાનો ન રાખે જરી.
અજબ બેલ તારો અરે ખાજગર,
દેખાડે હું બંદાની ખાંધી નજર.
હતી મેહર જે પર હજારો હજાર,
ફના વુએ કીધાં લડાવીને લાડ.
રૂઠી જાણલ ઉપર કિંધી તેં સજા,
સુણો કેમ થઈ રસ્તમની કળા.

* * *
હતી જાલની એક સનમ ખુબ હસીન,
સુરત જેની કાતીલ માહેજખીન.
અકલમંદ લારી હતી પુર-કુંન્નર,
કલાવંત કળમા રરકે-કમર.
એક રોજ મલી જાહેજરને ખજાર,
જણ્યો તે મહાજુએ છે એક પિસર.
હતો રંગ રૂપમાં અંદર સમાન,
કદમા તે દીસ્તો ખરો પેહલવાંન.

૭૩૦૦

જેઈ ખાળને સહું થયાં બલહાર,
દિપકતો નરો જેમ સામેસવાર.
નજુમીઓ હાજર થયા નામચીન,
ઉલા આવી સરવે ચુમી જમીન.
કિસે જાલે તેઓને એવો હુકમ:
" જોઈ લવિશ તમ ખોલો લરમ."

જાહેજરે શાગદુ લવિશ જોવા
નજુમીઓને ફરમાવવું.

મલી કુલ નજુમી કંદે શુદ્ધશુ,
રમજ જોઈને ખુબ કંદે જુસ્તજુ.
નાખુશ થયા જોઈ રમલ વિહવાંન,
થયા જઈ અહેરા કુલ અર્ગવાંન.
કહ્યું એમ નજુમીઓ: " ઓ નેકજાદ,
ખર લાવે ચઢવાંન તારી સુરાદ.
નજુમથી કિંધી છે હમે ખુબ તપાસ,
નથી દીસઈ કંઈ સીવા નાશ-નાશ!
નથી ખાળ ઉપર ખુશી આસમાન,
થશે નાશ એથી નરીમાંન નિશાંન.
થશે નાશ તોખમ સામેસવાર,
ઉઠશે વતનમા માહેતમ પુકાર.
વતન પર શુજારી કુટુંબ પર કહેર,
શુજરશે જવાંનીમા એ ખુશ અહેર.

જાલેજરનું આ ખખરથી દલગીર થયું, અને તે
બાળકનું નામ શગાદ રાખ્યું

પોતાને ત્યાં એ એવો નેહરત સીતારાનો એટો જન્મ્યો તે બાળી જાલેજર
ધણીજ દનગીર થયો, મગર તે બાળકને ખુશસુરત અને મજબુત બાધાનો ભ્રષ્ટ તે
મનમાં પોતાનો ગમ જીલવા લાગ્યો એ બાળકથી સામેસવારની તોખમ નાશ પામશે,
અને તે પોતેળી ભગ્નગાનીમા મરણ પામશે, એવું નજીમીએ જ્યારે તે બાળકનું
લવિશ જહેર કીધું, ત્યારે જાલેજર તે દાદગરની જનામમાં પોતાનું માથું જુકારી
પોતાના કુકુમના બચાવ ખાતર તેની રેહજરી અને મદદ ચાહતો લાગ્યો (૨)
જાલેજરે એ મેટાનું નામ શગાદ રાખ્યું

શગાદનું જવાનીમાં આવ્યું અને જાલેજરે તેને કેળવના
માટે કાણુલ મોકલ્યું.

થયો જ્યારે મોટા દિલખુશ બાળ,
જેઠને થયો ખુશ જીજરોગ જલ
તન તેનું ખીલી થયું ખીલતન,
ખુશી થાઈ તેને જોઈ અજીમન
જેઠ તેને જાહે કીધો વિચાર,
ખને કેમ નહીં એળી સામે-સવાર
એ દોડે તો દીસે મીસલ આખે-નીલ,
એ ચાહે તો લાગે મીસલ એક પીલ.
નથી જ ગીઓના જ ગની ખખર,
નિરદોશ છે મારો લખતેલગર

શિખે જો એ હુથીયારના કાચકા,
લડી રેશને એ કંરે કાચકા
કેમદ 'ને ગુરજવી છે બેખખર,
નથી જાણુતો રમશીર 'ને તખર
હુન્નર જો શિખીએ ખને પેહલવાન,
કંરે મારૂ આઘાદ એ સીસ્તાન
થશે નહિ બિજો કોઈ શગાદ સમ,
એ જીવશે તો થાશે બિજો રૂસ્તમ
એ મારી ઝોલાઈ, એ મારૂ-ખુન,
કંરે કેમ કરી એ કંરે જીજન

રવાનો ઠંડુ એને કાણુલ ગામ,
શિખવશે શાહ એને હુન્નર તમામ

શગાદ જેમ જેમ મોટો થતો ગયો, તેમ તેમ જાલેજરનું વાહન તેની ઉપર વગર
વધનું ગયું નજીમીએ એ વરતેના લવિશ તરફ પોતાના મનને મનાવવા માટે જાલેજર
શકની નજરથી જોતા લાગ્યો, અને એવો એક પેહલવાન જેવા કદનો ખુશસુરત દીકરો
સામે-સારના કુકુમનો નાશ કેવી રીતે કરી રાકે, એ વાત તે ખીનકુલ
માનવાજ નહીં લાગ્યો સગાદ જો કે મોટો થયો હતો, છતાં લગાયક હુન્નરોની તેણે
કેળવણી મનેલી નહીં હોવાથી, જાલેજરે તેને કાણુનના પાદશાહની દેખરેખ હેઠળ તેણે
લીક્ષણ લેના માટે મોકલવાનો વિચાર કર્યો, કેમકે કાણુનના પાદશાહ રૂસ્તમને દર
સાન સતામી આપતો હતો જાલેજરે શગાદને પોતાનો એવો વિચાર જણાવ્યો, અને
શગાદ પોતાના બાપના કુકુમ મુજબ લગાયક હુન્નરોની કેળવણી લેના માટે કાણુન જવા
તકવાર થયો

લગાયક હુન્નરોનું શીક્ષણ લેવા શગાદનું કાણુલ જવું.
જાલેજરે પોતાના એ જગાન દીપરાને કાણુલ તરફ રવાના કરવાની સંધક્ષી

તપ્યારી કીધી. કાણુવના સાથ ઉપર તેણે એ વિશે લખાવટ કરી, અને અંતે એક દાકડે જાણેજરે શગાદને પોતાના થોડાક રસાલેદારો સાથ કાણુવ તરફ રવાના કીધો.

આ જવાન પેદલવાનને કાણુવના પાદશાહે માન અને મોહનતથી જાણેજરના દરમાન મુજબ પોતાના શાહી મેહલમા રાખી તેની દરેક રીતે ધક્કાજત કરવામાં સેફતથી કસુર કીધી નહી, અને તેને લગાધનો દરેક હુન્નર પોતાના સિપાહોની દેખ-રેખ હેઠળ શીખવવા માડ્યાં. એ રીતે શગાદ લાંબો વખત સુધી કાણુવમા રહ્યો, અને લગાધક હુન્નરોનું શીક્ષણ લઇ તે તપ્યાર થયો. તેના મોહલા અને મલતાવડા સ્વભાવને લીધે, તે કાણુવીઓનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો. દરબારમા પણ તે સજ્જાઓનો માનીતો થઇ ગયો.

કાણુવનો પાદશાહ શગાદની નવજવાની અને ખુશસુરતી તથા હિંમત અને જોર જોઇ તેને ધણોજ આદર લાગ્યો, અને એવા એક ધરાંની પેદલવાન સાથ, તેણે પોતાની દીકરીને શાદીના ગાંઠથી જોડી, જેહાંપેદલાંન રસ્તમ અને જાણેજરના કુટુંબ સાથ સમાધનું જોડાંણ કરવાનો વિચાર કીધો. પોતાનો એવો વિચાર કાણુવના પાદશાહે ખુબ જાણેજરને જણાવ્યો, અને તેની મંજુરીઆત અને રાજ ખુશીથી, એક શુભ પ્રસંગે કાણુવના પાદશાહે પોતાની દીકરી સાથ શગાદની શાદી મોટી ધામધુમથી કીધી.

શગાદને જમાઇ કરવામાં કાણુવ શાહની છુપી મતલબતું જાહેર થયું.

અલગતાં શગાદની આ શાદી જાણેજરની મંજુરીઆત અને રાજ ખુશીથી થઇ હતી. શગાદને પોતાનો જમાઇ કરવામા કાણુવના પાદશાહની મુખ્ય મતલબ એ હતી, કે જે ગંગવર રકમની સલામી દર સાલ કાણુવનો પાદશાહ જેહાં પેદલવાન રસ્તમને આપતો હતો, તે આ શગાદના ગાંઠથી અપાતી બધ પડે. તેણે એવું માની લીધું હતું, કે જેહાં પેદલવાન રસ્તમનો બાઇ શગાદ કાણુવના પાદશાહની દીકરી સાથ શાદીના ગાંઠથી જો જોડારો, તો રસ્તમ એ સગાઇનો સંબંધ ધ્યાનમા લેઈ, સલામી માંગશે નહી. પણ તેની જો ગણુત્રી તુરતજ ખોટી પડી, કેમકે વરણની આખેરી થતાંજ, રસ્તમે કાણુવના પાદશાહ પાસથી સલામી વસુલ કરવા માટે માંગણી કરી, તે વસુલ કીધી.

સસરા અને જમાઇએ એકમત થઈ રસ્તમને

મારી નાખવા પ્રયત્ન રચ્યો.

રસ્તમે કાણુવ પાસથી સલામી વસુલ કીધાથી શગાદને થયુંજ માફ લાગ્યું, અને રસ્તમ ઉપર તે ધણોજ ગુરસે થયો.

એક દિવસે દરબારમા શગાદ કાણુવના શાહને કહ્યું કે: “મારો બાઇ ધણોજ શોખ ચશમ છે, અને જ્યારે મારી તેણે જરાની ચરમ રાખી નથી, ત્યારે શા માટે મારે તેની તરફ માન અને પ્યારની નજરથી જોવું જોઇયે. ખરું જોતાં તો મારા બાઇએ મારી અને કાણુવ વચ્ચેની સગાઇનો વિચાર કરી, કાણુવ પાસથી સલામી લેવી જોઇતીજ ન હતી. એનો કાંઈથી ધક્કાજ થવો જોઇયે, અને કાંઈથી રીતે આ વારસીક સલામી અપાતી હવે બંધ થવી ઘટે છે.”

શગાદના આ વિચારો શાહે કાણુવને ઘણાજ મનપસંદ થઈ પડ્યા, અને બંને સસરા-જમાઈ એ વિશે મસલત કરવા લાગ્યા.

ખાદંડ થયા બેહુ જન એકમત, મલી બેહુ જને કિધી મસલેહત. શયાદ બાલ્યો બની દલગીર: “છે બેશકે છૂડેં રૂસ્તમનું ખમીર. ન દીધી જરાખી શરમ ભાઈની, કુદાવી ગયો હઠ જુરાઈની, જરાખી ન આંખોમે રાખી શરમ, કિધી ભાઈ ઉપર ના કંઈ રહમ. નથી મુજ તરફ તેની મહોખત લગાર, મને છે નફરત તે પર હગાર. મને હીલસોજી નથી કંઈ રહી, જગરમાથી મહોખત છુજઈ ગઈ. સલાંમીનો હરહમ કરે છે ખિયાલ, દિયે કુઝ આણું બની લોકો લાલ. જીવે ભાઈ એવા, મરતા નથી, કોઈ-ખુદા હીલ ધરતા નથી. આ જુલ્મે-રૂસ્તમ ! આ જુલ્મે-દોર, આ રંજ હરહમ કરે સરજોર. લલે હોય રૂસ્તમ પીલંગો-શીર, હું ભાઈ તેનો પુરો શેરગીર. વસે જેમ વિજલીમા અગની ખવાસ, જુલમનીજ રાખું રૂસ્તમથી આસ. મને ભાઈ એવો છે ના કણલ, પડો એની સુરત પર ખાકો-ધુલ. હું શાહે કાણલ લે મંજુર કરે, અગર હીલમા હાંમ લે હું ધરે. ફસાવી રૂસ્તમ કરેં એવું કાંમ, રોશન જગતમા રહે મારું નામ. ધલાજ કરેં જે કરે નહિ તબિબ, સફા હું કરેં દર્દ ખેલી ફરીખ.” (૩)

શગાદે પોતાના ભાઈ રૂસ્તમને દગાથી મારવાનો ઘાટ ધડવો. તનાહીમે કાહડી મલી સંગ રાત, ખખરખી રહી નહી પડી ગઈ મલાત.

કહ્યું શાહે કાણલને શગાદે એમ: “કદમ રાખ સાજીત, તજ કે રહેમ. અએ શાહ કરે હું વિલંબ શાને કાજ, જે કરણ હોય કાલે, કરી લેવું આજ. કળ છે જગતમા બડી બદશિકાત, ન કાલે મખાદા રહેશું હંધયાત. અગર લે કણલે હું મુજસે મલી, પિડા જાય કાયમ સરની ટલી. જગતને જમાનો થયો છે કદં, એ મરશે તો થાશે કુનિયા સફા. કરી માહેતમના શોરો પુકાર, રડી રેહશે મુગાં સામેસવાર. ખનાવ એક મીજલસ હું દિલપહર, રહે ત્યાં હાજર દલીરો ને પીર. મલી કલ અમીરો, આલા તમામ, કરે તેઓ મહેપ્રીલમા ધુમધાંમ. બને મોજથી જ્યારે મહેપ્રીલ ડંગ, રહે નાથી રામશગરો લેખ અંગ. આલી રહે જ્યારે દોરે-શરાખ, કરને હું મુજસે સવાલો જવાબ. મને કરને મિજલસમે અપમાન હું, જવશ આલી કાણલથી સિરતાંન હું. કરશ જલ પાસે ફરિયાદ હું, કહેવશ કે છે એક બદગઠ હું. હશે જલ પાસે અગર રૂસ્તમ, કરી ઢાંગ કેહવશ બનીને નરમ.”

કે છે શાહે કાણલ બડો બેશરમ, રીજલો જાતે જુરી છે હુખમ. મુણી વાત રૂસ્તમ થશે ગમગેસાર, નિકલશે કિનામા એકદમ બહાર. આવશે તે કાણલે કરવા લડાઈ, કરને હું ત્યારે નવી ચટ્ટરાઈ.

ખણાવજે તું મારગમે ચોડીક ખાહી,
ફરાગાત પોહોલી, 'ને હંડી સવાઇ.
પોહોલી 'ને હંડીનો કરજે વિચાર,
રહે જેમા રૂસ્તમ જેવા ખાર.
લાલા 'ને ખજર, તીર 'ને કટાર,
અનાવી તલવાર ખુબ ધારદાર.
ખોસાવી ખાડામે ઉલાં તમામ,
રૂસ્તમ અજલતુ કરજે સુકામ.
સિક્તથી ફરાવજે ખાડાઓ ખંધ,
પડે નહીં માણુમ કોઇનેખી ફંદ.
નિકલજે શિકારે તું રૂસ્તમ સાથ,
જગા પર એ લાવી, કરજે તું ઘાટ.
અંચાનકે તે પડશે જઇ ગારમા,
થશે ધારેલું કામ પલવારમા.
એ પડતાંજ લાલાઓ ભોકાઇ જશે,
તન તેનું તીરથી વિંધાઇ જશે.
આગલ 'ને પાછલથી ખુંચશે કટાર,
ભોકાશે તલવાર તન આરપાર.
અગર હોય કાયમ સુખની તરસ,
તો કર એક ખાડો એકએકથી સરસ.
સુખ ખંધ કરજે બિછાવીને ચાર,^૧
પડે નહિ પવનનેખી શકે લગાર.
કળાતુ કદમ જો પાણું ફરે,
ખચે એકથી તો બીજામા પડે.
પડે નહીં બિજામા તો શું છે ફિકર,
ત્રીજામા થશે રૂસ્તમની કંખર.
સમજ કે ત્રીજામાંખી પડશે નહીં,
તો શું તે ચોઠામે મરશે નહીં.

કાયમ રહો રૂસ્તમની પનાહ,
છે-તેજ ખુરશેદ,^૨ છે તે માહ.^૩ (૪)

કાણુલના શાહે મીજલસમા રૂસ્તમને માટે
હલકા સખુન કેહવા.

આગમનથી કરેલી ગોઠવણ પ્રમાણે મીજલસમા જ્યારે તમામ ખુશાલી દેખાઇ રહી હતી, અને શરાબનો દોર પુર બેશમા ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે શગાદ પોતાના લાઇ

ન કર જ્યાલ ખાલી તું દીલમા અખસ,
જરૂર રૂસ્તમ સાથ મરશે રખસ.
કિંથી છે મે હિકમત કરી ખુબ નજર,
જંગલમે રૂસ્તમની કરવી કંખર."

અરેરે દગાહીન, દગલખાજ, લખાડ,^૧
જરા તો કર કોફે-પરવરદેગાર.
કરે છળ કેપટ વન વેરાનમાં,
સમજના તનાહ છે તું રાંતમા.^૨
સમજ ના કે જોતું નથી કોઇ તુંને,
મગર છે હાજર ખુદા હર ખુલે.

શગાદે સુચરેલી તદખીર માફક
કાણુલના શાહે મેહફીલ ભરવી,
અને શગાદે તે મિજલસમા
રૂસ્તમના ગુણ ગાવા.

કરી મસલેહત એક મહેફિલ ભરી,
રંગ રાગની ત્યાં બહુ ધુમ પડી.
થયો ત્યાં ચાલુ દોરે-શરાબ,
વાગી રહ્યા અંગ, અંજર, રખાખ.^૪
અજબ તાંને ગાતી હતી નાજનીન,
નાચી રહી હર ઝોરા જખીન.
અહીં જ્યારે શગાદને સર થેણુ,
બાલ્યો તે મેહફિલે મલકાવી નેણુ
" રશીકા, અલ્બો, દલેર નવજવાંન,
અમીરો, પીરો અને પેહલવાંન.
છે શાહે કાણુલ આલીવિકાર,
દાયમો કાયમ છવો શહેરિયાર.

૧. જનવરોને ખવડાવવાનો ઘાસ ચરો. ૨. જુઓ. ૩. જંગલ વેરાનમાં
૪ એક જાતનું વાજાંત્ર ૫. આશ્વાત્મ ૬. ચંદ્રમાહ.

સ્તતમની તારીફ ગાના લાગ્યાથી, કાણુલના શાહે શગાદ ઉપર ગુસ્સે થઇ મેહફિલ રૂમરૂ
સ્તતમને હલકા સખુનો બોલવાના ઢોંગ કીધા. અજગતાં આ ગોઠવી રાખેલાં પ્રપંચથી
કાણુલના અમીરો અને ઉમરાવો, તેમજ તમામ દરબાર અંજાણુ હોવાથી, સસરા અને
જમાઇ વગેરે ચાલી રહેલી આ તકરાર સાંભલી તેઓ વિસ્મય પામી એક બીજા તરફ
જોવા લાગ્યા, અને આ સઘલી ખટપટથી રખે કાંઈ ગંભીર બનાવ બનવા પામે તેની
તેઓ ફિકરમા પડ્યા.

સુણી શાહે કાણુલ આવે કહ્યું:
“અજબ છે આ મહેફિલે મુજ પર જઈ.
અમે ખુશીદ ને અમે મહા નથી,
અમે હેશના શું ખેરખહા નથી ?
ખડે બેતમીજ પીધ બેહદ શરાખ,
સખુન બેઅદબ બોલે ખાનેખરાખ.
શરાખીની ઉપર લિયાનત છે,
એ માદર શિકમનીજ પદલત છે.” (૫)

શગાદે શાહે કાણુલને જવાબ દેવો.

સુણી શગાદે પુકારી કહ્યું:
“નથી મગજ તારૂ ઠેકાંણુ રહ્યું.”

શાહે કાણુલે શગાદને જવાબ દેવો.

અજગતાં આ બંને પાખંડીઓ ગોઠવેલાં પ્રપંચ પ્રમાણે બનાવવી ખટપટ
ફક્ત એટલાં માટેજ કરતા હતા, કે દરબારમાં હાજર રહેલા સયદાંઓ, તેને ખરેખરી
સમજ થયે, શગાદને આવી રીતે બદજગ્યાંન થયેા જોઈ, કાણુલ શાહે જવાબ દીધેાં:

કહ્યું શાહે કાણુલે નફરત કરી :
“અદલ છે તહારી હેમાકત લારી.
સ્તતમ સ્તતમ કરી દમ ભરે,
મગર મુજ પાછલ તે અંમર ધરે.
ભરે દમ લારી છું તોખમનો,
થવા ચાહે લાઇ છું સ્તતમનો.
નથી તારી તોખમ નરીમાનથી,
ખડે છે ખડવા વિના ધ્યાનથી.”

કહ્યાં સામ ને કાંહ નરીમાન છે,
કહ્યાં ખાક ને કાંહ આસ્માન છે.
બની બેઠો છે બલેજરનો પીસર,
નથી તે તો કરતો છું પર નજર.
બલે તારો સ્તતમ હોય સફરશખ,
મગર છે હમારે છું આધાર આજ.
કરે છે છું સ્તતમ નામે ફેસાદ,
મગર તમ છો બેહુ છુરા બદનેબાદ.

પાખંડી શગાદનુ કાણુલથી તરછેડ કરી સીસ્તાન તરફ નિકટી જયું.

કાણુલના પાદશાહના આવા સખુનો સાંભળી પાખંડી શગાદ છેડાઇ પાડેા, અને
તેની ઉપર ક્રોધાયમાન થઇ, દરબારમા સર્વેની રૂમરૂ ધણીક તાનામણીના સખુનો
ફેલી, તેને અપમાન કરી, પોતાના બાપ બલેજરને વનન સિસ્તાન તરફ નિકળી ગયો. (૭)

૧. માતાના પેટમાંથી એ દેલ્લત લાગુ પડેલી છે.

૨. પાદશાહની પીઠ પાછલ હોયે રહેતો અમીરઅદલ.

શગાદે જાણુપ જઈ પોતાના પાપ જાણને તથા રસ્તમને લાંબ રસ્તમે

કાણુસ શાદની દરબારમા એવી રીતે ગાથ ગયોય અને તુફાન કરી, શ
પાપ અગેજરને વનન સીસ્તાન તરફ નિકલી ગયો, અને ત્યાં જઈ પોતાની જાણ
અગેજરને મલ્યો

અગેજરે તેને પ્રીત અને વાહનથી વધાવી લીધો, અને શગાદને તેના લાંબ
રસ્તમને જઈને મલ્યવા તુરનજ ફરમાસ કીધી. શગાદ તેજ વખતે તેકમનન રસ્તમ પાંસ
તેના મહાનગા ગયો. રસ્તમે લાંબી યુક્તે પોતાનાં આ નાહવા લાખને કાણુલથી પાછો
ફરેસો બેઠ, ખુશી સાથ તેને જગજગીર કીધી, અને કાણુવના સમાચાર વિગેરેની ખમર
પુછી. પાખડી શગાદે રડમસ અને ચિન્નાતુર ચેદરે ફિતુરની બાજુ બેતવી શરૂ કીધી;

“ના પુછ મને લાઈ મારી ખખર,
હીલ માફ દરદી છે, ખસ્તા જગર.
મે કાણુલ તજીને કીધી સફર,
મલ્યવા છું ને હું થયો બેસખર.
રહ્યો તો હું કાણુલમે હલમલી,
હવે મારે મનથી ગયું તે બલી.
૭૫૦૦

મરો શાદે કાણુલ, જલો આગમા,
મલી મારી ઇજજત કુલ આકમા.
હતો આજ તક તે ખરો મેહુરખાન,
હવે તેજી કીધું ખરપા છું ફાન.
અમીરો, દલીરો, આલીવિકાર,
જવાનો ને પીરો હતા નામદાર.
ખની મસ્ત મહેશીએ પીધને શરાખ,
મને બાલિયો તે સુખન બહુ ખરાખ.
બાલિયો શરાખે ખની મસ્ત પુર:
“હવે રસ્તમને ફકાહું હું પુર.
અફસોસ હવું આજ તક નહીં જોર,
ગયો ફાવી તેથી તે સરજોર.
હવે તાબો-તાકત છે બહુ ભરી,
સિતારો છે કાણુલનો મુશ્તરી.
હવે રસ્તમને નહિ હું ગણું,
જો આવે તે સામે લડીને હણું.
છે જાણુલી રેહજન રસ્તમ પુરો,
હું તેથી બહેતર હવે છું સુરો.
નથી મારી તોખમ તેથી કમી,
રહ્યો છે સલામીની અંદર રમી.”

કહ્યું તે શુમાનીને મે વારવાર,
નવો એક પ્રીતનો ના છું જગાડ.
બાલિયો તે સુખપર કરીને પુકાર,
નથી જાણનો છું પીસર હકદાર.
હરો માત તારી જુરી બહકાર,
હરો જાણેજરની ખની તાબેકાર.
અરે કોણુ રસ્તમ! અરે કોણુ જાલ!
જનમિયા છે જગમે બે બહાખિસાલ.
જોઈ હાલ એવો ધરી મન ગમ,
સિસ્તાન તરફ મે ધરિયાં કદમ.”

ઓ ભાઈ! અજલતું બળ
પ્રબલ છે.

નથી કીધી કોઈસે કળાએ વફાઈ,
લાખો ગયા તેને હાથે મરાઈ.
છુટા તે નથી જેજી કીધી ખુલાઈ,
ખયે કેમ રસ્તમ અજલથી લાઈ.
અજલથી ન છુટા ફરીફુન શાહ,
ખયે કેમ રસ્તમ જેવા સિપાહ.
અજલથી ન છુટા ઘર ને સલામ,
ખયે કેમ અજલથી ઠહો રસ્તમ.
ખચિયો અજલથી નહિ ક્યોકોખાદ,
ખયે કેમ કરી રસ્તમ નેકજાદ.
અજલથી ન છુટા સોહરાખ વીર,
ખયે કેમ રસ્તમ જેવો દલીર.
ન છુટે અજલથી મેગખખર-પીર,
ન છુટે અજલથી રોશન ખમી

રૂસ્તમની તારીફ ગાના

રૂસ્તમને હલકા સખુનો આલો, ગની ને ગદા,
કાણુકના અમીરો અ અજલને સરખા સદા.
અનહિં અજલ તારો રંગ,
પલકમા કરે જોર શીરો પલંગ.
નથી મેહરો મરોખંત ઘંજમા કસી,
નથી રેહમ જરાળી લગરમા વસી.

અજલ પાસ આજેજ ખસકત તમામ,
પીરો-ચેગંઝર કિધા શુમનામ.
ન દરવીશ, દાના, દાયમ રહ્યા,
અજલ સંગ મત્રી સહુ હવા થઇ ગયા.
અજલ પાસ રૂસ્તમ શું છે બિસાદ,
ફના અ તે ફાંવી, કરો રખ યાદ.

શગાદને રૂસ્તમે દિલાસો આપવો

પાખંડી શગાદે પોતાના બાધ રૂસ્તમ આગલ કાણુકના શાહ માટે જે કાંઈ કહ્યું,
તે સધલું તેણે કમનસીમે ખરે માની લીધું, અને તેના કુખની દાજ હાથે પરી રૂસ્તમે
તેને જવાબ દીધો:

મહકિકત સુણી છું હું ગંમખાર,
આરે લાઇ શગાદ ના કર વિચાર.
કર દુર દીલથી છું તારો ગમ,
શું લીધો છે કાણુકપર તેં જનમ.
નહિ ફાવશે તે કરી અપમાન,
કરશ કુલ કાણુકને હું વેરાન.
અયે મારે હાથે નહિ જનનથી,
લેઉ તારો ખલ્લો બેઇમાનથી.

છુપે આજ હીરાશું નહી રાતથી,
નથી થાતી નેકી કમજતથી.
કપટથી ભરેલો છે તે શાહ,
હવે તેને આડું નહિ હું પનાહ.
નહિ શુલુ મરદીનો જેમા જરા,
નહિ રાખી આંખોમે શર્મે-હયા.
જરો માફે લરકર કુલ સર્ફરાજ,
સલામત રાખશ નહી બેલેહાજ."

રૂસ્તમે કાણુક ઉપર અહુદાઈ કરવાનો હુકમ કરવો, અને
શગાદે નવો ફરેખ રમવો.

રૂસ્તમે લરકરને કીધો હુકમ,
ધરો તમ કાણુક તરફ સૌ કદમ.
બેઇ રંગ ખાલનો તેણ ઉપર,
શગાદને મન પડી બહુ ફિકર.
અગર રૂસ્તમ બે ધસી એમ જયો,
તો બેશક કાણુક ફત્તી એમ જયો.
કહ્યું એમ શગાદે કુમલાવી મુખ:
"હર કાંમ કરવું સમો બેઇ રૂખ.
લખી મોકલું બે કાણુક વિગત,
કે આજ છે રૂસ્તમ કરવા લગત."

ભુલે એશ આરાંમ, અને રાજ રંગ,
ઉડે હોશ કાણુક મિલલે પતંગ.
તું સામે તે શું લડે કમજત,
નથી કાંઈ લરકરની રીતશાવ.
લડીને છું નાહક ધરો અદનામ,
ડરવોંક છે તે નથી કાંઈ હામ.
ચરાળી મન માટે શરમાઇને,
લરજતો હરો દોલ લરખાઇને.
કદાચ આવતા કોઈ ને અલેલેકર,
ચાહેશે તે માશી

નાદકનાં લોહી રેણતાં અટકાવવા તતપર છે.” એવો ખિયાલ આવતાંજ રસ્તેમે ચમાદને કહ્યું કે:—

કહ્યું રસ્તેમે: “ભાઈ મારા ભલા, | દિસે રાસ્ત તારી હરેકે ચુકતાર,
કરે દુર ચઝઠાન તારી બલા. | જરૂરત નથી કાંઈ લશકર-હજાર.

ગિરાદર જવારેહ 'ને સો એક સવાર,
લખ સંગ બાઉં છું કાણલ હવાર.”

આ ઠરાય ઉપર આવતાં રસ્તેમેને ધણોવાર લાગ્યો નહી. તેણે કાણલ ઉપર એક મોટી ફાજ મોકલી ચઢાઈ લેખ જવાનું કામ, શગાદના વિચાર પ્રમાણે નકામું લાગ્યું. રસ્તેમે પોતાના લડાયક પેદલવાંનોના એક નાદના રસાલાને તબયાર થવાનો હુકમ કરીધો, અને પોતાના ભાઈ જવારેહને સાથે લેખ તે કાણલ જવા નિકળ્યો.

કાણલના પાદશાહે રસ્તેમેને દગલબાજીથી ફસાવવા માટે તૈયારી કરવી.

પણ પાખંડી શગાદ જ્યારે સિસ્તાનમાં પોતાના ભાઈને ફસાવવા માટે આવું પાખંડ કરતો હતો, ત્યારે કાણલનો પાદશાહ રસ્તેમેને ફસાવવા માટે, શગાદે - કરેલી મુયના પ્રમાણે ગોઠવણ કરતો હતો.

ગયો જ્યારે શગાદ બાણલમાં, સાંભલ અને છે શું કાણલમાં.

૭૬૦૦
લખ સાથ વિસ્વાસુ લશકર સવાર,
ગયો શાહ કાણલ શેહરની બહાર.
શેહરથી હવું એક જંગલ દુર,
ભરેહું હવું તે શિકારોથી પુર.
કરી ખુબ તહેકીક કિંધી અટકલ,
થશે એ જગો કાંમ તેણ સફલ.
કહ્યું કે: “ખણો ગારની એ હાર,
એક એકથી છુટી ખણો હસ ખાર.
અરાખર માખી ખણને એ ગાર,
કે રસ્તેમ. એવા સમય જાય ખાર.
ઉડાડનો કરલો એવો સુમાર,
કે નિકલી શકે નહિ કુદી બહાર.
ઉડાડ 'ને પોહોલાઈ કરલો કુપટ,
કરે નહિ કુદાવી જવાની હિંમત.
મખાહા અજલની ઘડી લે રૂરે,
નહી એક ખાડાની અંદર પડે.
તો છુટે બિજામાંથી હરગેજ નહી,
પડશે ત્રીજામાં જરૂર તે જઈ.
અગર મેહુર લે મોત તે પર કરે,
ત્રીજા ગારમાં લે નહિ તે પડે.

ચુકે લે ચોઠો અગર હોય કરમ,
જરૂરત બિજામાં ફસે રસ્તેમ.
ચલકતા સાલાઓ ખાડે જડી,
અણીદાર નોકાને ઉપર કરી.
ઉણી 'ને આડી જડી તલવાર,
રથી ખુબ જગેજગ તીરોની હાર.
કિંધા ગારને અંધ તહળીરે ખાસ,
ઉપર નાખી મટ્ટી, પછી નાખી ઘાસ.
જમીનને બનાવી વિંધી એકસાંન,
પડી નહી માલમ કોઈને નિશાંન.
પટે લે અગર કોઈ એ ગારમાં,
અને તેની કિયામત પલવારમાં.

* * *
જમાનાની ખાણનો લે ઘું ચિતાર,
કરે શું શું શગાદ હવે બહાર.
કિંધું કાંમ કુનિયામે એવું અરાખ,
જમાનાની વિયાનત પડી બેહીસાખ.

રસ્તેમણું કાણલ તરફ જવા નિકલણું,
અને શગાદણું કાણલ તરફ બસુસને
રવાના કરણું.

રૂઠં નામ રણણું ધરીને જખાંન,
નિકલીયો સફરપર જેહાંપેહલવાંન.

શગાદ સાથે નિકલીયો ખહાર,
થયો રક્ષ ઉપર સ્તમ સવાર.
લઇને સવાર એકસો સંગમા,
જવારેહુખી સામેલ થયો રગમા.
પુગાડી શગાદે કાણુલ ખખર,
રવાના કિધો એક જસુસ નફર.

“આવે છે સ્તમ લશ્કર વના,
નથી સાથ પલટન સિપાહો ઘણા.
ખખરહાર રહેજે તું હુશિયાર,
કરી ફંદ આહજે માણી હાતર.
જજે સામે લેવા સરહદ ઉપર,
આહજે તું માણી-ઝુંકાવી સર.”

શાહે કાણુલે સ્તમ પાસ માફ માંગવી.

સ્તમ અને તેના ભાઈ જવારેહ પોતાના માનીતા પેહલવાંનાના બનેલા એક રસાલા સાથ, ખુદાનુ નામ યાદ કરી કાણુલ તરફની મંજલે જવા નિકળ્યા, અને એ રસાલામા શગાદખી સામેલ થાઈ, સ્તમ સાથ ખુશ ચુકતણ કરતો શહ માપવા લાગ્યો. પણ જાણુલથી નિકલવા આગમજ શગાદે એક વિસ્વાસુ જસુસને પોતાના સચરા કાણુલના પાદશહ પાસ નામુ આપી રવાના કર્યો. શગાદનો આ જસુસ વિજલી વેગે કાણુલ જઈ પુગ્યો, અને સ્તમ કાણુલની સરહદ ઉપર પોતાના રસાલા સાથ જઈ પુગ્યો, તે આગમજ સ્તમના નિકલવાની ખખર તેણે શાહે કાણુલને પુગાડી, શગાદનો પેગામ જણાવ્યો. આ ખખર મલતાંજ કાણુલનો પાદશહ પોતાના વજીરે અને રસાલા સાથ સ્તમને સ્તેરકપાલ લેવા ઉતાવળે ખહાર પડ્યો. સરહદ ઉપર આપી પુગતાંજ સ્તમના રસાલા ઉપર તેની નજર પડી, અને જોઈ પેહલવાંન સ્તમને જોતાંજ, કાણુલનો પાદશહ પોતાના ઘોડા ઉપરથી ટુરતજ ઉતરી પડી, પોતાના તમામ રસાલા સાથ પાઉ પીપાહો તેને મલવા આગમ વધ્યો.

સ્તમ પાસે જઈ પુગતાંજ તે કાણુલથી પોતાના ફિતુર ચાલુ કર્યા. તેણે પોતાના માથાં ઉપરની પાલડી કાઢી નાખી, જમીન ઉપર સ્તમના કદમ આગમ ચુકી, અને રહતી આંખે ચુકણ ઉપર પડી, બંને હાથો જોડી ઉંચા કરી સ્તમ આગમ પોતાનું માથું નમાવી, શગાદ સાથે અશ્વાવેલી ચાલ માટે માણી આહવા લાગ્યો. તેણે પોતાની તરફથી બોલતાં અરજ કરી કે: “શરાબની ઝુમમા મારાથી જગી કાંઈ અપમાન શોધને તથા સામે સવારવાકાંચિને થયું હોય, તે માટે હું પરોમાન થઈ મારી માથું છું.”

ઉદાર દીલના સ્તમને શાહે કાણુલને ઘણી તકલીફ આપી નહી, અને તેની મારી તેજ વખતે મંજુર કરી, અને તેના જે મરતબો હતો, તેના કરતા ઓછા મરતબો વધારી તેને સર્દારજ કર્યો. બાદજ કાણુલની સરહદ ઉપર આવેલી નદીને કિનારે, એક દિવખુશ લિયોતરીવાંથી જગ્યાએ સ્તમને પોતાના રસાલા સાથ પડાવ નાખ્યો. શાહે કાણુલે સ્તમની દરેક રીતે પરોણાવત કરવા માડી. ખાનપાન અને ગાનતાનની મીનલસ દમ-ગ-દમ મંડી રહી, અને એ રીતે સ્તમ ત્યાં પડાવ નાખી પડ્યો.

કિંથી સ્તમને ત્યાં જોઈ એક પસંદ,
ખનાવી જશનગાહ મિસલે ચમન.
હતી ત્યાં લીલોતરી ખીશિયાર,
ઝાડો ને ઘાડી હીસતાં અપાર.

રસાલાની સાથે કીધું મૂકાંમ,
કિંથી શાહે કાણુલે ખુબ ધુમધામ.
લરી એક મહેશીલ ખુશ દીલખહાર,
નાચી રહી હર તરફ ચુલનાર.

બેમુલ તખત એક ઝરીન ઝરનીગાર,
તે પર બેઠો સામેસવાર.
મચી મીજલસમે અજળ શુભતાંન,
ચાલી રહ્યું ખુબ ત્યાં ખાંન પાંન.
રહ્યા દોરે દારૂનો કંઈ નહિ સુમાર,
ખિલી રહી ખુશાલી મિસલે બહાર.

રૂસ્તમને કુસલાવી દગાની

શરઆત કરવી.

ખિલી તોરથી એક દીન ખામદાદ,
લેઈ રૂસ્તમને અતી હીલશાદ.
કહ્યું કાણુલે રૂસ્તમને નમી:
“થલે, તારી નાણદ રંભે-ગમી.
અગર હોય ખાએશ શીકારની,
ખીદમતમાં હું સાધારની.
ખિલી છે કાણુલે મોસમ બહાર,
આંખોને આપે છે ઠંડક ચિતાર.
છે હિયાં પહાડો ‘ને ઝાડોનું’ વન,
શિકારોનું છે તે અજાયબ વતન.
જગેજગ ઝાડોની લાગી છે હાર,
પછવાડે પાહાડોનું જાણે બજાર.
ઉભા તોરથી છે મગફર બની,
ગણેલા શકાતા ન કોઈથી. ગણી.
ખીણા ‘ને ખાહી હીસે રંગીન.
કરો જ્યાં નજર ત્યાં લીલી જમીન.
ઝરાંઓ ઝરે નિરમલ પાહાડે પાહાડ,
સરપ સમ દોડે વહી ફાટ ફાટ.
ગોખર ‘ને સાબર અને સિંહરાજ,
વરૂઓ ને વાધો કરે છે નાજ.
હુકમ દે મને તો કરે કારોબાર,
રહું સાથ તારી હું ખિદમતગાર.
હકિકત સુઈ રાજ રૂસ્તમ થયો,
સરપર સવાર આવીને જમ થયો.
હોય જયારે સરપર ભમતી અજલ,
છતી ખાહોરીઓ શુભાવે અકલ.
કળ બેઠી સરપર રૂસ્તમ ચહટી,
સમજ નહિ દગાની તેને પડી.

કળ કહેર ભારી, ખલક કુલ જેર,
પલકમા હલકે બંધ, માહી ‘ને શેર.
કળની ગરદીશ કાલીલ કહેર,
ખને મસ્ત મચ્છંદર, મચ્છરથી જેર (૭)
જેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમનું કાણુલના
જંગલોમા ચોકાર કરવા નિકલવું.”

ખુશી થાયો રૂસ્તમ શીકારે જવા,
કહ્યું કે: “કરીશું શિકારો નવા.
સવારો સને સર્વ શસ્ત્રો સિતાબ,
ખુલો નાલ ઘોડાની, નાખો રિકાબ.

સજ સાજ ઉભા કુલ ગરતીખાંન,
નિકાલયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
ખાંધી લિધા પીઠપર તીર કંખાંન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
બંધન પર ન લિધું બપ્રેખયાંન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
લિધી નહિ શમશીર, સુરજ ગાવેયાન,
નિકલિયો બહાર રૂસ્તમ પેહલવાંન.
નિકલિયો શિકારે બની ખુશ મસ્ત,
થતો‘તો હસ્તીનો ખુરશેક અસ્ત.
અરેરે! ઓ રૂસ્તમ કહાં બાય છે,
ને મોત તારું પુઠે ધાય છે.
અરેરે! ઓ પેહલવાંન ધરાંનના,
નથી જાણુતો રંગ આસ્માંનના.
છલંગ મારી રક્ષપર થયો તે સવાર,
હતો તેની હરતીનો દીન ચાદગાર.
ઉભો આવી શગાદ બનીને સવાર,
નમીને ઉભો તે જુરો નાખકાર.
જવારેહળી આવ્યો બનીને મગન,
શર કુચ કીધી બિયાંબાન વન.

કાણુલના ખીયાબાંનમા ખોદેલા

ખાડામા રૂસ્તમનું તેના રક્ષ
સાથ પડવું.”

ભયાનક ભયંકર હાથ તે વેરાંન,
શિકારોનું બેશકે હાથ તે મકાંન.

હતાં મરત ગુર્ખર, અતી વુંદ તાંન,
શિકારીઓ ભેતાંજ ભુલીયાં ભાન.
ભડકીને ભાગાં કરી દોડધાંમ,
લાગ્યા પુઠે સંહુ સવારે તમામ.
ગયા કોઇ આગલ, ગયાં કોઇ આમ,
દિધી સહુએ ઘોડાને સોંપી લગાંમ
વિખરાઇ ગયા સહું સિપાહો સવાર,
ઉભો રસ્તમ ભેઇ વનનો ખડાર.
કળ આવી સામે લટકતી લક્ષ્મી,
ઉભી ગેલ કરતી થવા હુમસગ.
રખસ રસ્તમે છોડીયો વન ભણી,
રાખ્યા હતા જ્યા ખાડા ખણી.
રખસ દોડીયો ખુબ કરતો મરોર,
ધુલનુ ધુલાડુ થયું ધ ઘોર.
ચરદાં પરદાં ને વનના પતી,
ડરીને ગયા સહું ખાળુ હટી.
એકાએક રખસ દોડતો થાયો કમ,
અટકીને આગલ ન ભરીયું કદમ.
નવી ધુલને વાસ તેને ગયો.
આગલ વધતો તે અટકી રહ્યો.
કુઠી કદમથી જમીન કીધી ચાક,
પુકારી ગજખથી અજખ થાઇ ખાક.
રખસની ભેઇ આવી હુઠ હુઠ ખડાર.
કહ્યું રસ્તમે એમ કરી ખુબ ખ્યાર:
“કાંચ રે કાંચ, ઓ વહાલા રખસ,
કરે આજ વું કેમ હુજત અખસ.
અટકી ઉભો કેમ થઇને વું ટંગ,
કેમ પાણી પાણી થયું તારૂં અંગ.
નથી કેમ દહેતો મને તારી વાત,
નથી દોડતો કેમ મને લેઇ સાથ.
એ તારી હુજત નવી છે ખરાખ,
નથી કેમ દેતો મને વું જવાખ.”^૧
ધણુંખી કહે રક્ષને રસ્તમ,
પણુ ભરયું ન રક્ષે આગલ કદમ.

કરી વાહલ ઠોકી છાતી ને ચાલ,
પસવારી હાથોએ આંખો ને ગાલ.
કહ્યું: “દોડ હવે ચાલ થા હુશિયાર,
કહું કેટલું હું વું વારવાર.
નહી ચાલશે તારી એ સરકશી,
પુરી કર મંજલ આગલ ધસી.”
મગર એકબી ચાલિયો નહિ કદમ,
થયો લાલ ગુસ્સાથી રસ્તમ ગરમ.
મારીને ચાણક કહ્યું તેને એમ:
“નથી છોડતો તારી હુજત કેમ.”
પડતાજ ચાણક થયો હુશિયાર,
ખંખારી હટીયો તે પાછલ લગાર.
ધરી ધુન મનમા ખનિયો ગરમ,
પવન સમ દોડ્યો લઇ રસ્તમ.
રખસની ઝડપનો રહ્યો નહિ સુમાર,
મગર બેઠો રસ્તમ ખની આસ્તવાર.
પુગ્યો દોડતો ગારના મુખપર,
છલંગ મારી કુદીયો હવામે અધર.
પિયંગ સમ છલંગે કુઠી એકદમ,
કુઠાવી ગયો ગાર લઇ રસ્તમ.
ગજખથી ભરી તેની ફસરજત હતી,
જમીન માહે તેની કિયામત હતી.
ચરખની ચલન પર લિયાનત હતી,
જમીનમે રચેલી તુરખત હતી.
મુરુવત મોતે ન કીધી કસી,
અજલ આવી એકદમ ઉલી હસી.
કુઠાવી ગયો ગાર રખસ એકદમ,
મગર રહી ગયાં બે પાછલ કદમ.
રખસના વજનથી જમીન ગઇ ધસી,
તડુતાં તડુતાં ગયો તે ફસી.
પડી મોતની મુરતી ત્યાં નજર,
તુરત તે થયો દીલથી બેસખર.
ગજખ ભેઇ રસ્તમે કીધો પુકાર:
“ખખરદાર, ખખરદાર, ખખરદાર ચાર.”

લરજીયો રૂસ્તમ જોઈ ચુપ્ત ગાર,
રખસને કંઈ ક્રે: “ખખરદાર ચાર.
ખતંગ દીલ ના થા, ધર દીલ ઉમંગ,
હુશિયાર થઈ માર મોટી ફલંગ.
ફલંગ મારવાની ન હિંકમત મલી,
જતો હર ઘડી ગાર તેને ગલી.
રખસ થાયો કમજોર, હિમત ઘટી,
રૂઢાતી ગઈ રક્ષ કમની ગતી.

૭૮૦૦

કરી જોર મારી છેલ્લી ફલંગ,
પડ્યો ગારમા લઈ રૂસ્તમ સંગ.

(10) * * *

અફસોસ! અફસોસ! અરે હાય હાય!
અંત આયો રૂસ્તમ તારો શું આય.
અફસોસ! અફસોસ! અરે હાય હાય!
પડી ગારમા રૂસ્તમ પેચ ખાય.
કિંધા જેર જેણે મારીને લાખ,
પડ્યો આજ પડકંઈ દગાથી ખાક.
રખસ સાથ રૂસ્તમ પડ્યો ગારમાં,
પુકારી કંદે શોર અધારમા.
દગાનો થઈ ભોગ કીધો પુકાર,
લાલાઓ ભોકઈ ગયા આરખાર.
નેજાની નોકે વિંધાયું શરીર,
ખદનમાથી ખીશિયાર વહેતું રંધીર.
ઠાતીલ જખમથી ખદન ચાકચાક,
કળ જોઈ કિંધો ચાદ ચઢાઈન પાક.

દગાનો લરમ ફલ થયો આરકાર,
જાહેર પલકમા થયો ધસારાર.
ધરી રૂસ્તમે હાંમ જોયું ઉપર,
પડી તેની શગાદ ઉપર નજર.
સમજી ગયો રૂસ્તમ પેહલવાંન,
દગાથી લિધો છે શગાદે જાન.
જોઈ તેને રૂસ્તમે કીધો પુકાર:
“અરેરે ઓ ચંડાલ, સુખ, નાખકાર.
દગાથી લિધો છે તુંએ મારો જાન,
મને મારી જાણલ કીધું વેરાન.
ખની લાઈ ખનિયો કસઈ બેશારમ,
શું આ તારી મહોખત ને આ ધરમ.
સહે ખંદો ખંદાના લાખો સુખન,
મગર સહેસે હરગેજ ન ચર્ખે કંહન.” (11)

ગારને માથેથી રૂસ્તમને તાનાખણીના

સખુનો શગાદે કેહવા

શગાદ બોલ્યો ઉપરથી હસી:

“ગઈ તારી રૂસ્તમ કંહાં સરકશી.
લડીને કિંધી તુંએ દુનિયા ખરાખ,
કિંધી ખુનરેજ તુંએ બેહિસાખ.
હવે વખત તારો થયો છે ખતમ,
સમજ. કે લિધો તો નહિ તેં જનમ.
નથી એ સજા થઈ ઇનસાંનથી,
મગર છે સજા એ આસમાંનથી.

શાહે કાખુલતુ ગાર આગલ આવી અંગણેયો થવાનું ડોલ શાલપું, અને

હિન્દી હડીમોને જખમના ઘલાજ માટે બોલાવવા મુચવવું.

આવી રીતના નફાઈ ભરેલા સખુનો ગારના મોહોડાં ઉપર ઉગો રહી નાખક
શગાદ રૂસ્તમને સંલલાવનો હતો, તેવામાં કાખુલનો પાદચાદ, જે દુર એક ઝાડને
જાઉ ઉગો રહી, રૂસ્તમ ગારમાં કેવી રીતે પડે છે તે જોતો હતો, તે અંગણેયો
ખતી, ગાર આગલ આવી લાગ્યો. રૂસ્તમને ગારમા પડ્યો જોઈ, કાખુલનો શાદ ગારની
અંદર નજર કરી રૂસ્તમની ખુવારીભરી હાલત જોઈ અજબ થવાના દોંગ કરી
આંખોગા પાણી લાવી બોલ્યો કે: “ઓ જોદાંનને જીતનાર, અને તાજના
ખસનાર રૂસ્તમ, આ શેકારના મપદાંનમા તુંને શું થયું! તુંને આવી રીતે જખમી થયો
જોઈ મારી આંખો લોડીના આંસુ વરસાવે છે. ઓ રૂસ્તમ, હું તારા જખમના ઘલાજ
કરાવવા દિન્દી હડીમોને બોલાવું છું, કે જેથી તારા જખમનો તે લોક ઘલાજ કરે

સ્તૂતમે ગારમાંથી જવાળ દેવો.

“અરે ઓઢગલખાજ, ઢગાખોર લખાડે,
પડો તમ બેહું પર ખુદાનો માર.
અરે ખદગોહર આ કિધું છુએ કાંમ,
કિધો સ્તૂતમનો કિસો તમામ.
ચુગલખોર, ચંડાલ, ઓ બેહયા,
ઢગાથી કિધો છુએ સ્તૂતમ તખાહ.
લહું તનથી જારી મિસલ આખે-નીલ,
હિસે રંગ દુનિયા અંધારો કીલ.
હકીમો શું આવીને કરશે ઇલાજ,
ઉભું મોત માફું ખની મસ્તનાજ.
મગર ઘ્યાંન ધર છું ઓ ખદખુદા,
ફના ફનીમા છે ગની કે ગદા.
એક રોજ તારીખી કિયામત થશે,
જગતની છુંજપર લિયાંત થશે.
જમશેદ જેવો કંતલ થઇ ગયો,
ફરીદુન, કોખાહખી નહી રહ્યો.
તો શું છે અજલ પાસ સ્તૂતમ મજલ,
એક રોજ તારોખી છે એજ હાલ.
ખદઅંદેશ હતો ખુરો અફસિયાખ,
ઓછો હતો નહી તેનો રૂખાખ.
કંતલ તેખી થાયો ખુશરૂને હાથ,
ફના થાયો અતે તે ખદશિકાત.
રહ્યો નહિ શિયાવશ અરો નેક નર,
તો કેમ રેહશે કાયમ છું ખદગોહર.
ઢગાથી જવશ આ જગે હું મરી,
મગર છું રહેશે નહિ ઠીર કરી.
ફરાંમર્ઝ બેટો છે લખતેલમર,
નિકલશે ખાંધી કિનામે કંમર.
અંમર નામ ક્યાંનીયું વહાલું થશે,
ખુખ તારું દુનિયામે કાલું થશે.”(14)

મરના આગમ્ય સ્તૂતમે પીતાના
દુશમનો ઉપર વેર લેવું.

જેઇ ગાર પર બે પક્ષી જમને,
ચલુડયું જોમ એકદમ સ્તૂતમને.

અમકિયો કિનાનો, અતી ઝમઝમાટ,
ઘડયો અંત વખતે ખંનેનો ઘાટ.
કહ્યું સ્તૂતમે એકદમ કરગરી.
“હવે એક અરજ છે સાંલલ જરી.
અટકિયો છે દમ આવી મારે ગજે,
અફસોસ, હિયાં માફું ના કોઇ મજે.
હવે મોતથી હું થયો છું તખાહ,
થશે આ જગો માહરી દખમગાહ.
કરું છું છુને હું અરજ એક પાસ,
રહેવા છું દેજે હ્યાં મારી લાસ.
મગર છે મનમાં મને એક આસ,
કરે લાસનો નહી વર વાધ નાશ.
મને જો છું આખે એક તીર કમાંન,
ફર રાખું તનથી વનના દેવાંન.
પડયો છું કળના સિંહા ગારમાં,
મરશ આ જગે હું પળ વારમાં.”
શગાદ સ્તૂતમની અરજ કખુલ કરી,
તીર કમાંન ગારમાં નાખવું.

શગાદ મલકંઇ થયો શાહમાન,
હસી કહાડી બે તેને તીરો-કમાન.
ઉપરથી ફેંકી તે સ્તૂતમ ઉપર,
જોતો ઉભો ખીલકુંલ બેફિર.
દરદથી દુખી ખહું હતો સ્તૂતમ,
ઘડીલર ભુલી ગયો મોત ગમ.
લઇ હાથમાં બેહું તીર ને કમાંન,
ચહડાવી તીરને ઢાંકી નિશાન.
જેઇ તીર સ્તૂતમતણા હાથમાં,
શગાદ પડિયો ગભરાટમાં.
હવું ગારના ખુખપર એક ઝાડ,
ખુપાયો ડરી તેને ઓઠે શગાદ.
ખતંગ સ્તૂતમની જેઇ સ્તૂતમી,
ધસકથી રહ્યો તે અતી ધમધમી.
છરત દોડી નાઠો કાણલ શાહ,
લિધી તેનેખી ઝાડ પાછલ પનાહ.

ઉભા ઝાડ પાછલ બે અહેરેમન,
સમલયા સલામત છે બેહું જન.

રૂસ્તમે પોતાના દુશમન ઉપર મરતી
વખતે વેર લેવું.

ઉપર દુશમન બે કાલા હતા,
નિચે રૂસ્તમ તન બાલા હતા.
ઉપર દુશમન બે હતા નાખકાર,
નિચે રૂસ્તમ મોતથી ખારજાર.
કરી જોર રૂસ્તમે ટાંકી નિયાંન,
ધરી હાથમાં તીર ખેંચી કમાંન.
છુટી તીર સનનન કરતો અવાજ,
ગયો ગારમાથી મિસલ એક ખાજ.
હતો તીર ઝેરી અતી ધારદાર,
થયું કાંમ રૂસ્તમનુ ચાદગાર.
દરખત તીરથી વિધાઇ ગયું,
શગાદનું તન સિવાઇ ગયું.

કહ્યું એમ શગાદે મારીને હાથ:
“જખમ છાતીમાં તીરનો ના ખમાય.
દગાનો ખદલો કિથો મે હુસુલ,
દગાનો છે ખદલો સદા ખાકો કુલ.
લખ જાન તારો પશેમાં થયો,
ના હું રહ્યો કિયાં, ના છું રહ્યો.
કળા કહેર આવી ગજખ મસ્તીમાં,
ખદલખ ખુશાલી ખરગશતીમાં.
હવા ઘાઇ હસ્તી મહારી ખતમ,
ખતા કરજે છું દરગુજર રૂસ્તમ.” (15)
નેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમે મરતી
વખતે કુરલી છેલલી બંદગી.

શગાદ થયો પેચ ખાઇ ખતમ,
ગયું રૂહ તેણું સુલ્હે-અદમ.
જેઇ હાલ બોલ્યો રૂસ્તમ દલીર:
“હવે મારો યજ્ઞદાન થા દસ્તગીર.
ઉંમર મે ગુજારી સીતાચશ કરી,
હવે કર રૂસ્તમની રહેખરી.
ગુજારી મે જીંદગી વજથી ડરી,
ગુનાહ માફ કરજે કહું કરગરી.
તવાના ઓ દાના કિધી છુંએ મેહેર,
મે મારીને દુશમન લિધું મારું વેર.”

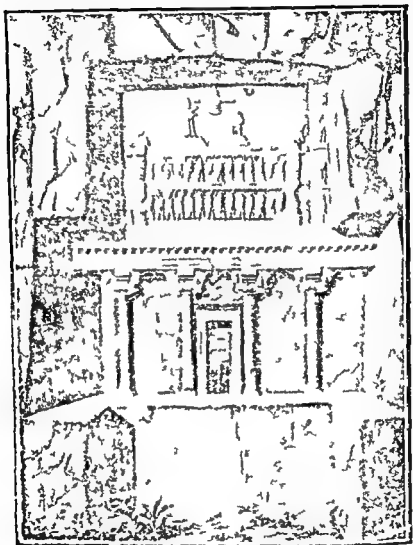
અગર જોર આ વખત દેતે ન છું,
દમાખોરનો જાન લેતે ન હું.
અગર હાથ મારો છું ધરતે નહીં,
કદીખી ખુશીમા હું મરતે નહીં.
નજર સાંમે આવી ઉભી છે અજલ,
કિધાં કુખ મારાં છુંએ સફલ.
કિધી દીન દીલથી મે તારી હુસુલ,
કિથો તારો પયગંખર મે કસુલ.
હવે કર ખતમ મારી હસ્તીને છું,
કે પામું તુંથી મારી સુકતીને હું.
મે આહિ છે યજ્ઞદાં પરસ્તી તમામ,
ખતમ કર હવે મારી હસ્તીનુ કાંમ.
કે આવી ખટો રહું છું રૂ-ખ-રૂ,
મિનોઇમે રૂસ્તમ રહે સુખરૂ.”

કિધી રૂસ્તમે એટલી બંદગી,
થઇ તેજ વખતે ખતમ જીંદગી.
રસમ જી ગર્દિશની પુર ફંદ,
ઘડીમા ખુશી, ઘડીમા ગજંદ.
એક દિન છે ખહું ખુશ ખખતીનો,
એક દિન છે મોતની મસ્તીનો.
પડ્યો ખાકમા થઇ જમાનાથી જોર,
ડરતાતા જેથી હાથી ને શેર.
પડી એક રોજે જરી સહવાર,
ઉઠ્યા ઘરઘરથી માહેતમ પૂકાર.
રડે કુલ જાણલ ખરતાજીર,
રડે કુલ ધરાંન શાંમેસહર.
રૂસ્તમના મોત ઉપર જાલેજરનો

વિલાપ.

રડે જાલ ગમથી કુટી છાતીને,
સુણી હાથ ધુણ જમીન ફાટીને.
“હાય ઓ રૂસ્તમ, પિસર સફરાજ,
હાય ઓ ધરાંનના ગર્દનફરાજ.
હાય ઓ જાણલના મર્જખાંન,
હાય ઓ ધરાંનના પેહલવાંન.
હાય ઓ જંગી પિસર નામદાર,
હાય ઓ ચેરાજે સામેસવાર.”

ફરતમનું દખલું

એક દિન છે બહુ ખુશ બખ્તીના,
 એક દિન છે મોતની મરતીના
 પડ્યો ખાટમા યજ જમાનાથી જેર,
 દરતા તા જેથી લાથી 'ને શે

રૂસ્તમે ચોતાના દુશમન ઉપર મરતી
વખતે વેર લેવું.

ઉપર દુશમન બે ઠાલા હતા,
નિચે રૂસ્તમ તન બાલા હતા.
ઉપર દુશમન બે હતા નાખકાર,
નિચે રૂસ્તમ મોતથી ખારજાર.
કરી જોર રૂસ્તમે ટાંકી નિશાન,
ધરી હાથમાં તીર ખેંચી કેમાંન.
છુટી તીર સનનન કરતો અવાજ,
ગયો ગારમાથી મિસલ એક ખાજ.
હતો તીર ઝેરી અતી ધારદાર,
થયું કાંમ રૂસ્તમનું ચાદગાર.
દરખત તીરથી વિખાધ ગયું,
શગાઢનું તન સિવાધ ગયું.

* * *
કહ્યું એમ શગાઢે મારીને હાથ:
“જખમ છાતીમાં તીરનો ના ખમાય.
દગાનો ખદલો કિધો મે હુસુલ,
દગાનો છે ખદલો સદા ખાકો કુલ.
લધ જાન તારો પશેમાં થયો,
ના હું રજો હિંયાં, ના હું રહો.
કળા કહેર આવી ગજળ મસ્તીમાં,
ખદલધ ખુશાલી ખરગશતીમાં.
હવા થાધ હસ્તી મહારી ખતમ,
ખતા કરજે હું દરજુજર રૂસ્તમ.” (15)
નેહાં પેહલવાંન રૂસ્તમે મરતી
વખતે કહેલી છેલ્લી બંદગી.

શગાઢ થયો પેચ ખાધ ખતમ,
ગયું રહ તેણું સુલ્કે-અદમ.
લેધ હાલ બોલ્યો રૂસ્તમ દલીર:
“હવે મારો ચઝદાન થા દસ્તગીર.
ઉંમર મે ગુજારી સીતાયચ કરી,
હવે કર રૂસ્તમની રહેખરી.
ગુજારી મે છદગી છુજથી ડરી,
ગુનાહ માફ કરજે કહું કરગરી.
તવાના ઓ દાના કિધી હુંએ મેહેર,
મે મારીને દુશમન લિધું માફ વેર.”

અગર જોર આ વખત દેતે ન હું,
દગાખોરનો જાન લેતે ન હું.
અગર હાથ મારો હું ધરતે નહીં,
કદીખી ખુશીમા હું મરતે નહીં.
નજર સાંમે આવી ઉલી છે અજલ,
કિધાં કુખ મારાં હુંએ સફલ.
કિધી દીન દીલથી મે તારી હુસુલ,
કિધો તારો પયગંબર મે કશુલ.
હવે કર ખતમ મારી હસ્તીને હું,
કે પામું તૂંથી મારી મુકતીને હું.
મે આહિ છે ચઝદાં પરસ્તી તમામ,
ખતમ કર હવે મારી હસ્તીનું કાંમ.
કે આવી ખટો રહું હું ર-ખ-ર,
મિનોઇમે રૂસ્તમ રહે સુખ ર.”

* * *
કિધી રૂસ્તમે એટલી બંદગી,
થધ તેજ વખતે ખતમ છંદગી.
રસમ છે ગર્દિશની પુર ફંદ,
ધડીમા ખુશી, ધડીમા ગજંદ.
એક દિન છે બહુ ખુશ અખતીનો,
એક દિન છે મોતની મસ્તીનો.
પડયો ખાકમા થધ જમાનાથી જોર,
ડરતાતા જેથી હાથી ને શોર.
પડી એક રોજે છરી સહવાર,
ઉઠ્યા ઘરઘરથી માફેતમ પકાર.
રડે કુલ જાણલ ખસ્તાજીગર,
રડે કુલ ધરાંન શાંભોસહર.
રૂસ્તમના મોત ઉપર જાલેજરનો

વિલાપ.

રડે જાલ ગમથી કુટી છાતીને,
સુણી હાથ ધુંજ જમીન ફાટીને.
“હાય ઓ રૂસ્તમ, પિસર સફરાજ,
હાય ઓ ધરાંનના ગર્દનફરાજ.
હાય ઓ જાણલના મર્જખાંન,
હાય ઓ ધરાંનના પેહલવાંન.
હાય ઓ જંગી પિસર નામદાર,
હાય ઓ ચેરાજો સામેસવાર.”

દિપક કુલના છું થયો આજ અસ્ત, જગત છતી છુંએ દુશ્મન હણી,
મૂવો પર વતનમા પામીને કષ્ટ. વમલમા તું ફસિયો ગાફેલ બની.
ગયો પુર ઉમ ગે છું ભાઈ સંગ, થઈ આજ જોલાઈ મારી ખતમ,
હતો નહી ખબર તે કસાઈનો રંગ. પડ્યો મારી ઉપર ગયેબી સિતમ.

હતો કાલનો દીન પુશળખતીનો,
છે આજનો દીન અરગસ્તીનો.”

રૂસ્તમના ભાઈ જવારેહ અને શાહે કાબુલનું સેવટ.

ખીજ હાથ ઉપર રૂસ્તમનો ભાઈ જવારેહ શીકાર કરતાં અચબુચ જોડેલા ગારવાલી જગ્યાએ આવી લાગ્યો, અને તે ઘોડા સાથે ગારમા પડ્યો. કાબુલનો પાદશાહ, પોતાના જમાઈ શગાદને ઝાડની સાથે તીરથી વિધાઈ ગયેા જ્ઞેષ ગભરાટનો મારેલો ધાસ્તી ખાઈ નાહસી ગયો. રૂસ્તમના રસાલેદારો આ હેઅતનાક બનાવથી માહેતમમાં પડ્યા.

આ માહેતમભરી ખાનાખરાબીની ખબર એક પેહલવાને પવન વેગે જઈ જાણામા જાહેર કીધી

જાહેર અને તેલું કુકુંબ એ ખબર જાણી માહેતમમા પડ્યું. રૂસ્તમનો દીકરો ફરામઝ પોતાના બાપના કીનામા એકદમ કાબુલ ઉપર લશ્કર લઈ ધસી ગયો, અને રૂસ્તમના કીનામાં શાહે કાબુલને જીવતો પકડી મારી નાખ્યો, અને શગાદ જે ઝાડ સાથે રૂસ્તમના તીરે વિધાઈ ગયો હતો, તે ઝાડ સાથે તેને આગ લગાડી દઈ, પોતાના બાપ રૂસ્તમનું વેર લીધું.

ત્યાર બાદ જે ખાગમા રૂસ્તમ અને જવારેહ પડ્યા હતા, તેમથી ફરામઝે તેમની તેમજ રૂસ્તમ અને જવારેહના નામીયા રક્ષની લાસોને પણ બાહાર કાઢી, અને ભારી ઇંકાજતથી તેમના તન અને જખમને સફા કરી, તેમને જાણુલ સેઇ જઈ દખ્ખે નશીન કીધા.

અને એ રીતે ધરાંનના પેહલવાન રૂસ્તમના મોતનો કિસ્સો તમામ થાય છે (16)

હખાંમની વંશ,

રાણી હોમાય. ૧-૨

શાહ બેહુમને હોમાય સાથે નેકા કરવા.

જખાપર ધરી રખતુ નેકનામ,
પનાહ માગી તેની ચિતાઈ કલાંમ.
હતો એક બેહુમનનો એવો પિસર,
કંઠમા કંઠાવર, ખડો ભેરવર.
અજબ રૂપ તેનુ તુર અફસાનું હતું,
સખકંઠું સઠનામ સાસાંન હતું.
હતી એક અકલમંદ, કનીજ શુલનાર,
ખાહોશ, હુંનરમંદ, રોશન દિદાર.

પતીવ્રત પુરી હતી પાક બન,
હતી તે બેહુમનને મન પસંદ.
રૂપે રૂપાદી હતી ચેહરેબાદ,
દિધી શાદી તે સંગ પાત્રો ચુરાદ.
એ શાદીથી બહુમન થયો શાદમાન,
નિસહિન હુરીપર ફિદા દિલજાન.
હોમાય દિલઅકૂબ હમેલદાર થઈ,
મગર તેની તબિયત ખિમાર થઈ.

બહુમનનું ખિમાર પડતું અને પોતાનું
વસિહત કરી હોમાયને રાણી ઠરાવવી.

દુખી ભેઈ બહુમન ગમ બહુ ઠરે,
ભરે નીર નયનો, હમ નહિ ઠરે.
ચહુદી સર ખિમારી બહુમનને,
ન પાંહોચ્યા તબિયો હરદમંદને.
જુલાવી જુલેગો, વજર 'ને અમીર,
કંઠું આંખો અંદર લાવીને નીર.

૮૦૦૦

ધરી હાથમાં હાથ હોમાયનો,
ભરી હમ બોલ્યો સર્વ હાથનો:
“વસિહત સુણી લો મહારી કંઠું,
સુણી લો વજરે, જુલેગો સંઠું.
આ મારી છે પાક તન ચેહરબાદ,
નથી પામી જગમા જરાખી ચુરાદ.
આ તાજ માઈ 'ને તખ્તે જુલંદ,
આ લશ્કર 'ને શાહી બખ્તે જુલંદ.”

૧. આ કિર્તન પેલલ વેલકું તાં ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૦ અને ૨૧ીવારની સાંજના મુંબઈની જાશન કમીટી તરફથી બે ૯૦૦ ઇન્ડિયન રૂબામાં રજુ થયું હતું, અને ત્યાર પછી જરથેસ્તી બાઇબલ અને રથેસ્તાર મંડલ તરફથી મુંબઈમાં જુદીજુદી વખતે રજુ થયું હતું.

૨. શામ્બર શીરદોસી પાદશાહ ગુસ્તારખ પછી તેના નખીશ બેહુમનને કિયાંની પાદશાહ તરીકે ગણાવે છે, અને ત્યાર બાદ રાણી હોમાય, દારાખ, દારા, અને સિકંદરના અમલનું બયાન વધુવે છે. પણ ખરી તવારીખ જે પાછલા જમાનામાં બહાર થઈ છે, તે પ્રમાણે બોતાં, બેહુમનથી દારા સુધીના પાદશાહો, ગુસ્તારખ પછીના કિયાંની વંશના નથી. નવી તવારીખી ચાલદતો ઉપરથી સાબેન થયું છે, કે તેઓ કિયાંની વંશ પછી લાખી મુલ્તે ધરાન સરખમીન ઉપર રાજ કરી ગયલા હખાંમની વંશના પારસી પાદશાહો છે, કે જેઓને શીરદોસીએ કિયાંની વંશના પાદશાહો તરીકે ગણનાની તવારીખી જુલ કરી છે. શીરદોસીએ એ બાબદ જે જુલ કરી છે, તેવીજ જુલ ‘બુનદે-હેશ’માં થયેલા બેદામાં આવે છે, કેમકે બુનદેહશમાં પણ મજકુર હખાંમની વંશના ચાર પાદશાહોને કિયાંની વંશના પાદશાહ તરીકે ગણાવ્યા છે. એ ઉપરથી જણાઈ આવે-છે, કે શીરદોસીએ પોતાનું શાહનામુ લખતી વેળા બુનદેહશનીજ મદદ લીધી હતી. (કરતા)

૩. રોશની ફાવે એવું સુંદર.

આ ગાંભીરે દોલત, અસમત દમામ,
સપુરદ કંઈ છું એને તમામ.
આ ફાનીથી મારી રવાની થયે,
કળા બાદ તમારી એ રાણી થયે.
અગર જે એ હોમાય બેટા જાણે,
તો મુજ તખતનો તે વારસ અને.
છે એજ રાણી ખરી હકદાર,
અને એજ ધરાનની શેહરિયાર.
જાણે જે એ દુખતર તો રાણી અને,
મુજ સમ ગણજે તે ફરજદને.
અગર એ મહાજુબ જાણે જે પેસર,
તો શાહ દરાંન અને બેખતર.
આ મુજ કંમરબંદ, આ તખ્તો-તાજ,
આ શાહી શમશીર, આ મારો સાજ.
સપુરદ તમે તેને કરજો તમામ,
છે એજ મારા આખેર કલામ.”

શાહ બહમનનું ગુજર પામવું અને
પોતાના બાપ બહમનના વસિહતની
બખ્ષર સાંભલી તેના દીકરા
સાસાંનનું દેશપાર
નીકલી જવું.

સિતારો ફલકનો આંખો થયો,
અજલ સામે બહમન વાંકો થયો.
મયું શુભ મુરબંદ કળનો હુકમ,
તણ શાહી બહમન થાયો ખતમ. (1)
પેદરના હુકમથી થયો બેકરાર,
પીસર બેહમનનો ખરો હકદાર.
વસિહત સુણી તે થયો ગમખાર,
વતન છોડીને તે ગયો દેશપાર.
તણ મેહલો-અએવાં, તણને ચમન,
સાસાંને કીધું નિશાપુર વતન.
છુપાવી જુનિયાદ અને નામકાંમ,
ગરીબી અંદર કીધું મુકાંમ.
છુપાવી જુનિયાદ વતન ને સંકત,
કિધાં એક બાંતુસે તેણે લગન.

સાસાંને નિશાપુર શેહરમાં પોતાની જુનિયાદ છુપાવી,
ત્યાં એક બાંતુસે લગન કરવા.

એવી રીતે બેહમનના દીકરા સાસાંનનો ધરાંનના તખ્ત ઉપરનો હક, તેના બાપે
કરેલી વસિહતની રૂએ છુટાઇ ગયાથી, તે પોતાના બાપીકા વતનમાંથી નિકલી જઈ નિશા-
પુરમાં પોતાની રાજવંશી જુનિયાદ છુપાવી ગરીબીમાં વસ્યો, અને અંતે ત્યાં એક બાંતુ
સાથ તે લગનના ગાંઠથી બેઝાઈ, પોતાના દિવસો ત્યાં ગરીબીમાં વેઠ કરી ગુમરાવા લાગ્યો.

આ લગનથી સાસાંનને ત્યાં એક બેટા પેદા પડ્યો. આ બેટાનું નામ તેણે ‘સાસાંન’
આપ્યું.

સાસાંનનું ગુજર પામવું, અને
તેના દીકરા સાસાંનનું ભરવાડ
તરીકે નોકર રેહવું.

પયદા થયો એક પિસર શુભફામ,
સાસાંને આપ્યું ‘સાસાંન’ નામ.
બાદજ થઈ તેની એક રોજ કળ,
પીસર તેનો સાસાંન થાયો તબાહ.
જમાનાએ કીધો નહિ તેનો સંગ,
તપી મુઠ્ઠસીથી થતો તે ખતંગ.

થયો અંતે ભરવાડ હાકમનો,
નહી પાર હીલમા રહ્યો ગમનો.
વસતો તે પાહડો ને જંગલ સિતર,
ખૂંજે કોણ સાસાંનની ત્યાં કંદર.
જીવો શાહી વારસનું શું થયું;
બિયાબાંન તેનું વતન થઈ ગયું.
હશે ભેદ એ શું જુદાને પખર,
પલમે પડ્યા ખાકમે ભખતવર (2)

ધરાંનના તખ્ત ઉપર રાણી તરફ
આવતાં હોમાયે બાચાણ કીધું.

હવે વાત સાંભલ અણુ દીલજાન,
કરું છું હોમાયનું હું ખ્યાન.
ખની રાણી હોમાય ધરાંનની,
હતી ચારી સરખત તે મસ્તાનની.
ખિરાણ તખ્ત પર તે નેકફાલ,
કિધાં કુલ ગરીબો જરથી નેહાલ.
જીલાવી લરકર સિપાહ સવાર,
બક્ષેસ કીધા હજારો દિનાર.
મનશની મહારી સદા નેક છે,
સુખન એક મારો, વચન એક છે.”

રાણી હોમાયને થેટે એક બેટાનો જનમ થયો.

પાદશાહ બહમન બ્યારે યુગર પામ્યો, ત્યારે હોમાય હમેલદાર હતી. એ હમેલની મુલત પુરી થાય, તે આગમય ધરાંનના તખ્ત ઉપર તેણીની તાજપોશીની કીધા વજરો અને ઉમરાવોની મીજલસ ભેગી મલી કરી, અને અનુમતે એકમતે હોમાયને પોતાની રાણી તરીકે સ્વીકારી. તખ્ત ઉપર આવતાંજ તેણીએ એક દીલજીત ભાણુ કરી, પોતાની તમામ રધવતના દીલ જીતી લીધા બાદ, તેણીએ પોતાનો અમલ શરૂ કર્યો. એવામાં તેણીના હમેલની મુલત પુરી થઈ. અને એક રોજ હોમાયે એક ખુબસુરત દીકરાનો જનમ આપ્યો.

થયો વખત પુરો હમેલનો જ્યાર,
હોમાય. દીલથી ખની બેકાર.
જીલાવી તેણે હમેલની ખખર,
જાણે ન રધવત કે લરકર, નફર.
હતી શાહી હોમાયને બહુ પસંદ,
રખે તેની શાહી લીયે ફરજંદ.
રખે મારે થેટે બેટા પડે,
રખે તખ્તનો તે વારેસ ઠડે.
ખની તેથી હોમાય બહુ બેસખર,
જીલાવી તેણે હમેલની ખખર.
થયો એક બેટાનો અંતે જનમ,
સિકલમાં સુંદર માહતાખ સમ.
જનમની જીલાવી સહુથી ખખર,
જોઈ તેની હરતી ખની બેસખર.
રખે થાય દીકરો હવે શેહરિયાર,
પડી તે વમાસજીમા ખીજિયાર.

બહમનથી બહેતર ખની કાદગર,
લિધાં દીલ જીતી ખની તાજેવર.
કિધી દેશ પરદેશ એવી ખખર:
“ન કરતાં જરાખી જીલમની ફિકર.
અદના કે આલા ગણુશ એકસાંન,
દર્વિશ, ગરીબોને દેવશ હું દાંન.
અમલ મારો રહેશે હમેશ અદલ,
મુરકીલ કરશ હું સહુની સફલ.
નિર્ભય ખની તમ રહો દિનરાત,
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.
કરશ હું કદી નહિ વિસ્વાસઘાત.”

સખી એક જે વિસ્વાસુ હતી,
જીલાવી તે સંગ કિધી યુક્તી:
“એ વારેસ બહમનનો હકદાર છે,
મગર શાહી ઉપર મને ખ્યાર છે.
એ જીવે તો હું કેમ શાહી કરું,
એ અને બાદશાહ તો હું જીજી પડું.
સખી એ બાલકનો કર નિકાલ,
જીવ છાપ લઈ જા એ નિર્દોશ બાળ.
પૂછે કોઈ કહેજે કળ થઈ ગઈ,
જનમતાંજ જીંદગી ના કંઈ રહી.”
કહ્યું એમ આખી પિસર ચલચલાલ,
જન્મ દઈ જનિતા, ખની વીકરાલ.

૮૧૦૦

જીલાવી ચમનને કિધું અંધકાર,
કિધું બાળ નિર્ધાર જે ચક્રેદાર.

જે શુભળાર મહેલે કરતે ચમન,
કિધું તેને અંજલુ ઘરમાં વતન.
દયા માદરે દીલમા નહિ ધરી,
જરા આંસુથીની ન આંખો ભરી.
તવલણું તે આળકે પળ પળ રહે,
હણું એણું સુંદર, ન જોડી જડે.

તરસ લાગતી 'તો તે આંસુ પીએ,
વિના માત તે ગમ ખાઈ જીવે.
મગર તેની દાસી હતી નેકે જન,
છુપાવી દયાથી કરતી જતન.
ગાતી તે સુંદર સરોદે સુખત,
રડી આળ નિન્દને થાણું શરણુ (૩)

રાજ અમલ ચલાવવાના પોતાના કોણને ખાતર, રાણી હોમાય પોતાને પેરે એક દીકરો પેદા પડતાંજ અધીરી બની, અને રખે પાદશાહ બહમનની વસિહત પ્રમાણે અનજુમન તે બેટાને તખ્તનશીન કરે, માટે તેણીએ પોતાના રસ્તામાંથી આ નિરોદાશ બાલકને દુર કરવાની યુક્તી રચવા માંડી. પેહલાં તો આ ધાતકી માતાએ પોતાની એક વિરવાસ દાસીને એ દીકરાને નિકાલ કરવાનું કામ છુપી રીતે સોંપ્યું. તે દાસી પોતાની રાણીનાં ફરમાણુને તાબે થઈ, તે દુધમલ બાળકને એક મકાનમે લેઈ જઈ છુપાવ્યું, પણ તેણીનું દીલ એટલું તો દયાલુ હતું, કે તે બાળકને કાંઈની એકાગમ પુગાડવા જટલી કિંમત તેણીએ કરી નહી. નજર આગવથી એ રીતે પોતાના દુધમલ બાળકને દુર કરી, રાણી હોમાય શાંત પડી.

રાણી હોમાયે પોતાના બેટાને તણ દેવા માટે તેને એક સંદુકમાં બંધ કરી
'દ્રૌરાત' નદીમાં નાંખ્યું.

હવે રાણી હોમાય થઈ ખુશહાલ,
રહ્યો તેનો અમલ ચોમેર બહાલ.
અહલ તેનો ધનસાહ, અહલ દારોખાર,
કિંધી રાસતી તેણીએ અખતીયાર.
સુહત માસ એમ આંઠની થઈ પસાર,
પ્રરગંદખી મોટા થયો નામદાર.
સિકલમા તે મિસલે બહમન હતો,
સરોશની પનાહમા આણુંદ હતો.
જેઈ બાળ હોમાય કીધો હુકમ,
સુધાર એક છલાવી કાબેલ ઉત્તમ.
બનાવી સંદુક એક દિલપસંદ,
લગાડી તે માહે કિમતી સુગંધ.
કસ્તુરી અંખરણુ અસ્તર કીધું,
નરમ રેસમી એક બિસ્તર કીધું.
તે બિસ્તરમે બેસલ મોતી ભરી,
ગોહર અને લાલ લીધાં જડી.
વળી એક અનમોલ શાહી ગોહર,
ખાંધું તે બાળકની આજી ઉપર.

ચેહડાવી વસ્તર કિંધો સંજુગાર,
દિસે બીજે બહમન પીલતો અનાર.
પડયો ખાખમાં જયાર તે આપોઆપ,
સુવાડયો સંદુકમાં આફતાખ.
ખિછાણું હતું તે નરમમાં નરમ,
બદન પર રાખ્યું કપડું ગરમ.
પછી કીધી સંદુકે સંભાલી બંધ,
રખે જાય અંદર પાણી-પવન.
લગાડી કસ્તુરી બીન સુખપર,
તેયાર કીધી પીસરની સફર.
* * *
થયો વખત પુરો થઈ મધરાત,
રવાના કિંધી તે દ્રૌરાત ધાઠ.
સુકી તરતી સંદુકે નદી આખમાં,
પડયો 'તો બાળકખી ખાખમાં.
પીઠના પવનનો હતો ખુબ બહાર,
સફર કીધી સંદુકે છોડી કિનાર.
હતા ત્યાં જાસુસ નદીને કિનાર,
જોતા ઉભા 'તા એ અજાને કાર.
ધરી પુઠ પેટીની પુઠે ગયા,
હુબે છે કે નહિ તે જોતા રહ્યા.

કિધી જામુસે આવી 'ને એ ખખર.
 દિહું જે હવું તે કહું, સર-ખ-સર.
 સુણી રાણી હોમાયે કીધો હુકમ,
 ઠંદી કોઇનેખી ન કહેતા ભરમ.
 અફસોસ એ માદર ગજબની ભરી,
 પિયરના સુખની છુટી ધડી.
 નહિ ડર દુનિયાનો કીધો જરી,
 ખુદાથીખી હીલમાં નહી છું ડરી.

અરે રાહે ઇરાન, ઠંહાં જાય છે,
 નહી આખમાં કાંઈ ધસડાય છે.
 જરા ઠોળાં સાંભલ સરજત પુકાર,
 ઘટા કિસમતની ખતી અધકાર.
 થશે હાલ કેવા, ઠંહાં છું જશે,
 નહીને તલીએ વતન છું જ થશે.
 નથી તારો અંગી, નથી કોઇ સાથ,
 હવે એની સરજત ખુદા તારે હાથ.

ફૈરાત નદીમાં તરતી સંદુક એક ધોળીને હાથ લાગવી, અને તે
 પેટીમાંથી તે ધોળીને એક ખાળક મળવું.

તે પેટી આખી રાત ફૈરાત નદીના પાણીના રોહમાં ધસડતી આગસ વધી.
 તે આનમોલ પેટી તરે છે કે કુખી જાય છે, તેની ખાતખી મેલવવા માટે રાણી હોમાયે
 જ જામુસોને નદીને કીનારે, તે પેટી ઉપર દેખરેખ રાખવા ફરેગાયું. જ્યાં સુધી
 રાતની સિદા અંધારીમાં આ પેટી નદીમાં તરતી તે જામુસોની નજરે પડતી રેહી,
 ત્યાં સુધી તેણે તે સંદુકને પોતાની નજરે જોતા રહ્યા, અને અંતે જ્યારે તે સંદુક
 તેમની નજરથી દુર નિકળી ગયું, ત્યારેજ તેની સલામતીની ખબર રાણી હોમાયેને તે
 જામુસોએ જણ પુગાડી.

તે પેટી આખી રાત ફૈરાત નદીમાં તરતી રેહી. સહવારું પોહોર પડતાંજ,
 નદીના સ્થીર પાણીની સપાટી ઉપર, પવનની લેહશતી લેહશીઆના ભરથી તે પેટી,
 નદીને કિનારે આવેલાં એક ગામના ધોળી ઘાટ તરફ ધસડાઈ જવા લાગી. ખડી
 આમદાદને વખત, તે નદીને કીનારે આવેલા ધોળી ઘાટ ઉપર એક ધોળી પોતાના
 ધરાકોના કપડાં ધોતો હતો, તેની નજર નદીમાં ધસડાઈ જતી આ પેટી ઉપર પડી.

પુરી રાત થઈ 'ને પડી આમદાદ,
 થયાં નીર નદીના હસી હીલશાદ.
 પુરી થાઈ સંદુકનીખી સફર,
 તણાતી ગઈ કોઈ કિનારા ઉપર.
 ઘાટ એક હતો તે નદીને કિનાર,
 દરેકો 'તો ધોળી ત્યાં રોજગાર.
 પડી તેની સંદુક ઉપર નજર,
 તણાતી ધસડાઈ તે ઘાટ પર.
 ઉઠાવી તે સંદુક લાંબો કિનાર,
 ઉંઘાડીને જોતાંજ ઓથો કરાર.
 ઉંચકીને ઓઢણ કીધી નજર,
 દિહું ખાળ સુંદર માહે દમર.

ઉમેદથી ખિલી હીલ થયું ચુલગર,
 પુકારી બોલ્યો: “એ પરવરહેગાર.
 અજબ ખેલ આ છે, અજબ છે ભરમ,
 આ ખાળ કુધમલ ઉપર શું સિતમ.
 આ લાલો-ગોહર, મોતન માળ,
 હીરા, જવાહીર, શાહી મિસાલ.
 આ માલો-દોલત, આ શાહી ગંજ,
 આ નિરદોશ ખાળક પર આવો રંજ.
 કોણ એની જનતી જીલમગાર હશે,
 પિસર કોણ પિંદરનો હકદાર હશે.
 ભરમ ભેદ એમાં દિસે બેહિસાખ,
 તણ કાં દીધો હશે આ ચુલાખ.

સંકુને ઉઠાવી ઘોળીએ પોતાને ધર લઇ જઇ પોતાની
ઝોરતને સ્વાધીન કરવી.

ઉઠાવી તે સંકુ ધરી સર ઉપર,
લઇ દોડ્યો તે ખુશી થઇ ધર.
એતેકાં ઘોળણ હતી ગમખાર,
પિસરના મરણથી હતી બેકાર.
સદા નાર ઘોળીની કરતી રૂદન,
ખનેહું હતું તેનું સુહનું સદન.
ખુશી થાઇ ઘોળીએ કીધો પુકાર:
“ખુશી થા ઓ પ્યારી ગમ હું વિસાર.

૮૨૦૦
પિસર તારો ભેકે ગયો છે મરી,
મગર મહેર ખીજી રમે છે કરી.”

સંકુ માહેલો બાળક અને ખતનો મેળવી ઘોળી અને ઘોળણનું
માલદાર બનવું અને તે બાળકનું નામ ‘દારાબ’ આપવું.

ઉઠી નાર ઘોળી બની ખાવરી,
નજર બટ સંકુક અંદર કરી.
સિકલ બેઠ સજબજ ફરજંદની,
નકલ તે હતી બાજી ખહમનની.
જરો-માલ, મોતી, ગોહર લાલ,
ગલામિ ખાંધેલી મોતન માળ.
બેઠ બાળ સુંદર ઉઠાવી લિધું,
અતી વાહલે ધાવણ આપી દિધું.
ખજાનાથી ખને થયાં માતખર,
હતાં ખત ખતર, થયાં ખતવર.

* * *

વતન એનું આ ઘર, મૂકાંમ એજ ઠાંમ,

સુખારક રાખે ‘દારાબ’ નામ.

ઘોળી અને ઘોળણનું બીજે શેહર જઇ વસવું, અને દારાબનું મોટો થવું.

એ રીતે ઘોળી અને ઘોળણ બન્ને જન નવી દોલતના માલિક બની માલદાર થઇ
ગયાં. પોતાના સુખની સલામતી માટે બન્ને જન તેમને મલેલી દોલત અને
દારાબને પોતાની સાથે લેઇ ખીજા શેહરમા જઇ વસ્યાં. કિંયા તેઓ પોતાને મલેલી
દોલતનો ઉપયોગ છુટથી કરી તવંગર તરીકે પોતાની જાંદગી ગુજારવા લાગ્યાં. ઘોળીની
ઝોરતે હવે પોતાના ખાવિંદને લલામણ કીધી, કે તેણે હવે ઘોળીનો ધંધો સુધી દેઇ,

ખુશી થઇ ઘોળણને આપી ખખર,
અજબ છે સમાચાર સુણ દીલબર.
“હુખી વાત એ હું સદા રાખજે,
હિયાં સાંભલી હું હિયાં ઢાંકજે.
આ સંકુક નદી માહે તરતી મળી,
મુરાદ સધલી દીલની ફળી.
કહું શું હકિકત અજબ વાત છે,
એ ચેટીમે બાળ એક હૈયાત છે.

ગુજર પામિયો છે તહારો પિસર,
સમજ આએ મલીયો બિને ખતવર.”

કહું ઘોળીએ નારને એમ હસી:
“હવે ધર તહારે દોલત વસી.
નિરાધાર એ બાળક ઉધાર હું,
લઇ ગોદ ફરજંદ કર પ્યાર હું.
તું એની માદર, હું છું પેદર,
એ આપણું ગુર રશકેમર.
એ બાળક હશે કોઇ શેહરિયારનું,
પરીણામ એ છે જહાંકારનું.
વતન આખર એનું મૂકાંમ એનું આખર,
મલ્યો આખર માંથી એ પ્યારો ગુલાબ.

૧- ઘોળીએ કહું કે એ બાલકનું વતન આખ (પાણી) હતું, તેમજ એનું મુકાંમ
પણ આખ (પાણીમાં) હતું, અને મને એ ગુર આખ (પાણી) માંથી મલ્યો, માટે
આજથી એનું સુખારક નામ ‘દારાબ’ રાખ્યે.

નાદની જંગમ છોડી દેવી, અને માતબરોના જેવી જંગમી ગુજરવી. પણ ધોળીએ તેમ કરવા ના પાડી જણાવ્યું, કે “એ ધધા કરતાં બીજે મોતેજર ધધા કયો છ ? જે કામ આપણુ અસલથી કરતાં આવ્યાં છીએ, તેજ વધારે મોતેજર ગણાય.”

નસીબાએ ચમકી કિંધી ચાવરી, લાઠે ને વહાલે મોઢા થયો,
ધોળીની મીટી ગડ હલકરી. લોકોની અંદર પનોતો થયો.
જરો-માલ ગોહર સાથે લઈ, ઉધરીને કંઠમા કંઠાવર થયો,
વસ્યો તે બીજા શેહરમે જઈ. બળમાં સહુથી બહાધર થયો.
ગુજર પાંચ્યાં ત્યાં થોડાંક સાલ, હમનખર્દ કુસ્તીમે ના કોઈ થતા,
થયો મોઢા દારાબ હોતો જે બાળ. હારીને હિંમત ખોઈ જતા.

આ નવાં શેહરમા થોડાંક વરસ દારાબ ધોળી અને ધોળણ સાથે આરામ અને ચેનમાં રહ્યો. તેઓએ દારાબને ખરી પ્રીત અને લાખો લાડથી ઉધારી મોઢા કીધા. દારાબ તેઓને પોતાના મા-બાપ તરીકે અત્યાર સુધી ઓલખતો હતો. દીન જતે આ શાહી બાપનો બેટો એવો તો ઉધરી કંઠાવર કંઠનો અને બેરાવર થતો ગયો, કે તેના દારનો જે તેની સાથે હંમેશા રમતા-ખેલતા હતા, તેઓ પણ તેના બળથી આજેજ ધધ, તેનાથી દુર રહેવા લાગ્યા. દારાબ બહેર અખાડામા જવારેમી કુસ્તી રમવા ઉતરતો, ત્યારે તેના બીરાયાર બેરને લીધે તેના હમનખર્દ તરીકે કોઈથી તેની સામે કુસ્તી ખેલવા ઉતરવું નહીં હતું.

દારાબની લડાયક વસાંજુ જોઈ ધોળીએ તેને ઠપકો આપવો,
અને ધોળીનો ધધો કરવા તેને ફરમાવવું.

પોતાની નાદની ઉંમર હોવા છતાં, દારાબના દીક્ષમા લડાયક બેરા હંમેશા બીજી રહેવા લાગ્યો. પોતાના દીક્ષનો એવો શોખ તૃપ્ત કરવા, નાદના નાદના તીર-કમાન તે પોતાને હાથે બનાવી, પોતાની કંમર અને ખાંદ ઉપર તેમને લટકાવી, અખબેશ શેહરથી દુર કોઈ વખતે નિકળી જતો હતો. એવાં લડાયક હથીયારોથી સજજ થઈ દારાબ એક વખત મોહજામાં ફરતો હતો, તેવામા તેનો (રહેવાતો) બાપ ધોળી, તેને સાંમે મથ્યો. દારાબને આવી રીતે હથીયારખંધ બનેલો જોઈ, ધોળી તેની મશકરી કરવા લાગ્યો, અને દારાબે તેને તાલાબજી કરેલો જવાબ દીધો.

એક રોજ દારાબ લઈને કમાન, હોતો ફેંકતો તીર ટાંકી નીચાંન. નજર ધોળીની તેની ઉપર પડી, જોઈ ખુબ હસિયો કિંધી મશકરી. (૪)
લિંધી હાથમાંથી ઝુંટાવી કમાન, કહ્યું: “ઓ ટુફાંની મુરખ મસ્તાંન. પિસર ધોળીનો થઈ એ શું કરે, લઈ તીર તબર સાથે શાનો ફેરે. ટુને છંદ લાગો છે હથીયારનો, એ હુંનર નથી ટુંજ રોજગારનો.”

નિકલ જ હિયાંથી જઈ કાંમ કર, થોવા જ કપડાં લઈ ઘાટ પર.” (૫)

દારાબે ધોળીને જવાબ દેવો.

સુખન સાંભલી તે બન્યો સુખાંબ, અદબથી દારાબે દીધો જવાબ: “અરે ઓ મહેરબાં પેદર બાનેમન, કરે છ કાં મારી હિંમતપૂર્વક. હું ધોળીનો ધધો કદી ના કરું, અગર હોય શમશીર જંગે પડું.”

શિષુ' ઝંઢ-અવસ્તા હું જીવ જાનથી,
જો શીખવે મને કોઈખી ધ્યાનથી.
શિષુ' જંગના હું હુંનર ને ઇલમ,
લડું દેશ ખાતર ખુદાના કસમ.
લડી દીન દુશ્મન કંઈ ખારખર,
ઉમેદ મુજ દીલની તું પાડ પાર"(6)

દારાએ લડાયક હુંનરો અને
ઝંઢ અવસ્તા વિગેરે શીખી ધોળી
પાસ પોતાના મા-બાપની
નિશાંણ મોંઘવી.

[શખી જંગ હુંનર જંગી થયો,
ના કોઈ હરીફ તેનો સગી થયો.
એક રોજ દારાએ ખોલી જખાંન,
કહ્યું ધોળીને જધઃ "સુણ મહેરખાંન.
અજબ મુજ મનમા એ છે વિચાર,
નથી કેમ તું પર મને કાંઈ ધ્યાર.

દારાજી ધોળણ પાસ જઈ પોતાના જનમની
હકિકત માટે સવાલ કરવો.

ધોળીને મોહડેથી આ ભરમ ભરેલા
તુરતજ તે વધારે ખુલાસો મેલવવા ધોળણ
જનમમાં ભરમ છે એ જાણી ખખર,
દારાજી દોડયો ખની બેસખર.
ધરી હાથ શમશીર ચહડી રોશમા,
ગયો તે ધોળણ કણે જોશમા.
પૂકારીને દારાજી એમ બોલિયો.
"નહી એક કેમ આજ તક બોલિયો.
મને રાસત કહિહે સઘણ ખયાંન,
અગર જીલ્લો બોલી ન પામે અમાન.

૮૩૦૦
નથી હું તાહારો, તું કોઈ છે,
ગળે તું પડી જાણી જોઈ છે.
અરે વાહરે ધોળણ ! અતુર તું ઘણી,
લઈ પારકો પુત માતા ખની.
ઘણી તારો ધોળી અજબ તાપ છે,
વિના હક મારો દેહે બાપ છે.
અજબ બેહુ જનની મલી જોડી છે,
તે આંધલો 'ને તું જોડી છે.
ખથી વાત કહી દે, મને તું ખરી,
જનમની મને ખાતમી છે જડી.

ખિજી મારી પ્રીકર તલતી નથી,
સિકલ મારી તુ સાથ મલતી નથી.
નથી ચાહ દીલમા જગર મંદ છે,
નથી ખ્યાલ ખાટો એ કંઈ દંદ છે." (7)

ધોળીએ દારાજીને જવાબ દેવો.

કહ્યું ધોળીએ "સાંભલી લે મુખનઃ
સુણી વાત તારી જલે માફ તન
ઉમેદ મારી તુંજમા હજારો હતી,
હવે તે સદાની ગદ છે તુટી.
કંધી મે જનમથી જે પરવસી,
કદર તેની તુંએ કરી ના કરસી.
અગર બાપ તારો જો હું નથી,
તો જા શોધી લે તારો ખીજો પતી.
અગર હોય કરવી તુને કંઈ તલાસ,
સરમ પુછ જધ તારી માકર પાસ."

જઈ પોતાના જનમની
સવાલ કરવો.

સખુનો સાંભલી દારાજી વિરમય પામ્યો, અને
પાસે ગયો.

કોણ માત મારી, કોણ છે પેદર,
ખઈ જો કહે તો કંઈ દરજી.
ફરેખી ફિરૂરોતું મુખ કાઈ છે,
હવે મારી શમશીર ને સર તાઈ છે."
દારાજીના જનમની ભેલારી હકિકત
ધોળણે જાહેર કરવી.

ધુજીને બોલી ધોળીની નારઃ
"ધીરેથી સાંભલ કંઈ એકરાર.
નથી" નામદારી હમારી કરસી,
અમે જાતે ધોળી, અજબ બેકસી
જરા કર શમશીર તારી મિયાંન,
સાંભલ કંઈ હું તહાફ ખયાંન.
વસી મુપડી હમ રહેતાં હતાં,
ગરીબીના સંકટ સહેતાં હતાં.
નહિ કોઈ ખિસર કે નહિ દુખતર,
નપુતાં હમે બેહુજન નાર-નર.
સુણી લે હકિકત કંઈ હું ખરી,
ખરી વાત સાંભલ ધીર તું ધરી." (8)

ધોળીની ઓરને દારાખને તેના જનમની સપ્તમી દક્ષિત ધીમે ધીમે સમજવી ખુલાસો કીધો. ધોળાએ દારાખની આગળ કાંધમી વાત છુપાવી નહી. જે સંદુક ધોળીને નડીમા તરની મઠી હતી, તે લાવી તેણીએ દારાખ પાસે હાજર કીધી, અને તે સંદુકમાંથી મલેલાં લાવ, ગોદર અને જર જહવેરાંત ઉપરાંત મોતીની માળા, તથા રેશમના કપડાં અને ગરમ ઓદણી, તથા દારાખના બદન ઉપર તે વખતે જે પેદરણ હતું, તે હાજર કરી કહ્યું કે: “એ સપ્તમું તારજ છે. હમારી આજની હાલત તારી કોલતથી છે, અને હમેા ખંને તારા યુગ્મામ જરાજર છીએ.”

આ સપ્તમી દક્ષિત સાંજથી દારાખ વિચારમા પડ્યો, અને ધોળાએ સવાલ કીધો: અજાણ થઇ દારાખે કીધો સવાલ: “કિધું શું લઇને તે ગંતે-માલ. જરા હાંત ઉપર ન રાખી લગામ, કિધી મોજ ખરચી ખજાનો તમામ. મગર શું ખજાનો ખરચઇ ગયો, કે ખાકી હજીબી છે કંઇ રહ્યો. અગર હોય કંઇ ખાકી જરની વડી, ખરીદ એક ઘોડો કર સુજ થકી.”

* * *
પુરત ધોળાએ એમ દીધા જવાબ, ખજાનાનો ખુલ્લો કીધો દિશાખ. કહ્યું કે: “ખાકી હજી છે દિનાર, વડી આએ ગોહર છે આખદાર.

અી રીતે દારાખ જે કે પોતાના જનમનો એક ધોળાલથી જાણી શક્યો, પણ પોતાના મા-આપના નામ નિશાલ્યનો કાંધમી પતો મેલવી શક્યો નહી. કાંધમી-રીતે દારાખે એકલુજ નક્કી કીધું, કે આજ સુધી ધોળી અને તેની ઓરતને તે પોતાના મા-આપ તરીકે સમજતો હતો, તે કાંધ તેના ખરા હકદાર મા-આપ નહી હતાં.

જે કાંઈ માલો-ગજ ધોળાએ દારાખ આગલ હાજર કીધો, તેમાંથી તેણે એક નમુનેદાર ઘોડો, છન, અને એક ગુરજ તથા તલવાર ખરીદી, અને તે સપ્તમું પોતાના શરીર ઉપર સજ તે પુરતજ શેહરના હાકમ પાસ જઈ, સરકારી નોકરીમા એક સિપાહ તરીકે નોડવા માટે અરજ કરવા લાગ્યો. દારાખના જેવા કદાવર બાંધાના એક મરદને જોતાંજ, તે શેહરના દાકમે તેને એક સિપાહ તરીકે સરકારી લશ્કરમાં દાખલ કીધો.

રાણી હોમાયે રૂમ ઉપર ચહુદાર્થ કરવા માટે લશ્કર જમાવ કરવા ફરમાવવું.

એતેફાક એક રોજ પડી એવી જુમ, કે લશ્કર લઇ ચઢીયો સરદારે રૂમ.

વડી ખાગ સંગ આએ સુંદર જમીન, એ સહું મુખારક પુને આજ હીન. આ જર તહાઈ, ને ઘર તાઈ છે, નફર હમ તહારાં, આ સર તાઈ છે.” દારાખનું એક મિપાહ તરીકે લશ્કરમાં દાખલ થવું.

ખુશી થઇ દારાખે લીધા હીનાર, ખરીદ એક ઘોડો કિધો તેજદાર. કિધું એક છન સંગ ગુરજ ને કમ્ક, ખરીદ એક શમશીર કિધી મનપસંદ. સજ શમ અંગે ધરી શમશીર, ઉભો જઇ હાકમ સામે દલીર. જોઇ તેની સજ ધજ જુલદ ખરતરી, કિધો તેણે દારાખને લશ્કરી.

કતલ થાયો હાકેમ, થયું ભારી જંગ, ધરાંની લશ્કર થાયું ખતંગ. હોમાયે જાણી એ જ્યારે ખખર, હુકમ કીધો લશ્કરને ખાંધા કમર. અફસર હતા નામે જે રરનવાદ, જુનિયાદે ખહેતર, સુરો નેકગદ.

બુલાવી એકદમ કીધો હુકમઃ | કરો કુલ લશ્કર જમા જઇ તમે,
“લડીને કરો રૂમને તમ ખતમ. | લડો દેશ ખાતર બુરો છે સમે.

જુના ‘ને નવા લેઇ જ’ગી સવાર,
કરો સંહુ મલી રૂમને ખારખર.”

* * *

રાણી હોમાયે લશ્કરના સિપાહોની તપાસ લેવી.

હોમાયની છાતીમાથી દુધની ધારા કુટવી.

રશનવાદ સિપાહસાહાર દુરતજ રૂમ ઉપર ચઢ્યાઇ કરવા માટે લશ્કરમા સિપાહોની
ભરતી કરવા થકી નવા લશ્કરીઓને દાખલ કરવા લાગ્યો. રૂમ ઉપર ચઢ્યાઇ
કરવા માટે નવા સિપાહોને લશ્કરમા દાખલ કરે છે, એવી ખબર દારાખને પડતાંજ
તે સિપાહસાહાર રશનવાદ પાસ જઇ ઉભો, અને નવા સિપાહ તરીકે લશ્કરમા દાખલ
થવા ચાહ્યું. રશનવાદે દારાખને પોતાના નવા લશ્કરમા દાખલ કીધો. રાણી હોમાયે પોતાના
આ નવા અને જુના સિપાહોને નજરે ભેળાની, અને તેમની કવાએદ તપાસવાની પોતાની
ખાએશ રશનવાદને જણાવી, અને તમામ લશ્કરને મયદાનમા હાજર થવાનો હુકમ કીધો.
જમા કુલ સિપાહો થયા નામગીર, મલકાવી મુખને ખેંચી લગામ,
નવાઓની દાખલ થયા બહુ દલીર, મુંઠી અદખથી કીધી સલામ.
દારાખે જાણી એ જયારે ખબર, એક રાણી હોમાય છલાંદ ખઠન,
થવા લશ્કરી તે થયો બેસખર. હયરત રહી એક ચુરજ-કમંદ.
ખની ખાવરો તે બેકલ થયો, એક તેની રોશન સીકલ દીલપગીર,
તે લશ્કરમે દારાખ દાખલ થયો. કુટી છાતીમાથી બે ધાર શીર.
થઇ ફોજ લાખોની તૈયાર જમાર, એક તાખ રૂખાખ જ’ગી જવાન,
ધરી ભેમ નિકલી લડવા બહાર. કિધી પ્રહપરછ “કોણ એ પેહલવાન.
ખુશી થાઇ હોમાય બોલી કલામઃ આ તન પીલંગ સમ આલા સવાર,
“તપાસું હું લશ્કર કમરખંધ તમામ. હીસે છે અવલાદે એ નામદાર.
જમા ફોજ કીધી છએ રશનવાદ, કદમાં છે સીધો સરોવર સમાન,
હું આપું છુ છને મુખારકખાદ. દાહપણનો દરીઆવ છે બેચમાન.
સિતાબીધી લશ્કરને હાજર છું કર, દલીર ‘ને દિલાવર હીસે પુરો,
ઉભું રહે સમારી સહ સર-ખ-સર.” છે રયાનો-સૌકંત દમામે સુરો.
વતનદાર કાંઈનો છે એ સવાર,
નથી એને લાયકના હથીયાર.”

૮૪૦૦

* * *
ઉભી ફોજ આવી પુર માનથી,
હોમાય ભેટી ઉભી ધ્યાનથી.
નમીને સિપાહો ગયા એક-ખ-એક,
અદખ ‘ને અદાથી કરતા વિવેક.
થયા કુલ સિપાહો નમીને પસાર,
ઉભો આવી દારાખ ઘોડે સવાર.

હોમાયને મોહોડથી દારાખની વખાણ
સાંભલી લશ્કરમાં દારાખનું
માન વધ્યું.

સુણી રાણી મુખે દીલખુશ વખાણ
થયા સહુ દારાખ પર કુરખાન.

૧. શીર યાને દુધ. કહે છે કે દારાખને એતાંજ હોમાયની બન્ને છાતીમાંથી બે
દુધની ધાર વેહવા બાબી હતી.

ચહડયા જોમ ઉપર જગી તમામ,
પડયા બાહાર લડવા રણ સગરાંમ
જખાં પર ધરી નામ પરવરદેગાર,
શરૂ કુચ કીધી દુશ્મન દવાર.
જમીન ધુલ ઠરઠર કરતી પુકાર,
વરસાદ વરસી રહો ખીગિયાર.

રૂમ ઉપર ધરાંનની ચહડાઈ
એક રોજ બગડી હવા થઈ તગ,
બદલિયો એકાએક આસ્માને રગ
ગરજને વાદલ કરતો પુકાર,
અમટી રહી વીજળી ઠારઠાર.
જમીન થાઈ પાણીથી બિલકુલ ચિતાર,
સિપાહો થયા રણમા બેકાર.
જગે જગ ખાડો, જગે જગ કીચ,
જમીન સર્દ કીચે બની બહુ ગલીચ
નહી ઠામ ઠરવા, ન સુવાને ઠાગ,
વિના નિન્દ દારાખ બનિયો હલાક.

દુશની હતી રાત, અતી અધકાર,
ઘટા કાળી વિજળી ચમકતી અપાર
ઢિઠો એક મેહરાખ, અતી હાલ હવાલ,
હતી બાગી છત્રી તેની ઢિવાલ.
વરસાદે થતી ખવાઈને ખાક,
વસ્તાતા અદ્દ કોહલા ને કાગ.
તનાહ તે હતો, ના હતો કોઈ દાસ,
વિના એક બિસ્તર થયો નાસિપાસ
બિછાતુ કિંધુ કીચ પત્થર ઉપર,
બની સુસ્ત પડીયો ધરી દીલ સખર
સખર દીલ ધરી સુરવીરે કંધુ
“કંહા સુખ માફ છુપાઈ રહ્યું.
અજબ તારી ગર્દિશ મકદુર છે,
મને તારો હુકમ મળુર છે.” (૭)
સુતો જઈ દારાખ ઢિવાલ પાસ,
પડ્યો નિન્દ માહે બનિને ઉદાસ

દારાખલુ એક ભાંગડા ખડીએરની દેવાલ નીચે સુકુ, અને
રશનવાદે સદોશની બશારત સાંભલવી.

રૂમી દુશમનો ઉપર ચહડાઈ લેઈ જવા ધરાની લશ્કર ધમારાન ધ કુચ કરતુ
આગન રૂઝુ એક દિવસ દુરાની પવનના સપાગમા ધરાની વરકર સપડાઈ ગયુ વરસાદ
પુર જોશમા પડવા લાગ્યો વીજળીના ચમકારા અને ગરજનાના ગગડાથી મિયામાન
જગત ગાજ રહ્યું, અને આખુ વેગન પાણીથી બિજાઈ સર્દ બની ગયુ. ધરાની
લશ્કરના સિપાહોને રાતની સિદ્ધા અધારીમા પડાવ નાખવાની કાષ્ટગી ટેકણે જગ્યા
નહી મનવાથી, નેચો છુટા પડી ગયા એવે સમે દારાખ પોતાને માટે જગ્યા જોધરા,
અધારી રાતે વરસાદમા તે વેરાનમા નિકલ્યો વરસાદ અને વીજળીના ચમકારા
વચે, એક પુરાતન ખડીએરના મેદરાનની બાગી છત્રી નિસ્માગ હાલતમા આવી
પડેલી દેવાન ઉપર દારાખની નજર પડી પોતે વરસાદના પાણીથી બિજાઈ થાકી
મથ્યો હોવાથી, આ દેવાનને ઓઢે રાતને સમે નિરાતે પડનાનો તેણે વિચાર કીધો.

દારાખ આ ખડીએરની દેવાનને ઓઢે, પોતાના ઘોગ અને આસ્માનને એક
બાજુએ રાખી પોતે ત્યાં સુઈ ગયો, અને તેને ચહડેલી યાકને કીધે, તે દુસ્તજ નિંદાવસ
દ પડ્યો હજી રાત પુરી થઈ નહી હતી વરસાદલુ જોર અને પવનના સપાટા હવે
ધીમે ધીમે નરમ પડવા લાગ્યા. એકમા સિપાહ સાનાર રશનવાદ પોતાના સિપાહોની
રિખરાઈ ગયતી હાલતને લીધે, તેઓની તપાસ કરવા માટે ફરવા નિકલ્યો.

અધુરી રહીતી હજી થોડી રાત, ફરીને તે લશ્કરની ફરવા તપાસ,
તલાસે નિકલિયો હતો રશનવાદ ફરતોતો મથદાનની ચારોપાસ,

પડ્યો એક મેહરાબ દુરથી નજર,
ગયો તે તરફ ચાલતો બેખતર.
ઉભો જંગી ચમકી કરતો વિચાર,
પડ્યો તેને કાંને અચ્ચય પુકાર: (10)
“નિગાહ કર એ દિવાલ કદમની તળે,
ખખરહાર પડતી છું ના આ પળે.
સુતો છે પનાહમે શાહે ધરાંન,
ખખરહાર પડ્યો રાણી છું ધ્યાંન.
નથી સંગી કોઈ, છે હથીચાર વન,
નિચે ખાકો-ધરતી, ઉપર ગગન.”

રશનવાદને બીજી વાર સરોશ
ખશારત કરવી.

ઘટાથી ભરેલી હતી કાલી રાત,
સુણી નાદ ગાફેલ થયો રશનવાદ:
“ગજબ છે ખલા કે ગરજનાદ છે,
અકલ આ અવાજે ખરખાદ છે.”
ઉભો થઈ હચરત કરતો વિચાર,
નિકલીયો બિજી મરતમે તે પુકાર: (11)
“ખખરહાર, ખખરહાર, એ દીવાલ કાંમ,
રખે પડતી હમણા, સાંભલ કલામ.
ધરી હોશ સાંભલ, સુખન ચાદગીર,
સુતો હિયાં છે ફરજ-એ-અરદશીર.”
ફરીથી ચમકી ઉભો રશનવાદ,
ત્રીજી મરતમે તેજ સંભલાયો નાદ.
હુકમ તેણે કીધો તુરત ગશ્તીખાંન:
“જુઓ કોણ ખંડીએરમા છે જવાંન.

થયો કોણ છે જાદગીથી તખાહ,
પડ્યો ખાબે-ગફલત, ખુદાની પનાહ.”
મેહરાબમાંથી દારાખને જગાડી
ખાહર લાવણું, અને તેજ વખતે
દેવાલણું તુટી પડ્યું.

તુરત દોડીયા સહુ સિપાહો સવાર,
સુતેલો દિહો એક સિપાહ બેકાર.
પડેલો હતો કીચ-પથર ઉપર,
વરતર ને ઘોડો વરસાદે તર.
પૂકારી કહ્યું: “જગ એ નવજવાં,
સુતો ખાકમાં કેમ કરી હિયાં મકાં.
ઉઠી જલ્લ શા ખાખમાથી બિહાર,
લઈ તારો અસ્ખાખ નીકલ ખહાર.”
ઉઠ્યો અપકી દારાખ સુણી પુકાર,
તુરત લેઈ ઘોડો નિકલિયો ખહાર.
કડકો એકાએક થયો તે ધડી,
તુરત લીત મેહરાબ સાથે પડી

જેમ આ કરામત ભરમથી ભરી,
કદાજત દારાખની ખહુ કરી.
લઈ સાથ દારાખને રશનવાદ,
ગયો સાથ તંજુમે લઈ તેજ રાત.
હવા સર્દ ઠંડી હતી ખહુ ખરાખ,
હુકમ કીધો આતશ લાવો સિતાખ.
કિંધી એક તૈયાર તુરત ખાખગાહ,
સુતો ત્યાં દારાખ હતો જે તખાહ.

દારાખને રશનવાદે તેનો હાલ પુછવો.

એક વેરાંન બિયાખાનમા અરધી રાતે બખ્ખે ત્રણ ત્રણ મરતમે ગયેખી ખશારતના
પુકારો રશનવાદે સાંભળ્યા પછી, અને પેહલવાંન દારાખને મેહરાબ અંદરથી ખાહાર
કાહડ્યા પછી, તેજ ધડીએ તે દીવાલ તુટી પડ્યાથી, દારાખનો ખચાવ ચપડો જોઈ
રશનવાદ ધણેજ વિચારમાં પડ્યો. તેજ રાતે દારાખને તે પોતાનાં તંજુમા લઈ ગયો,
અને એક બીજાણા ઉપર તેને સુવાડી તેના બિજાણા આગલ સરદી અને ઠંડીને
કરવા, એક આતશ રોશન કરવાનો હુકમ કીધો.

૧. શીરદાસી પ્રમાણે બહમનને જ્યારે શસ્ત્રાર્થે ગાદીનશીન કીધો હતો, ત્યારે
તેને ‘અર્દશીર’નું નામ આપ્યું હતું.

પુરી રાત થઇને પડી ખામદાદ,
ઉભો આવી સાંમે લલો રશનવાદ.
નવો એક ઘોડો, નવી તલવાર,
નવો એક ગુરજ, નવાં હથીયાર.
નવો એક પોશાક સંગાર સાથ,
આપીને પુછ્યું પકડીને હાથ:
“અએ મહાં બહાદુર, જંગી જવાંન,
હવે તારી હાલત કર તું બયાંન.
કહે તારી જુનિયાદ, શું છે નિશાન,
કિંધું કેમ ખડીએરમાં જઇ મકાંન.”

દારાએ રશનવાદને જવાબ દેવો.

દારાએ ખોલી મુખથી જખાંન,
અવલથી આંખેર કીધું બયાંન. (12)
રેશમના કપડાં 'ને મોતીના હાર,
સંદુક કહાણી 'ને ઘોખીની નાર.
માલ અને ફાલત, ચાકુત દિનાર,
હતાં જે સંદુકમા ખીસિયાર.

૫૫૦
ભરમ ભેદ ખોલી કહ્યો કલ તમામ,
બહેર કીધું તેણે 'દારાખ' નામ.

* * *
સુણી હાલ દારાખનો રશનવાદ,
ખુશી થાયો બેહુક બની દિલશાદ.
હુકમ કીધો: “ઢોડો જલદી મવાર,
સિતાખી કરો છે જરૂરત કાર.
ઘરત લાલ કાહડો જઇ ચેહરમાં,
વરો છે ઘોખી કોઈ ઘેરમા
જઈ બટ ઘોખણ લઈ આવો સાથ,
મને પુછવી છે છુપી એક વાત.

દારાખનો હોય જે કાંઈ માલ,
લઈ સાથ આવે હિયાં તતકાલ.
કહે જે તે લાવે 'મોતન હાર,'
વટી સાથ 'ચેહરણ,' દીરમ દિનાર.
મોતીની માલ, ગાહાર 'ને લાલ,
વટી વેટી 'સંદુક' 'ને 'બોલણ શાલ.'
લઈ સાથ સધળુ આવે અહિં,
રાખે તે ઘરમા જરાખી નહિં.
ઘોખી જે બેહરાંમ છે નામનો,
મને આજ છે એ ઘડા કામનો.”

૩મ ઉપર ઇરાનની ચહુડાઈ.

હવે વાત સાંભલ રૂમી જંગની,
મચી કેવી મચદાંને ધુમ રંગની.
નિકલીયો દારાખ લશ્કર સાથ,
મિસલ શેર લીડી રૂમ સંગ બાથ.
કિંધું જંગ બારી, ગજબ અંધકાર,
ખલકે ભેંઈ ધડકી, ફલકે ગમખાર.
પૂકરી દારાખે ચમશીર ધરી,
ચલાવી કતલ દુશમનપર પડી.
અજલ રૂમીઓની સામે ખડી,
ગજબની ગુજરતી હરએક ધડી.
કિંધું જંગ દારાખે જખડું જખન,
ગિયાખાંન ખનિયાં દરીઆ-એ-ખુન.
ખરહમ થાયું રૂમી લશ્કર મહાંન,
ન ખાકી રહ્યો એકબી ચેહલવાંન.
આજેજ બની રૂમ થયું લાઇલાજ,
ફતહમંદ દારાખ થયો સફરાજ.

દારાએ દેખાડેલી દલેરીની હકિકત રશનવાદે રાણી હોમાય ઉપર બખવી.

૩મ ઉપર ઇરાંની લશ્કરે કરતી એ ચહુડાઈમા દારાખે, એવી તો અસાધારણ
દલેરી દેખાડી, કે તેની દલેરીના પ્રાક્રમથી તમામ રૂમી લશ્કર આજેજ થઇ, ખુવાર
થવા લાગ્યું, અને મચદાંને જંગમાં રૂમની મોટી ખુવારી થઇ. એ લડાઈમા દારાખની
સરદારી હેલના લશ્કરે માહાન ફતેહ મેલવી, અને દારાખે રૂમીઓની ચોખેર કતલ
ચલાવી, રૂમ ઉપર તેણે ફતેહ મેલવી.

દારાખની આની દલેરી, અને બહાદુરી જંગના મચદાંનમાં ભેંઈ સિપાહસાવાર
રશનવાદ દારાખ ની તારીફ ગાવા લાગ્યો, અને ઇરાંનીઓએ રૂમ ઉપર મેલવેલી આ ફતેહ

ફક્ત દારાખની દયેરીનું પરીક્ષામ હતું, એની હકિકત રસનવાદે રાણી હોમાય ઉપર લખી રવાના કીધી

દયેરી જોઈ જો દારાખની,
સિફારસ બેહુલ કીધી ઘણી.
હકિકત લખી કુલ હોમાયપર,
કિધી તેણે દારાખ વિશે જીકર
અર્થાં હાલ કીધો દારાખનો,
ઇશારો કીધો ખડીએર ખાખનો.
પડ્યો કેવો કાને ગયેખી અવાજ,
મલ્યો કેમ દારાખ ગર્દનફરાજ.
તુટી કેમ પડી ભીત મેહુરાખની,
ખચી જીંદગી કેમ દારાખની.
લખ્યો હાલે ઘોખણુ અતી માનથી,
લખી વાત સદુક્તની ખ્યાનથી
“સંદુક્તમાધી મલ્યા લાલ છે,
વલી એક જીવતો મલ્યો ખાખ છે.
જઠેલો હિરાથી કંભરખ હ છે,
એ ફરજંદ કોઈનું જીભરખંદ છે

તે ઉધરીને મોટા થયો હાલ છે
ફમી ફરમનનો થયો કાલ છે.
કઠાવર કંઠ સાથ ગર્દન છે,
ખળમાં તે રસ્તમ તેહમતન છે.
ભલમધી લરેલા ઘણા ગુણ છે,
ખિન્ને આ જમાને ફરીફુન છે
દિસે છે ફરદેશ અને ખુબશ,
અકલમાં છે ક્યાની કએખશ
વખાણો લખુ શું કલમ કમ છે,
ખુદાની અજબ એની પર રહમ છે
સિકલ ને અકલમા પુરતાખ છે,
એ પેહલવાનનું નામ દારાખ છે
કિધું છે રવાના આ સાથ નગ,
હીપે છે જેનો ખેસુલ રગ.
હવું નંગ એ ખાખના અગપર,
મલ્યોતો જ્યારે સંદુક અઢર ”

રવાના કિધું નગ પયગામ સાથ.

મલ્યું તે હોમાયને હાથે હાથ

રાણી હોમાયને રસનવાદનો પેગામ મલતાંજ તેનું ફરામોશ ખનપુ.

રસનવાદે લખેલો પયગામ, તેણીએ તે ક્યાનથી વાંચ્યો અને દારાખના આગ
ઉપરથી મલેલું એક નંગ, રાણી હોમાયને મલતાજ, અને વરસોની મુદત વહી જવા
છતા, તે તેણીએ ઘુરતજ પિખાન્યુ. તે નગને પિખાનતાજ, વરસોની મુદત ઉપર ખેત
ખનાવની યાદ તેણીના જીભરમા ઘુરતજ તાજ થઈ, અને પોતાના ફરજંદને તજ દેવા
માટે હવે તે દીલથી ફુખી થવા લાગી તેણીના અતકરણુનો કખ હવે તે સાખી યકી
નહી, અને પોતાના શુભ થયલા ખેટાની યાદ હવે તેણીના હમડે મહડી આપ્યાથી, તે તેને
નજરે જોવા, અને પોતાને ગળે લગાડવા અધીરી પડી

કરમના એ ખાલ, કરમના ગુલાંમ,
કરે લાખ તદખીર, મગર તે નકાંમ
કરમ જે કરે તે નહિ કોઈ કરે,
લખેલા કરમના ન લેખો ફરે.
હકિકત હોમાયે વાંચી તમામ,
ફરામોશ થઈ હોરા અકલ હાંમ.
તપાસી જોયું તે ખેસુલ નગ,
પિખાની લીધું તે હવ કોણુ સગ.

ચિત થાયુ અકલમ, નિગાહ ચકીત,
મળી ગઈ લરમની છુપી કીલીક
પરી યાદ એકદમ મયદાને જગ,
દિઠોતો સિપાહોમે જગી પિલગ.
હવે જે કદમા કઠાવર જીલક,
હજારોની અંદર હીસતો ચુનક
હવે તેણીને યાદ અચજુચ પડી,
છુટી ધાર ફૂધની છાતી ભરી

ચહડી યાદ હેડે, જગર છલકાય,
રડી છાતી તોડી હોમાય માય.(13)

રાણી હોમાયે દારાખને માન
સહીત ધિરાંન લઈ આવવા

રશનવાદને ફરમાવવું.

“અરે નેકે કાસઠ, લલા નામદાર,
એ ફરજદ મહારૂં છે ચકતેદાર.
એ માલેકે મુલકનો હકદાર છે,
જગરખંદ મારો એ સુલજર છે.
ખ મહેરે-ખુદા એ મલિયો પીસર,
જુજુ મે નહીં એ પીસરની ઠંદર.
તજી ચંદ્રસમ મારો અહેરેનમુન,
કિધું મારે હાથે એ કારે જજીન.
પિસરના કરમની ઠંડું કેમ વાત,
જનમ પેશતર તો મુવો એનો તાત.
એ આકૃતથી ફાદ મહારૂં જગર,
મે નાખ્યો નહીં માહે મારો પિસર.

૮૬૦૦
આ નંગ હુવું એની ખાણુ ઉપર,
પિછાની કિધું નાખતાં મેં નજર.
એ દારાખ છે મારો લખતેજગર,
મને મારો મલિયો પ્રીરોજગર.
ઉડી જા એ કાસઠ ના ઠેર. કર,
ગમે જા હું બેસી પવન પીઠ પર.
પવન વેગે જમ્મ હું દેહ આ સુખન,
‘અધીરી પડી છું હું દારાખ વન.’
કસમ છે હુંને અએ ખાદે-સખા,
પવન પીઠ પર હું ઉડી જલ્દ જા.”(14)

રાણી હોમાય સાથ દારાખનો
મેલાખ થવો.

દારાખની તાજપોશી.

ખુશાલી ભરી આ પિસરની ખખર,
સણી તેને મલવા બની બેસખર.
પ્રેમી તેને બધીસ દિનાર,
કિધાં ગોહર ચાકૃત હલ્લર.

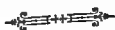
જ્યાં જ્યાં હતાં કુલ આતશ દેહેહ,
ત્યાં ત્યાં દરાખ્યાં જશન-સેહેહ.
વલી અંદ અવરતા જખાંપર ધરી,
પરતાવો હકની દરગેહે કરી.(15)

સિપાહસાહાર રશનવાદનું હોમાયની
દરખાસ્ત દારાખ સાથ

આવવું.

એક રોજ આવી ઉમે રશનવાદ,
મલી સંગ દારાખ બની દીલશાદ.
હતો માહ ખહમન મુખારકખાદ,
શહેરેવર રોજે હતી ખામદાદ.
ઉભી હસ્તી હોમાય માદરેમન,
જોતાંજ ફરજદ થધ તે મગન.
ભરી જામ ચાકૃત અને લાલથી,
નિસારી તે દારાખ પર વાહાલથી.
મોતી ને હીરે વધાવી લિધો,
લગારી ગજે મનાવી લિધો.
હરખતા આંસુએ આંખો ભરી,
ખગલ માહે પકડી ચુંખન કરી.
પસવારી હાથે દારાખ ગાલ,
કિધું તેની ઉપર જગરથી વહાલ.
મહેપ્રીલ ખુબ દખદખાથી ભરી,
ઉભી અનજીમન હસ્તખસ્તા ખડી.
લધ તાજ હોમાયે ચુંખન કિધું,
પેહરાવી દારાખ અર્પણ કિધું.
કહ્યું રાણી હોમાયે તોજેસ કરી,
“કરમના લેખો મિટે ના ફરી.”
ખાદજ કિધો હાલ જામ આરકાર,
ફ “દારાખ હવે છે શાહ શેહરિયાર.
એ વારેસ ગાદીને છે યાદગાર,
એ છાનયાદે આલા છે ચકતેદાર.
મુણી અનજીમને કિધી આફરીન:
“જીવો શાહી સંગ નામદારે જમીન.”
અખીરો ને આલાએ ચાહી પનાહ,
પુકારી કહ્યું: “સાલ જીવજો ધણા.”

દારા અને સીકંદર.

“કરી શું શકે બદા ફાનીમે,
અજલ પાસ અકળ પાણીમે.”

દારા અને સીકંદરનું દારતાન શાહનામા મધે લખાણથી લખાયું નથી, પણ યુનાની લેખકો એ હેવાલ લખાણથી લખી ગયા છે.

સીકંદરે ધરાંનને છતી લીધું, અને જેમ ધરાંનીઓને તેણે ખુવાર કીધા, તેમજ તેણે ધરાંની સાહિત્યને પંથુ ખરાજ કીધું. ધરાંની સાહિત્યને સીકંદરે ખરાજ કીધું, તે ઉપરથી પેલ્લવી લખનારાઓએ પોતાને હાથે લખેલી જુદી જુદી કિતાબોમાં સિકંદર ઉપર મોટો શીટકાર નાખ્યો છે. કેટલેક ઠેકાણે તેની ઉપર વિયાનત નાખી

ગજરતે અલેક જઆદર

કરી જણાવ્યું છે. ગજરતે અલેક જઆદર અટલે ‘સીકંદર ઉપર શીટકાર હોજો.’

ગંજે શપીગાંન.

પ્હીની નામનો ફિસ્તુફ લખે છે, કે પેગમ્બર સાહેબ જરથોસ્તના લખાણોની વીસ લાખ બેત હતી, તે સીકંદરે જ્યારે ગંજે શપીગાંન નામનું પુસ્તકખાતું તારાજ કીધું, ત્યારે તેમા તે વીસ લાખ બેત બળી ગયા. ૩૦ જવનજ મોદી કહે છે, કે જે ખળના સાથ એ પુસ્તકખાતું જોડાયેલું હતું, તે શપીગાંનનો ખળનો હતો, અને તે સમરકંદના આતશ બેહરામના ખળનાની ત્રીજેરી (ત્રેઝરી) હતી.

એ મહાભારત જરથોસ્તી કિતાબખાનાતું નારા પામણું.

ધરાંનમા આપણા બે મહાભારત પુસ્તકખાનાં હતાં, તે માહેલું એક ગંજે શપી-ગાંન હતું, અને બીજું દેજે નપીસ્તને નામે જણાયેલું ગંજવર. કિલ્લો હતો. તે પથુ સીકંદરે ધરાંનને ફત્તેહ કીધા પછી બાળી નાખે માહેલાં પુસ્તકખાનામાંથી કેટલાક કિમતી પુસ્તકો યુનાનીઓએ જુદી તરજુમો યુનાનીઓએ પોતાની ભાષામાં કીધે. જે યુનાની કહેવાય છે, તે અસલ ધરાંની હકીકત હતું.

ધરાની હકીમું.

નીચેના હાથમાંથી જ્યારે તેમની શેઠનસાહત ગઇ, તેની સાથે તેમના હકીમાના પક્ષે પણ જતાં રહ્યાં, અને પાછલથી તે યુનાની હકીમા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યાં.

સીકંદર આઠથો અને સીકંદર ગયો.

તવારીખ પ્રમાણે સીકંદર જેવો બીજો કાષ્ટ થયો નથી. વીસ વરસની જવાન ઉંમરે તે તખ્ત ઉપર બેઠો હતો, અને ફક્ત દસ વરસ જ તેણે પાદશાહી કીધી. એટલા ટુંક વખતમાં દુનિયાનો મોટો ભાગ તેણે છતી લીધો હતો. ત્રીસ વરસની ભર જવાનીમા દુનિયાની તવારીખમા તે પોતાના નામ અને પોતાનાં કામોની નોંધ કરાવી શુજર પામ્યો.

સીકંદરનું ધાતકીપણું.

સીકંદરના ધાતકીપણાના ધણાક દાખલાઓ નોંધાયેલા જણાય છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે, કે સીકંદર પોતાના દુશ્મનોને પકડી, તેઓના પગના નળામા સુરાખ પડારી તેમાં સાંકળ પરાવી તેમને નખ ખનાવી, પોતાની રથ સાથે બેઠીને તે તેમની પાસે ધસડાયતો હતો.

સીકંદરનો ગરૂર. દારાને મોકલાવેલો જવાબ.

સીકંદર પોતાની ફત્તેહથી એટલો બધો તો ગરૂર અને ગુમાનથી કુશી ગયો હતો, કે એક વખત દારાએ સીકંદર ઉપર મોકલાવેલા એક પયગામના જવાબમા તેણે એવા અબીમાનથી બેરેલો જવાબ મોકલાવ્યો કે: “ગગન ઉપર જેમ બે સુરજ હોતા નથી, તેમ પૃથ્વી ઉપર બે પાદશાહથી જોઇએ નહીં.” આ જવાબમાં એની અતક્ષપ સીકંદરે રાખી હતી, કે આખી દુનિયા ઉપર તે ફત્તેહ મેલવી, પોતે એમણે પાદશાહ થવા આહતો હતો.

સીકંદરની હિન્દમા સંસતનત.

દુનિયાના ફત્તેહ કરેલા બીજા ભાગે વિશે કાંઈખી ન બોલતાં, ફક્ત હિન્દુસ્થાનમાં સીકંદરની સંસતનત તરફ નજર કરશું, તો માલમ પડશે કે, હિન્દુસ્થાનમાં તે આઉચ અને ખીહાર સુધી લંગાઇ હતી, અને પંજાબમાં તે હિમાલય સુધી પોંદચી હતી.

સીકંદરે હિન્દુસ્થાનમાં સ્થાયેલું શેહર.

સીકંદર જ્યાં જતો અને જ્યાં ફત્તેહ કરતો, ત્યાં યુનાની શેહરો સ્થાપી તે પોતાને મન પસંદ નામો આપતો હતો. હિન્દુસ્થાનમાં તેણે પોતાના એક માનીતાં ઘોડાના ઉપરથી

પ્રયુસીદ્દલીયા (જેલમ)

નામનું શેહર સ્થાપ્યું હતું. એ શેહર હાલમાં જેલમને નામે હિન્દુસ્થાનમાં જણાયલું છે. વળી મરવ અને હેરાત શેહર પણ સીકંદરે સ્થાપ્યાં હતાં. એલેક્ઝાન્દ્રિયા પણ સીકંદરે સ્થાપ્યું હતું.

અરબલાની લડાઈ.

એ અરબલાની લડાઈ સીકંદર અને દારા વચ્ચે થયેલી ત્રણ લડાઈઓ માહેલી છેલ્લી લડાઈ હતી. અરબલા શેહરથી થોડેક દુર આવેલાં મેદાનમાં એ લડાઈ થયેલી હોવાથી, તે એ નામે ઓળખાય છે. એ અરબલાની લડાઈ ઈ. સ. ૧૭૩૧ માં થઈ હતી.

અરબલાની લડાઈની સરજત.

આ અરબલાની લડાઈથી એક સેવટ જે આગ્યું, તે એ કે યુનાની અને જરથોસ્તીઓ વચ્ચે જે લડાઈઓ અવારનવાર થયા કરતી હતી, તે લડાઈનું સેવટ આવી ગયું. એ લડાઈના પરીણામ ઉપર આખા એશીયા ખંડની સરજતનો આધાર રાખેલો હતો. એ લડાઈમાં ઇરાનીઓ હારી ગયા, અને યુરપ અને એશીયા વચ્ચે જે લડાઈઓ થયા કરતી હતી, તે લડાઈ સદાની બંધ પડી ગઈ હતી.

તવારીખ સીકંદરને અનેક રીતે ચીતારે છે. દારાની હાર અરબલાની લડાઈમાં થયા પછી તેનું ખુન થયું. એવો એક મહાન શેહનશાહ દારા, જેના પૂર્વજોએ ઉત્તરમાં કાશ્મીરનાં સમુદાયો તે દક્ષીને આફ્રીકા ખંડ સુધી, અને પૂર્વમાં ટીબેટથી ચીન સુધી, પશ્ચિમમાં ગ્રીસ અને રોમ સુધી, તેમજ યુરપ અને એશીયાનો મોટો ભાગ જીતીને મેલગ્યા પછી, તે સીકંદરને હાથે દારા ખાઈ મરણ પામ્યો. તેવો એક જરથોસ્તી શાહ દુનિયાની શાહી ભોગવ્યા પછી, આ ગેતીને તજી ખાધી હાથે ગયો, અને તેવા એક પાદશાહને જીતીને કતોદ કરનાર સીકંદર પણ આ દુનિયાની માયા અને દોહત જ્યાંની ત્યાં યુદ્ધ, બે હાથે ખાલી ગયો. મગર તેના અંતરમાં ફેલાયલા અજંબ માટે તે હમેશા બેકરાર હતો. (૧) તોપણ આજે એક સવાલ જે ઉભો રહે છે, તે એ છે, કે

શું સીકંદર જરથોસ્તી હતો ?

આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનું કામ તવારીખનવેશોને માટે રાખી, શીરહોસી પ્રમાણે સીકંદર અને દારાના દાવ્યાંને તરફ નજર કરશું.

ફિલકુસની જંગમાં હાર થવી, અને	અમર છે તવારીખમાં આજે વાત,
દારાએ તેની બેટી સાથે શાહી	મુલો છે દારા સિકંદરને હાથ.
કરવાની ખાએગ જણાવવી.	હતો રૂમનો શાહ ફિલકુસ? નાંમ,
ભર ભર છં સાહી શુલાખી જાંમ,	છલંદ જેની શાહી, છલંદ કાંમ.
કરૂં ચાહ સીકંદર દારાનું નાંમ.	હતી શાહી ઇરાંનની દારાખર હાથ,
ખતાણું હું રંગ રૂપ અફઘાનના,	પડોસી રૂમીઓ હતા અદસિકાત.
ફિલકુસ એક સીકંદર થયા ખાકના.	કિંહું જંગ દારાએ ફિલકુસ સાથ,
	કરી બે લડાઈ 'ને કીધો મહાત.

૧. તવારીખમાં ફિલીપને નામે અને શાહનામામાં ફિલકુસને નામે જણાવેલા રૂમનો (મેસીડોનનો) શાહ. ૨. તવારીખમાં દારાપસ (ઓકસ) અને શાહનામામાં દારાખને નામે જણાવેલો ઇરાંનનો પાદશાહ.

દારા અને સીકંદર.

આ સધળા ખનાવોની યાદી સીકંદરના દારતાંનના દીઆઆ સમાન છે. સીકંદરના મહાન પરાક્રમેની નોંધ એટલેથીજ પુરી થતી નથી. તેણે દુનિયાનો ખખને મેલ્યો. તેણે મોટી મહાન ફતેહ મેલવી પોતે ખીનહરીફ અને અછત ખન્યો, મગર આદમીના લોભની હદ હતી નહી, રહેશે નહી, અને છે પણ નહી. એક ફારસી શાયર કહી ગયો છે કે:—

“સે હર્ફે બેનુકત ગશતંન્દ તરકીમે ‘તમચે’ અજુરે—નૂકતરો નંગ મીયામેદ કે ખર ગેરદે ‘તમચે’ ગરદદ.”^૧

યાને નુકતા વગરના ત્રણ હરફે ‘તોય’ ‘મીમ,’ અને ‘અયેન’ એકઠા કીધા, ત્યારે ફારસી બાશામાં ‘તમચે’ યાને “લોભ” એવો એક શબ્દ પેદા થયો. એ ‘તમચે’ શબ્દની આસપાસ નુકતાનેથી ફરતાં લાજ આવી, પણ આદમીને લોભ કરતાં લાજ કે શરમ કેમ આવતી નથી ? કેમકે લોભના ત્રણ હરફે જેમ નુકતાથી ખાલી છે, તેજ રીતે એક લોભી આદમીની ઈજત આખરથી ખાલી છે.

“કરે ઇનસાંન ગબ્બ કંઈ કંઈ—ધડીની છાંદગાની પર,
હવામે ખાંધે છે કિલ્લા—ભિમેદના કાટ પાણી પર.
હવસ છે લોભનો જગમે—મુખાં છે હાલહવાલી યધ,
ગયો જગથી સીકંદર શાહ—ખંને હાથ ખાલી લધ.”

શાહનામાના દારતાંનોમા સધળી લડાઇઓ ઈરાંનીઓને તુરાંનીઓ સાથે થઇ હતી, અને તે પછીના જમાનામાં ઈરાંનીઓને અરબો સાથે થઇ હતી. પણ ગિરદેશની ચલણે સેવટે બે લડાઇ ઈરાંનીઓને ખ્રીસ્તીઓ યાને મુનાનીઓ સાથે પણ થઇ હતી. એ વિશે આપણને સેહજ તવારીખ તરફ નજર કરવાની જરૂર છે.

દુનિયામાં યયલી પંદર મહાભારત લડાઇ માહેલી ચાર

લડાઇઓ પારસીઓ લડયા હતા.

તવારીખમાં નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે દુનિયામાં જે જે મહાભારત લડાઇઓ થઇ હતી, તેમાં સર્વેથી મોટી લડાઇઓ ફક્ત પંદર થઇ હતી. એ પંદર મહાભારત લડાઇઓ માહેલી ચાર મહાભારત લડાઇઓ જરથોસ્તી ઈરાંનીઓ લડયા હતા. પારસી શહેનશાહત અને જરથોસ્તી ધર્મની સાથે એ ચારે લડાઇઓ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે, ૧. કાફુશીયાની લડાઇ. અને ૨. નિહાવંદની લડાઇ. એ બે લડાઇથી જરથોસ્તી રાજની અને જરથોસ્તી ઝુંન્ડાની સરજતનુ સેવટ આવ્યું હતું. એ બંને લડાઇઓ યઝદઝદ શેહરીવારના વખતમાં અરબ લોકો સાથે જરથોસ્તીઓને થઇ હતી. બીજી બે લડાઇઓ જે જરથોસ્તીઓને લડવી પડી હતી, તે મુનાનીઓ સાથે હતી. તે ૩. મેરથો-નની લડાઇ, અને ૪. અરબલાની લડાઇને નામે જણાયલી છે.

અરબસાની લડાઇ.

એ અરબસાની લડાઇ સીકંદર અને દારા વચ્ચે થયેલી ત્રણ લડાઇઓ માહેલી છેલ્લી લડાઇ હતી. અરબસા શેહરથી થોડેક દુર આવેલાં મેદાનમાં એ લડાઇ ચલેલી હોવાથી, તે એ નામે ઓલખાય છે. એ અરબસાની લડાઇ ૯૦ સ. પુર્વે ૩૨૧ માં થઇ હતી.

અરબસાની લડાઇની સરજત.

આ અરબસાની લડાઇથી એક મેવટ જે આગ્યું, તે એ કે યુનાની અને જરથોસ્તીઓ વચ્ચે જે લડાઇઓ અવારનવાર થયા કરતી હતી, તે લડાઇનું મેવટ આવી ગયું. એ લડાઇના પરીણામ ઉપર આખા એશીયા ખંડની સરજતનો આધાર રહ્યો હતો. એ લડાઇમાં ધર્મનીઓ હારી ગયા, અને યુરપ અને એશીયા વચ્ચે જે લડાઇઓ થયા કરતી હતી, તે લડાઇ સદાની બંધ પડી ગઇ હતી.

તવારીખ સીકંદરને અનેક રીતે ચીતારે છે. દારાની હાર અરબસાની લડાઇમાં થયા પછી તેનું ખુન થયું. એવો એક મહાન શેહનશાહ દારા, જેના પૂર્વજોએ ઉત્તરમાં કાશ્મીરમાં સમુદ્રથી તે દક્ષીને આફ્રીકા ખંડ સુધી, અને પુર્વમાં ટીબેટથી ચીન સુધી, પશ્ચિમમાં ગ્રીસ અને રોમ સુધી, તેમજ યુરપ અને એશીયાનો મોટો ભાગ છતીને મેલ્યો પછી, તે સીકંદરને હાથે હાર ખાઇ મરણ પામ્યો. તેવો એક જરથોસ્તી શાહ દુનિયાની શાહી ભોગ્યો પછી, આ ગેતીને તજ ખાવી હાથે ગયો, અને તેના એક પાદશાહને છતીને ફોદ કરનાર સીકંદર પણ આ દુનિયાની માયા અને દોહત જ્યાંની ત્યાં સુકી, એ હાથે ખાલી ગયો. મગર તેના અંતરમાં ફેલાયલા અજંપ માટે તે હમેશા બેકરાર હતો. (૧) તોપણ આજે એક સવાલ જે ઉભો રહે છે, તે એ છે, કે

શું સીકંદર જરથોસ્તી હતો ?

આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનું કામ તવારીખનવેશીને માટે રાખી, શીરદોસી પ્રમાણે સીકંદર અને દારાના દાર્શનિક તરફ નજર કરશું.

ફિલકુસની જંગમાં હાર થવી, અને	અમર છે તવારીખમાં આજે વાત,
દારાએ તેની બેટી સાથે શાહી	સુવો છે દારા સિકંદરને હાથ.
કરવાની ખાએશ જણાવવી.	હતો રૂમનો શાહ ફિલકુસ નાંમ,
ભર ભર ઘું સાડી ચુલાળી નાંમ,	જીલ્લં જેની શાહી, જીલ્લં કાંમ.
કરું યાદ સીકંદર દારાનું નાંમ.	હતી શાહી ધર્મનની દારાખર હાથ,
ખતાણું હું રંગ રૂપ અફલાકના,	પટોસી રૂમીઓ હતા બદસિકાત.
કિંઇ એક સીકંદર થયા ખાકના.	કિંઇ જંગ દારાએ ફિલકુસ સાથ,
	કરી એ લડાઇ 'ને કીધો મહાત.

૧. તવારીખમાં ફિલીપને નામે અને શાહનામામાં ફોલકુસને નામે જણાવ્યો રૂમનો (મેસીડોનો) શાહ. ૨. તવારીખમાં દારાયસ (ઓકસ) અને શાહનામામાં દારાખર નામે જણાવ્યો ધર્મનનો પાદશાહ.

ખલા એક રોજ એવી ખરખા થઇ,
હજારોની જ ગે કળ થઇ ગઇ.
થયુ જંગ લારી દિવસ ત્રણ તક,
ધુંજી તેથી લારી 'અમ્મુરી' ખલક.
મગર દીન ચોઠો ફઠિયો જળર,
પરાગદે થાયુ રૂમી લશકર
કતલ આલી મયદાને ખુબ જગમા,
લડયા કુલ ધરાની અહડી રગમા.
નેળા 'ને શમશિર ચમકી રહ્યા,
શુરજથી મયદાનો ધમકી રહ્યા
ખજર, લાલા, તીર 'ને તખર,
ઉછલી હવામે રહ્યા ખુબતર
જીગર ખુદ હવાના કાંપી રહ્યા,
જમીનપર લહુ લાલ વેહતા થયા
કરામોશ થઇ હોશ રૂમી તમામ,
ગયા રૂમી નહાસી તલ 'સગરામ' ર
નહિ સર કોલાહ નહિ હથીયાર,
નહાસે પૂકારી લઇ લહુ ધાર.
આગલ-પાછલ જખમ તન બદન,
મરે તરફડી થઇ કળાને શરણુ
જતી જગ ધરાની આ આઠગાર,
ગયો નહાસી ફિલકુસ થઇ તેની હાર.
કુખી થાયો ફિલકુસ, થયો ખારજર.
કરી જગ લારી ખોયો કરાર
લખાવી પયગામ દારાખ પર,
સુલેહની આખી તેને ખખર
ખયાં કુલ સરતો તેમા કરી,
કહ્યુ: "ઢરજીર કર ગઇ શુજરી"
કિંધી શાહ દારાખે સરતો કણલ,
કહ્યુ: "છે ખાએશ ખિલ અનમુલ
અગર હોય ટુને કણલ મારી વાત,
તો લડશે ન ધરાંન કદી તારી સાથ.
'નાહીદ' છે દીકરી તહારી બેમુલ,
રમતા ચમનમા ખિલેલુ છે શુલ.

અજળ તેણીના મુખનુ ગુર છે,
અજળ તેણીના કંઠનુ સુર છે
અજળ તેણીના ગાલો પર શુલ છે,
અજળ તારા ઘરમા એ જુલજુલ છે.
જીગર માફ છે તેની ઉપર નિસાર,
હુ શાહી કરીને કદ મારી નાર.
કદી નહી હુ ધનકાર કરી ફાવશે,
કસમ પર કહુ છુ સીતમ આવશે"
ખશી થાયો ફિલકુસ સુણી વધધ,
કરી સત મજુર કીધો જમધ.
ખની રાણી નાહીદ ધરાંનની,
હતી ચારી સરજત દિવજનની.

નાહીદનાં મોહકાંમાથી નિકલેલી
બદખુથી શાહ દારાખે તેણીના
તરફ દેખાડેલો ધિક્કાર.

કહે છે સૂણો ફિરદોસી એવી વાત,
પડી એક દિન બદનસીખ જુરી રાત.
હતી રગ મહેલે હુરી તાબમાં,
રગીલી નાહીદ રખાખમાં
અતર સૂગધી પમરવી હજાર,
ખુશબોની લપટ હતી ખીશિયાર
સદર સેજ કુલથી સજેલી હતી,
શુલ સાથ અપા અમોલી હતી
પલગ પર ચદર રચેલી હતી,
ધુમ રેશનીની મચેલી હતી.
સુતી જઇ પલંગે નાહીદ હુરી,
હતી વાત દીલમા નહી કંઈ જુરી
મલી સગ દારાખ કરતી'તી નાજ,
હતા બને જનના દીલખુશ મિલજ.
ખન્યો તેટલા એક અબાયખ ખનાવ,
થયુ' દર્દો ગમધી જીગર ગર્દાવ
પડો બને સગ રગ કરતાં'તાં વાત,
અધુરી રહીતી જુરી અર્ધ રાત

૧ પુર્વકાલમા 'અમ્મુરી' રૂમીઓનુ પાપતખત શહેર ગણાતું હતું.

૨ લડાકુ મયદાન.

એકાએક દારાએ મારી છલંગ,
 ફરીને ઉઠ્યો છોડી પલંગ.
 પડા ગાભરી ખાવરી દીલદાર,
 સુજે નહી કંઈ કે કરે તકરાર.
 પુકારી બોલિયો તે ધરાન શાહ :
 “થયો છું નાહીદ તુજથી તખાહ.
 મુખ તારું એવું મારે છે વાસ,
 ભરેલો છે ખદખુએ તારો સ્વાસ.
 આવી છું સુંદર, ‘ને આવી નજસ’
 નિકલ ગોઠમાંથી એકદમ ખીસ.
 ખદખોની છુથી ગધ મારી હંધ,
 અરે સંખણી એ મને લાગી મુંઘ.
 મને તુજ હમથી થયો છે ત્રાસ,
 હવે આવતી ના કંઠા મારી પાસ.
 ગજળ તારો કમ છે જીવી જાતનો,
 સિતમ થાયો મુજબર સિદ્ધ રાતનો.” (2)
 મલ્યા સહુ તબિબો હુકમ શાહ સુણી,
 અકલમંદ દાનેશ, ઇલમમા ચુણી.
 હકિકત કહી રહેનશાહે પુરી:
 “ખદખો છે રાણીના હંમમા છરી.

ગજળ છે એ ખદખો સિતમથી ભરી,
 રાણી એ મારી અને કેમ કરી.
 કરો કોઈ ઇલાજ તદખીરે પુર,
 સફા મર્જ કરીને કરો ખસ દુર.
 સિદ્ધારસ ન કરતા એ નેકનામની,
 નથી રહિ એ મુજને હવે હામની.”

* * *

હુકમ આ સૂણી કમકમી નાર નેક,
 બોલી: “છે મંજુર ફરમાં ફરેક.
 ભમી ચલ ઉપર તે પિધો ચલ રસ,
 હવે કહે મુજને તું આગલથી ખસ!
 જવાંની ને બેખંન લીધાં લૂટી,
 હવે કહે મૂજ પાસ છું ના સુતી!
 ખનાવી તે રાણી કીધું ચમન,
 હવે કહે જા છું તહારે વતન!
 અજળ છે ગયો પ્યાર તહારો મરી,
 સિનામા સિતમની મારી છરી.
 મને છે મંજુર તારો હુકમ,
 મને છે મંજુર તારો સિતમ.”
 જરા તે હુકમને રડીને નમી.
 રડીને નાહીદ અતી કમકમી. (3)

દારાની રાણી નાહીદના મોહડાંની ખદખોનો ઇલાજ થયો.

તબિબોએ નાહીદ રાણીના મોહડાંના વાસાનો ઇલાજ, ‘ઇસકદર’ નામના એક પાલાની બનાવટવાળી દવાથી કરીધો, અને રાણી નાહીદના મોહડાંનો વાસ તેથી દુર થયો. પણ શાહ દારાખાનુ દીલ નાહીદ ઉપરથી હોડી ગયેલું હોવાથી, નાહીદને તેના આપ દીલકુસને ત્યાં તેણે રૂમ મોકલવાની દીધી.

પણ રાણી નાહીદ તે વખતે હમેલદાર હતી, તે વાત તેણીએ શાહ દારાખાનને કહી નહી હતી. એ બનાવ ઉપર આપણુ પાછલથી આવ્યે છીએ, પણ એ બનાવ બને, તે આગમજ દારાખાના હુકમ સાંભળી તખીબો બોલ્યા કે:—

કહે સૌ તબિબો: “સૂણુ નામવર,
 કદમ પર તહારા છે આએ સર.
 કરશું એ રાણીના કુખની દવા,
 કરશે તેથી સુધરી મુખની હવા.
 ‘ઇસકદર’ પાલો છે એનો ઇલાજ,
 થશે તેથી મૂખની ખદખો તારાજ.
 લાવી તે પાલો ‘ને કરશું’ દવા,
 ટુને ગમ કરવો છે નારવા.”

કહું શુ સૂણી અનજીમન મહેરબાન,
 ભરમથી ભરું છે અજળ આસમાન.
 છે માતવની સરજત અજળ ફાંતીમાં,
 કરે લાખો તદખીર જશે પાંણીમાં.
 અગર સર પટકી બે આદમ મરે,
 લખેલી સરજત કંઠી ના ફરે.
 નાહીદની પીડા પાલાથી ગધ,
 મગર તેની સરજત સુધરી ન કંધ.

કિંધા શાહે હૂકમ કહી બે હરફે,
 “નિકલ જા હિયાંથી રૂમની તરફ.”
 કુખી થાઇ ખાંતુ રડી જર જર,
 ગધ ખાખને ઘર બની બેકરાર.
 મગર નહી ખોલી ભરમની વાત,
 હતી તે હમેલદાર દારાખ હાથ.
 જીગર લઇ જખમી ગધ રૂમમા,
 ચેદર પાસ જધને રડી ગુમમા.
 સુણી હાલ ફિલકુસ થાયો નિરાસ,
 મગર તેની લડવા હતી નહિ ગુજસ.
 તપી દોડે થાયો આતશ મિલજ,
 ઠરી શુ શકે નહી હતો ખખખાજ.
 સલામી તે હેતો‘તો ધમાનથી,
 મગર હીલે ડરતો તે ધરાનથી.

થયો પુરો નાહીલ હમેલનો વખત,
 જયો નાહીલે પુત જીલંદ ખખત.
 રૂપે રૂપાલો, ખહુ તુરમંદ,
 દિપે જેમ ગગન પર પુનંમ ચંદ.
 ખુશી થાયો ફિલકુસ બેધ ફરજંદ,
 પમરલુ‘તું ખુશબોથી તેતું ખંદં.
 પમરતો‘તો મીસલે, ‘સિકંદર’ મુદાંમ,
 તેથીજ રાખ્યું ‘સિકંદર’ નાંમ:
 ૮૮૦૦.

“એ ફરજંદ છે મારું, વારસ-એ-રૂમ,
 રૂમીઓના હુરમન ઠરશે એ ગુમ.”
 જગતને ગહેર ન કીધો બરંમ,
 કે નાહીલે દિકરાને દીધો જનંમ.

દારા ખીન દારાખનો જનમ.

નાહીલે રૂમ મોકલ્યા પછી શાહ દારાએ ખીજી રાણી કીધી, અને તે રાણીને પેટે એક દીકરો અવતર્યો. એ દીકરાનું નામ શાહ દારાએ દારા રાખ્યું. શાહ દારાખના મરણ પછી એ દારા ધરાનની ગાદી ઉપર આવ્યો. ખીજા હાથ ઉપર રૂમમા ફીલકુસના મરણ પછી, તેની ગાદીએ સીકંદર આવ્યો. હવે હિંયાથી ફીરોસી પ્રમાણે આપણુ દારા અને સીકંદરના હેવાલ ઉપર આવ્યે છીએ.

દારાએ સીકંદરની અકળની પરીક્ષા કરવાની ચુકતી રચવી.

થયો જ્યારે ફિલકુસ જગથી ચુજર,
 સિકંદર થયો રૂમનો તાજવર.
 હતો તેની હરખારનો ખહુ રૂખાખ,
 હતી તેની હિંમત ખહુ બેહિસાખ.
 ઠરી જંગ જગમે તે ફાવિયો,
 મૂલકો અસંખ્ય. છતી લાવિયો.
 મગર એક કપાલે ટિલી ઠાળી રહી,
 સિકંદર ગયો હાથ બે ખાલી લઇ.

પડી જ્યારે દારાને એવી ખખર,
 સિકંદર થયો શાહે રૂમ નામવર.
 ઠરવા સિકંદર અકળની તપાસ,
 કિંધી એક તહખીર દારાએ ખાસ.
 લિધી ઠાળડી એક તલથી ભરી,
 ‘ને સાથે લિધી એક સુંદર દડી.
 દડી ‘શાથે લીધું’ ચોગાંન એક,
 મોકલ્યાં સર્વ સિકંદરને ભેટ.

આ દડી અને ચોગાંનની ભેટ શાહ દારાએ સીકંદર ઉપર મોકલી તેની અકળની તપાસ કરવા આજુ‘હવું. આ ભેટ મોકલવાની અંદર એવો ભેદ સમાવેલો હતો, કે:—“સીકંદર, હજી તું નાદાંન છે, તેથી આ દડી અને ચોગાંન લઇ ખેલ કરવાને તું લાયક છે. મારી પાસે તલની ઠાળડીમા જેમ અસંખ્ય દાણા છે, તેમ અસંખ્ય લશ્કર છે.”

આ ઉપરથી સીકંદરના સલાહકારોએ સીકંદરને રાજ કરવા સમજાવ્યો કે:—

પાદશાહ સિકંદર.

“નથી તપ્તની મુજને કંઈ કમી,
 તણ જલુ એક દન છે પરદે ઝમી.
 જમરોદ જોવા રહ્યા નહીં શાહ,
 રહી નહીં કયેખુસદની પનાહ
 કેરચારખ જોવા રહ્યા નહીં નર,
 રહ્યા નહીં ‘રૂઝનદીયાર દિનનો પદર.
 કળ તારી લઈને યુને ચાલી મધ,
 સિકંદર જશે હાય બે ખાલી લઈ”

દારાને સીકંદરે જવાબ મોકલવો.

“આ હડી છે દુનિયા, દુનિયા છે જોળ,
દુનિયા મિસાલે હડીનું છે ડોળ.
આ યોગાને જેમ છું હડી ખેલશે,
તેમ દુનિયા છું છતી મેલશે.”
લઈ દાખડી તલ નાખી દિધા,
ચુંટીને ‘પંખીઓએ’ તે લિધા.

“થયા હાલ તલના, થશે તેમ હાલ,
દારાનું લશ્કર થશે પાયમાલ.”
લેઈ ભેટ ‘અંદર’ એવો ભરમ,
સિકંદરે આપ્યો એકકદમ હુકમ:
“પુરત રાઇથી તમ ભરો દાખડી,
ભરીને છલાછલ કરો દાખડી.
રવાંના કરો તમ દારા ઉપર,
કહે એજ છે તેને મારો ઉતર.”

આ રાખના દાખાની ભેટ મોકલવામા સીકંદરે એવી મતલબ રાખી હતી કે:—
“અરે દારા, તારી પાસ અગણીત લશ્કર છે, પણ મારે લશ્કર તારાં લશ્કર કરતાં
વધારે તેજ અને જોરાવર છે. જેમ તલ કરતાં રાખ તેજ છે, તેમ ધરાનીઓ કરતાં
રૂમીઓ વધારે જોરાવર છે.” આ ભેટ સીકંદરે દારાના માનસને આપી રવાના કરીધા.

સીકંદર પાસ દારાએ ખંડણી મંગાવવી.

એ પછી ઘોડીક મુદત બાદ શાહ દારાએ સીકંદર પાસથી ખંડણી માગવા કાસદો
મોકલ્યા. સીકંદરે ઈરાનને ખંડણી આપવા ના પાડી કેહવડાવ્યું કે:—“ખંડણી આપવાના
અને ખંડણી લેવાનાં દાહડા વહી ગયા છે. સીકંદર હવે રૂમનો માલીક થયો છે. તે
ખંડણી આપવા ના પાડે છે. તે વાપ મીસાલ તારી સામે થશે.”

એ પછી સીકંદરે ઈરાન સામે લડાઇ જાહેર કરીધી.

દારાને આ વાતની ખબર પડી. તરતથી આ લડાઇમાં ઉતરવા ‘ઇસ્તખર’
ખાતે એક ગંજવર લશ્કર ભેજી કીધું. એ સમયે ઇરાની લશ્કર ‘દિરાત’ પાને
‘પુફ્રીસ’ નદી આગળ આવી ભેટું થયું.

સીકંદરનું કાસદના વેશમાં દારાની દરબારમાં જવું,
અને તેની સીકૃત ગાવી.

આવું ગંજવર લશ્કર આવી પુગવાની ખબર જ્યારે સીકંદરને પડી, ત્યારે
પ્રાતાના લશ્કરને લઈ ઇરાનીઓ સાથે લડવા તે બાહાર પડ્યો. અને લશ્કરો એક એક સામે
પડાવ નાખી પડ્યાં. સીકંદરે દારાના લશ્કરની ગંજવર સંખ્યાનું પ્રમાણ તપાસવા,
કાસદનો વેશ ધારણ કરી દારાની દરબારમા જવાનો, અને દારાને નજરો નજર જોવાનો
કરાવ કરીધો. તે કરાવ પ્રમણે સીકંદર દારાની દરબારમા એક કાસદના વેશમા ગયો,
અને દારાની રૂબરૂ કુરુચ બબલી, સીકંદરના એક કાસદ તરીકે તેની સીકૃત ગાઇ
નીચકો પેગમ તેણે જાહેર કરીધો :— (૪)

“ગૂળરૂ દુવા છજ હકમા અવલ,
રહે શાહી તારી જગતમા અચલ.
હજુરીમે હાજર છું અરે નેકનાંમ,
સિકંદરનો હું લાવીયો છું પેગાંમ.

સદા રહેજો દારા શુલ્હ તારૂં બખત,
રહેજો સદા તારૂં રોશન તખત.
સિકંદરનો એવો પયગાંમ છે,
કે જંગ માહે લડવું નાકાંમ છે.

મૂખારક દારાને સુલશાન ધરાંન,
સિકંદર આહતો નથી રમખાંન.
નથી કુશ્મની તેને દારાની સાથ,
નથી આહતો મેલવે જંગ માહે હાથ.
નિકલિયો છે કુનિયાની કરવા સફર,
નથી તેની ધરાંન પર કંઈ નગર.
સુલકમાથી તારા થવું છે પસાર,
જવું છે ધરાંનની પેલી પાર.

સીકંદરસે લડવા તું છે ધ તેજર,
લડને તું લશ્કર ભસા ખીશિયાર.
કરે જો તું લડવાની દારા જીકર,
નથી તેનો કંઈખી સિકંદરને દર.
ગરમ જો તું કરશે કિનાતું ખજાર,
સિકંદરખી કરશે તેવો વિચાર.
અગર જો કરે તું મુકરર લડાઈ,
સિકંદરની જોજો ધરાંનપર ચઢાઈ."

દારાને સીકંદર વિશે શક પડવો

આ પેગામચીની દબ છમ જોઈ દારાને એવો શક ગયો કે તે સીકંદર પાતે છે,
કેમકે તેના ચહેરાની અંદર તે શાહ દારાખની સીકલ જેવું કાંઈ જોવા લાગ્યો.

અજબ જોઈ સજ્જજ સાથે રૂખાખ,
અજબ જોઈ રૂપરંગ, અજબ જોઈ તાખ.
અજબ જોઈ કંઠને સિકલ આખદાર,
મિસલ શાહ દારાખ હીઠો ખહાર.
જોઈ હાલ દારા થયો શકમંદ,
રખે હોય રૂમનો નવો કાંઈ ફંદ.
ધીરેધી દારાએ ખોલી જખાંન.
"સાંભલ યો કાસલ રોશન રવાન.
જલંદ ખખત હીસે તું કંમતર નથી,
સિવા તું ખિજે કોઈ સિકંદર નથી.

તુને જોઈ વમલમા પડીછ મુજ અખી,
મને લાગે છે તારી શાહી નસલ.
અકલ હાંમનો કોઈ સમંદર તું છે,
મને લાગે છે કે સિકંદર તું છે."
નમાવીને સર એમ કાસલ કહે
"સલામત દારા તખત તુજ રહે.
કંહાં હું અને કાંહાં તે નામદાર,
મુજ સમ છે તેની પાસે હજાર.
સિકંદર નથી અફજો એવો કંમ,
કે દારાની દરખારે લાવે કંદમ"

દારાની મહેફીલમાંથી સીકંદરે ચાર જાંમ મેલવવી.

એ પછી શાહ દારાએ તે કાસલને માન આપી દરખારે જસાડી તેની તરીકે કીધી,
અને ખાણાની મેજખાંની સાથ શરાબની મેહગાનદારી આપી કીધી. (૬)

દરખારમા રંગરાગ ચાલી રહ્યો અને સીકંદરે શરાબ પીવા માંડ્યો. બપોરે શરાબની
જાંમ ખાલી થતી, ત્યારે તે ખાલી જાંમ સાફીને આપવાને બહેલે, સીકંદરે તે જાંમને
પોતાની પાસેજ રાખવાનો પોતાનો હક બહાર કીધો. એવી રીતે સીકંદરે ચાર
શરાબની જાંમ પોતાની પાસે રાખી. સીકંદરની આ વર્તણૂક સાફીએ શાહ દારાને જઈ કહી
શાહ દારા તે સાંભલી હત્યો, અને પોતાની કિમતી શાહી જામો તે કાસલને લેવા કીધી

દારાની દરખારમા કાસલનું સીકંદર તરીકે જણાઈ આવતું,

અને તે જણાતાંજ દારાની દરખારમાંથી તેનું નાહસતું.

એવામાં દારાના એલચીએ જે ચોતરફના રાજ પાસથી ખડણી વસૂલ કરવા ગયા
હતા, તેઓનું દરખારમાં પાછું ફરવું થયું. તેઓએ આ રૂમી કાસલને જોતાંજ તેને
સીકંદર તરીકે પીછા-ચો. સીકંદર તે દુરતજ સમજી ગયો, અને એ વાતની ખજ

શાહ દારાને કાંને પડે, તે આગમ્ય તે દારાની દરબારમાંથી કાઢીગી નજર નહીં પડે તેમ છુપછાપ નિકલી પોતાની જાંવણીમાં સર્વામત જઇ પુગ્યો.

દારાની ચાર જામની સીકંદરને મળેલી તાસીર.

જે ચાર જામ સીકંદર સાહ દારાની દરબારમાંથી પોતાની સાથ લાગ્યો હતો, તેની તાસીર રૂમી દાનાવાએ તેને એવી કહી કે:—“દારાનો મુલક સીકંદર ચારે બાજુથી છતી લેશે.”

દારા અને સીકંદર વચ્ચે પેહલ્લી લડાઇ. દારાની હાર થવી.

એ પછી દારા અને સીકંદર વચ્ચે એક મોટું જંગ થયું, અને તેમાં દારાની હાર થઇ. દારાનું લશ્કર રૂમીઓના હાથ ઉપર કતલ થયું, અને જેઓ બચ્યા તેઓ યુદ્ધટીસ નહીં પસાર કરી નાહસી ગયા તવારીખમાં આ કમનસીબ લડાઇ ‘એનૅકસ’ની લડાઇ તરીકે જણાયવી છે.

દારા અને સીકંદર વચ્ચે બીજી લડાઇ. દારાનું નાહસવું.

કમનસીબે આ બીજી લડાઇમાં પણ દારાએ હાર ખાધી. પેહલ્લી લડાઇમાં નાસી-પાસ થયા પછી, તેણે તુરતજ મુલકે મુલકે સવારોને રવાના કરી નવું લશ્કર એકઠું કર્યું, અને ફરીથી તે ‘યુદ્ધટીસ’ નહીં એલગી સીકંદર સાથ લડવા ગયો. તથા દિવસ મુધી લડી અંતે હાર ખાઈ દારા મેદાનમાંથી નાહો.

દારાના લશ્કરને સીકંદરે દીલાસો દેવો.

દારાના લશ્કરની આવી હાજત જોઇ સીકંદરે મેદાનમાં આવી ધરાંતી લશ્કરને પોકાર મારી જાહેર કર્યું કે:—“ધરાંતીઓ તમે બેરીકર રહેજો. મારાં લશ્કરને તમારી સાથ જરાબી કામ નથી. તમારા જાનને રૂમીઓ કહીગી એલગમ પાહ્યાડશે નહીં. જો કે ધરાંતીઓએ રૂમીઓના લોહીથી હાથ ધોયલા છે, તોપણ રૂમીઓ તેનો જરાબી બદલો લેનાર નથી.

દારા સાથ સીકંદરની ત્રીજી લડાઇ. દારાએ ધરાંતીઓને તેમની બહાદુરી માટે સખુનો કેહવા.

પણ દારા ધરાંતીની પાદશાહી સેહલથી સીકંદરને હાથ જવા દીધે એવો પાદશાહ નહીં હતો. બધે વાર લડાઇમાં હાર ખાધા છતાં તે દારા છુટો નહીં. ધરાંતીઓ સીકંદરના દીલાસાના સખુનો સાંભલી તેને ધરણ થયા ધરાંતીઓની માલ મતા લુટાઇ ગયાં છતાં, પાદશાહ દારાએ ફરી લડવાની તજવિજ કર્યી. તે અહેરમના મુલકમાં ગયો, કેમકે ત્યાં

શાહી ખજાનો

હતો. પાદશાહ દારાને સખતે પાછો ફરેલો જોઇ, તેની હાજરીમાં સરવે સર નમાવી હાજર થયાં. આખું ધરાંત લડાઇનાં અન્નમને લીધે માહેતવામાં પડેલું હતું. દારાએ હાજર રહેલા અમીરો અને પેહલવાનોની આગળ બાજે યુદ્ધ અંગે નીચલા સખુનો કીધા:

“જવાં મઠં જંગી, બુલેગો દહેર,
મિસલ શેર ખનીને ધરો દીલ કહેર.
વતંનના થયા છે કંગાલ હાલ,
થઈ સલતનત કિયાંની છે પાયમાલ.
બુલો હાલ જંગનો થયો છે ખરાખ,
ગઈ શાહી પ્યારી, અજબ છે અજાખ.
ખની તમ એકદિલ કરો જો મઠઠ,
તો લડવાને રૂમ સંગ કરું હું કંસઠ.
લડો જંગી જંગો, ધરી દીલ કહેર,
કરો રૂમી દુશમન ઉપર ના મહેર.
જીતી રૂમને તમ કરો જો વેરાંન,
મઠઠ તમને દેશે જરૂર ચઝદાંન.
જીતી જાય રૂમી સિકંદર તમાંમ,
તો દારાની કિરતીનો કેવો અંજામ.
લડો કીરતી ખાતર, મારો-મરો,
ન દુશમનથી પાછલ કંઠમ એક ધરો.
ખની તમ બેદીલ અગર નહી લડો,
તો જરથોશ્તી ફીનનો થશે ખડુ મરો.”

વતંનને ધરમનો કરો કંઈ વિચાર,
ગજબ ને અલમનો કરો કંઈ સુમાર.
થશે પ્યારી ઔલાદ તમારી ખુવાર,
સિકંદર છે જલમ, બુરો, ખઠકાર.
અગર કિયાંનીઓ તમ ખનો હમજેર,
તો ટાલું હું બુલદીન સિકંદરનો દોર.
અગર તમ એકદીલ ખનો સુજ ચાર,
સિકંદરને કહાડું ઇરાંનથી ખહાર.
સુરા તમ ઇરાંની, કરો કંઈ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો જઈ રોશન રૂમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમેઠ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકંદરને કેઠ.
સિદ્ધા રંગ રૂમ ને રૂમીનો કરો,
રૂમીઓને મારો, યા તમ મરો.
દહેરી વડીલોની તાજી કરો,
રવાંનોને તેમના રાજી કરો. (૬)

દારાએ સીકંદર ઉપર સુલેહનો પેગાંમ મોકલવો.

ઇરાંનીઓની હાલત જણાવવી.

દારાના સજ્જનો સાબીલી ઇરાંની જરથોશ્તીઓ પોતાના વતંનની દાજ અને ધરમની કિરતીને ખાતર, રૂમીઓ સાથે ફરી લડવા માટે પાછા બાહાર પડ્યા. ઇરાંની લશ્કરની આ લડાઈમાં મોટી હાર થઈ. ઇરાંનીઓની મોટી સંખ્યા હતી થઈ.

દારા હાર ખાઈ કેરમાન તરફ નાઠો, અને ઇસ્તાંખર સહેર જે પાપતપ્ત મણાઈ હતું, ત્યાં સીકંદરે દાખલ થઈ પોતાનો અમલ જાહેર કીધો.

દારા પરેશાન અને હેરાન થયો. તેની સાથવાલા. મસજતદારાએ તેને સીકંદર સાથે સુલેહ કરવાની સલાહ આપી. એ ઉપરથી દારાએ સીકંદર ઉપર મુલકનો એક પેગાંમ રવાના કીધો.

હારીને દારા પરોમાંન થયો;
સિકંદરથી નાહસી કેરમાન ગયો.
પરાગંદે લરકર થયું ખીશિયાર,
રહ્યાં જોએ જીવતાં તે કરતાં પૂકાર.
જમાનો દોષ્ટને થયો છે વફા,
પડીમા ખુશી ને ઘડીમાં કફા.

ગરદીશની કેવી અજાયબ વલણ,
દારાનું છુટી લીધું ચમન.
જોઈ હાલે સરજત ખની નાસિપાસ,
દારાએ છોડી ફતેહની આસ. (૭)
લખ્યો એક રૂઠકો સિકંદર ઉપર,
સુલેહની તે માટે આપી ખખર:

“અએ શાહ સિકંદર જીવંદ ચક્રખાલ,
 દારાની સરજતે ખલ્લી છે ચાલ.
 નસીબ માત્ર ઉલટું, છરો મારો દાળ,
 ગઈ શાહી મારી, થયો પાયમાલ.
 હવે જંગ કરી ના વધુ કર ખગાડ,
 સુલેહનું તું રણસીંગડું વગાડ.
 લખ્યો છે પયગાંમ થઈ લાઇલાજ,
 રાજ છે દારા સુલેહને દાજ.
 ખતમ કિયાનીઓની સુખી યાદ રાત,
 દારાના કૃપની પડી છે પ્રભાત.
 ગજળને અલમના લખું શું કલાંમ,
 ફિરત ગઈ કિયાની, થયું ગુમ નાંમ.
 રહે મારી રૈયત, કુટી સર કપાલ,
 કંઈ એક મા-ખાધે ખોયાં ખાળ.
 રહે નારો સુંદર, વિધવાઓ થઈ,
 કંઈ એક ખાલિદ ગયા છે કપઈ.”

દારાના સંજીવનો.

ધ્યાન ધર ખંદા ખુદાના, આશિ મુજ ફરમાન પર,
 ખેચના કહેરે ખુદા, નાહક તારા જાન પર.
 આજ દુનિયામાં ચક્રન, ચક્રર સિકંદર જોધને,
 હર જંગે તું ધર કદમ, આદમ ચદર જોધને.
 શું ફરીદુન લઈ ગયો, રાખી ગયો જમશેદ શું,
 શું ગયો રવાવલ કરો, પામી મુલો તે ખેદ શું.
 કાંમ થયાં રસ્તમથી અંમર, તેણી આખર ખાક થયો,
 ચર્ખના ચક્રમા, બેદાક જલમ રાખ થયો.
 તખ્તે જખી પર આવીને, બસલસા ચાલી જશે,

એક રોજ તુળી સિકંદર-જે હાથ લઈ ખાલી જશે. (૭)

દારાના ખેશીઓ બાળે સીકંદરે હુકમ કરવો.

આ પેશામ તુરતજ દારાએ સીકંદર ઉપર રાના કીધો. સીકંદરે તે વાચતાંજ
 હુકમ કીધો, કે દારાના ઝંન ફરજને કામચેણી શુરી નજરે બેવું નહી, અને જેઓ
 તેમ કરશે તેઓ મોતની સજાને લાયક થશે. સીકંદરે દારાને કહેતાડ્યું કે:—

“ મને ખબરનાની જરૂર નથી. જો તું કર્નમા પાછો ફરે તો તુને તારી શાહી
 હું પાછી આપવા રાજ છું.”

દારાએ પોતાની હાર થવા પછી, એવી નામોસી સાથે શાહી

પાછી મેલવી રાજધાની ચૈહુરમાં જવા ના પાડવું.

સીકંદરનો એવો જવાબ સાંભળી દારા અજગ થયો. પણ આવી નામોસી સાથ
 છાંનમા જવા કરતાં તેણે મરવું વધારે પસંદ કીધું.

સુવા છે બુલેગોના બેટા દલેર,
 પડ્યો જંગે લારી સિકંદર કહેર.
 રહે બેહનો નવધાર ખોઈ લાઇને,
 જીવે આસમાં હાલ ગંમ ખાઇને.
 સુધી હાજ ખંધ કર જંગને તુરત,
 દારા કરે એક તુજ સંગ સરત.
 છે ગંજે ગુસ્તાપ જે મુજ પાસ,
 આપી તે સધળો ખતું તુજ ઠાસ.
 કઈ તુજ સાથે હું ખીલે કરાર,
 આપું તુને ગંજે અસ્ફંદીયાર.
 કઈ તુજ કદમ પર સરવે નેસાર,
 કરે ધ્યાન તું તારી જો તલવાર.
 કિધાં કયેદ મારાં છગરખંદ છે,
 કરે તું કુખી મુજ ફરજંદ છે.
 રવાના તું કર તેમને મુજ પાસ,
 ના થા તું ખલનામ હઈ એમ તરાસ. (૮)

અજલનો ફરેસ્તો ઉભો રૂખરૂ,
લેઈ તખ્ત અને તાજ હું શું કરું.
રત્ન આપ હવે હું રાજ થવશ,
મળી મોત સંગ હું ખુદા ધર જવશ.
સિકંદર તું દારાને જે એક વચન-
કે દારાના ખેટીની ઠરશે જતન.
થશે મારી કુખ્તર બિચારી કુખી,
કરી લાખો અશરત રહીતી સુખી.
અરજ હું કરું સુષુ એ નેકબત,
શાહીમા લેજે એ દિકરીના હાથ.

૯૦૦૦

એ બેટીથી અવતરશે ઔલાદ એક,
જાલવશે જરથોસ્તી ધરમનો ટેક.
કરશે તે આખાઈ છરાંની રસ મ,
ફાળેશ તે ઠરશે અવરતા ધરમ.
કરશે તે રોશન કુલ આતશકંદેહ,
આહુ તે ઠરશે જશન-સદેહ.
અમલ તું કરે મુજ સુખનની ઉપર,
રવાંન માફ રોશન થશે રખ ધર.”(12)

દારાનાં કબૂત ઉપર સીકંદરનો
વિલાપ.

સિકંદર રડે હાથ મરી પુકાર,
દારાને જોઈ રડે જરજાર:
“અરે લાલ ! મહોબત તું છોડી ગયો,
સાંકલ સગાઈની તોડી ગયો.
સદાની સુરત તુજ વહાલી ગઈ,
હસ્તી તહારી ખ્યાલી થઈ.
થયો તું જ મરણુધી મને જોઈ છે,
થયો અસ્ત મહારો તું ખુરશેઈ છે.
અરે લાલ ! જો તું મરણું હવું,
મિનોમમા કદમ જો લરણું હવું.
સગાઈ તું નાહું જો ધરણું હવું,
તું ‘અરખલા’મે નં લડણું હવું.
ઉઠ મૂજ પેદરના રોશન ચેરાગ,
ગળે લાગી છુજવ સિકંદરની આગ.

અરમાંન છે મુજ જીગર જાનમા,
રહું તું જ સંગ હું સુલતાનમા.
અફસોસ ! કળ તારી થઈ છે જાન,
હલેરના હલેરનું થાયું છે ખુન.
અજબ તું જ હલેરી, ગજબ તું જ કદન,
રડે તું જ વતન ‘ને રડે અંજુમન.
રડે હિન્દ તું જ પર, જોઈ તારો હાલ,
રડે છે સિકંદર કુટી સર કપાલ
જમાનો ઝુંકવનાર ઝુંકી ગયો,
કળ સંગ મરી જઈ સુખી થયો.
દારા મને નહિ હતી એ ખખર,
કે જોવશ મૂજ આંખે તારી કખર.
કરી જંગ તું જ સંગ ખતનામ થયો,
આલમમે રૂસવા નાકાંમ થયો.
જફકાર જ મની પડી એવી ધાર,
થયો તું શરણુ મોતને દીલદાર.
ગજબ તારી કિયામત બની બેકદર,
મને માફ કરજે શાહ નામેવર.
ગયો દીલમા લઈ અરમાંન ઉમેદ,
કહ્યો નહિ દારા તું એ તારો ભેદ.
લડ્યો ‘અરખલા’મે ધરા જંગે હાંમ,
જમાનો થયો આજ તાહુરો તમામ.
રહું તું જ કબૂતર બની લાઈલાજ,
ફરજ મુજ ખાજવશ, હું તારે કાજ.
કળ જોઈ તારી થયો નાસિપાસ,
હવે જંગ જીતવાની છોડુ તું આસ.
નથી તખ્તની મુજને કંઈ કમી,
તજી જાવું એક દન છે પરદે-જમી
જમશેદ જેવો રહ્યો નહિ ગાહ,
રહી નહિ કુખુશની પનાહ.
કેરસારખ જેવો રહ્યો નહી નર,
રહ્યો નહિ ‘રૂશીયાર દીનનો પેદર.
કળ તારી લઈને તું આલી ગઈ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લઈ.

દારાએ ફરીથી લડાઈ કરવા હિંદુસ્થાનની મદદ માગવી.

જ્યારે પોતાની હાલત આવી નામોસીલરી બોધ, ત્યારે દારાએ હિંદુસ્થાનના પાદશાહ પાસ મદદ માગી. સીકંદરને કાંને એ વાત પુરતજ ગમ્ય, અને તેજ વખત એક મોઢું લશ્કર લેધ તે પાછો દારાની સાંગે ગયો. દારાનું લશ્કર રમીઆને બોધ નાહાસી ગયું, અને દારા પણ હાથ અને અફસોસ કરતો નાહો.

દારાનું ખુન થયું.

એ વખત દારાની સાથ તેના એ દરબારીઓ રતા. તેમનું નામ માલીયાર અને જાનુસીયાર હતું. તેઓએ દારાની આવી હાલત બોધ તેને મારી નાખી સીકંદરની પાસ ઇનાંમ મેળવવાની લાલચ ઉપર તેનું ખુન કીધું. આ ખુનની ખબર તેઓએ પુરતજ સીકંદરને આપી કે તેઓ ઇનામ મેળવે.

દારા પાસ સીકંદરનું જખું.

દારાના ખુનીઓને મોહડે આ ખબર સાંભળી સીકંદરે દારાને નજરે લેવા માગ્યો. પેના ખુનીઓ સીકંદરને દારા પાસ પુરતજ લખ ગયા, દારા હજી જીવતા પડ્યો હતો. તે હજી મરથ પાચ્યો નહી હતો, પણ તેના નિમકહરામ દરબારીઓએ તેને મરથ તોલ જખમી કીધો હતો. સીકંદરે દારાની હાલત બોધ અફસોસ કીધો, અને તેની આગળ બેસી આખમા આંસુ લાવી તેને દીલાસો દેવા લાગ્યો (10)

દારાની હાલત ઉપર સીકંદરે વિલાપ કરવો.

“પડ્યો આકમા થઇ અજલથી અસીર,
અએ શાહે સુલતાન, ઓ બેનહર.
જખમ ઘુને કારી કિયો છે જખું,
ન જીવશે કદી તે કરી તારૂં ખુન
કિધું ખુન ખુનીએ અજબ જાતનું,
કિધું કાંમ બિલકુલ સિદા રાતનું.
જીવી ઇં કર શાહી ઇરાંન ઉપર,
લઇ હે ઇં ‘અહેરમ’ અને ‘ઇસ્તખર’
હી થા દારા ઇં તખ્તનશીન,
જીવે તારી રાહ તારો ઘોડો ને જીન.
હી થા ઇં દારા, ઓ કિયાંની સવાર,
રહે છે સિકંદર બે જાર-જાર.
જીલાવું તખિબ હિંદના હુસિયાર,
જરૂર તારા જખમોને કરશે કરાર.
ખયે નહિ ખુની તારા મુજ હાથથી,
જીગર માફ ફાટે ઇજ ધાતથી.”

સાંભલ ઓ દારા, ઇં મારા સખું,
સિકંદરને દારાનું એકજ છે જખું.
ઇં મારો લઇ, મુજ પઢરનો પીસર,
માઢર બે જીહી, મગર એક પીઢર.
ઓ જરથોસ્તી પેઢરના રોશાન ચેરાગ,
લગાડી સિકંદર તનમા તેં આગ.”

દારાએ સીકંદરને છેલ્લા સખું
કેલુવા.

લરી હમ ધીરે દારા કહે:
“અએ શાહે સીકંદર, કાં ગમ મહે.
ફેરે નહિ સિતારાની ગરદિશ કદી,
લલે જાય જમાનાની લાખો સદી.
ખુશી છું સિકંદર તેં બોલી જખાં,
નજર મુજ પડે છે મોસમ ખિખાં.
પિસર મુજ પેઢરના જરા દમ લર,
કળા બોધ મારી ના ગમ કર. (11)
હવે શું મને કાંમ ઇરાંનથી,
હવે શું મને કાંમ છે જહાંનથી.”

અજલનો ફરેસ્તો ઉભો રૂખરૂ,
લેધ તખ્ત અને તાજ હું શું કરું.
રત્ન આપ હવે હું રાજી થવશ,
મળી મોત સંગ હું ખુદા ધર જવશ.
સિકંદર તું દારાને દે એક વચન-
કે દારાના ખેશીની કરશે જતન.
થશે મારી કુખ્તર ખિચારી કુખી,
કરી લાખો અશરત રહીતી સુખી.
અરજ હું કરું સુણુ ઓ નેકજાત,
શાહીમા લેજે એ દિકરીનો હાથ.

૯૦૦૦

એ બેટીથી અવતરશે ઔલાદ એક,
જાલવશે જરથોરતી ધરમનો ટેક.
કરશે તે આખાઠ ધરાંની રસમ,
ફાંખેશ તે કરશે અવરતા ધરમ.
કરશે તે રોશન કુલ આતશકંદેહ,
આહુ તે કરશે જશન-સંદેહ.
અમલ તું કરે મુજ સુખનની ઉપર,
રવાંન માફ રોશન થશે રખ ધર." (12)

દારાની કળ ઉપર સીકંદરનો

વિલાપ.

સિકંદર રડે હાથ મરી પુકાર,
દારાને જોધ રડે જરજાર:
"અરે લાધ ! મહોબત તું છોડી ગયો,
સાંકલ સગાધની તોડી ગયો.
સદાની સુરત તુજ વહાલી ગધ,
હરતી તહારી ખ્યાલી થધ.
થયો તુજ મરણથી મને ખેદ છે,
થયો અસ્ત મહારો તું ખુરશેદ છે.
અરે લાધ જો તુને મરણ હવું,
મિનાઇમા કદમ જો લરણ હવું.
સગાધતુ નાહું જો ધરણ હવું,
તુને 'અરખલા'મે નં લરણ હવું.
ઉઠ મૂજ પેદરના રોશન ચેરાગ,
ગળે લાગી છુજવ સિકંદરની આગ.

અરમાન છે મુજ જીગર જાનમા,
રહું તુજ સંગ હું ચુલતાંનમા.
અફસોસ ! કળ તારી થધ છે જાન,
હલેરના હલેરતુ થાયું છે ખુન.
અજળ તુજ હલેરી, ગજળ તુજ કફન,
રડે તુજ વતન ને રડે અંજુમન.
રડે હિન્દ તુજ પર, જોધ તારો હાલ,
રડે છે સિકંદર કુટી સર કપાલ
જમાનો ઝુંકવનાર ઝુંકી ગયો,
કળ સંગ મલી જધ સુખી થયો.
દારા મને નહિ હતી એ ખખર,
કે જોવશ મૂજ આંખે તારી કખર.
કરી જંગ તુજ સંગ બદનામ થયો,
આલમમે રસવા નાકાંમ થયો.
જફાકાર જ મની પડી એવી ધાર,
થયો તું શરણ મોતને દીલકાર.
ગજળ તારી કિયામત ખની બેકંદર,
મને માફ કરજે શાહ નામેવર.
ગયો દીલમા લધ અરમાન ઉમેદ,
કહ્યો નહિં દારા તું એ તારો ખેદ.
લડ્યો 'અરખલા'મે ધરી જંગ હાંમ,
જમાનો થયો આજ તાહરો તમામ.
રહું તુજ કળપર ખની લાધલાજ,
ફરજ મુજ બજાવશ, હું તારે કાજ.
કળ જોધ તારી થયો નાસિપાસ,
હવે જંગ જીતવાની છોડું છું આસ.
નથી તખ્તની મુજને કંધ કમી,
તજ જનવું એક દન છે પરદે-જમી
જમશેદ જેવો રહ્યો નહિ શાહ,
રહી નહિ કુખુચરની પનાહ.
કેરસાસ્પ જેવો રહ્યો નહી નર,
રહ્યો નહિ 'રુશ્દીયાર દીનનો પેદર.
કળ તારી લધને તુને ચાલી ગધ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લધ.

અર્ધવાંન અને અર્ધશીર.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ.

સાસાંની વંશમાં થઈ ગરબા સપવા જરથોસ્તી પાદશાહોમાં અર્ધશીર બાબકાંનનો જમાનો ધરાંની તવારીખમાં અતી થલો અગત્યનો કેહવાયો છે.

બહુમન યશતમા કહેલા સાત ઇશારા.

બહુમન યશતમા જણાવ્યું છે, કે જેમજાર જરથોસ્તે સ્વપનામાં એક ગ્રાડ જોયું હતું, તે ગ્રાડને સાત ડાંખથી હતી. તે સાત ડાંખથીઓ સુના, રૂપા, ત્રાંખા, પીતલ, કલ્સાઈ, પોસાદ અને લોખંડની હતી. દાદાર અદુરમઠે જરથોસ્તને એ સાત ડાંખ-લીઓનો બેઠ સમજવતાં જણાવ્યું કે:—“એ ગ્રાડ તે આ કુનિષ્ઠ છે, અને પાણી સાત ડાંખથીઓ તે જુદાજુદા સાત જમાના છે, જે ધરાંની તવારીખમાં ધર્મ અર્થથી સાત તખ્તો છે.” એ સુગમ:—

1. સાનેરી જમાનો તે પાદશાહ શુસ્તારપનો છે.
2. રૂપેરી જમાનો બહુમનનો છે.
3. ત્રાંખાનો તે ‘વલખરા’ (આરકાની પાદશાહ)ને
4. પીતલનો તે અર્ધશીર બાબકાંનનો છે.
5. કલ્સાઈનો તે બેહરાંમ શરનો છે.
6. પોસાદનો તે નૌસીરવાન અફઘનો છે.
7. લોખંડનો તે આરગોની રતેહનો છે.

અર્ધશીરનો જમાનો

અર્ધશીરની આગમજ ધરાંન ઉપર પાર્થિવન તેમની દુકુમત ગમે એવી બોદોવી હતી, જરાં ધરાંનમ જણાવેલો હતો, જે યુરપની તવારીખમાં Dark Age નોધાયેલો છે. (1-2)

એ સિદ્ધા જમાનાન
દુકુમત નવેસરથી સથવન
અને માત્રદીપતની દીનને
‘ડેનેસાસ’ યાને રુછવન

નાયુદ
તેણે
એ

હજામની પાદશાહ દારો.
(દરાયસ)

“સુરા તમ ધરાની કરો કષ્ટ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનાં એકદમ નિષાલ.
સુરા તમ ધરાની ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો ઝડે રોશન રૂમીઆને રંગ.
સુરા તમ ધરાની, ધરો દીલ ઉમેદ,
છતી જંગ કરો તમ સિકન્દરને કેદ.”

અર્ધવાંન અને અર્ધશીર.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ.

સાસાંની વંશમાં ચર્ચ ગરબા સમક્ષા જરથોસ્તી પાદશાહોમાં અર્ધશીર બાબકાંનનો જમાનો ઇરાનની તવારીખમાં અતી ઘણો અગત્યનો કેહવાયો છે.

બહુમન ચરતમા કરેલા સાત ઇશારા.

બહુમન ચરતમા જણાવ્યું છે, કે પેગમ્બર જરથોસ્તે રચનામાં એક ઝાડ ભોધું હતું. તે ઝાડને સાત ડાખડી હતી. તે સાત ડાખડીઓ સુન્ના, રૂપાં, ત્રાંબા, પીતલ, કસ્લાધ, પોલાદ અને લોખંડની હતી. ફારાર અદુરમઠે જરથોસ્તને એ સાત ડાખડીઓનો ભેદ સમજાવતાં જણાવ્યું કે:—“એ ઝાડ તે આ દુનિયા છે, અને ધાતુની સાત ડાખડીઓ તે જુદાજુદા સાત જમાના છે, જે ઇરાંનની તવારીખમાં ધર્મ સંજોષી સાત તબક્કા છે.” એ મુજબ:—

1. સોનેરી જમાનો તે પાદશાહ યુસ્તારપનો છે.
2. રૂપેરી જમાનો બહુમનનો છે.
3. ત્રાંબાનો તે ‘વદખરા’ (આરકાંની પાદશાહ)નો છે.
4. પીતલનો તે અર્ધશીર બાબકાંનનો છે.
5. કસ્લાધનો તે બેહરાંમ યુરનો છે.
6. પોલાદનો તે નૌશીરવાન અદલનો છે.
7. લોખંડનો તે આરગોની રતેહનો છે.

અર્ધશીરનો જમાનો.

અર્ધશીરની આગમજ ઇરાંન ઉપર પાર્થિવ વંશનો અગમ આવતો હતો. તેમની હકુમત ગમે એવી બોહોલી હતી, છતાં ઇરાંનમાં તે જમાનો અધિકાર તરીકે જણાયો હતો, જે યુરપની તવારીખમાં Dark Ages યાને ‘સિદા જમાનો’ તરીકે નોંધાયો છે. (1-2)

એ સિદા જમાનાનો અધિકાર અર્ધશીર નાણુદ કાધો હતો. તેણે ઇરાંનની અર્ધી હકુમત નવેસરથી સજીવ કરીને સ્થાપી હતી; તેણે ઇરાંનની રૂઝાબાર સુધારી દતો, અને માઝદીયસ્ની દીનને સજીવ કરી દતી. એ જમાનાને યુરપની તવારીખમાં ‘રેનેસાંસ’ યાને સજીવ થતાનો જમાનો જણાવ્યો છે.

હુખામની ખાદશાહ દારો.
(દાયસ)

“સુરા તમ ધરાની કરો કંઈ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ધરાની ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો જઈ રાસાન રમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ધરાની, ધરો દીલ ઉમેદ,
છતી જંગ કરો તમ સિકન્દરને કેદ.”

એવા એક દીનચુસ્ત, દીન અને દુનિયાંને સજીવન કરનાર મહાત્માના ગુણ અને કારકિર્દિ બહુ બરેક જરથોસ્તીએ મનન કરવું પડે છે.

હવે લાવ સાકી હકીકતની જામ, ઠરું હું ખતમ્ શાહનામું તમામ. કિસ્સો નવો એક ઠરું હું બયાન, કથન હું કથું અર્દશીર બાબેકાન. સિકંદરે છતી ધરાન બ્યાર, આમાલ કીધો મુલક સુલજાર.

હવે એ સિકંદરને કીલ શુમાંન, સજીવન રમે થાય મુલકે ધરાંન. બનીને દુરદેશ કીધી કળા, કિધા તેણે ધરાનના લાગલા. દલીશે દિલાવર હતા જે શુજન, થયા તેઓ મુલકે તવાયફ જેમીન.

૧. સિકંદરે ધરાંનને કતલ કરી તારાજ કીધા પછી તેને એવી કીકર પડી, કે બવિશમાં ધરાંનીઓ કાષ્ટથી વખત પોતાનો અમલ સજીવન કરી રમ અને યુનાન ઉપર ચઢાણ લાવશે, માટે તેણે પોતાના ઉસ્તાદ અને વજીર અસ્તાતલીસ (Aristotle) ની સલાહ લેવા એક કાગજ લખી જણાવ્યું છે:—“હું દિવાથી દિન્દુસ્તાન અને ચીન તરફ જવા ધારું છું, પણ મારી ઝેરહાજરીમાં ધરાંની શુન્નેગો, અમીરો અને ઉમરાવો વુશન ઉઠાવે, અને મારી સ્થાપેલી હકુમત ઉધી વાધી, રમ અને યુનાન ઉપર ચઢાણ કરે, માટે હું સધલા લાગ વગવાલા ધરાંની અમીરો અને શુન્નેગોને કતલ કરું કે જેથી કાષ્ટ બલવો જગાડે નહીં.”

આ કાગજના જવાબમાં, વજીર એરીસ્તોતલે જવાબ આપ્યો કે: “લગાઈની વખતે બહાદુરી, હસેરી, અને કુશીયારી દેખાડવાના ધરાંનીઓમાં ખાસ ગુણો છે. અગરજે તું એવા ધરાંની બહાદુરોને મારી નાખશે, તો યાદ રાખજે, કે તું દુનિયામાંથી કુસ્યારી અને બહાદુરીના સ્થાને ઉઘેડી નાખ્યા જેવું કામ કરશે, અને તેઓને બદલે તેઓની જગ્યા ઉપર ધરાંનનો રાજકારોબાર દલકી શુનિયાદના માનસોને આપવો પડશે, અને જે તેમ થયું, તો યાદ રાખજે કે આ દુનિયામાં કાષ્ટથી બદી અથવા કીતનો અને આકત્ત એટલી ખુવારી ઉપજવતું નથી, કે જેટલી ખુવારી દલકી શુનિયાદના માનસો, ચઢડતા આધા ઉપર આવ્યાથી ઉપજાવે છે. એટલો માટે બહાદુર કોમના શુન્નેગોને મારી નાખી તારી કિર્તીને કલંક લગાડતો ના * * * તુંને મારી બલાંમણુ છે, કે ધરાંનના મુલકે મુલકમાં જ્યાંથી તું એક લલા રાજને બેઠ, ત્યાં તેને રાજ્ય આપજે. દરેક રાજને સ્વતંત્ર કરજે, કે જેથી તેઓ પોત પોતાની સ્વતંત્રપણું જળવવા અને પોતાની દોલત વધારવા માહોમાહે દરીફાઈ ચલાવશે, અને માહોમહિ લડી મરશે, અને તેઓ પોતાના કામમાં એટલા તો મસગુલ રહેશે, કે રમ ઉપર ચઢાણ લાવવા જેટલો વખત કે કુરસદ તે લોકોને મલશે નહીં, અને તેથી તુંને દુર દેશ જતાં ચિંતા રહેશે નહીં.”

એરીસ્તોતલની આ સલાહ મક્કા પછી, સિકંદરે આખા ધરાંનને જુદા જુદા ભાગોમાં વહેંચી નાખી, દરેક ભાગ ઉપર એક એક હાકમ મુકરર કીધો હતો.

(કારનામે અર્દશીર બાબેકાન)

૨. મુલકે તવાયફ વાને જુદાજુદા મુલકના રાજાઓ.

યથાં એ રીતે સાલ થે સો' પસાર,
 થયો કોઇખી ના શાહ સુખીયાર.
 થયો શાહ નહી કોઇ સરવોપરી,
 મગર હાકેમોની હતી મેહતરી.
 હતો તે સમે કદખુદાર અર્ધવાન,^૩
 ખેરદમંદ, ખાહોશ, ખતે કિયાં.
 છએરગી છલંદી હતી અખતવર,
 અમલ કરતો ઇસ્કાં પારસ ઉપર.
 હતો એક અરદવાંતનો મજીયાંત,
 તે હાકેમ હતો ઇસ્તખરનો મહાંત.
 સુખારક હતું તેણે ખાખક નામ,
 આહોશ, દિલાવર, વિના કાંઇ ખામ.

* * *
 શેહનશાહ દારાની કબા, અને તેના
 દીકરા સાસાંતની નાહસ સાગ.

દારાની જગે કબા જ્યારે થઇ,
 છલંદ ખાહશાહી ફના થઇ ગઇ.
 પિસર એક દારાનો સાસાંત હતો,
 દુરંદેશ, દાના, મરદાંત હતો.

કબા એક પેદરની થયો લાઇલાખ,
 વતન છોડી નાહસી ગયો દુર દરાખ.
 કિધું તેણે હિંદુસ્તાં જઇ વતન,
 ઐલાહ ખાતર કીધું પસંદ.
 કિધી રંજ લારી ખની સારવાંત,^૬
 વસિયો કેક પેહડી હિંદુસ્તાં.
 છુપી રાખી છુનિયાહ અને નામ-કાંમ,
 ગરીબીની અંદર કીધું સુકાંમ.
 છુપી રાખી હાલત, વતન ને સહન,
 કિધાં એક ખાતુની સાથે લગન.
 પચદા થયો એક પિસર શુલકાંમ,
 સાસાંતે રાખ્યું સાસાંત નામ.
 હરએક પેહડી જનતી પેસર,
 સદા નામ સાસાંત ધરતો પેદર.
 ખની ચાર પેહડી સાસાંતની,
 હતી મેહર તે પર ચલકાંતની.

૧૦૦૦૦

કદી આખ મલતું, મલતું ન નાન,
 મેહલોનો માલેક થયો લામકાંત.(૩)

૧. એ ખસો વરસ સુધી ધરાંનના આખા મુલક ઉપર કોઇખી પાદશાહ, શેહનશાહ
 તરીકે અમલ કરતો નહી હતો.

૨. કદખુદા યાને હાકેમ.

૩. અર્ધવાંત, અસ્કાંતીઅન વંશનો પાદશાહ હતો, અને તે ઇસ્કાંત અને પારસ*
 નથા તેની અતરાફમાં આવેલા લાગે ઉપર હાકખી ચલાવતો હતો. એ અર્ધવાંતનું
 અસલ નામ મેહરાંમ હતું, પછી તે ધણે બહાદુર અને જોરાવર હોવાને લીધે, અર્ધવાંતને
 નામે ઓળખાતો હતો એ અર્ધવાંતે ઇસ્તખર ઉપર ખાખકને હાકમ તરીકે મુકરર
 કરીધો હતો. (કા. અ. ખા. ૦)

૪. દારા જ્યારે ધરાંનવેજનો શેહનશાહ હતો, ત્યારે રૂખી સીકંદર ધરાંન ઉપર ચલકાંત
 લાગ્યો હતો. દારાની એ મહાંત લગાઇમાં દાર મઇ, અને તમામ ધરાંનવેજનો મુલક સીકંદરે
 તારાજ કરીધો, આતશખાનાંઓને સદે કરીધાં, અને માઝડીપસની દીનના પુરકો ખારી
 નાખી, ધરાંનને ૯૦) કદખુદાઓમાં વેંદ્યી નાખ્યાં હતાં. (કા. અ. ખા. ૦)

૫. દારાનો સાસાંત નામનો એક દીકરો હતો, તે પોતાના ખાખની દાર અને
 કબા પછી હિંદુસ્તાં તરફ નાહસી જઇ વસ્યો હતો.

૬. સારવાન યાને દોર ચરાવનાર ગોવાનીયો.

સાસાંનું ઈરાન તરફ પાછા જવું, અને ત્યાં એક
ભરવાડ તરીકે નોકરી કરવી.

જમાનાના દોરથી-મેહલમાં વસનારા શાહ દારાને દીકરો-સામાન-પોતાના બાપનું
રાજપાત ગયા પછી, અને તેની કબ થયા પછી, તે પોતાના જીવની સલામતીને ખાતર,
વતને અને દેશને છોડી, હિન્દુસ્થાન તરફ નાહસી, ત્યાં જઈ વસ્યો હતો. હિન્દુસ્થાનમાં
તેને પોતાનું નામ અને જુનિયાદ જિલકુલ છુપા રાખ્યાં, અને ગરીબીમાં વસી, ત્યાં
પોતાનું ગુજરાન કરવા લાગ્યો. હિન્દુસ્થાનમાં તે એક બાપુ સાથે લગનના મંઠથી
નિડાયો, અને તે લગનથી તેને ત્યાં એક દીકરાને જનમ થયો. તે દીકરાનું નામ પછું
તેણે સાસાંન ગમ્યું. એવી રીતે ચાર પેઢી સુધી, બાપને ત્યાં પેઢા પડેલા દીકરાઓનું
નામ સાસાંન ગમ્યામાં આવ્યું હતું.

એવી રીતે ગરદીશના ચક્રમાં કચડાઈ ગયેલી પાદશાહ દારાની ઐમાદ માહેશે
એક છેલ્લો સાસાંન, હિન્દુસ્થાનથી નિકળી ઈરાન તરફ મોટી રંજ ખેંચી ધંધાની
શોધમાં ગયો. નસીબ સંભેએ અદવાનના રાજમાં, ઇસ્તખર મધે બાબક હાકમી કરતો
હતો, ત્યાં તે જઈ લાગ્યો, અને એ બાબકને ત્યાં સાસાંન એક ભરવાડ તરીકે નોકરી
રહ્યો. હિંયાં સાસાંને પોતાની ઐલાદની નિશાણુ બાજકથી છુપી રાખી હતી.

બાબકે જોયેલો એક અજબ જેવો સ્વપ્ન.

નસીબાથી સાસાંન થકને નિરાસ,
બનિયો તે ભરવાડ બાબકનો ખાસ.
એ ભેદ અજબ તારો આસ્માન છે,
કે દારાની નિશાણુ સાસાંન છે.
અએ ગરદાને ગરદીશ, એ બેઠમાન,
તેં દારા એ દારા' કિધો સારવાં.
એક રાત બાબકે દીઠો ખુવાબ,
મકાશે છે સાસાંન સર આફતાબ.
ફરી ખીછ રાતે જોયો ખુવાબ,
સુદેહ એક હાથી દિઠો પુર રૂખાબ.
એઠા'તો તે પર સાસાંન સવાર,
ચલકતી હતી હાથમાં તલવાર.
ધણકો ઉભેલા દિઠા આસપાસ,
મુંકાવી સર તેને કરતા નમાજ.

રિજતા હતા સૌ સુણી સુખન,
ગમખારોના ગમ થાતાં ફૂન.
પડી રાત ત્રીજી ફરીને જયાર,
હતો તેજ બાબકને મન વિચાર.
પડયો નિન્દમા તે થક પુર મસ્ત,
દિઠો બાબક એક આતશપરસ્ત.
હતા હાથમાં ત્રણ આતશ હલંદ,
મલકતું દિહું તેથી ચમકી ગગન.
જોઈ ખાબ બાબક થાયો બિહાર,
જુલાવી નજીમી અતી હુશિયાર.
હકિકત કિધી બાબકની આરકાર,
બહેર કરો બાબકો ઇસારાર.
અકલમંદ નજીમીએ દીધો જવાબ,
અએ શાહ સુણો બાબકો ઇન્તેખાબ.

૧ સાસાંન દારા પાદશાહની તોખમથી હતો, અને સીકંદરે ઇરાન રૂતેહ કીધા
પછી, તે નાહસમાય કરી રહ્યો હતો.

૨. સામાના માયા ઉપર સુરજને પ્રકાશ તો જામકે સ્વપ્નમાં જોયો. આ
બાબકની હકિકત શીરદોસીના સાદનામાં આવેલી જણાવી નથી. એ હકિકત કારનામે
અર્ધશીર બાબકનામાંથી લીધી છે. ખીછ અને ત્રીજી રાતના સ્વપ્નની હકિકત શાહ-
નામાંમાંથી લીધી છે. (કરતા)

૩. એ ત્રણ આતશો, આદર ગુચર, આદર ખોરસદ, અને આદર ખુરજન
મેહર હતા. (૩૦ ૭૦ જો મોદીના સાદનામાંનાં દારાને.)

હોહરો.

અએ શાહ બાબક તમ સુણો,
સ્વપનાનો કહુ હાલ.
જે નર દીઠો બાબમાં,
તે થારો લુપાલ.

જે એ તાસીર ના ફળે,
અફળ ખને મુરાદ.
તો ફળ અ તે પાંમશે,
બેસક તેની ઓલાદ.

આ બાબની વિગત નજીમીએ પાઠશાહ બાબકને ખુલાસાવાર સમગ્રવત્તાં કહ્યું કે: “જે ઘણીને તે બાબમાં બેયો છે, તે પોતે, અથવા તો તે ઘણીના કરજન્દમાંથી દાખખી આ બેહાંનની પાઠશાહીએ પોંદાયશે; કેમકે સ્વપનામે બેવલો સુદેદ રંગનો હાથી એ ગાલેખી, તવાનાષ અને ફતેહની નિશાણી દેખાડે છે.”

ખુલાખની તાસીર સાંલલી
બાબકે માસાંનને બોલાવી
મંગાવેલો.

સુણી આએ તાસીર અજબ બાબની,
ખુશી થઇ બાબકને દીલ ઘણી.
તૂરત તેણે કીધો એવો ફૂકમ,
ખુલાવો સાસાંન જઇ એકદમ.
ગયા હોડત ત્યાં હતા જે નફર,
કેલા હાલ સાસાંનને જીલ્લતર.

* * *

સુણીને લરજ્યો સાસાંન ફૂકમ,
નવી શું બતા છે લખેલી કરમ.
ગયો એકદમ જટ બાબક સુકાંમ,
નમીને કિધી ખુબ બિહતાં સલાંમ.
ખુલાવી કિધું વાહલથી સનમાન,
કહ્યું એમ ધિરજદમ: “નાડર જવાંન.”

લઇ પાસ બેઠો બાબક સાથ,
પુછવા તે લાગ્યો ધીરેથી વાત:
“જવાંન મઈ કહે છું ખોલી જખાંન,
મને કહે તહારી તોખમ નિશાંલ.

પેઠર કોણ તહારો, શું નામ છે,
વતન કાંહ તહારું કિયું ગામ છે.
કર શુદ્તશુ રાસ્તી દીલ ધરી,
કહે વાત જે હોય તહારી ખરી.

માસાંને બાબકને જવાબ દીધો.

કહ્યું એમ સાસાંન: “ઓ શેહરિયાર,
સદા તારો કાયમ રહેજે કરાર.
જમાનાનો મુજ પર અજબ ફેંદ છે,
મઈ જે હું આજે, તો આજુનંદ છે.
બેજાર છે જાંદગી હાલ વંગ,
ખલા બારી સરપર મિસલ કાજરંગ.
જીવતહાંન જે છું ખસે મને,
તો હાલ મારો કહું હું તને.
જમાનો મહારો નથી પાસખાંન,
અગર હે વચન, તો ખોલું જખાંન.”

* * *

કહ્યું બાબકે એમ: “ઓ ગમગોસાર,
કરે કાં ફિકર છું બની બેકાર.
વચન મારો આપું ખુલા રૂ-ખ-રૂ,
કર રાસ્ત જે હોય છું શુદ્તશુ.

સામાંને પોતાની તમામ હકીકત બાબક આગલ બાહરે કરવી.

સાસાંન પોતાના પાઠશાહ બાબકની પોતાની તરફ આવી કિસમની દિલસોજી બેઠ ઘણાજ ખુશી થયો, અને તેને આપેલા વચનને માન સાથ પોતાને માથે ચઢાવી, પોતાના ખાનદાંનનો ભેદ બાહરે કરતાં બોલ્યો:—

“હકીકત સુણ માહરી શેહરિયાર,
હું સાસાંનનો બેટો છું નીરધાર.
નિયાંગાન માણે શાહ અર્દશીર,^૧
રહ્યો છે તવારીખમાં યાદગીર.
સિતમગર સિકંદર રૂમી શેહરિયાર,
કિધું જ્યારે ધરાંનને ખારજાર.
થઈ જ્યારે દારાની હસ્તી ખતમ,
ફેના તેણે કીધાં વતન. ને ધરમ.
હતો મારો ન્યાગાંન દારા પેસર,
નહાસી ગયો હિન્દ તે નામેવર.
વસી મૂઠ્ઠલસીમે છુપે નામથી,
છંજરી છંદગી વિના ખાંમથી.

જમાનાના દોરે થયો મહાત છું,
હું તુખમે દારાની બોલાદ છું.
એ મૂજ ન્યાગાંનનો હાલ છે,
આ ગરદિશની કેવી જીવે ચાલ છે.”

સુણી હાલ ખાખકે થયો ગમખાર,
વેહતી થઈ આંખોથી નીર ધાર.
ભરી હાથ દમમા કીધો પૂકાર:
“ઓ ગરદાંને-ગરદુ! અજબ તારો માર.
પડી કેમ તમ પર ગજબની નિગાહ,
જીલમ ભારી તુજ પર એ નારવા.” (૪)

* * *

સાસાંનનો ભેદ જાણી ખાખકનું બેહુદ ખુશી થયું, અને

તેને પોતાનો જમાઈ કરવો.

કહ્યું ખાખકે: “સુણ આલી વિકાર,
સફા તન કરવા હમામે^૨ સિધાર:
સજી સાજ પોશાક સંગાર તન,
રહી મારે મેહલે કર છું ચમન.”
હકીકત જાણી લીધી મહાંનની,
ધુપી વાત રાખી નિયાગાંનની.

૧૦૧૦૦

હૂકમ કીધો એકદમ જીલાપી નફર:
“ધક્કાજત કરો મનથી ખુબતર.

લઈ જાવો મેહલે સાસાંનને,
સફા તન કરાવો કીલજનને.
જરીન એક પોશાક લાવો તૂરત,
સજાવો સંગાર ધરી તમ ઉલટ.”

હજુરીમે આવી ઉભા સૌ ગુલાંમ,
નમીને કિધી સૌ ગુલામે સલાંમ.
વસિયો મેહલ અંદર સાસાંન જઈ,
કિધો ખાખકે ચાહી તેને જમઈ.

અર્દશીર ખાખકાંનતુ જનમયું.

પૂરી થાઈ નૌખત નવ માસની,
ખિલી રહી કલી શુલ જીગર આસની.
સાસાંનની ખાનુએ દીધો જનમ,
સપુત એક બેટો નુરે ચશમ.

રૂપમા રૂપાલો મિસલ અર્દશીર,
કંઠમા કંઠાવર, અજબ કીલપજીર.
પેદર એઈ ફરજન્દ મિસલ લાલાફામ,
મૂખારક રાખ્યું અરદશીર નામ.^૩

૧. શાએર શીરદોસી પોતાના શાહનામામાં, રૂઝનતન અસ્ત-દીવારના દીકરા બદ-
મને અર્દશીરને નામે જોલખાવે છે. મગર હખામની વંશની તવારીખ પ્રમાણે ધરાં-
નના ઉલ્લા પાદશાહ દારાનો દીકરો, તે આ સાસાંનનો નિયાગાંન હતો. આ દાર્તાન-
શાહનામા પ્રમાણે રચેલું હોવાથી, આ નોંધ લેવી જરૂરી લાગે છે. (કરતા)

૨. હમામખાનુ યાને અધોળ કરવાની જગ્યા.

૩. કારનામે અર્દશીર ખાખકાન, તેમજ શાહનામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીર
ખાખકની દીકરીનો દીકરો અને સાસાંનનો છેકરો હતો, પણ ખાખકે તેને દીકરા તરીકે
કરી લીધેલો હતો, તેથી અર્દશીર ખાખકાનને નામે તે જોલખાઈ ગયો છે.

(કા. ૨૦ બા. ૧૦)

થયો પુત મોટો વધ્યાં જેમ સાલ,
વસી સુખ ચેને રહ્યો ખુશહાલ.
ઉંમર ભે કે નાહતી, મગર પુરવીન,
કુરહેશ દિસતો મિસલ કુરખીન.
શિખીયો લડાઈના હુત્તર ઇલમ,
વિચારીને આગલ ધરતો કંઠમ.
ખખમા તે ખનિયો પૂરો પેહલવાંન,
કેહતા સહુ અર્ધશીર બાબેકાંન.

* * *

અર્ધશીરની ખુખી વિશે અર્ધવાંનને
ખખર પડવી.

હતો ઇસકાંને શાહ અર્ધવાંન,^૧
પૂગી અર્ધશીરની ખખર તેને કાંન.
ઉડતી ગઈ ઇસ્તખરથી ખખર,
કે: "બાબકેને ત્યાં છે એક પિસર.
ઉંમર સાલ પંદર, નથી કંઈ ઇચાહ,
સઠા સુખ હસ્ટું, સઠા હીલ શાહ.
ખખમા છે બાહોશ, ઉંમર જવાંન,
રૂપે રૂપાલો, રોશાન રવાંન.

* * *

અકલમંદ દાનેશ, અખખ પુરતાખ,
અખખતેની સજ્જખ, હસીનો હખખ."

અર્ધશીરને પોતાની તરફ મોકલવા
માટે બાબક ઉપર અર્ધવાંને
લખાવટ કરવી.

ખખર જાણી ખુશી થયો અર્ધવાંન,
થયો તે તલખગાર, ભેલા જવાન.
લખ્યો એક રૂકડો બાબક ઉપર,
કે: "અએ મર્દ બાહોશ, દાનેશવર.
મલી છે મને એમ ખખર દિલપજાર,
પિસર તારો નામે છે અર્ધશીર.
સુણી થાયું મુસ્તાક માફ જગર,
નજરથી નિહાલું તહારો પિસર.
અરજ છે મહારી એ નેકનામ,
પિસર તારો મોકલ મહારે મુકામ.
ગણી મુજ ફરજન્દ, કરશ હીલબરી,
નજરથી ન રાખશ, કુર એક ઘડી.
સંભાલી રાખશ એ ગર્હનફરાજ,
હરખારે મારી કરશ સર્ફરાજ.
રવાના છું કરજે તુરત અર્ધશીર,
હું ભેલા 'ને મલવા થયો છું અધીર."

અર્ધશીરને દુઃખી દીલે અર્ધવાંન પાસ બાબકે રવાના કરવો.

પાદશાહ અર્ધવાંનનો આવી મનજબનો પેગમ બ્યારે બાબકે વાંચ્યો, ત્યારે તેની
દિલગીરીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાની દીકરીના દીકરા અર્ધશીરથી તેને છુટો પડવા
ખિલકુલ ગમ્યું નહી, કેમકે તે તેને ઘણુજ વાહલથી ચાહતો હતો. પશુ તે લાચાર હતો,
કેમકે અર્ધવાંન એક મોટો પાદશાહ હતો, અને બાબક તેના ફરમાનને માન આપવા
બંધાયેલો હતો. દિલગીર દીલે બાબકે જવાન અર્ધશીરને પોતાની પાસે બોલાવી, તેને
ગણે લગાડી અર્ધવાંનનો પેગમ વંચાવ્યો, અને સઘસી ખીનાથી તેને વાકેફ કીધો.

એ વાંચીને બાબક થયો દિલગીર,
વરસી રહ્યાં ખુખ આંખોથી નીર.
પિસર કીધો મોટો, લડાવીને લાડ,
જુલમ ભેલ લાગી કળાની કટાર.
લગાડી ગણે અર્ધશીર હીલજાંન,
કથું: "તું જ સરખર જુલા મેહરખાંન.

લખે છે. મુજપર શાહ અર્ધવાંન,
પિસર તારો મોકલ મહારે મકાંન.
રજા છે મહારી, હું મજબૂર છું,
મગર છું જ નુર વન ખેલુર છું.
લખાવટ કરું છું મીત્રત કરી,
નજર પાસ રાખે તૂને હર ઘડી.

૧. પારથીઅન વંશનો છેલ્લો પાદશાહ અર્ધવાંન જેને યુનાનીઓ આરટોખિતુસ
નામે ઓલખાવી ગયા છે

રવાના કરું છું એ રોશન રવાન, કહ્યા છે એને શિખામણ સૂખન,
એ ધડપંથુમે મારો છે ચેરાગે-જાન. એ સમજે છે તારો દરજ્જો ખૂલેલ.
સદા રહેજો એ પર તારી પનાહ,
યજ્ઞે ઘન કુશમન જગમા તખાહ.”

બાબકની રજાથી અર્દશીરનું હૃદયો લઈ અર્દવાન પાસ જવું.

પોતાના મુરબી અને પાદશાહ બાબકના આવા દીવસોજી ભરેલા સખુનો સંભળી
અર્દશીર દલગીર થયો, અને અંતે તેણે અર્દવાન પાસ જવાની તૈયારી કીધી. અર્દશીરે
પોતાના મમાવા બાબકને કામળી રીતે ફિકરમંદ નહીં બનવા મમજાવ્યું.

લઈ સાથ નોકર ઉમંગી સવાર,
લિધાં ગંજ સંગ જંગના હથિયાર.
નેજાને શુરજ, ઘોડા લગામ,
સમશીર, લાલા, જુરખફત કામ.
એ હૃદયો અરદવાન થકી હીલપજીર,
લઈ સંગ નિકલીયો લલો અર્દશીર.
મમાવાને ભેટી ગયો ‘રથ’ રહેર,
મલ્યો ત્યાં શાહ અર્દવાનને દલેર.
અર્દશીરનું પાદશાહ અર્દવાન પાસ
જઈ પુગવું.

પૂગ્યો જઈ અરદવાનની તે હજીર,
નમી બાલિયો તે અઢખથી પુર.
સિફતથી ભરી તેણે ખોલી જખાન,
કુવા લઈ કહ્યું કે: “જીવો અર્દવાન.
અગર હોય રજા તારી એ કાઠગર,
આ હૃદયો કરું છું ઘને નજર.”

અકલમંદ, ખેરમંદ, ઘં દસ્તગીર,
ઉભો તારો ખંદો ખુંકી અર્દશીર.”

* * *
એક તાબ સુંદર સુરત નવજવાન,
ખુશી થાયો દીલથી શાહ અર્દવાન.
મલી હેતથી તે ખગલગીર થયો,
અહેવાલે બાબક પુછી રહ્યો.
તખત પાસ આપી બેઠક જરીન,
વખાણીને ખુબી, કિધી આફરીન.
હૃદયો કિધો અર્દશીરે નજર,
ખુશી થઈ અરદવાને જીજી દેહર.
મેહલ એક તથાર કિધો હીલપજીર,
રહ્યો તેની અંદર જઈ અર્દશીર.
નજર પાસ રાખી સદા અર્દવાન,
ચાહતો તો તેને ફરજનદ સમાન.
ચોગાન! ચતરંગર વિગેરે હુંનર,
જોઈ ખુશ થયો અર્દવાં નામેવર.
૧૦૨૦૦

૧. આગલા વખતમાં ધગંતીઓ ઘોડા ઉપર બેસી, ‘ગુબિયાજી’ (દરી કાવ) ની
રમત, સુમારે આંક આંકની ટાલીમાં વેલચાઈ જઈને રમતા હતા. હાલમાં ધગંતો
પોસાની રમત એજ રીતે રમે છે. એ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે ‘દોડી, પોસો, અને
ગોશ્ત’ વિગેરે જે રમત ધગંતો રમે છે, તે અસલ કિયાનીઓના વખતથી ધગંતીઓ
રમી જાયતા હતા. (કા. અ. બા.)

૨. ચતરંગ એનો અર્થ ચાર-અંગ, એટલે ચાર-ભાગના સમુદવાયુ હાથી,
ઘોડા, રથ અને પાદશાહ સાથનું લશ્કર. લશ્કરના મેદાનમાં ઘોડેસ્વાર, પાદા વિગેરે
લશ્કરની ગોઠવણ કેમ રીતે કરવામાં આવે તો ફરીકા લશ્કર ઉપર કંતેદ મેલવી
શકાય, અને કેવી રીતે કરવામાં આવે તો પોતાની હાર યામ, એ નિયમ ઉપરથી
રચવામાં આવેલી રમત, તે ચતરંગ અથવા ચતરંગ. એ રમત પાદશાહ નેશીરવાન
આહેલના વખતમાં કિન્દુસ્થાનથી ઇરાનમાં લખાઈ ચક્ર હતી.

ચાહનામાના ૪ થી ૬૪૨માં “અક્તાર ફિરસ્તાદને રાએ કિન્દુ સતરંગ રા નજદ

દરબારે મહેફિલ કે શીકારગાહ,
સહા રાખતો સાથ તેને શાહ.

અર્ધશીર ઉપર શિકારગાહમાં

અર્ધવાનનું ખડા થવું, અને

તેને સજા કરમાવવી.

એતેકાકે એક રોજ એવો થયો,
અરધવાંન શીકાર કરવા ગયો.

લિધા ચાર બેટાઓને સંગમાં,
રસાલા હતો સાથ પુર રંગમાં.

હમરાહ શાહની હતો અર્ધશીર,
થતો શાહ બેઠા ખુશી હીલપજર.
એકાએક રસાલાએ કીધો પૂકાર,
નજર એક ચુરખર પડ્યું ખુનખાર.
ઉપટાવી ઘોડાને છોડી લગાંમ,
મચાવી રસાલાએ ખુબ દોડધાંમ.
દોડ્યો હરોલે તુરત અર્ધશીર,
મૂકી પીઠ પાછલ અમીરો 'ને વીર.
ધરી હાથમાં તીર એંચી કમાંન,
કરી ખંગ, લિધી નેમ, ટાંકી નિશાંણ.

નોશીરવાન," એ મથાલાવાલી બાબતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, કનોજના એક હિંદી રાજાએ પોતાનાં એક એકાચી સાથે એ રમતનો ખુલાસો મેલવવાના ધરાદાથી, એક તખ્તો તથા તેનાં મોહરો ધરાંનના શાહાનશાહ નોશીરવાન આદેશ ઉપર, એક કિમતી હથેલા માથે મોકલી આપ્યાં હતાં, અને તેની દરબારના દાના મળેદોથી તેનો ખુલાસો ચાલ્યો હતો. બ્યારે શાહ નોશીરવાનના દરબારીઓમાંથી કોઈબી તેનો ખુલાસો કરી શક્યું નહીં, ત્યારે તેના બુલ્ગેર્ગ વજીર બુલ્ગેર્ગમેહરે પોતાની દાનાધના બળથી તેનો ખુલાસો કીધો, અને એ રમતની મુકાબલ એક બીજી 'નર્દ' નામે ચાલખાતી રમત ઉપખતવી કાહીને કનોજના રાજા ઉપર મોકલી આપી, તેનો ભેદ જાણવા ગાગ્યો. પણ તે રાજાની દરબારના વિદવાનોમાંથી કોઈબી તેનો ખુલાસો આપી શક્યો નહીં. પેલ્લથીમાં લખાયલાં ચતરંગ નામામાં એ રમતનો, તથા વીનઅર્તદીર ચિટલે નર્દ (દામ)ની રમતનો ખુલાસો આવેલો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ રમત શાહ નોશીરવાન ઉપર મોકલનાર રાજા દેવશર્મા અથવા દમ્બેશલીમ નામે હતો.

એ રમતના મુલ વિશે મરહુમ શામ્મિર શીરોસી પોતાના શાહનામામાં દક્ષતર ૪ થા મધે "દારતાને જમહુર રાએ હિંદ વ પિસર વ બિશદર જદેઅશ ગવ વ તલહંદ વ ચક્તાર દર પચેદા શુદને ચતરંગ," એ મથાલાવાલી બાબતમાં 'શાહુએ' નામના એક બુલ્ગેર્ગ મર્દને નામે તથા આધારે એ બધાન આપે છે, જેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

હિંદુસ્તાનમાં જમહુર નામે એક પ્રખ્યાત રાજા હતો. સંદેસ તેનું પાંચતખ્ત હતું. તે રાજા, પોતાની એક પરહેજગાર રાણી તથા ગવ નામે એક નાહના ગાંડી વારેસ છોકરાને મુકીને મરણ પામ્યો. તેનો છોકરો નાહનો હોવાથી, શેહરના લોકોને મરનાર જમહુરના ભાઈ 'માએ' જે દંબરમાં રાજ કરતો હતો, તેને તેના ભાઈનું રાજપાત સોંપ્યું. તેણે પોતાના ભાઈની રાણી સાથે નેકાહ કીધા. એ પછી રાણીએ તલહંદ નામે એક છોકરનો જન્મ આપ્યો. ગવ સાત વરસનો અને તલહંદ બે વરસનો થયા પછી માએ પશુ મુજરી ગયો. છોકરાએ નાહના હોવાને લીધે તે રાજપાટ રાણીને સોંપવામાં આવ્યું. રાણીએ તે બધે છોકરાએને સઘલી પ્રકારની કેલવણી આપવા બે જુદા જુદા દાનાવ વિસ્તાદોને સોંપ્યા. છોકરાએ ઉમરે પુગ્યા પછી તખ્ત મેલવવાના સંબંધમાં ખટખટ કરવા લાગ્યા. સેવટે બધે વચે લગાઇ ચઇ. તેમાં તલહંદ લશકરમાં ઘેરાઇ જવાથી, અને તેને માટે નાહસવાનો કોઈબી માર્ગ નહીં રહેવાથી, જુખ, પ્યાસ, અને થાકને લીધે, તે કાચીની પીઠ ઉપરજ મરણ પામ્યો. આ બનાવથી રાણીને બહુ દુઃખ થયું, અને તેથી તેણીએ આતશમાં બળી મરવાનો કરાવ કીધો. રાણીને શક પડ્યો, કે ગવે રાજપાત મેલવવાને પોતાના ભાઈને પોતે મારી નાખ્યો, અથવા બીજાઓ પાસે મારી નાખ્યો. લગાઇ આગમજ ગવે પોતાના ભાઈને લગાઇ નહીં કરવાને

પલકેમા છુટા તીર અતી નારાકાર, થયો મોતને એકદમ તે શરણ,
વિંધી શુરખર તે ગયો આરપાર. તફડી જમીન પર પાગ્યો મરણ.

પાદશાહ અર્દવાંનનું શેકારગાહવાલી જગ્યા ઉપર આવી પુગવું.

એક નાહતી ગપલા ગોરખની પુઠે રસાલાના સવારો લાગ્યા હતા, પણ તે ગોરખર પોતાનો જન ગયાવવા જંગલમાં દૂર નિકળી ગયું હતું. પુઠે લાગેલા સવારોએ તે ગોરખરને ઘેરી લેવાની નેમથી જુદી જુદી દીશાએ પોતાના ઘોડાઓને છોડી મેદમા હતા. પણ ચંચલ નજરવાલા અર્દશીરને, તે દોડતાં ગોરખરને ઘેરી લેવાના કરતાં, તેને દુરથી મારવાનું વધારે સેકલ લાગ્યું. અર્દશીરે પોતાના ઘોડાને તે ગોરખર પાછલ દોડાવ્યો. અર્દશીરને આતી રીતે તે ગોરખર પાછલ દોડતો જોઇ, પાદશાહ અર્દવાંનના એક દોકરાએ પણ અર્દશીરની પુઠે પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યો. એવામા અર્દશીરની નજર જંગલના એક ગીચ ઝાડીવાલા લાગમા પેલાં ગોરખર ઉપર પડી, અને તેણે તેજ વખતે પોતાના તીરથી તે શુરખરને વિંધી નાખી બેળન કીધો.

આ બેળન થયેલા શીકાર એક મરત ખુનખાર ગોરખર હતો. અર્દશીર પોતાના શીકારને તપાસતો ઉગો હતો, તેવામાં પાદશાહ અર્દવાંન અને તેના સવારો ત્યાં આવી લાગ્યા, અને એક ભયંકાર શીકાર તીરના જખમથી વિષાધ પડેલા જોઇ, શીકાર કરનાર સવારની હિંમત અને હુન્નરમંદી ઉપર તે આદરીત કરતાં બાહ્યો:

જોઇ શુરખરને કહે અર્દવાંન,
“શાખાસ ! કેણુ એ ટાંકી નિશાણુ.
અજખ નેમ તેની, અજખ તીર છે,
કહેા કેણુ એવો શૂરવીર છે !”

નમીને હાજર થયો અર્દશીર,
કહ્યું: “ છે કિંકવીનુ એ કારે તીર.
એ મારો તીર છે, હું છું તે વીર,
કલ શુરખર છે, તીરે અર્દશીર.”

*

*

*

*

*

*

છણે સમજાવ્યો હતો, પણ તે સમજ્યો નહી, અને તે કાંઈના મારવાથી નહી પણ ઘેરાઇ જવાથી હાથથી પીઠ ઉપર મરણ પાગ્યો, તે વિશે પોતાની માતાને ખુલાસો કીધો, પણ તે તેણીએ બહાલ રાખ્યો નહિ. તેણીની એ વિશે ખાતરી કરી આપવાની કલુઝાત આપીને ગવ પોતાને મક્કને આંબ્યો, અને પોતાના ઉરતાદ તથા વજરને રાણી સાથની વાતચીતની હકિકત કહી સંભળાવી. પોતાના વજરની સલાહથી તેણે કેસમીર પગે દેશના મહા વિદવાનેને આલાવી મંગાવ્યા. ગવને વજર જે ગવની સાથે લડાઈમાં હાજર હતો, તેણે તે પંડીતોની આગલ લકષ્મના મેદાનમાં ઘોડેરવાર લશ્કર, પાદા લશ્કર, હાથી, વિગેરે કર્ષ કષ આણુએ હતું, તથા દરિયો તથા જંગના મેદાનમાં ખોદેલી ચર અથવા ખાદ કષ જગ્યાએ હતી, તેલું વીગતવાર બધાન કહી સમજાવ્યું. તે ઉપરથી પંડીતોએ અખનુસના લાકડાંનાં શાહ, વજર, હાથી, ઉંટ, ઘોડા અને પાદાનાં પુતલાં અથવા મોહરો બનાવીને, એક લાકડાંના તખતા ઉપર ૧૦૦ ખાના અથવા ધર બનાવીને તે ઉપર ગોઠવ્યાં, અને ગવ અને તલહંદ વચ્ચે થયેલી લડાઈની જગ્યાની તપાસ કીધી. તે ઉપરથી તલહંદ તે લડાઈમાં કેવી રીતે મહાત એટલે કચેદ થયો, અને જીખ અને પ્યાસથી મરણ પાગ્યો, તે સાબેત કરી આપ્યું. આ બાજુ ગવે રાણી આગલ રજી કીધી, અને તલહંદ લશ્કરમાં ઘેરાઇ જમને કાંઈના માર્યા પગર કેવી રીતે મરી ગયો, તે માટેની તેણીની ખાતરી કરી આપી.

(કા. અ. ખા.)

ઉભેલો હતો ત્યાં પિસર અર્ધવાંન,
ખની ટુંદ બોલ્યો તે અદ્યમાન.
“ગલત વાત કેમ તું કરે અર્ધશીર,
લાજમ તુંને છે શરમ એ દલીર.
થયો મારો વનમે ખુદા દસ્તગીર,
વિધી નાખિયો મે એ વિકાલ-વીર

કિથો ઠાર શુરખર પથકાંને તીર,
હું શોધું છું માઠા ખનીને અધીર.
નથી તીર પરાયો, નથી કોઈ વીર,
નથી થઈ કલ આ તિરે અર્ધશીર.
વિધી નેમ ટાંકી, છુટો મુજ તીર,
ખડે છે શું ખકવા, અરે અર્ધશીર!”(૬)

અર્ધવાંનના દીકરાની ગલત વાતનો અર્ધશીરે જવાબ દેવો.

પોતાના પાદશાહના દીકરાની આવી ભુકી ખનાવટભરી વાત સાંભળી, અર્ધશીર ગુસ્સાથી તપી ગયો, પણ પોતાની હાલતનો વિચાર કરી, તે પોતાના ઉકેલમાં ભોલીના ભેજને નરમ બનાવી, ધીરે અને ધીમે અવાજે તે દલીલ કરવા લાગ્યો.

સુણી અર્ધશીરે કીથો જવાબ:
“ખિયાખાન બોલુ છું બેહિસાખ.
કરે છે ધણુ શુર આ રાતમાં,
ઉભો કાં તું ફોકેટ અરમાનમાં.

તિરહાજ છે તો, લે તીર-કમાન,
ખિજું માર શુરખર ટાંકી નિશાખ.
કદીખી હુનરમંદ છૂપતા નથી,
કદીખી તરતાર હુખતા નથી.”(૭)

અર્ધશીરની તાનાજાણી સાંભળી પાદશાહ અર્ધવાંનનું

તેના ઉપર શુરસે થયું.

પોતાના જન કરતાં વાહબા બેટાની મરહાંનગી ઉપર આવી કિસમના તાલાયક દીકા પોતાની હાજરીમા અર્ધશીરને બેધડક કરતો ભેષ, પાદશાહ અર્ધવાંનને ધણુંજ શુર લાગ્યું, અને તે શુરસે થઈ અર્ધશીર ઉપર પુકાર કરી બોલ્યો:

સુણી અર્ધશીરની સરકસ જખાંન,
પૂકારી બોલ્યો શાહ અર્ધવાંન:
“ખંધ કર જખાં તારી બહીલ જવાંન,
જખાં તારી ચાલે છે નાઇલ સમાંન.
હજુરમે મારી કરે ટુંદ વાત,
ભુલી મરતબો, ને ભુલે રીતલાત.
કરે કેમ ખજાલ ખની સુખરૂ,
ખની બેશરમ તું ઉભો રૂખરૂ.
તૂને રાખી સંગમાં કિથો સફરાજ,
આ તેનો અહો, એ બેલેહાજ ?
તુંને રાખી સંગમાં કિથો મે શુનાહ,
અહી તૂને મારી શાહી પનાહ.
ખતા થઈ મહારી બેશક જજન,
કરે મુજ ફરજંદની કિરતીજુ ખુન.
નિકલ જા હિયાંથી એ બેહ્યા,
સિકલ તારી બેવી છે નારવા.

નથી કાંમ તારું હવે મારી પાસ,
જખને તબેલામે કરે તારો વાસ.
રખેવાલ ઘોડાનો થા આજથી,
થજે રાજ દીલમા તું એ કાજથી.”

* * *

સુણી આ હૂકમ શાહનો અર્ધશીર,
ચરમોથી વેહતાં થયાં ચાલુ નીર.
રૂઠી તેની સરજત, પડ્યો ખાકમાં,
કચડઈ ગયો ગરહેશી ચાકમાં.
અએ દોરે ગરહીશ અજબ તારો ધાક,
કિધાં કંઈક લાખો ઘડી માહે ખાક.

* * *

અર્ધશીરે આ ખનાવની હંકિત
ખાખક ઉપર લખી રવાના કરવી.

તજમેહલો-અએવાંન, સંહુ સુખવાસ,
રહો અર્ધશીર જખ ઘોડાની પાસ.

કિધું જઈ તબેલાની અંદર મકાંન,
અકારી પડી તેને મનથી જહાંન.
લખી કુલ હકિકત આખક ઉપર,
ચિતારી મુસીબત સહુ મુખતેસર.
કે: “મયાલુ”, મેહરખાંન ઓ શેહરિયાર,
લખું શું હકિકત છું બેકરાર.
મુસીબત મૂજપર ભરી ખહુ પડી,
આખોથી વહે છે આંમુ ઝરી.

ગમખાર હીલે ધરીને સખર,
રવાના કિધો તેણે આખક ઉપર.

અર્ધશીર ઉપર આખકે ગુસ્સે થઈ શીખામણ લખી જવાખ મોકલવો.

એ રીતે જ્યાં અર્ધશીર પાદશાહ અર્ધવાંનના કુકમથી તેના તબેલામાં જઈ
વર્યો, અને પોતાના દીક્ષમાં બહુજ કુખી થવા લાગ્યો. પોતાની ઉપર આવી પડેલી
આ આફતના સમાચાર તેણે આખક ઉપર લખી મોકલ્યા. આખકને આ સમાચાર
મલતાજ તે ઉત્તરો અર્ધશીર ઉપર ગુસ્સે થયો, અને ઘુરતજ તેણે તેની ઉપર શીખા-
મણના સખુનો નિમે પ્રમાણે લખી ઠપકો આપ્યો. —

“હકિકત તહારી મે જાણી તમામ,
તેં રાખી ન કાણમે જીભની લગામ.
કુમઅકલ બેશક છું છે જવાંન,
કે નારાજ કિધો તેં શાહ અર્ધવાંન.
હતો ના છું ખેશી, કે છું ના પિસર,
કિધી સરકશી કેમ ખની બેફિકર.

૧૦,૩૦૦

નથી કુશમની અર્ધવાંને કરી,
એ કુલ સુખમા તારે હાથે ભરી.

એ કુ:ખ-હરદનો છે એક ઇલાજ,
નમીને ખુશી કર તેનો મિજાજ.
અહા તેના ફરમાન હરએક કર,
તારો ને મારો તે છે તાજવર.
સિક્તથી જીતી લે દિલે અર્ધવાંન,
થશે તારૂ કિસમત પાણું મહાંન.
રવાના કિધો છે મે આ સાથ ગંજ,
મખાહા થશે એથી ફર છંજ, રંજ.

અગર ગંજની જો પડે કંઈ જરૂર,
સમજ કે નથી ઘંથી આખક ફર.” (7)

પાદશાહ અર્ધવાંનના મેહલની ષડોશમાં આવેલા
પાયગાહમા અર્ધશીરે મકાંન કરવું.

આખકની તરફનો આવો પેગામ વાંચી અર્ધશીરે પોતાની જુલ જોઈ લીધી,
અને પોતાની ઉપર આવી પડેલી આફત ધીરજથી સહન કરવાનો તેણે પોતાના
દીલમાં વિચાર કીધો.

આખકે મોકલાવેલા ગંજમાંથી, અર્ધશીરે તબેલામાં પોતાના વસવાટવાલા ઓરડાને
પોતાને મનપસંદ રીતે સંજાર્યો. તેણે પોતાને લાગ્યેકુ એક મિઠાનુ ખરીદ્યું, અને
જમીન ઉપર ગયાંએ મિઠાવી બીજું કેટલુંક રાયરચીકું ગોઠવી, ત્યાં પોતાના દિવસો
તે ગુજારવા લાગ્યો. અર્ધશીર માયન ગ્રામમા તેમજ વાણંજ વગાડવામાં ધણોજ આહોશ
હોવાથી, તે પોતાના આ કુખના દિવસો, મોટે ભાગે એકાંતમા પોતે માત્ર વગાડી,
પોતાના મનને રીજવી પુરા કરતો હતો.

એ પયગામ વાંચીને અર્ધશીર,
ખુશી થઇ દીલમા ધરી તેણે ધીર.
કિંધુ અર્ધશીરે પસંદ તે મકાંન,
હવે તેની સામે શાહી જનાંન.^૧
કઢી ખાઇ પીધને કરતો ચમન,
કઢી ગાઇને^૨ દીલ કરતો મગન.
હતી રાત એક એવી રલીઆમણી,
સિતારા બલકતા મિસલ હિરકણી.
બેસી ગૂંપા ઉપર અર્ધશીર,
શરૂ એક ગાયન કિંધુ દીલપછર.
દીલને વિજવા તે ગાતો સરોદ,
લુલતો તે ગાઇ ગમ 'ને કરોધ.^૩

હકી ખામ પરથી નહી તે હુરી,
છગર માહે લાગી મહોખત છુરી.(૮)

અર્ધશીર ઉપર ગુલનારનું મોહી પડવું.

પાદશાહ અર્ધવાંનની આ માનીતી કનીજક,^૪ રાતના આકાશ ઉપર ચલકતા
સીતારાના પ્રકાશ વચ્ચે દુરથી અર્ધશીરનો મધુર અવાજ સાંભળી, અને તેની ઢબ-છબ
જોઇ તેની ઉપર તે મોહી પડી. આ કનીજક-ગુલનાર-અર્ધવાંનની ધણીજ માનીતી, અને
તેના એક વજર મીસાલે તેના મેહલનો કારેખાર કરતી હતી. અર્ધવાંન તેણીને ધણોજ
વાહલથી આહતો હતો. અર્ધશીરને નજરે જોયા પછી, ગુલનાર તેને મક્કવા ધણીજ
અધીરી બની, અને કેવી રીતે તેને મક્કવું, તેની ને અનેક તદ્દખીર કરવા લાગી:

હિન હિન ગયા 'ને રાતો વહી,
જીવંતમાં ગુલનાર જલતી રહી.
તયે તન અગનથી, તયે તન...લહુ,
સહે પ્યારના કુખ, ખુશીથી સહુ.
એક રાત ઉઠી ધરી હાંમ દીલ,
પહોતી મધરાત અંધારી કીલ.
સજી સાજ સુંદર ઉઠી ગુલનાર,
મૂલાકાત કરવા બની ઇન્તેજર.
અતર સૂલાએ તન તર કરી,
જવાહીર જેવરથી જોખન લરી.

કંમંદ નાખી ઉપરથી ઉતરી પડી,
હલી અર્ધશીર સામે જઇ તે ખડી.
સુતેલો દિઠો સેજપર બેનજર,
જગાડીને હલી બની બહુ અધીર.

* * *
અર્ધશીરનું ખાખમાંથી જાગી ઉઠી,
પોતાની સામે ગુલનારને જોઈ
અજબ થયું.

અપકીને જાગ્યો જવાંન અર્ધશીર,
દિઠી એક ઉમેલી માહેખીર.

૧. જનાંન યાને અર્ધવાંનનું જનાંનખાનું. ૨. અર્ધશીર તંખુરો વગાડવામાં
અને સરોદખાણ (ગાયન) કરવામાં ધણોજ કામેલ હતો. તેના સરોદ એવો
તો મધુર હતો, કે જ્યારેથી તે ગાયન કરતો, ત્યારે તે સાંભલવામાં દરેક જન મોજ
મેલવતાં હતાં. (કાં ૦ ગાં ૦ બાં ૦) ૩. કરોધ યાને ગુસ્સો. ૪. કારનામામાં
આ કનીજક શબ્દનો અર્થ જેમ દીકરીનો, કીધો છે, તેમજ 'દાસી' પણ થાય છે.

હયરત થયો લેઈ હુસ્નો-જમાલ,
અદબથી કિથો અર્દશીરે સવાલ.
“અએ દિલરૂબા, દિલ પસંદ નાજનીન,
કિથો કેમ તુંએ યાદ આ કમતરીન.
તું છે કોઈ દિવારાંમ, બહારે ચમન,
હું છું એક ગમખાર દીલ દર્દમંન.
કહે કોણ છે ઇ, શું તારૂ નામ,
ખડો છે આ બંદો, શું તારૂ કામ?”

ગુલનારે અર્દશીરની આગલ
પેતાના દીલની ખાખેરા
જાહેર કરવી.

“સાંભલ ઓ સુરા, સોહીલ જવાંન,
છે મારો સાહેબ, શાહ અર્દવાંન.

હું શાહ અરઠવાનની છું કનીજ,
મને યાદ છે તે જગરથી અજીજ.
હું શાહી જરની નિગેહખાંન છું,
શબેસ્તાંન અંદર હું મનમાન છું.
પરસ્તાર મારો તે છે મેહરખાંન,
ખુશી સુજથી છે સાહનું રવાંન.
સિકંદ્ર જોઈ તારી હું બલહાર થઈ,
જગરથી તહારી પરસ્તાર થઈ.
અગર દીલ મને દઈ કરે દીલબરી,
મિટે સુજ લવની સદા દલદરી.
છે સુજ દીલની ઉમેદ એક ખાસ,
બનું તારી દાસી, સદા રેહી પાસ.
અરજ હાથ બોડી કરે ગુલનાર,
કરું તુંજ કદમ પર જીવ મૂજ નિસાર.” (૭)

અર્દશીરે ગુલનારની મોહબત મંજૂર કરવી.

એ રીતે અર્દશીરની મોહબતમા અર્દવાંનની માનીતી કનીજક ગીરફતાર થઈ પડી. ખુબસુરત ગુલનારના મોહબતથી બરેલા મધુર વચન સાંભળી અર્દશીરે તે નાજનીનની મોહબત મંજૂર કીધી. ગુલનારની આ સુવાક્ષત પછી, રોજ રાત્રે તે બાંતુ અર્દશીરને મક્કા શાહ અર્દવાંનના સુતા પછી, છુપી રીતે અર્દશીરની પાસ જતી, અને બામદાદ સુધી અર્દશીરની આગલ રેહી, તે પાછી મેહલમાં જતી હતી.^૧

સુણી દિલરૂબા ખુશ થયો અર્દશીર,
મંજૂર કિધી દીલબર દીલપજાર.
મૂલાકાતોની ના મના કંઈ રહી,
ખબર કોઈનેબી જણાઈ નહી.

શાહ બાબકનું સુજર પામવું.

અર્દશીરનું દલગીર થવું.

થયા દીન ખુશીના ઘણા એમ પસાર,
એક દીન ખબર બહુ મલી ગમખાર.
આ દુનિયાની છોડી કુલ દિલસરી,
જેહાં દીલ બાબક ગયો સુજરી.
કુખી એ ખબરથી થયો અર્દવાંન,
થયો રંજીદ તે જોઈ ચેહલવાંન.

પડયું - તખ્ત ખાલી બાબક વગર,
તે લેવા નિકલિયા ઘણા પીર-નર.
મગર અર્દવાંને કિથા ના પસંદ,
પિસરને કિથો અક્સરે અંનજીમન.
પિસરને મૂકરર કિથો તખ્ત પર,
દિલું તાજ તેને વિના કંઈ ફિકર.
કબની ખબરથી કુખી અર્દશીર,
રહ્યો નહી જેહાંમે કોઈ દરતગીર.
કબની ખબરથી થયો ગમખાર,
અહીં તન બદનમાં ગમની છુખાર.
બનીને બેદીલ થયો દર્દમંદ,
કિહું તેણે નહાસી જવાવું પસંદ.

૧૦૪૦૦

બાબકના ગુજર પાઝ્યાથી અર્ધશીરની ઉમેદનું ઘટવું. અર્ધવાને પોતાનું
ભવિષ્ય જોવા નજીમીઓને ફરમાવવું.

પોતાની આવી પડતીમાં અર્ધશીરને પોતાના મુરખમી બાબકની કમળી ખખર
પડ્યાથી તે ધણોજ દલગીર બની નાસિપાસ થઇ ગયો. તેના દીલની તમામ ઉમેદોનો નાશ
થઈ ગયો, કેમકે તે એવું નક્કી જાણતો હતો, કે તેના મુરખમી માનકના મરણ પાદ તેના તખત
ઉપર, તે પોતે કોઇ દિવસ આવશે. પણ શાહ અર્ધવાને બાબકના ગુજરવા પછી, ખીજા
સપ્તાહ સિમેદવારોના હક નાપસદ કરી, તેણે પોતાના વડા દીકરા બદમનને બાબકનું
તખત આપ્યું, અને તેમ કરી તેણે અર્ધશીરનો હક દુબાડ્યો. અર્ધશીર આ બનાવથી
ધણોજ દલગીર અને નાસિપાસ થઇ ગયો, પણ તે લાચાર અને લાઇલાજ હતો.

એક દિવસ શાહ અર્ધવાંને પોતાની દરગાહના નજીમીઓને ખુદાસી મંગાવ્યા, અને
તેઓને હુકમ કીધો કે:—

“નજીમી તપાસો સિતારાની આલ, ભવિષ્ય માફે જોઇ કહો તતકાલ.
સરમ તમ ખોસો સિતારા ગણી, થશે મૂજ તખતનો હવે કોણુ ધણી.
તપાસી કહો સાતે મુઠ સરખસર, ગણો ખાર રાસી? તપાસીને ધર.
કહો તમ તપાસી ભવિષ્ય ભવ તમામ, બની બેખતર તમ કહો નેકનામ.”
મહી કહા નજીમીએ મસલત કરી,
તપાસી સિતારાની સઘલી ધડી.
કિંથી ખુબ જીકર તણુ રામે-સહર,
ભવિષ્ય જોઇ જાણી લિધું ખુબતર.

નજીમી ઉભા સંકુ શાહ રૂબરૂ,
નમીને કિંથી શાહસે શુદ્ધતર:
“કહું હાલ સૂણુ હસ્તગીર નામવર,
બનાવ એક બનશે કંઈ શું જીકર.
નફર કોઇ તારો હશે બેકદર,
નહાસી જશે છોડી દઈ તારું ધર.
વધુ જો કહું સૂણુ સુખત મનમાં,
નફર જશે નંહસી દિવસ ત્રણમાં.
થશે તે ધણી રોહરિયાં રે જલદ,
થશે તેથી કુનિયા અતી ખુરસદ.
દિવસ ત્રણમાં જો ફરજે એ ધડી,
કરશે તે ઇરાંનની રેહબરી.”

સૂણી વાત નાખુશ થયો અર્ધવાંન,
અકારી પડી તેને સારી જેહાંન.

અર્ધવાંનના ભવિષ્યની નજીમીઓએ આપેલી ખખર
અર્ધશીરને ગુલનારે ફેહવી.

અર્ધવાંનના નજીમીઓએ તેના ભવિષ્યની ખખર જ્યારે પોતાના પાદશાહને
જાહેર કીધી, ત્યારે મેહલમાં વસતી અર્ધવાંનની વિસવાસુ કનીજુક, તે સુધધી વાતનીત
છુપાઇને સાંભળતી હતી. અર્ધવાંનના મેહલમાંથી જે કોઇ નોકર આજથી ત્રણ દિવસમાં
નાહસી જશે, તે શખ્સ ઇરાંનનો પાદશાહ થવા પામશે, એવી નજીમીઓએ કરેલી
આગાહી જ્યારે ગુલનારે સાંભળી, ત્યારે તેની અધીરાઇનો પાર રહ્યો નહી, અને એ

૧. અને ૨. પહેલવી અને ફારસીમાં સાત મુઠા અને ખાર રાસીઓની ગણતરી
નજીમીઓ ભરીશ વર્તવાના કામમાં હવેલ કરતા હતા. એ સાત મુઠાના ગ્રમખાને
'ફકત ન' અને ખાર રાસીના ગ્રમખાને 'દવાજ દહાન' કેહતા હતા.

૩. સાસાંનના ખામખા બાબકે જોયના ખાખની તામીરનું આ શ્લોક છે. (કતા)

અગર જેની ખખર અર્દશીરને જણાવવા તે બેસખર બની.

ભવિશના ભવની છુરી આ ખખર, સુણી શુભનારે છુપઇ બેઢિકર. પડી રાત જયારે અધારી કીલ, દોડી તે રસકેમર બાણે ચીલ. જઇ તે તરત અર્દશીરને મલી. હકિકત સુણાવી સુણેલી ભલી. ખખર અર્દશીરને કહી એકદમ, બહેર કિથો કલ નળુમનો ભરમ. ભરમ સાંભલી ખુશ થયો અર્દશીર, ધિરજ ગઇ તેની, બનીયો અધીર. દુરત તેણે કીધો એવો વિચાર, હવે હિયાંથી નહાસી નિકલવું બહાર. કહ્યું તેણે ધીમેથી શુભનારને: "અગર છોડી નહાસું આ ધરખારને. અગર બઉં. જે હું મહારે વતન, તો રહેશે તું મુજ વન કેમ શુભતાન. અગર આવે મૂજ સાથ તું દિલનવાજ, તો જગમાં બનાવું તને સફરજાજ. કલા છે નળુમીઓએ જે સુખન, દિવસ ત્રણમાં આવે છોડું સદન. ૧ અગર જે હશે મેહર પજાંનની, મને શાહી મલશે ઇરાંનની."

શુભનારે અર્દશીર સાથ નહાસવાની ખાએશ જણાવવી.

હસી બાલી શુભનાર બેખુદ બની: "છે તું મારી મરણ, ને મારો ધણી. હું છું જાતે આગદર સુણ નામવર, કિધું છે તૂને માફ અરપણ છગર. હું દાસી તહારી પરસ્તાર છું, છું તારે તાબે; હું તમયાર છું. તું મિયાંન છે તો હું તકવાર છું, તું શુભપર હું શુભ જીવ નિસાર છું" (10)

શુભનારે અર્દશીર સાથ નહાસવાની તૈયારી કરવી, અને બન્ને જનતું અધારી રાતે નહાસવું.

કહ્યું અર્દશીરે સુણ દીલપુછર: "હકિકત બાણી થયો છું અધીર. અધીરો થયો છું જવાને થકી, મને નાહસવું છે કાસ નકી." બની ખુશ શુભનાર સુણી વિચાર, અમનમાં ખિલી રહી મીસલે બહાર, તરત ઉઠી શુભનાર ગઇ મેહલ પર, કિધી તેણે તૈયારી કરવા સફર. સુતેલો દિઠો ખાખમાં અર્દવાંન, પડી પાર તેની ઉમેદ મનમાન. ધરી હાંમ શુભનારે પ્રાંધી કંમર, લિધા સાથ હથિયાર તીર ને તખર. જર ને જવાહીર મોતી, ગોહર, છુપાવી લિધાં તેણીએ તન ઉપર. દેરમ ને હીનાર સાથે લઇ, ઉતરવા તે નીચે તમયાર થઇ. થયો અસ્ત ખુરશેદ, થઇ મધ્યરાત, કમંદ નાખી ઉતરી 'શુભ' સડસડાટ. હસીને કિધી અર્દશીરને સલાંમ. સફરનો સરંગમ દીઠો તમાંમ. નફર ને નોકર, ખિજા ચોકીખાંન, પડયાં તા બેલાંન પીઇ અર્ગવાંન. ૩ સફરની મંજલ ખિકટ હતી, મગર બેહુ જનમાં હિંમત હતી. ધરી અર્દશીરે દિલે પુર હાંમ, નાખી બે ઘોડા ઉપર છન લગામ. તૂર પેહડી બખતર થયો તે સવાર, લિધી હાથ સમશીર અની ખુનખાર. બેધ અર્દશીરને ચહડી શુભનાર, થયાં એકદમ બેહુ સાથે પમાર.

૧. સદન યાને ધર.

૨. આગદર યાને શુભનાર કહે છે, કે હું જાતે રવનન છું. - જે આરત પાક દામાનીથી રેલવા સાથે કાઢની ગુલામડીની નરી હોય, તેણીને આગદર આરત કહે છે. (કા. અજ ખા.)

૩. લાલમવાત શરાખ.

અર્ધશીરનું ગુલનાર સાથ પારસ શેહર તરફ નીકલી જવું.

અધારી રાતને સમે પાદચાલ અર્ધવાંનના બે નામીયા ઘોડા ઉપર અર્ધશીર અને ગુલનાર સવાર થઈ ખંને જન પુર ઝડપથી પારસ શેહર તરફ જવા નીકલી ગયાં.

એવું કહે છે, કે અર્ધશીર મોડી રાતે એક ગામડાં આગલ જઈ લાગ્યો.

અર્ધશીરે આ ગામડામાં દાખલ થઈ વિસામો કે આસાવસ લેવાનું વાજખી ધાર્યું નહી, કેમકે ત્યાંના વતનદારો મળાલ તેને આલખી કાઢે, વાસતે તે ગામડાંની સરહદ ઉપરથી પસાર થઈ ગયો.

અતે તે એક એકાંત જગ્યાએ જઈ પુગ્યો. ત્યાં તેણે બે આરતોને બેઠી બેઠી અર્ધશીર વિચારમાં પડ્યો, અર્ધશીરને બેતાજ તે આરતોએ પુકારી કહ્યું કે: “અએ કિયાની બાબકના અર્ધશીર, તું કે જે સાસાંની તોખમથી, અને શાહ દારાની આલાદથી ઉતરેલો છે, તે બિહ ના, કારણ કે તમામ બદકારોથી તું છુટકારો પામ્યો છે. હવે તુંને કોઈની પકડવાને શક્તિવાંન નથી. તુંને ધરાન ઉપર ધણી વરસ પાદશાહી કરવાની છે. તું દરીયા સુધી સિતાખીથી જા. જ્યાં સુધી તું દરીયા તારી નજરે જુવે નહી, ત્યાં સુધી તું કંઈની ચોખતો ના, કારણ કે જ્યારે તારી નજરે દરીયા પડશે, ત્યારે તું તારા કુશમનોથી બેઠેહસંત થશે.”

અર્ધશીર આ સુખન સાંભળી ખુશી થયો, અને ગુલનાર સાથ ઝડપથી આગલ વંધ્યો.

અર્ધશીર અને ગુલનારના નાહસવાની ખબર અર્ધવાંનને પડવી.

સહવાર પડતા આમમજ, અર્ધશીર અને ગુલનાર લાંબી મંજવ કાપી અર્ધવાંનના ગુલકમાંથી ધણે દુર નીકલી ગયાં.

જ્યારે ખામદાદ પડી ત્યારે રાખેતા પ્રમાણે અર્ધવાંને કતીજક ગુલનારને પોતાના રૂબરૂ બુલાવવાનો હુકમ કીધો, ત્યારેજ માલમ પડ્યું કે ગુલનાર મેહલમાં નથી. અર્ધવાંને - દુરત મેહલમાં સધલે ઠેકાણે તલાશ કરવાનો હુકમ કીધો.

કિંધી મહેલમાં હર ઠેકાણે તલાશ,	નથી પાચગાહે જણાતી નિશાણ,
મગર શોધી સર્વે થયાં નાસિપાસ.	નથી તેની સમસીર, નથી તીર-કમાન.
મહી મહેલમાંથી ના કંઈ નિશાણ,	પડી તેટલામાં નવી એક છુમ,
નારાજ થયો જાણીને અર્ધવાંન.	થયા છે રખસ બે તબેલેથી ગુમ.
મહી તેટલાં એક બીજી ખબર,	દુરત ચેતિયો એ સુણી શેહરિયાર,
નથી અર્ધશીરની પડતો નજર.	નહાસી ગયાં અર્ધશીર-ગુલનાર.

પુકારી બોલ્યો: “અરે બદનજર,

કિંધું કાંમ મહારૂ છરોજખર.”

૧૦૫૦૦

અર્ધવાંને નળ્યુમીઓને બુલાવી અર્ધશીર વિશે પુછવું.

પોતાની માનીતી કતીજક અને અર્ધશીરને આવી રીતે ચોરી છુપીથી પોતાના મેહલમાંથી નાહસી ગયલાં જાણી, અર્ધવાંનના ગુસ્સાને પાર રહ્યો નહી. તેણે દુરતજ

૧. શીરદોસી પોતાના શાહનાગામાં બે આરતોને બદલે બે મરદો જણવેલા છે.

દરગારી નળુમીએને યુવાત્રી, તેમને સઘની સિયનોં જાણતી પુછ્યું, કે અર્દશીર તેને દાય પકડાશે કે નહી. નળુમીએએ અર્દશીરના નાદસવાનો વખત તપાસ્યો, અને મહોની ગણત્રી કરી જવાબ દીધો કે:—“ અર્દશીર નહાતી ગયો છે; તે પારસ તરફ આગલ પધ છે, અને ત્રણ દિવસ સુધીમાં જો તે પકડાય નહી, તો તે પછી કદીખી દાય આવી શકનાર નથી.”

અર્દવાને અર્દશીરની પુઠ પકડવા લશ્કર તૈયાર કીધું.
હુકમ અર્દવાને કિધો થઈ સવાર:
“પકડવા હુશમન પડો સહુ બહાર. ૨
જકડીને શુલનાર સંગ અર્દશીર,
ધસડતાં લાવો જઈ તમ હલીર.
અરે ! એ હલીરો સુણી લો સુખન,
નહાસે છે પારસ તરફ જેમ પવન.
છુટી જાય જેમ તીર છોડી કમાન,
તમે તેમ દોડો ધરી ખુબ ધ્યાન.”

જાણે જકડી કરો તમ શરણુ,
પકડીને લાવો તમે બેહુ જન.
કળને છુટે તીર આસ્માનથી,
જઈ તેમ પકડો આસાંનથી.
દિવસ ત્રણ પકડતાં જો વહી જશે,
અરબાહ મેહનત સહુ થઈ જશે.”
સુણી સાહી હુકમ લશ્કર તમામ,
દપતાવી ઘોડાને, ફેરવી લગામ.
સિપાહોએ ધુન દિલમાં બહુ ધરી,
પકડવા મુરવીર ગયા નીસરી.

અર્દવાનને અર્દશીર તથા શુલનાર વિશે ચોક્કસ ખબર મલવી.

પાદશાહ અર્દવાને અર્દશીર અને શુલનારને પકડવા પોતાના આર હજાર સિપાહો સાથ પારસ શેહર તરફ જવાની દીશાએ ઘોડાઓને ધણાજ બેરથી દોડાવ્યા, કે જેથી તે અર્દશીરને પકડી કેદ કરે. જ્યારે મધ્યાંન બપોર થઈ, ત્યારે અર્દવાંન પોતાના સિપાહો સાથ, એક એવી જગ્યા ઉપર આવી પુગ્યો, કે જ્યાંથી પારસ શેહર તરફ જવાને રસ્તો શરૂ થતો હતો.

પુગ્યું એક જગે જ્યારે લશ્કર તમામ,
એથીને ઘોડાની ઠામી લગામ.
પુછી ‘લોકને ત્યાં કાહડી ખબર:
“લિલા કોઈ સવારોને કરતા સફર.”
તૂરત એક શખ્સે કિધો એકરાર:
“લિલા આજ મેં બે મૂસાફર સવાર.
બડી ખામદાદે હતી ખુશ ફજર,
ઉગતો‘તો ખુરશેહ ગગનની ઉપર.”

ન ઉલા જરાખી ન બોલ્યા હરફ,
લિધી રાહ તેઓએ પારસ તરફ.
રખસ બે હતા રંગ સીહા ‘ને લાલ,
ગયા હિયાંથી દોડી પવનની મિસાલ.
વટી એક મેંદા હતો સંગમાં.
ખુબ દોડતો તે પુઠે રંગમાં.”

* * *

૧. નળુમની ગણત્રી આગલા વખતમાં કેવી ચોક્કસ રીતે વર્તતી હતી, અને ખરી પડતી હતી, તેના અનેક શખ્સો શાહનામા અને બીજી કિતાબો ઉપરથી માલમ પડે છે. વિના શકે નળુમનો હુન્નર ધરાંગી શેહનશાહતના વખતમાં ધણાજ સારી રીતે ખીલેલો હતો, એમ માલમ પડે છે.

૨. કારનામે અર્દશીરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીર અને શુલનારને પકડવા માટે અર્દવાંને ગાર હજાર સિપાહોનું લશ્કર તૈયાર કરાવ્યું હતું.

વળરને તૂટત એમ પુછે અર્ધવાંન :
 “હશે કોણ એ મેં દુઃસફર દરમિયાંન.
 મલી સાથ દોડી રહ્યો બેહિસાખ,
 દિસે મને બેઠ એ લાજવાખ.”
 વળરે કહ્યું : “ઓ શાહ અર્ધવાંન,
 એ તેવું ખોરેહુ છે બેગુમાન.
 એ મેં દો ને આગલ નિકલી જશે,
 તો કાંમ તારું મુશ્કીલ થશે.”
 એ સુણતાંજ અર્ધવાંન ઉલટ ધરી,
 દોડ્યો લઈ લરકર, આગલ પડી.

અર્ધશીર અને ગુલનારનું સફરની
 મંજલથી બેઝાર થવું, અને રાહમાં
 એક ચરમાં આગલ જઈ પુગવું,
 તથા ત્યાંથી બન્ને જનનું નહાસવું.

હવે જો કરે છે શું અર્ધશીર,
 નહાસી ગયો લઈ કનીજ હીલપહર.
 હવાલે કરી દઈ રખસને લગાંમ,
 સફર કીધી મુશ્કીલ ધરી હીલ હાંમ.
 હીકું ન આગલ, ન પાછલ જરી,
 દિશા છોડી ઘોડો હિમત ધરી.
 હતી અર્ધશીરને બેરાક ખખર,
 થશે હાલ જાહેર પડતાં ફર્કર.
 ધરી લવ હથેલી અને હાથમાં,
 નહીં ચોખીયાં પ્રખર વાટમાં.
 રંભે સફરથી થયાં બેકારર,
 વલી થઈ ધ્યાસી અતી ગુલનાર.
 નજર દુર કરતો હતો અર્ધશીર,
 પડ્યો એક સુઠર નજર આખગીર.^૧
 ખુશી, થઈ બોલ્યો તે નેકફાલ:
 “નથી પાણીનો આગે વનમાં ફુકાલ.

જો જેલો નિરમલ પાણી તલાવ,
 તૂટ પીધ પાણી તરસ તું છિમાવ.”
 * * *
 કનીજ રખસ પરથી નિચે ઉતરી,
 લિધો હાથ સુરવીરે તેનો ધરી.
 તરસિયાં ઉભાં બેહુ જન તે કિનાર,
 કિનારે દિઠા બે મરદ^૨ ભેરદાર.
 ભેતાંજ બોલ્યા પુકારો કરી:
 “અરે શું કરો છો, કળા છે ખડી?
 અરે જલદ નહાસો, સિતાબી કરો,
 સરપર કળા છે, જરા તો ડરો.
 કરો જલદ પાછા, તણ તમ આખ,
 ધરો તમ ટકમમે સાજીત રિકાખ.
 ખચી આવીયાં સાંપના સુખથી,
 મરો કાંચ પકડઈ નવાં દુખથી.
 મૂકો પાણી પડવ, પકડો લગાંમ,
 નથી દુર મંજલ, કરો તે તમામ.
 તપે તાપ સરપર, જશે ના ડરી,
 ચઢા તમારી કરો રેહખરી.
 તું ઝોલાદે કિયાની, અરે અર્ધશીર !
 તું તૂંખે સાસાંન, અરે સુરવીર !
 તું દારા-એ-દારાની તોખમ છે,
 હવે દુર તુંજ રંજ અને ગમ છે.
 સફર કરે પવન સમ ઉલટ ધરી,
 જરાબી ન ભેતો પ્રાણ કરી
 પડે જ્યાં તલક નહીં ફરીયો નજર,
 સફર ચાલુ કરજે ધરી હીલ સખર.
 ખટકતો ન રાહમે, અટકતો જરી,
 નકી જાણુ તારી જશે દલદરી.
 પડે જ્યારે ફરીયાવ તારી નજર,
 સમજ કે મલી ખૂખતગી બેખતર.”

૧. એ મેં દો ને અર્ધશીરના ઘોડાની પુઠે દોડતો હતો, તેની મતલબ એ કે કીયાની ખોરેદ અર્ધશીરની જો કે પામે લવ, તોપણ તે દલ તેથી દુર હતું. (કાં અં ૧૦૦)
૨. એ મેં દો અર્ધશીરનું ખોરેદ હતું, એની ખાતી વળરે અર્ધવાંનને આપી હતી.
૩. આખગીર વાને પાણીનો ચરમો.
૪. દારાનો અર્ધશીરમાં બે મરદને બદલે બે ચારત જાણુલેલી છે.

હકિંકત સુણી ખુશ થયો અર્દશીર,
ચહીરી રખસ પર બેહુ બેઠાં ફલીર.
પવન વેગ નિકલી ગયાં તે સિતાળ,
ઉલટ હાંમ પકડી, તણ દધ આળ.
લધ દિલપજરને ગયો અર્દશીર,
નજરથી થયો સુમ મિસલ એક વીર.

* * *

અર્દશીરનું અંતે અર્દવાનના
હાથમાંથી છટકવું, અને તેના
ખોરેહનું તેની સાથે મલી જવાની
અર્દવાનને ખબર મલવી.

ઘણી એક મંજલ પુરી કરી,
મગર બાલ ના અર્દશીરની જડી.
સમી સાંજે પુગ્યો તે એક ગાંમ,
ઉલાં સંહુ લોકો ભેવા તમામ.
પુછ્યું અર્દવાને બની ધન્ટેજાર,
દિઠા છે તમે કોઇ જતા બે સવાર.

૧૦૬૦૦ * * *

કહ્યું એક શખસે કરીને નમન:
“કુરુમાં દિઠા બે સવારો ચુનંદ.
સવાર એક હતો જે રખસની ઉપર,
હતો ગોદમાં એક મેંદો જખર.”
સુણી આ ખબર એમ વળરે કહ્યું:
“હવે શાહ ખસ કરે? બધું થઇ રહ્યું.
હવે તેનું ખોરેહ જુદું સંગમાં,
મલી તે ગયું અર્દશીર અંગમાં.
હવે ના પકડ પુઠ, નથી સાર કંઈ,
સમજ અર્દશીર તું પકડશે નહીં.
નસીખ અર્દશીરનું કરે ચાવરી,
મખાઠા કરે તે હવે અફસરી.
હવે કર તંચાર અસખાબે જંગ,
ખઠલશે ગરદીશ નવો કાંઈ રંગ.
લખી કર રવાના પિસર પર તમામ,
નહાસી ગયો અર્દશીર ખઠલગામ.”
સુણી આ ખબર સુધે શાહની ગધ,
રહી હાંમ દીલમે જરાખી નહીં (11)

આ દુઃખજરી ખબર સાંભળી પાદશાહ અર્દવાન ધણેજ નાસિપાસ થયો, અને
અર્દશીરને પકડવાની તમામ કોશીસમાં તે નિરાશ નિવડ્યો. તે આની ગમખાર દીધે
પોતાના ગજવાની શેઠર તરફ પાછો ફર્યો, અને અર્દશીરને પકડવા માટે તેના
વજરની મુશના પ્રમાણે આપવાનો તેણે વિચાર કીધો.

અર્દશીરનું પારસ જઇ પુગવું, અને સરહલ ઉપર ત્યાંના
લોકોની આગલ બાશાણ કરવું.

પવનની ઝડપે અર્દશીર અને ગુલનાર પોતાની પુઠે સામેલા દુરમનોના હાથમાંથી
ખચના, ભેરાખંધ મુસાફરી કરતાં રહ્યાં. અંતે દરીયા કિનારાને રસ્તે થઇ અર્દશીર

૧. આ મેંદો તે આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીરનું ખોરેહ હતું. પકડની
મંજલમાં તે અર્દશીરના ઘોડાની સાથે દોડતું જણાયું હતું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીરની
સગોલગ જઇ પુગ્યું હતું, પણ અર્દશીરમાં તે દાખલ થયું નહીં હતું. હવે તે
અર્દશીર સાથે તેના ઘોડા ઉપર બેઠેલું દેખાયું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીર સાથે
મળી ગયું હતું.

૨. કારનામે બામેકાન પ્રમાણે પારસ જઇ પુગવું.

૩. આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે જે મરદોએ અર્દશીરને આપાલી કરી હતી, કે
‘જ્યારે તું દરીયા બેસે ત્યારે તારા દુરમનોથી છુટકારા પામશે.’ તે આગાહી મુજબ
અર્દશીર દરીયા કિનારે સવામત આવી પુગ્યો ત્યાં દિવાં તેણે ‘શુખ્ત-અર્દશીર,
(અર્દશીરના છુટકારાનું મયક) એવે નામનું એક શેઠર વસાવ્યું, અને તેની
ખુશાનીમાં ત્યાં તેણે દસ આંતરા બેસાડ્યાં અંધાળા હતાં.

સરહદ ઉપર આવી ધુણતાં, તેણે છુટકારાનો દમ ભર્યો. ત્યાં વસતી વતનદારોને અર્દશીરના આવવાની ખબર પડતાંજ તેઓ સઘલાં તેને ભેટવા ગયાં, અને સઘલાઓએ પોતાની દોલત, માલમતા અને પોતાના તન અર્દશીરની સેવામાં અર્પણ કરી, અર્દવાંન તરફથી તેમને થતા ગેરમનસાદ કરતા માટે ફરીવાદ કરવા લાગ્યાં.

ખાખકના દોસ્તોને કાંને અર્દશીરના આવવાની ખબર પડતાંજ તેઓ સઘલાં અર્દશીરને જોવા, અને ભેટવા એકઠાં થયાં. તેઓએ અર્દશીરને માન અને મોહબતથી વધારી પોતાની દ્વિદાગીરી જાહેર કિધી, અને ખાખકના મરણથી તેઓને હાંસલ થયેલી દ્વિદાગીરી જાહેર કરી. અર્દશીર લોકોની એવી જાનફેસાની જોઈ તેઓને નિયલા સખુનોમાં અરજ કીધી:—

ખુશી થઈ દીલમાં કહે અર્દશીર
 “સુણો નામદારો રોશન જમીર.
 સુણો તમ ખુનિયાદે ખાખક મહાં,
 સુણો તમ તૂંખે દારા નિશાણુ.
 સુણો પેહલવાંનો, સમશીરગર,
 સુણો નામદારો, દાનેશવર.
 સુણો તમ જુલોગો, સુણો જવાંન,
 સુણો સુજ સુખનને તમે ક્યાંનિયાંન.
 નથી શું તમને તવારીખ ધ્યાંન,
 કિધું કેમ સિકંદરે પામાલ ઇરાંન.
 કિધા કેમ નિયાગાંનો ખેજાંન તમ,
 કરો ખ્યાલ તેનો, કરો કાંઈ ગમ.
 છે જીવતો હજી તૂંખે અસ્ફંદીયાર,
 અને કેમ અર્દવાંન તમ શેહરિયાર.
 અગર આપી ચારી ખનો સુજ ચાર,
 તો ખનવા ના કેઉ કોઈખી તાજદાર.
 જખાં ખોલી ખોલો, ઓ મેહરખાંન,
 ઉલો છે જીવો અર્દશીર ખાખકાંન.”

* * *

સુણી અર્દશીરને ખુશી સહુ થયાં,
 અદખથી નમીને ઉભાં રહ્યાં.
 કહ્યું અર્દશીરને: “ઓ નેકજાદ,
 હમે છેયે જે જે ખાખક ઓલાદ.

છે ગંજ હાજર, ચકીન ને ઇમાન,
 ઘું ચરમે ગુર અર્દશીર ખાખકાંન.”

વલી છે જે જે સાસાનિયાંન,
 ને દારા-એ-દારાની હે છે નિશાણુ.
 કરીશું કિનામાં કંમર હમ તંગ,
 લડી દુશમનને કરીશું ખતંગ.
 અમારી હસ્તી ‘ને નિસ્તીનું’ કાંમ,
 હવે તુંજ આધારે રેહશે તમામ.
 તું જુનિયાદે ખાખક છે અર્દશીર,
 છે સાહી લાયક તું સુરવીર.
 લડી હમ દુશમન કરશું ફના,
 લલે હોય હમથી હજારો ઘણા.”

અર્દશીરને એક જુલોગાંં હસ્તુરે
 સલાહ આપવી.

કહ્યું એક હસ્તુરે: “અએ અર્દશીર,
 સિતારો તહારો છે હસ્તગીર.
 છે ઇસ્તખરની તૂને ચાવરી,
 ફતેહ કરે મુલક તુ લઈ લશકરી.
 આદજ પકડ તું જઈ અર્દવાંન,
 છે તારો અખ્તર બેશક મહાંન.
 દુશમન છે બેશક માલીકે ગંજ,
 મગર છે આસાંન અંજામે રંજ.
 ખતગ દીલ થયાં છે અર્દવાંનથી,
 મદદ તુને કરશું દિલોજાંનથી.

અર્દવાંને પોતાના દીકરા ઉપર અર્દશીરને પકડવા પેગામ મોકલવો.

એક દાય ઉપર અર્દશીર જ્યારે અર્દવાંન સામે લડવાની તકવારી કરતો હતો,

ત્યારે ખીજા દ્વાય ઉપર નેજ વખતે શાહ અર્દવાંને પોતાના દીકરા બેહમન ઉપર અર્દ-
શીરને પકડીને બંદીનાન કરવાનું ફરમાન મોકલ્યું.

અર્દવાંનનો દીકરો બેહમન, જે બાળકના મરણ પછી પારસમાં હુકમત કરતો હતો,
તેને પોતાના ગાંધુ ફરમાન મલતાં, તે અર્દશીરને પકડવાની તજવીજ કરે, તે
આગમજ અર્દશીરને મદદ આપવા, અર્દવાંનથી નારાજ અને બેદીલ થઈ ગયેલી પારસની
રક્ષત તબયાર થઈ. તેઓએ અર્દશીરને દોલત અને માવમતા સાથે પોતાના લશ્કર
અને હથીયારોની મદદ આપી, જેથી અર્દશીરે અર્દવાંનના દીકરા બેહમન સામે લડાઈ
જાહેર કરી.

તત્કાલ પેહલવાંનનું અર્દશીર સાથે મલી જવું.

અર્દવાંન સામે એક મોટી લડાઈ લડવા અર્દશીર બહાર પડ્યો છે, એવી ખબર
ચોતરફ ફેલાઈ જતાં પારસમાંથી તેમજ આસપાસના મુલકોમાંથી મોટી સંખ્યામાં એક
મંજીવર લશ્કર અર્દશીરની મદદે આવી લાગ્યું. અર્દશીરે એ લશ્કરની સરદારી લીધી,
અને લડાઈનો પુકાર ઉઠાવી, તે જંગના મેદાન તરફ કુચ કરતો ગયો.

આ નવા જંગની ખબર તત્કાલ નામના એક જંગી પેહલવાંનને કાંને ગઈ. એ
તત્કાલ શાહ અર્દવાંનનો પેહલવાંન હતો, પણ તેના જીવનથી બેખર થઈ, તે ઇસ્ફાંનથી
નાહસી આવી એકાંતમાં વસતો હતો. તે પોતાના છ દીકરાઓ, અને ઘણાક પેહલવાંનો
સાથ અર્દશીરને મલી ગયો.

અર્દવાંન અને અર્દશીર વચ્ચે લડાઈ થવી, અને અર્દવાંનનું માર્યા જવું,
તથા તેના દીકરાઓની નાહસબામ.

એક મોટી લડાઈ બરપા થઈ. એ લડાઈમાં પાદશાહ અર્દવાંન પોતે લડવા નિક-
લ્યો. આ બધાંકારે લડાઈ ચાલીસે દિવસ સુધી ચાલી.

અર્દવાંનનું માર્યા જવું.

અર્દશીરે પોતાના લશ્કરને તીરોની લડાઈ આપું કરવાનો હુકમ કર્યો. આ હુકમ
મયનાંજ લડાઈના મેદાનમાં તીરોનો વરસાદ ચોતરફ વરસી રહ્યો. આવો બધાંકાર
મામમો જોઈ અર્દવાંનનું લશ્કર ધારતી ખાઈ ગયું, અને તીરોથી બચતા તે નાહસભાગમાં
પડ્યું. લશ્કરની એવી ખુતારીભરી હાલત જોઈ, અર્દવાંન છવ ઉપર આવી લડવા
લાગ્યો, અને તેમ કરતાં તે જંગના મેદાનમાં ખરસાદ નામના એક પેહલવાંનને હાથે
જખમી થયો. અર્દવાંનને તેની જખમી હાલતમાં અર્દશીર આગળ લઈ જવામાં આવ્યો.
અર્દશીર દુરતજ જલ્લાને હુકમ કર્યો, કે તેના તનના બે છુકક કરી તેને બેભાન કરે.
જલ્લાએ હુકમ દુરતજ બજાવ્યો, અને એ રીતે અર્દવાંન આ જંગમાં બેભાન થયો.

અર્દવાંનના બે બેટાઓ આ લડાઈમાં કેદ પકડાયા. અર્દશીરે તે બંને બેટાઓના
પગમાં જંછર નંખાવી બંદીખાને કેદ કરાવ્યા. આ ગમખાર બનાવની ખબર

૧. કારનામામાં એ પેહલવાંનનું નામ બનાક જણાવ્યું છે.

૨. કારનામામાં એ લડાઈ ચાર મહિના સુધી ચાલી હતી એમ જણાવે છે.

અર્ધવાનના બીજા બે દીકરાઓને કાને પડતાંજ, તેઓ પોતાનો જીવ બચાવવા લડાઈના મેદાનમાંથી હિંન્દુસ્થાન તરફ નહાસી ગયા.

અર્દશીરે લડાઈ ફતેહ કરી પારસનો કબજો લીધો, અને અર્ધવાનનો દીકરી સાથે તેણે શાદી કરીધી.

અર્દશીરે પારસ શેહરમાં દાખલ થઈ, પોતાની ફતેહની યાદગારી તરીકે

ઝોરેહ અર્દશીર

નામનું એક શેહર બંધાવી વસાવ્યું. ત્યાં એક આતશ બેહરામ સ્થાપી, અર્દશીરે મેહર-ગાંન અને સદેહના જયનો યાદુ કર્યાં.

પાદશાહ અર્ધવાનના મરણથી અસ્કાની વંશનો અંત આણ્યો, અને અર્ધવાનની તમામ હકુમત અને અમલનો અર્દશીર માથેક થયો. ઇરાનની રહબને એક અવાજે અર્દશીરને પોતાના પાદશાહ તરીકે મંજુર કર્યો.

અર્દશીર, સાસાંનની ઓલાદનો નમીરો હોવાથી, તેને સ્થાપેલી શાહી 'સાસાની' વંશથી ઓલખાવા લાગી, અને તેના મુખાવા બાબકની તુરફથી તે

અર્દશીર-બાબેકાંન

તરીકે ઓલખાવા લાગ્યો.

૧. અર્ધવાન સાથની ત્રમર્ઝથી ફરેજ થયા પછી, અર્દશીરે 'ઝોરેહ-અર્દશીર' નામનું કિલ્લો સાથ] એક શેહર વસાવ્યું હતું, અને તે શેહરને તેણે પોતાનું નામ આપ્યું હતું.

સાસાંતીયન વંશ.

અર્દશીર બાબકાંન.

(ભાગ બીજો)

અર્દશીરની નવી ચલવલ.

લડાઈ ફતેહ કરી, અર્દશીરે 'ખોરેહ અર્દશીર' નામનું જે મેહર બંધાવ્યું, ત્યાં તેને એક આતશ બેહરામ સ્થાપી તેમા જશને મેહરગાંન અને જશને સદેહ ચાલુ કીધાં. તેણે ત્યાં એક મોટો સરોવર ખોદાવ્યો, અને પાહડો તોડાવી તેની અંદરથી ચાર જુદી જુદી નેહરો વહેતી કરાવી, દેશ માહેલી ખેતીની આબાદી વધરાવી. એ સમયનું કીધા પછી અર્દશીરે કુદ્દ લોકો સામે લડાઈ લેધ જવાની તક્યારી કીધી.

અર્દશીરની કુદ્દ લોકો સાથની લડાઈ અને તેણું પરીણામ.

આ લડાઈ પછી અર્દશીર જ'પી ખેઠો નહી. તેણે દસેર જાણીઆલુ એક લશ્કર એકઠું કીધું. અને માસર નામના પાહડ ઉપર વસતા કુદ્દ લોકોની સામે તે ચહડાઈ લઈ ગયો. આ પાહડી લડાઈમાં અર્દશીરે હાર ખાધી. ત્યાં તે પોતાના લશ્કર સાથે ખતંગીમા આવી પડ્યો, અને રાતને સમે પોતે એક વેરાન વનમાં નાહસતો ભાગતો જઈ પુગ્યો. દિવા તેને ખોરાકી અને પાણી વગર ધણુંજ હેરાંન થયું પડ્યું. એવે સમે અર્દશીરને દુરના એક પાહડ ઉપરથી આતશનેા ધુમાડો નિકલતો દેખાયો. આ બલતાના ધુમાડાની સરતે અર્દશીર ત્યાં ગયો. ત્યાં વસતા ભરવાડોએ તેને દુધ અને ખાંડું ખવડાવ્યું. અર્દશીરે તે જગ્યા ઉપર રાત ગુજારી, અને બીજે દિવસે તેઓને પુછપરછ કીધાથી, તેઓએ તેને વસ્તીવાલા કસ્યાનો રસ્તો દેખાડ્યો.

અર્દશીર હિંયાથી તે કસ્યા તરફ ગયો, અને ત્યાંથી તેણે એક માનસને ખોરેહ અર્દશીરમાં પોતાની ખરી હાલત જણાવવા સ્થાના કીધી. અર્દશીરે તુરત એક મોઢું લશ્કર બેઠું કીધું, અને રાતને વખતે છુપછાપ પોતાના લશ્કર સાથ તે પાહડ ઉપર ચહડી જઈ, કુદ્દ લોકોને હરાવી તેઓને મુલક છતી લીધી. આ કુદ્દ લોકો છુટારાનો પેશો કરતા હતા. તેઓની હસ્તી નાશુદ કરી, અર્દશીરે ચોતરફ એની સાંતી ફેલાવી, કે છુટકાટ અને ચોરીની કાંઈખી પ્રીમાદ જણાઈ નહી.

૧ આ અર્દશીર બાબકાંનનું દાર્તાન તેમજ અર્દવાંન અને અર્દશીરનું બધાંન બંને સાથે મલી અર્દશીર બાબકાંનના કિરતન તરિકે પ્રથમ મુંબાઈમા જશન કમીટીને માટે બે. ૯૦ ઇન્ડીટ્યુટના હોલમા તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ ને દીને સાંજના ૨જી કીધું હતું.

૨ આ પાહડ કુરદીસ્તાનમાં આવેલો છે જ્યાં અસલી કુદ્દ લોકો વસતા હતા. પ્રિ. ૦ રોલીનસનવાલી The Seventh Oriental Monarchy વાલી કિતાબમાં આ પાહડ 'માસિયુસ' (Mount Masius) ને નામે જણાવેલો છે. (કા. ૨૦ બા. ૧૦)

દાસ્તાને હકૂતવાદ^૧ ।

અર્દશીરની હકૂતવાદ સાથની લડાઈ-અને તેની શિકસ્ત વિશે.

કુર્દ સોફી સાથની લડાઈ ફતેહ કીધા પછી, અર્દશીર હકૂતવાદ^૧ નામના એક પાદશાહ સાથે નવી લડાઈ લડવાની તૈયારી કરવા પડ્યો.

કુજરાંનની કન્યાઓની કાંહુંણી.

પારસના દરીયાની આગળ કુજરાંન નામનું એક શહેર આવેલું હતું, જે લગભગ વિસ્તારમાં પારસ જેટલું જ મોટું હતું એ શહેરમાં ઊંકરીઓની વસ્તી ધણી હતી, અને ગરીબીને લીધે પોતાના ગુજરાન માટે તેઓ મેહનત કરતી હતી સઘળી ઊંકરીઓ રોજ શહેરમાં અમુક ઠેકાણે એકઠી થતી, અને સઘળી સખીઓ સાથે મળી, શહેરની બાહાર આવેલા એક પાહાડ ઉપર જઈ, ત્યાં આખો દિવસ એક બીજા સાથે હલીમગી રૂં કાઢતી, અને સખી સાજનો વખત થતા, પોત પોતાનો કાટેસો રૂં પોતાની સાથે લઈ તેઓ પાછી પોતાને ઘેર જતી હતી.

આ કુમારી કન્યાઓનું મંડળ રોજ-બ-રોજ એ રીતે તે પાહાડ ઉપર જઈ, સાથે ખેસી રૂં કાઢતી હતી એતેશાક એવું બન્યું, કે આ ઊંકરીઓના મંડળમાં, હકૂતવાદ^૨ નામના એક મરદની એકપુરી દીકરી જે રૂં કાઢતી હતી, તે પથ્થુ હતી એક દાહડો સઘળી ઊંકરીઓ સાથે મળી તે પાહાડ ઉપર ખેસી રૂં કાઢતી હતી, તેવામાં આ ઊંકરીને ઝાડ ઉપરથી પડેનું એક એમ કહ મહ્યું. તુરતજ તે સેમ ફલને ઉચકી સેઈ તે કરીને ખાવા લાગી. આ એમ કહ કરીને ખાતા, તેણીએ તે ફલમાં એક કીડાને વળગી જોયો દોડો. તે કીડાને તેણીએ ધીમેથી તે ફલમાંથી બાહાર કાઢી પોતાના કાટવાના રૂની અંદર મુક્યો, અને પોતાની સખીઓને કહ્યું કે “ આ કીડાના નસીબે હું આજે કેટલો રૂં કાંટું છું, તે તમને દેખાડશ.” તે દિવસે તે ઊંકરીએ ઉલટમાં આની રાખેતા કરતાં ધણજ વધારે કાંટયું, અને સાજના તે સઘણું તેણીએ તેની માતાને ઘેર જઈ દેખાડ્યું. પોતાની દીકરીએ એટલો બધો રૂં કાટેવો જોઈ તેની માતાએ કુવા દીધી, અને તેણીને સાચાસી આપી.

એક કીડાની બરકતથી તે ઊંકરી રોજ બગેજ વધારે અને વધારે રૂં કાટવા લાગી. જેમ જેમ તે ઊંકરી વધારે રૂં કાઢતી ગઈ, તેમ તેમ તે ઊંકરીનો પ્યાર, તે કીડા તરફ વધતો ગયો. પોતાના રૂં મા તે ઊંકરી તે કીડાને ધણી સંભાળથી જાળવી અને છાજતથી રાખવા લાગી, અને દરરોજ તે કીડાને સેબ ફળો ઘોડો ઘોડો બાગ ખવડાવતી ગઈ. આથી ધીમે ધીમે તે કીડા પોતાના કદમાં વધતો ગયો.

પોતાની દીકરી રોજ મોટા જથ્થામાં રૂં કાઢતી હોવાને લીધે તેણીના મા-આપ અળપમીમાં પડ્યા, અને અતે તેઓએ પોતાની દીકરીને એક રોજ પ્રુછ્યું: “ દીકરી તું આટલું બધું સુતર રોજ કાટે છે, તે ઉપરથી લાગે છે કે તુંને કોઈ પરીની મદદ

૧. કારનામે અર્દશીર માળેકાનમાં આ હકૂતવાદને હકૂતાન જુખતના નામે ગીતાર્યો છે. શાહનામાંમાં એ હકૂતવાદને નામે જણાવેલો છે.

૨. આ મરદને હકૂતવાદ એટલા માટે કેદતા હતા, કેમકે તે સાત (હકૂત) દીકરાનો આપ હતો.

પ્રખ્યાત પારમી પાદમદ
અર્ચીર બાબેકાંન.

જની શાદે કર્મન બોલો વચનઃ
"મુજો મેદગાનિ, સુજો અનનુમન
કિંમી મેદર મુજપર વજાને પાક,
કિંમી મુજ ખાણીને બહેમ ખાક
આપી છે મે કુલ મુવકને પનાદ,
સદા દુઃખનરા મર્વેનો દાદખાદ.
સદા દુઃકરસ રાસન હનમાફ પમદ,
નાયુદ કરસ કુલ શિવર પ્રદ.
અહના કે આતા ગરીબ કે બિચાર,
સદા પાંમજો મુજથી સદુ કરાર.
બાવાંચો, પૂરાંચો અગર માલદાર,
હે સદુ થકી આમે દરબાર દવાર."

છે ?" એ ઉપરથી પેલી છોકરીએ, પોતાના મા-આપને સમજી દક્ષિણ જણાવી, પેલો કાડો જે તેણીએ મોટી ધક્કાજતથી બળથી રાખ્યો હતો, અને જે હવે કદમાં પણ ઉછરીને મોટો થયો હતો, તે તેણીએ પોતાના મા-આપને દેખાડ્યો, અને કહ્યું કે: "જે દિવસથી એ કાડો મારે હાથ લાગ્યો છે, તે દિવસથી હું વધારે અને વધારે સુનર કાંટવા લાગી છું." એ ઉપરથી તે કાડોને મુખારક કાડા તરીકે બંને ધણી-ધણીઆણી ગણવા લાગ્યાં, અને પોતાની દીકરીને તેઓ બાબરશાહી સમજી સંતોષ પામ્યાં.

આ બાબરશાહી કાડાની બરકતથી હકીકતવાદ પણ પોતાના ધંધા રાજગારમાં ફત્તેહ-મંદ થવા લાગ્યો. હકીકતવાદ તે કાડોને બખતાવર કાડા તરીકે ગણી, તેને સારા પ્રુષ્ટીકારક ખોરાક ખવડાવવા લાગ્યો, જેથી તે કાડો આગલ કરતાં વધારે ફરજે બની કદમાં મોટો થઇ ગયો. પેલી ૩ મુઠવાની દાબડીમાં હવે તે કાડો સમાઇ શક્યો નહીં. હકીકતવાદે તે કાડોને માટે એક પેટી બનાવી, તેમાં રત્ન 'ખિજાવું' બીજાવું. અને તે કાડોને તે પેટીની અંદર વસવાટ કરાવ્યો.

હકીકતવાદ પણ પોતાની ગરીબ દાક્ષતમાંથી તે કાડાની બરકતે આજાદ અને તવંગર થઇ ગયો, એવી ખબર હવે ગામમાં ચોતરફ ફેલાઇ ગઇ.

પોતાની તવંગરીને લીધે હકીકતવાદના લાગવગ અને ધક્કાજતમાંથી મોટો વધારો થઇ ગયો. હકીકતવાદની આજાદી બી ખબર તેજ ગામના એક અમીરને કાને ગઇ, અને તેણે હકીકતવાદની દાક્ષત પડાવી લેવાની તમજિજ કાઢી. આ અમીરના ફીતુરની ખબર હકીકતવાદને યતારજ, તેણે પોતાના સાત દીકરાઓની સાથે મસલત મજાથી થોડાંક લગાયક માનસોને એકઠાં કર્યાં, અને તે અમીરની સાથે થઇ, એક નાહવું જેવું જંગ કુળરાન શેહરમાં બરપા કરી, આ લગાઇમાં હકીકતવાદે તે અમીરને મારી નાખ્યો, અને તેની તમામ મતા છીનવી લેઇ પોતે તેનો માલિક થઇ બેઠો.

આ બનાવ બન્યા પછી હકીકતવાદ કુળરાન શેહરમાંથી બાહાર નિકળી પેલા પાહાડ તરફ ગયો, અને તે પાહાડની ટેંચ ઉપર એક કિંસો બાંધી, ત્યાં તે પોતાના કુટુંબ સાથે જઇ રહ્યો, અને ત્યાંના તે પાહાડ બન્યો. પેલા કાડોને પણ પોતાની સાથે હકીકતવાદ તે પાહાડ ઉપર લઇ ગયો. જે પેટીની અંદર હકીકતવાદે તેને રાખ્યો હતો, તે પેટી પણ હવે કાડાના વસ્વાટ માટે નાહની પડવાથી, હકીકતવાદે તેને માટે એક મોટી ટાંકી બનાવી, તેમાં તેનો વસ્વાટ બનાવ્યો. રહેતે રહેતે તે પાહાડ ઉપર એક શેહર વસ્યું; અને રહેતે રહેતે પેલો કાડો, સારા પ્રુષ્ટીકારક ખોરાકથી કદમાં પણ ધણો મોટો થઇ ગયો. હકીકતવાદે તે મુખારક કાડાની ખિજાવતમાં એક આદમી રાખી, તેની ઉપર દેખરેખ રખાવતો, અને તેની મહાવજત કરાવવામાં જરાબી કચાસ કરતો નહીં હતો.

એ રીતે પાંચ વરસની મુદત વહી ગઇ, અને તે મુદત દરમિયાન તે કાડાવું તમામ શરીર, તેની ગરદન અને તેના પગ એક હાથથી જેવા મોટા થઇ ગયા. હકીકતવાદની દીકરી પોતાના આ માનીતા મુખારક કાડાની ધક્કાજતમાં રાતદીન રહેતી, અને તેની બરકત લેતી હતી. તે કાડોને હવે સોળ મધ અને નિરમળ કુધનો ખોરાક તેણે

રોજ આપવા લાગ્યાં, અને તેના આંગ ઉપર રંગબેરંગી ચીનાઇ રેસમી કાપડ ચાઢાડી તેને સંગરવા લાગ્યાં.

રફતે રફતે હફતવાદનો દોર અને મરતબો વધતો ગયો. તે મુબારક કીડાની જનાબમા હફતવાદ તેના સપેહસાધાર તરીકે રેહતો હતો. હફતવાદનું લશ્કર તે કીડાના લશ્કર-કેરમના લશ્કર-તરીકે આલખાતું હતું. તે લશ્કરની મદદથી હફતવાદે આસ-પાસના શહેરો છુંતી લીધાં હતાં. અર્દશીરને જ્યારે હફતવાદના વધ્યા જતા દોરની ખબર પડી, ત્યારે તેણે પોતાનું એક લશ્કર હફતવાદ ઉપર મોકલી આપ્યું. અર્દશીરના લશ્કરની ખબર જ્યારે હફતવાદને પડી, ત્યારે તેણે પોતાના બચાવમાં પોતાના લશ્કરને તે પાઠાડની ખીણો અને શાલકામાં છુપાવી રાખ્યું, અને ધરાંતી લશ્કર જ્યારે તે જગ્યાએ આવી પુચ્છું, ત્યારે હફતવાદના લશ્કરે તેઓ ઉપર હુમલો કરી, મોટી આફત મુબારી, તેમની કતલ ચલાવી. જેઓ છવતા રહ્યા તેઓ પાસ લીધું લગાડનારી માફી મંગાવી, અને તેમના શરીર ઉપરના પહેરવેસ ઉતારાવી લઇ, તેમને નાગી હાલતમાં પાછા અર્દશીર આગલ મોકલ્યા.

અર્દશીરના લશ્કરની હફતવાદે આવી રીતે ખુવારી કીધી, પણ જેઓ છવતા રેહવા પામ્યા, તેઓએ આ ખુવારીની ખબર પાદશાહ અર્દશીરને જણાવી.

આ ખુવારીના સમાચાર સાંભળી અર્દશીરનું લોહી ઉકળી રહ્યું. તેણે તુરંતજ મોટું લશ્કર જમાવ કીધું, અને પોતે હફતવાદ સામે લડવા પોતાના લશ્કરની સાથ ગયો. હફતવાદ પોતે પણ લડવા તખવાર થયો. તેનો વડો દીકરો શાહુછ તેની મદદે બાહાર પડ્યો. બંને લશ્કરની ધરપકડ તથા રણસિંગડાં અને કરનાપાના અવાજથી જંગનું પાઠાડી મયદાન કાંપવા લાગ્યું. બંને તરફના લશ્કર એક મહાન યુધ્ધ લડવા તખવાર થઇ રહ્યાં.

એક નવો ફુશમન ! મેહરક નુશબાહે અર્દશીરનો મેહેલ

અને ખબનો લુટી લેવો.

એક મહાન પાઠાડી લડાઇમાં પાદશાહ અર્દશીર રોકાઇ ગયો છે, અને તેનું ગંગાવર લશ્કર તેની સાથે ગયું છે, તેમજ રાજધાની શહેરનો બચાવ નબળો પડેલો છે. એવી તક જોઇ, મેહરક નુશબાહે નામનો એક શખ્સ, જે કિયાંતી વંશનો હતો, અને જે જેહરમના મુલકનો વતનદાર હતો, તે ઉડી ઉભો થયો. તેણે થોડુંક લશ્કર ચોતરફથી એકઠું કરી, અર્દશીરની ગેરહાજરીમાં તેના મુલક ઉપર હુમલો કીધો, અને અર્દશીરના મેહલનો નાશ કરી, તેનો શાહી ખબનો લુટી લીધો.

આ દલગીરી ભરેલા બનાવની ખબર જ્યારે અર્દશીરને પડી, ત્યારે તે ધણોજ નાસિપાસ અને દલગીર થયો. અર્દશીરને આવી રીતે ઉદાસ જોઇ, તેના સરદારોએ તેને દિલામો દીધો, અને અર્દશીરે દુરંઅદેશ બની ધીરજ ધરી હિંમત પકડી.

કિલ્લામાંથી છાંડેલો તીર.

અર્દશીરે ખાણું મંગાવ્યું, અને પોતાના સર્વે સરદારો સાથે ને ખાવા બેઠો. એવામાં એકએક એક તીર સામેના કિલ્લા તરફથી છુટેલો તેઓ આગલ આવ્યો,

અને ખાણા ઉપર એક પકાવેલું મેંદું ન્યાં મેંદું હતું, તે મેંદાની અંદર તે તીર બોકાઈ ગયો.

આવી રીતે ટાંકીને છેડેલા એક તીરને જોતાંજ સર્વે જન અજબ થઈ ડહાંધા મયા. ઘરતજ એક સરદારે હિંમંત ધરી, તે તીર ખેંચી કાઢી તપાસ્યો, તો તે ઉપર પેલેલવી લાપામાં લખ્યું હતું કે:—

“ઓ પાદશાહ ! આ તીર તે કિલ્લા ઉપરથી ફેંકાયેલો છે. કે જે કિલ્લો એક કીડાની ખરકતથી સધલી રીતે રાહત પામે છે. અમર જે એ તીર અર્ધશીર ઉપર ફેંકે, તો તેના તનને વિંધી આરપર નિકલી જાય. તેના જેવા પાદશાહને લાયક નથી, કે એક કીડાનો તે નાશ કરે.”^૧

આવી રીતે ટાંકેલા તીરની નેમમાંથી અર્ધશીર બચી ગયો, તેથી સખસાઓએ અદુરમજની અર્ધશીર ઉપર મેદર અને પારી માટે દુવા ચુગરી.

અર્ધશીરનું હૃદયવાદની લડાઈથી પાછું ફરવું.

રાત સખસાઓએ ધણીજ ધન્ટેજનીમાં ચુગરી. સવારનું પોહાર પડતાંજ અર્ધશીરે પોતાના લશ્કરને ત્યાંથી પાછું ખેંચી લઇને, તે પારસ શેહેર તરફ જવા નિકળ્યો. પણ હૃદયવાદનાં લશ્કરે અર્ધશીરના લશ્કરની પાછલ જઈ, એક સાંકડી જગ્યા ઉપર તે લશ્કરને ઘેરી લીધું, અને તેથી અર્ધશીરનું લશ્કર પાપમાસ થયું, અને અર્ધશીર મોટી મુશ્કેલીથી પોતાનાં ઘોડાક સવારો સાથે છૂટ જવાની નાહસી ગયો.^૨ નાહસતો ભાગતો અર્ધશીર એક ગામમાં જઈ લાગ્યો. ત્યાં એક મકાનનાં દરવાજા ઉપર એ મરદો ઉમેલા હતા. તેઓએ આ નાહસતા ભાગતા સવારોને તેમના મલરાઈ માટે પુછતાં તેઓએ જણાવ્યું કે: “હમો પાદશાહ અર્ધશીરના સાથીઓ છીએ. હમો હૃદયવાદની લડાઈમાં આજેજ થઈને આવેલા છીએ. હમારી પેરાણાગત કરવાની મહેરબાની કરશો.”

તે બંને જને તેઓની પેરાણાગત કીધી, અને દીનાસો દીધો કે: “અહતી અને પડતી, એ દુનિયામાં એક એકની પાછલ દોડે છે. કડીગી તે કાયમ રહેતી નથી. જુવો ઝાઢાક, અકાસિયાબ અને સિંકેદર જેવા જીવમગાર ચાલી ગયા છે, અને તેઓનાં છુરાં નામ સિવાય ખીજ માદગારી રહી નથી. તેમ એક દિવસ જુરા હૃદયવાદનો પણ તેવાજ દિવસ આવશે.”

આ બંને વફાદારોના આવા સખુનો સાબળી અર્ધશીરને મોટી હિંમત આવી, અને જાણ્યો: “હું પોતેજ સાસાંનનો બેટો અર્ધશીર છું.”

અર્ધશીરનું નામ સાંજલતાંજ તે બંને જનોએ ઉડી તેને નમન કીધું. તેઓ અર્ધશીરના ઘોડાને તમેલામાં લઈ ગયા. ત્યાં તેઓએ ઘોડાઓ માટે ધાસચારાની

૧. કારનામા મુજબ આ તીર ઉપર એવું લખવામાં આવ્યું હતું કે:—“આ તીર કીરમ (કીડા) ના હકિમના સવારોએ ફેંક્યો છે તારા જેવો જીવજો મરદ તીરથી વિંધાઈ માર્યો જાય, એ દમુને ઘટવું નથી, તેથી આ તીર હમોએ મેંદામાં પેવસ કીધો છે.”

૨. કારનામા પ્રમાણે આ મુશ્કેલીમાં અર્ધશીરનું ખેરેલું એક મેંદાના રૂપમાં તેની મદદે આવ્યું હતું, અને આ પાહડી માર્ગમાંથી તેને સવામત દોરવી ગયું હતું.

ગોઠવણ કરી, અને અર્દશીરને બેસવા માટે તેને લાવ્યુંકની એક બેઠક ગોઠવી; તે ઉપર તેને બેસવાની અરજ કીધી.

એ પછી હરતવાદને કેવી રીતે જોર કરવો, તે બાબદ વાત કરતાં, પેલા વફાદારોએ કહ્યું કે: “હમારા તન, જન, અને તમામ માલો દોલત, તેમજ ઝન ફરજીંદ ધરાવના માલેકની ખિદમતમાં અર્પણ કરવા હમે તપ્પયાર છીએ. એ હરતવાદ અને કીડાનુ મર્ઝાન એ પાહાડને મથાલે છે, મગર એ બન્નેને મારવા માટે જ્યાં સુધી કાર્દ યુક્તી તું નામદાર રહે નહી, ત્યાં સુધી તું હરતવાદ ઉપર ફતેહ મેલવશે નહી.”

અર્દશીરે આ બંને વફાદારોની મદદ માગી. તેઓ બંને પોતાની તરફની દરેક મદદ આપવા તૈયાર થયા. અર્દશીર ત્યાંથી પોતાના શેહર તરફ ગયો, અને નવું લશ્કર એકત્ર કરી, તે મેહરક નુશાબદ સામે લડવા નિકળ્યો. તેણે મેહરકને કેદ પકડી મારી નાખ્યો, અને તેના શરીરને આતશમાં બાલી નખાવ્યું. ત્યાર બાદ તેના ખાનદાન દરેકને પકડી મારી નખાવ્યાં. પણ મેહરકની એક દીકરી, અર્દશીરના હાથમાંથી છટકી એવી અંચલાઇથી ત્રાહસી ગઇ, કે ઘણીબી શોધ કરાવવા છતાં, તે અર્દશીરના હાથમાં આવી નહી.

અર્દશીરે હરતવાદ સાથે બીજી લડાઇ લડી

તેને મારી નાખી ફતેહ મેલવવી.

એ રીતે અર્દશીરે પોતાના કુશમન મેહરક નુશાબદને મારી નાખ્યા પછી, તેણે હરતવાદ કિલ્લા ઉપર ચઢાઇ લેખ જવાની તપ્પયારીઓ કરવા માંડી. અર્દશીરે બાર હજાર લડાયક સિપાહોતું એક બીજું નવું લશ્કર બેચ કીધું, અને પોતે પોતાના કાબેલ સિપાહસાહારો સાથે હરતવાદના કિલ્લા તરફ તે પાછો જવા નિકળ્યો.

શેહરગીર (યાને શેહરને છત્તાર) નામના એક બાહોશ સરદારને પોતાનું લશ્કર સ્વાધીન કરી, અર્દશીરે તેને કિલ્લામાંથી થોડે દુર મુકામ કરી પડી રેહવા ફરમાવી, કહ્યું કે: “હું હવે આ કીડાને મારવા અને હરતવાદને જોર કરવા, મારા નિર્ધારિત કષ્ટનતન અરજી-દીયારે નાપાક અરબરૂપને મારવા માટે જે યુક્તી રચી હતી, તેજ પ્રમાણે હું કામ કરવા માથું છું. જ્યારેથી તું કિલ્લા ઉપરથી ધુમાડો નિકલતો જોય, યા કિલ્લા ઉપર રાતને વખતે તુને આગ લાગેલી દેખાય, ત્યારે નક્કી બાજુજે, કે મારી કાશેસ ફતેહમંદ નિવડી છે.”

શેહરગીરને આવું ફરમાન આપી અર્દશીરે કેટલીક મોટી પેટીઓમાં, વેપારને લાયક ચીજો, જેવી કે રેશમનાં રંગીન કપડાંના ટાકા, અને જરૂર જવેરાત ઉપરાંત કેટલોક ખજાનો ભરી લીધા પછી, જે મોટી પેટીમાં સીસાં અને કલાઈની કાચી ધાતુઓ ઉપરાંત, એક મોટી ત્રાંબાની કલાઈ પણ તેમાં મુકી, પોતાની સાથે લેખ જવા દસ મોટા બારબદારો જનવરોની પીઠ ઉપર તે સધલો અસજાગ લધાવ્યો. વધી તેણે પોતાના રાહજર બેઠીયા અને સલાહકાર તરીકે, પેલા બે વફાદાર લાઈઓને પણ પોતાના રસાકામાં લીધા, અને એ રીતે સધલી સંપુર્ણ તપ્પયારી કરી, અર્દશીરે કિલ્લા તરફ જવાનો માર્ગ લીધો.

કિલ્લાની ટોચ ઉપર વરવાટ કરી પડેલા પેલા કીડાની જતન કરવા, અને તેની પુંજ

કરવામાં ૬૦ માનસો રાત દિવસ રોકાયલાં રહેનાં હતાં. અર્દશીર પોતાના માનસો સાથે તે જગ્યાએ જઈ પુગતાંજ, કીડાના સેવકોએ તેને પુછ્યું કે: "તમે કાણ છો, અને પેટીઓમાં શું છે?" અર્દશીરે જવાબ દીધો, કે: "હું ખોરાસાનનો એક વેપારી છું, અને આ પેટીઓમાં વેપારને લાયક વસ્તુઓ ભરેલો છે. એમાં ધરેણું, પોશાકો, રેશમી કપડાંના ટાકડા, વિગેરે ચીજો ભરેલી છે. કીડાને નસીએ હું સુખી અને માલદાર થયો છું, માટે હું તેની પરસ્તેશ કરવા મોટી જોઈમત ખેંચી દુર દેશાવરથી આવેલો છું." "

અર્દશીરનો આવો એકરાર સાંભળી તેઓએ કિલ્લાના દરવાજા ખુલ્લા કીધા, અને અર્દશીર પોતાના નોકરો અને વસત્યાજ સાથે તે કિલ્લાની અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ અર્દશીરે પોતાના વેપારી માલની પેટીઓ ખોલી તેમાંથી સઘળો વસ્તુઓ ખોલી જમીન ઉપર ખુલ્લો મુક્યો, અને તે માલેલી કેટલીક મોંઘી વસ્તુઓ તેઓને ભેટ આપી, અને ખાણુનો સુદરો ગિઝાવી, શરાબનો દોર વાલુ કીધો. અર્દશીરે કીડાના પુંજરીઓને શરાબ પીવાની ફરમાસ કરી, પણ તેઓએ ના પાડી જણાવ્યું કે: "હમારી બારી આજે કીડાની પુંજ કરવાની, અને તેને ખોરાક ખવડાવવાની હોવાથી હમે શરાબ પીધ મસ્ત થઈ પડીએ, તો કીડાને દુધ અને ચાવલ કાણ આપે?"

અર્દશીરે તેમને તુરત સમજાવી જવાબ દીધો કે: "ભાઈઓ, તેની તમે જવાબી શીકર ના કરો. મારી પાસે દુધ તેમજ ચાવલ પણ છે. હું પેતે એ કીડાની પુંજ કરવા અધીરો થયો છું! એ કીડાની બરકતથી હું સુખી થયો છું. હું એ કીડાની પુંજ ત્રણ દિવસ કરશ, અને તેને ખોરાક પણ હું મારે હાથે ખવડાવશ, માટે તમે બેસીને શરાબ નેશ કરો, અને તમાર કાંઈ તમે મને સોપો?"

આવી રીતના માયાલુ સુખનથી પેલા પુંજરીઓએ શરાબ પીવા માંડ્યો. અર્દશીરના નોકરોએ તેઓ વચ્ચે શરાબના શીસા છુટથી ફરતા કરી, તેઓને શરાબ પીવાનું ઉત્તેજન આપ્યું, અને એ રીતે શરાબ પીધ સઘળા પુંજરીઓ દારૂની કેદમાં મરત બની બેઠાન થઈ પડ્યા.

પુંજરીઓની આવી હાલત જોઈ, અર્દશીરે તુરતજ પોતાની યોજના અમલમાં મુકવાનું કામ શરૂ કર્યું. તેના નોકરોએ તુરતજ આતશ સજાગારી, પેની કલામમાં સીસાં અને કલામની ધાતુને પીગલાવી. રાજેતા પ્રભાણે જ્યારે તે કીડાએ પોતાનો ખોરાક ખાવા માટે માથું બાહાર કાઢાડી જેવું ડાલ્યું વગાર્યું, તેવું તેજ વખતે અર્દશીરે દુધ અને ચાવલના ખોરાકને બદલે તેના ડાયામાં તાલેલાં સીસાં અને કલામનો રસ રેડ્યો. તે કીડા અતે અઝાડ પછાડ કરી, છુમ બરાડા પાડી મરણ પામ્યો.

કીડાને બેઠાન કરી તુરતજ અર્દશીરે કિલ્લાના કંચુરા ઉપર ચઢી આતશ સજાગાર્યો, અને તેમ કરી પોતાના લશ્કરના સિપાહસાલારને ખબર આપી. આ ખબર શેહરગીરને પડતાંજ તે પોતાનું તમામ લશ્કર લેઈ કિલ્લા તરફ કુચ કરી ગયો. અર્દશીરે શરાબની કેદમાં પડેલા પુંજરીઓને તેજ વખતે કતલ કીધા.

કિલ્લામાં આવી રહેલી કતલ, અને કીડાના મરણની ખબર હકતવાદને પડતાંજ, તે પોતાના દીકરા શાહુધની સાથે લશ્કર લેઈ આવી લાગ્યો. અર્દશીરનું તમામ લશ્કર

પશુ શેહરગીરની સરદારી હેઠળ આવી પુગયું. એક મોટી ખુનખાર લગાઇ બંને લશ્કરો વચ્ચે ચાલુ થઈ. આ લગાઇમાં અર્દશીર અતે ફત્તેહમંદ થયો, અને હકીતવાદ અને તેના દીકરા શાહુદને જીતના પકડી, બંને બાપ દીકરાને તેજ કિલ્લાના કંચુરા ઉપર ફાંસી દીધા, અને તેઓના લશ્કરને તારાજ કરી, તે કિલ્લાનો પશુ નાશ કરીધા.

આ ફત્તેહ પછી, અર્દશીરે પોતાના બે વફાદાર ભોખીઆઓને તેમની સેવાના બદલામાં કેટલાક મુલકોની હાકમી આપી, તેઓની કદર જીજી, અને પોતે ત્યાંથી ખોરેહ અર્દશીરના આતશ બેહરામમાં ગયો, અને ત્યાં ફત્તેહની ખુશાલીમાં મેહરગાંન અને સદેહના જશનો કરાવ્યાં.^૧

અર્દશીરે બગદાદ શેહરમાં શાહી સ્થાપી, પોતે તખ્તનરીન થયું.

કતલ અર્દવાંનને કરી અર્દશીર, થયો શાહ ઇરાનનો નામગીર. ચમકંડુ થયુ તેલું રોશન ખખ્ત, કિંધુ શેહરે બગદાદને પાયતખ્ત.

ધરી હાથ શુરજ, કમરખંધ કંમર, બેઠા તે બગદાદના તખ્ત પર.

અર્દશીરે બગદાદમાં તખ્તનરીન

પદ ભાશણ કર્યું.

ખાની શાહે ઇરાંન બોલ્યો વચન:

"સુણો મેહોખાનો, સુણો અનજીમન.

કિંધો મેહર મુજપર ચબદાંને પાક,

કિંધો મુજ ખાકીને ખજેસ ખાક.

આપી છે મે કુલ મૂલકને પનાહ,

સદા હું ખનશ સર્વનો હાકખાહ.

સદા હું કરશ રાસ્ત ઇન્સાફ પસંદ,
નાજીહ કરશ કુલ ક્ષીતર કંદ.
અહના છે આલા, ગરીબ છે બિચાર,
સદા પાંમશે મુજથી સહુ કરાર.
લલાંઓ, જુરાંઓ અગર માલહાર,
છે સહુ થકી આએ હરખાર હવાર."

અર્દવાંનના દીકરા બેહમને
પોતાની બેહન ઉપર હિન્દમાંથી
કાગજ લખી તેને બંભેરવી.

અરે અર્ખ, એ બાજીગર આસમાન,
કિંધો શુમ દોરે કહાં ક્યાંનિયાંન.
કિંધો તે પરાગદ જમશેદ મહાંન,
નહી તખ્તે જમશીદ, ન દારા નિશાંન.
ચલન તારી સારી અરે અર્ખ પીર,
પલકમાં ખલક જેર, મલકખી અસીર.

૧. કારનામાં મુજબ અર્દશીરે એ કિલ્લાનો નાશ કરી ત્યાં 'કુવાલાન' નામનો કસબો વસાવ્યો હતો, અને ત્યાં સાત આતશ બેહરામ સ્થાપ્યાં હતાં. (કાં ૦ અં ૫૧૦)

૨. અર્દવાંન આરકાંનીયાંન નંશનો હેઠલો પાદશાહ હતો. ઇસવી સને ૨૨૬ માં અર્દશીર બાબકાને તેના ઉપર ફત્તેહ મેળવીને તે ઇરાંનનો પાદશાહ થયો હતો. કારનામાં તેમજ શાહનામાં પ્રમાણે અર્દવાંનના ચાર છોકરા હતા. શાહનામાં મુજબ વગ્ર દીકરાનું નામ 'મેદમન' હતું, જેને બાબકના મરણ પછી પારસમાં થોડો વખત હાકમી ચલાવી હતી. એ ચાર છોકરામાંથી બે નાહના છોકરાઓ અર્દશીરના કેદખાનામાં પડેલા હતા, અને બે વડા છોકરાઓ 'બેદમન' તથા બીજો એક તેનાથી નાહનો અર્દવાંનના માર્યો જવા પછી, નહારી ગયા હતા શાહનામાં મુજબ તેઓ હિન્દુસ્થાન ગયા હતા. કારનામાં પ્રમાણે તેઓ કાણુધ ગયા હતા. એ બે છોકરાઓ માહેલા બેદમને પોતાની બેદન, જે અર્દશીર સાથે પરણેલી હતી, તેના ઉપર એક દિવસી કાગજ લખી તેને બંભેરી હતી.

ખતમ થઇ ઓલાઈ-એ-અર્ધવાંન,
ગયા બે પિસર નાહસી હિન્દુસ્થાન.
કતલ અર્ધશીરે અર્ધવાંન કરી,
કિધી શાહી કૃષ્ણતરે કુશ્મન હરી.
સુહત એક યોડી થઇ ગઇ પસાર,
થયો ભાઇ સુંદરનો દેશપાર.
લખાવટ કરી ભાઇએ બેહન પર,
કિધું વેર કીનાથી કાણું જીગર.
કે: “અએ બેહન પ્યારી, માઠર જણી,
ભુલી ભાઇએને છું રાણી ખની.
પસંદ તેં કિધો કુશ્મને ચઢવાંન,
કતલ જેને કીધો પેઠર અર્ધવાંન
ગુજારી પેઠર પર કળાની જફા,
ભુલી ગઈ તે છું ખની બેવફા.”

૧૮૭૦:

કંઠર ભાઇની છું કરતી નથી,
મરે કે જીવે તેથી ડરતી નથી.

કિંહા છું થઇ અર્ધશીર પર મરી,
નહી આપ લઇની કિધી ગણતરી.
ત્યાં છું ગુજારે ચમન માહે દન,
હિંચાં ગુજ ઉપર રંજે મહન.
ભુલી ભાઇને છું રહે ખુશાલ,
હિંચાં મારી ઉપર લાખો જવાલ.
અરે બેહન! કેમ ભાઇને વીસરી,
રકડું છું યહી નિસહીન હર ધડી.
અગર ભાઇની જે છુંને હોય કંઠર,
તો ઇલાજ તેનો છું જલ્લ કંઠર.
કિધું છે રવાના કાસદ સાથ,
હિન્દી એહરથી મલશે રહાત.
છે ઝેર-એ-કાતીલ, અકસીર અતી,
પલકમા કરે બધ દીલની ગતી.
અરજ મારી એ છે અરે હુમશીર,
ખવાડી છું ખાનામે હે અર્ધશીર.”

આ રકો એક કાસદ કાણુથી અર્ધશીરની રાણી (અર્ધવાંનની દીકરી) ઉપર
તેના માર્ગ બેહમન તરફથી છુપછાપ લઇ આવ્યો. આ રક્ષાની સાથ બેહમને એક
કાતીલ ઝેરનું પડીકું મોકલાવી, પોતાની બેહનને એવી રીતે લંબેરી, કે જે તે
ઝેર અર્ધશીરને ખાનામાં ખવડાવશે, તો તેથી અર્ધશીર તુરત મરી જશે, અને હમે ખન્ને
ભાઇઓ પાછા છુંને આવી મલશું.

અર્ધશીરની રાણીનું લંબેરાનું.

એ વાંચીને રાણી ફલગીર ખની, ભુલી લાંન, ભુલી ધરમ સંખની,
સુણી હાલ લઇને ભુલી ગઇ ધણી. ઉઠી ઝેર દેવા ઠગણી ખની.

અર્ધશીરને ઝેર ખવડાવવાની તેની રાણીએ તજવિજ કરવી.

પોતાના ભાઇ તરફથી મળેલું કાજ વાંચી, તે કમચકલ ઝોરત બોલવાઇ ગઇ.
ભાઇ તરફની મોહબતનો વિચાર કરતાં તે પોતાના ધણી તરફ બેવફા મનવા, અને તેનો
જીવ દેવા તે તઇયાર થઇ.

એતેફાક એવો બન્યો, કે એક દિવસ પાદશાહ અર્ધશીર શેકારગાહથી યાત્રીને
પાછો ફર્યો, અને તેને ધણીજ તરસ લાગેલી હોવાથી, તેણે તુરતજ કાંઈ પીણું માંગ્યું.
આ હુકમ સાંભળી રાણી તુરતજ તે ખનાવવા દોડી.

લઇ ‘પસ્ત’ પાણી અને મીસરી, ચઢડી છે તુંને થાકે અતી તન ખંડન,
મિલાવી ઝેર જામ સુંદર લારી. તરસથી પ્યાસો છે આખ વન.
ધરી હાથમાં જામ હસ્તી ખડી, એ પીધાથી મલશે દીલને કરાર,
કહ્યું અર્ધશીરને: “પીઇ છું જરી. છે ‘આબે હૈયાત’ એ ગુલુગાર.”

૧. હુમશીર યાને બેહન. ૨. પસ્ત એટલે જવના ભુંજેલા આઠાની અંદર (મીસરી)
સાકર નાખીને ખનાવેલું શરબત.

અર્દશીરના ખોરેહુતું અચચુમ હાજર થવું, અને એરના પીયાલાતું રાણીના હાથમાંથી પડી જવું.

હમ તે ઉલી જામ જેરે ભરી, નહી પાપનો ખ્યાલ કીધો જરી. પતી મારવા તે જરા નહી ડરી, હિંધું માની મનમાં જશે અસ મરી. અધીરી ખની મારવા તે ધણી, પીએ તો મરે એમ ગણત્રી ગણી. જોઈ જામ ખુશી થયો અર્દશીર, તે ચહાતો તો પીવા પીણુ ઠલીર. એકાએક અઠસમાત અજબ એક થયો, અચણ્ય મુરગ એક ત્યાં ઉડયો. ઉડી જામ પર પાંખ મારી સિતાખ, જમીન પર પડીયું તે ઝેર-આખ. થયું શું એકાએક અજબ આએ કાંમ, જોઈ હાલ ધુંજી નીમકહરાંમ. બિલાડી જે પાળી હતી મેહલમાં, આવીને ચાટી ગઈ સેહલમાં. બિલાડી ગઈ તેજ વખતે મરી, જોઈ અર્દશીરની થઈ ખાતરી. પૂકારી બોલ્યો: જોઈ આએ ફંદ: “ખુશાવંદ તેં ટાલિયું આ વધન.” તૂરત અર્દશીરે છલાવી વહર, છલાવી દરુર-મુખેઈ પીર. કહ્યું અર્દશીરે: “સાંભલ વહર, એ દરુરે ધરાંન રોશન જમીર.

અગર કુશમનને કરે તું નેહાંલ, તાબે-તખત. હમ કરે ખુશહાલ. અગર તેજ ખંદો ખનીને મહુન, ઝેર પાષ ઘુંને કરે તાર ખુન. તો જલ્લ કહી દે વગર ઘું ડરે, સજ તે ચખસને ઘું શું કરે.”

અર્દશીરના સવાલનો તેના વહરે જવાબ દેવો.

કહ્યું એમ વહરે: “એ આલમ પનાહ, અગર કોઈથી જો કરે એ શુનાહ. સજ તેને લાયેક એ છે ખરી, કતલ તેને કરવું ઘટે તેજ ઘડી.”

અર્દશીરે વહરને પોતાની રાણી માટે હુકમ કરવો.

સુણી શાહે કીધો વહરને હુકમ: “અમલ મુજ હુકમ પર કરો એકદમ. ઉલી છે એ બદકાર દુર્વંદ જણી, હર ફંદમાં એ ચતુર છે ઘણી. હમ જમ તબેલામે તું ખંધ કર, શુનાહગાર એ છે બડી જાહગર. કર કયેક ઘું કુખતરે અર્દવાંન, નાણક કર એની હસ્તી નિશાંન. સતી સમ હતી એ પતી મનથી, બદલન ખની છે ફિતર ફંદથી. કલમ કર સર ઘું શુનાહગારુ, એ કરતી હતી શુન ભરથારુ.”

* * *

૧. આ મુર્ગ યાને ‘મરધો’ પાદશાહ અર્દશીરનું ખોરેહ હવું, અને તે અર્દશીરની સુરકેલીમાં તેની મદદે મરધાના રૂપમાં હાજર થયું હતું. આગલા વખતમાં દરેક જરથોસ્તીના ઘરમાં મરધો રાખવાનો રવાજ હતો. વડીલાદની ૧૮ મી પરગરદમાં એ જાનવરને ‘પરોદર્શ મેરેધ’ ને નામે, સરોશ અશોના મદદગાર તરીકે જણાવેલો છે. પેહલવી તરજુમામાં પણ એવું નામ મરધો આપેલું છે. એનું કામ માનસોને અશોધના કામોમાં મશાયા થવા માટે પાછલી રાતે જાગૃત કરીને ઉઠાડવાનું છે. વડી એજ પરગરદમાં જણાવેલું છે, કે જે કોઈ ‘પરોદર્શ મુર્ગ’ (એટલે મરધો) અશો-માનસને બેઠ તરીકે આપે છે, તે મોટા સવાળનો બલ્લો હાંસલ કરે છે. (કા. અ. બા.)

૨. કારનામે અર્દશીર ખાબેકાંનમાં લખ્યા પ્રમાણે, આગલા વખતમાં શુનાહગારોને સજ કરવા સારું ધોડાઓના તબેલામાં મોકલાવવાનો રવાજ હતો. ત્યાં શુનાહગારોને કે: રાખવામાં આવતા, અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે સજ કરવામાં આવતી હતી.

અર્દશીરની રાણીએ પોતાના ખાનિંદને અરજ કેહવડાવવી.

ધડદીને ધુણ સુણી આ હુકમ,
ના રહી તાકત ઉઠાવે કદમ.
થયો જઈ ચેહરો અને સુખ લાલ,
લબો સંગ ધુજતા રહ્યા લાલ ગાલ.
રડી સર કુટી, પિળી સર ને ખાલ,
જમીન પર પડી તે બની હાલ હવાલ.
વણર સંગ જ્યારે પડી તે તનાહ,
ધરી હાથ બોલી: “અરે દાદખાહ.
કળા તો સહુનીજ છે એક દન,
મોઝે કે વેહલે સહુ છે ફરન.
આજે કે કાલે સહુ છે દેના,
નથી મોત થાણે કોઇથી મના.
કહું છું સુખન સાંભલી લે વણર,
હું તકદીરની કુટી બની છું અસીર.”

બેશક કંતલ દર મારી કંટાર,
મગર ખાળ છે પેટમાં નિરધાર.
એ ખાળનો ખાપ છે અર્દશીર,
મરે મૂજ થકી ખાળ કાં નામગીર.
હું કમબખ્ત ઘેરાઈ ગઈ કાળથી,
મગર શું શુનાહ છે થયો ખાળથી.
હમેલ પેટમાં છે કંઈક માસથી,
ખખર એ કહે જઈ નરમાસથી.
ખરેખર શુનાહ છે મહારો અલમ,
મગર ખાળ માફ નથી મુજરીમ.^૧
જરા કર ખાંમેશ, જરા કર વિચાર,
બનીને દુરદેશ ના ખેંચ કંટાર.
મને કે જનવા આ માફ ખાળ,
ખાદજ કરજો મહારો નિકાલ.” (૧)

૧૦૮૦૦

અર્દશીરને તેની રાણીના હમેલની ખખર વણરે જાહેર કરવી.

અર્દશીરની રાણીને મોહડેથી આ નવી ખખર વણર સાંભળી અજબ થયો, પણ પોતાના પાદશાહના હુકમ વિરૂધ્ધ કાંઈમી કરવાની તેણે હિંમત કીધી નહી. તેણે દુરદેશ બની સારી રીતે વિચાર કીધા પછી, તે આ નવા સમાચાર અર્દશીરને જાહેર કરવા ગયો, અને તેની આગળ નવા સમાચાર જણાવવા તે નરમાસથી બોલ્યો —

“અએ શાહે આલમ ખંદાનવાજ,
સદા રાખે તારો ખુદા ખુશ મિલજ.
જરા સાંભલી લે ધિરજને ધરી,
નવી છે ખખર એક મુજને પડી.
રાણી એ તારી હમેલકાર છે,
જનવા થકી ખાળ હજી વાર છે.”

એ ફરજંદ છે તોખમે અર્દશીર,
ના માર તેને બની છું અધીર.
અરજ એમ કરે છે અતી તે રડી,
નાહક જશે ખાળ માસુમ મરી.
મરવા થકી નાર તધયાર છે,
મગર ખાળ નિર્દોશ નિર્ધાર છે.

તધયાર છે સર કરાવા કલમ,
મગર થોખ જ્યાં તક આપું જનમ.”

અર્દશીરે પોતાની રાણીને કંતલ કરવા માટે હુકમ કરવો.

આ નવી ખખરથી અર્દશીર ઉપર કાંઈમી અમર થઈ નહી પોતાને ઝેર ખવાડી મારી નાખવાનું કાવતરું રચનાર આ ઝોરત ઉપર તે એટલો બધો તો ગુસ્સો થયો હતો, કે આ નવા સમાચારથી તેના દીલમાં સેહજળી દવા આવી નહી, અને એકદમ તેણે વણરને ફરીથી હુકમ કીધો કે:—

કહ્યું અર્ધશીરે બની બહુ વિકલઃ
 “અસ એકદમ જમ કરું કંતલ.
 અશમચોર જગમાં બડી નાર છે,
 સહા દોજખી ગારમા ઠાર છે.
 જીવીને જગતની કરે બદ હવા,
 બગાડી બિજાને કરે રૂસવા.
 ખુદા કરે હું ગારત સહા બદ બન,
 એ જીવશે તો કરશે જગત હર્દમંદ.
 મરે નાર જનતી એવી નારને,
 દિયે હિનપસ્તી જે સરચારને.”

અર્ધશીરની રાણીનો જીવ તેના વજરે બચાવવો.

પોતાના પાદશાહ અર્ધશીરની હાલત ગુસ્સાથી આવી રીતે તપેલી જોઇ, વજરે દુરંદેસ
 બની પોતાની રાણીનો જીવ કોઇખી તદબીરથી બચાવવાનો તેણે મક્કમ વિચાર કીધો.
 વજરે છુપાવી છુપછાપ નાર,
 રખે કોઇ પાડે ખબર એ બહાર.
 ઇફાજત કરાવી કરીને સવા,
 બદનને ન લાગે જરાખી હવા.
 દુરંદેશ વજરે કિંધું એવું કાંમ,
 કરે નહીં દુશમન કોઇ બદનામ.
 ‘બદન-ચુપ્ત,’ કાપી કિંધું તન સફા,
 હવસના ખવિસને કીધો ઠક્કા.
 જખમને લગાડી અકસીર ફવા,
 કિંધો તે જખમને સાજીત સફા.
 બદન તનથી કાપી જીવું કિંધું,
 મૂઠી દાખડોમાં છુપાવી કિંધું.

અર્ધશીરના વજરે પોતાની રાણીને
 બચાવવાની હિંકમત કરવી.
 હયાલુ વજરે કિંધો એમ વિચાર,
 શુસ્સાનો શુલામ છે શેહરિયાર.
 કરું નાર બહીલ બની જો કંતલ,
 તો નાજુદ થશે અર્ધશીરની નસલ.
 નથી કોઇ વારસ હજી અર્ધશીર,
 બચે નાર જો આ જણે એક વીર.
 એ નાર જો એક બેટો જણે,
 તો બેશક વારસ ગાદી બને.

કરી મોહોર તે પર ગયો તે લઇ,
 ઉભો અર્ધશીરની સામે જઇ.
 કહ્યું: “એક અરજ છે, એ નામેવર,
 આ દાખડી પર કરે હું નજર.
 અનામત મારી છે એ બિતર,
 કિંધી મોહોર મારી છે એની પર.
 અરજ મારી એ છે હું ને બાદશાહ,
 એ રાખી બજાને, દે હું પનાહ.
 એ રાખુ છું તારી હવાલાતમાં,
 રેહશે સલામત હું જ હાથમાં.
 લખી છે તારીખ ઉપર આજની,
 રજા આદે બંદો સરતાજની.”

૧. શાહનામામાં સાચેર શીરદુસી આ નેક વજરની દુરંદેશી અને દાનેશમંદીને
 ચીતાર આપતાં લખે છે કે, અર્ધશીરની રાણીનો જીવ બચાવનાં, પોતાની ઇજ્જતને
 કાંઈખી કલંક અવિશમાં લાગે નહીં, એવી મતવજથી તેણે પોતાની મરદાની નિશાણી
 નાજુદ કરવાના હેતુથી, પોતે પોતાનું ચુપ્ત બદન કાપી નાખી, ‘મરદાના’ અવતારમાંથી
 બદલાઇ તે ‘જનના’ (નામદ) બની ગયો હતો. કેમકે તે દાનાવ વજર બળ્યોતો
 હતો, કે અર્ધશીરની રાણી હમેશથી કારેગ થાય, અને તેણીને પેટે જો રાજગાદીનો
 વારસ અવતરે, તો તે બાળક ધરાંનની માદીનો દુકદાર વારસ છે કે નહીં, એવો
 સવાલ ધરાંની અનજુમન ઉઠાવી વાંધો ઉભો કરે. એટલાં માટે પોતાની ઉપર અન-
 જુમનનો કાંઈખી શક આવવો અટકાવવા, અને રાણીને પેટે અવતરેલો વારસ
 અર્ધશીરનોજ બેટો છે એવું દેખાડવા માટે તેના વજરે આવી યોજના પોતાનો જનતી
 ભોગ આપી કરી હતી. ફીરદોસ્તીએ આ દક્ષિત પોતાની રસીલી ધનારતમાં શાહનામા
 અંદર દરચાવી છે.

અર્દશીરની રાણીએ એક દીકરાને જન્મ આપ્યો.

પોતાની ઇજ્જતને કાંઈથી જતનો કલંક લાગતો અટકાવવાની આવી રીતની યુક્તિ કરી, તે દાનેશમંદ વજીર પોતાને ઘેર આવ્યો, અને અર્દશીરની રાણીને ધણીજ ઇજ્જત અને સંભાલથી તેણીને લાગક એક એકાંત મેહલમાં છુપી રાખી, કે જેથી તે જીવતી રહેવા પામી છે, એવી ખબર પતનનેથી પડે નહી. આ મેહલમાં અર્દશીરની રાણી જગતની નજરથી છુપી રહી, પોતાના દિવસો પોતાની હમેશદાર હાલતમાં યુગરવા લાગી.

જમાનાની ગીરકેશ, સિતારાનો ખેલ, છુપાવી જનમને છુપી રાખી વાત, ઉભી હસ્તી કુંદરત, વજીરને મેહલ. પિસર કીધો મોટો રાખીને સાથ. વિખુટી પડી ખોધ રાહતે ખસમ, પેદરથી રાખ્યો છુપો સાત સાલ, જગતથી રહી ચોરીઠા બેશરમ. હીસતો કમામે શેહનશાહ મિસાલ. પુરી થઇ મૂઢત કુખતરે અર્દવાંન, ભુલી દુઃખ વીપત રંજે મલાલ, જન્યો એક બેટો રોશન રવાંન. નેમ માત પીસર થતી ખુશહાલ, ઇજ્જતથી રાખી પિસર અલકામ, હરખતી ગાતી સદા ખાળને, રાખ્યું વજીરે 'શાહપુર' નામ. રીજી રિજવતી સુખખાળને.

અર્દશીરનું શીકારે જવું, અને ત્યાં એક અનેયો બનાવ જોઇ, પોતાની ઔલાદ માટે અર્દશામાં પડવું

અર્દશીરની બાહુને પેટે અવતરેલા વારસની સેહજળી ખબર વજીરે પોતાના મેહલની બાહાર જવા દીધી નહી. ખુદ અર્દશીરને કનિષ્ઠી તે વાત જવા પાંગી નહી. સાત વરસની મોટી મુદત પોતાની નિમકહરામ રાણીને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યાને થઇ ગઇ હતી, એટલે તે કમનસીબ બનાવને હવે તે બિલકુલ જુદી ગયો હતો.

બિયાબાંન ધનમાં બનેલો બનાવ !

એક દિવસ અર્દશીર પોતાના રસાલા સાથ શીકારે ગયો હતો. ત્યાં બિયાબાંન વનમાં અર્દશીરે એક ગોરખરની માદાને ચારો ચરતી જોઇ. આ ગોરખરની માદાનો શીકાર કરવાની તજવિજ કીધી. આ બનાવ તે માદાના નરે જેવો દુરથી જોયો, તેવોજ તે નર દોડી આવી, અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાની માદાને બચાવવા આડો પડી, તે તીરનો જખમ પોતાના જઘન ઉપર ઝીલી પોતાની માદાનો જીવ બચાવી લેવા, અને પોતાની કળને શરણુ થવા તે તૈવાર થયો.

આવી કિસમની મોહજત પોતાની માદા તરફ તે ગોરખરની જોઇ. અર્દશીરે તે ગોરખર અને માદાને પકડ્યાં મુક્યાં, અને તેમના નાહના બચ્ચાં જે તેમની પડોસ-માંજ ગેલ કરતાં અને ચરતાં હતાં, તેઓ તરફ તેણે પોતાના ઘોડાની લગામ ફેરવી ઘોડો દોડાવ્યો, અને ફરી પોતાની કમાન ઉપર તીર ચઢાવી, તે ગોરખરના બચ્ચાંઓનો શીકાર કરવાની તે તજવિજ કરવા લાગ્યો.

આ નરી આફત પેલા ગોરખરની માદાએ જેવી પોતાનાં બચ્ચાંતી ઉપર આવી પડેલી જોઈ, તેવીજ તે બેવડાં જોર અને ઝડપથી શીકારના મયદાંનમાં જીવ નાખતી દોડી આવી, અને અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાના વાહલાં બચ્ચાંઓને બચાવવાની મતલબે, પોતાના જીવની સેફજીથી દરકાર કીધા વગર, તે તીરના જખમને પોતાના બદન ઉપર ઝીંધી લેવા તે આડી પડી, અને તેમ કરી તેણીએ પોતાના બચ્ચાંઓના જીવ બચાવ્યા.

આવી ઉમદા સમજ શકતી, અને પોતાના બચ્ચાં તરફની મોહબતનો ખેલ, વાચા વગરના મુંગા જનવરોમાં જોઈ અર્દશીરે પોતાની કમાન ઉપર ચડાવેલો તીર પાછો કાઢી લેઈ, પોતે સ્તબ્ધ થઈ વિચારમાં પડ્યો, અને તુરત પોતાના ઘોડાને રસાસા તરફ પાછો લઈ ગયો.

જ્યારે તે પોતાના મેહલમાં પુગ્યો, ત્યારે પોતાના મનની શરત ધડીમાં તે પોતાના દીલમાં વિચાર કરી બલાપો કરવા લાગ્યો, કે : “ અફસોસ હોજો માનસ જાત ઉપર ! આ ચોપગાં મુંગા વાચા વગરના બેચકલ જનવરો છે, તોપણ તેઓ એક ખીજ તરફ આવે તો સંપૂર્ણ ખ્યાર રાખે છે, કે પોતાનો જન વડીક પોતાની માદા અને બચ્ચાંને માટે આપવા તેઓ તપ્તયાર થાય છે.”

આ બનાવ ઉપરથી સાત વરસની મુદત ઉપર પોતાના આખમાં બનેલો પોતાના ફરજદનો બનાવ અર્દશીરને હાડે ચઢી આવ્યો, અને તે મનમાં ધજોળ પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.^૧

જોઈ હાલ બેખુદ થયો અર્દશીર,
સુઝાઈ મનમાં રડીયો હલીર.
બોલ્યો તે મનમાં બનીને વિકલ :
“ અજબ છે એ ગરહીશ તારો અમલ.
ચરંદા—પરંદા કરે દીલખરી,
વસે છે જીગરમાં મોહબત હરી.
ન બોલે, ઉચારે, જખાં તંગ છે,
મગર મીત પુરી અજબ રંગ છે.”

કરે જીવ બચ્ચાં થકી તે નિસાર,
ખરી મીત અગનનો છે એ ચિતાર. (૩)
જોઈ જીરખરની મહોબત ચલન,
ઉઠી અર્દશીરના જીગરમાં અગન.
ચઢી ચાહ હેડે ફરજદની,
ઠતલ જે થયું સંગ બદ-જનનીર.
નિશકળ ગયો લાવ જીરી નારથી,
થયો દીન અધકાર બદકારથી.”

રડતો હતો ચાહ પડી ધ્યાનમાં,

વજીર આવી ઉભો નમી માનમાં.

અર્દશીર અને વજીર વચ્ચે થયેલી વાતચીત.

કહ્યું એમ વજીરે : “ એ નામેવર,
જમીન ને જમાનો છે હું જ નફર.
હિસે તારી આંખો આંસુ ભરી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?

શું દુશમનની આંખો ગઈ છે ચઢી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?
બલા શું નવી છે મૂલક પર પડી,
કહે શું હકિકત બની છે ખરી ?”

૧. અર્દશીરની જીંદગીમાં બનેલો આ બનાવ હીરદોસીએ જણાવેલો નથી, પણ કાસનામાં મધે તે વર્ણવેલો છે. ૨. બદ-જન યાને જીરી ચિારત. અર્દશીર પોતાની એક વખતની માનીની રાણી માટે આ ધચારો કરે છે.

વજરની માનભરી અરજ ઉપરથી અર્ધશીરે શીઠારગાહમાં જે બનાવ ગુરખર અને તેની માદા તેમજ તેમના બચ્ચાંના બાળમાં બનેલો અનુભવો હતો, તેનું બયાન કરી સંભલાની જણાવ્યું, કે: “તે બનાવ બેચા પડી, મને પેલી પુરી ચોરત અને મારાં બેચુનાહ ફરજની યાદ આવે છે, અને મારા તે કામથી આંગેહું પસતાવામા પડ્યો છું.”

કહ્યું અર્ધશીરે: “વજર દીલ પાક, મગર વન પિસર છે દીલ ખારખર, યયો છે નાજુહ મારો ચેરાગ. આ ગંજો-દોલત ગજબનો છે ગાર.

૧૦૯૦૦

ચડી છે જંબોગી હવે મારે સર,
થક છે એકાવન વરશની ઉમર.
સિહા બાલ મારા થયા છે સુદેહ,
મગર એક પિસર વન દિલ નાઉમેહ.
‘પિદર વન પિસર છે, પિસર વન પેદર’,
બગલમા બિગાનાથી ખુશતર જીગર.

તખત તાજ અને આ બબનો ને જર,
જશે ફરામન હાથ વીના પિસર.
અગર જો હવે એક બગલામા પિસર,
બની રેહુમા ખુશ કરતે જીગર.
જોધ હાલે મહોબત ગુરખર તણી,
પડી યાહ બહ-બન ને ફરજની.

પરેશાંન દીલ છે, થયો છું તબાહ,
કંતલ માફ ફરજનું થયું બેચુનાહ.”

પોતાના પાદશાહને આવી પરેશાન હાલતમાં જોધ, તે દાનાવ વજર તેની દન-ગીરીનો તમામ ભેદ સમજી ગયો, અને તેને શાંત પાડી દીવાસના સખુનો કલા, અને ધીરથી પોતાની અરજ રજુ કરી:—

વજરે કહ્યું: “ઓ બંદાનવાજ,
ખુદાની ખુશી વન નથી થાતું કાજ.
ધલાજ હું કંઈ બોલી મારી જખાંન,
અમર બધે બંદાને જીવતદાંન.

એ હર્ડ જાલીમની છે દવા,
સુખનથી કંઈ એ દરદને રહ્યા.”
કહ્યું અર્ધશીરે: “વજર કારસાજ,
કર મુજ દરદનો સુખનથી ધલાજ.

રજા છે મહારી જીવતદાંન છે,
જંદગી મહારી પરેશાંન છે.” (૩)

વજરે સાત વરસ ઉપર અર્ધશીરને સ્વાધીન કરેલી દાખડી મંગાવવાની અરજ કરી.

આવા ઉદાર દીલના સખુનો સાંભળી, વજરે પાદશાહ અર્ધશીરને નમન કરી કહ્યું કે: “અમે પાદશાહ, આજથી સાત વરસની વાત ઉપર, મેં એક નાહતી દાખડી ઉપર મારે નામની મહોર કરી, તે તારા બબનામાં સલામત રાખવા માટે મેં તુને સપુરક કરી હતી, તે દાખડી મેહરખાંની કરી તું મંગાવ.”

પાદશાહ અર્ધશીરે તે દાખડી તુરત મંગાવી વજરને સ્વાધીન કરવા ફરમાવ્યું, અને તે દાખડી અંદર એવો તે શું ચુપ્ત ભેદ છુપાવ્યો હતો, તે જાહેર કરવા વજરને ફરમાવ્યું. વજરે તે દાખડી મલતાંજ અર્ધશીર આગલ ખુલાસો કરી:—

શએર.

ચુપ્ત ભેદનો હાલ સુણો, હોધ મર્દ થયો હું જનાન.
તનથી કાપું ‘બદનને,’ સાંભલ આ બાધિકાંન—૧.
ચુપ્ત બદન છુપાવના, રાખ્યું આ સંદુક આંન,
ફુપ્તર અર્ધવાનની, રાખી છે જીતી જાંણ—૨.

“અએ શાહ હુકમ વજ સરખર ધરી,
દફા મે કિધી વજની દલદરી.
હવા વન દરદ વજ કીધું સફા,
સુખનથી કિધું દઈ તારું દફા.
અચાવીછે મે કુખતરે અર્દવાન,
મને ડર હતો ફરહેગારે જોહાન.
હમેલદાર રાણી હતી તે વખત,
મગર તેની સરજત હતી કમખખત.”

છુપાવી મે તેને મહારે મકાન,
જણ્યો એક બેટો મુરેમુરાન.
મગર લોકે નિન્દા થકી હું ડરી,
મે મારી મરહીને નાજુદ ઠરી.
પિસર અએશમાં તારો ચકચુર છે,
મૂખારક તે નામ ‘શાહપુર’ છે.
ઉમરનો થયો આજ છે સાત સાલ,
વસે છે માદર તે સાથ હાલ.”

અર્દશીરના વજરે પોતાના જીવની મારી આહી અર્દશીરને સખલી હકિકત જાહેર
કીધી, કે: “તારો હુકમ તો તારી રાણીને તેણીના પેદ માહેલા હમેલ સાથ કતલ કરવાને
હતો. પણ મે ભવિષ્યમાં તારા તાજે તખ્તના વારેસની વજી અને ઉમેદ રાખી, તારા
ફરમાનની વિરુદ્ધ થઈ, એ બંને જીવેને અચાવી, મે તેમને દુનિયાની નજરથી છુપાવ્યાં
હતાં, અને તારો હુકમ તોડી તારો શુનાહગાર બન્યો હતો. હવે આજે તારો વારેસ વંન
મળ્યો છે, અને મને તે જીવદાન બક્ષ્યું છે, તેવાસ્તે હું પરવદેગારનો આભાર માનું છું.”

કહ્યું અર્દશીરે અજબ બહુ થઈ:
“એ વાત તાજીબ, અજબ તે કહી.
હજારો શુકર દાવરે દાવરાંન,
શુકર એ ફતેહમંદ શાહ આદરાંન.
શુકર છે એ યજ્ઞદાંન તારા હજાર,
કિધું વંએ ફરજંદ મને શુલજાર.”

મે આંસા ‘ને ઉમેદ મુકી હતી,
થશે મુજ વારેસ વિના શું ગતી.
મગર દાદ વંએ સિધી દાદખવાહ,
કિધી મુજ કમતર ઉપર તે નિગાહ.
ખતા ફરજુજર કર એ ફસ્તગીર,
શુન્હાગાર તારો છે અર્દશીર.”

અર્દશીર પોતાના હીકરા શાહપુરને મલવા તલખગાર થયો,

અને પોતાના બેટાને પારખી કાઢવા માટે
તેણે યોજના રચી.

અર્દશીરે જ્યારે પોતાના વજરને મોહડેથી ઓચી ખુશખબર સાંભળી કે તેનો
બેટો જીવતો છે, અને તે ઉધરીને સાત વરસની ઉમરનો થયો છે, ત્યારે તેના દીપનો
દરખ અને મનની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાના દીકરાને નજરે જોવા, અને તેને
પોતાની મોદમાં દાખવા તે અધીરો પડ્યો, મગર તે દાનેશમંદ પાદશાહે પોતાના દીકરાને
કેવી રીતે પીછાંતવો, તે માટે તેણે એક યોજના રચી, પોતાના વજરને તે ઉપર એકદમ
અમલ કરવા ફરમાવ્યું.

વજરને ખુશી થઈ કહે અર્દશીર:
“હવે કર નવી એક વં તઢળીર.
જમા કર સો ખાજ શાપુર સમાન,
ઉમર સંગ રંગ, અંગ, હોથ એક સાંન.”

સજાવી પોશાક એટજ રકમ,
ફરક રંગમાં ના રહે કાંઈ કમ.
રવાના વં કર સંહુ યોગાંનમાં,
બેલે દડીદાવ ખુબ તાંનમાં.

૧. આદરાન શાહ એટલે સપદા આતશમાં ચઢડતો આતશ. આતશ નીવાપશમાં
આદર ફરોનખ, આદર ગોશરખ અને આદર શુરજન મેદરને સપદા આતશમાં ચઢડતા
ગણેલા છે. (કા. અ. બા.)

નિકલશે સો જન મયદાનમા, | સોમા હશે એક માહરો પિસર,
પિછાનસ પિસરને એક આંનમા.^૧ હડકશે જોતાંજ માડુ જગર.

અર્ધશીરે એક રંગના અને એક જાતના પેશાકમાં હાજર થયલા

એક સરખા એક સો જવાંન છોકરાઓમાંથી

પોતાના દીકરાને પીછાનવો.

એ રીતે પોતાના માદીવારેસ દીકરાને પિછાનવા માટે પાદશાહ અર્ધશીરે તદખીર રખી, પોતાના વજરને એક સરખા કદના એક સો છોકરાઓને, એક સરખા પેદરવેસ પેદાગી મયદાનમાં ફીદાવ રમાડવા માટે હુકમ કીધો. વજરે પાદશાહ અર્ધશીરના હુકમ પ્રમાણે, શેહરમાંથી શાહપુરના જેવા કદના એક સો છોકરાઓને એકઠા કરી, તે સખલાઓને એક સરખા રંગના એક સરખા પેદરવેસ પેદરાવી, મયદાનમાં ફીદાવ રમાડવાની તક્યારી કીધી:—

પડી જ્યારે વસતે દિવસ ખામદાહ,
ઉભા સો જવાંને ખની દિલશાહ.
હતા સંહુ એકસાંન, એકરંગ-અંગ,
હતા સહુ ઉલટમંદ દીલમા ઉમંગ.
વજરખી ઉભો આવી સંગ અર્ધશીર,
હતા સાથ જંગી, પેહલવાન, પીર.
શરૂ કીધી ખાજી ચોગાંનમાં,
રમતા રહ્યા સંહુ અતી ધ્યાંનમાં.
સહુમાં શાહપુર હતો દીલપજાર,
અંગે ‘ ને રંગે માહેમુનીર.
સંહુ ખાજકોમા દીસતો દલીર,
જીતી દાવ હેતો ખડો અખતગીર.
કહ્યું અર્ધશીરે જોઈ તે જવાંન:
“દિસે છે બિલે અર્ધશીર ખાબેકાંન.”

વજરે કહ્યું: “ઓ આલમ પનાહ,
એ દીલ તારાં ફરજંદગુ છે ગવાહ.
ખને કાં અધીર કર જરા તું સખર,
જરા જો રમત શું કરે છે પિસર.
જોઈ હાંમ-હિંમત કર તું પિછાન,
નથી શું શાહપુર બિલે ખાબેકાંન?”
કહ્યું અર્ધશીરે: “વજર નેકનાંમ,
ખને છે જોવી પિસરની હાંમ.
હુકમ કર દુરત દોધને એકંદમ,
જધને ફેકે ફડી મુજ ગમ.
તપાસું સહુમા છે દોણુ દલીર,
છે દોણુ અંદર દેરદારે શીર.
ધરી હાંમ મુજ પાસ જો આવે જન,
ગણું હું તેનેજ ફરજંદેમન.”

અર્ધશીરે પોતાના દીકરાની હિંમતને વખાણી તેને પીછાનવો.

રમતનુ મયદાન આ એક સો નિરદોશ જવાન છોકરાઓની દોડધામ અને ધડપકડની ધરપય અને ધાંધવથી હવમતી રહ્યું. તે સમયે છોકરાઓ એક સરખા પેદરવેસમાજ સર્જી થયલા હતા, અને તે સખલા એક સરખા કદના હોવાથી અર્ધશીરને પોતાના ફરજંદને પિછાનવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું.

૧. એક આંનમા માને એક પળવારમા

૨. અર્ધશીરે પોતાના દીકરાને પારખી કાઢવા માટે ચોગેલી આ મુક્તી દારનામે અર્ધશીરમા જણાવેલી નથી, પણ આગેર શીરદોશીએ સાહનામામાં તે વીગતવાર દર્શાવી છે.

દીદાવની રમત પેલા જવાનોએ ચાલુ કીધી, અને સધલાઓ પોતાની આજીવણીજ આહોશથી ખેલવા લાગ્યા. પણ તે સધલાઓમાં એક રૂખાબદાર સજ્જજવાલા છોકરાને આહોશી અને ચંચલાઇથી પોતાની આજી છતી જતો જોઈ, પાદશાહ અર્દશીરે તેને તુરતજ પિછાન્યો, કે તેજ તેના દીકરો હોવો જોઈએ. ધરાનની ખલકત આ છોકરાઓના દીદાવની રમત જોવા ભેગી મલી હતી. વજીરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે, એક સરદાર તુરતજ મયદાનમાં ગયો, અને આ દીદાવની રમતમાં મશગુલ થયલા જવાનોની વચમાં જઈ, જમીન ઉપર પડેલી દીને તેણે એવા તો ભેરથી કુનેહભરી રીતે ફટકો લગાવ્યો, કે તે દી પાદશાહ અર્દશીર જે જગ્યા ઉપર ખેડો હતો, ત્યાં તેના પગની લગોલગ પાસે જઈ પડી.

વજીરના હૂકમથી ગયો તે સવાર, ફેંકી દડી જ્યાં હતો શેહરીયાર.

૧૧૦૦૦

પડી જઈ ગખડતી હતો જ્યાં શહા, થયા સંહુ જવાનો સિપાહ પર ઠંફા. ધસી દોડીયા તે લેવા દડી, નજર તેટલાં પાદશાહ પર પડી. ઉભા સંહુ ડરી જઈ શહા જોઈને, ખતમ ખેલ કીધો દડી ખોઈને. દડી કોણુ લાવે, ઠરે કોણુ હાંમ, ઘેરાકે હવં તે સુશ્કેલ કાંમ. મગર ખાળ શાહપર કુહી શેર સમ, ધરી દોડીયા શાહ તરફ એકદમ. ઉંચકી દડી ઝૂટ ઉઠાવી ગયો, જોઈ શાહ ખુશીથી કુલી રહ્યો.

વજીરને નવાજી રહ્યો તે જરાખી

જુલાવી ખગલમાં ઉઠાવી દિધો, ગોહર ને લાલે વધાવી દિધો. ચુમીયા બે હાઠો, ચુમીયા બે ગાલ, ચુમીયા બે હાથો, ચુમીયા કંપાલ. ગલે દાખી તેને દિધો ખુબ ખ્યાર, 'આભાર તારો ઓ પરવરહેગાર.' મને યાદ એની હતી નહીં જરી, મૂલેલો સમજતો હતો હર ઘડી. પડી યાદ કુખતર અરઠવાંનની, ખતા હરશુજર કીધી ફીલજાંનની. પિસર સંજ લગાડી ગલે રાણીને, ભુલી તે ગયો આગલી કાંહાણીને. પિસરને ભેટી શાહ અર્દશીર, જવાં થઈ ગયો જોઈ પિસર નામગીર.

દિધો સફરજ, નહીં મોહતાજ.

શાહપુરને અર્દશીરે તેને છાજતી દેળવણી આપવી.

પોતાના તાજ અને તખ્તના વારસને આવી અચાનક રીતે અર્દશીર મલવા પામ્યાથી તેની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહીં. પોતાનું માયુ તે બારેદકતાલાની જનાબમાં ઝુંઠાવી શુકર બધા કરી, અમેશારપદો અને કિયાંની ખોરેહ, તથા ફતેહમંદ આદરાંન શાહનો આભાર માની તે બોલ્યો કે: "અને જે મધ્યુ છે, તે સોરચોથ, રિસ્તાખેજ અને તનેપસીનના દુખરાની અગમજ થઈ ગયેલા કોઈની પાદશાહ કે હાકેમોને નહીં મધ્યુ હશે, કે મને એક આવું સુંદર ફરજંદ મુલેલાઓમાંથી પાછું મધ્યુ." ૧

એ પછી તેણે અર્દવાંનની બેટીને પોતાના મેહલમાં લાવવાનો દુકમ કીધો, અને તેણીએ કીધેલા ગુનાહની તેણે માફી અપી. આ જનાવની ખુશાલીમાં અર્દશીર

હીદાવની રમત પેલા જવાનોએ ચાલુ કીધી, અને સધલાએ પોતાની ખાજ ધણીજ ખાહોશથી ખેલવા લાગ્યા. પણ તે સધલાઓમાં એક રૂબાબદાર સજ્જજવાલા છોકરાને ખાહોશી અને ચંચલાઈથી પોતાની ખાજ છૂટી જતો જોઈ, પાદશાહ અર્દશીરે તેને તુરતજ પિછાન્યો, કે તેજ તેના દીકરો હોવો જોઈએ. ધરાનની ખલકત આ છોકરાઓના હીદાવની રમત જોવા ભેગી મલી હતી. વજીરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે, એક સરદાર તુરતજ અપદાનમાં ગયો, અને આ હીદાવની રમતમાં મશગુલ થયલા જવાનોની વચમાં જઈ, જમીન ઉપર પડેલી હીને તેણે એવા તો ભેરથી કુનેહભરી રીતે ફટકો લગાવ્યો, કે તે હી પાદશાહ અર્દશીર જે જગ્યા ઉપર ગઈ હતો, ત્યાં તેના પગની લગાલગ પાસે જઈ પડી.

વજીરના હૂકમથી ગયો તે સવાર, ફેંકી હડી જ્યાં હતો શેહરીયાર.

૧૧૦૦૦

પડી જઈ ગાબડતી હતો જ્યાં શહા, થયા સંહુ જવાનો સિપાહ પર કફા. ધસી દોડીયા તે લેવા હડી, નજર તેટલાં પાદશાહ પર પડી. ઉભા સંહુ ડરી જઈ શહા જોધને, ખતમ ખેલ કીધો હડી ખોધને. હડી કોણુ લાવે, કરે કોણુ હાંમ, બેશક હવે તે સુરકેલ કાંમ. મગર ખાળ શાહપુર કુહી શેર સમ, ધરી દોડીયો શાહ તરફ એકદમ. ઉંચકી હડી ઝૂટ ઉઠાવી ગયો, જોઈ શાહ ખુશીથી કુલી રહ્યો.

વજીરને નવાજી

રહ્યો તે જરાખી

જુલાવી ખગલમઃ ઉઠાવી લિધો,
ગોહર 'ને લાલે વધાવી લિધો.
ચુમીયા બે હાઠો, ચુમીયા બે ગાલ,
ચુમીયા બે હાથો, ચુમીયું કપાલ.
ગલે દાખી તેને કિધો ખુબ ખ્યાર,
'આહાર તારો એ પરવરહેગાર.'
મને 'ચાહ એની હતી નહીં જરી,
મૂવેલો સમજતો હતો હર ધડી.
પડી ચાહ કુખતર અરહવાંનની,
ખતા ફરગુજર કીધી હીલજાંનની.
પિસર સંજ લગાડી ગલે - રાણીને,
જુલી તે ગયો આગલી કાંહાણીને.
પિસરને ભેટી શાહ અર્દશીર,
જવાં થઈ ગયો જોઈ પિસર નામગીર.

કિધો સફરિજ,

નહી મોહતાજ.

શાહપુરને અર્દશીરે તેને છાજતી કેળવણી આપવી.

પોતાના તાજ અને તખ્તના વારસને આવી અચાનક રીતે અર્દશીર મલવા પામ્યાથી તેની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પોતાનું માયું તે બારેહકતાલાની જનાબમાં સુંઠાવી સુકર બદા કરી, અમેશારપદો અને કિયાની ખોરેહ, તથા ફતેહમંદ આદર્શન શાહનો આભાર માની તે બોલ્યો કે: "મને જે મધ્યું છે, તે સોરયોથ, રિસ્તાએજ અને તનેપસીનના હજારાની અગમજ થઈ ગયેલા કોઈની પાદશાહ કે હાકેમોને નહી મધ્યું હશે, કે મને એક આવું સુંદર ફરજંદ મુવેલાઓમાંથી પાછું મધ્યું." ૧

એ પછી તેણે અર્દવાંનની બેઠીને પોતાના મેહલમાં લાવવાનો હુકમ કીધો, અને તેણીએ કીધેલા ચુનાઈની તેણે માફી આપી. આ બનાવની ખુશાલીમાં અર્દશીર

સખખતો-પારસી-રોહનશાહ શાહપુર પેદાશો.

૬૦ સ. ૨૪૦ માં અહંશીર બાબકના મરણ પછી ઇરાનના
 રોહનશાહ બની સોલ વરસની ઉંમરે મહાભારત રત્નોદ મેલરી,
 શાહપુરે રામના રોહનશાહ વેલેર્યનને તેના તમામ લશ્કર
 સાથે એન્ડી આક્રમણ કરી લઈ, ૬૦ સ. ૨૬૦ માં તેને
 કેદ પકડ્યો, અને એન્ડી આક્રમણ કર્યોને લીધે. એ
 પછી તેણે સેન્ટ પોળની જન્મ જુમી દાર્શન
 છતી લઈ તમામ અધિવા માર્ગનર સર કીધું.
 વેલેર્યનને શાહપુર ઇરાન પોતાની સાથે લઈ
 ગયો, અને તેની દેખરેખ હેઠલ કારન નદી
 ઉપર એક નવો ગંભીર બંધ બાંધ્યો,
 અને તેનું નામ, 'બદે કયસર'
 રાખ્યું.

‘જ’દેશાપુ’ નામનું એક શેઠર વસાવ્યું, અને ત્યાં તેણે દસ આતશ બેઠરાંમ પરચાવ્યાં, અને ધણીક દોસત તથા અસખાજ તે આદરાંન શાહની દરબાહમાં મોકલ્યા, અને ધણીક નેક કામો ભરી કરવા કરમાવ્યું.

શાહબંદો શાહપુરનું કેળવાઈને પુરવીણ બનવું. ધરાંનના મોટા બાગને અર્દશીરે જીતી લઈ સર કરવો,

એ પછી અર્દશીરે શેઠરમાંથી કાળેલ અને દાનાવ ઉતારીને તેકવી, શાહપુરને પેહલવી જગાંન લખનાં-વાંચના શીખવરા, અને ખીજુ ફરેક કિસમની તાજમ તવાજે અને વિવેક, તથા લગાયક હુન્નરોની તાલીમ આપવા માટે રોક્યા. ત્યાર બાદ અર્દશીરે પોતાને નામના અને છાપના દીરમ અને દીનારના, તેમજ ખીજ અનેક રકમના નાહના મોટા સિકાઓ પડાવ્યા. તે સિકાઓની એક બાજુએ, પાદશાહ અર્દશીરનું નામ કોતરાવ્યું, અને તે સધલાનો છુટથી ફેલાવો કરાવ્યો.

જીલાવી ઉસ્તાદ અને મોલવી,	સખાવત, ધરમના શિખવ્યાં કલામ,
પિસરને શિખવ્યો મુલમ પેહલવી.	શિખવ્યા કાંતુને મેહફિલ તમામ.
શિખવ્યા કુલે મુલમ જંગના,	અકલમંદ બનિયો મિસલ એક પીર,
તવાજે ને તાજમ રંગ રંગના.	બેળમા માલમ પડ્યો શેરબીર.

શાહબંદો શાહપુર હવે પોતાના બાપ અર્દશીરની પનાહમા ધણીજ પ્રજાજત અને એલ આરાંમમા રહેવા લાગ્યો. અર્દશીર તેની અકલ અને દાનેશમંદી ઉપર હંમેશ આક્રીન કરતો હતો, અને હંમેશાં ફરેક કામમા પોતાના દોકરા શાહપુરની સલાહ લઈ, તેની સાથ તે મશવરત કરતો હતો. ધણીએક મુલકોના પાદશાહો, જેઓ માયું ફેરવી અર્દશીરની સામે સરકશ થયા હતા, તેઓને જરે કરવામાં અર્દશીરે પોતાની જાહેગીરી મોટા બાગ રોક્યો હતો. તે સધલાઓની સાથે એક પછી-એક લડી, અર્દશીરે તેમને મદાત કીધા હતા.

અર્દશીરે આઝરબાઈજાન અને આરમિનીયાના મુલકો જીતી લીધા.

અર્દશીરની મોટાંમા મોટી ઉમેદ, ધરાંનના તમામ મુલકોમાં પોતાની શાહનશાહત સ્થાપી, ત્યાં સુલેહ અને શાંતી ફેલાવવાની હતી. એવા ઈરાદાથી અર્દશીરે કેરમાનનો મુલક જીતી લીધા પછી, આઝરબાઈજાન અને આરમિનીયાના દેશો મોટી લડા-પડા કરી ફતેહ કીધા હતા. પોતાના મનની મોટાંમા મોટી ઉમેદો અર્દશીરે મોટે ભાજે હાંસલ કરી, સતોશ મેલવ્યો હતો. પણ હજી એક મોટી શાહનશાહત જીતવાની ઉમેદ તેના દીલમા બાકી રહી હતી, અને તેને માટે તેણે એક મોટી લડાઈ કરવાની તકવારીઓ કરવા માંડી હતી.

અર્દશીરે રૂમને શિકરત આપી રૂમ જીતી લીધું.

એક મોટી લડાઈ કીધાથી હજારોના જીવની ખુવારી થાય, તે ખુવારી અટકાવવાના હેતુથી, આ પારસી પાદશાહે દાનેશમંદી વાપરી, એક મોટા લાગવગવાલું એલચી-ખાતું રૂમની શેઠનશાહી દરબારમાં રવાના કીધું.

એક મહાન પાદશાહનું મહાન એલચીખાતું.

તે એક મહાન જરથોસ્તી પાદશાહનું મહાન એલચી ખાતું હતું. એ એલચી ખાતામાં ચાર સો કદાવર કદના ખુબસુરત અને દમામદાર જરથોસ્તીઓ, સુંદર ઘોડાઓ ઉપર, તેવાજ બેમુલ પોશાકમાં હથિયારબંધ બની, નીચલું શાહી ફરમાન રમના શાહનશાહ પાસે લઇ ગયા હતા.

એલેકઝાન્દર સિવેરસ પાસે પારસી એલચીખાતાનું જઈ પુગવું.

પારસી પાદશાહનું મહાન પારસી ફરમાન.

જેવું મહાભારત અને રૂબાયદાર આ પારસી એલચીખાતું હતું, તેવું જ મહાન તે પારસી પાદશાહ અર્દશીર આખેકાંનનું ફરમાન હતું. રમના શેહનશાહ ઉપર મોકલેલું અર્દશીરનું ફરમાન નીચે પ્રમાણે હતું

“ * * * પ્રોપેનદીસ અને ઈમયન સમુદ્ર મુધીના એશિયાના તમામ મુલકો મહાન સાધરસે જીતી લીધા હતા, અને લાંબો વખત મુધી તે તેના વારસોના હાથમાં રહ્યા હતા, અને ‘કેર્યા’ તથા યુનાનના મુલકો ઉપર પારસી ‘સેટ્ટેપો’ હકુમત ચલાવતા હતા, ત્યારે છેક ‘ઇથોપયા’ મુધીના આફ્રીકાના દેશોએ તેઓની સાહેબી કબુલી હતી. એ સરજમીન ઉપરના પારસીઓના હકો ઉપર ત્રાપ પડી હતી, પણ તેઓ કાંઈ નાશ પામ્યા નથી. અને જ્યારે શાહનશાહી નસલની બરકતથી, અને બહાદુરી ભરી જીતોથી ઈરાનનું તાજ હુમારે માથે બેઠું છે, ત્યારે હુમારી પેહલ્લી ફરજ એ છે, કે હુમારી સલતનતને તેના અસલ વિસ્તાર અને બહોળલાલીએ હમે પાંહાચાડીયે. તેટલા માટે હુમારા મહાન શાહનું આ ફરમાન છે, કે રૂમીઓએ અસલી પારસી શેહનશાહતના તમામ મુલકોમાંથી એકદમ ચાલી જવું, અને યુરોપ માહેલી પોતાની સલતનત ઉપર સંતોશ પકડવો.”

મહાન અર્દશીરના આ ફરમાનના પરીણામમાં અર્દશીરે રૂમ ઉપર ચઢાઈ કરી, અને અતે તેણે રૂમ ઉપર ફતેહ મેલવી હતી. જેવી આ પારસી પાદશાહની લડાઈ હતી, તેવી જ તે લડાઈ ચલાવવાની તેની કુનેહ અને કારસાજ, તથા હિંમત અને હિંમત હતી. પોતાના લશ્કરને તે ઈચ્છામાં ઈચ્છી તાલીમ આપતો હતો. તેની ફાજની લઠાયક હિંમત અને કુનેહથી દુશ્મનનું ગંજવર લશ્કર નાહિંમત બની, પરાગનદે થઈ જતું હતું. અર્દશીર પોતે રૂમીઓ સામે લડવા બાહાર પડ્યો હતો, અને તે એવી કુનેહથી લડ્યો હતો, કે અતે રોમનોને એશીયા છોડી જવાની ફરજ પડી હતી.

તારાજ થઈ ગયેલી જરથોસ્તી દીન સજીવન કરવા માટે

અર્દશીરે લીધેલા ઉપાયો.

જરથોસ્તી દીન, જે જમાનાની ગીરદેશથી પરાગદ હાલતમાં આવી પડી હતી, તેને પાછી સજીવન કરવાના ધલાએ યોજવાનું કામ અર્દશીરે શરૂ કર્યું હતું. તે એક

ધણજ મુશ્કીલ કામ હતું, અને તે એ મહાન પારસી પાદશાહે માથે ઉઠાવી લીધું હતું. એ મુશ્કીલ કામમાં તેણે દરતુર તનસર નામના એક પરહેઝગાર અને બાહોશ વિદ્વાનની મદદ લીધી હતી, અને અવસ્થાને વેર વિખેરી હાલતમાંથી સધલે ટકાણેથી પાછી મેલવી, તેને અસલ હાલતમાં ગોઠવવાનું, અને તેના પેદવરી બાશામાં તરજુમો અને સરેહ કરાવવાનું કામ તેણે ચાલુ કરાવ્યું હતું. લેકિનો ધાર્મિક એતેકાદ વધારવા તેણે ખટકે ખટકે આતશકહેલ ખંધાબ્યાં હતાં. દીન તરફ બેઠેલ થઈ ગયલાં એની યમરાણી નાણુદ કરવા માટે, અર્દશીરે ધાર્મિક વાચણોને ફેલાવો કરવાના ધરાદાથી શેહરે શેહર પુસ્તકખાના (લાયબ્રેરીઓ) ખુલ્લાં મુકાબ્યાં હતાં, અને એજ અરસામાં દરતુરાંન દરતુર અર્દાવિરધ જેવા કાબેલને તેની મોજેબતી શક્તીઓ, જરથોસ્તી ધરમ તરફ બેઠેલ થયલાં લેકિને જેખાડવા અને જોવાની તક આપી હતી, કે જેથી બહો મજદીવરની દીન તરફ તે લોકોનું ચકાન પાણુ ખેંચાય.

અર્દશીરે કરેલા સુધારા.

કેળવણીના ફેલાવા માટે અર્દશીરે શેહરે શેહર, અને મોઢાં તેમજ નાહના ગામોમાં 'સ્કુલો' ઉભી કરાવી હતી. લગાયક હુન્નર શીખવવા માટે તેણે મનપસંદ સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. કુખીઓના દરદના ઇલાજ કરાવવા માટે તેણે તબિબખાના (હસ્પિટાલો) ઉભાં કરાવ્યાં હતાં. લેકિની તખીયત અને તદ્દારસ્તીના રક્ષણ માટે જરૂરીયાત કાપદા (સેનિટેશન કોડ) રચ્યા હતા, અને તે કાપદાનો લાગ કરનારને સખત સજા કરવાના કરમાન ઇન્સાફ કરનારાઓને આખ્યાં હતાં.

રમયતની સુખાકારી માટે અર્દશીરે હંમેશા ધણેજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો ખેતીવાડીની હાલત સુધારવા તે હંમેશ તતપર રેહતો હતો, અને જમીનને વધારે અને વધારે ફળદ્રુપ બનાવવાનું કામ તે અનુમતી કાબેલ શખ્સોને સ્વાધીન કરતો હતો. દેશના પાકની આબાદની અને વધારાને ખાતર પાદશાહ અર્દશીર નેહરો, કુવાઓ અને તલાવો વિગેરે ખણાવી, પાણી પુર પાડવાની કાલજી રાખતો હતો. સુરક્ષેસ ખેડુતોને તે જરૂરી હંમેશ મદદ કરતો હતો, કે જેથી તેઓ બેઠતાં જનવરો ખરીદી પોતાની જમીન ખેડી શકે.

અર્દશીરની કાબેલિયત, તેની અકસમંદી, તેની ચતુરાઈ, તેની બાહોશી, હિંમત, અને ધાર્મિક લાગણી, તથા રમયતની સુખાકારી માટેની કાલજી, એ સધલું લખવા અને તેનું વિગતવાર બયાન કરવા એક અલાહેદુ દક્તર લખાવું જોઈએ. સાસાંની વંશમાં થઈ ગયલા પારસી પાદશાહોમાં અર્દશીર બાબકાંન એક મહાન પાદશાહ થઈ ગયો છે, જેના જેવા બીજો પારસી પાદશાહ થયો નથી, અને થનાર પણ નથી.

અર્દશીર ઇરાંનનો શેહનશાહ બનશે કે નહિ તે બવિશ જાણવા માટે તેણે પોતાના એલચીને હિન્દુસ્થાન તરફ રવાના કીધા.

ઇરાંન સર જમીનને કીર્તિની ટોચ ઉપર ચઢાવવા પાદશાહ અર્દશીર ધણેજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો. પોતાના દાનેશમંદ વજીર પાસ હંમેશાં તે એવોજ વિચાર જણાવતો, કે: "હું તે જોહાંનના પેદા કરનાર સાહેબ પાસે એટલીજ કુતાંચ ખર છું,

કે તમામ ધર્મન સરજમીનને દુશ્મન વગરની બનાવી તેને સુખવાસી કરું, અને હું તે દાદરની સેતાપશ સિવાય બીજી કાંઈની કરું નહીં. પણ જો મારા નસીબમાં આખાં ધર્મનને એક સલતનત બનાવવાનું સરખવડું નહિજ હોય, તો શા માટે મારે ખુનખાર લડાઈઓ કરી ખુનરેશ ચલાવવી જોઈએ ? અગર જો મારા નસીબનુ ભવિષ્ય એવુંજ હોય, તો મારે સધલી લડાયક દિલચાલ પડતી મુઠી, એ રંજથી ફરેગ થઇ, જો કાંઈ મારી સરજતમાં સરજેલું હોય, તે ઉપરજ મારે સંતોષ પકડી બેસી રહેવું જોઈએ.”

પાદશાહ અર્દશીરના આવા વિચારો સાંભળી, તેના વજરે તેને કહ્યું:—

વજરે કહ્યું: “સુણ ઓ સર્દારજ, હું નરમન્દ છે તે નજીમ આરકાર, અગર હોય હુકમ તો સુચવું ઇલાજ. શુલન્દ આસ્માની ભરમ જાણનાર. છે ‘કયેકે હિન્દી’ નજીમીયું કાંમ, જીતી દુનિયા તું જશે કે નહીં, ભવિષ્ય તારૂં વર્તી કેહશે તમામ. રમલ જોઈ કેહશે ખિલકુલ સહી.”

અર્દશીરે પોતાના એલચીને ‘કયેકે હિન્દી’ પાસ રવાના કર્યો.

જ્યારે વજરને મોહકેથી આવી ભરસેદાર સુચના અર્દશીરે સાંભળી, ત્યારે તેણે પોતાના વિસ્વાસુઓમાંથી એક ધણા બાહોશ અને કાગેલ મર્દને પોતાના એલચી તરીકે, ‘કયેકે હિન્દી’-પાસ,^૧ ધર્મન સરજમીનને એક શાહનશાહતમાં આરાસ્તે કરવા શું શું ઈલાજો લેવા, તે વિશે સલાહ પૂછવા રવાના કીધા.

આ ફરમાન મુજબ તે એલચી હિન્દુસ્તાન તરફ નિકળી ગયો, અને પાદશાહ અર્દશીરની તરફથી જે એક બેમુલ હદીયો તે પોતા સાથે લઇ ગયો હતો, તે તેને નજર કરી, અર્દશીર-પુછાવ્યા પ્રમાણે તે એલચીએ તેને સલાહ કીધી કે:

“મારો પાદશાહ જાણુવા માગે છે, કે મારા સીતારાની ચાલ તપાસી જણાવ કે, હું લડાઈ કરવાથી ક્યારે આસાએસ મેલવશ, અને આખાં ધર્મન મુલકનો હું ક્યારે માલિક થવશ. જે તેમ બનવું મારા નસીબમાં ન હોય, તો હું નાહક બનેા માલની બરબાદી કરું નહીં.”^૨

પાદશાહ અર્દશીરની પાદશાહી માટે ‘કયેકે’ જતેલું ભવિષ્ય.

આ ધર્મની એલચીનો સલાહ સાંભળી કયેકે પોતાના નજીમના દશતરો ધણી બારીકાથી તપાસી જોઇ બોલ્યો:

૧. કારનામે અર્દશીર ખામેકાંનમાં આ ‘કયેકે હિન્દીને,’ કનેજના રાજા ‘કયેકે’ તરીકે જણાવેલો છે.

૨. કારનામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીરના એલચી કયેકે હિન્દીને કાંઈની સલાહ કરે, તે આગમજ કયેકે હિન્દી બોલ્યો કે: “તુને પારસીઓના શાહે આ કામને માટે મોકલેલો છે, કે ધર્મન શેહરની એક સલતનત તેને પાંદોયરો કે નહીં? હવે તું પાછો ફર, અને પાછો જ, અને મારા સખુનથી આ જવાબ તું તેને કેહજે, કે: “એ સલતનતની પાદશાહી બે તોખમથી બની શકે એમ છે; એક તારા અને એક નુશાબદના મેદરકના ખાનદાનથી. ખીજી કાંઈની રીતે એ પાદશાહી આરાસ્તે કરી શકાય એમ નથી.”

કાસઠથી જાણી હકિકત 'ને હાલ,
પડયો તે નજીમી જોવાને ફાલ.
તપાસી લિધી ચાલ ચર્ખે જીવંદ,
લિધો જોઇ અંજામ રંજો-ગજંદ.
રમલ જોઇ 'કયેદે' દીધો જવાબ:
“ખુદસો થયો છે ભવિશનો નકાબ.
સાંભલ એ કાસઠ મારા સુખન,
અજબ છે સિતારે શાહની ચલન.”

પડી જે જીવી બે આલાદ' છે,
મલે સાથ તો સંહુ આખાદ છે.
ઐલાદે મેહરક લહુ બે મળે,
તૂખમ અર્દશીરનુ મૂખારક ફળે.
મિટે અર્દશીરની બલા—દલદરી,
મલે કુલ ઉમેદ દીલમા ભરી.
મલે બાંને તોખમ તો આરાંમ છે,
નહી તો સઠા રંજુસંગરામ છે.”

હિન્દી નજીમીએ, અર્દશીર બાબેકાંનના ભવિશની આગાહી તેના સિતારાની ચલન બારીકીથી તપાસી જણાવ્યું, કે તુરાનના મેહરકની ઐલાદ સાથે અર્દશીરના ખાંનદાનનું લોહી એક થાય, તોજ પાદશાહ અર્દશીર ધરાંનના તખત ઉપર આરામથી અમલ ચલાવી શકે, અને પુનઃપાર લગાઇએ એમેર થતી અટકે. એ લગાઇએ બંધ પડે, તોજ શાહી જંગલ અને ચિંતાનો ધટાડો થાય. એમ બે બનશે, તોજ ધરાંનના મુલક ઉપર પાદશાહ અર્દશીરનો વગ વસીતો વધવા પામશે, અને તમામ ધરાંનનો મુલક તેના બનશે, અને પોતાના દીનની તમામ અરમાન તે હાંસત કરી શકશે.

ધરાંની એલચીનું આ ખબર લેઈ અર્દશીર પાસ જવું.

આ ભવિશની આગાહીના સમાચાર લઈ અર્દશીરનો એલચી પવન વેગે પોતાના પાદશાહ પાસ નિકળી ગયો, અને જે કાંઈ કયેદ-હિન્દીએ તેને કહ્યું હતું, તે તેણે અર્દશીર આગલ જાહેર કીધું. આ હિન્દી આગાહીના સમાચાર સાંભળી અર્દશીર જરૂરો નાસિપાસ થયો, તેટલોજ તે શુરસે પથ્ય થયો. તે ઘણેજ કાષમાં આવી બોલ્યો કે:—

“એવો ભુરો દિવસ ના આવેનો, કે દોજખી રવાંનના મેહરકની બુનિયાદથી જનમેતો કાંઈ સખ્સ, ધરાંન શહેર ઉપર પાદશાહી કરે; કારણ કે મેહરક બે કે ઉંચી તોખમનો હતો, પણ તે મારો દુશ્મન હતો. તેના જે ફરજદો, તે મારા અને મારા ફરજદોના દુશ્મન છે. અગર બે તેઓ સતાએ પોહોચે, અને તેઓ બે પોતાના બાપનો કીનો લેવા ચાહે, તો મારા ફરજદોને તે કુઝ દેનાર થઈ પડે.” ૨

રમલની હકિકત જાણી તમામ, પૂકારી બોલ્યો તે મનથી:
કુખી થાયો દીલમા શાહ નેકનામ. | “બાંને મારી ઐલાદ શું દુશ્મનથી ?

૧. આ ‘બે ઐલાદ’ તે મેહરક તુરાનના અને અર્દશીરને માટે નજીમી ઇશારો કરે છે. એ મેહરક તુરાનના તેજ હતો, કે જ્યારે અર્દશીર હક્તવાદની સાથે પાદશાહી લગાઇમાં રોકાયો હતો, ત્યારે તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ, અર્દશીરના રાજ-ધાની શહેર ઉપર તેણે ચઢાઇ કરી, તેના ખબરો વિગેરે લુટી લઈ ગયો હતો, અને માછલથી અર્દશીરે તેના ઉપર પોતાનું વેર લીધું હતું. એ વિશે આ ઘટનામાં ખુલાસાવાર હકિકત આગલા સપ્તાએ ઉપર આવી ગઇ છે. કરતા.

મહેરકંથી મારી તૂખમ જો અને,
બેહતર કે ધરાંન હુશ્મન હજો.
અગર તેની ઓલાહ મૂજ સગ મજે,
તો કીનાથી ધરાંન અંતે બજે.
છે હુખતરે મેહરકં જીવતી રહી,
ખુદાને ખબર કાંહ નાહતી ગધ.
અગર રૂમ, ચીન જમ વસી તે હશે,
ચા હિન્દમા જમ ઠસી તે હશે.
પકડાવી ખાલી કંઈ તેને ખાક,
ન રહે તેની હસ્તી જગમે જરાક.”

મેહરકંથી દીકરીને શોધી કાઢવા, અને તેણીને પકડી લાવવા માટે અર્દશીરે નવેસરથી પાછા ચોતરફ પોતાના બાહોશ જાસુસોને દોડાવ્યા. કેટલાકો ચીનના મુલક તરફ, અને કેટલાકો રૂમ તરફ ગયા, અને કેટલાકો હિન્દુસ્થાનમાં તે છોકરીની, શોધમાં ગયા, કેમકે અર્દશીરના હાથમાં પકડાવાની ધાસ્તીને લીધે, તે છોકરી કોઇ દેશમાં છુપે નામે જમ વસી હશે. પણ તે સધલી શોધખોલ ફાકટ ગધ, અને અર્દશીરના જાસુસોને તે છોકરીનો કાંઇપી પત્તો મળ્યો નહી.

જ્યારે આ નવી ધડપકડ અને નવી કીનાનાછતી ખબર ચોતરફ ફેલાઈ ગધ, અને અદના અને આલાને કાને તે વાત જમ પડી, ત્યારે મેહરકંથી છોકરીના પકડાઈ જવાની તેઓ દરેક વધી રાખી, આ શોધખોલનું પરિણામ અણુવા તેઓ ઇન્તેજાર બની રેલાં હતાં. અર્દશીરની આં નવી કીનાનાછતી ખબર જ્યારે મેહરકંથી દીકરીને કાને ગધ, ત્યારે તે હયમતની મારી બેલાંન થઇ ગધ.

અર્દશીરના હાથમાંથી બચવા
મેહરકંથી દીકરીની
નાહસ લાગ.

મેહરકંથી દીકરીએ જાણી ખબર,
પડી તેને અચણ્ય જખરી ફકર.
વતન ધર છોડી નિઠલી બહાર,
વસી ગાંમડે જમ મહેતર દવાર.

છુપાઈ વસી તે રહી ગામમાં,
રહેતી તે મશુલ ધર કાંમમાં.
ઇફાજતથી મહેતર કરતો પિયાર,
ઉધરીને મોટી ત્યાં થઈ નાર.
સરવ સમ સિધ્ધી સુંદર થઈ,
બોડી ન ખીજ તેની જણુધ.

અર્દશીરના કાપતી ખબર સાંભળી તેના કીનાથી બચવા, મેહરકંથી એક નાહતી છોકરી, પોતાને જીવ બચાવવા એક ગામડાંના ધુરજીગર મરદને ત્યાં જઈ છુપાઈ તે છુપેગં ધુરજીગરે તે છોકરીની કાપનાત અને તેણીનું નિરદોશપણ જોઇ તેણીને પોતાને ત્યાં રાખીને ઉધારી.

આ ધુરજીગરને ત્યાં મેહરકંથી દીકરી કેટલાંક વરસ સુધી રહી, અને જ્યારે તે છોકરી સ્ત્રી-વેશમાં આવી, ત્યારે પોતાના શરીરના ઉવર બાવમા, અને ખુબસુરતીમાં, તેમજ ચાલાકી અને જોરમાં તે એની તો ખીલી રહી, કે તે જમાનાની સધલી આરતો કરતાં, વધારે સોહામણી અને વધારે ઉચા કદાવર કદની તે બની રહી.

અર્ધશીરના બેડા શાહપુરનો મેહરકની
દીકરી સાથે મેસાપ થયો.

હવે હાલે-સરજત સાંભલ સુખન,
સિતારાની કૈવી છે સાશ્વત ચલન.
મૂઠત કંઈક થોડી વહિ ગઈ પસાર,
નિકલીયો શેહનશાહ કરવા શિકાર.
હતો સાથ શાહપુર સમશીરજન,
ખુશી સંહુ થતા બેઠ તેણું વહન.
મલી સંગ સવારો દિધી ધુમધામ,
શિકારોથી વનને કિધું સૂમસામ.

૧૧,૧૦૦

રસી લઈ કૃવેથી ભરતી'તી નીર,
અજબ થાઈ બેતો ઉભો શુરવીર.

એક ઉત્તરક વનમાં આવા લીલોતરીથી ભરેલા બાગમાં એક ખુબસુરત બાંતુને
કુવામાંથી પાણી કાઢતી બેઠ, શાહજાદો શાહપુર ધણેજ વિચારમાં પડ્યો. આ
ખુબસુરત નાજનીન કોઈજ નહીં પણ મેહરકની દીકરી હતી. તે કુવામાંથી પાણી કાઢી
પોતાના મુરખી શુરજીરના ચોપમાં મનરોને પાણી પાતી હતી. તે કનીજકે જ્યારે
શાહપુર અને તેના સવારોને બેલા, ત્યારે પાણી ભરવાનું પડતું મુશી, તે શાહજાદો
શાહપુરને નમીને આવકાર દેતી ઉભી.

નજર નારની શાહપુર ઉપર પડી,
હવા તેના હૃક માટે કરતી ખડી.
નમનથી હસીને બોલી જખાંન
“સદા રેહુને ખૂશહાલ, એ નોજવાંન.
નિમકદાર પાણી છે આ ગાંમમાં,
તરસિયાંને આવે નહીં કાંમમાં
આ મારે કૃવે છે આખ પુર,
ઠંડાં છે દિલખુશ, ખીવે મધુર.

મૂખારક કંઈમ છે, મૂખારક આ નીર,
મૂખારક બગીચો તૂને એ દલીર.
અગર હોય ખાએશ તો કરજે હૂંકમ,
કૃવેથી હું કંહાહું નીર એકંદમ.
મિટાહું તરસ તમ ઠંડ આખથી,
કંઈમ કાહડી ઉતરો રીઠાખથી.
તરસિયા ઘોડા દિસે આખ વન,
દિસે છે સૂરજથી તપેહું ખહન.

હું કાહડું કૃવેથી મસકને ભરી,
આ ખંદી છે ખિજમતમે તમ ખડી.”

કનીજકે શાહજાદો શાહપુરને નમનતાઈ સાથે આવકાર દેઈ જણાવું કે: “આ
ગામડાંનાં દરેક કુવામાં ખારા પાણી હોવાથી તે ખીવાના કામમાં આવતાં નથી. ફક્ત
મારાજ બગીચા માટેલા કુવાના પાણી ખીવા લાયક મીઠાં અને ઠંડાં છે, માટે બે દુકમ
કરે, તો કુવામાંથી પાણી કાઢી આપું.” આવી એક સંદર ચેદરાવાળી, નમાની, અને
મધુર અવાજવાળી બાંતુની નમનતાઈ અને લાયકી બેઠ, શાહજાદો શાહપુર તેની ઉદાર
માગણી માટે ઉપકાર માન્યો, પણ તેના સવારો ત્યાં હાજર હોવા છતાં, એક બાંતુ

કુવામાંથી પાણી ખેંચી કાઢે, અને તેના સવારો ઉભા ઉભા જોયા કરે, એ ધણ જ અધિક નેવું તેને જણાયાથી, શાહજાદા શાહપુરે તેણીને કહ્યું :

કહ્યું શાહપુરે એમ : “ઓ ગુલબદન, કાં તકલિફ ઉઠાવે તું નાણુક તન. નફર છે મહારા, કરશે એ કાંમ, પલકમા કુવો ખાલી કરશે તમામ.”

* * *

શાહજાદા શાહપુરનું પોતાના સવારોને કમજોર જોઈ તેઓ ઉપર

ગુસ્સો થયું.

સુખન આ સુણીને નમી સુંદરી, ઉભી દુર જઈ ને અદખથી ખડી. હુકમ શાહપુરે ક્રિયા જીવતર : “છે દોષ હાજર, જણાવો નફર. તૂરત કોઈ નોકરને હાજર કરો, રસી લઈ કુવેથી પાણી ભરો.” નફર જલદ આવીને હાજર થયો, કુવેથી પાણી તે ભરવા ગયો. રસીથી મસક ખુબ તરેહ સીકડી, ઉતારી કુવામા રસીને ધરી. મસક પાણીથી પુર ભરાઈ ગઈ, નફરથી ખેંચી શકાઈ નહી. રસી ખુબ ખેંચી જોડમત કરી, મગર તે કુવેથી ન નિકલી જરી. જોઈ હાલ શાહપુરે કીધો પૂકાર : “અરે ખાચલા ! નામરહ ! તું ગંવાર. મરહ ટુંજ સમખર ફિટકાર છે, છંધી તો ખહેતર જો આ નાર છે.”

તૂરત જઈ શાહપુરે છિનવી રસી, લિધી હાથમા ખુબ કંમર કસી. ભરેલી મસક બહુ ભારી હતી, કરી જોર ખેંચી રહ્યો નરપતી. કરી જોર કાઢી મસકને ખહાર, પિધાં પાણી સરવે જને ઠંડગાર. જોઈ નારનું જોર કીધો વિચાર : “આ ગુલબદન છે અજબ જોરદાર. ગજબ જોર જોનું ! અજબ નાર છે ! લાખોમે એ નાર સંગાર છે. સજધજ રસીલી, વિવેકે ભરી, સખુનમા ભરી છે મધુર મીસરી. બેશક મને છે ખસ એ ગુમાન, છે નાર એ કોઈ જાતે કિયાંન.” કનીજક બોલી કરી ખુબ નમન : “જીવો શાહ શાહપુર ખજતેજલદ. જીવો તું સપુત સાપૂરે અર્હશીર, કુવાના કિધાં મૂજ પાવન નીર.”

શાહજાદા શાહપુરે ખુરજીગરની કનીજકને સવાલ કર્યો.

અજબ થઈ શાહપુરે કીધો સવાલ : “અએ માહેરહ તું કરે છે કમાલ ? તને જોઈ ખુશીથી ચકચુર છું, મગર કેમ જાણ્યું હું શાહપુર છું ?”

તે ખુબસુરત કનીજક શાહજાદા શાહપુરનું જોર અને દિગ્મત જોઈ અજબ થઈ. પોતે પાણીથી ભરેલી જે ભારી મસક કુવામાંથી ખેંચી કાઢતી હતી, તે જ્યારે શાહપુરને તદખીર અને જોરથી ખેંચી કાઢતાં તેણીએ જોયો, ત્યારે તે ધણીજ ખુશી થઈ, અને શાહપુર આગલ નમન કરી વિવેકથી તેની તારીફ કરવા લાગી. જ્યારે શાહજાદા શાહપુરે એકાંત ગામગાંના એકાંતવાસમા વસતી એક ખાંનુને આ આવી રીતે પોતાનું નામ બોલતાં સાંભળી, ત્યારે તેની અગ્નયમીના પાર રહ્યો નહી. તેજ વખતે શાહજાદા શાહપુરે તેણીને સવાલ કીધો, કે “હું શાહજાદા શાહપુર છું, એમ તુંએ કેમ જાણ્યું ?”

પાદશાહ હેરમજદ

ચહડાવી નયનો ભગની કમાન,
 પુકારી બોલ્યો હેરમજ જવાન:
 “આ વન છે મહાર્, મહારો અમલ,
 તમે તો દીસો છો બડા કમઅકલ.
 ધુસી આવી એકદમ પરાયે મૂકાંમ,
 પુછો છો બની બેઅદલ માર્ નામ ?
 આ યોગાન માર્ એ મૂજ કાજ છે,
 આ વનમાં મહાર્ સ્વરાજ છે.
 ધુસી પર ધર એમ દમ કેમ કરો,
 જુવો હુ ધણી છું સામે ખડો.
 કરી જંગલડવું છે માર્ કાંમ,
 તમે કેમ આજ્યા છો મારે ગાંમ ? ”

(જુવો પાડ ૩૦૭)

પુરછગરની કનીજકે શાહજાદા
શાહપુરને જવાબ દીધો.

“હું સાંભલતી આવી છું એવા સુખન,
કે શાહપુર શાહ છે ખહુ બેરમન.”

સખાવતમા છે દરિયા-એ-નીલ,
બળમા ને કળમા છે એક પીલ.^૧
સરવ સમ સિધ્ધો રૂઝનતન છે,
બેશક બિલે બાલે બેહમન છે.”

શાહજાદા શાહપુરે કનીજકને સવાલ કરવો.

આ કનીજકને આવા વિવેકથી પોતાના નિયામોનો રૂઝનતન અરુન્ધીવાર અને
બેહમનના નામે જોલતી સાંભળી, શાહજાદા શાહપુરે હસીને તેણીને સવાલ કીધો:

હસી શાહપુરે એમ કીધો સવાલ: | મને કેહ તારી તોખમ નિશાંબુ,
“મને રાસ્ત કેહ તું એ નેકફાલ. | પિંદર કોણ તહારો રોશન રવોન?”

પુરછગરની કનીજકે શાહપુરને જવાબ દીધો.

જ્યારે શાહપુરે કનીજકને તેના માત-પીતા અને ખાનદાનનું નામ નિશાંબુ પુછ્યું,
ત્યારે તે મનમાં ધણીજ રૂઝ ખાવા લાગી, કેમકે તે જાણતી હતી, કે તે મેહેરક નુશાનદની
દીકરી છે, અને પાદશાહ અર્દશીર તેના ખાનદાન અને ઔલાદનો હિકલકતો દુશમન
છે, અને તેની દુશનાઈમાંથી બચવાને ખાતર, તે પોતાનો છવ જવાવવા માટે બચ-
પણીથીજ આ ગામડાંના પુરછગરને ત્યાં નાહસી આવી છુપાઈ હતી. રખે પોતાનું ખરું
નામ અને મા-આપની ઔલાખ આપ્યાથી તે નવી બલામા પાછી ફરે, એવું વિચારી
તેણીએ શાહજાદાને ઉડાવનારો જવાબ દીધો:

“સાંભલ એ શાહ બખ્તેજલંદ,
આ ગાંમ છે માફ અસલ વતન.
પિંદર મારો ધંધે છે પુરછગર,
વસું તેની સાથે શાંમો-સહર.”

હું બેટી છું તેની સરજત શરજુ,
વસી આ વતનમાં રહું પુરસંઘ.^૨
ધંજાજતમે તેની સહા હું રહું,
કુખો સંગ સુખો તેના સહું.”

શાહજાદા શાહપુરે પુરછગરની કનીજકના ખુલાસાથી

સતોશ પામ્યો નહો.

હજું શાહપુરે: “નાર એ બખ્તવર,
હિસે ॥ મને તું ઢાનેશવર.
કરે શાહ પાસે ગલત વાત તું,
કરે કાચ નાહક હેમાકાત છ ?

ખરી વાતનો ઔલતી નહિ લરમ,
શુ સમજે છે તેમાં તું કંઈ શરમ ?
વિવેક ને અઢા તારી પ્યારી હિસે,
સિકંદ પુરછગરની ન તારી હિસે.”

૧૧,૨૦૦

પુરછગરની કનીજકે શાહજાદા શાહપુરે આગલ ખુલાસો કરવો.

તે ખુબસુરત કનીજકે શાહપુરને આવી રીતે શકમંદ બનેલો બેઠ, તેની ચાલાકી
અને અકલમંદી માટે પોતાના દીવમાં તે વખાણ કરવા લાગી. પોતાના ખાનદાન અને
માત-પીતાની નિશાણુ પોતાના વિવેક અને અદાથી પકડાઈ ગયેલી બેઠ, તે પોતાના
મનમાં ધણીજ મુઝાવા લાગી, અને ફિકરમંદ બની પોતાની ખરી હાલત જાહેર કરવા
આગમજ તે બોલી:

“અએ શાહ શાહપુર, ઓ જીલજલાલ,
સાંભલ બોલું, જરા કર ખિયાલ.
અગર હે વચન જો મને શેહરિયાર,
કરે જાન અક્ષીનો જો તૂં કરાર.
તો હાલ મારો હૂં જાહેર કરે,
જીવવાને ખાતર કળથી ડરે.
અગર જો વચનથી કઠી તૂં ફરે,
તો સર માફ તૂંજના કંઠમ પર પડે.”

* * *
કહ્યું શાહપુરે ખહુ કયા હીલ ધરી:
“ઓ ખાખા, ન કર આંખ આંસુ ભરી.
જીગર પાઠ જોનું વફાદાર છે,
કહે શું શુલિસ્તાંનમા ખાર છે?
ઘડી ભર જમિન ‘ને જમાનો ફરે,
ઘડી ભર ખુરશીદ ચલન વિસરે.
મગર જો વચનથી શાહપુર ફરે,
તો કોફે ચઝઠાં મૂજ પર પડે.”
સુણી આ વચન બોલી. “ઓ દાદખાહ,
હવે હે મને તૂં તહારી પનાહ

સુણ વાત કહું મારી ઓ નેકજાદ,
હૂં દુખતર છું મહેરક-એ-નૂશજાદ.
હતાં સાત હમ લાઇ બેહનો સુખી,
હતું એક જનખી જરા નહિ દુખી.
એકાએક હમપર પડી એવી ધાડ,
ફીચો શાહ અર્ધશીર શેહરિયાર.
ચલાવી હમારાં કુદખની કંતલ,
નહાંના ‘ને મોટાં, મુંઠર કમળ.
કાપી કિધાં સર તનથી કલંમ,
ધરી હીલમા નહિ જરાખી રહમ.
હૂં નાહની નહાસી આવી અંહી,
હૂં આ ગામડામા સંતર્ધ રહી.
આ છુરજીગર મૂજ પીઠર થઇ રહ્યો,
વખત એમ કરતાં ખહુ વહિ ગયો.
ધરી અર્ધશીરની દિલે ધાસતી,
કળથી ડરી હું થઇ નહાસતી.
આ હાલ મારો છે ઓ ફલીર,
ખની હું આ ગામની આખગીર.”

શાહજાદા શાહપુરે કનીજક આગલ પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો.

આવાં એકાંત ગામડામા શાહજાદા શાહપુર જે નાજનીનને સદા-સતરા પોશાકમા
જેઠ, અને જેના વિચીત્ર પ્રકારના જોર અને કવિત તથા ખુમસુરતી જોઇ તે રાજઆતવીજ
નેણી ઉપર મોઠી પહેલા હતો, તે નાજનીન કોઇજ નહી, પણ તેના બાપ પાદશાહ
અર્ધશીરના જીવમથી નહાસી આવી તે ગામડાંમાં છુપાઇ ગેઢેલી, કીયાની ઓનાદના
નુરાજાદની દીકરી હતી, એમ જાણતાંજ તેના દીલમાં ખ્યારનો ઉભરો જોરાબંધ મગડી
નિકળ્યો. શાહજાદા શાહપુરે તે નાજનીનને દિલાસાના અનેક સુખન કેલી સંભલાગ્યા,
અને તુરતજ પેલા છુરજીગરને બોલાવી પોતાના નામની ઓખખ આપી જણાવ્યું:

જીલાવી કહ્યું શાહપુરે ખાંનને:
“સાંભલ સુખન તૂં દઇ ધ્યાંનને.
આ નારમા મારો જીવ જાંન છે,
મને એને માટે ઘણુ માન છે.”

હૂં ચાહું છું એ સંગ મારા નેકાહ,
આ આસ્માન રેહશે મારો ગવાહ.”
કિંધી શાહી શાહપુરે ખુખચેહર સંગ,
કુલી ખુશીથી થયેા ઉછરંગ.

શાહજાદા શાહપુરના બેટા હોરમજીનો નુરાજાદના

મેહરકની દીકરીને ચેટે જનમ થવો.

ખનવાના જે ખનાવો તે બન્યા વગર રેહતા નથી. કોગળના કયેદે દિન્દીએ નજીમ
જેઠ અર્ધશીર ખાખજાંનની ચાહી માટે તેનું ભવિષ્ય કહ્યું હતું, તે અંતે ખરૂં પડવાની

શર્યાત યદ્યુ યુદ્ધી હતી. અર્દશીર આમકાનના દુશ્મન નુશઅદના દીકરા મેદરકની ઓવાદના તમામ ખેમાવંદ ઉપરાંત તેના સાત ફરજાંની કતલ ચલાવ્યા હતાં, મેદરકની એક નાદની દીકરી જે બચી જવા પામી હતી, તેની સાથે અંતે શાહમદ શાહપુરનો જંગલમાં અયાનક મેલાપ થયો, અને તે શાહમદ પોતાના આપ પાદશાહ અર્દશીરની બધુ વગર, તે ખુશસરત આવુ સાથે લગનનાં ગાંઠથી બેડાયો.

જમાનાની કાંહણી, ગગનનો ભરમ, સિવા પાક ચઢતાં ન બાણ મરહમ. વખત જ્યારે નવ માસનો યદ્યુ ગયો, પિસર એક નુરમંદ પચઠા થયો. સિક્કમાં હતો તે અસ્કંદીયાર, સજ્જમા અર્દશીર શેહરિયાર. શાહપુરે રાખ્યું હોરમજદ નાંમ, છુપાપ મલતો જદ્યુ શુલકાંમ. ઘયાં એ રિતે સાતસાલ એમ પસાર, પિસર જેમ ખિક્કીયો વસતી બહાર. ઉધરીને લાડે મોટો થયો, વસી ગાત સાથે વનમા રહ્યો. એતેકાક સરજત બની બહુ અધીર, એક રોજ શિકારે ગયો અર્દશીર. પડી હોરમજદ પર વનમા નજર, તે રમતો હતો ત્યાં બની બેઠ્ઠીકર. ધરી હાથ અંદર તીર ને કમાં, કરતો તો શિકાર વન દરમિયાં. રસાલા સગ ત્યાં પૂજો અર્દશીર, ઢિઠો ફરથી એકલો બેનજર. વનમા તે વિરલો ફરતો હતો, જરા કોઇથીબી ન ડરતો હતો.

ઉસો સામે જોતો શાહ તાજવર, જવાંને જરાબી ન કીધી નજર. જોઇ વીર—બાળક શુલકાંમને, હસ્યો અર્દશીર જોઇ તે સાંમને. ધીમેથી પુછ્યું અરે નવજવાંન, કરી શું રહ્યો વનને દરમિયાં? આ વનમા તમારું શું કાંમ છે? જ્યાં ખોલી બોલો શું નામ છે?" હોરમજદ પાદશાહ અર્દશીરને જવાબ દીધો.

ચહડાવી નયનો લવાંની કમાં, પૂકારી બોલ્યો હોરમજદ જવાં: "આ વન છે મહાર, મહારો અમલ, તમે તો દિસો છો બડા કમઅકલ. ધુસી આવી એકદમ પરાયે મૂકાંમ, પૂછો છો બની બેઅદમ મારું નામ? આ ચોગાંન મારું. એ મૂજ કાજ છે, આ વનમા મહાર સ્વજ છે. ધુસી પર ઘર એમ દમ કેમ કરો, જીવો હું ધણી છું સામે ખડો. કરી જંગ લડવું છે મારું કાંમ, તમે કેમ આવ્યા છો મારે ગાંમ?"

અર્દશીરે જવાંન હોરમજદને જવાબ દીધો.

આવી બેધક અને હિંમતભરી રીતે આ એકાંત બિયાપાનમાં એક સુંદર ખુશસરત જવાંન બાળકને પોતાની માથે આવી હિંમતભરી રીતે વાતો કરતો જોઇ, પાદશાહ અર્દશીરને એક હાથ ઉપર જેમ રમુજ હાંસલ થઈ, તેમ બીજા હાથ ઉપર તે બાળકની લડાયક હિંમત અને બોલવાની ધાંધલ ધરપચ જોઇ તેણે અજબ યદ્યુ, પોતાના વજરને કહ્યું કે:

કહ્યું અર્દશીરે: "વજર પાકમદ, બા જદદ એને મુજ પાસ લાવ, આ બાળની શું હરો છુનિયાદ? મને એની ઉપર આવેલ લાવ."

વઘર આળને જઈ ઘરત લાવિયો,
લાવી શાહને ઘરત આપિયો.
ધરી હાથ શાહે કીધો સવાલ:
“અરે કોણુ છે તું, કહે તારો હાલ ?

શું નામ તારું ? કહા છે મુકામ ?
પિદર કોણુ તારો ? કહાં તારૂં ગામ ?”

નિરખી શાહને રહ્યો તે જવાંત,
ઉભો છાતી કાહડી મિસલ પેહલવાંત.
ધરી હાંમ હોરમજદે કીધો જવાબ:
“પિસર છું હું સાપુર, તે મારો આપ.

૧૧,૩૦૦

ચેદર મુજ પેદરનો છે અર્દશીર,
અપાવો તે મારો શાહ છે દલીર.

હું ફરજન્દે મહેરક જુનિયાદ છું,
વંસી આએ ગાંમે આખાદ છું.”

અર્દશીરે પોતાના ઠીકરા શાહપુરને યુવાવી ખુલાસો મેલવવો.

શાહપુરના મેહરા ઉપર ફેલાઈ રહેલો ગભરાટ પાદશાહ અર્દશીરે ઘરતજ નોંધ લીધો, પશુસરજતમાં લખેલા બનાવો વિશે જ લલિય ‘કયેદે હિન્દીએ’ અર્દશીરની સહતનતના બાબમાં જણાવ્યું હતું, તે અતે બનવા પામેલું ભેદ, તે સંતોશ પામ્યો. શાહપુરને ગભરાટમાં પડેલો ભેદ પાદશાહ અર્દશીરે તેને ધીરજ આપી મલકાતે મોહોડે પુછી વધુ ખુલાસો મેલવ્યો.

શાહનેદા શાહપુરે પોતાના ચેદર
પાદશાહ અર્દશીર આગલ
કરેલો ખુલાસો.

કિધો ભેદ શાહપુરે ખુલ્લો તમામ:
“એ ફરજન્દ છે મારૂં એ નેકનામ.
એ ફરજન્દલું નામ હોરમજદ છે,
એ ઉંમરે નાહનો, મગર મર્દ છે.
મનાવી મે રાખ્યું બહુ મનને,
છૂપાવી મે રાખ્યું એ ફરજન્દને.
એ, ફિકરો છે મેહેરક કુપ્તરનો,
હું ખાવિંદ છું નેક દોઝભરનો.”
હકિકત કુવાપર બનેલી કહી,
કિધી વાત પુરી ન બાકી રહી.

પાદશાહ અર્દશીર અને શાહનેદા
હોરમજદ.

ખુરાહાલ થાયો સુણી અર્દશીર,
ગયાં સંહુ મેહલે લેખ બેનજર.
બગલમા લિયો હોરમજને ધરી,
વધાવી લિધો ઠાળ મોતી ભરી.
ખુશી થઈ બાંધ્યાં આતશ કહેહ,
કિધાં નવરૂએ--જરન--સહેહ.
સોનેરી કોલાહ સરપર ધરી,
ઉમેદો હોરમજદ અંદર ભરી.
બનાવી બઝમને કિંમી ધામધુમ,
બની રાત ‘રોશન’ અંધારી મુમ.

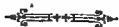
અનોશે રવાન થએ ! શેહનશાહ બાબકનો અર્દશીર.

અને અર્દશીરનો શાહપુર.

અને શાહપુરનો હોરમજદ.

શાહપુર ગુલ અફતાફ

(મહાન પારસી પાદશાહની જીંદગીનો એક સફો)

શાહપુર સાસાની પાદશાહોમાં યદ્ય ગયલા સધલા શેહનશાહોમાં સર્વથી વધારે ફતેહમંદ યદ્ય ગયેલા હતા. એને ધરાંનની ગાદી ઉપર ૭૦) વરસ રાજ કીધું હતું. શાહપુરનો આપ હોરમજ (ખીજે) ફક્ત આંઠ વરસ સુધી રાજ કરી મરણ પામ્યો હતો. તે જ્યારે મરણ પામ્યો, ત્યારે તેનો એજ નામનો એક દીકરો જીવતો હતો, પણ તેના આચાર વિચારો રૂબીઆની રાહ રીતી અને રસમે તરફ દબેલા હોવાથી, પારસી અનંજુમને તેને ધરાંનનું તખ્ત આપવા ના પાડી હતી. એ વખતે તેની માતા હમેલદાર હતી, (૬૦ સં ૩૦૯) તેણીની તાજપોશીની કીયા કરવામાં આવી, એવી મતલબથી, કે અગર એ તેણીને ત્યાં દીકરો અવતરે, તો તેને ધરાંનની ગાદી મળે. સારે નસીબે તેમજ બન્યું હતું. હમેલનો વખત પુરો થતાંજ, એક ભાગ્યશાલી દીકરો જનમ્યો હતો, જેનું નામ શાહપુર રાખ્યું હતું. એ શાહપુરે ધરાંન ઉપર ૭૦) વરસ રાજ કીધું હતું.

શાહપુરના આપ હોરજમહતું મરણ, અને શાહપુરનો જનમ થયો.

હવે લાવ સાકી ભરી જામને, શરૂ હું કરું કંઈ નવાં કાંમને. કલમ લખ હકિકત લખુ સાફ-સાફ, ખયાં હું કરું શાહપુર ગુલઅફતાફ. એક રોજ હોરમજદ પાંગ્યો ગુજર, હતો નહિ વારેસર અને તાજવર. પડ્યું તખ્ત ખાલી ધરાંનનું, થયું ખખ્ત બહાર શબેસ્તાનનું. તજુ ગેતીને તે ગયો નામેવર, જખમી થયાં ફલ રમયત જગર.

ખજર એક એવી વજરને મળી, શબેસ્તાનમે એક છે શુલકળી. રૂખ તેણે રાસાન મિસલે માહ, હમેલદાર મેહલમે છે નેકખાહ. ગયો મેહલ અંદર વજર નેકનામ, કિધી તેણે તકેકીક વિના કાંઈ ખાંમ. હતી મેહલમા તે પરીચેહર નાર, ખનીતી હોરમજદથી ભારદાર. એક નારને તે થયો શાહમાન, બેસાડી તેણીને તખ્તે કિયાન. બરીન તાજ તેના સુકી સર ઉપર, વધાવી વિધી સહુ જને નામેવર.

* * *

૧. આ સંગીત કિરતન પેહલ વેહલું મુજબમાં ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૨૩ અને જમશેદી નૌરોજને દીતે સાંજના બે ૭૦ ઇસ્વીયુટના હાલમા મુજબની જગન કમીદી માટે કરતાએ રજુ કીધું હતું.

૨. હોરમજદનો એજ નામનો એક દીકરો વારેસ તરીકે હકીયાત હતો, મગર તેની રીતબાત અને રાહરસમ રૂબીઆ તરફ વધારે દબેલી હોવાને લીધે, હોરમજદના મરણ પછી ધરાંનની અનજુમને તેને તખ્ત આપવા સામે મજબુત વાંધો લીધા હતા.

૩. હમેલદાર.

મુદત રોજ આલીસની થઇ પસાર,
પડયો એક પપ્પા પિસર નામદાર.
હતો શાહ હોરમજદનો તે પિસર,
હિસતો અકળમદ દાનેશવર
પેદરના મરણ બાદ લીધો જનમ,
હતા માસ એમા દિવસ વીસ કમ.
વજરે રાખ્યું શાહપુર નામ,
કિધાં તેણે દુનિયામે મશહૂર કામ

શાહપુરનું પાચ વરશની

ઉમરે પુગવું.

વહીને થયા એમ પુરાં પાચ સાલ
ઉધરીને મોટા થાયો તે બાળ
કદમા કદાવર, રૂખ ગાલ લાલ,
અમકતી પેશાંની હીપત કપાલ
હતો શાહ હોરમજદનો તે પિસર,
હીસતો અકળમદ. દાનેશવર
એક રોજ હતો વખત સમીસાંજનો,
ખિદમતમે હાજર હતા સહુ જનો
પડયા તેને કાને ચોરો-પુકાર,
અરવંદ નહીપર થતા ખીશિયાર.
વજર ગમ જોઈ કીધો સવાલ
“પુકારો એ શાના, શુ છે ધમાલ”

વસી ઇસ્તખરમા કિધું પાચતખત,

સુખી કાંધી રંધયત કરી બહોખસ્ત

શાહપુરનું દસ વરશની ઉંમરે પુગવું, અને અરબ સરદારે તેના દેશ પર

ધાડ પાડી, શાહપુરની કુધ નુશોકને ઉઠાની જયુ.

શાહપુર દસ નવની કામગી ઉંમરે બ્યારે પુગ્યો, ત્યાં તે ઇસ્ખર રોહરમા રેહીને
લાડાયક હુન્નરો પી કેળવળી ઉપરાત રાજ કરોગાર ચનાનનાની કુનેહ લીખનામા શેકયો
હતો એ વખતે એક ધણોજ મલુવાએમ બનાવ ‘તેસીપુન’ (મદાપન) શેહરમા
ખન્યો હતો.

‘અએનાની’ ટેલાનો ‘તાપર’ નામનો એક અરબ ખતનો ગામ હતો, તેણે રૂમી,
પારસી, ગેહેરીન, કાદુસી અને કુર્દ લોકોનું એક ગામવર નરક એકતુ કરી, તેસીપુન
ઉપર ચહાણ દીધી. આ અરબે કરેલી અચમુચ ચહાણની સામે થનારે અત્તમત્તા
કોઇ તકવાર નહીં હતું, એટલે તે અરબ સંજની ફોજ, તે મુનકને વેસન કીયો તાપરથી
બ્યારે ધરાનીઓ દાર બાધ નાહસી ગયા, ત્યાં રાજ મહેનમા વસાહ કરતી બાનુઓમા,
શાહપુરની નુગેદ નામની એક ધણીજ ખુમસુરત કુધ હતી, તેને તાપર જખરીથી

વજરે કહ્યું “અએ શાહ શેહરિયાર,
નહી પુલપર લોકનો છે પુકાર.
રોજગાર કરી લોક પાછાં ફરે,
સમીસાંજના લીડ જખરી પડે”

* * *
સુણી આ સુખન એમ શાહપુર કહે:
“એ અડચણ શા કાજ રંધયત સહે.
અગરજો નહીપર એ પુલ થાય,
એકપરથી આવે ખીજેથી જાય.

જરાખી ન અડચણ પડે કોઇને,
સગવડથી ચાલે સહુ જોઇને.

ટળે કુખ રંધયત મિટે કુચ રજ,
ખરચો એ ખાતર ખજાનાનો ગંજ”

વજર આ સુખનથી થયો ખુશ અતી,
કહ્યું “તારી કાયમ રહે સમ્પતી”

ખરચી હજારો શાહી દિરમ,
કિધી પુલ તૈયાર કરવા હુકમ.

શાહપુરનું આંઠ વરશની ઉંમરે
પુગવું.

વરશ આઠની થઇ જ્યારે ઉમર,
શીખ્યો લડાઇના ઉત્તમ હુન્નર

હલીયા તે કરતો અકળમદ સાથ,
થતા તેથી દાનેશ હરહમ મહાત

કેદ કરી, તે પોતાને વતન ઉઠાવી ગયો. તે અરણ સરદારે નુરોહ બાંતુને બાળ જખરીથી લઈ જઈ પોતાના જનાનખાનામાં રાખી, અને ત્યાં તેણીને લાચીરીથી પોતાની સરજતને તાળે થવું પડ્યું.

હતો એક અએનાની^૨ આરણ શાહ, બળમા પુરો બટો બદખાહ. નામે તે તાયર શેરદીલ હતો, બળમા પુરો મિસલ પીલ હતો. હતો ઇસ્તખરમા શાહપુર જયાર, જમા તેણે લશ્કર કિહું ખીરિયાર. લિધા રૂમી સિપાહ અને પારસી, વળી કુર્દ, બેહરીનો 'ને કાદસી. લઈ મહું સિપાહો ગયો તેસિકુન, તારાજ દીધો મુલક બેનમુન. કહી કોઈએ આવી ખબર દીલહરન, જનાનામે છે એક સુંદર બહેન.

૧૧,૪૦૦

અજબ નામ નુરોહ, અજબ બહાર છે, મહાયન તે પર બલહાર છે.

તે કુછ છે શાહ શાહપુરની, સિકલ છે સુંદર મિસલ હુરની." (૧)

સુણી આ ખબર તે ગયો મેહલમા, ઉઠાવી ગયો નુરોહને સેહલમા. રાખી જુલમથી શબેસ્તાનમા, પડી જીવતી તે ઇનદાનમા. બની તેની ઓરત તે નેકદાલ, રાહી સાથ તાયર તે એક સાલ. જણી એક બેટી મિસલ મુશ્તરી, સિકલમા બાણે 'નરસી' ખરી. ખુશી થાયો તાયર બેઝ દીકરી, એ માલિક મુજ શાહીની છે ખરી. મુબારક રાખ્યું મલીકેહ નામ, થયો એથી આસાંન મુશ્કીલ કાંમ.

એવી રીતે એક નિરાધાર શાહી બાંતુને એક અરણ સરદાર બળ જખરીથી ઉઠાવી લઈ જઈ, તેણીને પોતાના જનાનખાનામાં બેર જુલમથી રાખી. નુરોહની જીવતી જાંદગી એક બંદીખાના માહેલા કેદીના જેવી થઈ પડી અને લાચારીથી તે બાંતુને પોતાની કમનસીબ સરજતને આધીન થવું પડ્યું. આખેરશ તાયર સાથ નુરોહ શાહીના ગાંઠથી બંધાઈ, તેની ઓરત તરીકે વસવા લાગી. આ બનાવને એક વરસ વહી ગયું, અને નુરોહ બાંતુએ એક ખુબસુરત દીકરીને જનમ આપ્યો. આ દીકરીનું નામ તાયરે મલીકેહ રાખ્યું. તે તેણીને ઘણાજ વાહલથી ચાહી પોતાની ગાદીના વારસ તરીકે ગણવા લાગ્યો.

શાહપુરનું છવીસ વરસની ઉંમરે પુગવું, અને તાયરના

મુલક ઉપર ચહકાઈ કરવી.

આ દિનપસ્તી ભરેલો બનાવ બન્યાને લગભગ સોલ વરસ વહી ગયાં. એ સોલ વરસના અરસામા તાયરની દીકરી-મલીકેહ-ઉધરીને એક ખુબસુરત બાંતુ જેવી મોટી થઈ, અને એ સોલ વરસની મુદતમાં શાહપુર પણ ઉધરી એક પેહલવાન જેવા કદાવર બાંધારો જવાંન થયો, અને તે ઇરાંનની માદી ઉપર બેઠો. પોતાના શાહી કુટુંબમાં નુરોહના બાળમા બનેલા બનાવથી તે અરણ સરદાર ઉપર ઘણાજ ચુસ્ત થયો, અને પોતાની ધુધના વેરમા તે યુરી દીવાનતના અરણ ઉપર કાનો લેવા તેણે કમર બાંધી.

૧. આ બનાવ શાહપુરની બચગીનાં વખતમાં, જ્યારે ઇસ્તખરમાં તે ફળવણી લેતો હતો, ત્યારે બન્યો હતો.

૨. યમનની નજીકે આવેલા મુલકમા વસતો અરણ જતનો એક ટોળો, જે અએનાનીને નામે ઓળખાતો હતો.

થયો જ્યારે શાપુર શિખી પુર હુંનર,
લડાઇને લાયક થયો વીર-નર.
ઉંમર થાઇ છવ્વીસ વરસની તમામ,
નિકલિયો તે કરવા દુનિયામે નામ.
જમા કીધું લશ્કર મયદાનમા,
ગણાણું સરસ જે બળવાનમા.
ચુંટી કાઢીયા ખાર બહાધુર હજાર,
કિધા તેઓને ઉટ ઉપર સવાર.
નિકલિયા હરોલે રહેબર તમામ,
હતા જે હુંનરમંદ વિના કાંઇ ખાંમ.
રહેબર કિધા એક સો સાથમા,
નહિ કોઇ ભુલા પડે વાટમા.

ખાઠજ થયો શાહ શાહપુર સવાર,
કંમરબંધ ખાંધી થયો ચોરતવાર.
કિધી રાહ તાયર મુલકની તરફ,
કિધી કુચ એકદમ, ન બોલે હરફ.
કિધું જંગ તાયર સાથે લડી,
કંતલ થઇ હજારો મુવા તરફડી.
લડી જંગી તાયર બનિયો અસીર,
કિલ્લામે નહાસી છુપાયો દલીર.
ધેરીને કિલ્લો કિધાં બંધ ખાર,
મરે ભુખ પ્યાસે બની ખારજાર.
સિપાહ સંગ તાયર થયો બંડીવાન,
ન પીવાને પાણી, ન ખાવાને નાન.

શાહપુરની ઉપર અરબ સરદાર તાયરની દીકરી
મલીકેહનુ મોહી પડ્યું.

પાદશાહ શાહપુરે તાયર સાથે લડી તેને પેલ્લીજ લડાઇમા જબરી
શીકરત આપી. અરબ સરદારે પોતાના લશ્કરની ગંભીર ખુવારી થઈ ગયલી જોઈ,
તેણે જીતવાની આસા ખીલકુલ મુકી દીધી. અતે તે પોતાના જીવ બચાવવા કિલ્લામા
જઇ બસાયો, અને કિલ્લાના દરવાજા એવી તો સિફતથી બંધ કીધા, કે કોઇથીયે તે
ઉઘડી શકે નહી. આવો મોજા જોઇ, પાદશાહ શાહપુરે પોતાની લશ્કરની હુંનરમંદોને
દુરદેશીથી ઉપયોગ કીધા. શાહપુરે પોતાના લશ્કરને વધુ વાર જંગની અંદર લડવાની
જેદમતમાંથી બચાવી લેવાની હિકમત રચી, અને લશ્કરને હુકમ કીધો, કે તાયરને
જીવતો પકડવા, અને કિલ્લાં માહેલાં લશ્કરને જોર કરવા માટે કિલ્લાની આસપાસ
એવો તો સખત ઘેરો ધાલવો, કે જેથી તેઓ જુએ અને તરસે હેરાન થઇ, અતે
શરણ થાય. એ રીતે કિલ્લાની આસપાસ શાહપુર પોતાના લશ્કર સાથે એક મહીના
મુકી ઘેરો ધાલી પડ્યો.

તાયરના કિલ્લાની આસપાસ ઘેરો ધાલ્યા પછી, શાહપુર હરોળ ખામદાદ પડતાં ઘોડે
સવાર થઇ, કિલ્લાની આસપાસ પોતાના લશ્કરની હાલત અને દિલચાલ તપાસવા
નિકલ્યો હતો. એ તેની મામુલી સેલગાદ દરમિયાન, એક રોજ એક જાણવા જોગ
બનાવ બન્યો.

એક રોજ શાહપુર લઇ વીર કમાન,
નિકલિયો સેલગાદે છોડી મકાન.
ઉભીતી મલીકેહ કિલ્લા ઉપર,
પડી તેની શાહપુર ઉપર નજર.
જોઇ રૂપ રૂબાળ સુંદર સિલ્લ,
જોઇ તેની સજ્જજ જોઇ ચલવલ.
જોઇ લખ મિસલે બદખશાની લાલ,
જોઇ કંઠ કંઠાવર મુલકોને ખાલ.

પડી મોહી શાહપુર પર ચલકલી,
મીતની બહનમા અગન રહી જલી.(2)

મલીકિહએ શાહપુર ઉપર પોતાની વિસ્વાસુ દાસી પાસે
ખાનગી પેગામ મોકલવો.

શાહપુરને જોતાજ મલીકિહ તેની ઉપર માણી પડી, અને પોતાની પ્રીતીનો પેગામ
શાહપુરને કોઈમી રીતે જણાવવા, તેણીએ પોતાની એક વિસ્વાસુ સખીને પોતાના દીલની
તમામ હકિકત જાહેર કરી કહ્યું:

જીવાળી સખીને કહ્યો તે ભરમઃ
“હું ગમજદી પર કરું છું રહમ.
નથી ખાવો આરામ મને રાતો દીન,
ઢિઠો જયારથી મેં શાહપુર હસીન.
હવે મુજ હરદનો કરું છું ઇલાજ,
ઘંથીજ ખનશે જરૂર માફું કાજ.
એ દીનામા થાયો છે ખિલકુલ દીન,
મગર મુજ લહુનો છે એ મકીન.
એ માફ તન છે, એ મારો જાન,
એ મારે મનથી છે કુલ જહાન.”

અરે ઓ સખી માફું છું કાંમ કર,
લઈ જા છું પયગામ શાહપુર ઉપર.
કહે કે છું આવ્યો છે લડવાને કાજ,
મગર છું મલી જા મને સફરાજ.
છું મારો અગી છે, માફું સોહી,
છે મારી માફ તારીજ ફોઈ.
કરશું તુજ કાંમિમે હું રહેખરી,
સગી તારી છું તુશેહની દીકરી.
અગર મારી મહોખત છું મંજુર કરે,
તો તાયરનો કિલ્લો પળમે હરે.”

મલીકિહની સખીનું અંધારી રાતે શાહપુર પાસ જઈ પેગામ પોહયાડવો.

આ પેગામ જોતો અમલો, તેટલોજ તે ખાનગી હતો. દેખાતી રીતે મલી-
કિહએ આ પેગામ શાહપુર ઉપર મોકલાવવામા મોટો જોખમ પોતાને માથે ખેંચી લીધો
હતો. પોતાની મોહજતને ખાતર, મલીકિહે પોતાના બાપ તાયરનો કિલ્લો તેના દુશમનને
શરણ કરવાની જે કબુલાત પેગામ મારફતે મોકલાતી હતી, તે અગરજો જાહેર થાય,
પા તેની સખી તે પેગામ લેઈ જતાં મપડાઈ જાય, તો તે બંનેની કેવી હાલત થાય,
તેના મલીકિહએ સદજખી વિચાર કીધો હતો નહી. તોપણ તે વિસ્વાસુ દાસી પોતાની
સાહેબજાદીનો પેગામ લેઈ જવા તૈયાર થઈ

થઈ રાત ખરખા અંધારી કીલ,
સખી હોડી ઘરથી મિસલ આખે નીલ.
લરજતી ડરતી રખે કોઈ જોય,
જો પકડાય પળમા જાંઠગીજ ખોય
લરાતી છુપાતી જોતી ફરે,
નહી તણ શાહપુર નજરે પડે.
નિરાસી થઈ ખડું બની ખાવરી,
મગર લાલ અતે શાહપુર જડી.
કુવા ઇંદ હજારો કીધી સલામ,
ખાઠઠ કલ્યા કુલ મલીકિહ કલામ.

* * *
ખુશી થઈ શાહપુરે દીધો જવાબઃ
“અએ નાર ખાહોશ કહે જઈ સિતાબ.

સુણી છે હકિકત રાખી ધીરજ,
મંજુર મને છે તહારી અરજ.
કસમ લઈ કહું ખુરશેહ, માહના,
કસમ છે મને તખ્તો-કોલાહ તણા.
કસમ છે જરાથોસ્તની કુશ્તીના,
કસમ છે મને મુજની હસ્તીના.
જેખી છું આહશે તે આપશ ઇનામ,
સમજ જે છે માફું, તે તાફું તમામ.
નજરથી ન રાખશે જરાખી હું ફર,
સદા મુજ જીગરમા રહેશે જરૂર.
કહીખી ન બોલશ જરા સુખન,
ખગલ તારી છોડશ નહિ કોઈ દન.

હુવા કહી મહારી કહેને સલામ,
કર મારૂ આસાન મુશકીલ કામ.”

* * *

નમી ખુશ બની ગઇ સખી લઇ જવાબ,
દોડી તે કિલ્લાની અંદર સિતાબ.
હકિકત મલીકેહને ખુશ થઇ કહી,
સુણી ગમજદી તે ખુશી બહુ થઇ.
૧૧,૫૦૦

તાયરની બેટી મલીકેહએ પોતાના
બાપને બેહોશ કરી શાહપુરને
કિલ્લો રાશુ કરવો.

પડી જ્યારે વસતે દિવસ બામદાદ,
મલીકેહ ખુશીથી બની દીલશાદ.
રચી એવી હિકમત તદખીર કરી,
મલી સાકીને એમ કહે સુદરી:
“મહેશીલ જ્યારે મલે આજ રાત,
બને જ્યારે સહુ કોઇ દીલખુશ થયાદ.
રહે જ્યારે આલી દોરે શરાબ,
તાયરને પાને છું બેહિસાબ.
પાને છું પયદરપે દારૂની જામ,
બને પીધ મહેશીલ બેહોશ તમામ.
હવા થાય અકળ, બઢન બેહોશ,
રહે નહિ સુધી, રહે નહિ દોશ.”
કહ્યું સાકીએ : “છું બઢો ગુલામ,
હુકમ તારો સરપર ધરૂં નેકનામ.”
થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે રાત,
મલી સારી મહેશીલ થવા દીલશાદ.
ધરી હાથ તાયર જામે શરાબ,
કુવા ચાહી દુશ્મન બને લાજવાબ.
લિધી જામ પર જામ છલછલ ભરી,
કિધી દીલ સાકીએળી નહિ જરી.

પયદરપે પાઇ તલખ જામ પુર,
ચહુડી ઘેન મગજે, થયા મખમુર.
થઇ જ્યારે બેહોશ મહેશીલ તમામ,
રહી નહી સુધ કે રહી નહી ફાંમ.
નહી ભેર પગમા રહે કોઇ તટાર,
લથડતા લથડતા ગયા ઘરબાર.
તાયરની હાલત બની ખારખાર,
પડયો થાઇ બેહોશ, દારૂ ખુમાર.

* * *

જેમ હાલ મલીકેહ ધરી દીલ હામ,
કિધું જટ પુરું અધુરું કામ.
ઉઠી દોડી એકદમ મહેશની બહાર,
કિધાં ખોલી ખુલ્લાં કિલ્લાના બાર.
જમને તે શાહપુર સાંમે ખડી,
થયો ખુશ જેમ અખતરે મુશ્તરી.
ઘરત એવો શાહપુર કીધો હુકમ:
“મુશજતથી રાખો તે ચલદમ.
હતી રાત કાળી સિદા અધકાર,
ઉઠી જંગી શાહપુર થાયો સવાર.
લઇ પેહલવાનો ને લશ્કર સાથ,
કિલ્લામે દાખલ થયો રાતોરાત.
પટેલું જે લશ્કર હતું બાબમાં,
પડયું તે કળની ગીર્ધાબાબા.
ચલાવી કતલ શાહપુરે ખુનખાર,
ચુવા કંઈ કતલ થઇ આરબ હજાર.
હુટી કુલ ખજનો, હુટી માલો-જર,
કિધી કુલ રકયત છોરોજબર.
ધસી મેહલ અંદર શાહપુર ગયો,
પટકાઇ તાયર તાબે થયો.
કિધો તેને પકડી ઘરત અંદિવાન,
ઉલા સર મુકાવી અરબ પેહલવાન.

મલીકેહની સલાહ પ્રમાણે, તાયરને તેની મેદશીલમા સાકીએ જલદ દારૂની
જામ ઉપર જામ આપી, અને તે જલદ દારૂની અમરથી મેદશીલમાં ખીરાજેલા સખલા
અખીરો અને પેહલવાનો મસ્ત બની શરાબની ખુમારીથી બેહોશ થવા લાગ્યા. એવી બાકડ
દાલતમાં તેઓ મેદશીલ છોડી પોતાના મકાન ગયા, અને તાયર બેહોશ બની એવો તે
મસ્ત થઇ ગયો, કે તેને પોતાની દાલતની સેદજબી ખજાર રેદી નહી.

અરબ સરકારનું પરાગંદે થયું, અને તાપરનું કેઠ પકડાવું.

પોતાના બાપ અને તેના પેઢલવાંનને શરાબથી ચક્રચુર થઈ બેઠાંબીમા પડેલા બેઠ, અંધારી રાતે મલીકિદ મેહલમાંથી બાહાર નિકળી એકદમ કિસ્સાના દરવાજા ખુલ્લા મુકી, તે શાહપુરની દરબારમાં તેની આગલ જઈ ઉઘી. શાહપુર આ સઘનાં બનાવની વધી રાખી બગરણ કરતો હતો. મલીકિદ જેની એક ખુમસુરત બાંતુને આવી અંધારી રાતે તેણે પોતાની પનાહમાં આવેલી બેઠ, તેને ઇજાત અને માનથી પોતાના આદ-ભીઓની દેખરેખ હેઠળ સોંપી, અને પોતે પોતાના નામીયા પેઢલવાંનની એક દુકડીને લઈ, કિસ્સામાં દાખલ થઈ, મારશાડ અને હુટ ચલાવી. જેની ધડપકડના અવાજથી આરબ સિપાહો જેઓ ગાફેલીમાં પડી નિરતિ સુતા હતા, તેઓ બગરૂત થયા, અને ધરાંની સિપાહોને જેની એકાંત રાતે કિસ્સાની અંદર બેઠ તેઓ હેબની ગયા, અને તુરતજ હથીપારખ બની ધરાંનીઓ સામે લડવા તેઓ તઈયાર થયા. ધણાજ ઝતુનથી આરબો ધરાંનીઓ સાથે લડવા લાગ્યા, અને એક મોટું જંગ કિસ્સાની અંદર અધારી રાતે ચાલુ થયું, અને તેમાં ધણાક ધરાંનીઓ મારવા ગયા.

પણ અતે આરબોનું લરકર પરાગંદે થયું, અને ધરાંનીઓની જીત થઈ. ધરાંનીઓ ત્યાર પછી મેહલમાં ધસી ગયા, અને ત્યાં તાપરની શોધ ચલાવી. તાપર તે મેહલના દરબારી દિવાનખાનામાં ફારની ધેનથી મસ્ત બની બેઠોશ હાલતમાં પડેલો જણાયો. ધરાંનીઓએ તેને તુરતજ કેઠ કીધો, અને તમામ મેહલ અને કિસ્સાનો કબજો શાહપુરે રાતોરાત પોતાને હસ્તક લઈ, તાપરના મેહલમાં પગલ નાખ્યો. બડી બામદાદ પકડાઈ, અને ખુરશોદ પ્રકાશતાં, શાહપુરે તાપરના મેહલના દિવાનખાનામાં પોતાની દરબાર ભરી, એક કિમતી મસનદ ઉપર તાપરની દીકરી મલીકેદને શાહપુરે બોલાવી પોતાની પાસે બેઠક આપી, અને અરબ સરદાર તાપરને, તે દરબારમાં બંદીવાન હાવતમાં ફાગરે કરવાનો હુકમ કીધો:

થયો જયારે રોશન સુરજ આશકાર, ભરી એક મહેશીલ મહેલને દવાર. મલીકેદબી આવી પુર તોરમા, બેઠી તે શાહપુરની બેઠમા. હુકમ કીધો: “લાવો સરદારને, પુછો કેમ છે તે બદકારને.” ઘરત લાવી હાજર કીધો બંદીવાન, પશેમાન હાલે ઉભો મહુન. મલીકેદને બેઠ દરબારમા, સમજયો સઘણ પલવારમા. સમજ ગયો કેમ થયો તે ખુવાર, હુટાઈ ગયો કેમ તેનો બહાર. હતી જે દુખ્તર મહારી અજીજ, પેઢરની તરફ તે બની બેતમીજ.

કહ્યું એમ શાહપુરને. “ઓ શાહ, બે મારી હાલત પર કેર નિગાહ. કીધો છે જેણે આ મારો નાશ, થશે ઘંબી એક રોજ તેથી નિરાસ.”

શાહપુરે તાપરને કતલ કરવો, અને અરબોએ તેના ધાતકીપણા

માટે તેને ‘બુદ્ધ અકતાફ’

નામ આપ્યું.

સુણી શાહપુરે કીધો પ્રકાર: “બધ કર જખાં તારી ઓ નાબકાર. અગર ઘંજમા બે સહુકઈ હતે, અગર ઘંજમા બે મરદઈ હતે. અગર બે ખરેખર હતે ઘં વીર, ગણતે પર નારને હમશીર.”

તું કાહડી ગયો પારસી નારને,
હયાંનત છે તુજ અવતારને.
કિનાતું રોખું તુંએ ખીજછે,
તું અવલાદે ભોગી નાચીજ છે.
લગારી કિનાતી તુંએ આગ છે,
કળ તારી બેશક હોલનાક છે.”
દુરત એમ શાહપુરે કીધો કુકમઃ
“કતલ કર તાયર અરખ એકકમ.
તન તેતુ આતશને આધીન કરે,
ફરી નાર હરતાં કોઇખી ડરે.”
જલ્લાદે કીધું દુરત તેતુ કાંમ,
કંપી રહ્યો કુલ આરખ તમામ.

ગજળ તેનો ગુસ્સો વ્યાપી રહ્યો,
અરખ બોધ કહેરે કાંપી રહ્યો.
હર એક અરખ પર લેતો તે વેર,
જરાખી કરતો નહી તે મહેર.
અગર કોઇ આરખ સરકશ થતો,
જીવતો કહીખી નહિ તે જતો.
કરતો તે હર એક આરખ મહાત,
કાંપી કહાડતો ખલાં સાથ હાથ.
સલાંમત અરખ જે ફરતા હતા,
આખીને ખંડણી ડરતા હતા.
એથીજ શાપુરને મધું લકખ,
બુદ્ધ અકતાઈ નામે કહેતા અરખ.

એવી રીતે પોતાના કુટુંબની એક સાહી બાંતુ ઉપર, એક અરખ સરદારે ગુનરેલી
જફાના પરીણામમાં શાહપુરે વેર લીધું, અને તેના મુલકને તારાજ કીધો. અરખ
તાયરના આવાં નીચ અને છુરી દીવાનતના કામથી, આરખ લોકો ઉપર તેને અટકો
તો ધીક્કાર બેસી ગયો, કે એકખી અરખ જે તેની સમ્રે સરકશી કરતો, તેનાં બંને ખલાં
અને હાથ તે કપાવી નાખતો હતો. શાહપુરની આવી કિસમની આરખો તરફની વેર
અને કહેરની લાગણીથી એકએક આરખ તેનાથી ધુંજ તેના સખુનને માન આપી,
તેને સલામી આપતા હતા. શાહપુરના એવાં કામને લીધે, આરખો તેને ‘બુદ્ધ અકતાઈ’ના
લકખ યાને અટકે આલખાવતા હતા.

આરખ સાથના જંગમાં ફતેહમંદ થઇ, અને તાયરને મારી નાખી શાહપુર
પોતાની કુખ તુરોહની દીકરી મલીકિદ સાથ પોતાના રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફર્યો.

શાહપુરે નજીમીએને પોતાનું

ભવિષ્ય બોધા જણાવવું.

ફતેહમંદ શાહપુર લઇ મનમોહન,
ફરિયો તે પાછો પારસ વતન.

૧૧,૬૦૦

સુદત ખાદ એક રોજ ઉઠાસી થયો,
ખની તે બેચેન ત્રાસી રહ્યો.

જલ્લાવી નજીમી કીધો સવાલ,
જીવો કેવી છે મુજ સિતારાની આલ.

રમલ બેઇ નજીમી બોલ્યો: “શહા,
સહા રેહએ રોશન દીલ પારસા.

ચલન છે ગ્રેહાની અતી કુખ ભરી,
પડ્યે તું પર કોઇ સુસિખત અડી.

મગર તારી મુરકીલ આસાંન છે,
સમજ એ સિતારાનું કરમાંન છે.”

દુરત શાહપુરે એમ બોલી જખાંનઃ
“કહે એ નજીમી ભલા મેહરખાંન.

કહે કોઇ ઇલાજ એ આફતનો,
દળે કેહર કાજો એ સરજતનો.”

સિતારેસનાસે કીધો જવાબઃ
“અએ શાહ કાયમ રહો તુંજ તાખ.

મજબ આએ ગંદીશાની છે ચલન,
ખચે ના સુરવીર દાનેશમંદ.

અકળમંદ બળવંત લાયાર છે,
ખનવાનું તે તો ખનતાર છે.” (૩)

* * *
સુણી શહે ફિદ્દુશી ભરિયા સુખન,
ઉઠાર દીલે કિધું મોદ્દ મન.

શાહપુરનું વેપારી વેશ ધારણ કરી
રૂમના કચેસરની દરબારમાં
જામુસ તરિકે જવું.

સુદત ખાદ શાહપુરે કીધો વિચાર,
નજરથી જોઉં હું રૂમ કારોબાર.
તપાસું જઈ તેનું લશ્કર તમામ,
જઈ જોઉં નજરથી કચસર હમામ
વજરને કઠી વાત છુપી તમામ:
જાણું ન રૂયત એ માફ કાંમ.

અમલ છું કરજો ખુબ ક્યાંતથી,
ધનસાફ કરજો છું ઇમાનથી.
હુકમ કીધો તૈયાર કરો કારવાન,
વિધા સાથ નામી કંઈક પેહલવાન.
ધરી ઉંઠ ઉપર દિનારો દિરમ,
વિધા સાથ રેશમ કપડાં નરમ.
લાઈને અરખાખ ઉઠો ઉપર,
વિધો વેશ શાહપુરે કરવા સફર.
લઈ સાથ વંજર પડીયો બહાર,
યુગ્યો જઈ શાહપુર રૂમને હવાર.

શાહપુરે વેપારી વેશે કચસરની દરબારમાં દાખલ થવાની યુક્તિ કીધી.

એક મોટો વેપારી કાફલો શાહપુર પોતાની સાથે લેઈ છુપે વેશે રૂમ
તરફ નિકળી ગયો.

એક લાંબી મંજલ કાપી, અતે રૂમની સરહદ ઉપર આવેલાં એક ગામડામાં
શાહપુર જઈ લાગ્યો. તે ગામના મુખીને ત્યાં શાહપુર પહોંચ નાખી પડ્યો, અને તેની
ખાતરદારીના બદલામાં શાહપુરે તેને કેટલીક કિમતી ભેટ સોગાદ આપી. બિજો દિવસે તે
પોતાની વંજરે લેઈ રૂમ શેહરમાં દાખલ થયો, અને કચસરના મેહલ તરફ ચાલ્યો.
મયદાનમાં શાહપુરે પોતાના ઉઠો અને રસામેદારોને પહોંચ નાખવા દરબારી, કચસરની
દરબારના તે દરબારની નજદીક ગયો, અને તેની આગલ થોડીક કિમતી ભેટ મુખી, તે હુવા
ગુજારવા લાગ્યો. (4-5)

તે કિમતી ભેટ તેને નજર કરી, શાહપુરે અરજ ગુજારી:

“નથી પેહલવાન હું નથી પાઠશા,
હું પારસી એક છું પારસા.
હું આવ્યો છું કાપડની વંજર લઈ,
કરું રૂમ સાથે વેપાર કંઈ.
અગર જઈ શકું જો શાહ રૂબરૂ,
બને મારી ઉમેદ ફલ સુખરૂ.”

આ જોહર ‘ને હુધિયાર છે આબહાર,
છે આએશ નજર હું કરું શેહરિયાર.
નજર સુજ નફરની જો મંજુર કરે,
નસીબ સુજ કમતરલું બેશક ફરે.
રજા આપે કચસર તો ખોલું બજાર,
કરું રૂમીઓ સાથ કંઈ રૂજગાર.

ખરીદી રૂમી માલ કંઈ ઠીલ પસંદ.

ફરસ હિયાંથી પાછો મહારે વતન.

કચસરની દરબારમાં શાહપુરનું વેપારી વેશે દાખલ થવું.

શાહપુરની અરજ ઉપરથી કચસરનો દરબાર તેનો પેગામ લઈ કચસર પાસ ગયો,
અને એક છરાંની વેપારી કાપડની વંજર લેઈ દુર દરાજથી રૂમીઓ સાથ વેપાર
કરવાની ઉમેદમાં આવી લાગ્યો છે, અને તે કચસરની રૂબરૂ હદીયો નજર કરવા
ઈતેમર છે, એવી હકિકત સિદ્ધતબરી રીતે તેણે કચસરને જણાવી.

દરબારના આ સજુનો સાંભળી, કચસરે તે છરાંની વેપારીને પોતાની દરબારમાં
દાખલ કરવાની રજા આપી. દરબારને તુરતજ શાહપુરને શાહી પરવાનગીનો પેગામ

જાણ્યો, અને એ રીતે શાહપુર કચસરની દરબારમાં દાખલ થયો. શાહપુર કચસરની રૂપર જઈ, તેને ભેતાંજ નમન કરી પોતે નજર કરવા માટે લાવેલો હતો. રજી કીધો, અને નમનતાઈ સાથે કચસરના હકમાં તે દુવા ગુમારવા લાગ્યો. (૬)

શાહપુરે ધારણ કરેલા વેશમાં પકડાઈ જવું, અને કચસરે તેને કેદ કરી બંદીખાનામાં નાખવો.

નિગાહ રૂપર ભેઈ શાહપુરને, અજબ થાયો કચસર ભેઈ તુરને. ભેઈ રંગ રૂપાળ હુસ્નો જમાલ, સુણી હાલ શાહપુર થયો ખુશદાલ. હુકમ કીધો એકદમ ખોલે ખજોર, રૂમીઓ સાથે કરે રોજગાર. ખુશી થાઈ કચસરે મહેપ્પીલ ભરી, દિવું માન ભારી કરી દીલભરી. એતેકાઈ ખન્યો એવો ખનાવ, ખલાસે શાહપુર થયો ગરકાવ. હતો રૂમમાં એક ધરાંની અમીર, હતી તેને શાહપુર પર ખડુ ચીર. પિછાણી શાહપુર ઉપજ્યો કહેર, રૂઠીયો તે સુણ લેવાને વેર. દાડયો તે કચસરની દરબારમાં, કિધો ભેદ બહેર પળવારમાં. કહું એમ નમીને: “સુણ શેહરિયાર, કહું વાત છુપી, થઈ બા બિહાર.

વેપારી આવ્યો જે છે શહેરમાં, ફિટ્ટરી ફરેખી છે વેરમાં, મપચી જખરો ચાતુર છે, મે ભેતાંજ જાણ્યું શાહપુર છે.” સુણી હાલ કચસર ડંગ થઈ ગયો, ખુશી ખુશીને લંગ થઈ ગયો. નિગાહ રાખી કાતીલ તપાસી રહ્યો, ભેઈ હાંમ જખરી ત્રાસી રહ્યો. ભરી ભારી મીજલસ ધુમધાંમની, મચી રહી ગડબડ મય ટામની. થયો મસ્ત જયારે શાહપુર શાહ, કિધો કચેદ જકડી તેને તખાહ. ખરપા થયો કહેર સરજતનો, નહિ દોર આલ્યો હિંકમતનો. નહિ આવી તકળીર તકલીર પાસ, તુટી કુલ તલાવટ, તુટી કુલ આસ. રૂઠે જેની સરજત અકળ થું કરે, લખેલુ કરમનુ ખરૂ તે પડે. પકડીને શાહપુર કિધો બંદીવાંન, નહી સાથ સંગી, નહી પેહલવાંન. લિધો સીવી શાહપુર ખર ચાંમમાં, કિધો કચેદ પકડી સિદા ધાંમમાં.

શાહપુર જેવા ધરાંનના જળવંત પાદશાહને પોતાના હાથમાં આવી રીતે કેદ પકડાયેલો ભેઈ, રૂમનો કચસર ધણોજ ખુશ થઈ ગયો. કચસરે શાહપુરને તેની આવી ભેખમતરી હિંમતને માટે સખતમાં સખત સગ કરવાના હેતુથી, એક છવતા ગધિડાને જખેદ કરાવી, તેના ચરીર ઉપરથી તેનું આખું ચામડું વેતરી કહડાવ્યું, અને તે આખું ચામડું શાહપુરના ચરીર ઉપર સીવડાવી લાંબ, તેને એક સિદા કપડખાનામાં કેદ કીધો. પોતાનાં શાહી કેદીને કેદ કરી, તેની ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કચસરે પોતાની રાણીને સ્વાધીન કીધું, એવી મતલબથી કે તે કોઈની કુનેદથી નાહસી જવામાં કતોદ પામે નહી.

જલાવી કચેસર કહે રાણીને: રખે જાય નાહસી એ છનંદાંનથી, “આ આવીને રાખી લે છવ જાણીને. તે પકડાયે પાછો ન ચયતાંનથી.

લક્ષ્મી નથી રાખતો કોઈ પર,
રખે, નય છટકી કરી કંઈ મક્કર,
આપીને ચાવી કંઈ રાણીને,
તપાસી છ' દેજે અન પાણીને.
૧૧,૭૦૦

ન દેતી જ્યાં, ન ઓણું જરી,
દિયે એટલું કે ન જાયે મરી.
કહી કયલી ઉપર ન કરતી રહમ,
ગુલમગાર એ જી બડો બેશરમ."

* * *

સખી રાણીની એક સુંદર હતી,
મેહલમા અકળમંદ અકસર હતી
હતી તેની ઓલાડ ધરાંનથી,
જન્મી હતી ઉચ ખાંનદાનથી.

જુલાવી રાણીએ કીધો હુકમ:
"આ ચાવીને રાખી લે જીવને જોખમ.
આ કયેલી જે કયેસરનો હાલ છે,
પાખંડી પુરે પચાલ છે.
ન કરતી છ' એ પર કંઠુખી રહમ,
ન કરતી નજર છ' ગરમ કે નરમ.
ખઠખઠ એ સગ કરતી છ' ના,
એ કંદે જો હ મ તો ડરતી છ' ના.
કંદર એની હીલમા ધરતી છ' ના,
સુકી એને વહીલો ફરતી છ' ના.
ન દેતી છ' ખોરાક જ્યાં જરી,
જો દેશે છ' ઓછો જશે એ મરી.
એ કયેલી છે શાહનો ના રહેતી નિડર,
રહેજે તપાસી છે પુર હું નર.

શાહપુરને કયેદ કરી કયસરે ધરાંન ઉપર ચહુડાઈ કરવી.

શાહપુરને એની રીતે કયેદ કરી, કયસરે તેના કયેદખાનાની ચાવી પોતાની રાણીને
આપી, પોતે ધરાંન ઉપર ચહુડાઈ કરવાની તખ્તમારી કરવા પડ્યો. શાહપુરની ગેરહાજરીમાં
અને રૂમની આ અચણુચ ચહુડાઈની સામે કોઈની પ્રકારની લડત કરવા માટે, ધરાંન
ખીચકુલ તૈયાર નહીં હોવાથી, ધરાંનની મોટી હાર થઈ.

રૂમીઓએ ઘણાક નામી ધરાંનીઓને કેદ કીધા, કેમકે તેઓને બચાવનાર કોઈ
હતું નહીં. ધરાંનીઓને ખચર વરીક પડી નહીં, કે તેમનો પાદશાહ શાહપુર જીતે છે
કે મરી ગયો છે. જે વજરને શાહપુર ધરાંનની લગામ સપુરદ કરી ગયો હતો, તે વજર
પણ લાચાર થઈ પડ્યો. આખું ધરાંન નાહસ લાગમાં પડ્યું, અને હજારો ધરાંનીઓ
ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલઈ ગયા.

શાહપુરે બંદીખાંનામાંથી પોતાનો
છુટકારો કરવા માટે કનીજની
મદદ મેલવી.

સિતારાએ કીધો શાહપુર અસીર,
કૃષ્ણી થાઈ રડતો બની અહુ અધીર.
થઈ કૃષ્ણ ભારી, જલતી અગન,
ફેફલા પડ્યા સારે, બદન.

ખર ચાંમ જ્યાં જ્યાં ચિટકી જઈ,
ત્યાં ત્યાં બદન પર કૃષ્ણ બહુ થઈ.
કનીજ જે હતી જાતે ધરાંનીયાંન,
શબો રોજ રડતી જોઈ જવાંન.
કૃષ્ણી થાતી વીરને જોઈ ચાંમમા,
પડ્યો એવો જંગી કૃષ્ણ ધાંમમા.

* * *

૧. રૂમમા શાહપુર કયેદ પડ્યો તેની અગાઉ શાહપુર એ વખત રૂમ ઉપર
ચહુડાઈ લેઈ ગયો હતો, અને તે બંને વખત ધરાંનીઓ હાર ખાઈ પાછ ફરેલા હતા.
તે સમયને લીધે કયસરના લશ્કરની સંખ્યા અને બળ કેમ છે, તે તપાસવાની મત-
લબથી શાહપુર છુપા વેશમા રૂમ જવાનો જોખમ માથે લીધો હતો, અને તેમ
કર્તા પોતે રૂમમા કયેદ પડ્યા હતા,

એક રોજ ખોલી કનીજે જખાંનઃ
“અએ બહનસીખ કર જરા ઘું બયાંન.
કહે કોણ છે, તારૂ શું નામ છે,
કિધો શું ગુનાહ, આવો અંગમ છે.
સરવ સમ સીધો ઘું સુંદર હતો,
સુરતમાં મિસાલે ઘું ચંદર હતો.
સરપર હતાં જીલ્લ રંગે સિંહા,
હવે તન પીલ સમ મિસાલે સિંધાહ.
નથી તે રહ્યું તારૂ આ ચાંમમા,
કહાં તક રહેશે ઘું આ ધાંમમા.
ફેફાલા બહન પર, તંગ ચાંમ છે,
ખુદાને ખખર કેવો અંગમ છે.
જીગર મુજ બળે ઘુંજ વિપત બેધને,
સહે કુખ નિસહીન ઘું રોધને.
મને વાત તારી કહે બે ખરી,
વિપત દુર કહું તારી કોઇબી ઘડી.”(7)

શાહપુરે પોતાનો ખરો હુવાલ
કનીજ આગલ બહર કરવો.

કહ્યું શાહપુરે: “સુણ બો ખુબચહેર
અગર હોય હીલમા દયા કે મહેર.
કસમ પર બે ઘું આંખે વચન,
ફરે ના વચનથી ઘું કોઇ દન.
કુળી હોય મુજ હાલ ઘું બેધને,
કસમ લે ભરમ ના કહે કોઇને.”

સખી ખોલી સુંદર સોગંદ લખઃ
“મને હાલગરના કસમ છે સહી.
મને છે રહે મસિહા કસમ,
જખાં ખોલું મારી તો થાલે કલમ.”

તણ આ જહાંનમ નિકલ એકદમ,
નહિ તો ગુજરશે નવો કંઈ સિતમ.”

શાહપુરે કનીજને પોતાની સાથે લેઈ રૂમથી નિકલી જવું.

મોડાના ચામડાને પોતાના શરીર ઉપરથી કાઢી નાખવામાં એક ધરાની યુનિ-
યાદની કનીજે શાહપુરને છુપી મદદ કરી, અને ગરમ દુધના ઇલાજથી શાહપુરના શરીર
ઉપર તે ચીટકી ગયું ચાંમડું દીધું યથા લાગ્યું, અને સેવટે શાહપુરે મોટી મુશ્કેલીએ
પોતાના બહન ઉપરથી તે દુર કાઢ્યું. એવી રીતે ન્યારે શાહપુરે પોતાના કુખનું સેવટ

મને કીને જરથોસ્તીના છે કસમ,
જખાં ખોલું તો દમ થાલે ખતમ.”

જુષી ચાંમડો શાહપુર કલીરઃ
“હવે થો ઘું આકતમે દસ્તગીર.”
કહો હાલ શાહપુરે ખોલી તમામ,
કીધું તેણે બહર પોતાનું નામ.
“હવે બે કહ્યું ઘું મહાફ કરે,
ત્યારેજ ખરી મુજ નજરમા કહે.
કરે મુજ મુશ્કેલીનો ઘું ઇલાજ,
કરે કુલ ખાંતુઓ પર સર્ફરાજ.
બહન પર ચિટકી ગયું ચાંમ છે,
બને એ નરમ, કુધનું કાંમ છે.
અગર ચાંમ બિજવે કુધે ગરમ,
કુટે મુજ બહનથી બનીને નરમ.”

કનીજે શાહપુરના બહન ઉપર
ચિટકી ગયલું ખર ચાંમ નરમ
કરવા ગરમ કુધનો ઇલાજ
અજમાવવો.

સુણી શાહપુરથી ફરકનો ઇલાજ,
સખી ઢોડી મેહલે દુરત કુધ કાજ.
એ ઇલાજ છુપ છાપ કરતી રહી,
ગરમ કુધથી ચાંમ ભરતી રહી,
એક રોજ ઉમેદ અંતે ફેલી,
બની ચાંમ દીધું ગયું નિકલી.
ફરક દીલ ફેફાલે, અગન તન-બહન,
જખમ કુલ શરીર, કલતર જલન.
કહ્યું એમ શાહપુરે: “સુણ નેક નાર,
હવે નહાસવાનો કર કંઈ વિચાર.”

આવેલું બેયું, ત્યારે તેણે તે કનીજનો મોટો ઉપકાર માની કહ્યું, કે હવે આ મુલક છોડી આપણને નાહસવું બેઠી, નહીં તો નવી આશતમાં સપડાઈ જઈશું. કનીજે જવાબ દીધો કે: “આવતી કાલે સહવારે મોટું જશન હોવાથી, સધલું રૂમ નાહના મોટાં મક્કી શેહરની બાહાર જનાર છે, તે વખતે આપણે નાહસવાની તજવિજ કરશું.”

ખીજે દિવસે જશનની ધામધુમમા સધલાં રોકાયાં, તે તકનો લાભ લઈ કનીજે મરદાના લેખાસ પેહડી લીધો, અને બે ઘોડા, બે ચુરજ, અને તીર કમાન લાવી શાહપુર આગલ દાજર કીધા, અને બંને જન તે ઉપર સવાર થઈ, સફરનો અસખાળ પોતાની સાથે લેઈ નિકલી ગયાં.

રાત અને દિવસ તેઓએ પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી. જ્યારે તેઓના ઘોડા અને તેઓ બંને થાકી ગયાં, ત્યારે આસાએશ માટે તેઓ ઘણાજ ઇંતેજાર બની, ઉતારા માટે જગ્યા શોધવા લાગ્યાં.

શાહપુર અને કનીજે એક ધરાંની બાગખાંનના મકાંનમાં ઉતારો લેવો.

હતી તન બદન પર રંછડગી, પદેશાંન હાલે હતી છંડગી. આરાંમ ખાતર હતાં ઇંતેજાર, ઉતારો કરે બે દિસે કોઇ ઠાર. પડયો તેટલાં એક બગીચો નજર, દુરત ઠોઠિયો તે બગીચાનો ફર. અદબથી આવી ઉભો બાગખાંન, ખૂશી બહુ થયો બેઈ બે પેહલવાંન. કહ્યું શાહપુરે: “ઓ નેકબાહ, હમ બે જનાઓ બુલિયાઇ રાહ. મલે બે ઉતારે અગર આજ રાત, ધવજ તેનો બુલશું નહિ નેકબાત.”

* * *
હસી બોલિયો બાગખાં બેહરખાંન: “સમજે તમારૂં જ છે આ મકાંન. આ સર તારૂં, ધર તારૂં, ફર તારૂં છે, સમજ સહું તહારૂં, બે હિયાં મારૂં છે.”

૧૧,૮૦૦

ગયે જાને જાને લઈ બાગખાંન, કિધી મહેમાની બની દીલબાંન. હાજર કિધો ત્યાં ગુલાબી શરાબ, બોલ્યો ભરી જામ આપી સિતાબ: “પીયો એ ગમે તેની તમ સાદમાં, ખૂદા પાર પાડે સુરાદમાં.” (8)

શાહપુરે બાગખાંનની બલાઇનો જવાબ દેવો.

“હમે કેમ અલ્લહ પીયે મહેરખાંન, હમે છીયે મહેમાન, ઘું મેજખાંન. સદા રીત એવી છે ઓ નેકબાદ, કરે નૌશ અલ્લહ ઉંમર છયાદ. ઉંમર મોટી હમથી તહારી ખરી, અલ્લહ જાંમ ઘું પીઇ હાથે ભરી.” (9)

બાગખાંને શાહ શાહપુરની ગરહાજરીમાં ધરાંનીઓની ખરબાદી કરવા માટે બલાપો કરવો.

કહ્યું બાગખાંને: “ઓ નામહાર, પીયે જાંમ પેહલવાં બે હોય ચકેતેહાર.” પીઇ જાંમ શાહપુરે કીધી છકર: “કહે કેવી ધરાંનની છે ખબર.” નમીને દિધો બાગખાંને જવાબ: “ખુદા કરએ કયેસરંબ ખાતું ખરાબ. પરાગંદ કીધો ધરાંની દમામ, કિધી તેણે તારાજ એતી તમામ. ચલાવી હજારોની જખરી કતલ, છુટકાટ ચોરી વિપત ને વમલ. ઘણાકો ગયાં છે ધરમને તણ, ઘણાકો ફરે છે ‘કુરસને’ સણ. વતનની વિપતનો કહું હાલ શું, બેઠો છે ધરાંનનો કાળ શું.” (10)

શાહ શાહપુર વિશે બાગબાંનને
શાહપુરે સવાલ કરવો.

ફરી એમ શાહપુરે કીધો સવાલ:
“કહાં છે શાહપુર શાહ જીલ્લાવાલ.
ગયો કાંઈ શેહરિયાર છોડી તખત,
થયું કેમ ધરાંનનું ખહખખત.”
રડી બાગબાંને કહ્યું: “નામેવર,
કહું વાત છું મારું ફાટે જીગર.
નથી તેની હસ્તીની કોઈને ખબર,
સુવો છે કે જીવતો કહાં નામવર.
રડું છાતી પીટી વતનને થકી,
પામાલ શાહપુર વન છે નકી.”

રડું બુજ શાહને થકી જાગજાગ,
ગયો કાંઈ મહારો શાહ શેહરિયાર.
રડું હીન ધરમનો જોઈ આંખે હાલ,
ગુજરિયો સહુ પર ભારી જવાલ.”(11)
શાહ શાહપુરે પોતાનું ખરું નામ
બાગબાંનને જાહેર કરી પોતાના
વજરને બોલાવી મંગાવવો.
કહ્યું શાહપુરે: “ઓ ભલા બાગબાંન,
ખંધ કર શાહપુરનું ઢાસતાંન.
સુખન સાંભલી છે કહું નેકજાદ,
ગમખાર ના થા ઓ નામુરાદ.
હવે થાશે ધરાંન બિલકુલ બેદર્દ,
હું પોતેજ છું શાહપુરે હોરમજદ.”

વફાદાર બાગબાંન આ નહી વકી રાખેલો ખુલામો સાંભલી, અને શાહ શાહપુરને
પાછો ફરેલો જોઈ ધજોળ ખુશી થઈ ગયો, અને બેઠક વિવેકથી નમન કરી પોતાની
ફલુકાઈ ખતાવવા લાગ્યો.

શાહપુરે તેજ વખતે એક રૂઝો લખી તે ઉપર પોતાની શાહી મોહોર કરી, બાગબાંન
પાસે બામદાદ પડતાંજ પોતાના વડા વજર ઉપર મોકલ્યો. આ રૂઝો વજરને મલતાંજ
તેણે શેહનશાહ શાહપુરની મોહોર પીછાતી, અને લાંબી મુદતે શાહપુરને પાછો ફરેલો
જાણી, તે ધજોળ ખુશી થઈ ગયો. દુરતજ શાહી માન સાથ વજર શાહપુર શાહને
મસ્તકબાલ લેવા ગયો, અને મોટી લશ્કરી ધુમ ધાંમ સાથ શેહનશાહ શાહપુર શેહરમા
દાખલ થયો.

વજરે અને ઉમરાઓ તથા શેહરના તમામ આગેવાનોએ, શાહપુરને લાંબી મુદતે
પાછો ફરેલો જાણી, તેની દરબારમે દાજર થઈ મુચાકાત લીધી, અને ક્યસરે ગુજરેલી
આફતનું તેઓએ શાહપુર આગલ બધાંન કીધું. વળી શેહરમા ક્યસરે કરેલી ખુવારી
પોતાની નજરે જોઈ, શાહપુરે પોતાની દલગીરી જણાવી, અને ક્યસરે પોતાની ઉપર
ગુજરેલી જાસ્તીનું બધાંન કરી, પોતાનો છુટકાગે કરનાર દીલ્લસર દીલની અને
ધરાંની જીનિયાદની ખાંતુને ઓલખાવી.

શાહ શાહપુરે મદાયનમા પડાવ નાખી પડેલા ક્યેસર ઉપર ચહુડાઈ
કરી, રાખેખુન મારી તેને ક્યેસર પકડવો.

રમના ક્યેસર ઉપર પોતાનું વેર લેવા માટે, હવે શાહપુરે એક મોટું લશ્કર જમાવ
કીધું. શેહરે શેહર અને મુલકે મુલકથી રમની ઉપર ચઢાઈ લેઈ જવા માટે લશ્કરી
સિપાહો આવવા લાગ્યા. એ વખતે રમનો ક્યેસર તેતીપુન (મદાયન) માં પોતાના લશ્કર
સાથ પડાવ નાખી પડ્યો હતો, એવી ખબર શાહપુરને જાણ્યો તરથી મળી. શાહપુરને
એ ખબર મલતાંજ, દુરતજ વધુ જામુસોને પાછા રવાના કરી, શેહરમાં પડાવ
નાખી પડેલાં ક્યેસરના લશ્કરની સંખ્યા, અને જયાવ માટેની મોહવજો વિશે ખબર

કાઢાડી લાવવા ફરમાવ્યું. આ જામુસો તરફથી ખખર મલી, કે ક્યેસર મદાપનમાં બેદરકાર થઈ પડાવ નાખી પડ્યો છે; તેનું લશ્કર પણ તેટલુંજ બેદરકાર બન્યું છે, અને ક્યેસર મોજ અને રંગરાગ સાથે યરાખના શોખમાં ચક્રચુર થઈ ગયો છે.

આ ખખર મલતાંજ શાહપુરે પોતાના લશ્કર સાથે તેસીપુત (મદાપન) તરફ કુચ કીધી. દિવસે તે પોતાના લશ્કર સાથે પાહડો અને ઝાડોની ઘટા વચ્ચે એવી રીતે છુપાઈ રહેતો, કે આવતાં જતાં મુસાફરો તરફથી ક્યેસરને તેના લશ્કરની હીલ-આલ વિશે ખખર પડે નહી. દિવસના છુપાઈ રહત રાતનાજ તે પોતાના લશ્કર સાથે કુચ કરતો હતો. અંતે શાહપુર આવી છુપાઈ રીતે કુચ કરતો, તેસીપુતની સરહદ ઉપર જઈ પુગ્યો, અને એક અંધારી રાતે રૂમી લશ્કર જે બેદરકાર બની શેહરમાં પડાવ નાખી પડેલું હતું, તે ઉપર એક મજબનાક સબેખુન કરવાની તૈયારી કીધી.

પડયું ચોતરફથી લશ્કર બહાર, ગણાતાં જણાયું તે છ હજાર. રવાના જામુસ કિધા એકદમ, ખખર લાવી આપે ક્યેસર ભરમ. ખખર એવી જામુસે આવી કરી: “પડ્યો છે મદાપન લઈ લશ્કરી. શબો-રોજ ચાલે છે ઠોરે-સરાખ, કદે છે શીકાર તે બેહિસાખ. નથી કોઈ લશ્કરનો પાસખાંન, નથી કોઈ અફસર તે પર મહાંન.” પુશી થાયો શાહપુર સુધી ખખર, લિધું તેને લશ્કર સંગ પુર હું નર. કરતો હતો કુચ નીત રાતમાં, દિવસે છુપાઈ જતો પહાડમાં. પુગ્યો જઈ મદાપન સરહદ પર, હતી રાત અંધાર કાળી લાંબર. લશ્કર પડેલું હતું પુર ખાખ, ખિસ્માર હાલત હતી બેહિસાખ. પડેલો ક્યેસર હતો ઘેનમાં, ના હોશ હતી કાંઈખી નેનમાં. ઘરત એમ શાહપુરે કીધો હુકમ: “શબે-ખુન મારો બની બેરહમ.” કતલ ચાલી ચોખેર ધરતી ખુલ્લ, કદર આસ્માને જરા ના જુલ તલવાર, ખખર, ગુરજના જરબ, જરબ બેઇ થાતા સિતારા ગુરબ.

કુખ ને દરદના નિકલતા પુકાર, કોઈ ચીસ પાડી રહે જાર જાર. લગાડી જગે જગ ખુખાર આગ, દિસે હર જગાએ ગજબ હોલનાક. ધસીને શાહપુર ગયો મેહલમાં, પકડીયો ક્યેસરને સેહલમાં. કિધા જેર પકડી રૂમી બીશિયાર, સવારો કપાઈ ગયા ખાર હજાર.

* * *

શાહપુરે ક્યેસરને ક્યેદ કરી તેને તાનાબહીના સખુનો કેહવા.

પડી જ્યારે રોશન રૂડી સહવાર, ભરી બેઠો દરખાર શાહ શેહરિયાર. હતા ક્યેદમાં જે રૂમી નામદાર, કહ્યું લાવી હાજર કરો દરખાર. બેઇને શાહપુરે કીધો હુકમ: “કરો હાથ પગને કાપી કલમ.” જુલાવી ક્યેસરને એમ કહ્યું: “ઓ ખતલતે સયતાંન બે શું થયું. ખમીર તારૂ ખોસ્તી, ખમીરમાં બહી, જનમથીજ તું દુશ્મને ચઝડી. જુરી તારી જોલાહ જુરી તારી જાત, જુરકથી લરેલો, જુરો બદશિહાત. અજર છે તું ક્યેસર તું ને છે ચરમ, કહાં છે બલાઇ, હીલમાં રહમ.

ફરી કેમ. તારી ગઈ એમ મતી,
ગુજરી સુજ પર હુંએ જાસતી.
મને કીધો મહેમાન હુંજ ધાંમમા,
કરી ક્યેહ સીવી કિધો ચાંમમા.
કિધો ક્યેહ કસુર વન મને તાકમા,
હુએગીને નાખી હુંએ ખાકમા.

૧૧,૯૦૦

હું આલ્યો 'તો વેપારીનો વેશ લઈ,
હું નહિ લશ્કર કે હથિયાર કંઈ.
કરી ક્યેહ સુજને કંમર તેં કસી,
ગયો લઈ લશ્કર ધરાંન ધસી.
કતલ તેં ચલાવી નર નારની,
જમીન કીધી વેરાંન સુલજારની.
રહે ખાળ હુજારો મા-આપ વન,
થયા ઠાર જંગો, ન મલિયું કંઈ.

શાહ શાહપુરે રૂમના કયેસરને જખુન સજા કરવી.

કહ્યું શાહપુરે: “અરે ખઠગોહર,
કિધો સુજ સુલક તેં છરોજખર.
કિધું સુજ ચમનને છુટી ખતંગ,
વસે છે ત્યાં આજ શીરો-પલંગ.
કિધી છે ખુવારી ખની મસ્ત હું,
કરી આપ સઘલું દરોખસ્ત હું.
કિધા હુંએ જે જે ધરાંની કતલ,
મને આપ હસ હસ રૂમી તે ખહલ.
ઝાઢાધી લરપુર હતાં સુજ વંન,
કિધાં હુંએ કાપી ખિલકલ નગન.
રોપી તે ઝાઢો, સમારી હું દે,
છે કેહર લારી ઉતારી હું દે.
નધી ક્યેહ કરતો હુંને ચાંમમા,
સખખ તેધી કમતર હું છે દાંમમા

રહે નાર નવધાર, કુટી કપાલ,
કિધો એવો કયેસર હુંએ તંગલાલ.” (12)

રૂમના કયેસરે શાહ શાહપુરની
આગલ પશેમાન થઈ
મારી માંગવી.

રડી એમ કયેસરે કીધો જવાબ:
“નસીબે કિધું મારું પાવું ખરાખ
અકળ દેવથી સુજ ચતરાઈ ગઈ,
હુજારોની ગઈ ન કતરાઈ ગઈ.
ખઠીને ધવજ જો ખસે હું જાન,
થશે તારી કિરતી રોશન જેહાન.
ખની તારી ફરખારે રહેવશ સુલાંમ,
હુરદમ ખજાવશ ફરમાવે કાંમ.” (13)

કહ્યું મારું જો લાવશે નહિ ખજા,
કહડાવી ખઠન ખાલ કરશ હું સજા.”
હુરત ખેંચી શાહપુરે ખજર ખહાર,
ધસિયો તે કયેસર તરફ નામદાર.
કિધા કાંન કાપી સરથી અલગ,
તમાશો એ જોતી રહી કલ ખલક.
વલી નાખ પકડીને પાડી સુરાખ,
કરી ક્યેહ કયેસર કિધો ખહું હલાક.
જંછરે જઠડી કિધો નાતવાન,
તોડી શુમાંની કિધો ખંઠીવાંન
ખખર એ પૂગી જઈ રૂમને દવાર,
પડ્યો ક્યેહમા રૂમનો શહેરિયાર.
રડી રૂમી રમથત તડકાધને,
હુંજ રહી શાહપુરથી ડર ખાધને.

શાહ શાહપુરે રૂમની ગાદી ઉપર નવા કયેસરની નેમણક કરવી.

જો રીતે રૂમના કયેસરને ક્યેહ કરી, શાહપુર એક મોટી દોજ લેખ રૂમ ઉપર
ચઢાઈ લઈ ગયો, અને કયેસરના જાણ વાનુસ સાથે એક મોટી લડાઈ કીધી. તે
લડાઈમાં હુજારો રૂમીઓ માર્યા ગયા. વાનુસ પોતાની દાર થવાથી નહારી ગયો. એવા
સંજોગ વચ્ચે રૂમીઓએ ખખનુસ નામના એક અકળમદને કયેસર તરીકે એકમતે
મુકરર કરી, તેને રૂમની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો.

ખખનુસ ત્યાર પછી શાહ શાહપુર આગલ ગયો, અને તેની સાથે મુનેહના કરાર
કરી, તે રૂમની ગાદી ઉપર બેઠો. ધરાનના શાહ શાહપુરે ખખનુસ ની આ નેમણક ચોક્કસ
સરતોએ મંજુર કરી, તેને પોતાની બહાવી આપી.

બેહરામ ગુરુ

તેને જન્મ, તેની ઉપર શુભરેલા હાલેસા, અને તેની તાજપોશી.

ભાગ ૧ લો.

માસાંની વંશમાં યજ્ઞદેવને નામના યજ્ઞ ગયલા જણ પાદશાહો.

ધર્મ ઉપર સાસાંની પાદશાહો જે અમલ કરી ગયા છે, તેમાં યજ્ઞદેવને નામે ત્રણ પાદશાહો લુદેલુદે વખતે રાજ ચલાવી ગયા હતા. એ ત્રણ યજ્ઞદેવમાં પેદલા અને ત્રીજા યજ્ઞદેવ માટે જાણવાનું જે છે, તે એ કે ત્રીજા યજ્ઞદેવ પારસી શેહનશાહત શુભાવી ધર્મના મુલકને અરખાને હાથ જમા દીધા હતા.

બીજા યજ્ઞદેવ માટે આ પ્રસંગે તો કંઈ જાણવાનું નથી. પેહલો યજ્ઞદેવ બેહરામ ગુરુના બાપ થતો હતો. એ પેહલો યજ્ઞદેવ ખ્રીસ્તીઓ ઉપર ધણેજ રેહમ દીધ હતો. એ રેહમ દીધીને લાભ લેધ, ખ્રીસ્તીઓએ મદાયન શેહર માહેલું એક માટું આતશ કહેલ બાળી નાખ્યું હતું. એ ઉપરથી યજ્ઞદેવ, ખ્રીસ્તીઓ ઉપર ધણેજ શુભે થધ, તેઓની મોટી કલમ ચલાવી હતી. યજ્ઞદેવના એવા ધાતકીપણ માટે તેઓએ

યજ્ઞદેવ 'અધીલ'

માને 'ધાતકીનો' એલકાજ તેને આપ્યો હતો. એ યજ્ઞદેવ ૪૦ સ. ૩૬૫ થી ૪૨૦) સુધી ધર્મની ગાદી ઉપર રાજ કરી ગયો હતો.^૩

૧. આ દાસ્તાનનું સંગીત કિરતન પ્રથમ મુંબઈની જસન કાળી માટે જે ૦ છ૦ ઈન્ડીટ્યુટના હોલમાં તા. ૪ ડી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧ ને દીને સાંજના ૨ણ કીડું હતું.

૨. બેહરામને 'ગુરુ' નો એલકાજ એટલાં માટે મળ્યો હતો, કે તે ગુરખરનો શેહર કરવામાં ધણેજ બાહોસ હતો. ખાસ કરી 'તીર'નો નેમજય ઉપયોગ કરવામાં બેહરામના જેવો એકબી પાદશાહ યજ્ઞ ગયો નથી.

૩. યજ્ઞદેવ ૧ લા ના જે સિક્કાઓ મળ્યા છે, તેની એક બાજુ ઉપર નિચેનો લેખ કાતરાવેલો જણાય છે: "ખુદાને માનનાર, પવિત્ર, ધણેજ સુલેહવાલો, ધર્મના પાદશાહનો પાદશાહ યજ્ઞદેવ." તેની બીજી બાજુ ઉપર નિચે પ્રમાણેનો લેખ જણાયો છે: "ધણેજ સુલેહ ભરેલો યજ્ઞદેવ."

બેહરાંમનો જન્મ.

એ યઝ્દેઝ્દના રાજના આઠમા વરશમાં, તવારીખ પ્રમાણે તેને ત્યાં ફરવર્દીન માસ, અને હોરમજ્દ રોજે એક દીકરાનો જન્મ થયો હતો તે દીકરાનું નામ બેહરાંમ રાખ્યું હતું. બેહરાંમના જન્મથી ધરાંનની રમણત ખુશી થઈ, પણ ખીજી રીતે તે ધણીજ દલગીર થઈ. દલગીર થઈ એટલા માટે, કે એ બાળક તેના બાપની સંગતમાં રહેી મોટા થશે, તો તેનાજ જેવો તે ધાતકી અને શુરી ખાસિયતનો નિકલશે.

બેહરાંમને તાલીમ આપવા માટે અરબ પાદશાહ મુઝરને સોંપ્યો.

વલ્લરો અને દરુરો દેશની બેહતરી માટે યઝ્દેઝ્દને અરજ કરવા લાગ્યા, કે આવા એક બાગ્યશાળી દીકરાને, કેળવણી આપી કાળેલ કરવા તારા તાબા હેઠલના એકાદ રાજ માહેલા કોઈ કાળેલ ઉસ્તાદને સ્વાધીન કરવો, કે જેથી એ પાદશાહી લાયક તાલીમ મેલવી શકે.

એ સલાહનું પરીણામ એ આવ્યું, કે અરબસ્થાનનો મુલક, જે ધરાંનને ખંડણી આપતો હતો, તેના અરબ પાદશાહ મુઝરને હવાસે યઝ્દેઝ્દ પોતાના દીકરા બેહરાંમને દરેક પ્રકારની તાલીમ આપવા સોંપ્યો. બાળક બેહરાંમ જન્મથીજ ધણે અંચળ હોવાને લીધે, તેણે દરેક જાનની કેળવણી મુઝરના મુલકમાં વસી હાંસલ છાધી, અને એવી રીતે બેહરાંમે સરવે પ્રકારની રાજવંશી, તેમજ લઘાયક હુન્નર અને શીકાર કરવા વિગેરેની પુરેપુરી તાલીમ મેલવી.

બેહરાંમનું અદાર વરશની ઉંમરે પુગવું.

એવી રીતે બાપની નજરથી અને વતનથી દુર વસી, બેહરાંમ ૧૮) વરશની ઉંમરનો થયો. જ્યારે બેહરાંમ ઉંમરે પુગ્યો, ત્યારે મુઝરે બેહરાંમને રેહવા માટે એક મહાભારત મેહલ બંધાવ્યો, જેની કરામત બરી કારીગરી તવારીખમાં નોંધાયેલ રેહલી છે.

બેહરાંમ માટે યુનાની ઇજનેર-સેમનોર-બાંધેલા મેહલની તવારીખ.

આ મેહલ અને ખીનહરીક મેહલની કારીગરી એક યુનાની ઇજનેરે કરી હતી. તેની અજાયબ જેવી રચનાને લીધે, તે મેહલ સદવારના સુરજ ઉગે ત્યારે આસ્માની રંગનો દેખાતો હતો; મધ્યાંત બપોરે તે સુધ સુફેદ રંગ પકડતો હતો, અને સાંજના સુરજ અસ્ત પામે ત્યારે તે સુનેરી રંગનો દેખાતો હતો.

યુનાની ઇજનેરનું 'યુન થવું'.

આ મેહલ બાંધનાર યુનાની ઇજનેરનું નામ 'સેમનોર' હતું. યમનનો પાદશાહ મુઝર આ મેહલની આવી બેમુગ કારીગરી બેધ ધણેજ ખુશી થઈ ગયો, અને સેમનોરને એક મોટી દોલત તેણે ઇનામ તરીકે આપી.

પોતાની મેદનતના બદલામાં આવી મોટી દોલત મલતાંજ, તે ઇજનેર દરખામાં આવી બોલ્યો: "જે દું જાણુતે કે મને આવી મોટી દોલત આવી કારીગરી માટે મને મલવાની હતી, તો હજી એના કરતાંખી વધારે ખુશસરત મેહલ દું બાંધતે."

સેમનોરતા આ સખુનો મુંઝરને કનિ ગયા. તેણે એવું માની લીધું, કે: “મખાદા એ યુનાની ઇજનેર કોઇ ખીજા પાદશાહને એથી વધારે સુંદર મેહલ બાંધી આપશે, તો મારા આ મેહલની નવાઇ જતી રહેશે, માટે એ મેહલથી વધારે સુંદર મેહલ એ કોઇ માટે બાંધે નહીં એમ થયું બેઠયે.” એવા નહીં ઠરાવ ઉપર આતી, એક દાહડો તે યુનાની ઇજનેરને મુંઝરે તે મેહલના મીનારા ઉપર સુઝાકાત લેવાને બાહજી સુઝાવી મંગાવ્યો, અને તેને ગણતમાં નાખી, મેહલના મીનારા ઉપરથી તેને ફેંકાવી દીધા, અને એ રીતે તે યુનાની ઇજનેરનું ખુન થયું.

બેહરાંમે મુંઝરને અરજ કીધી.

બેહરામ બ્યારે મોટી ઉંમરનો થયો, ત્યારે એ મેહલમા વસવાટ કરવા લાગ્યો. બેહરામ જેમ જેમ ઉમરે મોટો થયો, તેમ તેમ દુનિયાઇ સંસાર સુખની તેને પાઠ આવતી ગઇ. એક દિવસ મુંઝર આગલ બેહરાંમે પોતાની દીકરી ખાએશ બહેર કીધી. થયાં સાલ પુરાં જ્યારે અઢાર, રૂમરૂમ ખીલી જવાંની બહાર. હવે સુખ તનમન અતી શુભઅર, નહિ કાંઇ ચિંતા હીલમે લગાર. હતાં સુખ સર્વે કિસમના હજાર, મગર પાસ હતી નહિ શુણી એક નાર. સુઝાઇ બેહરાંમ ફરતો હતો, સઠા હાથનો હમ ભરતો હતો. એક રોજ બેહરાંમે બોલી જ્યાંન: “સાંભલ ઓ મુંઝર રોશન રવાંન. મને સુખની હિયાં નથી કંઈ કમી, સઠા સુખ એને રહો છું રમી. મગર મારે મન એક સંતાપ છે, હકીમોખી તેથી બેતાબ છે. હરહ હીલતુ એ કરે કોણ સફા, કરે તો કરે કુખ છું એ હફા. એ ગમથી જીગરનો જલે છે જખમ, બહન એ અગનથી બને છે લસમ.

કિંધી છે મને કોઇએ જાહુગરી, સઠા મારી આંખો છે આંસુ ભરી. ગમ હીલ અંદર, ગમ આંખમા, સુખ સમ કૂખી નહિ હશે લાખમા. કરે જો અગર નહિ છું રેહબરી, જશે આ મરીજ તારે બેશક મરી. વિના નાર કુખી સંસાર છે, ભવ માનવીનો બિરમાર છે. અગર હોય અહના કે આલા જવાંન, અગર બાદશાહ કે અગર પેહલવાંન. અગર સુરવીર કે અગર હોય અખળ, વિના નાર સંસાર છે નિશકળ. વિના નાર થજાંન હીન ના રહે, વિના નાર કોણ રાહે નેકી કહે. વિના નાર ઇજ્જત નહિ નર પાય, છે નાર નરની ખરી રહેનુમાય. અગર એક પયઠા જો ફરજંદ થાય, બિયાખાંન હીલ માફ આનંદ પાય. (1)

બેહરાંમના વિચારો ઓરત માટે કેવાં છે, તેની મુંઝરે કસોટી કરવી. બેહરાંમની બેચેની અને યુઝાપામા પડેલી તેની લાંબીવું ખર કારણ મુંઝર હવે સમજ ગયો. તોપણ ઓરતગત માટે બેહરાંમના વિચારો કેવા છે, તે જાણવા મુંઝરે તેની સાથ દલીલ કીધી. (2)

બેહરાંમે ખાંતુ આઝાદેહને પસંદ કરવી

ઓરતગત માટે બેહરાંમના એવા ઉંચી કિસમના વિચારો જાણી, તેની દાનેશમંદી માટે તે વખાણ કરવા લાગ્યો. એ પછી મુંઝરે ખાનદાંની કુળની સીસેર ખાંતુઓને ભેગી

કરી તેણે બેહરામ આગલ રજુ કીધી. તે સઘલી બાલુઓમાથી બેહરામે એક ખુબસુરત બાંતુને પસંદ અને કરી, તેણીને પોતાની બાંતુ બનાવી.

કિસ્સે બેહરાંમ અને આઝાદેહ.

તે બાંતુ નામ આઝાદેહ હતું. તે ધણીજ દીલખુશ અને ખુબસુરત નાગનીન હતી. વળી તે એક હિંચા પ્રકારની ગાયનકાર હતી. તેણીના સરોટથી બેહરામ હમેશાં ધણોજ આનંદ રેહતો હતો. તે બાંતુના પ્યારમાં બેહરાંમ એટલો બધો તો ક્ષીન થઈ ગયો હતો, કે તે પોતાના બાપ અને બાપીકા વતનને વડીક જુઝી ગયો, અને એકબી બધી તે મહાશુમથી છુટો પડતો નહીં હતો. અગર જો બેહરાંમ શીકારે જતો, તો ત્યાંબી તે આઝાદેહને પોતાની સાથે લેઈને જતો હતો. આ કમનસીબ બાંતુના બાપમાં એક બલુવા જોગ બનાવ અનેલો શીરદોસી વણુવે છે:

એક રોજ ઉગ્યો સુરી આકૃતાબ,
હુકમ કીધો: “શીકારે નિકલો સિતાબ.”
નિકલીયો બેહરાંમ આઝાદેહ સંગ,
“સહ શસ્ત્ર અંગે તીરે તફંગ.”
થયાં સાંઢણી પર બંને સવાર,
ગયાં શેહરથી દુર નિકલી બહાર.
ઘટા ગીચવાહું ફિઠું એક વન,
ચરતાં હતાં ત્યાં ચારે હરણ.
જોડી હરણની ફરતી હતી,
નર સાથ માઠા ચરતી હતી.
બેહરામે જોય બોલી જવાંન:
“અએ માહેતાબાં અણજ મેહરબાંન.
જો સાંભી બાણુ પર કર નજર,
હરણની જોડી ફરેછ બેફિકર.
તીર મારી મારો પચકાંનદાર,
ફરમાવે તેનો ઠરું હું શીકાર.
માઠા છે નરની અતી નવજવાંન,
નર તેનો છુટો છે નાતવાંન.”
૧૨,૦૦૦

આઝાદેહ જવાબ દેવો.

આઝાદેહ બોલી સુણી સુખન:
“અએ શાહજાદા બખ્તેશહ.
નરેયોર હરણ સાથ લડતા નથી,
સુરવીર એ કાંમ કરતા નથી.
મગર ટુંજ તીરનો હુંનર બતાવ,
તીર મારી માઠાને નર છું બતાવ.”

કર તીર ટાંકી એવી નિશાંણુ,
બને નર છુટો નારી સમાન.
લડકીને નહાસે જ્યારે તે નર,
બજવાલે પગથી કાંનો ઉપર.
તિર ટાંકી સાજત કર ટું નિશાંણુ,
પગ સાથ સીવી લે માથું ‘ને કાંન.
ગણુ ટુને ત્યારે જગ આશકાર,
તવારીખમા ટું રહે ચાહગાર.
તિરંદાજ હોય જો ટું નામદાર,
દેખાડ તારા હુંનરનો બહાર.”

બેહરાંમે પોતાનો તિરંદાજનો

હુંનર આજાદેહને દેખાડવો.

સુણી આ સુખન ખુશ થયો તે જવાંન,
ધણું જોમ તનમા ‘ને મનમા સુમાંન.
પૂરત તીર કાહડી ખેંચી કમાંન,
બેહરામે ટાંકી સાજત નિશાંન.
હવામે છુટો તીર પચકાંનદાર,
વિધધ ગયો નર સીંગ આરપાર.
પલકમા સુરત તેની બહલધ ગધ,
વિના સિંગ નરની માઠા થધ.
ખિલે તીર છુટો છોડી કમાંન,
જમ કીધું માઠાને માથે મકાંન.
લહુથી ઘરતી થધ રંગ લાલ,
મગર હીસે માઠા નરની મિસાલ.
તતકાળ છુટો તિલે એક તીર,
વિધધ ગયો કાંન, પગ સંગ શીરર.

જોઈ હાથ હરણુનો રડી સુઢરી,
નયનોથી નીરની વરસી ઝરી. (૩)
પ્રુશી થઈ બેહરાંમે જોલી જખાંન
"જે મારી કેવી છે સાણત નિશાંન.
નિકલું છું જયારે હું કરવા ચિંકાર,
હું મારું છું એવા કંઈએક હજાર."
અજબ થઈ બોલી શુનચેહલન:
"હિસે છે મને હું કોઈ અહેરેમન.
આ તીર તારો 'ને આવી કમાન,
નિર્દેશ પસુના દિયે એમ જન.

આ નેમ તારી છે આફત લરી,
બેશક એ છે કોઈ જાદુગરી."
થયો લાલ શુસ્સાથી બેહરાંમ શુર:
"ખંધ કર જખાં તારી એ બેશહુર. (૪)
કંનીજ વન તમીજ હું બંધે બદસુખન,
આ દુનિયામે મલતું ના હુને કંફન."
શુસ્સાથી બેહરાંમે લાંબાવી હાથ,
કંમરમાંથી પકડી સજ્જતીની સાથ.
ઉઠાવી જીતપરથી પટકી જમીન,
શુજર પામી તતકાળ તે નાજનીન.

બેહરાંમનું પોતાના બાપ યઝ્દેઝ્દે પાસે જવું.

આ દુખદાયક બનાવ બન્યા પછી, બેહરાંમ પોતાના મનમાં ધણેજ પરતાવા લાગ્યો. શુસ્સાના આવેશમાં તેણે પોતાની વાહની માથુકનો જન લીધા પછી, તે તેની જુદાઈમાં હવે ઝુરવા લાગ્યો. હવે તેને પોતાના બાપીકા વતનની યાદ પડી, અને પોતાના બાપને જઈ મળવા તે અધીરો બનવા લાગ્યો.

બેહરાંમે પોતાના એવો વિચાર યુઝરને જણાવ્યો અને યુઝરે બેહરાંમને તેના બાપ પાસે રવાના કરવાની મોટી ધામ ધુમ બરી તૈયારી કરવા માડી. યુઝરે પોતાના દીકરા નોમાન સાથે બેહરાંમને એક મોટો રસાયો આપી, ઇસ્તખર તરફ રવાના કીધો, કે ત્યાં તે પોતાના બાપને જઈ મળે.

બેહરાંમ પોતાને વનન પાછો ફરે છે એવી ખબર જ્યારે તેના બાપ પાદશાહ યઝ્દેઝ્દેને પડી, તેણેજ તે એક મોટા રસાયો સાથે પોતાના દીકરા બેહરાંમને લેવા સાંભળે મળ્યો, અને તેને, તેમજ યુઝરના દીકરા નોમાનને માન સાથે લાવી, પોતાના અગ્નિવાને ખાસ અંદર ઉતારી આપી, તેની મહેમાનદારી કરવામાં સેદજખી કચાસ રાખી નહી.

બેહરાંમ તરફ તેના બાપ યઝ્દેઝ્દેની બેદરકારી.

બેહરાંમને કંઈક દરવો.

એક મહીના યુઝરનો દીકરા નોમાન, યઝ્દેઝ્દેના મેદમાન તરીકે ઇસ્તખરમાં રહ્યો. ત્યાર પછી યઝ્દેઝ્દે બેહરાંમને કેળવવા માટે નોમાને લીધેલી મેદનતના બદલામાં તેને મોટો કિમતી હદીયો આપી, તેના તેમજ તેના બાપ યુઝરનો મોટો ઉપકાર માની, નોમાનને જારી માન અકરાંમ સાથે રવાન કીધો.

એક બાપના જેવું વાહાન બેહરાંમ તરફ તેના બાપ યઝ્દેઝ્દે દેખાડતો નથી, એવું ઘુરતજ બેહરાંમે પોતાના બાપના પાછા ખવાસ ઉપરથી જોઈ લીધું. બેહરાંમે પોતાના બાપની આવી કિસમની પોતા તરફ બેદરકારી જોઈ, તે ધણેજ દુખી થવા લાગ્યો.

એક રોજ મેદલમાં એક ખાસ મિજલસ મળી હતી. યઝ્દેઝ્દે તે મિજલસમાં તખ્ત ઉપર બેસી એક કરતો હતો, અને તેના દીકરા બેહરાંમ તેની ખીજમતમાં ખીજ

અમીરે સાથ અંબણથી ઉભો હતો. વખત મોડી રાતનો થયાથી બેહરાંમની આંખોમાં ઉંઘનો ઝોંકો આવવા લાગ્યો. યજ્ઞદેવની નજર ઝુંકાતા બેહરાંમ ઉપર પડતાંજ, તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહીં. તેણે એક વાધના જ્વી મોટેથી બરાડ પાડી બેહરાંમને કહ્યું કે:

“અરે બેહુલા, બેતમિજ, બેશહુર, નિકલ થા નજરથી એકદમ દુર. ઉભો રહી હજુર મુજ દરબારમાં, ઝુંકે નિન્દ પુર મન છુબારમાં. અરે ચોર, સરકશ સજવાર છું, થયો છે શાહનો શુનાહવાર છું. અરબ શાહે શું એ શિખવ્યો વિવેક, કે દરબારનો બાળવે એમ ટેક.

અરે ઓ દિવાના, નનામો થજે, જગતમાં જીવીને નકામો થજે. અરે ઓ વજીર છું હવે જલ્લ કર, સજા કર છું એને બની બેખતર. ઝુંટાવી સરપરથી લે તાજને, બેતાજ કર એ સરકારાજને. કંભરથી કંભરબંધ ઘુરત દુર કર, લે કાહડી સમશીર, ખંજર, તખર.

લખ જા છું પકડી એ બેધ્યાંને,
મેહલમાં કર કચેદ એ શયતાંને.”

તે ધાતકી બાપે પોતાના દીકરા ઉપર પુકાર મારી વજીરને હુકમ કીધો, અને તે શાહી હુકમ પ્રમાણે, બેહરાંમના માથાં ઉપરથી વજીરે તેનું તાજ એકદમ ઉતારી લીધું, અને તેના કંભરબંધ તથા સમશીર અને ખંજર વિગેરે હથિયારો કાહડી લઈ, મેહલ અંદર તેને નજર કેદ કીધો. આ બંદીખાનામાં બેહરાંમ નજર કેદ રહ્યો. ફક્ત નોરોજ અને જરન સહેલના હિંગામો ઉપરજ તે સરદારો સાથે પોતાના બાપની દરબારમાં તેના હુકમથી જતો હતો.

બેહરાંમનો કેદખાનામાંથી છુટકો થયો.

કંઈ એક મુલત ઝુંધી બેહરાંમ એ બંદીખાનામાં તેના બાપના ફરમાનની રૂચિ એક ક્યેદી તરીકે વસ્વાટ કરી રહ્યો, પણ તે ધાતકી બાપને પોતાના વાહલાં ફરજદ માટે કાંઈબી દયા આવી નહીં, બલકે બેહરાંમની હસ્તીની યાદ વટીક તેને પડી નહીં. અંતે એક દાહડો ફરમાવે એક અલગથી સજામાં લઈ યજ્ઞદેવ પાસ આપ્યો હતો, તેને એ ખીના ખંજર પડ્યાથી, તેણે બેહરાંમ તરફથી મારી ચાહી, અને યજ્ઞદેવે તે અલગથીના માનને ખાતર બંદીખાનામાંથી બેહરાંમને છુટો કીધો.

બેહરાંમનું બંદીખાનામાંથી છુટી થમન તરફ નાહસી જવું.

બેહરાંમ જેવો ક્યેદમાંથી છુટો, તેવાજ તે એક અંધારી રાતે, પોતાના થોડાક માનીતા રસાનેદારો સાથે છુપછાપ નહાસી પોતાના બેરખાહ મુંઝરના મુલક-થમન-તરફ નહાસી ગયો, અને ત્યાં જઈ તે મુંઝરના આસરા હેઠળ રહ્યો.

આ બનાવ બન્યા પછી યજ્ઞદેવે પોતાની પાદશાહી માટે ઘણેજ શીકરમાં પડ્યો. અંતે પોતાના મનનું સમાધાન કરવા માટે તેણે પોતાના ખાસ નજીબીઓને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેમને એકઠા કરી હુકમ કીધો, કે:

સૌજન્ય.

અંચે રમણના માલિકો,
દાનેશમંદ દાના તમીખ,
હું - મરીઝ છું આપનો,
જોધ કહો માર નસીખ. ૧
બીતર ભવિશનું જોધ લો,
કદિ દો સિતારાની ચલન,
આ તખ્ત મારું કેમ જશે,
કેવું નસીખમાં છે મરજી. ૨

કહોં છુપાઇ છે કળ,
મારી કહો : ખોલી ભરમ,
મોત કેમ મળશે મને,
શું શું દરમમા છે જીલમ. ૩
દિન દિન વધી રતો જરો,
રાતો પછી સહવાર,
એક દિન એવો આવશે,
'રોશન' થશે અધકાર. ૪

નજુમીએએ યજ્ઞદેવની દંજાતુ ભવિશ કહવું.

પાદશાહ યજ્ઞદેવે નજુમીએને આવી રીતે પોતાની સરજત અને શાહીતુ ભવિશ વર્તવા ખાસ દુકમ કીધા. સમજા નજુમીએએ યજ્ઞદેવના સિતારાની આસ તપાસી, તેઓએ પોતાનું મત જણાવ્યું:

નજુમીએ જોધ રમણનો ભરમ,
કહ્યું પાદશાહને ન કર કાંઈ ગમ.
નથી છુંને લાજમ કરે મોત આઠ,
કરે કાં કળથી ડરી ફરીયાદ.
લખ સાથ લશ્કર સિપાહો નફર,
નિકલશે તું શેહરે પ્રસંગી સફર.
જરો વખત તારી અજલનો થશે,
ત્યાં 'સુ સરોવર' તરફ છું જશે.
વસે છે જગે તે તહારી અજલ,
કળનો ભરમ એમ કહે છે રમલ."

યજ્ઞદેવે પોતાના મોતને બંધ
કરવાની હિકમત કરવી.

કુખી થાયો શેહનશાહ સુણી એ ખબર,
કિધી મન સાથે જાણી છુટકર:
"છુપાઇ છે પરદેશ મહારી અજલ,
ઉડાવશ હું તેને કરી કળવળ.
કહમ બહાર હિયાથી ધરું હું નહી,
કે પ્રસ શેહર જઇને મરું હું નહી.
૧૨,૧૦૦
સેઉ છું પુરશેહ યજ્ઞદેવના કસમ,
કે ઘરથી હું બાહર ન કાઢકું કહમ.
મને છે આહર જીરજન કસમ,
કે ઘરથી હું બાહર ન કાઢકું કહમ.

કસમ છે આહર ખરશાહના,
કસમ છે મને યજ્ઞદેવ પાકના.
કે સુ સરોવર હું જાઉં નહી,
અજલ મારી હું ત્યાં પાઉં નહી." (૬)
યજ્ઞદેવને નવી જાતની ખિમારીનું
લાગુ પડવું, અને તખિયોતું
લાજવાળ બનવું.

ગુજર પામિયા એ પછી ત્રણ માસ,
અજલ બાદશાહની ઉભી આવી પાસ.
ખિમારી નવી એક લાગુ પડી,
એવેન બની તે રહ્યો હરઘડી.
દરઠ થાયું ખરપા બહ અખલાકથી,
થયું લોહી વહેવું અતી નાકથી.
હકીમોએ કીધા ઇલાજે હજાર,
નહી બંધ થાયું લહુ ધારદાર.
ઘડીમા પડે બંધ, ઘડીમા વહે,
એ કુખ પાદશાહ કેમ કરીને સહે.
વજરે કહ્યું એમ: "સમજ શેહરિયાર,
છું જીવિયો છે ફરમાને પરવરદગાર.
કળાની ગજબથી ભરી ચાલ છે,
ભરાઇ ભવિશમા વિકરાળ છે.

કળથી જીવર આકે પારા થયાં,
કળ પાસ તારાં ન મારા રહ્યાં.
કળ પાસ ના કોઈ મ્યારા રહ્યા,
કળ પાસ સિકંદર ન દારા રહ્યા.
કળથી ખચી ના રૂસ્તમ ગયો,
નહિ હું રેહશે, નહિ કોઈ રહ્યો.
કર એકે ઇલાજ છે કારજાર,
જા જલ્દ 'સુ' 'ને સરોવર કિનાર.
કિનારે લોટી ચુમીને ખાકે,
નિયાએસ કરજે ચઢદાંન પાકે.

શુનાહની તોજેસ કરી દમ-ખ-દમ,
કહેજે કે તાબે છું તારે હુકમ.
કળ મુજ કસમથી થઈ હોય ખંધ,
ખતા માફ કર આવિયો છું શરણ.
કર દરશુજર હું કહું કરગરી,
લિધા મે કસમ કોઈ જુરી ઘડી.
દરદથી જાંઘી કુખી ભારી છે,
હું આવી ઉભો જ્યાં કળ મારી છે.
હવે માફ કર હું શુનાહગાર છું,
દરદથી હું ખંદો બેજાર છું.

વજરની સલાહથી યઝ્દેઝ્દેહ હું સુ સરોવર તરફ જવું.

દરદની પિઝાકારીથી બેકાર બનેલો યઝ્દેઝ્દેહ અતે વજર અને દરદરોની સલાહથી
સુ સરોવર તરફ જવા તૈયાર થયો. તેણે એક મોટા રસાલાને તૈયાર થવાનો હુકમ
કીધો, અને સધલા શાહી દમદ્યા સાથે વુસ શેહર તરફ તે જવા નિકળ્યો.

સુણી લઈ દરદરોના સુખનં. સફર કીધી આહુ લઈ સંગમા,
સફરની સલાહ કીધી પસનં. દરદ ભેર કરવું રહ્યું અંગમા.
લિધા સંગ રશીકો, દલીર પેહલવાન, નહીં એન દિવસે ન રાતે કરાર,
લિધી પાલખીઓ, લિધા ગરતીખાન. પુકારી દરદથી રડે શેહરિયાર.

પુગ્યા સહું જઈ સુ સરોવર કિનાર,

પડયા નાખી તંજ બિજમત શુજાર.

યઝ્દેઝ્દેહના રસાલાએ સુ સરોવરને કિનારે તંજુઓ નાખ્યા, અને યઝ્દેઝ્દેહના
'કુખનો' ઇલાજ કરવાની સધલાઓ હવે તજવિજ-કરવા લાગ્યા.

યઝ્દેઝ્દેહ નમીને યઝ્દેહનની ખંદગી કરતાં કહ્યું કે: “ઓ ખન્ને જેહાનના માલિક,
તારો માર્ગ છોડી હું આડે રસ્તે દોરવાઈ ગયો, એ મારો શુનાહ થયો છે. ઓ પાક
યઝ્દેહન, મે ખુરશીદ યઝ્દેહના, અને ખરશીદો શુરજીનના કસમ લેઈ મારાં મોતને સોગંદના
ફાંદા મે બાંધી લીધું છે, પણ અતે મને મારી અજલ જ્યાં હતી, ત્યાંજ
આવવું પડ્યું છે. મારો છુલકારો કરનાર વુજ એકલો પાક યઝ્દેહન છે.

એવી અરજ શુજરી, યઝ્દેઝ્દેહ સુ સરોવરના પાણીથી અંધોળ કીધી, અને કહે
છે, કે તે પાણીની અંધોળથી યઝ્દેઝ્દેહના નાકમાંથી નિકળતું લોહી તુરતજ બધ થઈ
ગયું. યઝ્દેઝ્દેહ પોતાની સુધરેલી તનિઅતથી ધણોજ ખુશી થઈ, યઝ્દેહનની દરગાહમાં
તોજેસ કરી ઇઆદત કરવા લાગ્યો. (૬)

ફાનિમા આલી રેહલો

કળનો દોર.

કળની જફા છે બલાગત ભરી,
રખે રેહતો ખંદા ગફલત કરી.

નથી કોઈ કળથી છુદું ઇનસાન,
ન કિયાંની, ન સાસાંની પીરો-જવાંન.
નથી પેશવાદી રહ્યા નરપતી,
ગળાવી હતી જેણે ધરતી ગતી.

જમણીક, દારા, સિકંદર ગયા,
નરીમાન, રૂસ્તમખી ના રહ્યા.
ધુન્ડાવી રહ્યાંતા જે ધરતી ઘણી,
કંઈ તેનીખી આવી અંતે ખની.

* * *
કંઈ કોઈ કાળે કહી ના ચુકે,
વસે મેહલ ઝુપડે નહિ તે ચુકે.
વસે જઈ અગર કોઈ જમીનને ભીતર,
યા જઈ વસે આસમાનની ઉપર.
અગર જઈ દરિયામે વાસો કરે,
કંઈ જઈ ત્યાંખી તેને ધરે.

* * *
દફા કુખ તનતુ થયું તતકાળ.
કંઈ અઝઝદે ખની ખુશહાલ:
“ધનસાંન અકળથી ને અમલ કરે,
અકળ પાસ અજલખી પાણી ભરે.
કળ મારી ને હિયાં છુપાઈ હતી,
મને કેમ આવી તે મળતી નથી.”

યઝઝદેની કળતુ હાજર થયું.

સુખન આ જખાંથી નિકળતાને વાર,
સુ નો સરોવર થયો નેશદાર.
પડી પાદશાહની દુરથી નજર,
દિહો એક ઘોડો પાણી ભિતર.
હતો મસ્ત અંગે પુરો પિલંગ,
મિસલ ગોરખર મારતો તે છલંગ.
ચલકતી દિહી આંખ મે આખદાર,
રંગે રૂપાળો રૂખાખ અપાર.
ભરેલી હતી ચાલ સુંદર વિશાલ,
દિહા ખાસ દુમનો, રેશમ મિસાલ.
કુંકારી કુંકતો જખરો પવન,
પુકારે ધુન્ડતાં સરોવર સદન.

યઝઝદે પેતાના મોતને જોયું.

જેમ યઝઝદે કીધો હુકમ:
“મળી સહુ સિપાહો ખાંધો મક્રમ.”
કમંદ લઈ સિપાહો ગયા પાણીમા,
લિધો અસ્પૃશ્ય થેરી આસાંનીમા.

જકરીને લાંબા સરોવર કિનાર,
ઉભો ગેલ કરતો સહુ સંગ અપાર.

* * *
અજલના ભરમની સમજ નહી પડી,
નજર સામે ઉભી કળની ઘડી.
હુકમ કીધો શાહે કરો જલ્દ કાંમ,
જલ્દીથી લાવો જન ને લગાંમ.
લઈ હાથમા જન, લગામે—રિકાખ,
ઘરત ખાંધિયો પીઠ પર અસ્ખાખ.
ઉજું જાનવર તે ગરીબ થાઇને,
દિલ ખુશ થયો શાહ મલકાઇને.
૧૨,૨૦૦

કળને જુલી લાંન ખોઈ ગયો,
સવારી તે કરવા મોહી ગયો.

* * *
અરે શાહ સાસાંનિયન કાંમ છું,
કરે છે કળતુ કાં કાંમ છું.
અરે શાહે ઇરાંન થા છું બિદાર,
આંખુ છું મળવા મોત નાખકાર.

* * *
ગયો પુછ પાછલ, દુમચી ધરી,
કળ સામે હસ્તી ઉભી ખડી.
ખખારી ઘોડાએ કીધો પુકાર,
ગરજ ગગડીયો અજલનો સવાર.
કહી પાછલા પગ વડે મારી લાત,
પછડાઈ પડીયો શાહ નેકળત.
કુકં તેતું મસ્તક, મગજ ચાક-ચાક,
અદનના લહુથી થઈ લાલ ખાક.
થયો મસ્ત ઘોડો અતી નેશદાર,
પડ્યો જઈ સમંદર અજલનો સવાર.
અજળ કુદરતની ખની કુદરતી,
કળ અંતે ફાવી ખની તરકટી.
જગત જોની સાંમે ઝુંકતી હતી,
થયો અસ્ત આસાંનિઓનો પતી.
કળ જોઈ રમ્યત રડતી રહી,
ચવાની હતી જે ગતી તે થઈ.
ખની ખાકમાથી ગયો પાકમા,
વસ્યો જઈ મીનોઇમે લાખમા.

છુટે ના છું ખંઠા અફવાકથી, કરી ખંઠગી માંગ ચઝઠાં પનાહ,
પરસ્તેશ કરી છે છું હીલ પાકથી. જે છે માલીકે ખુરશેદો-માહ.

એ રીતે યઝ્ઝેઝ્ઝેનું મોત થયું, તેના મરણ બાદ તેની લાસને બાદશાહી માન સાથે ધરતપરમાં લાવી દખ્ખનશીન કાઢી, અને ધરાંનની ગાદી ઉપર નવો બાદશાહ બેસાડવાની ધામધુમ હવે ચાલી રહી.

બેહરામ ગુર.

ભાગ ૨ જો.

બાદશાહ યઝ્ઝેઝ્ઝેના મરણ પછી ધરાંનની ગાદી ઉપર બેહરાંમને
બેસાડવા ધરાંની અનજીમને ના પાડવું.

યઝ્ઝેઝ્ઝેના યુવર પાખા પછી, ધરાંનની ગાદી ઉપર કોણને પાદશાહ તરીકે મુકરર કરવો, તેની ચકચાર હવે અનજીમનાં ચાલી રહી. જેણે યઝ્ઝેઝ્ઝેના ધાતકીપણા અને જીલ્લમથી કંઠાલી રેલા હતા, તેણે પુકાર ઉઠાવ્યો કે: “યઝ્ઝેઝ્ઝે જેવો ધાતકી અને જીલ્લમગાર પાદશાહ, અમોએ ધરાંનના તખ્ત ઉપર બીજો કોણની જોયો કે સાંભળ્યો નથી, વારતે તેની તોખમના ફરજદને ધરાંનના તખ્ત ઉપર બેસાડવાની અમો ધણીજ વિરૂધ છીએ. જો કે બેહરાંમ બેસો અને નેક છે. તોપણ તે યઝ્ઝેઝ્ઝેનું ફરજદ છે, માટે તેને ધરાંનનું તખ્ત આપવું નહીં.

ધરાંનની ગાદી માટે નવા ઉમેદવારનું બહાર પડવું.

આવો મામલો જોઈ, ધરાંનના તખ્ત માટે ધણીક જાણીતાં પુરાંણા ખાનદાન-વાલાઓના ફરજદો ઉમેદવારી કરવા બાહાર પડ્યા. એ ઉમેદવારોમાં જેહાં પેહલવાંન ફરતમ અને સામ, તથા કઝેકાબાદની ગ્રાલાદના વારેમો ધરાંનની ગાદી ઉપર તેના વારેસ તરીકે દાવો કરવા નિકળ્યા.

અર્દશીર બાબેગાંનના એક જેશી ખુશરો ધરાંનના પાદશાહ તરીકે.

આ નવા ઉમેદવારોના નવા નવા દાવાઓની પતાવટ કરતી, મુશ્કેલ યથ પડી. એવા સંજોગ વચ્ચે અર્દશીર બાબેગાંનના એક જેશી, જેનું નામ ખુશરો હતું, તેને એકમતે ધરાંની અનજીમને ધરાંનની ગાદી આપવાની મોકલણ કરવા માંડી.

બેહરામ શુરનું ધરાંનની ગાદી માટે ઢાવો કરવા બહાર પડવું.

આ સમયે વખત શાહજાદો બેહરામ, જે પોતાના આપના જીવમને લીધે ક્યેદમાંથી છુટી ચુંઝરના મુલકે યમનમાં જઈ તેની પનાહમાં વસ્યો હતો, તેને કાને તેના આપ યઝદઝદના મોતની ખબર મળી. બેહરામે પોતાના આપના મોતનો શોક એક મહીના સુધી પાત્યો, અને ત્યાર બાદ તે ધરાંનના તખત ઉપર, તેના વારસ તરીકે પોતાનો ઢાવો રજુ કરવા, ચુંઝરના દીકરા નોઆનની સાથે, અરબોના એક મોટા લશ્કરને સેંધ ધરાંન આબ્યો.

બેહરામે ધરાંની સરદારો અને વજીરો, તેમજ દરગારીઓ અને દસ્તુરો આગળ યઝદઝદના વારસ તરીકે પોતાનો હક રજુ કર્યો, બેહરામે કહ્યું કે: “પાદશાહ યઝદઝદના દીકરા તરીકે આ દેશની પાદશાહી ઉપર મારો અધિકારનો હક છે. પાદશાહ યઝદઝદનો હું દીકરો અને વારસ છું, છતાં તમે શા માટે બીજા ઉમેદવારને તેની ગાદી આપવાની દલીલ કરી, મારો હક નાકબુલ કરો છો.”

બેહરામ અનજીમન રૂબરૂ સુસેદ બરી લાગણીથી તેમના દીવ છતાં લેવા, ધણાક મીઠા બોલોમા દુનિયાદારીની રીત સમજાવવા લાગ્યો.

પણ અનજીમનના એક ઘુશંની બાજે બેહરામની ફલીયો સાંભળવા ના પાડી, અને બેહરામને ગાદી આપવા વિરૂધ્ધ પોતાના વિચારો જણાવ્યા. બેહરામે તેમને શાંત પાડવા દુનિયાની નાપાયદારી માટે શિખામણના સબુનો સાંભળાવ્યા.

ધરાંની અનજીમને બેહરામનો ઢાવો નામંજૂર કરવો,
અને બેહરામને ખુલાસો કરવો.

પણ અનજીમન પાસે એકજ જાતની વિરૂધ્ધતા હતી, કે એક જીલમગાર અને ધાતકી આપના ફરજંદને ધરાંનની ગાદી ને મળે, તો તેથી તેના જેવીજ ખાસિયતવાસો ધાતકી અને જીલમગાર બનવો જોઈએ.

મળી પારસી સહુ પુકારી કહે,
હમ સમ દુખો નહિ કોઈ સહે.
જીલમ યઝદઝદી જીવો આંખથી
કિયો અનજીમન પર વિના વાંકથી.
જરા કર નજર ને પેહરની જફા,
શું શું કિયા છે જીલમ નારવા.

કિયાતા જે કોઈને પારજર,
જીલાવી હાજર કિયા નિર્ધાર.
કંઈએક બે હાથ વન કુખ સહે,
કુખો સહી બસ રડીને રહે.
ઘણાકોની કાપી સિધીતી જખાંન,
કુખી થઈ રીખતાં તેમના રવાંન.

ટ્રોડી હતી કંઈએકોની ચશમ,
રડી રીખતાં તે સહિને સિતમ.

* * *

ફરકરાઈ ગયેલી અનજીમનને યઝદઝદના જીલમના ભોગ થઈ પડેલાઓને જે ધાતકી જીલમ સહન કરવો પડતો હતો, તેમને બેહરામની આગળ દાખર કરી, જણાવ્યું, કે યઝદઝદ કેવો દયાહીણ અને ધાતકી હતો. પોતાના આપના આવા જીલમની ગ્યાહી બેહરામે પોતાની નજરે જોઈ અનજીમનને જવાબ લીધો.

પેદરના જીવનની ભેદ નિશાંશુ,
 દિલે થાયો દલગીર તે બેશુમાન.
 ભરી નીર નેયનો તે બોલિયો,
 દિલના દરદનો ભરમ બોલિયો:
 “સુણો પારસીઓ આલીવિકાર,
 સુણો પેહલવાનો, સુણો સરદાર.
 સુણો સહુ ઢાના, સુણો મર્જ્યાન,
 કુળી ભેદ તમને, કુળી મારો જાન.
 હકિકત તમોએ કહો છે ખરી,
 મુજ પરખી આફત અજબ ગુજરી.
 મુજ પર ગુજરી કંઈ કંઈ સિતમ,
 ગયો છે હવે તે સુદ્ધે-અકમ.
 હું તેનો બેટો જીગરખંદ જાન,
 કેસુર વન કીધો મને ખંદીવાન.
 મને આપી સુંઝરે બેમુજ પનાહ,
 થયો છું હુંખી પેદરથી તખાહ.
 ગણો ના પેદર સમ મને કમઅકળ,
 સુસીખત તમારી કરશ હું ફજલ.
 તજી ના કહીખી હું રહે સુદા,
 રહવશ તમારી પડખે સદા.”

જાણથી કહું છું માનો ચકીત,
 કરશ મારી આખાં ધરાંત જમીત.

ઓ અહના ને આલા જાણો નકી,
 જીવશ તો જીવશ હું રમથત થકી.
 જીગર માહે જેના કયા હોય ભરી,
 જીવમ તે કહીખી કરે ના જરી.
 બેહરાંમનું છે કયાહું જીગર,
 ખતુ ના કહીખી બેઠાકગર.
 જીનેગીં સુજમા કંઈ કમ નથી,
 હુંનર ને તુખમનો કંઈ ગમ નથી.
 શાહપુર અને અર્ધશીર ખાબેકાંત,
 એ સુજ ન્યાગાંત હતા મેહરખાંત.
 કિંકુ રાજ તેઓએ આ સર જમીત,
 ખચાવી જેઓએ જરથોસ્તી દીત.
 નખીરો તેમનો બેહરાંમ શુર,
 રગે રગ વહે તેમના શુશુ પુર.
 વળી મારી માહરની આપું પિછાણ,
 સમીરાંનની છે શાહી નિશાંશુ.
 હુંનરમંદ ભારી શુરવીર છું,
 અકળમા પુરો મિસલ પીર છું.
 ભરપુર છે ગંજ અતી ખીશિયાર,
 ભરકેરખી છે હજારો હજાર.

બેહરાંમની ધરાંની આગેવાનોએ અક્ષલ તપાસથી.

સાકાને મનાવી સિવાડનારાં બેહરાંમના ભાણ્યથી ધરાંનીઓને મોટો ભાગ ખુશી
 થઇ ગયો, અને તે વખતના રવાજ પ્રમાણે બેહરાંમની અક્ષલ તપાસવા આગેવાંન
 ધરાંની જીનેગીંએ બેહરાંમને સવાલ કીધો કે: “રાજ અને રમથતને રાસતીને રસ્તે
 ચલાવવા માટે તારી બાહોશી માટે હમુને શક નથી, જગર અમુને જણાવ કે: “દુનિયામાં
 ખરો સુખી કોણ છે?”

બેહરાંમ જવાબ કીધો કે:

ખલકના ખેલ નયરા છે, કહાં જમશીદ ને દારા છે.—

વસ નહીં થાય હવસને, ધરે મોતનું ધ્યાન—૧.

નિસદીન રજા જે સુમરે, જગમાં સુખીયો જાય.

કરો શું ખાલ તમારા છે, કહાં જમશીદ ને દારા છે.—૧

એક જીનેગીં પુછ્યું કે: “દુનિયામાં ખરો વીર કોણ?”

બેહરાંમે જવાબ દીધો:

લડે લડાઇ દેશ યજી, કાપે સત્રુ શીર,
નાશ કરે જે લોકનો, તેજ ખરો શુરવીર.

સિવા એ સહુ દિવકારા છે—કહાં જમશીદ—૩.

ખીખ એક આગેવાંને સવાલ કીધો કે: “જગતમાં ખરેખર રહેતો કાણુ કેદવાય ?” બેહરાંમે જવાબ દીધો:

રડ્યો ખરેખર તેજ, પુત જેને નહિ પેટ,

રડ્યો ખરેખર તેજ, નારથી ભવ કુખ વેઠ.

રડે હરદમ ગિયાસ— છે—કહાં જમશીદ—૪

આ જવાબ સાંભળી એક દસ્તુરે સવાલ કીધો કે: “આ કુનિયામાં ખરેખરો કાણુ દસે છે.” બેહરાંમે કહ્યું:

હર્યો ખરેખર તેજ, જગે સંનોશી વસિયો,

હર્યો ખરેખર તેજ, લોભ મદમે ના ફસિયો.

વિપતમે દસે તે પ્યારા છે—કહાં જમશીદ—૫

આ જવાબ સાંભળી એક શુભેર્ગ પેદાશવાંને સવાલ કીધો કે: “આ જગમાં ખરો નર કાણુ કેદવાય ?” બેહરાંમે તુરતજ જવાબ દીધો:

શુર વીર તે નર ખરો, રણમાં ગરજ ગાજે,

શુર વીર તે નર ખરો, પર સુખ ભેષ રાજે.

શુર વીર તે નર ખરો, બિઝના કુખે ઢાજે, ૧૨,૩૦૦

શુર વીર તે નર ખરો, લડે જે સત્યને કાજે.

ખરા નર સાથ ખુદારા છે—કહાં જમશીદ—૬

એક મોળેદે સવાલ કીધો કે. “જગતમાં કાણુનું જીવું બ્રષ્ટ છે.” બેહરાંમે કહ્યું:

બ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, જે નર યુગથી ખાય,

બ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, શુણ પોતાના ગાય.^૧

બ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, જીવે પતનારી સગે.^૨—

બ્રષ્ટ જગે છે જીવિયું, જીવે જે નારી રંગે.^૩

મુવેલા એ સારા છે—કહાં જમશીદ —૭

ધરાનીઓમાં મતફેરી પડવી

આવા અકલમદ જવાબો બેહરાંમને મોહરેથી સાંભળી, ધરાંની અનુભૂતિને જે ત્યાં ભેગી મળી હતી, તે બેહરાંમની દાનેશમંદીના વખાણ કરવાં લાગી, અને દરાવ કીધો કે ધરાંની ગાદી ઉપર બેહરાંમનેજ બેસાડવો.

બેહરાંમે કહ્યું કે: (૧) જે શખ્સ પોતાના શુણ ગાવા કરે, (૨) જે શખ્સ પારકી આરતની સગતમાં વસે અને (૩) જે શખ્સ આરતના પર્થસા ઉપર મોજ મારી રંગ ઉડારે, તે સધલાં જગતમાં જીવું બ્રષ્ટ છે, અને એવા સધલાં મુવેલા ગણા.

પણ એ મત સાથે બીજાઓ મનતા થયા નહીં, અને મતફેરી બરપા થઇ.

હાજર રેહના સધલાઓ બે લાગમાં વેંહ્યાઇ ગયા. એક પક્ષે કહ્યું કે :
“ અર્દશીર બાબેકાનના ખેશી ખુશરોને અમો વચન આપી બંધાઇ ગયા છીએ, અને બે વચન તોડ્યે, તો અનજીમનમાં ફેસાદ બરપા થાય ”

બેહરામને એક નવી સરત અનજીમન આગલ રજી કરવી.

અનજીમનનો જે પક્ષ ખુશરોને વચન આપી બંધાઇ ગયો હતો, તેમની દલીલ બેહરામને વાજબી લાગી.

એવો મામલો બેઠ, વચનથી બંધાઇ ગયેલા અનજીમનના ભાગની ઉપર બેહરામને કાપખી કિસમનો લાગવગ ચલાવવાની તમરિજ કરવાને બદલે, તેણે ત્યાં હાજર રેહતી સધલી સમસ્ત અનજીમનને પુકાર કરી બહાર કીધું કે :

“ હવે એક મારી સુણો સહું વાત, | બાદઝ બહાર કરો આ બયાન,
સુણો તમ ઇરાનીઓ નેકજાત. | પડે બાહાર ઉમેદવાર તાજે--કિયાન.
નવો એક આપણુ કરીયે કરાર, | જઈને જે બેસે તખતની ઉપર,
ગવાહ છે મહારો પરવરહેગાર. | મૂઠે તાજ સરપર વિના કંઈ ફિકર.
કહું વાત તમને ધરો બયાનમાં, | અને બેસી સિંહો વચે પાદશાહ,
તખત પર મુકો તાજ મયદાનમાં. | મૂકી તાજ માથે અને દાઢબાહ.
રવાના કરો કોઈ વનમા સવાર, | અગર એવો નરવર પડે જે બહાર,
લાવે સિંહ બે અતી ખુનખાર. | લડી સિંહ સાથે અને શેહરિયાર.
તખત પાસ બાંધો તે મસ્તાનને, | અગર સર્ત આ બે ન મંજૂર કરો,
મૂકો તખત પર તાજે સુલતાનને. | પછી તો નિવેડો કરવા લડો.”

ઇરાનીઓએ બેહરામની બયાંકાર સરત કબુલ કરવી.

દેખાઈતી રીતે બેહરામને સુચવેલી આ સરત બે કે ઘણીજ બયાંકાર હતી, તોપણ અનજીમનનો જે ભાગ બેહરામને ગાદી આપવાની તરફેણમાં હતો, તેઓએ તે સરત ખુશાલીના પુકારો સાથે એકમતે કબુલ કરીધી, એટલે વિરૂધ પક્ષને પણ તે સરત કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

દુરતજ મયદાનમાં એક ઝરીન તખત લાવી ગોઠવ્યું, અને તેની ઉપર શાહી તાજ મંગાવી મુકાવ્યું. બાદઝ ગરતહમ નામના એક પેહલવાને બે ખુનખાર સિંહોને પકડી લાવી, મયદાનમાં મુકેલાં તખતની બે બાજુએ તેમને બંધાવ્યા.

કુલ ઇરાની ખલકત આ હરીફાઇનો ખુનખાર બેલ બેવા જમાવ થઇ. અર્દશીર બાબેકાનનો સુબેર્ગ ખેશી પણ ત્યાં હાજર થયો.

પણ તે સુબેર્ગ પેહલવાન ખુશરો, તખતની આસપાસ બે ખુનખાર સિંહોને પુકારતા બેઠ, મનમા લરબાઇ ડર ખાઇ ગયો, અને એની જીવ લેણુ હરીફાઇમાં ઉતરવા કરતાં તેમાંથી નિકળી જવાનો વિચાર કરી બેહરામ તરફ બેઠ તેને સમજાવવા લાગ્યો. (૪)

બેહરાંમે પોતાની મરદાંનગી દેખાડી ઇરાનની ગાદી મેલવવી.

ખુશરોની દલીલ બેહરામના મન ઉપર જરાળી અસર કરી શકી નહીં. ખુશરો પોતાની જુનેઝીને લીધે આવી ફરીફાઇમાંથી નિકળી ગયો, અને બેહરાંમ પોતાની સરત પ્રમાણે મયદાનમાં મુકેલાં તાબને ઉઠાવી પોતાના માયાં ઉપર મુકવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

મયદાનમાં જવા આગમ્ય પોતાનું તન પાક કરી પરવરદેઆરની બંદગી કરવામાં બેહરામ મશગુલ થયો.

તુરત ઉઠીયો તે ઇબ્રાહિમ થકી, કરી પાક તનને કિંધી બંદગી. કં'મરખંધ બાંધી કિંધી તેણે તંગ, લિધો હાથ ચુરજ, ધરી મન ઉમંગ. મળી કુલ રૈયત, અને ખાસોઆમ, ધરહતી છાતીએ જોતાં તમામ. હસી કીધી બેહરાંમે સહુને સલામ, નિકલ્યો મહાવીર રણસંગરામ. અરે નવજવાંની, ગજબ કાં કરે, જરા મોતથીખી નહીં તું ડરે. ધરી હાથ ચુરજ મયો તે ધસી, ઉભો જઈ તખ્ત પાસ કં'મરે કસી.

ગરજને સિંહાએ મારી છલંગ, ધુંજ રહી ધરતી, થયાં સહુ તંગ. કુદી સિંહ ઉછલિયા બની ખુંખાર, ઉભો સામે બેહરાંમખી ઓસ્તવાર. ઉઠાવી ચુરજ, એક મારી છલંગ, બેઠ બેઠ રમયત થઇ કુલ રંગ. ધુમાવી ચુરજ મારિયો મગજ પર, પડ્યો ખાકમા થઇ જીરોજખર. ઉછટી બિલ્લએ મારી ખરાડ, જરખ એક મારી કિધો તેને ઠાર. ચહડી તખ્ત ઉપર થયો સફરજ, લિધું પેહડી સરપર કિયાનીતું તાજ.

બેઠ હાંમ હરખી રહી અંનજુમન,
થયો શાહ બેહરાંમ સહુ દિલપસંદ.

બેહરાંમ ઇરાંનના શાહ તરીકે બાહરમાં મુકરર થયો.

એની રીતે હજારોની ભેગી મજેલી મેહરીલ હજુર, બેહરાંમે જે ખુંખાર સિંહાને મારી કિયાની તાજ, તખ્ત ઉપરથી ઉઠાવી પોતાને માથે મુક્યું, અને પોતે તે તખ્ત ઉપર સવાર થાઇ બેઠા. બેહરાંમની આવી દિ'મત બેઠ ખુશરોએ પોતાનું સર નમાવી તેને ખુશારકબાદી આપી, અને ઇરાંનીઆએ બેહરાંમને પોતાના પાદશાહ તરીકે મંજુર કીધા.

ઇરાંનના તખ્ત ઉપર બેઠા પછી બેહરાંમે પોતાની રાજનીતિ ધાનેસમંદીથી ચલાવવા માંડી. મુલકે મુલકના હાકિમે બેહરાંમની રાજનીતિથી લાજુબ થયી થયા. યમદેઝદે જે જે લોકોને હેરાંનગતી આપી હતી, તે સધલાંઓને ભેગા કરી, તેઓને સરોપાવ આપી ખુશી કીધા. આતશ કહેદના મુજેદોને નવાજી, તેમના કામ ઉપર ચુરતકીમ રદવાના ફરમાન કહડયાં, અને પોતે ઇરાંન સર જમીનને આબાદ કરવા લાગ્યો.

બેહરાંમનું વાલોનો ચોકાર કરવા નિકલ્યું.

પોતાના રોહરની અંદર આવતી ચરયા બેવા એક દાહડો બેહરામ શેકારી કુત-રાઓ, તથા બાઝ પક્ષીઓ પોતાની સાથે લેઇ જંગલ તરફ જવા નિકલ્યો.

એક ઘટાદાર જંગલમાં તે જઇ પુગ્યો. ત્યાં ચારેળી સુંદર હતો, પશુ તેની બેહદ અનુપમી વચ્ચે કાઇખી માનસ કે દોર તેને ત્યાં જાણ્યાં નહીં. તે ઉપરથી તે મનમાં બોલ્યો કે:

“આ જંગલમાં વાઘો ફરતા હોવા જોઈએ, કેમકે આવાં જંગલમાં એકાંતી માનસ કે દોર નજરે પડતું નથી.”

એ વિચારમાં તે લીન થયો હતો, તેટલા બે મોટા જોરાવર વાઘો ઉપર બેહરામની નજર પડી. તેજ વખતે બેહરામને તે જાંતે વઘોને તીરથી ત્રિધી નાખી કાર કીધા. તેમની લયંકાર ચીસથી તે જંગલ ગાઝ રહ્યું. તે ચીસના અવાજથી તે જંગલનો માલેક મેહર ખીદાદ ત્યાં દોડી ગયો, અને તે વાઘોને મુવેલા જોઈ તે ધણેજ ખુશી થયો, અને બેહરામને જોઈ તેના મોટા ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

બેહરામની મેહર ખીદાદે મેહમાનદારી કરવી.

આવી રીતે વાઘોના શુદ્ધમથી પોતાના જંગલને સદાનું ગયી ગયતુ જોઈ, મેહર ખીદાદ, તે શીકારીના હાથે દાખરે ગુણ ગાવા લાગ્યો, અને તેના ઉપકાર માનતાં તે જોઈએ કે:

“સીતારે જીલ્લં આ નામી સવાર,	તુંએ આ બલાગત નાજુદ કરી,
સદા રેહજે આલમમે ખરકરાર	અહેસાંન તારેં જીલ્લં ના કદી.
કિધી દુર મારી તુંએ ફલકરી,	આ વનની જમીનનો હું દેહકાંન છું,
નસીબ તુંજ અમકેજે મિસલ સુરતરી.	તું મારે મહેમાન, હું અજમાન છું.

સુજ સાથ મારે મકાંને સિધાર,

પરસ્તાર તારે થયો છું ચાર.”

તે જંગલના માલેક મેહર ખીદાદનું મકાંન, તેજ જંગલની પાદરે નજદીકમાંજ આવેલું હતું. બેહરામને મેહર ખીદાદે પોતાનો મેહમાન બનાવવા ધણી આજુજી કીધી, અને બેહરામ જે પોતાની રૂપતમાં આવતી અર્થાં જણવા માંડે ધણેજ ઇતેજાર રેહતો હતો, તેણે મેહર ખીદાદનું ઇજન કમુલ રાખી, તેની સાથે તેના મકાંન તરફ આવવા માંડ્યું.

બેહરામને જોયલી નગર અર્થાં.

પોતાના નાહના પશુ સાદાં મકાંનમાં મેહર ખીદાદ પોતાના પરોણાને લાઇ ગયો, અને ત્યાં તેની મેહમાનદારી કરવા માંડી. મેહર ખીદાદે એક છપાફનની તૈયારી કરવા માંડી. પડોસના ગાંમડામાંથી તેણે રામરામરોને ટુરતજ તેડાવી મંગાવી, પોતાના મેહમાનને ખુશી કરવાની તેણે દરેક તજવિજ કીધી. રામરામરો ગાયન ગાઇ મેહર ખીદાદના પરોણાની મેહમાનદારી કરવા લાગી. સાકીઓએ શરાબ લાવી દાખર કીધો, અને શરાબની ખુશી અને ખાંતી ઉપર રામરામરોએ ગાયન લલકારવા માંડ્યું. (૯)

આ ગાયન અને સાગનો અવાજ સાંભળી, મેહર ખીદાદની પડોસમાં વસતો કીરોય નામનો એક મોટા દરજ્જાવાળો પડોસી, પુલ ફજોની મોટી ભેટ લેધને મેહર ખીદાદના મકાંનમાં આવી લાગ્યો.

બેહરામ આ પડોસીને આવેલો જોઈ ખુશી થયો, અને તેને પોતાની પાસે બેસાડી, શરાબની જામ નોંધ કરવા ઇજન કીધું. આ ઇજનને કીરોયે ટુરતજ માન આપ્યું, અને તેજ વખતે જામ ઉપર જામ ઘિલી તે પીવા લાગ્યો, અને રામરામરોના ગાયન વચ્ચે પોતે શરાબની ખુશી જાહેર કરવા લાગ્યો:

બર ભર જામ તું સાડી, કા'ને બેઠ છે કાલ,
 જુડો આ સંસાર છે, જુડો દુનિયા કંગાલ.
 દુખ સંકટ'ને સિતમ સાથે, જંગે વેડું જંગલ,
 દુર કરું હું બલા મહારી, પીઠ શરાય લાલમલાલ.

કીરોયે શરાયની તારીફમાં કહેલા મુખન.

“મને આપો સાહેબ તમે પેલી જામ,
 ભરો તે શુલાળી શરાયે તમામ.
 ખખરદાર ઓછી ન ભરતા તમે,
 મને શોધ જમશેદની બહુ ગમે.
 ભલે હોય સંકટ વિપત વેડમા,
 ભુલે ગમ ને એ પડે પેટમા.

છલાછલ ભરજો એ લાલમલાલ,
 પિધાધી શુલાળી બની રેહ ગાલ.
 એ પીધાધી દીલ ખુશ બને ધન્સાંન,
 દિસે આસ્માં ને, જમીન એકસાંન.
 એ પીધાધી દીલને પીસે બહાર,
 ચશમ બે છતે સહું દિસે ચાર ચાર.

કરું નૌરા આ જામ આહી દુવા,

જીવો શાહે ધરાંન બેહરામ શાહ.”

કીરોયે એવી રીતે જામ ઉપર જામ પીવા માંડી, અને સમશગરોએ તેની યાદમાં ગાયન શરૂ કરી, પહેલાંજીને રીજવતા માડ્યા. (10)

જેમ જેમ સમશગરો શરાયની તારીફ કરતી ગઈ, તેમ તેમ કીરોય જામ ઉપર જામ પીધ દીલખુશ થવા લાગ્યો, અને ફરીથી તે આવેતુબર પડોરીએ શરાયની તારીફમાં નિયતી શરૂ કરી:

એ આજ લો નાયાજ છે, છકર જગ સારી કરે.

એ પીએ તો સમશીર ધરી, નામરદોયી જંગે લડે.

શોધ છે જમશેદની, જગમા રહી 'રોશન' અંબર,

કંઈ કંઈ જમાના થઇ ગયા, એ આજની ખુશ કર

બેહરામ શરાય માટે અંદાજમા રેહવા કહેલા સંયુનો. (11)

અએ શરાયી બધુ તું, જમશેદનો પથગામ છે,

બેદલ પીવા દારૂ સદા, ધનસાંનને દરાંમ છે.

એક જાંમ ને જીવાદા પીયે, દુનિયામે તું નાકાંમ છે,

પીધ જાંમ તું હદમા રહી, દીલખુશ તુંજ અંજામ છે.

કીરોયનો બેહરામ શરાયથી આવેલો ફજ.

દારની દમ-ગ-દમ જામો નૌરા કીધા પછી તે મોલાદાર આદમી પોતાની અસહ દાવત જુવી જવા લાગ્યો, અને મીજલગની રત્ન લેઈ, તે પોતાને મક ને જવા નિકલ્યો. પણ તે પુર હોયમા હતો નહી. ગેદર બીદાદના મકાનમાંથી નિકળ્યા પછી, અને થોડેક દુર ગયા પછી, કીરોય એક ઝડના સિતલ છાંયા હેઠળ વેળી ગયો, અને તેનો થોડો ત્યાંજ ચારો ચરવા લાગ્યો.

પણ શરાયની ખુમારી કીરોયને એટલી બધી તો ચડી હતી, કે તે પેલાં ઝાડની નીચે એવો તો કેફમાં પડ્યો, કે ત્યાંથી ઉઠવાને બદલે ને ત્યાંજ ઉંઘમા પડી રહ્યો. એવામાં

એક ઠાગડો ત્યાં જઈ ગયો, અને તેણે કીરોયતી અને આંખો ફેડી ખાધી, તેની પણ હોશ કીરોયતે રહી નહીં.

કીરોયતી શોધમાં નિકલેલાં તેના માનસોએ બેહરામને આવી, એ દલગીરી ભરી ખખર આપી, અને વધુ ખખર કાઢતા માલમ કે પડખું, કીરોય દારૂની અસરથી મરણ પામ્યો હતો.

આ જુરી ગમભરી ખખર સાંભળી, બેહરામ ધણેજ દલગીર થયો, કે શરાખની જુમારીમાં કીરોય જ્યાં એક માલેતુખરનો જીવ ગયો. બેહરામ બેહર બીદાદના મકાનમાંથી તેની પરાણગત માટે તેનો ઉપકાર માની રવાના થયો, અને બીજેજ દિવસે પોતાના રાજમાં એવું શાહી ફરમાન કાઢ્યું કે: “આજથી શરાખ કાઢએ પીવે નહીં.”

પ્રથમ બેહરામને પણ શરાખ પીવાનો બંધ કીધો.

શરાખ નહીં પીવાનું ફરમાન બેહરામને પાછું ખેંચી લેવું.

શરાખ કાઢએજી પીવે નહીં, એવું શાહી ફરમાન બેહર થયા પછી, શરાખ પીવાનું મોકાએ બંધ કીધું. પણ એવામાં એક એવો બનાવ બેહરામ ચુરની દરબારમાં બન્યો, કે જ્યાં બેહરામ ચુરે પોતાનો મનાઇ હુકમ પાછો ખેંચી લીધો. એ બનાવ ઉપર હવે આપણુ આંખે છીએ.

એતેદાફ એવો બન્યો કે શેહરમાં વસતા એક મોચીનો દીકરો, એક નવંગર માખાપની દીકરી સાથે પરણ્યો હતો. મગર તે છોકરો તનની તવાનાઇ, અને જવાંમદીની શકતીથી બેનસીય હતો. તે છોકરો જાતે ધણેજ શરમાળ, હિચકારો અને નાતવાંન હોવાથી પોતાની પરણેતરને જોનાંજ શરમાઇ લાઇનાજ ચઇ જતો હતો. એ સખબથી તેની માતા ધણીજ અફસોસમાં પડી હતી. તેણીએ પાદશાહ જમશેદના દારૂની જુખી સાંભલી હતી, પણ પાદશાહ બેહરામ ચુરના ફરમાનને લીધે, તે દારૂનો ઉપયોગ પોતાના દીકરાને કરવા દેતી નહીં હતી.

પોતાના દીકરાની આવી કંદેડી હાલતને લીધે, તેણીએ ધણીજ ચોરી છુપાઇથી એક ઠાકડો દારૂની સાત આંઠ ગમ પોતાના દીકરાને પાઠ કર્યું કે: “એ જામ પીધાથી તારું શરમાળપણું અને નાતવાંની જતાં રહેશે.”

પેલા છોકરાએ તે જામો પીધી, અને તુરંતજ તેના આંગમા નડું જેર અને નની જવાંની આવી, અને પોતાની ઓરત આગળ શરમાવાનું તે બીજકુલ જુલી ગયો. એવામાં એક નવો બનાવ બન્યો:

હજી તો મગજમા હતી કેટલું ઘેન,
હજી તો ચમકતાં હતાં લાલ નેન.
પડ્યો તેને કાંને સિંહનો પુકાર,
જુટી બંધમાથી પડ્યો તો બહાર.
દોડ્યો તે મોચી બની બેટીકર,
ઉભો સિંહ સામે લડતો ટક્કર.
લિધા હાથ લંબાવી પકડી બે કાંન,
ચઢી બેઠો સિંહ પર મિસલ પેલેલવાંન.

ચલાવી ગયો સિંહ પણ વારમા,
ઉભો જઈ શાહ પાસ દરબારમા.
બે શાહ દિલમા વમાસણુ કરે,
આ વિકાલ સિંહ કેમ શરણુ થઈ પડે.
૧૨,૪૦૦
જુલાવી વજરને કહ્યું એમ ખાસ,
જઈને પુછા એની માઠર પાસ.
કેણુની છે જુનિયાદ, તોખમ, નામ,
કરે છે એવાં બહાધુર કામ.

મેાચીની માતાએ દરબારમાં ખુવાસો કરવો.

વજીરના હુકમથી તે મેાચીના દીકરાની માતા શાહ બેદરાંમતી દરબારમાં હાજર થઈ, અને તેણીને સવાલ થતાં તેણીએ એવો ખુવાસો કીધો કે;

“રહો શાહ, હાથમ, સહા ખરકરાર, રજા આપ જાહેર કરૂં ઇસરાર. હું માઠર છું એની મિસ્કીન પીર, નથી એ પેહલવાં, નથી એ ઠલીર. નથી જોર એમા કે સિંહસે લડે, કતરાંખી લુકે, તો એ ડરે. હુકમ તોડી તારો હું સપડાઇ ગયું, હવે મારી ગરદન કતરાઇ ગયું.

ના કાંમ હતો એ વિના કાંમનો, સંસારમા કંઈ નહીં હાંમનો. મેં એને પાયો શરાખ અર્ગવાંન, તે પીતાંજ બન્યો સુરો પેહલવાંન. બિલી રંગ ચેહરો, થયા ગાલ લાલ, ચહડયું સુર ભારી કીધી કમાલ. ગયો સિંહ સાંમે, મગજમે ખુમાર, પકડી એ કાંનો બાનિયો સવાં.

નથી દુખમે પેહલવાંન કે વીર છે,
મગર એ દાડની તાસીર છે.”

આ દક્ષિત બેદરાંમિ સાંભળી વજીરને હુકમ કીધો કે: “આજથી હું મારું આગયું દારૂ પીવાની મનાહતું કરમાન પાછું બેચી લઉં છું, એમ રહ્યતને જાહેર કરવું, અને શરાખ અંદાજથી કાષ્ટએથી પીવો હવાલ છે, એમ ખબર કરવી. એટલો પીવો કે વાપ ઉપર સવારી કરવા જેવું જોર પેદા થાય; પણ એટલો બધો નહીં પીવો કે દાડની કીધી રસ્તામાં મસ્ત થઈને પડે, અને કાગડાઓ આંખો ફેડી નાખે, તેવું ભાન વટીક રહે નહીં.” બેદરાંમનો એ હુકમ જાહેર થતાં, લોકોએ શરાખ અંદાજ સર પીવો પાછો આપ્યો કીધો.

બેદરાંમને હિંન્દુસ્થાન તરફ જવાનું કારણ.

એ વખતે હિંન્દુસ્થાનમાં કુતુબમા શંગલ નામે એક હિંન્દુ રાજાનો અમલ ચાલતો હતો. તેની હકુમત કનોજની નદીથી સિંધની જમીન સુધી ચાલતી હતી.

બેદરાંમને એવી ખબર મળી કે શંગલની રાજ નીતીને લીધે, હિંન્દુસ્થાનથી ચીનના મુલકો લુટકાટ અને ચોરાથી હેરાન થાય છે, અને હવે કદાચ તેઓ ધરન તરફ ઉતરી પડે, એવો સંભવ લાગે છે. માટે એનો પ્રલાજ થવો ઘટે છે.

વળી ધરનના તખ્ત ઉપર એક પાદશાહ હોવા છતાં, હિંન્દુસ્થાનનો રાજા સિંધ અને ચીનના મુલકોની ખંડણી લેય, એ કેમ બને?

બેદરાંમિ છુપા વેશમાં કસદ તરીકે પયગામ લઈ હિંન્દુસ્થાન જવું.

આ દલીલ બેદરાંમને વાજબી લાગી, અને તેણે એવો ડરાવ કીધો કે: “હું પોતે એક પેગામચી યા એલચીના વેશમાં, હિંન્દુસ્થાન શંગલની દરબારમાં જઈ, તેના રાજાનો કારોબાર કેમ ચાલે છે, તેની તપાસ કરું. તેણે પુરતજ શંગલ ઉપર એક કાગળ નરમ-ગરમ સંબોધમાં લખાવ્યો. મુગ બાબદ ઉપર આવનાં નિયતું લખાવ્યું બેદરાંમિ લખવા પોતાના નવિસંદાને ફરમાવ્યું:—

“કરે જે દુરંદેશ અકળ અખતીયાર,
જગતમા કદી ના અને બેકાર.
અકળ પાદશાહોનું સરતાજ છે,
અકળ વન તે રાજ તારાજ છે.
અકળ કરે દુર આફત બલા,
રખે કોઈ બલામે થઈ મુતલા
અકળની અવલ એ છે નિશાન,
જુરહથી ડરે છે સદા ઇન્સાન.
સમજ તો નથી તારો અંદાજ ટું,
કુખી હાં કરે જીવ બેકાજ ટું.
વડીલો તહારા હતા આરકાર,
મગર તે અમારા હતા તાબેદાર.
પેદર જે તહારો હતો નેકનામ,
અમારા શાહનો હતો તે શુદ્ધામ.
હવે હમ પનાહમે હિન્દુસ્તાન,
લેવું ‘તું’ ખંડણી ચાલુ ઇરાન.
મગર હાલ ટું તેમ કરતો નથી,
ઇરાનથી ટું ડરતો નથી.”

કિધા હાલ કેવા ખાકાને ચીન,
આવ્યો તે લડવા ઇરાન જમીન.
ગયો થઈ તારાજ ઇરાનથી,
ઠુંખી બચે નહીં સુણુ ધ્યાનથી.
હિસે છે મને તારી તેવીજ ચાલ,
રખે ચીન જેવો અને ટુંજ હાલ.
ફલીરો અમારા છે બેમિસાલ,
અમો સામે હિન્દુ શું છે મતલ.
હવે છોડ મનમાથી તારું શુમાન,
નહીને ગણે કેમ દરિયા સમાન.
અગર ટુંજ બળપર મુરતાક છે,
મગર હમ સામે ટું ખાક છે.
લડી પારસીસે જીતે ના કદી,
છે ઇરાન દરિયો, હિન્દ છે નહીં.
મગર સાંભલી લે મહારા સુખન,
અગર હોય મુદહે ટુંને પસંન.
રવાના ટું કર ખંડણી સિતાબ,
જાહેલ બની ના રેતો જવાબ.”

એ રૂકો લખાવી તે ઉપર બેહરામ ગુરુ નિચે પ્રમાણે સરનામું કરાવ્યું.

“ખુદાવંદે હોલત, બળવંત પુર,
માલીકે બહેસ, બેહરામ ગુર.
ખ માહે ખોરદાદ, રોજ અર્સસંગ,
બેઠો તખ્ત પર બેહરામ જંગ.”

દિયે જેને ખંડણી, સકલાબો રમ,
બલકમા ચાલે અમારો હુકમ.
ચહુકે જંગ જયારે પકડી બનુન,
બનાવે બિયાબાન દરિયા-એ-ખુન.

કનોજને સિંધના શંગલ શાહ,

પોંહયે આ રૂકાને તારી પનાહ.”

બેહરામ ગુરુ એલચીના વેશમા શંગલની દરબારમાં

બરજી નામ ધારણ કરીને જવું.

પોતે એક એલચીનો વેશ ધારણ કરી, એલચી તરીકે હિન્દુસ્તાન ગય છે, એવી ખબર શેહરમાં કે દરબારમાં વડીકે દોષને પડે નહી, એવી તાકીદનું દરગાહ વહારને કરી, બેહરામે પોતાના થોડાક માનીતા પેદલવાંને સાથે લઈ, છુપા વેશમાં શંગલની દરબારે નિકળી ગયો. લાંબી મંજલ કરી તે બરજી એલચી કનુજ જઈ પુગ્યો. બરજી નામનો એક ઇરાનના શાહનો એલચી કનુજના રાજા ઉપર પેગામ લાવ્યો છે, એવી ખબર તે એલચીએ દરબારમાં મોકલ્યાથી, કનુજના રાજાએ તે એલચીને તેના માનસો સાથે પોતાની દરબારમાં હાજર થવાની રજા આપી, અને બરજી એલચી દરબારમાં હાજર થઈ રાજાને કનુજ માન આપી, તેના ચુલોની વખાણ ગાવા લાગ્યો. (12)

બિહરામ સુરના પેગામતું શંખલની દરબારમાં વંચાવું,
અને રાજા શંખલનું સુરસે ધવું.

પોતાની તારીફના સખુનો સાંભલી કનોજના રાજાએ આ ધરાંની એલચીને પોતાની દરબારમાં ધટવું સનમાન આપી, એક ભરતખાભરી બેઠક આપી, અને બરજી એલચીએ બિહરામ સુરનો રૂકો શંખલને બહુ મોટા માન સાથે સ્વાધીન કીધો.

તે રૂકો શંખલની દરબારના ચાલી મુનશીએ બાગેલુવંદ અવાજે વાંચ્યો, અને તે સાંભલી શંખલનો ચેદરો ફિક્કો પડી ગયો. એ રૂકો સાંભલી રાજા શંખલ બોલ્યો:

“ખંધ કર ખંધ ચુકતણુ, ખંધ સુખન,
અએ મઈ ખાદેશ ખંધ કર વહન.
વખાણે શાહને વડાઈ કરી,
ધણી છે જખાંમે ભટાઈ ભરી.
ખંધે છું જખાંધી ગણત દાસતાંન,
દિયે ખંડણી કેમ હિન્દુસ્થાન.
કુલ્હંગ છું સમજે, મગર છું ચોડાખ,
કહેર છે વૃક્ષાંની દરિયા-એ-આખ.
ન મહી, ન દાનઈ, સલુકઈ જરા,
કુલેલા ખિયાલો હવાઈ ખડા.
ગજખ માફ લશકર ખીશિયાર છે,
જમીન તેથી લરણ લાચાર છે.
સુરવીર સિપાહો લાખો હજાર,
નમીને ગણે સુજને શેહરિયાર.”

દુખી દઈમંદોને માટે દલા,
ભરી છે નાયાળ હિન્દમે સલા.
હોરા, નગીના, કંચન, ગોહર,
ખખનો બિરયાર, છે માલો-જર.
મુલકે મારો પાહડી, રાહ છે કંઠણ,
દાખલ યઈ ના શકે અહેરેમન.
કંતુજની સરહદ ધરાંન જમીન,
ને સકલાખથી મુલકે સુરવીર ચીન.
હાકમ ને અફસર મહારા સુલામ,
મુંઠી જખાંપર ધરે માફ નામ.
નથી આ જમીનને કિંધી કોઈએ યાદ,
સિવા કયાંની કાઉસ અને કએ દોખાદ.
અગર શેહનશાહની હોતે જો રસમ,
તો સર તાફ તનથી કરતે કલમ.”

શંખલની દરબારમાં કુસ્તીનો અખાડો.

કંતુજના રાજાને આવી રીતે હદ બહાર ઉરકેશઈ ગયો જોઈ, ધરાંની એલચી બરજી (શાહ બેહરામ) એ તેને નમનતાખી કંડો પાડવાની તખવિજ કીધી. શંખલે ધરાંની એલચીનું બેલવું ધીરજથી સ્વીકાર્યું, અને તેને આસાએસ લેરા ચેલકમા રવાના કીધો.

એ બનાવ પછી ખીજે દિવસે કંતુજના રાજાએ એક મોટી દરબાર બેગી કરી, ત્યાં શરાખતો દોર ચાલુ કીધો. બરજી એલચીને પણ એ દરબારમાં હાજર રહેવાને ધંજન કીધેલું હોવાને લીધે, તે પણ તે મેલાવકામાં હાજર થયો હતો. કંતુજના રાજાના હુકમથી ખાદશાહી મલ્લો દરબારમાં જુવાની કુસ્તીનો અખાડો કરવા હુકમ કીધો.

હુકમ યતીજ બે પેહલવાંની મલ્લો પોત પોતામા કુસ્તીનો કુંનર અજમાવતા હતા. તેઓની રસાહસી ભરી કુસ્તી જોઈ, એલચી બરજીએ રાજાને અરજ કીધી કે: “કું ખી આ પેહલવાંનો સાથે, જો તારો હુકમ હોય, તો કુસ્તી ખેલું.” બરજીએ વિનંતી કરતા જણાવ્યું:

“અરે રાજા મહારા, સરતાજ હિન્દના આ ધણી,
હોય ખતા જો દરગજર, ચાફું અરજ એક મન તણી:
હાલ જોઈ આ રંગનો, ઉછલી રજું લડું અંગમે.
હોય હુકમ રાજાનો, ફું ખી લડું આ જંગમે.” ૧૨,૫૦૦

કરૂં રંગ ધરાંની જંગમા, હિન્દી સલામિ આજ હું,
દેખાડું હું મારો હુંનાર, કુસ્તી રમી મહારાજ હું.
આવે ભલે ચોચાંનમા, સગી બની જંગી પિત્રંગ,
નોકર શાહ બેહરામનો, દેખાડું મારી આ મલંગ.”

બરજીએ હિન્દી મઢલો સાથે કુસ્તીખાણ કરવી.

રામ શંગસે બેહરામના આ ધરાંની એલચીની અરજ મંજુર કીધી, અને પોતાના માનીતા મલ્લોની સાથે અખાડામા કુસ્તી ખેલવાની તેને પરવાનગી આપી. બરજી ઘુરતજ અખાડામા તૈયાર બની ઉતર્યો. હિન્દી મલ્લે પોતાના ભેરથી આ કુસ્તી લાગી વખત લંબાવી, બરજીને થાકવી નાખી, જ્યારે તે નજળો પડે ત્યારે તેની. નખળાઈના લાભ લેધ પોતાના ફાવેયમા તેને પકડવાની માત્ર એક યુક્તી હતી. પણ બરજીએ તે મલ્લને પોતાની નિષ્ઠામા ફાવતા દીધો નહી. બરજીને આ મલ્લ હુકાવી નખળો કરે તે આગમચ, બરજીએ તેનો કંભરગંધ ભેરથી પકડી તેને ઉંચે ઉઠાવ્યો, અને એવો તો ભેરથી તેને જમીન ઉપર પટક્યો, કે તે મલ્લના હાડકાં ભાગી ગયાં.

પોતાના નામીઆ મલ્લની આવી હાલત જોઇ કનુજનો રામ શંગસ અજબ થઇ ગયો, અને બરજીને માન આપી પોતાની દરબારમા સર્વથી ઉંચી બેઠક આપી. આ ધરાંની એલચીની આવી દીલાવરી જોઇ, શંગસને એવો શક પડ્યો, કે “એ શખ્સ ધરાંનનો પાદશાહ બેહરામ શુર છે, યા તો તેનો બાપ હોવો જોઇયે”

બરજીએ શંગસના એવા સવાલનો સાણત ધનિકાર કરતાં અરજ કીધી કે, હવે બેહરામ શાહના પયગંમનો જવાબ આપી, ધરાંન જવાની અને રખ આપવી.

બરજીને ધરાંન જતો અટકાવવા શંગસે તદખીર રચ્યો.

આવા એક ભેરમંદ અને દિલાવર ધરાંની મહંને, પોતાના રાજમા વસ્ત્રાટ કરતો જોવાને દેખઈતી રીતે શંગસ ધણોજ ખંતી થયો. તેણે પોતાના પ્રધાન સાથે એ વિશે મસલત કીધી કે: “તું કઈખી રીતે એ ધરાંની એલચીને સમજાવી આપણા રાજમા વસ્ત્રાટ કરી દિયાંજ રેહ એવી તદખીર કર.” પ્રધાન પોતાના રાજના કલા મમાણે બરજી પાસે ગયો, અને તેને ધરાંન જતો અટકાવવાની તજવિજ કરવા લાગ્યો:

“ખુશી રહે ચમનમા વસી ઓ દલીર,
દવા હુંજ હકમા શુભરે વજર.
અજબ છે કનુજની આબો-હવા,
સફા તે કરે છે દરદ વન દવા.
મુખ પર હવાનો દીપે ખહાર,
લબો લાલ ખીલે, ખિલે રૂખસાર.
કનુજની અભાયબ છે સરખમીન,
લિતરમા વસે છે, શુજા બીન-બીન.

અભાયબ હિન્દમા કનુજ છે વતન,
કરે કાં ન કાયમ હિયાં તું સદન.
સિક્ત હિન્દની શું કરે આ જખાંન,
નિર્ધન વસી હિયાં અને ધનવાંન.
વસંતની કનુજમા સદા છે ખહાર,
ચમનમા શુભો ખીલે અપાર.
હવા જેની અનમોલ, સિતલ ઠંડગાર,
હર સાલ બે પાકે, રૂલ ડાર ડાર.”

બરલુને હિન્દનો સેનાપતી કરવાની
કતુજના પ્રધાને લાલચ દેખાડવી.

“વસી હિયાં બને મારો સેનાપતી,
સુધારે છું કેવી હિન્દની ગતી.
ગોહર ‘ને હીરા, લાલોની ખાણ,
પડી છે પાતાલે હિન્દુસ્થાન.
જમકૂદ, ચાકુત, કંચન અપાર,
બની તેનો માલેક થા જરદાર.
તુંથી થયું શહનુ હીલ સાહ છે,
જીગરમા તહારી ભરી ચાહ છે.
મને કહે તહાફ મૂબારક નામ,
થશે તેથી આરામ હીલને તમામ.”

બરલુએ પ્રધાનને જવાબ દીધો.

“અરે ઓ વજીર તું જરા રાખ ધ્યાન,
શું સમજે છું એવો મને બેધમાન,
ખુશામતનું કાંમ કરવું હવું,
લાજમ તુંને ખસ મરવું હવું.”

દોલતો-દીનાર, ગંજે દિરમ,
થકી પારસી ના તજે દીન-ધરમ.
કદી દેશદ્રોહી નહી હું બનું,
છે ફરમાન જરથોશ્તી દીનનું.
ફિરુરી અગરબે બને અનજીમન,
ભુલે રાદે રોશન, કિયામતને દંન.
ગયો કહાં ફરીદુન પેશાદીયાંન,
કિધું જોણે આખાદ બેકલ ધરાંન.
રહી ક્યાંનિઓની ના કંધ નિશાંન,
ધુંજી જેથી ધરતી અને આસ્માંન.
કના દોર આખર ‘હખામી’ થયો,
સિકંદર બે હાથે ખાલી ગયો.
ગયા કુલ જીએર્ગે કહાં નેકજાદ,
જેહાંદાર કથખુશરો, કથકોખાદ.
ગયો કાંહ ફત્તમ જેહાં પેહલવાંન,
જમનાએ રાખી ન તેની નિશાંન.
બનું કંધ ફુનિયા થકી બેધમાન,
દગો દંધ વતનને વસું આ મકાંન.”

રામસે બરલુને ઈરાંન જતો અટકાવવા માટે
એક નવી યુક્તી રચી.

કોઇથી રીતે ઈરાંની એલચી બરલુને ઈરાંન જતો અટકાવવાની, અને
તેનો કતુજમાજ વસ્વાટ કરાવવાની શંકાની ધણીજ ખાંચેશ હતી. પોતાના પ્રધાન
તરફથી બરલુના વિચારો જાણ્યા પછી, શમયે બરલુને અટકાવી રાખવા એક નવી
યુક્તી રચી. કતુજના મુલકમા એક ગંજનર અંજદાહ વસતો હતો. એ અંજદાહથી
આસપાસના ગામડામા વસતો સોંકો ધણોજ ત્રાસ પામતો હતો, અને આત્યાર સુધી
એ અંજદાહને મારવાની કોઇએજી દિમત કરી નહી હતી. કતુજના રાજાએ, બરલુને-
પોતાની પાસ બોલાવી મંગાવીને કહ્યું કે: “પેહલવાન બરલુ, તું ઈરાંન સિધારે તે
આગમય કતુજ ઉપર એક કુપકાર કરીને જ અમારાં કતુજમા દિવાંધી થોડેક દુર
એક ગંજનર કદનો ઝેરી અંજદાહ વસે છે, તે ધડીમા જમીનની ભીતર વસે છે, તો
ધડીમા દરિયાના પાણીમા વસ્વાટ કરવા નિકવી જાય છે. મારી તુંને અરજ છે ઓ
ઈરાંની પેહલવાંન, કે આ અંજદાહને મારી નાખી, કતુજ વાસીઓના દુખનું તું નિવારણ
કરે, તો આખું હિન્દુસ્થાન તારી કિર્તીના ચુલ્લુ માળું રેહશે.”

કતુજના રાજાની આવી કાકતુદી ભરી અરજ બરલુએ તુરત કશુવ કીધી, અને
એક કતુજવાસી ભોમીયાની સાથે પોતાના થોડાક સવારોને લઈ, દરિયા કિનારા તરફ
જ્યાં તે અંજદાહ વસતો હતો, ત્યાં તે ગયો.

બરજીએ એક ગંજવર કદના ઝેરી અઝદાહને દુરથી મસ્ત થાઇ પડેલા જોયો. તેણે પરવરદેગારનું નામ જુગાંન ઉપર ધરી, પોતાના ચાર ઝેરી તીરે, બરાબર નેમ ટાંકી, અઝદાહના માથાંને વિધી નાખવા તેણે ઉપરા સાપરી ફેંક્યા. આ ચારે તીરેએ ધાયું કાંમ પાર પાડ્યું. તે ચારે તીરથી તે અઝદાહનું માથું ચારે બાજુથી વિધાઇ ગયું, અને થોડા વખતમા તે તરફીને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. બરજીએ (બેહરામ) ત્યાર બાદ તે અઝદાહનું માથું કાપી કાઢાડી તેના તનથી જુદુ કીધું, અને તેનું તન એક ગાડાંમાં નાખી, રાગ રાંગલ ઉપર તે રવાના કીધું. આ બનાવથી કનુજના તમામ હિન્દુઓ બરજી ઉપર આદરીત કરવા લાગ્યા.

બરજીએ કરેલું આવું મહાભારત કાંમ, અને તેની એવી હિંમત જોઇ રાગ રાંગલ ધણેજ હેરાત રહો, અને તેની ઉપર પ્રસન્ન થઇ તેણે પોતાની જાનફેસાની જાહેર કીધી.

બરજીને શંગલે પોતાનો

જમાઇ કરવા કહ્યું.

કહ્યું સંગલે: “બરજી નામેવર, થઇ હિન્દમે તારી કિરતી અંમર. તું સુરવીર બની કાં બને હલકાર, જે આહે તો પળેમા બને શહેરિયાર. તુએ દીલ માફ કિધું શાહ છે, કનુજને કિધું તુંએ આખાહ છે. સિફત તારી કુલ હિન્દીઓ ગાયે છે, કહું મારો હામાહ દીલ આહે છે. છે કુખતર સપીનુહ હુરી બખતવર, અજબ નાજનીન છે રશ્કે-કમર. અજબ તેની કાતીલ, તિરછી નિગાહ, અજબ દીલ લરી છે, અજબ છે અહા. અજબ અલબેલી, સુરત કામની, હુરી હિન્દની છે, કનુજ ગાંમની.

બનાઉ તુને મારો સાલાર હું, કહું હિન્દ અંદર આરકાર હું. આ હેરા મારો છે ખાગો-ખહાર, કર શહેરિયારી, બની શહેરિયાર.”

વિચારીને અંદેશ કિધો મનમા, પડયો આવી બેહરામ અજબ ફંદમા. અજબ હીસ્મતનો છે આ કહેર, કોહલાંના ફાંસામા સપડાયો શેર. કહ્યું એમ બેહરામે લાચાર થઇ: “જીવો શાહ શંગલ ખુશીમા રહી. મને વાત તારી પડી છે પસંદ, કહે કાંહ છુપાયો છે બીજ અંદ. રજી કર કનુજની માહેજબીન, જોઇ હું નજરથી કહું આફરીન. દરે જે બરજીને તારો જમઇ, તો બંદોખી તેમા લેશે વડઇ.”

બેહરામ ગુરના કનુજના હિન્દુ રાજાની દીકરી સપીનુહ સાથે લગન થવાં.

બરજીએ અંતે હિન્દુરયાંનમા રેહવાની રાગ રાંગલને કણલાત આપી, અને શંગલે પોતાની ખુશસુરત દીકરી સપીનુહની સાથે ધરાંની એવચી બરજીના લગન કનુજમા મોટી ધુમધામથી તેણે કરી આપ્યાં. એટલું જતાં બરજીએ પોતાનું બર નામ રાગ રાંગલને બીલકુલ જાહેર કીધું નહી.

આ લગન પછી, બરજી પોતાની હિન્દી મહાજીવ સાથે, બરજીના છુપા નામથીજ કનુજમા વસવાટ કરી રહ્યા. સપીનુહ સાથે જ્યારે તેનું દીલ એક થયું, અને જ્યારે તે હિન્દી મહાજીવની પોતાની તરફ હદ વગરની શ્રીદાગીરી બરજીએ જોઇ, ત્યારે એક દાહડે, બરજીએ તેણી પાસ પોતાનો બેઠ છુપાવવાનો કોલ લીધા બાદ, પોતે

કેણુ છે, તે બેઠ તેણે જાહેર કીધો. સપીનુદનો ખાવિંદ, ધરાંનનો પાદશાહ બેહરામ ગુર પોતે છે, એમ જાણ્યા પછી, સપીનુદ પોતાનાં ખારિંદને વધારે માન, મોહનત, અને ખારથી ચાહવા લાગી. અતે જરણુએ પોતાની મહાશુભને એક દિવસ કહ્યું:

“હવે વાત સાંભલ એા નુરે-નજર,
કહું બેઠ હીલનો છુપો મુખતસર.
ધીરેધી સાંભલ મહારૂં બયાં,
રખે ખોલતી કોઇ પાસે જખાં.
મુઠત થઈ રહ્યો છું હિન્દુસ્થાન,
હવે ચાલ મુજ સાથ જઈયે ધરાંન.
અગર છું કરે મારી સાથે સફર,
મગર નહિ પડે અનજુમનને ખખર.
અગર આવે ધરાંન હિંમત કરી,
ખને કલ ખાંતુની સર્વોપરી.
દરજલે મહારો છે બેહિસાખ,
થશે ઘુને જાહેર ખરજી રૂખાખ.
અગર હીલ કરી રંગ ઉમંગ છું ધરે,
તો આલમની ખાંતુએને ડંગ કરે”

ખરણુએ ધરાંન તરફ જવાની
તદખીર રચવી.

સપીનુદ બોલી નમન ખુખ કરી:
“છુટે કેમ ખાલમથી સુંઠરી.
પતી ધર્મ લાજમ છે નારને,
સુખી તે કરે છે સંસારને.

૧૨,૬૦૦
લલી નાર જગમા તેજ એક છે,
મિત પાક જેની, નજર નેક છે.
લલી નાર તેવી જીવેલી લલી,
વિના સર્વ ખીલુ મરેલી બલી.
લલી નાર એવીજ સદનામ છે,
ખિલુએ જીવેલી નાકાંમ છે.
કરે આસમાં માર હવાખી ફરે,
ફરે આ જમીન ‘ગર ખુઠાખી ફરે.

કરું જો તૂધી મારી કયાંમત થલે,
જફા ‘ને સિતમ મારી સરજત થલે.”

સપીનુદ એક વફાદાર મોહરદારને જાજતી રીતે, પોતાના ખાવિંદ સાથે ધરાંન જવા તૈયાર થઈ. પોતે ધરાંનના પાદશાહની રાણી છે, એમ જાણી તે ઘણીજ ખુશી થઈ ગઈ, અને બેહરામ ગુરને તેની દરેક તદખીરમા તે મદદ કરવા લાગી. તેણીએ કહ્યું કે: “આજથી પાંચમે દિવસે આપણને હિંયાંથી નાહામની એક ઘણીજ ઉત્તમ તક મલશે, કેમકે તે વખતે દિયાથી થોડીક દુરની મંજલ ઉપર, એક દેવસ્થાન આવેલું છે, ત્યાંની જાત્રા કરવા રાત્ર પોતે ત્યાં જનાર છે, તે વખતે આપણને હિંયાંથી ઉપડી જતાં રોકનાર કોઈ રહેશે નહીં.”

આ જાત્રાનો મહીમા નજરે જોવા કનુજના રાજાએ પોતાના ધરાંની જમાઈ ખરણુને પોતાની સાથે લઈ જવાની ખાએચ જાહેર કીધી, પણ જાહોચ સપીનુદે પોતાના બાપને જણાવ્યું કે: “ખરણુ જે દિવસ થયાં ખિમાર છે, તેથી તે આની રાફે એમ નથી.”

સગલે પોતાની હીકરીની વાતને ખરી માની, પોતાના રસાલા સાથે તે જાત્રાએ નિકલી ગયો. આ તકનો લાભ ખરણુએ ઘુરતજ લીધો. તેણે સપીનુદ રાધ કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે, ખને જન ધરાંન તરફ નિકલી જવા તખ્યાર થયાં. પોતાના રસાલેદારોની સાથે મળી ખરજી પોતાના હથીયારો સજી, પોતાની હિન્દી મહાશુખ સપીનુદ સાથે થોડે સવાર થઈ, કનુજથી નિકલી, ધરાંન જવા, દરિયા તરફ નાહડો.

શંગલને બરજીના નાહસવાની ખખર પડવી.

બરજી સપીનુદને લેઈ ધરાંન તન્ક જાય છે, એવી ખખર કનુજના રાખને તેના સવારોએ તુરતજ પુગાડી. આ ખખર મલતાંજ શંગલ રાજા ગુસ્સામાં આવી પોતાના સરદારો અને સવારો સાથ તેઓને પકડવા માટે, પોતાના ઘોડાને તેઓની પાદલ દોડાવ્યા. બરજી દરીયા કિનારે પોતાની મહાશુર્ગ સપીનુદ સાથ અત્યાર આગમ્યનો પડાવ નાંખી પડ્યો હતો, ત્યાં શંગલ પોતાના સવારોની ફોજ સાથ આવી લાગ્યો, અને પોતાની દીકરી સપીનુદને ભેટાંજ તે ગુસ્સે થઈ પુકારી બોલ્યો:

<p>ગુસ્સાથી શંગલે કીધો પૂકાર: “અરે બેશરમ કુખ્તર નાખકાર. આ દાંમ તાર, ઓ બહોહર, નહીં મારી કિરતીની જીજી દેહર. રહી છું કનુજે ગુલિસ્તાનમાં, મરે કાં છું વેરાંન ધરાંનમાં. પડી મોહી ઠગારા દિલાવર ઉપર, નથી પારસી એ મગર ફાંસીગર.”</p>	<p>ફર પાછી મુજ સાથ છોડી ખસમ, નહિ તો નેજનો ભે છું જખમ. ભમે અંત અગે, ધુમે શીસ કાળ, કંઈ છુંજ લહુથી કનુજ રંગ લાલ. ઓ રહેજન ઠગારા, દયાંનત છે, સમજ કે હવે તારી કયાંમત છે. કંઈ તારી હસ્તી હું આજે ખતમ, ફરી પારસી ના લરે એવો દમ.”</p>
--	---

બરજીએ રાજા શંગલને જવાબ દીધો.

આવા તાનાગજીની બેઅદબ કલામિ. શંગલને મોહોડેથી સાંભળી બરજી ધણોજ તપી ગયો, અને તેણે પુકારી જવાબ દીધો:

<p>“અરે ઓ જલીલ, બેશહુર બહનિશાંન, કરે બહસુખન કેમ તારી જખાંન. શું સમજે છે મુજને કમજોર વું, બકે બકબકારો, કરી શોર વું. છુને કાર કરતાં મને વાર શી, નથી બાણતો ખંજરે પારસી.”</p>	<p>અગર લાખ એક હોય હિન્દી સવાર, કંઈ એખલો સરવેને ખારખાર. જતો ના મુકું જીવતો એક જન, કંઈ હિન્દનો હું સિદ્ધા આજ દન. છુને કાર કરતાં મને વાર શી, નથી બાણતો ખંજરે પારસી.”</p>
--	--

શંગલે બરજીને જવાબ દીધો.

શંગલ પોતાના જમાબ બરજીને એવી રીતે ફરાહિન થયેલો ભેઈ બોલ્યો:—

<p>“અફસોસ, મને નહિ વડી એ હતી, કરશે મહારી છું એવી ગતી. સુખન તારા ઝેરી અરે ઓ દલીર, જીગરમાં ખટકે મિસલ જેમ તીર. જીગરથી તુને ચાહા કીધો જમખ, હવે મારી સાથે દરે છું જીરખ. દિલે પારસી બેવફા છે તમામ, જખાં બોલે કંઈ ને કરે કાંઈ કાંમ.”</p>	<p>કરી ફર ફરજંદ બેરી વહાલ, ગણીયો છુને મારી આંખો મિસાલ. વફાહારી છોડી ગુજારે જફા, કહેશે નહીં કોઈ છું છે વફા. અકળમંદ હતી મારી દીકરી અતી, છુંએ ફેરવી તેની દીધી મતી. દિલે પારસી બેવફા છે તમામ, જખાં બોલે કંઈ ને કરે કાંઈ કાંમ.”</p>
--	---

બરજીએ પોતાનું ખરૂં નામ જાહેર કરવું.

બરજીએ જ્યારે શંગલને આવી રીતે બોલતો સાંભળ્યો, ત્યારે તેણે તેનો જવાબ દીધો:

“ખંધ કર જખાં છે ગજખથી ભરી,
હવા ના પલીદ કર, રખથી ડરી.
તણ જાઉં જ્યારે હું તારૂં વતન,
ખજે તે થકી છું જુરા વચન.
વિચારો જુરા નહીં કરે પારસી,
સદા દાદગરથી ડરે પારસી.
મનશની ભલી મન ધરે પારસી,
વચનથી કહી નહિ કરે પારસી.
જખાંધી જે બોલે કરે તેજ કાંમ,
ખને પારસી નહીં કહી બેલગાંમ.
ગજખની ભરી છે નજરમા કંટાર,
છે બેખબર મુજથી શેહરિયાર.
ખને કેમ બરજી પર છું કરૂં,
ઉભો તારી સામે છે બેહરામ શુર.
મને ના સમજતો ઇરાની સિપાહ,
મગર છું બેહરામ શુર પાદશાહ.”

અગર નેકી કરશે દીલમાં મનન,
આખાદ કરશ હું કંતુજ શુલશન.
આપણે પેદર સમ છુંને ચાહી માન,
ન હરગેજ સલામી દેશે ઇરાન.
જગતમા મશહૂર કાહાંણી થશે,
નાર હિન્દી, રાણી ઇરાની થશે.”

કંતુજના રાજા શંગલે બેહરામ
શુરની મારી ચાહી.

સુણીને નવા બેડની આ ખબર,
ખુશીથી ધડકિયું શંગલ જીગર.
પુરત હાથમાથી છોડી લગામ,
હારજતો ઉભો તે તણને દમામ.
ઉતારી મુકંટ હાથ માહે ધરી,
કહ્યું: “માફ કર સહું ગઈ શુજરી.”
ધરી છાતીસે દાખીને ફીકરી,
રવાના સપીનુદ આપે કરી.

થયાં દીલરૂખા બેહુ કિરતી સવાર,
પુગ્યાં સહું સલામત વતન શુલજીર.

ઇરાની એલચી બરજીને મોહોડેથી આ નવી ખબર સાંભળનાંજ કંતુજને
રાજા શંગલ ગાંધેલ ખની ગયો. ઇરાની બરજી કોષજ નહીં, પણ ઇરાનનો પાદશાહ
બેહરામ શુર છે એમ જાણનાંજ, શંગલે બેહરામ શુર પાસ હાથ બેડી મારી માગી,
અને પોતાના માર્યા ઉપરનું મુકંટ કાઢાડી પોતાના જમાઇ પાસ દરજીબર આદાષ.
બેહરામ શુર શંગલને તેજ વખતે બેડી પડ્યો, અને અરસ પરસ લગાણ ખુલાસો થયા

૧. આ શંગલ રાજા, અને તેનું કંતુજ શેહર હિન્દુસ્તાનના વાન્ય પ્રતિમાં,
ફરકાખાદ જ્વાલામા કાળી નદીના આયમણ કાંઠા ઉપર હતું. એ કાળી નદી, ગંગા
નદીને અહીંથી પાંચ-માછલ ઉપર મળે છે; પણ આગલા જમાનાઓમાં પવિત્ર ગંગા
નદી, કંતુજની અડોઅડ વહેતી હતી, જ્યાંથી તે આજે ખીસી ગઈ છે. એટલા માટે
શાએરે કંતુજની પાનેના દરીયા માટે જે લખ્યું છે, તે આ ગંગા નદી માટેજ હોતું
જોઈએ. તે જમાનામાં કંતુજ એક મોટા આર્થ રાજનું પાલતખત હતું, જેના શુભ
વંશના રાજાઓએ તેની હદ ઘણી વધારી દીધી હતી. ઇસવી છઠી સદીમાં તેની હદ ઘણી
વધારી દીધી હતી. રાજા શંગલનો જમાનો પાંચમી સદીનો હતો. તે વેળાનું કંતુજ
આજે નથી. આજનું શેહર નવુજ નામનું છે. (સાસાની શાહનામું.)

બાદ, સપીનુદને લેઈ બેહરામ ગુર ધરાન તરફ નિકળી ગયો, અને સહી સધાંગત પોતાને વતન પુર્યો.

સપીનુદની ધરાંગના નવજોત થવી.
મલીને જુએગો, દાનાવ સંગ,
ઉલા હાથ ભેડી ધરીને ઉમંગ.
સવારી ખની દબદબાથી ભરી,
હતી સંગ બેહરામ હિન્દી પરી.
ગયાં સહુ આજર ગોશરૂપ મકાંન,
ગરીબોને હાથ દિરમલુ દાન.
સુધલિસોની હાજ હીલમે ધરી,
ગોહર-લાલો સખાવત કરી.
હજુરીમે હાજર થયો કારસાજ,
જે કરતો તો હજમ, અર્સમ-ખાજ.
કિધો તેને બેહરામિ એવો હુકમ,
શિખરે સપીનુદને દિન ધરમ,
શીખી સપીનુદ દિનના ઠલાંમ,
જાણી ખુશી થઈ કલ આસોઆંમ.

લઈ નહાંન નારે કિધું તન પાક,
કિધી જુતપરસ્તી સદાની ત્યાગ.
સુણો તમ તવારીખ જરથોશ્તીયાંન,
કેવા તમારા હતા નિયાગાંન.
૧૨,૭૦૦
હતો શાહ બેહરામ હાલે દયાલ,
કિધી શાહી જુમલે ત્રેસઠ સાલ.
થયો દમ એક રોજ તેનો ખતમ,
કિધી કુચ સફરની 'મુદ્દે-અદમ'.
રડી તેની રધયત અલમ બેધને,
રડી રાણી મેહલે સનમ ખોધને.
કંજ બેધ તેની રડી સર જમીન,
રડયા કલ સિતારા, બેહરા જખીન.
સુતો સેજ બોલી મધુર પુર વેણુ,
ગયો તે સદાનો કરી અંધ નેણુ.

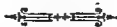
સૌજ.

ગજબ ભરી છે જગતની કહાણી, ખતાવો ગયા કહાં સાસાનિયાંની.
ગયા પેશદાદી, ગયા કહાં ક્યાંની, કિધી સહુની મિટી, આ દુનિયા-જે-દાની.

* * * * *
હકિકત દુનિયાની એ સર-ખ-સર છે, મકાં તારે બંદા 'કાયમ-નગર' છે.
ખતાવો ધરખના ધરધર કહાં છે, ખતાવો ગરીબના રહેબર કહાં છે.
રહેબર હતા તે ગયા મુકી ચાલી, રખ કર 'રેશન' હમારી જલાવી

નોશીરવાંન આદેશ.

શામ્લેર શીરદોસી પ્રમાણે નોશીરવાંનનું અસલ નામ 'કિસા' હતું. પેહલવી લખનારાં આમ્ને 'કિસા' લિપરથી 'પુશો' લખ્યું છે.

રખીયવનની આદીનમા, અરો ફરોહરને આરાધનાં, એ પાદશાહના ફરોહરને માટે લખ્યું છે, કે: "હમાન્નેર ફરોહરે અનઓશીરવાંન પુશરો કાળાદાંન બાદ."

એ 'અનોશીરવાંન' શબ્દનો જે પાછલથી 'નોશીરવાંન' શબ્દ બન્યો છે, તે પુશરોનું ખેતાળી નામ છે. પુશરો તેનું જનમ નામ હતું, અને કાળાદ તેના બાપનું નામ હતું.

પુશરો (નોશીરવાંન)નો બાપ કાળાદ. નોશીરવાંનનો જનમ કુમ થયો.

પુશરો (નોશીરવાંન)નો બાપ એક હંચ દડા વગરનો પાદશાહ હતો. તે હપતાલના રાજાના હાથ ઉપર કચેદ પકડાઇ બંદીખાને પડ્યો હતો, ત્યાંથી સુફરાય નામના તેના વજીરે તેને છોડ્યો હતો. બંદીખાનામાંથી નાહસી જઇ, તેણે એક દેહકાંનના મકાંનમા ઉતારો લીધો હતો. એ દેહકાંન એક મોટો જગીરદાર હતો, અને તે ફરીદુનના વંશથી ઉતરેલો પોતાને જણાવતો હતો.

એ દેહકાંનની એક બધીજ પુત્રસુરત દીકરી હતી, તેની ઉપર કાળાદ મોહીત પડ્યો, અને તેની સાથે તે શાદીના ગાંઠથી બેઠ્યો. પોતાની બાંનુને પોતાની નિશાણીની એક વીઠી પેહગાવી કાળાદ ત્યાંથી નિકલી ગયો, અને પોતાનું બાપનું રાજ તેણે પાછું મેલ્યું.

પાછલથી કાળાદ પોતાની માનીતી મહાશુબને મલકા તેણીને મકાંને ગયો, ત્યારે તેને ખબર પડી, કે તેની શણીએ એક દીકરાનો જનમ આપ્યો હતો. તે દીકરાનું નામ તેને પુશરો યાને 'કિસા' આપ્યું. એ દીકરો, તે નોશીરવાંન આદેશ હતો.

કાળાદનું મરણ.

નોશીરવાંનનો બાપ કાળાદ ૮૦ વરસની ઉંમરે અરણ્ય પામ્યો. તેનું મરણ ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ૫૩૧ નાં વરસમા થયું હતું.^૨ અને એ દિવસે નોશીરવાંન પોતાના બાપની ગાદીએ આવ્યો હતો, અને પોતે ધરાંનના પાદશાહ તરીકે તખ્ત ઉપર બેઠો હતો.

૧. શાહનામાના આ દૈસ્તાંનનું સંગીત કિરતન પેહલવેહલું મુબર્કની જશન કમીટી માટે તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૨૧ ને દીને સાંજના બે. ૭. ૪૦ ઇન્ડીટયુદવાલા હાલમાં કતાંએ રણુ કીધું હતું.

૨. એનસાઇક્લોપિડીયા બ્રિટનિક પ્રમાણે જોતાં, આજે, (એટલે આ દિર્તત જે સાલમાં રણુ થયું તે ઇ. સ. ૧૯૨૧ ના સાલમા) ૧૩૯૦ વરસની વાત ઉપર, સપ્ટેમ્બર ૧૩ મી તારીખે, ઇ. સ. ૫૩૧ ના સાલમા, પોતાના બાપ કાળાદના મરણ બાદ, નોશીરવાંન ગાદીએ આવ્યો હતો. એ દિવસે ખોરદાદ મહીના અને બેહર્થમ રોજ હતો.

શ્રીરદાસી નોશીરવાંનની તાજ પોશીનો દિવસ ખોરદાદ મહીનો અને બેદરાંમ રોજ જણાવે છે.

નોશીરવાંનનું દાસ્તાંન શ્રીરદાસીએ સાઠ વરશની ઉંમરે લખ્યું હતું.

જ્યારે શાહનામાની કિતાબ માટે શ્રીરદાસી નોશીરવાંનનું દાસ્તાંન લખતો હતો. ત્યારે તે સાઠ વરશની બુજેર્ગ ઉંમરે પુર્યો હતો. એ અરસામા તેનો એક દીકરો ગુજર પામ્યો હતો, જેના મરણના જખમથી, અને શાહનામાની કિતાબ રચવા માટે બેચેસી જેદમતથી તેના બુદાપા ઉપર મોટી અસર થઈ હતી. બુજેર્ગી માટે જે ઉમદા વિચારો શ્રીરદાસી પોતાના શાહનામા અંદર નોંધી ગયો છે, તે બેશક ધણજ ઉમદા અને મનન કરવા જેગ છે.

બુદાપાનો કુડાપો !

અએ સરવ સમ વહાલાં બદન બગદાર,
કહે કેમ થયું સુસ્ત અને કંડગાર.
બોલ્યું સરવ સમ બદન દિલપગીર,
જવાની જેવે હું થયું હલગીર.
જ્યાં તંક છઠાપો હતો ગુજથી દુર,
ત્યાં તંક હું દીલ ખુશીથી પુર.
કિધું છે છઠાપાએ દીલને બતંગ,
ઉડી ગુમ થયો છે જવાનીનો રંગ.
જવાની મેં પાળી છૂટાજત કરી,
અફસોસ ગઈ કુખ દેષ છેતરી.
વરશ સાઠે થાયો અબળ બીરિયાર,
અરે બાધ ! સંભાલ રેહ હુરિયાર.
ગજબદમ પિરીનો છે અબદાહ સમાન,
સિંહ જેવી ચુંગાલે પકડે જવાન.
એ ગરજે તો ધુંજ રહે હોઠ છે,
એક હાથ ખુશી, બિજે મોત છે.

બદનને એ વાળેછ વાંકું કરી,
બનાવેછ બદરંગ સિંહા શુલ્હડી.
કરેછ રંગ પીલાં શુભે અર્ગવાંન,
રહે છે શુંગલઈ, દિલે અર્માન.
બને છે નિર્બળ લાચાર પગ,
પડે છે બદનની દિલી કુલ રંગ.
ધુંજે હાથ લખતાં, કંપે કલમ,
જશમા ચહડે હાંફ, ભરતાં કલમ.
ચશમ મારી આંખી પડીછ આબદાર,
કંમર મારી ખમતી નથી મુજ ભાર.
ખુશી મુજ દીલમા સદા જે હતી,
કુખી આ બદન છે, કહું શું ગતી.
ઘટા થાઈ ઘંઘોર, અધીર થઈ અજલ,
કહે છે મિનોઈ સફર પર નિકલ.
ગયો છે અજલ સાથ નોશીરવાંન,
તો રહે ક્યાંથી 'રોશન' તારી નિશાન.

નોશીરવાંને જોયલા ત્રણ સ્વપ્ના.

સુણો હમદીનો કફરું બયાંન,
કથું હું કળીબધ નવું દાસ્તાંન.
એક રાત દીલ ખુશ હતી મનમાન,
પડ્યો'તો પુર નિન્દ નોશીરવાંન.
દિહો બાળ પોતે છે તખ્ત પર,
ઉગી ત્યાં નિકલ્યું આડ એક જખર.
નેધ તે થયો ખુશ નોશીરવાંન,
કથું કે ચલાવો સહું ગાંન તાંન.

પડી ધુમ મહેશીલે દોરે-ચરાખ,
રહ્યાં સહું ખૂશીથી બિલી બેહિસાખ.
દિહું તખ્ત ઉપર પોતાની પાસ,
બુંડ એક બેડું હતું ખુશ મિગસ.
બગલમા બેસીને કરવું ચમન,
પીધ બામે શાહી બનવું મગન.
કિધો મનમાહે કંઈ કંઈ વિચાર:
“હશે લેદ શું એનો પરવરદગાર.”

નોશીરવાંતે જોયલો સ્વપ્નો ખીજો

વળી ખાખ દીઠો ખીજી રાતના,
ખગીચે દિઠાં કુલ હર ભતના.
કુવો એક પડીયો ખગીચે નજર,
પડોસે હતાં પાંચ ટાંકાં જખર.
હતાં પાણી વન તે ખાલી તમામ,
પૂકારી રહ્યાંતાં સુબો 'ને શાંમ.
એકાએક નિકલિયો કુવેથી પૂકાર,
પડયાં પાણી ઉલરઈ કુવેથી ખહાર.
હતાં પાંચ ટાંકાં જે ખાલી નકાંમ,
છલાછલ ભરાઈ ગયાં તે તમામ.
જોઈ હાલ બોલ્યો શાહ શેહરિયાર:
“હશે ભેદ શુ” એનો પરવરહેગાર.”

નોશીરવાંતે જોયલો
સ્વપ્નો ત્રીજો.

વળી ત્યાં ખિજી ગમ કરતાં નજર,
ખનાવ એક દીઠો અજખ વીચિતર.
દિઠી તે ખગીચે ઉલો એક ગાય,
ચરતીતી ચારો, ફરતી તે બાય.
જાણી હતી સાથ બે વાછડી,
હતી સંગમા તેની સાથે ખડી.
હતી તે વીચિતર અજખ માતડી,
જણીતા ધાવી રહી વાછડી.
અજખ જોઈ થાયો શાહ શેહરિયાર:
“હશે ભેદ શુ” એનો પરવરહેગાર.”

* * *

નોશીરવાંતે સ્વપ્નાનો ભેદ જાણવા, નજીમીઓને માટે

દેશપરદેશ અહેલેકારો મોકલવા.

મિટી રાત કાળી, પડી ગઈ સહવાર,
ઉઠ્યો નિન્દમાથી શાહ શેહરિયાર
હુકમ દીધો દરખાર એકદમ ભરે,
જીવાવી નજીમીઓ હાજર કરે.
જમા થાઈ મહેશીલ હુકમ એ સુણી,
હાજર થયા ત્યાં નજીમી ગુણી.
દિધો ખાખનો હાલ કુલ આશકાર,
સુણી સહુ નજીમી થયા બેકાર.

અકસોસ નજીમ કેમ બની લાજવાખ,
નથી જોડી શકતી તારીરે ખાખ.
૧૨,૮૦૦
રવાના દિધા ચોતરફ અહેલેકાર,
કરેકને આપી દિરમ દસ હજાર.
કહ્યું કે: “ખરચની ન કરતા કંચર,
લઈ આવો જઈ કોઈ અકળમંદ પુર.
જાહેર કરે ખાખનો તે ભરમ,
ખજુ હું માલો-દોલત દિરમ.”(1)

નોશીરવાંતના હુકમથી અહેલેકારોનું નજીમીઓની

તલાશમાં મુલકે મુલક જવું.

પાદશાહ નોશીરવાંતે જ્યારે એવું કે તેના દરખારી નજીમીઓ, તેણે જોયલા સ્વપ્નાનો
ભેદ જાહેર કરી શકતા નથી, ત્યારે પોતાના અહેલેકારોને મુસાફરીના ખર્ચ માટે
દસ દસ હજાર દિરમ આપી, દેશે દેશ રવાના કરવાનો હુકમ દીધો, અને તાકીદ દીધી,
કે એવા કોઈ બાહોશ રમલકારને જે કોઈ શોધી લાવશે, તેને તે મોટું ધનામ આપી
નવાજશે.

આ હુકમ પ્રમાણે ધણાક અહેલેકારો જુદે જુદે મુલક, એવા રમલકારની
શોધમાં નિકળી ગયા. એ સમયોમાં એક બાહોશ આઝાદ સરવ નામનો અહેલેકાર હતો, તે
એવા કુશળ રમલકારની શોધમા પ્રવેશી ફરતો, અંતે મરવ શહેરમાં જઈ લાગ્યો, અને
ત્યાં એક એવા, રમલકાર માટે તલાશ કરવા લાગ્યો.

સુણી આ હુકમ સહુ ગયા અહેલેકાર, હતો એક ‘બાહોશ આઝાદ સરવ,
હુંડવા નજીમી કોઈ જાણકાર. તજસુસ કરતો ગયો તે મરવ.

પડ્યો એક દસ્તુર કાઢેલ નજર,
શિખવતો હતો જાંઠ અવસ્તા હું નર.
હતો પાસ તેની જવાં એક ખડો,
ચેલો હતો તે તેનો વડો.

રોશન પેશાંની અને ખુશ ચહેર,
હવે નામ તેણે બુજેઈ મહેર.
એક બેહુ જન ખુશ થયો અહેલકાર,
જમ હાલે મકસદ કિધો ઇજહાર.

કહ્યું કે: “અતાવે સરમ ખાખનો,
ખને તે માલિક એલકાખનો.”

આઝાદ સરવળું મરવ શેહરમાં જઈ પુતળું અને બુજેઈ મહેર
સાથ તેનો મેલાપ થયો.

સમગ્રે ઢેકાણે પુખ્તરૂઝ અને તમાશ કરી નિશાળ યથા પછી, આઝાદ સરવ
નામનો નોશીરવાનનો અહેલકાર મરવ શેહરમાં જઈ લાગ્યો. ત્યાં તેણે એક બુજેઈ
મુમેદને જાંઠ અવસ્તામાં કલામો જવાં છોકરાઓને શીખવતો જોયો. આ મુમેદની
આમલ તેનો એક ચેલો ઉમેલો હતો. આઝાદ સરવે, એકાદ રમકકારને જો તે પીછાંતો
હોય, તો તેને માટે જણાવવા અરજ કરી.

દસ્તુરે સવાલ કીધાથી આઝાદ સરવે નોશીરવાન પાદશાહે જેમકા સ્વપનાની
તમામ વિગત તેને જણાવી કહ્યું, કે શાહના નસુખીઓ એ ખાખની તાસીર કેહી શકતા
નથી, તેથી શાહ નોશીરવાન ધણેજ નાસિપાસ થઈ ગયો છે, અને કોઈ કામિલ રમક-
કારની ગોધમાં દેશ દેશ તેણે માનસો રવાના કીધાં છે, કે કોઈ એવા બાહ્યશ
રમકકારને શોધી લાવે, કે જે એ સ્વપનાના બેદને ખોલી કહે. આ જખાંની સાંભળી
તે દસ્તુરે જવાબ દીધો:

સુણી તે દસ્તુરે કીધો જવાબ :
“અજબ છે સરમથી સરેલો એ ખાખ.
નથી હું નજીમી એ અફસોસ છે,
જખાં મારી તેથી ખાંમેશ છે.
હું જાણુ છું કુનિયાએ એકજ મુલમ,
શીખવું છું હું જાંઠ-અવસ્તા ધરમ.” (૨)

બુજેઈ મેહુરે આઝાદ સરવને
જવાબ દીધો.

“અએ સારેખ મહેરખાં રહો ખરકકાર,
આ ખંદો છે તારો ખિદમત શુજર.
હકિકત સુણી મે સિધી ખાખની,
ઉમેદ ખર લાવું હું એતાખની.”

* * *

* * *

પોતાના વડા ચેલાની આવી જાહેલી અને વચમાં બોલી ઉઠવાની હુમડાજ જેમ,
તેનો ઉરતાદ દસ્તુર તેની ઉપર શ્રસે થઈ ગાલ્યો:

“અએ બેઅદબ ખંધ કર શુકતયુ, | અકળપર તહારી પત્થર પડે,
ખધાંમાજ કેમ છું કરે હું-હું. | રખે છું દોળાંનું કાળું કરે.”

આઝાદ સરવે આ ખટપટમાં વચ્ચે પડી તે દસ્તુરને સમજાવી લેવા કહ્યું:

આઝાદ બોલ્યો: “ઓ દસ્તુર મહાંન, | મખાદા જવાંન એ હું નરમંદ હશે,
ના રોક, ના ટોક છું એ જવાંન. | તો, બેશક નસીખ એણું રોશન થશે:
અજર જો છું ઉસ્તાદ આપે હુંકમ,
તો તાસીર ખોલી દે એ સરમ.”

આગ્રાદ સરવને એવી રીતે બોલતો સાંભળી બુજિય મેહરે તુરતજ જવામ દીધોઃ
 “કરો માફ સાહેબ કહું કરગરી,
 જખાં આ જગે હું ન ખોલું જરી.
 અગર હોય જરૂર તો લઈ જાવો સાથ,
 કેરું શાહ નોશીરવાં સંગ વાત.
 એ તાસીર અંદર અજબ છે લરમ,
 ન હરગેજ ખોલું ખુદાના કસમ.”

પુશી યાયો આગ્રાદ સુણી સુખન,
 મરવથી નિકલી ગયા બેહુ જન.

આગ્રાદ સરમ સાથ જવાંન બુજિય
 મેહરની સફર.

સુસાફર ખની બેહુ ઘોડે સવાર,
 પુગા બેહુ જન એક જંગલ દવાર.
 ચહડી થાકે અંગે સફરથી ઘણી,
 ઉતારો દીધો ત્યાં બેબર ખની.
 હવે તે જગા પર ઝાડ એક છલકે,
 કિધું ત્યાં આરામ કરવું પસંદ.

જમીન પર બિઠાવી કિધું ખીસ્તર,
 સુતો ઝાડ નીચે ઓઢો ચર.
 પડયા બેહુ નિન્દમા એક એક પાસ,
 મગર બંગી આગ્રાદ કરતો તપાસ.
 પડયો તેની નજરે લયાંનક ખનાવ,
 ધુલ ધારતીમા થયો ગરકાવ.
 દિઠો એક અજગર સિંહા રંગનો,
 હતો જતે ઝેરી જુરા અંગનો.
 કહીને ધુમતો ઉભો અર્ધઅંગ,
 રહ્યો ડાળતો સર ઉપર બુજંગ.
 સુતો તો ઓઢી જવાં ખાક પર,
 પડી નહિ નજર તેની તે નાગ પર.
 ગયો નાગ ચાટી ચઢી ઝાડ પર,
 ખીઠાર થાયો બુજિય મેહર.
 બેધ ખેલ આગ્રાદ થયો પુરસંદ,
 નસીબ છોકરાના દિસે છે છલકં.
 સિતાખીથી લઈ ચાલિયો તે જવાંન,
 પુગ્યા બેહુ દરબારે નોશીરવાંન.

બુજિય મેહરે નોશીરવાંનની દરબારમે જઈ પુગવું.

એક લાંબી મંજલ કાપી આગ્રાદ સરવ પેતાની સાથે જવાંન બુજિય મેહરને
 લેઈ, અતે પાદશાહ નોશીરવાંનની દરબારમે જઈ પુગ્યો. આગ્રાદ સરન જવાંન બુજિય
 મેહરને પાદશાહ નોશીરવાંનની સનમુખ રજુ કરી, તેની સીફત કરી બોલ્યોઃ

નમી એમ બોલ્યો આગ્રાદ સવાર;
 “જીવો શાહ નોશીરવાં શેહરિયાર.
 મે સુલ્કે સુલકે જઈ દીધી તપાસ,
 ન મલ્યો મને કોઈ અકળમંદ ખાસ.”

હું નિરાસ થઈ ખડું થયો બેસખર,
 ગયો અતે હુંતો મરવને નગર.
 મને ત્યાંથી મલિયો છે એક જન,
 જે જાણે છે હુંતર રમલ મન પસંદ. (૩)

બુજિય મેહરે નોશીરવાંનના ખાખની તાસીર જણાવી.

આગ્રાદ સરવે બુજિય મેહર સાથ તેનો કેવો રીતે મરમમાં મીઠાપ થયો, અતે તેને
 કેવી રીતે સમજાવી તે પેતાની સાથે ધરાંન લઈ આવ્યો, તે વિગતવાર હેવાલ જણાવી,
 જંગલમાં જ્યારે તે જવાંન ઓઢીને સુતો હતો, ત્યારે પેલો કાજો નાગ, બુજિય મેહરના
 માથા ઉપર ડાળી, કેવી રીતે ઝાડ ઉપર ચહડી ગયો, તે સપથું કહી, તેની સિફારસ
 કરી. તે સપથું સાંભળી લઈ પાદશાહ નોશીરવાંને તે જવાંનને કહ્યું કે:

જહાંદાર કસાએ આપીને માન,
 દિધા ત્રણે ખાખાતુ તેણે ખયાંન.

સુણી લઈ બુજિય મેહરે દીધો જવાખઃ
 “અએ શાહ સાંભલ તાસીરે ખાખ.”

૧. નાગ. ૨. આ ત્રણે ખાખ જે નોશીરવાંને બોલા હતા, તેનું ખયાંન
 આગલા સફાઓ ઉપર દરસાવ્યું છે.

અયાં હું કંઈ સુણ શાહે જહાંન,
જનાનામે તારા છે એક જવાંન.
છુપાયો છે તે એક સ્ત્રી-વેશધી,
લાવી છે કોઈ તેને પરદેશધી.
ભરમ તેનો જાણે નહિ નાર નર,
ખિગાનાથી ખાલી કર તારું ઘર.
પછી તું હુંકમ કર હર નારને,
જવું હિયાંથી ચાલી આ આરણે.
કર તારી ખાંતુઓને તું હુંકમ,
ધીમે ને ધીરે ભરે સહુ કંદમ.

કંદમ જ્યારે સુકે જમીનની ઉપર,
નિર્ખીને પગ પર કરજે નજર.
કંદમનો ઘટમ ઝટ જણાઈ જશે,
તુરત નારમા નર પાઈ જશે.”
તુરત પાદશાહે ઠીધો હુંકમ:
“કરાવો ખાલી મહેલ એકંદમ.
૧૨,૯૦૦
કરો મહેલના અંધ મજલુત ખાર,
જઈ ના શકે કોઈખી આરપાર.
જનાને જમને કરો એ હુંકમ,
હરએકે ખાંતુ ધરે હિયાં કંદમ.”

નોશીરવાનના જનાનખાનાની ખાંતુઓએ
ઉઘાડે પગે પસાર થવું.

હુંકમ આ સુણી ખાંતુ હર દીલપહીર,
કરી સોલ સિવાર સળથું શરીર.
કોઈ તો લટકતી મટકતી હતી,
કોઈ નાર નખરાં ઝટકતી હતી.
કોઈ લાજે લરજી લરજતી હતી,
કોઈ સાજ સાથે ગરજતી હતી.
કોઈ ખનકની એમ સમજતી હતી,
જગતમા ખિજી કોઈ મુજસમ નથી.
કોઈ તો હુમકતી ચલન ચાલતી,
નજર રાખી નીચે સહુ ભાલતી.

કાઈ તો ચમકતી મિસલ મુશ્તરી,
હતી સહુ સુરતમા સુંદર પરી.
કોઈ ચાલતી ખુબ હમ કસકસી,
કોઈ દીલ અંદર કરતી હુંસી.
કોઈ તો મિજાજે હતી હિરકણી,
કોઈ તો મિજાજે હતી સંખણી.
કોઈનું તન-મન નિતીમા રમે,
કોઈનું તન-મન ક્યાં ક્યાં ભમે.
ભણી આવી સરવે ઝુંકી માનથી,
ગઈ ચાલી હર એક આસાંનથી.

પડ્યો નહિ જનાને નર કોઈ નજર,
પુકારી બોલ્યો શાહ નામેવર.(૬)

ખુજેચ મેહરના કલા પ્રમાણે નોશીરવાનના જનાનખાનાની ખાંતુઓ ઉઘાડે પગે
એક પછી એક હિવાંખાનામાથી ચાલીને નોશીરવાન આંગણથી પસાર થઈ ગઈ, પછી
નોશીરવાનને શક પડે, એવો એકખી નારનો મદદના જેવો પગ તેને તે માથુકોની અંદર
દેખાયો નહી. જ્યારે સઘલી ખાંતુઓ ચાલી ગઈ ત્યારે નોશીરવાને ખુજેચ મેહર તરફ
ચરસે થઈ પુકારી કહ્યું કે:

નોશીરવાનનું ખુજેચ મેહર ઉપર
ચરસે થવું.

“અરે ઓ રિજલા ચશમ ચોર તું,
ફિટુરી, ફરેખી, ફરગોર તું.”

કહ્યાં તારો હુંનર છે ઓ બદગોહર,
દિધો તે કલંક મુજ શમેસ્તાંન પર.

તું આયો ઓ કંજક મવાલી થઈ,
સુરત તારી મનહુસ કાળી થઈ.”

ખુજેચ મેહર પોતાની ગણત્રીમાં એટલો બધો ચોક્કસ હતો, કે નોશીરવાનના
ચરસાથી તે જરાખી ડગમગાયા નહી, અને તેણે હિંમતથી શાહને નમનતાઈ સાથ
જણાવ્યું કે:

બુભેચ્ચ મેહુરે જવાબ દીધો.

“અએ શાહે આલા, એ નેકનાંમ, અગર જે જનાને નહી હોય નર,
ના બોલ એવા જુરા કલાંમ. | તો બેશક ગરદન કલમ મારી કર.

કર તારી નારેને હાજર ફરી,
તપાસી કદમ જે નજર ખુબ કરી.”

જવાંન બુભેચ્ચ મેહુરે જ્યારે પોતાની ગરદન ચાહને સ્વાધીન કરી ફરીથી સધલી
બાંનુઓના પગલાંની તપાસ ચલાવવા જણાવ્યું; ત્યારે પાદશાહ નોશીરવાને ફરીથી એક
વાર પોતાની સધલી બાંનુઓની તપાસ કરવાની જરૂરત બહેર કીધી. જનાનાની બાનુઓ,
તે જવાંનને આવે બેઠુંધા ખ્યાલ સાંભળી પોતપોતામા બુભેચ્ચ મેહુરની મસ્કરી
કરતી હતી, તેલાં પાદશાહ નોશીરવાને પુકાર કરી બહેર કીધું કે:

“ખાંમેશ કરો તમ નાજે અદા,
કરો દુર મુખથી ધુંધટ ઘટા.
કરો હુય હિયાથી ધીમે કદમ,
જનાને હુપાયો કેમ બેશરમ.”

* * *
સુણી નાર ધડકી તન જાંનમા,
આ મોહકાંણુ શું છે શબેસ્તાંનમા.
અજબ છે બોહતાંન હુમ જાંનપર,
ખુદાને પડે માર ચયતાંન પર.

* * *
થયા જઈ એહરા, હુલ સાંવરી,
હરજી રહી સહું બની આવરી.
કરી દુર ધુંધટ સહું સુસ્તરી,
ખુલ્લા કિધા પયરો ને ધુંટડી.

ધીમે ને ધીરે ધરીને કદમ,
ગઈ સહું ચાલી ભરી હાય-કમ.

* * *

એકાએક ગરજી ઉઠે જેમ પિલંગ,
પુકારી નોશીરવાંને મારી હલંગ:
“ઉભી રેહ! ઉભી રેહ! એ સરજેર વું,
ચશમચોર છે કોણ, એ દરગોર વું.
બહન છે સિંધુ સરોવર સમાન,
અદા છે દિલ ખુશ, ચેહરે કિયાંન.
મગર આ પગાને અજબ ઘાટ છે,
સીતેર નારોમે નરજાત છે.
કહે કોણ છે વું એ વેશકાર,
કળધીબી હરીયો નહિ લેસકાર.”

આચના હાકેમની હોકરીએ ખુલાસો કીધો.

આ સધલી જનાનખાનાની બાનુઓ જે સખ્યામા સીતેર હતી, તેમા આચના હાકેમની
એક હોકરી ઘણી સુંદર હતી, તે નોશીરવાંનની આગલ તેજ વખતે પોતાના ચક્રન ઉપર
પડી કરગરી બોલી:

“સુજને હું તારી સજાવાર હું,
અએ શાહ હું તારી ચુનાહગાર હું.
કહું કલ હકિકત જે છે ખરી,
સુકી માત બેહુને ગઈ છે મરી.
પેહર છે જાકા પણ માફ એક,
એ લાઈ મારો નિર્દોશ નેક.

હું બેહન ને મારો એ લાઈ છે,
એકજ અમે બેહુની માઈ છે.
ખયપણથી મારો છે એને ખ્યાર,
હું લાવી છુપાવી બની ખારજાર.
જનાની વેશ એમ લીધો કરી,
નજર નહિ તહારી પડે કોઈ ઘડી.

નથી એને કીધો જુરો કંઈ વિચાર,

હમે છેએ નિર્દોશ એ ચેહરિયાર. (5)

ચાચની શાહજાદીનો આવો હુલો લંગડો ખચાવ શાહ નોશીરવાંનના ખ્યાનમાં બીલકુલ વાજખી તરીકે ઉતર્યો નહીં. પોતાના જનાનખાનામાં સ્ત્રી વેશમાં છુપાયના આ બદલગામ મળે, તથા તેને પોતાની સાથે સ્ત્રી વેશમાં લાવનાર ચાચની શાહજાદીને પોતાની ધજજતને બેળવત અને નામોશી લગાડવા માટે, સખતમાં સખત સળ કરવા માટે તેણે ચુરસે ચંપ હુકમ કીધો.

“ખામોશ કુતરી ! ઓ બદલગામ, બદનામ કિંધું તે જનાનું તમામ. શુગલખોર, કહાખા, બદબન બની, કહે વાત કગવા અને સખણી.

લાવી છુપાવી સંગ ચારને, મકાંન તેનું કીધું આ ઘરખારને. ધુમે બને જનની સરખર અજલ, અરે જલદ જલલાઈ કર બેહુ કંતલ.”

આ શાહી હુકમ મલતાજ, જલ્લાદે તે બન્ને જનને ધસડી જઈ કતલ કીધા, અને નોશીરવાંને તુરતજ શુભેચ્છ મેહરને સામાશી આપી કહ્યું :

“ખરી કહી તાસીર, ઓ પુર્વીણુ છું, દિસે છે હું તરમંદ ઓ કુર્બાન છું. બનીને હું બહીલ, થયો બેસખર, ખતા કર મહારી છું હરશુજર. સુણી છે જીકર તેં બિજા ખાબની, હવે કહે તાસીર તે ખાબની.

કુંવો ખાબમાં જે પડીયો નજર, વળી પાંચ ટાંકાં દિઠાં સર-ખ-સર. જરાખી ન શોભામે દીસતી મના, મગર, ખાલી રહેતાં પાણી વના. કખી રેહતો કુંવો ખાલી તમામ, કખી રેહવું પાણી થોડાક વામ.

બીજા સ્વપ્ના બાબે શુભેચ્છ મેહરે ખુલાસો કીધો.

કુંવો હોઈ ખાલી કરતો પુકાર, નિકલતાં પાણી ઉલરક ખહાર.

“હવે શાહ સાંબલ ઓ નામવર, કહે હું બિજા ખાબ વીશે જીકર.

તે પાણીથી ટાંકાં બરાઈ જતાં, કુંવે પાણી પાછાં સમાઈ જતાં.”

નોશીરવાંને સ્વપ્નામાં જોયલા કુંવા અને ટાંકાંનો ભેદ.

શબ્દેર

“હવા થાશે દુનિયાની બદખખત ન્યારી-પુતો પિતાને દેશે વિસારી.

પિરીમાં ન લેશે કપુત બાપ પાળી-મખર બાપ પુત પાંચ લેશે સંભાળી.”

એ રીતે સ્ત્રમજ, એ બખતવર શાહ, કે ભવિષ્યમાં જમાનાનો રગ એવો બતંગ થશે, કે એક ધરડા બાપને તેની જખશીમાં તેના પાંચ દીકરાઓ પાળી કે પોશી શકશે નહીં, પણ એક જખક બાપ ગમે એવો અચકત હશે, છતાં તે પોતાના પાંચ દીકરાઓનું પોશાણ કરશે.

ત્રીજા ખાબનો શુભેચ્છ મેહરે કરેલો ખુલાસો.

વાછરડીઓને ધાવતી ગાય.

ત્રીજા ખાબની હકિકત પ્રમાણે શુભેચ્છ મેહરે, ગાય અને વાછરડીના ખામમાં ખુલાસો કીધો કે :

શબ્દેર

“જમાનાનું લદ્દ એવું કણું થશે-ધર ધર અનીતીનું નાણું થશે.

કરાવી દીકરી કહે કુકર્મો-કમાશે માતા બની બેશર્મો.”

અગ્નિ શેહરિયાર, એક વખત જમાનો હવે પછી એવો આવશે કે જ્યાં રીતે
તું એ સ્વપનામાં જોયેલી ગાય, પોતે જોયેલી વાછરડીઓને ધાવી પોતાનું પેટ ભરતી
હતી, તેમ માતાઓ પોતાની દીકરીઓને. જાણી છુટ્ટ અનિતીને રસ્તે ઉતારી, પોતે
પોતાનું સુખદાન કરશે.

જવાન છુત્તે મેહેરની દાનેશમંદી અને દાનાષ ભરેલા સખુનો સાંભલી પાદશાહ
નોશીરવાન ધણેજ ખુશી થયો, અને પોતાની દરબારમા તેને પોતાનો વછર ખનાવી
મોટા મરતમા ભરેલો દરજ્જો આપીને રાખ્યો. દરબારખી તે જવાનની અકળમંદથી
ધણીજ ખુશી થઈ ગઈ, અને હરવખત મુસ્કેલીમા તેઓ છુત્તે મેહેરની સલાહ લેવા લાગ્યા.

આ ખનાવ પછી જવાન છુત્તે મેહેર ધણાક વરસો સુધી પાદશાહ નોશીરવાનની
દરબારમા તેના વડા વછર અને મુખ્ય સલાહકાર તરીકે રહ્યો, અને મોટી ધણી
મેલવવા પામ્યો.

પણ જોમ કુદરતમા ખનતું રહે છે, તેમ ચહડતી પછી પડતીના કુદરતી કાયદો
આ દાનેશમંદ વછરના હકમા ખનવાનો વખત અતે આવી લાગ્યો. અને તેની બદ
ખખતીની સરખાત કેવી રીતે થઈ, તે ખનાવ ઉપર હવે આપણુ આંખે છે.

છુત્તે મેહેરની પડતીની

શરૂઆત થવી.

હવે વાત સાંભલ એ ખહેગાંન,
કરે એલો કેવા જીવું આરમાંન.
નિગાહ કર જરા તું ગરકીશ પર,
કિથો કેમ તારાજ અકળમંદ નર.
ચહડાવ્યો ચલકાવી અગ્રે જીલંદ,
પલકમા પાડી કિથો ખાકમંદ.
સમજીલે બંદા આ તું સુખન,
કળી તો છે આનંદ, કળી કાળ કંડ.
કળી તારી ચહડતી, કળી પડતી છે,
અજબ ફરફંધી ભરી ધરતી છે.

નોશીરવાન સાથ છુત્તે મેહેરનું

શીકારે જતું અને ત્યાં તેના

ખાનુખંધનુ ગુમ થયું.

એક રાજ નોશીરવાં નામદાર,
નિકલ્યો કરવા ગુરખર શિકાર.
લિથો સાથ તેણે છુત્તે મેહેર,
નિકલિયો છોડી મહાખન સહેર.
કિથો ખુબ શિકારો વનમા ફરી,
મચાવી દિધી ધુમ દિલ ખુશ કરી.

ચહડી થાક ભારી હતી તન-ખદન,
કિડી ત્યાં જગા એક અતી દિલપસંદ.
ઉતારો કિથો તે જગે વાટમાં,
છુત્તે મેહેરખી ત્યાં હતો સાથમા.
મુકી સર તેના ખોળા ઉપર,
સિતલ છાંયે લેટી ગયો તાજવર.
પવન દિલપસંદ ત્યાં હતો કંડકાર,
પડયો નિંદમા ત્યાં શાહ શેહરિયાર.
હતો ખાનુ પર ખાંધેલો ખાનુખંદ,
હતા તેની અંદર ગોહર દિલપસંદ.
એકએક બંધન છુટી ગયાં,
ગોહરને લાલો છુટી ગયાં.
અચજીય છુટી ગયો ખાનુખંદ,
હતો કંડપર ખાંધેલો જે અખંડ.
છુટીને પડીયો જમીનની ઉપર,
વિખરાઈ પડીયાં બેસુળ ગોહર.
ઉડી ઝટ મુરખ એક અતી દિલખહાર,
જમ પાસ બેઠું શાહ શેહરિયાર.
ધરી ચાંચે ગોહર ગળી તે ગયું,
નહી એકળી ત્યાં ખાકી રહ્યું.
ગળી જમ ગોહર ઉડ્યું એકદમ,
થયું ગુમ હવામે ન લાગ્યો વિલંમ.

એક હાલ અબાયબ બુલેચ્છેર, હવે નારી પડતી આવી ખરી, સમજ્યો મનમા : “છે આફત કહેર.” ખતંગીની શાહત નજરે પડી.”(7)

બુલેચ્છેર ઉપર નોશીરવાંનનું કંકા યઈ તેને કેદ કરાવયું.

એક કાળા રંગનો મુર્ચ આસ્માન ઉપરથી ઉડી આવી, નોશીરવાંન જ્યાં નિન્દમા પડેલા હતા, ત્યાં તેના માથાં આગલ ખેસી, તેની બાજુ ઉપરથી તુડી ગયલા બાજુ બંધના ગોહર જે જમીન ઉપર વેર વિખેર પડેલાં હતાં, તે સધલાં આંચ વડે ઉંચકી તે ગળી ગયા. એ અબાયબ બનાવ બુલેચ્છેર પોતાની નજરે એક, પોતાની પડતી આવેલી સમજ, પોતાના હોઠ દાંત વચે પકડી, તે કરડા લાગ્યો. નોશીરવાંન પણ તેવામાં જાગી ઉઠ્યો, અને બુલેચ્છેરને તેના હોઠો દાંત વચે કરડતો જોઈ, તે સમજ્યો, કે તેને જુખ લાગ્યાથી, બાજુ ખાઈ લીધું હશે, અને પોતાના શાહને માટે ખોટી થવાની તેને દરકાર કીધી વરીક નહી. આવો વિચાર આવતાંજ નોશીરવાંન બુલેચ્છેર ઉપર ધણેજ ચુસ્તે ચમ બાલ્યો:

“કમીના, એ કુતરા, બની બેઅબખ, બરી પેટ વગોલે હવે મુખ-લખ. મના કો‘ને કીધી તુને બેલેહાજ, લિધું ખાંતુ તું એ નખરસમ કે ખાજ.”	એ હેમક કિંધી નહી મહારી ફિકર, લિધું ખાંતુ મુજવન બની બેસખર.”
---	--

તુરત જઈ શેહરમા કીધો હુકમ :
“કરો કચેદ બુલેચ્છેર એકદમ.”

બુલેચ્છેર કચદખાનામા પડ્યા પછી લાંબી મુદતે નોશીરવાંને તેની ઉપર પચમાંમ કેહવાડ્યો.

બુલેચ્છેર એક લાંબી મુદત સુધી બંદીખાંને પડી રહ્યો. એ બનાવ બન્યા પછી પાદશાહ નોશીરવાંનની જીંદગીમા બીજા અનેક બનાવો બની ગયા, પણ તેના વફાદાર વજીર બુલેચ્છેરની યાદ નોશીરવાંનને સેદજબી પડી નહી. એતેદાક બુલેચ્છેર મહેરનો એક ખેશી, જે નોશીરવાંનની ખાસ નોકરીમાં હતો, તેને જોતાંજ નોશીરવાંનને બુલેચ્છેરની યાદ પડી, અને તે નોકરની પાસે નોશીરવાંને બુલેચ્છેરને પુંછાવ્યું કે :

“જા જદદ જઈ તેને કર તું સવાલ, કે થયો કેમ તારો આ તંગ હાલ. હરજને તું આસા બની ખરતરી, પડી આ જગે કેમ થયો કમતરી.”	સુણી આ હુકમ ઠોડીયો તે નફર, કહ્યા પાદશાહના સુખન સર-ખ-સર. બોલ્યો બુલેચ્છેર ખોલી જખાંન : “ઓ લાઈ તું સાંભલ રાખીને ક્યાંન.”
--	--

દિધો તેને ‘મહેરે’ ભરમમા જવાબ,
સુણી ફકત દાનેશ સમજે હિસાબ.(8)

૧ હાથમા ખરસમ પકડી બાજુનું, કે ખરસમ પકડીને બાજ ધરી જમવું, એ અથોર-નાનોતુ કાંમ હતું. ક્યાંની તેમજ સાસાંની જમાનામા એ તરીકો આલતો હતો. અદેશીર ખામેકાનથી વઝેઝદ શેહરીવાર સુધીના પારસી પાદશાહો માટે ફીરદોસી જણાવી ગય છે, કે તેઓ દીનના મોઢા પેશવા અને મદદમાર હતા, આતશની સેતાયશ કરનારા હતા, અને ખરસમ વીના બંદગી કરતાં યા ખાવાનું લેતા ન હતા. (સાસાંની શાહનામું)

મુજ મનથી મુણ આ જગા-દીક ખુશ છે કરનાર,
 છે શાહી મહેલોના કરતા-પાર વંન ચુલગર-૧
 સુખ સદા જો હોય તો-કદર જુજો નહિ દાય,
 રાત હોય ના દિન પછી-દિન પર ના કોઇ મહેલ-૨
 વખી હવેલી મહેલમા-છત પલંગે સોય,
 સરગત પલટે પળમા રોશન-પડે પટકાઇ ભોંય-૩.

“મને આ જગા છે અતી મનપસંદ, | જાહેર કે ખાતેનમે આલા એ છે,
 છે મારે મનથી ખીલવું” ચમન. | મુજ મનથી બોલખાલા એ છે.”

જુજોર્યમહેરનો આ જવાબ તે નોકરે દુરતજ પાદશાહ નોશીરવાંનને કહ્યો કે:
 “જુજોર્યમહેરને મનથી તેની હાલની જગ્યા પાદશાહના શાહી મહેલના કરતા
 વધારે સારી લાગે છે.”

• નોશીરવાંને શુસ્સે થઇ જુજોર્યમહેરને વધારે સખત સજા ફરમાવી.

આના જવાબની આજ્ઞા જુજોર્ય મહેરની તરફથી નોશીરવાંને સખી નહી હતી.
 પણ જ્યારે નોશીરવાંને ઉપસો જવાબ નોકર મારફતે સાંભળ્યો, ત્યારે તે જુજોર્ય-
 મહેર ઉપર ધણોજ શુસ્સે થયો, અને દુરતજ તેને એક અધારી કોટડીમા કપેદ
 કરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

અને તે નવી સજા દુરતજ અમલમા મુકવામા આવી. એ નવી સજા ફરમાવ્યા
 પછી, ફરીથી પેલા નોકરને નોશીરવાંને હુકમ કીધો:— “જા, જુજોર્ય મહેરને પુછ,
 કે હવે તું તારા દાહડા કેવી રીતે કાઢે છે.”

પોતાના પાદશાહના ફરમાન પ્રમાણે તે નોકરે જુજોર્ય મહેરને તેના બંદીખાનામા
 જઇ પુછ્યું કે: “નોશીરવાંન પાદશાહે પુછાવ્યું છે, કે હવે તારા દાહડા કેમ ગળે છે.”

જુજોર્ય મહેરે દુરતજ જવાબ દીધો કે:

“દાહ કહું શું મુજ તણો-જો કે છું હું નિર્ધાર,
 અંતરમા સતોશ છે-સતોશ સુખ ભગર-૧
 દાહડા મારા ગળે છે-સુખ છે હીયાં અપાર,
 મુજ સુખ આગલ કુચ નથી-મુખ શાહવું ચુલગર-૨ (૭)

નોશીરવાંને જુજોર્યમહેરનો જવાબ સાંભળી તેને નવી સજા ફરમાવવી.

નોશીરવાંન જુજોર્યમહેરનો જવાબ સાંભળવા ધણોજ ખંતી હતો. નોકરે દુરતજ
 નોશીરવાંનને તેના વદ્દર જુજોર્યમહેરનો જવાબ જણાવતાં કહ્યું કે: “અએ જહાન
 પરવર પાદશાહ, જુજોર્યમહેર કહે છે, કે પાદશાહનાં દાહડા કરતાં મારા દાહડા ધણા સારી,
 રીતે પસાર યાય છે, અને શાહવું ચુલગર સુખ મારાં સુખ આગલ કુચ
 ખિસાદમા નથી.”

આ જવાબ સાંભળી નોશીરવાંન અગ્રાહિના કરતાં વધારે શુસ્સે થયો, અને દુરત
 નવો હુકમ કીધો કે: “જુજોર્યમહેરને એક સાંકડા લોખંડના પીંજરામા ખીસાવું
 ખિસાવું બનાવી, તેમાં તેને કેદ કરી તે પીંજરાનો દરવાજો બંધ કરી લેવો.”

નોશીરવાંને ત્રીજી વાર જીજ્ઞેશ્વરને તેની હાલત વિશે પુછાવ્યું.

એ નરી સગ્ન શાહ નેશીરવાંના ફરમાન પ્રમાણે દુરતજ અમલમાં મુકાઈ. જીજ્ઞેશ્વર એ નરી સગ્નથી ધણોજ હેરાન થતા લાગ્યો. તેને રાતના સુવાનો કે દિવસના બેસવાનો સેદ્ધજાની કરાર મથ્યા નહી, અને તે ધણોજ તબાહ થતા લાગ્યો.

આખી હાલતમાં તેણે થોડાક દિવસ મોટી બેકારારી અને વિપત્તી વચ્ચે કાઢાડ્યા. અંતે નોશીરવાંને ત્રીજી મરતબે જીજ્ઞેશ્વરને તેના નોકર પાસે પુછાવ્યું કે: "હવે તું જાણે જીજ્ઞેશ્વરને પુછ, કે તુને તારો વખત કેવો લાગે છે."

જીજ્ઞેશ્વરને તે નોકરે જમ પાદશાહના ફરમાન પ્રમાણે સવાલ કીધો. જીજ્ઞેશ્વરે નોશીરવાંનો સવાલ સાંભળી, તે નોકરને ધીરજ રાખી હૃડે પેટે જવાબ કીધો કે:

પ્રમજ વખત છે જગતમાં-તોડ્યાં શાહી માન,
વખતે તોડી પાડીયો-જમરોદ જેવો મહાન-૧

વાત મહારા વખતની-સાંભલ કહું મેહરવાંન,
નોશીરવાંન કરતાખી મારો-વખત છે બળવાંન-૨. (10)

જીજ્ઞેશ્વરને આજો તાનાજણી ભરેલો જવાબ સાંભળી, તે નોકર ત્યાંથી દુરતજ મેહલમાં પાદશાહ પાસે ગયો, અને જે કાંઈ સમજે જીજ્ઞેશ્વરે કહ્યા હતા, તે તેણે પાદશાહની આગલ જાહેર કીધા. નોશીરવાંન તે સાંભળી ધણોજ ગુસ્સે થયો.

સુધી આ સુખન થયો શાહ હઈ,
કિથો એક નેયાર કાબેલ મઈ.
રવાના કિથો આખી જદલાહને,
કહું કે: "કતલ કર અહલાહને.
અવલ છું કરજે તેને સવાલ,
આ છનહાંનમે કેમ રેહછે ખુશાલ.
આ ખાક ખિશતર, આ ગાર તંગ,
વસે કેમ દુરંગે, કરી ગેલ રંગ.
હજી મનમાહે ખુમાન છે,
શું આ કયદખાંતુ મનમાન છે."

ગયો દોડી કાસદ પયગામ લઈ,
કીધો ખુલાસો વજર પાસ જઈ.
સુધી તે ફાનાવે કીધો જવાબ:
"અરે ચાર સાંભલ ગઈશ હિસાબ.
૧૩,૧૦૦
અજબ છે નસીબની ખદરંગ મહેર,
અજબ નાજ નખરાં, અજબ છે કહેર.
નથી કોઈ જગમે રહું પાયદાર,
નથી કોઈ સદા સુખમે ખરકાર.
કરો ગંજ ભેગો, સહી રંજને,
મગર છોડી અંતે જશું ગંજને."

જીજ્ઞેશ્વરને પેગામ સાંભળી નોશીરવાંને અસલ કાટડીમાં તેને કપેદ કરવા પ્રમાણવું.

આજો ફાનેશમંદી ભરેલો પવત્રામ તે કાસદને મોઢોડેથી સાંભળી, નોશીરવાંન જમાનાના દોરથી ડરવા લાગ્યો. દુરત તેને દુકમ કીધો કે જીજ્ઞેશ્વરને સોખંડના પાંજરામાંથી બાહાર કાઢાડી, તેની અસલ કાટડીમાં લઈ જઈ ત્યાં તેને કપેદ કરે.

પશુ જે રંજ અને સખતી, તે લાલ્લા ફાનેશે લમિયા વખત સુધી સંતેશ સાથે નખીજને શરજ પછ ધીરજથી સદન કરી હતી, તેથી તેની તખીયને મોટું તુકસાંન

થયું હતું. તેના ચેહરા ઉપરની ચામડી કચલીથી ભરાઈ ગઈ હતી, તેનું આસુદા શરીર તત્કાલે નખાણું પડી ગયું હતું, અને બાંદીખાનાના અમળથી તેની આંખોનું બેમુઠા નુર ધણુંજ નખાણું પડી ગયું હતું. એ નુરને ઝાંખુ પડેલું જાણી તે હંમેશાં પોતાની આંખો માટે સંતાપ કરી વિલાપ કરતો હતો. (11)

કથેસરના એકચીનુ એક બાંધ સંદુક ભેંધ નોશીરવાંનની દરબારમે આવવું.

એવે વખતે રૂમના કચસર તરફથી તેનો એકચી ધારા પ્રમાણે સલામીની રકમ લેઈ આવ્યો, અને સાથે એક નાહતી જેવી બાંધ સંદુક લાવી, તેણે એવી અરજ કીધી, કે આ સંદુક મોહોરબાંધ છે, તેમાં શું ચીજ છુપાવેલી છે, તેનો ખુલાસો તમારા હાનેશમદો પાસે કરાવવો. અમરને એ સંદુકમાં છુપાવેલી ચીજ શું છે તે બે કહી શકે નહીં, તો અમા તમને જે ખંડણી આપે છીએ તે હવે પછી આપરી અમે બાંધ કરીશું. રૂમી એકચી એવી મતજાનો મેમામ જાહેર કરતા બાત્યો.

“છુલ્લું બખત અએ શાહ નોશીરવાંન, બફરમાને કથેસર ખોલું અખાંન. હું આવ્યો છું પયગામે કથેસર લઈ, કહે હું નજર તારી સાંમે અંહી. આ સંદુક જરીન કહે હું નજર, છે મોહોર શાહી કરી સુખતર. છે તારી દરબારે હાનેશ ખીર, હીનહાર, હીનસુસ્ત, ખાહોશ ફલીર. મળી સંગ સરવે કરી ચુકતચુ, કહે ભેદ સંદુક હમ ર-ખ-ર. જરાખી એ સંદુક ખોલે નહી, વિના ખોલવે કહે શું છે મહી. અગર ભેદ સંદુક ખરો બે કહે, તો ખંડણી સજ રૂમ દેવું રહે.”

અગર બે ખોલી શકે ના ભરમ, તો ખંડણી કરવી રૂમની ખતમ. રૂમને વું હરગીજ છેડે નહી, ચહડાધને બેખમ બેડે નહી. એ હમ કથેસરને પયગાંમ છે, રજુ મે કીધો વિતા ખાંમ છે.”

નોશીરવાંનને હાનેશમદોને બુલાવી દૂરમાલ્યું.

સુલ્તા બોલિયે શાહ નોશીરવાંન “ન રહેશે છુપો ભેદ આ બંદેખાંન. અમારા છે હાનેશ વછર વિહવાંન, કરી ભેદ ખુલ્લો કરશે બખાંન. ધરી ધીર રહે એક હક્તા તલક, બર લાવીશું તારી સુરાદ હક.”

આ સંદુકનો ભેદ શોધી ખુલાસા માટે, અને ખંડણીના હક્તામાથી છુટી જવા માટે રૂમના કથેસરે બતાવેલી આલાકી ભેદ, નોશીરવાંન પોતાની દરબારના લમામ હાનેશમદોને બુલાવી પુછ્યું કે: “એ માટે તમે શું જવાબ આપો છો.”

દરબારના તમામ હાનેશમદો આ ભેદનો ભરમ અટકલવામા બીજકુલ નિરાશજ નિવડ્યા, એમ ભેદ પાદચાહ નોશીરવાંન ધણેજ દલગીર થઈ વમાસબુમા પડ્યો. રૂમી એકચીને એક હક્તા તલક બોળવા માટે કહેલું હોવાથી, તે મુલત લગભગ પુરી થવા

૧. નોશીરવાંનના જમાનામાં ‘રૂમનો કચસર’ એવો ઇશારો શેરદોસ્તી ચાચેર કરે છે, તે રૂમ આજના વખતમાં જહાંપણું રોમ ચેહર નહીં હતું, પણ આજનું કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ ચેહર હતું.

આવી, પણ સંદુકનો ભેદ કોણથી કેહવાને શક્તીવાંન નહીં થવાથી, નોશીરવાંન ધણોજ આજુદાં થયો. પણ તેવામા તેને જીજ્ઞેર્ષ્ય મહેરની યાદ પડી, અને તેને તેજ વખતે પોતાના જીજ્ઞેર્ષ્ય વશરોને ફરમાવ્યું, કે તેઓએ તુરતજ જીજ્ઞેર્ષ્ય મહેરના બંદીખાનામા જઈ નીચે પ્રમાણે તેને પેગામ જણાવવો:

“અએ દાના, દુરંદેશ, રોશન રવાંન, શુજારી સુસિખત હું ફલગીર મહાંન. જીલી તે સુસિખત દર દરશુજર, આ સુશકીલમે જીજ્ઞેર્ષ્ય હું તારી કદર. છે મારી દરખાસ્તે દાનાવ પીર, મગર તેમનો તું થા ફસ્તગીર.

હકિકત એ છે સાંભલ ઓ નેક, કચસરે મોકલી છે સંદુક એક. કુલુદ્ધી ઢાકણ કિંધું ખંધ છે, કિંધી સુશકીલ મેહોર સુગંધ છે. કહે છે જણાવો સંદુક ભરમ, વિના ખોલવે કહો ભરમનો મરહમ.

એ કાંમ તુંજ વન કોઈ ના કરે,
તું આવીને મારી સુશકીલ હરે.”

જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરનું ઈજ્જત સાથે બંદીખાનામાથી બાહાર આવવું.

પાદશાહ નોશીરવાંનના હુકમથી દરબારના વજીરો એક શાહી પોશાક, તાજ અને કિમતી ઘોડો લઈ જીજ્ઞેર્ષ્ય મહેરના બંદીખાનામા ગયા, અને શાહનો પપગાંમ કહી સંભલાવી માન સાથે તેને બંદીખાનામાથી મેહલમા લઈ ગયા. સંદુકના બાબમાં જીજ્ઞેર્ષ્ય મહેરે સધલી હકિકત ખુલાસાવાર સાંભલી લઈ કહ્યું: “ખુદાતાલાના હુકમથી હું એ બેદનો ભરમ ખુદ્દો કરશ.” જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરે તે આખી રાત ઈબાદતમા શુજારી, આવતી કાલે આ મહાબારત ભેદ કેહવાને તે શક્તીવાંન થાય, એવી દુવા તેણે હકતાલાની જનાબમા ચાલી.

ખીજે દાહાડે બામદાદ પડતાંજ જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરે પોતાનું તન પાક કરી પોતાને માટે નોશીરવાંને મોકલાવેલો પોશાક પેહરી લીધો, અને પોતાને જુનાવવા માટે આવેલા શખ્સોમાથી, એક ચાલાક શખ્સને પોતાની સાથે લેઈ, તે નોશીરવાંનની દરબારમા જવા નિકળ્યો.

જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરનું સંદુકનો ભેદ જાહેર કરવા
નોશીરવાંનની દરબારમાં જવું.

ધરમાથી બાહાર નિકલતાંજ જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરે પોતાના સાથીને કહ્યું. “આ ભાઈ, બંદીખાનાનો આજાબ અને દુખ ખમતાં મારી આંખોનું તુર લગલગ શુભ થઈ ગયું છે, વારને જો રાહમા જતાં તુને જોખી કોઈ પેદશતું સાંમે આવતું જણાય, તો તે કોણ છે, તે તું મને તરતજ જણાવજે, અને તેજ વખતે તું જરાખી ખીદિયા વગર તેની પાસે જઈ તેનું નામ અને હાલ પુછી મને તે તુરત આવી કેહજે.”

દાનેશમંદ જીજ્ઞેર્ષ્યમહેરે પોતાના ગ્રીકને નીચે પ્રમાણે ફરમાવે કરી કહ્યું કે:

“આએ ચાર સાંભલ મહારી અરજ, મને છે તારી મદદની ગરજ. અશમ મારી બને બેનુર છે, નથી દીરતું નજદીક કે દુર છે. તુર વન જો આંખ ખાલી થઈ, ઉમેદ સહું દીલની ચાલી ગઈ. અગર જો રાહમે મજે કોઈ તને, તુરત નામ પુછજે જઈ તે કણે.”

નિકલ્યા એહુ જન ધરથી ખહાર, રશીકે કહ્યું : “સુણુ શુર્જેદર,
રાહમા મળી ખુખસુરત એક નાર. | ભે જાય છે નાર એક ખુખસુર.”

શુભેચ્છામહેરને પોતાના સાથી તરફથી જેવી ખબર મળી, કે -સામેથી એક
ખુખસુરત ઓરત આવતી જણાય છે, ત્યારે તેણે તેજ વખત તેને ફરમાસ કીધી કે :

“અએ યાર, જઈ પુછ તે નારને,
કુવાંરી કે પરણી છે હકદારને.”

હાંનેહમંદ શુભેચ્છામહેરના ફરમાન મુજબ, નેના રશીકે તુરતજ સામેથી આવતી
તે ખુખસુરત ઓરત પાસે ગયો, અને તેણીને નમનનામથી સવાલ કીધો કે :

રાહમાં મહેલી પેહુકલી ઓરતને કીધેલો સવાલ.

અએ ચતુર ચાતુરા નાજ બરી, | હું પુછું કમગરી તુને,
સદગુણ બરી દગ્ગર- | કહે પરણી કે કુવાર-૧

આ સવાલ સાંભળી તે નાજબરી ઓરતે શુભેચ્છામહેરના, રશીકને જવાબ દીધો :

પેહુલી ઓરતે કીધેલો જવાબ.

“અએ ભાઈ ભક્ષા મેરે જવાંન, | હું પરણી પડી સંસારમે,
હું પર ધરતી નાર- | છું ગર્મવંત હકદાર”-૧

આ જવાબ પેલા રશીકે તુરતજ શુભેચ્છામહેરને જણાવતાં કહ્યું કે :

“જવાબ એમ કીધો સુણુ મેહરખાંન, | વળી પેટમા સુખના ખાળ છે.
કે નાર પરણી છું બેશુમાંન. | પેહર એનો હકદાર સુજ હાલ છે.”

રાહમા મહેલી ખીલ ઓરતને કીધેલો સવાલ.

આ વાત બંને જન વચે થતી હતી, તેટલાં એક ખીલ ઓરત દુરથી આવતી તે
રશીકને દેખાઈ. રશીકે તુરતજ તે બાંતુતી પામે જઈ સવાલ કીધો, અને તે બધી બાંતુએ
તેજ વખતે જવાબ દીધો કે :

“અએ ચતુર ચંચલ નવાજવાંન, | મગર અઝાગણ વાંઝણી.
હું પરણી હું નાર- | છે હવતર પર ધિકાર”-૧

રાહમા મહેલી ખીલ ઓરતને કીધેલો સવાલ.

આ ખીલ ઓરત તરફથી મહેલી હકિકત શુભેચ્છામહેરના રશીકે તુરતજ જાહે
તેને જણાવી, અને તેણી બંને જન આગલ યાદ્યા.

પડયા બંને આગલ કદમને ધરી, | અટકતી તે નખરાં, કરતી લટક,
હિલી નાર ખીલ મિસલે પરી. | અટકતી-અટકતી ચીતવંન ચટક.

રશીકે જઈ પુછ્યું નારને :

“કુવારી કે પરણી છે હકદારને.”

આ ત્રીજી ઓરતને રશીકે સવાલ કરતાં તેણીએ જવાબ દીધા:

ત્રીજી ઓરતે દીધેલો જવાબ.

સુખ લાઇ ભોલા ભોલા જવાંન, હું ધણી વિનાની નાર,
હું નથી ધણી કાઇ મામતી, તેમા સુખ અપાર—૧
સુખ કુંવારાં ભોગવે, પરણી પર વશ થાય,
પર બંધનમા જઈ પડે, પરણીને પસ્તાય—૨
સાર નથી સંસારમા, પરણી ભે રંડાય,
મા-બાપો પરણી ગયાં, દિકરી કુંવારી જાય—૩

બુલ્લેચંદ્ર મહેર નોશીરવાંનની દરબારમા.

અંતે તેઓ બંને જન એવી રીતે રાહમા જે કાંઈ સામેથી પેહલમાં મળતાં, તેમની કંઈ પ્રધાસો મેલવતા પાઠશાહની દરબારવાલાં મહાંન આગલ જઈ પુગ્યા.

સુધી લઇ ત્રણ નારના આ સુખન, જેઇ તેની હાલત અતી નાતવાંન,
પ્રીતીથી ખીલી રહ્યું તેણે મન. કુખી થાયો શેહરિયાર નોશીરવાંન.
ઉભો જઇ નમી તે શાહની હજુર, કુખી બહુ થયો જેઇ તેને અપંગ,
અપંગ જેઇ આંખો વિના કંઈ કસુર. નહિ જેઇ શકતો તે કુનિયાનો રંમ.

પ્રીતી તેને તોજેસ કિધી વાર વાર,
જશ પાડી મે તારી ઉપર હજાર.

બુલ્લેચંદ્ર મહેર નોશીરવાંનને દીધેલી રીખામણ.

“સુખન સાંભલી છે અજીજ શેહરિયાર,
જમાનો બઢો છે નાપાયદાર.
૧૨,૨૦૦
શાહોની શાહીનો અમકે હમામ,
મગર તે છે તકલીફ બિલકુલ નકામ.
જુઠી છે કુનિયા, દોરંગી જમાના,
અરે હોસ્ત હાના, બનો ના દિવાંના.—૧
કહ્યાં છે ફરીફુન, પેશાદારિયાંન,
કિધું જોણે આરાસ્ત બેકલ ધરાંન.
ગયા કાંઈ કિયાંનિઓ કુલ નેકજાદ,
જહાંદાર કંએપુરાંરો, કંએકોખાદ.
ગયા કુલ ધુરંધર, ગયા કુલ રયાના,
અરે હોસ્ત રયાના, બનો ના દિવાંના.—૨
અએ માલીકે હીનો-વ-હોલતવાલા,
બનો કેમ જાહીલ વ ગફલતવાલા.

એક રોજ ખતમ છે કુનિયાની હસ્તી,
ગણુ એકસાંન હું, થલંદી ‘ને પસ્તી.
થકુ એક રોજ છે મિનોઇમે રવાની,
અરે હોસ્ત હાના, બનો ના દિવાંના.—૩
અગર ભેરે-રૂસ્તમ લઇને છું ફરશે,
એક રોજ જમાનો છુંને આવી ધરશે.
અમર પાઠશાહ છું હશે બે ખલકનો,
જમાનાની આગલ છે છું પલકનો.
રહી જાશે અરમાનો સહું મનમાના,
અરે હોસ્ત રયાના, બનો ના દિવાના.—૪
દિઠા છે નજરથી અકળમંદ લાખો,
પગકમા ગયા છે ઉડી વન પાંખો.
અગર આહે ‘શાશન’ મિનોઇમે ઠરવા,
અહા કર ફરજ છું પછી જા મરવા.

સમજ પાઠ હાદાર સિવા સહું બિગાના,

અરે હોસ્ત રયાના, બનો ના દિવાના.—૫

બુલ્લેચંદ્ર મહેરની હાનાઈથી ભરેલી જમાનાના દોરની હકિકત સાંભલી, નોશીરવાંન પોતે પોતાના મનમા ધણેજ પશોમાંન થયા લાખો, અને બુલ્લેચંદ્ર મહેરની પાસે પોતાની ગેરબુલાઈ માટે ફરી-ફરી દરજુનર આહી, તેને મોટો સરોપાવ આપી સતેશ આપી.

ત્યાર પછી રમના કબેસરની પેલી મોરાર જાંઘ સંકુની દક્ષિત પાદલાહ નોશીરવાંને
બુજેચમેદર આગલ જાહેર કરી, પોતાની દરબારના દાનાવ અને અકળમદોની અકળ
તે મેદને પોઢિાપી વધવા જેટલી નથી, એમ કબુલ કરી બુજેચમેદરની મદદ માટે તેને
અરજ કીધી. બુજેચમેદરે સધલી દક્ષિત ધ્યાંથી સાંભલી જવાજ દીધા:

સુણી કુલ દક્ષિત બુજેચમેદર,
કહ્યું કે: “સદા તું રહો ખુશચહેર.
વજીરેને દાનેશ કુલ દસ્તરાંન,
સુણો અંનજીમન સંગ કુલ વિઠવાંન.
રહો સરવે હાજર દરબારમા,
સુણો ભેદ ખોલું હું પણ વારમા.
અંએ શાહ અશમ મારી બેનુર છે,
મગર માફ રોશન હીલ પુર છે.”
ખુશી બહુ થયો એમ સુણી શેહરિયાર,
ખિલી રૂપ રહ્યું જાણે મોસમ બહાર.
બુલાવી હાજર કિંધી અંનજીમન,
ભરી એક દરબાર આલા બુલંદ.
વજીર સંગ દાનેશમંદ વિઠવાંન,
હાજર થયા કુલ જરથોસ્તીયાંન.
કિંધો એવો નોશીરવાંને હુકમ:
“બુલાવો રૂમી એલચી એકઠમ.
કહો લાવે સંકુક દરબારમા,
થશે ભેદ ખુલ્લો પગ વારમા.”
રહી કુલ દરબાર ત્યાં હલમલી,
હાજર થયો એલચી મહાબળી.
નમન સાથ સંકુક હાજર કરી,
કહી તેણે કબેસરની સરતો કરી.

બુજેચમેદરે રૂમી સંકુકનો

લેદ જાહેર કીધો.

જખાં ખોલી બાલ્યો દાનેશ અપંગ:
“સદા શાહ કાયમ રહો તારો રંગ.
શુકર તે ખુદાવંદના સદહજાર,
ખલક ને ફલકનો સરજનહાર.
જનાબે હું તેની અરજ એ કંઈ,
બહુ આજ દરબારમે સુરખડ.
હવે કહું સાંભલ એ રૂમી સવાર,
આ સંકુકમે મોતી છે તણ આબહાર.
અગર હોય તણધી એ કંઈ વધુ,
તો બેશક ફં ખોટું બાલ્યો અધું.”

વધું એમ જાહેર કંઈ એકરાર,
વિધેલું છે મોતી એક આરપાર.
ખિલું છે મોતી બેમુજ નંગ,
વીધેલું અરધું છે તેવું અંગ.
તીલું છે મોતી બહુ હીલ પસંદ,
વીધેલું ખિલકુલ નથી તેવું તંન.
હવે ઓ. રૂમી તારી સંકુક ખોલ,
કર તારો જાહેર લરમ અનમોલ.”

રૂમી એલચીએ નોશીરવાંનની
દરબારમે સંકુક ખોલી
ખાતરી કરવી.

રૂમીએ સંકુક ખુલ્લી કરી,
નજર તણ નંગપર સંકુની પડી.
તપાસી બેયાં હતાં આબહાર,
ભેદ હાલ હયરત રહ્યો શેહરિયાર.
લગાડી ગળે તે બગલગીર થયો,
પશેમાંન થઈ તે દલગીર થયો.
કહ્યું શેહરિયારે: “ઓ ખાવડા,
શુભરી મે તુજપર નાહકે જડા.”
પરેશાંન ભેદ એમ શાહ શેહરિયાર,
બુજેચમેદરે જાહેર કિંધો ઇસાર.
કહ્યું તેણે ‘સુર્જો સિદા’ હાસ્તાંન,
ગયો બાળુબંધ કેમ જંગલ મિયાંન:
“ખતા વન સજા તે કિંધી નારવા,
કરી કયેદ સુજને કિંધો રૂસવા.
સુસિખતે આંખો થઈ ગઈ અપંગ,
ખિલાતું ખિલાતું થયો સુજ પદંગ.
એ જોલ કિસ્મત વિના કંઈ કસુર,
નસિખમા લખેલું જ બનશે જરૂર.
કરે કોઈ તદખિર માનવ હજાર,
લખેલા ફરે નહિ કહી છતહાર.
હવે થા ખુશી શાહ નોશીરવાંન,
રહો તારૂ ‘રોશન’ તખ્તે કિયાંન.”(12)

શાહજાદો નુશાબદ.

નાશીરવાંનની ખ્રીસ્તી રાણીનો દીકરો.

ઐરતજાતની સિક્તમા.

નમસ્કાર કરું હું તુને ચઝઝાંન,
જનાબે તહારી ઉમ્મો ખંદેગાંન.
હું હસ્તી 'ને નિસ્તીને તારી પનાહ,
તુથી છે રોશન ખુરશેહો-માહ.
વસાવી ખલક તે કિધી શુલખર,
કિધી નાર પયેદા સંસાર દાર.
અગર હોય નોકર, નકર, શેહરિયાર,
અગર હોય આબેદ, અકંખ પુર ખહાર.
વિના અન વસ્તર આલે નહી,
વિના નાર નર સુખ લાજે નહી.

૧૩,૩૦૦

અગર નાર હોય જો ખરી નેકજાદ,
'ખજના કરતાંખી છે તે જીયાદ.
અગર નાર હોય જો એવી ખુલંદ,
અને ખાલ સરખર મિસાલે કમંદ,
અગર હોય શરમાલ, અકંખમંદ પુરી,
પમરતા સુખથી વચન કસ્તુરી,
ખનાવે તે શુલખર સંસારને,
'રોશન' કરે કુંલ અધકારને (1)

* * *

ખ્રિસ્તી ધરમ પાલનારી ઐરત
સાથ નોશીરવાંને કરેલા નેકા.

હતો શાહ જીલંદ ખખ્ત નોશીરવાંન,
હતી તેની મહાજીખ સુંદર પેશાંન.

કંદમા સરોવર કાતીલ નિગાહ,
અકંખમંદ લારી દીદાર માહ.
મસીહા મહજબની હતી શુલખદન,^૧
હતી શેહનશાહને અતી મન પસંદ.
જણ્યો હતો એક દીકરો દલેર,
દીપતો મિસાલે ખુરશેહ અહેર.
નામે સુખારક હતો નુશાબદ,
લડી લાડ મોટો થયો વિખીયાત.
મગર દીલ માદર ધરમ પર હતું,
પેદર પર મન તેણે કમતર હતું.
નહિ અંદ અવસ્તા ઉપર લાશું દીલ,
કરતો તે દીને મસીહા દલીલ.
દિયો તેણે છાડી ધરમ ખાપનો,
પડ્યો ડાઘ દીલપર ધસુ છાપનો.
જેઠું હાલ તંગદીલ થયો શેહરિયાર,
કુખી થાઇ દીલમા થયો ખારખર.
તજ દધ ધરમ દીન જરથોસ્તી,
ખની ખેશરમ તે થયો ખ્રીસ્તી.
પસંદ દીધો તેણે ખ્રીસ્તી મજહબ,
ખલકત નજરમા થયો બેઅજબ.
કજીધી ધુમી સર, જીલંદીન થયો,
જઈ પર ધરમને આધીન થયો.
કંદર નહી કરી આપના માનની,
અલક દીધી અંખી નોશીરવાંનની.

૧. આ દારતાંનતુ કિર્તન પેહલવહેજું સુખધમા જે ૭૦ ઇસ્વીક્રિસ્તવાલા હોલમા,
સુખધની જશન કમીટી માટે તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૮૨૨ અને જમશેદી નોરોજની
સાંજના રજી કાધું હતું.

૨. કહે છે, કે સુરેાંન અથવા દુરાના કિસ્લામાંથી નોશીરવાંને પકડેલા ખ્રીસ્તી
બંધવાઓમાં કેપેડોસીયાના રૂમી હાકમ જાંનની કુમારીકા 'યુફ્રિયા' પહો હતી, જેણી
સાથે પાદશાહ નોશીરવાંને શાદી કરી હતી. એ જાનુને પેટે અવતરેલા બેટા નુશાબદને
રૂમીઓ અનોતોહ્દને નામે આલખાવી ગયા છે. (સાચાંની શાહનામું)

ઉસાહી ધરમ પાલનારી નોશીરવાંનની બાંનુ-યુફેમીયા-ની
મોહબતમાં દીનનો રેવાજ છોડી નોશીરવાંને નેકા કરવા.

એવું કેહ છે કે રૂમની અતરાફમાં આવેલા એક મુસલક ઉપર નોશીરવાંને ચઢાણ કરી તે મુસલક છૂટી લીધી, ત્યારે ત્યાંના દાકમની યુફેમીયા નામની એક ઘણીજ ખુબસુરત દીકરી હતી, તેની સાથ નોશીરવાંને શાદી કીધી. એ શાદી કરવા આગમય ધરાંની પાદશાહોમાં ચાલતા આવેલા રેવાજ પ્રમાણે, નોશીરવાંને પોતાના દસ્તુરોને ફરમાવ્યું કે, યુફેમીયાને જરથોસ્તી ધર્મની તરીકતની તાલીમ આપી, કે જેથી તેની જ્ઞાનાદ અને વંશ વેળાને એતેકાદ જરથોસ્તી ધર્મ ઉપર રેહી શકે. પણ યુફેમીયાનું દીલ ઇસ્લુ ધર્મ ઉપર ચુસ્ત હોવાને લીધે, તેણીએ નોશીરવાંને સમજાવ્યું, કે હું તારી રાણી છું, પણ મને મારો ધર્મ પાળવા દેવો, અને તારા ધર્મને વળગી રેહવું. નોશીરવાંને તે બાંનુને ધણેજ આદતો હોવાથી, તેણે તેણીને દમગીર કરવા આશું નહીં, અને યુફેમીયાને પોતાની રાણી બનાવી, તેણીને તેના ખ્રીસ્તી ધરમ પાળવા દીધા.

એ ખ્રીસ્તી બાંનુને પેટે એક બેટાનો જન્મ થયો. તે દીકરો ધણેજ ખુબસુરત અને દેખાવલો હતો. પાદશાહ નોશીરવાંને એ દીકરાનું નામ નુશાઝદ રાખ્યું.

જરથોસ્તી ધર્મ ક્રિયામાંથી પોતાની ખ્રીસ્તી બાંનુને પસાર કીધા વગર
નોશીરવાંને તેણી સાથ લગન કીધાં.

એ દીકરો જ્યારે મોટો થયો, ત્યારે તે પોતાની માતાના લાડમાં ઉછરવા, અને તેની સાથે અને પાસેજ રેહવા લાગ્યો. માતાની સંમતતા તે રેહતો હોવાથી, અને તેની માતાએ બચપણથીજ તેના મગજ ઉપર ઇસ્લુના ધર્મનો છાપ બેસાડી દીધેલો હોવાથી, આ જરથોસ્તી બાપના દીકરાનું દીલ બચપણથીજ ઇસ્લુના ધર્મ ઉપર લાગ્યું હતું. જરથોસ્તી ધર્મનું શીક્ષણ તેને આપવાની તેના બાપ નોશીરવાંને કરેલી સઘલી કાશેસો ફાકટ ગઈ હતી.

એક મોટી લડાઈ ફતેહ કરી નોશીરવાંને જ્યારે પોતાના રાજધાની શહેર તરફ પાછો ફર્યો, ત્યારે દસ્તુરો અને મોળેદોથી તેને એવી ખબર મળી, કે શાહજાદો નુશાઝદ શહેરમાં ધણીક જરથોસ્તીઓને ઇસ્લુ કાઢવના ધર્મના ફત્વો બેધડક આપતો ફરે છે. આ ખબર સાંભળી, નોશીરવાંને ધણેજ દલગીર થયો, અને ત્યારેજ તેણે જાણ્યું, કે જરથોસ્તી ધર્મમાં યુફેમીયાને લીધા વગર, અને ધર્મનું શીક્ષણ આપ્યા વગર તેણી સાથ કરેલા લગનનું આ દુષ્કાપક પરીણામ હતું.

આગલા વખતમાં જુદાઈને લગન માટેનો રેવાજ.

કેહ છે, કે આગલા વખતમાં ધરાંનીઓ પારકી દીનની ઓરેતો સાથ જ્યારેખી પરણતા હતા, ત્યારે તેઓ જરથોસ્તી ધર્મના ફરમાનને માન આપી, તે ઓરતને જરથોસ્તી દીનમાં દાખલ કરવા આગમય, બરસનુમની ક્રિયામાંથી પસાર કરાવતા હતા.

પણ આ ખ્રીસ્તી ઓરતની ખુબસુરતી ઉપર મોટી પડેલા નોશીરવાંને, એ બાબદ કરેલી ગફલતી માટે હવે તે પસ્તાવા લાગ્યો, અને આશ્ચર્ય એ પરીણામ આવ્યું, કે તેના દીકરા નુશાઝદે ખ્રીસ્તી ધર્મ અપત્યાર કીધો. નોશીરવાંને તુરતજ નુશાઝદને પોતાની પાસે બુલાવી પુછપરછ ચલાવી. (૨) નુશાઝદે પોતાના બાપની ખરબીની

પરવા કીધા વિના ખ્રીસ્તી ધર્મની બાબદમાં તે પોતાના આચાર વિચારો જ્યારે જણાવવા લાગ્યો ત્યારે નોશીરવાંને ગુસ્સે થઈ કહ્યું:

નોશીરવાંને નુશખદને શ્રાપ દઈ,
તેને કયેદ કરવા ફરમાવવું.

પુકારી બાલ્યો: “ઓ બદગોહર,
રહ્યો કેમ દોજખથી તું બેખબર.
પેદરને તજી સુખ મોડી ગયો,
જમાનાની પચવંદ તોડી ગયો.
જનીતાએ તારી કિધું એવું કાંમ,
તુંએ મારી ઐલાહ કિધી બદનામ.
સુખી ના થતો ગેતીમા હમસર,
થતો તારી હાંદગી છરોજખર.”

* * *
કુખી તે થયો જોઈ કપુતની ચલન,
જીગર થાયું જખમી, જીહવની અગન.
પકડી નજર કયેદ કિધો એકદમ,
રવાના કિધો ‘શાહપુર ગઈ’ ગમ.

લડાઈની જેહમતને લીધે નોશીરવાંનું ખીમાર પડવું, અને તેના દુશ્મનોએ તેના મોતની ફેલાવેલી ખોટી ખબર.

એક મોટી લડાઈની જંગલ અને જેહમત પછી નોશીરવાં જ્યારે પોતાના રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફર્યો, ત્યારે તેને ચઢેલી યાકને લીધે, તેની તખીયતમાં સેહજ બિગાડો થયો, અને તે સમયને લીધે, રાજકોશખાસુ તેમજ દરબાર હુલાવવાનું કાંમ, નોશીરવાંને તહકુજ રાખવાની ફરજ પડી. આ તેની બિમારીનું એક ખીલુંખી કારણ હતું. અને તે એ કે, તેના દીકરા નુશખદને ખ્રીસ્તી ધર્મ તરફ દલી ગયેલા જોઈ, તેના મન ઉપર ઘણીજ ગમભરી રંજીતી લાગુ પડી હતી.

ચહીદી થાક રંજની કાયેર થઈ,
બિમારી શાહની જાહેર થઈ.
કપુતની ચલનથી કુખી બહુ થયો,
જીગરમા તેના ગમ બહુ રહ્યો.
કુખી આઈ રકયત સુણી ખબર,
સુલાકાત વન સહું થયાં બેસખર.

ઉડાવી ખોટી ખબર શુલખાંન,
શુજર પાંમિયો શાહ નોશીરવાંન.
જઈ કોઈએ એમ કહ્યું નુશખદ,
“હવે પાંમિયો તું ખાદે-સુરાદ.
શુજર પાંમિયો છે નોશીરવાંન,
થયું તેણે ખાલી તખ્તે કિયાંન.

સુકી તખ્ત ‘ને તાજ ખાલી ગયો,
નથી સુલકેનો કોઈ વાલી રહ્યો.”

નોશીરવાંના મરણની ખોટી ખબરને ખરી માની નુશખદનું ખુશી થવું.

યોગક નોશીરવાંના દુશ્મનો તેની બિમારીના લાલ લેવાને લુલ્યા નહી. આપ અને બેટા વચ્ચે ચાલી રહેલા મીનાકેસાને લીધે, તેઓએ પેદલાં તો જીવી જીમ ફેલાવી,

કે નોશીરવાન ગુજર પામ્યો છે, અને ત્યાર પછી તુશનંદને તે ખગર શાહપુરગદમાં પુગાડી, કે પાદશાહ નોશીરવાન ગુજર પામ્યો છે, અને ધરાંનનુ તખત ખાલી પડ્યું છે. તુશનંદ આ બોલી ખગરથી જોડેલા અગળ થયો, તેટલેજ તે ખુશી થયો, કેમકે હવે તેને પુછનાર, રોકનાર કે ટોકનાર તેનો વાઘી કોઇ નહિ હતો. 'પોતાના બાપના ગુજરવાની ખગર તેણે ખરી માની લીધી, અને કેવી રીતે હવે તેણે કાંમ લેવું, તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

ખગર આ સુણી ખુશ થયો તુશનંદ, કળ થઇ પેદરની સુખારકબાદ. ખુશી થઇ બોલ્યો: "સુવો તો ભલે, રખે સુખ તેને મિનોદમ મળે." કહ્યા છે કોઇ પીરમદે સુખન: "અગર છે ખુશી છું સુણી મુજ મરણુ. જગતમા શું રેહશે છું કાયમ કરી, છું સંભાલ કોઇ દિન જતો ના મરી. ખગર શું નથી છુંને ઓ ખાકનંદ, જગતમા તારી નથી કંઈ ખિસાદ. થયા છે ફના લાખ નવજોખના, એક દિન તુંબી છે આખર ફના. છુંએ ખાકમાથી લિથોછે જનમ, મરનથી મળે ખાકમા એકદમ. પેદરની કળ પર ખુશી જે અને, રખે કોઇ કપુત એવો જન્તી જને. કહી ખીજ કડવું ન પકડે મિઠાસ, સુદો મન મીસરી અગર ખાર માસ." (૭)

તુશનંદે ખસવો ઉઠાવવો.

હવે સાંભલો તમ ખયાં તુશનંદ, સૂણો ધ્યાનથી હમદીનો નેકબાદ. પહડી શીરહોસી રચ્યા બેત છે, પહડે હમદીનો એજ ઉમેદ છે. નથી રાખી દીલમા ઉમેદ કંઈ કસી, કે જરદાર થાઉં કલમને કસી. નિમા-શાંમ થઇ છે નજર સાંમને, અધુર રખાવે રખે કાંમને. અરમાન ચાહું કરીને સલાંમ, કયે આ કવેતો સહું કાંમ કાંમ. ૧૩,૪૦૦

ઉમેદ એવી 'રેશન' કરે ખાકસાર, પહડે આ નગમને સહું નર નાર. કંધી એક ધરાંની હતો આરકાર, કહિ એમ ગયો છે, સુખન ચાદગાર. અગર હોય કોઇ દુશ્મને શેહરિયાર, કરે શાહી સત્તાનો જે બહિરકાર. તો જુનિયાદે ધનસાંનનો તે નથી, સમજ કે છે જુનિયાદ હરેમનથી. કિધું તુશનંદે જાહાલ કાંમ, મગર આવ્યો અંજામ છુરો તમાંમ. કિધાં તેણે ખુદલાં છનદાંન ખાર, જમા કીધું લરકર અતી ખીશિયાર. ગીરફતાર જે કોઇ હતા બંદિવાંન, કરી બંદ છુટા, કિધું લવદાંન. હતા જે કોઇ દુશ્મને શેહરિયાર, પડયા વેર લેવા એકદમ બહાર. કિધા કુલ જમા ખીસ્તી પેહલવાંન, લિધા તેગબન, શમશીરગરે જવાંન. કિધી તેની માતાએ છુપી મદદ, પિસર સુખ ખાતર કીધો કસદ. ખગલો હતો માતના હાથમા, પિસર કાજ હતો નહિ ખીસાદમા. રવાના કિધો તે પિસરને થકી, ખુદાને ખગર શું દીલમા વકી. જમા કુલ લરકર કિધું તીસ હગર, પડી જંગ, લડવા થયા તાબેદાર. પડયા જંગ, લઇ સંગ પિસર તુશનંદ, ફિસાદો મચાવી થયો દિલશાદ. લિધાં છુટી કંઈ એક મુલક દિલપખીર, ફતેહથી કુલી ગયો સુરવીર.

લખાવટ કિધી તેણે કયેસર ઉપર:
 “જેહ આવી ધરાંન હવે સર હું કર.
 નધી શાહ ધરાંન જીવતો રહ્યો,
 કરી કયેહ પીસર ગુજરી ગયો.”

કરી કુલ જરથોસ્તીઓને જબેહ,
 સલગાવી હંધશું આતશ કહેહ.”

મહાયનના હાકમ રામચુરજીને નુશનંદના બલવાની ખબર
 નોશીરવાંન ઉપર રવાના કરવી.

એવી રીતે રૂમના કયેસર ઉપર નુશનંદે એક રોકો લખી જણાવ્યું કે: “મસી-
 હાનો ધર્મ ધરાંનમા ફેલાવવાનો હવે વખત હાય આગ્યો છે, કેમકે મારો બાપ,
 ધરાંનનો પાદશાહ નોશીરવાંન બિમારી ભોગવી ગુજર પામ્યો છે, અને મારું નસીબ
 હવે ચમકવા લાગ્યું છે.”

શાહપુરગદના બંદીખાનામાં બંદ મચાવી નુશનંદ છુટો થયો છે, અને એક
 મોટું ત્રીસ હજાર સિપાહોલુ લશ્કર એકઠું કરી તેણે બળવો જગાડ્યો છે, એવી ખબર
 શાહપુરગદના એક મર્જખાને તુરતજ મહાયનના હાકમ રામચુરજી ઉપર રવાના કીધી.
 રામચુરજીને એ ખબર પડતાંજ તેણે એક કાસદ મારફતે, એ વિગત પાદશાહ નોશીર-
 વાંન ઉપર તાકીદે લખી રવાના કીધી.

આ દુખભરી ખબરના સમાચાર નોશીરવાંને જ્યારે બપવા, ત્યારે તે ધણોજ
 દલગીર થયો.

નોશીરવાંને પોતાના દીકરાને
 જીવતો પકડવાનું ફરમાન
 મોકલ્યું.

મહાયનમા જઇ પુગી ખંખર,
 કે ચઢીયો છે ખુન પર શાહનો પિસર.
 મહાયન હાકમ અને મર્જખાંન,
 દલગીર થયા સાંભલી એ બયાંન.

ખંખર કીધી શાહને લખી કુલ હાલ:
 “કિધાં છે કંધક સુલકે પાયમાલ.
 જગાડીને બલવો કરે છે અમલ,
 ચાલી રહ્યો છે ચોમેર વમલ.
 લહુધી થઇ છે જમીન રંગ લાલ
 થયો મામલો છે સુરકીલ હાલ.”

* * *

મહાયનના હાકમ રામચુરજી તરફથી આવેલી આ દુખભરી ખબર વાંચી
 નોશીરવાંન ધણોજ દલગીર થયે. નુશનંદ બંદીખાંનું તોડી બહાર નિકળ્યો, અને ખીખ
 બંદીવાંને છુટા કરી, પોતાની પનાહ હેઠલ તેણે ત્રીસ હજાર આદમીનુ લશ્કર જમાવ્યું
 છે, એ ખબરથી તે ધણોજ ચુસ્ત થયો.

ચુસ્ત થયો શાહ સુષી હાલને,
 કુખી થાયો પુતળી ભેષ ચાલને.
 ભરી જાટ ગમનો, ધરી દીલ દર્દ,
 પૂકારી બજબધી ભરી હાય સર્દ.

લખાવી લખાવટ અકળથી ભરી,
 રખે નાય નહેલ દીકરો મરી.
 “કિધું નુશનંદે કારે જજીન,
 રહે હું રખે દોષ કરે એનું ખુન.”

નધી મુજ કદાની મને કંઈ ફિર, બસો છે શુરો એ મગર છે પેસર. મળી તે ગયો છે શુરાઓની સાથ, શુરી જેની ખાએય, શુરી છુનિયાદ લડી લાડ લાખો એ મોટા થયો, થયો જ્યારે મોટા એ ખોટા થયો.

એ ઉધરીને જ્યારે થયો હુશિયાર, પેદરની જુઓળી કિધી ખારજાર. અગર મારે યજ્ઞમાં થશે હસ્તગોર, થશે જેર જંગે એ વિકરાલ વીર. પેદરના ધરમથી જે કોઈ કરે, કહિણી મિનોઇએ નહિ ઠીર કરે.

તણ રાસ્તી તે થયો કમ અકળ,
રખે કંદુવાધી અને એ કંતલ.”(૬)

નોશીરવાંનનો પોતાના દીકરા ઉપર ધ્યાર તેમજ ધીક્કાર.

એક શુરી માલના દીકરાની વર્તુલને લીધે, નોશીરવાંનની, હાલત સુડી વચે સુપારી જેની થઈ પડી. નોશીરવાંનનું પોતાના દીકરા ઉપર ‘ધણ’જ વાહલ હતું, અને રખે આ બલવાની હીલચાલ દરમીયાન તેનો જીવ ગય, તેની તેને મોટી શીકર પડી. તેનો બલવો દાખી દેવા, નોશીરવાંન જેટલો ખંતી હતો, તેટલોજ તે નુશાબદનો જીવ બચાવવા ખંતી હતો. આ બલવો મોટા વિસ્તારમાં ફેલાયલો નોશીરવાંનને લાગ્યો, કેમકે નુશાબદે અત્યાર આગમ્ય કેટલાંક ગામોને જેર કરી છતી પશુ લીધા હતાં. નોશીરવાંન આ બલવાને દુકમાજ દાખી દેવા ખંતી થયો, પશુ એ બલવાને દાખી દેવા માટે જે કંઈ લડત ચલાવવી પડે, તેમાં નુશાબદના જાનને જરાપી નુકસાન થાય, તે જોવા કે સાંભલવા તે રાજ નહીં હતો. એવી મતલબનો એક પથમાં તેણે મદાપનના હાકમ રામશુરજીન ઉપર નીચે પ્રમાણે લખાવી રવાના કરીધો:

“ધરી ધીર લશ્કર જમા જલદ કર, લડી તેની સાથે જીવતો પકડ. સંભાલી લડજે પિસર સંગ ચાર, કદી મારતો ના મરંજુતોલ માર. કરે જો અજલને એ જંગે પસંદ, તમાહ એને કરશે ચખેછલકંદ. સુખન ‘મહેરનુશ’ના છે ચાહગાર, દાનેશ હતો જે અતી હુશિયાર. કદી જીવતો ના પિસર બેકદર, ખુશી થાય જે આપના મોત પર. લડી જો કરે ક્યેહ છં નુશાબદ, કદી બોલતો ના સુખન કમ-જ્યાદ. લડી સાથ તેની ન કરતો જખમ, રખે થાય જાહગી જખમથી ખતમ.

પકડી પિસર જો કરે ખંદિવાંન. નજર ક્યેહ કરજે મેહલ હરમિયાંન. રખે ખંદિખાને રિબે એ જીગર, સુખી રાખવામા ન કરતો કસર. ખુશી રાખજે ક્યેહમા છં સદા, ફરજ મુજ ખાતર કરજે અદા. થયા બેવફા હોય જે ધરાનિયાંન, કંમરમાથી કાપી કરજે બેલાંન. બદઅહેશ, બદજાહ, એ બદલગાંમ, બનીને ફિતુરી કરે એકાં કાંમ. ખરો દેશ દુરમન તે છે શુરો, લખાવી રખયત કરે તે શુરો. કરે રાજ સત્તાનો તે બહિશકાર, સદા કાર તેનો હોજખ ગાર.

૧૩,૫૦૦

કરી મોહોર રવાના કિધું ખતને,
થયો શાહ આધીન સરજતને.

આ રૂઝા ઉપર પાદશાહ નાશીરવાને પોતાની મોહોર કરી, દુરત એક વિશ્વાસુ કાસદ પાસે તે મદાયનના હાકંબર રામચુજન ઉપર રવાના કરી, પોને પોતાની સરજતને આપીને થયો.

ધરાંની લશ્કર કુચ કરતું આવે છે, એવી ખબર નુશાબદને મલયી.

નાશીરવાનનો પયગાંમ તેના વિશ્વાસુ કાસદે બનતી ઝડપે મદાયન જઈ, હાકમ રામચુજનને પેહોચાડયો. રામચુજનને દુરતજ એક મોટું લશ્કર ભેગું કીધું, અને તે લશ્કર લેઈ નુશાબદની સામે ચલા તે મદાયનથી નિકલ્યો.

એક મોટું ધરાંની લશ્કર કુચ કરતું મદાયનથી આવે છે, એવી ખબર નુશાબદને મલતાંજ, તેણે પોતાના ખિસ્તી લશ્કરને એકઠાં થવાનો એકદમ હુકમ કીધો. દુરતજ સધલા ખિસ્તીઓ હથિયાર સજા બાહાર પડ્યા, અને મદાયન શહેરની બાહાર આવેલાં મોટાં મથાનમાં બને લશ્કર એક ખીખાંની સામે ઊવણી નાખી પડ્યા, અને એક ખીખાંના લોહી રેડવા તલપી રહ્યાં. શાહજાદો નુશાબદ રૂમી કોલાહ પોતાના માથા ઉપર પેહડી, ખખતરમા સજા થઈ, લશ્કરની કલબગાહમા આવી ઉભો.

ધરાંની સિપાહસાલાર પ્રીટજે મથાનમા જઈ નુશાબદને સમજાવવો.

ધરાંની લશ્કરનો સિપાહસાલાર પ્રીટજ નામનો એક બાહોશ બુલ્લેગ ધરાંની પેહલવાન હતો. તે દુરથી નુશાબદને રૂમી કોલાહમા સજા થાયેલાં જોઈ, લગાધના મથાનમા ગયો, અને નુશાબદને મળી ધીરથી તેને સમજાવવા લાગ્યો.

ધીરથી બોલ્યો - પ્રીટજ પીર:
“અમે શાહજાદા સાંભલ દલીર.
અહમ નહિ પેહરની જરા ઘં કરે,
અંજાંમથીબી નહિ ઘં કરે.
ગયું દીલ ફરી દીને જરથોશતી,
પેહરની છુલી કેમ ગયો હસ્તી.
તજ રાહે હુશંગ, તહેસુરસી,
જરા ખ્યાલ કર ઘં અકળ કરસી.
કિનો દીલ ધરી ઘં પેહર સંગ લડે,
જરા દીલ કોફે-ખુદા નહિ કરે.
પેહરનો ઘં વારેસ કળ બાહ છે,
હજી તો શાહ તારો હુશયાત છે.
કરે બાપ સાથે લડી સરકસી,
નથી ઘંને પ્રીકર ખુદાની કરસી.
તજ કોફે કર યાદ ગફારની,
છે બાક જંગી દિન ચારની.”

પડી જાળ ઘંજ પર શયતાનની,
નસીબ છે નૌબત પશેમાનની.
કસમ પર કંહું રાસ્ત ઓ શેહરિયાર,
ઘંજ સમ નથી બોયો નકસો-નિગાર.
અજબ તારી સજધજ, ગર્હન રૂબાબ,
અજબ તારી છાતી, “ને પગમા રિકાબ.
કરું શું હું તારીફ શુરજ મ્યાનની,
નકળ છે બેશક નાશીરવાનની.
પિસર થઈ પિંદરનો થયો દુશ્મન,
મગર આંતે પસ્તક થારો શરણ.
સમજ સુખ સુખનમે છે બેહતરી,
કરે બે ઘં અમલ, મિટે દલદરી.
કરે કાં પિંદરને રંજુર ઘં,
કરે કોફે દીલથી હવે દુર ઘં.
આ શુરજ ને કોહલા મૂકી બાણ પર.
નિચે જલદ વોડા ઉપરથી ઉતર.

તુને લેધ જાઉં પેદરની હજુર, મને દીન તહારી મંજુર નથી,
કરાંઉ તુને માફ તારી કસુર.(5) દિયે શીખ મને તારી મકહુર નથી.
મુશજહદે શીરજને મુમાખી ભરેલો, હેમાકાત ભરી તું કરે છે કલીલ,
જવાબ દેવો, અને કેમ ઇસુથી બેદીલ દીલ.
મુમાખી ખની માદયો મુશજહદ, કળથી કઠીખી હું ડરતો નથી,
“અરે ઓ છંદો બકે કેવી વાત. ડરીને કદમ જંગ ધરતો નથી.”(6)

સિપાહસાલાર ફીરજે મુશજહને ફરીથી મનાવવો.

પાદસાહ નોશીરવાંનનુ ફરમાન એવું હતું, કે કોઠખી રીતે એક માટી લગાઇ
થતી અટકે, અને તે લગાઇમાં મુશજહના જીવને કાંઈખી તુકયાંન નહીં થાય, માટે
ખનતાં મુખી તે અધર્મી છોકરાને સમજાવી લેવો. આ ફરમાન પ્રમાણે મુશજહની
જાહેશી અને હેમાકાત ભરી દનીસા છતાં ફીરજે લગાઇ શરૂ થાય, તે આગમત
મુશજહને એકવાર વધુ સમજાવવાની તજવિજ કીધી.

કાયમ રહેશે આ જગે, સખીઓની ખપરાત,
અધર્મી અતે ખાક છે, લઈ જશે ખાલી હાથ.—૧.
કહાં ગયો કિયાંની રસ્તમ, કયે ખુશર, કયે કોખાદ,
રહો રખતનખી નહી, જે લડયો ધર્મની જીહાદ.—૨.

મુશજહદે મદાયનના ‘મયદાંનમાં નોશીરવાંનના
લશકર સામે જંગ જાહેર કીધું’.

ફીરજની આવી મનાવટ છતાં મુશજહ જરાખી સમજ્યો નહી, અને ફીરજને
જવાબ દીધો:

કહે કયું શુલજાર છે, જેની ખીજાં ચાતી નથી,
કષ કળી શુલ બહાર છે, ખીલીને મુરજાતી નથી.—૩.
મારું કહું માની લઇ, ભજે ‘ઇસુ’ ધરાંન,
અપરાધ માફ સરવે થશે, એ જલ્લો બેશુમાન.—૪.
‘ઇસુ’નું સુમરન કરી, શરૂ કરશ આ જંગ,
નાશ કરશ ધરાંનનો, એ જો જો નિશ્ચય રંગ.—૫.(7)

એ સુધથી મનાવટ અને શીખામણો છતાં મુશજહ કાંઈ સમજ્યો નહી, અને
લગાઈ જાહેર કરી, એક સખત જંગ કરવાનીજ વાતો, તે ફીરજ સાથે કરવા
લાગ્યા. ફીરજ તેની બદજાની છતાં સમજીતી કરવા ધણોજ ખતી હતો, અને
જેમ જેમ તે ધરાંની પેલલવાંન મનાવવાની વાતો કરતો, તેમ તેમ મુશજહ તેને
બેઅર્ધજ બદજાનાં કરવા લાગ્યો. છતાં તે જીજેઈ પેલલવાંન, એકથી વાંકો શબ્દ
કહી મુશજહને અપમાન કીધું નહી. અતે મુશજહદે ફીરજ સાથે વધારે વાત લખાવવા
ના પાડી, અને ધરાંની લશકર ઉપર તેણે એકદમ હુમલો કીધો.

પુકારી ધરયો ધરાંનીઓ પર, થયો મરત ધુની વીર વિકરાલ,
કિધું તેણે લશકર જીરોજખર. જમીન સર્વ કીધી લહુથી લાલ.

ગજખથી થયો રામજીરજીન તંગ, “ધરી જોમ લડો ઓ ધરાંની દલોર,
પૂકારી બોલ્યો, નીલતન પિલંગઃ કરો જંગ તીરથી મૂકી સમશીર.”

તુરાજાદે ધરાંનીઓ ઉપર તુડી પડી સંમશીર વડે ચોતરફથી ખુખાર કતલ ચલાવવા માડી, અને રૂમી લશ્કર પણ જોશમાં આવી લડવા લાગ્યું. ધરાંનીઓ એ લડાઈમાં સખત પ્રકારની શિકરત ખાવા લાગ્યા, અને ઘણાકે લડાઈના મેદાનમાં તુરાજાદના લશ્કરના ભોગ થઇ પડ્યા. આવો ખુવારી લરેલો મામલો ‘જોઈ, મદાવનના હાકમ રામજીરજીને પુકાર કરી પોતાના લશ્કરને તીરની લડાઈ રાફ કરવાનો હુકમ કીધો.

આ હુકમ જાહેર થતાંજ ધરાંનીઓએ તરિનો વરસાદ તુરાજાદના લશ્કર ઉપર શરૂ કીધો:

રામજીરજીનના હુકમથી ધરાંનીઓએ તીરની લડાઈ ચલાવવી.

હુકમની ઘડી થઈ સરપર સવાર,
છુટા ચોતરફથી તીર ધારદાર.
હવા થાઈ અખતુસ, ધુલ જમીન,
કળ થાઈ ગાફેલ, ખની ગમગીન.
ગજખ થાયો ભારી, જખમી ખરાડ.
સુવા તરફડી કંઈ સિપાહો હજાર,
કોઈ હિયાં પડે ‘ને કોઈ ત્યાં મરે,
જતો જીવ કોઈનો કુંજ તરફડે.

તુરાજાદજી તીરથી વિંધાઈ જપું.

એકાએક મયદાંને ઉઠ્યો પુકાર,
જખમી થયો તીરથી શેહરિયાર.

છુટી તીર લાગો છાતી ભિત્તર,
પટકાઈ પડીયો જમીનની ઉપર.
જખમની જલન ‘ને લહુની ધાર,
થયો ઝઘં ચહેરો, નજર અંધકાર.
કંઠમ રાખી રીકાખ, ફેરવી લગાંમ,
ગયો રૂમી લશ્કરમાં નેકનામ.
જમીન પર પડી બોલિયો તે રડી:
“પ્રીરૂજની શિખામણુ પડી છે ખરી.”
કહ્યું રૂમીઓને રડી જર જર:
“પેદર સાંમે થઈને થયો ખારજર.”
થયું ખખત માફ ખતમ જંગમા,
હવે જાઉં છું હું કળ સંગમા.
લડી તારી સાંમે પેદર નામેવર,
શુનહાગાર તારો થયો છે પિસર.(૪)

તુરાજાદે પોતાની માતાને મરતી વખતે કહેવડાવેલો સંધેસો.

શાહજાદા તુરાજાદની છાતીમા જંગના મયદાંનમા અચયુચ તીર લાગ્યો છે, જો ખખર પણ વારમા રૂમી તેમજ ધરાંની લશ્કરના મયદાંનમા ફેલાઈ ગઈ. રૂમીઓ તેમજ ધરાંનીઓ એ દુખમરી ખખરથી ધણા દલગીર થયા, જો કે તુરાજાદે ધરાંનીઓના ધણાક કિમતી જાન એ જંગમાં વિના કારણે લીધા હતા. તુરાજાદના જખમી થવાની ખખર સાંભળતાંજ, રૂમી પાદરીઓ તુરતજ તેની આગલ આવી તેને હિમન અને દિવાસાના સખુનો કેહવા લાગ્યા, પણ તુરાજાદ પોતાને ચપલા જખમની દાલત ખરાખર સગજતો હોવાથી તે રડીને બોલ્યો:

હાજર હોતો ત્યાં રૂમી પાદરી,
રડી તુરાજાદે કહ્યું કરગરી:
“મેહરખાંન સાંભલ ઓ ગમગોસાર,
થયો છું મુજ હાથ અતે ખુવાર.

હવે વાત સાંભલ કહું મારી ખાસ,
ખખર મારી મોકલ મુજ માત ખાસ.
હવે પુત તારો ગયો છે મરી,
ખતમ થઈ તેની વિપત દલદરી.

સૂણી મોત દુખી ના છું થતી,
ગેતીમા હાંડીની એ છે ગતી.
અગર ખજત માફ રોશન હતો,
હરો હાથ જંગે ન મારો થતો.
નથી કોઈ જનમવું જંગે મોત વન,
મરે છે આખર સહુ એક દન.

૧૩,૬૦૦

કળને જરાખી મને ગમ નથી,
મગર થાયો રંગુર પેદરથી અતી.
મને છે 'ધસુ' ધરમ પર પકીન,
મને કોઈ કરે નહીં દખમે નશીન.
નથી સાજ જોઈતો, નહિ તખ્ત-તાજ,
ન કરતાં કપુર કે અખીર ધુપ ઠાજ.
મગર રસ્મે-ધસુ ફકત એક કખર-
મા મુકળે મને કે પહું નિન્દ લાર.
મને ના દેતી સિવા એક કદન,
કખરમા કદન દેઈ કરળે ફદન."

* * *
"જનમ લેઈ મરવું એ દસ્તુર છે,
હુકમ હાંડગરનો એ મંગુર છે
ના રડતી કખર જોઈ મારી ઉપર,
ફદન ખાદ છુલતી ના વું પિસર.
ખર લાવળે મારી એક આસને,
ગુલે માત મારી મુજ લાસને.
કરે મારી ઉપર છેલ્લી નજર,
ખાદજ ખનાવે મહારી કખર." (૭)

તુશનદનું મરણ.

સુખન બોલી એવા કિધા હોઈ ખંધ,
શુજર પામિયો થઈ કળને શરણ.
પડી રામજીરજનને એ ખખર,
શાહનદો જંગે પાગ્યો શુજર.
હોડ્યો કુટી રામજીરજન સર,
ઉભો જઈ આગલ કરતો નજર.
કુટી સર રડ્યો મિસલ એક નાર
"અરે હાલ આ શું થયો શેહરિયાર."
પડેલો તે જંગી દિઠો ખાદમાં,
અદન તેનું તરવોળ લઈ પાદમાં.

દિઠો પાસ તેની રૂમી પાદરી,
લઈ જોલે બેઠો હતો સર ધરી.
કહ્યું રામજીરજન: "ઓ નેક પીર,
મૂંઝો છે કરી શું વસિહત દલીર."

રૂમી પાદરીએ તુશનદની છેલ્લી
વસિહત જાહેર કીધી.

કહ્યું પાદરીએ દુરત એમ રડી:
"કરી ચાહ માદર, ગયો છે મરી.
કહ્યું છે કરતા ન દખમેનશીન,
મને છે ધસુ ધરમ પર ચકીન.
નહિ સાજ જોઈતો, નહિ તખ્ત તાજ,
ન કસ્તુર, કપુર કે અખીર ધુપ ઠાજ.
માત એની દેશે કખર 'ને કદન,
ધસુની રસમ પર દરશું ફદન."

* * *
અરે આસમાં કેમ થયું વું કદા,
આ સુરવીર ઉપર કેવી જફા.
સફા તન ખદન 'ને જખમે કરી,
મૂકી લાસ પટીએ આંસુ લરી.
લઈ જઈ સ્વાધીન કિધી માતને,
પડી ખાદમા જોઈ શહેનશને.
કળની ખગલમાં જોઈ વહાલને,
કુટી સર પીખી રડી ખાલને.
પૂકારીને બોલી: "અરે આસમાં,
કાં અરત મારો કિધો દિલજાન,
હવે સાંસલે કોણ મારો પુકાર,
થયો મારો રોશન દિવસ અપકાર.
હુટી આસમાને લિધું મુજ ચમન,
પિસર વન લાગી ચમનમાં અગન.
ફરેસ્તાઓ જાજો તખ્ત દઈ ખાળ,
કરો રહેખરી, ચાયું ખાનુ ખરાળ." (૧૦)

* * *
જમા ચાઇ ખલકત બની શોકમ ક,
જોઈ આયે આફત, દિલ દર્દમ દ.
કરી રસ્મે ધસુ કખર 'ને કદન,
જમીનમા ઉતારી કીધો ફદન.

પુશરો પરવીઝ

ભાગ ૧ લો

આ કિર્તીન પુશરો અને તેની વફાદાર મહાશુભ શીરીનની પાક મોહબતને લગતું છે, મગર એ કિર્તીનનો મોટો ભાગ પાદશાહ પુશરો પરવીઝની છાંદગીમાં બનેલા જાણુવા જોગ બનાવોથી ભરેલો છે.

એ કિર્તીનમાં સાસાનીયાન પાદશાહીનો દોર કેવી રીતે તુટે છે, અને રૂમીઓ સાથે સાસાનીયાન રૈયત કેવી રીતે રાજદ્વારી સંબંધમાં આવે છે, તે દેખાડે છે.

પુશરો પરવીઝ એક મહાન પારસી પાદશાહ.

પુશરો પરવીઝ, સાસાની પાદશાહોમાં એક મહાદુર પાદશાહ થઈ ગયો છે, પારસી પાદશાહોમાં નોશીરવાન આદિલશુ નામ જગ આસ્કાર થઈ ગયું છે. પુશરો પરવીઝ, એ નોશીરવાનના દીકરા દોરમજદનો દીકરો હતો.

પુશરો અને અરબ લખનારાઓ.

અરબ લખનારાઓ પુશરો પરવીઝની પડતીનું કારણ એવું દેખાડી ગયા છે, કે તેણે પેગંબર મહમદને અપમાન કરીધું હતું, અને તે ઉપરથી મહમદે તેને આપ-દીધા હતા, અને તે આપ અતે ફલીલુત થયા હતા.

પેગંબર મહમદે પુશરો પરવીઝને દીધેલા આપ.

કારસુ નદીને કિનારે પુશરો શોકારગાદથી પાછો ફરતાં પોતાની ઊવણી નાખી પડેલો હતો, ત્યાં મહમદ પેગંબરે પોતાના માનસો સાથે એક પેગામ પુશરો ઉપર લખી મોકલ્યો, કે: “તું જરથોસ્તી દીન તરફ કરી મહમદની દીન કશુમ કર.” પુશરો આ કાગળ વાંચી ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને તે કાગળ વાંચી તેના દુકડા કરી ફાડી નાખ્યું, અને પડોસમાં આવેલી કારસુ નદીમાં તે કાગળના દુકડા તેણે ફેંકી દીધા.

જ્યારે એ ખબર મહમદ પેગંબરને જાણે તેના માનસોએ કહી, ત્યારે મહમદે કહ્યું કે: “અદલાહ તારી સલતનતના એવાજ દુકડા કરશે.” આ તેના આપથીજ પુશરો પરવીઝની પાયામાત્રી થઈ હતી, એમ અરબ લખનારાઓ માને છે.

૧. આ પુશર પરવીઝનું વાંચન પહેલવેલહુ ઇ. સ. ૧૯૧૮ના સાલમાં મુંબઈની જશન કમીટી માટે બે. ૭૦ ઇ. સ્ટીટ્યુટવાલા હોલમાં તા. ૨૧ મી માર્ચ-જમશેદી નૌરોજની સાંજે મેં રજુ કરીધું હતું, અને ત્યાર પછી અનેકવાર જુદાં જુદાં મંડળોની ખાઓશથી તે રજુ થયું હતું.

ખ્રીષ્ટો અને ખ્રીસ્તી લખનારાઓ.

જેમ એક હાથ ઉપર અરબ લખનારાઓ આ પારસી પાદશાહ માટે ફરીયાદ કરે છે, તેમ બીજા હાથ ઉપર ખ્રીસ્તીઓને પણ ફરીયાદ કરવાનું ખ્રીષ્ટોએ કારણ આપ્યું હતું.

જેસસ ક્રાઇસ્ટને કોસ.

આગલ આલતાં આપણે જોઇએ, કે ખ્રીષ્ટોએ રૂમના પાદશાહની દીકરી મરીયમ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. પાછલથી તે રૂમના પાદશાહ મેરીસને મારી નાખી રહ્યો તે 'ફોકોસ' (Phocos) નામના રાખસને રૂમની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો. પોતાના સસરા મેરીસના કાનામાં ખ્રીષ્ટો રૂમ ઉપર ચઢાઇ લઇ ગયો, અને ધણાક મુલકો સાથે તેણે જેસસનું પણ જીતી લીધું. જેસસનના એક પત્ર દેવલમાંથી, જે 'કોસ' ઉપર પેગંબર ક્રાઇસ્ટને ખીલા થોડી મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, તે કોસને, એક સોનેરી પેટીમાં બંધ કરી જમીનમાં દાટ્યો હતો, તે કોસ ત્યાંથી જોડી કઢાવી ખ્રીષ્ટો પોતાની સાથે ધરાંન લઇ ગયો હતો. એટલુંજ નહીં પણ ક્રાઇસ્ટની કબરવામાં દેવલને આગ લગાડી ખ્રીષ્ટોએ પાયામાલ કરીધું હતું. આ કારણથી ખ્રીસ્તીઓ ખ્રીષ્ટો માટે હંમેશા ફરીયાદ કરતા હતા.

ખ્રીષ્ટો અને જરથોસ્તીઓ.

જેમ અરબો અને ખ્રીસ્તીઓ ખ્રીષ્ટોને માટે ફરીયાદ કરતા હતા, તેમ જરથોસ્તીઓને પણ એવો વિચાર બાધવાની ફરજ પડી હતી, કે ખ્રીષ્ટો પોતાના જરથોસ્તી મજહબ તરફ યત્ન કરાવતો નહીં હતો. પણ ખ્રીષ્ટોને માટે એવો વિચાર કરવામાં તેની પ્રાજ્ઞા કુલ કાંઈ હતી, કેમકે ખ્રીષ્ટો જ્યારે પોતાના સસરા મેરીસનું વેર લેવા, ધરાંનથી લાકડાં લઈ રૂમ ઉપર ધસી ગયો. અને ધણાક રૂમના મુલકો જીતી લીધાં, ત્યારે રૂમના કપસર-હીરાકલીયસે-સુલેહ કરવા પેગંબર મોકલ્યો. તે પેગંબરના જવાબમાં ખ્રીષ્ટોએ ખ્રીસ્તી ધર્મની તરફ નફરત દેખાડી, પોતાના જરથોસ્તી ધર્મની દાન હાથે ધરી, તે પેગંબરને જવાબ પેગંબરની એવું કહીને આપ્યો કે:—

“એ પેગંબરે મારી આગલ લાવવા કરતા, ખુદ કપસર હીરાકલીયસને જંજીરથી જકડીને મારાં તખત આગલ લાવવો હતો. જ્યાં સુધી રૂમના પાદશાહ પોતાના શાંતિ દીવેલા ખુદાનું ધ્યાન છોડી દઇ ખુરશેદની સેતાયય કરશે નહીં, ત્યાં સુધી હું તેને જાંબી બેસવા દેનાર નથી.”

ખ્રીષ્ટોના શાહી દમામ વિશે.

ખ્રીષ્ટોનો શાહી દમામ, કોઈની આગલા વંશના પાદશાહો કરતાં આશા દબાવાનો

૧. આ શબ્દો ગીબન નીચે પ્રમાણે લખે છે —

“It was not an embassy, it was the person of Herachus bound in chains, that he should have brought to the foot of my throne I will never give peace to the Emperor of Rome till he has abjured his crucified God and embrace the worship of the Sun” (Gibbon III, 252)

હતો સાસાની વંશમા એના જેવો દમદમો, દમામ અને શાહી ટેક ભગવાનો એકમી પાદશાહ પારસી તવારીખમા નોંધાયો નથી.

પ્રુશરો પરવીઝની દરબારના દમામ માટે ૯૦૦ હાથીઓ રાખવામા આવતા હતા. જ્યારે રાજધાની શેહરમાથી તે બાહાર જતો, ત્યારે ડાવણીના તખ્તોએ અને તેને લગતો સામાન ઉઠાવવા માટે ૧૦૦૦૦ મોદા અને ૮૦૦૦ નાહના ઉઠા કામમા લેવાતા હતા.

• મુસલમાન તવારીખ લખનારાઓ કહે છે, કે પ્રુશરો પરવીઝના મેહલમાં ૧૨૦૦૦ પ્રુગસરત સ્ત્રીઓ હતી. એના તમેલામા ૫૦,૦૦૦ ઉંચી કુનિયાદના ઘોડાઓ હતા. એનો 'બારબદ' નામનો એક ખાસ ગરબો હતો.

પ્રુશરો—એક કુનેહખાજ રાજદવારી.

આ વાત ખરી હતી કે પ્રુશરોએ પોતાના દરબારીઓને તેમજ રક્ષયતને પોતે ખીરતી ધર્મ તરફ દસેલો છે, એવો શક લેઈ જવાનું કારણ આપ્યું હતું. તે બાબદના ઉડાણમા ઉતરવાની આ પ્રસંગે જરૂર નથી, પણ તેણે જેથી કાષ્ટ કીધું હતું, તે રાજદવારી કુનેહ વાપરવા માટે કીધું હતું, પણ આતેનમા તે એક ચુસ્ત જરથેસ્તી હતો.

આ સમયે પ્રુશરો પરવીઝની જીહ્વી વિશે જાણવું જરૂરનું છે, કેમકે તે પ્રુશરોની જીહ્વીની મુખ્ય બાબદો ઉપર કાષ્ટક અજવાનું નાખે છે. હવે પ્રુશરો પરવીઝના દારતાન ઉપર આ તમકે આપણે આવી લાગે છીએ બનવા ભેગ છે, કે એ દારતાન રજુ કરતા ધણાક બનાવોને પડતા મુકવા પડ્યા હશે, પણ તેમ જો ન થાય, તો પ્રુશરો પરવીઝની આખી કારકીર્દી માટે જુદા જુદા દારતાનો રજુ કરવા પડે છતાં આજનું દારતાન બે શાએર, હીરદોસી અને નીઝામીને આધારે હું રજુ કરું છું.

સુણો ક્યાનથી હમદીનો મહેરખાંન, કશ એક હકિકત નવી હું બયાંન. મને આપ હું હોશ એ બેશુબીન, કશુ કિરતન 'પ્રુશરો 'ને શીરીન'. અરે ગોળ શુ ખજ, અજખ બાજુગર, અજખ હું એ કુનિયાની ખાંધી નજર. બખશિયુ તે બંદાને રોશન રવાન, મગર રાખિયુ તે લવિશ અજાણુ. ના ખાંધ બદા હું કુનિયાસે દીલ, એથી થયા છે લાખો જલીલ હતો તાબ હોરમજદનો કમ નહી, હ્યા અર્દશીરખી કાયમ નહી. જમાનાએ આપી ન તેને પનાહ, થયો અ તે એક રોજ તેખી ફના.

હતી જોરવર શાહી સાસાંનિયાંન, ધનાધય હતો અર્દશીર બાબેકાંન. હતો કેવો આદેલ નૌશીરવાન, ઝુકી માન કેતી જેને જેહાંન. હતો તાબ હોરમજદનો બેમિસાલ, હતી શાહી જેની પુર જુલજલાલ. સપુત જેનો પ્રુશરો પરવીઝ નેક, અજખ જાહો અસ્મત, અજાયબ ટેક. બદા આસ્માનીને સરવે શરણુ, ચડતી 'ને પડતીનો છે એક ફન (1) પ્રુશરોનું પોતાના રસાલા સાથ સેહલગાહે નીકલવું.

તવારીખ કહે છે એવું બયાંન, જુજર પામિયો જ્યારે નૌશીરવાન.

પીસર તેનો હોરમજ થયો ખાદશાહ,
ખનીયો તે સરજતે અંતે તખાહ.
હતો તેનો બેટો અતી એક હસીન,
ખુશરો પરવેઝ માહેજખીન.
કદમા હતો તે સરવળી સમાન,
સુરત તેની દિપતી હતી જેમ આંન.
ચલ સમ ચલાખી સુંદર રૂખાંન.
અજબ હોઠ રંગીન મિસલ અર્જવાંન.
ખળખા. ખળખીર, સુરમા મુરો,
હિંમતે આલા, અકળખા પુરો.
હુંતરમંદ આલા સમશિરગર,
તિરંદાજ ભારી હતો પુર હુંતર.

* * *
નિકલ્લિયો પરવેઝ એક દિન શીકાર,
લઈ સંગ સાથી સિપાહ સવાર.
૧૮,૭૦૦

ઢિઢી એક જગે સખજ લીલાતરી,
પરવેઝને મન પસંદ તે પડી.
રસાલાને હુકમ દિધો જીલતરઃ
“ખિજાવો ગલીયા, ફરશ, ખીશતરં.
જડો હારખંધ હિયાં તંજ તમામ,
મહેશીલ ખનાવી કરો શાહ કાંમ.”
હુકમ સુણતાં રહી મચી ધુમધાંમ,
ગાલ રહ્યું ગડખડે કુલ ગામ.
શુરખ જ્યારે રોશાંન થયો આફતાખ,
કિધો દોર ચાલુ ચલાખી શરાખ.
ખડી મહેફિસે નાચવા સાંવરી,
સજ સાજ સાથે ખની ફાંકડી.
સિતારી ઉભા લઈ અંગ-ખંજરી,
વગાડે તંજર સંગ મંજરી.
ભંમભમ ઝાંજર દરે ઝમકાર,
ધંમ ધંમ ધુંગર અજબ ધંમકાર.
ઠંન ઠંન ઠનગણ હુનક ઠનઠને,
જણા કુલ મહેશીલગે હણહણે.
રંગ રાગે રજની રંગાઇ ગઇ,
ધરતીખી ઢમકીને ચરમાઇ ગઇ.
રહોતી અધુરી રંગીલી રાત,
ખની તેટલાંમા નવી એક વાત.

હુડી એક ઘોડો નાઠો ખહાર,
હતો જેનો ખુશરૂ તલખગાર અપાર.
ધુસી એક ખેતરમાં તે ગયો,
નાચી ફૂલી ચાર ખાઇ રહ્યો.
કરી ગંધ ખેતર કીધું ખરાખ,
પકડવા રખેવાલ દોડયો સિતાખ.
દુરત આવી ખેડુતે કીધો પૂકાર :
“અરે બેહ્યા! અહુકસ નાખકાર.
કીધું કેવું તુંએ તુકસાંન છે,
અએ ચંડાલ તું કોઈ શયતાંન છે.
કોણ છે આ ઘોડાનો માલેક સવાર,
કોણનો છે નોકર તું તાબેદાર.
જવા નહિ તુંને દેઉં હરજેજા સુમ,
કાપુ એ ઘોડાના કાંન અને કુમ.
હિસે તું છુટારો, આ છે કળક,
તારૂખી કાપીને લેવશ હું નાક.”

ખુશરોના ઘોડાવાલાએ ખેતરના
માલેકને જવાખ દેવો.

રખેવાલ બોલ્યો નમી કરગરી :
“સાંલલ ઓ સાહેબ તું ધીર ધરી.
દરે કાંનને કુમની વાત તું,
હિસે છે જીખખની ગત તું.
બેશક એ ઘોડો ઘણો તેજ છે,
ધણી એનો ખુશરો પરવેજ છે.
એ ઘોડો છે ખુશરૂનો ખહુ અજબ,
એ ઘોડાની આગલ સધળું નાચીજ.
એ ઘોડાથી ખુશરૂ છે દીલશાહ,
એ ઘોડાની આગલ તું શું ખિસાહ.

ખુશરૂના એક સવારે નવો ફેસાહ
ખરપા કરવો.

ઝલકતી પડી તેટલાં ખામઠાં,
ખિજા ગમ ઉઠયો ખીએ ફેસાહ.
ખુશરૂનો ફરતો હતો એક સવાર,
ખગીયો ઢિઠો એક ખાગો ખહાર.
નજર ત્યાં પડી કંઈ એતેફકથી,
ભરેલા ઢિઠા મંડયો દ્રાખથી.

હુસી ખાગમા તે ગયો અઢખિસાલ,
નહિ ખ્યાલ કીધો હરાખો-હલાલ.
જમ ખાગ અંશુર ખાઈ ગયો,
નહી કોમધી શરમાઈ ગયો.
હરાખો લાગી ખ્યારી અતી,
સમજયો કે દુનિયા મહારી હતી.
ઉભો આવી માસેક કીધો પુકાર.
“અરેરે ઓ રહેજન, ખુરા, અઢકાર.
વિના હક હુસ્યો છું ખાગમા,
હુપથ છે કળ તારી શું દ્રાખમાં.”

બડી ફજ્જરમા કિધું એવું કાંમ,
શરમખી ન આવી ઓ નીમકહરાંમ.
સિકલ પર દિસે છાપ પુર પાપની,
શું મીલકત હતી તાહરા ખાપની.
હરાખોને ખાઈ કિધી ફસ્તમી,
ગયો માલ મારો છું લંશુર જમી.
ગરીબપર જીલમ તમ કરો માતખર,
જરા તો ખુદાનો ધરો દીલ ડર.
શુનાહ તે કિધો તોડીને કાયેદો,
છું જો કે કરું શું છું કાયેદો.”

પાદશાહ હોરમજદની દરખાસ્તમા શાહજાદા પ્રશરોને માટે ફરીયાદ થવી.

પોતાના રસાલા સાથે શાહજાદો પ્રશરો શીકારગાહે ગયો, અને ત્યાં એક ગામડાંની સરહદ ઉપર આવેલી એક ખુશનુમા જગ્યાએ પડાવ નાખી પડ્યા પછી, આવી કિસમના જે જે નુકસાંન કરનારા બનાવો બન્યા પાખ્યા હતા, અને તેથી ત્યાંના વતનદારોને જે નુકસાંન વેઠવું પડ્યું હતું, અને ત્યાંના લોકોને જે તકલીફ ઉઠાવવી પડી હતી, તે સઘલાં લોકો પાદશાહ હોરમજદની દરખાસ્તમા ફરીયાદ કરી દાદ આપવા ગયા.

પાદશાહ હોરમજદે સઘલાંઓની જીદી જીદી ફરીયાદ સાંભલી, તેમને નીચે પ્રમાણે ઇનસાફ આપ્યો.

૧:—પ્રશરોના જે ઘોડાએ ખેતર ખરાબ કરીધું હતું, તે ઘોડો પ્રશરોના અતી ધણો માનીતો હોવા છતાં, પાદશાહ હોરમજદે તે ઘોડાના કાંન અને પુછડી કાપી નાખી તેને જોડાળ બનાવવાનો હુકમ કીધો.

૨:—પ્રશરોનો એક માનીતો સવાર, જેણે પારકાં ખેતરમા વગર હક અને વગર પરવાનગીએ દાખલ થઈ પારકા માલ ખાધો હતો, તેને પાદશાહ હોરમજદે પેલા ખેડુતને ક્વાધીન કરી ફરમાવ્યું કે: “તારે ગમે તો એ સવારને તારા નોકર તરીકે છું રાખી, એની પાસે અજીરી કરાવી છું એ કાંમ લેવું, યા તારે ગમે તેવી અને સજા કરવી.”

૩:—ગામની સરહદ ઉપર વરતાં લોકોએ એવી ફરીયાદ કીધી હતી, કે: “પ્રશરોએ આખી રાત વાજાં અને ગાયનોના સરોહ ચાલુ રાખ્યા હતા, તેથી હમારી ઉંઘમા એટી ખલલ થઈ હતી.” એ ઉપરથી હોરમજદે પ્રશરો ઉપર ચુસ્તે થઈ તેને ઠપકા આપ્યો, અને પ્રજાની ચાંતી અને સુખમા વધારો કરવાની તેને શીખામણ આપી, અને જે રામશાગરોએ ગાયન બળવન કરીધું હતું તેમના પગના નખ, તેમજ ગવઇયા-ઓના હાથના નખ એવાં તો દાખીને કાપી કહડાવવાનો હુકમ કીધો, કે ફરીથી તેઓ એવું જોડું કામ કરે નહીં.

નોશીરવાંન આદેલનુ પ્રશરોને ખવાખમાં આવી તેને બચાવત કરવી.

પોતાના ખાપના આવા ઇનસાફથી પ્રશરો ધણોજ નાસિપાસ અને દુખી થયો, પણ તે હાથાર હતો. તેનો ખાપ તેનો પાદશાહ હતો, અને તેની મરજી વિરુદ્ધ તે કાંઈ કરી શકે એમ નહીં હતું.

નારાજ મન અને ગમખાર દીને, ખુશરો તે રાતે ખાખગાહમાં ગયો. કેદ છે, કે તેજ રાતે ખુશરોને નિયાગાંન, પાદશાહ નોશીરવાન આદેશ તેના સ્વપનામાં આવ્યો, અને તેની ખેતાખ હાથત ઉપર દયા કરી તેને બચાવત કરી કેદવા લાગ્યો કે:- (2)

"મારા વાહલા ખુશરો, જે કાંઈ જન્મ્યું છે તે માટે હવે તું વધારે ગમ ના કર. સાંભલ હું તારો નિયાગાંન નોશીરવાન છું, અને જે કાંઈ હું તુને કહું છું, તે તું ધ્યાન પરી સાંભળી શે. જે તણ ચીજ તેં જોઈ છે, તેનો ગમ હવે તારા દીલથી તું દુર કર, કેમકે તેનો ખદસો તે દાદગર દાદાર અકુરમજૂદ તુને તેથીબી વધારે વાલી આપશે.

(1) જે નિમકદલાલ સવારને તું એ જોયો છે, તેને માટે તું દુખી ના થા, કેમકે તેવા એક વશદાર નોકરને ખદસે, હવે પછી તુને 'શીરીન' નામની એક એવી તો ખુશસુરત મહાણુખ મલશે, કે જે ખુશસુરતીમાં અને વક્ષદારીમાં એવી તો આલા મરનખાની હશે, કે જેની બેડી દુનિયામાં કદીબી મલી શકશે નહીં.

(2) ખીલું 'શયર'જ' નામનો તારો જે પ્યારો થોડો તુંએ જોયો છે, તેને ખદસે 'શયદેજ' નામનું તેવુંજ એક આલા જોલાદનુ જનવર તુને મલશે.

(3) તારું દીલ ખુશ કરનારી જે રામરાગરોએ ગાઇ નાચી તારું અને તારા રસાલાતું દીલ રીજ્યું, તે રામરાગરોને ખદસે તુને હવે પછી એક એવા તો પુરવીયુ વશદાર ગવધયો મલશે, કે તું તારો તમામ ગમ જીવી જશે.

ખુશરોએ આ સ્વપનાની હકિકત પોતાના માનીતા રશીક શાહપુરને જણાવવી.

આ સ્વપનો જોતાંજ ખુશર જાગી ઉઠ્યો, અને સ્વપનામાં શીરીન નામની એક ખાંતુ વિશે તેના નિયાગાંન નોશીરવાન જે બચાવત કરી હતી, તેના ખાખમાં મશવરત કરવા તેણે પોતાના વિશ્વાસુ રશીક — શાહપુર —ને જોલાવી મંગાવ્યા.

શાહપુર ખુશરોનો ધણેજ માનીતો રશીક હતો. તે એક અસાધારણ શકતીવાલો કામિય ચીતારો હતો, અને નહીં દીકલી સીકલનો ચીતાર, ફક્ત હકિકત સાંભળી તે એવો તો ચિતારતો હતો, કે અસલ કરતા પછુ તે વધારે સુંદર જણાતો હતો. વળી, આ શાહપુર એક મહાન મુસાફર હતો. તે પોતાના શોખને અનુસરી દુનિયાના અનેક મુલકોમાં ફરી વળેલો હોવાને લીધે, તે એક મોટા અનુભવી તરીકે લેખાતો હતો.

એવા એક અનુભવી રશીકને જોલાવી શાહજાદા ખુશરોએ પોતાના સ્વપનાની તમામ હકિકત તેની આગલ જાહેર કરી, શીરીન માટે તેણે તેને સલાહ કીધો.

શાહપુરે ખુશરો પાસે શીરીનની ખુશસુરતી બયાંન કરવી.

શીરીન માટે સાંભલતાંજ, શાહપુર જે દુનિયાના જાણીતા મુલકોની સફર કરી જાહેર જાણ્યો હતો, તેણે જવાબ દીધો કે: "એવી ખુશસુરત ખાંતુ તો દુનિયામાં એકજ છે, એમ હું જાણું છું. તેનું નામ શીરીન છે. અને એ શીરીન ઔરમનના મુલક ઉપર શાહી ચલાવતી રાણી મહાખાંતુની બતીલ થાય છે. શાહપુરે આટલી ઇર્ષાળી આપી શીરીનની ખુશસુરતીની તે સિફત ગાવા લાગ્યો:

“સાંભલ સિદ્ધ શાહ એ નારની,
ગળ્ખ છે ચિતવન દિલહારની.
એરમન શેહરની એ સરકાર છે,
જમાનો શીરીનનો પરસ્તાર છે.
ચહેરો ચમન સમ ફસલે-ખહાર,
નયેનો બે ન્યારાં કાલીલ કટાર.

બહુ ભરી ચરમો ચગોર,
અખર ગણે તલવાર—
બેઠ નરગીસ દીલ તલમલે,
વળવળી કરે પુકાર.

“લાંબો લાલ રંગે બહુશાંન લાલ,
અજબ આબે-દંદાંન, મોતન માલ.
અજબ બહારે રૂપસાર, બેખન અનાર,
અજબ બુલંદે કાલાં, કરે દીલ ફિગાર.

લાલ ગાલ પર ભર ભમે,
ભમી ભમી દુખ પાય.—
અંતર ખટ ખટી જલજલે,
પ્રેમ ન કદી છું લાય.

“સરવ સમ સિધ્ધુ” બહન બેશુમાન,
મહાતાળી મુખપર ફિદા આસમાન.
અજબ ગોરી ગર્દન, અજબ લહેકાટ,
અજબ મુખ મોહન, અજબ મહેકાટ.
અજબ છે નજાકત બહુભરી,
જમીનપર છે અખતરે મુશ્તરી.
નહી તેની બેડી જડે જહાંનમા,
હુંડો ચાહે ફિરદોસ, છસ્તાંનમા.
સિદ્ધ શું કહું હું શીરીનની બચાં,
નથી મારી પાસે લાયક જખા.
૧૩,૮૦૦

અંગ રંગ ઉમંગ ધરે,
સદગુણ શીરીન અપાર—
જે નરને વરમાણશે,
પામશે ‘રેશન’ હાર.

“બગલમાં જેની શીરીન હોય પરી,
બને તેની દુનિયા બિહીસ્તેખરી.
શીરીન સમ હસીન જેની આગોશમાં,
દુનિયા બને તેની ફિરદોસમાં.”

શીરીનની પ્રુખસુસ્તીનું બચાંન સાંભલી પ્રુશરોનું તેણી પર આશક પકડું.

આવી રીતની શીરીનની પ્રુખસુસ્તીની તારીફ શાહપુસ્તી જખાંનથી સાંભલી, પ્રુશરોનું દીલ જેમ પાણીમાં બરફ પીગલી જાય, તેમ ગળી જવા લાગ્યું. તેના ખીલી રેહલા ગાલોએ સુરખી પકડી, અને તે બેતાબ બની ગયો.

શીરીનની બુદ્ધિ પ્રુશરોથી ખમાઈ નહી. એવી મહાતાબને એકરની એક ખાંતુને પોતાની મહાશુભ બનાવવાના ઠરાવ ઉપર તે તુરતજ આવ્યો, અને તેણે શાહપુસ્તને પોતાના દીક્રોને ખરો ભેદ બહેર કરી કહ્યું કે: “તું કોઈથી તદખીરથી આ મનમોહન ખાંતુને મળી, મારી સાથ શાદીના ગાંઠથી બેડી આપવાની તકીદ કર.”

પોતાના શાહજાદાનો આ સવાલ વફાદાર શાહપુસ્તે તુરતજ કશુમ કીધો, અને તેજ દિવસે મુસાફરીના અસખાળ તર્ફવાર કરી, શાહપુસ્ત એરમનના મુલક તરફ એકદમ વગર દીલે નિકળી ગયો, અને પ્રુશરો શીરીનની બુદ્ધિના ઝુડાપામાં, પોતાના મનને જલાવવા લાગ્યો. (૩)

પ્રુશરોની તસ્વીર શીરીનની નજરે પાડવાની શાહપુસ્તે તદખીર રચવી.

એક લાંબી અને જેહમત ભરી સફર પુરી કરી, અંતે શાહપુસ્ત એરમનના મુલકમાં જઈ પુગ્યો. ત્યાં જઈ શીરીનના મેહલ અને બગીચાની રચના અને ગોઠવણની તેણે માહિતી મેલવી, અને પોતે માથે લીધેલું કામ કેવી રીતે પાર પાડ્યું, તેની તદખીરમાં

પડ્યો. અંતે તેણે એક તદ્દમીર રચી, અને ખુશરોની એક તસ્વીર તેણે ચીતારી. શીરીન પોતાના બગીચાના જે બાગમા દરરોજ ફરવા આવતી હતી, ત્યાં શાહપુર છુપાવવા દાખલ થયો, અને એક ધુલના ઝાંઝની ડાંખથી ઉપર ખુશરોની તસ્વીર લટકાવી, પોતે તે બાગમાં છુપાઈ જઈ સઘસો મામસો તપાસવા લાગ્યો. બ્યારે નિમા શાંમને વખત શીરીન પોતાની સખીએ સાથે બગીચામાં સેદસ કરવા નિકડી, અને પોતાના માનીતાં ધુલોની ધટાવાલા બાગ આગલ બ્યારે તે જઈ લાગી, ત્યારે એક સુંદર સોહામણી સીકલની તસ્વીર ઉપર તેણીની અચ્ચુચ નજર પડી. આ સોહામણી ચીતાર જેતાંજ તે ગાંડેલ બની ગઈ. આ તસ્વીર તેના બાગમા ક્યાંથી આવી, તે તસ્વીર કોણે લાગ્યું, ધુલના ઝાડ ઉપર તે કોણે લટકાવી, તે કોણે ચીતારી, અને તે ચીતાર કોણેનો છે, એ સઘસાનો વિચાર તેણીના શાંત મનમાં લડકું લેધ ઉઠ્યો, અને તેણીનું ચીત ચક્રમંથ્ર થઈ જવા લાગ્યું.

જેમ જેમ તે સોહામણી ચીતારને તે મહાચુચ જેતી રહી, તેમ તેમ તે સુંદરી વધારે અને વધારે પોતાના જીવ ઉપરનો કાચુ છોડની ગઈ, અને એક અજબયા, નામ નહી જણાયલા બીગાનાની મોહનતમાં વધારે અને વધારે તે વિટલાતી ગઈ.

ખુશરો ઉપર શીરીનનું મોહી પડવું.

પોતાની ધણીબી મરજી છતાં શીરીન આ તસ્વીરનો ચીતાર પોતાના મનમાંથી જરાબી દુર કરી શકી નહી. કોઈપણ બીગાના મરહી મોહીની કે પ્યારથી જે કે શીરીન આજ સુધી બિલકુલ બેખબર હતી, તેપણ ખુશરોનો ચીતાર તેણીના દીલમાં એવો તો ગજબહરી રીતે કાનરાઈ જવા લાગ્યો, કે હર પળ તેની તરફ તેણીનું મન તણાઈ ખેંચાઈ જતું હોય, એમ તેણીને લાગ્યું.

આ મોહભરી લામણીનું કારણ શીરીન જરાબી સમજી શકી નહી પણ તેવામાં તેણીની નજર બાગમા છુપાયલા પેલા બેમાના ધરાની મઠ શાહપુર ઉપર પડી. શીરીન તેને જેતાંજ સઘસો મામસો સમજી જવા લાગી તેજ વખત તેણીએ તેને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાળ્યો, અને બાગના એકાંત બાગમા તેની સાથે તનાહીમાં તેણીએ વાતચીત ચલાવી.

શીરીન અને શાહપુર વચ્ચે મુલાકાત થવી.

આ મુલાકાત દરમીયાન શીરીને શાહપુરને પોતાના મનપતીજ સવાસો કરી, જે તસ્વીર જેમ તે મોહી પડી હતી, તે તસ્વીર કોણની છે, તે વિશે સવાલ કીધો. બાહોશ શાહપુર સઘસો મામસો તુરતજ કંઈપી શક્યો, અને શીરીનની પ્રજ્વરણ અને ધનંતેજરી જેમ તે પામી ગયો, કે તે એરમનની શાહગઢી ખુશરો ઉપર મોહી પડી હતી. શીરીનની એવી બેતાબી જેમ, શાહપુરે ખુશરોની તારીફ કરવા માડી:—

“સાંસલ મલેકા એ માહેસુનીર,
મહાયનનો ખુશરો એ છે બેનજીર.
એક રાત અશારત થઈ ખાખમાં,
નિસહીન પડ્યો છે બેતાબમાં.
ગઈ તાબ તનથી, થઈ હોશ હવા,
પાસ છે તે મરીજની હવા.”

જમાનો એ વીર પર દુરખાંન છે,
જેમ એને ઝોહોરા પરેશાંન છે.
અજબ સુખ મોહન, રૂપ લાલ છે,
અજબ બળમા તે વિકાલ છે.
અજબ બહારે જેખાંન જવાંની થઈ,
જેમ હાલ કુદરત દિવાની થઈ.

અએ ખાંતુ એ તસ્વીર છે એક નકલ,
જીવે જો અસલ, તો ખોશે અકલ.
છે ખાગે-મોહખતમાં શુભળદન,
નથી તેને લાગે ખેળનો પવન.
છે જેની તોખમ ફરીફુનથી,
અવલાદ જમશેદના જુનથી.
નસલમાં દારાની નિશાંણુ છે,
દીલે દિલાવર પેહલવાંન છે.

સિકંદરથી આલા તેનો રૂખાખ,
સાસાંની શાહીનો ખિલતો શુલાખ.
એ ચાલે તો બેશક મિસલ આબે-નીલ,
છે ખળમાં બેશક મિસલ એક પીલ.
છે અવલાદે શાહી, હુસ્બો-નસખ,
પાલે છે જરથોસ્તી દીન મજહુખ.
તપે છે સુરજ જેમ જમીનને થકી,
જનમ્યો છે પ્રુશરો શીરીનને થકી. (૬)

પ્રુશરોની પ્રુખસુરતીની તારીફ જાંબલી શીરીનનું બેતાખ ખનવું.

શાહપુરની જખાંનથી પ્રુશરોની સિક્ત સાંભલી શીરીનની આખોએ એવો તો રંગ પકડ્યો, કે તે બેતાખ ખની ગઇ. આલાક નજરના શાહપુરે શીરીનની તે હાલત દુરતજ જોઈ લીધી, અને શીરીનની તેવી હાલતનો લાભ લેઇ, પ્રુશરોની તરફ તેણીના દીલમાં મોહખતને ઉસકેરવાનું કાંમ તેણે ચાલુ રાખ્યું. આવી એક મત્રમોહન મુરતવાલા પોતાના આશકને મલવા શીરીન અધીરી ખતી. જ્યારે પ્રુશરોના મીલાપનો કોઇખી પ્રલાજ કે કોઇખી તદખીર શીરીનને સુખ્યાં નહી, ત્યારે શાહપુરે તેણીની તેવી હાલતનો લાભ લેઇ શીરીનને સમજાવ્યું કે: “અએ પાકજાદ ખાંતુ, અગરજો કોઇનેખી તારા દીલનો હાલ તું જાહેર નહી કરે, તો હું તુને પ્રુશરોના મીલાપની એક તદખીર દેખાડવા તદ્યાર છું.”

શીરીને શાહપુરને પોતાની તદખીર જણાવવાની રજા આપી, અને શાહપુરે પોતાની તદખીર જાહેર કરતાં કહ્યું કે:—“મલેકા મેહરખાન, પ્રુશરોની મુલાકાત માટે જ્યારે તું એટલી બધી ખુસ્તાક ખતી છે, તો તારી રજાથી હું જણાવવાની રજા લેઉં છું, કે કોઇનેખી મેહલમાં જણાવ્યા વગર તારે એકદમ મદાયન તરફ જવા તદ્યાર થવું. અગર જો તું મદાયન તરફ જવા રાજી હોય, તો હું તારી સેવામાં તારા ફીદ્વા તરીકે તારી દરેક રીતની રેહબરી કરવા તદ્યાર છું.”

• શીરીનનું પ્રુશરોની મુલાકાતે મદાયન તરફ એરમનથી

કુપખાપ નિકલી જવું.

પ્રુશરોના મીલાપ માટે શીરીનને શાહપુરની તદખીર સીવાય ખીજો કોઇખી પ્રલાજ પડ્યો નહી, એટલે સેવટે તેણીએ પોતાની મહોખતમાં ગીરફતાર થયલા આશકને મલવાની જે તદખીર શાહપુરે સુચવી હતી, તેજ તેણીને વધારે પસંદ પડી, અને કેવી રીતે તેણીએ એ તદખીર અમીમા સુકવી, તેની મોહવણુ કરવાના વિચારમાં તે પડી. વળી એરમનથી નિકલી મદાયન ગયા પછી, શાહજાદા પ્રુશરોને તે કેમ અને કેવી રીતે મળી શકે, તે વિશે પુછતાં શાહપુરે શીરીનને કહ્યું કે:—“આ નેકજાદ ખાંતુ, જ્યારે તું મદાયન જવા તદ્યાર થઇ છે, ત્યારે આ શાહી અંઝુસ્તરી (વીંટી) તું તારી પાસે રાખ. એ વીંટી શાહજાદા પ્રુશરોની પોતાની ખાસ મોહોર છે. મદાયનના શાહી મેહલમાં જ્યારે તું જઇ પુગે, ત્યારે એ વીંટી દરખાંનોને દેખાડતાજ તેઓ તુને

ખાંધજાતથી મેહલમા દાખલ કરશે, અને ખુશરોના નોકરો એ વીંટી ભેતાંજ તારાં દરેક કરમાનને સરખર ઉઠાવશે, અને ત્યાં ખુશરો પરવીઝ સાથ તારો મોલાપ થશે. હું પોતે રાહમાં તુને મલકા, એમ ખાત્રીથી જાણું.

એવી તદખીર રાહપુરે શીરીનને ખતાવી, તુરતજ તેણે પોતાની જગમગથી ખુશરો પરવીઝની અંતરતરી કાઢી શીરીનને આપી, અને શીરીનની રજા લઇ તે છુટો પડ્યો. શીરીન પોતાના દીક્રાનો બેદ પોતાની છાતીમાં રાખી મદાવન જગની તથાપારી કરવા લાગી.

શીરીનનું ચેકારગાહું રસાલા સાથ જવું, અને ત્યાંથી તેણીનું ગુમ થઈ જવું.

રાહપુરની તદખીર શીરીનને ધણીજ મન પસંદ થઇ પડી. અતે તેણીએ પોતાનો વિચાર અમલમા મુકવા માટે એક દિવસ મુકરર કીધો, અને તે ખીના તેણીએ કાઢીનેખી જણાવી નહી. શીરીને શીકારગાહું જવા માટે પોતાની સધલી રસાલેદાર સખીઓને હુકમ કીધો, અને પોતાના 'શખદેજ' નામના નામીયા ઘોડાને પોતાની સવારી માટે તૈયાર કરવાનો હુકમ કીધો. આખો રસાલો પ્રકત ખાંતુઓનોજ અનેવો હતો. રાખદેજ ઘોડાની ઉપર જાવદાર જીન, લગામ અને રેકાળ સજી શીરીન તે ઉપર સતાર થઇ, અને સધલી સખીઓ સાથે તે શીકારગાહ તરફ જવા મેહલમાંથી નિકલી જંગલ તરફ કુચ કીધો.

કુચ ધીમે ધીમે સર થઇ, અને શીરીન આ સખીઓની વચ્ચે પોતાના તેજ ઘોડાને ધીમે ધીમે રવાલદાર મલજુથી ચલાવવા લાગી. તે એક પરીખાંતી મેહરીસ હતી. હરએક ખાંતુ એક એકથી વધારે ખુબસુરત હતી. શીરીન તે સધલીઓમા 'ખુબસુરતીની સરદાર' સમાન હતી. ધડીમા તે સખીઓના ટોલાંની વચોવચમાં પોતાના ઘોડાને ચલાવતી, ધડીમાં તે સધલાને પડતાં મુકી એકદમ તેઓની પછવાડે પડી જતી હતી, અને ખાજે વખત તે પોતાના રસાલાને પોતાની પછવાડે નાખી, પોતે એકદમ સધલી સખીઓની આગલ નિકલી જતી હતી. આખી કુચ દરમિયાન શીરીન પોતાની સખીઓને જુલસાપ આપવા માટે, આની રીતની એક ગમત આણુ કરી તેમને મોજ આપતી હતી. પણ તે બોલી સખીઓને શીરીનની ખરી ધારણાનો બેદ જરાખી ખબર નહી હતો.

પણ અતે પોતાની રસાલેદાર સખીઓથી છુટાં પડવાની ધડી આવી લાગેલી શીરીનને જણાઇ. શીરીનનો નામીયો શખદેજ ઘોડો, જે વીજલી ઝડપે દોડવા માટે ખાસ કરી જણાવેલો હતો, તેને શીરીને કાઢખી સખીની નજર નહી પડે તેમ અચકચક તેજ બનાવી દીધો, અને તે દીઘાવર દીઘનો રફ, પોતાની સવારના હુકમને માન આપી, તેની સખીઓના ટોલાંમાંથી એકદમ આગલ નિકલી ગયો. શીરીનની સખીઓ, રાખદેજની, તેમજ શીરીનની સવારી કરવાની આવી હિંમત બેધ તારીફ કરવા લાગી. પણ ભેતાં ભેતાંમા શીરીન સાથ શખદેજ વીજલી વેગે દુર નિકળી ગયો, અને સખી સખીઓની નજર આગલથી તે ગુમ થઇ ગયો.

શીરીનના આ બેદ ભરેલા કાંમથી સધલી સખીઓ બેખબર હોવાને લીધે, સખીઓએ શીરીનની શોધમા ચોતરફ ધણીબી શોધ ચલાવી, પણ શીરીનનો કાંઈખી

પતો નહી મલ્યાથી આખો રસાલો હાથ-વળરી કરતો મેહેલ તરફ પાછો ફરી, માહ્યાનુંતે તે દુઃખલરી ખખરથી જાણીતી કીધી.

પણ મદાયન તરફ પ્રશરો પરવીઝને મલવા માટે શીરીન, જે પોતાના રસાલાને પોતાની પાછલ પડતો મુઠી તેઓથી દુર નિકલી ગઇ, અને તેનું શું થાય છે, તે જાણવા આગમ્ય, પ્રશરો પરવીઝની તરફ નજર કરવી ઘટે છે.

મેહરાંમ ચોખીનનું ફીતુર.

રચે શેહરના એક નામીયાં ખાંદાનનો મેહરાંમ એક ખુશ હતો. નાથીરવાન આદેલના વખતમાં આ મેહરાંમ ચોખીને બાહાદુરીથી ફિરતી મેલવી હતી. પાદશાહ નોશીરવાનના યુગર પામ્યા પછી જ્યારે હોરમજદ તેની માટી ઉપર આવ્યો, ત્યારે આ મેહરાંમ ચોખીનને, મેહરાંમ સેતાદ નામના બુલ્જેગ દરબારીની ભક્ષામણથી હોરમજદે તેને પોતાના લશ્કરનો સરદાર બનાવ્યો હતો.

ખાકાંન સાથની લડાઇમાં ઇરાંન તરફથી મેહરાંમ જ્યારે મોટી ફતેહ અને હુદ મેલવી ત્યારે તે હુદનો એક મોટો ભાગ મેહરાંમ પોતાને માટે રાખી, એક નાહનો જેવો ભાગ તેણે હોરમજદ માટે મોકલી આપ્યો. આ હુદની ખીના જાહેર થતાં પાદશાહ હોરમજદ મેહરાંમ તરફ શકમંદ થયો, પણ તે ઘણો બળવંત હોવાને લીધે તેનાથી તે ડરતો હતો.

મેહરાંમ ચોખીન ઉપર હોરમજદે ધનામ તરીકે આરતનો.

પોશાક અને ચરખો મોકલવો.

પણ ખાકાંન સાથની લડાઈ પછી, ઇરાંનીજાને રખીઆ સાથ એક મોટા જંગમાં ઉતરણું પડ્યું, અને તે જંગમાં મેહરાંમ ચોખીનની હાર થઇ, ત્યારે પાદશાહ હોરમજદ દલગીર થવાને બદલે ઉભટો ખુશ થયો, કે શીકરત મલ્યાથી મેહરાંમ હલકો પડેલો ગણાય. હોરમજદે તેને તાણો મારવાના હેતુથી એક આરતનો પોશાક અને એક ચરખો તેણે મેહરાંમ ઉપર બેટ મોકલી આપ્યો. આ બેટના બીતરમાં એવો બરમ સમાયલો હતો, કે : “મેહરાંમ ચોખીન તું લડાયક પેઢલવાંન નથી, પણ આ આરતનો પોશાક પેહડીને ચરખો કાંતવાનું કામ કરવાને વધારે લાયક છે.”

આ તાણુખીના ભરી પોતાના પાદશાહ તરફની બેટ મલ્યા પછી, મેહરાંમ ચોખીને પોતાના મનમાં ધણુંજ, ખુશ માની લીધું, અને પોતે બળવેલી સેવાના બદલમાં આવાં અપમાનનું વેર લેવા તેણે એક ફીતુર રચ્યું.

આ ફીતુરની શરૂઆત એવી રીતે રચી, કે જેથી પાદશાહ હોરમજદ અને તેના દીકરા પ્રશરો પરવીઝ વચ્ચે મિનાકિસો બરપા થયો. તેણે રચે શેહરમાં પ્રશરો પરવીઝને નામના સિક્કા પડાવી, તેનું ચલન ચોતરફ ફેલાયું, અને તે સિક્કા હોરમજદના હાથમાં જવા પામે, એવી ગોઠવણ કીધી. મેહરાંમની આ જુરી નેમ પાર પડી. પાદશાહ હોરમજદના હાથમાં પ્રશરો પરવીઝને નામના સિક્કા જવાથી તે તેની ઉપર શકમંદ થયો, કે : “મારી હઠખાતીમાંજ પ્રશરો મારું રાજ તાજ અને સત્તા છીજુની લેવા આદે છે.” હોરમજદ પોતાના દીકરાની ઉપર આ કાવત્રાં ભરી યુક્તીથી, ધણેજ કોપાયમાન થયો, અને તેને છુપછપ મારી નાખવાની તેગોઠવણ કરવા લાગ્યો. પણ હોરમજદ પોતાની જુરી નેમમાં પાર પડે, તે આગમ્ય પ્રશરોને કંને તે વાત જાણ પુગી, અને તે બબર પુગતાંજ પ્રશરો મેહલમાંથી જીવ બચાવવા નાહસી ગયો.

બેહરામ ચોખીનહું શીતર. ખાદશાહ હોરમજદ પોતાના નીકરા

ખુશરો તરફ ધીકકાર દેખાડવો.

જમાનાના રંગનો નથી કંઈ હિસાબ,
પહોડે કોણ કિસમતની કાળી કિતાબ.
હતી જેને તાલો તખતની ઉમેદ,
કિથો દીન કાજો ગલકતો સુદેદ.
હતો શાહ હોરમજદનો એક અમીર,
લડાયક બળમાં હતો સુરવીર.
જમાનાનો ખીલો તે રસ્તમ હતો,
હર કંઈ બંદમા તે ઉતમ હતો.
શાહીનો બહદ તે શોકીન હતો,
નામે તે બેહરામ ચોખીન હતો.
રચું તેણે શીતર જબર જબન,
કરે જેથી હોરમજદ ખુશરોનું ખુન.
હતો રાજ ખોરદાદ, અને માહ કય,
ગયો વીજ વેગે બહેરામ રય.
ફિર એક રચિયું કરી ખુબ ખિયાલ,
ઉભી ત્યાં કરાવી ઘરત ટંકસાલ.
કિથો રયે શેહરમાં તેણે હુકમ:
“સુનાના પાટો હજરો હીરમ.
ખુશરોનું છાપો ફિરમ પર નામ,
વળી પાટો તસ્વીર વિના કાંઈ ખાંમ.”
પડાવી એ સિકા ચલાવ્યું ચલન,
આહું કીધું દેશ પરદેશ વળજ.
થઈ જ્યારે હોરમજદને એ ખબર,
પડી તેની સિકાની ઉપર નજર.
ચુસ્તાથી બેતાબ થઈ એમ કયું:
“અરે ખુશર તારું કાણું થયું.”
જગરથી ગણીયો જ્યાદા પિસર,
કિથો અંજુમનપર ઘુને અફસર.
પેદરના લહુનો તરસ્યો થયો,
દયાનોખી કતરો ન દીલમા રહ્યો.
અગર છે પેદરને ઘુને ના પસંદ,
તું જેવું બહેતર મરો ફરજંદ.
ઘુને શું હણ સુખ મુજથી કમી,
કે હસ્તી મહારી ઘુને નહિ ગમી.
મગજ પર ઘુને ચહીડી લોભ તાપ,
તાખત કાજ આલુ તે ખુને-ખાપ.

ગજબ ચર્ખ-કોહન તું પર હજાર,
પલકમા કરે સંપતીને ખુવાર.
ખલક વજ ચલન પર લિયાનત હજાર,
પલકમા કરે સલતનત ખિસમાર.
મરો પુત એવા કપુત નાખકાર,
બને ખાપના મોતના તલખગાર.
સમજ વાત મારી છુપી એ નફર,
કહું જે ઘુને કાંમ તે જલ્દ કર.
બેતાબ થયો છું સુણી આંખે હાલ,
તે ચાહે છે કરવા મહારો નિકાલ.
કર ખુશરોની તું હસ્તી ખતમ,
રખે કહેતો કોધને તું એ લરમ.
ધરી હાંમ દીલમાં બે ધુન ધરે,
છુપછાપ ખુશરોનું બે ખુન કરે.
કરશ હું નવાલ ઘુને નિહાલ,
જા જઈ કર ખુશરોનો નિકાલ.”

* ગલખાજ * કુનિયા-એ-હું,
ખની ખાપ ફિકરાનું રેડે લહું.
બગડીયો જમાનો ‘ને બગડી હવા,
થયું લહું જમાનું રંગે સિંહા.

ખુશરો પરવીઝનું મહેલમાંથી
નાહસવું.

પડી ખુશરોને એ કાંને ખબર,
કે : “રૂઠ્યો છે હોરમજદ તેની ઉપર.”
થયો શુભ એકદમ તે રાતોરાત,
જીવ લઈ નહોતો તે નેકજાત.
લિધા સંગ સાથે થોડા સવાર,
ખાદાંન, ખીરજ સમશીરદાર.
ખીલજીર, ચુરગોંન ખજરચુજર,
અસ્તાસ્પ, ખુનજેસ્ત હતા કારગર.
કેરમાની શીરોજ, શીરાજ સાંમ,
ગયો અમ્દનદીયાર સંગ નેકનામ.
૧૩,૯૦૦
તીરકુનથી નાહો લખને તે જાંન,
નિકલી ગયો આજર આખાદ જાંન.

હોરમજદને ખુશરોના નાહસવાનો ખખર પડવો.

પાદશાહ હોરમજદે કમનસીયે એવું માની લીધું, કે જ્યારે ખુશરોએ પોતાને નામના સિલ્કાનુ ચઢન ચાલુ કરીધું છે, ત્યારે જે વખત જાય છે, તેમા ખુશરો તેની સામે બલવે ઉઠાવી તેનો પરાજય કરશે, માટે એને છવતો રાખવામાં બેળમ છે, અને તેથી તેણે તેવું ખુન કરાવવાની છુપી ગોઠવણ કરીધી. પણ તે ગોઠવણ પાર પડે, અને 'ખુશરોનું' ખુન થાય તે આગમય, ખુશરોને તેના બાપના વિચારની ખખર પડતાંજ, તે તેસીકુનના મેહલમાંથી રાતોરાત પોતાના થોડાક માનીતા રક્ષીકા સાથે નાહસી આજર આબાદગાંન તરફ નિકલી ગયો.

ખુશરોના નાહસવાની ખખર જ્યારે તેના બાપ શાહ હોરમજદને પડી, ત્યારે તે ઘણેજ ઝંખવાનો પડી ગયો. પણ આ ખુનની વાત છુપી રહી નહી. બોલતાં બોલતાં 'ખુશરોનું' ખુન કરાવવાની ખખર રહ્યતમા ફેલાઇ ગઇ, જેથી ચોતરફ ખસબસાત થઇ રહ્યો; રહ્યત બેઠીજ બની ગઇ, અને શહેરમાં બલવે ફાટી નિકલ્યો. યુનેહગારો તેમજ નિરદોશો, જેઓ બંદીખાને પડ્યા હતા, તેઓએ બંદીખાનામાં બંદ મચાવી, તેના દરવાજા તોડી બાહાર નિકલી પડી છુટા થયા, અને તે સહવાઓ ખુશરોને જઇ મલવા તૈયાર થયા, અને તેને વફાદાર રેહવાના કસમ લઇ બહાર છોડ્યું કે: "પાદશાહીને લાયક ખુશરો છે, માટે તેની પનાહમાં રહી લડવા હમો તૈયાર છીએ."

પાદશાહ હોરમજદે ખુશરોના મામા ઘસ્તમ અને બંદુધને કેદ કરવું.

ખુશરોના નાહસી જવાની ખખર જેવી પાદશાહ હોરમજદને પડી, તેવુંજ તેણે માની લીધું કે, ખુશરોના બે મામા, ઘસ્તમ અને બંદુધની તેને નહસાડવામાં સામેલગીરી હોવી બેધર્મે, માટે તે બંને જનોને હાથગા બેડી નખાવી કેદ કરાવ્યા. પણ શહેરમાં એ વાત ફેલાતાંજ લોકો ગંજવર સંખ્યામા ઉત્કેરાઇ એકઠા થયા, અને બલવે ઉઠાવી બંદીખાનામાં જબરીથી દાખલ થઇ, ઘસ્તમ અને બંદુધના બંધ તોડી તેમને છુટા કરીધા.

ઘસ્તમ અને બંદુધ બલવાખોરોની સાથે મલી ગયા, અને પોતાની સાથે બલવામાં સામેલ થવા માટે બજારના ગંજવર ચોકમાં ઉભા રહી, શહેરના તમામ લોકોને બાપુકાર બાશાણું કરી તેઓ સમજાવવા લાગ્યા.

પુકારીને ઘસ્તમે કીધો અવાજ :
 " સુણો મહેરબાનો, સુણો સર્કારજ.
 નથી શાહ તમારો, નથી કોઇ ધણી,
 હવે દેશ બેહરાંમ લેશે હણી.
 ગઇ રહાતે-રેયત, દમદમ બેદાદ,
 ખરખા કીધો હોરમજદે ફેસાદ.
 અખરમાં છુપાયો ખુશરો શાહ,
 રાંજે જીલમથી થઇને તખાહ.

પીસરને કરાવા નિકડ્યો કંતલ,
 નાહસી વમળમા પડીયો કમલ.
 બેદાદ હિયાં છે, બેદાદ ત્યાં,
 સિતમ છે, જીલમ છે, જીવે જ્યાં જ્યાં.
 દોલતો-અસ્મત, ધજજતો—માલ,
 બચાવે એ સહુ, તજ બદખિસાલ.
 અગર હોય ખ્યારાં બચાં ને બાળ,
 અગર હોય બેટી ને બેહનો વહાલ.

અગર હોય વહાલો ધનસાફ અહલ,
 અગર હોય કરવાં કુખને ફજલ.
 અગર હોય વાહલી ધરાંન જમીન,
 અગર હોય વાહલી જરથોસ્તી દીન.
 ઉઠો તમ કુલ બંદેગાંને ખુદા,
 ખનાવો ખુશરો પરવીઝ શાહા.
 છે શાહી હોરમજદને નારવા,
 ખુશરોને લાવી કરો શેહનશાહા.
 અગર હોય મંજુર નહિ હમ કલાંમ,
 તલ આ વતન હમ જઈશું તમામ.
 ગમે તો મલો દુશમનેને જઈ,
 ગમે તો મલો હમને હિયાં રહી.”
 પાદશાહ હોરમજદની આખો ફેડી,
 નાખી તેને આંધલો ખનાવવો.
 શેહેરમા પુકારો ઘરત ઉઠીયા,
 સુણી ઘસ્તમ 'ને રધસ રૂઠીયા.

રૂઠી કુલ રધયત બની જેરદસ્ત,
 હોરમજદ શાહને કિથો પદબ્રધ.
 ધસી સહુ ગયા નેહલમે મસ્તીધી,
 સિંધુ તાજ છિનવી જખરદસ્તીધી.
 તખતપરથી ઘસડી પટકિયો જમીન,
 કિથો તેનો રોશન ખરગસ્ત દીન.
 પકડીયા ઘસ્તમે સુદ્દો 'ને ખાલ,
 લાવ્યો તપાવી લોખંડ લાલ.
 ચશમપર દિધા દહાંમ લોખંડથી,
 ફેડી બે આંખો આનંદથી.
 તલલતો તફડતો જમીનપર પડી,
 ખોધ નંગ, બની તંગ, પૂકારે રડી.
 ફસડતો, સસડતો, ફૂટી સર રૂવે,
 નહી ફોધ આગલ કે પાછલ જુવે.
 આ મક્કાર દુનિયા છે દિન ચારની,
 ના કર ભરસો છે વન સારની. (૬)

ખુશરો પરવીઝ.

ભાગ ૨ બો.

એક વેશાંન વાંનમા, એક પાણીના તલાવ અંદર અંધાળ કરતી
 શીરીન ઉપર ખુશરોની નજર પડવી.

પાદશાહ હોરમજદને એવી રીતે ઘસ્તમ અને બંદુકચે, તપાવેલાં લોખંડને તેની
 આંખોમા ભોટી અપંગ કીધા પછી, નાહસી ગયેલા ખુશરોને શોધી કાઢાડી, તેને
 ધરાંનની ગાદી ઉપર લાવી બેસાડવા સર્વે જન બાહાર પડ્યા, કેમકે હોરમજદની
 જીલમ ગુન્ગરીથી રૂયન ધણીજ ત્રાસી ગઇ હતી.^૧

૧. રોશનીસનના જણાવ્યા પ્રમાણે સમલા સાસાંની પાદશાહોમા પાદશાહ હોરમજદ
 સહુથી વધારે જીલમગાર અને ધાતકી ગણાયો છે. તેના બાપ પાદશાહ નાદીરવાંન
 આદેલના મરણ પછી જ્યારે તે ધરાંનની ગાદી ઉપર બેઠો, ત્યારે રૂયનનું બહુ કરવા
 માટે તેને જે લાશાંજ કીધું હતું, તે પ્રમાણે ચાલવાનું તે બીલકુલ જુદી ગયો હતો,
 અને પાછલથી રૂયત ઉપર તેણે ધણીજ જીલમ ગુન્ગર્યો હતો. તેણે પોતાના ધણાક
 અખીરો ઉમરાવો, વજીરો વિગેરેને મારી નખાવ્યા હતા. જેથી એની રૂયત ધણીજ
 બેદીસ બની ગઇ હતી.

ખીજ દાથ ઉપર શાહનદી પ્રુશરો, પોતાના માનીતા સવારો અને રસાલા સાથ, પોતાનો જીવ બચાવવા નાહસતો લાગતો અંતે લાંબી મંગલ કાપી, એક વેરાંન વનમાં એક પાણીના ચશ્મા આગલ, ઝાડોની ઘટા અને ચોતરફ ખીલી રહેલી લીલાતરી નેષ, થોડાક વાર આશાપથ લેવાના ધરાદાથી, તેણે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી ત્યાં પડાવ નાખ્યો, અને તેના રસાલેદારોએ પણ ત્યાં ઘોડાઓને ઝાડો હેઠલ ચરતા મુકી, તેઓ આસાપથ લેવા લાગ્યા.

‘શખદેજ’ ઘોડા ઉપર પ્રુશરોની નજર પડવી.

પ્રુશરો પોતાના બાપ હોરમજદના જીલમ ઉપર અફસોસ કરતો, આ સુંદર ચશ્માની આસપાસ આવેલાં ઝાડોની ઘટાની લીલાતરી વચે વિચાર કરતો ફરતો હતો, તેવામાં તે નિરમળ પાણીના ચશ્માની સામી બાજુના કિનારા ઉપર, એક કાળા ભંભર જેવા રંગના, અને મોડાદાર મોર મીસાલની ગરદનરાધા એક ખુમસુરત ઘોડાને ઘાડ સાથ બાંધેલો તેણે જોયો.

પ્રુશરોએ શીરીનને ચશ્માના પાણીમાં ગુસલ કરતી જોવી.

આવો નામીયો દીલપસંદ ઘોડો તે વેરાંન જંગલમાં ક્યાંથી આવ્યો, તેની જીસ્તજી કરવા પ્રુશરોએ ચોતરફ તજવિજ કરવા માડી, તો તે ચશ્માના નિરમળ પાણીમાં, એક માહતાપને ચેહરેની સુંદર નાજનીનને, નીલાફરનાં ફુલની મીસાલ તેણે જોઈ લી.

તે ચશ્માના પાણીમાં બેસીને તે બાંતુ પોતાના બાલોને હર તરફથી ઘોષને સાફ કરવામાં રોકાઈ હતી. ધડીમાં તે પોતાને હાથે કરી પાણીને માથાં ઉપર ધીડકતી હતી, તો ધડીમાં તે પોતાના ચેહરાને ઘોતી હતી આ બાંતુ કોષજ નહી પણ એરમનની શાહનદી શીરીન પોતે હતી. તે પોતાની રસાલેદાર સખીઓને શેકારગાદમાં પડતી મુકી મદાયન તરફ જતાં, રાહમાં થાક અને ફુલથી બેખર થયા પછી, ફુલથી ખરાબ થયેલાં પોતાના બદનને સાફ કરવા, આ ચશ્મા અંદર ઉતરી ગુસલ કરતી હતી. પ્રુશરો આ નાજનીનને નેષ બિપ્રુદ થઈ ગયો, મગર તેને સેદજખી એવો ખ્યાલ નહી હતો, કે તે બાંતુ શીરીન પોતે હતી. પાણીના ચશ્મામાં ગુસલ કરતી આ બાંતુને જોતાજ તે પોતાની હાલત જુલ્હી, મનમાં વમાસણુ કરવા લાગ્યો. (૬)

શીરીનજી પ્રુશરોની નજર ચુકાવી નિકલી જવું.

બેશક પ્રુશરોની હાલતમાં મોટા ફેરફાર થઈ ગયો હતો. પ્રુશરોના કિરણો જમીનપર પડી તે બિયાબાંન વનને રોશન કરતાં હતાં, અને પ્રુશરો તે પ્રુશરોના કિરણોની વચ્ચે, ઝાડને ઝાડે છુપાઈ, ફરથી શીરીનની હીલચાલ જોતો હતો, પણ એ સધળો વખત બાંતુ શીરીનના રૂહ ઉપર ગફલતનો પરદો પડેલો હોવાથી, એક બિગાના મરદની ત્યાં હાજરી હતી, તેની તેણીને જરાખી ખબર પડી નહી.

પણ તેવામાં એકાએક એક બનાવ બન્યો. શીરીનના ઘોડાની નજર પ્રુશરોની ઉપર પડી, અને ગોવા પોતાની માલેકને એક પરાયા પ્રુશરની હાજરી માટે ખબર આપવાની તજવિજ કરતો હોય, તેમ તે ઘોડાએ એકાએક જોરથી ખખાર મારી તેણીને

ખખરદાર કીધી, તુરતજ પોતાના ઘોડાનો અવાજ સંભલી, શીરીને તે તરફ નજર કીધી, અને તેજ વખતે ઝાડોની ગીચ ઘટ્ટા વચ્ચે, એક સીદામણી સીકલના જવાનને તેણીએ જોયો.

શીરીનની લાજ અને મરીયાદનો પાર રહ્યો નહી. જેના બરહેત બદન ઉપર આજ સુધી ફરેસ્તાઓની નજર વટીક પડેલી નહી, તે એક પરાયા જવાનને આવી રીતે પોતાની સામે જોઈ ગભરાટમાં પડી. પણુ શાએર કહે છે, કે તેજ વખતે:

"યહ બાદ-એ-તુન્દ મીસલ કાઇ જવાળા,
દિધી ઢાંકી શીરીનને ઝુલફે એ કાળાં "

કુદરતે શીરીનની લાજ રાખવી. શીરીનનું શુભ થયું.

પણુ ખુશરોની આ ખ્યાલી મોજમાં અચ્ચત્ત ખલલ પડી. એ ખલલ મચ્છમી હતી. વનમાં એકાએક હવા તુંદ બની તુફાની થઇ, અને પવન જોરથી ફુંકવા લાગ્યો. તે એવી રીતે ફુંકાયો, કે શીરીનના માયાં ઉપરના બેહદ લાંગા બાંધો, તે પવનના જોરથી ઉડી તેણીના વચ્ચે વગરના બદનની આસપાસ એક પોસાકની મીસાલ વિંટલાઇ જઇને, તેણીના બરહેત શરીરને ઢાંકી દીધું.

ખુશરો પેલા ઘોડા આગલ જવાની તજવિજ કરે, તે આગમય શીરીન પેલા અસ્માના પાણીમાથી બહાર નિકલી પડી, પોતાનો પોસાક બનતી ઝડપે તુરતજ પેહડી ઘોડે સવાર થઇ, મદાયન તરફ નિકલી ગઇ.

અસ્માને કિનારેથી વર્ષાણુ લઇ, ખખાર મારી રહેલા પેલા ઘોડા આગલ ખુશરો જઇ પુગે, તે આગમય શીરીન મદાયન તરફ નિકલી ગઇ, તેનું ખુશરોને બ્યાંન વટીક રહ્યું નહી. ખુશરો તે જગ્યા આગલ જઇ તલાશ કરવા લાગ્યો, તો તેણે તે ઘોડાને તેમજ પેલી મહાણુબને શુભ થયેલાં જોઇ આશ્ચર્યમાં પડ્યો. અસ્માની આસપાસ તેણે ઘણીબી શોધ ચલાવી, પણુ તેને કાંઇગી નિશાણી તે બાંતુની મની નહી. તે તેણીનું મન છુટી ગઇ હતી. તે વેરાંન વનમાં પુકાર કરી ગમ કરવા લાગ્યો, અને દર તરફ તે જ્યાંબી નજર કરતો, ત્યાં તેની નજરે ગોયા તે નાજનીનનીજ સુરત દેખાતી હતી. તે વેરાંન વનમાં, ખુશરો પોતાના રસાલાથી જુદો પડી, એક દીલહરન મહાણુબની શોધમાં ઝાડોની અતરાફમાં શોધ ચલાવતાં, મનમાં મુઝાઇ તે બોલતો કે:—

શાએર.

"કહાં દેહ, કહાં માણુ, કહાં જાન મારો; છુપાયો કહાં જઇ વનમાં સિતારો.
પૂકારું અગરથી બળીને પુકારો; અજબ એ જાનની જગ્યાથી ઉગારો.
લિધું દિલ છુટી, દરસ તો દેખાડો, અરે હકતાલા તરસ તો મટાડો.
સિતમગર તુએ આવી શું કામ કાધું; છુટી દિલ મહાર જાદનામ કાધું." (7)

કમળ નયેને નિર ભરતો, દર કદમ નીલાવતો;
વંનની વચ્ચે શોક કરતો વૃષ્ટો માહે ભાવતો.
ડગ ડગીને, ટક ટકીને, નિરખી વંનમે ચાલતો;
ત્રિતમા જલી, પળપળ છળી, કંચન બદનને બાળતો.

ડાળે ડાળે, પાત પાતે, જ્યાં જ્યાં નજર કરતો ફરે,
વનની વચ્ચે સાધે પશુ સુંદર સલુણી ના જડે.
ચંદ્ર સમ દરશન દિકાં, નિર્મળ નૈન નીર બરે,
હુડી ગર્ભ સખરો-કરાર, હિધાં તરફી પ્રશરો મરે.

ધરંની અનજુમનની સાથે ઘસતમનું પ્રશરોને આવી મલવું.

પ્રશરોની આની ખેતાળ હાલતમાં તેનો મામો ઘસતમ, ધરંની અનજુમનનાં એક મોટાં લક્ષર સાથ, તેને શોધતો ત્યાં આવી લાગ્યો, અને તે લોકનો તેની સાથ ત્યાં મેલાપ થયો. આ અનજુમનની સરદારી પ્રશરોના મામા ઘસતમ અને બદુષ્ટ એ લીધેલી હતી. તેઓએ પ્રશરોને તમામ ગુજરેલી બાબતથી બાણીતો કીધો, અને પાદશાહ હોર-મજદ અપંગ થયો, તેની ખબર આપી, તેને ધરાનની બાદશાહી લેવા ધનન કીધું.

પોતાના બાપ પાદશાહ હોરમજદના અપંગ થવાની ખબર સાંભળી, પ્રશરો ધણેજ દલગીર થઈ બોલ્યો કે: “આ ખબર સાંભળી હું જરાખી પ્રશી થતો નથી. જ્યારથી મારા બાપે મારું ખુન કરવાની તજવિજ કીધી, ત્યારથી મેં ધરાનને છેલ્લી સલામ કીધી છે. છતાં હું હોરમજદનો દીકરો, અને એક ગુલામ હતો, અને હજીખી હું તેનો ગુલામ છું. તે મને જે ફરમાવશે, તે બનવવા હું તૈયાર રહેવશ.”

પ્રશરોનું રાજધાની શેહરમાં પાછું ફરવું.

પ્રશરોનું તેના બાપ સાથ મલવું.

લક્ષર અને અનજુમન સાથ પ્રશરો રાજધાની શેહર તરફ પાછો ફર્યો. સુન્નેગો અને આગેવાનો પ્રશરોને સામે લેવા ગયા. તેને જોઈને સખસાઓ ધણેજ પ્રશી થયા. તેઓએ તેની ઉપર ગૌહર અને ખળનાનો નેસાર કીધો, અને એક મતે અનજુમને પ્રશરોને પોતાના પાદશાહ તરીકે જાહેર કીધો.

ગાદી નરીન થયા પછી, પ્રશરો પોતાના બાપને મલવા દુખી દીલે મેહલમાં ગયો, અને તેની ખીદમતમાં સર ઝુંકાવી તે નમન કરી ઉભો. પોતાના બાપની અપંગ હાલત, અને તેની પરેશાની જોઈ, પ્રશરો હાથ મારી રડી પડ્યો, અને તેને ગળે વલગી પડી, તેના કપાલ અને તેની અપંગ આંખો ઉપર બોસા લીધાં, અને માહેતમ બરેલે અવાજે સર કુટી તે વિલાપ કરવા લાગ્યો. (૮-૯)

હોરમજદે પોતાના દીકરા પ્રશરો આગલ વિલાપ કીધો.

કુટી સર પુકારી કહે હોરમજ:

“એ કાનાવ બેટા કહું તે સમજ.

જુલમ કીધો મુજપર બળ જોરથી,

લૂટાઈ ગયો છું દગાખોરથી.

લિધું મારી આંખોનું બેસુળ ગુર,

કિધી મારી કુનિયા સિદ્ધા બેકસુર.

તપાવીને લોખંડ લાવ્યા લાલ,

ફેડી બે આંખો, કિધો આંખે હાલ.

હવે માથું છું તારી પાસે વચન,

ખર લાવ મારાં ફરમાન તણ.

અવલ મારી છે એ મુરાદ,

મળવું મને આવી હર બામદાદ.

સુણી કાંનથી તારો હર રોજ અવાજ,

પ્રશીમા રહે મારો દિલપ્રશ મિળજ.

ખિજી મારી મરજ છે દિલજાન,
નિયાગાંનેતાં સાંભલુ કાસ્તાંન
કયે કેલ આવી ફિરત કિર્તન,
ખુશી થાય માફ રંજીત મન.
ત્રીજી અરજ સાંભલી છે વહાલ,
ગરતમ 'ને બંદુષ છે બદખિસાલ.
એ મામા બે તારા પરસ્તાર છે,
મગર બંને મરદુમઆગર છે.
એ બંનેએ મારી ફેડી ચશમ,
કિધે મારી ઉપર જખરો જીલમ.
૧૪,૦૦૦

અરજ એ ગુજર અને બેહુ અપંગ,
જીવે મારી માફક દુનિયાનો રંગ.
અપંગ તે બનીને કરે શોર શાર,
સૂણી મુજ કાંને, પામુ કરાર.
ખુદા તારો ઇનસાફ અગર હોય હક,
કર એ સુનહાગારોને ઘં ગરક.
ઓ ધરતી તું તડકી કર ખુદલું પતાલ,
ગળી જઈ સુરહારોનો કર નિકાલ.
ઓ ખુશરો કર પાક જગ તેજથી,
પનાહ પામે ઇરાંન પરવેજથી. (10)

ખુશરોએ પોતાના અપંગ બાપ હોરમજદની મુરાદ બર
લાવવા વચન આપવું.

પોતાના બાપની આવી નિરાધાર અને અપંગ હાલત જોઈ ખુશરો ધણેજ દુખી
થયો. તેણે પોતાના બાપની ઉપર આવી ધાતકી જીનમ ગુજરી કરનારાઓ ઉપર તેહ
વેર લેવાનો નક્કી કરાવ કીધો, જે કે તે જીવમ ગુજરનાર તેના બે મામાઓ ધરતદમ
અને બંદુષ પોતે હતા. દુખી દીસે અને રડતી આંખોએ તે પોતાના બાપની પાસે
બેમી તેને દિલાસો દેવા લાગ્યો.

ચશમ નીર ભરતી, કરક હીલ ધરી,
રડયો ખુશરો જોઈ પેદર હમ ભરી
“ન કર ગમ પેદર તું ચશમને ચકી,
બનવાનું હોય તે બને બસ નક્કી.
કસમ છે નાજીદ કરશ બહ નસલ,
કરશ હું ધરતમ 'ને બંદુષ કતલ.”

ફે કસ કફન વન જંગલમે લાસ,
કિનામા કરશ બેહુ મામાનો નાશ
રહો શાહમા તારૂ રોશન રવાંન,
મદદ ગયેબી આપે તોશીરવાંન.
રજાથી તહારી હું રાજી થવશ,
ફરમાંન હરએક સરપર ધરશ.”

પુશરો પરવીઝ.

ભાગ ૩ નો.

પુશરો અને શીરીન.^૧

પુશરો અને બેહરામ ચોખીન વચ્ચે 'જંગલ' જંગ.^૨

જ્યારે બેહરામ ચોખીનને ખબર પડી, કે પાદશાહ હોરમજદ અપંગ થયો છે, અને તેનો દીકરો પુશરો તેની ગાદીએ બેઠો છે, તે તેને ગમ્યું નહીં. તેના રાજ અમલના પેહલ્લાંજ વરસમાં બેહરામ ચોખીને પુશરો સામે લડાઇ જાહેર કીધી. પુશરોએ તેને મનાવી લેવાની ઘણી તજવિજ કીધી, પણ બેહરામ ચોખીન કાંઇખી નક્કી સેવડ ઉપર આગ્યો નહીં.

પુશરોએ બેહરામને સમજાવી લેવા માટે નેહરવાંત તરફ જવું.

પોતાના રાજ અમલના પેહલ્લાંજ વરસમાં એક ખુનખાર લડાઇ થાય, તે જોવા પુશરો ખીલકુલ રાજી નહીં હોવાથી, તેણે કોઇખી રીતે બેહરામ ચોખીનને સમજાવીને મનાવી લેવાનો વિચાર કીધો. પોતાનો એ વિચાર અમલમાં ચુકવા, અને ચોખીન સાથે સુલેહ કરવાના ધરાદાથી, તે નેને મલવા ઘોડેસવાર થઇ નેહરવાંત તરફ ગયો. પુશરોના આવી પુગવાની ખબર બેહરામને પડતાંજ તે તેની સામે તેને આવી મલ્યો, અને પુશરો તેને ધડીત માન આપી, સુલેહ સંપન્નથી કાંમ લેવા માટે સમજાવવા લાગ્યો.

“ બહાદુર ચોખીન, જરા કર વિચાર, | સંગાર છું શાહે દરખાર છે,
શા દાજ મુજ સાથ કરે છું ઝિગાડ. | જંગમાં છું સાહેબે સરદાર છે.”

૧. પુશરો પરવીઝના કિર્તનના પેહલા બે ભાગમાં તેના બાપ પાદશાહ હોરમજદ અને પુશરોના સંપંધમાં બનેલા મુખ્ય બનાવોનો એક સંક્ષેપ સાર દરશાવ્યો છે, જેમા પાદશાહ હોરમજદને પુશરોના બે મામા (હોરમજદના સાળાઓ) એ, તેના ગેર મંત્સાદ અને જીલમથી ત્રાસ પામી, તેની આંખો ફેડી અપંગ કીધો હતો, અને પુશરોને ધરાંનની ગાદી ઉપર બેસાડવાનો રસ્તો ખુલ્લો કરી આપ્યો હતો. આ ત્રીજા ભાગમાં પુશરો પરવીઝ ધરાંનના પાદશાહ તરીકે તખ્તનસીન થાય છે, અને ઐરમનની શાહનુદી શીરીનની મોહબતમાં પડવાનો જમ આરકાર બનાવ શરૂ થાય છે. એ ભાગમાં બીજા ઘણાક વીર રસ બનાવો બન્યા પછી, પુશરો પરવીઝની પડતી, અને તેના મોતનો કરજીરસ અંજામ કેવી રીતે આવે છે, તે વર્ણવ્યું છે. (કરતા)

૨. ૪૦ સહ ૫૯૦ ના સાલના માર્ચ માસની ૨૨ મી તારીખ પછી થોડેક મહીને, પાદશાહ હોરમજદને પદ્મશ્રેષ્ઠ કીધા પછી, પુશરો પરવીજ ધરાંનના તખ્ત ઉપર બેઠો, અને તેણે ૩૮ વરસ રાજ કીધું, કેમકે પુશરો પરવીઝ તારીખ ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૪૦ સહ ૬૨૪ માં કેદ પડ્યાં, પોતાના દીકરા શેરફને દાયે મરણ પામી હતો.

અરકાને શાહી છું છે એ દલીલ, નથી દિધી ગર્દિશે કોઇને પનાહ,
હું ચાહું અને છું મહારો વજીર. કિધા પેશદાદી, 'ને ક્યાંની ફના.
જે જે છે આજે, તે કાલે નથી, સમજ ખાદશાહી નથી કંઈ ખુદ્દ,
ખિલ્યાં પાત રેહતાં ડાળે નથી. આજે છે મારી 'ને કાળે પરદ.

જરા કર ફિકર છું હાદારની,
જગતમા છું દગી છે દિન ચારની."

બેહરાંમ ચોખીને ખુશરોને જવાબ દીધા.

"અંધ કર બકબક, ખાંભોશ જખાંન, મહાયન મહેલો કંઈ ખાક સમ,
કર ચકતશ રાખી સાશ્વત ધિયાંન. કસમ છે ખુદાના ભઈ ત્યારે કમ.
નસીબવંત બેહરાંમ છે બખ્તખાજ, કંઈ તારી વંનમે કબર 'ને મગર,
ખુશરોને લાજમ નથી તખ્તો-તાજ. લટકાઉં છુંને હું ફાસીને ખાર.
ઉઠાવી રહ્યો મારી સાંમે છું જંગ, નસલ નીચ તારી બેશ્વનિયાહ છે,
કમંદથી હું ખાંધી કરશ છુંને તંગ. હવે તારો બેહરાંમ જલ્લાહ છે."

ખુશરોએ બેહરાંમને મનાવી લેવાની તજવિજ કરી.

ખુશરો આવા કાતીલ સખુનો સાંભલી - ધણેજ દુખી થયો. તેણે ભણું કે બેહરાંમ રથ ઉપર ચઢેલો છે, તે લડવા વગર રેહનાર નથી. છતાં ખુશરોએ તેને જવાબ દીધો: "એ અધીરા, બેસગર અને તુંમાખી પેહલવાં, કોઈખી યઝદાં પરસ્ત જરથોસ્તી એવા નાલાયક સખુનો બોલેજ નહી. હું બ્યારે છુંને સમજવાંને સુમેદની પાતો કંઈ. ત્યારે તું ગાલ ગલોચ કરેછે, એ તારી રીત પાદશાહો અને પેહલવાંને હાજતી નથી. એક અરગને પારસી બનાવવા માગે, તો ત્રણ વરસ વડી ગય, તો પશુ તે પારસી બની શકે નહી. તું અને ધરાંનની પાદશાહી બોગવવા માટે નાલાયક ગણે છે, તો મારા પેદર હોરમજદ તરફથી, અને મારા બપાવા નોશીરવાંન તરફથી, તું કાણુને લાયક ગણે છે." (11)

બેહરાંમ ખુશરોને જવાબ દેવો, અને ખુશરોએ સાસાંની શાહીના બચાવ માટે ખુરશીદની સેતાયેશ કરવી.

બેહરાંમ લડવાનોજ વિચાર મનમા ખાંધી રહેલો, એટલે ખુશરોની મનાવટે તેના દીલ ઉપર સહેજખી અસર કરી નહી, અને તે બેઅંદાજ બની બોલવા લાગ્યો: "ખુશરો, તારી એવી શીખામણોની મને દરકાર નથી. લોકોને જ્યારે કાંમ ધધો હોનો નથી, અને બ્યારે તેઓ પરવાસ્તા પડે છે, ત્યારે વગર માગવે તેઓ શીખામણુ આપવા ખાદાર પડે છે. તારી પાસથી જે કોઈ પાદશાહી છતી લેશે, તેને લાયક ધરાંનયું તાજ અને તખ્ત થશે."

આવી બેઅંદાજ બેઅદબી બેહરાંમ ચોખીને કરતાં સાંભળી, ખુશરો પોતાના ઘોડાની લગાંમ ફેરવી, એક એકાંત જગે ગયો, અને ત્યાં ઘોડા ઉપરથી ઉતરી, ખુરશીદ યઝદ તરફ પોનાલુ મોહોઈ કરી તે સેતાયેશ કરવા લાગ્યો :

“ઓ દયાલુ, મહાવીર, બળવંત બાપ, મદદ તારી ખુશરો પરવેઝને આપ. રહું દેશ અને તખ્તે-ક્યાંની થકી, રહું બહો-અસ્મત ધરાંની થકી. અગર શાહીનો હું નથી હકદાર, અગર હક મારો ન હોય પાયદાર. તો નથી આહતો લડવા હું ઓ દાદગર, નથી જંગ આહતો હું ખાંધી કંમર. પડું કોઇ આતશ - કહેડુમા જમ, આતશનો નોકર થવશ હું રહી. તજ હથ તખ્ત ને તજ માફ તાજ, કંઈ પાક આતશની હું નમાજ. ગુજરૂ દરવીશ બની છુંદગી, કંઈ પેહરી ખાકી કરશ બંદગી. અગર હોઉં શાહીનો હું હકદાર, તો કર મારા ફુશમન તું ખારજાર. અગર પાર પાડે તું મુરાદે-મન, તો આતશને અર્પણુ કરું તન-મન.”

કાંનિના . લુલક ને કંચન હાર, કરશ મારા કેબલા ઉપર હું નિસાર. જર ને જવાહીર, હજાર હજાર, કરશ મારા કેબલા ઉપર હું નિસાર. અરજ તું જ જનાબે કરે ખુશરૂ, દયા કર દયાલુ ઉભો રૂ-બ-રૂ. અગર હોઉં હકદાર, તખ્તે કિયાન, મદદ તમ કરો કિયાંનીઓના રવાન. મદદ તમ કરો રહે નોશીરવાન, મદદ માગું કયખુશરૂ ઓ મહાન. મદદ માગું રોશન ફરીદુન રવાન, અચાવો તમો આજ તાજે-કિયાન. મદદ કર ચુરતાસ્પના પાક રહે, કરે છે સુંદી સર અરજ ખુશરૂ. પનાહ તારી ચઢાં, નિરંજન પાક, પનાહ વન તહારી, સાસાંની ખાક. થશે અસ્ત શાહી, બની ખારોખસ્ત, થશે હીન ધરમ કુલ પામાલ નશત.”

ખુશરોનું બેહરાંમ સાથ લડવું અને હારી ખાઈ નહાસવું :

એ પછી ખુશરોએ બેહરાંમ સાથે લડવા માટે એક મોડુંલરકર તૈયાર કીધું. અંતે એક મોટી લડાઈ નેહરવાન શેહર આગલ આવેલાં મયદાનમાં સાત દિવસ સુધી બંને લશ્કરો વચ્ચે ચાલુ રહી. સાતમે દિવસે બેહરાંમ ખુશરોના લશ્કર ઉપર મધ રાતને સમે તુડી પડી, સખત હતલ ચલાવી, જેથી ખુશરોનું લશ્કર ગભરાટમાં પડી નહાસ ભાગમાં પડ્યું, અને કેટલુંક લશ્કર નાહિંમત બની બેહરાંમને શરણુ થયું, એવા મામલો જાણ, ખુશરો પોતાના બંને મામા ધરતહમ અને બંદુષ સાથ નહાસી તીસીદુન તરફ નિકલી ગયો, અને ત્યાં જઈ પોતાના બાપ હોરમજદને મલી, લડાઈના પરીણામથી તેને જાણીતો કીધો.

ખુશરોનું રૂમની મદદ લેવા જવું :

પોતાના દીકરાની ચિકિત્સની ખબર સાંભળી પાદશાહ હોરમજદ ધણેજ નાસિપાસ થયો, અને હારી નહી ખાવા માટે ઉલટના સખુનો કેહી, તેને એવી સલાહ આપી કે : “ અરબ લશ્કર ઉપર આવે વખતે બરસો રાખવાથી કાષ્ટથી લાભ થનાર નથી. તેઓ પછસાને ખાતર તુને દુસ્મનને હાથ સપડાવી દેશે. વાસ્તે તું એકદમ રૂમ તરફ જઈને કયેસરને સઘથી હકિકત જાહેર કર, અને તેની મદદ મેલવ. રૂમીઓ કાંઈ બિગાના નથી, પણ તેઓ ફરીદુનની ઓલાદથી ઉતરેલા આપણા ખેશીઓજ છે, તેથી તેઓ તુને જરૂર મદદ કરશે ” પોતાના બાપની આ શીખામણ તુરતજ ખુશરોના પ્યાનમાં ઉતરી, તેણે પોતાના મામા બંદુષ અને ધરતહમને પોતાની સાથે રૂમ તરફ જવા માટે તથવાર અને થવા ફરમાવ્યું.

એવામાં ચોખીનાંને આવી ખજર આપી, કે સરહની પેલે પાર એક મોટું ધુલાઈ કઠી રેહતું દેખાય છે, અને તે લશ્કરની વચ્ચે એક ચક્રમકીત અઝાદ પેકર ખુરે માલમ પડે છે.

આ ખજર સાંભલતાંજ ખુશરોએ પોતાના મનમાં નહીં માની લીધું, કે તે લશ્કર બહરામ ચોખીનુંજ છે, અને હવે જે વખત જાય છે, તેમાં તે શેહરને ઘેરી લેઈ, રાજધાનીનો કબજો લેશે.

ખુશરોનું રૂમ તરફ નહાસપુ, અને બેહરામનું તેને પકડવા માટે તેની પુઠે જપુ. પાદશાહ હોરમજદનું ખુન થયું.

દુરતજ ખુશરો પોતાના બાપની રજા લેઈ, તેને બેરી ઘોડસવાર થયો, અને પોતાના રસાવેદારો સાથે ધસ્તહમ અને બંદુખને સાથે લેઈ તેણે રૂમ તરફ જવાની રાહ લીધી. ધસ્તહમ અને બંદુખએ જ્યારે જોયું, કે ખુશરો રૂમ તરફ ધણીજ ઝડપે આગમ્મ વધે છે, ત્યારે તેઓ ગુપચુપ આખા રસાલાની નજર ચુકાવી પાછા શેહર તરફ નિકલી ગયા, પાદશાહી મેહલમાં, પાછલે દરવાજેથી ફાખલ થઈ, દિવાને ખાસમાં છુપ છાપ જઈ, પાદશાહ હોરમજદનના તખ્ત આગમ્મ જઈ બેઠા.

તે કમનસીબ અપંગ પાદશાહ કોઈને બેઈ શકતો નહીં હતો, તેના તે બદમાસોએ લાલ લીધો. ધસ્તહમ અને બંદુખએ દિવાને ખાસમાં ફાખલ થતાંજ હોરમજદનના તખ્ત આગમ્મ જઈ, પોતાની કમરના રૂસિ તેઓએ તેની ગરદનમાં નાખ્યો, અને પાદશાહ હોરમજદનના શરીરને તેનાજ મેહલના દિવાનખાનામાં લટકાવી દીધું.

એવામાં શેહરમાં નકારા અને કરનાપાના અવાજો એકાએક સંભલાવા લાગ્યા. હોરમજદનના ખુનીઓ આ અવાજ સાંભળી શિક્ષા પડી ગયા અને તેજ વખતે તેઓ જીવ લઈ નાહસી ગયા, અને ધણીજ ઝડપે પાછા ખુશરોના રસાલામાં જોડાઈ ગયા, અને બેહરામ ચોખીને શેહરમાં ફાખલ થાઈ પોતાનો અમલ જાહેર કરીધો.

ખુશરોનું 'યઝદાંન સરાય' મા ઉતારો લેવો.

અંતે નાહસતો બાગનો ખુશરો પોતાના રસાલા સાથે રૂમ તરફ નિકલી ગયો. રૂમ જતાં રસ્તામાં 'યઝદાંન સરાય' નામની એક ધર્મશાલા હતી, ત્યાં ખુશરોએ પોતાના રસાલા સાથે ઉતારો લીધો. એ ધર્મશાલામાં ખ્રીસ્તી પાદરીઓ રેહતા હતા.

બેહરામના લશ્કરનું આવી પુગયું, અને ધર્મશાલાને ઘેરી લેવી.

'યઝદાંન સરાય'માં વસ્તા ખ્રીસ્તી પાદરીઓ પાસે ખુશરોએ કાંઈક ખાવાનું માગ્યું, કેમકે સફરની યાકથી તે ધણેજ છુપ્યો થયો હતો. તે ખ્રીસ્તી પાદરીઓએ કાંઈક સાદું ખાતું લાવી ખુશરો આગમ્મ હાજર કરીધું, અને ખુશરોએ તે ખાતું જરસમ લઈ બાજુ ધરી ખાઈ લીધું, અને ધસ્તહમના ખોલામાં પોતાનું માથું ઝુકી મુતો. હતો તેની આંખ લાગી નહીં હતી, તેટલાં પેલા ખ્રીસ્તી પાદરીએ આવી ખજર આપી, કે દુરથી કોઈ લશ્કર આવતું દેખાય છે.

પ્રશરો પરવીઝ

પ્રશર દુરત ઝપટી ઊઠ્યો, અને ઊઠતાને વાર તે સમજી ગયો, કે તે લશ્કર બહરામ ચોખીનતુંજ છે. પ્રશરોએ તેજ વખતે અંદુઝને કહ્યું કે: "કુરમન મને શોધતો છે. હું મારી પાસે લશ્કર કે સિપાઈ કાંઈ નથી. હવે કેમ કરવું, તે મને સમજ પડતી નથી."

અંદુઝે પ્રશરોનો જીવ બચાવ્યો.

બાહરા અંદુઝે ચાલાકીથી પ્રશરોને કુરમનને હાથ પકડાઈ જતો બચાવવા માટે એક હિંમત શોધી કાઢી. તેણે તેજ વખતે પ્રશરોને કહ્યું કે: "પાદશાહ વખતે બાહરામ હવે આ સમો નથી તું તારો પાદશાહી દગબો, કાનનું લુલક, અને જરીન કેમરવંધ તથા તાજ કાઢાડીને મને આપી દે. હું એ સધણું પેઢકું, તેટલાં તું ધરત-હમને લઈ રસાલાના માનસો સાથે જામ બને તેમ ઝડપથી નાહસી રમ તરફ નિકલી જા."

અંદુઝના કેટલા પ્રમાણે પ્રશરોએ પોતાના શાહી પોશાક અને તાજ વિગેરે અંદુઝને હવાસે કીધું, અને તેજ વખતે પોતે પોતાના રસાલદારો અને મામા ધસ્તદમને પોતાની સાથે લેઈ રમ તરફ નિકલી ગયો, અને અંદુઝે પ્રશરોનો શાહી પોશાક અને તાજ પેઢકી ઝરખા ઉપર આવી નીચે નજર કીધી, તો બહરામના લશ્કરને અકાંનની ચારો બાજુઓ ફરી વસેલું જોયું.

તે લશ્કર બહરામ ચોખીનતુંજ હતું, અને તે પ્રશરોની પુઠ પકડી, તેને જીવતો પકડવા, તેની પુઠે લાગ્યું હતું. લશ્કરના માનસોએ દુરથી અંદુઝને શાહી પોશાકમાં જોઈ નહીં માની લીધું, કે પ્રશરો એ મકાનમા હોવાથી તે બેસક થેતાર્થ ગયો છે.

અંદુઝ ચાલાકીથી ઝરખા ઉપર દેખાવ દષ્ટ પાછો અંદર ચાલી ગયો, અને પાદશાહી પોશાક કાઢી નાખી, પોતાના અસલ પેહરવેસમાં ઝરખા ઉપર આવી, નીચે પડેલાં લશ્કરને પુકાર કરી કેહવા લાગ્યો, કે:

"તમારો સરદાર જેખી હોય તેને ખબર કરો કે પાદશાહ પ્રશરો - પરવીઝે એવું કેહેલ્ય મોકલ્યું છે, કે તે સ્ફરની રજથી કાઢી જવાને દીધે તેને કાઢ ચઢી છે, વાસ્તે હાલ તે સુતેલો છે, અને આવતી કાલે તે તાબે થશે."

પ્રશરોની આ સરત લશ્કરના વડાએ દુરતજ કહ્યું રાખી, અને 'પત્રદાન સરાય' વાલાં મકાનની ચારે બાજુએ મજબુત ઘેરા નાખવાનો તેણે પોતાના લશ્કરને હુકમ કીધો, કે પ્રશરો નાહસી જવાની તજવિજ કરે નહીં.

અંદુઝની હિંમતનું જાહેર યથ જયું.

તેટલાં તો પ્રશરો પરવીઝ વીજલીની ઝડપે પોતાના રસાલદારો સાથે રમ તરફ ધસ્યો ગયો. બહરામ ચોખીનના લશ્કરે અંદુઝના સખુનો ઉપર વિશ્વાસ રાખી ઠાપ આપી. બીજે દિવસે ખરો ભેદ જાહેર થયો, કે અંદુઝે લશ્કરના સરદારને ખોટો ભમાવી, પ્રશરોને રમ તરફ નહસાડ્યો હતો. અંદુઝને તેજ વખતે પકડી તેને બહરામ ચોખીન આંગળે મોકલાવી દીધો. બહરામે જ્યારે અંદુઝને એ વિશે પુછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે: "મારા પાદશાહના જાનનો બચાવ યાચ, તેવી તદખીર મારે ફરવી જોઈએ. તેમ દરવાખા મે કાંઈ પાપ કીધું નથી."

આ જવાબ સાંભળી, બહરામે અંદુઝને જાહેરથી જાકડાવી, કેદ કરાવ્યો.

ખુશરોનું રૂમ જઈ પુગવું. કપસર ઉપર તેણે પથમાંમ રવાના કર્યો, અને કચસરે તેને મદદ આપવી.

અતે ખુશરો અઘિરીંગ રોહરમા જઈ પ્રગયો. કચેસર મોરીસને ખબર પડતાંજ તેણે ખુશરો ઉપર શિક્ષક આનકાર દેનારો કાગજ લખી, પોતાના દરબારી પાસે રવાના કીધો. ખુશરો તે કાગજ વાંચી બુશી થયો, અને તેનો વલતો જવાબ લખતાં ખુશરોએ પોતાની તમામ હકિકત લખી, તેની મદદ માગી. કચેસરે ખુશરોના પેગાંમમાં તેણે માગ્યા પ્રમાણે મદદ આપવા કબુલ્યું, અને તેમ કરતાં તેણે નિયતી તથા સગત કરવા જણાવ્યું:

“જામાં પર ખરી હકતું નેકનામ,
હું કચેસર લખું ખુશરોને કલાંમ.
સમજ તારો કીલમાં મને દિલસોજ,
હુવા છે અને તારો જલહી નરોજ.
પહીલી તારો પયગાંમ ઓ રોહરિયાર,
કિધો મારી સરકાર સાથે વિચાર.
આખર કિધો છે અમોએ કરાવ,
મદદ આપી તારો કરવો બચાવ.
અમારા છે હાજર લાખો સવાર,
ખજાનાના ખુલ્લાં કિધાં છે દવાર.
મગર યાદ દેવી છે અમને રવા,
થયું તમેથી રૂમ રસવા.
હુટી માલો-જરને કિધી હુટકાટ,
શુજરી રૂમીઓ ઉપર જીલમાત.
જીતી સુલ્હે લીધાં તમે હમ-ખ-હમ,
ચાલીસ અંદર ફટત એક કમ.
૧૪,૧૦૦
જફા તમ સોકોએ કાલીલ કિધી,
રૂમીઓને કાપી નામલ કિધી.
અગર યાદ શુજરી નો કરીયે જફા,
મદદ આપવી છે અતી નારવા.”

મગર માગીયેલ તથા લેખીત કરાર,
લવિશમા કરે કોઈ નહીં છનકાર.
અવલ સરત કર ઓ વીરપતી,
કે લડવુ ન ધરાંને રૂમસે કઢી.
જે જે અમારા જીતીમાં છે રેશ,
સપુરદ કરો સહું કોઈખી રવેસ.
ખિજ સર્ત કર છું કબુલ નેકનામ,
રૂમની સલાંમીતુ લેવું ન નામ.
તીજ સરતમાં છે અકળ સમઘ,
કચસરનો ખુશરોએ ખનવું જમઘ.
થશે એ સગાઈથી રૂમ શાહ શાહ,
થશે કુર જમાતાનો જીનો ફેસાહ.
કિનાને કપટની થશે કુર વાત,
નામલ થશે ખુને એરચ યાદ.
થયું ખુન એરચતું દુરથી,
મગર કાં લશે રૂમને કુરથી.
છે કોમ રૂમની લરી શુણથી,
રૂમીઓખી છીયે ફરીહુનથી.
લખતંગ છું તાહરો કાદખાહ,
મોરીસ કચેસર રૂમનો શાહ.”

ખુશરોએ કચસરની સરતો કબુલ કરવી.

ખુશરોએ કચેસરની તથા સરતવાલો પેગાંમ વાંચી, તેણે પોતાના માનીતા પેહલ-વાનિ અને સલાહકારો સાથે મસલત અલાવી, તે તથા સરતો વિશે તેમને જણાવતા કીધો.

૧ લી સરત પેગાંમમાં એ લખી હતી, કે લવિશમા ધરાંનીઓએ કઢીખી રૂમીઓ સાથે લડવું નહીં.

૨ જી સરત એ હતી, કે ધરાંનીઓએ રૂમ પામે હવે પછી કઢીખી સલામી લેવી નહીં.

૩ છ સરત એ હતી, કે ધર્મ અને રૂમ વચ્ચે બવિશમાં મિનાકેસા ઉઠે નહીં, અને દોસ્તીના પપવંદ કાયમ રહે, માટે પ્રશ્નરે પરવીઝે રૂમના કચેસરની દીકરી મરીયમની સાથે લગન કરવાં.

મસલતદારોએ એકમતે પ્રશ્નરોને એ સરતો કબુલવાની બલાંમણુ કીધી, અને પ્રશ્નરે તે ઉપર અમલ કરવા તખ્તાર થયો. તેણે દુરતજ પેહલવી ભાશામાં એક પપગાંમ કચસર ઉપર પોતાને હાથે લખ્યો, અને તેમાં ચઢદાંનના કસમથી ત્રણે સરતો મંજૂર કરવાની કબુલ્લાત આપી કે:

(૧) અગર જો હું ધર્મના તખ્ત ઉપર બેસું, તો રૂમ પાસ કદીથી હું સલામી માગશ નહીં, અને રૂમ સાથ કદીથી લડાઇ જાહેર કરશ નહીં.

(૨) તેમજ રૂમના જે કંઈ મુલકો ધર્મને છતી લીધા છે, તે તેને પાછા સપુરક કરવા બંધાઉં છું, અને

(૩) હેત્રી સરત પ્રમાણે તારી નેકબખ્ત દીકરીને મારી રાણી બનાવવાની મંજૂરી કરશ.

આ પપગામ પ્રશ્નરોના એલચીઆ કચેસર પાસ લેઇ ગયા, અને કચેસરને તેઆએ તે સ્વાધીન કીધો.

રૂમના કચેસરે પ્રશ્નરોના એલચીઆની બાહોસી તપાસી જોવા એક તલેસમ બનાવવો.

જ્યારે પ્રશ્નરે પરવીઝ તરફથી, રૂમના કચસરને દરેક રીતે તે સંતોશકારક જવાબ તેની સરતોના બાબમાં મળ્યો, ત્યારે તે મજાજ પ્રુથી થયો, અને પ્રશ્નરોને દરેક રીતની મદદ આપવાની તે તૈયારી કરવા લાગ્યો.

કચેસરે હવે પ્રશ્નરે તરફથી પેશામ લઇ આવેલા તેના એલચીઆને પોતાના મેહલમાં મેહમાં તરીકે રાખી, તેમની મેહમાનદારી કરવાનો હુકમ કીધો, અને તેજ વખતે પોતાના જમાઇના આ નામચીન સલાહકારોની બાહોસીની, કસીદી કરવાના ધરાદથી, તેણે પોતાના કુશળ કારીગરોને બોલાવી મંગાવી, એક હુંજરમંદી બરેલો તલેસમ બનાવવાનો હુકમ કીધો.

કચેસરે પોતાના કારીગરોને ફરમાવ્યું, કે તમારી હુંજરમંદીથી એક ખુબસુરત આરતનું પુતલું બનાવી તેણીને એક તખ્ત ઉપર ઉંચી કિસમના કપડાં પેહડાવી બેસાડો, અને તખ્તની આસપાસ તેની ખુબસુરત કેટલીક આરતોને સાજ સજાવી ઉભી રાખો, જેથી એવું માલમ પડે, કે તેણી તેણીની ખીદમતગાર તરીકે ત્યાં ઉભેલી છે. તમારી યાત્રીક કળાથી તે આસ્તને એવી બનાવો, કે તે એક જીવતી આરતના કરતા વધારે ખુબસુરત દેખાય. તેણીને એકરો ગમગીન દેખાય, અને કોઇના ગમમાં તે ગીરફતાર થઇ પડી પોતાની આંખોમાંથી આંસ પાડી તે ખંજેરી નાખતી હોય, એવી હિલચાલ તે પુતલું કરાવ દેખાય.

કચેસરના હુકમ પ્રમાણે બાહેશિ કારીગરોએ એક સુંદર દિવાનખાણામાં એક ધણીજ ખુબસુરત ઓરતને, તેનીજ કિસમની યાત્રીક કળાથી દિલચાલ કરતી બનાવી, તાણે કાઢના ગમમાં તે ગીરફતાર ચાર્જ પડી રહતી હોય તેવી બનાવી, અને તેની આસપાસ ફેટલીક દિલચાલ કરતી સખીઓને ગોઠવી ઉભી રાખી. રમતો કચેસર આ યાત્રીક કળાવાલાં તીસેસમથી ધણેજ ખુશ થઈ સંતોષ પામ્યો, અને તે બનાવનાર કારીગરોને મોટું ક્યામ આપી વિદાય દીધા.

એ તીસસમ તેપાર થતાંજ, કચેસરે પ્રચરણના મામા ધસ્તહમને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને કહ્યું, કે: “અએ નામદાર પેહલવાન, મને એક ખાસ કામમાં તારી મદદની જરૂર પડી છે. સાંભલ, આ નામદાર પેહલવાન, મારી એક ખુબસુરત દીકરીને મે એક મારા બેથી સાથ પરણાવી હતી. પણ કમનસીમે પરણ્યા પછી તે જવાન અચયુય મરણ પામ્યો. તેના મરણથી તે એટલી તો દુઃખી થઈ ગઈ છે, કે તે કાઢની સાથ બેસતી કે વાત કરતી નથી. મે તેણીને ધણી સમજાવ્યું, પણ તે કાંઈખી જવાબ દેતી નથી, અને મરનારના શોકમાં રાત, અને દિવસ એક કરી રેહી છે. માટે તું જો તેણીનો ગમ દુર કરવાની કાંઈ કોશિસ કરે, તો તારો મારી ઉપર મોટો ઉપકાર થશે. તું દાનેસમંદ છે, તેથી કદાચ તારી સાથે તે કાંઈ વાત કરશે.”

ધસ્તહમે કચેસરની અરજ માન સાથે સ્વીકારી, અને કચેસરના હુકમથી નોકરોએ ધસ્તહમને પેલા તીસેસમવાલા દિવાનખાણાનો દરવાજો દેખાડ્યો. ધસ્તહમ તે દીવાખાણામાં દાખલ થયો, અને એક જૂરીન તખ્ત ઉપર બેઠેલી માહતાબને એકરેની બાંતુને જોઈ, તેણે નમીને નમન દીધું, અને તે યાત્રીક કળાવાલાં પુતલાંને જીવતી ઓરત સમજીને તેણી સાથે તે દુનિયાદારીની વાતો કરવા લાગ્યો. ધસ્તહમે કહ્યું: “કે બાંતુ, અહલ-મદોને આવી રીને શોક કરવો ઘટે નહી. તું બનવર કે માનસ સધલાંને એક ફાહડો મોતને શરણ થવાનુંજ છે. મરણ વગર માનસનો છુટકો નથી.”

ધસ્તહમે એ મુજબ લંબાણુ દાસ્તાંન કળના બાજમાં, તે પુતલાં પાસે કરવા માંડ્યું, પણ તેણીએ તેને કાંઈખી જવાબ દીધો નહી, અને કાંઈ કાંઈ વખત તેની આબોમાથી ટપકતાં આસુને, તે પોતાને હાથે ખંખેરી નાખ્યા કરતી હતી. આવો મામલો જોઈ ધસ્તહમ ધણેજ નાસિપાસ થઈ ગયો, અને જ્યારે તેને કાંઈખી જવાબ તે ઓરત તરફથી મળ્યો નહી, ત્યારે મુપચુપ તે દિવાનખાણામાંથી બહાર નિકળી પડ્યો. કચેસરે ધસ્તહમને પાછો ફરવો જોઈ યુલુક, કે: “કેમ, મારી દિકરીના કેવા સમાચાર છે.” ધસ્તહમે દલગીર થઈ જવાબ દીધો કે: “મારી શીખામણો, અને દીલાસાના સખીનોની કાંઈખી અસર તે બાંતુ ઉપર થઈ નહી. પોતાના ગમમાં એટલી બધી તો તે ગીરફતાર થઈ પડેલી છે, કે તે કાંઈખી જવાબ દેતી નથી.”

એ પછી બીજા દિવસે કચેસરે બાલુઈ, અનદીયાન, અને શાહપુર નામના બહાદુર જવાનોને બોલાવી, પોતાની દીકરીનો ગમ બુલાવવા, અને તેણીની સાથ વાત કરવા કચેસરે અરજ દીધી, અને જણાવ્યું કે: “તમો કદાચ તમારા ચાહને નામે મારી એ દીકરીને કાંઈ સવાલ કરશો, તો બેઠક તે તમને જવાબ દેશે.” એ અરજને સ્વીકારી તે ત્રણે

પેહલવાનો, તે તીલેસમવાલાં દિવાનખાણામાં દાખલ થયા, અને દરેક જ'ને તરેહવાર દાનામના ઝાહરો તે બાંતુ આગલ રણુ કીધાં, પણ તેઓને એકબી જવાબ મળ્યો નહી. એ ઉપરથી તે ત્રણે જન નાસિપાસ થઈ કયેસર આગલ જઈ પોતાની નાસિપાસી જાહેર કરી દલબીર થયા. કયેસરે જવાબ દીધા કે: “મારા કમનસીબે તેણીના કુખથી હું પણ ગમમાં પડેલો છું.”

બ્યારે કયેસરે ચાર દાનેશમંદ પેહલવાંનોની બાહોસીને આવી રીતે નિશાળ થપલી નેપ્ર, ત્યારે તેણે સેવટે ખરરાદ છુઈન નામના શાહી તોખમના ખુશરોના ખેશીને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને સર્વે હકિકત જાહેર કરી કહ્યું કે: “કહાય તારા જેવા દાનેશમંદની નસિહત મારી દીકરી સાંભલી, તારી સાથ પોતાના ગમ વિશે તે કંઈ વાત કરે, એ બનવા જેવું મને લાગે છે. માટે એ મારું કાંમ તું પાર પાડ.”

કયેસરના સખુનોને માન આપી, ખરરાદ છુઈન તે દિવાંખાણામાં દાખલ થયા, અને તખત ઉપર બેઠેલી બાંતુનો એહરો તેણે દીકરી દીકરી નેપ્યો, અને તે બાંતુને નમન કીધું. ખરરાદ છુઈને આ દિવાંખાણાની આસપાસ તપાસીને બારીક નજરે નેપ્યું, અને તેણીને પાસે ઉભેલી સખીઓને પણ બારીકાથી નેપ્યાં કીધું. અંતે ખરરાદ છુઈને તે બોરતને ધણાક સવાલ કીધા, પણ એકબી જવાબ તેણી તરફથી પાછો મળ્યો નહી, જેથી તે વિચારમા પડ્યો. આ બનાવ નેપ્ર, ખરરાદે પોતાના મનમાં વિચાર કીધો, કે: “અમર જે ગમને ખાતર આ બોરત જવાબ દેતી નહી હોય, તો તેની સાથે તેની સખીઓ શા માટે મુગી રહે? વહી તેણીની આંખોમાંથી ટપકતાં આંસુ, કેવળ જમણેજ હાથે કાં તે ખંબેરતી હશે? શા માટે બંને હાથોને તે હિલવતી નથી? વહી તેણીની આંખોમાંથી પડતાં આંસુ એકજ જગ્યા ઉપર કાં પડે છે, અને શરીરના બીજા કોઇબી ભાગ હિલતા કાં જણાતા નથી? આ સધલાં ઉપરથી ખરરાદ છુઈને એવો સાર કાઢાયો, કે આ બોરત છવતી નહી હોતી નેપ્રયે, પણ યાંત્રીક કલાની શીલસુશીનો એક તલેસમ લાગે છે.

આવા કશવ પછી ખરરાદ કયેસર પાસે ગયો, અને પોતાના સધલાં અનુમાન જાહેર કરી જણાવ્યું, કે: “ધસ્તહમ અને બીજા ધરની પેહલવાનો તે પારખી શક્યા નથી.” કયેસરે આ વાત સાંભલી હતી પડ્યો, અને તેની અકલમંદીની તારીફ કરી કહ્યું કે: “તારા જેવા બાહોશ, પાદશાહનો વજીર થવાને લાયક છે.”

કયેસરે ખુશરોને પોતાનું લરકર, ખજનો અને પોતાની દીકરીને આપવી, અને ખુશરોને પોતાનો જમાઈ કરવો.

ખુશરોના એલચી તરફથી, કયેસરની ત્રણે સરતો મંજુર કરવા વિશેનો પયગામ બ્યારે કયેસરને મળ્યો, ત્યારે ખુશરોને દરેક જાતની મદદ આપવાની તેણે તૈયારી કરવા માંડી કયેસરે પોતાના લરકરની એક માટી મંજવર ફાજને સર્વ પ્રકારના સરંજામ સાથે તૈયાર કરાવી, અને પોતાની મરીયમ નામની ખુશસુરત દીકરીને, પોતાના ન્યાવુશ નામના દીકરાની પાસગાંતી હેઠલ ખુશરો સાથે શાદી કરવા માટે, લગભગ ત્રણ કરોડ રૂમી સિકકા જેટલો અસબાબ આપી રવાના કીધો.

એક લાખથી વધુ સંખ્યાનું રૂપી લશ્કર લઈ, ખુશરો પોતાની નવી રૂપી મહાબુખ મરીયમ સાથે ધરાન તરફ પાઝે ફર્યો, અને તે આજર આગાદગાંનમાં આવી પુગ્યો.

ખુશરોનું બેહરાંમ ચોખીન સાથનું જંગ, સરોરા ચઢદની ખુશરોને બચારત થયો.

આજર આગાદગાંનમાં જઈ પુતતાંજ ખુશરોએ પોતાના લશ્કરનો કબજો ન્યાતુરાને આપી, પોને આદર ગુચરપના આતશકદેહ અંદર બાજ ધરી લાખલ થયો. એક હેરખદ ખુશરો આગલ હાથમાં ઝંદ-અરસ્તા સાથે આવી હાજર થયો. ખુશરોએ દુરતજ પોતાની કંઠરથી પોતાનો સુનેરી કંઠરખંધ છોડી નાખ્યો, અને આતશ ઉપર કટલાક ગોહરોનો નેસાર કરી, આતશની ન્યાએશ છુતંદ અવાજે પકડી દુવા ચાહવા લાગ્યો. (12)

“ઓ ઇનસાફના સાહેબ, મારા દુરામનોના માથાને તું આ વખતે છુલમા રગડજો.

ઓ રાસ્તીના માલેક, હું તારા હક ઇનસાફ માટે પુકારું છું, કે આ જુલમગાર ચોખીનનો જુલમ હવે બંધ કર.”

રૂપી લશ્કર સાથે ખુશરો દુકના મયદાનમાં આવી પુગ્યો છે, એવી ખબર બેહરાંમ ચોખીનને થતાંજ તે બહાર પડ્યો, અને આજર આગાદગાંન આગલ એક મોટું જંગ બને લશ્કરો વચ્ચે થયું. એ લડાઈમાં રૂપી તેમજ ધરાંની લશ્કરની મોટી કતલ થઈ. ખુશરોએ આવો મામલો જોઈ નાહસવા માંડ્યું. પોતાના ઘોડાને પડતો મુકી પડોસમાં આવેલા એક પાહાડમાં છુપાઈ જવા તે દેહ્યો. પશુ તે પાહાડ ઉપર તેનાથી ચઢી ચઢાયું નહીં, અને પોતાના જનની આશા છોડી, તે નિરાશ થયો. તેવામાં લીલા પેહરવેસમાં સજ્જ થયેલો એક સવાર, ખુશરોની સામે હવામાંથી એકાએક પવડા થયો. તેણે દુરતજ ખુશરોનો હાથ પકડી, તેની પુઠે આવતા બેહરાંમ ચોખીનના પંજમા સપડાતો બેમાલુમ રીતે તેને બચાવી લીધો.

ડોલા ફાડી, પોતાની આંખો ઉગ્રમી, ખુશરો તે લીલા પેશાકમાં સજ્જ થયેલા સવારની તરફ જોઈ દબાયેલે અવાજે બોલ્યો :

“કુનિયાની દોલત, હકુમત ‘ને અસ્મત, / ફસીલની ફસાહત, તાજે તરીકત,
હકોરોની હિંમત, હકીમોની હિકમત. / સિપાહોનું શુરપથ, સાહોની તાકત,
નિસાર હોખે એ ફલ, ઘંપર મહેરખાં,
કહે નામ તારું, કેરું જાન કુરખાં.”

તે લીલા પેશાકવાલા સવારે જવાબ દીધો : “હું સરોશ છું. ઘં પરહેજગારીથી રેહજો. અતે ફતેહ તારીજ થશે.”

એક હાપ ઉપર ખુશરોના બાજમાં જ્યારે આવો ગયેલી બનાવ પાહાડ ઉપર બનતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર ખુશરોનું લશ્કર હેખતી ગયું, અને બાંનું મરીયમ પોતાના ખાલિંદને આવી રીતે શુભ થઈ ગયેલો જણી, હાથ-અ-આસોસ કરવા લાગી. પશુ તેવામાં ખુશરો પાહાડની કઢખમાંથી આવતો દુરથી તેના લશ્કરને દેખાયો, અને

તેને ભેતાંજ લશ્કરે ખુશાલીના પુકારો કરી લડાઈનું મયદાન ગળવી મુક્યું. ખુશરોએ પોતાની મહાબુખને દિલાસો આપી, સધલી બીનાથી વાકેફ કીધી. ત્યારબાદ તેણે પોતાના રૂમી લશ્કરને ઉલટ આપવા એક અસરકારક બાણજી કીધું, અને નવેસરથી નવી તૈયારી કરી, બેહરાંમ સામે લડવા હિમત આપી.

એક મોટું જંગ ફરીથી ખુશરોના રૂમી લશ્કર અને બેહરાંમ ચોખીન વચ્ચે ખરવા થયું. એ જંગમાં સરોશ મઝદે કરેલી બચારત પ્રમાણે ખુશરોની ફતેહ થઈ, અને બેહરાંમ ચોખીન હાર ખાઈ, જંગના મયદાનમાંથી છૂવ બચાવવા નહાસી ગયો. ખુશરો ધરાંનની ગાદી ઉપર બેઠો. બેહરામની હાર થયાથી ખુશરોનો મામે ખંડુષ, જેને બેહરામે 'મઝદાન સરાય'માંથી ખુશરોને નહસાડવાના વાંક મટી કયેફ કીધો હતો, તે છુટો થઈ ખુશરોને આવી મળ્યો, અને ધરાંનની અંદર ખુશરો પરવીઝનો અમલ શરૂ થયો.

રાણી મરીયમને પેટે શીરોયનો જનમ થયો.

ખુશરો પરવીઝ ધરાંનનો પાદશાહ થયા પછી પાંચ વરસમાં તેણે ચાતરફ પોતાનો અમલ ફેલાવી દીધો, અને હવે તેની સહતનત બીન ફરીફ ગણવા લાગી છઠ્ઠે વરસે ખુશરોની રૂમી રાણી મરીયમને પેટે એક બહોળ ખુમસુરત છોકરો પેદા પડ્યો. એ છોકરાનું નામ તે વખતના રવાજ પ્રમાણે ખાનગીમાં કેળાવે રાખ્યું, અને જાહેરમાં શીરોય રાખ્યું. આ છોકરાના જનમની ખબર ખુશરોએ તેના મમાવા રૂમના કયેસરની ઉપર રવાના કીધી. રૂમના કયેસરે આ વધામણીને મોટી ખુશીથી વધાવી લીધી, અને કયેસરે એક કિમતી હદીયો પોતાના ધરાંની જમાઈ ખુશરો ઉપર રવાના કીધો, જે ખુશરોએ કબુલ કરી પોતાના ખજાનામાં રખાવ્યો.

ખુશરોએ પોતાના દુશમન બેહરામ ચોખીનને તારાજ કીધા પછી, અને પોતાની સહતનતમાં તે ફરીફામ થયા પછી, તેની સંસારી જીંદગીમાં નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે તે પાછલથી બહોળ દુઃખી થયો હતો.

કેસા કાનેજ ખીતાર લાહકુરે, એરમનની લાહજાહી શીરીન સાથે મદાયનમાં ખુશરોની મુલાકાત માટે જે જે ગોઠવણો કરી હતી, તે સધલી નિશાળ મંડ હતી, કેમકે શીરીન જ્યારે મદાયન જઈ પુગી, ત્યારે ખુશરો અચાનક બનાવોની ખુસ્તેલીમાં આવી પડયાથી, બેહરાંમ ચોખીનને લીધે તે નહાસ ભાગમાં પડ્યો હતો. આ સમયને લીધે, શીરીન જ્યારે મદાયનનો સાહી મહેલમાં ખુશરોની સાહી અયુસ્તરીની નિશાળ દેખાડી, તેને મલવાની ઉમેદમાં મહેલમાં દાખલ થઈ, ત્યારે તે વખતે ખુશરો મદાયનથી નિકળી ગયેલો હોવાને લીધે, શીરીન સાથે તેનો મિલાપ થઈ શક્યો નહી. એ સમયને લીધે શીરીનને દબંગીર બની, દુરતજ પોતાને વતન એરમન તરફ પાછું ફરવું પડ્યું હતું.

ખુશરો શીરીન સાથે પરણવા આગમચ મરીયમ સાથે પરણી ગયો.

પણ સરજતના લેખ જુદાજ હતા. તે શીરીન સાથે કદખુદાઈ કરવાનો નહી કરાવ કરી બેઠો હતો, તેટલાં તેને રૂમના કયેસરની દીકરી મરીયમ સાથે જાદી કરવી પડી હતી.

મરીયમ સાથ જો કે ખુશરો શાદીના પયવંદથી બંધાયો હતો, તોપણ ખુશરુત શીરીનને તે સહજથી જુદી થયો નહીં હતો. તેના દીલમાં શીરીન તરફનો પ્યાર જેવો અને તેવોજ જગત હતો. શીરીનના પ્યારના શંસામાં ખુશરોની મરદન જીવી તો સાચુત સપાઈ ગઈ હતી, કે હવે તેની અસર નવેસરથી તેને હેરાન કરવા લાગી :

નહિ પ્યાર ઠરતો રહમ કોઈ અસર પર, | પડે લાખો આફત કોઈનાખી સર પર,
અસર તેની કાલીલ છે હર જગર પર. | રતીકર કમ ના કરે બેઅસર પર,
સંવાલો ફુનિયાવાલાં જુમીં પર,
મરો તરફડી ના કોઈખી હસીં પર.

‘શીરીનનું ખુશરોના મેહલમાં પાછું આવવું.

એક મીયાનમાં બે તલવાર રહી રાકે નહીં !

ખુશરોનું દીલ શીરીનની યાદમાં હવે પાછું તરડવા લાગ્યું. જાહોરા શાહપુરે તેના દરદનો ઇલાજ કરવાનું કામ ફરીથી પોતાના હાથમાં લીધું, અને તેના પરીણામમાં શીરીનને ખુશરોના મેહલમાં છુલાવી લાવી, શાદીના ગાંઠથી ભેડી, તેણીને ખુશરોની ખાતુ બનાવી.

પણ એક મીયાનમાં જેમ બે તલવાર રેહી શકતી નથી, તેમ ખુશરોના મેહલમાં આ બે રાણીઓ સંપથી રેહી શકી નહીં. ખુશરો પોતાની રાણી મરીયમની સંગતમાં રિવસનો મોટો ભાગ ગુજારતો હોવાથી, તથા મેહલનો તમામ કારોબાર મરીયમને હસ્તક હોવાથી, શીરીનના દીલમાં મરીયમ તરફ વેર અને અદેખાઈનો આતશ સહજી ઉઠ્યો. વસી મરીયમે શીરાય જેવા એક ખુશરુત ગાદી વારસને જનમ આપેલો હોવાથી, શીરીન વધુ અને વધુ અદેખાઈથી મરીયમને જોવા લાગી. આ વેર અને અદેખાઈ એટલી હદ સુધી વધી ગયાં, કે શીરીન અતે મરીયમનો જીવ લેવાની છુપી વળાણ અખત્યાર કરવાની હિમત કરવા લાગી.

અને શીરીને અંતે પોતાનો કરાવ અમલમાં મુક્યો. તવારીખ કહે છે, કે અતી કુન્નરમંદી અને અતુશાઈથી શીરીને મરીયમને એવી સિફતભરી રીતે છુપું ઝેર આપવા આંધ્યું, કે તેની ખબર પાદશાહ ખુશરોને વટીક પડી નહીં. અંતે રાણી મરીયમ એક નાહડો તે ઝેરની અસરથી મરણ પામી, અને કેવી રીતે તેણીનું મરણ થયું, તેની ખબર ખીલકૂલ અંધારામાંજ રેહી ગઈ.

શીરીનનું ખુશરો અને તેના મેહલની માલેક બનવું.

આ બનાવથી શીરીન જેમ હવે ખુશરોની તેમજ તેના શાહી મેહલની એખલી માલેક બની. મરીયમ જે આખી અને મરતબા એક રાણી તરીકે રંગ મેહલમાં ભોગવતી હતી, તે આખી હવે શીરીનને સ્વાધીન થયો. ખુશરો શીરીનની મોહબતમાં લીન થઈ એવો તો બેભાન બની ગયો, કે તે પોતાની દરબારી ફરંગે ઉપરાંત રોજ કારોબાર વટીક જુદી ગયો. ખુશરોની આવી કિસમની બદરદારીથી શેહરમાં બેદીલી ફેલાઈ ગઈ.

એ વખતે શાહજહે શીરાય ૧૬ વરસની ઉંમરનો હતો. પોતાની માદર મરીયમના મરણ પછી, શીરાય શેહરમાં બેદીલ બનેલા આગેવાનો સાથે એક મત યંદ મલી ગયો, અને બેદીલ બનેલા આગેવાનોને બહુવો જગ્યાવાના કામમાં તે ઉત્તેજન આપવા સાંખ્યો.

શીરોયએ પોતાના બાપ ખુશરોને કેદ કરી બંદીખાને નાંખવો.

બલવાખોરોની સંગતમાં પોતાનો દીકરો શીરોય પડ્યો છે, એવી ખબર જ્યારે ખુશરોને પડી, ત્યારે ખુશરોએ તુરતજ તેને નજર કેદ કરવાનો કુકમ કીધો.

શીરીનની જબુન મોહબત ખુશરોના છવ્વેનો જન્મ થયે પડી. એ મોહબતને લીધે ખુશરો દાદ અને ધનસાફને, રોહર અને સલતનતને, પોતાની રૈયત અને દરખાસ્તને, તેમજ રાજ કારોબારને ખીલકુલ છુટી ગયે, અને શીરીનમાંજ તે પોતાનું તમામ સુખ અને તમામ રાજ કારોબાર સમજવા લાગ્યો. શીરીનનીજ સંગતમાં રાત અને દિવસ તે ગુજરવા લાગ્યો.

ધરાંનનો નવો ગાદી વારસ શીરીનનો દીકરો મરદાસ.

એવે પ્રસંગે એક કમનસીબ બનાવ એવો બન્યો, કે રૈયતની લાગણી ખુશરો સામે એકદમ ભડકા લઇ ઉઠી. શીરોયને કેદ કીધા પછી, શીરીને પોતાના દીકરું મરદાસને ધરાંનની સલતનતના વારસ તરીકે જાહેર કરવા માટે, ખુશરોની ઉપર લાગ વગ લગાડી સમજાવ્યું. કમનસીબે ખુશરોએ તે કશુંક કીધું, અને મરદાસને ગાદી નશીન કરવાનું જાહેર કીધું. આ ખબર જાહેર થતાંજ ખુશરોની વિરુદ્ધ રૈયત વધારે ઉત્ક્રાંત ગઈ, અને બાપુકાર સર્વ કોષ બોલાવા લાગ્યાં કે: “વડા દીકરાનો હક કુબાડી શીરીનના દીકરાને ગાદી ઉપર બેસાડવો એ ગેરધનસાફ છે.”

ધરાંનમાં બલવો. ખુશરોનું કેદ પડવું. શીરોયનું છુટું થવું અને ખુશરોને કેદ કરી તેસીકુન મોકલાવી આપવું.

આ અધર અને બેઠાદીનો અંત લાવવા લશ્કર અને રખવતે સાથે મલી અંતે રોકરમાં બલવો કીધો. ફરોખજાદ નામના એક સરદારે બલવાખોરોના લશ્કરની સરકારી લીધી, અને બલવો શરૂ કીધો. દુખાર નામનો કેદખાંનાનો દરોગો, જે શીરોયના કેદખાંના ઉપર તકેદારી રાખતો હતો, તે બલવાખોરો સાથે મલી ગયો, અને બલવાખોરોએ શીરોયના કેદખાંના ઉપર હુમલો કરી, શીરોયને કેદખાંનામાંથી છુટો કીધો. શીરોય કેદખાંનમાંથી જેવો છુટો થયો તેવાજ તે બલવાખોરો સાથ મલી જઈ, બલવામાં સામેલ થયો, અને ફરોખજાદ સાથે મલી, પોતાનો બાપ ખુશરો જે મેહલમાં રહેતો હતો તે મેહલને, બાહારથી એવી રીતે ઘેરી લીધો, કે મેહલમાંથી કોઇપણ બાહાર નિકલી શકે નહીં. મેહલમાં વસનારાંઓને આ ઘેરાની કાંઈપણ ખબર પડે નહીં, એવી સિદ્ધતથી દાંમ મેવાની પેદશ્વેથીજ જોડવણ કરી હતી.

કોબાદનું નામ પુકરાવવું.

મેહલને ચોતરફથી એવી રીતે ઘેરી લીધા પછી, લશ્કરના વડા ફરોખજાદે નહીનને એવો કુકમ કીધો, કે હવે પછી ખુશરો પરવીઝને બદલે કોબાદનું નામ જુલુદ અવાજે પુકારવું.

ફરોખજાદના કુકમની રૂચિ, ચોક્કમાં લખલ થઈ નહીં: “શેહુનશાહ કોબાદની પનાહ” એવો જુલુદ અવાજે પુકાર કીધો. આ અવાજ મેહલની અંદર શીરીનને

-કાને સંભલાયો. આ નહીં ધારેલી અને મજબૂરી ખજર ખુશરોને બધાવવા શીરીન-
ગુરતજ દોડી. ખુશરો તે ખજર સાંભલતાજ, સધલા માંભલાને બેઠ ગુરતજ સમજ
ફિક્કો પડી ગયો. તેજ વખતની ખુશરો પોતાનું કપાલ કુટી જામ્યો:

“અફસોસ આ ગમ, અફસોસ અલમ,	ખતા શું થઇ મારી પરવરદેગાર,
અફસોસ પીસરધી પેઠર પર સિતમ.	કિધો મારો રોશન દિન અધકાર.
અફસોસ રહમની થઇ રાહ બધ,	કાલે હતો શાહી હું તખ્તમાં,
અફસોસ નિકન્ઠન, ફિરુર, ફુંક, બંકર.	આજે તેં નાખ્યો મુસિબતમાં.
અફસોસ સિતમગર છરા બહનેજાહ,	કાલે હતી મારી શાહી જરીન,
અફસોસ શાહી કિધી ખરબાહ.	આજે તેં નાખ્યો પટકી જમીન.

નિમક ખાઇ પિસર તેં કિંકુ નહિ અહા,

કરશે બિનોહમે ગારત ખુદ.’ (13-14-15-16)

ખુશરોનું મેહલમાંથી નહાસવું.

સધલા માંભલો ખુશરો તેમજ શીરીન એક પક્ષમાં જોઇ લીધો કે કેવો છે.
તે ધીરજ રાખી જાણી કે: “દુશમનોના વખત બેસક ચહડે છે, ખુદા ઘુને બચાવે.
ઘુએ તારો બચાવ કેમ કરવો, તેનો દાનાઇથી વિચાર કર.”

ખુશરોએ જ્યારે એવો માંભલો જોયો, ત્યારે રાત્રે રાત બંધને છોડી, પોતાનો
બચાવ કરવા તે તૈયાર થયો. તેણે પોતાનું ફેલાવનું બખ્તર પેહડી લીધું. પોતાની સુંનેરી
ઢાળ અને તીરેની કાઢળી પીઠે બાંધી, શીરીનને છેલ્લી બગલગીરી કરી, રાત્રે રાત
મેહલને પાછલે રસ્તે તે બાગમાં ઉતરો, ઝાડોની ઘટામાં છુપાઇ પોતાનો રસ્તો શોધવાની
તકનીય કરવા લાગ્યો.

સહવાઈ પડતાંજ શીરિય પોતાની સાથે ત્રણ સો સવારો લેઇ મેહલમાં દાખલ થઇ
જુવે છે, તો ખુશરો મેહલમાં હતો નહીં.

ગુરસાના આવેશમાં શીરિયે મેહલને તારાજ કરવાનો દુકમ કર્યો. પણ તેવામાં દરરોખ-
જાદને બાગ માહેલા ઝાડોની ઘટામાં છુપાઇને ખુશરો મળ્યો. દરરોખજાદે ખુશરોને
શરણુ થવાની કસામણુ કરીધી, અને ખુશરો લાચાર બની તેને તાબે થયો.

ખુશરો પોતાને થયેલી આગાહી જાહેર કરે છે.

તે એક પદમ્બટ પાદરાહ હતો, તેને એક હાથીની અગ્ગારી ઉપર બેસાડ્યો,
અને બાગમાંથી લશ્કરી પેહસ વચ્ચે તેની સવારી આગલ વધી. હાથી ઉપર તે બેઠો
બેઠો બામ્યો કે:

“હું તાબે થાઉં છું. હું જાણું છું કે મારું મોત મારી સામે આવી
ઉશું છે, કેમકે નજુળીએએ મને કેહ્યું હતું કે: ‘જે પાદરોની વચ્ચે મારું
મોત આવશે. એ પાદરોમાં એક સુંનેરી અને બીજો રૂપેરી હશે. અને મારો
જનન, એક દુરના પરદેશીને હાથે જશે. આરમાન સુંનાતું હશે, મગર જમીન
ફેલાવની હશે.’ તે આગાહી આજે ખરી પડી છે, કેમકે હાલ જે ફેલાવનું બખ્તર

મારા તન ઉપર છે, તે મારી જમીન છે; મારું સોનેરી તાજ, તે સોનેરી આરમાંન છે; અને મારી બંને બાજુએ મારા જે ખજાનાના ઢગલા છે, તે સુંના અને રૂપાના પાહાડ છે. અને મારો જન લેનાર પરદેશી તે મારી પરદેશી (જુદીન) સ્ત્રીને પેટે અવતરેલો મારો દીકરો છે.”

પ્રુશરોના હાથી બાગમાંથી ધીમે ધીમે બાહાર નિકળ્યો, અને પ્રુશરો પોતાના મહેલ અને ખજાનાની તરફ એક છેલ્લી નજર કરી હાથ મારી રહતી આંખે બાંધ્યો કે: “ હાથ—

“ તજ મહેલ જ્યારે નિકળ્યો બહાર, | ખુદા જેને પાઠે જમીનની ઉપર,
કુદું ત્યારથી આ નસીબ આબહાર. | ઉઠાડી શકે તેને ના કોઈ ખસર.
ખુશાલી ખુશીનો મવસર ગયો, | જે તન હુલું બાગે સુસ્તાંનમાં,
કરી ગમ ઘર છાતી અંદર રહ્યો. | પડયું તે જઈ આજ જન્દાંનમાં.”

પ્રુશરો પોતાની પડતી ઉપર વિલાપ કરતો, અતે એક કથેદખાંનામાં બંદીવાનની હાલતે કથેદ પડ્યો. બંદીખાંનામાં તેની હાલત ધણીજ હાલહવાલ હતી. પોતાની એવી પડતીમાં તે પોતાના શરીરને વેઠવાં પડતાં દુઃખ માટે બોલતો કે:

કુપટ શયેર

ઓ સુલમદન, તારી જતન, કિધી રાતો દન, ખુબ મલમલી,
અતર સુશે સુલાખ સુગધે રહ્યું ખુબ મલમલી—૧
જેહમત કીધી, કંઈ કંઈ દુખરો, તન કરવા પાક મે,
આખર આબો એક દંન, પદકષ્ટ પડયું તું ખાકમે—૨. (૧૭)

પ્રુશરોના માનીતા માયક બારબુદે પ્રુશરોને બંદીખાંને પડવાની ખબર સાંભલી વિલાપ કરવો.

પ્રુશરોને કથેદખાંને બંદીવાન તરીકે કથેદ કરવાની ખબર હુંક વખતમાં આખા શહેરમાં ફેલાઈ મઠ. પ્રુશરોના અંગત ખેરખાહો તેથી ધણીજ નારાજ થવા લાગ્યા, પણ શહેરમાં જે બસવાની આગ ફેલાઈ હતી, તેથી તેઓ પોતાના દીલની લાગણી અને વિચારો જાહેરમાં સેદજીવી દરશાવાં શકતા નહીં હતા. એવે સમે પ્રુશરોના માનીતા મવસ્યા બારબુદને જ્યારે પોતાના પાદશાહ અને માલિકની સરજત વિશે ખબર પડી, ત્યારે તે નિમકદલાલ ગાયક પોતાના માર્યામાં ધ્રુવ નાખી પુઠારી રડ્યો કે:

“ ઓ બદાદુર, બજવંત, ઓ તાલે સિકંદર,
કહાં ગઈ હકુમત તદારી ઓ સરવર.
કહાં તપ્ત તારું, કહાં દેર દુમર,
કહાં ખેરેલ તારું, ઓ માહે મુનવર.”

કહેરે ખુદા દુશ્મન દસ્તી ઉપર,
લિખાનત પડે આ જખરદસ્તી કપર.—૧

કહાં તારં લરકર, કહાં દરબારી,
 કહાં તારો ચખરંગ, મદાપન - સવારી. ✓
 કહાં મેહલ તારો, કહાં - પુલવારી,
 રડે જોષ હાલત, આલમ તહારી.
 નગીના ઓ ધરાંનના શુદ્ધલાલા,
 પડયો કેદમાં છે જીવો જગનારા. —૨.

ઓ શાહેઆલી, ઓ મવલા ઘું મારા,
 પુશરોનો ખાવિંદ યજે ઘું પુદાગ
 હવે રોજ નૌરોજ, મેહરગાંન હદારા,
 વગાડું તો મુજ પર સિયાનત હજારા.
 છે ફાંતીમે દૌલત, મિસલ 'શીર-માદર,'
 ન કેદે પુદા કંઈ, રાખે પયઅર —૩

હવા માગી હકસે, સમન્દર ભરીને,
 બહે સપુત એક અકસર કરીને
 બને ઘુંજ મદદગાર જમધર ધરીને,
 મગર થાયો દુરામન જંગપર ચઢીને.
 કાપી કિધી આંગલી ચાકચાક,
 કિધાં બાળી વાછંતરો રાખ-ખાક. —૪.

એવો વિશાપ કરી બારશુદે પોતાના માર્યા ઉપરના સુંદર બાલોને કપારી નાખી પોતે તમામ ખોડો યદ્ય ગયો, અને તેજ વખતે પોતાના બેહુ હાથોના દસેદસ આંગણાંઓ કાપી, તેને આગમાં ફેંકી બાકી નાખ્યાં, અને પોતાના માનીતા વાછંત્રોને જમીન ઉપર પડકી ફેંકી તોડી બાકી નાખી, કસમ લીધા કે હવે પછી જીવે જાગે ત્યાં સુધી ગાયન બજાવન કરવું નહીં.

૧. બારશુદ નામનો મવઘયો પુશરો ઉપર ધણેજ જન ફેસાની કરતો હતો, તેણે નકી માની લીધું કે શીરાય પુશરોને કોઈની દિવસે કતલ કરવા વિના રેહનાર નથી. તે ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને પુશરો આમલ દલગીરી ઉપજાવનારો એક રાગ ગાઇને તેનું દીલ રીજવવાની તેણે તજવિજ કીધી, અને ત્યાર પછી તેણે પોતાના બંધ આગળાં કાપી નાખ્યાં, અને પોતાના વાછંત્રોને આતસમાં ફેંકી બાળી નાખ્યાં. તે ગાયનમાં બારશુદે એવોજી ઇશારો કીધો હતો, કે: “તુએ પુદા પાસથી એક દીકરો માગી લીધો, કે ખોટો યદ્યને તુંને મદદ કરે, પણ તે દીકરાએ તો ખોટો યદ્યને તુંને બંદીખાને નાખ્યો ! સાસાંની ઝોલાદનો બારે લરકર રાખનાર ઘુંજ છેદ્યો પાદચાહ છે, તારી પછી ધરાંન-વેરાંન ચવાવું, અને બદકાર લોકોનો દોર ચાલવાનો.”

(સાસાંની યાદનામું.)

પુશ્પરોનું ખુન કરવા માટે શીરોચ વિચાર કરે છે.

પુશ્પરોના દુશ્મનો દલ જુની બેઠા નહી. તેઓએ ધાર્યું કે અગરજે બાપ દીકરા પાછા એક થશે. તો તેઓની ખુવારી જરૂર થશે, તેથી તેઓએ શીરોચનું બહુ ઇચ્છા-નારાઓના જેવું ડોળ ધાળી, શીરોચને સમજાવવા લાગ્યા કે: “એકજ રક્ષત બે પાદશાહોને માન આપી શકે નહી. તેમજ એક પાદશાહ તખત ઉપર બેસે, અને બીજો પદ્મજટ હોય, અને તેઓ બે બાપ દીકરા થતા હોય, તો અમારા જીવ મોટી ધારતીમાં રહે.”

શીરોચ આ દલીલ સાંભળી ગભરાઇ ગયો, અને બોલ્યો કે: “તમારી મરજી પ્રમાણે હું કરશ, તમે સર્વે બેસીકર રહેો.”

આવી દલીલો પહેલે ઠોકાણેથી થતી રજા પછી, શીરોચે પોતાના બાપ પુશ્પરોનું કુપાકુપ ખુન કરવાનો હશવ નક્કી કરીધો.

પદ્મજટ તો તેણે પુશ્પરોના ખાનામાં તેને ઘેર આપવાનો પ્રયત્ન રચ્યો. પણ પુશ્પરો રાજદવારી કાવાદાવાથી મહિતગાર હોવાને લીધે, તેણે પેદસ્તેથીજ આવરચીને હાથે પકાવેલું ખાનું ખાવા ના પાડી, જેથી તેને માટે શીરોચને હાથેજ પકાવેલું પકવાન બંદીખાનામાં આવવું હતું, અને તે તે ખાતો હતો.^૧ પુશ્પરોના આવો વિચાર જોયા પછી, શીરોચે પોતાના બાપના ખુન માટે હવે કોઈ કારણે આદમી મેળવવાની તળવિજ ચલાવી, પણ પુશ્પરોનું ખુન કરવા કોઈની તર્ફયા થયું નહી.

પુશ્પરોનું ખુન કરવા એક મેહર હોરમજદ નામના ખુનીને શોધી કાઢાડવો.

ધણીક તલાશ કરાવ્યા પછી, અતે એક છુરી ખસતત અને ધણાજ ખુની ખવાસનો આદમી, શીરોચની મતલબ પાર પાડવા માટે ફરોખજદે મોકલ્યો. આ શખ્સના તન ઉપર પુરાં વસ્તર, તેમજ પેટમાં પુરું અન કે પાણી પણ નહી હતો. દેખાવે તે શખ્સ બિહાંમણો, ઉધાડા પગ, અને મુઠેક બાસવાસો હતો, અને પૈસા કે ખાન-પાન માટે, તે કોઈનુંબી ગળું કાપવા કે ફાંસવા તકપાર થાય, એવો શખ્સ હતો.

પૈસાને ખાતર પુશ્પરોનું ખુન કરવા તે તૈયાર થઈ ગયો. શીરોચે તેને સપક્ષી વાત છુપી રાખવા જરૂની લાલચ આપી, અને પુશ્પરોનું ખુન કરવા એક ધારદાર ખંજર આપી, પુશ્પરોના બંદીખાનામાં તેને ગવાના કરીધો.

પુશ્પરોના ખુની. ‘મેહર-હોરમજદને જોતાંજ પુશ્પરો પોતાનું’
મોત સમજી જાય છે.

મદાન પાદશાહ પુશ્પરો પરવીજ, જેના દમદખાની બરોબરી, સાસાનીયન જમાનાના કાઠખી પાદશાહે કરી નહી હતી, તેવો એક મદાનજવંત પાદશાહ, પોતાની બદખપ્તીને લીધે, પોતાની જુદીન આના દીકરા શીરોચને હાથે પદ્મજટ થઇ, એક બંદીખાનામાં અંદાના બંદીવાન જેવી છંદગી ગુજરતો થયો. તે જવતો રહે, તેની શીરોચને મોટી ધારતી ઉતપન્ન થઈ. અતે તેણે એક દડદડના ખુનીને શોધી કહડાવ્યો, અને પુશ્પરોનું

૧. શીરોચે આવરચીને શીખવી પુશ્પરોના ખાનામાં ઝેર નંખાવ્યું, પણ પુશ્પરો શીરોચને હાપનુંજ પકાવેલું ખાનું ખાતો હતો.

પુત્ર કરવાની તે ઉતાવળમાં પડ્યો. ફરોખજાદે તે હર્ષમ નમ્રપતના માનસને પુરતો ખોરાક ખવાડ્યો, અને શરાબ પાછ તેને ખુશ કીધો, અને તે દુરતજ પોતાને ધાંમે લાગવા તૈયાર થઇ ગયો.

ખુશરોને જ્યાં કેદ કીધો હતો, ત્યાં તે છુરી મનશનીનો માનસ પોતાનું કાતીલ ખજર જેખની અંદર છુપાવી, અંદીખાંનાવાલા દિવાનખાંનાના દરવાજા આગલ જમ્મ ઉઠ્યો. આ નવા શખ્સની નવાઇ જેવી દિલચાપ, તેના દેખાવ, અને તેણે પેઢીમાં કપડાં જોતાંજ ખુશરોને શક પડ્યો તે છુરી મનશનીના શખ્સ, ધીરે ધીરે આશમાં દાખલ થઇ, ખુશરોની સામે આવી ઉઠ્યો. આવી રીતની તે શખ્સની હિમત ભરી હીલચાલ જોતાંજ, ખુશરો તેની યુલાકાતની મતમળ દુરતજ સમજી ગયો, અને તેજ વખતે તેની આંખોમાંથી આંસુની ધાર તેના ગાંઠો ઉપર ચાલવા લાગી.

આ શખ્સને જોતાંજ ખુશરોએ તેને પુછ્યું : “તારું નામ શું છે ?” તેણે જવાબ દીધો : “મારું નામ મહેર-હોરમજદ છે. હું આ શહેરનો એક મુકેસ છું, અને મારું સગું કે વાહલું કાંઇ નથી.”

ખુશરોનો મંરતી વખતનો વિલાપ.

એવા એક ઝડપી અને કદર નિર્દામના શખ્સને પોતાની સામે પોતાના ખુની તગી ઉઠેલો જોઇ, ખુશરો પોતાના બંને હાથો આસ્માન તરફ ઉંઘા કરી બોલ્યો :
 “હાય ! હાય ! હાયરે ! હાય, કહાં તારી સાહી ખુશરો ગઈ,
 આ શું જીલમ આસ્માં કેહવાય. કલ્મ આવી સાંમે ઉભી રહી.
 કહાં મેહલ મારો, કહાં સંગાર,
 પડ્યો ખાકમાં તોખી નહિ કરાર.”

“બહારે દરની નરદ થઇ, દિન-રાત દુશની બની,
 તંગદસ્તી, ખારોખસ્તી, સાહી છંદમાની બની.
 મિરસે દરિયાએ દુશની, આંખોથી પાણી થયા,
 મંલુખ અદારો થઇ ખતમ, આજબ સુલતાની થયા.
 થઇ કળા દીલસોજ આખર, દમ ભરું ગમ ગોટથી,
 પાર મદારો ફિસ્તી ચારો, નાખુદા—એ—મેલથી.”

“અફસોસ ફુનિયા અજબ અફસુંગર,
 અજબ ખુએ ખાંધી મહારી નજર.”
 ૧૪,૨૦૦
 અફસોસ સાહી, સિતમ છે ખલા,
 ભલું તેથી રેહલું છે ખસ ગદાર.
 અફસોસ છુલોર્ગી, તખલ ને દમામ,
 અફસોસ આવ્યું નહી કાંઇ કામ.
 કંપુતના હુકમથી જવાલ આ થયો,
 ઉલો આવી ખુની નિકાલ આ થયો.
 શરીક દર્દનો નહી જમાનો થયો,
 હતો પેટનો તે ખિગાનો થયો.
 છતે ખજકજે હું ખનિયો ખતંગ,
 કફસમા પડીયો, નથી કંઇ દિરંગ.
 કરે લાખો તદખિર ખંદો સદા,
 અને તેજ અતે, કરે જે ખુદા.”

પ્રશરો પરવીઝનું ખુન થયું.

પોતાની સરજત પ્રશરો સમજી ગયા. તેણે પોતાના એક નજરને કહ્યું કે: “તું જા, અને મારે સાથે પાણી અને એક નવું પેઢરણ લઈ આવ.”

નાકરે તે લાંબી હાજર કરીધા. તે કપડું પહેરવા આગમ્ય પ્રશરોએ તે પાણી વડે પોતાનું બદન પાક કરીધું, અને તે પેઢરણ પેઢડી, બરસમ હાથમાં ધરી બાજ પકડી, પોતાના યુનાદનો પસ્તાવો બાજમાં કરતાં બોલ્યો કે:

“હવે ઠહે સદા જમ આસ્માનમાં,
થયો અંત પ્રશરોનો જીવદાનમાં.
દયા નહિ કિંધી મુજ જવાંની ઉપર,
હી રાખિયો રોટી-પાણી ઉપર.
ઠંસુર વન કિંધો કયેદ બળજેરથી,
તકભિર કિંધી ખુનની ચોરથી.
રકમ બંધ જીલમ, રકમ બંધ સિતમ,
સહી પ્રશરો જય ‘સુદેહ-અહમ.’

એમાં આવી કાતીલ, ગળખ અંધકાર,
સુણે કોણ આખર, મહારો પુકાર.
ગળખના છે આંસુ, જદા હીલકિંગાર,
નજર બંધ કર મારી પરવરકેગાર.
ખુદાહાફેઝ દુનિયા! ખુદા હાફેઝ ધરાંન,
ખુદા હાફેઝ વતન, સુદેહ નોશીરવાંન.
ખુદા હાફેઝ હીલકાર મહાજીબ શીરીન,
ખુદા હાફેઝ વહાલી વતન સરજમીન.”

પેલી સુદેહ આદર પ્રશરોએ પોતાના માથાં સુધી તાણીને ઝાઢી, અને તે સુધ મયો, કે જેથી પોતાના ખુનીનો ચેહરો તે એક સ્થિતિ નહી. જેવો તે સુતો, તેવોજ પેલા કપીણ ખુની દિવાનખાંનામાં દાખલ થયો, અને એક ધારદાર ખંજરથી પ્રશરોનું જીવર તેણે ચીરી નાખ્યું.^૭

પ્રશરો પરવીઝના પંદર દીકરાઓના ખુન.

પ્રશરોના ખુન થવાની ખબર રોહરમાં ઘુરતજ દેલાઈ ગઈ, અને લોક ચરચા રરતે રરતે, અને બજાર બજારે થવા લાગી. પ્રશરોના બીજા પંદર દીકરાઓ, જેઓને મેલેલમાં નજર કયેદ કરીધા હતા, ત્યાં પ્રશરોના દુશમનો એકદમ દોડી ગયા, અને તે પંદર નવજવાંન સાદગજાઓને મેલેલમાં કતલ કરીધા.

શીરીન સાથે શીરોચ સાદી કરવા આદે છે.

પ્રશરોના મરણ પછી બરોબર ત્રેપણ દહાડા થયા, ત્યારે શીરોચે શીરીન ઉપર એવો પપગાંમ કેલવાડયો કે:

૧. સદા યાને અવાજ.

૨. રમીઓ મગાણે શીરીય પોતાના બાપ પ્રશરો સાથે ઘણાજ ધાંતકીપણે વરત્યો હતો. કેદ કરીધા પછી તેને ખાવા માટે ફક્ત દર રોજ ‘રોટી અને પાણી’ આપતો હતો. (સાસાંની સાદનાયું.)

૩. કયેદ પડ્યા પછી પાંચમે દહાડે, યાને તારીખ ૨૮ મી ફેબ્રુઆરીને દિને પ્રશરોનું ખુન થયું હતું. રમી ભખનારઓ શીરોચસાથી જુદાજ હેવાલ લખી જાય છે, કે આ દુઃખી પાદસાદને તેના નાલાયક શરજદે તારિયાઈવિધાતીને તેનો જીવ લીધો હતો.

(સાસાંની સાદનાયું.)

“શીરીન, અગર જો તું જાહેરમાં આગર અને ઇજ્જત મેલવવા ચાહતી હોય, તો મારા મેદલમાં જોડી મારી જોરત બની રહે, કે જોથી તુંને માન, મરતબો અને ઇજ્જત મલશે.”

પુશ્પરેના પુત્રી શીરીનના ગમનો પાર હતો નહીં, દુનિયા તેણીને તમામ અધારી દોજખ જેવી લાગતી હતી. એવે સમે શીરોયની આવી જીગર ચીરાય એવી નિરસજ માંગણી સાંભળી, શીરીને ફરી ગીતે એ શખ્સ સાથે કાંમ લેવું, તેના તે નક્કી કરાવ ઉપર આવી શીરોયને જવાબ કેહવાડ્યો કે :

“હું તારાં ફરમાન પ્રમાણે તારા મેદલમાં આવી, માન, મરતબો, અને ઇજ્જત મેલવવા માટે, તારી જોરત બની રહેવા રાજી છું, મગર મને લેવા માટે તારી અંનજીમનને તુજો મોકલાવવી જોઈએ.”

શીરીનને પોતાના મેદલમાં લેઈ આવવા શીરોયે
અનજીમનને મોકલાવવી.

આ પયગાંમ શીરીન તરફથી મક્કાનાં શીરોયે હરખાઈ જઈને પોતાની દરબારના પયાસ દાનેશમંદોને શીરીનની આગલ મોકલ્યા, અને શીરોય પછુ તેઓ સાથે ત્યાં હાજર થયા. શીરીને તે સધજાઓની મુલાકાત લીધી.

શીરીને સંસારને મુખી કરવા માટે અંનજીમન આગલ, જોરતમાં
જણાવેલી ત્રણ જરૂરતની ખુશીઓ વર્ણવી.

“ધરાંની અનજીમનના દાનેશમંદો,” શીરીને અંનજીમનને જણાવ્યું, “તમારા પદચાહ શીરોયે મારા હાથની માંગણી કરવા આગમ્ય તેણે મારી નક્કર કરી મને વગીવી હતી, અને ઘણાજ બદ સપુનોથી મને જોડખારી હતી.”

શીરોય તેજ વખતે પોતા તરફના ખુશાસા માટે જોલ્યો :

“હા, એમ અન્યું છે ખરું, પણ કીનાતા આવેશમાં તેમ જોલાયું હતું.”

શીરીને શીરોયનો અચાવ સાંભળ્યા છતાં, તેનો કાંઈ પણ જવાબ આપવા વિના તેણીએ પોતાનું જોલયું આંધુ કીધું :

“દાનેશમંદો, એક જોરત દુનિયામાં ત્રણ ખુશીઓ વિના સંસારમાં જોડાઈ, મોઝો, અને માન કદીથી ભોગવી શકતી નથી.

“ચહેરું” તો એ, કે જોરત શરમાળ અને મિલનસાર ઉપરાંત, યકીનદાર સ્વભાવની હોવી જોઈએ, કે જોથી તે પોતાના ધણીનો સંસાર સુખી અને શોભીનો દરી શકે.

“બીજું” તો એ, કે તેણીને એક જોટાલુ ફરજંદ હોવું જોઈએ, જોથી તેણીના ધણીની જોસાદ કાયમ રહી શકે, અને તેથી તે પોતાના ધણીનો ખાર બળતરી શકે.

“ત્રીજું” તે કદમા ઉંચી, બાંધાની મજબુત, અને ખુશસરત હોવી જોઈએ, કે જોથી તે પોતાના પહેરવેશમાં ફાવી રહે. એ ત્રણે ખુશીઓ તમારા પાદચાહ પુશ્પરેએ મારી અંદર જોઈ હતી, અને તેથીજ હું આ જહાંનમાં તેની નજરમાં એક નવાઈ જેવી

આરત લાગી હતી, અને તેથીજ તે મને પરજ્યો હતો. તેનાથી મરે ત્યાં ચાર ૫૨જાંદો થયાં હતાં. તેઓ નરતુર, શેહરિયાર, ફરદ અને મરદાનશાહને^૧ નામે ઓલખાતા હતા. તે સધલાઓનો નાશ કીધો છે.”

આટલા સખુનો બોલી શીરીન પોતાના દીકરાઓની યાદમાં ક્યકાં ખાઇ રહ્યા લાગી, પણ હિમત ધરી પાછી બોલી : “ઓ દાનેશમંદો, હું શીરીન, પુશરો પરવીઝની રાણી, ખુદાની ખાકસાર બંદી, ધર્મની અનન્યુન અને તેના દસ્તુરાની ૩-૫-૩ એકજ સરતે શીરાયની માંગણી કયુલ કરું છું.”

શીરીનને મોહડેથી આવો સખુનો સાંભલી શીરાયે શીરીનના ગમગીન લયને, દુનિયાઇ સંસાર વિશે, નસિહતના સખુનો કેહવા લાગ્યો :—

“કાયા કામળ કારમી, તળમળા ચારો નાર,
છવતું જોખન ઝલઝલે, કાં બને નિરાસ.
સદા સંસાર અંદર સુખ દુઃખ સહું જાણીયે,
પડે જો પહાડ દુખનો, સુખ તેમા માનીયે.”

શીરાયના સખુનો સાંભલી શીરીને મારમિક ભેદ બરેલા જવાબ દીધો :

“શુભાજ યુટવા ચાલીયો, ગમાર હતો અંજલુ,
કાંટો ઝેરી લાગીયો, ઝેર ચહક્યું નિર્દાન.
સદા સંસાર અંદર સુખ, કદી નહિ માનીયે,
દેખાડે રમ જોવો રંગ, તે વખાનીયે.
પીયુ ગયો પ્યારી તણ, લાગી દેહમા આગ,
આ સોસે સંજુગાર છે, મુજ મન ઝેરી નાગ.”

શીરીનનો આવો નિરાસી બરેલો વિચાર સાંભલી શીરાયે જવાબ દીધો કે :

“વન જંગલ એક દીન વરો, નિર્ધનીયા ધન પાપ,
મયું ન જોખન આવશે, નાહક કાં કરમાય.”

શીરાયના આવો હવસ બરેલા શબ્દ સાંભલી, શીરીને તુરંતજ કયું કે :

“કદી હવેથી મહેશમા, કદી બામ નવરંગ,
એક દિન એવો આવશે, વસ મજે ના અંગ.
વાંક નહિ તારો મયું, જરા હેસ તલ ભાર,
પાપ મહારાં પુર્વાં મહાશિયાં આ વાર.
સંજી ગયો શીરીન તણ, શીરીન ના રહેનાર,
સધેચ પીયુનો આવિયો, સામે હવે ના વાર.”

૧. શીરીનના આ ચાર દીકરાઓમાંથી ત્રણ બચીગીર્મી મરી ગયા હતા, અને નાદનો ઊંઘરો મરદાન સાદ, પુશરોની હાથપાતી સુધી લવતો હતો, અને પુશરો તેને પોતાનો આદીનો વારસ કરવા ધારતો હતો, તેટલાં શીરાયે વેરના આવેસમા, તે દીકરાને તેના બાપ પુશરોની નજર સામે કતલ કીધો હતો.

શીરીયને આવો જખામ દધ શીરીને હાજર રહેવા દાનિશમદો, મુખેદો અને દરદરો તરફ નજર કરી-કહ્યું :

અરે 'કોઈ પુછો એમને હોશવાલા,
હસી કેમ રહ્યા છે તમે નેશવાલા.
જરા તો ડરો એ નામેશવાલા,
નહી છોડશે પાપીને હકતાલા.
નહી તમ છુટશે 'ને સાથી તમારા,
અગર નાવ હુજશે તો હુજશે સારા.

શીરીને પુરાણેને છેલ્લી વાર સીજદા કરવા અને દખ્ખમાના દરવાજા ખુલ્લા મુકવા માટે શીરીયને અરજ કરવી.

"હવે આખરી છે મહારી અરજ,
ગરજમંદ છું હું, કહું તે સમજ.
હુકમ કર દખ્ખમાના ખોલે દવાર,
જેઠ સેઉં પુરાણેના હું દિવાર.
સીજદો કરું મુજ સરકારનો,
કરૂ ગમ દખ્ખમાને લરથારનો.

નજરથી જોઈ સેઉં પરવેજને,
સુતો છે પત્થરપર મુકી સેજને.
રહી રંગ મહેલે કિધાંતાં અમન,
હવે પડિયો એકાંત દખ્ખે દફન.
કિધી ચાહી જેણે લડી લાખ લાડ,
સુરત જોઉં જઈને ફરી એકવાર."

શીરીની આવી વિચીત્ર અરજ શીરીયે કાંઈની આનાકાંની વગર, તેણીને રાજ રાખવા કબુલ કીધી. તેણે તુરતજ પુરાણેના દખ્ખમાના દરવાજા ખુલ્લા મુકવાનો હુકમ કીધો, કે જેથી પુરાણેને શીરીન છેલ્લી વાર સીજદો કરી શકે. આ હુકમ થતાંજ પુરાણેના દખ્ખમાના દરવાજા તેજ વખતે ખુલ્લા કરવામા આવ્યા, અને શીરીન તે દખ્ખમાની સીડી ઉપર ચઢી અંદર દાખલ થઈ, અને પુરાણેની આગમ બેસી વિલાપ કરેવા લાગી :

શીરીનનો પુરાણેની લાસ ઉપર
દખ્ખમાની અંદર વિલાપ.

હુકમ સુણતાં તે ઉઠી દીલસાર,
અહીં દોખમાપર તે રશ્કે-કમર.
જોઈ લાસ પુરાણેની કુટી કપાલ,
સુમી દરત 'ને સુમિયા સર્દ ગાલ.
પૂકારી રડી : "પુરાણે બેનજર,
અરે કેવી બદલક ગઈ તસવીર.
જરા તારી શીરીન પર કર નજર,
પત્થર પર પડિયો શીરીનના છતર.
કહાં તારી ક્યાંમત છુપાઈ હતી,
કહાં તારી સરજત દટાઈ હતી.
ચિત્કલ તારી જોઈ હું માધલ થઈ,
બલા તારી જોઈ હું ઘાઘલ થઈ.

મુરવ્વત જરા કર મહેરખાંન ઘું,
જુલાવી મને લે કુરખાંન હું.
બલા લઈ તહારી મરૂં હું જીગર,
કરૂ તારી પાસે હવે ખીસ્તર.
જરા પ્રજ પુરાણે ઘું મારી ખબર,
થયો મારો આશક તારો પેસર.
ઉઠીને ઘું સાંભલ જરા મારી વાત,
લે કોલ મારો, કરૂં છું હું ઘાત." (18)

શીરીનનું દોખમામાંથી બહાર નિકળી
ખંજર ખાઈ મરણું.

બની મસ્ત ગમથી શીરીન દર્દનાક,
રડી ચોર કરતી ગીરેખાંન ચાક.
પુકારીને બોલી નિકલી બહાર,
ઘડકતી છાતી ચશમ ખુનખાર :

“અરે સુણો લોકો, ધરાંની તમામ,
અરે સુણો દુનિયા કુલ ખાસોઆમ.
હવે શાહ પ્રશરે નથી આ જહાંન,
રહો તેણું જન્મતમે રોશન રવાંન
સિતમથી જલી હું રહી આગમાં,
કમથી હું તેની મળી ખાકમાં.
હતો તે મહારા સરનો પતી,
નમી જેને સાસાંની કુલ ઝુંકતી
જમાનો રહ્યો ચારની બહારમાં
પડ્યો વીર મહારો અધારમાં.
સહા રંગ મારો છુટાઈ ગયો
નજર લાગી છરી ચુડાઈ ગયો.

૧૪૩૦૦

જીવો લોક આલમ, જરથોસ્તીયાંન,
થયો ખાપ બેટાને હાથે બેજાંન.
બની મસ્ત હવસે ગયો જાત પર,
થયો આંધલો પુત્ર ખુદ માત પર.
નથી ખોલવું આસ્માં કેમ લેઈ,
થયું લહુ કાળું હવું જે સુકેઈ.

ગરક જા જો ધરતી, થઈ જા ફના,
હે બાહે-વુંદ કર પલીદ નાખીના.^૧
મયાલુ, મહાવીર, મહારા પતી,
વુંજ વન શીરિનની જો ગતી.
કજ તારી આવિંદ અજબ જુનખાર,
પડો વુંજ જુની પર ખુદાનો માર.
બગલમા ચમનનો હતો તારો દીન,
થયો તેને બદલે વું દખમે નશીન.
પડી કુલ હવસમે આલમ તમામ,
ફરેસ્તાઓ જાગો સુણો આ કલાંમ.
ઉઠો તમ ચઝદો, ઉઠો શીલહાલ,^૨
કરો બદ હવસીઓનો તમ નિકાલ.
હવે આ ખલકને આખર સલાંમ,
જો પ્રશરે નહીં તો શીરીન નકાંમ.
હવે સુખ સંસાર છેલ્લી સલાંમ,
પ્રશરે વિના દુનિયા છે હરાંમ.
હવે મારી હસ્તીને છેલ્લી સલાંમ,
કિધામારોકિસ્સો ‘રોશન’ તમામ.” (17)

મુસ્તાઝાદ.

“હાય અફસોસ દખમે સુતો, આ મારા સરદાર,
શીરીનના દીલદાર.
કાં ઉઠીને તનહા ગયો, આ મારા વારયાર,
હું બની લાચાર-૧.
જેતાબ બની શીરીન રડે, કાને કીધો બેલાંમ,
આ મારા ચલકાંમ,
શું ચાહ દીલથી જીલિયો, કહે મારા સરદાર,
હાય હાય પરવરદેગાર-૨.
જાંનતમે કીધું ચાર, વુંજ તાહરે મુકાંમ,
મારી વુંને સલાંમ,
ચર ચહડી શીરીનને ચહડી મોતની જુખાર,
હાય હાય મારા સરદાર-૩.
પ્રશરે મરે ‘ને હું જીવું, એ ના બને જાની,
તો કેમ બને કલાંબી,
વુંજની બગવમા થઈ દેન, પાંચુ હું ‘રોશન’ દાર,
જોવા તારાં દીદાર”-૪.

હતી ચીજ તે ખાસ ત્રણ જાતની,
નિરાળી, ન્યારી, અજબ ભાતની.
એક તે ગુરજ ગાવેયાંનીર જીલંદ,
ખીજું હવું હકત-ચરમે રતન^૩.
તીજું હવું તપ્ત એ ચાદગાર,
જગતમા જોડી હતી દુશ્વાર.^૪
ફરીદુનનો એરચ પિસર નેકજાદ,
ત્રણે ચીજ પાચેા ફરીદુન ખાદ.
કળા કહેર એરચ^૫ ઉપર થયો,
મિનોચહેર તેનો અફસર થયો.
ખાદજ કએખુશરો ખેદમંદ,
થયો જ્યારે અફસર તપ્તે ખલંદ.
સજી લાસો-ગોહર, જીલંદી કરી,
પછી થાઇ લોહરાખની ખરતરી.
સજાવટ, જલાલત, નકશો-નિગાર,
ગુસ્તાસે દીધાં તે પર અખાર.
કહ્યું શહે જામાસ્પને: “હે વજીર,
આ તપ્ત ક્યાંની કર દીલપઝીર.
સજાવટ હુનરમંદી કર ખુખતર,
રહે નામ ક્યાંની જગમે અંમર.
વજીરે ધરી ક્યાંન કીધો વિચાર,
ચિતરિયો ગગન બેઢનો કુલ ચિતાર.
કિધી એવી તે માહે કારીગીરી,
ચિતારી તખત પર આસ્માંગીરી.

લિધું કાંમ કાબેલ પુરવીનથી,
જીલાવી કિસ્મી રૂમો-ચીનથી.
ગયા કંઈ કિસ્મી મકરાંનથી,
કંઈ એક ખગદાદો-ધરાંનથી.
મળી એક હજાર, એક સો પર વીસ,
લીધા ફરેકે મહજાર વીસ,
મળી ખગદાદી, રૂમી, પારસી,
કિધું તપ્ત તમચાર તન-મન કસી.
થયું સાલ એ ખાદ પુરું નિહાંન,
નાચાખ હવું તપ્ત-એ-ક્યાંનિયાંન.
ખ્યાં શું કરું તપ્તના કાંમની,
ઉંચાઈ હતી એક સો વાંમની.^૬
હવું વાંમ સીતેર પોહજાઇમા^૭,
હવું સો અને વીસ લંખાઇમા^૮.
હર માસ હર રોજ પડતાં સહવાર,
નવો ફર્શ^૯ તે પર જેતો ખહાર.
જહેલાં બેરો હતાં આખહાર,
હતાં લાખ પર કુલ ચાલીસ હજાર.
તખતના કિથેલા હતા ભાગ ત્રણ,
દરજા મમાણે હતી ગોઠવણ.
દેહકાંને-દરખાર, અફસર તમામ,
નિચલાં તખતપર, કરતા મુકામ.
લેતાંતા બેઠક નામી સવાર,
દીપ્તો વચલાં તખતનો ખહાર.

૨. ગાવેયાંની ગુરજ. આ ગુરજનું મથાણુ ગાયની સીકલ જેવું બનાવવા માટે ફરેદુને એક લુદાકને ખાસ જોવાપી મંજૂરી એવી સૂચના કરી હતી, કે તે ગુરજનું મથાણું ગાયના જેવું બનાવવું. ગાયની સીકલનો ગુરજ બનાવવાનું ફરીદુનને જે ખાસ કારણ તે એ કે પોરમાય, નામની ગાય જેવું દુધ પીધ ફરીદુન મોટો થયો હતો, તે પવિત્ર ગાયને જેલકે કતલ કરાવેલી હોવાથી, તેના વેરમાં જેલકાને એ ગાયની સીકલના ગુરજથી મારવાનો ફરીદુને ઠરાવ કીધો હતો.

૩. હકત ચરમ રતન એક બેમુલ રતન હતું. એમા સમાવલા અનેક ચુસોને માટે તે જણાવણું હતું. એ રતન ફરેદુનની ગાદીના વારસાને હમેશ સ્વાધીન થતું હતું.

૪. દુશ્વાર યાને મુશ્કેલ. ૫. અરચના મરણ પછી એ ત્રણે ચીજને મીનોચહેરની મા દેકી દેહલ ગઈ હતી. ૬. એકસો વામ અગરબે ૭ શીટનોજ ફકત એક વામ ગણે, તે આ તપ્તની ઉંચાઈ ૬૦૦ શીટની ગણાય. ૭. ૪૨૦ શીટ પોહજાનું. ૮. ૭૨૦ શીટ લાંબુ. ૯. ફર્શ યાને ગાલીચો. દર મામે નવો ગલીચો ખીજાવવામાં આવતો હતો.

ઠસ્ટર દાવર અને પેશકાર,
અરકાંને શાહી, વજર નામદાર.
લેતા'તા બેઠક સૌથી ઉપર,
હવું જ્યાં ઝલકવું શાહી છતર.

અજળ દોરે કિયાંની તખત પારસી,
ઝલકવું હવું તે મિસલ આરસી.
અરે આસમાં, તે કહાં હીન ગયા,
હતા હીન 'શેશાન' હીન કેમ થયા.

૧૪,૪૦૦

ચઝદેઝદ શેહરીયાર.

પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ.

પારસી શહેનશાહ કેવી રીતે ધરાંનમાં પડી લાગી, અને છેલ્લો
પારસી પાદશાહ પોતાનું રાજ અને હુંડા ખોઈ કેવી
રીતે મરણ પામ્યો તેનું દાર્તાન.

જમાનાએ શું કીધું ખરાબ કાંમ,
પારસીઓએ ખોયું ધરાંનનું નાંમ.
ખોઈ શેહનશાહી, ખોયું રાજપાત,
ખોઈ સલતનત થઈ ગજબની વાત.
ખોઈ હીન ધરમ, ખોઈ કિરતી તમામ,
ખોઈ એશો અશરત, થયું શુભ-નાંમ.
થયો જ્યાં તમારો પયદાં ધરમ,
જીવો તેની હાલત કેવી ખરહમ.
લખઈ જે જમીનપર અવસ્તા ને ઝંદ,
પરેશાંન થઈ તેની હાલત જલંદ.
મથમ જ્યાં પુંજયો આતશ અમર,
થઈ આજ કેવી દશા ખદતર.

પુંજયો જમીએ જે ખૂરશેદ પાક,
જીવો તે જમીન કેવી થાયેછ હલાક.
ધરાંન ! ધરાંન ! હમારાં વતંન,
કહાં છે તારાં એશો અમંન.
કરીને ગયા જ્યાં ક્યાંનીઓ રાજ,
લટકે ત્યાં જંગલના કોલાહો આજ.
કઠીળી કિધી છે તમેએ યાદ,
હતી જ્યાં જન્મી તમારી ઓલાદ.
થઈ કેમ જરાયોરતની હીન ખુવાર,
થયો કેમ ખતમ ચઝદેઝદ શેહરીયાર.
નથી કોઈનો થાયો, થયો દિલ્લહાર,
જમીનને જમાનો સૂણો અએ યાર.(1)

જમાનાના તે કાળમાં પારસી કામના વતન ધરાંન ઉપર જ્યારે પારસીઓના
વડવાએ રાજ કરતા હતા, તે વખતે ધરાંન દુનિયાના મુલકો ઉપર અન્વલ દરજ્જે ધરાવતું
હતું. પેશદાદી ટોલાનો પેલો જગમસીધ પાદશાહ જમશેદ અને ફરીદુન, કિયાની

૧ આ દાર્તાનનું સંગીત કિર્તન મુંબઈની જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતકાદ
ધરાવનારી મંડળીની તરફથી પેલવેલેલું મંગલવાર તારીખ ૧૫ મી અક્ટોબર.
૧૯૦૭ ની રાત્રે, ધીમીતવાવ ઉપર ૬૦ કાં હોલમાં કર્યું હતું, અને ત્યાર પછી અનેક
વાર એ ભાગ્યે જ મુંબઈમાં તેમજ નવસારી, ભરૂચ, અમદાવાદ અને કરાંચી વિગેરે
શેહરામાં રજુ થયું હતું.

ટાકાનો પેલો બલ્લીતો મહાતમા પાદશાહ ક્યેખુશગે અને ક્યેમુસ્તારપ તથા લોહારપ, હખાંમની વંશનો પાયો નાખનાર મહાતમા કુરુચ અને દરાયમ, તથા સાસાંની વંશના પાદશાહ અરદેશર બાબકાંન અને નોશીરવાંન આદીલ જેવા અમર નામ રાખી ગયલા પાદશાહો, જે સરખમીન ઉપર રાજ કરી ગયા, તે સરખમીન આજે ક્યાં છે ! તેની હાલત આજે કેવી છે ! તેની શાહી સલતનત આજે કેણુ લોખવે છે ?

જે મહાન પારસી સલતનતને બચાવનાર યોધાઓ ધરાંનની તવારીખમાં પોતાનું નામ અમર કરી ગયા, તે મહાંન સલતનત, સાસાંની વંશના છેદશ પાદશાહ યઝ્ઞદેવે શેહરીયાર ગુમાવી, અને દુનિયાની સપાટી ઉપરથી પારસી શેહશાહતતુ નામ તેણે જાવેદાંનતુ નાખુદ કીધું પારસી પાદશાહતની પડનીની શરૂઆત યઝ્ઞદેવનાજ રાજમાં થઇ હતી, અને તે જાવેદાંનની નાખુદ પશુ તેના જ અમલમાં થઇ હતી. અરગોના હુમલા અને જંગ સામે યઝ્ઞદેવે ટકી શક્યો નહી, અને અતે તે પોતાનું રાજપાત ખોઇ, જમાનાની ગીરદેશને શરણુ થયો. કેવી રીતે પાદશાહ યઝ્ઞદેવે ગરદીશને શરણુ થયો, તે આપણુ આગલ આલતાં જોઇશું. પણ ઇસ્લામી લખનારાઓ પોતાના મહજબની સમાઈ દેખાવવા સાફ લખે છે, કે:—“પરવદેગારે જીવો મોજેને કરી દેખાડ્યો, કે ધરાંન જેવી મહાંન સલતનત અરગોને હાથ ગઇ.”

સાસાંની શેહનશાહત પડી ભાગવાના અનેક કારણોમા મુખ્ય કારણુ એ હતું, કે યઝ્ઞદેવે એક ધણોજ નમજો અને ખેપરત પાદશાહ હતો. કિયાની વંશના પાદશાહો તુરાનીઓ સાથ જંગ કરવા માટે મથકુર થઇ ગયા છે. હખાંમની વંશના પાદશાહો યુનાનીઓ સાથ લડવા માટે આરકાર થઇ ગયા છે. પણ સાસાંની વંશના પાદશાહો એક હાથ ઉપર જેમ રમીઓ સાથે લડવા હતા, તેમ બીજા હાથ ઉપર તેઓ ઇસાલામી ધરમ પાવનારા અરગો સાથે પણ મોટા જંગ કરવા માટે જણાઇ ગયા છે. એ સમયને કીધે ધરાંનીઓ નખખાં પડના ગયા હતા, યઝ્ઞદેવે જયારે ધરાંન તખત ઉપર આવ્યો, ત્યારે તેની સલતનત જે લગભગ નખખી પડેલી હતી, તે નખખાઇમા તેના તખત ઉપર આવ્યા પછી બેહદ વધારો થઇ ગયો હતો.

યઝ્ઞદેવે શેહરીયાર. તેના જનમની કાંહાંણી

યઝ્ઞદેવે શેહરીયાર સાસાંની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હતો. પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલના નગીરા ખુશરો પરતીજને, નખુમીઓએ ધરાંનની શહેનશાત માટે એક બહુ છુરી આગાહી કરી હતી.

૧. કેટલાક તવારીખવેશ યઝ્ઞદેવને ધરાંની શાહનશાહતની પાવખાતી માટે દોરા દેતા નથી, પણ એ પડનીની શરૂઆત યઝ્ઞદેવે શેહરીયારની આમગમ થઇ ગયેલા શાહોના રાજમાં, પારસીઓ વચે ચાલી રેહલા કુસંપ અને અપસ અપસમાં ફેલાયલી ખેલીલીને કીધે, શાહનશાહત નખલી થવાની શરૂઆત થઇ ચુકી હતી, અને અતે તેનું છેવટ યઝ્ઞદેવના રાજમાં આવ્યું હતુ આ કુસંપથી લાગુ પડેલી પડની, ખુશરો પરતીજની પડતીથી શરૂ થવા માંડી હતી.

યજ્ઞદેવના જનમની કાંઠાંણી.

નજીમીઆએ ખુશરો પરવીઝને એવી આગાહી કરી હતી, કે તેની આશાથી જનમ પામેલા એક રાખસાંકે જેની જાગ ઉપર જનમથીજ એક નિરાણી હશે, તેના હાથમાંથી ધરાનતું રાગ જલું રહેશે. એ ઉપરથી ખુશરો પરવીઝે પોતાના દીકરા શેઠરીવારને એક મેહલમાં કેદ રાખી એવો હુકમ કીધો, કે તેની પાસે કાંઈની આરતે જવું નહીં.

આ હુકમને માન આપી કંઈક સુદન સુધી શાહજાદો શેઠરીવાર મેહલમાં નજર કેદ પડી રેલો હતો. પણ અંતે ખુશરોની રાણી શીરીનથી તેણે પોતાની મતલબનો ઈલાજ કીધો. શીરીને એક નાખીયા ખાનદાનની ખાતુને મરદના વેશમાં શેઠરીવારના મેહલમાં તેને મળવાને બાંધાણે પાદશાહ ખુશરોની જાણ વગર મોકલાવી, અને એ બેઠાંથી યજ્ઞદેવના જનમ થયો.

જ્યારે યજ્ઞદેવ પાંચ વરસની ઉંમરે પુગ્યો, ત્યારે પાદશાહ ખુશરોની નજર તે બાળક ઉપર કાંઈક અચ્ચુચ સંજોગ વચ્ચે પડી. ખજર કાઢતાં માલમ પડ્યું, કે તે બાળક શાહજાદો શેઠરીવારનું ફરજદ છે. ખુશરોના ગુરસાનો પાર રેલો નહીં. નજીમીઆએ આગાહી કરેલી હોવાને લીધે, ખુશરોએ તે બાળકની જાગ ખુલ્લી કરાવી બેઠું, તો તે બાળકની જાગ ઉપર નજીમીઆની આગાહી પ્રમાણે તેણે એક નહેરત નીરાણી જણાઈ. (2) ટુરતજ ખુશરોએ તે બાળકને મારી નાખવાનો હુકમ કીધો, પણ રાણી શીરીન, જેને ખુશરો બેહદ આદરો હતો, તેણીએ વચમા પડી તે બાળકનો છત્ર ખચાવ્યો. ખુશરોએ તે બાળકને પોતાની નજર આગળથી તેમજ પોતાના દેશમાંથી દુર કરવાનો હુકમ કીધો.

૫૬૨ વરસ યજ્ઞદેવને જનાંખાતામાં ધુપાવી લાડ લડાવ્યા.

યજ્ઞદેવને ટુરતજ મદાયન મોકલાવી છઠ્ઠ ત્યાં તેને જનાની લાડ અને એશ અચરતમાં રાખ્યો. દિયાં તે ૫૬૨ વરસની ઉંમરે પુગ્યો ત્યાં સુધી રેલો.

ખુશરો પરવીઝ ઉપર મહમદ પેગંબરનો પેગાંમ.

ખુશરો પરવીઝ એક બહાદુર અને હિમતવાન પાદશાહ હતો. ધરાંનની ગાડી ઉપર તેણે પાર્તીસ વરસ અમલ કીધો. (૪૦ સં ૫૬૧ થી ૬૨૬ સુધી). ખુશરો જે કે લડાયક અને બળવંત હતો, પણ મોજ શોખને તે ધણેજ વશ થઈ ગયો પાદશાહ હતો. તેની માનીતી રાણી શીરીનની ખુશસુરતીનો તે ધણેજ પરસ્તાર હતો. કહે છે કે એક વખત ખુશરો પરવીઝ પોતાની રાણી શીરીન સાથે શેકારગાહે ગયો હતો, અને શેકારથી શરેજ થઈ 'કારસુ' નદીને કિનારે તે બંધણી નાખી પડ્યો હતો, ત્યાં મુસ્લમાનના પેગમ્બર હજરત મહમદે ખુશરો પરવીઝ ઉપર એક પેગાંમ લખી મોકલ્યો કે:—“તારી જરબોસ્તી દીન તજ દે, અને મારી ધરમાં દીન કશુલ કર.” ખુશરો આ પેગાંમ વાંચી ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને તે પેગાંમના દુકડા કરી તેણે કારસુ નદીના વેહતાં પાણીમાં ફેંકી દીધા. જ્યારે એ ખજર હજરત મહમદને પડી, ત્યારે તે બોલ્યો:—“અલ્લાહ એજ પ્રમાણે તારી સ્વતંત્રતાના દુકડા કરશે.” મહમદની એ આગાહી કમનસીબે ખરી પડી.

૧. મીરખુંદ નામનો મુસલમાન લખનાર લખે છે કે, એ આગાહી કરનાર નોશીરવાન પાદશાહનો વજીર યુન્નેય મેહર હતો.

પ્રથમે પરવીઝનુ મરણ. ઇરાંનમાં અધેર.

ઈ. સ. ૬૨૮ ના સાલમાં પ્રથમે પરવીઝ મરણ પામ્યો. પ્રથમેના મરણ પછી ચાર વરસ સુધી ઇરાંનમાં ધણુજ અધેર ચાલવા લાગ્યું. એ ચાર વરસના અરસા દરમિયાન ઇરાંનનો મામલો ધણુજ અધેર બની ગયો હતો. એ ચાર વરસના અરસામાં ઇરાંની ગાદી ઉપર પાંચ જન પાદશાહી કરી ગયાં હતાં. એ પાંચમા જે બાંનુચો ઇરાંનની ગાદી ઉપર રાણી તરીકે રાજ કરી ગઈ હતી.

જે જરથોશ્તી રાણીઓ.

એ જે રાણીઓ પુરનદોષ્ટ, અને આઝરમીદોષ્ટ ને નામે જણાઈ ગઈ છે. તેઓનો અમલ ધણુજ થોડો વખત ચાલ્યો હતો, કેમકે પ્રથમે પરવીઝના મરણ પછી, ઇરાંની જરથોશ્તીઓ પોત પોતામાંજ દુશ્મનાઈ, વેર, કેહેર, અને પાર વિનાની અદાવત લેઈ બેઠા હતા.

યઝ્ઞદેવદર્શી ઇરાંનની ગાદીએ આવવું.

યઝ્ઞદેવદર્શી જ્યારે ૧૫ વરસની ઉંમરે પુણે ત્યારે ઇરાંનની અનુમતે તેની ૧૫ વરસની કામી ઉંમરે મદયનથી લાવી તેને ઇરાંનની ગાદીએ બેસાડ્યો.

આગલા વખતમાં પાદશાહી વરસ કેમ ગણતાં હતાં.

શ્રીરોશી પ્રમાણે ઈ. સ. ૬૩૨ અને જુન માસની ૧૬ થી તારીખે યઝ્ઞદેવદર્શી તખ્તશીન થયો હતો. આપણુ જરથોશ્તીઓની ગણતરી પ્રમાણે તે દિવસે અરપંદાદ ગઈનો અને અરદીગેહસ્ત રોજ હતો. આજે એ બનાવને લગભગ ૧૩૦૮ (યઝ્ઞદેવદર્શી ૧૧૯૨) વરસ થયાં છે.

ઇરાંનમાં અસલ એવો રવાજ હતો, કે એક નવો પાદશાહ જ્યારે તખ્ત ઉપર આવતો, ત્યારે તે નવા પાદશાહનો સને તે દીવસથી આખા રાજમાં શરૂ થતો હતો. એ રીતે યઝ્ઞદેવદર્શી જે સાસાંની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ થઈ ગયો, તેથી હજુર સુધી તેને નામથી તેનો સને ચાલુ રહી ગયો છે, અને તેથીજ આપણુ યઝ્ઞદેવદર્શી સને ગણે છીએ.

યઝ્ઞદેવદર્શી તખ્તનશીન થતાં પોતાની રૂયત આગલ કરેલું ભાણાણુ.

યઝ્ઞદેવદર્શી ઇરાંની ગાદી ઉપર આવી બેઠો, અને ઇરાંનની સહતનતની લગામ તેણે પોતાને હાથ લીધી. તખ્ત ઉપર ખીરાજતાંજ તેણે પોતાના ધણેરા, અમીરા અને પેદવનિનાની એક ખાસ દરબાર બની, અને પોતાની રાજનીતી નિયત સખુનોમાં તેણે બહુર કીધી.

૧ આ રાણી આઝરમી દોષ્ટ ધણુજ ખુબસરત અને રાજકારોવાર ચલાવવામાં કામેલ હતી. દરગેખજાદ-પ્રથમે નામનો ખોરાસાંનનો હાકમ એ રાણી આઝરમી દોષ્ટ ઉપર મોડીન પડેલો દોષ્ટામી. એક મને તે તેણીના અજેવાનમાં ધુમી ગયો હતો, અને તેના તે વાંક માટે રાણી આઝરમી દોષ્ટે તેને કનલ કરાવ્યો હતો. એ કાંમના કિનામાં દરગેખજાદના દીકરા રૂમ્તને આ રાણીનો જીવ લીધો હતો. (સાસાંની શાહનામુ)

“સિપાસો-સના હું ગૂળરૂ હજાર,
ખંદો હું તારો ઓ પરવરદેગાર.
નમુ તુંને ચઢઢાં અશો નેકનામ,
મુંકાવે સર તારો ખંદો ગુલાંમ.
તું એકે તું છે, તું જ છે અશો,
નથી તું સિવા મારો મારગ કસો.
હું અવલાદે છું પાક નોરીરવાં,
તુંજમે છું શાહી, શાહે ધરાંન.
મહેરખાન મુજપર છે ખુરશીદા-માહ,
સહા મુજ રહયતને આપશ પનાહ.
બુલ્લેગેને આપશ સહા માન પાન,
ગરીબોને આપશ હમેશ હાંન.”

સહા રહેશે કાયમ અંમર નેકનામ,
‘કળ ખાહ છે ખાક તન કૂલ તમામ.”

યજ્ઞદેવર્ષને માથે શાહી જોવાનો કલંક.

કુદરતે યજ્ઞદેવર્ષને પાદશાહીને લાયક સરજ્યોલોજ નહીં હતો. તે મોજમા ઉધરોનો અને જનાનખાનાના લાડમાં રહેલો હતો. તેના અપાવા ખુશરો પરવીજે તેને પોતાના નખીરા તરીકે ગણવા ના પાડી હતી, તોપણ તેની સરજતે તેને શાહ બનાવ્યો હતો. ધરાંનની પાદશાહી જોવાનો, સાસાની ટોળાની છંદગીનો અંત લાવવાનો, અને છેલ્લે પેલો માનવંત કાવેઆની ઝુંડો ખોદ દેવાનો કલંક, તે કમનસીમ પાદશાહના નામને લાખવાનો, તે લાખ્યા વગર રેલો નહીં.

ધરાંની જરથોસ્તીઓની ફરીયાદ.

ઓ બદખખત ધરાંન ! કહે ઓ પારસીના પુરાતન વતન, તુંને ખોદ દેવાનો દોશ, તુરી પરસ્તેશ કરનાર રેયતની કેવી કિસમની ગણતરી અને ગણેલીથી બરપા થયો ?

ઓ પવીત્ર દીન અને ધરમના શુલ્ક વતન ! કહે, કે કાદુસીઆ અને નિહાવંદની ખુબાર લગાઇ પછી પારસીની માનવંત ધખ કાવેઆનીનું શું થયું ?

બાલો ઓ યજ્ઞદેવર્ષની દીનના પવિત્ર દરેમહેરો અને આતશકહેલો તમારા પવિત્ર આતશની બરબાદી કેવી રીતે થઇ, અને કાણે કીધી ?

૧. ગદા પાને ગરીબ.

૧ યજ્ઞદેવર્ષની ખુશરો પરવીજ સાચની નખીરા તરીકેની સમાધ આખે તયારીખ નવેશોમા મતરેર છે. આરખ લખનારા, યજ્ઞદેવર્ષને ખુશરો પરવીજનો નખીરા તરીકે આલખાવે છે, પણ રૂમી લખનારાઓ જણાવે છે, કે યજ્ઞદેવર્ષ ખુશરો પરવીજનો પોતાનોજ દીકરો હતો. યજ્ઞદેવર્ષ ખુશરો પરવીજની રાણી શીરીનના બેટા શોહરિયારનો દીકરો હતો, એમ યિયોદેનિસ નામે એક રૂમી લખનાર જણાવે છે. શીરદોસ્તી પોતે શીરીનના એક દીકરા દાખલ શોહરિયારનું નામ જણાવે છે. (સાં ૨૫૦)

કુરાંન અને તલવારનો ચાલી રહેલો જમાનો.

એજ વરસમાં ચોતરફ અરબો મહમદી ધરમનો ફેલાવો કરી રેલા હતા. તેઓ જ્યાં ત્યાં એક હાથમાં નાગી તલવાર, અને બીજા હાથમાં કુરાંન પકડી, 'અલ્લાહ-હુ-અકબર' એવા પુકારો કરી મહમદી ધરમ કબુલાવતા હતા, અને 'લા ઇલાહા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ વા રસુલ અલ્લાહ' એવા પુકારો ધરાંનમાં તેઓ ચોતરફ ફેલાવી રેલા હતા.

પારસી ધળ બાળે ફીરદોસ્તીનો ગમ.

નિહાંવદની લડાઈમાં જયારે કવિઓની ઝુલ્હો અરબોએ લુટી લીધી, અને પારસી શેહનશાહતનો અંત આવ્યો, ત્યારે શાએર ફીરદોસ્તી તે બનાવ ઉપર ગમ કરતાં બોલે છે કે:-

"એ શીરે શુતર ખુદ્દો સુસમાર,
અરબરો બળ્લોએ રસી દસ્તકાર.
કે તખ્તે ફેરોરાં કુનંદ ઔરઝુ,
લુક બોદ બર ચરબે ગરદોન લુક."

(અર્થ) " ઉંટલુ કુધ પીનાર અને સુસમાર નામની (એક હલકી જાતની) મચ્છી ખાનારા નહસ આરબોના શું દાહડો ફરી ગયો છે, કે કિયાની લોકાતું તખ્ત લેવાની તેઓ ખાએશ કરે છે. અરે ઓ ફરતાં આરમાંન, લિયાનત હોલે તારી ઉપર ! કિયાનીઆતું જહોનલાલી બારેલું તખ્ત, તું કોણને હાથે બરખાદ કરાવે છે."

પેગમ્બર મહમદલુ ગુજર પાંમલું.

એજ વરસમાં હજરત મહમદ મરણ પામ્યો હતો. તેના મરણ બાદ તેની જગ્યા ઉપર ખલીફ આમર નેમાયો. તેણે ધરાંન જીતવાનો વિચાર કીધો ખલીફ આમરે પોતાના સરદાર સાદ વકાસને હુકમ કીધો, કે થોડાક યુજરોગ આરબોના એક એલચીખાતાંએ યક્રદેવર્ધ પાસ મદાયન તરફ એકદમ જરું, અને મહમદી દીન કબુલ કરવા માટે ખલીફ આમરની મરજી યક્રદેવર્ધ આગલ જાહેર કરવી.

અરમ એલચીખાતાંની યક્રદેવર્ધ પાસ માંગણી.

એ હુકમ મુજબ આરબોલુ એક એલચીખાતું યક્રદેવર્ધને મળવા મદાયન તરફ જવા નિકલ્યું. તેઓએ યક્રદેવર્ધની રજામાં જઈને પેદલાં પોતાના પેગમ્બરની સિકત શરૂ કીધી, અને ત્યાર પછી એલચીખાતાંના વડા અરબ શેખ મયુરાએ પોતાનો પેગાંમ યક્રદેવર્ધ આગલ રણ કીધો.

<p>"સલુ શાહે ધરાંન અએ નામવર, હમારો છે આમર ખલીફ રહેબર. લાવ્યો છું પયગાંમ ખુબ માંનથી, જરા સાંભલી લે છું ધ્યાંનથી.</p>	<p>છે હજરત મહમદ પામ્યા ગુજર, દરૂદ હોલે તે પર શાંમો-સહર. મહમદ નખીના હતા એ કલાંમ, કે દિન તેની પાલે દુનિયા તમામ.</p>
---	---

૧. 'લા ઇલાહા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ વા રસુલ અલ્લાહ' એટલે, પરવરદેગાર એક છે, અને તેનો પેગમ્બર મહમદ છે.

શું અંદાના કે આલા ને હુરો પરી, ખૂશીથી મુંડીને દરતાં સલાંમ,
સિતારાઓ ઝોરા ૧ અને મૂશતરી.૨ મહમદ નખીના હતાં સહુ ગૂલાંમ.
ખુશી નખી પર હુતું આસ્માન, છે એમર ખલીફનો હુકમ મહમદી,
સદકે જમાનો હુરો ગીદમાન. ઇરાનીઓ પાલે ધરમ મહમદી. (૩)''

આ સખુનો સાંભલી યજ્ઞદેવર્ષ પોતાની મુઠમાં હાડી શેખ મયુરા અને તેના સાથીઓ તરફ જોઇને કહ્યું:—

“શેખ મયુરા, હમો ઇરાની જરથોસ્તીઓ આરબોને પોતાથી ધણાજ ઉતરતી પંક્તીના ગણે છીએ. તમે આરબો હમારા મુલકમાં વેપારી તેમજ બીજારી તરીકે જથ્થાપકા છે. તમારા લોકોનો ખોરાક સુસમાર મચ્છીનો, અને તમારું પીણું ખારા પાણીનું છે. તમારાં વસ્ત્રો જાનવરના ચામડાના બનેલાં છે. હમારા મુલકમાં આવી તમે સારો ખોરાક, મીઠું પાણી, અને પોશાક ભોગવવા લાગ્યા છો, અને તેથી નહીં ધરાતાં હવે તમે આવી બેઅદબ માંગણી કરો છો, તે મંજુર થાય એમ નથી. તમારી એ શેખીને માટે તમને કાંઈથી સજા કીધા વિના હું તમને જતા મુકું છું.”

શેખ મયુરાએ ખલીફ એમરની સરતો ગાહેર કીધી.

શેખ મયુરા યજ્ઞદેવર્ષના ગુરસાભરયા સખુનોથી રાજ થયો નહીં, અને અનેક તાનાજણી ભરેલા સખુનો બોલી, યજ્ઞદેવર્ષ આગલ ખલીફ એમરની સરતો ગાહેર કરતાં બોલ્યો કે: (૪)

“તમે જરથોસ્તીઓ અમારા ખલીફની સરતો સાંભલી લેઓ: (૧) મહમદી દીન કબુલ કરો, (૨) પા તો જલ્લો આપો, (૩) પા તો લગાઇ કરો.”

યજ્ઞદેવર્ષનો ગુરસો.

આવી બેઅદબ માંગણી સાંભલતાજ શાહ યજ્ઞદેવર્ષ ધણાજ ગુસ્સે થયો, અને શેખ મયુરાની માંગણી ધિક્કારી કાઢી, લગાઇ કરવાની પોતાની મરજ દેખાડી. શેખ મયુરા ઉપર યજ્ઞદેવર્ષ પ્રકાર કરી બોલ્યો કે:—(૫)

“ખામોસ રહો, ખસ કરો ખંધ જખાંન, કરો ખંધ ખકવા છોડો ગુમાન.
શું છે હમ આગલ તમારી ખીસાત, ભટકંટા બિખારીની કંગાલ જાત.
રહેજાંન, છુટારા, ચુગલખોર તમાંમ, હવે તમ બનો છો નીમકહુરાંમ.
હુતું જ્યારે તમને ન ખાવાને આંન, હતાં જ્યારે તનપર ન વસ્તર કફાંન.
ન પીવાને નિરમલ પાણી હતાં, ખરલતે સહુ હયવાંની હતાં.

વસી જંગલે નગ્ન ફરતાં હતાં, સુસ્વાદ મચ્છી ડગરતાં હતાં.
સમજતા હતા નહિ હકં ને હરાંમ, ભટકીને કરતાંતા રહેજાનહુ કાંમ.
કરો શેખી હમ સંગ ખતી બેઅકલ, નાજલ કરશ જેહાંનથી તમ નસલ.
જોઇ હમ મૂલક ને જોઇ કારોખાર, હુમને જોઇ તમ થયા હુરિયાર.
રાખો છો શું મન માહે મૂરાલ, કરી જંગ હમસે થયો નહિ શાલ.

૧. ઝોરા યાને શુક્રનો સિતારો (Venus)

૨. મુશતરી યાને બેસ્પતીંગ સિતારો (Mars)

અગર જાન લાખોનો કરશે હલાક,
મલશે ન ધરાંનની ચમ્પીળી ખાક.
ખની અહહવસી ખુરાઈ કરો,
ધરાંનીસે દાવો ખુદાઈ કરો.
ગજબ છે હેમાકત દેમાજે વસી,
કરો એવી ધરાંનસે સરકસી.

નોખત કળની ચમ્પી છે આજ,
પયગાંમ લાવ્યા છે મરવાને કાજ.
સુણી હાલ રંજુર, હર તાર તાર,^૧
પડો તમ ખલક^૨ પર ખુદાનો માર.
નવા કોઈ ધરમની નથી કંઈ જરૂર,
જગતમાં છે જરથોશ્ટી દિન મશહૂર.

શેખ મયુરાએ યઝ્ઞદેવને જવાબ દીધો.

જ્યારે પાદશાહ યઝ્ઞદેવ આવી રીતના ગુસ્સાથી ભરેલા સખુનો બોલ્યો, ત્યારે શેખ મયુરાએ યઝ્ઞદેવને જવાબ દીધો કે:—

૧૪૫૦૦
“સુખુન રાસત છે સુણુ શાહ શેહરિયાર,
નથી કરતો હું તેનો કંઈ ધનકાર.
હતી એવી હાલત અરખની તખાહ,
પડતી^૧ તી સુસ્વાદ ખાતાં મજાહ
હતાં જ્યારે મૂકલીસ, વીના કફંન,
ઢિંકરીને કરતા^૨ તાં જીવતી ફફંન.
હુદકાદ ચોરીતું કરતા^૩ તાં કાંમ,
મામા ને કાકાને ગણતા હરાંમ.
કરતા ગરજ પડે સહું કંતલ,
અમારો હતો એજ ઇન્સાફ અદલ.
ઉઠ અને મેંદાંના કાહડીને કેસ,
ખનાયી પહેરતા હતા પહેરવેસ.
હતા હમ ફકિર પણ હવે હમ નથી,
ફેરવી અમારી રસુલે ગતી.

હતા હમ રહેઝન ખરગરતે હાલ,
ખની ઇસલામી થયા હમ નેહાલ.
ખોટાં ખરાંને હતો નહિ ખિયાલ,
નહી ગણતા^૪ તા હરાંમો-હલાલ.
કહી એમ ગયા છે મહુમદ રસુલ,^૫
જે કોઈ કરે દિન નહી જો કંજલ.
લડતુ તે સંગ સળવાર છે,
હરએક અરખનો એ એકરાર છે.
અમારા રસુલે કહ્યા છે કલાંમ,
“લડી દીન થકી સંહું મરજો તમામ.
અગર દીન થકી જો થશે તમ કંતલ,
સુવા ખાહ મલશે જન્નત^૬ અચલ.
દરૂદ છે હજારો રસુલ પાક પર,
સકદે છે સર હર અરખ પાક પર.”^(૬)

યઝ્ઞદેવનો હુકમ.

આ સખુનો સાંભળી પાદશાહ યઝ્ઞદેવ ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને મયુરાને તથા સાથે આવેલા તેના રફિકાને એકદમ દરબારમાંથી ચાલી જવાનો હુકમ કીધો. તેણે કહ્યું કે:—

“શેખ મયુરા, તારા ખલીફને કહેજે, કે નવા ધરમની અમુને હવે જરાગી જરૂર રહી નથી. તું અમારી પાસ જજીએ માંગે છે, તો જજીયાને બદલે હું મારાં લશકરને તારી સામે લડવા મોકલું છું. એજ તમારા ખલીફના પેગામનો જવાબ છે.”

ખલીફ ઓમરની ધરાંન ઉપર ચહુડાઇ.

અરખ એલચીખાંતું યઝ્ઞદેવનો આ પેગાંમ લેઇ મદીના તરફ નિકળી ગયું, અને યઝ્ઞદેવે લડાઇની તૈયારી કરવાનો એકદમ હુકમ કીધો. ખલીફ ઓમરે પણ ધરાંન ઉપર ચહુડાઇ લેઇ જવાની તખયારી કીધી. યઝ્ઞદેવે એક મોટું લશકર એકત્રું કીધું, અને તે લશકરની સરદારી રસ્તમ ખીન હોરમઝદ નામના એક ઈરાની પેદશવાંનને આપી, અરખોની સામે લડવા તેને જગના મેદાંનમાં રવાના કીધો.

જંગે કાદુસીયા.

(ધરાનીઓએ ત્રીસ મહીના સુધી ચનાવેની જંગી લડાઇ.)

આ જંગી લડાઇ ઈરાનની તમારીખમાં જંગે કાદુસીયા યાને કાદુસીયાની લડાઇને નામે જણાઇ છે. કેહકે કે પેકવર્તાન રત્નમ જીન હોરમઝદ ત્રીસ મહીના સુધી એ લડાઇમાં રોકાઈ રહ્યા હતા.

ધરાની સીપાહસાહાર રૂસ્તમ જીન હોરમઝદે જંગના મેદાનમાંથી પોતાના બાઈ ઉપર લખેલો પેમાંમ.

અતે રૂસ્તમ જીન હોરમઝદને ગરથોશની જંગતું રૂપ નાસિખારી ભરેલું દેખાવા લાગ્યું. તેણે પોતાની નાજુમ જોઈ, પોતાના પાંચ દની છંદગી માટે અફસોસ કીધો, અને નાકેમેદોને એક ઉડો દમ ભરી, જંગના મેદાનમાંથી પોતાના બાઈ ઉપર એક નામુ લખી તેમાં તેણે સઘવી જીના જણાવી. તે નામા અંદર તેણે છેવટે લખ્યું કે:—

(ફીરદોસીના સખુનામાં)

દેવે મન પૌરઅઝ ખુન શોમે રૂષ ઝદ,
દહાન ખુરક વ લખાદા, પૌરઅઝ બોદે સદ.

દે તો મન યુદ્ધમ પહેલવાન અઝ મીઆન,
ચૂનીન તીરે શુદ જખ્તે સાસાનીઆન.

* * *
ચૂનીન ખીવદા ગસ્ત ગરદાન રોપેહેર,
દેઝમ ગસ્તો એમા જેબોરીદ મેહેર,
એ રોઝે રૂપેહરી કસ આદા નીસ્ત,
ન દાનન્દ કે ધન જંગે કુલો નીસ્ત.

* * *
તુરો અએ જીનન્દ તન બોબાદ બોદ,
દેલે શાહે કરોન બેતો શોદ બોદ.
કે ધન કોદસી દખ્ખ ગાહે મનઅસ્ત,
કહેન જઉશનો ખુન કોલાહે મનઅસ્ત.

અર્થ.

“આ આફતથી મારે લોહી ઉકળે છે, અને મારો ચહેરો ઝડ થયો છે. મારું મોઢુ સુકાઈ જાય છે, અને મારા હોડ ઠંડ થયા છે.

“આ ફરતું આસમાન આપણી તરફ બેઠા થયું છે. તે આપણી ઉપર રૂક્યું છે, અને બેઠવત જાયું છે. આ આસમાનના છુપા બેઠથી કોઈ વોકે નથી. જરથોસ્તીઓ જાણતા નથી કે આ આફત કેરી મોટી છે.

“ઓ બાઈ, તું સુખ ચેતમાં રેલજે, અને ધરાનના શાહને ખુદી રાખજે. આ કાદુસીઆતું મેદાન મારું દોખ્યું છે, અને લડાઇનું જખ્તર મારે કહેન છે, અને મારું માથું દોખીને બદલે લોહીથી ઢંકારે.”

“લખું શું બિરાદર છું પર હવાલ,
 દિસે છે ભૂરી બહુ સિતારાની ચાલ.
 દિસે છે લયકર અંગમે જંગ,
 થશે શાહી ધરાંન મિલકુલ ખતંગ.
 ખૂંચ શાહીનો છે અતી અધકાર,
 ઉભો છે રવી જંગે કરવા ખગાડ.
 સિતારો અરખનો દિશેછ આખદાર,
 સાસાંની શાહીને કરશે ખુવાર.
 સાસાંની તોખમ ન જીતશે કંઠી,
 ધરાંનને ચાર ખીજ સહી.”

દિસેછે મને મામલો બહુ ખરાખ,
 ખુલ્લો થયોછે બવિરાનો નકાખ.
 આજેજ થયું છે જીગર બેહિસાખ,
 વતનને થકી હું કરું છું વિલાપ.
 અફસોસ ! વતનનું હવે શું થશે,
 સાસાંની શાહી હવે કંઠાં જશે.
 અફસોસ જશે મારી કંઠાં અન્જુમન,
 અફસોસ કંઠાં જઈ કરશે વતન.
 અફસોસ વતન થાશે મારું ખુવાર,
 જુલમ તારો ગરદીશ છે હક બહાર.”

અરખ સરદાર સાદ વકાસ ઉપર રૂસ્તમનો પેમાંમ.

એ પછી રૂસ્તમે એક ખીજું નામું અરખ પેહલવાંન સાદ વકાસ ઉપર નીચે પ્રમાણે લખ્યું:

“મહેરખાંન વકાસ અરખ પેહલવાંન,
 ધરાંની રૂસ્તમની તૂને સલામ.
 લખું શું હકિકત જીગરની તમામ,
 મને કમપસન્દ છે લડાઇતું કામ.
 દુનિયાંમે નાહક છે રંગે અલમ,
 ઘડીમાં ખુશી ને ઘડી માહે ગમ.
 ઘડીમાં કરેછે બંદાને શાદ,
 ઘડીમાં કરેછે ખુશી ખરખાદ.
 એવો છે ગદીશનો રંગ દંગ,
 કરે છે ધન્સાંની ઉમેદ લાંગ.
 કહે કોણ છે તારો શાહ નામવર,
 કોણ તેનો અફસર, કોણ છે નકર.”

તમે મહમદી છો ધરમ પાલનાર,
 તન પર ન વસ્તર, નહીં ધરખાર.
 ખુરો છે જમાનો ધુચ્ચો તમ સર,
 તમે બાંધી ધરાંન સામે કંમર.
 ચાહો છો ક્રિયાંનીનું સેવા અમન,
 લિયાંનત છે છું પર એ ચર્ખે કંઠન!
 અગર દિલમે હોય કંઈ આરજી,
 જણાવો મને તે મળી રૂ-ખ-રૂ.
 કરશ દિલથી હરએક તમને મદદ,
 જંગ દુર કરવા કરશ હું ઠંસદ.
 અમારો શાહ ચઘદેઝઈ શહેરિયાર,
 નિગાહખાંન છે તેનો પરવરદિગાર.”

જંગે કાદુસીયા.

આવી કિસમના કંઈએક સવાલ જવાબો સાદ વકાસ અને રૂસ્તમ ખીન હોરમઝદ વચ્ચે અરસપરસ થયા પછી, અંતે એક રોજ મધ્યાંન બપોરે ૧,૨૦,૦૦૦ લશ્કર સાથ કાદુસીયાના મેદાનમાં ધરાંની સીપાહસાથાર રૂસ્તમ, અરખો સાથે લડવા માટે મેદાન પડ્યો. તે વખતે તેની સાથે બે બાહોરા ધરાંની પેહલવાંન, બાંધીનુસ અને બંદવાંન નામના હતા.

જંગના મેદાનમાં જરથોસ્તીઓના હાથીઓ છુટી ગયા.

એક માટી લગાઇ મધ્યાંન બપોરે ચરૂ થઇ. એ લગાઇમાં જરથોસ્તી ધરાંનીઓના હાથીઓ એકમ મેદાનમાં છુટવાથી, આરખોમાં મોટા ગભરાટ ફેલાયો. આરખો ચોનરદ નાંદસવા લાગ્યા, પણ પાછલથી આરખોએ એ છુટેલા હાથીની સુંદ ઉપર જખમ કીધા,

જેથી તે છુટેલા દાથીઓએ ઉઘડી રાહ પંકડી, અને તેઓ જરથોસ્તી લસકર તરફ ધરયા. આ ફરવાવેલા માંમતો જોઈ જરથોસ્તીઓએ તે જખમી થયેલા દાથીઓને મદાવન તરફ નહસાડયા, અને પોતે આરખો ઉપર ધસી ગયા.

જંગલે રાજ—અરમાસ.

આ ખુખાર જંગલી થોડાક દિવસ આગમય, અગ્નિ મોહજન નામના એક જવાન અરખ પેદલવાનને, સાદ વકાસે શરાખ પીવાના વાંકને માટે તેને કેદ કીધેલા હતો. તેણે જ્યારે પારસીઓના હાથ ઉપર જંગના મેદાનમાં મુસલમાનોની ખુવારી થતી જાણી, ત્યારે તેણે વકાસની આરતને અરખ કીધી, કે; “મારી જાંજરને જો તું ખોલી નાખે, અને સાદનો અગલક ઘોડો અને બખ્તર જો તું મને તેની જાણ વગર આપે, તો પારસીઓને હું મારી મરદાનગી દેખાડી, તે લોકોને જાનથી મારું અટકુંજ નહી, પણ ખુદાના કસમ ખાધ કેહું છું, કે જો હું જીવતો રહ્યો, તો ફતેહ કરી પાછો મારી જાંજર પેહડી વકાસનો કેદી થઈશ.”

સાદ વકાસની આરતને મોહજન ઉપર લાસો આપ્યો. તેણીએ તેની જાંજર ખોલી નાખી, અને વકાસનું બખ્તર, તેના હાથીખાર અને તેના અગલક ઘોડો, વકાસની જાણ વગર મોહજનને આપી, તેને લાકડાના મેદાનમાં રવાના કીધો. મોહજન પોતાના બદમાશી જેવો છુટો, તેવોજ વકાસના અગલક ઘોડા ઉપર સવાર થયો અને પોતાનો ચેહરો છુપાવવા, તેણે એક છુરખો પોતાના મોહજાં ઉપર બાંધી લીધો.

‘ગાલેબ—ખીન—અબદલા.’

મુસલમાનોની જખરી કતલ આશી રહી હતી. પારસીઓના જંગનું આતું બપુંકાર સેવટ જોઈ મુસલમાનો દાર ખાઈ જતા હતા, પણ તેવામાં ગાલેબ—ખીન—અબદલા નામનાં અરખ પહેલવાન મયદાનમાં દોડી ગયો, અને પારસીઓ ઉપર પુકાર કરી પોતાનો હમનખંદ માંગવા લાગ્યો. મુસલમાનોને તેથી જીવ આલ્યો, અને ગાલેબ—ખીન—અબદલાની ફતેહ માટે સર્વ કાંઈ મયદાનમાં દુવા યુગરવા લાગ્યા.

યા અબદલા ! યા અબદલા ! હે ફતેહ પહેલવાન તું, ગાલેબ—ખીન—અબદલા.

યા અબદલા ! યા અબદલા ! તારનું મરડીત્ત હમારી, દુર કરીને આ બસા.

કંઈ મુવા ! કંઈ મુવા ! પારસીને હાથ ધર્યાં, હમારા બસ બસા.

નર બસા ! નર બસા ! તમ મુવાછો દીનયડી, જન્મતમે મગરી મુસા.

યા મુદા ! યા મુદા ! દીન હમારી મહમદી, દાયમ રહો રસુલ-અલ્લા.

દરખંદના પાદશાહ હોરમઝદ અને ગાલેબ—ખીન—અબદલા

વચે થયલું જંગ.

અબદલાની સાંમિ તેના હમનખંદ તરફે ઘુસતજ મયદાનમાં દરખંદનો પાદશાહ હોરમઝદ નિકળ્યો. જાને પહેલવાનો વચે જખર જંગ આવી રહ્યું હતું, તેટલામાં એક છુરખાવાનો અરખ, એક અગલક ઘોડા ઉપરે સવાર થઈ મયદાનમાં બખ્તરબધે જરૂર ધસી આલ્યો. જંગમાં આ છુરખાવાના સવારને એકાએક મયદાનમાં આવેલા જોઈ, અબદલા ભારી હમંગ અને ભેરથી હોરમઝદ ઉપર પોતાનું ભેર અજમાવવા લાગ્યો, અને હમનસીએ હોરમઝદ તેના હાથ ઉપર કેદ પકડાયો.

તે શુરખાવાનો પેહલવાન કોઈજ નહીં પણ વકાસનો કેદી અથુ મોહજન હતો. તેણે છુટે હાથે ધરાંતી લચકર અંદર કતલ ચલાવી. ધરાંનીઓ ગભરાટમા પડી વિખરાઇ જવા લાગ્યા. મયેદાનમાં ગભરાટ ફેલાઇ ગયો. મુસલમાનોએ તેમજ પારસીઓએ આ શુરખાવાલા પેહલવાનને ખીસકુલ ઓલખ્યો નહીં. જંગનો આવો ફેરવાયેલો મામલો જોઇ, સાદ-ખીન-વકાસે પોતાની જગ્યા ઉપરથી હાંચે ચડકડી મયેદાનમાં જોઇ પોતાના નકરને પુછ્યું કે:—“આ સવાર કોણુ છે, કે જે આવી રીતે પારસીઓની કતલ ચલાવી રહ્યો છે ?”

નકરે જવાબ દીધો કે:—“પ્રુદા માલુમ એ કોણુ છે ?”

વકાસ વિચારમા પડી બોલ્યો કે:—“એનો ઘોડો મારા અળસક ઘોડા જેવાજ રંગનો છે, અને એના આંગ ઉપર પેહરેશુ બખતર પણ મારા બખતર જેવુંજ છે.”

સાંજ પડતાંજ અથુ મોહજન પોતાના વચન પ્રમાણે વકાસનો કેદી બનવા તુરતજ તેના મકાનમાં ગયો, અને પોતાના પગમાં અને હાથમાં પાછી જંજીર ધાસી, વકાસનો તે પાછો બંદીવાન થયો. જ્યારે રાત પડી ત્યારે સાદ વકાસની ઓરતે પોતાના ખાવિંદને સવાલ કરીધો કે:—“આજની લડાઇની શું ખબર ?”

વકાસે જવાબ દીધો કે:—“પારસીઓની ફતેહનો આજનો દિવસ હતો, પણ તેવાંમાં પરવરેદગારે એક નેકાબદાર સવારને એક અળસક ઘોડા ઉપર મોકલી આપ્યો, અને તેણે પારસીઓમાં જંગરી કતલ ચલાવી. હું જાંણતો નથી કે તે સવાર કોણુ હતો.” વકાસની ઓરત બોલી કે:—“તે સવાર કોઈજ નહીં પણ તારો કેદી અથુ મોહજન હતો. તે છુપી રીતે મયેદાને જંગમાં ગયો હતો, અને તારું બખતર અને અળસક ઘોડો મેં તેને જંગ છતવા માટે તારી જાંણુ વગર આપ્યા હતાં.”

આ ખબર સાંભળી સાદ-ખીન વકાસ ધલોજ ખુશી થઇ ગયો, અને તેજ વખત તેણે અથુ મોહજનને કેદમાંથી છુટો કરી કહ્યું કે:—“હવેથી તુને જોડસો શરાખ પીવા ગમતો હોય, તેટલો પીવાની હું તુને રજા આપું છું.”

આર દવિસ આસેલી લડાઇ.

ત્રણ દિવસ અને રાત સુધી જરથોસ્તીઓએ આરઓમા મોટી ખુરેનજ ચલાવી. પણ ચોઠે દિવસે આ ફરતાં આરમાને તેઓને દગો દીધો. આરઓથી જરથોસ્તીઓ દારી ગયા નહીં, આરઓની હિંકમત કે જોરથી તેઓ દારી ગયા નહીં, પણ કુદરત તેમની સાંભે થઇ, અને તેથીજ જરથોસ્તીઓએ દાર ખાખી.

રેતીના વટોળીઆએ જરથોસ્તીઓને દીધેલો દગો.

ચોઠે દિવસે લડાઇમા મેદાનમા એક જગરો તુફાની રેતીના વટોળીઓ થઇ આવ્યો. રેતીના દાણા પવનના જોરથી જરથોસ્તીઓની આંખોમાં તીર મીસાલ ઉડીને વાગવા લાગ્યા. આ વટોળીઆથી જરથોસ્તીઓનેજ ખમતું પડ્યું, કેમકે અરબ લશકરની પવન તરફ પીક હતી. આ સમયને લીધે લડાઇ બંધ પડી

જરથોસ્તી સીપાહસાલાર પેહલવાંન રસ્તમ ખીન હોરમઝદનું મરણ.

પશુ દિવસની યાકચી કંટાળેલો રસ્તમ પોતાના તંબુમાં આસાએસ લેવા ગયો. પશુ ત્યાં તેની સરજતે તેને ઘેરી લીધો. પોતાની આંખો ધોવા તેણે પાણી માગ્યું, પશુ તેવામાં એક પવનનો જળરો સપાટો નિકલ્યો, અને રસ્તમનો તણુ તેની મેખમાંથી ઉખડીને નદીમાં જઈ પડ્યો. એથી રસ્તમે ખળનાથી લાધેલાં એક ઉંટના છાયા હેઠળ આસરો લીધો. લગભગ એ કે બધ પડી હતી, પશુ તુફાનની તક લેઈ આરગાએ પોતાનો છુટનો પેશો માણુ કીધો, અને તેણે જરથોસ્તીઓના કિમતી અસલાખ છુટવા પડ્યા.

પેહલવાંન રસ્તમની કંમરનું ભાંગી જવું.

જે હોંટને ઝાઠ રસ્તમ સુતો હતો, તે ઉંટ ઉપર લાધેલો અસલાખ છુટવાની નેમથી એક આરમે તે ઉંટને બાધેલાં દોરડાં કાપી નાખ્યાં, અને તેથી તે ઉંટની પીઠ ઉપર બાધેલા ખળનાની એક ભારી મોટી થેળી, રસ્તમની કંમર ઉપર પડી, જેના ભારથી રસ્તમની કંમરનું હાડકું ભાંગી ગયું.

રસ્તમે પોતાની સાંમે દુઃખમોઢને ભેઠ તેજા સાથે લડ્યું સલામતી ભરીયું નથી એમ જાણી, પાસેની નદીમાં તેણે નખાતી દીધું, પશુ તેડામાં તેની ઉપર એક ખીજ આરખની નજર પડી. તેણે રસ્તમને તુરતજ ઓઢખ્યો, અને તેજ વખતે તે તેની પાછલ નદીમાં કુદી પડી, તેના પગ પકડી તેને પાણીમાંથી બાહાર ધસડી કાઢ્યો, અને તેજ વખતે તેનું માથું કાપી બદનથી છુટું કરી, પોતાના ભાલાની ટોચ ઉપર ઉઠાવી, રસ્તમના તખત ઉપર ચઢી ઉઠેલો, અને પુકાર કરી બોલ્યો કે:—“મે રસ્તમને કતલ કીધોછે.”

જરથોસ્તીઓની નાહાસ ભાગ.

રસ્તમના કતલ થવાની ખબર જરથોસ્તીઓને પડતાંજ તેઓ દેહચત ખાઈ કાઢુ-સીયાના મયેદાનમાંથી જીવ લેષ્ટ નાહસવા લાગ્યા, તોપણ ૧૦,૦૦૦ જરથોસ્તીઓએ કિંમતથી લડીને ૬૦૦૦ અરબોને કાપી નાખ્યા બાદ, તેઓ સઘળા કપાઈ મુવા. આ લડાઈમાં આસરે ૩૦,૦૦૦ પારસીઓ કપાઈ મુવા.

દરેકે કાવેયાની. પારસી ઝુંડાની પાયમાલી. તેનું છુટાવું.

પારસી શેહનશાહતની લડાઈઓમાં આ લડાઈ જે ધણી અગત્યની ગણવામાં આવી છે, તેનું કારણ એ કે ‘દરેકે કાવેયાની’ માને પારસી શેહનશાહતનો ઝુંડો, એ જગે કાઢુસીયામાં છુટાઈ ગયો હતો. આ ઝુંડો એવો તો કિમતી હતો, અને તેને એવા તો ઉમદા સંજુગારથી સંજુગારેલો હતો, કે જ્યારે તેના હિસ્સા કરવામાં આવ્યા, અને જેઓને તેમાંથી ભાગ મળ્યા તેઓ ધણીજ તવંગર યર્ષ ગયા હતા.

કાવેયાની ઝુંડાનું કદ.

લખાઈમાં એ ઝુંડાનું કદ ૨૨ શીટ, અને પહોળાઈમાં ૧૫ શીટ જેટલું હતું. એ ઝુંડો પારસીઓના હાથમાંથી જવા પડી, પારસી શેહનશાહતની સરજત નક્કી થઈ ગઈ. આ લડાઈના સેવટની યજ્ઞદેવેશ્વરે ખબર પડતાંજ, જેટલું દ્રવ્ય પોતા સાથે લેવાય તેટલું લઈ, તે ‘દલવાંન’ તરફ નાઠો, અને પારસીઓ દરેકે કાવેયાની બોવા માટે હા-વ-જારી કરવા લાગ્યા. (૭)

યઝ્ઞદર્શનની નાહસ-ભાગ.

યઝ્ઞદર્શનના નાહસવાની જેમી ખગર અરમોને મથી, તેવાજ તેઓ મદાયન ઉપર હુમલો લઈ ગયા. યઝ્ઞદર્શન ત્યાંથી પશુ નાહો, અને અરમોએ તેની પુક પકડી. પોતાનો જાન બચાવવા તે કમળન પાદચાહ હવે શેહરે શેહરે ભટકવા લાગ્યો, અને તેનું શાદી કુટુંબ નિરાધાર થઈ નાહસ ભાગમાં પડ્યું. યઝ્ઞદર્શનના કરમના લેખ ટળ્યા નહી. (૮)

યઝ્ઞદર્શનની દીકરીઓ અને બાંતુઓની હકકિત.

કહું શું હકકિત જમાનાની ચાર, નથી તે થયો કોઈનો દીલદાર. ગજબ 'ને અલમ 'ને સિતમના પહાડ, પડે છે ધરાંનશાહ પર હજાર. તણ મહેશે-મોહમત, તણ હેશમેશ, તણ રાજધાણી, તણ દંધ વેશ તણ બે દિકરી નરગીસ સમાન, તણને મદાયન, મહેલો-અએવાંન. તણ એશે અશરત, અમન ને અમન, વતનથી થયો યઝ્ઞદર્શન બેવતન. રહે કુલ મદાયન, રહે મહેલ આર, રહે પ્યારી દીકરીઓ બે નવધાર. કુટી સર પિખી બાલ કરતી પૂકાર, જરા નહી કંદે રેહમ પરવરદેગાર.

બનવાની વાતો, બનીને રહે, ઓ બંન્દા ભવિષ્ય ટાળું કોણ કહે. હવે બે જમાનો કંદે છે કેમ, નિરદોશો નાહક મરે છે કેમ. થયા જ્યારે જ એ ધરાંની ખુવાર, ગયો જ્યારે નહાસી શાહ શહેરિયાર, હતી રંગ મહેલ બે ધરાંની નાર, અજીબ કુખતરે યઝ્ઞદર્શન શહેરિયાર. હતાં સુર જેનાં ખુરશેહ સંમ, દિઠો તો કદીખી ન નૈનાએ ગંમ. બેઠું શુલબદન બે નિરાધાર નાર, ઉઠાવી ગયા લઈ અરબ નાખકાર.

૧૪૬૦૦

કરે કોણ મદદ ત્યાં હતાં સહુ તખાહ; શુભારી પલીદોએ કંઈ કંઈ જદા. (૯)

૧ યઝ્ઞદર્શન શેહરિયાર જ્યારે તખત અને તાજ યોઈ નાહસનો ભાગતો થયો, ત્યારે તેના કુટુંબની બાંતુઓ અને દીકરીઓના બાપમાં એક બાણુવા ભેગ દંતકથા ધરાંનમાં વસ્તાં લોકોમાં આજ સુધી જણાયેલી છે, અને આજ સુધી ત્યાંના લોકો તે દંતકથાને માને છે. "સાસાની પાદશહ યઝ્ઞદર્શન શેહરિયાર. જ્યારે નાહસ ભાગમાં પડ્યો, અને તેનું કુટુંબ જ્યારે ખીલકુલ નિરાધાર થઈ પડ્યું, ત્યારે તેમના દુશમનો, તેઓ ઉપર ભારે ભુલમ ગુજારવા લાગ્યા. જ્યારે દુશમનથી તેઓ ખીલકુલ બેગર થઈ ગયાં, ત્યારે તેઓ વતન છોડી નાહસી ગયાં, અને યઝ્ઞદર્શન શેહર આગળ આવેલા એક પાહાડ ઉપર તેઓએ છુપાઈને આસરો લીધો. પશુ દુશમનોએ તેમની પુક પકડી. એવા કટોકટ વખતે તેઓએ પરવરદેગાર પાસ બંદગી કરી, પોતાનો બચાવ કરવા અરજ ગુજારી. આ બંદગી પરવરદેગારની દરગાહમાં મંજુર રહી, અને જે પાહાડ આગલ યઝ્ઞદર્શનનું કુટુંબ પડેલું હતું, તે પાહાડ તેજ વખત વચોવચમાંથી ફાટી ગયો, અને યઝ્ઞદર્શનના કુટુંબીઓ તેમાં ભરાઈ ગયાં; જેવાં તેઓ તે પાહાડની ફાટમાં ભરાઈ ગયાં, તેવીજ તે પાહાડમાં પડેલી ફાટ પાછી બેસાઈ ગઈ. યઝ્ઞદર્શનના કુટુંબીઓ હજી સુધી તે પાહાડમાં છવતાં હોય, એમ ધરાંનના લોકો આજેમી માને છે, અને આજેમી ધરાંનનાં લોકો તેમને પીરને નામથી ઓળખાવે છે.

તપારીખ એ વિશે સુખ છે.

એ આદિસાહી ખાનદાનની એ ખાનુઆના ગ્રામમાં એવું કહે છે, કે “અસુ નકર, અને અતીસ છેદરે મદમદ તથા હસન, તે બંને નારે સાથ પાછલથી પરણી ગયા હતા. પણ તપારીખ એ બંન્ન ઉપર ક્રોધ કેડતી નથી, એટલે એવું માનવાને કારણે છે, કે અરમ અંધારે પાતાની વડાઈ માટે એવું લખી ગયા છે.

જે નીહાવંદ. અરબોમાં ફાટકુટ.

(૪૦ સં ૧૪૧)

કાફુરીયાની સ્થાનમાં અરમ પેહલવાન સાદ વડાસે કતેલ મેલગ્યા પછી, તે આપણુદી અસાવવા લાગ્યો, અને તેની તેરી ચાલથી નાસજ ચન તેના આદખાઓએ

આ પાકાડી જગ્યા યજ્ઞ શેહરની નજીક થોડા થોડા મઠાંકને છેડે આવેલી કહેવાય છે. તે જગ્યાને પવિત્ર ગણવામાં આવે છે, અને તે જગ્યા “છયારત ગાહ” ને નામે જણાવેલી છે.

૧ પહેલી છયારત ગાહ “સતી પીર” ને નામે જણાવેલી છે. પાદશાહ યજ્ઞેઝ્ઞની મહોરદાર એ જગ્યાએ હોવાનું કહેવાય છે, અને એ જગ્યા તરફ પાક દિવસે ઉપર ઘણાક ધર્માંતી જરથોસ્તીઓ આજે પણ જાય છે.

૨ બીજી છયારત ગાહને “નારેસ્તાન” કહે છે. દિવાં યજ્ઞેઝ્ઞનો દીકરો અરદશીર હોવાનું કહેવાય છે. એ પવિત્ર જગ્યાએ સપદારમંદ મહીનામાં ધર્માંતી સોઠ આજેખી છયારત કરવા જાય છે.

૩ ત્રીજી છયારત ગાહને “પીર-એ-સબ્જ” કહે છે. પીર-એ-સબ્જ નામ એ જગ્યાને એટલા માટેજ આપવામાં આવ્યું છે, કેમકે ત્યાં બારે માસ ક્રાંત પાણુ હંમેશાં સચ્ચન અને લીલાતરીથી ભરપૂર રહે છે. યજ્ઞેઝ્ઞની બેઠી “હવાત ખાનુ” એ જગ્યામાં હોવાનું કહેવાય છે.

૪ ચોથી છયારત ગાહને “પીર-એ-હરીસત” કહે છે. દિવાં યજ્ઞેઝ્ઞની બીજી બેઠી મુરતારીદે રક્ષણ લીધું હતું એમ કહે છે. કદમી આદરે આસના જશનને દાહાડે, એ જગ્યાની મુલાકાત સેતો લીધે છે.

૫ પાંચમી છયારત ગાહ “ખાનુ પારસા” ની કહેવાય છે. કદમી માસ સપદારમંદના દરબેગહેર રાજા ધર્માંતીઓ આજેખી એ જગ્યાએ છયારત કરવા જાય છે.

૬ છઠી છયારત ગાહને “પીર-એ-નાસ્ત” કહે છે, જ્યાં નાજ ખાનુએ રક્ષણ લીધું હતું. દિવાં રૂરવદીન માસના દરબેગહેર રાજા યજ્ઞના લોકો જાય છે.

૭ સાતમી છયારત ગાહ “શેર ખાનુ”ની કહેવાય છે.

હર વરસે ઘણાક જરથોસ્તીઓ ઉપરી પવિત્ર જગ્યાની મુલાકાતે જાય છે, અને ત્યાં જઈ બંદગી કરી, પોતાની અનેક ભંલી મુસદો ખર પાડવા દવા ચુગવે છે, અને કેટલાકો ખાણી પીણી માટે ત્યાં ઉતરી પડે છે.

ખલીક્ર આમર ઉપર લખાણુ કાઢાથી આમરે વકાસને મહીનામાં પોતાની પાસે બોલાવી સેધ, તેના ઉપર મેલામલા આરોપોની જાહેરમાં તપાસ ચલાવવા માંડી.

જે નીહાવંદની તૈયારી. નાહસતો ભાગતો ચંદ્રેન્દ્ર.

કાદુરીયાની લગ્ન પછી ચંદ્રેન્દ્ર જે પોતાનું શહેર મદાયન છોડી નાહસતો ફરતો હતો, તે સાદ વકાસના નામથી ઘણાજ કરતો હતો. વકાસને આમરે પાછો બોલાવી લીધો છે, એવી ખબર ચંદ્રેન્દ્રને પડતાંજ, તેણે પોતાની પાદશાહી પાછી મેલવવાની કાંધક આશા બાંધી. તેજ વખતે તેણે રમ્મે શેઠરથી ખરદાંન, કુંમ, કાંસાન અને તબરીસ્તાનના મુલકાના હાકેમો ઉપર નાંખાઓ લખી પોતાની પાદશાહી મેલવવા માટે, અને લુટાઇ જતી જરથોસ્તી દીનને બચાવવા માટે મદદ માગી અરજ કાઢી, કે તેઓએ પોતાની ફાજને નીહાવંદના મેદાનમાં મોકલી આપવી, કે જેથી આગલ વધતા અરખ દુશ્મનોને તે હરાવીને જીતે કરે.

૧,૫૦,૦૦૦ જરથોસ્તી લશકરનું ભેગું થયું. પારસી સીપાહસાહાર ફીરજાનનું નીહાવંદના મેદાનમાં જયું.

ચંદ્રેન્દ્રના એ ફરમાનને માન આપી, દેશ દેશ અને મુલકે મુલકના પારસી હાકેમોએ પોતાની શેઠનશાહત અને ધરમને બચાવવા, નીહાવંદના મેદાનમાં પોતપોતાના લશકરોને એકઠમ રવાના કીધાં. એવી રીતે એકઠી થયેલી કુલ્લે ફોજ, એક લાખ અને પચાસ હજાર પારસીઓની બની હતી. એ તમામ લશકરની સરદારી શીરજાન નામના પારસી પેદલવાનને આપવામાં આવી. અરબો આ જગમાં લડવા પાછા તૈયાર થયા, અને તેમની સરદારી નોઅમાન નામના આરબ સરદારે લીધી.

આતશપરસ્તી ધર્માંમાંથી નાબુદ કરવાનો ઇસ્લામી હુકમ.

નોઅમાને પોતાના લશકરને ઉરકરવાં એક દીલ ઉરકરનાર ભાશાણુ કરી, ખાસ હુકમ કાઢ્યો, કે:—“કાઠખી રીતે આતશની સેતાયેશવાલી દીનને ધર્માંમાંથી હંમેશ મુધી નાબુદ કરવી.”

ધર્માંની વિલેખધી. પારસી સીપાહોએ લશકરોના બચાવ માટે ચર (furfur) ખોદવી. ધર્માંનીઓના બચાવના બાંધકાંમ.

શીરજાન એક કુટેબાજ સરદાર હતો. તેણે ધર્માંની લશકરનો બચાવ ઘણીજ ખાહોશીથી કરવાની યોજના ધડી. આરબોને જુદીજ રીતે જીત કરીને હકાવવાની તેણે તકનીક રચી. તેણે લગ્નમાં ઉતરવાને બદલે, અરબોને ઠાકવીને તાણે કરવાની તજવિજ કીધી. શીરજાનને પોતાના લશકરને એક સલામતી ભરી જગ્યા ઉપર રાખી, તેમના બચાવ માટે લશકરની ચારે બાજુએ એક ઉંડી ફરતી ચર ખોદીને, તે પાણીથી ભરી નાખી, અને ત્યાં પોતાના તમામ લશકર સાથે પોતે પડાવ નાખી પડ્યો.

નોઅમાને નીહાવંદના મેદાનમાં પોતાના લશકર સાથે આવી પડાવ નાખ્યો.

અરબ સરદાર નોઅમાને નીહાવંદના મેદાનમાં પોતાના લશકર સાથે આવી પડાવ નાખ્યો, અને ધર્માંનીઓને લગ્નમાં ઉતારવાની તે અનેક તકનીકો કરવા લાગ્યો, પંજુ શીરજાનને તેને જરાખી મચક આપી નહી.

નીહાવંદના મેદાંનમાં બે માસ પડી રહેલું.

બે માસ સુધી ખંને બાબુના લશ્કર નીહાવંદના મેદાંનમાં પડી રહ્યાં. આરબોની ખોરાકીનો અસખ્યા ધડી જવા લાગ્યો. તેઓમાં અસતોશ ફેલાયો, અને તેમના લશ્કરમાં બેદીલી ચાલુ થઈ. સીપાહો નોઅમાનની વિરૂધ બકામકારો કરવા લાગ્યા, અને તેથી તે સરદાર ચિંતામાં પડ્યો.

અરબ પેગાંમચીનું ધરંની સીપાહસાહાર ફીરજાન પાસે જવું.

એવે સમે નોઅમાને પોતાના એક જસુસને ધરંની સીપાહસાહાર ફીરજાન પાસે સુમેદની દરખાસ્ત આપી મોકલ્યો, અને એ બાંદોંજે ધરંનીઓના બચાવનાં બાંધ કામો કેવી કિસમના છે, તે જોઈ લેવાની તેણે એક તદ્દગીર રચી, કે જેથી અરબોને ધરંનીઓ ઉપર હુમલો કરવાને બની આવે.

સીપાહસાહાર ફીરજાને જસુસની મુલાકાત લેવી.

પણ હાવધીમાં દાખલ થતાંજ તે જસુસને અટકાવવામાં આવ્યો, અને ફીરજાને હાવધીની બહાર આવી તેની મુલાકાત લીધી. તેની સુમેદની દરખાસ્તને ફીરજાને હમી કાઢી, અરબો સાથે લડવા માટે પોતાની મરજી દેખાડી, અને તે પેગાંમચીને નામીસી લેવા સમુનો કહી, બાહરોબાહરથીજ તેને પાછો રવાના કીધો (10)

અરબોએ ઢંગો કરવાના ઠરાવ ઉપર આવવું.

દાખખી રીતે આ જગે નીહાવંદનું સેવટ લાવવા વિચારથી, એક અરબે પોતાના સરદારને પારસીઓને ફસાવવા માટે કાંઈક ડગાઇ કરવાની સુચના કીધી, અને તે સુચના તુરતજ અમલમાં મુકાઇ. તે સુચના પ્રમાણે નોઅમાને પોતાના તમામ લશ્કરને પોતાના વિરવાસમાં લીધું, અને એક જોડું બહેરનામું લશ્કરમાં બાગે છુપવંદ એવું વંચાવ્યું, કે વડો ખર્દાશિ મુજરી ગયો છે, વાસ્તે લડાઇને પડતી મુકી તમામ લશ્કરે મદીના તરફ એકદમ વગર ઢીંગે પાછું ફરવું.

નીહાવંદનના મયેદાંનમાંથી અરબ લશ્કરની મદીના તરફ કુચ.

આ ફરેખી હુકમને અનુસરી, અરબ લશ્કરે નીહાવંદના મેદાંનમાંથી લશ્કરનો તમામ અસખ્યા ઉઠાવી મદીના તરફ કુચ કરવા માંડી. તેઓને નીહાવંદના મયેદાંનમાંથી એવી રીતે ચાલી જતા જોઇ, પારસી સરદાર ફીરજાને ફરેખ ખાધો. તેણે હુશમનોને આવી રીતે મયેદાંનમાંથી છડકી જતા જોઇ, પોતાના લશ્કરને જાગૃત કરવા, અને હુશમનોની પુક પકડવા માટે પુકરે મારી બહેર કીધું.

પારસીઓની ગફજત. પોતાના બચાવનાલાં બાંધકાંમતમાંથી પારસીઓનું બહાર નિકલવું.

નોઅમાન નીહાવંદનું મયેદાંન છોડી ચાલ્યો ગયો. તે નાહસત હુશમનોને મારવા, અને તેમને ઉલ્લી શિકરત આપવા પારસીઓ જોશમાં આવ્યા. તેઓ પોતાના હથી-વારં સજ તથાપર થયા, અને ફીરજાન પોતાના તમામ લશ્કરને લઇ પોતાના બચાવ માટે બાધેવી ચરની બહાર નિકલી, તેણે અરબોનો કુબાલો પકડ્યો.

જે દિવસ સુધી અરબોએ પાછું ફરી નેયું નહી, પણ ત્રીજે દિવસે જ્યારે અરબોએ નેયું, કે ધરાંનીઓ પોતાના બચાવના બાંધકાંમમાંથી બહાર નીકળી તેમની પાછળ આવી લાગ્યા છે, અને હવે તેઓ આસાંનીથી તે તરફ પાછા ફરી શકશે નહી, ત્યારે તેઓ એકદમ પાછા ફરી પારસીઓની સામે થયા.

જંગે નીહાવંદ. એક ખુનખાર લડાઇ. ૮૦,૦૦૦ અરબો અરમા કુબા.

નીહાવંદના મયેદાનમાં એક ખુનખાર લડાઇ ચાલી. અરબ સરદાર નોઅમાન એક પારસીના તીરથી વિંધાઇ મરણ પામ્યો. નોઅમાનનું લશ્કર તેના મરણથી બેદીલ થાય, માટે અરબો સમયસુચકતા વાપરી લડાઇના મયેદાનમાંથી તેજ વખતે તેની લાસ છાતી લઇ ગયા, અને તેનો પોચાક તેના ભાઈને પેઢડારી તેને લશ્કરમાં ઉમેા કાઢેા, એવી મતલબથી કે નોઅમાન માર્યો ગયો નથી, એમ અરબો સમજે.

એ નીહાવંદની લડાઇમાં અરબો તેમજ ધરાંનીઓની મોટી ખુવારી થઇ. હજારો કપાઈ મુવા, સેંઢકડો તીરથી વિંધાઇ ગયા, અને જે પારસીઓ લડાઇના મયેદાનમાંથી જીવ બચાવવા માટે પોતાના બચાવવાલાં બાંધકાંમમાં આસરેા લેવા પાછા ફર્યા, તેમની પાછળ લાગેલા ૮૦,૦૦૦ અરબો, પારસી કીલ્લે બંધીમાં ખોડેલી અરની અંદર ડુબી મુવા.

અંતે પારસીઓ હાર્યા.

અંતે પારસીઓની હાર થઇ. તેઓનું ગંગવર લશ્કર પરાગંદે થયું, અને તેઓએ મયેદાનમાંથી નાહસવા માંડયું. આરબોએ નીહાવંદનું શેઢર કબજે લીધું. ફીરજાન તીરથી વિંધાઇ મરણ પામ્યો. એ લડાઇ ઈ. સ. ૧૪૧ મા થઇ હતી. આજે તે લડાઇને ૧૨૮૨ વરસ થયા છે. પારસી સક્ષતનત માટે ઉંઢલાં જંગનું એવી રીતે સેવડ આપ્યું. આ અફલાકનું ચક્કર એમજ ફેરે છે. ચક્કડતીને પડતી, પડતી ને ચક્કડતી જગતમાં ચાલુ રહી છે. આસમાના દોરથી કોઇ બચતું નથી, અને કોઇ બચ્યું પણ નથી. (11)

વતન અને શાહી માટે પારસીઓનો વિલાપ.

ગહીંશ આખર થઇ બેવકા, પડી પારસીઓની ઉપજ જડા. પરાગંદે એક લાખ પચાસ હજાર, રડે સર કુટીને શાહ શહેરિયાર. જંગે નિહાવંદે કીધો અજાળ, થયું પારસીઓનું ખાતું ખરાળ. ખલા મહમદી ધુમતી કુલ ધરાંન, ખતમ થઇ ગઇ શાહી સાસાંનીયાંન. ડરતા હતા જેથી શીરો-પલંગ, કિધી તેની હાલત જમાનાએ તંગ. થયો જ્યાર ચઝઞાંપરસ્તી ધરમ, પરચો દીન જરથોસ્તી પર જીલમ.

ખતંગ દીન રોશન થયો હસ્તીનો, ખતમ થાયો અમલ જરથોસ્તીનો. કિધાં કુલ વેરાંન આતશ બહેરાંમ, ગરજ રહી નોખતે ઇસલાંમ. રડે કુલ ધરાંની મારી પૂકાર: "ગયો છું કહાં ચઝઞઞ શહેરિયાર." ફુનિયા દગલખાજ અરે નાખદાર, કિધું કાં ધરાંનને ખાર-જાર. ચક્કરખાંજ છે તું અરે આસમાંન, કિધી શાહી તારાજ તેં કિયાંનીઆંન. છુટાવી તુએ પારસીની ધજા. પામાલ કીધી પૂરાતન પ્રજા.

પાદશાહ ચઝઝદે શહેરીયાર.
છેનો પારસી પાદશાહ

એનંદે ૧૨૬.

પરાગંદે એક સાખ પચાસ હજાર,
રડે સર કુલીને શાહ શહેરીયાર
જગે નિહાવદે કાધી અજામ,
મયુ પારસીઓન ખાનુખરાખ
(નુવો પાલ ૪૪૦)

નીહાવંદની લડાઈથી આવેલાં પરીણામ.

- ૧ એ લડાઈથી સાચાંની શેહનશાહતની સરજત નડી થઈ ગઈ.
- ૨ એ લડાઈથી યઝદેઝદે નાહસી ગયો, અને અરગોએ તેની પુક પકડી.
- ૩ એ લડાઈથી યઝદેઝદેની દીનની, ખુવારી થઈ.
- ૪ એ લડાઈથી આતશબેહરાંમો અને આતશ કહેલો તારાજ થઈ ગયાં.

અને જરથોસ્તી દીનની દુર દશા બેઠી.

યઝદેઝદેની નાહસ ભાગણું, પાણું રાફ થયું.

કમનસીબ યઝદેઝદે હવે પાછો નાહસ ભાગમાં પડ્યો. નીહાવંદથી હમદાન, હમદાનથી રચે અને રચેથી ધરસ્ત્રાન, સેલ્લસ્ત્રાન, અને મરવમાં તે બટકવા લાગ્યો, પણ કોઈની જાણે તેણે પોતાની સજામતી જોઈ નહીં.

મરવમાં યઝદેઝદેનું જઈ પુગવું.

દેશે દેશ બટકતો, રાતના મુસાફરી કરતો, અને કિવસના પાહડો અને ઝાડો અંદર છુપાતો તે પારસી પાશ્તાહ, પોતાની શેહનશાહી સરજતનો વિચાર કરી દુનિયાની બેવફાઈ માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો. (12)

દુનીયાની બેવફાઈને ઉપર યઝદેઝદેનો સંતાપ.

“અજબ છે નસીબાનો હોરે ગજબ, ગઈ મારી શાહી, ગયો કુલ મહુજબ. ફરી કીસમતની હતી જે ગતી, રહી નહિ શાહી, રહી નહીં મતી. થયો મારો અમલ મિસલ એક ખાખ, થયો અસ્ત સાસાનીયાં આફતાખ. અએ માફરેમન, અલગ મહેરબાંન, જન્મ દાં મને આપિયો આ જેહાંન. અગર આપ તે જો જન્મ દાં નહીં, તો જોતે આ રંજે-મહન હું નહીં. એ ખંદા છે દુનિયા દુઃખોથી ભરી, દુઃખ જોઈ દુખી થતો ના જરી. અગર દાં બને જો ખલકનો શહા, ગગન તકે ઉડે જો તહારી ધજા.”

તોખી દાં એક દાંન ફના ખાક છે, અમર નામ યઝદેઝદેનું પાક છે. જરા કર જમાનાનો ખંદા હિસાબ, જમાનાથી જમશેદ થયો લાજવાખ. ફરીકુન થાયો જગત આશકાર, જમાનાથી તેખી થયો બેકારાર. જરા નહિ હતો કમ કાઉસ રૂખાખ, ખતમ થાયો એક રોજ તેનોખી તાખ. રહ્યો નહીં આઢેલ નોશીરવાંન, રહ્યો નહીં પરવીઝ રોશાંન રવાંન. એક દોન જમાનાની છે મસ્તીનો, એક દીન છે દુઃખની વૃશ્તીનો. સિતારો ઉભો સર ખરોખસ્તીનો, થયો રોજ ‘રોશાંન’ ખરગસ્તીનો.

યઝદેઝદે તરફ મરવના હુકમનું બેવફા થયું.

અંતે બટકતો યઝદેઝદે મરવ મધે જઈ પુગ્યો. તે શેહરનો હકિમ માહુષ સુરી, જે તેનો દોસ્ત હતો, તેને યઝદેઝદે પોતાની આફતની તમામ હકિકતથી વાઙ્ક્રી કરી. યઝદેઝદેને તારાજ હાલતે પોતાની પનાહમાં આવેલો જોઈ, માહુષ સુરી પોતાનો લોભ અટકાવી શક્યો નહીં. માહુષએ તેનો દોસ્ત થઈ રહવાનું ખોટું ડોળ

ધાતુ, અને તેની પેરાણાગત અને મહારત કરવાની કષુલાત આવી, યઝદેઝદને વિરવાસ તેણે મેલવી લીધો.

માહુધએ યઝદેઝદને મેળખાંની આપવા એક લપકાદાર મિજલસ બોલાવી. તે મિજલસમાં ઇરાંન વતન અને જરથોસ્તીઆની અરબાએ કેવી રીતે પાયામાવી કીધી, તેનું ખ્યાન કરવાની માહુધએ યઝદેઝદને ફરમાસ કીધી તે ફરમાસને અનુસરી તે કમનસીબ પાદશાહે પોતાના કમનસીબ વતન અને કમનસીબ રેવત બાળે મિજલસ હજુર વિધાપ કીધો. (13)

માહુધનો કઝો-યઝદેઝદનું નાહસવું.

આ રંગભરી મિજલસની તકલીદી, અને શીતુરી માહુધની મેહમાનદારી કેટલી દગાભરી હતી, તેની કમનસીબ યઝદેઝદને જરાખી ખબર હતી નહી. તેણે એક હાથ ઉપર યઝદેઝદની પેરાણાગત કરી તેને રાજી રાખ્યો, અને ખીજી હાથ ઉપર તેણે તારતારના ખાનને બપો જણાવ્યું, કે યઝદેઝદ મારે હાથ આવ્યો છે, માટે તેને પકડવા લશ્કરને મોકલવું. આ ખબર મલતાંજ ખાને પોતાના લશ્કરની એક ટુકડીને યઝદેઝદને પકડવા મરવ તરફ મોકલી. તે ટુકડીએ મરવ મધે જે મકાનમાં યઝદેઝદ વસતો હતો, તે મકાનને ઘેરી લીધું.

આ નવી આકૃત જોઈ યઝદેઝદ તે મકાનમાંથી એક છુપા લેખાસમાં જીવ લઇ નાહસવા લાગ્યો, અને તેમ કરવામાં તે ફતેહ પામ્યો.

યઝદેઝદનું મરવના મેદાનમાં રાતને સમે પવન ચાલી

યાસ જઈ યુગવું.

મરવથી તે જીવ લઇ નાહ્યો. તે ક્યાં જતો હતો, તેની તેને ખબરખી નહી હતી. જ્યાંથી તેને એકાંત રસ્તો દેખાયો, ત્યાં તેણે નાહસવા માંડ્યું. એવી રીતે નાહસતાં, પુનમની એક આંદરણી રાતે, મરવ શેહરની સરહદની બાહાર, પુશરો નામના એક પવન ચાલીવાલાના ઝુપડાંમા બલતા ચેરામની સરતે, પાણીની તરસથી તરસ્યો યઝદેઝદ ત્યાં જઈ લાગ્યો. ત્યાં રાતની આંદરણીમાં તે ધંદીવાલાના બાળકાને નાચતાં ગાતાં જોઇ, પોતાની સરજત ઉપર વિચાર કરતો, તે ઝુપડાંની બાહાર જમીન ઉપર ફસડાઇ બેઠો. (14)

લટકીને વંનમાં તે બનીયો ખરાબ, સિકલ થાઇ સુંદર, અલમથી ભરે, ના રહી તાકત ના રહી તાબ. કરતો તે અફસોસ કંમબખત મઠ. મોઢ અમીરી બનિયો ફટીર, જંગે નિહાવંદથી થઇ ખતમ, મલેક શાહીનો રોશનખીર. સાસાંની શાહી બધ એકદમ.

પુશરોના ઝુપડાંમાં યઝદેઝદનું રાતને સમે ઘાસ ઉપર મુકાંમ કરવું.

એવામાં પેલાં ઝુપડાંના માલેક પુશરો બાહાર આવી લાગ્યો, અને યઝદેઝદને જોતાંજ પોતાના મકાનમાં તેને વિશ્વામો આપવાની પુશરોએ ખાએશ જણાવી. યઝદેઝદે તે ખાએશ ઉપકાર સાચ કષુવી. યઝદેઝદ પુશરોની સાથે તેના ઝુપડાંમા ગયો, અને ત્યાં તે ઝુપડાંના એક અંધારાં ખુંણામા, રાતને વખત જમીન ઉપર બિઝાવેલાં સુક્કાં ઘાસ ઉપર, તે ઇરાંનના પાદશાહે પોતાનું મુકાંમ કીધું.

આ ફરતાં આસમાનની બેઠુંદી આલથી શાએર ફોરદોસી યઝદેઝદની હાલત માટે નીચે પ્રમાણે વિધાપ કરે છે.

શ્રીરઘોસીનો યજ્ઞદેવની હાલત ઉપર વિલાપ.

* * *
 સુનીન અસ્ત રમે સૌંચે ફરીખ,
 ફરોઝશુ છુલંદ અસ્ત પસાર નસીખ.
 બેદોનનો કે ખીદાર બદખખતે ઉછ,
 બેગરફુન કરીદી ફસક તખતે ઉછ.

* * *
 અગર બંખુરદી જેહા દેશખંદ,
 કે નોયદ બેફરનોમ અમુ ભોઝ મેંઝંદ.
 એ બંદી દેલ અંદર સૌંચે ફસલ,
 કે હઝમોન બેઝુશ ઓઝેદ ઓવાંચે કુસ.

* * *

(અર્થ)

આ દુઃખગાજ આસમાનની એવી આલ છે, કે ધનસાનને ધરીમાં તે હિંચે ચઢાડે છે, અને ધરીમાં તેને નીચે પાદી ખુવાર કરે છે.

યજ્ઞદેવની સીતારો જ્યારે છુલંદ હતો, ત્યારે તેના નસીખને ફપકે તખતે ચઢાડ્યું હતું. હવે જ્યારે તેનું બદખખત થયું, ત્યારે ચઢી પીસનારના હાંપમાં તેણે આજરો લીધો છે.

એ બંદી જો તું અકલમંદ હોય, તો આ દુનિયા સાથે દીલદારી કરતો ના, કારણ આખર તું એનાથી દુઃખ ભરશે.

આ હમારી ધરતી સાથ તું તારું દીવ માધતો ના, કારણ એમા તું હર વખતે અજલની નોખતનો અવાજ સાંભલશે.

પુરારોનુ યજ્ઞદેવને પીછાંનવું.

પ્રભાત પડતાંજ પેલા ચક્રીચલાલાએ પોતાના રાતના પરાજાનો ખુનસરત ચેકરો, તેના પોશાક અને તેનું જરીઆન ભોતાંજ યજ્ઞદેવ તરીકે તેણે તેને પીછાની લીધો.

એ ખખર માહુધને પડી.

કમનસીબ યજ્ઞદેવની ખખર જાણસોયી માહુધને પડતાંજ, તેણે ગ્રપચુપ ચક્રીવાલા પુરારોને બોલાવી મગાવ્યો, અને યજ્ઞદેવનું માથું કાપી લાવવાનો તેને કુકમ કાધો, અને નહી તો તેનો તેમજ તેના કુટુંબનો જાન લેવાની માહુધએ તેને ધમકી આપી.

યજ્ઞદેવની કતલ.

ચક્રીવાલા પુરારોનું પેલા જુનમગાર માહુધ આગમ કાષ્ટ ચાલ્યું નહી. યજ્ઞદેવનું ખુન કરવા પુરારોની દિમત આલી નહી. પોતાના આખાં કુટુંબનો જાન લેવાની જ ધમકી માહુધએ તેને આપી હતી, તેથી આ ખખર કામ કરવાના ઠરાવ ઉપર તેને

આવવાની ફરજ પડી. તે ખુદા પાસ હાથ બોડી બોલ્યો: “ઓ હાદમર, ધરાંનના પાદશાહનું ખુન કરવા મારી હિંમત આલતી, નથી, પણ મારાં પાદશાંઓના ઝનની સલામતીને ખાતર મને માહુબના હુકમને તાગે થવું પડે છે, વારતે એ ચુનાકની હું માફ માગુ છું.”

તેજ રાતના, જ્યારે ખુશોના ઝુપડામા રાતને સમે યઝદઝદે એક જનનુ નાન ખાતો બેઠો હતો, તે વખતે તે યઝદ યઝીવાયો પાદશાહના કાનમા કાઝક વાત કેલવા જતો હોય, તેમ તેની આગલ જઇ, તેના જીવરમા એક ધારદાર છરી બોડી દીધી.

હજી તો તેના હાથમા નાંનનો ટુકડો હતો, હજી તો તેના મોહડાંમા તે સુકા નવાલો આવતો હતો, હજી તો તે પાણીને માટે યાદ કરતો હતો, તેટલામાજ તે દિયકરાએ તેને જાંનથી બેળન કીધો, અને તેની લાસને માહુબને સ્વાધીન કીધી.

માહુબએ તેના શરીર ઉપરનો તમામ શાહી સાજ, તાજ, ગળેબધ, મોહોર અને વાંટી વિગેરે કાઢાડી લઇ, તેની લાસને પડોસમાં વહેતી નદીના પાણીમા, નગ્ન હાલતમા ખુશોના પાસે, ફેંકાવી દીધી. આ લાસ ઉપર પાછલથી કેટલાક ખ્રીસ્તી પાદરીઓની નજર પડતાંજ તેઓએ તેને જોલખી, અને પાણીમાથી જાહાર કાઢાડી તેને દુખમેનશીન કરાવી.

આ બનાવ તારીખ ૨૩ મી અગસ્ટ ૪૦ સન ૧૫૨ ને દીને બન્યો હતો. મરજી વખતે યઝદઝદેની ઉમર ૩૫ વરસની હતી. ૧૫ વરસની ઉંમરે ધરાંનની જરથોસ્તી અંનજીમને તેને તખત ઉપર લાવી બેસાડ્યો હતો. સુરજ જેમ ઉગે છે અને અસ્ત પામે છે, તેવીજ હાલત રાજપાતની થાય છે. તેજ હાલત જરથોસ્તી રાજપાતની થઇ, અને તેજ રીતે પારસી સલતનત સદાની અસ્ત પાંખી.

આખરી ટીકા.

મહાંન પ્રજાઓનું ચહડવું અને પડવું, તેમની રીતી અને નીતી ઉપર મોટા આધાર રાખે છે. જે પ્રજા મોજ અને શોખમાં લીન થઇ પડે છે, તે અંતે પરાજય થવાને સરળપલીજ છે. યઝદઝદેએજ સખબથી પારસી શેહનશાહતને સદાની ગુમ કીધી છે.

જે ધરાંની ઈરીઅનોએ કાહુસીવાની લગાઈમા પોતાનો ઝુંડો ગુમાવ્યો નહી હોતે, અગરજે તે કોમે પોત પોતામા ખરપા થતો કુમંપ અટકાવ્યો હોતે, અને એ કોમ મોજબા શોખમાં પડી નહી હોતે, તો આજે તમામ ધુરપ ખંડના ઈરીઅન દેશોમાં ‘જીહોવાને’ બદલે ‘અહુરા મઝદા’ ના નામની પરસ્તેશ થઇ હોતે, અને કેવલોને બદલે આતશ કદેહોમાં રોશન આતશનો કેબલો બીરાજ રહેતે

થયો એ સુજબ પારસી શાહ કતલ, રહિ નહિ તેની અસલ કે નસલ. અજબ છે જફા તારી અર્જે જીલંદ, પિછાને નહિ ધુજ ફંદ હોશમંદ. અરે ગોળ’ ગુ’મખજ ફિરુરી કહંન, કિધો પારસી શાહ કહાં તે દફંન. ગજબ છે ચલન તારી ઓ આસમાં, કિધાં ધુએ તારાજ જરથોસ્તીયાં.

ખલક થાઇ તાજીબ હયરત રહે, મલકબી ખલક ના એ દુઃખો સહે. જગત બેઇ આફત સિહા-અંધકાર, કબળી રડે બેઇને શોહરિયાર. એક રોજ છે જીંદગી આ તમામ, તજી ફાંતી જઇશું મિનોઇ સુકાંમ. એક રોજ છે જીંદગી આ ખતમ, નહી સંગ કોઇ સિવાએ કરમ.

સિતારો થયો ચબદેઝ્ઝીનો અસ્ત,
 થઇ તેની અવલાદ નાણુ નષ્ટ.
 કિંધી પારસી શાહી તેણે ખતમ,
 પડયો પારસીઓની ઉપર જીવંત.
 રિજાલા અરખ જે હતા અહુ ખતંગ,
 થયા રાજ કર્તા, ખનિયા મલંગ.
 કિંધાં આસમાને છે સહુને ફેના,
 આ ફાંતીમાં નહી કોઈને મલતી પનાહ.
 થયા પારસીઓ પરાગંદ તમામ,
 ધરાંન છોડી ગયાં ગામેગામ.
 હતાં બળ કળમાં ખિલકુલ પુર,
 રંગે રૂપાલા, વિપતીથી સુર.

કંઠમાં કંઠાવર, જીવંત તંનના,
 તકદિરના કુટા, વતન વંનના.
 અકળે પુરા, દિલથી દસેર,
 દિલમાં સખાવત, માયા મહેર.
 હજારોએ છોડી કિંધાં રહેકાણુ,
 નિકલિયા આવવાને હિન્દુસ્તાન.
 તણ સહેર આખાદ કીધી સફર,
 ઉતરિયા મથમ 'દીવ' ખંદર. ઉપર.
 વસી દીવમાં વીસ વરસ એક કંઠ,
 ગયા ત્યાંથી પાછા સંગાન ગંઠ.
 વસી ત્યાં વતન તે કિંધુ ગાંમને,
 સ્થાપ્યું ત્યાં આતશ ખહેરાંમને.^{૧૪૭૦૦}

રહી રીત નહિ કંઠ, રહિ નહી લાત,
 રહ્યો નહી પોરાક, રહિ નહી વાત.
 રહી નહિ જીવંતીની રાહ ને રસમ,
 ફકત રાખિયો એક કાંચમ ધરમ.
 હતા નહી ત્યારે 'કાંલર' ને 'ટાઇ',
 હુતી પારસી જાંગલાની નવાઇ.
 હતી પારસી નારો હિંમતે પુર,
 નીતી અશોષથી હતી લરપુર.

હતો નહી પોલકા 'ને રહે'તા પરમાર,
 હતો નહી ચસ્માની ઉપર સુમાર.
 હતાં નહી 'ઇન્સર્શન' 'રીખન' ને 'લેસ',
 હતા નહી ત્યારે વસણાએલા કેસ.
 હતા નહી ખાળકને 'સેલરના સુટ',
 પપ્પા નહી કુકતા 'તાલાંખી ચીટ'.
 ખતમ થઇ સાસાંની શાહી તમામ,
 રજા આદે 'રેસન' કંઠીને કંઠામ.

પારસીઓની રોહનશાહત પડી ભાગ્યા પછી, તેમની નાહસ લામની વિગતવાર નોંધ તવારીખની શાહાદત સિક્કે આજે નીચે પ્રમાણે રજુ કરી રાખ્યા છે:

ઇ. સ. ૧૪૧ મા નીહાવંદની લડાઇ થઇ હતી.

ઇ. સ. ૧૪૧ મા એટલે નીહાવંદની લડાઇ પછી દસ વરસ વિત્યા બાદ ચબદેઝ્ઝ કતલ થયો હતો.

- ઇ. સ. ૧૪૨ } એટલે ૧૦૦ વરસ સુધી પારસીઓએ નાહસીને કોહિસ્તાનના
 થી }
 ઇ. સ. ૭૫૧ } પાહડી મુલકોમાં આસરો લીધો હતો.
 ઇ. સ. ૭૫૪ મા પારસીઓ મકરાનની દક્ષિણે આરમઝ નામના ટાપુ તરફ ગયા હતા.
 ઇ. સ. ૭૬૬ એટલે ૧૫ વરસ સુધી પારસીઓ આરમઝના ટાપુમાં રહ્યા હતા.
 ઇ. સ. ૭૬૬ } પારસીઓ આરમઝના ટાપુમાંથી નિકળી પ્રથમ દીવ ખંદરે ગયા હતા
 થી }
 ઇ. સ. ૭૮૫ } અને દીવમાં તેઓ ૧૯ વરસ સુધી રહ્યા હતા.

૧ પારસીઓએ ધરાંનથી હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યા પછી પેહલવેદેહસ્તુ હિન્દુસ્તાનમાં જે આતશ બેદરાંમ બંધાવ્યું હતું, તે એજ હતું.

- ૪૦ સં ૭૮૫ પારસીઓ દીનમાં-૧૯ વરસ સુધી રહ્યા પછી, તેઓ ત્યાંથી
 ૪૦ સં ૭૮૫માં નિકલીને સંજનન મધે આવી રહ્યા હતા.
- ૪૦ સં ૭૯૦ ના સાલમા પારસીઓએ સંજનન મધે પેહલવેહલુ આતશ બેહરાંમ
 બોલ્યું હતું. (હીન્દુસ્થાનમા પેહલુ આતશ બેહરાંમ બેજ બધાં હતાં.)
- ૪૦ સં ૭૯૦ } એ પછી લગભગ ૩૦૦ વરસથી વધુ વરસ સંજનનમા વસી,
 થી
 ૪૦ સં ૧૦૫૦ } ત્યાંથી ગુજરાતમા ચોતરફ તેઓ વસ્વાટ કરતા થયા હતા.
- ૪૦ સં ૧૪૯૦ } એ પછી મહમદ બેગમએ સંજનન ફત્તેહ કરવા સંજનનના
 હિન્દુ રાજા સામે ચઢાઇ કીધી હતી, જે પ્રસંગે અર્ધશીર નામના
 પારસીની સરદારી ફેઠળ, પારસીઓ સંજનનના રાજા તરફથી
 મુસલમાનોની સામે લડી, તેઓએ પોતાની બહાદુરી દેખાડી
 આપી હતી, અને ત્યાર પછી તેઓ ખારોટના પાહાડ ઉપર
 જઈ વસ્યા હતા.

અને એ પછીના પારસીઓને લગતા બનાવો ધણા જાણીતા છે, અને તે અત્રે
 દરશાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. *

મ. જ. ર. ર. ર.

* અમારા કુટુંબમાં અમારા પિતાજીને હાથે લખેલી એક ચોપડી નામે ગુનબા
 જ્ઞાનપર ચેકર્ડ છે.

આજથી ૭૫ વર્ષ ઉપર હાથના પુસ્તકો લખનારાઓ પોતાના લખાણની તારીખ
 કેમ આપતા હતા, અને તે અરસામાં આપણા પારસીઓ ગુજરાતી ભાષા કેવી રીતે
 લખતા હતા, તથા પોતાની ચઢતી વસાવણી કેમ જાળી રાખતા હતા, તેના એક
 નમુના તરીકે અમારા પિતાજીની ઉપલી હાથની લખેલી ચોપડીમાંના કોલોફોન, જેમ
 તેમાં છે તેમ અમે તે અતરે નીચે આપ્યે છીએ:-

"આજ રોજ મુબારક ૩ અરદીમેશ્વર અમરશાસપદ ને માહા મુબારક ૪ તેસતર
 તીર હીજર, ને શને ૧૨૧૭ એજદેઝરદી, સંવત ૧૯૦૪ નાં વરખે માગશર વદ ૮
 ને વાર શુધે તા. ૨૬ મી માહે દીનમબર શને ૧૮૪૦ ઇસવી, શકે શાલીવાંન ૧૭૬૦,
 મુસવર્માની તા. ૨૦ માહે મોહોરંમ શને ૧૨૬૪ હીજરા, એ દીન કલાક ૧૨ ને અમલે
 સંમપુરંન કીધી છે. અસલ પરમાને નકલ ઉતારી છે. એ કીતાબનો આવક કમતરીન ગરીબ
 સરવેની પાઉ ખાક નવરોજી, નાહાંનાબાઇ, શોસમજી, જમશેદજી, શોહોરાબ,
 નવરોજ, જમશેદ, હીરા, રતન, ડાયા મુનથી, જંદર સુવાલીના-હમે હમારી ખાએશને
 વાસતે એ રંગીન કીસ્સા લખેજો છે."

“આતશની સેતાયેશ કરનારા.”

યાને

‘કુહે ગુખર.’

[આ દાર્તાનનુ કિર્તન ફક્ત એક પુરવણી તરીકે શાહનામાના દાર્તાનોના કિર્તનોને છેડે આમેજ કરવાની કર્તાએ એકજ કારણ સર અગત્યતા જોઈ છે.

કવી યોમસ મુરની લાલારૂખમા, “આતશની સેતાયેશ કરનારાઓ” એવે નામની એક નઝમ રૂપી કલ્પીત વાર્તા, પ્યારના મુદ્દા ઉપર જોડાયેલી છે. આ વાર્તા સીધી રીતે જોતાં શાહનામાના દાર્તાનો સાથે કંઈપી નિસ્ખત ધરાવતી નથી, પણ પારસીઓની શેહનશાહત પડી લાગ્યા પછી, અને યઝ્દજ્ઞેદ્ શેહરિયારની દાર પછી ધરાંની જરથોસ્તીઓના જીવનમા આતશ તરફની શીદાગીરી ઠેવી હતી, તેના ચીતાર આપે છે. પવિત્ર આતશના બચાવ માટે ધરાંની જરથોસ્તીઓ પાહાડોમાં વરશે સુધી છુપાઈ વસતા હતા. કેટલાકે ધરાંની અખાત તરફ આવેલા હોરમજ્ઞના દાપુમા જઈ વસ્યા હતા, અને કુશમનો સાથ તેઓએ મોટી લડત ચલાવી પવિત્ર આતશને સંભાળી રાખ્યા હતા.

આતશની સેતાયેશ કરનારા ધરાંની જરથોસ્તીઓને ‘કુરાંન અને તલવાર’ના જમાનામા, ઝંતુની આરમો તરફથી જે હેરાંનગતી યઝ્દજ્ઞેદ્ની પડતી પછી મદી રેહી હતી, તે બનાવોની વિગતને, આ આતશની સેતાયેશ કરનારાઓના દાર્તાનમાં બનતા બનાવો સાથે સેદ્દકથી જોડી રાકાય તેવા લાગ્યાથી, શાહનામાના મારા કિર્તનોની સાથે એક પુરવણી તરીકે જળવાઈ રહે, એવી મતલબથી તે અત્રે આમેજ કીધું છે. વધુ એટલા માટે, કે આ ઇમેજ કવીના એક ઇમેજ દાર્તાનને શાહનામાને આધારે કર્તાએ રચેલાં સંગીત કિર્તનોના જેવીજ હજી ઉપર નઝમ અને નસર ઉપરાંત તેને સંગીતથી સજ્જ કરી, એ કિર્તનમે કર્તાએ મુંબઈ તેમજ દેશવરો ખાતે રજુ કીધું હતું.]

લાલારૂખ લખનાર કવી સર યોમસ મુર.

સર યોમસ મુર એક પ્રખ્યાત ઇમેજ કવી હતો. તે એક કવી હોવા ઉપરાંત, મધુર હલકવાવો ગાયક પણ હતો તેના મધુર હલકને લીધે, તેની જોડેથી કવીતાઓ માર્છ સંબલાવવા, માતજર ઇમેજે તેને વારેઘડીએ પેતાની મેહરીલોમા બેલાવતા હતા.

૧ આ દાર્તાનનુ સંગીત કિર્તન પેહલ વેહલુ કરતાએ કરાંચીની અંનજુમન રૂબર તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને દીને કરાંચીની યંગમેન્સ ઝોરસ્ટ્રીયન એસોસિએશન તરફથી રજુ કીધું હતું, અને ત્યાર પછી એજ કિર્તન મુખરની જગ્યાન કમીટી, રથેસ્તાર મંડલ, અને બેહસમલ જીલ્લાઈ ઇમેજ યુનિયન તરફથી જુદાં જુદાં સાલમા જુદી જુદી વખતે મુંબઈ તેમજ અમદાવાદમા મેં રજુ કીધું હતું. રથેસ્તાર મંડલ તરફથી ન્યારે ખીલ વાર એ કિર્તન મે રજુ કીધું હતું, ત્યારે એ કિર્તનને લગતા ૧૮ દેખાવો મેજક લેનટરના સ્લાઇડ્સ મારફતે રજુ કીધા હતા.

તેણે લખેલી કવીતાઓમાં

લાલાડખ

ને નામે જોડેલી કથા જગ જહોર થઇ ગઇ છે. એ લાલાડખની કથાના વળાંમાં

આતશની સેતાયશ કરનારા

જીવે નામનું એક દાર્તાન રચી, લાલાડખની કથા સાથે તેને જોડી નાખ્યું છે. જો કે એ આતશની સેતાયશ કરનારાઓનું દાર્તાન કદાચ છે, તોપણ ખરાની જરથોસ્તીની આતશની તવારીખમાં નોંધાયેલા એક ખરા બનાવની ઉપરથી તેણે જોડેલું છે.

કુરાંન અને તલવારનો જમાનો.

પારસી શેહનશાહતની પડતીનો તે જમાનો હતો, કે જ્યારે અરબ લોકો એક હાથમાં કુરાંન અને બીજા હાથમાં તલવાર લેઈ, જરથોસ્તી દીન ધરમને ખરાંતમાં તારાજ કરતા હતા.

‘ગબર’ યાને આતશની સેતાયશ કરનાર.

તવારીખનો તે એક ધણોજ નેહસ્ત જમાનો હતો, કે જ્યારે અરબો જરથોસ્તીઓને ‘આતશની પુજા કરનારાઓ’ ના એકકાચથી એલખાવતા હતા, અને પારસીઓનો ધરમ આતશની પુજા કરવાનોજ હતો, એવી તે લોકનો માન્યતા હતી. આ સમયને લીધે તેઓ જરથોસ્તીઓને ‘ગબર’ તરીકે ગણતા હતા.

ફીરદોસીએ આપેલો રહીઓ.

પણ પારસીઓને લાગુ પાડેલાં આ જોહર્તાન માટે પાછલથી સાચીર ફીરદોસીએ જે રહીઓ પોતાના શાહનામાં અંદર આપેલા છે, તે બહુવા જોગ છે. તે લખી ગયો છે કે:

“મગુછ કે આતશ પરસ્તાં છુદંદ,
પરસ્તંદએ પોક યઝદાં છુદંદ.”

અર્થ: “એમ ના સમજે કે એ (પારસીઓ) આતશની પુજા કરનારા હતા; તે લોક તો પાક યઝદાંને માનનારા હતા.”

યઝદેઝદની હાર પછી.

યઝદેઝદની હાર પછી જરથોસ્તી બહોજશાવી અને શાહીનો અંત આવ્યો. અંત શાહી અને સત્તાનો આવ્યો, પણ પવિત્ર આતશ તરફની શીદાગીરી તો દરેક જરથોસ્તીના છગરમાં જલવાઇ રહી હતી. રાજપાન ખોલા પછી, અરબોની જુલમગારીને લીધે, જરથોસ્તીઓને વતનથી બેવતન બની પાહાડોમાં આસરો લેવો પડ્યો, પણ ત્યાંની જરથોસ્તી દીન અને પવિત્ર આતશને, તેઓ છત કરતાં વધારે સંભાલથી જાળવતા રહ્યા હતા.

આખેણુ દાર્તાન હિયાંથીજ શર થાય છે. એણે કમનસીય જરથોસ્તી પાદશાહ યઝદેઝદ શેહરિયાર, પોતાની શાહી સલતનત ખોઈ બેઝન થયો, અને જરથોસ્તીઓ તોજ વગરના રાજની રૈયત તરીકે ભટકતા પોતાના ધરમ, અને આતશને બચાવવા શુદાઓ અને પાહાડોની કદબુમાં વસ્વાટ કરતા રૂયા.

જરથોસ્તીઓ લાહોર સુધી ગયા હતા.

અરગોના ભુલમથી જોર થઇ, જરથોસ્તીઓ પોતાનું છુટાપછુટો મોગતવા કરમાનના પાહાડો તરફ, તેમજ દિન્દુસ્થનમાં ગંગા નદીને કિનારે આવેલા મુઝકો તેમજ લાહોર તરફ તેઓ નિકળી ગયા હતા.

લાહોરખ.

લાહોરખની કાંઠાણીમાં આવેલું આતશની સેતાયેશ કરનારાઓનું દાર્તાન નીચે પ્રમાણે શરૂ થાય છે.

દીલ્લીના પાદશાહ ઔરંગઝેબની લાહોરખ નામની દીકરી, કેશમીરની પડોસમાં આવેલા બુકરીયાના શાહનદા સાથે અદરાયવી હતી, તે પોતાની શાદી કરવા માટે દીલ્લીથી કેશમીર જવા નિકળી. થોડાક માનીતા નોકરો અને સખીઓના રસાલા સાથે, લાહોરખે કેશમીરની મુસાફરી શરૂ કરી હતી. એજ રસાલામાં, લાહોરખનું મન રંજન કરવા માટે તેણીના આધિન બુકરીયાથી ફરામરોઝ નામના એક જવાન કવીને ખાસ બલામણુ કરી, લાહોરખનાં રસાલામાં દાખલ કરવા મોકલ્યો હતો.

લાહોરખે આ કવી ફરામરોઝને પોતાના રસાલામાં સામેલ કરીધા. માર્ગમાં, મુસાફરી દરમિયાન, આ કવી ફરામરોઝ, લાહોરખને કિસમ કિસમની કવીતાઓ, અને કાંઠાણીઓના દાર્તાનો ગાઇ સંભલાવી રીજવતો હતો, અને લાહોરખ તે ધણીજ ધ્યાનથી-સાંભલી ખુશી થતી હતી. (૧)

લાહોર આગલનું આતશ કહેલું.

એવી રીતે મુસાફરી કરતાં, લાહોરખને રસાલો લાહોર શહેરની નજીક આવી પુગ્યો. દિવાં આવતાંજ લાહોરખને ખબર મળી, કે તેણીનો આધિન બુકરીયાનો શાહનદો, તેણીને મલવા માટે કેશમીર આવી પુગ્યો છે. લાહોરખ આ ખબરની વધામણી સાંભલી જરાખી ખુશી થઇ નહી, કેમકે તેણીનું દીલ પેલા જવાન કવી ફરામરોઝે લગભગ શતી લીધેલું હોવાથી, તે વિચારમાં પડી હતી.

લાહોરમાં આવતાંજ તેઓએ પોતાના રસાલા સાથે, એક રણીઆમણી જગ્યાએ પડાવ નાખ્યો. એ પડાવથી થોડેક દુર, એક પુરાણું ખંડીએ લાહોરખની નજરે પડ્યું. લાહોરખે કવી ફરામરોઝને સવાલ કરીધો કે : “તે શું છે ?”

ફરામરોઝે જવાબ દીધો કે : “આતશની ખંડી કરનારાઓનું એ એક પુરાણું આતશ કહેલું છે. જરથોસ્તીઓ આરગોને હાથ દાર ખાઇ, પોતાના ધરમની જાળવણી કરતા લાહોર તરફ આવ્યા હતા, તે વખતે તેઓએ એ આતશ કહેલું બાંધ્યું હતું.”

એ ઉપરથી ફરામરોઝે લાહોરખને કહ્યું કે : “એ જરથોસ્તી આતશ પરતોની એક ઘણીજ કુઃખદાયક કાંઠાણી હું જાણું છું, અને જો શાહનદીની ખાજીશ હોય, તો તે હું ગાઇ સંભલાઉં.”

તે કુઃખદાયક કાંઠાણી સાંભળવાની શાહનદી લાહોરખે પોતાની મરજી જણાવ્યાથી શામિર ફરામરોઝે આતશની સેતાયેશ કરનારાઓનું દાર્તાન શરૂ કર્યું.

[illegible]

Fire Worshipers.

“કેહ કેહ, શ્યા ખુરસેદ, કહાં ગણ તે જરથોસ્તી કોમ, અને કહાં ગયો તેમનો ધરમ, અને કહાં ગયો તે વખત, કે જ્યારે ચોતરફ નજર કરતાં ખુલ્લું દરેહમહેરો અને આતશ કદેહ દેખાતાં તે હવે દેખાતાં નથી.”

કહે છે ક્યાં તેમનો તે ધરમ,
ક્યાં છે દરેમેહર, હતાં હરગમ
ક્યાં છે આતશ કદેહુ તે ગયાં,
કિધાં ગુમ કોઁને ના તે રહ્યાં.
કહો સર્વ આતશ કોણે કિધા,
કરી સર્વ લાખો ગુજરી જકા.”

“બુરો તે વખત ! ઠાકુસીઆની લડાઇમાં જરથોસ્તીઓની દાર યઇ, અને તેઓ પોતાનું રાજપાત ખોઇ ગયા પશુ શું રાજ સાથ તેઓ પોતાના ધરમ પશુ ખોઇ ખેડા !

“પુઝો ? દીન યુસ્તોને પુઝો ! તેમ નહીં તો એદદીનોને પુઝો, કે દરેદમેદરોની પાયા-માથી સાથ પવિત્ર આતશ સદં થયો, તે સાથ શું જરથોસ્તીઓની જહોજલાલીથી ખુમ્મઝ ગઇ ?

“ નહીં! ઈરાંની જરથોસ્તીઓમા એવાખી નર વીર હતા, કે જેઓ ધરમ અને આતશને ખાતર, પોતાની રગોમાં વેદતાં લોહીના છેલ્લાં ટીપાં સુધી તેઓ લડવા હતા.”

“કહેા કેા'ને કીધી વતનની યાદ,	જીલ્લં જેના દિલ્લા શુરવીર મસ્ત,
કહેા કેા'ને કીધું વતન ખરખાદ.	જીલ્લં કી ધરમની થઇ કેમ અસ્ત.
જુમી કેમ પ્યારી ગયા તમ જીલ્લી,	સુખન જેના સાથા, વચન જેનું એક,
ગયા કેમ નિસરી દીન જેસુલી,	જીલ્લં જેની મહોખત, પ્યારો વિવેક.
અફસોસ વતનપર પડી કેવી ધાર,	કહે કોણુ થયો એવો નર નામદાર,
જીલ્લં કિતી કેમ થઇ ગઇ ખુવાર.	ધરમ પર કિધો હોય જીવને નિસાર.”

હાફીદ-એક વીરસો જરથોસ્તી.

તેવો જ'ગી, તેવો સાચો, અને તેવો એક વફાદાર ધરાની જરથોસ્તી હતો. તેવું નામ હાફીદ હતું. તે દીન-ધરમનો દોસ્ત અને ધરમ ઉપર જન આપનાર એક જવાન હતો.

દારમોઝીઆના અખાત આગલ આવેલા એક ગંજવર પાહાડ ઉપર, જવાન હાફીદ, પોતાના લશ્કરની એક ટુકડી સાથે અરબ દુશમનોથી આજેજ થઇ, આપી વસ્યો હતો. આ પાહાડી મકાનના ગુરાઓમા તેણે પોતાની સલામતી એઇ, પોતાના લશ્કરના સિપાહોને પોતાની રખડ ખોલાવી, તેઓને સધીપારો આપવા લાગયો.

“થરો આ જીલ્લં પાહાડ માડ વતન,	કિધા જેણુ જીઆંગર કેવો ફના,
થરો આ શુદ્ધો માડ કંદન.	જીતિયા જેઓએ મુલ્કો ધણા.
ધરી હાજ હીલમે ધરમની તરફ,	એવી તે ઝોલાઈ ફસ્તમની,
કિધો જાન સદેકે વિના એકે હરફ.	થઇ આજ તે જેર લાચાર ખની.
ઢિઠાં કુઃખ હજારો 'નેક'ઇ કંઈ સિતમ,	ફરજ છે હર એક ઇનસાનની,
વતનની જીલ્લંનો જીગર માહે ગમ.	જીજે તે કંદર હીનો-ધમાંનની.
કિધું દુશમનોએ વતનને ખુવાર,	હજારોં છે હયાંનત તે ઇનસાંન પર,
કિધાં દીન ધરમને ફના જેસુમાર.	જીજે નહિ જે દીન ધરમની કંદર.
કિધી મે તો મારી ફરજને અઠા,	
હવે મુજ વતન આ શુદ્ધે સદા.”	

હાફીદ પોતાના પાહાડી મકાનમાં સંતોશ માની લીધો.

પોતાના પાહાડી શુદ્ધને તે બહાધુર જવાને એક આરાસ્તા કરેલા નાદના પશુ સુંદર મકાનમા ફેરવી નાખ્યું. તે શુદ્ધની આગલી બાજુએ, તેણે એક સુંદર બગીચો

બનાવ્યો, અને ત્યાં તેણે જાત જાતના પુલોના રોપાઓ રોપી સંગારી નાખ્યું, જેથી વસંત રુદ્રમા તે બગીચો એક દીક્ષ પસંદ પુલવાડી જેવો બની જતો હતો, એ બગીચામાં ખીલી રેહ્યાં રંગરંગી પુલોની ઘટા વચે હાફીદ ઉભો રહી કુદરતી બહેસોને યાદ કરી, પોતાના મનને સંતોષ આપતો હતો. (૨)

હાફીદના પાહાડી મકાનની બચાંકર ખીણોનું બચાંન.

તે પાહાડની દરેક બાજુએ ફરતી ઉંડી ખીણો હતી, અને તે ખીણોની અંદર દરીયાના પાણી ભરતી અને ઘોટ્ટને વખત તેમાં ફરી વળી, આખી ખીણને એક દોળખ મીસાલ બનાવી દેતાં હતાં. એ સ્થળને લીધે, હાફીદના આ પાહાડી મકાનમાં દાખલ થવાનો રસ્તો કુદરતી રીતે બિલકુલ અજીત થઈ પડ્યો હતો. ફક્ત એક ધણોળ સાંકડો માર્ગ પુલના આકારે તે ખીણને જોડતો હતો, કે જેની બચર ફક્ત હાફીદનેજ હતી.

હાફીદનું પાહાડી આતશ કંઠેહ.

આ પાહાડી મથકને છેક મથાલે ઉગી નિકળેલી એક ઉંચી એકાંત ટેકડીમાં પડેલા ઘોહની અંદર એક એવી જગ્યા હતી, કે જ્યાં કુદરતી આતશ કાંઈખી બસતથુ વગર રાત દીન રોશન રહેતો હતો. હાફીદના આ કુદરતી આતશનો શુક્રો, તેનું માનીતું આતશ કંઠેહ થઈ પડ્યું હતું. હિયાં હાફીદ પોતાના સધલા પેહલવાનોને ભેગા કરી તેઓની સાથ આતશની સેતાયશ કરતો હતો. (૩)

આતશ આગલ હાફીદે લીધેલા કસમ.

એ આતશની સનમુખ હાફીદે પોતાના સાથીઓ સાથ વરવાટ કીધા પછી, એક દિવસ સધલાઓને ભેગા કરી એવા કસમ લીધા કે:—

“ધરંનની ફિરતી, અને જરથોસ્તી ધરમની ઈજાતને ખાતર, દીન દુશ્મનોને કદીખી શરણ થવું નહી, પણ જરૂર પડે તો હિયાંજ લડવું અને હિયાંજ મરવું.”

અલ હુસન-અરબ સરદાર.

હાફીદના દીલમાં પોતાના દીન દુશ્મન અરબ ઉપર ખાર વમરનો કેહર વસી રહ્યો હતો, અને તેથી તે સહેજખી જગી રેહતો નહી હતો. પોતાના પાહાડી શુક્રાની બરોબર સમિ આવેલા દરીયાના કિનારા ઉપર, અરબ દુશ્મનોનો એક મસ્ત મોટો કિલ્લો, ખડક ઉપર બાંધેલો દુરથી દેખાતો હતો. એ કિલ્લાની સરદારી અલ હુસન નામના એક અરબ સરદારના કબજામાં હતી.

આ કિલ્લાને જોતાંજ, અને તેનો સરદાર એક અરબ છે, એવું જાણતાંજ, હાફીદ દુશ્મનના લશ્કરનું જોર કેવું અને કેટલું છે, અને કિલ્લાની રચના કેવા મકારની છે, તે નજરે નોંધી, અને બને તો જરથોસ્તી દીનના દુશ્મન અલ હુસનને જાણેહ કરવાની તજવિજમાં તે પડ્યો. તેણે અતે પોતાની મતલબ પાર પાડવા એક યોજના ધડી કાઢી, અને તેજ વખતે, તે યોજના અમલમાં મુકવા, તે તૈયાર થયો.

અંધારી રાતે હાશીદની છુપી સફર.

પડી એક દાહડે સિદ્ધા એવી રાત,
ધરી હાશીદે હીલ અંદર ચુરાદ.
નિકલ્યો તે પહાડી મથકથી બહાર,
થયો એક કિસ્તીની ઉપર સવાર.
લિથો સાથ ના કોઈ સંગી કે ચાર,
ધરી હાંમ હિંમત દિલમા અપાર.
હંકારી કિસ્તીને સાંભે કિનાર,
ગયો એક દમ દુશ્મનને મિનાર.
સનસન વાતોતો વાયુ ઉડી,
ઠરિયાના મોજા ઉછળતા કંદી.
ઠન ઠન હોડી ઉછળતી હતી,
હાશીદ ઉમેઢ ઉછળતી હતી.
હતો મનમા દુશ્મન અલ હસન,
મળે તો કરે ઝટ તેને ઢંકન.
કરી ચાઢ હમદીન ઉપરનો અબખ,
જલાવતો હતો હીલ મિસલે કળાખ.

હમારી ગધ ચાહી સરજત તમામ,
કિધાં દિન ધરમના પામાલ નામ.
અરબોએ ખરખાદ હીધું ધરાંન,
દિધાં કુલ દરેહ મહેર, આતશ વેરાંન.
મૂવાં લાખો નર-નાર થઇ ખારખર,
ઢરઢ હોજો તેપર હજારો હજાર.
છે કુલ્લે જરથોશ્તીનો એ પુકાર,
તે દિનથી હીલ છે બેકાર.
ખોઇ દીન ધરમને તખાહ સહું થઇ,
વતનથી થયા બેવતન કુખ સહી.
જે કરતાંતાં નિસદિન ચેનો-ચમન,
કતલ તેઓ થાયાં મિસલ ગોસ્પંદ.
દિધું કોઇએ કંઇ કંદુનખી નહી,
એ આફત જરથોશ્તીઓએ સહી.
રહે કુલ જરથોશ્તી જરખર,
ગજખ છે, અલમ છે, ઓ કેરદેગાર.

અરે તમ સુણો ઓ તવારીખ નવેશ,
લખજો હકિકત વિના કંઇ ફવેશ.(૬)

એવી અંધારી રાતે હિંમતવાન હાશીદ પોતાના પાહાડી મથકમાથી ગુપ્તગુપ્ત ઓકલો બહાર નિકલી, એક નાહની કિસ્તીમા સવાર થઇ, અલ દસનને નજરે જોવા, અને બને તો તેને ઠાર કરવાના ધરાદાયી દુશ્મનના કિલ્લા તરફ હંકારી ગયો.

પણ આ સમયે જોખમ હાશીદ સા માટે બેસતો હતો. રાતની સિદ્ધાઈ વચ્ચે, હાશીદ જ્યારે દરીવાના ઉછળતા મોજના પાણી ઉપર પોતાની કિસ્તી હંકારતો હતો, ત્યારે તેના દીલમા તેના વતન અને ધરમની લાગણી એટલી તો જોશખંધ ઉભરી નિકલી, કે દુનિયાની તવારીખ લખનારાઓને, જરથોશ્તીઓ ઉપર ગુજરેલા હાદેસાઓની સાચી નોંધ લેવા માટે તે લલકારવા લાગ્યો.

હાશીદ અરખ સરદારના કિલ્લાની અંદર.

અતે હાશીદની કિસ્તી તે કિલ્લાની આગલ જઈ પુગી. પોતાની કિસ્તીને ત્યાં આવેલા ખડકોની વચ્ચે જરોખર ગોઠવી મુકી, હાશીદ ખડકો કુદાવતો તે કિલ્લાની દેવાલ આગલ જઈ પુગ્યો, અને અતે મહા મેદનતે કિલ્લાની દેવાલ ઉપરતે બંધકક ચઢડી ગયો.

કિલ્લાની દેવાલને મથાલે પુગી આસપાસ નજર કરતાં, કિલ્લાના કુસાદે ઓકમાં તેણે એક નાહનો જોવા સુંદર મહેલ જોયો. તે મહેલના દિવાંબાનામા રોશનીનો પ્રકાશ ફેલાઇ રહ્યો તેને દેખાયો.

હાફીદ તુરતજ તે કિસ્લાની દેવાલ ઉપરથી નિચે બોગમાં ઉતરી પડ્યો, અને ચોકમાં આવેલા મેહલની તરફ આવ્યો. કોઇમી રીતે તે મેહલમાં દાખલ થવાનો હાફીદ વિચાર કીધો. અંતે તે મેહલની દેવાલ ઉપર ચઢ્યો, અને મેહલની અંદર દાખલ થયો. તેણે ધારણું કે એ મેહલમાં કિસ્લાનો સરદાર અથવા હસન વસનો હોવો જોઇયે. આવી મોડી રાતે અગર જો તે તેને મળી જાય, તો તેજ વખતે તેને જબેક કરવા તે તતપર તૈયાર થઇ રહ્યો.

જેવા હાફીદ ઉપર પુગ્યો, કે તેને એક સુંદર દિવાંખાંતુ દેખાયું. તે દિવાંખાંતુ શાશનીથી ઝકઝકી દીધી રહેતું હતું. ઝરખા ઉપરથી હાફીદે તે દિવાંખાંતાની અંદર નજર કરી, તો સુરીલા વાણંતનો મુઠાએમ સરોદ તેને ઠાને પડ્યો, અજાયબીથી આચંબો પામી, હાફીદ તે દિવાંખાંતાનાં નિરખીને જોવા લાગ્યો, તો એક સમારેલા મસનદ ઉપર તેણે એક ધણીજ ખુશચેહર ઓરતને પોતાના હાથમાં વાણંત લેઇ વગાડતી દીડી.

હિન્દા-અલ હસનની દીકરી.

બંનેની નજર એક થઇ ગઇ. બંને એક બીજાને જોતાંજ ચમક્યાં. બંને એક બીજાને જોતાંજ એક બીજાની મોહનતામાં ગીરફતાર થઇ ગયાં. બંને જના રામાં ઉપર પરવાલાં મીસાલ જલવા લાગ્યાં. એક બિગાનાને પોતાના મેહલમાં જોઇ, તેની મોહનતામાં તરફડી પેલી ખાંતુ મધુર અવાજે લલકારવા લાગી (૬)

તે પરી ચેહર ખાંતુ કોઇ નહી, પણ અરજ સરદાર અથવા હસનની દીકરી હતી. તેણીનું નામ હિન્દા હતું. જે જવાંન મહે ઉપરતે સુંદરી મોહી પડી હતી, તે શખ્સ કોણ હતો, તેની હિન્દાને સેહજબી ખબર હતી નહી.

બીજા હાથ ઉપર હાફીદ મણુતો નહી હતો, કે જે ઓરતની પ્રીતમાં તે ગીરફતાર થયો હતો, તે તેના દુશમન અલ હસનની દીકરી હતી, કે જેના બાપનો શવ લેવા, તે અંધારી રાતે, તુફાની દરીઆ વટાવી, મહા મેહનત અને જોખમ બેચીને તે ત્યાં આવ્યો હતો.

આ સંજોગ પ્યારતુ પરીણામ હતું. હાફીદ જે પોતાના દુશમનને કેદ કરવા ગયો હતો, પણ તેને કેદ કરવાને બદલે તે પોતે પેલી પરી ચેહર ઓરતની પ્રીતમાં પડી, ગોપા તેના કચેડી થઇ પડ્યો હતો.

બંને જન વચ્ચે તે દિવાંખાંતામાં મોહનતા વચ્ચે અરસ-પરસ થયા. બંને જને એક બીજાને આહવાના, અને એક બીજાને પોતાના અખંડ પ્યારની જાણથી જકાઇ રહી કદીબી છુટાં નહી પડવાના સખુનો આચરયા પછી, જ્યારે હાફીદે જાણ્યું, કે જે ઓરત ઉપર તે પોતાનો શવ નીસાર કરવા તૈયાર થયો છે, તે ઓરત તેના દુશમન અલ હસનની દીકરી છે, ત્યારે તે લાઇલાજ થઇ પડ્યો.

હાફીદની મોડી રાતે છુટી સફર.

હિન્દાની મોહનતાની જાળમાં હાફીદ એટલો બધો તો સપાઈ ગયો હતો, કે તે જાળમાંથી તે છુટી સફતો નહી હતો.

પોતાની વાદાલી માથુકને મળવા દાશીદ પોતાના દુશમનની, તેમજ પોતાના જનની કાંઈની પરવા કાંઈ વગર, દરરોજ મોડી રાતે તુફાની દરીયામાં પોતાની નાહતી હોડીને તે હંકારી, કિલ્લા તરફ જતો, અને પોતાની ઇનતેજર મહાજુગની ઇનતેજરીને સંતોષી, પોતાની પવિત્ર મહોબતનું વચન તે અદા કરતો હતો.

હાફીદે કિના માટે લીધેલા કસમની યાદ પડવી

જેવી રીતે આ હુખી મુલાકાતો, લાગે વખત સુધી ચાલી રહી, પણ અંતે એક અંધારી રાતે દરીયા પસાર કરતાં, દાશીદને પોતાના દુશમન ઉપર વેર દેવા માટે, પવિત્ર આતશ આગલ તેણે લીધેલા કસમની યાદ પડી. તે કસમની યાદ પડતાંજ દાશીદ અમકથો, અને વીજલીની ઝડપથી તેના મગજમાંથી અનેક વિચારો આવજા કરવા લાગ્યા

ધ્યાર વિરૂધ્ધ ધરમ તરફની ફરજ.

એક રાત ઠરતો'તો હાફીદ સફર, ઉછલતી'તી કિરતી દરિયા ઉપર. ખવન કુંકતો'તો કરી જુબ પૂકાર, ઘટા વાહલાં પર હતી ખીરિયાર. જગરમા હતી યાદ માહજુબની, તડકતી'તી ઉમેદ મુલાકાતની. ૧૪૮૦૦

હતી રાત ઠાળી અતી અંધકાર, રમતી'તી મનમા માથુક જુમાર.

એકાએક અંમક જગરમા પડી, પડી યાદ તેને કસમની ધડી. બોલ્યો તે શુરવીર મનમાં ટલાંમ: "હવે મારી મોહબતને છેલ્લી સલાંમ. કરું મુજ મુલાકાત આજે ખતમ, કરશ હાલ જાહેર, ખોલી લરમ.

ઠોલત, મહાજુબ, મહોબત તમામ, હીન ધરમ પાસ મિલકુલ નકાંમ."

પોને લીધેલા કસમની યાદ આવતાંજ, દાશીદે ઠરાવ કાઢ્યો કે: "આજથી મારી મુલાકાત હવે છેલ્લીજ થતો. હું આજે મારા વિચારો દિનંદને જાહેર કરી દેઇ, આજથી મારી આ મોહબતને છેલ્લી સલાંમ કરશ."

પોતાના આવા ઠરાવથી તે મનમા દુખી થવા લાગ્યો, પણ હીન અને ધરમ તરફની શીદાગીરી માટે લીધેલા કસમ આમલ, ધ્યાર અને મોહબત કુચ ખીસાદમા નથી, તે આજે સાબિત કરવા તૈયાર તે થયો હતો.

હિન્દાની હાફીદ માટે તલખમારી.

એક હાથ ઉપર તુફાની દરીયામાં દાશીદ બેસીકર પોતાની નાહતી હોડીને હંકારી જતો હતો, ત્યારે ખીજ હાથ ઉપર હિન્દા દાશીદની સલાંમની માટે ઇનતેજર બની રહી હતી. મેહલના ઝરખા ઉપર ઉભી રહી, હિન્દા પોતાના વાહલા રશીક હાફીદના આવવાની રાહ જોતી હતી. હરપગ અને હરધડી, તે દાશીદને યાદ કરી રહી હતી.

જેવી રીતે જુલ્મીયાં પોતાના મુસકને મળવા તલખી રહી હતી; જેવી રીતે રોહાબે પોતાના અક્કને મળવા તલખી રહી હતી; જેવી રીતે તેહમીના રસ્તમને મળવા અધીરી બની રહી હતી, તેવી રીતે હિન્દાને પોતાના વાહલા દાશીદને ભેટવા તલખી રહી હતી. દાશીદને આવતો જોવાની ઉમેદમા હિન્દા પોતાના મેહલના ઝરખા ઉપરથી તુફાની દરીયામાં રાતની ચાંદની વચ્ચે હલી રહી દુર નજર કરતી હતી.

હિન્દા અને હાફીદનો છેલ્લો મેલાપ.

અતે હિન્દાએ ચાંદના મકાશ વચ્ચે દુરથી પોતાના રહીશ હાફીદની કિસ્તીને આવતી જોયું, અને થોડા વખતમાં તે કિસ્તાની નજદીક આવી ખડકોની વચ્ચે મોઢવાઇ ગઇ, અને હાફીદ રખેતા પ્રમાણે ખડકો અને કિસ્તાની દેવાલ કુદાવી, પોતાની વાહલી હિન્દાની સામે આવી ઉભો. હિન્દા તેને જોતાંજ ખુશ થઇને બેટી પડી.

પણ આજે હાફીદ હંમેશ જેવો રંગીલો હિન્દાને દેખાયો નહીં તેવું દીલ ખીલકુલ કંકુ પડી ગયું હતું. હાફીદની લાગણીઓને એવી ઠંડી જોઇ હિન્દા વિચારમાં પડી, તે સમયે કે હાફીદ ફરીયાની સફરથી થાકી ગયો હશે, માટે હિન્દા તેને દિલાસાના સખુનો કેહવા લાગી: પણ ફેલકટ: હાફીદે અતે પોતાનો હરાવ જાહેર કરીશ. તેણે કહ્યું કે:

“હવે આપણી મોહખત, અને પ્યારનું આજે સેવટ આબુ છે, કેમકે તારા બાપ અલ દસનને લીધે આપણી મોહખત વધુ વખત ચાલી શકે એમ નથી.”

હિન્દા હાફીદની જાત અને ધરમથી બેખબર હતી.

સુણી આ સુખન ખસખલી સુંઠરી, ગાફેલ બની આંખ આંસુ ભરી. ધુન્જતી ઉભી તે બની બેસખર, આશક હતી તે હાફીદ ઉપર. મગર તે ખીલકુલ હતી બેખબર, હતો તેનો આશક જાતે ‘જમર’.^૧ લખોં લાલ ખોલી બોલી સુખન: “સાંભલ ધરી ધીર અએ જાનેમન. તું મારો સાહેબ, હું દાસ છું, ધફાજતમે તારી હું ખવાસ^૨ છું.”

જગર માફ બોલે છે એ સુફતશ, મફ કે જીવું તુજની રૂ-ખ-રૂ. સાંભલ એ શુરવીર, મારાં જગર, તુને જોઇ ખુશી થશે સુજ પેદર. તું જાતે જવાં મફ શુરવીર છે, અકલ તારી બેશક મીસલ પીર છે. ખુશી થાઇ તુને કરશે જમઇ, વધાવી લેશે તુને મલકઇ. બની તું જમઇ પુરજે તેની આસ, કરજે તું આતશ પરસ્તોનો નાશ.”

હાફીદનું હિન્દા ઉપર ચુસ્તે ધવું.

ખરી વાત તો એ હતી, હિન્દા કે પોતાના આશકની જાત અને જુનિપાદથી બેખબર હતી. તે જાણતી નહીં હતી, કે તેની મોહખતનો માલિક એક જરથોસ્તી છે. તે બોલી કે: “મારો બાપ તારા જેવા બહાદુરને જોઇ ખુશી થશે, અને તુને તે પોતાનો જમાઇ કરશે, અને પોતાના આતશ પરસ્ત દુશમનોને મારી કાઢાડવા માટે, તે તુને ખુશીથી પોતાના લશકરમાં સામેલ કરશે.”

હાફીદે હિન્દા આગલ કરેલો સાચો એકરાર.

પોતાના હમદીના અને પોતાના ધરમને માટે હિન્દાના આવડા વિરુદ્ધ વિચારો સાંભલી, હાફીદનો ચુસ્તો ઉસ્કેરાઇ રેલો. તે ચુસ્તે થઇ હિન્દાને ઠપકો આપી બોલ્યો:-

૧. આતશની સેતાયેશ કરનારા જરથોસ્તીઓને અરબ ‘જમર’ને નામે ઓલખાતા હતા.

૨. નોકર.

'બન્ન કર મહાભુજ, બધ કર જબાન,
 બધ કર શુ બકવા ઓ બદગુમાન
 તુને છે નહરત જરથોસ્તી પર,
 તો ફોજ છે મહાબલ માગી ઉપર
 હું છું ગતે 'રથોસ્તી આતશપત્રત,
 શુનદ મારી શુનિયાદ, બાણ છે મસ્ત
 ને મુજ ધરમની પવિતર નિશાન,
 આ કુશ્તી, 'ને સદરો 'ને આ મીરબાન.'

(પાક ૪૫૭)

હિન્દા અને હાફીદનો છેલ્લો મેલાપ.

અંતે હિન્દાએ ચાંદના મકાશ વચ્ચે દુરથી પોતાના રમીક હાફીદની કિસ્તીને આવતી જોયું, અને થોડા વખતમાં તે કિસ્તાની નજદીક આવી ખડકોની વચ્ચે મોઠવાઈ ગઈ, અને હારીદ રમીતા પ્રમાણે ખડકો અને કિસ્તાની દેવાલ કુદાવી, પોતાની વાહલી હિન્દાની સામે આવી ઉભો. હિન્દા તેને જોતાંજ ખુશી થઈને બેઠી પડી.

પણ આજે હાફીદ હંમેશા જેવો રંગીલો હિન્દાને દેખાયો નહીં તેનું દીલ ખીલકુલ ઠંડું પડી ગયું હતું. હાફીદની લાગણીઓને એવી ઠંડી જોઈ હિન્દા વિચારમાં પડી, તે સમયે કે હાફીદ ફરીયાની સફરથી ચાકી ગયો હશે, માટે હિન્દા તેને દિલાસાના સમુદાનો દેહવા લાગી: પણ ફોકટ: હાફીદે અંતે પોતાનો ઠરાવ જાહેર કરીધો. તેણે કહ્યું કે:

“હવે આપણી મોહખત, અને ખ્યાલ આજે સેવટ આપ્યું છે, કેમકે તારા બાપ અમલ હસનને ક્ષીધે આપણી મહોખત વધુ વખત ચાલી શકે એમ નથી.”

હિન્દા હાફીદની જાત અને ધરમથી બેખબર હતી.

સુણી આ સુખન ખસખલી સુંદરી, ગાફેલ ખની આંખ આંસુ ભરી. ધુંજતી ઉભી તે ખની બેસખર, આશક હતી તે હાફીદ ઉપર. મગર તે ખીલકુલ હતી બેખબર, હતો તેનો આશક જાતે ‘ખબર’. હબોં લાલ બોલી બોલી સુખન: “સાંભલ ધરી ધીર અએ જાનેમન. તું મારો સાહેબ, હું કામ છું; હફાજતમે તારી હું ખવાસ છું.”

જાગર માફ બોલે છે એ શુદ્ધતથ, મફ કે જીવું તુજની રૂ-ખ-રૂ. સાંભલ એ શુરવીર, મારાં જાગર, તુને જોઈ ખુશી થશે મુજ પેદર. તું જાતે જવાં મફ શુરવીર છે, અકલ તારી બેશક મીસલ પીર છે. ખુશી થાઈ તુને કરશે જમઈ, વધાવી લેશે તુને મલકઈ. ખની તું જમઈ પુરજે તેની આસ, કરજે તું આતશ પરસ્તોનો નાશ.”

હાફીદનું હિન્દા ઉપર શુસ્સે થયું.

ખરી વાત તો એ હતી, હિન્દા કે પોતાના આશકની જાત અને સુનિયાઈથી બેખબર હતી. તે જાણતી નહીં હતી, કે તેની મોહખતનો માલેક એક જરથોસ્તી છે. તે બોલી કે: “મારો બાપ તારા જેવા બહાદુરને જોઈ ખુશી થશે, અને તુને તે પોતાનો જમાઈ કરશે, અને પોતાના આતશ પરસ્ત દુશ્મનોને મારી કાઢાડવા માટે, તે તુને ખુશીથી પોતાના લશકરમાં સામેલ કરશે.”

હાફીદે હિન્દા આગલ કરેલો સાચો એકરાર.

પોતાના હમદીના અને પોતાના ધરમને માટે હિન્દાના આવા વિરુદ્ધ વિચારો સાંભલી, હારીદનો શુસ્સો ઉરકેરાઈ રેલો. તે શુસ્સે થઈ હિન્દાને ઠપકો આપી બોલ્યો: -

૧. આતશની સેતાયેશ કરનારા જરથોસ્તીઓને અરબ ‘ખબર’ ને નામે એલખાતા હતા.

૨. નોકર.

"બમ કર મહાશુભ, બધ કર જાન,
 બધ કર છું બકવા ઝી બહુમાન
 છુને છે નશ્વરત જરથોસ્તી પર,
 તેા ફોટ છે મહાનત માગી ડપા
 હુ છું જાતે જરથોસ્તી આતસપરત,
 છુનદ મારી છુનિવાદ, બાણ છે મસ્ત
 નો મુજ ધરમની પવિતર નિશાન,
 આ કુશ્તી, 'ને સદરો, 'ને આ ગીરજાન."

(પાક ૪૧૦)

“બસ કર, બસ કર, બંધ કર જખાંન,
બંધ કર બંધવા, બંધ બંધશુભાંન.
તુને છે નફરત જરથોસ્તી પર,
તો ફેલ્ટ છે મહોબત મારી ઉપર.
હું છું જાતે જરથોસ્તી આતશપરસ્ત,
જીવંદ મારી જીનિયાદ, બાણુ છે મસ્ત.
જો મુજ ધરમની પવિત્ર નિશાંણુ,
આ કુરતી ‘ને સફરો’ અને ગીરેખાંન.”

હું છું ફરમન, કુલ અરખ જાતનો,
હું છું ફરમન તુજના તાતનો.
કિંધો એકે દાહડે એવો વિચાર,
જમને કરું અલ હસનને હું ઠાર.
ઉમેદ રાખી હીલમે લીધા કસમ,
કરું તું જ પેઢરતુ સર હું કલમ.
હિયાં પર તુંને જોઈ લાચાર થયો,
ગીરફતાર કરતાં ગીરફતાર થયો.” (7)

હાશીદે નિરાસીનો એક ઉંડો દમ ભરી હિન્દને કહ્યું: “બસ કર મહાશુખ, હવે મને છોડ. મારે હવે જવું જોઈએ. મારા કિલ્લા ઉપર પાસ્તાની નિયાંણનો વાવડો હું દિવાથી ઉડતો જોઈ શકુ છું. હમદીનોને મુશ્કેલીમાં પડતા મુકી, આરતની પ્રીતમાં મોજ મારવાનું કાંમ, એક જરથોસ્તી બચ્ચાને જાજતું નથી. આ ગેતીના તકલીદી સુખને ખાતર, દીન અને ધરમને પડતો મુકવાનું કાંમ સાચા જરથોસ્તીને નારવા છે. મહાશુખ તું જ મારી સખલી ઉમેદ અને અરમાનનો નાશ કીધો છે. (8)

“મહાશુખ મનહર સુણી સે કલાંમ:
તુને છે હવે મારી છેલ્લી સલાંમ.
લિધા‘તા કસમ મે સહી કુખ ગજંદ,
મરૂં યા તો મારું, અરખ ફરમન.
કિંધી ખવાર અમારી હમ સર જમીન,
કિંધી ખવાર અમારી ધરમ ‘ને દીન.”

મરતાં હમ વાહલાંઓ જોયાં અમે,
કુટી સર, છાતી, રોયાં અમે.
ઘરદ જોઈ અમારાં રડયાં આસમાન,
રડયાં કુલ સિતારા, સુરજને આંન.
જલકતી સરજત કાળી થઈ,
ભરી ગોદ અમારી ખાત્રી થઈ.”

જીહું નહિ ગજળ ‘ને કિનાના કસમ,
મને છે ખ્યારો દીન ‘ને ધરમ.”

હિન્દાની હાફીદને મનાવડ.

એવી રીતની જાત્રમ જીદાખનો સમો અચાનક પોતાની સામે આવી ઉમેદો જોઈ હિન્દા પોતાના વાહલા હાફીદને વળગી, તેને જતો અટકાવવા આંખોમાં આંસુ લાવી મનાવવા બોલી:

“ગજળ છે જીદાઈ સનમ તુજની,
થશે આએ જીદગી ખતમ મુજની.
કિંધી કબજ મહોબત ખનીને બેઠાઈ,
કફસમાં કરી કચેદ ખન્યો જલાઈ.”

નધી લહું જીમરમા, ન આંસુ ચશમ,
સુણી વાત તારી રૂઢાચો દમ.
તજીને જશે કહાં મને ચુલખદન,
તું જ વન મરશે, તું જ મનહરજી.

જરા કર ઇશારો, કહાં છે વતન,

તું જ સંગ આવું થવા હું ઠેકન. (9)

હાશીદે લીધેલા વફાદારી ઉપર કસમ.

આવા સંજોગ વચ્ચે હાશીદની સામે બે મારગ પડેલા હતા. એક તો એ કે હિન્દાની મોહબતને ખાતર પોતાના કસમ અને ઠરાવ ઉપર પાણી ફેરવવું, યા તો બીજો માર્ગ એ હતો કે પોતાની મોહબત કરતાં વધારે વડાલા ધરમના ફરમનને મારવા માટે લીધેલા કસમ અમલમાં મુકવા.

આ બેમાથી છેલ્લો માર્ગ લેવાનો હારીદે ઠરાવ કીધો. તેજ વખતે તે હિન્દાની બગરમાથી છુટી જઈ છુટો થયો, અને મેહવ તથા કિલ્લાની દેવાઓ, અને ખડકો કુદાવી તે પોતાની કિસ્તીમાં બેસી, પોતાના પાઠાડી મકાન તરફ નિકલી ગયો, અને હિન્દા હારીદની પ્રીતમાં વિશ્રામ કરવા લાગી. (10)

ભાગ ૨ નો

‘કુહે ગુખર.’

હિન્દાની પાક મોહખત.

પોતાનો આશક એક અરબ નહી, પણ આતશની સેતાયેશ કરનારો એક જરથોસ્તી હતો, અને વળી પોતાના બાપનો જીવ લેવા તકથી રહ્યો તેનો કુશમન હતો, એમ જાણ્યા છતાં, હિન્દાની મહોખત હારીદ તરફ સેહજબી આંખી થઈ નહી હતી.

ઉપસા બનાવને થોડાક દિવસ ગુજર્યા બાદ, હિન્દાના બાપે પોતાની દીકરીને ખજર આપી કે એક આતશ પરત જરથોસ્તી પોતાના લશ્કર અતે જાત ભાઈઓ તરફ ફગલ્યાજ થયો છે, કેમકે તેમના કિલ્લાનો છુપો દરવાજો, અમુને દેખાડવા તે તૈયાર થયો છે, એટલે હવે એક જગત્ જગત્ ઉઠાવવાનો વખત અરબોને માટે આવી લાગ્યો છે.

હિન્દાની ફીકર અને તેની સરજત.

આ ખજર અલ હસનની ખુશાલી હતી, પણ હિન્દાને મનથી તે એક મોટી આફત અને ગઝમ હતી, કેમકે રજો એ જગમા તેનો વાહલો હારીદ માર્યો જાય, તેની તેણીને મોટી ફીકર પડી.

આ દુઃખભરી ખજર સાંભળી, હિન્દા એક ચીસ પાડી ચમકી પડી. અલ-હસન પોતાની દીકરીની મોહખતની વિગતથી બીજકુવ બેખજર હોવાને લીધે, હિન્દાને આવી રીતે ગભરાટમાં પડેલી જોઈ, તે એવું સમજ્યો કે, તેની દીકરી લડાઈની ખજર સાંભળી દેહશત ખાઈ મઠ છે, માટે તેણીને અરબસ્થાન તરફ મોકલી દેવાનો અલ હસને ઠરાવ કીધો. અલ હસને તુરતજ હિન્દાની સફર માટે એક કિસ્તી તૈયાર કરાવી, અને પોતાના વિસ્વાસુ માનસો સાથે હિન્દાને તે કિસ્તીમાં અરબસ્થાન તરફ રવાના કીધી.

જરથોસ્તીઓના હાથમાં હિન્દાનું કયેદ પકડાયું.

પણ આ બનાવના ગાલમાં છુપાયેલી સરજત ન્યારી કિસમની હતી. અરબ કિલ્લાની તરફથી દરીયામાં એક કિસ્તી મકરાઈ જતી જરથોસ્તી ઈરાનીઓએ પોતાના પાઠાડી મથક ઉપરથી જોઈ, અને તેજ વખતે તેઓએ તે કિસ્તીને પકડવાના વિચારથી તેની પુક

પકડી. તુરતજ જરથોસ્તીઓ એક બીજી કિસ્તીમાં સવાર થયા, અને અરબ કિસ્તીની પુઠ પકડી, તેને સેદજ વારમાં પકડી પાડી. તે કિસ્તી ઉપર એક જખરદસ્ત હુમલો જરથોસ્તીઓએ કીધો, અને અરબોને જેઠ કરી કિસ્તીની અંદર શોષ ચઢાવતાં અંદરથી એક પરીચેદર ઝાસત તેઓને હાથ લાગી.

તે કોઇજ ન પણ હિન્દા હતી. તુરતજ પુરતાં માન સાથ તેઓએ તે બાંતુને પોતાની કિસ્તીમાં બેસાડી, અંદીવાંન તરીકે તેઓ પોતાના પાહાડી મકાંન તરફ લઇ ગયા.

એક બાબુથી તુરાંન અને બીજી બાબુથી હાફીદ માટે ચિન્ના, અને ત્રીજી બાબુથી પોતાને કેદ પકડાવતી બેઠ હિન્દા કિસ્તીના ઉપર બેહોશ થઇ પડી.

ધરાંની કિસ્તીના નાખોદા !

તે કિસ્તીનો સરદાર અને નાખોદા, કોઇજ નહી પણ દીવાવર હાફીદ પોતે હતો. આવી અચાનક રીતે હાફીદ પોતાની વાહલી દીવાદારને પોતાને હાથ આવેલી બેઠ, ત્યારે તેની મહાવજત કરવાનો હુકમ પોતાના માનસાને તેજ વખતે તેણે આપ્યો.

જ્યારે હિન્દા પોતાની બેહોશીમાંથી ડુશીયાર થઇ, અને જાગ્યું કે તે જરથોસ્તી સરદાર હાફીદના હાથમાં કયેદ પકડાય છે. ત્યારે તે ધણીજ ગભરાટમાં પડી કેમકે હિન્દાએ પોતાના બાપ બલ-હસનને મોહોડેથી હાફીદની દીવાવરી, અને તેણે નામ ધણીક વાર સાંભળ્યું હતું, પણ તે જાણતી નહી હતી, કે તેના વાહલો આશક, હાફીદ પોતે હતો.

હિન્દાનું પાહડી અંદીબાંતું.

એ અરસામાં તુરાંન ધીમે ધીમે નરમ પડ્યું, અને દરીયા શાંત થવા લાગ્યો. ધરાંનીઓની કિસ્તી ધીમે ધીમે તેમના પાહાડી મથકની તલીટી આગલ આવી લાગી. કિસ્તીના સરદારના હુકમથી હિન્દાની આંખે ધરાંનીઓએ પાટા બાંધ્યા, અને તેઓ સધલા હિન્દાને 'લઇ, કિસ્લામાં છુપે દરવાજે દાખલ થયા.

આ છુપા દરવાજાથી આજ તક આર્યો બેખબર હોવાને લીધેજ ધરાંનીઓ આર્યોથી પોતાનો બચાવ કરી શક્યા હતા.

કિસ્લામાં દાખલ થતાંજ હિન્દાને તેણે છુટાપણું બક્ષવામાં આવ્યું. તેની આંખો ઉપર બાંધેલા પાટા તુરતજ છોડી નાખ્યા, અને તેણીએ પોતાને એક આરાસ્તે કરેલાં શુક્રમાં બેઠ તે નિરાધાર ઝાસત, પોતાની સરજત ઉપર વિચાર કરતી હતી, તેનામાં સિપાહોને સરદાર હાફીદ આવે છે, એવું પુકારતા તેણીએ સાંભળ્યા.

ધરાંની સરદાર હાફીદ આવે છે, એમ સાંભળતાંજ હિન્દા મોટા ગભરાટમાં પડી. હાફીદ તેના બાપનો દુશમન હતો, અને તેણી બે જાણશે કે તે અલ્લ હસનની દીકરી છે, તો તેણીની હાલત કેવી થશે તેના વિચારમાં તેણી પડી.

હાફીદ અને હિન્દા.

એવા ગભરાટના વમળમાં ખુબસુરત હિન્દા પડેલી હતી, તેવામાં ધરાંની સરદાર હાફીદ તે આરાસ્તા કરેલા શુક્રમાં દાખલ થયા. હિન્દાની નજર તેની ઉપર પડી, અને તેજ વખતે હિન્દાએ એક દરખાશની ચીસ પાડી તેને ઝાલખ્યો, અને બીજી પળે

તેણીની ખાત્રી થઈ, કે ધરાંની જરથોસ્તીઓનો સરદાર હાફીદ, કોમળ નહીં પણ હિન્દાનો જરથોસ્તી આશક હતો.

કરી તે બંને જન એક બીજાને હરખબેર મળ્યાં, અને પોતાની જુની મહેબતને તાજ કરી તેઓ ખુશી થવા લાગ્યાં. (11)

અહિ હસનની ગોઠવણ હિન્દાએ જાહેર કરવી.

બંનેની ખુશીનો પાર હતો નહીં. પણ તેવામા હિન્દાને એકાએક યાદ પડી, કે : “આજે રાતના, તેનો બાપ અહિ હસન ધરાંનીઓ સાથે એક ખુનખાર લડાઇ કરવા આવનાર છે, અને કોઇ દગલખાજ ધરાંનીએ કિલ્લાનો ખુષો મર્ગ તેને દેખાડ્યો છે.”

હિન્દાએ એ ખબર હાફીદને જાહેર કીધી, અને તેને પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર, પોતાની સાથે નાહસવા માટે તે કરગરીને અરજ કરવા લાગી.

હાફીદનો કોઈ અને એકરાર.

<p>થયો ડંગ હાફીદ સુણી ખબર : “થયો કોઇ દગલખાજ ધરાંની નર. મલ્યો તે જમને અરખ અહિ હસન, કિધો સેઠ જાહેર, હતો જે બંધ. દગલખાજે તોડ્યા કસમ ‘ને કરાર, દેખાડ્યું અરખને કીલ્લાનું ખાર.” થયો જંગી હાફીદ સુસાધી લાલ, જરથોસ્તીઓનું કુંડું ચકાલ. બાલ્યો તે આતશ ટહેહ બેઠને, લીધા કસમ હાથ સુખ ધોઇને.</p>	<p>કે : “મારીને મરણું, દુશ્મન તમામ, શરણ થાઇ જીવણું છે અસ હરાંમ. હરએક જરથોસ્તી સુણો સુખન, આતશની હરકમ કરજો જતન. વતન ‘ને ધરમ પર સદા રેજો જાન, સદા રહેજો આતશના પાસબાંન. એ આતશથી કોઇ ચીજ આલા નથી, એ આતશ વિના બાલખાલા નથી. એ આતશ વિના કુલ જગ અંધકાર, એ આતશ કરશે સંકટ નિવાર.</p>
--	--

સુંકી સર નમાવો આજે જરથોસ્તીઆંન,
 એ આતશથી ‘રાશન’ થશે ધનસાંન.”.

હાફીદે આતશની સાંભે ઉભો રેહી, પોતાના સિપાહોને બહાધુરીથી બચાવ કરવા માટે, આવા સંજોગે શુલ્ક આવજો કેલા. તેની રગેમા ધરાંની લોહી વેહતું હતું. તે હિંમતથી લડી કિરતી સાથે મરવા તૈયાર થયો. કિલ્લા માહેલા પોતાના આતશ તરફ નજર કરી તેણે કરાવ કીધો, કે શરણ થવું હરામ છે. એક ધરાંનીની ફરજ, દેશ અને ધરમના બચાવ માટે જાન આપવાની છે. દીન દુશ્મનો આતશને હેરાંન કરે, તે આગમય તેને બચાવવાની દરેક કોશિસ કરવી લાજમ છે, અને તેમ કરતાં જો જાનબી આપવો પડતો હોય, તો તે પણ અરણ્ય કરવો ધટે છે.

હિન્દાના બચાવની ગોઠવણ કરવી.

તેણે એક શુલ્ક પુકાર કરી કિલ્લાને ગળવી મેલ્યો. તેજ વખતે સધલા સિપાહો હાજર થયા, અને હાફીદે તેમને લડવાના, અને બચાવના સધલા હુકમો આપ્યા.

એ પછી હિન્દાના બચાવ માટે તેણીને એક કિરતીમા બેસાડી, ત્યાંથી કોઈ સલામત જગે પોહ્યાડવાનો તેણે હુકમ કીધો.

“ * * * જો મારા કિન્ના ઉપર પેની ધાસ્તીની
નિશાણુ ઉડતી દેખાય છે ! હમદીનોને મુશ્કેલીમાં પડતા મુકી,
આરતની પ્રીતમાં મોજ મારવાનું કામ એક જરથોસ્તી
બચ્ચાને હાજર નથી આ ગેતીના તકલીદી સુખને ખાતર દીન,
ધરમને પડતા મુકવાનું કામ સાચ્યા જરથોસ્તીને ના રવા છે
(પાનું ૪૫૭)

“વિતન ને ધરમ પર સદા રેળે જાન,
 સદા રેહજો આતશના રાખામાં.
 એ ! આતશથી કેઈ ચીજ આલા નથી,
 એ આતશ વિના ગોલખાલા નથી.
 એ ! આતશ વિના કુલ જગ અધકાર,
 એ આતશથી ચારો સંકટ નિવાર.
 કુંકી સર નખાદો, આ જુરથોરતીઆન,
 કરશે એ આતશ મુશ્કીલ આસાન”

“તે ગર્જ ! પોતાની સઘળી લિમડો અને સઘળી દીલની આશાઓ દીલમાં જ લઈ
 અથાગ દરીયાની તલેલીમાં જઈ સઘળી શાંતિમાં નિરાતે રૂતી, જ્યાં તમામ શાંતિ, અને
 તમામ મુપકાદી પોતાનું રાજ ચલાવી રહી હતા.”

(પાનું ૪૧૨)

પણ હિન્દાએ હાશીદથી છુટી પડ્યા ના પાડી, જંગમા તેની સાથેજ રહેવાનું, અને તેની સાથેજ મરવાનું પક્ષદ કીધું. પોતાના સાચા ખ્યાર માટે તેણીએ દલીલ કરી, તેને પોતાની પાસે રહેવા દેવા માટે તે સમજાવવા લાગી. (12-13)

પણ હિન્દાની તમામ મનાવટ અને સમજાવટ છતાં હાશીદ જરાબી સમજાયો નહી. હિન્દાની તમામ કાકડુદી ફેફકટ ગઈ. સુચવેલી ગોઠવણુ પ્રમાણે હાશીદે હિન્દાને માટે તૈયાર કરાવેલી એક કિસ્તી ઉપર ઘુરતજ તેને મોકલાવી દીધી, અને હવે પોતાના રક્ષકોને તે કેહવા લાગ્યો:

“સુણો તમ શુરાઓ જંગી ફલેર, જમીનપર ચલાવો, લોહીની નહેર,
ભુલી એશ-અસરત, ખનો દીલશેર. મરો ચા તો મારો ધરી દીલ કહેર.
લટો એક લડાઈ જીગર જાનથી, ફગલખાનેએ દિધો છે ફગો,
હવે ખેંચો શમશીર સહુ અંધાંથી. દેખાડી છે ફુશમનને છુપી જગો.”

જગમા છે ત્યાંનત ફગલખાજપર,

ખને કીન તરફ હમકીન બેકહેર.”

૧૪૯૦૨

ફગાનો ભોગ. જરથોસ્તીઓ અને અરબ વચ્ચે ઉઠેલું જંગ.

વખત રાતનો હતો. હાશીદના સંખુનો સાંભલી ધરાંનીઓ પેલી બચકાર ખીણની તરફ ધસ્યા, જ્યાં પેલો છુપો દરવાજો હતો. પણ તેઓ ત્યાં જઈ પુગે, તે આગમ્ય હજારો આરબો અધારી રાતે તે તરફ ધસી આવ્યા, અને મૂંઝવતમા તે ખુવારીબરી દોજખ થીખી ડરાકણી ખીણમા ગળડી પડ્યા.

તે બચકાર ઉંડી ખીણુ ગોચા હજારો આરબોની કબર બની રહી, અને ફુશમનોની હાસથી લિપરસુધી છલાછલ કરાઈ ગઈ. પણ આરબોની સંખ્યા પાણીના રેલા મીસાલ આહુ આવતીજ ગઈ, અને તેમની મંજવર સંખ્યા આગલ અતે ધરાંનીઓ લાચાર થતા ગયા.

હાશીદનુ પાછલ હકીકત.

પણ હાશીદે એખમે હાથે ફુશમનો ઉપર મનમાનવું વેર લીધું. જ્યારે તે લાચાર થયો, ત્યારેજ તે પોતાના પેલા પાછાડી આતશ કહેલવાલા ગ્રુહ તરફ, ધીમે પણ સાશુત કદમે પાછલ હકતો ગયો.

તેના બદન ઉપર થયલા જખમેતાથી ખીશ્યાર લોહી જવાને લીધે, તે નાતવાંન બની ગયો હતો. તેણે લીધેલા કસમપ્રમાણે, તે બહાદુર શુરવીર પોતાના પવિત્ર આતશના ખચાવ ખાતર, સેવટ સુધી લાગ્યો, અને જ્યારે તે લાકલખાજ અને લાચાર થયો, ત્યારે તે બેલાંન થઈ જમીન પર પડ્યો, અને પોતાનું રોશન સ્વાંન તેજ વખતે તેણે તે કિસ્તારને સ્વાધીન કીધું.

હિન્દાનો હુવાઈ સ્વપ્નો !

પેલી તરફ હિન્દાને હાશીદના માનસો એક કિસ્તીમા બેસાડી દોઈ સલામત જગે લેઈ જતા હતા, તેટલાં આરબોની નજર તે કિસ્તી ઉપર પડી. ઘુરતજ તે સોફોએ તે કિસ્તી ઉપર ફુમકો દિધો. હાશીદની હાલત માટે હિન્દા ધણીજ ધનતેગર હતી, અને

ક્રિસ્તી ઉપરથી તે ધર્મની કિલ્લા તરફ જોઈ રેહી હતી, તેવામાં રાતની અંધારી વચ્ચે આતશના લખંદાર શોલાઓ તે કિલ્લામાંથી નિકળતા હિન્દાને દેખાયા.

તે શોલા જોતાજ્ઞ હિન્દા સમજી ગઇ, કે તેણીના બાપ અલ્લ હસને હાશીદના વતનને આગ લગાડીછે, અને તે લખંદાર આગમાં તેનો પ્યારો હાશીદ માર્યો ગયો છે. એવા ધકારાની ધુનમાં, અને મસ્તકે ચઢેલી બેફાંમીમાં, હિન્દાની નજર સામે તેના વાહલા આસ્કનો આકાર પડ્યો. હિન્દા તેજ વખતે લકડી તે આકારને વળગી પડી તેને બચાવી લેવા, હાશીદનું નામ પુકારી, ક્રિસ્તીના તુટક ઉપરહોડવા લાગી, અને અને તેમ કરતાં, તુટક ઉપરથી ગળડી પડીને ફરીયાના પોતાનો ઉંડા પાણીમાં ગરક ગઇ, અને તે પ્યારો જન પોતાના કિસ્સારને સ્વાધીન કરીધા.

ગઇ ! તે સદાની ગઇ ! પોતાની સખલી દીલની ઉમેદો તે દીલમાં જોઈ, અથાગ ફરીયાના ઉંડા પાણીને તલીયે જઈ કજરવાસ થઇ સુતી, કે જ્યાં તમામ શાંતી, અને તમામ ચુપકાદી અમલ ચલાવી રહ્યાં હતાં. (14)

સંગીત સંગ્રહ

આ પુસ્તકમાં છપાયેલાં દારતાનોમાં ગવાયેલાં સંગીતનો જમાવ

પ્રત્યેક દારતાનોમાં જ્યાં જ્યાં સંગીત આવે છે ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજી ચંદતા આંકો મુકવામાં આવ્યા છે. અને દરેક સંગીતને મથાલે આપેલાં અંગ્રેજી આંકો તે દારતાનોમાં રજુ થતાં સંગીતની જગ્યા દેખાડે છે, તેમજ દરેક સંગીતને મથાલે મુકેલા પાનાનો આંક આ પુસ્તકના કયા સહા ઉપર તે સંગીત આવ્યું છે તે દર્શાવે છે. (કર્તા)

જમશેદ અને ઝોલાક.

- (1) પાતું ૭ જલ જોગીન પવન પહાડ મુજને આધારે.
રથયતે કરેલી શાહુ જમશેદની તારીફ.
ભુપ.
(કટાવ)
હે બળવંત જમશેદ, અમર તપો. તખ્તપર,
બખ્તપર, વખ્તપર, જગતપર, હરદમ,
હરગમ, જમ જમ શેદ તુજ
અમર તપો. —૧.
દીનદયાલ, દીકપાલ, દીનબાહુ, દીનદાર,
કુવા દે નીસદીન દીક્ષતંગ કુખીપાર,
દક્ષદરી દરી, સુખ કરી,—સહાગરી,
તે પેગમખરી કરી, દીન ભાતી નજરવેં કરી;
તન મન ધન જમ તને કરે અરપણ.
અમન ચમનમાં રહેલું જનકન, ખલક ફલક
કરે નમી નમી દરશન, હુગે ગીલમાં,
સાતો આશમાં, ખુદ યજ્ઞમાં, કુવા કરે;
ખુશી થઇને, કળખળથી, જોલી ખુદરત,
જન મજાએક, હરત રહી બસ તુર પુર
પેશાની પર તુજ જોયા કરે—ખુદ ખુદારંદ,
અલખરૂં પર, હાજર નાજર, થઇ તુજસે
ગુફતાર કરે, એલમ હુંનર નીસાર કરે,
અક્લ આગાહી ખીસિયાર કરે, કળદાર,
બળદાર કરે—૩.
- (2) પાતું ૮ જમશેદનો ગરૂર.
ઝોલાગ ચતરંગ.
“કાતી કુલી જીવ ફરીયો તું હાટ હાટ,
વિસરીયો નિતીને સરીયોજ ગેર વાટે;
ખોણ તુર નંગ, ગર્વ સંગ, ધરી ભિમંગ,
કમી ટંગ, રમે રંગ, બલીયો દંગ, હીણ
અપંગ, તીતીંગંગ, ભગ્ન ચંગ ને મુરડંગ,
વગાડીયાં વારે વારે—”
- સાતો ગગન પર ચમકે ચંદ્રમા, અખતર
સરપર અપારે—ખાલી માનવ દાનવને દધ
ઘાંન, બ્યાંન, માફ નામ કીધું, મેં રોશન
ગેજ સમાને—૧
રાએર.
“ધન જસ સુખ પુરો દોડગે રે વિચારી,
જહસ મુરખ લોભી સહેજમાં ખાલી હારી.
વગર હકથી લેવા પારખી વસ્તુ તારી,
કરીશ મતી ન નિચી, ખુશી તે કટારી”.
તનમનમાં-તનમનમાં, હુનધરીભારી ભપકારી,
ગરવ લોભ લાભ અને હંકારી, દીલથી
ઠહું એમ પુકારી, બસ હું, હું, હું,
ખલકતો ખારીદ હું—સૌ પડો પામે
મુજ સુમરણ ખાતર સર સુખી—
સર સુખી.—૨
મેં કીધું, મેં દીધું તમને અંનદાન,
જીવતદાન, અધકાર સ્વીતીમાંથી કહાડીને
બાહર, જાન સરસ દેધ કીયાં હુસિયાર,
કિરતાર હું ખલક ફલકનો—ગાવો
મુજ વખાણ—૩
- (3) પાતું ૯ જમશેદ ચારે અલ્લુમતલું નજરાંતું
લેતાં કહેલા ગરૂરના સખુનો.
રાગ માળા.
રાગ ઝોલાગ.
હરખના આભારો જણાવું ધું
અધોરનાનો માનુષ્ય—મનસે—૧
દસ્તુરોને દાવરો, દીનના અકાબરો,
હું છું દીનનો દાદગર, તમ હો મારા નોકરો,
નમન કરો, અકાબરો—આ દસ્તુરો ને
દાવરો—હરખ.—૨

રાગ ચમન.

ઓ નરો બળમા પુરા, કળમા વીરા, જંગમા
સુરા, તમે દેવબધ, રથેસ્તાર, સીપાહસાધાર
ધરાંનના, મંજુર છે તમની નજર,
હું છું તમારો દાદગર, રહેબર ખુદા;
તમ છો મારા નોકરો, રથેસ્તારો,

ઓ દસ્તુરોને દાવરો—હરખના આધારો—૩

રાગ હરખારી કાંહાનડો.

હુંતોકશાનો નેકનામો, નામેવરો કારીમરો,
ભારી બધી કારીમરી છે,
તમની શોધોથી થઈ છે,
કુલ જગત ભારી અજબ,—મંજુર છે
તમની નજર—હું છું તમારો દાદગર,
રહેબર ખુદા—તમ છો મારા નોકરો—
નમન કરો—હતોકશાનો—

ઓ દસ્તુરો ને દાવરો.—૪

રાગ કહેદાર.

ઓ તમ છુરછમરો, છુરછમરોના છમરો,
ફુનિયા સમારી આસમાની, જતને કરી
બહુ પાસખાંતી, વાચીઓસાની નેકનામી,
તમની બહુ શુધ્દ છે—

મંજુર છે તમની નજર—૫.

(4)

પાતું ૬.

જમશેદને દેવતની અરજ.

રાગ યમન-ખીલમપદ.

ઓ તું જમશેદ, બળમા બેસ, અકલે સરેષ્ટ,
કર મહેર જમ દાપી જા—ઓ—૧
તારે કોણ જમ વન, ખંદા દમ બેચાર,
કર મહેર તજ કહેર, આખાર સુની વીનની
દમની માનો, બખ્ત કાળે સખત વખત,
ઓ તું દાતા-તારો—૨.

પાતું ૯.

(5)

જમશેદને વજરની શીખામણ.

રાગ બીહામ. ખ્યાલ.

જીંદગી બળ્યાદ છે, રે ખુદા તું વિના.
કુલ ફના, કુલ ફના, તું વિના છે કુલ ફના—૧
જ્યાં હોય ખુદા તારું સુકામ,
ત્યાં જા તુ મારા કલામ.

કર જમનો તું ગરર તમામ—

કુલ ઈસાની ફરીયાદ છે—૨

પાતું ૧૦.

(6)

જમશેદની નીરાસી.

રાગ હેસ. ખીલમપદ.

બાઈ બવો તમે, માર તનમન કરે ઠીર બે;
ના મુજબું મન તમે દુખાવો—

સીધરો મહાસે બાસે—૧

હીસ મુજ દરદી, મગજે ન સાંતી,

મયું તુર તણ કાંતી,

તુર મયું જમતું, તુર પુર વન,

જમનો ફત ખડે, ધરી પવગામ—૨

પાતું ૧૦.

(7)

જમશેદનો સંતાપ.

ગણસ. ખીલુ—બરવા

રાજ મયું તારાજ મયું—શુલકાર વતન,

સુંદર ધરાંન;

આગ અંદર ખાક મયું—દીલદાર વતન,

સુંદર ધરાંન—૧

પાય તખ્ત શુધ્દ બળવત—

તખ્તે જમનો આ તું દાલ,

હાં બળી બાળે છે જમને—શુલકદાર વતન—

સુંદર ધરાંન—૨

હો અલમદજ શુધ્દ બક્ષ—

વદાયાં વતન પદેલવાંના,

તમ મયું છો જમથી ખવાર—શુલકાર વતન—

મુંદર ધરાંન—૩

(8)

પાત્ર ૧૧.

ધરાનીઓનો સંતાપ.

ખીલુ.

ગુલબર વતન-ધરાન વતન-

તારી આગમાં યાદ ખુવારી,

તારી સરજત કેવી આરી-૧

દીલદાર વતન-ધરાની વતન-તારી ભુલદ

ધમારત ભારી, કરે આગ સાથ દીલદારી-૨

તખ્તે જમથીદના હાથ ભુલો,

પારસીઓનો કેવો કાળ ભુલો,

થયું વતન ધરાન પામાલ ભુલો,

ખુવાર વતન-બરખાદ વતન-

તારી જમથી યાદ ખુવારી.

તારી સરજત-૩

હાય જમ! આએ જમ! આ સીતમ!

આ ભુલમ!

ઓ ગરી, ઓ ફરી, ઓ અમીરી,

ઓ દુકીરી,

બદનસીમે આ ખુવારી, -તન કંઈન વન

હાય કરમ-હાય જમ-૧.

શએર.

કોણ થયો આલમમે

જમ સમ શાહોનો શાહ,

હિતી હતી ધરાન અલગર,

ભપર જેની ધન.

કોણ થયો આલમમે

જમ સમ દસ્તુરે દસ્તુરાન,

જેણે કીધું બધ મોતને,

એવો નખી તે વસુરાન.

થઈ ગયો તે દસ્તગીર, શહબર દીન ધમાનનો,

કતલ થયો ગરીએ,

તે પારસી શાહ ધરાનનો.

તાજ ગયું તારાજ થઈ,

સજ ગયું સહુ સાજ લઈ,

આખાદ વતન બરખાદ થયું-

હાલ ફરી ઓ કરમ-હાય જમ-૨.

(9)

પાત્ર ૧૧.

મનને શીખ

કદયાન-હાજેટી.

ભાણુ ભાઈ, ભાણુ ગરી, જગમાં બહુ ઝેરી,

પ્રથમ આદમનું મન દરખાવે, અંતે થાય વેરી ૧

અમીરના તે ફરીર બનાવે-આસ આપે પેઢી,

પળ પળમાં તે રંગ બેરંગી-રંગ બેરંગ બહીર

કદાવ.

મારો સુલો હમકીનો, સુલો સૌ લેઓ

કાંઈ ધરી, ગયું વતન પારસી;

ખોલું વતન બેમુલ ધરાન, ગરે મરત થાયો

જમશેદ, ખોલું રતન પારસી.

(10)

પાત્ર ૧૧.

જમશેદનો ફરીરો હાલ.

ગજલ-હાજેટી.

શએર.

દૌલતનો દરજ્જો છે દરદી,

કુખ બીલુ બદતર નવ કાલ,

ધન દોલતને માથ બજાનો,

અંતે ફરીરો તખ્ત ખોલ,

(11)

પાત્ર ૧૧.

જમશેદનો છરછમરો સાથ મીલાપ.

કાશી-હાલો.

અધધધધધ ગરજે ગમન ભારી,

કાળો કાળો વાદલ ગરજે ધનનવન,

છાંઈ ઘટા ધનધોર કારી.-૧.

એક તો વીજળી ચમચમ ચમો,

બીજો તો ઘટે વાદલ ભારી.

ત્રીને ચમકે સૌ લેદાણી ભુલમથી,

જમ વન હમપર સીતમ ભારી-૨.

કટાવ.

જોષ જમનો હાથ ફરી-

તુર વન જમની સીકલ પીળી.
ના પિછાણી શાન-લલા તે બુરજગરોએ
ભાન-કરે કોણ જમશેદની પિછાન-
ચઢી તે પડ્યો ખાક દરમ્યાન;
અન વન ભુખે શુવ તગમળે,
જળ વન ખાસે કંઠ સુકાયે,
દેહ લયડી યાદ ગઈ દુરબગ-પગે ફોલા-
લાયે છાગા, દુરામન પુકે-
આગળ પાછલ-ના નિન્દ કે ના ચેન,
પડે દીન રેન-રડી કહ્યું જમશેદ,
ખાસો ! અરે ધારો ! છું ખાસો-પાસો પાણી

ઉપલીજ રાહપર

ચક્રચક ગમકે ચસમ ભારી,
તુર વન જમની સીકલ બુરશેદ સંભ.
પગમાં પીછાની સુરત ખારી. અધધધધ-
કટાવ.

જોષ જમનો હાથ ફરી-રડે બુરજગરો
છાની ફાડી. સાદ તું ધરનનો,
આ શું તુજપર આગમ,
હાથ ફરીથીગા બદલર-ધરન થયું બરબાદ.
રાજ ગયું, તાજ ગયું-સાજ સાથે દેશ,
દેશ સાથે વેશ ગયો-છુટા પડ્યા સૌ બેશ-
વનન ચમન શુભચાર જેવું-આગે થયું ખુવાર-
હાથ ફરી તનપર લટકે, સફેદ થયા
દાઢા કેસ-ઝો દમરા રાજ તાજ-
ઝો નળી પવનજર બાદશાહ, શું યનાદ
કીધો તેં ઝિયો-કે આવો પડ્યો કોરે ખુદા.
જમશેદના મુખન.

રાત્રન ■ સુખન કે ગરી શુભની,
તલ રેજે બંદા તું અનીમાની.
ઝો જાલન લેલમ અને લાલમ દીશની,
અંધ બાદમ તું મુકળે,
ઝો ચારો ઉપર પ.ખી.

પાતું ૧૨

(12)

સમન્નાજની મોહબત.

ગઝલ. પીતુ ધનાશ્રી

યુમ થયું જોહર ધરાની કીસમતે તારાજ થઈ-
જમથી લાઇલાજ થઈ.
કાં રહીયો તલમ જમ, જમશેદ ઉપર
નારાજ થઈ; શું કસૂર બેકાજ થઈ-
પાદશાહી, આશનાઈ, એકદમ ખુવાર થઈ-
હાલત બેકાર થઈ.
ઝોહાકી રજૂએ સમન બેસાજ થઈ-
તાજ વન તારાજ થઈ-ર.
શબેર.

લુલમ મારી ચોતરફ ફેલાઈ ગયો લુહાકનો,
તારાજ થયું ધરન વતન, જમશેદ થઈ
ગયો ખાકનો.

પાતું ૧૩.

(13)

અરનવાજની દીલસોશ.

જેજેવંતીનો લાહેરો.

ગમીની નથી કાંઈ ગમી, ગમી બસ ગમી રહી છે;
રમ રમી ગમી, ગમી બસ ગમી રહી છે.
આ કોઈ દુખીવારા પર ગમી
બસ રમી રહી છે,
દમ દેખાવે કોઈ સુરે, મળ્યું સરજત
ગમી રહી છે-૧.

ગમ ઝો મુસાફર દુખી છે અરે કોઈ,
દીસે છે બીચારો લુલમથી મરે કોઈ.
ગમ ઝો મુસાફર અરે ગમખાર,
કાં ચમકી ઉઠે એમ ઝો બેસાર.
શું આસમાંની દેરમાં જુલમો છે તું,
શું બેદાઈ લુલમથી પુજોસો છે તું-૨.
કોણ-બરેન-અરનવાજ.
ઝો-બાઈ જમશેદ-તું.

પાતું ૧૩.

(14)

જમશેદનો પરતાવો.

મીયાનો કાંદાનો.

જમ બારામના દીન મધ, બાઈ અવ,
નિવન જમજના, ઝો સમ.ચાર-ચાર-૧

આપ ગસ મોત રહાત-સુખ નિવાર,
સુરત મોતની લાગે પ્યારી વાર-વાર-૨

(15)

પાવું ૧૩.

અરનવાજનો દીલાસો.
ભેરવી.

બાધરે—તારા ચલકના તારા પુટા.
બાધરે—તારાં નસીય તાલેવંત પુટાં
પુટારે—તારાં નસીય—૧
ગુરનો વિચાર આયો, જુદાક ધાક લાયો,
જુદાક માર આયો—ગમનનો ગાર આયો,
આખર આ સાર આયો, બાધરે—
તારા ઇલાજ સરવે પુટા—૨.

(16)

પાવું ૧૪.

સમન્તાજની મોહનત.
કુદયાણુ અતરંગ.

દયરાન દીમે અજગ રહી છું, આયો ગુની,
ગુનવંત લાયેક, રહે દીક્ષળન મહેજુગ
કારણ, દરશન સમાન પુર ચાંદ—૧.
હારે મારે માટે માટે પુંજ પુંજ પુંજ,
મન ધીર મારાં ધીર ધર, ધીર ધર, ધીર
ધીરજ પુંજ, હીમ, હીમ, તન માર,
તન મને છે એ પર વારી; જમ જલણે શું
મુજ મહોજનનો રેયો; હારે હારે ગમમા,
તન બગડે રે હાં—જમ જમના મોહનત
ગમમા, હરતી ફરતી ધકમા, ધકકે પ્રાણ,
પ્રાણ, હાં હાં હાં—૩.

(17)

પાવું ૧૪.

સમન્તાજનો અંદેશો.
પીલુ બરવા

નાજુક નુરાની, દીન બહેલાવે મનમાની,
ચરમો ચમકે બે હીરકપ્પી—જો જોજનવાલા—
ચણુ ગણું હું હું હું લાખો ગણી—૧.

કાંઈ અવલાદે અગવ-દીસે તુરબરી સીકલ,
તન બદન પર કેમ રહે ગમી ધણી—
જો ગમવાલા—

કહે જમ વન હોય હું બીજે ધણી—૨.

શબ્દેર.

પેશાની તુરમંદ હતી તે યજ ગમતારાજ કેમ,
દોસ્ત જુદાને પ્યારો હું, તારાથી બેતાજ કેમ.
ગરલતી યાદ શું એવી, જો જમાને જમશેદ,
ગરરીએ ગયો યજ ગુમ, જો ઇરાનના
ખુરશેદ.

પાવું ૧૪.

(17)

જમશેદે પેતાવું બયાન કીધું.
કાલીંગડા.

જો તાર આલા, સુણુ હાલ મારા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
નસીએ આળા, કીધા નિરાળા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
ઇરાનપર આરી બના બહુ મક્કી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
જખર બેહાડી લાકાં આલી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
ગયો જુલી જમશેદ જુદાક,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
જુદા જુદાથી મલી જુદાક,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
યધું વતન તારાજ આગમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
મહેસો હવેલી પડ્યાં ખાકમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
જોઇ રાજ જમ નાહો વનમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
બેહાડી જુડો હડે વતનમે,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.

ચઢી ખુમારી ગરે બારી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
ખુદ ખુદને દીધો વિસારી,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
હોરા અક્ષ ઉડી ગઇ સદાની,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
મુખી રૂપત યધ પડી જિગની,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.
પગે છે છાળા પડ્યા બહુ રાગા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી;
નસીબે માળા, કિધા નિરાળા,
એક આ તરફથી, એક આ તરફથી.

(18) પાતું ૧૪.
સમંતનાજનો જમશેદને દીલારો
માંડ.

દો જમાના ધીરે, ધીરે; ધીરે, ધીરે,
મારી વારો,

હાં કરે જમને માર—૧

એ જમ રજો 'ને તુર મધુ',
રધું ન ખીજું કંઈ,

એ દાહડા દુઃખના ક્યાં રજાતા,
જમ તારા હુખ.

ગરીથી ચતુરાઇ પડી, દુઃખે ધટ્યું શરીર,
પાપથી રાજ તારાજ મધુ, એ છાંનની
તકીર.

ખુશીથી જમની કુલ તદખીર—ગરી એ પ્રાટી
તકીર.

દો વીરા ધીરે ધીરે—ધીરે મરી ધીરે,
ડુખો નિવારી—મદારે મદારે પધાર.—

(19) પાતું ૧૧.

સમંતનો પીતાપ-

મુલતાની. મુલતપાદ.

મધ રી એક વાર તું દીલાર ખતર લે-
એક વાર ખતર લે.

મુશ્તાકે મુલાકે ત છું, બરવાર ખતર લે-
એક વાર ખતર લે—૧

ખાખરે મોહખતમે કીધી, હરે જગે તલાસ-
પણુ આંતે યધ નિરાસ;

દીલ સદા છે તું વગર, જિમાર ખતર લે-
દીલદાર ખતર લે—૨.

દુનિયામે જાકી રહી મને નહી છવની દરદાર-
તું વગર દીલદાર.

છંદગીથી બસ યધ લાચાર ખતર લે-
દીલદાર ખતર લે—૩.

કદાવ.

જરે જન હવા એકદમ, મુખન
સમંતનાજના લઈને.

કહે જમશેદના કનિમાં દલવેથી
જરા રહીને. મલી તું જા, નહી તો દંભ,
જશે એકદમ હવા ધધને.

(20) પાતું ૧૭.

જમશેદનો પસ્તાવો.

પોહ.

અરે આ ખસકતવાડી—તારી મરજ.—૧
કિસમ કિસમના કીધા ગુનાહ છે,

ખની બહુ અમેમાની,

ખુદ ખુદની ખુદાઈ ઉપર,
મેં ફેરવું પાપી.

હું ખુલી બીસને બન્ને બેઠમાન,
કીધી સર્ફ નાદાની,

મેં દસ્તાવાના દુકમ તોડી,
લીધી બચાઓ તાળી.

હવે કેમ કરી ચકું અરજ—
તારી મરજ—૨

મેં જાજ, ખાખડી, છાંન ગચાગા-
મેં વસતી વસતીવારી,

કરી અલખરખર આનચ ગેરાન,
કીધી જંદગી પ્યારી,

મેં દો દરમે કરીને નાખુદ-
દુનિયા રીપી સમારી,

ખતમ થશે જમશેદી કાવથી—
અગલ લિખી પુકારી.
કાં સરગત એરી સરજી—તારી મરજી-૨

(21) પાતું ૧૭.

જમશેદની ખુદાને અરજ.

લેરવી-મુરતઝાદ.

લાખો કીધા મેં લાડ એ આપ,
તારા અમલ અદર-દીવાનો બનીને,
એ પાડ તારો કેમ ભુલ્ય,
એ દાદગર દાવર-ખીયાનો બનીને—૧
ગરીથી પુકી રહી, બનીયો બહુ બારી-
ના હોશ રહી સારી,
શું શું લેધ મેં મરદીશે,
રંગીન મજેહદારી-મસ્તાનો બનીને—૨
શએર.

હાથ કરે જમશેદ અને નહી સાંભયે તું
આ ખુદા,
જમશેદના એ દોરત ખુદા, જમશેદથી
કેમ ચાલા જુદા.
ના રહી દીન, ના સલતનત, ના હકુમત
બાકી રહી,
ના રહી જમની જમશેદી, જુવો આ
હકીકત બાકી રહી.

(22) પાતું ૧૭.

જમશેદની જોહાકને અરજ.

ઝોરી.

જ્યારે જમાનો થયો નહી મહારો,
થશે તે તદારો કેમ,

વિચાર એ અજોહાક તું એમ.-૧
જ્યારે જુની રાહ હલિયો આજતાબ,
જગત થયું અંધકાર,
ધરતીએ ધુંજ કીયો પુકાર.-૨
જુરા નેસીખ ધરાંત વતનના,
કીધો જમશેદ ગરર,

હનો જે દોરત ખુદાનો પુર.-૩
ખતમ થઈ જમશેદી શાહી,
હોય હવે શું આસ,
મગલ નહી જીવવામા રહી ખાસ.-૪
મયુ રાજ તાજ ને વતન પ્યાર ધરાંત.
એ વતન વન ગુમશન લાગે વેરાંત.
કર કતલ અને કે બને સુખી આ જાન.
જુવો હકીકત આ છે વતનની,
મયુ ખાક તે કેમ,

વિચાર એ અજોહાક તું એમ.-૫

(22) પાતું ૧૭.

જમશેદની છેટલી બંદગી.

ગંધાર ધૂપદ

દાતા મહારા ખાકનશીન જમશેદ,
હવે તું પાસ સિધારે.-૧
એ દાતા મહારા-હું ગુનાહગાર,
ગરીતી જંદગી થઈ પુરી,
હવે લે સલાલી-રવાનને મહારા,
દાતા-આધાર તદારે.-

ઓહાક અને ફરીદુન

લાઇન ૬૪૪

પાનું ૧૬.

એબ્દીસે ફુદરતની બલીહારી ગાઇને
ઓહાકને ઉસ્કેરવો.
ગોડ મહદ્દાર.

રંગથી રમીલી બની રહી બહાર.
ખીલે સજ સંગાર—
રંગ બહાર, કલીયન કરે ખીલી પુકાર—૧.
સુંદર સરોદે રળીઆં,
પંખી પંખેરાં મધુર પંખેરાં.
જોખનમે ખીલી ઘટા નવેલી,
છલ્લેલી, ચંદન ચળેલી, રંગીલી અલગેલી,
દવના 'ને ચંપા, શબ્દ સળેલી,
નામત બહાર, મીસ્ત્રે શુભકાર—રંગીલી-૨.

(૧) પાનું ૨૪
ખાનુ અરનવાજે શાંતી માટે
ઓહાકને દીલાસો દીધો.
ખીલુ-બરવા.

અરે ધીર ધીર ધર સરતાજ,
બલ બલ જાવું રે—૧.
રાજપતી તું, ખમકત તારી રે,
હાં શાંતી યશ મોતાજ—
બલ બલ જાવું રે—૨.
રજની રાજ તારી, બલ બરી બારી રે,
શું સ્વપને થયો નારાજ—
બલ બલ જાવું રે—

(૨) પાનું ૨૫.
માદર ફરાંનકે ગાયલું હાલરકું.
દેસ-માંડ.

રજ વંદન કરતી દારી,
હું ઉભી ગબરાતી રે;
મારી મુરગીઝ કર આસાંન,
મને દે શાંતી રે—૧.
મારા પુતના દુખડાં જોઇ,
સુકાઇ મારી છાતી રે,

મારા સદગુણી સુતને ઉગાર,
ફુવા ઉભી આઘાતી રે—૨.
પુત દુધ વન તરસતો જોઇ,
માત અકલાતી રે,
લઇ ઉજગે લેટાડી માત,
ગીતડાં ગાતી રે—૩.
મારા બાળ યશે જુપાળ, છતી જુલમાતી રે,
યશે ઓહાકનો તે કાળ, વધે વિખ્યાતી
રે—૪.

પાનું ૨૧. (૩)
બાળ—ફરીદુનથી તેની માદર
ફરાંનકું છુટું પડવું.
સોરઠ—મહદ્દાર.

કંઠે વુજ દુધ વન તરસેરે,
તજ માત દુખી તારી કયાં ફરશે,
કંઠે વુજ તરસેરે—૧.
પુત પ્રાંણ તને જાઉં હું છોડી;
આશા ઉમેદોની શોંખીને જોડી;
ધડક, ધડક, મારે દીલ ધડકે,
રજ સંકટોને ફરશેરે—
તજ માત દુખી તારી કયાં ફરશે,
કંઠે વુજ તરસેરે—૨.
પશુ-પંખેરાં લેજો સંભાલી,
વન-વખડાંમાં ફરીદુન બાલી;
તડપ, તડપ, દીલ પુત વન તડકે,
કંઠે વુજ તરસેરે—૩.

(૪) પાનું ૨૮.
ફરીદુને પોતાના બાપ માટે ફરાંનકને
સવાલ દીધો.
કલીયાન.
આજ માત એક વાત પુછું,
સુષુ બેદ-બરમથી બરી—૧.

શુભ ભાંજને ભેદ ખોલ તું,
કહું તુંને કરગરી.
કસંમ ચશંમના તુને છે મારી,
બેસું નહીં કીર કરી.
કહે બાપતું નામ, દાજ દીલ ધરીને.
(જીલ) કહે દીલથી દુર ગમ કરી.
કોણ પીદર મારો સરવરી.
શું બની ખીના છે ખરી.
હે! ચર્ખ બાળગર અજબ તારી છે અદા,
તું મુકે કહી નહિ રંક રાય 'ને ગદા
દીલ તડપી રથું હર ધડી,
ના પડે ચેન કંઈ જરી,
વાત કહે ખરી;
ફખ હરી-મુખ કર દીલને મહારા,
રહેમ મુખ પર કરી,
શુભ ભાંજને ભેદ ખોલ તું,
કહું તુંને કરગરી—૨.

(૬) પાતું ૨૮.

ફરીફુનને ફરાનકે વાફેશ કીધો.

કલીયાન-છલ્લો.

શું કહું ઓ તુર-તુરાન,
સાલસ સુરા દીલખાન,
આજે હું ખુશીથી ખોલું જમાન-૧.
શએર.

બાળપણમા વેડી વિપતી,
પડ્યા દુઃખના પહોડ.
ફરામન પુઠે લાગ્યા તહારી,
સંકટનો નહિ પાર.

બોલાદે તું સપૂત શાહી,
ચેશદાદી હકદાર.

ફરામન તારો ચયો બાવરો,
ઝોહાક જીલમગાર.

તહારાં પકખાલ 'રાસન' સમાન.

આજે હું ખુશીથી ખોલું જમાન—૨.
શએર.

હનો બાળ દુધમળ તું જ્યારે,
લછ નહાડી વતન બહાર

દુધ વન કંઈ મુકાયો ત્યારે,
ગધ પોરમાય દવાર.
ખાળી પોશન કિધું તહારે,
પોરમાય બની તુંજ માત.
મોટો ચયો તું સપૂત મહારો,
સૂખની પડી પ્રભાત.
ચરો તું શહે-ધરાન—

આજે હું ખુશીથી ખોલું જમાન—૩.

પાતું ૨૯.

વતન ઉપર શું શું કુરખાન છે.

ગીરનારી.

ફુનિયાની હાંસત-હિમાનીની હિંમત,
સરવીરની તાકત-હકિમોની હિકમત.
દલેરની દલેરી-સિપાહોની સરજત,
આગેદની અકળ-સતીઓની અસમત.
અરકાંને-શાહી, અને બાગે ખોસ્તાં,
એ સહુ વતન 'ને વતન પર છે કુરખાં.

પાતું ૨૯.

ફરીફુને પોતાની માદરને દીલાસો કીધો.

દેસ-સોરઠ.

ના કર ગમની વાત માત મારી,
ના કર ગમની વાત.
હકતાલાતું નામ લઇને,
કર ફરામનની માત.—૧.
દેશ દાજ દીલ ધરી દીલમાં,
જંપુ ના દીન રાત,
હામ ધરીને કાંમ કરે,
તોડું ઝોહાકનો જીલમાત.—૨.

પાતું ૩૦.

કાવેલની ઉસફેરણી.

લેરવી-સિન્ધ

ચાર દિવસની ચાંદની અંદર,
ઝેર જીવમ છળ કરશે.

એને દુનિયા કિધી અપરીતર,
ના કીધી મિનોમની શીકર,
એને ખાધી જકડ જેમ પત્થર,
જે કહું છું તે પર અમલ કર.—૨
એતુ મોત નથી કા તુ મારે,
ખાંધી ભઇ જા દમાવંદ પહોડે,
જ્યાં મલે છે પહોડો જો પામે,
કર કપેદ એને ત્યાં ન નહાસે—૩.

(18) પાતું ૪૦.
ફરીફુનની ફેતેહમાં ધરાંનની ખુશાલી.
કલીયાંન.

(ખદારતું સુધારા સાથે.)

દુખ દલદર સહુ ટળી ગયા,
ધરાંન આનંદે આજે,
અદના આધા શાદ થયા,
હુંન્દો ગાવેમાની ગાજે.—૧.
કડ કડ ધિના, કડ કડ ધિના,
કડ કડ ધિના ધિના ધિના,
ત્રન ધન, ત્રન ધન, તાસા વાજે,
ધિનકટ ધિનકટ ધિના—૨.

ઝમ, ઝમ, ઝમ, ઝમ, ઝંઝર ઝંઝર,
ધમ ધમ ધુંગરા ધંધકે,
ઠમ ઠમકાંગી કડવાં ઠમકે
ધમ ધમ ધરણી ધંધકે—૩.
ગડડ ફડડ ધંન ધટા મટીને,
જેમ મગનમા ગાજે,
ટેં ટેં ટેં ટેં ટમક ટંમક ટંમ,
વડા તંબાણું વાજે—૪.

પાતું ૪૦ (19)
“રખ સિવા નથી કોઈ કાઈ કાંમતુ.”
લેશ્વરી.

નામતુ, નામતુ. નામતુ રે,
સહું રોટો રટન રખ નામતું.
કાંમતુ, કાંમતુ. કાંમતુરે,
રખ સિવા નથી કોઈ કાંમતુ રે—૧.
ખડપદના સહુ ખેલ તથા દો,
કરો ન કામ કંઈ નકાંમતુ રે—૨.
શરણ મરણને અતે થવું છે,
ન રાખોજી ભાનતે જીવાંમથુ રે—૩.
આ સંસાર વહેવાર છે ખોટો,
કાપાતું દામ જે બદામતુ રે—૪.

શાહજાદો એરચ.

(1) પાતું ૪૧
જાંદલો ચમન શાહજાદીની
તારીફ ગાઇ
હેસ-કામોદ. ધૃપદ.

અબ્બે શાહ

નાર અનાર સમ-જોઇ જગત ઝુંકે;
મંદ્ર બદન, મુરત મોહન, મુખ કમળ, નયનો
ચમકે દામની, કાંમણી—નાર અનાર સમ-
જગત ઝુંકે—૧
મણુર મણુજ, મુર હસીન,

જોહરા જખીન, મનહરન;
હસીન રંગીન માહે જખીન,
નગીન બરીન મુરત મોહન-કાંમણી,
નાર અનાર સમ જગત ઝુંકે.—૨

પાતું ૪૨. (2)
ફરીફુન પાસે જાંદલો શાહજાદીઓની
ખુબસુરતી વખાણી.
જાંજોટી-જાંફલા.

સૂ કર ખુબી હું બયા, સુણો મહેરખા,
જ્યાં બેશુમાન છે હયરાંનજ;

છત્રપતી શાહજાદી લાવ્યો,

શોધી હું મનમાનજી—૧.

હું ફરી વસિયો ખસક, 'ને મુલકે-મુલક,
આખર કીધું યમનમાં ધાંમજી,
દીકી ત્યાં મે ત્રણ શાહજાદી

નાણુક ગુલદામજી—૨

(જુલ)

લાખો લાલ રૂબસાર ગુલાબી,

જોખન ખુબ આલા:

બદન, મુખ, સુંદર ત્રણ મોહન,

ખિલતી ગુલલાલા;

જે નયનો નરમાસ બરેલા,

સદલાગન બાળા,

છે અજબ દુરનો-રૂઆબ; સુરત મહેતાબ;

જોષને બને સકળ કુરઆનજી—છત્રપતી—૩

(૩) પાનું ૪૩.

ફરીફુને પોતાના હીકરાઓને શીખાં-

મથુના સુખનો કલા.

ખીલુ-બરવા.

જનમ લીધો છે જેને જગમા,

કુખ વંન કોઈની ના બાકી,

સદા સુખમા આ ધરતી પર,

નથી થઇ ગયું કોઇ બાકી—૧

હું, હું, હું, હું, મારું, મારું,

એમ ગમે દમ બરવાનું;

છપન રંગની કાપા છોડી,

અતે સદુંને મરવાનું—૨

હું પહેલી બંદની છે,

બંદગી વંન નહીં સરવાનું;

ગોલાં થઇ જે જુલ્યાં બકિત,

સ્વર્ગે વિના છે રખડવાનું.—૩

રાજ મહાલ 'ને માલો મીલકન,

નથી સદા ફીર કરવાનું;

ધન નિગન ને દટાર દંગરી,

જમને જોઇ લથરવાનું—૪

જવા દો જે કંઇ મથું હોય તે,

સંભાલો જે હોય બાકી;

રખે બનવા દેતા એવું,

બાકીની ના રહે બાકી.—૫.

પાનું ૪૪

(૪)

યમનના પાદશાહે ફરીફુનના

બેટાઓની અકલ તપાસવા

સવાલ કીધો.

છંભેટી-કંદ્યાન.

જે જે માળી, યમનની બાદે બહાર;

જે જે માળી, યમનના ગુલે-અનાર—૧

શએર.

પુરી પનોતી પુત્રીઓ, લાખો લડી છે લાડ;

જુલું પડતાં છવ ઝગડો, પડે છાતીપર પહાડ.

પુર્ણ મતાપી ધરાંનીઓ, સમજે ચતુર કુમાર.

ચતુર તમે છો પારખો, મોટી, વચસી નાર.

મારી જમ્મીના સોજે સંગાર;

જે જે માળી યમનની બાદે બહાર.—૨

પાનું ૪૫.

(૪)

ફરીફુનના બેટા સેલમે જવાબ દીધો:—

(એજ રાહ.)

તારાં કાયમ રહો ગુલ-અનાર; .

ખીલો તારી જમ્મીનો બાગો બહાર.—૧

શએર.

ગુલાબ તારા મોટા-છોટા,

ન લાગે પરખતાં વાર;

હરોલમા જે આવી પહેલે,

સદુથી નાહની નાર.

જે ગુલ બેલું વચસે ગાળે,

તે છે વચસી નાર;

જે બેડી છે સદુથી છેલ્લી,

તે મોટી દુશીવાર.

તારો રોચન રહો ચમકાર;

ખીલો તારી જમ્મીનો બાગો બહાર—૨

(5)

પાતું ૪૭.

દુખી થાયો ફરીદુન એરચના
ચહની ચાલ જોઇ.
પીલુ-બરવા. ગઝલ

અરે કહે તું આસમાં, બેવકાઈ કાં કરે;
ચાર દીનની છ'ંદગી છે, તું શુરાઈ કાં કરે-૧
જ્યાં હના યુલજાર સમ,

બાગો બગીચા દીલરગા;

તેં કીધા બીસમાર તે,
ઐવી ખુદાઈ કાં કરે-૨

જ્યાં હતાં રંગ-રાગ સાથ
તખ્તે જમશીદ, જહાંનુમાં;

ત્યાં પડ્યાં મુરદાં કબર
અંદર, જહાંઈ કાં કરે-૩

શએર.

રંગ ઘેરંગી હંગ કરે, આ ફરતુ આકાશ,
આજ દીપે ઉજલસ તો, કાવ દીપે કાલાશ;
જેણે ગાજી ગળવિયાં, ગમનને દીન રાત,
પળમા પડીયા ખાકમાં, કમં કરી કમળત.

(6)

પાતું ૫૦.

એરચના ખામમા પેતાનો ફીલુરી
વિચારે પુરે જાહેર કીધો,
કાફી-દેસ.

જકઝાઢિ, પકઝાઢિ, લટકાઢિ, હટકાઢિ;

જમધર-ખંજર મારી, ચમકાઢિ, ધમકાઢિ,

મઝર કરી બારી-૧

અકલાઢિ, કકલાઢિ, ગભરાઢિ, દબરાઢિ,

છકર ફિકર નાં કર દાંધ મહારી-૨

શએર.

અહંકાર જેને મન વસે

'ને દીલ ઝેરી સાંપ છે;

અપકાર જેની રગરગે,

નરમાસ સમજે પાપ છે.

સદચરણ જેમા કંઈ નહી,

અવચરણો બાંડાર છે;

પાપાંડને પ્રપંચનો,

ઉત્તમ એ અવતાર છે...જકઝાઢિ-૩

પાતું ૫૦.

(7)

તુરના પેગામચીએ ફરીદુનની
તારીફ કીધી.

પીલુ કહારવો.

તારી સાહી સલામત-ઝાહે

છવો રાજન મારા-તારી સાહી સલામત.

તારી રાશન રહો સરજત-ઝાહે !

છવો રાજન મારા-તારી સાહી સલામત-૧

દુખ હરનારા, સુખ કરનારા,

તારે આધારે રખત-છવો રાજન-૨

શએર.

અએ શાહેઆલી નામવર,

અએ હસ્તગીરે કુલ જેહાં,

કાયમ રહો બે જહાંનમાં,

રાશન સદા તારું રવાં;

પેગામચી હું તુરનો,

છે તુર મહારો બાદશાહ.

હાલ હું ખોની કહું,

જે મળે તારી રજા.

પર દુખ બંજન, અકલ નિરંજન;

રહો આબાદ કિસમત-છવો રાજન-૩

પાતું ૫૧.

(8)

ફરીદુને દીકરાઓ ઉપર શીખામણ

કેલવડાવી.

છાંબેલી-છાંબા.

કાપા કાપશે કપીરે—

નિકલશે તનથી બ્યારે જાંન-૧

દુહો.

લોલ કાપ છે જળરો જગમાં,

અતે ચોતનો ભોગ;

સર્વ અહિંતુ અહિંજ રહેશે,

ના કરશે કોઈ શોક.

સમજ રહો સપીરે,

તજ એક દીન જશે જાંન-૨

બોટી કાયા, બોટી માયા,
પડે પ્રાણ કા મોહી,
નામ તેનો સદા નાથ છે,
કળ ન મુકે કોઈ
મગ મુસાફર મગ મદ પુ,
કા મુતો મુકન બોલ,
પળમાં ધસડી જમડો જાશે,
વહાલા રહેશે રોષ,
જન તુ રહે જ પીર—
તજ એક દીન જાશે જાન—૩
૬-૬ કો કા ફીતુર સાથે,
બનવા તુ ધનવાન,
હાય લીધે કા હજાર જનની,
તજ ધર્મ—ધમાન
કરશે તેનું ભરશે અતે,
સમજ લે ધનસાન,
કલેશ કુસપ મનમાહે ધરે,
ધિક ધિક તે હથેવાન
સમજ રહે સંપીર—
તજ એક દીન જાશે જાન—૪

(9-10)

પાતુ પર

ફરીફુને એરચને આશીસ દીધા.

સીદુરા-૫૬.

ફરીફુન ઉપર કર રજ મહેર તારી,
મુસીબત અદર ના દેતો વિસાગી—૧
સિધાર આ પિસર દીલમદ શહેરીવાર,
ગુજ વન રહેતો દીન બેકાર,
મન કહાં, તન કહાં, જીવ કહાં મારો,
ગુજ વન જીદગી પડતો અકારી—૨
સફર આ સફર કરજે પરવરદેખાર,
બહી નેમ તારી પાડે તે પાર,
જુદાઈની જલનથી જીદગી દીવાની,
સપુત ગુજ વન જગ દીસે અધારી—૩

પાતુ પર

(11)

નિરહોગ એરચે ચોતાના ભાઈ તુરને

ચોતાનું ખુન કરતો અટકાવવા

માટે અરજ કીધી

જોનપુરી ખ્યાલ.

માનો, માનો, ભાઈ અટલી અરજ,
વિનતી કર જોડી કર
અત કરજ કા કંગે કંઠ્ય,
મારી વિનતી માનો, આ ભાઈ—માનો-૧
જગ હગ જુડી અતી હગારી,
જીવ જોનન જશે નિવારી
કંઠ્ય વચન વહો વીના વિચારી,
દયા દીને જરા લેજો ધારી,
મારી વીનતી માનો, આ ભાઈ—માનો-૨

પાતુ પર

(12)

દગલખાજ તુર એરચનું ખુન કરવા

તત્યાર થયો.

નાહાનકા-ખહાર

બંધ કર તારી ખટપટ આ સમે,
જીવીને કહી ના કરતો,
ચુપ ચુપ રેહ ચાલ,
મરી રેહ ખટપટ કરતો,
હવે તુ છુટે ના મુજ હાથમાથી એક પળ,
પટકી-ઝટકી, જકડી જલમ તુને
માર મારી—મધ કર તારી-૧
વડી ધડી નહી આવે હાય તુ
તે જનમ લીધો શુ કરવા, હમુને નરવા,
છાડ વીનતી, મીનતી, તારી નથી મને પરવા
તું જગમા જીવે શા સાર,
ફુનિયાથી કર કાગુ તાર
કાહડું કાસળ તારી—મધ કર-૨

(13)

એરચે પુદાની દરગાહમાં અરજ શુભારી.
આસાવરી.

અચે હયા તું ઊડી જા જા જલદી,
પેગામ મારો લઇ,
જા ધરાંત કહે . તું જઇ;
આ દાલત મહારી થઇ—૧
અચે બારે પુદા કર માફ મહારી,
કસુર હોય જે થઇ;
ગઇ આસ મારી કરમઇ;
હું કહું કોણને જઇ—૨
આ ભાઇ થયો જલ્લાદ ભાઇના,
કતલ કરે દરખઇ;
સંધરો કહેજો જઇ;
નાહક મંદે હું અંહી—૩

(14)

પાતું ૫૫.

એરચના મોત ઉપર ફરીદુનનો વિજ્ઞાપ.
બિહાગ-ધૃપદ.

અરે ! હું તારો બાપ, બેટા, બાલની,
પુત્રી ભાઇઓએ કીધી પાત;
બાપ મરણથી તારો થયો કેવો બેધ્યાંત—૧
મુવો પાપી તુર મુવો,
જખમ આ, કેવો રે, કારી છે;
મુવો ભાઇને હાથે યાઇને બેળન;
સુરા, વીરા, ચંદ નીશાણુ—

બેટા મુવો જગ જુવોરે-કદરદાંત-
હું તારો—૨

નોરોજ મુબારક.

ભેરવી-૫૬

સુખી તમ રહો સદા દાયમ-
અરે ઓ હમદીનો મારા;
મુબારક નવરોજ હમદમ-
અરે ઓ હમદીનો મારા—૧
સદા નરમાસ, મુખ્ય ગીદાસ-
સદા રાખો દુર કંકાસ,
પુદા બર લાવે સહુની આસ-
અરે ઓ હમદીનો મારા—૨
ઝલકતું રહો સદા યકબાસ-
મુબારક બાળ 'ને ગોપાલ,
મુબારક સાલ આ નેક ફાલ-
અરે ઓ હમદીનો મારા—૩
મુબારક દીન જરથોસ્તી-
સદા કાયમ રહો હસ્તી;
થને નાણુદ વિપત કબી-
અરે ઓ હમદીનો મારા—૪
સદા 'રોશન' રહો સંસાર-
સદા રહો નારનો સંગાર;
થજે કુંડો જગત આસ્કાર-
અરે ઓ હમદીનો મારા—૫

ઝાલ અને રૂઢાંબેહ

(1)

પાતું ૫૭.

સાંમે અરજ ગુજારી.

દોરસી-કાંહાનડો.

મારી ગેળી ખખર રખ લેજે રે,
રાખી જગમે લાજ સુખ દેજે રે;
સાહેબ ખલકત પરવર,
આપ્ત આ તું મુજની દુર કર.—ગેળી ખખર-૧
ધેડી એક પલમાં બહે તાજ તું,
ધેડી પલમાં તું કરે બીખારી;
મુજ આજેજની દાદ લેજે.—ગેળી ખખર-૨
શબ્દેર.

કાળ કરંમનો વેરી થયો,
કેમ ઉચકું ગળળ બારા;
શું શું કરમો કાધાં હશે,
મે પુર્વ જન્મ મારા.

કર મહેર કરમ કમતર પર,
મને બસ તારો આધાર;
દયા કરી મારા ઉપર,
આ સંકટ તું તાર.
છે સાદ મનસાની મારી,
તે અતે આવશે કાંમ;
હર આપ્ત મુશ્કેલમાં સાહેબ,
યાદ કરં તુજ નામ.

(2)

પાતું ૫૮.

લેખ કરમના પ્રતા નથી.

ગોડ મલહાર.

મીટ લેખ કરમના ન કારા કારા,
બાગ્યદીન જે હોય નહારા-લેખ કરમના-૧.
બાગ્યદીનનો લવ ન સુધરશે,
બવ સાગર કેમ પાર ઉતરશે;
સંકટ બિહટ અને દુખના બારા.—મીટ લેખ-૨.

પાતું ૬૧.

(3)

સીફત ગાઈ રોહાબેની ખુબસુરતીની.
કથ્યાંન જાંજેડી.

બિજ અંદ્ર ગગન જેમ ચમકે, નારી કાબુકમાં,
ના હરત હિન્દમે હરીફ, હરીફ નહિ યુલમાં.

શું બયાં હુસ્ન મગદુર છે,
ના કોઈ મુકાબીલ હુર છે,
જેમ ખાક થયો કોહે તુર છે;
રૂપ રોશન યુલજર—ચરમો મિસ્તે કટાર—
ચિરે જીગરને પાર વિધી સનનનનન—
બીજ અંદ્ર—૧.

છે રશ્કે કમર મહાપારા,
છે કહેરે કળ રૂપ સારા,
છે યુદ્ધે દીલ હુદનારા;
લગ લાલ યુલઅનાર.—કંમર ખુબ પેયદાર,
ચિરે જીગરને પાર વિધી સનનનનન—
બીજ અંદ્ર—૨.

પાતું ૬૨.

(4)

રોહાબેની ખુબસુરતી.
લેરવી.

અજબ છે નારી—ગળળ છે બારી,
જાણે પરી રંગીલી આકાસી;
શું તેનો ચહેરો—શું તેનો લહેરો,
જાણે રહ્યો અંદ્રમાં પ્રકાસી—૧.
શું ગાલ તેના-ગેરા ચુંલાળી,
જાણે ચમનમાં બિરયા યુલ લાલા;
શું તેની ચરમોના કહું નેજારા,
જાણે સાંમના બરછી બાલા—૨.
શું તેની કંમર—જેમ આવે તંમર,
જેતાંજ દીલની ઉંડે ઉદાસી,
શું તેનો લટકો—ગળળનો ચટકો,
જાણે જેમ લો પરી આકાસી—૩.

(5) પાતું ૬૨.

રોહાબેના જોખાંનનો બહાર.

બહાર. ખયાલ.

કળી પુલી ખાલે મુલબર ચમન,
જોખાંન બહાર મુર છલકાલો,
મદ બરયાં નેનો મારે,
નવરંગ જોખાંન બહાર બતંગ-કળી પુલી-૧
વાર વાર મલકાવે, લલચાવે કાંમ,
મલવાને ર્યામ, પ્રિતમે મધરે કાંમ,
હોંસ હરખે તલમલે,
તલ અમન ચમન—કળી પુલી-૨.

(6) પાતું ૬૪.

રોહાબેની પ્રીતની ખીમારી.

ગાંઠ મહકાર. ખયાલ.

તરસે, તરસે, તરસે, તરસે, તરસે, મરસે,
બરસે મેહાં નેનન—૧.
તરસે રહી રોહાંન મુખ પ્યારી,
વન દરશન બની બેતાબ બિચારી,
મુઠ્ઠા પરેશાં-ચરમ ગીરીયાં,
નાજ અદા, સુખ આરામ ફાકટ;
દરસ પીયા વન—તરસે-૨.

(7) પાતું ૬૪.

જગતમાં પ્રીત વીના શું શું થતું
નથી, તે વીથે રોહાબેનો ખુકાર.

રાગ-મલ્લખાનુસાર

અએ બેરહમ સુણો આ જગમે,
પ્યાર વિના દીલ નરમ ન થાતે;
જમીન ન થાતે, સમો ન થાતે,
પ્યાર વિના કરમ ન થાતે—૧.
અએ બેરહમ સુણો આ જગમે,
પ્યાર વિના હક કસમ ન થાતે;
ન દુસ્ત થાતે, ન ઇસ્ક થાતે,
પ્યાર વિના સનમ ન થાતે—૨.
અએ બેરહમ સુણો આ જગમે.
પ્યાર વિના કદી અલમ ન થાતે,

ના બેકારી, ન હા-૧-મરી,

જુદાઈમાં કદી સિતમ ન થાતે—૩.

ન થાતે મોહનત અમર આ જગમે,

પ્યાર વિના દીલ ગરમ ન થાતે;

ન થાતે ખાફી, નહિ મિનાઈ,

પ્યાર વિના આ કસમ ન થાતે—૪.

પાતું ૬૫.

(9)

રોહાબે જાલની ઉમેદમાં.

હુલ્લા. સાહી.

અંદારી અંદની, વળી અમક તારા,
ખડી રહી ગરખે, મોહન દીલઆરા.
બનીને અધિરી કરે દુર નેઝારા,
જુલે રાહ સનમની, છગર પારા પારા.
મને બાવે બારી, સિકલ ધરાંતીની પ્યારી;
મને લાગે કરી, જુદાઈ જાણુલી બી બારી-૧.
મને થયો જખમ, કું બની બેદમ,
લાવે મારો સનમ,
આવી રંગે જાણુલી રંગારી—મને બાવે
બારી-૨.

શબ્દર

મમે મોહન મને જો આજ,
બપા તેની કું લઈ લઈ.
લગાડી છાતી સંગ તેને,
છગરનો હાલ સદું કહિ દઈ.
હસલ આવી મહોબતની,
જુલે જોખાંન બની તૈયાર;
દિલે અરમાં છે બાફી,
લગાડું છાતીસે દિલદાર.
લાગી તનમે અગન, માર તરફે
બદન, નહિ બાવે ચમન,
રંગ બેસો જાણુલી રંગારી—મને બાવે
બારી. —૩

(10) પાતું ૬૬.
રોદાબેના બાલની યુખસુરતી જોઈ
જાલ બોલ્યો.

પીલુ—ધનાશ્રી.ગઝલ.

શરોર.

સુંદરના બાલનો દાલ થયો બેહાલ,
જાલ એ જોઈ,

યુખનથી કીધું વદાલ, જોઈ કમાલ,
હોશથી બોઈ.

બની પ્રીતમા લાલ, બોલિયો જાલ,
ચાલ એ જોઈ,

અજબ હુસ્ન જમાલ, અજબ આ બાલ,
તાલ એ જોઈ.

છે અજબ યુક્ત દિલજાન,
છે ગજબ સિદ્ધા રંગ કાલા;

છે મનથી મઝહબ અરનાદ,
જોઈ પેચ ધુધરવાલા.—૧

હર તાર તાર લટકાલા,
છે મરત મુકક યુવાલા,

કરે મન હસીને કપરે,
પડે હલપર ઝેરી છાલા.—૨

લખ શિરી' દહન ગુલલાલા,
ચરમે નરગીશ બે ખાલા;

જોઈ જોખન બાજો બાહાર,
સુકાય નદી ને નાલા.—૩

(11) પાતું ૬૬.
રોદાબેએ જાલની આગલ પોતાનો
ખ્યાર જાહેર કીધો.

ધનાશ્રી—અરવા.

ના બોલ એમ દીલગન,

થપથ બદનાંમ તહારે બદલે,
મે તજ્યું એશ આરામ, તહારે બદલે.

હું છુપી રંગને રાગ તહારે બદલે,
મૂજ તનમે લાગી આગ તહારે બદલે.

હું સહીશ લાખો આગળ તહારે બદલે,
મને નહી જોઈતું પંજળ, તહારે બદલે.

થઈ જીંદગીથી લાચાર તહારે બદલે,
મને સૂઝની લાગે દરખાર તહારે બદલે.

પાતું ૬૬. (12)

જાલને પોતાના મેહલમાં આવેલો
જોઈ રોદાબે ખુશી થઈ બોલી.

બહાર.

ખ્યારા મારા રસીક રસીયા,

તેનો તરસીયાં, દરસ દરસીયાં,

મનમાહે વસીયા.—૧.

જાનો તન નિસાર-હાં હાં-ખ્યારા મારા-૨.

સેજ સમારી, તનમન વારી,

દિલ લગારી મીલાવું.

હસી હસી મનમે વસી,

રંગ રસ પિલાવું, રસીયાને રિખવું;

મોહન મારા દીલ લુટનારા,

તનમન મારું વારું તુજપર-હાં-હાં-હાં-હાં.—૩.

પાતું ૬૭. (13)

રોદાબેની અરજ.

રાગ-સમયાનું સાર.

સનમ મિધારો, કરી નવાજેશ,

ચહાવ મહોબત ખ્યાર કરીને;

ના શરમાવો, ગળે લગાવો

મિસલ કુલોનો હાર કરીને.—૧.

જર 'ને જેવર માલ લુટાવું,

કુલે કાણુલ નિસાર કરીને,

બની હું ખુશ દીલ, જોઈ તું દીલબાર,

રખે સિધારે બિખાર કરીને.—૨.

નોશ કરાવું જામે મહોબત,

ગળાનો મારા હાર કરીને,

મગર સિધારે ન્યારે હિયાંથી,

સિધારજે કોલો કરાર કરીને.—૩.

(14)

પાતું ૬૭.

મહોબતની જુદાઈમાં રોદાબેની
નિરાસી.

તી લ ક—કા મો દ.

શયેર.

દીલખાન તજે દીલદારને

રખ બાજ તમ નિભાવજો,

કેમ જશે પલપલ મહારી,

થિયુલ બહેલા આવજો.

હુ તો પ્રીત કરી બસ દારી મારી સજની.

મોહેની મુરત બેધ, થધ બેકાર—૧.

કિધી અરજ હજાર, નહિ કરે દરકાર,

મારી ન વાત, હું તો વિનતી કરી,

તારી દારી લાચાર—હું તો પ્રીત કરી—૨.

શયેર.

સિંધારો છગર રાત થોડી રહી,

પડી ભોર કમળન વેરી થધ.

મુરત મિઠી નૈનામે રહેશે કરી,

દિધો ડાગ દીલને નહી દાજ, ધરી.

(15)

પાતું ૭૦

પોતાની પાક દાંમનની મવાહી માટે

રોદાબેની મેહરાબ સનમુખ છકે.

દેસ—સોરઠ.

દેશે મવાહી ચંદ્ર તારા, પાક હમારા ખારની,

છે હકિકત એજ સાચી, નેક મુજ દિલદારની.

મારાં ભર ભર આવે નયને નીરે, હાપરે,

જીવ જીવ કંઈ વન, જોખન સોહન,

પ્રીત જુરી પરદેશી અભાગન,

હુનીયામે રખ તુ રખ બાજ—૨

જરે કાગા જરે, જધ કહે પીયુને દવારે,

રંગ સાથ સાજ ગયો આજ—હાપરે—૨

રૂસ્તમ અને સોહરાબ.

(1)

પાતું ૭૩

રક્ષ શુમ થયા માટે રૂસ્તમની

ફરીયાદ.

ગાયન—બેહુલગ થમન.

શયેર.

આ ગજબ નવો આજે,

રખ હવે તું દે પનાહ,

શુમ થયો રખસ દીલાવર,

એક પળમે તું કાંઈ.

નવરંગ કાં દેખાડે હવે કીસમતરે,

રક્ષ મહારો કહાં શુમ તે કાંધો,

આકૃત ન્યારી ન્યારી બતાવે—૧

હર એક હાંમ, વન દરમ્યાં,

દીસે નહી રખસ નીચાં,

(2)

પાતું ૭૪.

તેહમીનાની રૂસ્તમ માટે મુરાદ.

ગાયન—દરખાશી કાંહાનડો.

મામુરે આસ ખાસ પાસ રખની,

મનની મુરાદ, આજ ફળ પાઠિ—પાઠિરે—૧.

કેવો દેવ જધ, સુરો બગવાન, મહેશુખ કારણ

ખારો પેહલવાંન, દરસન સમ્રાં પુર ચાંદ—૨

(૩) પાતું ૭૪

તેહુમીનાએ પોતાનો સેદ રૂસ્તમ
પાસે બહેર કીધો.

ગાયન-કલ્યાન-જીંજેદી.

હાલ સુન તું તેહમતન, જરા ધર ખ્યાને,
સુંદર સનમુખ છો કાણુ, કરી લે પીછાને.
મુજ દર્શન ખાતર મરે આલમ સારી,
ખલકમાં મુજ સાંની, નથી કોઇ નારી.
સકલ ખોયે છે અકળ, સીકલ જોઇ મારી,
ભલી તેને મનથી જમની કટારી.

શબ્દ.

સુણુ નામ મહારં તહેમીના,
હું તારી દીલદાર બનું;
તું બને જો સુલ સનમ તો,
હું ભુલખુલ બેભાર બનું;
તું અગર બાદશાહ બને તો,
હું તારી અરદાર બનું.
તું બને જો મ્યાન સનમ તો,
હું તારી તલવાર બનું.
કરગરી, હરધડી, કહે પરી, તું સુણુ જરી,
રહેમભરી ચક્કમ કરી, ખસમ ઠરી.
કર દીલબરી.

(૪)

રૂસ્તમે તેહુમીનાને આપેલી કબુલાત.

ગાયન-કલીયાન.

સકળ અકળ ખોયે જોઇ સુંદરની સીકલ સુલની કળી,
ચક્રે ચંદ્ર પર થઇ દિવાનો, મરે હરપળ તળમળી.
જુદો પેચાલા, લાગે નાગણુ જેવાં કાળાં, તારાં સરપર મોતીની લડી,
તારા નાજનો છડકાવ, કરે પ્રેમમાં ગરકાવ, જીવે રૂસ્તમ નહી પાવ ધડી.
જલ ભર આવે નેન, વન દેખે ના પડે ચેન, તેં મારી પ્રેમની છરી,
નૈનોની કટારી, નાખે આશકને બસ મારી, જોડે અજલ રૂસ્તમની નરી.
તું જેવી દીલકારનો જો બનું નહી બરથાર, મારી જીંદગી આખર બસી,
બાઓ ખરાંનું રાજ, સધલું તુરાંનીને હાથ, મને હાલ ફકારી, ભલી.

પાતું ૭૫.

(૫)

રૂસ્તમની સ્વાંનગી માટે તેહુમીનાની દલગીરી.

કલ્યાન-જીંજેદી.

દીલ સદેકે દીલબાર તુંપર, તું કાં ગજબ સુભરે.
જરા નજર કરી જો, માશુક તારી પુકારે.
ગજબના કરશે ધાવ, મુજ ફના જોખન જીવાંની.
જીદાઈના જખમથી વરશે નૈનોથી તો પાણી.
ચાં આસની ધુલધાની, મારી અકળ થઇ દિવાની.
મુજ ખીન આ દીલ દીલબાર સનમ, હરદમ બેસજર છે.
જોશ આરામ, અમન ચમન, મુજને મન પત્યર છે.
મને પડી ખતર છે, તેં જોદી મુજ કપર છે.

પાતું ૭૫.

(6)

પાત્રું ૭૧.

રૂસ્તમની તેહમીનાને મનાવટ.

ગાયન-ખહાર-કાંઠાનડો.

કાં ઘું જલાને જલાવે દિવાની,

ના કર તેહમીના ઈની નાદાની—૧.

મમ કમ કરીને, જારી છેડ તારી સારી,

નિસદિન મને રેહશે તુજ ખ્યાલ.—સુણ રયાની-કાં ઘું.—૨

ક્રંટાવ.

ગોરી હવે તો મમ કરે છે—હાય વાય માહેતમ કરે છે, જુખ સુખને બસ કમ કરે છે—ખુદ પર બસ સીતમ કરે છે, જાય તેહમતન પ્યારી છોડી; આસા તોડી, જુખ સુખ ચોરી, કિરમત ફોડી, યુખને મોડો, હાય જાય—જાય.

(7)

પાત્રું ૭૨.

રૂસ્તમની જુદાઈમાં તેહમીનાનો આફસોસ.

ગાયન-પીલુ-ધનાશ્રી.

કહે તેહમીના છગર જલ્લુ હવે, તન જલવાલું ખાજી છે,

અચ્ચે દીલ નાદાન,—આસ દીલમાં તેં હવે શું રાખી છે. ૧.

તેગ તખરથી સરને કાપ ઘું, આહે કાપી જા મરદન,

અચ્ચે જાનેમન-લાસ ખાતર તો જરા આપી જા કરન.

રૂઠ બદનમાં ભટકી ભટકી, તુંજ વન આખર થશે દેન,

પટકી સરને, સંગ પશુ છાતી ફોડી કરશે રેન.

શબ્દોર

હાય સનમની પ્રીતમાં આ દીલ તો બેસખર છે.

પાથર પર સર પટકાવાની હવે શું જરૂર છે.

જુદાઈના જખમોથી પડખાં, આ બદનમાં નાસર છે,

ખાંત આંખો કંઠમાં, મિલાપની આતુર છે.

આખર જાણી લીધું ગોરીએ, પ્રીત આદમની ખાજી છે,

અચ્ચે દીલ નાંદાન—આસ દીલમાં તેં હવે શી રાખી છે.

(8)

પાત્રું ૭૩.

રૂસ્તમની જુદાઈમાં તેહમીનાનો વિલાપ.

ગાયન-પીલુ-વાગેત્રી.

પીયુની સીધારી સવારી, પડી છંદગી અઘારી.—૧

રે આગ લાગે આ ગુલે ગુલશનને, રડે છે પ્યારી પુઠારી;

ખાર જુદાઈનો ખટકે કલેજે, મરે છે મોહન ગિયારી—પીયુની સિધારી સવારી—૨.

ભાઈ નરે કાગા પીયુની પામે, આપું બે નેપનો કાઢાડી

દરસ કરાવી પીયાના તું તેને, ખાજે તું પાછવતી ફાટી-પીયુની સિધારી સવારી-૩.
 ગયો નિન્દ છિનવી લખને લુટારો આપી ગયો બેકારી—
 રાખી ગયો આસ દીલની દીલમાં, હવે લાજ રમ રાખ મારી-પીયુની સિધારી સવારી-૪.
 લખજે ફરતમ સમાચાર સુખના, જુદી ના જતો દીલદારી,
 પ્રિત પીયુ ના દેતો વિસારી, કદર તુને હોય જો મારી-પીયુની સિધારી સવારી-૫.

(9)

પાતું ૭૧.

સોહરાખે પોતાના આપની પીછાન માટે તેહમીનાને સવાલ કીધો.

ગાયન-પીલુ ધૃપદ.

ખીના ઝટ ખોલ પ્યારી, માત તેં બરમને લાંછી, ખોલી કહે ખીના બધી,
 સોહરાખ કરે રે અરજી—૧

જાણું ના પીદરને, જનમ મુજ રાખે છાનો, ખાપ નથી કે શું મ્હારો,
 કરગર રાખ મરજી—૨.

(10)

પાતું ૭૬.

સોહરાખને તેહમીનાએ કપડો આપવો.

ગાયન-ખરવા (દિંડી).

ખચીત તુંદી તુજની મુજને તો નહીં ભાવે,
 સુણી સુખન સાહેબીના મુજને કેહેર આવે.
 કરે શોર-નાદાંન ચોર-કરી સુમાંની,
 રાખી ધ્યાન, કરે કલાંમ, છોડ નાદાંની.—૧
 કરે તુદાંન બેઅદબ દમ બરાવી,
 કદી જાય પુત માત ઉપર એમ ફાવી,
 થાઇ નરમ-પુછ બરમ-કહું કાંહાંણી,
 જુદી ફરજ તુજની કરે બેઇમાંની—૨

પાતું ૭૬.

(11)

તેહમીનાએ સોહરાખને ખુલાસો કરવો.

ગાયન-કાલીંગડા ગૌરી.

સુણુ સોહરાખ દીલજની, રે મારા

તુને જોઇ રંજાદા આજ,

હું તો થાઇ ગઇ દીવાની—૧

રંગરૂપે મસ્તાંની, રે મારા,

એ બરમ બેઢને ખોલું, રખે તું થાય બેઇમાની.

સુણુ સોહરાખ સુરા દીલજન,

બોલાદે શાંમ નરીમાં,

તેના બેટા ફરતમ પેહેલવાં,

દીન દુનીયામાં બળવાં.

તે પેદર તારો જાની-રે મારા-૨

(12)

સોહરાખથી છુટું પડતાં તેહમીનાની દલગીરી.

ગાયન-પીલુ.

અજબ ગજબમાં આવી પડી છું, દુર થયો માતી,
 જોઇ જુદાઇ તારી બેટા, ફાટે મારી છાતી.
 જોજન જુવાંની, મન મસ્તાંની, તું આ પુનમના ચાંન,
 તેહમીનાથી ના થા જુદો, બેટા મુજ દીલજન.
 પીદર તારો છે બહુ જોરમાં, નથી-તુસે બોલખાન,

પાતું ૭૭

અપસ અપસમાં જંગ થયે, કેમકે બેઠું છે અનમન.
લઈ જ સાથે પુજ મામાને, નામ જેવું રંજમ;
પીછાંન કસવશે તેહમતનસે, લડાઈ યાસે ખતમ.
આંધ બાલુએ આવે નિરાની, પીછાનને સાથી—૧

(13)

પાતું ૭૮

તેહમીનાનો સોહરાબ માટે સંતાપ

ગાયન-સુહા મુગડાઈ. ખ્યાલ.

પુત વન તાહરા, ઘેલી ઘઉંર; જની હું અમાગ, હવે તે ખરી-૨-હાથ-૧
ગોરી તો કરે મંમ, નયેને તો નીર ધાર, કર્મે તો થાઈ હીચુ પુરી-૨ હાથ-૨

(14)

પાતું ૮૦.

ગોરહાફરીદે સોહરાબને જોર અને જવાંની ઉપર નહીં છલકાઈ

જવા માટે શીખામણુ દીધી.

ગાયન-કાલીંગડો.

બળપર જવાંન જુકી જાય, પુને છે લાજમ અદેશો—બળ પર જવાંન-૧
બળ જોખાંન પર ના છલકાઈ પું, બલ્લ બલ્લમી ઉપડી જાય;
કરે નહીં જે ખ્યાલ અવલ તે, પાછમથી પસ્તાય—બળ પર જવાંન-૨
ગરવ કરેથી કલગી કિરતીની, ઝલક પલકમાં ઝાંખી થાય,
બર દરીયા તરવો છે બાઈ, એમ જલદી પું કેમ ધસડાય—બળ પર જવાંન-૩

(15)

પાતું ૮૧.

ગોરહાફરીદને કૂઠ કરી સોહરાબનુ તેની માહવતમા પડ્યું.

ગાયન-લચ્છા.

હું અંજલુ, અંજલુ, અંજલુ રે ખતા રે, થાઈ મારી.—૧
ના ડર કર સુણુ સુખન, અખલા મે તો નહીર જણી પીછાણી;
હા રે ન માની, જણી—પીછાણી, જણી—અંજલુ રે-૨
હુસ્ન એક અંદ્ર સમ, જોઈ હવરત રહયો સોહરાબ;
યયો આરાક સુરો, મારી પુકાર, કહે પ્રેમ આગ, આપ આગ-૩
ના ડર કર સુણુ સુખન, અખલા મે તો નહીર જણી પીછાણી.

(16)

પાતું ૮૧

ગોરહાફરીદે સોહરાબને ફરેખ દેવો.

ગાયન-કાફી.

દો સુરા કર મેહર એક અખલા કરે અરજ;
પુજની સરત-મને કલુલ-પુરત,

તુંજ બરબેરીથી હું તો મધ લરણ—કર મેહર	૧
જખર તહારું જંગ—કરે હાલત બતંગ,	
મુજ છરી ગયો રંગ—હું તો બની ગરણ—કર મેહર	૨
હું છું બંદીવાન—હવે તું મારો મુલતાન,	
એ તો કરમની સરજત સરણ—કર મેહર	૩

(17)

પાત્રું ૮૧.

સોહરાબે ગોરદાફરીદનો ફરેખ આપ કઠાવું.

આયન-બેરવી.

લખ વચન જવા દઉં દીલબની, તારા બોલ કાલ સંમ માની,
 કરું તું પર હું મેહરબાની—મક્ષી તારી છંદબાની—લખ વચન-૧
 તારી પ્રિત કરે, મુજની અઠણ દિવાની;
 તુંજ વન નહીં બાવે મુજને અન પાણી;
 કહું સાથે સાચું માન—હું તો તુંજ પર છું કુરબાન,
 સત વચન તું માન—તારી પ્રિતમાં બેધ્યાન—લખ વચન-૨
 અગર કરે દગો, કસમ ખુદાના જાની,
 જો કરે વચનથી, કરી તું બેધમાની,
 તો મળે હું મસ્તાન—તુને પકડી હું હેરાન,
 કરે કિસ્સાને વેરાન—જખરું મચાવી તુશાન—લખ. ૩

(18-19)

પાત્રું ૮૨

ગોરદાફરીદનો ફરેખ જાણ્યા પછી સોહરાબે તેણી ઉપર ગુસ્સે થવું.

આયન-કાફી. ગજલ.

અએ બેવકા છુરી બાતું, થયો છું તું પર તુશાની,
 અએ ખુમસુરત મગર મમરર, અરે સંઘદીલ બેધમાની-૧
 કસમ છે મુજને મજદાન—હરમ મારો પ્યારો જન,
 તુંજ ખાતર કરચ વેરાન—આ કિસ્સાની હું ધુલધાની-૨
 દગાબોર કાકલો તમે, સિવા બીજા નથી કાપ,
 છં ફરેખ મધ છુદી—બચાવી તારી છંદબાની-૩
 કિના ખાતર થયોજ મસ્તાન—કરું ધરાંનને વેરાંનને,
 તુને પકડી કરું હેરાંન—ઉમેદ છે મારા મનમાની-૪

(20)

પાત્રું ૮૭.

કાઉસનુ રૂસ્તમ અને ગેવ ઉપર ગુસ્સે થઇ અપમાન કરવું.
ગાયન. દરબારી-કાંહુનડો. (પપવાજની ત્રીવટ.)

તુઝ જા, જા, જા, જા, લુઝા કાળું કર જા.
જા મરફુદ, સુપ મરફુદ, તરકટી, તરકટબાજ,
હટ નટખટ, પતપત, ભટ પડી લુઝા, કાળું કરી દુર થા,
કરશ બેભાન—તુઝ જા જા જા જા—૧
નિય સુસી જાને ભાન, સુખ લાઇ કયાન,
નવ કીધી ફરજ અદા, જટ દુર કર, દુર કર સુરત સિદ્ધા;
ટકે ટકે બકબક બધે કર, બધે કર બકબકવા,
બસ જટ પકીદ તું જા, પકીદ તું જા—તુઝ જા જા જા જા—૨

(21)

પાત્રું ૮૭.

રૂસ્તમનુ કાઉસની ચાલથી તરછાક કરી દરબારમાથી ચાલી જવું.
ગાયન. બહાર-કાંહુનડો.

મિા દિવાના દમબદમ તું લાજ શુમાય; મુજ દાદ નથી તુમને બેહવા;
જા, જા, જા, જા, જંગલી લુલમી જાહેસ લુલમગર;
અદબ કર બદકાર અયે બેઅદબ તું;
મુધમુધ તારી, ખોઇ સારી, મિા શપતાન—લાજ શુમાયે—૧
તારાજ રાજપાત કરે પલકમા, છુંગલે જમીન આસમાન,
જમીન જમાનો, શેહર શેહર—દહેર દહેર,
મુજથી ડરે દુનિયા તમામ, કેમ નહીં ધડકે, છાતી ફડકે,
તારી મિા શપતાન—કમઅકળ હયેવાન—લાજ શુમાયે—૨

(22)

પાત્રું ૮૮.

કાઉસે પરતાઇને રૂસ્તમને મનાવવા કહેવું.
ગાયન. વાગેશ્રી કાંહુનડો. ખ્યાલ.

મેહરબાં, જાવો તમે મનાવો, કેમે કરી સમજાવો, લાવો કધિ કરી—૧.
કહો રૂસ્તમને કરી તોડ બેડ, સુણાવો અરજ ગરજ, લાવો કાંઇ કરી—૨.
રાઝેર.

૨ ચારી તારી મેહર કરીને કરમ કર દાતાર;
નજર કદરની હમપર કર તું, ધરાન છે લાચાર
તજ ગયો છે હમને છોડી ધરાનના તારો;
લાજ રાખજે મિશાવી દઇ, તે સામે સ્વારવાલો.

(23)

ઈરાની જંગ મેદાનનું ખ્યાન.

પાનું ૯૦.

કેટાવ (રાગ સમયાનુસાર).

જુવો જુવો સૌ જાગી લડાઈ, જોધાઓની ચપ્પ તૈયારી,
 હરહર હાંમે-ધાંમે ધાંમે; જંગ દરમ્યાને નહિ પીછાંને,
 ભાઈ ભાઈને-ખેટા બાપને; જગે જગે જાગી રહી ગડબડ,
 ધડી ધડીમાં ખટપટ ખટપટ-ઝપાઝપીઓ ઝટપટ ઝટપટ,
 પટપટ પટપટ-કટકટ-કટકટ-જંગ મેદાને જઈ લપડાવા-
 આંખા જોધા, જગે જગેથી-દેશ દેશથી,
 શેહર શેહરથી-દેહર દેહરથી-કેહર કેહરથી;
 બાપ બેટાની ચાલી લડાઈ, કોઈ નહીં જાણે શું છે સગાઈ;
 જોધાઓની ચપ્પ તૈયારી, પેઢી બખતર,
 કોલાહ સરપર, તેજ સમશેહર-ભાલા ખંજર,
 બરછી જમધર, તીર તબરને ખાંડે ખાંધી,
 બહાદુરો સૌ આવી ઉભા, સફે સમારી લડવા કાળે,
 ગડબડ ચાલી ધમાક સાથે, બાન છુટે સરસરસર—
 જુંગલ જુંગે જુંગુજુંગુ—તલવાર ચમકે ચંમ, ચંમ, ચંમ, ચંમ,—
 કાપે ચતર, સપ, સપ, સપ, સપ; કુચ કુમાડા, જુમ કુમાડા,
 જોઈ સાંભલી, જમીન જમાનો—ઠરઠર કાંપે, લોથોના કંઈ પાહાડ સાથે,
 જાખીઓની બરાડ સાંભલી,—
 ફલક પલક જાગી દિવાની-ગમ કરીને, છાતી કુટી—
 કહે પુઝારી-ગમ તમારી-હાંડગી પ્યારી,
 અમે પેહલવાંબો હામ, હામ, હામ !

(24) સોહરાબે હમનબાદ તરીકે રૂસ્તમને ખુલાવવા પુકાર કરવો. પાનું ૯૦.

ગાયન. શંકરો. ધૃપદ.

અરે તમે જંગી સુરા, રે જાઓ જુલાવો જલહી.
 ઝટ જઈ કહો રૂસ્તમને, મુજ પીના ચપ્પ તેની ચઢડતી— ૧
 કહો દલેરને જાઈ, જીતે, છોડવી લે, સોહરાબના આ સસ્ત્રને,
 તે કેણુ માદરનો પુત છે, આ જગમાં એવો જંગી-અરે તમે.૨

(25)

સોહરાબની જવાની જોઈ રૂસ્તમે તેની દયા ખાવી. પાનું ૯૦.
 ગાયન. આસાવરી-ખ્યાલ.

તારાં મરણુ કાંજે કાં આંખો સુરા, જરે જા પાછો, આ જંગમાંથી—
 બરગીસ્તા બખત તુજ છે રે-૧ | કાં આધીન મરણુ તું ચાપરે-અરે પ્યારા-૨

(26) સોહરાબે પોતાના હુમનખર્દનું નામ જાણવા ચાહ્યું. પાતું ૬૮.
ગાયન. આસાવરી-ખયાલ.

મૃગ નૈન તારાં શરમાવે,
તે વચન રહી માફે મન દરી શીધું;
દીલ તો મને લલચાવે-૧

સજા ધજ તોરી રૂસ્તમ જેવી,
મન માફે મલકાયે,
કરમ કર તું મુજ પર અથે જંગી,
જરા નામ તારૂં બતલાવે-મૃગ નૈન. ૨

(27) રૂસ્તમનું સોહરાબ ઉપર ગુસ્સે થવું. પાતું ૬૮.
ગાયન. સોરઠ-મલ્હાર.

તું મરશે, જા મરશે, જા મરશે, જા રે ;
મારી સુણી ગરજના શૌર વનના, દેવ ગળના, પક્ષી તનના,
ફના પલકમા, બને બલકમા,
તું મરશે જા, તું મરશે જા, તું મરશે જા—૧
બળ કળ પર બલબલ થઇને, ગરર કરે તું ઓ મગરર;
આ સરભેરી.-તું મરશે જા.—૨

(28) સોહરાબે નીરાસ થઇ રૂસ્તમને જવાબ દેવો. પાતું ૬૮.
ગાયન. દેસ-ચમંગ.

મેં દીડી નહીં મુજમે લલાઇ ખરે-અને નથી સહુકાર્થ કે તે તું કરે;
તન મન તારૂં કપડી-હરપળ બલતી, જાત જાતની વાત કરે—૧
વદે તું કપડી, વચન ફરેબના, કરે વાતો ખાલી ઠાલી, હંમ ભરાવા મને—૨
જા તું હવે મુજ આસ દીલમાની, જા તું પ્રીય પ્રેમ-મિત મેહર તું જા,
આવ-કેહર તું આવ;-હવે ડીકાંણે રાખ સુધ તારી, લલવા કાળે કર તૈમારી,
એકકમ પકડી બસ રગડું ઝટકું પટકું પળમે, હવે પ્રીત વન
ખાલી સીનો છે, કિનાથી ભરિયોરે, તકડે તકડે કિના વિના ધીર ધર
નવ તું દીલ રે દીલ રે-મેં દીડી નહીં.—૩

(29) રૂસ્તમે જીવવાની આસા છોડી જાલ રોડાબેહ ઉપર પેગામ કેહવડાવવો. પાતું ૬૯.
ગાયન. પુરીઆં-ગજલ.

આખર ફના છે સહું જના, કાં કરે માહેતમ તું ;
આજ હું તો કાલ તું છે, કાં કરે માહેતમ તું—૧
જાણું છે આખર સહુંને, એક રોજ હકને દવાર ;
ગમ ન કર તું ભાઇ જાન, ભાઈ મારા ગમ તું—૨
માદર રોડામેહને કેહજે, કેહજે પીદર જાલને તું ;
કેહજે તું બાંતુ ગોસરપને, ના થતી બેદમ તું—૩
આખર પેગામ લેઇ સહારો, જજે સમનગાંન તું,
કેહજે ખારી તેહમીનાને, કાંઈ સુખાંન નરમ તું—૪

- (30) હોમાને સોહરાબને પ્રેમ દેવો. પાનું ૧૦૦.
 ગાયન. કાલીંમઠો.
 સુણ દાનાવ દીલાવર હોમાન. હોમાન-હોમાન;
 જમિન પર પટકી ભારી, સીનું તેનું નાથું ફારી-સુણ.-૧
 જોધ તેને મેહર આવે, દોસ્ત કરી ગણીયે ગણીયે.
 રૂસ્તમ નથી જ્યારે પેલો, શા માટે ડરીયે ડરીયે:— જમીનપર પટકી ભારી-૨

- (31) સોહરાબે રૂસ્તમને તાના જાણીતાના સખુન ફેલવા પાનું ૧૦૦
 ગાયન ગૌરી-કાલીંગડા.
 આવી અજલની ઘડી સમિને, ધુમે જ'મ સર બહાધર ટું;
 બક બક ખાલી કરે કાં દાલી, પળમાં આવશે આખર ટું.—૧
 ગયા વખત બળ બહાધુરીના, હવું બદનમાં બળ બીશિયાર;
 હતો નહીં સોહરાબ જગતમાં, થઇ ગયો તેથી નુ આસકાર.
 માત મુજની છે ફુનિયામાં, કુદ્દે બાંનુઓની સરદાર;
 બાપ મુજનો છત્રપતી છે, ટું જેના તેના તાબેદાર.
 બિઅદબ બિમગજ બનીને, બક બક ખાલી ના કર ટું—આવી અજલની-૨

- (32) રૂસ્તમે પોતાના આગસાં જોર માટે બંદગી કરવી પાનું ૧૦૨
 ગાયન.—સીંધ-ભૈરવી.
 વાલી કુશ જગનો રે કરતા; ટું આજ આવ,
 આવી, મારી રે ટું વારે—રે ટું, આજ આવ, વાલી-૧
 દુરી જાય બાળ મને જંગ દવાર,
 બળ કળ આપીને ટું ઉગાર,
 આધીન—રે ટું. ૨

- (33) સોહરાબે મરતી વખતે ખુલાસો કરવો. પાનું ૧૦૩
 ગાયન.—આસાવરી.
 હાય હાયરે કળ મારી-કેવો જખમ લાગે મારી— ૧
 અએ છુઠા મારો જન લખને, ના થા રે ખુલાસ;
 મુવો મુવો સોહરાબ કંગાલ, બરગસ્તે હાલ,
 થયો પામાલ—હાય હાય રે કળ મારી ૨
 ભરી છે દીલમાં ઉમેદો મારા, નાહક થયો ખુવાર;
 હાય હાયરે પરવરદીગાર, આવું છું તારે દવાર,
 બની લાચાર—હાય હાય રે કળ મારી— ૩
 પીદરને મસવાને કાજે, છોડ્યું વન સમનગાંન;
 આ પીતા રૂસ્તમ પેહલવાંન, જાય છે આએ જન,
 માદર મેહરબાન-હાય હાયરે કળ મારી— ૪

કુમળી છાતીમાં જમનો જખમ, લાગો છે મને કારી,
માદર રડશે તેહમીના મારી, છાતી ફારી,
જોઈ વારી— હાથ હાથે કળ મારી—

૫

(૩૪)

રૂસ્તમનો સોહરાબ માટે વિલાપ.

પાત્ર ૧૦૩

ગાયન. જોનપુરી.—ખયાલ

બોલ કાંઈ બોલની, બોલની ખ્યાલ, ચંદ્ર નીશાંશુ મારા
કાંઈ પીછાંન-બોલની—

૧

હાથે છે કાંઈ તારે બાંધી નીશાંશુ, કહેની રંગીલા,

જો તું હીયાં, આંખે રૂસ્તમ—બોલ કાંઈ.—

૨

રંગે રંગાયો લાલ તું લાલ; ઓ બાળ;

ઓ લાલ, આ હાલ; પામાલ-મારા લાલ,

ચંદ્રમાલ—પામાલાલી ના શાહી

આબાદી-અરબાદી.—બોલ કાંઈ—

૩

(૩૫)

તહેમીનાનો સોહરાબના મરણ માટે વિલાપ.

પાત્ર ૧૦૬

ગાયન. ગૌરી.

તુંએ હાથ ઓ ખાવિંદ ખુની, બની કપડ અને બળથી મરુંનીરે,

કેવું કીધું તે કાંમ આ જખુનીરે—તુંએ હાથ ઓ ખાવિંદ ખુની—

૧

શું શું નાજથી પાલેલો મારો,

લાખો લાખમાં ઉધારેલો મારો,

૨

મારી હસ્તી વસ્તી થાઈ સુનીરે—તુંએ-હાથ ઓ ખાવિંદ ખુની—

૩

સોહરાબના મરણપર માહેતમ.

ગાયન પીલુ. સૌજ

નરી કરે છે માદર નર-બે-નર,

બોલ સોહરાબ.

લાગી કેસોના તોડવા - તારે તાર,

બોલ સોહરાબ.

કહે કાણનો તુને લાગો ગમ છે,

બધ કાણે કીધો તારો દમ છે,

તારો અશક થયો બલમ જમ છે,

હાથ સોહરાબ.

કાં કીધી મોતસે દીલદારી,

હાથ સોહરાબ.

કાં કીધી હાંડી જગ અકારી,

હાથ સોહરાબ.

તારા મોતની કહે શું દવા છે,

મરવામાં કહે કેવી મળહ છે,

કહે કાણુ પર થયો તું કફા છે,

હાથ સોહરાબ.

કેમ જોઈ શકું તારી ખ્વારી,

હાથ સોહરાબ.

આલી જમ પાસ તારી સવારી,

હાથ સોહરાબ.

મારો ચંદ્ર છુપાયો અબરમાં,

પડી ખલકત સારી ફકરમાં,

જોડો તેહમતનનો આંખો કબરમાં,

ખખમાં.

શાહઝાદો શીયાવક્ષ.

(1)

પાત્રું 111

ગેવ અને તુસનું શીવર ઉપર મોહી પડ્યું.

ગાયન. છાયાં-કલીયાંન.

મુંદર રૂપ સોલાયે-સોલાયે, તનને-મનને,

હસી હસી, નયેનો લગાય-૧.

શબ્દર.

દીલથી સુરા 'ને મનના શુરાનેથી મોહબત મારે છે,
પાવ પલકમાં બરછી ઝેરી, મીતની છગરને ફાડે છે.
એ ચક્ષુએ જોઈ ભંધરાલી, બન્યા બાવરા બંને જન,
લાગો ડાખ ઝેરી નાગજુનો, તન બદનમે પડી અગન.
જુલો મયા સૌ રયાનો સૌકત, ગાલ શુલાળી જોઈને લાલ,
ઝુલ્ફ પેચમાં જઠડાઈ, પકડાઈ, બન્યા બંને જન હાલ હવાલ.

(2)

શીયાવક્ષની મોહબતમા સોદાબેહની બેકરાશી.

પાત્રું 112

ગાયન. ખીહામ-ખ્યાલ.

ગયું મન બસ દીલથી ફરી,

ના—મન મારું ધીર ધરી રહેતું ઠરી.—ગયું મન મારું ૧.

ગાયું શું શુષ્ક જોના, મુખથી શું બોલું.

મીતે મારું તડફડી—ના મન મારું—૨

(3)

શીયાવક્ષને સોદાબેહે મનાવવું.

પાત્રું 113

ગાયન. કલીયાંન.

આવો હરતા હરતા રંગ મેહલે દીલબાની.

જવો હરતા હરતા નયેનો મીલાવી મનમાની,

કહે ચાંની, શરમ ચાની, તન મન, તન મનમાં,

શરમ ચાની—સીને સમાવું—આવો—૧.

જરા આંખડીઆં મારોજી કાં મનને ના મલકાવો;

દીલ લલચાવો—દળી મળી જવો,

મીત પ્રેમની તરસી તરસી પ્યાસ યુજવો,

ગંમ કાં આવો—દીલ બહેલાવો,

આવો—તમ આવો—આવો હરતા હરતા—૨.

- (4) સોદાબેહ ઉપર શીયાવક્ષે ધોધાર દેખાડવો. પાત્રું ૧૧૬,
 ગાયન.-કલીયાંન-સોપાલી-તીલાનો.
 માદર મન સુખન એમ, જોતે વચન કેમ,
 તારા મનમાં, તનમાં પ્રેમ અધમ,
 થતું કાં ન તેમાં તન મન લસમ,
 જા રે જા રે જા—ઝરિણી તું જા, પાંપિણી તું જા,
 કર્કસા તું જા—નામ શુંમ, શુંમ, વિચારે શાંતી વિચાર,
 તુ વન વિચારી—માદર મન સુખન એમ-૧
 જા રે જા રે નારી જો વિચારી બારિર,
 છુલી કિરતાર, છુલી ભરથાર,
 છુલી જગ લાજ—નામ શુંમ શુંમ, વિચારે શાંતી વિચાર,
 તુંવન વિચારી—માદર મન સુખન એમ-૨.

- (5) શીયાવક્ષને સોદાબેહની કુસલવણી. પાત્રું ૧૧૬.
 ગાયન.જહલી.
 ધીર ના ધરે જોખના, જાંતી તુંજ વિના. માયા મરે ના મન મરે, મરશે અગર શરીર,
 આસુ બરે મારાં નેનો, જો તું જરા— આશા દીવની ના મરે, મીન મરે
 તુંજ વિના—૧. જળ વિના—૨

- (6) શીયાવક્ષતું નીરદાશખજું સામેત થયાથી કાઉસતુ ખુશી થતું. પાત્રું ૧૨૦
 ગાયન. બહારનો લહેરો.
 મારો મોહન માલ મરપો મને ખુશાલીરે.
 અમરે તારી તુરે તુરાંતી—
 દુર થઇ તારી હૈસાની,
 સાબુત દીવાનત થઇ મનમાની—ખુશાલીરે. ૧.
 ઠરીમ રહીમ છે સરપર તારા, ગાએ શુણ કુલ ખલકત તારા,
 વારં તુંજ પર મોતી માળા—ખુશાલીરે. ૨.

- (7) ગસરીવજે શીયાવક્ષની તારીફ કરવી. પાત્રું ૧૨૨
 ગાયન. પરજ-કાલીગડો.

- (8) શાહજાદા શીયાવક્ષે વતનને મોકલાવેલી છેડલી સલામ પાતું ૧૨૬
ગાયન. મુલતાની ખ્યાલ.

હો સલામ,
હવે મારી છેડલી સૌને સલામ—૧.
દેશ અને ખેશની મોહોળત સાથે,
વતન ધરાંનને સલામ—૨

જંગ મેદાં તીર 'ને કમાંન,
સમશીર મીયાંન, પીદર મહેરબાંન,
સૌને સલામ.
કહે જો મારી જમને,
જેહાં પહેલવાંનને સલામ.

- (9) શાહજાદા શીયાવક્ષે વતન ધરાંનની યાદમાં ગમ કરવો પાતું ૧૨૬.

હાય ખુદા ! હાય ખુદા !
જમો છંદગી. બદ વખત, બદ બખત,
કરે ગંમ—કરે ગંમ; હાય વતન—ઓ વતન—૧,
તુજ વન—દીલે ગંમ—નહી કળ—એક પણ પડેરે જરા—
હાય હાયરે ખુદા;
દીલને શું દેક હવે સમજાવી જવાબ—૨.

- (10) અફરાસિઆબને શીયાવક્ષના બાબમાં ગસરીવળે ફરેખ દેવો પાતું ૧૩૦
ગાયન. ભેરવી. તીલાનો.

હાલ ભાઈ શું થાયે, તુરાંન શહેરના—
હમારી હાણી—ન્યારી ન્યારી, ભારી ભારી, ચીત ચકભમ, સુધ મુધ મુ'મ,
થઇ ફના રે; હમારી હાણી—ધુલધાંની, ધુલધાંની—૧.
ના સરજ ના સરજ હિંમત, જરારે, જરારે તુરાંનીઆને,
બની ફના રે, હમારી હાણી—ધુલધાંની, ધુલધાંની—૨

- (11) ફિરંગીઝનો શીયાવક્ષ માટે વિલાપ. પાતું ૧૩૨
ગાયન. ભેરવી—ખીલમખહ.

સુખ ખુતન શાહીતું કિસમતમે જો તારા નહી હરો,
બર બરખાની બહારમાં આફત રીતમ તુજપર વસે.
બદલઇ ગયું કિસમત સુખી, આબાદ હતું જો આજ તક,
મહેર હવે કર તારવા, ઓ દાદગર દાદર હક.
જાંન તુજ ખીન છંદગી અકારી,
છાડીને કાંઈ પું જશે જાંને મન—જાંન—૧.
માયા મોહબત નીકલી કમારી,
તોડી ઉમેદો મારી—
જલમ જમાનો ફનીયાં નહારી,
તુજ ખીન છંદગી થશેરે અકારી—જાંન—૨.

શાએર.

ધીર ધરી હું મન હંથું, પશુ નદિ કમાવે દીલ,
ઉઘડી ટુંગ તકદીર જોઇ, આંખોથી વરસે નીલ.
ગરદીશ તારી પલડી મધ, આખર થઇ તે જેવકા,
કેમ રહે જોઇ આ સમે, આંખો મહારી ટુંગ કમ.
શું હરો કરમે થયાં, તેની મળે આવી સળ,
ના રહી યારી વધારે, ઇવતારે ના કંઈ રહી મળ.

(12)

પાતું ૧૩૩

શીયાવણે શિરંગીજાને દિલારો દેવો.

ગાયન. જોનપુરી—ખ્યાલ

કરે હાથે જારી, આવી આશત ન્યારી,
સુમરન કરો કુખ દરવા—૧.
મુખ મથું હોડી, અધિશે મુખડાં મોડી,
કુટું બખત, ચાલો મરવા—૨.

(13) જારી કીધી ફીરંગીએ, પાતું ૧૩૩.

શીયાવણની જીહામમાં.

દેસ-મહુલ્લાર—ખ્યાલ.

રેને સદામત, જ્યાં તું સિધારે.
ખાવિંદ મારો, છે તહારે આધારે.—૧

જારે જારે થપાયા જા, મારા પીવાને
પેગાંમ કહેને,

બની હું ટુંગ વન બહાવરી;
હવે જટ સિધારો—જારે—૨.
બાગ સુદનો તારો, ટુંગ વન પુકારે,
કાળેસ મચ્છિના કરે શોર રે,
સદ જીવે તારી નારી અબામણ,
સુખ ગયો ચોરી ચોર રે—જારે —૩.

(14)

શીયાવણની જીહામ ઉપર ફીરંગીજાનો વિલાપ.

પાતું ૯૭.

ગાયન. તીલંગ-ગઝલ.

ગજબ છે તારી કીયામત મને ખખર નહીર,
થશે આ જખીન તારી કખર, મને ખખર નહીરે—૧.

શાએર.

એક નહી, અનેક નહી, સા નહી, હજાર નહી,
હાખો ચરમેથી હું શોધું, ટુંગ સંમ બરથાર નહી.
આ જખાની આ ગુસ્સાની મને દરકાર નહી,
બહેતર મરે સારી જોઈ, તેની મને તકરાર નહી.
કહું હાથે દીલ. હું કાણુને કદરદાન નહી,
જોઇ ટુંગ હાથ પરેશાં મને સખર નહીરે—૨.

(15)

દુનિયાની જેવકાઈ ઉપર શીયાવણના સુખન.

પાતું ૧૩૫

ગાયન.—જોગી આસાવરી. ગઝલ

દુનીયામે વધારની નીશાંય કંઈ રહી નહી,
મોહજાતને માયાની પીછાંન કંઈ રહી નહી—૧.

ના રહી દીલદારોમે, દીલદારીની કંદર,
ધનસાક્ષ નાસ્તીને જર્જાન કંઈ રહી નહી—૨.

શબ્દેર

ઉલટી જોઈ તકદીર જમાનો યાવે છે એમ જોવા,
જે હસતો 'તો કાલે સંજમાં' આજે તે પાડે છે જફા.
રંગ બદલતું આસમા નિત રોજ બદલે રંગ નવા,
શું હશે મતલબ છુદાની, જુલમ આવો નારવા.

(16) અરો શીયાવક્ષની કબ્જ ઉપર શ્રીરંગીઝની માહેતમ. પાનું ૧૩૬
ગૌરી-કાલીંગડો અને પરજની મીસાવટ.

બોલ તું ખાવીંદ મારા,
આખર થયો મુજ પીદર હાથ જોળાંન,
હાથ હાથે કીસમત,
કેવો સુતો છે મારો પુનમનો ચાંન—૧.

જોળનરતી જવાની,
વીના ગુનાહે યદ તારી હાણી,
ગસરીવજ સપતાની,
તેણે કસવી સુખની કુધધાની—૨.

આગળાં ચીત્રની પાછડી બાજુ
(રામ વખતને અનુસરતો)

કાલે મયાવી કુમ સુધરવા,
આજ પડયા કો એમ કેમ બજડવા—૧

આ સાર જીવો-સંસાર જીવો, આ સાક વરસનો વાર જીવો;
આ ફેર જીવો-આ ફાર જીવો, કેમ ગયા કુદાવી વાર જીવો.
હવે માગો છે તમે શુ કરવા—૧.

આ 'કટ' જીનો—ને કાપ જીવો, કંઈ કિસ્મ કિસ્મના તાપ જીવો;
હવે હામ જીવો-દોડધામ જીવો, એ કેવળજીનો અંભ જીવો,
પડયા સખર દળર કેમ મરવા—૨.

આ કેસ જીવો-પહેરવેસ જીવો, અને જાડી જેવા સરના કેસ જીવો,
આ રાગ જીવો-તેના કાગ જીવો, જાડે ઇંગલીશમા બસ 'ટાક' જીવો.
હવે 'કાન્સીંગ' કરો સુધરવા—૩

ઉંગી જીવળીની ઉંગી ખુમારી, માગ્યો પરખ્યાં ને દીકરી કુંવારી,
કુંકાની ગધરીનો કંઠો ભારી, વડીલોની ઇજ્જત દીધી પીસારી.
જોવો માગ્યો છે સાચો સખરવા—૪.

હો કીયાની ઓપાદની ઉતમ નારી, બનો નેક અરો, અને દી મતવારી
તજ દઈ નિન્દા, તજ તારીમારી. વધારો ફિરતી ધરમની પારી.
આસો દાદારના ગુણો આગવા—૫.

બેજન અને મનીજેહ.

—૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦—

(1) કબોખુશરુએ પોતાની ખાએશ જાહેર કરવી. પાનું ૧૪૮.

ગાયન. અદાના બહાર ખ્યાલ.

ધરતી ધુંછ રહી, આકૃત ભારી નવી-નવી, દેશ પર,
રઈવત રંજથી, લરછ, અલગ સીતમ સહે ભારી;
હારી, ખવારી, નવી-નવી-ધરતી ધુંછ.—૧

જમીન રસીધી રસ રસ ભારી,
જગે જગે કપારી-હરીઆધી,
નાશ કરે છુડો ભયકારી, વસતીવારી, ખેતીકારી-નવી નવી.—૨
શએર.

અરે કોણે છે 'શીર-પિતંગ' આજે, જઈ નાખે છુડોને વહારી;
જે કરશે ચિંતા યુગ કુર, પામશે જસ મારો ભારી.

(2) છુડોને તારાજ કરવા માટે બેજનનું નીકલવું. પાનું ૧૪૯.

ગાયન. પાહુડી છાંબેડી.

ભય જંગમ જંગી વને, બાંધી દંડપર બાળુ બને,
નંગ બેમુલ ખીચ કંગને, બળ કળથી તન બંનબને.
સછ ધરમ યમે પેહલવાંની, ભેમ ધરી યમે મસતાંની,
રંભુધીર ધરી ચુમાંની, જંગલી છુડો દહુવાની.
શએર.

મુરો ગ્યો જે દીનથી તછ, તાત કરે ગમખારી;
નીર બરે માતાના નૈનો, નિસ દિન નવધારી.
કરે વિચાર લાખો મનસે, તછ નિન્દ આનંદ તે દનસે,
પુત પાલ્યો બહુ જતનસે, એ વાત હવે કેમ બનશે.

(3) પાનું ૧૪૯.

હલેરીની બોલબોલા.

ગાયન. કેસ

દેશનો દલેરો વન કોણ કરે બચાવ,
દીન ધરમનો કરો, હલેરીથી નિલાવ,
ધરી ઉમંગ, કરો જંગ, કિરતીની નોક
સબવ —૧

હાંમથી કદમ ભરી, પહાડી કરો પુકાર,
રક કુખ દાજ ધરી, સંકટો નિવાર,
ધરી હાંમ-નેક નાગ, જઈ વંનને
ગમવ.—૨
ટાંકી મારી તીર, વિધો છુડોના શરીર,
વનને કરો રણ, તમ અછત યુરવીર,
રણ રંગ-જોર જંગ, રણધીર કરી
બતાવ.—૩

(4) ગુરગીને બેજન આગલ પાતું ૧૪૦.

મનીજેહની તારીફ કરવી.

ગાયન. કોસી-કાંદાનડો.

સુંદર ચિતહર મોહેની મનોહર,
મુરક મુદ્દ મુશ્શબો મધુર મધ,
નાર પરી પમકર, બદન સરોવર—૧
ગુલબદન સીંગાર બદન પર,
તાજ તુરાંની અમકે સરપર,
તન બદન અંગેલી સુગંધ તર—૨

(5) પાતું ૧૪૧.
મનીજેહનું બેજન ઉપર મોહી પડવું.

ગાયન. સરપરદા. બીલમખદ.

અરે હો ખીગાના, સળવટ ભરેલા.

હું ત્હારે કારણ,

સુધ ખોલ બની ખાવરી, આ ખીગાના.—૧

રગ રગ સજ ધજ, સુરત મનમાંની,

જોષ હું જહું, જેમ ચોરાગે પરવાના. ૨

(6) પાતું ૧૪૨.

બેજનને મનીજેહ હુરખથી વધાવી લેવો.

ગાયન. કાફી. ધૂપદ.

આજ લાવો થાળ-સખી,

લાવો ભરી થાળ ગુલાલ,

આરપુ સુગંધી વરમાળ.—આજ—૧

આજ મળી કરો વહાલ,

પ્રેમથી ખોલો દીલનો હાલ,

છોકું નહી કદી મોહનમાલ.—આજ—૨

(7) પાતું ૧૪૨.

મનીજેહ તરફ બેજને શકમંદ

બની ગુસ્સે થવું.

ગાયન. કેશ-સોરઠ.

મેં દીક્કી નહી તુજમા ભલામ ખરે,

અને નથી સલુકકલ કે તે તું કરે,

તન મન તાર કપટી,

હર પળ ભલતી, જત જતની ચતુરાઈ કરે ૧.

ખોલી તું કપટી, વચન ફરેળના,

કાંધી વાતો પ્રીતની દાલી સપડાયા મને. ૨.

ભાંગ થઇ મુજ આસ મનમાની,

દંગ કાધો મુજ ખાર, મહોબત, જા રે જા,

આવ કહેર તું આવ,

હવે રાખ રજ લાજ તું મારી,

ઘાટ ધડાધો છે બહુ ભારી,

મહેર કરી આ દાવર મુજપર

આ સંકટ તું તાર,

નથી આજ મુજ પાસ રહું

માર એકબી હથીયાર,

ફેન્દ કપટના ઝેરી જખમથી,

પ્રેમ ખ્યાર છેદાઈ મરે. ૩

(8) પાતું ૧૪૨.

મનીજેહની મોહુબતનો એકરા.

ગાયન. જોહનપુરી.

પ્રીત કરી ખરી, બહુ બની દુખીયારી,

બદનામ થઇ અકારી, જીવથી હું હારી. ૧

પ્રીત કરીને ફરી ફગારી,

ગણાઇ અતે વેરી વીધારી,

નિરોશ ઉપરખોહતાં ભારી-પ્રીત કરી. ૨,

શએર.

થઇ દરસ જોષ ખાવરી, હોશ થઇ બરબાદ,

એ દર્દથી આઝાદ કર, યા બન મારો જલ્લાદ.

તાબો તાકત ના રહી કંઈ, રહું ન તનમે જોશ,

સર પટકી હું દિયાં મરું, ને તું રહે ખામોશ.

(10) પાતું ૧૪૪.

અફરાસીયાબને બેજને જવાબ દેવો.

ગાયન. આસાવરી.—૫૬.

નાતરસોથી સ્ત્રીને આફલ,

દુખ વાંન કરશે તું હાસલ,

દુખ સંકટ વિપત્તીની ફજર થઇ,

સંગી ન કોઇ આગલ પાછલ. ૧.

કેદ કાધો કરી કરતુક ભારી,

છોડે તો દેખાડું હિમત મારી,

આપ એક તલવાર, જો તું પછી સાર,

દેખાડું તુને કેવી હોય અજલ. ૨.

(11)

બેજનની છેલ્લી વિનંતી.

પાત્રું ૮૧.

ગાયન. બેમીયા.

અએ હવા તું ઝટ જા હી પલકમા ખખર મહારી લાઇ,
જે ઝટ જાઇ કહે ધરાનીઓને બેજન મુઘે કુખ સહી,
તુરાંને ધાત યાદ મારી, કિનાની કરજે તપ્યારી.—૧
વતન છોડીયું શુરે વખતે, તુરાંન પોંદ્યોયો જાઇ,
દમશ્યાબેએ દિધી શુળી, ધનસાદ કરધો નહી કંધ,
ખખર કહે રસતમને મારી, કિનાની કરજે તપ્યારી.—૨

(12)

પાત્રું ૧૪૭.

(13)

પાત્રું ૬૦.

ગારમા પડેલા બેજન માટે મનીજેહુંનો અશ્વસાસ.

ગાયન. ખીલું-હેસ.

મન મોહનરે, આવો તારો હાલ,
લાવશે કાળ, જશે તું જાન્યારે.
મુજા જીવનરે, તું વસનારો રંગ મહાલ,
પડ્યો પાતાલ, સીતમ આસમાનથીરે.—૧
ચાલ પલકતી, ચલ ચલ કરતી,
સરજત રંગે રમતી,
હવે અંદિ અથડાતી, તંહી પછડાતી,
કુખ સંકટને ખમતી.
ચમક ચમકતાં ઝમક ઝમકતાં,
કિસમત ગેલે રમતાં,
હવે હિયાં અથડાતાં, ત્યાં પછડાતાં,
કુખ સંકટને ખમતાં.
સહ કોઇ જોતાં, હમખર મોહતાં,
શું નાંહનાં કે મોહતાં,
અસરત ખોતાં, વનમે સોતાં,
સરજત જોઇ રોતાં.
ખડુ બડુ કુખ બાલમ તારાં જોણું રોષને,
દેસ ખેસ ખેલાં, સુખ હાથ લોષને.—૨

કુખા વેશમાં આવેલા રસતમની આમળી મનીજેહુંની અરજ.

ગાયન. કાલીમડા.

(મનીજેહું અને રસતમ વચ્ચે સંવાદ)

અરે સાંભળ સોઘાર સ્થાણી.

કાં મારે મને તું તાણી,

જરા સાંભળ ધીરે વાત મારી,

ના કહાડ મને ઝટકારી.—૧

હું જાતે નથી કોઇ બીખારી,

યજ છે ગિરદેશથી મારી ખુવારી,

હું બેજન યજી કુખી યાહિ,

તેને ખાતર મનમાં મુઝાહિ.

* * *

સાંભળી રસતમ કહે નાર સ્થાણી,

સ્થાણી યજ કાં બને તું દિવાની,

કાં તું બીજાં યજી કુખી યાપે,

તારાં જોખન અકારત જાપે.—૨

સાંભળ્યાપ હું હું એક વેપારી,

નથી પેહલવાન કે કોઇ રોકારી,

જા તું ખાતર ખુદા હિંયાથી ચાલી,

છોડ બક બક હવે તારી કાલી.

(14)

બેજનના અવિશ્વાસ માટે મનીજેહુંનો ખલાષો.

પાત્રું ૧૪૧.

ગાયન. ધનાશી-મુલતાની-ધૃપદ.

ભુડી જગતને ના કોઇએ જાણી,
મુણે ન કોઇ કુખીઆની કાઢાણી,
ખ્યાસાને ના કોઇ દે પાણી,
ઉ સાર વન સંસારે.—૧

મીતમાં કુખે યજ નિરસી,
હું મહેલની રાંણી યજ વનની હાસી,
પડી ગરબનમે ગિરદેશની હાંસી,
ઉ સાર વન સંસારે. ૨

રાએર

પ્રીતમ તારી જુદાઇથી માણુ પલકમાં જાય,
પણ મુરતી અંતર વસી, દુર નહીં તે થાય.
પ્રીતમ મુરત મિત લાવીને, હવે રહે છે નૈન,
દુશમન આગ લગાડીને, જળ છટિ દુખ દેણ.
તન દુખ, મન દુખ, નેણ દુખ, જાંતી દુખની ખાંણ,
જાણે સુખની નહિ હતી, કાષ્ટ દિન મને પીછાણ.

(15) રૂસ્તમે બેજનને છોડવવા જુદાની મદદ આહવી. પાતુ ૧૫૧
ગાયન. ભેરવી.

દાદ લે ફરીયાદ સુણી, દાદગર દાદાર તું,
બેકસોં બેખસનો આલમે છે આધાર તું
સર જુકાવી વારવાર, બદો કરે તોજેસ ચુલાંમ,
દુર કર મુશકીલ મહારી, થઇને મદતગર તું.
મહેર કર આજેજ ઉપર, બહેસ કર બહેસગર,
દુર કર આ સંગે ભારી, જોર દે દાતાર તું.

રૂસ્તમ અને અરફન્દીઆર.

(1) રાણી કથેતાયુને પોતાના હીકરાને શીખામણુ દીધી. પાતુ ૭૬.
ગાયન. કાપ્રી.

મારા મનના લાલ, તુને લાગી લોભ લપટ કંગાલ,
વાહલારે સરતાજ—૧

લોભ લાભને ધરી દીલમા, કોધ કરે તું ખળભળતો,
નથી માતની જરા કાષ્ટખી દાજ તુજના, મનમા તનમા,
છે ધક ધનમા—વાહલારે સરતાજ—૨

લોભ લાલચે ગયા કપાઇ, ધરતી પર જે ધમ ધમતા,
તણ મયા સંપત્તી મુખ 'ને સાજ જગમા,
ધમક—ધમકતાં, દમક દમકતાં—વાહલારે સરતાજ—૩

રાએર

લાલન મારા લાલ જની, કાં લોભ કરે બેકાજ,
લોભને રહેતો ઠોભ કદી નહીં, લોભે ગઈ છે લાજ.
લોભ લાભ છે મુળ પાપનું, લોભે ગયાં છે રાજ,
લોભ લાલચે લડી મુવાં છે, ખોલ મુખ 'ને સાજ

(2) રાણી કથેતાયુનની અરફન્દીઆરને મનાવટ. પાતુ ૧૮૬
ગાયન. બડહુંન્સ.

માસી શીખ સુણી લે મારા જવારે,
જવાની સોદામણી, કોમળ છે કપારે—મારી ૧.

ધટે ના ગુમાની, એ ગુણુ નાઈની,

રણધીર, સુરવીર, કરી પસતાયા રે.—મારી.ર.

ગજળ કંઈ કંઈ કરે ધ-સાન, ધડીની હંદ્યાની પર.

હવામે બાપિ છે કિસ્લા, અનેક હિસાબ જવાની પર.

(૩)

ફાની ફુનયાનું કારખાનું.

પાનું ૧૮૧.

ગાયન. જીલ્લેટી-જીલ્લા,

ફાની ફુનયાનું કારખાનું—આખાદ કરે વેરાનું.—૧

કીધા જેર જમાને લાખો—ના કીધા કાષતો મુલકો,

ના છોડે સચું કે બિગાનું—આખાદ કરે વેરાનું.—૨

છે બઝમે ફાની દીવાની—યધ ભસા ભસાની હાંણી,

હર કદમ કદમ મમખાનું—આખાદ કરે વેરાનું.—૩

યધ પીરો-જવાનની કિયામત-ના ટકી કાષતી તાકત,

છે અતે ફના મરવાનું—આખાદ કરે વેરાનું.—૪

યથો જેર જમાને જમશેદ—જે ધરાનવેજનો ખુરશેદ,

કરવાનું ન મસ્યુ ઠીકાણું—આખાદ કરે વેરાનું.—૫

ના રહયો ફેરફાર દાના—નકિયર, કયકાઉસ સ્થાણા,

છે મજબ કજા બિગાનું—આખાદ કરે વેરાનું.—૬

(૫)

કોલ તોડનાર ઉપર મેહર યજ્ઞ કોવો કોપે છે.

પાનું ૧૮૨.

ગાયન અરવા.

ગાવો ચતુર સંજન, જગતમે વચન બહુ જંગવાન;

સમજે ગુણવાન, તુટે તો બધું માનવનું માન.—૧

વચન આપી પાઠ્યા જેણે, તે પડ્યા છે પાર,

તરી ગયાં જી જગ બવસાગર, પાખ્યા રોશન કાર.

ગાવો સંહુ જન, વચનના ગુણુ ગાન-જગતમે,—૨

મેહર યજ્ઞની મેહર તે પર, જે સત વચની હોય,

જીવે નહીં ફુનયામે રંજ તે, સદા સુખમે સોહોય.

કહેર મેહરનો બેવચની પર, ફુખ પાખીને રાય,

હાય પગે નિરબળ બનાવે, તુર આંખોનું બોય

ગાવો સંહુ જન, સત વચનીના વખાન-જગતમે—૩

બેવચનીનું તોડે છે બળ, મેહર યજ્ઞ મેહરજાન,

પાવ પલકમા કજા યધ, આખાદ કરે વેરાન.

ગાવો સંહુ જન, સત વચનીના વખાન-જગતમે—૪

(૬) રૂસ્તમ સાથ જંગ નહીં કરવા કચતાયુને અસ્ફ-હીઆરને સમજાવવો. પાનું ૧૮૩.

કચતાયુન:-

ગાયન. પીછુ-હેસ.

માની ગમ જાગે, પેલી ગમ જાગે, ના જાવો સીસ્તાન નગર રે,

સીસ્તાન નગરના રૂસ્તમથી તું યાચી છરોજખર,

માન તું પાત મારી.—૧

અરફુન્દીઆર :—

આની ગમ ન જાઉં, પેલી ગમ ન જાઉં, હું જાઉં સીસ્તાન નગર રે;
રૂસ્તમને જાણ લાવું સંગાથે, તે આવે ઝુંકાવીને સર

જાણું તું માત મારી.—૨

ધરાંનની શાહી લેવાને કાજે, રૂસ્તમને પકડી લાવું રે,
જંગ કરી કરે તંગ હું તેને, શાહી ધરાંનની પાવું,

જાણું તું માત મારી.—૩

ખાંધીને તેના દસ્ત 'ને પાંડે, ધસડીને લાવું ધરાંન રે,
તારાંજ તેના કરે મુલકને, જાણુલ કરે વેરાંન,

જાણું તું માત મારી.—૪

દેહ, મારી કાંધી છે જરથોસ્ત સાહેબે, કાંસા જેવી કંઠ્ય રે,
રૂસ્તમતુ જંગ મુજ મનથી છે, ખીલકુલ ખામે—અમન,

માન તું માત મારી.—૫

(7) અરફુન્દીઆરની છદ્દ માટે કચતાયુનની દલગીરી. પાવું ૧૬૪
ગાયન. કાફી-છદ્દલો.

આજ આસ ધુળ થાઇ, પારાની હુજત કેવી ભારી ભારી,
કહું શું શું કરગરી છુને, હકને વિસાર છોડ નિદ સધળી,
તુજને જોયા વન કળ ના પડે મને—આજ.—૧.

જગે ડરી સુણુ દલેર મનાઉ છું,

જો બેઠા જાન તહારો નાણુક, રંગ તજી કરે કાં જંગ જળરી—આજ.—૨.

(8) બેહમને રૂસ્તમની વખાણુ કીધી. પાવું ૧૬૬
ગાયન. ખીલુ-ખરવા.

બેહમન:—

સંગ યથો શુભ મુરતે—હરખે મન જોષ દીદાર,
શબ વિના રૂસ્તમ અમકે, જેમ અંદ્ર મગન ઝંમકાર.

તપો તારી સરવરી.—૧

અંદ્ર વગરની રાત શું—સુર્પ વન અંધકાર,
રૂસ્તમ વન ધરાંન શું, કહે બહમન અરફુન્દીઆર,
તપો તારી અફસરી.—૨

રૂસ્તમ:—

જે જગ પાળે જનમથી, દીધે તેજ સુખદાન,
રૂસ્તમ પર છે રહેમ રજની, રાખે જગમે માન,

તપો તારી બહેતરી.—૩

જોષ દરશન દીધ ખુશ થયું, વેરાંન થયું શુભઆર,
બેટ મને તું વદાલથી, મુજ ધર ઝાંઝર ઝંમકાર.

તપો તું જગતરી.—૪

- (9) રૂસ્તમે બેહુમનની પરોણાગત કીધી. પાત્રું ૧૯૬.
ગાયન. નાયકી-કાંહાંડો.
મુગધી ગજરા ધાવો રે માલણીઆં,
ભરી ભરપુર ભામ, પાવો રે સાકીઆં—૧
લાલ ભરી ઠાળ, ગોઢર નિસારો,
કરી રંગ રિજવો, મહેમાન સજનીઆં, ભરી ભરપુર—૨
પાવો પીલાવો, છ દીન આ મુબારક,
મુબારક મહેમાન, મારો મોહનીઆં, ભરી ભરપુર—૩
- (10) અસ્ફન્દીયારે રૂસ્તમની મહેમાની નામંજુર કીધી. પાત્રું ૧૯૭
ગાયન. પીલુ-ખરવા.
સાંભળ ખીના ધીર ધરી છું, કહું છું અએ દલીર;
મુજ પડે નહી, કેમ કહે તદબીર—સાંભળ ખીના.—૧
નિસ-દીન ગમ—અલમ, કળ ના પડે મને,
પ્રાણ પ્રીતથી લરજે મારો, જોઈ તુને આ પીર.—૨
- (11) રૂસ્તમ ઉપર અસ્ફન્દીયારે પાત્રું ૧૯૮ ન્યાગાનો તુમના જાલ અને સાંમ,
ચુસ્સે થઈ, પોતાની સીકત કીધી. હતા બંને તેઓ હમાર: શુધામ.
ગાયન. ગીરનારી. એ તોડીને કીધાં ફના હફતેખાન,
અએ રૂસ્તમ કર કેમ બેહુધા કલામ, એ મારીને અરખરૂપ છાલું તુરાંન.
જરા બેમુરવત જ્યાં તારી ઠામ. એ જગ માહે ફેલાવી જરથોરતી દીન,
હતા મારા વડવાઓ જગ—આરકાર, એ કીધી છે રોશન ધરાંન જમીન.
તો બન્યો છે આજે તું સાંમે સવાર.
- (12) અસ્ફન્દીયારને રૂસ્તમે શીખામણ કીધી. પાત્રું ૧૯૯
ગાયન. પાહુાડી-લહલા. મઝમ.
મરદોશ દેખાડે છે રંગ, હમર નવા નવા,
પરદે-અમી પર થઈ ગયા, ખુવાર નવા નવા.—૧
દીન નહી રાત નહિ, છુવે ન મુખો-શાંમ,
સરજત કરે દર પમે, શિકાર નવા નવા.—૨
કિષા છે લાખો સરજતે, જેર જાલમ જોર,
ચાલે નહી તદબીર 'ને વિચાર નવા નવા.—૩
જમરોદ 'ને જોહાક, ફરીદુન, તુર-સલમ,
ખાકનશીન થઈ ગયા સરહાર નવા નવા.—૪
- (13) રૂસ્તમ અને અસ્ફન્દીયાર વચ્ચે તકશર થવી. પાત્રું ૨૦૦
ગાયન. પીલુ. કફનાટકી.

રૂસ્તમ :—

મુરખ મન તું માન માન કંઈ, તારી મારી કરતાં જન્મ ગયો,
ખટખટ કટકટ કરતાં કરતાં, હમ આદમનો ખનમ થયો.—૧

બાળપણુ તે જોયું ખેલમાં, જોઇ જીવાંની નિન્દામાં,
કાં રહીયો તું નિરખી બુઢાપો, જોઇ જમને રસ્તામાં.—૨
કોટ ઉમેદના બાંધે પાણી પર, રૂસ્તમ સાથે લડવામાં,
પાવ પલકમાં કહી જોર હું, મોજ અખાહું મરવામાં.—૩

અરફન્દીઆર :—

જેમાં ન માઈ જોર જીવાંની, નથી જોઇ મે નિન્દામાં,
જાગી રહ્યો છું પુર જોમથી, લડવા તુજસે રસ્તામાં.—૪
કહી નહીં હું કુસંપ તુજસે, નથી હું રાજી લડવામાં,
નહીં બાંધવા દિયે હાથને, લડી રાજી છું મરવામાં.—૫

(14) જલ્લેજરે રૂસ્તમને ફત્તેહ પાતું ૨૦૧.
માટે આસીશ કીધા.

ગાયન.—પોહુ.
શબ્દેર.

થતો ના બદનામ રૂસ્તમ કહી,
આલમમાં અરફન્દીઆર મોરી,
મરતો ના આ જંગમાં તું કહી,
મજદાં રાખે જંગમાં લાજ તારી.

(15) રૂસ્તમની નીરાસી. પાતું ૨૦૧
“કોણુ ફેટે તો નહીં પરવડે.”

(રાગ—વખતને અગુસરેતો)

કહે રૂસ્તમ સુણુ ધીરજ ધર પેદર,
કરો પાદ રખને દર આફત અંદર.
ફેટે જગતના લોક, મળે પાઠાં કોઇ દાહડે,
ફેટે શહેરનો શાહ દેશનિકાલ કાહડે.
ફેટે જો રાજ મેધ, ભૂખે તવલાલી મારે,
ફેટે સુખની સુરત, કહી નહીં જંગમે કારે.
ફેટે જો માદર પીદર, કહી તે લાવે માયા,
ફેટે તળીય દાનાવ, સમજી સુધારે કાયા.
ફેટે જો ભાઇ બહેન, મળે મળતાં એક લાગે,
ના ફેટે તું હિરતાર, દાગ મારો નહીં લાગે.

(16) અરફન્દીઆરનું રૂસ્તમ પાતું ૨૦૧
સાથ લડવા જવું.

ગાયન. યમન-કંઠ્યાન.

દવે જગી જગ્યો રે—
તન પર અખતર—સજી ચરતર—

તંગ ખુમ તાણીયાં, કટારીયાં, કમાનીયાં,
ખંજરીયાં, કંમરસે બાંધી—

જગી જગ્યો રે.—૧.

કસી કંમર નહીં ડગમગે,
લહુ રેણું ઉછળી રગરગે,
સુરવીર, યધ અધીર, રંગે જગે—

જગી જગ્યો રે.—૨.

(17) રૂસ્તમને અરફન્દીઆરના પાતું ૨૦૧
સંખુન.

અરફન્દીઆર :—

સુખન સાંભળ કહું છું રૂસ્તમ તુને,
આલ તું હવે સીસ્તાંનથી,
મને બાંધવા દે હાથ તદારા,
હું કરતો નથી કોઇ મરતાંનથી.
રૂસ્તમ :—

ના કરતું અંચળ અતુરાઇ ધધૂની,
દીવખુશ તદારા સુખન નથી,
બાંધે હાથ મારા જે કોઇ,
તેનું જંગમાં કદન નથી.

(18) રૂસ્તમ સાથે અરફન્દી— પાતું ૨૦૨.
ચારની તોછટાઇ.

ગાયન. બેહાગ.

કોખુ જંગમાં એવો બદેશ છે દીવાનો,
રૂસ્તમ નામે ના ધડકે, ના ફડકે પ્રાંજી,
અખત બુઢીરના ચાપુ, આલ મરવા મરવા,
અતે સરજત લાવી તુને મરવા લડવા.—૧

સુણ રૂસ્તમ જંગી તહેમતન, કરવા દે બે બાણુ તંગ,
લડવાનુ છોડી દે મન, બાણજત લઇ બહિ સંગ.

બહુ હું ઘસ તહારો નમાનો-રૂસ્તમ નામે-૨

(19) રૂસ્તમની જખમી હાલત ઉપર બલેજરની નાસીપાસી. પાનું ૨૦૦
ગાયન. સિન્ધ-જાંભેટી.

મેં તો જંગ છતવાની આસ તારી છોડી રે,
જોઈ રંગ જંગનો, રખે તુટે જીંદગી દોરી રે-૧
રખ રાખજો લાજ આલમમે, અરજ મુન્નર દાય બેડી રે,
કેવા જખમ બદન પર, દીસે બહુ બદતર,
ધાત ધરી જંગે કેવી કફોડીરે-મેં તો જંગ-૨
બચેલ.

જે તનની કીધી જતન, તેં રાતો દીન આ રૂસ્તમ,
કેમ રાકુ જોઈ તે ઉપર, કાતીસ પોલા છે જખમ.
તમ થયો છે હાલ તારો, જખમથી તું લાચાર છે,
છે હરીફ બળવંત પણ, વજદાન તારો ચાર છે.

(20) રૂસ્તમની નાસીપાસી પાનું ૨૦૩
ગાયન. કાફી-અચઅચવંતીની મીલાવટ.

કરમ કરે તે કોઈ કરે નહી, લાખ કરે શું થાય,
લખ્યા લેખ તે કદી કરે નહી, નિજ બગથી પ્રલાય.
કેમે કેમે. વહાલા વીરને મનાઉ-અરે હવે- ૧
કરી જખરી લડત, કીધા જખમ સખત,
મારો જીવ અંકળાય-કેમે કેમે વહાલા વીરને- ૨
કેવી કાણુ સરત, આહે નિપટ નફટ,
મારા બાંધી બે હાથ, લાઇ જવા તે અદાય-કેમે કેમે- ૩.

(21) રૂસ્તમને સિમુર્ગે કહેલાં સાંજુનો. પાનું ૨૦૪
ગાયન કેદાર.

સાંભલ તું જોહાનિય રૂસ્તમ, કહું છું જે કાંન ધરી,
રહેશે સુખી જખમા નહી, અરફુન્દીયારને બેબન કરી.
દુખ બલાવી મરશે પીગાઇ, યદ જશે ખાંનુખરાય,
વિપત સંકટ સદીને મરશે, દુગ નેનું બેદિસાજ.

- (22) અરફ-દીઆરને તીરથી મારવા આગમચ રૂસ્તમની પાતું ૨૦૫.
ખુદાપાસ ઐરજ.
ગાયન.

ઓ ખુદા રહેમી કીરતાર,
બંદો હું તારો ગુનાહગાર,
અરજ કરે હું ઉઠાવી પુકાર,
આ મુશકીલ તું મારી તાર—૧
ખયાલ મુજને તું ઓ યઝદાંન,
સાબળી તું મુજની ફરીયાદ,

આ જગથી છુ હું આજેજ-હેરાંન,
ઓ ખુદા ! લે તુ દાદ.—૨
ખેલ ! યઝદાંન ખેલ,
ખરગીસ્તા ખખત માફ,
મુજ આજેજના સાંભળ બે ખેલ,
તુજ વન છે કોણ તારનાર.—૩

- (23) બેહુમનનો પોતાના બાપની કળ ઉપર વિલાપ. પાતું ૨૦૬
ગાયન. જોટ-ગૌરી.

ઓ જગી બાપ દલેર-મારા-હાલ જોઇ તારો પીસર રડે ર.—૧
કળ કહેરે જગ અંધકાર, નયેનોથી વહે છે લહુની ધાર,
અતે થયો અજલનો શિકાર, વંન મોતે મરે ર.—૨

ક્ષનભંચર દુનિયા !

ગાયન. બેરવી.

આ ખેલ ખલકનો ખોટો—ના છકી—છકી બંન મોટો ર ૧
ચેત ચેત ચચળ છે કાયા, પાણીનો પરપોટો,
નામ ધરી લે ધરણી—ધરતુ, જમને. જખરો સોટો ર. ૨
આ સંસારે રમી રમીને, બની રેહયો મુજમોટો,
ચાર દીવસતુ કરી ચાંદણ, બારે પાપનો લોટો ર. ૩
કંચન જેવી કાયા જોઇ, હસી-હમી તું ' મ્હોતો,
અંત કાળે સદુ મુકી અધુર, જશે જમ અંગુરોતો ર. ૪
પ્રાણ પડશે પલક પળમાં, માફેલ ના રહે સોતો,
ધ્યાન ધરીને યાદ રાખતું, જ-મ-મરણ છે જોટો ર. ૫
ગાંન તાંનમે ચુંટઇ જમને, રખે થતો તું છોટો,
પાપ પુન્યને સમજ લેજે, ના કર ગુજામોટો ર. ૬

રૂસ્તમ અને શઘાદ.

(1)

દુનીયાની બેવફાઈ.

પાત્ર ૨૦૯.

ગાયન-દેસ. સુસ્તઝાદ.

સુતા છે કંઈ સેંકડો, દુનીયાની બેફાઈ, ઘાત્યાર બનીને;

ચાલી ગયા કંઈ ખાકમે, દુનીયા બેવફાઈ, બેઝાર બનીને—૧.

ગરમે તું બાગે-ગુલ બની, રહેશે જેઠાં અંદર, ખુશબોથી બની તર,
એક રોજ તારી ખાક પર, ઉગી નિકલશે ખાર, ખીસમાર બનીને.—૨.

શએર

ખાધો રેતી પર યુલ્દ ધમારત, ઉમેદ ધરી દીન રાત,

પાવ પલકમા પટકછ પડશે, આ કાયાનો કાટ.

માત, પીતા, પુત, ભગની, લારજ, સહ મતલબના કોટ,

કાયા કાચી કચડાઈ જશે, જેમ ધરીમા લોટ.

(2)

પાત્ર ૨૧૨

(3)

પાત્ર ૨૧૪.

સાંમેસ્વરના હૃદયને સીસુરો કહેલી
આગાહીવાલી આફતમાંથી ખચાવી
લેવા જાહેજરે અંદગી કીધી.

ગાયન. અમન-કલિયાન.

આગાહીકીધી સીસુરો, શું કળીજીત તે ચાપ,
તારણ કર હે ! તારણહારા; આ સાંમે

સ્વારને સદાય—૧.

તું લાજ શરમ રાખ સાહેબ,

દીન દુનિયાનો પરવરદેમાર—૧.

તું જ વન હમુને કોણ ઉમારે,

ભવિષ્ય ભરીયું છે વિપત અંધારે,

ભાખ્યું ભવિષ્ય છે શુદ્ધ અતી ભારે,

હાથો ભરી માથું મદદ આ ગમ્મેબ.

તું લાજ—૨.

ગાહે કાજીલને રૂસ્તમ સામે મુખે
ચચવા શઘાદે ઉસ્કેયે

ગાયન. કાશી.

અરે રે તું, હાંમ ધરી કર દીલથી દુર દયા,

અરે રે હું, હાંમ કરી દેખાહું રંગ નવા,

અરે રે તું કર મંજુર, આ રંજુર,

પાવ પલકમા આશત હું કાજીલની કંઈ દુર,

કરે હાં ધડકી દીલમે, કંઈ તું બેજરૂર,

અરે સાંભલ સાહા સુરા,

દુશમન સુરા, ચારો સુરા—હાંમ ધરી, ૧.

ભલ બિખાવું દમા-બગાની,

ભરમભરી તું જાણ,

હંદ-ફંદની સુરંચ ફોડી, કંઈ કુલે વેસાંન-

હાંમ ધરી. ૨.

(4)

શઘાદે ગાહે કાજીલની હરખારમા રૂસ્તમની વારીક કીધી. પાત્ર ૨૧૫.

ગાયન. પીલુ.

ભાઈ દીવારાંમ મારો,

સુરવીર જંગે નારો,

જેમી તીર કર્માન, કાઢાડે કાજીલનું મુમાન-લાઈ દીવારાંમ—૧.

શુલ્કંદ પકબાલે, પરદુઃખ ટાલે,

બને બેજુબાનં, તારા કાપી કાઢાડે કાન-ભાષ દીવારાંમ—૨.

શએર.

તે છે અખતર, તે છે અનવર, તે છે સહુનો શાહ,

તે છે ખુરશીદ, તે છે માહા, જગને દે છે પનાહ.

જેર થઇ છે જમ જેનાથી, એવો સામે-સવાર,

હમાવરાંની, માછીન્દરાંની, કાણુલ તાબેદાર.

(૬) કાણુલના શાહે શઘાદને હરખારમાં અપમાન કીધું. પાવું ૨૧૬
ગાયન. પીલુ.

બની શુબખ કાં કરે તું બકારો,

કેમ બનીયો તું આજે નકારો—૧.

થયો હાલ હવાલે-શરાખને પ્યાલે,

ઝહેર પીધ પીધ કરે કાં પુકારો—૨.

શએર

બની મસ્ત તું ખુબ મહેરિલમે, શરાખ પીકરે લાલ,

મને ખજર નહીં હતી તહારી, તું બનશે પંઆલ.

અહીં ખુમારી દેમાગે તારા, ખુરશીદ માહા દેખાવ,

જો કાણુલને છેડે રૂસ્તમ, જડ મુળથી જમ.

(૬) શઘાદે શાહે કાણુલને ધમકી આપી. પાવું ૨૧૬.
ગાયન. પીલુ-ખરવા.

જા જા જાલંમરે, બંધ જુઆં પલીદ કર તારી,

કરે કાણુલની ખુવારી—૧.

કરે સરજત રે તારી ભારી શુલ્કન્દ અધારી,

તારી શાહીને નાખું ઊખાડી—૨.

અહીં દેમાગે મધ સૌદાર્થ રે,

કીધી રૂસ્તમસે તેં છુંડાધ રે,

ધરી લિધી તેં ખુદમે ખુદાધ રે,

જન જો જો રે, લાવું કાણુલ પર સતારી,

તુને પળમે નાખું ઊખાડી—૩.

શએર

જણી મધ કોઇ નાર જમતમે, જમરો બદલગાંમ,

હસ્તી તારી છે રૂસ્તમથી, તું તેનો ગુલાંમ.

મસ્નાનો થઇ ડાલે તખ્તપર, ખોઇ દબને ફાંમ,

રૂસ્તમને જોઇ ધુંજે તારા, હા હા હાડ તમામ.

(7) શબ્દાદે સાહે કાણલ સાથે તરછોડ કરી તેનું જાણલ ચાલી જવું પાતુ ૨૧૬.

ગાયન.—રાગ પ્રસંગાનુ સાર.

અરે શાહે કાણલ આ બદલગાંમ,
ખુદાથી કરીને જાંબાં તારી કાંમ.
દિધું તુને જોણે સાહી ચમન,
તું જાણે છે તેને ધુરા સુખન
અમર તું બચે દેરે આસમાનથી,
છુટે નહીં તું રસ્તમ પેદલવાંનથી.

૮

(8) શુણુ વગરનો મઠ્ઠ કેવો ગણાય.

પાતું ૨૧૮.

ગાયન-સારંગ. (મારવાડ.)

શુણુ વણુ મઠ્ઠ ગણાય નહી, જેમ સાગર વણુ પાણી;
શુણુ વણુ મઠ્ઠ ગણાય નહી, જેમ નિમક વણુ વાણી—૧.
શુણુ વણુ મઠ્ઠ ગણાય નહી, જેમ ચંદ્ર વણુ અંધારી;
શુણુ વણુ મઠ્ઠ ગણાય નહી, જેમ નાથ વિના નારી.—૨.
કટિ કાઠકું રે કાણુલનો,
તારા કંઠને કાણુ આજ—૧.
શુણી જન જુવણુ ધીર અલબેદી,
સુરવીર જુવણુ સમધીર બેની.
શુણુ વણુ જળજળ પાખંડ બેની,
તણ તણ જગની લાજ—કટિ—૨

(9) “ફના અતે ફાંની, કરો રખ ચાદ”

પાતું ૨૨૧.

ગાયન. ગૌરી અને કાલોંગડાની મીલાવટ.

મન માયા કર તું વિચારી,
તારી કાયા છે કપી કઠારી—૧
કરશે પળમે પવન પર સવારી,
ઉડી જશે તણ દીલધરી—૨
મણુ લે ભણ ભણ કિરતાર,
યાસે બેડા તારે પાર.
દુનીયા સ્વપનું છે સંસાર,
બંધ ચલ આંખો તો અંધાર.

શબ્દેર

ચેત ચેત અંચલ છે કાયા, પાણીનો પરપોટા,
રહેશે નદી ધન, ધાંમ 'ને ભેગન, તણ દે અદમપદ ખોટા-ભણ ભણ--૩.
આ ધરતી પર અમર નથી તું, બચે હોય તું મોટા,
કાળ કુર છે એવો કાલીલ, પળમે દાખે તોટા-ભણ ભણ—૪.

(11) ગારમાંથી રૂપતમે શઘાદને શ્રાપ દીધા. પાતું ૨૨૩

ગાયન. ભૈરવી.

અરે ઓ કળા મારી, કળારી રે,
આખર આવી ખડી તું સામે, ધુતારી રે—૧.

અરે યાદ બાદ, બનીયો કસાઈ,
મારી મને તું મરજે પુકારી, પુકારી રે—૨.

શબ્દેર

નામ તેનો નાશ જગતમાં, નથી કળનો ગંમ,
ગયા કંપતી ધરતી છોડી, (તો) જીવે કેમ રૂપતમ—૧
જરા દગો તું ખેલી બેજે, કરશે તેવું ભરશે,
દહતાલાનો માર તારી પર, અંતે જગમે પડશે—૨

લાઇન ૭૮૩૦ શઘાદે રૂપતમને તાના બહુનીના સખુનો કહ્યા. પાતું ૨૨૩

ગાયન—ભૈરવી.

શબ્દેર.

જેહાં પેહલવાંન ઘઈને તું, પડ્યો કેમ આરી આશુતમાં,
અરે રૂપતમ શુભરી જાંઘી, તારી હેમાકતમાં.
બની પેહલવાંન ધરનનો, પડ્યો કેમ આગે મહેનતમાં,
હવે મુશ્કીલ એ તાહરી, ઘશે આસાંન કિયામતમાં.
જેરે રૂપતમ—જહા ખતમ.
ખતમ જાવમ; તોખ અશમ.

(14) રૂપતમે ગારમાંથી શઘાદને જવામ દેવો. પાતું ૨૨૪

ગાયન. ભૈરવી.

અરે શઘાદ, ઓ બદકાર, થયો જહાદ દહિકતમાં,
દગો દહ નાખીયો રૂપતમને તુએ બલાગતમાં.
થયું અંતે કીર્કાણું રૂપતમનું આગે મુરખતમાં,
મગર તું કાંમ કરીને આ, પડ્યો જગની સિયાનતમાં.
જેરે રૂપતમ, દગો સિતમ,
સફર નવી છે મુશ્કેલ—અદમ.

(15) રૂપતમની આખેરી સરજત પાતું ૨૨૫

ગાયન. ભૈરવી.

દાવ ! દાવ ! દાવ !
કર્મની ગન ન્યારી; ન્યારી ! ન્યારી !—૧.
તન તન મદારા, બોકાવ બાવા;
અરેરે દાવ, જાવ જાવ,
અંતે યાદ ખવારી; દાવ; દાવ !—૨.

દુનિયાનો મામુલી દસ્તુર.

ગાયન ગારી.

સર બ સર દુનિયાનો બંદા, જાણ એ દસ્તુર છે,
ખીલી રહી કરમઈ જુવું, આવમને મંજુર છે.
આ હાથે દેઈ, આ હાથે લેઈ, આખર સફર એક દીન કરો,
ઇન્સાફ હકનો હક છે, જેવું કરો તેવું બરો.

(16)

ફાનબંશુર દુનિયા.

પાતું ૨૨૬

ગાયન. બિરવી. પદ.

આ ખેલ ખલકનો ખોટો—ના છડી-છડી બંન મોટો ર. ૧
ચેત ચેત ચંચળ છે કાપા, પાણીનો પરપોટો,
નામ ધરી લે ધરણી-ધરતુ, જમનો જમરો સોટો ર. ૨
આ સંસારે રમી રમીરે, બની રહ્યો ગળગોટો,
ચાર દીવસતુ કરી ચાંદણું, ભરે પાપનો સોટો ર. ૩
કંચન જેવી કાપા ભોંધ, હસી-હસી તું મ્હેલો,
આંત કાળે સહુ મુકી અધુરું, જયે જમ સંગ રોતો ર. ૪
મોણ પડશે પલક પળમાં, માફેલ ના રહે સોલો,
ક્યાંન ધરીને યાદ રાખતું, જન્મ-મરણ છે જોટો ર. ૫
ગાંન તાનમે ચુંદઈ જાળને, બને તું રોશન છોટો,
પાપ પુન્યને સમજી લેજે, ના કર ગડગડોટો ર. ૬

રાણી હોમાય.

(1)

દુનિયાની ચલન ઉપર સાસાંનનો વિલાપ.

પાતું ૨૨૮.

ગાયન. ખીલુ-ખરવા.

ચેત તું ચેત ચતુર ઇનસાંન—
જુડી જગની માયા પર કાં, મરે મુરખ નાર્દાન—૧
જુડી માયા, જુડી કાયા, જુડો છે સંસાર,
નાવ ભાંગશે ભર દરિયામા રેહશે ફુર કિનાર.
જગની બાલ જુડી સમજ, સુમરન કર કિરતાર,
પળમા પડશે દેહ તદારી, થરો કર્તા તુંજ કાર.
ફરે તું યઈ રસમા ચુલતાંન—જુડી જગની—૨
ધન-દોલતનો સંગ્રહ કરી, તે જમાન કીવા લાખ,
આંત કાળે ના દીધું કોઈએ, સિવા કફન ને ખાક.
ગગન મળવ્યાં ગરજ જેણે, રિજ્યાં જે દીન-રાત,
આરંભેતું મુકી અધુરું, ગયા જમ સંગાથ.
રહ્યું ના જગમે નામ નીશાણુ-જુડી જગની—૩

- (2) સાસાંનનો પોતાની મુઠ્ઠસી માટે અફસોસ પાવું ૨૨૮.
ગાયન. પીલુ ખરવા.

આ જગની જોષ માયારે—ભલ ભલા બણેલાં હોમાયા.
આ દોરંગી પર દોરવાયારે—ના અંમર રહી કોઇ કાયા—૧
રાજ ગયાં, 'ને તાજ ગયાં—ભર ઉમેદ ના કંઈ કમાયા;
રયાણા બણેલા બેદ ન પાયા—અકળે આલા કમાયારે—૨
બળ વીર, બાહાદુર, બળહિણુ યાયા—લાખોની કચડાઇ કાયા;
નરપતી લાખો 'ને શાહી દુનરો—ન રાખી ગયા પડછાયારે—૩
લાખો લાડો લડી ઉધરેલા—જોખનવંતા જાયા;
પડીયા પલકમે પટકાઇ નીચે—કાળને હાય સપડાયારે—૪

- (3) રાણી હોમાયના તબચેલાં બાળકને દાસીએ ગાયલું હાલરકું. પાવું ૨૩૦.
ગાયન. કાલિંગડો—ગૌડી

પોહોડોરે રસીલા વીરા બુલે, આ કિયાંની વંશી, પાટવી હિંચો તમે હિડોલે;
નવલાં પ્રસંગે લીધા જનમ સુપ્રભાતમા, દુર થજો વિપત-બિકટ રાતમા;
અકળ, સકળ, સખળ થજો, આ કિયાંની વંશી; તેના પ્રતિબિંબ છે તમ,
આ ચંદ્રમુખી, પાટવી હિંચો તમે હિડોલે—૧
બુલણા બુલણિ ગાઇ, પોહોડો બાળ સુખદાઇ, મોટા થઇ જીવજો દમદમાતમા—
સરોશ તારો સંગી થજો—મેહેર તારો અગી થજો, આ કિયાંની વંશી,
તેના પ્રતિબિંબ છે તમ, આ ચંદ્રમુખી, પાટવી હિંચો તમે હિડોલે—૨

- (4) પાવું ૨૩૩. ધોભીએ દારાખની કરેલી કઠોલી.
ગાયન—કાશી.
અરે ! મારા જંગી જવાંન, ધરાંની,
આહા ! હા હા ! હા, હા, હા ! હા હા હા હા !
હા હા હા હા—અરે મારા જંગી જવાંન—૧
હાયે કમાનીઆં—ખાટો તબરીઆં,
એ લેઈ જોઠા તું શું તુર્કાન—ધરાંની—
આહાહાહા—૨
આ તીર કટારી—એ ધારવારી,
કાદાડી નાખરો કોઇનો ધાંન—ધરાંની—
આહાહાહા—૩
- ધોભા જા ધાટે—લેઇ ભાર ખાટિ,
જાને નહી પેહલવાની;
જાણે ન કુંજર જંગનો જરાખી,
ધોખી—જા ધોવાને લુગડાં—ધરાની,—
આહાહાહા—૪
- પાવું ૨૩૩. (5)
દારાખ અને ધોખી વચ્ચે સંવાદ.
ગાયન. પીલુ.
દારાખ :—
આ મનપતી ધોખી ધન્ય ધન્ય તમને,
શું ધોખીને ધધે કમાયા;
આ જર—જેવર, મોતી 'ને ગોદર,
એ કદાચી તમે સદ્ સાવા—૧

આ શ્યાણુ—કહો દાના—
હોધ રંઠ ચયા કેમ રાણા—૨
ધોળી—
૩ તું જાણે શું ધોળીના ધંધાના ગુણો,
કરે રંકને પગમે રાણા;
એક વસાના માનસને હું કરું લાખ વસાના;
આ દિવાના, મારે તાણા—
જરા ધ્યાન ધરી યા શ્યાણુ—તું જાણે શું—૨

પાતુ ૨૩૪ (7)
હારામે પોતાના જનમનો ભેદ જાણવા
જીકર દીધી.
સંગીત સંવાદ.
ગાયન—કલ્યાન.

હારાખ :—
સજને લાચિક કહે તે ખંદો,
કરે જે જાણી જોખને કદો—
અગર ખોલશે જો ભેદ નહીં હું,
કરશ જખરો તું સાથ તંદો—૧
નથી જણાતો તું બાપ મારો,
મને દિસે છે તું કોઈ ખંધો;
જમાવી જખરી શું આંખે દેલત,
કરી રાત દીન ધોળી ધંધો—૨
નથી સિકલ મુજ નકળ તહારી,
અગર જો પેદર હું છે મહારો;
નથી મહોબત જગરમે મારા,
મને લાગે હું કેમ અકારો—૩
ધોળી:—

(6) પાતુ ૨૩૪.
હારાખતુ હુધીયારખંધ
ખની જંગે જવું.
ગાયન. કામેાદ—કલ્યાન.
હવે જંગે જાહેર—દે જખતર,
સજી રાતર—દીપે ચટપટિયાં,
કહીયા—ન કરીયા—સખરીયાં;
જગરમે ધારી—જંગે જાહેર—૧
જંગે જવા જવ તલમલે,
મન મારું પગપગ વલવલે,
સુર વીર જંગે નહીં ધડકે—તડકે—
હવે જંગે જાહેર—૨

હું મારો દીકરો, બની નહકરો,
કરે હું વાતો બનીને તુંદો;
અગર ક્યાં દેખ કરે જો ધંધો,
બને હું ધોળી બહુ ચુનંદો—૪
હાલ હડિકત જો હોખ પ્યારો,
પુછ જઈ ધોળીને સારો;
અમર નથી જો હું બાપ તારો,
શોધી લે બીજો કાલ સારો—૫

(8) હારાખના જનમની હકીકત ધોળીએ જાહેર કરવી. પાતુ ૨૩૪.
ગાયન. ખીલુ—ધનાશ્રી.

સુણ વીર કહું શું તહારાં કરમની કહાણી,
દીલખાન—ખુદાની અજબ ખુદાઈ છે,
જેની ઝલક આ ખલક, ફલક 'ને મિનોમમે જાઈ છે—૧
એક રોજ મુખારક વહાણું વાયું એવું,
દીલખાન—ધોળી ગયો ધાટ ઉપર;
નદી નીરમા તરતી સંકુક પડી તેની નજર.
તે સંકુક ફેડી જોતાજ આવી તંમર,

દીલજાન—છિદાવી લિધી ધરી સર પર;
બડી ફજજરમા ધણી મહારો લખ આવિયો ધર.

(વલણુ)

ખોલીને જોતાં દિહું બાળ ઝોંક સુંદર.
મોતીની માળા ગળે લાલ, 'ને ગોહર.
વળી શાલ-ડોસાલા કિમતી જર 'ને જેવર.
દીલજાન—એ દોલત પરાધ પાધ છે—જેની ઝલક—૨
જે મલ્યો બાળ પેટીમાંથી મુખ ચંદર.
દીલજાન—દુધ વન તલમલતો તે બાળ,
મેં આપી છાતી, દુધ ધવાડી, લિધી ખુશ સંભાળ.
મેં પાળી પોશી કીધો બાળ તે મોટો.
દીલજાન—કિધુ મેં લાડ લડાવી વહાલ;
નામ રાખિયું 'દારાબ' તેનું, ગણી જાન મિસાલ.

(વલણુ)

એ ભરમ જનમનો જણુ બાળ ઝો પ્યારા.
હમ નથી જણુતાં માત-તાતને તહારાં;
તુંજ પગલે ચાયાં નસીબ 'શિશન' મારાં.
દીલજાન—સરજત અજબ સુરાહી છે—જેની ઝલક—૩

(૭)

દારાબનો પોતાની સરજત માટે બલાપો.

પાતું ૨૩૭.

ગાયન.

આ ગરદીશે ગજબ જોધ,
કેવો હું હપરાન રહો,
અફસાકી આ છે લુલમ,
કેવો હું બેઠ્યાન રહો—૧
મેહરો-મહોબત માયાથી,
રહો કેવો બેખબર,
માન-પિતાના નામથી,
કેવો હું અંબણુ રહો—૨

ખગી-ખમીને સંકટ ખમતાં, દિલ્હાં બહુ ચમચમતાં;
વિપત વમલમા દિન ગુજરતાં, રણુ સંગરામે ભગતાં.
અદિબી લડતાં, તદિબી લડતાં, ધસડતાં ફસડતાં;
દિવાં અચડતાં, ત્યાં પછડતાં કીચગીથી ખરડતાં.

- (10) પાતુ ૨૩૮. દારાખના આખમાં સરેશે (11)
 દારાખના આખમાં સરેશે
 ઠરેલી ખશારત.
 ગાયન.-આસાવરી. (સાકી)
 સુણ-સુણ ધરતી, બહુ યુધુવંતી,
 હમી રેહજે સંભાલી;
 છત્રપતી ધરાંનનો વાધી,
 સુતો છે સહી જાળવી,
 ભાવથી લેજે તું ભાણી,
 આવિયો છે તે હિયાં ચાલી.—૧
- પાતુ ૨૩૮ દારાખના આખમાં સરેશે (11)
 ખીલુ મરતબે કુરેલી ખશારત.
 ગાયન કલિંગડા.
 અરે સાંભવ દિવાલ વેરાંની,
 ના પડતી કરી નાદાંની,
 સુણ કહાણી કહું ગમઝદાની,
 હિયાં સુતો છે શહેનશાહ ધરાંની—૧
 એની સરજત અજબ સરખાઇ,
 એની શાહી ગમ છે હુદાઇ,
 ટુંજ કદમ પર ગયો છે ઉંધાઇ,
 જો તું પડશે જશે તે દદાઇ—૨

- (12) દારાખ પોતાનો હાલ બચાવ ઠરે છે, પાતુ ૨૩૮.
 ગાયન. કલિંગી-ગોરી
 કહું હાવ શું વિપત વમવનો, કરમ કયા છે બહુ ન્યારી;
 ‘આખમાંથી દારાખ’ નિકલિયો, માત બની ધોખણુ મારી—૧
 જણીને જનતી બની નનામી, ના જાણું માદર પ્યારી,
 દાદ લિધી દરિયાએ દાસની, જનમજુમી પર ધુળ વારી—૨
 કિધો કયેઃ એક સંકુલ અંદર, કું બાળકને ગજ બરી,
 જર-જવ હેર, દિનાર દીરમ, સાજ સાચ મોતીની લડી—૩
 નથી ખબર કહો વતન મહાર, કોણુ જનક ‘ને છે જાણ,
 આ ધરતી પર જનમ લઇને, દીન યુગર’ ગમ ખાધ—૪
 બની નપુતી જણી પુતને, અજબ માત એ જણનારી,
 અજબ હશે એ સરજત મારી, બની વાંઝણી પુતવારી—૫
 તથ કિધો કઇ વિના યુનાહે, નદી નીર વેહતાં ભારી,
 બખ્ત હશે ‘દોશન’ મહારા, માત બની ધોખણુ મારી—૬

- (13) રાણી હોમાયનો પસ્તાવો. પાતુ ૨૪૧,
 ગાયન તીલક-કામેદ.
 હું તે લાખ વિચાર કરી દારી મારી સજાળી,
 હાથ પકડી મારો પાર તું હિતાર—હું તો લાખ—૧
 કરું અરજ દબાર—હવે પાડ તું પાર,
 મને દે તું કરાર, તથ સપુત બની જાંજીથી બેગાર—
 હું તો લાખ વિચાર કરી—૨

શબ્દર.

કપટ કરી સપુત તજી, ખેઈ જીહી, મન, કામ;
 લોભે મન નહિ મારિયું, પરતાવે શું થાય.
 ભાન જીવી બહુ જીલ કરે, માનવ મન પુલાય,
 દોકર ખાઈ અંતે પડે, પરતાવે શું થાય.
 હું તો લાખ વિચાર કરી હારી—૩

(14) પોતાના બેટાને કહેલા ગેરધન્સાફ માટે રાણી પાતું ૨૪૧.
 હોમાયની તોજેશ.

ગાયન. લિમપલાસી. (બહેર-ચિઠ્ઠતા).

અરે આ ગરદીશ છેલછખીલી, દેખાડે રંગ તું કરી—કરીને;
 ખબર ખલકને ન બેઠ તારો, રહે છે તુથી કરી—કરીને—૧
 કસી-કસી આ કાયા ખાહી, ગયું બદન આ કરી—કરીને;
 સરી ન મતલબ, મળી ન મૂકિત, તડપી રહ્યું દીલ બરી—બરીને—૨
 ગહેર કાતીલ બરી કટારો, પિયું મેં હોંસે બરી—બરીને;
 હવે આ પાપીનો હાથ ઝાલો, પકું પાર હું તરી—તરીને—૩
 પ્રેમ ભાવથી બેટું સપુતને, ચુમું હું હાથે ધરી—ધરીને;
 આ બાદે-બહારી, ચમનમે-ચારી, મુરાદ પામું દીલ બરી—બરીને—૪
 કિધો લોભ નારવા હું પાપી, રહી રાતો દીન રડી—રડીને;
 ન અથેન પળભર, પડે છગરને, ગારે દોળખ કરી કરીને—૫

(15) અસાર આ સંસાર છે પાતું ૨૪૧.

ગાયન. ખીલુ. (પંચમપદી)

મેં તો આંખરીઆંધી જોઈ લીધી જગત શંતીરે;
 કુખી નાવડી બર દરિયે દરિયો વૃક્ષાનીરે—૧
 મુખ મતી માયામા મોહી-જાંઘી તારી ફોકડ ખોખ,
 કાયા તારી કામ ન આવી—સહુ ધુળધાનીરે—૨
 દેહ પડે ધરમા નહિ રાખે—કહાડો કહાડો સફ કાષ બાખે,
 અંતકાળે ના સગું કોઈનું—સુષુ અગાંની—૩
 સગાં વહાલાં ગયાં ઇકી-જરો પુત તિરીયાં મુખ મોડી,
 ભાઈ-બેદન ના સંગી યારો—એ સત વાણીરે—૪
 અસલ વતનને ના તું જુલતો—મુખ જોધને ના તું પુલતો,
 પાપ પુણ્યનો તોલ કરી—બનજો નિર્વાણીરે—૫

દારા અને સિકંદર.

(1) અંતરમાં અજાયબ. પાનું ૨૪૫.

ગાયન. હીમપલાસી.

ના રહેતો તું જંગ બાપ જંગતના પાળી,
કંઈ ખતા થઈ હોય મારી, લે સંભાળી
મેં કીધાં પાપ બહુ લાખ, હવસ પંપાલી,
કેમ કરી ખતાવીશ તુને, સુરત મુજ કાળી.

કીધાં જેર જમીને લાગે,

વેરાંન થયા કંઈ બાગે,

અરત થયાં મરત દેમાગે.

કર માફ ચનાહને, તાર દાય મુજ ગાલી,
કંઈ ખતા થઈ હોય મારી, લે સંભાળી.

(2)

પાનું ૧૪૭.

પાદશાહ દારાખની રાણી

નાહીલ તરફ નફરત.

ગાયન. કાફી.

તારી કર દુર સુરત સંબણી,
મુખ તુ તારી બદલો ભરી.—૧

મેમભરી તું બની, બની ખુબ સોદામણી,

કર મુખ દુર તું આ ગઢણી, સતાવે

વિપારી ખરી.—૨

(3)

પાનું ૧૪૭.

રાણી નાહીલનો પોતાના

ખાવિંદ માટે સંતાપ.

ગાયન. પીલુ.—ખરવા. ગઢલ.

ગજબ છે રંજ સરજતનો,

કળ કાલીલ કુટી તકદીર.

જખમ મુરકેલી મહોજતનો,

કળ કાલીલ કુટી તકદીર—૧

કિધી માયા કિધી મહોજત,

હવે આ મુજ પર આકિત.

થઈ સિદા મુજ કિયામત,

કળ કાલીલ કુટી તકદીર—૨.

કિધું નીસાર આ તન મન,
કતલ કર ગાહે તો ગરદન.

જરા કર ખ્યાલ ખલકતનો,

કળ કાલીલ કુટી તકદીર—૩

ચમનમે આખી જે અસરત,

ન રાખી તેં જરા મૂરવત,

જરા કર ખ્યાલ નશરતનો,

કળ કાલીલ કુટી તકદીર—૪

પાનું ૨૪૬. વેશધારી સીકંદરે શાહ (4)

દારાની તારીફ ગાઇ.

ગાયન. મિસાવલ. (ધમાલ).

જેહાદાર દારા, ધરંનના સિતારા,

સિતારા આ દારા, ઈરંમના કિયારા—૧

ખુખી જોઇ ખુરશીદ, છુપે છે અખરમાં,

યજ્ઞે તુંજ કુચમન, જીમર પારા પારા—૨

ફિરોઝમંદ રહે તું, બુલંદ બખત દાયંમ,

તુટે દોરે કુશમન, થઇને બેચારા—૩

છું ફિલ્લી કું તારો સિકંદરનો કાસદ,

રહો રાજ કિયાની, કાઝિમ હઝારા—૪

પાનું ૨૫૦ દારાએ વેશધારી સીકંદરને (5)

વખાણ્યો.

ગાયન. લંકંદહન.

લાવો સાફી લાલમ લાલ સરાખ લાવો,

હરખે ભરી જમ-મહેમાનને પાવો,

માન પાને ખુબ વધાવો, ગાવો—૧

અક્ષળ, હોશ, અદબ અદા,

હિંમત હાંમ ભારી ન્યારી,

નીરખી દીવડું હરખી જાવ; માંન પાને ખુબ

વધાવો, ગાવો—૨

(6) દારાંએ ધરાંનીઓને લડવા માટે હિંમત આપવી. પાતું ૨૫૨

ગાયન. ભુપ.

જેબંન ચાર દીનની ચટકી,
જવાંની હિંમત ઉપર અટકી. ૧
સજી શસ્ત્ર લિમંજથી, પડો હિંમતે બહાર,
સુખ સંતાડી કાં રહ્યા, ગરજ કરો પૂકાર.
કિરતીની નોખત છે આવી, તમ ઉપર લટકી. ૨
ખ્યાલ કરો તમ ક્રિયાંનીઓ, વતન થકી પણ વાર,
તંગ થઇ હાલત સજની, તેનો કરો વિચાર.
લડી હાંમથી દુશમનને જઇ, નાખો ઝટ પટકી. ૩
મેળ શોખમા પડો તો, બળહિંસુ બનશે પાર,
ખોષ શુરાતન બનશે બાપદા, સીઓના સરદાર.
જંગ કરો ખુબ તંગ, સિકંદર જાય નહીં હટકી. ૪

(7) પાઠશાહ દારાનો પોતાની સરજત ઉપર અકુસોસ. પાતું ૨૫૨.

ગાયન. છંદલો.

ગરદીશે મજબ જેમ કેવો હું હેરાંન રહ્યો.
આજેજ થયો અફવાકથી,
કેવો સરગરદાંન થયો. ૧
દાસ મારો બેધન, હસતી ઉભી સરજત રહી;
ખોષ દહ તાબે તખત, અંતે પરેશાંન થયો. ૨

(9) સદા સુખી નહીં કોય. પાતું ૨૫૩.

ગાયન. હેસ-સોરઠ. પદ.

સુખ દુખ સરજયું છે દુનિયામાં, બંદા કાં તું રોય,
આ ધરતી પર જનમ લેઈ, સદા સુખી નહિં કોય. ૧
કાઈ દીવસે રંગ મહેસે, એસો અસરત બેય,
કાઈ દીવસે તુટી ચડાઇ, સદા સુખી નહીં કોય. ૨
આજ મને બે જસ જગતમે, મેં બેધને ગોહોય,
કાલે જસ જતો રહે, સદા સુખી નહીં કોય. ૩
આજે બેસે બની ટૂણી, તખત ઉપર ખુગ રહોય,
કાલે કાટકે જંગલ વનમે, સદા સુખી નહીં કોય. ૪
રંગ મહેસે ગેલનારું, પડ્યાં બીની બોંય,
ચઢી ખડતી છે દુનિયામાં, સદા સુખી નહીં કોય. ૫

(10)

દારાની કળ ઉપર સીકંદરનો વિલાપ.

પાત્રું ૨૫૪.

ગાયન. સૌજ. ખીલમ પદ.

કરી જો ખીરાદર હું દારા નજર,

ઉભો છે સિકંદર, સુંકવીને સર.

તન તારે નાણુક, 'ને કાલીલ ખંજર,

સિકંદરના ભાષનું ચિરાયું છગર.

સમાડી આગ છગરમા દારા તે' વિજલીની તરફે,

ખિસ્તર તદારે' ખાકમા, જોઈ સિકંદર તરફે.

ગાયન. સિન્ધ કાપ્રી.

હાલ રે-હાવરે, મીટે ન લખેવારે;

વાલી ધરાનનો દિયાં ખાકમે,

સરજત સરખમરે; મીટે ન લખેલા રે.—૧

કુખ તારાં જાણી કુખી યશે કુનીયા,

કાંકાં ગધ તારી સાલી;

હવે મોત સંગ ગુજ યામ સગામ,

જગતથી પકડી જીલમ,

તણ શેદનસાલી રે. મીટે ન લખેવારે.—૨

(11)

દારાના સીકંદરને છેલ્લા સખુન.

પાત્રું ૨૫૪.

શબ્દર.

રાગ સમયાનુસાર.

કુકડે કુકડે એક દંન, આ ચર્ખે કોદન યમ જશે,

આખીરસ આ પાક રહ, કુરેખદન યમ જશે.

શું કરે દિન્દી હકામો, જ્યાં ઉભી આવી કળ,

યમ ખતમ મોસમ બહાર, આહું હવે તારી રજ.

(12)

દારાની કળ.

પાત્રું ૨૫૫.

આ કળ આવી મારી,

જમે કીધી છે તમયારી.

છેલ્લી સલામ છાંડી પ્યારી,

આસા ઉમેદ યમ જાંગ સારી. ૧

આ પ્રુદા ! આયોરે જમ,

સહુ મારે યમ જાય છે કમ;

મીકંદર હું ના કરતો જમ,

અરેરે આ કેવો જખમ. ૨

અર્દવાંન અને અર્દરીર.

- (1) પાત્રું ૨૫૬. જરથોસ્તીઓનો અધિકાર જમાના માટે સંતાપ.
- અરેરે! ઓ ગરદીશ! કીધું કેવું કાંમ,
ગમ પાદશાહી 'ને આરાંમ તમામ.
જમાનો દિયે છે દુખ પર દહાંમ,
કિધાં ઝઠું મુખડાં હતાં લાલકાંમ.
શુભની દીધા હમ ઉમેદ—ચેરાગ,
જગરમાં લગાડી છે કંડી આગ.
જગરમાં જવાલા, 'ને સીનો ગરમ,
થયું લોહી પાણી, આંસુ ચશમ.
કિધા ગરદીશ ના જરાખી ખિયાલ,
થયું દિલ ગમથી તપી રંગે લાલ.
કિધા આસમાને જરાખી ન ગમ,
ખૂવારી જોષ ખૂશી થાયો જમ.
ગયો દોરે—દારા કિયાંની તમામ,
થયું જગથી નાણુદ, જમશેદ નામ.
નહિ ક્યાંનીઓની 'રહી કંધ નિશાન,
જમાને કિધા જેર રસ્તમ મહાન.
જમાનાએ ના કંધ કિધી યાવરી,
હુડી એશ—અસરત દિધી દલદરી.
- (2) ધરાની જરથોસ્તીઓનો પાત્રું ૨૫૬
ચોતાની શાહનશાહત માટે સંતાપ.
ગાયન. દેસ-સોરઠ.
- કોષ બોલોરે આજ,
રાજ-તાજ કહાં ગયાં હમારા,
કેમ ગયાં તારાજ-કોષ બોલોરે આજ—૧
ગાજ ગરજતા ધુન્ગવી ધરતી,
જે લગવતા વન રાજ—
પડયા કહાં જઈ તજ નાઝને,
હમ તે વન માતાજ-કોષ બોલોરે આજ—૨
લિધાં હુડી તેં સુખો હમારાં,
દિધાં દુખો દીન રાત—
રાખી નહિ નિશાન શાહીની,
કહાં ધૂરો ચલકાટ-કોષ બોલોરે આજ—૩
રહ્યો ન દારા, ગયો સિકન્દર,
કિધા ધરમ ખરબાદ—
થયાં રખડતાં તજ વતનને,
હવે લીયે કોણ દાદ-કોષ બોલોરે આજ—૪

- (3) જમાનાના જોરે શું શું કીધું. પાત્રું ૨૫૮.

ગાયન. ધનાગ્રી-પીલુ. ગઝલ.

ના રહી શાહી ક્યાંની, ના તો ન્યાગાંની રહી,
આ જમીન પર કોષની ના કંધ નિશાંની રહી;
ના રહી—૧

ખુદા ખાતર અરે ગરદીશ, ખતમ તું કર જુલમ,
ના કદર દારાની જાણી, ના તેની સુલતાંની રહી;
ના રહી—૨

જેર થાયો જગમે તુધી જમે જેવો પાદશાહ,
ના રહ્યો કેખુચર, ના તેની અરકાંની રહી;
ના રહી—૩

ના જયી લુંથી ગયા પીર, પયગંબર અરો,
ના રહ્યો બેઠાકે જાલમ, ના તેની શયતાની રહી;

ના રહી-૪

(૬) સાસાંને પોતાની હાલત પાતું ર૬૧
માટે બાબક આગલ અકસોસ કીધો.

ગાયન-ધનાશ્રી. ખિલમપદ.

હાય જુલમ ! આએ સીતમ ! !

અમત અમનને લુટી વતન,

હાલ આએ ખારઝાર-હાય જુલમ-૧

ગરદીશની એ ચલન પ્યારી,

કાધી શાહીની ખુવારી—

ખુર્વા નિયાગાંનો સહી બેગરી,

નીર ભરે નેનો સખર હારી-હાય જુલમ-૨

(શએર.)

શાહી જેની અમકી હતી ચર્ખેબરી પર,

આરી ન્યારે દલહરી, તો પડી ઝમીં પર.

હાય ભરી—ગમ કરી, ચરખોયી જરી,

નીર વહ્યાં નીલ સમ, ના મલી યારી.

(૭) અર્દવાંનના બેટાએ પાતું ર૬૬.

અર્દશીરને જુઠો પાડવા માટે

હલકા સખુનો કંઠા.

ગાયન. શાંમ.

હટ જ રે—

હટ જ વીર,

લિક લિક છે દલીર, એ હતો મારો તીર,

દાંકી કરી તદબીર, કીધો પગમે

અસીર-નખસીર—હટ જારે—૧

એકે તું વડાઈ, કરી ખોટી ચતુરાઈ,

કેમ સુદ તેં ગમાઈ,

દીધી તલ મરદાઈ, નફટાઈ કપટાઈ,

લજવાઈ આ, જુઠાઈ,

જ વીર-હટ જારે—૨

પાતું ર૬૬ અર્દશીરે અર્દવાંનના (૭)
બેટાને જવાબ કીધો.

ગાયન. પીલુ-ખરવા.

કહાં મચ્છર 'ને કહાં મગર છે,

કહાં બાઝ ને કહાં બગધું.

ફરેસ્તાઓ ન્યાં કદમ ભરે નહી,

ત્યાં ભરે . મુરખાઓ ડગધું—૧

નરે શેર ન્યાં જવા ન ચાહે,

ત્યાં સિપાઈ ભરે પગધું,

ગાડાં હેલ ચાલે કુતરે,

સમજે ધસકું હું સધધું—૨

હિમત હરે ન્યાં રસ્તમ જેવા,

ત્યાં કરે બાપલાં ટેં ટેં ટે,

પાંચ જણોમાં ઉભા રહી કહે,

જુલો કિધું એ મેં મેં મેં મેં—૩

પાતું ર૬૭.

(૭)

પવનને પીઠ દધ સહું ચાલો.

ગાયન. કલંબી-ગોડી.

પવનને પીઠ દધ સહું ચાલો,

પમ નિચે કાળ છે કાળો-પવનને પીઠ—૧

ભવ સાગર જે બને તુફાની,

સુકાનને સંભાલો—

નાવ કુબી જે ભર દરિયે તો,

હાય કોણનો કાલો-પવનને પીઠ—૨

કાચી કાચા, કુંકરી લાંદગી,

ફાકટની જાળલો—

ચંચલ ચાતુર ચડે ચકડોલે,

સોગી બને જૂપાલો-પવનને પીઠ—૩

બોગ તેટલા રોગ સમજવા,

જાણો ઝેરનો પ્યાલો—

ધાથે ધરમને ધનના બેરે,

તેને જમનો હવાલો-પવનને પીઠ—૪

શયેર,

જે રહે ગરદીશ બંદા, શું ખતા તકદીરની,
લાખો તદ્દખીર જો કરે, ચાલે ન અર્ધશીરની.
છે મક્કન છલ બલભરી, હરદમ ચર્ખે પીરની,
ના શરમ આંખોમે રાખે, પીર, પેગમ્બર, વીરની.

(8) પાતું ૨૬૮.

શુલનારે ચોતાની પ્રીતમાં પડવું.

ગાયન. કોસી-કાંહાનડો.

સુરવીર મનહર, રસકે કંમર નર,
ધરતી પર દીસે પુરંધર;
સરોહ સુખકર કદમ્બ કદાવર—૧
નર વર દીલાવર, સજ્જન સુંદર,
નયનો ચમકે ગગનમે અખતર;
સુરત સીકલ દીલ હરન મુનબર—૨

(9) પાતું ૨૬૯.

શુલનારે ચોતાનો હાલ બયાન કરવો.

ગાયન. રેસ.

તુ મુખ્ય મહારી કાંહાણી,
અગ્ને પેહલવાંન મનમાની;
હું આ શહેરના શેહનશાહની,
દીકરી દીલગની—૧
સિકલ સુંદર જોષ તારી,
દીલથી ધઈ દીવાંની;
મલખા ટુગ્ગતે તલપી રહી,
ગુજ મનની અરમલી—૨
તુંજ સમ સાગળ પર ચોદી,
તલ મેદલ અર્ધવાંની;
પડીયું ચેન ના રેન-દીન,
ના જાવે અન-પાણી—૩

તું મેદર કરમ કર જાની,

બની રહું-ગુજ નફરાની;

હું આ શહેરના શેહનશાહની,
દીકરી દીલગની—૪

પાતું ૨૭૧.

(10)

શુલનારે ચોતાની ઉદાસી જણાવી.

ગાયન-નાયકી કાંહાનડો.

બોલી હું કેવી ભગીત યધરે,
દાવર મહારા ખતા શું યધ રે—૧
નિલાવી નહી પ્રીતની રીત ગણી;
પીડા પામું આજે દુરી કુખ સહી રે—૨
સુખન સાચ માની લિધા મે ખરાની,
બની હું દિવાંની એ કહાણી યધ રે—૩

શયેર

પતી સંગ મરવું શુવવું,

એ હર નારીનું કામ;

કિધાં 'મની', 'શીરંગીજે',

દુનિયામે કેવાં નામ,

પાતું ૨૭૫

(11)

અર્ધવાંને નિરાસ યધ હાહારની

મદદ આહી.

ગાયન. કાંહાનડો.

રખ આસ મારી ખર લાવે,
બેકસ, બેખસ ઉપર,
રેહમની નજર કર-આસ મારી—૧
સંકટ વિપતને વિધન ટાલીને,
દફા કરી દુશમન હરજે;
ધડી ધડી, પગ પગ દુવા ગુમારે,
તુંજ વન કોણ બચાવે—આસ મારી—૨

અર્દશીર બાબેકાંન

(1)

પાત્રું ૨૮૯.

અર્દશીરની સણીનો પોતાના પાપ
માટે સંતાપ.

ગાયન. ખીલુ-ખરવા.

કાય સ્વપ્ન ચયું સુખ મોહનત,
નિરખે નારી સુખ મોત તણ.
ભાલ રહી ધુંજતી પાપ પડે,
ના બેાની શોકે કે બચાવ કરે—૧
આંખો ભંવરાથી નીર ભરે;
ના જીભથી કાંઈ વચન ક્યરે;
હાથો 'ને પગો બેઠુ ઠર ઠરે,
હવે જીવથી મરવા નહીં ડરે—૨
અંતે બોલી તે હાંમ ધરી,
આ ધોર કંઈ પરતાઈ મરી,
સુથુ વાત મહારી વણરે જરી,
હું નાર મર્જાણી લે ખજરી—૩
વિનવો જઈ વડાઈને ખખર કરી,
ઉશારો બાળ કહું કરમરી;
હું જણી બાળ ભાંડે ચુમરી,
જીવાડો ત્યાં તકે ધીર ધરી—૪

(2)

પાત્રું ૨૯૨.

અર્દશીરનો પોતાના વારસને માટે
સંતાપ.

ગાયન-સમયાનુસાર.
મારી ચાહ કેવી તકસીર,
કરમ કેમ રહી ગયું;
કોઈ અંગી ના રહ્યું—૧

ખીરી સુખ સર પર ખડી,
જવાની હિડી મઈ;
આસ ના કંઈખી રહી—૨

શયેરે

કરમ કાતીલ ફડીયું, લાગી અંતર આગ,
આ જગ દીસે આંખોને, જાણે ઝેરી નાગ.
કમુર કરમનો ના કંઈ, એમા લાગે લગાર,
ફરજન્દ વિનાના બાપનો, ઢિક ઢિક છે અવતાર.
સંસાર સુખ સંતાપ,
જગત જીવતું દોગખ બાલિયું—
કોઈ અંગી ના રહ્યું—૨

(3)

પાત્રું ૨૯૩

અર્દશીરના વણરે ભેડને જાહેર
કરવો.

ગાયન. ભેરવી.

મન મઝદા માર છે તું યાંની અંદર,
મન નથી મહાર આ કુનિયા ફાંની પર—૧
તું ખ્યાન ધરીને સાંભલ કહું ને વાણી,
જે બની બિના છે ખરી, નથી તે કહાંણી.
મે તોડી તાહરો હુકમ રાહ સુઘતાની,
મે જીવતી રાખી છે તહારી રાણી.
એક પુત સપુત જન્મે છે બાબેકાંની,
છે સાત સાલનો પુરો સુરો સાસાંની.
મન ફિદા માકર છે તે દીક્ષમ્બની પર,
મન નથી મહાર આ કુનિયા ફાંની પર—૨

શાહપુર ઝુલકતાઈ.

(1)

પાત્રું ૩૧૧

નુશેહખાંનુની ખુખસુરતીની વખાણ.

ચાચન. જયજયવંતી.

કંચન સોહાગણુ, ચંદ્ર બદન, ચપુર સુંદરી,
નાર દીલ્હરણુ, બદન મોહન,

મેહલમે છે જડી-૧

સુખ કમળ પર ઝલકે, જલે જોષ ખલકે,-

અંગ અંગ રંગ ચમકત દમકત,

જોષ સુંદર નયન મરે તરફડી.

કંચન, સોહાગણુ ચંદ્ર બદન-૨

ગાયન. દેસ.

બદરંગ કાં દેખાડે કિસમત શુરાં,

દેશ-વેસ નયનો ધરાની દીસે,

જોષ સુર તન, ભડકી પ્રીત મન,

ચિત ચોર ચકોર, નુર કિયાની રડાં-૧

કેવા નયનો ખારાં,

હિમંત, હાંમ કાંમવારાં,

તન મન વિધનારાં,

સુખસાર પિંડનારાં-બદરંગ કાં-૨

સુખ સપન સમ દિસે મહારં,

કડીણુ કથન કથું જષ કપરિ;

હરિ હરિ નયેના, ધીર ધર નીર ના;

પ્રેમ પ્રીતની ભડકી મનમે ચિન્તા ચીતા,

વીરના દરશન વન મન તરસે મરશે.

સુમકીન તન આ-બદરંગ કાં-૩

2

પાત્રું ૩૧૨.

મલીઠેહલું શેહનશાહ શાહપુર

ઉપર મોહી ખડવું.

(3)

નજીમીઓએ શાહપુરને દીલાસાના સખુનો કેહવા. પાત્રું ૩૧૬.

ગાયન કાલિંગડા.

મેહર હોય બંદા પર રખની, કહી તે લાયથી ડરે નહી,

મોત બી આવી ઉલ્લું રહે, તોપણ હરગીજ મરે નહી.

મદા ફકીરને કરે તે આલા, અદનાને આબાદ કરે,

લખ્યા હોય તકદીરના લેખો-તેથી તે બરખાદ કરે.

કરે દોરતને દુશમન પળમા, દુશમનને તે લાખ કરે,

બેવકુફને કરે અકલમંદ, રથાનાને સોદાઈ કરે.

કુશરને તે કરે બાદશાહ, તખ્ત આપી ખુશાલ કરે,

પાપીઓને એક પળમા, સાહેબે કમાલ કરે.

કામ કરે દુનિયાએ એવાં, કોઈથી તેવા કરે નહી,

મોત બી આવી ઉલ્લું રહે, તોપણ હરગીજ મરે નહી. ૧

ગમ અલમને રાહત સમજો. રંજને તમ દીલદાર ગણો,

મુશ્લેસી જો આવી પડે તો, તેને બાજો બહાર ગણો.

જક્કા પડે તો વક્કા સમજો, મોતને જીંદગાની ગણો,

આ દુનિયાને ફના સમજો, રખની મેહરખાની ગણો.

કુલ દુનિયાનો તે છે સાહેબ, બિજો કોઈ કંઈ કરે નહી,
દુઃખ સુખનો જોડો જગમા, તે વન કોઈનું સરે નહી-૨

(૪) શાહપુરે રૂમના જહોર રસ્તા ઉપર પોતાનો માલ પાનું ૩૧૭.
વેચવાના ઢોંગ કરવા.
ગાયન. ખીલુ—ખરવા.

શાહપુર:—

સકળ અકળ તમ રૂમી રૂમના,
વાત સુણો તમ ચલવલની;
માલ ખરાંની, સેવો પીછાણી,
કરે કસોટી અકળની—૧
કાંન ઉઠાવી, આંખો ખોલી,
જુવો બનાવટ અવલની,
જુવો સફાઈ, દીએ ગવાહી,
નથી વાત વાત કંઈ જલજલની-૨

રૂમીઓ:—

એા ખરાંની ઉસતાદ, તારી જબરી સરાવાન,
તારી વાતો લાગે કાંનને ગતવાલી;
એલે વેપારીનો ખેલ, તુ દીસે કોઈ છેલ,
કરી રેહ્યો ચેહલ મેહલ તુ લટકાલી.-૩
કરે માલનો નિશાલ, કરી વાતો લાલ, લાલ,
એવો ખરાંની પચાલ તું વંભરી;
માલ ફોડો કુઠો લાવી, અળે રૂમને પેહલાવી.
જાય સફુને બનાવી તું ખંડારી—૪

(૬) પાનું ૩૧૮ પાનું ૩૨૦ (૭)

રૂમના કયસરની શાહપુરે
તારીફ ગાવી.

ગાયન. કાપ્રી. ધૂપદ.

આજ ગુણુ ગાનુ, તહોરો,

તપો તારે રાજ તાજ,

રહો સદા સરફરાજ—આજ ગુણુ—૧

મતાપી પ્રજળ પુરો,

ખીલો ઉમેદના ગુલ હાજરો;

દાયમ રહો આ તારો સાજ—આજ ગુણુ-૨

કનીઝકે શાહપુરને દીલાસો આપવો.

ગાયન. આસાવરી—ખચાલ.

રૂપ સરૂપ ખ્યાર, તારે, રૂપાણુ,

કુઝે ચુકું દુખીયાર—૧

જુલમ ભારી તન પર,

નીસદીન હાથ હાથ;

જીવન કડીણુ બાણુ, તારે,

અંજ વન લાચાર—૨

- (8) ધરાંની આગખાંને શાહપુરની પરોણાગત કીધી. પાતું ૩૨૧.
ગાયન. પીલું.

આગખાંન:—

ભર ભર પીયો તમ જાંમ લાલ પાણીઆં
પીધ જનો જાંને મેહમાન મન માંનીઆં. ૧

શએર

ગદી ગઇ હિં યાદ જમરોદની, જગતમા તમ સુણો,
એ આખ તો નાયાળ છે, જે પીએ તે જાણે ગુણો.
એ ખુશ કરે, દીલ-દુઃખ હરે, એવો એ લાલમ લાલ છે,
એકજ રંગ, એકજ રૂપ, એકજ એની ચાલ છે.
એ આખ તો નાયાળ છે, પીધ વગાડો ટાલીઆં-ભર ભર-૨

- (9) શાહપુરે આગખાંનને જવાળ દીધો. પાતું ૩૨૧.
શએર.

શાહપુર:—

ગેશક એ દીલેખુશ આખ છે, ચિન્તા હરી બિગમ કરે;
સુરવીર પીધ જે કાંમ કરે, તે કાંમ નહીં રસ્તમ કરે.
એ શોધ છે જમરોદની, બેશક એક અકસીર છે,
નામરોદને મરદો કરે, એવી એમા તદખીર છે
ભર ભર પીયો તમ જાંમ લાલ પાણીઆં—૩

- (10) આગખાંનનો ધરાંનતી અરખાહી માટે ખલાષો. પાતું ૩૨૧.
ગાયન. ફેસ-ગઢલ.

ગઇ શાહી કુલ ધરાંનતી, તે દીનથી દીવ બેકરાર છે.
યયાં દીન ધરમ પામાલ તમામ, ધરાંનીનો એ પુકાર છે-૧
કાધું રૂગીઓએ જોર ધરાંન, આતશકદેહ કીધાં વેરાંન;
કંધ એક સુવા નર નારીઓ, તે પર દરદ હજાર છે-૨
ખોઇ દીન ધરમને તખાહ યધ, કિંસમ કિસમની જરા યધ,
સુવાં દફન યધ બેકશન, એ સિતમથી સીનું ફિગાર છે-૩
જે કરતાં મેહવે અમન ચમન, કતલ યયાં જેમ ગોસપંદ,
ના દીધું કોઇએ કફન જરા, ગળખ અળખ બીસિયાર છે-૪

(11) શાહપુરના શુભ થવા માટે આગળાંને વિલાપ કરવો. પાત્રું ૩૨૨. ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી.

બાંધાં કર શું ગમ આલમનુ, કુખી કરી રોહરિવાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજી કાંઈ વતન, રાજ, દીનદાર - ગયો,
ખબર ખુદાને—૧
તજી તંજા સરતાજ મહારો, તજી લશ્કર સરદાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજીને મેહલ, બાગ, મુલકાર ગયો,—૨
શુભ થયો શાહપુર હમારો, શુભ ગળાનો દાર થયો,
પતા બતાવો—
ગજબ હમ પર ખુદા ખીશિયાર થયો—૩
વતન રોહર આબાદ હતાં, તે હાલ જુવો બિરમાર થયો,
શાહ હમારો—
રવો છે કે તે પુલચુકાર થયો—૪
શએર.

શાહ ગયો ચાહી તજી, શુ ખાતુ કું તેની સના,
શાહપુર વન આ સર જગીન, થઈ ગઈ કુલ્લે કના.
મુલકે મુલક પરદેશમા, શોધી રહ્યા હમ સદુ જના,
રુખત રડે છે નીસદીન, ના મમની કંઈ રહી મના.
બાગે ચમન ને મેહલ હવેથી, મુશી કહાં હમ યાર ગયો,
ખબર ખુદાને—
તજીને વતન રાજ દીલદાર ગયો—૫

(12) પાત્રું ૩૨૪.

શાહપુરે હમના કયસરને લાના—

ગાળીના સખુનો ફેલુયા.

ગાયન. ભેરવી. કૃપદ.

જેને જમ મુજે જ્યારે,
મુજવા દેખ તેવું,
મોહડે માથે ધુલ તેને,
ભરવા જ દેખે-જેને જમ—૧
જાલકો જે હોય તે તો,
છલ છલ છલકાયે,
ત્યારે તેવાને તો ચદા,
મરવા જ દેખે-જેને જમ—૨
શુભ પર ચઢે જે જાળે,
તે તો પાછો નર્મ થાયે,

ત્યારે તેવાને તો સદા,
સકવાજ દેખે-જેને જમ—૩.

પાત્રું ૩૨૪.

(13)

કયસરે શાહપુરની હયા આહવી.

ગાયન. કેસ-કામોદ.

હાય લંગાવ બાધ, સહાય થા તું મારી રે,
દીન ગયો હવે, રાત પડનારી રે—૧
દોડી અપટ ઝટપટ સરજતને,
નાહક પકડે બાધ રે;
નાહક, નાહક, નાહક રે,
એવી અંચલ ચાલ સરજતની છે ન્યારી રે—
હાય લંગાવ બાધ, સહાય થા તું મારી રે-૨

બેહરાંમ ગુર.

(1) બેહરાંમે માથુકની ગેરહાજરી માટે ફરિયાદ કીધી. પાતું ૩૨૭.
ગાયન. સિંહુરા.

કાણુ લીયે મનના દુખમાં હરી,
અતુર નાર વન, કળ ના પડે પળ ધરી—૧
મનને ના રંજન; સિતલ સુખ વન;
કેમ સહે દીલ વિપત એ જળરી—કાણુ લીયે—૨
તડકે જવાની, બળ ધુલધાણી,
કા'ને કહું રળ લીયે મહારી ખજરી—કાણુ લીયે—૩

(2) પાતું ૩૨૭.
સંસારમાં ચોરતની કિતીં આમે
બેહરાંમ અને સુંઝર
વચ્ચે ફલીલ.
ગાયન. જાંબેટી-જાંબેટી.
(કાણુ સરસ-નર કે નાર ?)

સુંઝર:
કરે તારીમારી જગમે નરની નાર,
નરથી ચાલે જગ સંસાર;
નર છે નારીનો શયુગાર,
સમજ, સમજ નાદાન—૧

બેહરાંમ:
કરે તારીમારી જગમે નહી સદનાર
નારીથી છે જગ સંસાર,
નારી નરનો છે શંયુગાર,
જાંણુ જાંણુ અંજાણુ—૨
નારીથી છે નરનું નાક;
નારીને છે હરદમ કાંક;
નરનો નિસદિન રહે છે વાંક,
જાંણુ જાંણુ અંજાણુ—૩
સુંઝર.
નાગીમા રહે કમ અકલ,
વેદમ અદેખાધ પુરાકલ,

પડે જરા કમતી એક તલ,
જેમ લેવો ધરપચ ધાંધલ,
સમજ સમજ નાદાન—૪

બેહરાંમ:
નારીથી નર રાજ છે,
નારી નરનો કાજ છે,
નર બેશક બહુ પાજ છે,
જાંણુ, જાંણુ અંજાણુ—૫

સુંઝર:
નર વન નારી તો રંડાય,
નર સંગ નારી શોભા પાય,
નર વન નારી લેકા ખાય,
સમજ, સમજ નાદાન—૬

પાતું ૩૨૯. (3)
બેહરાંમની તીરંદાજી જેમ આંતુ
આજાહેલું કમકમી બોલી.
ગાયન. કાલિંગડો-ગોડી

આજાહેલું:
મગર ના યા, બાવમ જવાન;
એક પળમે કિધું, નિરદોશ બેભાન—૧.
અંચે દલીર, તુંજ તીરે ચધ, જમીન પરશાન,
જેમ રધીર, બરી નીર, તજ મધ નાર મેદાન—

- (4) બેહરામે શુસે થઇ આઝાદેહુને જવાબ દીધો પાત્ર ૩૨૯.
 ગાયન. ઠાલિંગડા., ૧ ૧ ૧ ૧,
 રુ મકદુર, ઓ દુર, હું જ્યાન એમ ચલાવે,
 બેકસર બેશકુર, આ સુખન હું સુણાવે—૧.
 ઓ કનીજ, બેતમીજ, રુ કળ હુંને ભાવે,
 બદઝન, બેકફન જે અગલ તારી આવે—૨

- (5) મોત પછી પાત્ર ૩૩૧.
 ગાયન પીલુ-ધમાશ્રી
 નાજો અગ અદાજ સાથ આ બદનને પાળી જતન કરી,
 થરો તે આખર—
 મળી તે જશે મદીમે વતન કરી—૧
 છોડી શાહી સલનનન સારી, છોડી જગન દુનિયાદારી,
 કરી અકારી—
 જશે આ ફાની તથ અકલમ પ્યારી
 મગલ મોતની પડશ કફનમા, મિનોહ લાગમે પુલવારી,
 સરોશ (ની) પારી—
 થશે પુલગુઝાર નેક જે રેહારી.
 શબ્દ

ચહેરમ દિને ઇન્સાફ તારો, 'શરર રશને' તોવશે,
 શું શું હશે કમો કિષેતાં તેજ ત્યા તે ખોલશે.
 સર—૧—સર સફું સર ઝુઘાવી, રહ નમીને ડોલશે,
 બાદ ચહેરમ નેકા સરવે, બેહેસ્તમે દિહાલશે
 કળ બાદ તમ કરજો બાદ 'રોશન'ની પારી થડી થડી,
 થશે તે આખર, ગલી તે જશે મદીમે વતન કરી,—૨

- (6) પાત્ર ૩૩૨
 "સુઉ" સરોવરને કિનારે થઇઝઝે તન પાક કરી છબાહત દીધી
 ગાયન ઠાહાનડા.

ખુદાવદે આદમ, હુ માયેક મહારો,
 ઉમો સર ઝુંઘાવી, ખંદો તહારો—૧
 સિકત ગાઉ તારી, નિરતર આ સાહેબ,
 ખતા દરગુઝર કર, સુચી આ પુકારો—ખુદાવદે—૨
 પડી ખાબે ગદલત, કીધી સુદ ભાસી,
 સિવા તારી રેહમત, નથી છુટકારો—ખુદાવદે—૩
 તવાના ઓ દાના, ખવકના ઓ ખાવિદ,
 ઉમો તારે સરજે, 'રોશન' જિયારો—ખુદાવદે—૪

લાઇન ૧૨૨૨૮

પાનું ૩૩૫.

બેહરાંમે દુનીયાની નાપાયદારી માટે શિખામેણના સખુનો કેહવા.

ગાયન.-પીલુ.

અરે ઝો દુનિયાવાલા, કાં કરો કર્મ કાલાં—૧.
 નિરધનીયા પળમે ધનવંતા, પળ પળમાં લાચાર,
 સદા સુખી ના, સદા દુખીના, આ જગમા મલનાર.
 કર્મ કરે તે કોષ કરે નહી, છવે નહી મરનાર,
 'શિશન' રહેશે જગમા બંદા, કિરતીનો મહીમાર,
 કાં કરો ખાલી ચાલા—કર્મ કાલાં—૨
 ધન થકી કોષ ધમને વેચે, પડે ધન વન મરવા,
 દુખતાને નહી હાથ દિયે કોષ, પોતે છવે તરવા.
 કાલ ખડતાં કાળ આવશે, ત્યારે પડશે ડરવા,
 ભક્ષી ભલાઇ કર સહુ સાથે, ગારો યુધ્ધ સહુ ગરવા,
 સુણુ બંદા ગતવાલા—કર્મ કાલાં—૩
 છે કાયાનો એક કાયેદો, ગરીબ રંગ ને રાય,
 જન્મી જગમા આખર અતે, મોત સાથે ખસડાય.
 રથે કિરતીનો કોટ નકામો, મુવા પછી વિસરાય,
 નહી સચવાશે દૈલત તારી હુટાઇ 'ને વહે'ચાય,
 રડી રહેશે તુંજ વહાલાં—કર્મ કાલાં—૪

(૮) પેહલવાન યુશરુએ અને દસ્તુરોએ બેહરાંમને સમજાવવું. પાનું ૩૩૮.

ગાયન. પહાડી-કેહ્યાણુ. ગજલ.

યુશરુ—

સદા જગમા છવી નહી ગર્વ મનમા માનિયે,
 કામ કરવા આગમજ, અંદેશી મનમા આણીયે—૧

સચ્ચેર

કામ છે મુરકીત અતી, સુણુ સુરવીર સરદાર,
 હાંમ છે બહીલ અતી, ચાહે ભલે સિધાર.

દસ્તુર—

સચ્ચેર

કાચી કાયા કચકચે, જોળન રંગ રચાય,
 બણી જોઇ જે મરે, સુરવીર ના કેહવાય.
 તનમન રંગ વ્યાપી રહો, વસંત બહાર ઝુલાય,
 કચક કરે કાં અંદાં, સુરવીર કેમ કેહવાય—સદા જગમા—૨

બેહરાંમ—

શયેર

કામ કાઢયી બચે ન કોઈ, બચે નહી રહે રાય,
ફેકટ ફાંઈ મારે જે જન, સુરવીર ના કેહવાય.
કાયા કાંમ નહી આવતી, લાખો કરો ઉપાય,
કામ કરે જે હાંમ ધરી, સુરવીર કેહવાય.—સદા જગમાં—૩

(9)

પાતું ૩૪૦.

શરાખની ખુખીમા રામરાગરોંએ

ગાયલું ગાયન.

ગાયન. ખીલુ.

લાવો પિલાવો શરાખ જામ સાકીયાં;
પાવો પિલાવો જામ લાલ લાલીયાં.

લાલ લાલ યાર છે,

ખુખી ખીસિયાર છે;

રંગુ જગર છે—લાવો પિલાવો—૧

વધુ પીધા સેહેજ જો—અંતે ખુરો ફેજ જો,

મતી મતી બધ પડે, પામે ગંધી સેજ જો,

થોડીમી લાજ નહી, પાડે ભોલ દાલીયાં—

લાવો ખીલાવો—૨

(10) સાકીઓએ કીરાયને ખુશ કરવા શરાખની તારીફ ગાઈ. પાતું ૩૪૧

ગાયન. છાંલેટી-છાંલેટી.

પિયો પિયોલ સાહેબ શરાખ લાલ;

એ શરાખ લાલ, કરે દીલને ખૂશાલ—૧,

એ લાલ યાર છે, ખુખી હજાર છે,

તન મન દુઃખનો કરે નિકાલ—પિયો—૨

રંગ લાલ લાલ છે, પિયો હલાલ છે,

એ પિયે તો પામે મિનોહ ખાલ—પિયો—૩.

(11) બેહરાંમે શરાખ માટે અંદાજમાં રહેવા કહેલા સખુનો. પાતું ૩૪૨

ગાયન. સિંધ ભેરવી.

બેહરાંમ—લાલ સાકી તું ભરભર એ જામ, જામ, જામ,

પિયો પિયો શરાખ, નેકનામ નામ નામ—૧

શયેર.

અએ શરાખી જાન તું જમશેદનો પેમાં છે,

બેહર પિયો હર સદા, મનસાનને હરાંમ છે.

એક જામ જો છપાલ પિયે ફુનિયામે તું નાકામ છે,

ખીલ જામ તું હલ્લા રહી, દીલ ખુશ તુંજ અંજામ છે—

લાલ સાકી—૨.

- (12) રાજ શંગલની બેહરામગુરે તારીફ કરવી. પાતું ૪૪૪.
 ગાયન. ભીમ પલાસી.
 જીવો રાજ ચંદ્ર પેથાની,
 તપો રાજ હિન્દુસ્થાની—૧
 કંચન સરખી નગરી કનોજની, ઉડતી ધબ આસમાની,
 કિરતી તદ્દારી રંગે રસલી, કાયમ રહો ચાદમાની—જીવો રાજ—૨
 કમલ સમ કોમલ ધરતી હિન્દની, હરતી રહો આબદાની,
 શુરવીર શ્યાના, બલરંગ અંગે, ખડે કાઠ અછત અભીમાની—જીવો રાજ—૩
 વેગે ધસતા દુરમન તદ્દારા, ઉંધા પડળે શુમાની—
 આશીશ તુંને દીધે છયંની, રહો તારી રાજા જવાની—જીવો રાજ—૪

નોશીરવાંન આદેલ.

- (1) પાતું ૪૫૫. પાતું ૩૫૬. (2)
 નોશીરવાંને પોતે બેચેલા સ્વપનાની
 તાસીર કેહવા માટે રમલકારને લેઈ
 આવવા હુકમ કીધો.
 ગાયન. ખીલુ-બરવા.
 ઓ દાના વીર શ્યાણા મારા, આઝીલ, ફાજલ,
 પીર પુરે ધર, શહેર-શહેર, દેહેર-દેહેર
 જઈ લાવો રમલકારને—ઓ દાના વીર—૧
 ખોળ કરીને તોલ કરે, અખતર
 આધારે ખાખનો,
 જુત-ભવિષનો ભરમ કહેવા, લાવો કોઈ
 કલદારને—ઓ દાના વીર—૨
 પવનનો જે તોલ કરે તે,
 ગગનમાં જે ખોળ કરે તે,
 ભેદ સપનનો જે કોઈ ખોલી દીલ રંજુર
 ચલાર કરે ગમખારને—ઓ દાના વીર—૩
- આબાદસરવે મરવ શહેરના એકં દસ્તુર
 સાથ રમલકાર વિશે જીકર કીધી.
 ગાયન—બરવા—ખીલુ.
 અબાદસરવ:
 અએ સાહેબ આઝીલ-ફાઝીલ કહો પુર ધર,
 ઓ વાર-કહો કોઈ રમલકાર હીયાં છે;
 જે કહે ખાખની તાસીર એવો
 કલદાર હીયાં છે—૧
 જે હીસાબ ખોલે સુરિય-સિતારા બેધ;
 ઓ વાર-કહો એ અમલદાર કહાં છે,
 -જે કહે ખાખની—૨
- દસ્તુર:
 અએ મેહેર મેહેરખાંન, કહું તુંને શું દાના,
 ઓ વાર-એવો પુર હુંનર કહાં છે;
 જે ખોલે ખાખની તાસીર એવો પડે
 નજર કહાં છે.
 આ 'મરવ' શહેરમાં કહાંથી મલે એ ગાહર,

એ ઇલમ નળે કોઈ કાળીલ, ફાજીલ બહેતર,
આ પાર-સુણો સહુ નકલદાર કીયાં છે.
જે કહે ખાખની—૩

શુભેચ્છ મેહર:

અએ સરવર બરતર, 'અ'દો એવો કીયાં છે,
મેહરખાંન, સુણો કહું રાખી જરા ઈતખાર;
હું ખોલી ખાખનો બેલ, તમારી ઉમેદ પાડુ પાર.
મેં સુણી હકિકત સિધી ખાખની સારી;
તારીર અંદર બેલ બંદરો ભારી;
મેહરખાંન-તમારા અકલદાર કહાં છે.
જે કહે, ખાખની —૪

(૩) પાતું ૩૫૭
નોશીરવાંનની દરખાસ્તમાં આબાદસરવે
મંજલની હકીકત વિશે
ખ્યાંન કીધું.

ગાયન. ખીલુ-ધનામી.

કહું કહાંણી શું મુજ મંજલની,
અતી તખાલ્લ તબિયત યાદ—૧.
કરી મંજલ જંગલ વનની,
કીધી તલાસ શેહેર—શેહેર નાદ—૨.
મે જોઈ મરવ મકતાખમાં,
આ ચતુરની ચતુરાઈ—૩.

શુભ.

સહી સફરમાં હાડમારી;
એક રાજ સાગી નિન્દ ભારી;
આયો નિકલી બુજંગ વિધારી;
ધુમી રહ્યો શીસ કુંકારી;
ચહડી દરખત ગયો બરાઈ-અતી તખાલ્લ—૪.

(શુભ)

એ શુભ ભવિષ્ય લીચે અખુડી.
કહે તારીર ખાખ મનમાની,
દિસે ઉંમર જો કે નહાંની;
પણ અકલ પુર છે જાંની;
એને રખ 'રોશન' તુરાની-અતી તખાલ્લ—૫

પાતું ૩૫૮. (૪)
પોતાના જનાનાની ખાતુઓની
મજબૂત માટે નોશીરવાંનનું
શુભેચ્છમેહર ઉપર ગુસ્સે થવું.

ગાયન. દેસ. ચતરંગ.

એ મરગરખાંન પાપી નાપેકાર,
વાતો ઠાલી, આ મકકારી, છુડી સારી,
મીના કમગત તારી—મરગરખાંન—૧.
છળછળ ધારી મન માહે, આબો તું મુશ
બકાર. આ—મરગરખાંન—૨
નિડર નફ્ટ બની આબો તું અનબડ, અનાડી,
બાડકી તરસણા ભેવને જનાને નારી,
કહાં છે પેસો નર વેસધારી, ધાડકી તડકે
કેમ નહીં તું છંદી,
નટખટ લટખટ ફંદી-ધ્યાનત હબર;
હવે તો હોડુ ના મરદુમ આબર,
મરગરખાંન—૩.

પાતું ૩૫૯. (૫)

ચાચની શાહબાદીએ પોતાની
કેમનસીબી ઉપર અહચોસ કીધો.

ગાયન.—સી દુરા છલ્લો.

અરે આ દાલ કરમ ગત થઈ ન્યારી,
આ વિપત બિફટ અણધારી—
અરે આ દાલ—૧
હજો અતે દિધો નસીબ,
થયું બિગાનું સુખ—કરાર;
અણધારી આ પડી મુસીબત,
નહી કાંઈ અખતિયાર;
નસીબ છે, સમશીર બેધારી—
આ વિપત—૨

લાઈન ૧૩,૦૦૨. પાતું ૩૬૦.

નોશીરવાંનના ખાખની તારીર
શુભેચ્છમેહરે બહેર કીધી.

ગાયન. ગીરનારી.

એક ચાત કહું છું તે તમ સાહેબ નળો,
આહે તો તે તમ માનો યા ન માનો—૧.

એક સમે જગતમાં વપ્ત સપ્ત બહુ ચારો,
 નહિ ઉંચ નીચની ચાલ કદી ખરખારો.
 ધુતારાઓ લોભીને ઠગી જર ખારો,
 પાપીઓ જગતમાં લાલ ખની ફરખારો.
 આ દુનિયા અંદર પાપી થશે જમાનો—
 ચાહે તો—૨.
 કંઈ સતી પતીની જર કરમ બહુ કરશે,
 કંઈ અધમ પાપી પાર તરી ઉતરશે.

કંઈ પુત કપુત જગમે ઓવા અવતરશે,
 ધડપણમાં બાપનો હાથ નહિ તે ધરશે.
 એક વપ્ત જમાનો જગમાં થશે દિવાનો,
 ચાહે તો—૩
 કંઈ એક માતાઓ થશે પુરી બગધ્યાની,
 દિકરીની ઇજ્જત વેચી કરશે, કમાની.
 કંઈ સતવંતીઓ ઘાજ તણ ફરવાની,
 પરપુરશોના લાડે નહીં કરવાની.
 એ સુખન 'શેશન' ધરી દીલમાં યાનો—
 ચાહે તો—૪.

(7) પોતાના નસીબની ફેરવાઈ ગયેલી ચલન ઉપર પાતું ૩૧૨
 જુબેઈ મેહરનો અફસોસ.

ગાયન. ખીલુ-ધનાશ્રી.

અરે ઓ સરજતવાલા—આ શું કરે—૧.

આ દુનિયા છે સાર વિનાની, એક મુસાફરખાતું,
 હસે કોઈ કોઈ, રડે કોઈ કોઈ, આખર સદ્ જવાતું.
 રવખના સમ સંસાર છે સધલો, રડવે ન કંઈ થવાતું,
 બધું જુરૂં બંદો જે કરશે, તે પાછલ રહેવાતું.

ના ઠીર કોઈ હરે—આ શું કરે—૨.

સાર નહિ દીઠો સંસારે, મોઘો અવસર ખોઈ,
 ફરી પડ્યો તુ મોહ માયામાં; અતે સરજત જોઈ.

ખલક ધરે છે એ દીલમાં, ના રહે બંદો સોઈ,
 મોટા-મોટા મરવા સુતા છે, જગની ઝલકપર મોહી;

કોં જમયી બી ના હરે—આ શું કરે—૩.

જનમ લઇને આ ધરતી પર, સુખ જોઇને સદ્ ઇલકાવ,
 દુખ વન માનવ આ દુનિયામાં, નહિ કદી બિલકુલ ધડાય;

સુખ દુઃખનો એટો જગમાં, જડકે નહિ કોઈ રંક કે રાય,
 નિયુ જોઈ નહીં ચાલે જે જન, અતે ખાઈ દોકર પછડાય;

કોઈ હાથ બી નહિ ધરે—આ શું કરે—૪.

(8) જુબેઈ મેહરે શાહી પેગમચી આગલ બંદીખાના અંદર પાતું ૩૧૨.
 સંતોસ જાહેર કીધો.

ગાયન. કલ્યાન—જલ્લો.

સચ્ચેર.

મુજ મનથી મુજ આ જગા દીલખુશ છે કરનાર—
 હિ શાહી મેહેલોના કરતા, પાર વન મુલઝાર.

આ જીન્દાનું છે બાગે બહાર; દિયાં આગે હવા બિશીયાર,
સાથી છે દિયાં મારે પરવરદેગાર—૧

ખટપટના સહુ જેલ તણ દર્દ, દીલથી વસું છું ખુશાળ,
પડતાં મુકી મેહેલ, હવેલી, એકાંત લાગે વડાલ.
છે સંતોશમાં સુખ હબર—સાથી છે—૨

શએર

સુખ સદા ને હોય તો, કદર શુને નહી કાપ;
રાત હોય ના દીન પછી, (તો) દીન પર ના કાઇ મહોય.
વસી હવેલી-મેહેલમા, છત્ર પલમે સોય;
સરજત 'રોશન' પલટે પળમા, પડે પટકાઇ ભોય.
આ મકાન છે મુલગાર—સાથી છે—૪.

(9)

શુનેય મેહેરે ઇશારે ઠીધા.

પાતું ૩૧૩.

“આધનાઓમા કાલો રાજ”

ગાયન. કંલીયાંન.

બાર મુરખા બેઠા સાથ-સહુ જન કરે મળી બકવાદ,
અગર એક જન કરે પુરતાજ—“આધનાઓમા કાલો રાજ”—૧.
મુક્લીસોની મળી જમાત-હાથ ધરી માંગે ખેરાત,
દિધે એક જન ધરી દીમ દાજ—“આધનાઓમા કાલો રાજ.”—૨.
નફ્ટ ગંભિમા નકટાં વસે-ખાઇ ખાસડા ખડખડ હસે,
કરે નાકવાયો, મિગજ—“આધનાઓમા કાલો રાજ.”—૩.
બોલાં બેઠાં હોય હલમથી-કરે વાત ને કાઈ નકલી,
અગર હોય કોઇ મોલીદરાજ “આધનાઓમા તે કાલો રાજ.”—૪,
અબાલુ જણોનું હોય ને ગાંમ-જને હરીમ કાઈ એક હજમ,
ડાલ ધાલીને કરે પતરાજ—“આધનાઓમા તે કાલો રાજ.”—૫

(10)

પાતું ૩૧૪.

શુનેય મેહેરે કુખમાં સુખ સમજી લેવા વીશે શીખામણના સુખન દહ્યા.

ગાયન. નાટ બેરવી.

શએર.

વેટ ચડી ને પાપ કરીને, પાછું ફરી ના જાય,
ચાર દિવસના જીવતર ખાતર, મન માયામાં મહોય
બની રહી તું ઉલટગીચો, કામ જગાડે તાર,
ધ્યાન ધરી હોય, મન વિચારી, માની લે તુ માર.

કળ વગે રહી દિયાં—મે વખત સખત જણીયાં,
સંતોશ દીલે ધરી દિયાં—મે કુખ સુખ માનીયાં.—૧

અંતરમે આંક પહોર, દેખ તું વિચારી;
અંત સમે કાંમ નહી આવે નર-નારી;
રખ, રખ, રટી હિવાં, મે રાઈ બેઠ દુનિયાં—૨

શ્રાવેર

પ્રખળ વખત છે જગતમાં, તોડ્યાં શાહી માન;
વખતે તોડી પાડીયો, જમશેદ જેવો મહાન.
વાત મહારા વખતની, સાંભલ કહું મહેરબાન;
નેશીરવાંન કરતાં ખી મારો, વખત છે બળવાન,
કળવળે રહી—૩.

(11)

પાતું ૩૬૫.

સુભેર્યમેહર દુનિયાની એવફા
ચલન વિશે.

ગાયન. જોગીયા. બિલમખદ.

અમીરી કહાં તહારી છે—

ફરી હવે મહારી છે.

ગરીખી ખુદાને પ્યારી છે—

અજલની હવે સવારી છે.—૧

કહાં મેહલ બગીચા ફુલવાલા,

કહાં ખાક ખીરતર ફુલવાલા;

આ હાલ જુવો દુનિયાવાલા,

કહાં રખત 'ને દરબારી છે—

અમીરી કહાં—૨

એક દિન આનંદ બોજનવાલા,

એક દિન હાથ ઝેરી પિયાલા;

એક દિન ખુશી માહતમવાલા;

એ હર બંદાની વારી છે.

અમીરી કહાં—૩.

એક દિન તન વસ્તર આલા,

એક દિન વન વસ્તર છાળા;

એક દિન છાવ 'ને ધુપ કાળા,

એ હાલત 'રેશન' તારી છે.

અમીરી કહાં—૪

(12)

સુભેર્યમેહરના સુખનો.

પાતું ૩૬૫.

ગાયન. ટેસ.

તું સુખ મહારી વાંણી, ઓ બંદા દિલગની,

આ દુનિયા છે ઢંગ વિનાની, જાતે દિવાની.—૧.

માલ, ખજનો, મહેલ, હવેલી, તારું નથી તલ જાર,

સુખ સપના જેવું છે તારું, જતાં ન લાગે વાર.

નથી જીવિયા જમશેદ જેવા, રસ્તમ સમ સરદાર,

રંગ બદલતુ રહ્યું આસમાં, ધડી, ધડી, પળતાર.

ધ્યાન ધરી લે ઓ તું બંદા, માત, પીતા, પુત, નાર,

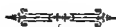
મૂઝી જતું છે અતે એકલા, સગાં-રનેલી સંસાર.

ભાગ્ય વિના તું ભટ્ટી ના કર લોહી તણું પાણી;

આ દુનિયા છે ઢંગ વિનાની, જાતે દિવાની—૨.

શાહજાદો નુશાજાદ

(1) સ્ત્રી વિના જગત મિથ્યા છે.

પાત્ર ૩૭૦.

ગાયન. પીલુ—ખરવા. (સાકી)

અગ્ને જગત મિથ્યા છે તારી, જહોજલાલી આ સમે;
જો દોતે ના સંગમે, નારી પિયારી જા દમે.
ના દોતે તારી ખલક, દસ્તી થતે જગતી ખતમ,
ના થતે માયા-મહોખત, ના થતે આદ્ય સિતમ.

નાર વન સુનો છે મંસાર,
જગત છે નાર વન અધાર.
દુખો સંસારે પડે ખુંખાર,
સહુનો કરે હરી સંહાર.
રાખ ને રંક તેને આધાર,
નાર વન પડે નહીં કોઈ પાર.
શકીલા તારી બોલબોલા,
રહેા તું 'શિશન' ગૂલલાલા.

(2) આખાજાતની તારીકમા.

પાત્ર ૩૭૧

ગાયન. કાલિંગડા.

અખલા જાતી, જગે ગણાતી, નારી નગ્ની નખળી નહી.
સદગુણી બારી, જગ જનનારી, બહુ સંતોશી અખળી નહી.
દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, શુભ સંસારી, સત બારી,
ધર્મ-કર્મમા બહુ બળવારી, નેક વચની 'ને વફાદારી.

દુઃખો સહે પથુ કરે નહી;
કદીબી હિંમત હરે નહી;
લોભ લાભપર મરે નહી;

બળ-કળમાં બહુ બહુ પ્યારી, જગને પ્યારી, નકળી નહી;
સદગુણી બારી, જગ જનનારી, બહુ સંતોશી અખળી નહી?

(2) નોશીરવાને નુશાજાદને તેના અધરમીપણા માટે કપકો આપ્યો. પાત્ર ૩૭૧.

ગાયન. કલિયાન.

નોશીરવાન:-

નુરેયશમ નુશાજાદ મદારા, કરી રહ્યો છે તું શું શું,
નવો તેં ઝગડો કિધો છે ખરપા, બની બેઠીકરો ॥ ૩ ॥—૧

ધમ્મ, ઈમ્મ, વું ભુંડી રહ્યો છે, ભુંડ મિસાલે ભું, ભું, ભું,
અરે ઝો હેમક કુલ જરથેરતી, કરે છે વુંને યુ. યુ, યુ.—૨

યુરાબદ:—

અએ શાહે આલમ ધરાંન પરવર, પીસર તહારો હું, હું, હું,
અજળ્ય છકર આ જુલમ જેવી, કરી રહ્યો છે વું, વું, વું,—૩
ઇમ્મ ધરમની જપું હું માળા, જપી હું ચાહું જયે, જયે, જયે,
મજહૂબ માતનો સિધા ચે માની, ગયું થું તારું કહે, કહે, કહે—૪
પરંદાએને હુકમ કરી ને, કરો ન ખાએ તમ યું, યું, યું,
અજળ્ય છકર આ જુલમ જેવી, કરી રહ્યો છે, વું, વું વું.—૫

(૩)

પાતું ૩૭૨

શુસ્તે થઇ શ્રાપ દિધા નોશીરવાને પોતાના
અધરમી હીકરને તેની આલ. માટે.

ગાયન. ગોંડ મદહાર.

જનીતા ન જનતી કપુતો સુરા,
જનને ધરમી પુરા,
ઝો ખારે ખુદા મરો એ સુરા—

જનીતા—૧

પુત અધરમી દેને નિવારી,
મરો માત એવી જનનારી;
દીન ધરમ જે દિયે વિસારી—
કપુતને ન ધારો-નહારો, નકારો,
અમર હોય પ્યારો, દીક્ષથી નિવારો,
ઝો ખારે ખુદા મરો એ સુરા—

જનીતા—૨

શયર.

અમર નાખીયે લીમની જડમા મન મન સાકર રોજ,
જને રસ તેનો ના ચૂકો, કડવો તે કડવોજ.

(૪) નોશીરવાને જમાનાની પુરી ચલન માટે અફસોસ કીધો. પાતું ૪૦૫.

ગાયન. દાલિંગણ-પરજ.

પુરો આયો હં કવો જમાનો,
પુત મરો અધરમી જિમાનો.

શરેર.

જે જન રીજે પરધર્મમાં; તજ દીન ઇમાન,
કાર કદી લાગે નહી, બેઠુ જન દરખાન.
જુલો જન યજ્ઞદાનને, તજ તાત પરીવાર,
આખર પસ્તાઇ મરે, નહિ ઠીર કરે કાંઈ કાર.
એ ગુણ માત કુધ જણો—શુરો આયો—૧

શરેર.

માથે નગાર મોતલું, નહિ લાગે વાગતાં વાર,
અંતે જન મિનાઇમાં, ગોટાં ખાપ ગમાર;
છોડી ધરમ જરયોસ્તી, છોડી દમ ઇતવાર,
નહિ પામે જગમે જ'પ કદી, હોય નર કે નાર.
એ ગુણ માત કુધ જણો—શુરો આયો—૧
પિસર પરધરમી થયો, પરધરમી માત જનનાર,
એક માનમે ના રહે, કોઈ દિનખી બે તલવાર.
કસ'ક લગાડે કુળને, જલો જુદદીન સંસાર,
કોઈ દીન કમ ના સુધરે, એજે જશે અવતાર.
એ ગુણ માત કુધ જણો—શુરો આયો—૩

(૬)

પ્રીફજ પેહલવાને તુરાજાદને સમભાવ્યો.

પાતુ ૩૭૭.

ગાયન. આસાધરી. (ભેરવી અંગ)

મારા આ દાનેશ દીવારા,
રહો સદા રેહમ, ઘું પર ખુદારા,
તોશરવાનની અખિના તારા,—
મારા આ દાનેશ—૧

આ તુરમંદ નરપતી ધરાંની,
કરે કાં છંદની ધુલધાની,
ખીલતી જવાંની, જોખન કિયારા,—
મારા આ દાનેશ—૨

જંગે ચહડી ઘું બનીયો તુરાંની,
પેદર તહારો શાહ સુલતાની,
તાબે તખ્ત યશે સહુ તહારા,—
મારા આ દાનેશ—૩

- (6) ગુણજાદે, પેહલવાન પ્રીફજને અપમાન કીધું. પાનું ૩૭૭.
ગાયન. ખિહાગ.

હું ના માનું, ના માનું તારી વાતો હું ના માનું;
વાતો તારી દીવાની—

બકબકવા ના માને સ્થાણ—હું ના માનું—૧
ભરે ભરે ઓ તું પાછ, ઓ લતરાણ,
આ પુરતાણ બંકે જખાંથી,
મશે જે હશે થવાનું—હું ના માનું—૨

- (7) ખીણ વાર પ્રીફજે ગુણજાદને મનાવી લેવાની તજવિજ કીધી. પાનું ૩૭૭.
ગાયન. ધનાશ્રી. પદ.

ગગનનો જે ના તોલ કરે,
ધરમનો જે ના મોલ કરે,
સત્યની જે ના ખોળ કરે;
તે તો ખરે નાદાન રે—ગગનનો—૧
છોડી ધરમ, દીન—ધર્માન,
છોડી પનાહ—નોશે ર વાં ન,
દિયે તું પરધરમ પર જાન,
એવો તું નાદાન રે—ગગનનો—૨
શબ્દેર

કાપમ રહેશે આ જગે, સખીઓની ખ ય સં ઠ,
અધરમી અતે ખાક છે, લખ જશે ખાલી હાથ.
કહો ગયો કિયાની રસ્તમ, કયેખુશર, કયેકાખાદ,
રહો રહનતનખી નહી, જે લકીયો ધરમની છદાદ.

ગુણજાદે જવાબ કીધો :—

કહે કયું ગુણજાર છે, જેની ખીજાં થાતી નથી,
કષ કળી ગુણજાર છે, ખીલીને મુરજાતી નથી.
મારું કેલું માની લખ, જો લજે 'ઈસુ' ધર્માન,
અપરાધ માફ સરવે યશે, એ જાણે બેગુમાન.
ઈસુ સુમરન કરી, સર કરસ આ જંગ,
નાશ કરસ ધર્માનનો, એ જો, જો, નિશ્ચય રંગ.

- (8) ગુણજાદે પશેમાન થઈ વિલાપ કીધો. પાનું ૩૯૮.
ગાયન. ખીણ-ધનાશ્રી. ગજલ.

દવે શું દાંમની શાહી, થયું છે ખાક વતન મારું.
મારું શું ફું વિષધ તારે દવે લાવો કદન મારું,—૧

નસીમે નહીં દિધી પારી, હિમેદ કુલ લંગ થઈ મારી,
કળની થઈ જગા ભારી, પડ્યું જંગમાં તન મારું—૨
જખમથી લકુ વહે નવધાર, હિમે દરમ મસકું અધાર,
થયો હું મોતનો શીકાર, તજ જાઉં ચમન મારું—૩

સચ્ચેર

ગર્હ ॥ કુલ હંમર મારી, પદની સંગ અદાવતમાં,
થશે રોશન રવાન મારું, ધસુ તારી અદાલતમાં.—૪

(9) ગુણજાહ જંગના મેદાનમાં વસીહત કરી ગુજર પામ્યો. પાનું ૩૭૬.
ગાયન. ગૌરી-કલંગી.

વાલી મદદે આવ મારી,
જખમ છત્રમાં થયો તોર ઝેરી;
કબજ થઈ જાંગલી;
જંગમાં જંગી લિધો જમે ઘેરી—૧
હાથ પેદર સુલતાની,
પનાહ તારી મે તજ દિધી પ્યારી;
સુણી નહીં શીખ તારી,
આખર લોભે કિધી મારી જવારી—૨
હાથ, જો માદર મારી,
મરે ॥ જંગે પિસર તારો દીલખાન,
ધરમ આપીશો છોડી;
ગુન્દાગાર છું તારો નોશતવાન—૩
સંધેશી માતને દેહને,
ખબર સુણી ના થતી તું કુખિયારી,
ના કરતી કંઈ જારી,
લેજે લાસને મારી સંભારી—૪
બાગે—ચમન 'ને ફિરોહ,
સલામ સહુને, સલામ પેદર મેહરખાન,
દેવે જાઉં સહુ છોડી,
'રોશન' રાખજે મારી તું નિશાણુ—૫

(10) ગુણજાહની માતાએ ચોતાના દીકરાની લાસ ઉપર પાનું ૩૭૬.
માહેતમ કિધી.

ગાયન. આસાવરી. પીલુ.

મનની વાત યો લેખ મનમારે,
પુત પડીયો મહારો કદનમારે—મનની—૧

મને તારી નાજો અદાના કસમ છે;
 મને મારી શરમો હયાના કસમ છે.
 મને મારા 'પ્રેમ' ખુદાના કસમ છે,
 મને 'ગુણ' તારી આદના કસમ છે.
 જલન જલે તન બદનમારે-મનની—૨
 હવે મોત અંદર મગ્નહ માહરી છે,
 મધુ આવી તુને રંગ તાહરી છે.
 હવે તારી સાથે કળ માહરી છે,
 મરવાની અંદર લળ મહારી છે.
 બલે આગ લાગે લવનમારે-મનની—૩

સુખની શોધમાં મેં શું શું બેધું !

ગાયન—સમયાનુસાર બિલમપદ.

કહેરવો.

હું તો વરણાગી વેરાગ્ય,

સુખની શોધમાં ચાલી—૨૬

કપીલ રંગની કફની પેહડી, હાથ ધરી માળા,
 કપીલ રંગની ધાલી ઝોલી, બટકી ધુપકાળા-સુખની—૧

અંજે બહુતી બરી બટકવા, નિકળી નવવાળા,

તફડે સુખ વન, તનમન વ્યાકુલ; સલગી રહી જવાળા-સુખની—૨

સુખ શોધમાં નિકળી સખીરી, મધ્યા જટવાળા,

મૂની મધ્યા, વીર મધ્યા, મધ્યા ગતવાળા-સુખની—૩

ભોગી મધ્યા, ભોગી મધ્યા, મધ્યા લતવાળા,

શીસ મહેલા મધ્યા સેવકા, મધ્યા પતવાળા-સુખની—૪

ધ્યાન ધરી જપતી રહી નિસહિન, નામે હકતાલા,

નસીબ યાતું અંતે 'રિશન,' પામી સુખ પ્યાલા-સુખની—૫

પુરાણ પર્વીઝ.

- 1 પાત્રું ૩૮૨ શબ્દેર.
- “ચહડતીને પડતીના છે એક દિન.” સુખ દુખનો બેડો જગમા,
ગાયન. મોંડ-જાંઘેટી. જગર તેનું ભેર,
છે દોરે દુનિયાં ફાંની, સમજરે ઝાંની, લાખ ઉપાય કરો તમ ખાલી,
છે ચાર દિનની ચાંદની, પછી ધુલધાની. ટુટે ન તેનો દોર.
ના નિબી શાહોની શાહી, હતી સુલતાની, આજ બની તમ જરયા જંગી,
તે ઉંચે-ચહડાવી પાડે પળકમાં તાણી. લાખો કરો મરોર;
કંઈએકની તોડી યુમાની. હુડી અરકાંની, પડતી પળમાં પકડી પહોંસી,
દોરે આરમાની-છે ચાર દિનની ચાંદની-૧. તોડે તમનો તોર.
પળમે સુખ, પળમે હાંણી-
છે ચાર દિનની ચાંદની-૨.

- (2) પાદશાહ નોશીરવાંને, ચોતાના નખીરા પુરાણ પરવીઝને પાત્રું ૩૮૪.
સ્વપનામાં બચારત કીધી.
ગાયન ગૈારી.

કર ન ગમ પુરશીદ સમ, ખુશરું તું મારા પુરાણ;
ન્યામાંન નોશીરવાંન તારો, છે હિમો તુ રજર-૧.
કાં બને તું દિલદાર-ગમને વિસાર, આ પુરાણ;
દેશે તુને દાદાર-ધવજ તેનો ખપાવ, આ હોશર-૨.
ખોયો નહર નીમકહલાત-ના કર મલાલ, આ બેચુકીન,
મયરો બદલ દિલદાર-મિસલ યુગાર, એક નામે શીરીન-૩.
‘શબરંગ’ ગયો પર્વીઝ તહારો, કર તું તેની ના ફીકર,
તે બદલ મલરો તુને, ‘શબદેઝ’ આલા નામેવર-૪.
હયરાંન યહ માહેજગીન, રંગીન રામશગર હસીન;
તે બદલ મલરો તુને, ગાયક અખયેખ પુરવીન-૫

- (3) પાત્રું ૩૮૬.
પુરાણ પર્વીઝ શીરીનની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભલી બેતાબ થયો.
ગાયન. કાફી.
શબ્દેર.

યહુ છે દિલ રખે પુરતુર દક્કિત સુણી દીવાનુ.
મરે તડશી જગર ધાયેલ, શમા પર જેમ પરવાનુ.
દિવાની, મારી અકલ યહ રે દિવાની-૧.

તારીફ મહાશયની ગાવું હું શું; પ્રુષીમાં ચાંદ પેશાની;
 દુનિયાંની દસ્તી, ને જગતનો સંસાર, એથી જગત આપાદાંની,
 કેમ ના બનુ મરતાંની-મારી અકલ યદ રે દિવાંની—૨.
 અલખેલી સુંદર નાર નવેલી, ચેહરે રોશન તુરાંની;
 કાતીલ જેની છે જ્યેન જુવાંની, તેને ગણું કેમ બિગાંની,
 કહું તેને રાણી ધરાનાં—મારી અકલ યદ રે દિવાંની—૩.

(૪)

પાતું ૩૮૮.

શાહપુરે ચમનની શાહજાદી શીરીન પાસ પ્રુશરૂ પર્વીઝની વખાણ ગાઇ.
 ગાયન. જાંજેડી. (રેખતો).

જ્યાંથી હાલ શું બોલુ, દમે દમ યાદ તારી છે;
 વસી છે આખોમે તારી, સિકલ શીરીન પ્યારી છે—૧.
 પ્રીત પડી શીરીનની; તનપર લિધા વેરાગ,
 મખમલ બદલ તો ખાક છે; બેબાક છે દેમાગ.
 જપે છે નામ શીરીનનું, વિના તું જગ આકારી છે—૨,
 ગરદન સુલી પર ધરી, પુછે ને તેને કાપ,
 તોખી પ્રુશરૂ સામને, શીરીન ઉમેલી જ્યે.
 અજબ છે હાલ પ્રુશરૂને, અજબ તેની જિમારી છે.—૩.
 જોગી બનિયો પ્રેમનો, તજ અસરત ને જ્યેશ,
 ખોષ દિધી સુદુશુદને, જો તેનો સંધેશ.
 સિતમગર મોહબતે પ્રુશરૂ ઉપર આકૃત ગુજારી છે—૪

(૫)

પાતું ૩૯૩.

પાદશાહ હોરમખદે, ગોસ્તહમે તેને
 અપંગ કીધાથી વિલાપ કીધો.

ગાયન. હેસ.

ઓ પ્રુદા ! આંખો વીના અંધારે રે;
 કાધાં નયનો કોને અપંગ,
 દીસે ઉગળું-કાળું રે—૧
 રત્નો બે નાખ્યાં બાળી,
 દયા હિનાએ વિના વિચારી,
 યદ જગ અંધારી રે,
 મળે કોષ ન હેતાળું રે,
 ઓ પ્રુદા ! દિસે ઉગળું—૨

(૬)

પાતું ૩૯૪.

ચશમાના પાણીમાં અધોળ કરતી
 શીરીન ઉપર પ્રુશરૂની નજર પડી.

ગાયન. વાગેશ્રી-કાંહાનડો.

હવા હર તરફ ધુમી રહીતી બલાતી,
 ગળાં પર છુરી આલી રહીતી જહાની—૨.
 જગર પર હસ્તી, જુલમ વન ખતાની,
 અનામત લુટાટીતી વંનમે. ખુદાની—૨.
 હતો અકસ-એ-પુરશીદ, 'રોશન' ઝમીં પર,
 પડી ખાબે ગફલત રહે શીરી પર—૩.
 મધ બાદ-એ-તુંદ મિસલ કોષ જવાળો
 દિધી ઢાંકી શીરીનને ઝુલ્ફાએ કાળા.—૪.

- (7) શીરીનની બુદ્ધિમાં 'પ્રથમેનો વિલાપ. પાનું ૩૬૫
ગાયન. પાછાડી કહીઆન. સાદી.

યંદ્ર બદન મહેતાબ-મુરત નાયાબ-સુદરી રયામ સુધુણી પરી;
બે નયેનો ચમકાર-બદન સુવચાર-રંગીની જમાવ બેખન ભરી—૧
અગળ પાક કાંમણી-નુર દામની-અવગેથી લાઇ ગઇ દીવ હરી,
સુંદર સુરત રમણી-મોહન સુખ મણી-રસીની ગઇ કઇ નગરી—૨
તને કેમગ જવદાર-દંતનો બહાર-વળખાયે બુદ્ધિ લડી,
બે નયેનો ચમકાર-બદન સુવચાર-રંગીની જમાવ બેખન ભરી.—૩

- (8) હોરમબદને અપંગ બનેલા બેઇ પ્રથમેનો વિલાપ કીધો. પાનું ૩૬૬.
ગાયન. સાજ.

હાય ! હાય ! મારા શાહે જેહાં, ઓ બખતવર બાપ તું;
કાણે કીધો તુને અપંગ, કેમ બેઇ શકું સંતાપ હું—૧.
ફાડી અશમ બગજેરથી, ફાવી ગયો મુરદાર તે;
બે હું હને હાજર ફિયાં, કરતે કતલ મહાર તે—૨.
હાજર પિદર તુંજ રૂબરૂ, સર સુધાવે છે સુધામ;
પીસર તહારો પ્રથમે, તુને કરે સો સો સલામ—૩.
ઉઠ્યો લડુ મુજ રગ-રંગે, ગઇ તુજ હાજર તમાલ.
આહનો નથી તારો-તખત, બાહુ હું હું તારી પનાહ—૪.

- (9) ગાયન કાફી-પીલુ. પાનું ૩૬૭.

હા:પરે ! વાલીર ! નુર વંન ચલમો ખાલી રે;
હા:પરે ! વાલીર ! નુરવંન દિસે ગગ કાળીરે—૧.
અંતરમાં અભિલાસ તહારા, રંગી રહીતી દુખરો રે
તન મન ધન અર્પિયા ચમનને, હાંકી દુખો પર કાળી;
મારા વાલી રે ! નુર વંન ચલમો ખાલી રે—૨.

- (10) હોરમબદે પોતાની અપંગ હાલત ઉપર અકુસોમ કીધો. પાનું ૩૬૭.
ગાયન. આસાવરી. ખીલમ પદ

કાણુ લીધે મહારી દાદ-ફાડી આંખો મહારી ગયા બેહુ જલ્લાહ.
હાય ! હાય ! હાય ! કાણુ લીધે—૧
આંખ વિના અંધાર સહુ છે-કુલ દુનિયાં અંધકાર,
હવે રહી શું કામની, શાલી-અંધારા દીદાર-હાય હાય—૨
અપંગની કરજો તું રક્ષા—ઓ જગના કરાહર,
જેણે ફાડીયા નયનો મારા, તે પર હકનો માર-હાય, હાય—૩

(10)

ગાયન. વાગેશ્રી કાહાંનડો.

પાત્રું ૩૯૭.

મને છોડીને ના તું જતો દીલઝારા, રહે પાસ તું મારી, મુજ આંખોના તારા-૧.

અફસોસ ! આ ખુવારી, જગ દીસે અધારી,

થઈ ખતા હોય મહારી, દરગુજર ઓ ખુદારા-૨.

શએર

મુખે કદી સુતા નથી, આ તાજ છવનો કાળ છે,

મહેસો હવેલી માલો ઝર, શહીને મન જંગલ છે-૧.

સુખી ગરીબો છો સદા, સતોયમે ખુશાલ છે,

ખાકમાં બિસ્તર માહરં, એજ મારો હાલ છે-૨.

(11)

પ્રુશરૂ પર્વીજે બેહુરામ ચોખીનને નસિહત કીધી.

પાત્રું ૩૯૮.

ગાયન. ભૈરવી.

કહાં છે જમશીદ, કહાં ફરીફુન, કહાં સિકંદર, કહાં છે દારા;

ગયા ખાક સંગ મળી ખાકમાં, ચમકી રહ્યાંતા મિસલ સિતારા-૧.

શએર.

જામ મુસાફર જાગ તું, અફલાકના છાંયા તળે,

કિયામત તલક લેટી તું રહેશે, ખાકના સાયા તળે.

ખાકનું છે તન તહાર, ખાકની તસવીર છે,

ખાકમે મળવું છે આખર, ખાક દામનગીર છે.

મુસાફર આવી વરયા જગતમે, માથે વાગે છે મોત નગારાં,

ગયા ખાક સંગ મળી ખાકમાં, ચમકી રહ્યાંતા મિસલ સિતારા-૨

(12)

પાત્રું ૪૦૭

પ્રુશરૂએ આદર શુશરૂપના આતશકંદેહમાં

આતશની ન્યાએશ કીધી.

ગાયન. આસા.

હલકમાં હલક તક રતું નામ તારં,

સરને મુંકાવી નમાજ હું મગરં.

સિતાયેશ કર હું તહારી ઓ ગુર,

કર દરગુજર તું હવે મહારી કસર.

ન કર કહેર બંદા ઉપર દિન દયાલુ,

મુસીબતનું કર દુર વાદળ કાળું.

નિગાહ્યાંન યા મારો અરદીબેસ્ત તું,

કર મારા દુશમન નાખુદ નહેસ્ત તું.

(13-14)

પાત્રું ૪૧૧.

પ્રુશરૂએ નાહસતાં અને શીરીનથી

છુટો પડતી વખતે અફસોસ કીધો.

ગાયન. પીલુ-ધનાશ્રી

પ્રુશરૂ:-

અએ તુરે નવેન મહારાં,

ગોદ મહારી છોડ તું;

અએ ભર ભર આવે મારી,

ના સાંધ હવે મુજ ગોદ તું-૧.

શીરીન:-

અએ જાંનેમન દિલખાન મહારા,

સુખમાં ત્રિધી મે ગોદ તું,

કેમ છુટે મુજ દિલકું તુથી,

પ્રુશરૂ શીરીનની નેક તું-૨.

સગારી, પતી દુખને હરનારી,

સગારી સુખ દુખમે મરનારી-૩.

દુખ હરનારી-સુખ કરનારી,

સંકટ વિપતમાં કર ધરનારી-૪.

- (15) પુરાડ એ શીરીનને તેણીથી જોડે પડતા સમજાવ્યું. પાનું ૪૧૧.

ગાયન. બરવા.

પુરાડ:-

કામગ કાયા કંચન સરખી, કાં કચડે તું બોળી;
હવે અમીરી છુટી મહારી, બિંધી શીશરી બોળી.
આશ નાશ યદ્ય ગદ્ય અંતરની, મેઢર ઉતરી ગદ્ય પરવરની;
દિધો ખાકમે રોળી.—૧.

તજ જાઉં છું સુખ સંપન્નને, માયા તારી છોડી;
કયા તાંતણે જોડી માયા, તુંડી ગઈ મુખ મોડી;
પડતીની જમરી જંજાલીઠા હાથ હવાથી 'ને કંઠાલી;
મયું સુખ રમડોળી.—૨.

હવે છોડ તું ગોદ ધણીની, વંન જંગલમે મરવા દે,
છગલખાલેથી અવગ રહીને, બવસાગર છું તરવા દે—૩.

- (16) શીરીને પર્વિઝથી જુદી પડતાં વિલાપ કીધો. પાનું ૪૧૧.
ગાયન. ઉપલીજ રાહપર.

શીરીન:

પતી દીક કુખડા હરવાને, અઠા ફરજ છું કરવા દે,
મુખમાં સંગત કિંધી તહારી, વજના કુખમાં મરવા દે—૧.
તજ મદામન જશે કહાં છું, શાહી-સાજને છોડી;
અરે શાહી સાસાંની તારી, મધ કેમ મુખ મોડી—૨.
કંચન સરખી કામગ કાયા, નિસાર શીરીન કરવા દે;
તરમે વજન વન મહાજુન તારી, શીરીનને તું મરવા દે—૩

- (16) શીરીને પર્વિઝની: જુદાઈમાં હા-વ-જારી કીધી. પાનું ૪૧૧.
ગાયન. ખીલુ. ગજલ.

ઉમેદ આ દીનની દીક્ષમાં, રહી દિલ્લાર બાજી છે,
કતલ અવધ કરી તું જા, અરજ એ ધાર બાજી છે—૧
મયો તું ક્યાં ચમન છોડી, અકાડ કાં કિધુ ગુલસન,
કિધો ના ખ્યાલ શીરીનનો, છગરમા ધાર બાજી છે—૨.
જમાનો જોઇને લરજે, પિસરની બેવફાઈ પર,
હવે જલ્લાદ શીરીનનો રસા બદકાર બાજી છે—૩.
બલા છે બેનસીબીની, રૂડી કુદરત બની કિયામત,
પ્રદ યજ્ઞાલ હવે રોશન, હવે અંધાર બાજી છે.—૪.

(17) પુશરૂતું ફરોખખાંને હાથ. શરણુ થઈ કેદ પડવું. પાતું ૪૧૨.
ગાયન. ભોગીયા-પદ.

પુશરૂ :—

અમીરી કહાં તહારી છે; ધડારી હવે મહારી છે.
ગરીબી ખુદાને પ્યારી છે; અજલની હવે સમારી છે—૧.
કહાં મેહેલ બગીચા ફુલવાલા; કહાં ખાક જીસ્તર ધુલવાલા;
આ હાથ જુવો દુનિયાવાલા, કહાં રથધર્ય 'ને દરવારી છે—૨.
એક દિન આનન્દ ભોજનવાસા; એક દિન હાથ ભેરી પ્યાના;
એક દિન ખુશી માહતમવાસા; એ હરૂ મન્દ ત વારી છે—૩.
એક દીન તન વસ્તર આસા; એક દીન વન વસ્તર છાળા,
એક દીન છાંવ ને ધુપ કાળા, એ હાવન રોશન તહારી છે—૪.

(18) સૌરીને ઠોખમાંની અંદર પુશરૂની લાસ ભેંધને જારી કીધી. પાતું ૪૧૬
ગાયન. પીલુ-અરવા.

આસ મનની ગયો લઈ મનમારે,
પડી પ્રીયા તહારી રૂદનમારે—૧
સદકે ઓ પુશરૂ હું તહારા, બહાર બહાર પર,
સદકે હું જઈ તનના તારા, તાર-૧૨ પર
સદકે હું તારી સુરતે નેનો દિદાર પર,
કેમ કરૂંના આક ગીરેખાંન વાર પર.
છાડી મેહલ પડ્યો તું કદનમા રે-પડી પ્રીયા—૨
હવે મોત અંદર મજલ મારી છે,
મળું તુને આવી રત્ન તારી છે
હવે તારી સંગર્ભા કમ માગી છે,
પડું તુજ પાસે લગ્ન મારી છે,
લાલે આમ લાગો લવનમા રે-પડી પ્રીયા—૩.

યઝઙઙર્દ શહેરીયાર.

(1) દુનિયાની દગલખાણ. પાનું ૪૨૩

(2)

પાનું ૪૨૫

ગાયન. પીલુ

શું દગનમાજ દુનિયાના છે રંગ ન્યારા,
દમદીનો કરો કંઈ ખ્યાલ જરા મેહરખાન,
દીન તડકે છે સુણી દફકલ

ગયું કેમ ધરાન—૧

અફવાક, સીતમગર, કોધ કીધો તે કળો,
દમદીનો—હુદાઈ ગઈ શાહી ને શાન.

શુ શુ સિતમ સહી મુવો તમારો

યઝઙઙર્દ દુલખાન.

ગઈ ગઈ પુરા ફી ધન પાંગી કિયાની,
જેવો જગત પર કીધો સારી સુલતાની,
દમદીનો—દુશ્મન યઈ રહીયુ આસમાન,

દીલ તડકે છે. ૨.

પુરાશો પરવીજે ખાળ યઝઙઙર્દના
શરીર ઉપર નહેસ્તાનીશાંણી
બેઠને ક્રોધ કીધો.

ગાયન પીલુ.

આહા ! એ જોઈ નીશાંણી,
ભડકી અગનમે બહન બસે;
રૂમ રૂમમે તપત તપે,
જોઈ ખાળ બહુ મન જળો—૧.

તનમન બહુ યુવવાઈ ગયું,
કોધધી તે છલ જલે,
હસ્ટુ-રમવું-હરવું-ફરવું,
ખાળ જોઈ કંઈ નહી કળો—૨

(3) આરખ એલચીખાતાના વડાએ યઝઙઙર્દની
હરખારમા માંગણી કીધી.

પાનું ૪૨૬

ગાયન સીંધ—ભેરવી.

સુણુ શાહે ધરાન તુ કનામ હમારા

ભા ધંપા, હલ અલ્યાહ, મહમદ યા રસુલ-અલ્યા,

એ દીન મહમદીના છે, કનામ પીયારા—૧

કેદાવ

અફસર જમીન ધરાનનો ખાલેક છે હા દાદગર,
ઓ યઝઙઙર્દ ફરિઅગર, તું ખ્યાલ કર, એક દમ ભર,
તું કર નજર ઓમર ઉપર,
ખાવર હમારી દીન કર-અલ્યાહ.

રહેશે નહી, રાખીશુ નહી, હમ શાહી તુજની નામવર-અલ્યાહ.
તે પેશતર વીયાર કર, રહેશે નહી સર તન ઉપર,
ઝીરિઅગર યઈ બેકદર, કરશું ફત્વા શમ્મો કમર—

- (૪) પાતું ૪૨૬. નહીં કરે કણુલે જો દીન મહંમદી,
અરબોએ ચઝઝઝની દરબારમાં | તો આવી ધરાંનની અજલની ધડી
તાનાંજાનીના સખુનો સુણાવ્યા. | મદભરી જવાની ને જોખંતીયાં,
ગાયન. પીલુ-છલ્લા. | આ ખલકત ફાની છે ધુલધાનીયાં.
શાહી જશે મદાખનમા તારી મરી, | પડી જગે જુવો રંગે આસમાનીયાં,
નહી રહેશે યઝઝઝરદી કિરતી જરી | લખી સરજતમાં હોયે જે દુઝેરાનીયાં.
- (૫) અરબો ઉપર ચુરસે યધને ચઝઝઝરદે પુકાર કીધો. પાતું ૪૨૬.

ગાયન. હેસ.

રે ઓ જગલી રહેઝન, ખામિસ તારી જખાની,
પુર હન્દ, બંધ કર બસ તારી ચંચલાઇ, ચતુરાઇ,
છોરી દે, છોરી દે ખ્યાલી તારી ભારી ચરીફાઇ,
હારે ત્યારે થારો પરેશાની-રે ઓ જગલી-૧.
પડી જગે કર સર કલંમ હખરો,
હરં ઇસલામી અરબ મક્કારો,
સાસાની શાહીને લેવા લોભ થયો તમારો,
ગુફાની-ગુમાની-ઇસલામી,
તારી તારી મારે તમને સાસાની ધરાંની-રે ઓ જગલી.-૨

- (૬) પાતું ૪૩૦ દોસ્ત ખુદાનો, નખી હમાગે,
ચઝઝાંપરતી હીનને ધરાંનમાધી | કરીને ગયો એવું ફરમાન,
નાણક કરવા માટે મળેલાં ફરમાન | ગળરથી ખાલી કરો દુનિયાં.
વીશે આરબોનો એકરાર. | મુઅમીન દોલ નહીં જે કાલ-
ગાયન. રાસીઆ. | ધા, ધા,-૨.
રસુલ પર મરે કુલ ઇસલામ, | એક હાથમા કુરાન પકડી,
ધા, ધા, મન મેલુ ગુજ હોય-૧ | ખીજે હાથ તલવાર,
| જે દીન કરશે કણુલ મહંમદી,
| તે જંગત મુખ જોય-ધા, ધા,-૩

- (૭) દરફો કાવેઆંગીની ખુવારી ખાલે ધરાંનીઓની હાથ વ જારી. પાતું ૪૩૫
ગાયન. આસાવરી. જોગીયા.
થયો મુન્ડે કીયાંની પામાલ,
જુરા કાળથી થયો હાથ હવાલ,
પડયા કંઈ કંઈ જાલ,
થા ખુદાયા-હાથ ખુદાયા-૧.

સૌજ.

હુટાઈ જરયોરની કિરતીની કલગી, થયો ગુમ લાલ,

ઓ દરસે કાવેયાંની.

હુટાયા લાલ, ગોદર માલ, હમરો વખાલ,

પરે જંગલ, યહ આગાદી બરગાદી,

ઓ દરસે કાવેયાંની.

કુટે ધરાંનીઓ કપાલ, રૂકી સરજતની ચાલ,

પરે રંજે મમાલ, યહ કિરતી કંગાલ,

યા ખુદાયા—હાય ખુદાયા—

૦૨

કટાવ.

યારો મુજો હમદોનો સૌ ખાંન ધરી પારસી,

ચરે ચાલ તારીખ તમારી કેમ કરી પારસી.

દારી જંગે કાફુસી લડીયા, લડાઈ પારસી,

જંગે નીદાવંદ મે મુયા લાખો કપાઈ પારસી.

યહ ગયો ઇનસાફ સરજતનો ખાધું વતન દીલદાર પારસી,

લેખ કરમના નહી દળીયા યઝદગરદી,

ચાયો જટકતો ચાલ બેચાર પારસી.

(8)

‘લેખ કર્મના ફરતા નથી’

પાતું ૪૩૬.

આચન. લીમખલાસ.

મુજો મુખીઓ સમજ લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી,

દુજો નહી તદ્દીરની તાસીર, ન્યાં મુખી તે મરે નહી.

લખ્યા લેખ તે નહિ દળવાના, ફરી ફરી તે ફરે નહી,

મરવાળું જો લખ્યું કર્મગાં હોય કહી તે સરે નહી.

હોય કર્મમાં લખી અરધી, કહીજી આખી મજે નહી,

ગંજ ઐક્યું કરે રજાને, તોખી તેને તે ફરે નહી.

તુટે દોરી આયુશની ન્યારે, ત્યાં વેર કોઈથી મરે નહી.

મુજો મુખીઓ સમજ લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી. ૧

કર્મ રડાવે, કર્મ દસાવે, કર્મ હોય તો રાજ કરે,

કર્મદીણ જો હોય રાજના, પળ અંદર મોતાજ કરે.

લાખ પાપ બસ કરી કરીને, બેઠો બેઠો નાજ કરે,

લખ્યા લેખ જો હોય કર્મના, ફરીરને સરતાજ કરે.

લાખો કરે તદ્દીર તમો પથ, કર્મ વિના દુઃખ દરે નહી,

મુજો મુખીઓ સમજ લેજો તમ, લેખ કર્મના ફરે નહી. ૨.

(9)

(પાતું ૪૩૬.)

ચઝઝઝની ફીકરીઓએ પોતાની
પાઠકાંમતના બચાવ ખાતર
પુકાર કીધો

ગાયન. અમાચ. ધૂપદ.

જમથી—હારે કોઈ બચાવો,
ગમથી જલે આ તન મન,
ધરમે બરહમ બને ઠતોપણ,
અબલાની દાંમન બચાવો—જમથી—૧
રાજ તાજ સાજ ઓષ,
ગમ આલમ પડે હમ પર,
આહત આસમાની જોષ,
છવ જામે, મદદે આવો મનથી—૨.

(10)

(પાતું ૪૩૬.)

સીપાહસાલાર ફીરજને અરબ જાસુસ
ઉપર ધમકીના પુકાર કીધા.

ગાયન. કાહાનડો-ખાહાર.

અરે હટ જા જા, ઓ આરબ તું જા-રે,
એવા દમથી કદી હુ ડરે ના, એમ કેમ,
તમ દમ દેઓ ખેશરમ,
જોમ, જોમ, તન મન,
શેરને છેર ના, ડર ડર કનનનનનનન,
છેર નાં, છેર ના, મરદાની મારી કુકી,
નહસાહુ કુદલે સુલતાની—૧.
ખુવારી તમારી કરે ધુમ, કરે ધુમ,
આમરભલા ભલા જંગી લાવે, જંગે ત્રીપલાવે,
કર કરે બક ના, સરકશ કર ના,
જોમ તનમન ધર ના,
સરપર પરવર છે હમ રાહબર,
ધરાંન છે તતપર, કરવા વેરીની હાણી—
અરે હટ જા જા-રે.

(11) ગરદીશના જીલમમાથી બચવા માટે શાએરના સમુન. પાતું ૪૪૦.

ગાયન. ઝાજર.

ડરી અફલાકથી આદમ—સટકતો જા—સટકતો જા.
જશે એકે દન અરે જાલમ—છટકતો જા—છટકતો જા.—૧.
ધડી પળમા પકડશે જમ—ચટકતો જા—ચટકતો જા,
કપટ છળ બેદને હરદમ—ઝટકતો જા—ઝટકતો જા—૨
જીલમ ગરદીશનો કાંપમ—ડપકતો જા—ડપકતો જા,
લખને વેશ જોગી વન—બટકતો જા—બટકતો જા—૩
અરે ભંબેર ના આલમ—અટકતો જા—અટકતો જા,
ખટકતો ખાર માહે મન—ખટકતો જા—ખટકતો જા—૪

(12) કુનીઆની બેવફાઈ ઉપર ચઝઝઝરહે અફસોસ કીધો. પાતું ૪૪૧.

ગાયન. હમીર.

અરેરેરે હાથ, ઓ માયા મરતાની, કુનીયાં છે ફાની, હે જવાની,
ખરૂં છે જાણી,
નહી છે હાણી, ના કર નાદાની તું—
ખલક શબકમા નામ યઝદાં કાઓમ તુંગનું,
ઝોરી દે, ઓ જન્દા, કામ, કાપ, મોદ માયા મિઆ માની—અરેરેરે,

બળવંત, કળવંત, બહુ પેહલવાળી, રહી નહીં જાણતી,
નહીં ખુદરતની ખાંખી, છે યજ્ઞદાની વાણી,
વખતો વખતે, બંદા ચેતી, ચેતી, ચાલજે બધી—૨

- (13) જરથોશ્ટ્રી દીન અને ચેતાની રક્ષયતની પાયામાલી માટે પાતું ૪૪૨
યજ્ઞકર્મ વિલાપ કીધો.

ગાયન. કેસ-ગમલ.

ગઈ સાંધી, સરજત ધરાંનની, તે દીનથી દીવ બેઠાર છે.
યર્ધા દીન ધરમ પામાલ તમામ, હર ધરાંનીને એ પુકાર છે.—૧
કીધું અરજીએ જેર, ધરાંન, આતસકરેહ કીધાં વેરાંન;
લાખો મુર્ચાં નર નાગીઓ, તે પર દરદ હજાર છે.—૨
ખોષ દીન ધરમ તમાલ યષ, કિંમત કિંમતની જાણ યષ;
મુર્ચાં દરદ યષ બેઠાર, સિતમથી સીતું ફિગાર છે.—૩
જે કરતાંતાં મેહને અમત અમત, તે કતલ યર્ધા જેમ ગોષપંદ,
ના કીધું કોષએ કૃત જરા, આ ગળળ અળળતો ન પાર છે—૪

- (14) મરવના મેહાંનમાં પવનચક્કી આગલ આંદની રાત્રે પાતું ૪૪૨.
યજ્ઞકર્મની સરજતનું આખરી મુકાંમ.

ગાયન. પીલુ-પરવા.

કેની જવ જલ કરતી જલકે રાત્રે ચંદાનીરે,
વાણે હંડ હંડ,—મંદ મંદ લહેકી, મનમાનીરે—૧
મારી ચક્રી આવે સ ન ન ન ન ન ન ન ન,
વેગ પવનનો ઝ ન ન ન ન ન ન ન ન,
હંમ હંમ કરતી, ધંમ ધંમ કરતી,
ધુમતી બણે દીવાનીરે—૧.

કટાવ.

બરે રખ આદમ હમ તારો, ના પામે કોષ પાર તહારો,
દુખ સંકટના સરપર લારો, ફરે જગેજગ કરી પુકારો,
ખોષ રાજને તાજ શાહી, યથો પ્રલકર્મા ફરી, જાણ,
બનવન બટકે ગમને ખાણ, સરપર તેના અજલ ધાણ,
જઈ ચડ્યો ત્યાં ગાફેલ યાણ, ને જોડ્યો ખુદાની સીધત માણ.
કેની છંદ ફંદ કરતી સરજત આવી મસ્તાની રે,
ગઈ હોરા યષ બેહોષ, રહી નહીં સુલતાની રે;
કિરતીબરી બારી શહી સાસાની,
ગરદીશે કીધી તેની ધુલધાનીરે,
દાવ—દાવ—દાવ રે—દાવ—
મારી વાણી, માની લેજે, બંદા સાચી બળી-લેજે—૨

મારે ગરહીશ !

ગાયન—ગૌરી.

‘દોરે દુનિયાનો છે જલમ જુવો આ દુનિયામે,
ના કોઇખી બચી બેગમ મુવો, આ દુનિયામે—૧
કિધાંતાં નામ અંમર, મસરેકથી મગરેળ જેણે,
કના કાંતી મે થઇ, બેદમ મુવો આ દુનિયામે—૨
દમ ગયા છે દમ્પતીના, ના રહ્યા લાખોપતી,
એક દિન છે ખાક બિસ્તર, કાં રવો આ દુનિયામે—૩

સંસારનું સુકાન ! પેસો અને ફેશન !

પીછ.

પડી પેસાને હાથ સારી દુનિયા તમામ,
નહી ચાલે જગતનું જરાળી કાંમ.

કુહો.

જુવો જગત છે જરને વસ, જર વન સુહનો સંસાર,
નાવ દુબે સંસાર નીતિની, મુવા સેંકડો ઠાર.
સુણો સખીઓ દુનિયા ચાલે, ગાંજે પૈસાથી,
કુબે નીતી ‘ન તરે અનીતી આજે પૈસાથી.
ચાલે લાત અને મુકી ને ઠેસાથી કામ—પડી પૈસાને—૧
‘પેસો સર્ગા, ‘પેમે વાહલાં, દીવદારી પૈસાથી,
ગાડી, ઘોડા, વાડી, ખારી, નારી પૈસાથી.
ભાઈ બેઠન ‘ને ડીવર કારખીંગ, ખવ વારી પૈસાથી,
હોય પવનથી જગી હલકા, ચાવ બારી પૈસાથી.
પરે વાડી ‘ને ગાડી ‘ને લખન હરાંમ—પડી પૈમાને—
કાકા—આમા કહેવાના, ને માંડે હોય તે લેવાના,
ધણીઆણી નહી રહેવાના, પૈસા વગર ધુમ ધોવાના.
સાસુ સસરાં જોવાના, પૈસા ઉપર મોહવાના,
દીકરીને રીત ઝોળી પડી, તો જમાઇ ઝાટલે રાવણા.
હોય પૈસા તો કઢિંખી પરણે મશાંમ—પડી પૈસાને—૩
ચલ ચલ કરતી કાષ્ટીનો ‘ને જુમ પૈસાથી,
મોટારની રસ્તા ઉપર જુમ પૈસાથી.
સ્ટેન્ડીંગ કોંલર, ‘ને નેક્ટાઇ પર માર પૈસાથી,
મયા ઘોડાની સરત અંદર ઠાર પૈસાથી.
આવે વુલા, ને લગડાને પૈસાથી હામ.—પડી પૈસાને—૪
સેન્ટ, લવન્ડર, ૫૧ ને પાઉન્ડર, કિસ—મી—કવિક—પૈસાથી,
હાથમા પકડે મલકાકા—કેન, વોખીગ—સ્ટીક પૈસાથી.

ફશમીર 'ને આલપાકાના સુટ પૈસાથી,
બને જાંગલા ચાર્ટ લઇ, હેન્ડસમ જુટ પૈસાથી.
કરે તારી-મારી બેસીને ભુગ કલામ.—પડી પૈસાને—૫
સાંકડો સેથો, કંચર ટંગ, ઉશરા બાલ પૈસાથી,
મધમધતા રેસમના રૂમાલ . પૈસાથી
બની જાંગલા ફરે દીકરા, માએ કહે મરી જાઉં,
દીકરા લાગે નકરો જાણે 'ગોવાના ઘે—પાઉં,'
નહી—સાડીની સોડતું ઠેકાણું હાંમ—પડી પૈસાને—૬
બની હતી ને તંગ તતરખંધ, જુલો 'મીસીસનો' હાંમ,
લાંબા સદરા, ટુંકી બોલ, ને કાલ કાલા હાથ !
ભેષ લટકતી 'ચિત્ર' હાથમા, નિકલે ધરથી બહાર,
પડે હાથના ધરતા મરણ, ભેષ મીસીસનો કારભાર.
કરે ધાંધલ, ને ધરપથ ને પોકન હમામ.—પડી પૈસાને—૭
મોરની ચાસે ચાલીને, તીતર મુર્વા હળર,
લાંબા મુજે ચાલીને ટુકાં થયા છે હાર.
પગ ભેષ પાંદરણા જેણે તાણ્યા છે હ મેરા,
તે ગયાં સંસાર છતી, જોમા ફેર નવ લેસ
છે ચતુર ને શાલ્યા ને પુરતા કલામ,
“છે મરવાને મોતી બિલકલ દરમ.” પડી પૈસાને—૮

આતશ પરસ્ત.

પાર તેનો હોધને પાયો નથી.
માજત. લોમપલાસી.
પાયો કાંધળી ના તેના પાર,
સુર વીર અકસમંદ હળર—૧.
નિરમળ નામ નિરંતર લઇ સે,
જગત જેની છે બેકિનાર;
તારનહાર, નિરાકાર—પાયો કાંધળી—૨.

(૧) પાતું ૪૪૬.
લાલારૂખ આગલ ફરામર્જનું સંગીત.
જાથન. તીલક-કામેાદ
કર બજન સજ્જન નિસદિન,
મન ચીત ધરી—
સંકટ તારનાર રી,
વિપત હરન-કર બજન.—૧
આવે તારે જે સરમ-પડે તારે જે ચરન-
તેના સર્જન જનમ-
દુઃખ વિપત હરન—
એવો તે નિરંજન-
જયુ ચતુર સજ્જન-કર લાજન-૨,

(2) હાપ્રીઢે ચાતાના પાહડી મચકની ખિલેલી બહાર બેઠ
વખાણુ ગાઇ.

ગાયન. ગૌડ મહુલ્લાર.

રંગીલી રમીલી બની રહી બહાર,
ખીલે સજ સંગાર,
રંગ બહાર, કીચો કરે ખીલી પુકાર—રંગીલી—૧
સુંદર સરોઢે રળીયા,
પંખી પંખેરાં મધુર પંધ્યાં,
બેબંનમે ખીલી ઘડા નવેલી,
છલકેલી, ચંદન ચંબેલી, રંગીલી અલબેલી,
દવના 'ને ચંપા' ને રાખ્યુ સજેલી,
નોખત બહાર, મીરલે ગુલઝાર—રંગીલી—૨.

(3) પાતું ૪૫૨
હાપ્રીઢે પાહડી આતશ કહેહુ આગલ
રપ્રીઢે સાથ મલી આતશને
નમન કીધું.

ગાયન. નભીમપલાસી—લેહરે
આવો આતશને નમી વધાવો,
તનથી ચાહવો—ગુણને ગાવો,
સંધ સંગે સુગંધી સંડલે સમવો—
આવો—૧

દુખો સહી બહુ—સુખો તણ સહુ,
રેઝાર્યા જંગે છે લાખોના લહુ,
રંભે અલમ છે—હૈડે ધરમ છે,
સુગંધી નમીને હરમ ચલાવો—
આવો—૨

(4) પાતું ૪૫૩.
હાપ્રીઢે જરથોરતી કોમ અને હીન
ઉપર ગુજરેલા હાઢેસા ખાખે વિલાપ
કીધો, અને તવારીખ લખનારાઓને
તેની નોખ લેવાની અરજ કીધી.

ગાયન. ભીમપલાસીનો લેહરે
જે જગની કંઠાંણી લખો તવારીખવાલા,
ના બુલતા મારા વાહલા.

છે રંક રાયતી પળમે યોલખાલા,
'ને પળમે દુખના ઠાળા.—૧
હાપ! તમ લખો તવારીખ એવી,
હાયાં હતી નારો હમારી કેવી.
તમે લખો: તવારીખ એમ—
થયો ધરમ બરહમ હમ કેમ.
હાયાં થઇ ગયા લાખો જન ખાક, કાળને હાથ,
જે કરતા એક હીન રાત, જગતની સાથ,
તે અંતે થયા બરખાદ,
એ સખળી કંઠાંણી, લખો તવારીખવાલા,
ના બુલતા મારા વાહલા—૨
લેખ લેખરે, નોખ દીલમની.
થઇ કીરતી ધરંની દાની—
થઈ રાજપાન બુલધાની,
વતન ધરમની દાની;
જે રહેશે વાત એ છાંણી,
તો રહેશે અધુરી કંઠાંણી.
થઇ ગયાં દરન, સાવના કરન, ના રેહું વતન,
થઇ હીન ધરમની પડની એવી આલા—
લખો તવારીખવાલા—૩

- (5) અલ-હસનની હીઠરી હીન્દા હાશીદ ઉપર આશક પડી. પાતું ૪૫૪
ગાયન. છાંજોટી.

શબ્દેર.

નાજ અંદાજ અજાજ હમી દખલન પારી રે,
લાગી નીમાહની બરછી કાતીય, સુધ્ધ ભુલી પારી રે
આવો મારે મંદીરવા—સહે આવો,
નૈન રસીલાં, મીઠાં, મીઠાં, દીઠાં દીઠાં,
બસ બલ જાઉં નયનો તારા—આવો ૧.
સુણો વચન સત કહું, તન મન મધ દારી—આવો—૨
વીસારે કેમ દીલ, તું વીના નીરાસી,
પ્યાસ, પ્યારા, બસબલ જાઉં મારા—સુણો વચન ૩.

- (6) હીન્દા હાશીદને મળવાની રાહ જોતા અંધીરી બની. પાતું ૪૫૬
ગાયન. પીલું ધનાશ્રી.

શબ્દેર

રેન મધ મધુ પલક ન લાગી, ધડકે મારી જાતી રે,
રાહ જોતી હિંચા ઉભી અભાગણુ, મલે ન મારો સાથી રે.
ખટકે છગરમાં જાણુ પ્રીતનાં, શુષ્ક સાથીના ગાતી રે,
વન દરશન મનમોહન છગરના, અનપાણી નહી ખાતી રે.
મગ ફરી એકવાર તું દીલદાર ખબર લે,
એકવાર ખબર લે—
મુસ્તાકે મૂલાકાત છું, સીધાર ખબર લે,
એકવાર ખબર લે—૧
બાઝારે મહોબતમે કીધી હર જગે તલાશ,
અંતે થઇ નીરાસ,
દીલ સદા હિં તું વગર બીમાર ખબર લે,
સરસાર ખબર લે—૨
દુનિયામે બાકી રહી મને નહી છગની દરકાર,
તું વગર દિલદાર,
છાંદગીધી બસ મધ લાચાર ખબર લે,
દિલદાર ખબર લે—૩

- (7) દીન માટે લીધેલા દસમ ખાતર હાશીદ મોહબતની પાતું ૪૫૭.
જાજરમાંથી છુટવા તૈયાર થયો.

ગાયન. હિન્ડોલ.

હે રંગીલી, હારે હાં. હે રંગીલી, હાં રે હાં—
હે રંગીલી, વચન વચનનું—રહન ના દસ્તી,

આરબોસે લડવા, યુદી યુદીને મારી મારવા,
 હીધા કસમ પેહલવા મે—હે રંગીલી—૧.
 અરબોએ હમ ધરમ લુટીયો,
 દેશ એક બેચારા હમે—
 આતશ હમારા સદ્દે કીધા કંઈ,
 મરતા જરથોસ્તી જોયા હમે.
 દીન ધરમની ખવારી જોઈ,
 છાતી કુટી રોયાં હમે—
 બસ સુખ પામું મારી પીર તહારો,
 હીધા કસમ પેહલવા મે—હે રંગીલી—૨.

(૮) વીલાપ કીધો હાશીદે પોતાની મોહખત છુટવા માટે. પાનું ૪૫૭
 ગાયન. અહીર બચરવ.

હાય ભાગી આ દીલ અરમાન,
 જલી હું જલાયું કાંઈ,
 નીરખ નયનોથી નીરની ધાર-હાય ભાગી ૧.
 બંદન અગન, છુદાઈની સેહસે કેમ ચાર,
 કેરું કેમ ખ્યારી નીરાસ—નીરખ નયનોથી ૨.

(૯) જારી કીધી હીન્દાએ હાશીદને મનાવવા માટે. પાનું ૪૫૭
 ગાયન. વાગેશ્રી—કાંદાનડો.
 શબ્દેર.

પુકારી કરે જારી હીન્દા નીરાસ.
 હાશીદની પ્રીતની છોડીને આસ.
 અરે મુલમન માર લુટી ગયો,
 સીતારો મુજ સરનો પુટી ગયો.
 મને છોડીને કાંઈ વુ સીધારે દીલઆરા,
 અફસોસ દીલજાન મારી અંખોના તારા—૧.
 અફસોસ દીલદારી, કાં કીધી તે આકારી,
 કહે ખતા યહ ચું મારી, વીસારે દીલઆરા—૨
 શબ્દેર.

કેસ દીધા સર શોભા ખાતર, આંખ દીધી જગ જોવા કાજ,
 કાંન દીધાં શુભ સુખન સુનવા, નાક દીધું મુખ સોહવા કાજ.
 જ્યાં દીધી શુભ શબ્દો ઓગરવા, હાય દીધા કાંઈ દેવા કાજ,
 એ સરવે તારી બહેસ મારી, પછુ ખ્યાર દીધો પત જોવા કાજ.

- (10) હાપ્રીકના પ્યાર માટે હીન્દાએ ફરીયાદ કીધી. પાત્રું ૪૫૮.
ગાયન. માંડ જલ્લા.

શએર.

પ્રીત કરી અંગણુસે કરસો ના જાંઘી ખવાર,
અંદન અસ પડે હુદારને, જલ્લી જલ્લી યસે અંગાર.

ના જાવોજ તમ જાવો,

કાં દીલને દુઃખી બનાવો.

પ્રીત કાં તમ એવી કરાવો,

પાછલથી સરને કઠાવો.

પળમાં ગમે લગાવો,

પાછલથી મરદન મરાવો—૧

નીર ભડે નયને નરાસાં

કાં ન તમે સરમાવોજ,

દીલ દરદીતું છીનવી લેધને,

નાહક કાં એમ સતાવો—ના જાવોજ—૨

કંટાવ.

આ દીલને તેં ચીરીને મારી કટારી.

આ પ્રીતને પાળીને નારી વીસારી.

આસ મારી પુટી, ઉમેદ મારી છુટી,

હું કીસમતની પુટી— ના જાવોજ—૩.

- (11) 'કુહે ગપ્પ'માં હીન્દા સાથે હાપ્રીકનો મીલન થયો. પાત્રું ૪૬.
ગાયન જલ્લા—જાંઘેટી.

આવો આવો રસીયા, હું તમારી રે.

મનમાં વસીયા 'રે રસીયા હું તમારી રે—૧

રસીયા તુંજ વન તન તપે, ને મનમે ભાગી આમ,

દીલ રસીયાતું સગ સમાન, છીન મહારાં ભાગ.

દીવદાર તુંજ દરશન થકી, તલ પી રહી દીવ રાત,

પ્રીત હોય જ સાચી જોની, મુવે મરે છે સાથ.

રાત તો તડક તડક નડીને ચુબરી રે—૨.

પ્યારના પરાક્રમ ઉપર હીન્દાનો સરોદ.

ગાયન. જયજયવંતી.

પ્રીત કરી કાં કરો જુદાઇ પ્યારા,

શું તકસીર થઈ મારી, કહો દીવઆરા.

એ ખબર દતે જો મને પ્રીત નહીં કરતે,

હું કહી પ્રીતમાં કદમ મારું નહીં ખરતે.

છે રકમ રકમની પ્રીત નયેનોમે ન્યારી,
કેમ કયું જળ્યાથી પાર, મસ્ત દીલદારી.
અએ નુરેયશમ દીલગન, દીલે દીલબર વું,
કરે નામરદોને મરદ, નારીને નર વું.
વુંજ ગમમાં કરે માહેતમ જમીન જમાનો,
મધ મયાં હઝારો ચાક, જગર ઇનસાનો.

કેટાવ.

જોઈ સનમ સનમુખ હુસ્ન અંદાજ ગુલે ગુલનાર—
મોહન મનમાળા—

મિ સદે સુંદર જુલુષે કપાસે કાળાં.
ગુરે નુરાંન-દીલે દીલગન—પ્રીતના બાલા,
આખાદ થયો ગુલઝાર, મીસે ગુલલાલા.
મીઠી મીઠી મોહનીયાં ॥ મારી રે,
સુંદર સાંમળી સોહનીયાં, વું મારી રે—૩
એ નાર આલા, બદનમે આલા,
માલ ગુલાબી, મુખે ગુલલાલા,
અજબ છે માથુંકે, ગજબ નળકેત,
આંખોથી મોઢે ખરજી બાલા.
શરત છે કાતીલ, અમકતી ઝમઝમ,
બે હોઠ લાલા, જણે પરવાલા,
નીગાહની ખરજીથી ચાપ બાયલ,
કરે અજબના અજબ પુકારા.
તાર અમકે જોખનીયા-વું મારી રે—૪

(12)

પાવું ૪૧૧

હીંદાએ ચોતાની મોહબતનો હાડીક આગલ એકરાર કીધો.

ગાયન. ધનાશ્રી-ગણેશ.

નામ દીલબરનુ આ તનમાં મન બનાવા ચાહું છું;
આસ નાસીપાસ કરે તો, મન મનવા ચાહું છું—૧.
સદે વું પર જાનો દીલથી, ચાપ ગપ સુની ખબર,
માયાના મંદીરમાં, ગુલશન બનાવા ચાહું છું.—૨.
રીતવસ આ દીલને મારા, વું વગર હું કેમ સનમ,
તુજના કદમ તમે દામન બીછાવા ચાહું છું.—૩
જલ જલીરે રાખ જને છે, ખાક તુજ કદમે તમે,
મારી સ્ત્રોમાં તે ખાક, અનંજન બનાવા ચાહું છું.—૪

(13)

ગાયન. પીલુ.

પાટું ૪૬૧

એવી હમેદ હની મારા કંઠની,
તારી સંગમાં મર-મારા મનની—૧
તારી સંગે રહી, તારી સંગે મર,
તારા રંગે રમી-તારાં જગમે લકુ,
એક ઘડી એક પળ, પુજ વીના નહિ કળ,
મુદ્ધઓ પુજના મારી મર-સંગ કંઠની—૨.

(14)

માયા શેકટ. જે જન્મે છે તે મરવાનું.

પાટું ૪૬૨

ગાયન. પીલુ અને કાફીની મીલાવટ. ખીલમ પદ.

આસ મનની લાઇ ગઇ મનમારે,
પ્રીત દીલની રહી ગઇ દીલમારે—૧
આસ હજારો કાયા કરે રે,
પ્રાણની પ્રીત યજી રોષ રે;
એ પ્રાણે હોડી છે લાખોની માયા,
જે રહેતો સદા સંગ મોહી રે—૨.
હાલ જોઇ તારી માતા રડે રે,
રડે બેહેનને લાઇ રે,
કુટી કપાલ તારી ખારી રડે રે,
પ્રાણ ન સમજે સગાધરે—૩
હોહરો.

પાપ પુનય બસ રહે છે સાથે, સંગ ન આવે કાઇ,
જેણે દેહ પારી ધરતી પર, મુર્ચા પ્રીત પર મોહી.

ફીરદોસી તુસી

(1)

એહમદ પેલાના ખાખની હકીકત પીરને કેલ છે.

પાટું ૬૭

ગાયન. હંજોદી. ગજલ.

કહું વાત મુજો મેહરખાન, ધરી ખ્યાન ફુન્નરવાલા,
કર ખાખનું ફું બયાન, કહો તાસીર ફતરવાલા.—૧
મેં દીઠો ખાખ એક સુંદર, ચઢી ગયો ધરના છટ પર,
ના ડગમગીયો નવ લેલ, મુજુ દોર દમરવાલા.—૨
હટ વિપર કીયા પુકારો, પાયા ચઢ રહ્યા હજારો,
મુખ મઝા મગ ખુશચહેર, નયનો જે અખતરવાલા.—૩

છેલી વતન વૃત્તને ધ્યાન,	જઈ વચ્ચે દું કોલીસાંને,
દું ગયો ગીઝની દારા,	બની હાકમનો મહેમાન;
દિલ કમરી, દે ને કમારા.—કોણ જાણે—૩	કિધા કિર્તન કરી મુબારા.—કોણ જાણે
મને મળયો વઘીર મયેમંદી,	જઈ માહનદરાંને સવારી,
છગ કપવાલો તે રૂંદી,	ત્યાંથી બગદાદ સિવારી,
ત્યાં મુબરી વિપત દનના.—કોણ જાણે—૪	કરે નસીબ નવા મું ચારા.—કોણ જાણે—૫
ગઝનીમેં કુખી કમાઈ,	
મહામુલ્કી મયો ધરાઈ,	
નહાઈ ભેદ ધક કુંબારા.—કોણ જાણે—૫	

(11) ફીરદોસીની હિન્દુસ્થાનની ગુદી ગુદી પ્રજાઓએ કહેલી તારીફ. પાળ
પારસી, ઉરદુ, મરાઠી અને હિન્દુ બાશામાબા.
માયન. ભેરવી.

પારસી :—

ફરેજ કરમ હાંધા તેં સાહેબ, કુલ જરથેસ્તી ચારો તરફ,
ફરેક્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ મુલ્કી હરફ.—૧
લખી એક કિતાબ મોતેબર, ચોખંડ જગમેં યઈ આરકાર,
ઉતર, કમણુ, પુર, પશ્ચમ, ખિલી રહી તે બાગે બહાર.
મથકુર નામ ચાહનામા અંદર, લખી લકિકત કુલ સરસાર,
રોજે અવલની લિધી તવારીખ; હતી જગત રોશન અંધાર.
હતી વાંઝણી દુનીયા જવારે, બાઝી રેલતું 'તું' જવારે બરફ,
ફરેક્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ મુલ્કી હરફ.—૨.

મુસલમાન :—

અવલ યજદાં, બાદ પયંમબર, નખી રમુલકો કરું સલામ,
જન્મ દીવા છસને ઇસ જગમે, સાચેર ફીરદોસી નેકનામ.
બઝમે નઝમ ઝમઝમકો ચરમા, અબગા ફસાહત ભરે કલામ;
પહોંચે તુરખત ઉપર ફાતેહ, અયેસી નાખી થે દસ્તામ.
પેરોપે મુબકો ચસો લકાકે, છાપાઇલ ઉતકે મુકામ;
બાદે સખા એ દુઆ હમારી, પોહોચાદો કહે કે સલામ.
બર આવે હાલત રોશન દીલકી, દરશ ખીના દીલ રહા તડક.
ફરેક્તા છે ફીરદોસી પર, પારસી આલમ મુલ્કી હરફ.

હાની કરાર તોડતા, દિલી નાહી એકબી કવડી ;
 મ્મી પ્રજા વાંચતો, શાહનામાના ધરોધરી.
 રચતી તવારીખ, કવેઆલા દિલે કુલક ;
 ફીરહોસી પર પારસી આલમ સુણી હરફ. — ૩

ગર્ભકવી, કેવો તું ફીરહોસી વીદવાન,
 હનામું અંમર, કીતાબ રોશન જગ દરમ્યાન.
 મમ્ત નીકલે છે, ગર્ભકવીએ હે ભગવાન !
 નવી ઠીકાણું; નહી ગતી, મતી, અવસાન.
 છુટી કમાની ! વછર મંદો બેઠમાન;
 ચાંદી તોથી, જાંબેરી મદામુદ સુલતાન.
 કરી કવીતા, અનસરી મુખને હીધું કુલક,
 રોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ. — ૪

ફીરહોસી.

“લખસ બાકાતી !”

અધર—રેઝ.

ગામન—બેરવી,

છોડી વતન વૃત્તને પ્યારા,
હું ગયો ગીઝની દારા,
દિઠા કપડી, ઠગ ને ઠગારા.—કોણ જાણે—૩
મને મળયો વઝીર મઝેમંદી,
છળ કપડવાસો તે રૂંદી,
ત્યાં ગુજરી વિપત હમરા.—કોણ જાણે—૪
ગઝનીમેં કુખી કમાઈ,
મહામુઘી ગયો ધરાઈ,
નહાઈ જોઈ ધડક હું જારા.—કોણ જાણે—૫

જઈ વસ્યો હું કોલીસ્તાને,
બની હાકમનો મહેમંને,
કિધાં કિર્તન કરી ગુમરા.—કોણ જાણે—૬
ગઈ માજનદરાને સવારી,
ત્યાંથી બગદાદ સિધારી,
કરે નસીબ નવા શું ચારા.—કોણ જાણે—૭

(11) શ્રીરદાસીની હિન્દુસ્થાનની જુદી જુદી પ્રજાઓએ કરેલી તારીફ. પાતું
પારસી, ઉરદુ, મરાઠી અને હિન્દુ ભાષાભાષા.
ગાયન. ભેરવી.

પારસી :—

ફઝિલ કરમ કીધાં તેં સાહેબ, કુલ જરથોસ્તી ચારો તરફ,
ફરેક્તા છે શ્રીરદાસી પર, પારસી આલમ સુખી હરફ.—૧
લખી એક કિતાબ મોતેબર, ચોખંડ જગમેં યઈ આસ્કાર,
ઉત્તર, દખલ, પુર્વ, પશ્ચિમ, ખિલી રહી તે બાગે બહાર.
મયહૂર નામ શાહનામા અંદર, લખી હઠિકત કુલ સરસાર,
રાજે અવલની લિધી તવારીખ; હતી જગત રોશન અંધાર.
હતી વાંઝણી કુનીયા જ્યારે, બાઝા રેહવું 'તુ જ્યારે બગ્દ,
ફરેક્તા છે શ્રીરદાસી પર, પારસી આલમ સુખી હરફ.—૨.

ગુજરાતમાં :—

અનલ વઝઢાં, બાદ પપંમબર, નખી રસુવકો કરેં સલામ,
જન્મ દીધાં ઇસને ઈસ જગમેં, શાંકર શ્રીગદગી નેકનામ.
જઝમેં નઝમ ઝમઝમકો ચરમા, અજ્ઞ જસાદત ભરે કલામ;
પહોંચે તુરબન ઉપર ફાનેહા, અયેમે નાખી થે ફઝલામ.
પરોપે મુજકો ચસો ઉડકે, જમાઇલ ઉનકે મુકામ;
બાદે સખા એ દુઆ હમારી, પોહોચાદો કરે કે સલામ.
જર આવે હાલત રોશન દીલકી, દરય ખીના દીલ રદા તડક,
ફરેક્તા છે શ્રીરદાસી પર, પારસી આલમ સુખી હરફ.—૨

મરાઠા હિન્દુ :—

કાવ સાંધુ મ્હી વૃત્તસ મ્હો, શ્રીરદામીની કવેશરી;
પુર્વ ખંડમે કોણી ન જાણા, શ્રીરદામીની બરોબરી.
કસી રચાવત જેવી ત્યાંની, અલંકારથી નીત જખરી;
કરંજુ રસાયેં કાવ્ય આલંકૃત, ચાતુ દોલ આરથુ મ્હી.

મહામુદ શાદની કરાર તોડ્યા, દિલી નાહી એકબી ઠવડી ;
પ્રસીદ્ધ પારસી પ્રજા વાંચતો, શાદનામાના ધરોધરી
પુર્વ કાળથી રચલી તપારીખ, ઠવેઆશા દિલે કુલક ;
ફરેકતા છે ક્રીરદોસી પર પારસી આલમ સુણી હરફ —૩

કુશરાતી :—

ચોધરે બાપજી ગર્ભકવી, કેવો તું ક્રીરદોસી વીદવાન,
લખી તુંએ શાદનામું અંમર, કીતાબ રેશન જગ દરમ્યાન.
આજ કાળના થઇ નીકલે છે, ગર્ભકવીઓ હે ભગવાન !
યમન, મમણતું નહી ઠીકાણું; નહી ગતી, મતી, અનસાન,
રંક કવીતી લુટી કમાતી ! વછર મંદો બેઠમાન;
કંચન બદલે ચાંદી તોળી, બબેરી મહામુદ સુલતાન.
ક્રીરદોસીએ કરી ઠવીવા, અનસરી મુખને દીધું કુલક,
ફરેકતા છે ક્રીરદોસી પર, પારસી આલમ સુણી હરફ.—૪

ક્રીરદોસી.

“લખ્ય બાકાતી !”

અધર—રંગ.

ગામન—ભેરવી,

અચ્છે શાંચેર જય જય તારી,—તારી કીરતી ન્યારી ન્યારી,
કરી છંગી નાકારી,—સહી સંકટ કંઠ્યુ,
સાચ રચી કીરતી કિયાની;—રહી જવાએ ન છાની,
જઇ ગઝની અંદર કરી સદન.—૧
સાત શાંચેરે ચિસ્લાઇ,—કરી ખાલી ચતરાઇ,
ગીઝની અંદર દિશાઇ,—કરી ચાંચેરીના જગ,
કિધી શાંચેરસે લડાઇ,—કરી તેની અદેખાઇ,
ગઇ ગરદન કતરાઇ—લાલ લાલ ચપા રંગ—૨
સજી ચાંચેર સાહ દબર,—કિધા રચીને તકવાર,
હાર હાર લલકાર,—ધરધર રંગ-ચંગ;
કોધી રાંનની લડાઇ,— નહી ગણતાં ગણાઇ,
ચાંચ હસન કસાઇ, લટખટ રંગ તંગ—૩
એક તારા લલકારા, ચાંચેરીના લલકારા,
હાર હાર હનકારા, રીજ રાજ રહે ગગન,
સાચ રચી કીરતી ક્યાંની—અણી ગઇ જગ સ્થાની,
આવે નિકી નિકી તાંની, ગાજે ગઝની તદન—૪